Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 177 (12867) | 1985 чылдың август 1, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Кызыл хоорайда мин дугаарлыг автобудурулгеде чолаачылар араазының социалистиг чарыжынга Николай Ооржак тнилекчилериниң бирээзинге санаткан. Ол беш чылда алган күүде планныг даалгазын күүсеткеш, 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турер.

Ол мрак оруктарны эртип, күзээн алган машиназы-биле үүс ажыл-агыйының чүгүле чүүктерни саадалга чокка дажыглап турар. Бо чылдың бирги чартыында кывар-чаар материалдарны камнап алырының талазы-биле чарышка база тнилекчи болган.

Ол АТБ-ге чедип чыа чолаачылаан Николай Ооржак бо күннерде мал чемнерниң белеткелинге кирижип, кезип, боялган сигенин дажыглап турар.

ЧУРУКТА: Н. Ооржак.

Чаа-Хемчик районда «Искра» совхозтуң Арыг-Бажында сүт-бараан фермазының аныяк сааначызы Күүлар Айланмаа (чүрүкта) СЭКП-ниң XXVII съездизин чедиишкинниг үүгүүр дээш ында социалистиг чарыштың тнилекчизи. Бо чылдың бирги чартыында саар ниек бүргүзүге онаалтыр 1680 кг сүттүг саап алырын күзээнгеш, ону 2200 кг кылдыр күүсеткен. Ол бирги беш чылдың планын бо чылдың мартта база ажыр боттандырган. Фермада сааначыларның мурнуу одургуунуе кирген. Ам 1986 чылдың мөлдүң үлүүнде ажылдап турар.

Беш чылдың ол аныяк шаларычызы бедик көргүзүглерни ажылдаваш, бо күннерде чурттуң төвү Москвада Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалында кирижип турар. Аныяк мурнакчының ажылдап турар фермазының сааначылары, кадарчылары мал чемнеринің белеткелинде кирижип, шыналарда сигенин кезип, болерниче кирген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн «Шын» солун КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Анчымаа Бадарчының аг.-булезиниң чедиишкинниге тураскаадып кедүргеп.

Эрзинде Ленин аттыг совхозтуң хойжузу, кадаа Совет депутады болгаш коммунист Анчымаа Санчыевна **БАДАРЧЫ** өөнүң ээзи Үрүгүк Ише-биле болгаш уругларыг-биле кады беш чылдың доозукчу чылында 15 тонна сиген белеткээр социалистиг күлээлгезин дүүнге чедир үш катап ажыр күүсеткен. Өг-булениң белеткээн 45 тонна сигенинге шымары бедик болган.

Мал чемниң белеткелиниг мурнакчыларындан үлегер алыңар!

АРЫСКАННЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«УТКА-ның 25 чылыл» совхозтуң девискээринде бо чылын сигенниң үүгени эки. Совлгу чаштың чоп, кадың күннерни долузу-биле ажыглаар дээш сигенчилер эртеңден орай кежээге чедир бедик темпилиг ажылдап, районда чарлаттынган мал чемни белеткээринің шалыпчы айында сигенчи звенолар, бригадалар аразында социалистиг чарышты улам калбарткан.

Ылаңгыя Арыскан салбырында Валерий Дөңгүр-оолга удуртқан № 2 көзү-трактор бригадазының сигенчилери июльдуң үшкү он тоңуунда шалыпкын ажылдап, мал чемни белеткээринің темпизин улам шалкынчытканнар. Ол бригада терымал болгаш чайгаар үнген сигенни 180 ажыг гектар черден кестиргеш, ооң 140 гектарын белдүрүп, 158 тонна сигенни, ооң иштинде 38 тонна эки шынарыг яцоернаны саралаан.

Сигенчи бригаданың кежүүнүнерни айыдырелге бот-тандырарынче чайгылаш чок чүүкулдуунуң база черечизи болур.

Юбилейлиг ужураажышкын — келир үеэн көөрүнүң база ергазы болур деп, президент чүгээлээн. Ниити-европа чөвүлел хуралының үүнел актызы болгаш аскелерге үлегерин көргүзүп, шынал-макталды чедип ап турарлар. Бо күннерде Кавк-Аласкын сиген шөлдеринде машина-тракторнуң даажы, сигенчилерниң ыры-шоору, оюн-кеткызы-биле долган, ажыл кайнаашкынныг.

Сигенчилерге ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургүстүнген. Оларга чем белеткеп турар поварлар Ганна Бичө-оол, Александра Шивит-оол база сигенчилерден дора эвес күженнишкинниг ажылдап, оларга амданныг, изиг чемни кылып берип, мал чемниң белеткелынге боттарының үлүүн киирип турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШЕФТЭЭННЕР

«УТКА-ның 25 чылыл» совхозта сиген белеткелинге дыштанып күннерде шефтээшкинин организастаан. Аңаа Арыскан ортуман школазының техниктиг ажылчыннары база кирижишеш, 4 тонна сигенни бөлүп, сарадттаан. Шефче Юрий Данзырын. Ранса Шулуунай, Бадымаа Кыргыс эки ажылдааннар. Шеф дузазын чедиирери ам-даа улаштынып турар.

О. ДАРЖАЙ.

300 ТОННА СЕНАЖ

«Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары сенаж салыышкынынче кирген. КСК-100 маркалың бир, «Визирь» маркалың ийи агрегат Чаш-Талда ровс биле тооруктуг ажаал эгелээн.

Сенаж салыышкынынга механизаторлар Владимир Хөреп, Виктор Смирин, Дорге Байлеков, Дортай-оол Монгуш олар шалыпкын ажылдап, күн нормазын 130—150 күү күүседип турарлар. Механизаторлар бештайгы беш күнде 300 тонна сенажты салып, багай эвес түннелдерни коргускен.

Терымал сигенниҢ үүгени эки, дүшүүдү чөвгей болуп турар. Август 10-га чедир 930 тонна сенажты белеткеп салгаш, планныг онаалдазын бүрүн күүседирин механизаторлар күзээнген.

К. ЧӨРЕВЕ.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизин куш-ажылчы чедиишкиннерлиг үүгүүр соруулга-биле Шагаан-Арыгның автотранспорт будурулгезиниң коллективи күженнишкинниг, бедик сагыыга-чурумнуг ажылдап келгеш, районда мурнакчы будурулгелерниң одуруунга кирип, макталдың ажылдап турар. Бирги чартык чылдың түннели-биле ол будурулге пассажирлер ногыыттырар планның 110, тонна-километр эртер планның 102,4 күү кылдыр күүсеткен, куш-ажылдың будурукчулуун 0,3 күү бедиткен.

Бо чедиишкин звенолар, ангы-аңгы чолаачылар ортузунда куш-ажылчы маргылдаалы дээштиг организастаанының, ажылды эки-эки-ниң түннелинде чедип ап-дыгын. Автотранспорт будурулгези чартык чылда 17,2 тонна бензинни, 1,5 тонна дизель маслозун, 5,5 мун киловатт-шаг электроэнергизиниг хемнеп алган.

Ол будурулгеде Н. Салазоотун бригадазы бригада кезээ-биле ажылдаваш, өскелерден дээре көргүзүглериг болган. Ол бригаданың үлегери-биле өске бригадалар база бригада кезээ-биле ажылдаар аргаже шилиирлер. Автобустар чолаачылары Б. Кудес-оол, С. Беликоваа удуртқан бригадалар чүгле бо чылын эвес, моон мурнунда-даа чыл-авода доктаамал эки көргүзүглериг ажылдап, пассажирлериниң культурлуг хандыкылгазын чедип ап, чемге мактадып келгеннер.

Бистиң корр.

МОСКВА. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалы. «Олимпийскина» деп спорткомплекстиң бажыңының чанында «Хироснма болгаш Нагасаки трагедиязы катаптавас ужуруг дээ сагындырып түрлө» деп возүк-биле фестивальдың киржиничилериниң болгаш ямыз-бүрү чурттарның аныяктарының массалыг митингизи болган.

ЧУРУКТАРДА: митинг үезинде; Москвага ужураажышкынналар.

СЭТА-ның фотолары. Чурукторну фототелеграф-биле хүлээп алган.

ЧАЛЫЫ НАЗЫН: эргелер, хүлээлгелер, идегелдер

Аныяк селгекчилериниң ужуражышкынының дөртку түүн «Аныяктар болгаш студентилер боттарының эрге-шелээзин дээш демисселде» деп девизбиле болуп эртикен. Июль 30-де болган митингилерге, сенал-онаал солчуушкуннарынга, ужуражышкынналарга чалыы назының телээлекчилери аныяктарның социал болгаш политиктиг эргелерни камгалаарының дугайындан ыңгыда, кижиниң кол эргези—амыдыралчурттаар эргезинин дугайын онзалап чугаалап турганнар.

Эвилелдер бажыңының колонналыг залында «Атомнуг чепсектиг бүрүнү-биле хоруурун болгаш үзүткээры дээш деминиг кедерлиишкинни» деп темалыг сенал-онаал солчуушкунуна ыңгы-аңгы политиктиг үзелдиг кижилер чыыпган болгаш олар шупттузу хурал эгелээзиниң мурнунда эш М. С. Горбачевтуң солуннарда парлаттынган медегленин момчуурга, адыш чоскавашкыны-биле үткүп-хүүлээп алганнар.

Адам Людавичек (Польша), Тамисо Ноказету (Япония), Марио Руй Лопеш (Португалия), ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативазын детиилиринге фестивальдың бүгү киржикчилерин кыңгырганнар.

— Ак сеткилдиг кижи бүрүзү ядролуг дайынны болдурбас дээш бодунден-на хамаарыжыр бүгү чүүдерни кылыр ужурлуг — деп, совет делегациязының телээлекчизи Владимир Никонов чугаалаан. — Ол олурумнуг чепсектиң быстың салгалды узутказарын болдурбес бис, быстың салгалывыс ядролуг чепсекти узутказар-дыр.

Фестивальдың санал-онаал солчуушкуну боон турган черинге холунда уруун тудуп алгаш, киирип келген дөрт сынныг, кара кештиг хөрээжен кижи бүгү кижилерниң кичээнгейин хөөра түткен. Ол таварылга эвес. Ол хөрээжен аныяктарның төөүнде не-чаштың темазы эң чугула айтырыгларның бирээзи боон турар. Уругларның салым-хүүзүнүң дугайында сагыш салыры — келир үеэнің дугайында сагыш салыры-дыр.

— Кижиниң эң бедүүн эргешелээзин безин эдилеевейн турар кара кештиг кижилерниң Мурнуу-Африка Республикада кайы хире аар-берге чурттап туоарын бодумнуң чаа өөнүктеримге чугаалап корейн — деп, ол эгелээн. Мурнуу Африкадан келген Моле Рамапнос совет-ээзы ылгаар чоруккудур ол диптиң аныяктарының демиселлериниң дугайын чугаалаан.

Делегаттар ол болгаш ескелдее айтырыгларның аңгы-аңгы чурттарда канчаар шиитпирлеттиниил турарын билиня айырым күзеп турарлар. Олар бодунуң бүгү хамаатыларынга дең эрге-шелээзин барып турар ССРЭ-ниң дүжүүлгазын дыка сонуургап турарлар.

«Аныяктар аяңга чок чоруккудур, боттарының эргелерин болгаш амыдыралчы сонуургалдары дээш» деп темалыг митингиге ГФР-дең келген Карл-Хайнц Рот, совет делегат Владимир Лизичёв олар база чүве чугаалааннар. Ийи делегей—ийи аңгы салым-хоя. Ынчалза-даа ол митингиге ужуражаан аныяк ажылчыннарның эчис сорулгазы чаңгыс тайбыңны быжыглаары, социал шынныг чорукту дүрүмнерлиг болганынга тнилээрин чедип алыры боон турар.

Фестивальдың культура программазы ол үүн база-ла башпан болган. Фонтанный шеңге болган «Куш-ажылга алдарлы» деп темалыг театржыттан көргүзүүге бүгү эвилелдешкен республикалардан келген аныяк артистер боттарының эң сонун кырларын болгаш тенцилеринден чыыгаттынмаргга бараалгатканнар.

(СЭТА).

ХЕЛЬСИНКИГЕ ЮБИЛЕЙЛИГ УЖУРА ЖЫЫШКЫН

ХЕЛЬСИНКИ. СЭТА-ның түс-кай корреспондентилери А. Горбуноотуң болгаш П. Комоваловтуң дамчыткаңы болза: Европага аңгыл чок чоруу болгаш кады ажыл, кыдыг талазы-биле Чөвүлел хуралдың 10 чылынга тураскаадыкан 35 чурттарның төлээлекчи ергинин ужуражышкынны Фин кайыскалелге июль 30-де ажыттынган. Ужуражышкынга Совет Эвилелин СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткы харектер министри Э. А. Шеварднадзе төлээлээн.

Он чыл бурунгаар европейжи 33 күрүнелерниң, а ол ышкаш АКШ-тың болгаш Канаданың удуртукчуларының ат салганы Чөвүлел хуралдың Түннел актызы делегейниң ийиги дөмейлешкин политиктиг болгаш девискээр талазы-биле түннелдерин быжыглаан. Европага күрүнелерниң бот-боттарынга удур турушуун соксадырының оруун. Бот-боттарының иштинги харектеринге толгаалап кирижилеп, тайбың амыдыралдың болгаш уреттүннелдиг кады ажылдажылганың оруун тодаретпеп. Дашткы харектер министрлериниң деңнелинге эгелээн юбилейлиг ужураажышкын Түннел актының делегей хөөрүлээлелеринга чүгүле фактор болганының ужур-дузазын бадытаан.

Ужураажышкынның киржикчилериниң аразынга чаа совет тайбың шиитпирлээ — ядролуг ве-лдыг-даа чатылдырыышкынынга чаңгыс талаалыг мораторийни киирериниң дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирин эш М. С. Горбачевтуң чарлаамы улуг сонуургалды болдурган. Ол базымны Европага болгаш никитизи-биле бүгү делегейге политиктиг байдалды үндезини-биле эки-жидеринче Совет Эвилелиниң чүткүүнүң чаа илерээшкини кылдыр үнелеп көргеп.

Ынчалза-даа Хельсинкиде ужураажышкынның чамдык киржикчилериниң медегленин-биле алырга, чаварылыышкын өзүлү болгаш аныз-бүрү министрел-политиктиг тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-келбээ догуннаашкымының байдалдарында дең эгелеп кады ажылдажылга чамдыктарынга таварышпайн туоарын көргүскен.

«Финляндияда деп ордуга ужуражышкынны Финляндия Республиканың президентизи М. Коивисто ажыттыкан. Ужураажышкынның киржикчилериге байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээш, оларның ында олуруун турары—Түннел актының болгаш ооң соонда чедип алдынган дугуржулгаларны шыңгызыз-биле деткип туоарымын дугайын таревчилел турар деп, ол демдеглээн. Ол болза киржикчи күрүнелериниң ниити-европа чөвүлел туралдың болгаш чөвүлел хурал соонда бурунгаар базымнарны ажыдыырыны дээш чоруткан ужураажышкынынарның бүгү түүнүлдерин айыдырелге боттандырарынче чайгылаш чок чүүкулдуунуң база черечизи болур.

Юбилейлиг ужураажышкынын — келир үеэн көөрүнүң база ергазы болур деп, президент чүгээлээн. Ниити-европа чөвүлел хуралының үүнел актызы болгаш аскелерге үлегерин көргүзүп, шынал-макталды чедип ап турарлар. Бо күннерде Кавк-Аласкын сиген шөлдеринде машина-тракторнуң даажы, сигенчилериниң ыры-шоору, оюн-кеткызы-биле долган, ажыл кайнаашкынныг.

Сигенчилерге ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургүстүнген. Оларга чем белеткеп турар поварлар Ганна Бичө-оол, Александра Шивит-оол база сигенчилерден дора эвес күженнишкинниг ажылдап, оларга амданныг, изиг чемни кылып берип, мал чемниң белеткелынге боттарының үлүүн киирип турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Канаденьң удуртукчулары аттарын салгап.

Түннел актының амыдыралчы күжү чогум чүдел? Ол хамыктың мурнунда ангы-аңгы социал-экономиктиг болгаш политиктиг системалардыг күрүнелериниң тайбың кожа-келбээ догуннаашкынга ооң үндезилеттингенинде боон турар.

Ядролуг ус-чада боон турар аңгы үеде, тайбың кожа-келбээ догуннаашкындан аңгыда кандыг-даа өске орук чок боон турар. СЭКП ТК-ниң Чыргине секретары М. С. Горбачев совет улустуң үзел-соорун илереттиргеш, мынчаар демдеглээн: «Бистер тайбыныңың болгаш тайбың кожа-келбээ догуннаашкынның ленинчи үгданыышкынын быжыы биле уламчылаар апаар бис».

Чогум-на Европаның боттарынга удурланышкан системалардыг бүгү күрүнелериниң аразынга тайбың кадыг ажылдажылганың харыл зааларын тургузарының башпайгы дуржулга шөлү болган. Оон улустарының экономиктиг, культурлуг, төөгүлүг талыгаалаарның чоок холбаалыг чоруу кады-кожа чурттаарынга эң таварымчалыг болган.

Европага ядрылгаалардың канчаар тургустунарындан деп-легей байдалының төөгүлдезү улуг биле хамаарыжыр. Европаның ийиги чок чоруу делегейниң ийиги чок чоруу биле тудуш холбаалыг болгай. Бир эвес маңаа ниити күш биле кара булуттарны тарады сывырыйы шыдаттыныптар чүве болза, хүн бүгүдеге үлам чырык кылдыр хөрелединир апаар. Европаның күрүнелериниң боттарының харыскалгазының ол талазын база билбейн барып болбас ужуруг.

Хирошиманың болгаш Нагасакиниң таварышканы атомнуг бомбалаашкыннарының 40 чылы бо күннерде болуур. Ол талап кижилерниң үгаан-медерелинге хамы соруну арттырган. Бүгү чурттарның болгаш улустарының эрге-ажыттары ону катаптаарын болдурбазын негеп турар. Бир эвес бөгүн ядролуг чепсекти салып үндүрүптер болза, ол бүгү кижи төрелеттенге ийиле халап болуру билдингир болгай.

Ядролуг чепсектиң тыптыл келген үезинден бээр Совет Эвилели ону коруур дээш оралдажып келген. Ынчангаш бо бүгү чылдарда бистиң чурттувус ядролуг чепсекти меңнээринге удур, ол чепсектиң уламына сайзырөмгей системаларын тургузар талазы-биле чагыышты соксадыры дээш чайгылыш чокка идепкейлиг деңчээжип келген.

Совет Эвилели ядролуг чепсектиң немей будурериниң талазы-биле ийиладыг чарыштыры соксадырынга идиг кылыышче чүткүүшкен, база бир дидим базымны кылган— бо чылдың августуң 6-дан эгелээш, хамдык-даа ядролуг чалыыдырыышкыннарны чаңгыс талаалыг чурум биле соксадырының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Бүгү кижи төрелеттенниң сеңлым-хүүзүнүң дугайында сагыш човаашкынынын негелдезинге дүүшкен ССРЭ-ниң ол чаа улуг инициативазының дугайын дүүн М. С. Горбачев медеглээн.

Совет Эвилели Европаның чурттары-биле ооң бүгү талазылгаалары кайбаа-биле, бышыг тургустунуп дээш чүткүүп турар. ССРЭ-ниң Европа талазы-биле дашткы политиказы бодунуң бышыг черни кижан-даа эзелеп кептен болгаш эзээр-даа апаар. Ооң чайынналган черечизи — ниити-европа чөвүлел хуралдан эгелээн тайбың кады ажылдажылгага бистиң чурттувустуң канызы-биле шынчызы боон турар.

Герман фашизмни ашкан улус Тинлелгениң болгаш дайын соонда эргүлдениң түннелинде тургустунган девискээр болгаш политика-да талазы-биле боттуг чүүдерни бышыглаан чорук Хельсинкиге чедир алдынган дугуржуш-кунмерның кол ээзээ болуру билдингир болгай. Ынчалза-да европейжи девискээр политиктиг боттуг байдалды чигзинниишкинге таварыштырарының чамдык оралдажышкынары база кетап дирлип эгелээн. Ам дөртен чыл иштинде ядролуг чепсектиң ооң иштинде Европа дүжүт база тургузар ужуруг бинарлыг чепсектиң эң чаа ленилерин кылып тургузар ужуруг ажыл АКШ-та хөнүлышкынынат чорун турар.

Стратегиг талдаашкын чепсектерин-дээ, ракетага удур камгалап системаларын-дээ кызыгаарлаарының талазы-биле чептүг деп үениң бодуктаанын көргүзүлгелерин Вашингтонда чигзинниишкинниң айтырыы болдурарын оралдажып турар.

Бо бүгү семээшкиннер Түннел актының, чурттар аразының чогуур керээлериниң алыс утка-шынарынга кармызы биле үдур боон турарыы билдингир-дир. Ынчалза-дее төөгүнүң негелдезин дедир эгдинмес болгай. Ынчангаш ол дугайын бөгүнгү политиканы дүүнгү семээшкиннериниң бүзүндулаарынга үндезилеп тургузарын оралдажып турар киживилерниң билип алыры чугула.

Барыын Европада баштайгы согуушкуннуң чаа америк ядролуг ракеталарын улустарның эрге-ажыттарынга чөрүттүр тургузары эгелээн болгаш үргүлчилел турар. АКШ-тың чепсектиг күштериниң бүгү нектерин стратегиг талдаашкынның атомнуг чепсээ-биле шалыпкын чепсеглел турар. НАТО-да согуушкуннуг ергазы ядролуг чепсекке чоокшулап турар амгы үениң ам болбаазырамгай анаа боо-чепсектерин тургузарының үр хуусаалыг программазын боттандырып, оларны ажыглаарының ергессин айтыышкынны күүлээп алдынган. Химиктиг чепсектиң ооң иштинде Европа дээге

Аъш-чем программазы боттаныышкында

ЗОНА СИСТЕМАЗЫН ШИҢГЭЭДИР

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алдыкан Аъш-чем программазы партияның экономиктиг стратегиязының бир кол кезээ боор, ооң чоокку он чылдарда кол угланыышкының тодараткан. СЭКП-ниң аграр политиказында кодээ ажыл-агыйны шилгын тамилер-биле хевирүүдүп, Аъш-чем программазын боттандырарынга чер ажылының зона системазын эртемге үндезилеп чорудары үлүг рольдуг болуур.

Барыын-Хемчик районнуң чер ажылында сөөлгү чылдарда капитал салыышкынар өскүп, ооң материал-техниктиг базазы быжыгып турар. Дөрт совхозуувустуң кол фондулары 30 аҥгыг мян. рубль чедип, оларда ам 127 трактор, төрээ ажаар 27 комбайн, 159 чүс машинаазы бар болуп турар. Бо бүгү машина-техниканың ниитизи өртээ 10 млн. рубль ажыг.

Районта чер ажылын чедиишкиниг чорударының бир кол магадылалы — тараа шөлүнүң хаттан болгаш сугдан үреллериниң эвээжедири, хөрзүн камгалалының зона системазын шиҥгээдири болуур. «Шекпээр», «Дөң-Терезин», «Барлык» совхозтарның тарылга шөлдерин республиканың курсаг хөөу зоказынга хамаарыыр. Ынчангаш бо совхозтарның тарылга шөлдерин курукторуп, эрлчештирип тургаш, тарылгага ажыглаары, чер ашдарыгазыкка хөрзүнүү ашдара кагбас андазыннарны, түскай сөөлгелерни ажыглап турар. Ынчалза-дээ бо ажылдар негелдеге ыракта четпейн турар.

Черниң бөркмчезин бөдидерри чүгле чер ажылының зона системазының кол хемчеглерин сагып, тарылга шөлдерин дүмегалыг ажыглаанының түҥнелинде чедип алдынар. Ынчангаш бо талазы-биле чогуур ажылдар кылдынып турар. Ооң түҥнелинде район сөөлгү чылдарда ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерни белеткеп алып турар апарган.

Районуң совхозтарында суггаттыг черлерни ажыглаары эвээжээн. «Барлык» совхоз ам суггаттыг черлериниң бир гектарындан 12—15 центнер дүжүттү алып турар. «Барлык», «Хемчик», «Шекпээр» совхозтарның мурнакчы суггатчы звеноларының хөй чылдыг сигеннериниң дүжүдүн гектардан 30 ажыг центнерни алып турар апарган. «Хемчик» совхозтан Чүҥней Кара-Салдың суггатчы звеногузу 1984 чылда 78 гектар черниң га бүрүзүнден 59 центнер хөй чылдыг сигеннни аҥаал алган. А «Шекпээр» совхозтан Элбек-оол Монгуштуң, Сагаан Ооржактың, Очур-оол Хомушкунуң звенолары чыл санында 35—45 центнер хөй чылдыг сигеннни доктаамал алып турар, а Шыдыраа Хомушкунуң звеногузу гектар черден кукурузаның 230 центнер ногаан массазын алган.

Суггаттыг чер ажылы районуң ниитти чер ажылынга кол роль-ду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш 1990 чылга чедир оңгу беш чылдың деңнели-биле мал чемнериниң бүдүрүлгези 2 катап улгадыр, ол чылда 12—14 мүң тонналга чедер ужурлуг. Бо соруктаны күүседири-биле районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны бо чылдарда үлүг ажыл-агыйлыг, организастыг ажылдарны суггаттыг черлерге ап чорудар ужурлуг.

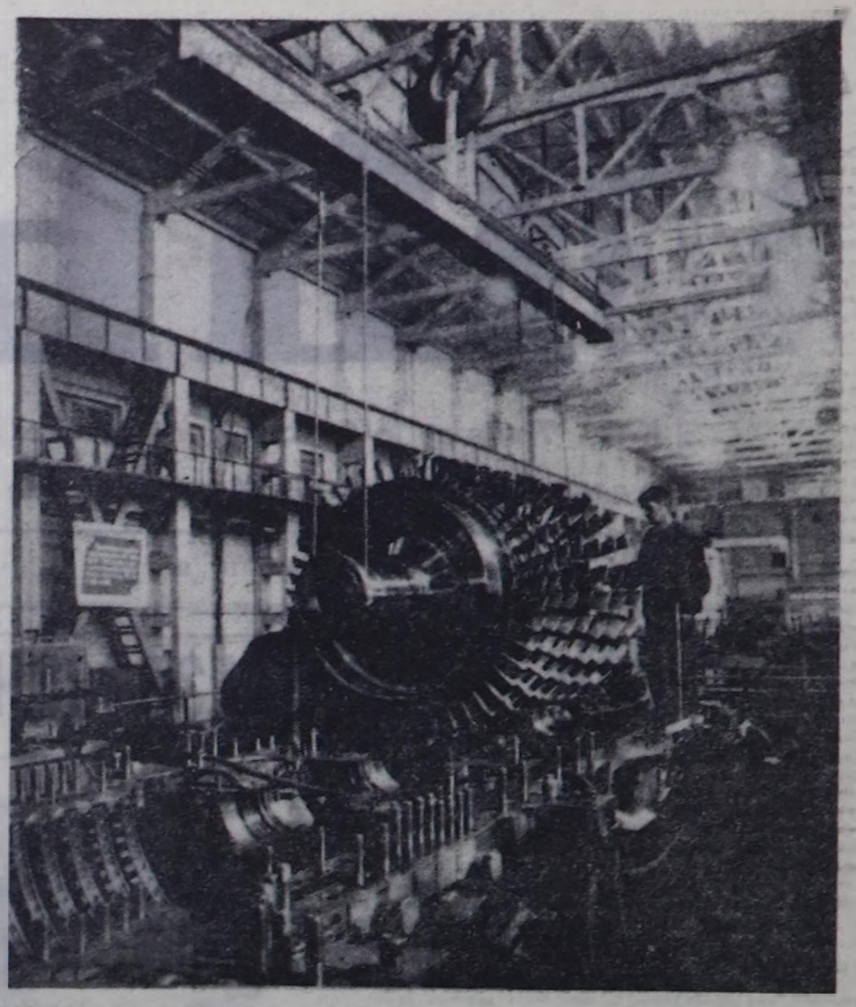
Сөөлгү чылдарда районда хөрзүн камгалалының талазы-биле ээзээн хемчеглер алдынган. Ниитизи-биле 17913 гектар черде тарылга эрлчештирилгезин организастаан, хөрзүн эрозиязынга удур техниканы ажыглаары эвээжээн. Ынчалза-дээ ол ажылдар ниитти негелдеге ам-дээ четпейн турар. Чамдык тарылга шөлдериниң дүжүткүрү беднир туржук, чавызап турар, а 7,2 мүң га чер камдаашкынга алыскаңындан тарылга кылыр черниң фондузүндан үндүр бижиткен.

Мындыг байдалдың тыптып келген чылдагааны— хат эрозиязынга удур демиселдиң багай тургустунганында. Ынчангаш чоокку үеде хөрзүнүү камгалалының талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры чугүлээ. Бир-ле дугаарында республиканың мурнакчы совхозтарының дүржүлгазын өзүгаар черниң диликдектей өдөрылгазын шынарлыг кылдыр чорудар. Бо дээрге хөрзүнче ол-шыкты сиҥиреринең бок үҥүштер-биле демиселдиҥ эҥе дээштиг аргазы-дыр.

Зона системазының негелдезини өзүгаар суггаттыг черлерниң берөмчезин долузубиле чедип алырынга суггарылга системаазының, тудуг ажылдарының шынарын эвижидер, тарылга шөлүүң эрлчештирилгезин сайзыраҥгайларлар. Ылаҥгыа бызаа ажаакчылары малдың чаш төлүү мекди алыр дээш оларның ажаалдазын. Чемгерилгезин зооветеринарныг негелделер өзүгаар чорудуп турар. Хоочуи бызаа ажаакчызы Ранса Узун-Сарыговна Сат бо чылдың эрткен аяды айларында быжыглаан бызаалларыдан немелде деңзи алыр талазы-биле эки көргүзүүлүг болган.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы Р. У. Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЛЕНИНГРАД. «Будурүлге хемчээлдериниң бүгү өзүлдедезин — техниктиг депшилгениң, дериг-херекселдиң эҥ долу ажыглалының болгаш курлавырларның камналгазының күсели-биле». В. И. Ленин аттыг «Невский завод» каттыжыышкының коллективи шак бо девизтиң адаа-биле ажылдап турар. Будун чартык чыл хире үе дургузунда күш-ажылдың будурукчулуг 10 үүг, нормативтиг арыг продукция будурериниң, хемчээлериниң аарыглары-биле демиселдиҥ калбартыр ужурлуг бис.

Эрги-Барлык, Аксы-Барлык кодээ Советтериниң күүскомнары кодээ ажыл-агыйлыг культураларын болбаазырадырының технологиязын эҥижиде-ринче, черни чөптүг ажыглаарының талазы-биле дүрүмнү сагыырынче кичээнгейни доктаамал угландырып, анаа хамаарыштыр чогуур хемчеглерни ап келген. Боттарының девискээрнинге кодээ ажылагый культураларын өстүрер талазы-биле зона болгаш хөрзүн камгалаарының системазын шиҥгээдир талазы-биле хемчеглерни Ак, Шекпээр, Барлык кодээ Советтериниң күүскомнары чедир албайн турар. Шак бо айтырыг чер-чер Советтериниң доктаамал контролюнга турар ужурлуг.

Черни ажыглаарының ажыктыын бедидери кодээ ажыл-агыйда эҥ чугүле айтырыг болуур. Сөөлгү 10—15 чылдарда районнуң тарылга шөлдериниң дүжүткүрү янзы-бүрү чылдагаанналдан чоорту кудулап келген. Шак оң чорукту болдурбайн, тарылга шөлдериниң, одар-бөлчиирлериниң дүжүдүн улам бедидер дизе, районга чер ажылын эртемге үндезилеп чорудары негеттинип келген. Ынчангаш чер ажылының зона системазын шиҥгээдип алыры биргы чергенниң айтырыы болуур.

М. КАРА-САЛ,
Барыын-Хемчик РАУК чөвүлелиниң даргазы.

ЭЛЕКТРИК

Сүт-Хөл районуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң электригни, коммунист Александр Демчи-Сүрүновна Куулары суурда танывас кижи чок. Ол электриктен ажылдаа-на 28 чыл чедө берген.

Ол хат-чаъстыгда-дээ суурнуң бүгү электрин шугуммарын хынап көрүп, ажылы дээш доктаамал сөгүш саныл чоруур шекилериниң бирээзин. Ажылдан келген үезинде чөнүнга, эвээорукке мактадып, бүгү-ле үелерде ажылынга харылсаалгыыр, бодунуң ажылын тергиин эки билир. Хостуг үезинде үреллеп телевизор, соодукчу, хел чуур, доорааар машиналар сөлтээринге хандыкшылыдыг.

Ол суурда агитатор, МТМ-де үлүсчү контроль бөлүүнүң удуртукчузу. Александр Демчи-Сүрүновна Куулары чон хүндүлээр.

С.ООРЖАК.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Республиканың тудуг организацияларының аразынга социалистиг чарышка бо чылдың ийиги кварталында трестиң тудуг-монтаж ажылдарының планын 105,6 үүг күүсеткен «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи тиилекчи болган. Коллективке СЭКП обкомунуң килдис эргелеңизи И. А. Остапец тывыскан. Хураага чүве чугаалаанар бедик шаҥналга төлептиг болурун, чылдың планның даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылырын дүүзэнип турган.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының нөмүлери СЭКП-ниң эрлчеглиг XXVII съездизиниң күш-ажылчы чедиишкиннерлиг утку-күүр үүлээлерин алгаш, ону күүседир дээш ажылдан туралар. Ылаҥгыа бызаа ажаакчылары малдың чаш төлүү мекди алыр дээш оларның ажаалдазын. Чемгерилгезин зооветеринарныг негелделер өзүгаар чорудуп турар. Хоочуи бызаа ажаакчызы Ранса Узун-Сарыговна Сат бо чылдың эрткен аяды айларында быжыглаан бызаалларыдан немелде деңзи алыр талазы-биле эки көргүзүүлүг болган.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы Р. У. Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫЛЫН ТҮҢНЕВИШААН

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агыйының министерствозунуң коллегиязының хуралы болуп эрткен. Аҥаа бирги чартык чылдың түҥнелдерни үндүрген болгаш СЭКП ТК-ның апрель болгаш июль (1985 чыл) Пленумнарының айтышкынарын күүседириниң болгаш доозукчу чылды чедиишкиниг төндүреринің талазы-биле соруглаарыны, кыяыр ужурлуг ажылдарны чугаалашкан. Бо айтырыглар талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Арга-ыяш ажыл-агыйының министри М. А. Гөкөв кылган.

1985 чылдың июль айда СЭКП ТК-га болуп эрткен эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дугайында чөвүлел хурал партиязың болгаш мурттуң амыдыралынга улуг болуушкун болган. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары М. С. Горбачевтуң кылган илеткелинде совет улустуң улуг чедиишкиннери көргүстүнген болгаш эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң эргежок чугулазын айыткан.

Республиканың арга-ыяш ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган чаа соруглаарны күүседип эгелей берген. Биргы чартык чылда үлетпүр будурүлгезинниң болгаш арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдарының талазы-биле будурүлге программазы чедиишкиннинг күүсеттинген. 2048 га черге чаа арга-арыгны төрүп, олурткан. План өзүгаар 1 тонна ыяш үрезиннерин белеткээр тургаш, 4,2 тоннаны белеткээн. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге, арга-арыг өрттериниң саны 2 катап, оларның хөме алган девискээри 7 катап эвээжээн. Тес-Хемниң, Тожунуң, Барыын-Хемчиктиң, Кызылдың ыяш ажыл-агыйлары бараанныг продукция будурер талазы-биле он биргиниң беш чылдың планныг онаалдаларын күүседипкеннер. А министерство ниитизи-биле бо көргүзүгнү октябрь 1-де күүседир деп шинтирлээн. Ооң түҥнелинде 1,5 миллион рубль түҥнүг немелде продукцияны бөөрү көрдүнген. Бараанныг продукцияны будурериниң болгаш сайгараринең, күш-ажылдың будурукчулуунуң чартык чыл планнары база күүсеттинген.

Планныг онаалдаларны күүседиринге боттарының улуг улуг-хуузун будурулгениң мурнакчылары киририп турар. Оларның аразындан Каа-Хем ыяш ажыл-агыйының В. Светышевка удурткан бригада беш чыл планның эҥ баштай күүседкен. Бо бригаданың үлегерин эдерип, ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар бригадалар болгаш ажылчыннар министерстводе хөй.

Ооң-биле чергелештирр, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң ажылында шыҥгыы четпестер база бар. Арга-арыгны катап тургузарының, ыяш кескен черлерге аныяк өзүмнерни олуруртурунуң чартык чыл планы 97,7 үүг кылдыр күүсеттинип, бо ажылче кичээнгей кошкак болуп турганын илеткен. Кызылдың, Балгазының, Тандының болгаш Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйлары чартык чыл планында көрдүнген хову-шөлдерге камгалал болуур дилиндек ыяш тарылгазын чорутпаан, дыка хөй ажыл-агыйларда арга-арыг культураларының химиктиг ажаашкыны кылдынмаан. Ыяш кескен черлерни аштап-арыглап, чурумчударын Кызылдың ыяш ажыл-агыйы багай чорудуп турар.

Республиканың арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары, Тываның бүгү ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, 1976 чылдың декабрь 10-да үнген СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң будурукчулуг күштерин моон соңгаар комплекстиг хөгжүдериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалын күүседир дээш сөөлгү чылдарда кызымак ажылдап келген. Бо чугула документтиниң амыдыралга боттандырары Чадаананың болгаш Балгазының ыяш ажыл-агыйының ыяш болбаазырадыр цехтериниң чаартылгазын чорудары, ыяш белеткээр, болбаазырадыр болгаш үндүр сөөртүр черлерге чаа, бедик будурукчулуг техниканы болгаш дериг-херекселдерни шиҥгээдип алыры көрдүнген. Бо айтырыгны шинтирлээрри бедик үлетпүрлүг, ыяштың арыынын дугайында сөгүш салыышкын, черни болгаш ооң байлаан, арга-арыгларны, дириг амытаннарны үгаан-сарыылдыг ажыглаары, кедегалаары кижинин бодунге чугула херек. ССРЭ-ниң Дээдн Советиниң бирги чыыжының үшкү сессиязынга бойдусту камгалаары бистиң чүрттүң иштики болгаш даштыкы политиказының чугула угланыышкыны деп айыткан болгай. Тыванып арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары бо чугула соруглаҥы эки билип, ол талазы-биле бүгү чүүлдерни кылырын боттарының хамаатты күлээлгези кылдыр көрүп турар.

Ю. ЕГОШИН.

СОДУНАМНАР СОРУКТУГ-ЛА

Серенмаа Дашоона биле Даҥзычы Совнович Содунамнар хөй ажылында тос чыл ажып, ооң баш санын остүрер, продуктулуг чорууп бедидер талазы-биле ээзээ эвес дүржүлгени шиҥгээдип алган. 1976 чылда олар ол чайын төрүүр кодендай аҥгылап үскен кыс үүреган үүлээп алган. Ийи чыл эрткенде, оларның үүреганнери дүктүш хөй-дер дугаар ооладан. Аныяк хөйжүүларның көргүзүү оларга өөрүмчүг болбаан. Төрүүр чүс башка онаалтыр 60 үүреганны алган. А 1979 чылда олар төрүүр чүс койдан-на 80 үүреган камгалап алыр үүлээге алгаш, 95-ти камгалап доруктургаш, үүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Оон эгээзш-ле Содунамнарның көргүзүүлерин чылдан чылче бедип, малчыннарны үзам соруктуг ажылдаарынче хей-аът кижирип турган. Эки түҥнелдер эрес-шудургу күш-ажылдың ачызында чедип алдынар болгай. Шынап-ла, Содунамнар «Барлык» совхозтуң хоочуи, алдар-аттыг хөйжүүларының ерге дүржүлгазын өөренип, оларның соон сөлгеп, дидим чүүлүд-биле хей ажылынче шымнып киргеннер. Хөйжү ог-буле төрүүр чүс хойге онаалтыр 1980 чылдан бээр 105-тен 115 чедир үүреганнарны камгалап ап, районуң дээре дээш хөйжүүлериниң дөмүзынга кирип, чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг-үүүзүн киирип турар.

Келир кыштаглаашкынга белеткелди Содунамнар баш удур, эң хынеминалыг чорудуп турар. Оларның Ыргактыг-Ховуда Муҥгаш-Хая дээп черде кыштаа келир кышка бүрүн белеп дээп болуур. Кургаг едек четчир, кажаалларның коргенин «олтаргаш, одаар кылдыр «үргадыр чыып, белеткел кааш. Чаш үүреганнарның, чаа төрээн хойларның ажаалдазының азыралының үезинде хөй-жүлөр харыысалгазын кёш катап үлгеттырылтар. Бо-ла бүгү чүүлдер эки түҥнелдерни чедип алырынга магадылал боол турары чугаажок.

Содунамнар хөй ажылынга ажылдаан 9 чылының иштинде күрүнеге 2500 ире үүреганны доруктуруп, 7200 кг эки шынарлыг дүктү кыргын дужаагаан. Совет күрүнениң мурнунга шак мынчаар кызымак, эң сеткилдиг ажылдап чоруур кижилер үүндүткелге бүргедир. Серенмаа Дашоона— Тыва АССР-ниң Дээдн Советиниң депутады, улуг хөйжү Даҥзычы Совнович — Тыва АССР-ниң алдарлыг хөйжүзү деп үүндүлүг аттыын эдилекчизи.

Содунамнар—6 уругчуң адазы. Уругларының улуу Толя бо чылын ортумак школаны дооскан. Эң бичези—Айдысмаа 3 харлыг, арткыннары — школачылар. Бо ада-не чымыштыг ажыл-ижкин, ажы-төлүн кижизидер херек-биле холбап, оларны төлептиг кижилер болурунче доктаамал сагыш салып чорууулар.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының мурнакчы хөйжүлары Содунамнар он биргиниң беш чылды чедиишкинни доозуп, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң күш-ажылчы белектерлиг утчуур дээш үлам күжениишкинниг ажыдап турар.

В. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

Беш чылдың шалыпчылары

Бо хөйжү ог-булениң хөйдан дүк кыргып алыр төлазыбиле көргүзүглери база бедик. Ылаҥгыа ол талазы-биле Содунамнар бо чылын Аксы-Барлыктың хөйжүларындан эң бедик көргүзүгнү чедип алганнар. Ниити 284 баш хойдан 810 кг дүктү азы хөй бүрүзүнден 2 кг 800 грамм дүктү кыргып алган. Ол дээрге, планныг даалгаңы 64 үүгге ажыр күүсеткээни ол болуур.

Кыштаглаашкынга белеткелди Содунамнар баш удур, эң хынеминалыг чорудуп турар. Оларның Ыргактыг-Ховуда Муҥгаш-Хая дээп черде кыштаа келир кышка бүрүн белеп дээп болуур. Кургаг едек четчир, кажаалларның коргенин

«КИЖИ КАЙГААР, ЫТ СЫГЫРАР...»

Фельетон орнунга

Ак-эрикчилерниң ырлап, кожамыктаары бо чылын үлам ындынналган. Чүге дээрге, Тиилелгенниң 40 чылынга турескаактаан агитквартиралар болгаш коллективтер концерттери январьдан майга чедир суурнуң Культура бажыңынга суббота санында болуп келген. Ол концерттерге улуг-бичче, эр-хөрээжен чон массалыг киришкен. Ынчалза-дээ оларның аразындан «Почтаге үлеачылап шаап турумда....» азы «Почтачы чоруп орда, бодум барып үткүй бээр мен» деп одуургларны ырлаан чаҥгыс-дээ күүседикчи чок боваган.

Чүге ындыг болган деп! Почтачының ажыл-ижин ындыг хүндү чок, үттундурганы ол бе? Ол дугайын эргим номчукчу бо фельетондан чоорту билип алыр.

Хамыктың ужуру мындыг. 1985 чыл үнгүже Кызылдан үнген почта Самагалдайга келгеш, Ак-Эрик баары ийи-үш хонук саадап чыдып бээр «хоочун барыг» турган. Районнуң харылзаа белдирингге хамаарыыр автомашиналарның «кадыы бакшыраанындан» олар болганчок-ла «ажылдаар шинээн чидирген» болуур. Ынчап баарга, чамдык улус далаштыг телеграмма азы акша чорудар дээш Ак-Эрик биле Самагалдай аразынга артээл ажыг оруктуг ары, куду эртеринге хөй үе-шактыг артык чарыгдаар турган.

Ажылчы чонның хөй удаа шыҥгыы негелдезинниң түҥнелинде почта (шуудуң) дажыыр автомашиналар Кызыл — Самагалдай—Ак-Эрик болгаш дедир маршруттуг хүннүң маңнаары чедип алдынган.

Ынчалза-дээ өөрүшкү эртежик болуп, «думчуун чажыррга — кудуруу, а кудуруун чажыррга — думчуу кестү бээр» деп англи улустуң үлегер домаа ышкаш апарган. Чүл дизе харылзаа черинге хала, чеме катап база тыптып эгээзш.

Бо удаада төптен суурга келген шуудуҥну часкаш, сопукнар, журналдарны чагыкчыларга үлээрге, оларның сөөлүнү чамдыкта дудуу болгулаар. Мынаа дыка хөй фактылар коптарбайн, чүгле бо одуургларның автоорунуң чагылгарының чижээн айтып кагаа четчи бээр боор.

Төптен келген солуннарның ийи, бир номери болганчок-ла четче келбезин билир болгаш бистиң республиканың дөрт солунун үргулчу четче алырымны негевейн турар мен. Ынчап турумда-ла, неделялап үнүр «Аргументы и факты» дээп бюллетеньниң баштайгы беш номери келгеш, олчаан сураг барган. Дөрт ай читкен соонда майда үнген 23-ку номериндэн эгелеп катап кээп эгелээн. Эрткен чылгы чагыгларым «Экономика сельского хозяйства», «Знание — сила», «Наука и религия» деп журналдар база-ла ынчаар алдынар боорга сокса-ваш, бо чылын сонуургал, Казакстанда, Киргизияда, Туркменияда ийлап үнер «Ара» (Шагар-Ары), «Чалкан» (Шагар-от), «Токмак» (Докпак) деп шоодуглуг журналдар чагыдып алган мен. Ол журналдарны ап турарым оларда бижээн шоодугларын шоодуглуг апарган. Ук журналдар чогуур ийүнде четче алдынар дээр ужур турбас. Дудуу, түлүм келген номерлериниң чамдыызы хирикken, эргижирээн, чазып каапкан келир. «Аргументы и фактының» 4-ку болгаш 23-ку номерлери үш-үш дакпыр келген. Эрткен чылын ооң чамдык номерлери 3—8 кезек хары үгда келгиээр турду.

База бир элдептиг чүве. Кызылдан үнгеш, чүгле 4—5 шак болганда Ак-Эрикке келген почта суурга келген соонда, оруу каш катап «херлип, шөйлү» бээр. Чүгле суур иштиниң чагыттары эзлериңге чедир «хондур, дүндүр» чоруп «ээр таварылгалар хаая эвес.

Ак-эрикчилериҥ акы-дүкмә кожалары — моолдар сайгылгаан-биле ажылдаар телеграфты чугаилгаан медээ» дижир. Ындыг медээ-биле чоруткан бижиктиҥ азы акшаны чурттуң кайы-даа бүлүүнүнге ийи шак болгаш хүлээп ап болур ышкажыгай. Ынчаарга Ак-Эрик суурга сайгылгаан чежедаа чаймап турда какпаан медээ дораан хүлээп алдынар ааскежии чаваттынмаан. Оон ужурунда Кызылдан, өскээртен-дээ чоруткан дүрген медээлер Ак-Эрикте адреске четпээнин улус чүгле соонда билген болур. Суурдан үш-ле километрде хой кыргыыр пункт таңнылын майның 26-да Эрзинге болур ег-буле байырлалынче чалаан дыңнадыгны ооң ээзи июнь айның 7-де согур-душ боол алгаш, дыка хомудаан. Кызылче сургакчылаам ажылдакчыже совхоз бухгалтериязының телеграф-биле шилчиткен 70 рубли оялаан баарга, ийи ай эрткенде чоруткаңы салбырдан катап негеп алдынган.

Космос үезиниң харылзаазы мынчаар ажылдаарга ким хомудаавас боор. Шаанда «чүгүлүг бижик» шуудуҥун бодап «ээрге, мындыг өөредиглиг чүүл бар. 1912 чылдың чайынында ай чаазында 22-де Хомду дайынынга тиилелге дугайында медээ Самагалдайга 24-те, ийи-ле хонгаш чедип келген дижири дыка солун.

Ак-Эрик суурнуң албан черлеринде болгаш чамдык бажыңнарында кирген телефоннар чүгле соңгулда кампаниязының үезинде шору ажылдапкаш, катап дүлей баар, ээрээлдер «квасталгазы» болуп ортар. Телефон кулактаажын эртен дыңнаарга, радио ыыды, ооң соонда үзун суук азы кыска-кыска сигналдар дыңналыр, а колдуунда шыыпкын болуур. Ынчангаш ол чонга ээзээ эвес даржыны таварышпырын турар. Эмчиниң дүрген дузазы херек апарганда суг девиденчиг-ле.

Оон ыңгыда ТАР үезинде чогаалтыгган «Хыя дег боттут, хымыш дег башты, алгырып турар ыыттыг, айтып турар эртемниг» деп тывызыкты билирлер ак-эрикчилерниң аразында хөвөр боор. Бары чегенчит хире. Чүге дизе, «ааезын чок солун» чүгле приемниктиг чамдык бажыңнарда турар ээрээдэн башка, суурда радио ыыттаваставаан ээзээр алды чыл ажып, чедиң чыл чеде берген. Ындыг болганда, суурда бичии чаштар чүгле телевизорлу эки билир. «Радиов», «транзистор» деп чүвелер танывас, ындыг сестер оларның дылында безин чок. Ол хамаан чок, сөөлгү чылдарда туттунгулаан бажыңнарже радио шугумун шөөрни улуг улус-дээ, тудуг үүлээл алыр комиссия-дээ шуут үүкаңын чугаалаарга четчир. Самагалдай суурдан районнуң радио дамчыдылгазы чоруур турар сураг база бар. Ол ак-эрикчилерге «далай дүвүндө дүң, тамы дүвүнде ленә-биле демей четтинмес чүүл-дүр.

Суурну катап радиожудэр, телефонну сегидер дугайында даргаларга, хураандарга, партлалгага киирген хөй сенныг негелде-хомудалдар «дүктүг чүве тазаргыже» шуужүп келген. Ол хиреде бо айтырыгның үр шинтирлеттинмезин кара кайгамчык. Ындыг чүүлдү тывалар «кижи кайгаар, ыт сыгырар, хевеи дешкилээр» дижир боор ийин.

С. БАДАА.
Тес-Хем район.

ХЕЛЬСИНКИ: ужур-дузазы, дуржулгазы, перспективалары

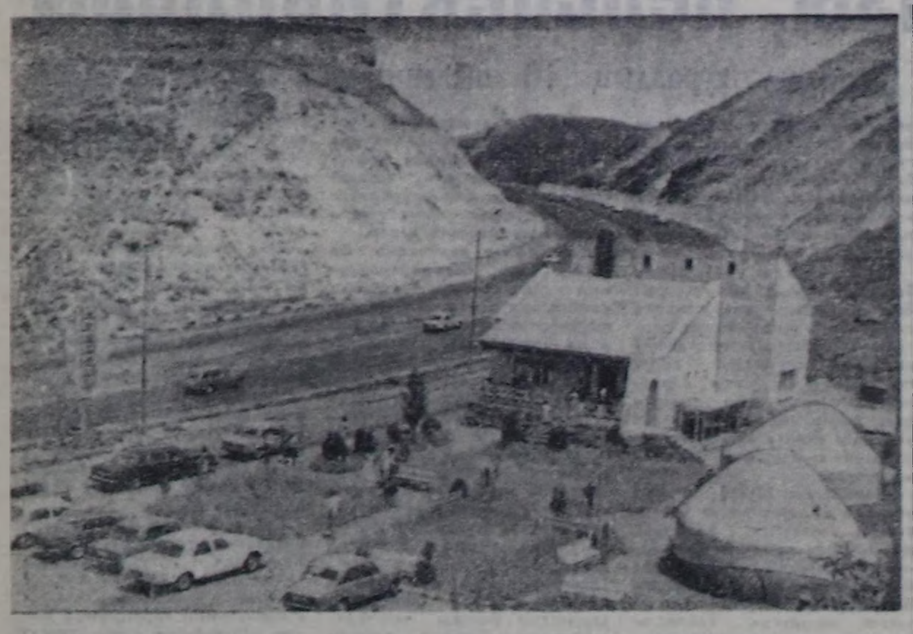
◆ Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың 10 чылынга ◆

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың ажылы Европаның 33 чүртүнүң, АКШ-тың болгаш Канаданың дээди телээлекчилериниң Хельсинкиниң «Финляндия» ордузунга тоолгулуг Түңнел актыга 1975 чылдың август 1-де байырлыг байдалга ат салыышкыны-биле доозулган. Түңнел акт ол дээрге — киржикчи күрүнелериң дугурушкан соруглазын амыдыралга боттандырарынга, тодарглаврга, оларның аразынга харылзааларны жижиндеринге идиг бээринге, оларның улустары чаагай болгаш быжыг тайбыңның байдалдарынга чүрттээ бокыр негелделерин» хандырарынга быжыг үндезинидир.

Түңнел актыга ат салган күрүнелер «оларның политиктиг, экономиктиг болгаш социал системаларындан хамаарылга чокка» бот-боттарынга ажыктыг харылзааларның үндезин принциптерин кады ажылдап кылып, ол принциптерни хүндүлеп кооруу «эп-найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге болгаш оларның аразынга бүгү-де адырлар талазы-биле кадыкшылдың эргежок чугула политиктиг түңнелин коллективтиг-биле үндүрген. Европага девискээр болгаш политика талазы-биле байдалдарны хүлээп кооруг европейжи болгаш бүгү-ниитиң тайбыңны хандырарынга шинтпирлиг ужур-дузазыг болуп турар.

Түңнел актыда «чөвүрлүшкүн чорудулгазын калбартыр, хамыладыр болгаш оону чайгыыш чок база бижыг чорудулга болдурар» деп демдеглеп, политиктиг ниити чүткүлду ында илереткени улуг ужур-дузалыг болуп турар. Оларныы-биле алырга, «айыыл чок чорукту бижыглаарының чорудулгазы Европа-биле кызыгаарлаттынмайн, а делегейниң еске-дээ девискээрлеринче иептерээн турар ужуруут» дээнин база ужуруг.

Ниити-европа чөвүлел хуралының ажылдап кылганы негелделер улустарның, ажылчы чоннарның, калбак массаларынга бараан болуп турар, чүге дизе кижиниң түңдулеп коруу «эп-найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге болгаш оларның аразынга бүгү-де адырлар талазы-биле кадыкшылдың эргежок чугула политиктиг үндезинин хүндүл

АРМЯН ССР. Чурттар арасының автотуризмнің той шинжэрэшкининг орүүнда Ереван — Севан көлдүң арасында орүүта дыштанырынга сураган чер «Шайлаарак» (чурттың) болу берген. Онзагай архитектураның чывыт чырык базыңында келген кижилерге дагандан кылган чаа чемнер-ик кылып турар кондитер будүүлгези бар. Шайдан ангыда залдарга национал сүскүнчарны — урц, дазц, мяту болган оскелерин-даа берип турар, оларны чүгле түскай чыттыг эвес, харын-даа сергедир эмшынарлыг кургаткан үнүштерден хандымап, хайындырып кылым турар.

Шайлаарактың девискээрниде Ортаакы Азиедан сеортүп экелеген ийи өгүү тип кази. Хой санныг автоазы-чорукчулар изиг Туркменнинң оранбажыңын сагындырып турар сонуургаачыг оглерге шайлаарын күзеп турарлар.

ШАХБАЗЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Театр

ЙЙИ ВАССА

Бо чайын бистиң республикага Даг-Алтайның национал шин театры гастрольдап чоруан. Театрның чогаадыкчы коллективи-биле, артистернің тургускан овур-хевирлери-биле таныжар аргалыг болган бис. Театрның кол режиссёру В. Ильин, Ю. Лизенгевич, М. Михайлов, Н. Паштаков олардың тургускан шилерин чонга барааалгадып көргускен. Көрүкчүдер болгаш парлама режиссёр-даа, драматург-даа салым-чаванныг кижиниң тургускан шилерин хаңы үтке цымарыыг болгаш демдеглээн. Ол дээрге Н. Шумаров-тур.

Алтай театр чатап тургустунгаш сес чыл болуп турар. Театр-даа, чогаадыкчы состав-даа, национал режиссура-даа аныяк. Шынчалажок ук театрны осң мурнунда 12 чыл дургузунда режиссёр чоруан Иван Степанович Забродин удуртуп турган болгай. Ооң режиссёржу хаңы бодалы театрга болгаш бодунуң көрүнүшкиниң репертуарга хамаарыштыр партийжи маргу ачыл-тереңнең чедишкинниг болурунга үндезин болган. Е. Уксюгешева, Я. Байлыев, А. Алтарыкова, А. Ендакова, О. Серина, И. Сазанакова, И. Шульгина, Е. Тыдыкова шилеш аныяк артистер, артист, шүлүкчү, драматург Павел Кучияк Иван Забродинге орус, совет, барлыг европа классиказын, түс чер драматургиязын тургузарынга делгем орүктү ажыттыкан. А. Островскийниң «Орай ынакшыл», М. Горькийниң «Мещаннар», «Васса Железнова», М. Шолоховтуң «Андаган күр чер», К. Симоновтуң «Орус кижилер», К. Гольдониниң «Ийи дээргиниң чалчазы», П. Кучияктың «Чейнеш» дээн ышкаш шилерин көрүкчүлер сеткил таныжыкшын-биле түзээн алганнар. Критиканың үнелелинде база бедик деңнелдиг болган.

Иван Степанович Алтай театрны үндезилежип тургускан болза, Тываның хөгжүм-шин театрынга келгенде ол мергежилдиг режиссёр болуу берген турган. Ынчан бистиң театрывыс чаа-ла 14 чыл болган турган. Режиссёр бо театрга 25 чыл дургузунда ынак ажылхерээ-биле баран болуп турган. Чаа кол режиссёрүнүң келгени-биле (1950 ч.) театрга чогаадыкчы ажыл бир янзы эгелээн. В. Гоголь-дуң, М. Горькийниң, Б. Лавреневтуң, Н. Виртаның шилери театрның сценазынга бир-ле дугаар тургустукүп эгелээн.

М. Горькийниң «Васса Железнова» деп шилизин Даг-Алтайга болгаш Тывага И. С. Забродинниң онза хандыкшыыбиле тургускамының дугайын-да мекче чугаалаксадым.

1947 чыл. И. Забродинниң бир чамдык ееренчилери орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар. Аныяк артист А. Алтарыкова Россия Федерациязының алдарлыг артизи деп бедик атты чедип алган. Режиссёр М. Горькийниң үк чогаалын шилип алгаш, ол рольга А. Алтарыкованы ойнадыр деп шиитпирлээн. Артистиң иштики, даштыкы бүгүле арга-хевирин эрге-чагыргазырак, чүгле эт-сеттен ескә бодаар чүвези чок херээжен кижиниң овур-хевирин тургузарынга дузалаан. Критиканың үнелээшкини-биле кол рольдуң күүседикчизи оңу үлел-ле ойнап шыдаан.

Ооң соонда он чыл эртеннде Тываның хөгжүм-шин театрынга «Васса Железновану» ол-ла режиссёр тургускан. Вассаның ролюнга РСФСР-ниң алдарлыг артизи чоруан Л. Сеньлбаа ойнаан. Тургузукчу режиссёр-биле кол рольдуң күүседикчизиниң кайызы-даа нарын ажылды демниг будурбеннер. Эки хереекти кылырда база чедип алган. Ол Васса үгаанныг, чоргаар болгаш талантылыг кижи. Сценадан сценаже ооң амыдыралы улам нарыядап орар. Черле аңаа эвес бүзүренчиг кылдыр ол рольду тургускан. Ооң овур-хевиринде баш ашкан ажыынын эзээдээ, аас-кежик чок ава-даа каттышкан.

Киленчи хайыкхан, кара хөп чедип алган Васса бажыңынга кирип келгеш, чаңнап эгелээр. Хөрөктөнип, айтырыг тургузуп кирипкен. Ооң кени революсчу Рашель болгаш ескилерээ дугайын килең-биле сөглеп, угаанны багай хеймер кызын чассыдар-даа. Ооң ам чоорту чүрээн туттунуткан. Чүрек чарылгаш мөчээн. Вассаның сиенада амыдыралының иштики болгаш даштыкы болуушкынарының аяны хензиг чүүлдерге чедир ажылдап кылдынган.

Тыва артистерниң дөртку салгалында Васса Железновагың ролюнга Мария Сандан база ойнап болурларның бирээзин. Даг-алтайжылардан ол рольга РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Балина база чедишкинниг ойнап болурларның бирээзи деп болат турар чем.

М. РАМАЗАНОВА.

Культура албан черлери болгаш дыштанылга

АЖЫКТЫГ, СОЛУН БОЛЗУН ДЭЭШ

Хостуг үе-шактың культуруг эртиргеш, ажыктыг, солун болдурарынче салгыл салымнаныр аргы үеде онза үлегелиг организастаарывыга онза таварымчалыг. Найысывал Кызыл хоорайда бо талазы-биле чамдык ажылдарны организастап чорудуп турар. Дыштанып хүннерин ышкаар организастап турарының дугайын чугаалап бээрги бистиң корреспондентивис дыштанып хүн штабының даргазы, ВЛКСМ Кызыл хооркономукүн бирги секретары Татьяна Ильинична Перфильевадан дыңнээн. Оларның беседазын моон адаанда парладывыс.

— Араганалашкынны болгаш алкоголизмнең үзүткеш, когун үзер талазы-биле түлээн авдыган чүүлге доктаал, шинтпирлериң соонда ажыкчы чоннарның дыштанылгазын чөп организастаар талазы-биле кандыг ажылдар чоруттуруп турарын чугаалап көрүңерем, Татьяна Ильинична!

— Дыштанылганы чөп организастап чорудар талазы-биле ажылдар бистө моон мурнунда-ла чоруттунуп келген. Ийе, үстүнде доктаал, шинтпирлерни хүлээп алган соонда боже кичээнгей үлегелеткаш. Ылаңгыя дыштанып хүн штаавы (онда культура, спорт, партия, совет, комсомол дээш аскә-даа организацияларның харыысалгалыг ажылдакчылары кирип турар) бүгү чүүлдерни тааарыштыр көрүп, баш удур планнап турар. Сөөлгү үеде профессионал байырлалдарны эрттиреринде тускай чурумнудуп, культура-спорт хемчеглери-биле холбаштырып турар бис. Чиик үлетпүр, медицина, садыг ажылдакчыларының хүннерин эрткилээн. Чиик үлетпүр ажылдакчылары хоочуннар-биле ужуражыышкынны эрттиреп, «Чечек» ателъеның белен чыгыларының садыглаашкынын база организастаан.

Медицина ажылдакчыларының боттарының профессионал байырлалын база организастыг эрттиргеннер. Сангигиена барааннарын садыглаан, Санитар-чыргыдыышкын бажыңы делгелгенин организастаан. «Тоола» деп уругларга хоорайжыыгажынга уругларга солун оюнну база организастаан.

Профессионал байырлалдарының иштинден садыг ажылдакчыларны үк хүнүү эки эрттиргеп, ылаңгыя спартакиаданы организастаанны солун болган.

— **Культура албан черлериниң, спорт тудугларының ажыглалын эккиндер дугайында доктаалды хүлээп алгандан бээр эзээн үе эрте берген. Аңаа хамаарыштыр чүү кылдынын турарыл?**

— Бир-тээ ындыг доктаал хүлээп алдынган төлээде, культура албан черлериниң, спорт организацияларының бүгү ажылы ылаңгыя дыштанып хүннерде эки организастаттынар ужурлуг. Бистө чамдык чүүлдер кылдынып турар. Чиик үлетпүр, медицина, садыг ажылдакчыларының хүннерин эрткилээн. Чиик үлетпүр ажылдакчылары хоочуннар-биле ужуражыышкынны эрттиреп, «Чечек» ателъеның белен кыыг

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 178 (12868) | 1985 чылдың август 2, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ

Республиканың хөвү-шөлдеринде нөдээ ажыл-агый кампаниязы кидин түлүп. Малга чем белетнеам ажыл-агый бурузүнде калбарган, чайгы хөвү амылдары чоруп турар, дүжүт ажаалдазынга белетнеп шыңгыраан. Оларның иштинде малга чем белеткели амгы үеде эң нөл черни эзелеп турар. Бо хүннерде республиканың ажыл-агыйлары 66 муң ажыг тонна мал чемин белеткээн, ол дээрге планның 26 хуузу болуп.

Малга чем белеткелин бедик темп-биле чорудуп, планнып даалгазын чедишкиннинг күүседип турар районнар, ажыл-агыйлар бисте эвээш эвес. Июль 29-туң медээзин ёзугаар алырга, Улуг-Хем район малга чем белеткелиниң планын 24 хуу, Эрзин, Каа-Хем 19-19 хуу, Бии-Хем, Тес-Хем—18-18 хуу күүсеткилээн болуп турар.

Республиканың хөвү-шөлдеринде сигенниң үнгени бо чыл ын дыка эки. Июньда болгаш июльдуң эртинен хонуктарында Тывага агаар-бойдус элээн «өскерлип», малга чем белеткелчизинге таарымча чок байдалдарны тургусса-даа, чогум сеөлгү хонуктарда дээр аязып келген. Бо үени канчаар ажыг-лаарынган малга чем белеткелчизиниң дуржулгазы инарединер, ооң арга-шинээзининң шылгавазы болур. Келир чылын малга чем четчир бе, чедишпес бе? деп айтырыгны - олар шиитпиразыр.

Бо чугула кампанияда хөй-хөй кижилер ажылдап турар. Көдээниң ол ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчаяыг байдалдарны тургузар, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаар, тайылбыр амылын чогуур деңнелге чорудар дээш бирги эзелчегде ажыл-агыйларның удуртукчулары, ында хөй-нинти организациялары сагыш салыры чугаажок. Бригадаларның тургаларының таарымчалыы, ооң нежигүннерин аъш-чем, техника аймаа, артык незентер, дериг-херекселдер-биле хандырыпгазы дээш бүгү нүштү шөөкизээн оларның дөрт хүлээлгези.

Бо чугула кампанияга Советтериң ролю дыка улуг. Чер-чер Советтериниң күүсконнары, депутаттар нинтининң малынга четчир санныг чемни белеткээри дээш кандыг хемчеглер алыр болдур, ооң түңнели ындыг болур. Бедик бүдүрүкчүлүг нүш-ажылдың үлегерин бүгү чаданыңг Советтериниң депутаттарының көргүзеринден эгелээш, бо чугула кампанияда хаара туттунганнарның нүш-ажылын организастап турарынга чедир контрольду Советтер, өскерлик интинтерни беттандырар. Таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, нүш-ажыгды организастаарынга болгаш өске-даа чүүлдерге хамаарыштыр ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң ап турар хемчегленрининг контролю, хайгааралы Советтерге. Маңаа хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ынаыг состерин сагынза артык эвес: «Бүгү деннелдерниң Советтери беттарының эргелерин улам-на долу болгаш хамык чөк амыглаар дээрзин демдеглеп турар бис. Нинтилея амыдыралының бүгү талаалары оларның кичээнгей-хайгааралынга туар ужурлуг». Эш М. С. Горбачев Аъш-чем программазын күүседири-биле чер-черниң аргаларын болгаш нурлавырларын мобилизастап тургаш, республика, край, область бүрүзүнүң чурттакчы чөнүн эки чем продуктулары-биле хандырарының айтырыгларын шиитпирээри-биле Советтериң соруглагарынга тодаргай донтааган. Ынчангаш, малга чем белеткелин контролька алыры дээрге, чугле девискээрге планның онаалга күүселедеи дээш демисел эвес, ол бирги беш чылдың чугула соруглазы—Аъш-чем программазының беттанылышкыны дээш демисел болуур дээрзи моон илдең.

Чамдык ажыл-агыйларда малга чем белеткелчилериниче нөшпак кичээнгей салып турарын редакцияның почтазы-биле нээп турар чагаалар бадытнап турар. Сигенчилериниң аъш-чемининң ассортиментизи кызыы апаар ийикпе, харында-даа ооң сөөртүлгезин үзүктелдире бээр таварылгалар бар, солун-сеткүүл-даа хөжудай бээрин авторлар бижип турар, эмчи, садыг болгаш өске-даа хандырылгаларны үттүптар черлер бар. Ажылчы ченнарның ындыг медээлери бир-ле дугаарында Советтерге, ооң активинге дүвүрелди болдурар ужурлуг.

Малга чем белеткелиниң үезинде Советтериң киржилгезин долу ажыглап турар черде чедишкиннер эвээш эвес дээрзин амыдырал бадытнаан. Бирги эзелчегде бригадаларга болгаш звеноларга депутаттар бөлүктерин база постуларында тургузары чугула. Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мал чеми белеткээр коллективтеринде он чеди депутат ажылдап турар. Ында депутаттарның бир бөлүүн тургускан. Ук бөлүк үениң негелдезинн өзугаар ажылдап турарындан ажыл-агыйда малга чем белетнели эки чоруп турар.

Бөлүктериниң болгаш постуларның составында эң идепкейлиг, нинти херек дээш донтаамал сагыш салып чоруур кижилерни шилиири чугула. Көдээ ажыл-агыйның шиитпиргиг кампаниязы чоруп турар үеде күш-ажыл чорудулгазының кайы участогунга четпестер үнүп, ажылга шаптыктар каступ нээп турар болдур, дүвүренчиг медээни депутаттар бөлүктери болгаш постулары үндүрер ужурлуг. Олар принципиалдыг айтырыгларны ажыл-агыйларның удуртукчуларындан эгелээш, Советтиң күүскомунга чедир тургузар эргелиг. Ол эргелерни бүрүн ажыглаарынга депутаттарны өөредир херек, четпестерге хамаарыштыр бөлүктериниң болгаш постуларның негелдези зэ-харыысалгалыг кижи бүрүзүн дээштиг хемчег алырынче шимчевно ужурлуг.

Чамдык Советтер малга чем белеткелиниң дугайында айтырыгны ыыы-биле көрүп турары чамыт эвес. Ол чугула кампанияга белеткелдиң база ооң чоруп туралының дугайында медээни хүралдың «чай аразында» кайы-бир специалистиң дыңнадыындан чугаалажыптар, тодаргай шиитпирдээ хүлээп албас, чогуудо дуза көргүзео талазы-биле хемчеглер албас черлер база бар. Ындыг черлерде малга чем белеткелиниң темпизи кошпак болуп турар. Чугле учётчиктиң медээзин ёзугаар саннар чыыр, нинти айтыышкыннар бээр «хемчеглер» эвес, бөттүг дуза, чогумчалыг шиитпирлер херек. Мындыг чөрүкту чедип албас болза, ажылдың үре-түңнели күзенчиг эвес болур.

Бистиң чүртүвүс, ооң иштинде республиканың ажылчы ченнары төөгүлүг үени чурттап эртип турар. Он бирги беш чыл наш ай болгаш дөөстур. Ам белеткээнивис мал чемибиле бо чылдың соолгу, а келир беш чылдың эгези үеде малды чемгерер бис.Ол чемниң шынаазындан, хемчээлинден малдың деңгилдези хамаарлыр. Ол аззоге оон продуктулуунуң, бээр чаш толунуң көргүзүү. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг хүлээлгени күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

Амыктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының киржикчизи комсомолчу Юрий Түлүш — Сүт-Хөл районнуң Карл Маркс аттыг совхозунда трактористеп ажылдап турар. Бодунуң кызымаккай күшгажылы-биле макталдыг бо механизатор он бирги беш чылдың планның даалгаларын чедишкиннинг күүсетпишаан. фестивальга киржир эрге дээш аныяктар ортузунга калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген.

Делегейниң депшилгелиг аныяктарының төлээзериниң шуулганында Тывадан барган аныяктарның бирээзи — Юрий Түлүш бо хүннерде Москвада фестивальдың солун программазын көрүп, империализмге удур эң-сеткил маттышкырыглагазы, тайбың, найырал дээш ыйгыга бодунуң үнүн кадып турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы трактторист Ю. Түлүш.

Х. МОНГУШТУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ХҮННҮҢ КОЛ АЙТЫРЫЫНЧЕ

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕН МЕДЭЭЛЕР

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи оттыг совхозтуң «Дөргүн» сүтбараан фермазының ажыл-ишчилери нинтининң малынга 100 тонна сигем белеткээр онаалдалыг. Хайыраканның Талдыг-Аладта фермазының инек кадарчызы Кызыл-оол Моңгуштуң удуртканы 6 кижи составтыг звенода үш трактор болгаш бир сигем кестирикчизи бымыгларттынган.

Бо хүннерге чедир звенонуң сигенчилери 30 тонна сигенни болуп сараатаан.

В. МОҢГУШ.

⊙

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының чанында совхозтуң сигем шыгжаар теп кажаазында сеөлгү хүннерде сараат салыышкынының темпизи кескүзү-биле дүргедээн. Он беш тонналың ийи сараадын Элбек-оол Монгуш удурткан бот-оруллагарчыларгаыт звено салган. Дурзулгалыг механизаторлар Дондук Ооржактың болгаш Кызыл-оол Ооржактың башкарган сигенни звенолары сигенни кескеш, эппээннеп алганнар.

К. ЭМЕР-САРЫГ

⊙

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында күш-ажылдың хоомуну Борбак-оол Мөртей-оолович Күжүгет күш-ажылга кызымак, нөзээде нинтининң ажыл-херектеринге идепкейлии-биле киришкен чоруур кижилерниң бирээзи. Ол хой чылдарның дургузунда нөдээ ажыл-агый будурулгезинде ажылдап турар, пенсияже үнгенден бээр база элээн болу берген. Ынчалза-даа мал чемнерин белеткээрингге киржилгезин уламчылавышаан.

ХИЛИС ЭРТКЕН ҮЕ

Тожунуң ажыл-агыйларында, бүгү республикадазы-биле бир демей, нинтининң малынга чем белеткели чоруп турар. Бо чылын районда оът-сигенниң үнүжү эки. Мал чемининң белеткелинге каан күннер эки болуру чугаажок. Чаашкынныг күннер мал чемининң белеткелинге шаптып таварыштырып турары база хаая эвес. Ындыг-даа болза мал чемининң белеткели түлүктел эгелээн баштайгы үелерниң түңнелибиле алырга, ол чугула кампаниянь организастап турарында ооруңчуг чүве чок. Сиген белеткелинде ийи совхозтан нинтизи-биле 220 хире кижи, кезер, бөлер машиналарлыг дөртем хире трактор ажылдап турар. Эртнен чылдарга бодаарга, кижи күжү эвээшдаа болза, чеп ажыглаар болза, четчир ужурлуг күш.

Баштайгы чартык ай ажыг үеде ында күш 150 тонна-ла сигем белеткеп, 320 тонна силос салган. Ол дээрге эртнен чылдаазындан дыка чавыс көргүзүг-дүр. Бо бүгүнүң колла чыдагааны бүгү-ле чүүлдү чаъс-чаашкынче чаа каар, тоомча чок хөөннерде. Ону бадыткаары-биле мындыг чижекти ап көрээлинер. «Май 1» совхозта 120 тонна сигем сараатталынган, 230 тонна силос салдынган. Ол совхозта 95 кижилиг алды бригада бар. Үстүнде белеткээн сигенде Ий школазының 22 кижилиг будурулге бригадазы (удурткакузу Тонайбан Кол) 50 тонна сигенни белеткээш, совхозта 70 ажыг кижилиг өске беш бригаданың белеткээн сигенииның 40 ажыг хуузун ылың четтигипкен. Өске бригадалар оода-ла ол бригаданың деңнелинге чедир ажылдаан болза, белеткээн сигем үш катап хөй болур ийик. Ол совхозтуң Балдырганда 12 кижилиг бригадазы бо аразында чаңгыс-ла тонна сигем кылганын чүнүбиле тайылбырлаарыл?

Мал чемин хөйнү белеткээр ужурлуг «Тоора-Хем» совхозта байдал оон-даа дүвүренчиг. Мында 120 кижилиг, 20 хире тракторлуг тос бригада дөңгүп-ле 30 тонна сигем, 90 тонна силос белеткээн болуп турар. Ол белеткээн сигенниң 33 хуузун, силостуң 45 хуузун он беш өөренчилиг Азас школазының будурулге бригадазы (удурткакузу Кол Күшкаш) белеткээн, а өске 100 ажыг кижилиг сес бригаданың мынча үе иштинде кандыг ажыл кылып турганын тайылырлап чугаалаары берге-дир. Байдал бо хире, нарын турда, ол совхозтуң удурткакулары ону чүү-дээ болбаан чүве ышкаш, чаъс-чаашкынга сылдагаан турары окта шын эвес.

Ажылды чөп организастаавайн, ону аъа-чайгаарлаашкының агымынче киргенинден түңнел баган болган. Мынча үе эртнен турбуже, дыка хөй бригадалар хол кадыырларын амыглап, сигем кезер хамаан чок, ону сөптеп бизеп албаан болуп турар. Тракторлар кыаар-чаар материалдар-биле хандыртынмаан. Ону харыылаар, организастаар кижилер ажылды башкарар турүүк, бот-боттарынче чүгжүп олурары черле таварымча чок.

Кандыг-даа ажыл үе-шактыг, хонук хуусаалыг болгай, мал чемининң белеткелинге эң таварымчалыг үе—июль ай ынчаар хилис эрте берген, августа тараа, могаа ажаалдазы дээш ажыл-ла нөөудээр, күш чардыгар апаар. Өөредилге чылы база удаакс эгелээр болгай.

• Мал чемининң белеткелинде байдалдарга хамаарыштыр дарый хемчеглер албас бояза, тоомча чок хөөннер эки түңнелге чедирбес болгаш үе-шөг маңавас дээрзин утпас болза чогуур.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

МАЛ ЧЕМНЕРИН ДҮРГЕН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

Сигенни шын эвес кургадырга, ооң хоолугуг будүмелдери үрелир, а технологияны сагып турбаш витаминниг сигем долганы кызыры сигеннии хоолузун барык долузу-биле камгалап арттырар.

Кескен могаан массаны хээндектээш, АВМ-ге кургадыр. Белеткеттинген витаминниг сигем долганының шынарын ооң ол-шыгынын болгаш каротининиң байдалы-биле тодарадыр. Эки шынарлыг белеткеттинген витаминниг сигем долганының ол шыгы 10—12 хуу болур. Ынчан ооң составында каротин хөй турар. Мал чемнерин шын белеткээри каротинниң оон-даа эки кадагаттынып артарын болдурар. Витаминниг сигем долганының шынарын ийиги класстан куду эвес болурун чедип алыры чугула. Ажыл-агыйларда ону боттандырарының бүгү-ле аргалары бар, мөңээ чүгле витаминниг сигем долганын белеткээрининиң технологиязын шыңгыы сагыыры негеттинер.

Витаминниг сигем долганы белеткээр сигенни чөчеткелип турар үезинде кезер херек. Ынчангаш бо хүннерде чаңгыс чылдыг сигеннерни кезип, оон витаминниг сигем долганы кылыры таварымчалыг.

Могаан массаның үзүнүн чаңгыс ээй 2—3 см кылдыр хээндектээри чугула. А чамдык ажыл-агыйларда ол негелдени сагбаайн турарындан оларның белеткел турары витаминниг сигем долганының шынары куду. Чижээлээрге, «Россия» совхозтуң хээндектээн массазы 5—7 см, «Кызыл тараачын» совхозтуу база-ла хөлүн эрттир үзүн болген. Ынчандыр хээндектээн масса кургадыгга саваазынче кирбес транспортёрга база шаптыктыг. Өске-даа ажыл-агыйларда шынары куду витаминниг сигем долганы будурун турарының бир чылдагаанын база шын эвес хээндектээшкинде деп санаар апаар. Кургадыгга барабанынче могаан массаны өйлеп киирери чугула.

Белеткеттинген мал чемнерининң шынарының хүн бүрүдеги боттуг хынаалдазын чорудары-биле ажыл-агыйларда экспресс - лабораториялар ны тургускан. Олар сигенниң силостуң, сенажтың, ылаңгыя витаминниг сигем долганының шынарын кудуляглазы-биле мал чемнери белеткээрининң технологтуг хажыдыышкынналарын дарый чайладырының боттуг хемчеглерин алырынга ажыктыг.

Лаборант кижи сигем кезилдезининң үезинде агаар-бойдустуң байдалынга хамаарыштыр шөлде кескен сигеннің шынарын түнде 2—3 катап хынаар болгаш ол-шыгын тодарадыр. Ындыг арганың дузазы-биле мал чемининң белеткенчилери сигенни кажан белүп сараат таварын билип алырлар. Лабораторлуг шинчилелдерниң дузазы-биле силостуң ол-шыгын шыгжарга урар мурнунда хынап көөр. Могаан массаның ол-шыгын 50—55 хуу чедир кургадыр херек. Белеткел турар витаминниг сигем долганы хоолулуг, долу үнелиг болзун дээш лаборант могаан массаның ол-шыгын болгаш ооң составында каротинниң хемчээлин тодарадыр.

Витаминниг сигем долганының белеткелинде ажылдап турарларга, лабораторлуг анализтиң көргүзүглерин барымдаалеп, шынар дээш немелде төлевирни бээр. А сигенни, силостуу, сенажты шынарлыг белеткээнни дээш немелде төлевирни республиканың нөдээ ажыл-агыйны хемизастаар тевазы-биле станциязының болгаш районнарның ветбаклабораторияларының чорутпан анализтеринниң түңнелдери-биле самап бээр.

С. БЕЛЯЕВА,
республиканың нөдээ ажыл-агыйны хемизастаар тевазы-биле станциязының ынаыс начальныгы.

Төрээн чуртувуста

ЛЕНИНГРАД. Ленинградтың «Электропульт» заводу хөөрүдээшкининдан мурнакчы боол үнген. Чедишкиннинң бир үндезини ында тургускан кадрлар курлавыры болган. Ол бүдүрүлгеде удуртукчу албан-дужаалдарга кандидатуралар-ны тодарадып, оларның доктаамал өөредилгезин чорудуп турар.

ВИДНОЕ. (Москва область). Найысылал облазының Ленин районунуң ажыл-агыйлары курлавырлап алганы сигенни берык шуптузун сери адаанда тургускан. Оон түңнелинде нөгаан мал чеми чаъставшкының-борбан-даа үеде үрелбес, хоолулуг шынарын чидирбес.

(СЭТА).

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ

«Ак-Туруг» совхозта Ужар-Маадыр Ондарга удуртқан бот-оруглагарылгалыг хөвү-трактор бригадазы көрзүнү үлдуредип, болбаазырадырым эки чорудуп турар. Олар чай дургузунда 900 гектар черниң чайгы андырылгазын чорудар соруглагыг.

Ооруғда 300 гектар, Кара-Сугда 100 гектар, Улуг-Хөвүда 500 гектар шөлдү үш удаа үлдуреткен. Далбый чок, андазыннарлыг күчүүлүг Т-150 маркалыг 5 агрегат дүн-түн чок ажылдап, келир чылдың дүжүдүнге магадаларды тургузуп турары ол. Бо ажыдарга хоочун механизаторлар Бегзи Смирнов, Кечил-оол Билдинг-оол, Иван Кок-кыс олар идепкейлиг киржип, өске эш-оорунге үлегерим көргүскен.

Бригаданың нежигүннери бо чазын чашканы 1200 гектар шөлде тараа культураларының чайгы ажаалдазын база чорудуп келген. Аңгыстарны бок үнүштерден камгалап, оларның чыдыктарын дескилей андырган.

Бо хүннерде тараажылар аңгыстарның чайгы болбаазыредылгазының дөртку эзлээнче киргинкен. Агрегаттарның туруушкун чок ажылдаарынга эдиктн механик Николай Кежик-ыс, кемнакчы Александр Сундуй төлептиг үлүг-хуузун киргген.

Ч. КЕЖИК-ООЛ.

АК-БААЛЫКТА

Чөөн-Хемчик районда «Хөндергей» совхозтуң механизаторлары чайгы чер ондарылгазын Ак-Баалык шөлдеринде чорудуп турарлар. Олар бирги эзлчегде 480 гектар черни болбаазыраткан. Ам ында ийиги эзлчег эгелээн. Механизаторлар Дамба Сат, Кайгал-оол Моңгуш, Анай-оол Түлүш, Билчинр-оол Моңгуш олар онза шылгаран, хүн бүрүнүң онаалдазын 130 хуу чедир күүседип турарлар.

В. МОҢГУШ.

Фестивальчы бешки хүн

КЕЛИР ҮЕНИҢ ХҮНҮ ДЭЭШ

Амыдыг вьетнам эртемден Динь Зунг бичии оол чораашаа чеш үүтларны бомбалаашкыннан камгалап, көдээ суурга кандыг-даа үнүш үнмес кыдыр хоранналтынган черни көргеп. Бөгүн-даа ында чүүдээ үнмейн турар. Оны адыгарыпны болгаш будун кедээ суурларны агаардан эрлетанзыг ёзу-биле чаштырып турган америк агрессорлар кылган.

— Мен тайбың профессионы шилип алган мен. Ынчалза-даа тайбың дээш тулчур төрөл дээрзинге бүзүрээр мен. Черни арыг кылдыр төөлээр арттырар дээш каттышкан күшенишкиннерни үндүрери, оны хорааннаарын болдурбазы эрге-жок чугула — деп, математика айтырыгларын ажылдап кылып турар Динь Зунг чугаалаан.

Москва фестивалы өнүктарның дөрттеги түн дугайын дүвүрээзин болгаш сагыш човаашкын-биле, экологтуг айтырыгларны хенызы-биле чугаалажып турар баштайгы шүүлган болген. Оны амыдыралбоду-na сагыш киирип чугаалап берген. Эртем-техниктиг депшилгенин кончуг дүргем көргүлдези бойдусту камгалаарынче кичээнгейни күштелдиреринн негеп турар. Оны камгалаар дээш демиселиндерниң бирги одуруунга турасы аныяктарның интернационалчы күзээлгези болур. Ол бодалды долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаар дээш шимчээшкинниң кижилиринин июль 31-де болган митингизинге болгаш ужуражылыышкынга илередип турган. Тема аайы-биле төпке дискуссияга база-ла ол дугайында чугаа болган.

Бээдел деп индий хоорайга бомбалар чазылбаан. Кажан-даа агаар кускунуут сигем чыдыбиле чылтаазы бээрге, дээр-ашкак боон төөлээр артпаан. Кижилерниң бажы дескинин эгелээн, нерелер айдыгүп, кускулкелир алаарган. Кезүлбес хоранныг хейге хораннаттырган кижилер кудумчуга-ла кээп дужуп турганнар. Бээделдың хай-халаазы ынчаар эгелээн.

«Юнион карбайд» дээр америк корпорацияның химия заводунуң чер адаанда шыгжамырындан хораннып газтың үнүп эгелээнинің түңнелинде ындыг айтырыгдың халап болган.

Ол дугайын чугаалап туре, Мадхья-Прадеш, штеттың парламент кежигүнү Джайамокам Адиесаван көргүнүүт сөңтүүнү киирген: 2,5 муң хире кижи өлген. Хой муң кижилер хораннаашкынга таварышкыннар. Ол бүгү болза «Юнион карбайд» артык кончаа сургеш, будурулге черин айтыыл чок чоруктуң болгаш долгандыр турар бойдус камгалалының бүгү нормаларын үреп турганында болур.

— Бойдус биле чурттар аразының корпорацияларының аразында ниити билчир дыыы чок. Ол компаниялар көргүүт орар чурттарже шыгжары күдү продукциязы болгаш эргижирээн технологияны, будурулгенең хоралыг артынчыларын садып турары хөөр эвес. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг үлүг-хуузун күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

Бистиң чүртүвүс, ооң иштинде республиканың ажылчы ченнары төөгүлүг үени чурттап эртип турар. Он бирги беш чыл наш ай болгаш дөөстур. Ам белеткээнивис мал чемибиле бо чылдың соолгу, а келир беш чылдың эгези үеде малды чемгерер бис.Ол чемниң шынаазындан, хемчээлинден малдың деңгилдези хамаарлыр. Ол аззоге оон продуктулуунуң, бээр чаш толунуң көргүзүү. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг үлүг-хуузун күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

Чамдык Советтер малга чем белеткелиниң дугайында айтырыгны ыыы-биле көрүп турары чамыт эвес. Ол чугула кампанияга белеткелдиң база ооң чоруп туралының дугайында медээни хүралдың «чай аразында» кайы-бир специалистиң дыңнадыындан чугаалажыптар, тодаргай шиитпирдээ хүлээп албас, чогуудо дуза көргүзео талазы-биле хемчеглер албас черлер база бар. Ындыг черлерде малга чем белеткелиниң темпизи кошпак болуп турар. Чугле учётчиктиң медээзин ёзугаар саннар чыыр, нинти айтыышкыннар бээр «хемчеглер» эвес, бөттүг дуза, чогумчалыг шиитпирлер херек. Мындыг чөрүкту чедип албас болза, ажылдың үре-түңнели күзенчиг эвес болур.

Амыдыг вьетнам эртемден Динь Зунг бичии оол чораашаа чеш үүтларны бомбалаашкыннан камгалап, көдээ суурга кандыг-даа үнүш үнмес кыдыр хоранналтынган черни көргеп. Бөгүн-даа ында чүүдээ үнмейн турар. Оны адыгарыпны болгаш будун кедээ суурларны агаардан эрлетанзыг ёзу-биле чаштырып турган америк агрессорлар кылган.

— Мен тайбың профессионы шилип алган мен. Ынчалза-даа тайбың дээш тулчур төрөл дээрзинге бүзүрээр мен. Черни арыг кылдыр төөлээр арттырар дээш каттышкан күшенишкиннерни үндүрери, оны хорааннаарын болдурбазы эрге-жок чугула — деп, математика айтырыгларын ажылдап кылып турар Динь Зунг чугаалаан.

Москва фестивалы өнүктарның дөрттеги түн дугайын дүвүрээзин болгаш сагыш човаашкын-биле, экологтуг айтырыгларны хенызы-биле чугаалажып турар баштайгы шүүлган болген. Оны амыдыралбоду-na сагыш киирип чугаалап берген. Эртем-техниктиг депшилгенин кончуг дүргем көргүлдези бойдусту камгалаарынче кичээнгейни күштелдиреринн негеп турар. Оны камгалаар дээш демиселиндерниң бирги одуруунга турасы аныяктарның интернационалчы күзээлгези болур. Ол бодалды долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаар дээш шимчээшкинниң кижилиринин июль 31-де болган митингизинге болгаш ужуражылыышкынга илередип турган. Тема аайы-биле төпке дискуссияга база-ла ол дугайында чугаа болган.

Бээдел деп индий хоорайга бомбалар чазылбаан. Кажан-даа агаар кускунуут сигем чыдыбиле чылтаазы бээрге, дээр-ашкак боон төөлээр артпаан. Кижилерниң бажы дескинин эгелээн, нерелер айдыгүп, кускулкелир алаарган. Кезүлбес хоранныг хейге хораннаттырган кижилер кудумчуга-ла кээп дужуп турганнар. Бээделдың хай-халаазы ынчаар эгелээн.

«Юнион карбайд» дээр америк корпорацияның химия заводунуң чер адаанда шыгжамырындан хораннып газтың үнүп эгелээнинің түңнелинде ындыг айтырыгдың халап болган.

Ол дугайын чугаалап туре, Мадхья-Прадеш, штеттың парламент кежигүнү Джайамокам Адиесаван көргүнүүт сөңтүүнү киирген: 2,5 муң хире кижи өлген. Хой муң кижилер хораннаашкынга таварышкыннар. Ол бүгү болза «Юнион карбайд» артык кончаа сургеш, будурулге черин айтыыл чок чоруктуң болгаш долгандыр турар бойдус камгалалының бүгү нормаларын үреп турганында болур.

— Бойдус биле чурттар аразының корпорацияларының аразында ниити билчир дыыы чок. Ол компаниялар көргүүт орар чурттарже шыгжары күдү продукциязы болгаш эргижирээн технологияны, будурулгенең хоралыг артынчыларын садып турары хөөр эвес. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг үлүг-хуузун күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

Чамдык Советтер малга чем белеткелиниң дугайында айтырыгны ыыы-биле көрүп турары чамыт эвес. Ол чугула кампанияга белеткелдиң база ооң чоруп туралының дугайында медээни хүралдың «чай аразында» кайы-бир специалистиң дыңнадыындан чугаалажыптар, тодаргай шиитпирдээ хүлээп албас, чогуудо дуза көргүзео талазы-биле хемчеглер албас черлер база бар. Ындыг черлерде малга чем белеткелиниң темпизи кошпак болуп турар. Чугле учётчиктиң медээзин ёзугаар саннар чыыр, нинти айтыышкыннар бээр «хемчеглер» эвес, бөттүг дуза, чогумчалыг шиитпирлер херек. Мындыг чөрүкту чедип албас болза, ажылдың үре-түңнели күзенчиг эвес болур.

Бистиң чүртүвүс, ооң иштинде республиканың ажылчы ченнары төөгүлүг үени чурттап эртип турар. Он бирги беш чыл наш ай болгаш дөөстур. Ам белеткээнивис мал чемибиле бо чылдың соолгу, а келир беш чылдың эгези үеде малды чемгерер бис.Ол чемниң шынаазындан, хемчээлинден малдың деңгилдези хамаарлыр. Ол аззоге оон продуктулуунуң, бээр чаш толунуң көргүзүү. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг үлүг-хуузун күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

Чамдык Советтер малга чем белеткелиниң дугайында айтырыгны ыыы-биле көрүп турары чамыт эвес. Ол чугула кампанияга белеткелдиң база ооң чоруп туралының дугайында медээни хүралдың «чай аразында» кайы-бир специалистиң дыңнадыындан чугаалажыптар, тодаргай шиитпирдээ хүлээп албас, чогуудо дуза көргүзео талазы-биле хемчеглер албас черлер база бар. Ындыг черлерде малга чем белеткелиниң темпизи кошпак болуп турар. Чугле учётчиктиң медээзин ёзугаар саннар чыыр, нинти айтыышкыннар бээр «хемчеглер» эвес, бөттүг дуза, чогумчалыг шиитпирлер херек. Мындыг чөрүкту чедип албас болза, ажылдың үре-түңнели күзенчиг эвес болур.

Бистиң чүртүвүс, ооң иштинде республиканың ажылчы ченнары төөгүлүг үени чурттап эртип турар. Он бирги беш чыл наш ай болгаш дөөстур. Ам белеткээнивис мал чемибиле бо чылдың соолгу, а келир беш чылдың эгези үеде малды чемгерер бис.Ол чемниң шынаазындан, хемчээлинден малдың деңгилдези хамаарлыр. Ол аззоге оон продуктулуунуң, бээр чаш толунуң көргүзүү. Ынчангаш, нинтининң малынга чем белеткээр планны база социалистиг үлүг-хуузун күүсетпейн баар эрге кымда-даа чөн, чугле аззоге бүгү чүрт, республиканың ажыл-ниичилери, нөдээниң чурттакчылары СЭКП-ниң эзлчеглиг XXVII съездизиниче үткүштүр чоруп ораар. А чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын ным-даа кыдыра нш-биле үткүвас ужурлуг.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, ССРЭ-ниң нөн дамбыр Маадыры Юрий Малышевтиң Индияның аныяк салгакчыларының делегаттары-биле совет делегация клубунга ужуражылышкыны.

(СЭТА-ның бо фотозун фототелеграф-биле алган).

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1985 чылдың бирги чартыында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының күүселдезиниң түннелдериниң дугайында *Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң* ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, он бирги беш чылдың сөөлгү доозугаар чыпчыктың девлеттерниң болгаш хүзээлелериниң хүүсээдэн эрте чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыштыг кеяварткаш, чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң ноо-нол көргүзүглери дараазында сан-чурегайвар-биле тодаретткан:

ҮЛЕТПҮР

Продукция сайгарарының чартык чыл планы 103,6 хуу күүсеттингеи. Кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй кезиин будурүп үндүрериниң девлеттери күүсеттингилээн. Үлетпүр продукциязының никити хемчээли 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 2 хуу өскен.

Үлетпүрүнүң тус-тус адырларының айыы-биле көргүзеге мындыг:

	1985 чылдың бирги чартыында будурүлге хемчээлин 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге хуу-биле
Электроэнергетика	99
Одаар чүүл үлетпүру	101
Метали ажылдап кылыры	103
Ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр	104
Тудуг материалдарының үлетпүру	109
Чимек үлетпүр	100,9
Аъш-чем үлетпүрү	99,7

Күш-ажылдың будуруккулуу 1,1 хуу өскен. Ооң ачызында продукцияның немей өзүлдезиниң 75 хуузу алдынган.

Будурүлелериниң хөй кезиинге күш-ажылдың будуруккулуунуң немей өзүлдезии ажыл төлевириниң ортумак хемчээлиниң өзүлдезин журнап турган. Бараанныг продукциянып бот-үнезии чинигедиринге талазы-биле девлеттар күүсеттингеи.

Чамдык будурүлелериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның, будурүлге ажыл-чорудулгазының көргүзүглери дараазында сан-түнкер-биле көргүстүнер:

	продукция сайгарылгазының чартык чыл планының күүсеттинген хуузу	1985 чылдың бирги чартыын 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге хуу-биле	
		будурүлге хемчээлиниң талазы-биле	ажыл-амыдыл 1 будуруккулуунуң талазы-биле
«Тыва даг-дүгү» комбинат	111	113	108
«Кара-Хем» хемүр-даш разрезин	110	101	94
Тываның электри чепчилери	102	99,0	97
«Тудуг кезектериң комбинат	102	104	107
«Шагонартэжстрой» трестиң УБК	114	135	128
Кызылдың эът комбинады	103	104	107
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	103	95	102
Сүт комбинады	100,2	99,6	93
Тараа пр-дуктулер эргелели	102	83	91
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	96	97	86
Даварынга фабриказы	104	102	102
Алгы заводу	76	94	94
«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкыны	96	90	92
«Тыва сүт тудуг» трестиң ДБК заводу	105	106	120
«Тыва көдээ тудуг» трест	100,6	99,0	108
Арга-шиви ажыл-агый министерствозу	100,2	104	103
«Тыва сөптелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери			
болгаш конструкциларының заводу	102	102	107
Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозу	105	106	106
Чүрт үлетпүрүнүң министерствозу	102	106	111
Автосөптелге заводу	104	105	107
Сельхозтехкурком	100,2	102	102
Ном парлаар чер болгаш полиграфия керектериниң талазы-биле курковнет	100,0	100,0	100,0

Түс чер (мөн дептыр) чагыргазының үлетпүрүнүң талазы-биле бирги чартык чылда продукция сайгарарының планы 99,5 хуу күүсеттингеи, эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге будурүлге хемчээли 0,1 хуу кызырылган.

Чонның хереглел барааннарын будурериниң планы күүсеттинмээн.

Продукциянып эң чугула хевирлериниң никитки-биле республикада будургени мындыг:

	1985 чылдың бирги чартыында будурүлге	1985 чылдың бирги чартыы 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге хуу-биле
Хөмүр-даш — муң тонна	505	101
Электроэнергия — млн. квт-шак	59,4	104
Чылыг энергизы — муң гигакалорий	414	95
Ыяш сөөртүлгези—муң дыгый кубометр	168,2	99,0
оон ишкинде: тудуг ыяжы	147,5	100,1
Дилиг материалдары — муң кубометр	58	90
Мебель — муң рубль	793	99,2
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанныры — муң рубль	1404	98
Тудуг чүтайы — тонна	1571	106
Түүлбү — муң кезек	11257	95
Эптээр демир-бетон конструкция болгаш кылыглар — муң кубометр	26,8	115
Сорттуг даг-дүгү — муң тонна	58,1	112
Хем идик — муң экиш	47,8	99,0
Кидис идик — муң экиш	36,2	91
Даварынга кылыглары — муң рубль	879	91
Эът (үлетпүрге ажылдап кылганы)—тонна	2999	104
Колбаса кылыглары — тонна	771	102
Чалаң сүт продукциязы — муң тонна	10,5	102
Мал сержае — тонна	192	89
Дайган — муң тонна	16,5	99,0
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары — муң тонна	9,8	96
Кондитер кылыглары — тонна	567	107
Эзиртпес суксуннар — муң дал	98	129

Хөмүр-даш казып тыварының, сорттуг даг-дүгү, тудуг чүтайы, хем идик, колбаса кылыглары, мал сержае, чалаң сүт продукциязы, дайган, комбикорм, кондитер кылыглары, эзиртпес суксуннар будурериниң, ыяш сөөртүрүнүң планнары ажыр күүсеттинген.

Ооң-биле кады түүлбү, шуткеан шөй кыпыглар, демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар, дилиг материалдары, кидис идик, даварынга үлетпүрүнүң продукциязын, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанныры, эът, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын, пиво будурериниң планнары күүсеттинмээн.

Чамдык будурүлелер продукция сайгарарының, күш-ажылдың будуруккулуунуң, бараанныг продукциянып бот-үнезииниң планнарын күүсеттээн. Керээлер өзүгаар продукция бээри 97,5 хуу күүсеттинген.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

1985 чылдың дужүдүнге көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 295,5 муң гектар, ооң иштинде тараа культураларының — 160 муң гектар болган. Совхозтарга часкы тарылганың планы 100,4 хуу, тараа культураларыныы — 100,9 хуу күүсеттинген.

Тараа культураларының 75 хуузун сорттуг үрезинкер-биле тараан ооң иштинде районучтаан үрезиннер-биле тарылга шөлүнүң 69 хуузунде чаштырган. Суггеттыг черлерде тарылга шөлү улгатпаан.

1985 чылдың июль 1-ге чедир совхозтарның болгаш Дуржүлге станциязының шөлдеринде 126,9 муң тонна органиктиг чемнигчидилгелерни төккен, ол дээрге эртекен чылдың ол үезинге бодаварга, 8 хуу хөй. Улуг-Хем районнуң совхозтары эрткен чылдаазынган 3,2 катап, Өвүрнүүг — 2,1 катап хөй органиктиг чемнигчидилгелерни төккен.

1986 чылдың дужүдүнге совхозтар болгаш Дуржүлге станциязы 92,2 муң гектар ерыг аргыстарны белеткээн. Аңгыс чердыргарының планын 17 совхоз чедир болгаш ажыр күүсеткен.

1985 чылдың июль 1-де совхозтарда чижеглээн эталон хемчээлче шилчидерге 2511 трактор бар, ол дээрге эрткен чылдың июль 1-де турганыңдан 45 трактор, азы 2 хуу хөй. Трактордар-биле кылдыраан ажылдар эталон гаже шилчидерге 1075 муң гектар, азы эрткен чылдыңдан 13 хуу хөй. Чижеглээн эталон трактогга хамаарышпаа ортумак ажылдап кылдыышкын хемчээли чартык чылда 1984 чылдың бирги чартыында 375 га турганыңдан 419 га четкен. Трактордар септелгезинин планы 83 хуу күүсеттинген. Тарааа ажаар комбайнерниң септелгээн эрткен чылдаазыңдан ооржум темпилиг чорүүн турар. 1985 чылдың июль 1-де үрелиш эвес комбайнкар саны 615, никити барыынын 69 хуузу. Тарааа ажаар комбайнар септелгезинин планын совхозтар болгаш Дуржүлге станциязы 56 хуу күүсеткен.

Дуржүлге станциязын кижиритпер совхозтарда мал бажыңын самыс: муң баш

	Июль 1-де		1985 ч. июль 1-де 1984 ч. июль 1-не деңнээрге хуу-биле
	1984 ч.	1985 ч.	
Мыйыстыг бодө мал	109,4	107,7	7,7
оон иштинде инек	37,0	36,1	97
Хөөван	18,5	18,9	102
Хой болгаш ешкү	1188,3	1155,9	97
Чылгы мал	27,7	28,1	102

1985 чылдың бирги чартыында совхозтарга болгаш Дуржүлге станциязынга эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге дөгээ чүүргезы будуреры 7 хуу, дуктуу—4, коң эът—3 хуу көвүдээн. Сүт будурери шала эвээжээн. Төрүүр бир дагдаваан чүүрге алыры болгаш бир хойдан дук кырган алырының ортумак хемчээлиин 1984 чылдың бирги чартыынга деңнээрге 10 хуу, бир инекке оноваштыр ортумак саалде 4 хуу улгатпаан.

Бирги чартык чылда ажыл-ёзүлларның бүгү категорияларындан мал продуктуларын күүрүнениң садыл алыры мындыг болган:

	1-ги чартык чыл		1985 ч. 1-ги чартыны 1984 ч. 1-ги чартыын деңнээрге хуу-биле
	1984 ч.	1985 ч.	
Мал болгаш куш — муң тонна дирис деңзи-биле	7,7	8,0	103
коң эът-биле	4,3	4,3	100
Сүт — муң тонна	14,5	14,4	99,5
Чүүрге — млн. борбак	13,8	15,0	109
Дүк — тонна	574	614	107

Дүк садарының чартык чылдың күүрүне планы 136 хуу, малдыы болгаш куштуу — 111, суттуу — 103 болгаш чүүргэмээ — 100 хуу күүсеттинген.

Агроүлетпүр комплекизинге капитал салыышкыннар эрткен чылдың ол-ла үезинден 9,7 хуу өскен.

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга 1985 чылдың бирги чартыында 240 тракторларны, тараа ажаар 221 комбайнаарны, 368 чүк автомобильдерни берген. Тараа ажаар комбайнаарны эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаварга, 2,1 катап хөйнү берген. Алды айлар дургузунда эрткен чылдың бирги чартык чылында 22 муң тоннага удур 24,5 муң тонна минералдыг чемнигчидилгелерни эккелген.

Ооң аңгыда республиканың ажыл-агыйларыы мал чеминге хереглээр 500 тонна фосфатгерны алган.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Нөөгөн ажыглаадың транспортунуң тус-тус хевирлериниң чүүк сөөртүлгези болгаш чүүк сөйгөрүлгези дараазында сан-түнкер-биле көргүстүнер:

	1985 чылдың 1-чартыында күүсеткени	план хуузулдезиниң хуузу	1984 чылдың 1 чартыы-биле деңнээрге
Чүүк сөөртүлгези — муң тонна			
автомобиль транспорту	4037	104	105
хем транспорту	47	107	109
Чүүк сөйгөрүлгези — млн. тонна-километр			
автомобиль транспорту	225	103	104
хем транспорту	11	119	119

Никити ажыглаадың транспорту-биле 21,2 мөллион пассажирни аргыштырган, пассажир сөйгөрүлгезиниң болгаш пассажир аргыштырылгазының планы күүсеттинген. 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, пассажир аргыштырылгазы 5 хуу, пассажир сөйгөрүлгези 6 хуу өскен. Чиик таксилериң ортектиг орук эртерн 4 хуу ажыр күүсеттинген.

Хем транспорту-биле чүүк сөөртүрү болгаш пассажир аргыштырарының бирги чартык чылдың планы ажыр күүсеттинген. Нефть продуктуларын кудуп сөөртүрүнүң планы күүсеттинмээн.

Агаар транспорту-биле бирги чартык чылда 109 муң кижини аргыштырган. Пассажир сөйгөрүлгезиниң, аргыштырылгазының болгаш улус ажыл-агыйының адырларын үжер чүүл-биле хандырарының бирги чартык чылдың планы күүсеттинмээн. Көдээ болгаш арга-шиви ажыл-агыйларынга авиа-химиктиг ажылдар 31,3 муң гектар черге кылдынган.

Харылзааның будурүлелеринге продукциянын никити хемчээлиниң планын 102 хуу, хоорайларның телефон харылзаазының абонент өзүлдезиниң — 144, көдээниң харылзаазының абонент өзүлдезиниң — 113 хуу күүсеткен. Радио точкаларының немей өзүлдезиниң планы күүсеттинмээн.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Бо чылдың бирги чартыында ажыглаандырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле кол фондуларны ажылгага киирерн 26,8 хуу өскен. 90 километр үзүн дурттуг электри демчыдар шугумнер, 10 километр автооруктар, чылда чижеглээн 600 септелге кылыр сельхозтехкуркомнуң будурүлге базазы ажылгага киргеи.

Көдээ ажыл-агыйда 300 баш мыйыстыг бодө мал, 11,6 муң баш хой кирер кажаалар туттунган. Ажылгада 315 гектар суггаттыг черлер хүзээп алдынган, 385 гектар чернин суггарылга системаларын эде дөрээн, 28,1 муң гектар одарларны суггаттыг болдурган, 59,2 муң гектар чернин суггарылга дериглеринн чаартып кылган.

Республиканың улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннары ажыглаандырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 9,5 хуу улгатқан.

Ажылдап турар будурүлгелерни чаартырынга болгаш техникти эде дериктиниге ажыглаа-керегинерни 1984 чылдың бирги чартыынга бодаварга, 30,2 хуу хөйнү үндурген.

Чагыкчылларга дужаал турар будурүлгелер болгаш тудуглар талазыбиле бараанныг тудуг продукциязы 23 млн. рубль түүнүг болган. Керээлиг ажылдарның никити хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаварга, 8,3 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының бүгү немей өзүлдези ажылдың будуруккулуун бедидиринин күсели-биле кедип алдынган. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезии чинигээн.

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның организациялары керээлиг ажылдарның хемчээлин 10,2 хуу көвүдеткен.

Ооң-биле чергелештир кол фондуларны, чамдык будурүлге күүсүлерни ажылгага киирериниң планы күүсеттимээн. Дыка хөй тудуг организациялары бараанныг тудуг продукциязының керээлиг ажылдарының хемчээлиниң, күш-ажылдың будуруккулуун бедидиринин болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезии чинигедиринің талазы-биле планнарын күүсеттээн.

ЧОННУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ ЧОРУУНУҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРА ДЕҢНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

Республиканың улус ажыл-агыйында хөөрө туттунган ажылдакчыларның саны 1985 чылдың бирги чартыында 1984 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, 0,5 хуу өскен.

Ажылынарының болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 1984 чылдың бирги чартыында 170 рубль тургаңдан 171 рубль кылдыр өскен.

Республиканың ажыл-ишчилери ажаалга кассаларынга чартык чыл иштинде боттарының күш-ажылчы салыышкыннарын 1,4 млн. ажыг рубльге көвүдеткен.

Никитинин чемненилгезин киириттир күрүне болгаш кооперация садыынын үүрмектеп садар бараан саварылгазы 141,4 миллион рубль болган болгаш эрткен чылдың ол-ла үезинден 2,8 хуу өскен.

Үүрмектеп садар бараан саварылгазының чартык чыл планы 98,7 хуу күүсеттинген.

Күрүне болгаш кооперация садыынга бараанныың чамдык хевирлерии сатканының хемчээлин дараазында сан-түнкер көргүзүп турар:

	1985 чылдың бирги чартыында 1984 чылдың бирги чартыы-биле хуузе деңнеи
Аъш-чем бараанныры	
Хлеб продуктулер	98
Эът болгаш эът продуктулары	101
Балык болгаш балык продуктулары	109
Мал сержае	99
Үнүш үзү	108
Маргарин продукциязы	109
Чалаң сүт продукциязы	98
Быштак	107
Чүүрге	111
Чигир	107
Кондитер кылыгары	103
Шай	120
Картофель	84
Ноогалар	108
Үлетпүр бараанныры	
Дөштыы болгаш иштии идик-хөп пос аймаа	96
Трикотаж кылыглар	107
Ук аймактыг кылыглар	116
Хем идик	101
Шаажак-фаянс, майолик, шил савалар	102
Мебель	98
Соодукчулар	105
Хөп чүүр машиналар	113
Электрилиг сордурукчулар	123
Шактар	98
Фотоаппараттар	71
Мотоциклдер болгаш мотороллерлер	103
Чадагг-тергелер болгаш мопедтер	95
Радиоприемниктер болгаш радиолалар	84
Телевизорлар	85
Чиик автомобильдер	106

Амыдырал ачы-дузазын чедиреринің чартык чыл планы 103,4 хуу күүсеттинген, эрткен чылдың ол-ла үезии-биле деңнээрге амыдырал ачы-дузазының тоттанганының хемчээли 4,7 хуу, ооң иштинде көдээ черлерге 3,5 хуу өскен.

Акшаландырыышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 41,9 муң дөрбелчин метр ниити шелдүг чуртталга бажыңнары, 280 орунныг школа назы четпээн уруглар албан черлери ажыглалга киргеи.

Ооң-биле кады чуртталга бажыңнарын, школа назы четпээн уруглар албан черлерин ажыглалга киирериниң чартык чыл планы күүсеттинмээн.

Сүт камгалалының, атмосфера агаарын арыг болдурарының, черлерни суг болгаш хат алырындан камгалаарының хемчеглери боттанып келген. Долгандыр турар бойдус үүлдерин камгалаарынга база бойдус курлаывырларын чөп ажылгаарынга чарыгдалдарның никити түңү бирги чартык чылда 400 муң рубль болган.

1985 чылда 5,3 муң оолдар болгаш кыстар ортумак эртемнин аттестадын алган, олардың иштинде 1,8 муң кижи школаны ажылдап тура доозкан, 5,8 муң кижи сес чыл школазының билинн чедип алган.

Кызылдың педагогика институу болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы бо чылын 410 специалистерни белеткээн, оон иштинде 151 кижи ажылдап тура дээдн эртем чедип алган. Ортумак өөредилге черлерини 927 кижи дооскан, олардың 232-зи будурүлгеге ажылдап тургаи.

1985 чылдың июль 1-дегн сен-биле школа назы четпээн уруглардың 235 албан черлеринге 19,9 муң чаштарны хаара туткан. Хоорай, суурлардан дашкаар пионер лагерьлериниң база школаларының күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлеринге чайгы үеде 11 муң уруглар дыштанып. Санаторийлерге, пансионаттарга, туристи бөөзээргө 5 муң хире ажыл-ишчилер болгаш олардың өг-булелериниң кежигүннери дыштанып.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

Хереэженнер човулелдеринде

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

Кызыл-Мажалык суурда будурүлге, албан организацияларның черлеринің хереэженнер човулелдериниң дагларары арга-дуржулга солчуру-биле суурда туберкулёз эмнелгезинин хереэженнер-делинге чеде берген.

Эмнелгеде партия эге организациязының секретары Серемаа Кызыл-оол хереэженнер човулелиниң ажылын канчаар удуртуп, дузалажып турарының дугайында чыылганнарга таныштырган. Чорудуп турар ажылының дугайында хереэженнер човулелиниң даргазы Елизавета Сагаан чугаалаан. Бүлүүнүң, документ-папкаларын, човулелдиң чедимишкиннерин, шаңналдарын көргүскен. Бо шөлдеткте 80 хертээженнер ажылдап турар, олардың иштинде 5 коммунист. 28 комсомолчу болгаш суур Советиниң бир депутады бар.

Хөй-иннити организацияларыы бир демиин-биле ажылдап, мында эрттикрип турар хемчеглерге идепкейлии-биле киржип турарлар. Эмчилер Т. Күүлар, К. Салчак, З. Сивцова, сестралар С. Кызыл-оол, П. Сегленмей болгаш өскелер-дээ хөй-иннити ажылынга идепкейлиг киржип келген.

Бо эмнелгеде үш салбыы бар. оларның аразында янзы-бүрүү хемчеглерни эрттирип турар: концерт, шин көргүзүп. аъш-чем болгаш арган хептер. хаже солуунар делгелгезин. спортчу маргылдаалаарны организастап турар. Үк эмнелгениң хереэженнерин сүүрга эрткен боодалга маргылдаалрынга доктаамал бирги черни эзлеп келген. «Бойдустуң хайырлдарыы» деп конкурстуң идепкейлиг киржикчилери. Эрин кудумчуунда быжыглаттырган микрорайонуңга коллектив бо чылын иён катап барып, чурттакчылар-биле ажылды кылганнар. Тайбың фондузунче 131 рубльдө шилчитиккенер.

Хереэженнер ажылынын хоочуну П. Сегленмей коллективинде бот-боттарынга дузалажып, детиижер эки чаңчылдар барын чоргаарал-биле чугаалаан. Эмнелгеде «Хозяюшка» клубтуң эргелекчизи Зинаида Сивцова ажылды канчаар организастап турарын. аңгыламаңга белетиккээн чемнерин көргүзүп, ону канчаар белетиккээрни семинарның киржикчилеринге чугаалап берген.

Коллективтиң кежигүннерин шупту аргыл, амданныг аъш-чемнин кылып. бажыңнарында огородту тарып, өстүүрүп турар кылдыр өөренип алганнар.

Дуржулга солчуп келгеннерин мурнунган республиканың хереэженнер човулелиниң кежигүнү, 1963 чылдан бээр «Хемчик» болгаш «Шекпээр» совхозтарга хереэженнер ажылын удуртуп чораан Маадыр-оол А. Х. Кара-Сал чүве чугаалаан.

Суурнуң микрорайоннарга хереэженнер ортузунга ажылды куштелдирип, илаңгыяа арагаже сундулуг, ажы-төлүүнүң кижизидилгезинче кичээнгей салбас хереэженнерниң ортузунга хереэженнер човулелиниң кежигүннерн. суур болгаш район Советиниң депутаттары ажылды идепкейлии-дериниң эргежок чугулазын айыткан.

Эмнелгениң хереэженнер. ри боттарының валчыларынга концерт көргүскен.

СЭКП райкомунуң хереэженнер ортузунга ажыл чорудар килдизинин эргелекчизи З. Т. Ооржак. Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүскомунуң секретары С. Ч. Ооржак семинарны эки организастап эрттиргенин дээш ук коллективке өөрүп четтиргеми илередип. моон соңгаар хереэженнер човулелдери чүнү кылырын тодаргай чугаалаваннар.

Р. ООРЖАК.

ПЛАН ЁЗУГААР ШИНЧИЛЕЛДЕР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

1957 чылдан эгелеп Совет Эвилелинде космос делгемнеге эмчи-биологтуг шинчилээшкиннерни план ёзугаар чорудуп турар. Дириг системаларның космикти ужудушкун факторларының комплекстеринге, бирги эллчегде деңзи чок байдалдарга тааржылга механизмнерни өөренип коруп турар. «Космос серииның алды биоспутниктиниге деңзи чок байдалга үнүштерни, микроорганизмнерни, насекомнарны, балыктарны, совставларны туткан. Эртем программазы ёзугаар кангалал аргалары сайзыраңгайжыдарынче космос хереледеннишкинниң характеристиказын өөренирнинче, ол шыкаш космос радиациязының аңгы-аңгы биообъектилериниң клетка тургузуунга салдарын сайзырадырынче утланган биоспутниктерге радиобиологтуг болгаш радиацив — физиктиг шинчилелдерни чорудуп турар. Совет эртемденнер-биле кады шинчилелдериниң эртем программазынга Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румыниянын, Чехословакияның, ол шыкаш АКШ-тың болгаш Франциянын специалистери киржип турар.

ЧУРУКТА: шенелде ажылдарының башкарылга төвүнде ажыл чоруп тур. Боже дириг амытанныңрын байдалының, чурттаарынга чугула системаларның, биоспутниктиң македиде микроклиматтың параметрнинң дугайында информацияа кээп турар. Телеэкрандан дириг амытанныңрны хайгаарап болур. Кол башкарылга төвүнде — дежурный инженер Александр Симонов (мурнуу одуругда) болгаш дежурный элчи — физиолог Юрий Гордеев.

А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ФОНТАННЫ АЖЫТКАН

Кызыл-Мажалык суурнуң Тимлелге сесерлиниде чаа фонтанны чоокта ажыткан. Ийи ходунда сава туткан хереэжен кижиниң бир ходунда савазынган суг аттыгып, долгандыр черечтерни суггарып турар кылдыр чогаадып кылган.

Скульптура Тимлелге сесерлиниң үзам алы киирген. Ол ажылды чүүлээп алыр комиссия эки деп кергеи. Оон автору — Москвадың Суриков аттыг чуруулга институдунуң скульптура факультединиң студентиин Александр Ойзун.

А. САРЫГЛАР.

ШЫНАРНЫ, КАМНАЛГАНЫ ЧУГУЛАЛАП КӨӨР

Он бирги беш чылдың планыг онаалдаларын чедирикшиниг күүседир, партияның ээлчеглиг съездизинге телеттиг ужуражыры-биле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декадаже дең кыйгырыглыг социалистиг чарышка Мөңгүн-Тайга районуң ажылчы чоннары идепкейлиг киржип тургеш, бо чылдың бирги чартыында бегей эвес көргүзүглерни чедип алган.

Бирги чартык чылда планныг онаалдаларын 124 хуу күүсеткен септелге-тудуг участогу социалистиг чарышка бирги черни эзээн, ажаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын тывыскан. Чуртталга-коммунал ажыл-агый будурулга эргелеп ийиги, амыдырал хендырылга комбинады үшкү черни эзээн. Районнуң Күш-ажылчы алдар тугун электростанциның, харылзаа белдирииниң коллективтериниң чедиишкиннеринге туресказадып кедүрген.

Районнуң күш-ажылчы коллективтери 1985 чылдың бирги чартыында чамдык эки көргүзүглерни чедип-даа алган болза, социалистиг чарышты организастаарын сайзыраңгайгайыдар, ооң түңнелдерин үндүреринге болгаш тиилекчилерни шеңнеп-мактаарының практиказының дугайында партия болгаш чазактың докладының амыдыралга боттандырар талазы-биле ам-даа чедир ажылдавайн турер. Ылаңгыя продукциянең шынары куду болуп артпышаан, камналгахумаалгал айтырыкче кошкак кичээнгейни салып келген.

Районнуң коллективтери 1985 ажыл-агый чылында социалистиг хүлээлгелерни ап тургеш, будурулгенің ажыктың бедидерни, продукцияның шынарын экижидерни, материалдарны, чиг этти камнап, хумагалаарының, сан-хее болгаш күш-ажыл чаригдалдарын ээзэжидиринең аргазы-биле плендан ажыр арыг орулгены алырын, камнап алган материалдары-биле чылда ийи хүн ажылдаарын хүлээнген. Ындыг-даа болза бо чылдың эртken алды ойында районнуң чаңгыс-даа будурулгезин, организациязы чеже хире киловатт-шак электри энергияны, одаар түүлдү, кывер-чаар материалдарны, чиг этти камнап алганы азы ажыр чарыгдаены билединнес болган. Күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары бо чугула айтырыгже кичээнгейни салбайн турары четпес.

Социалистиг чарыштың дээштиин бедидерииге кеску агитациянең ролю улуг, ынчалзе-даа ону эжиидиринче чамдык партия организациялары сагыш салбас чоруктер бер. Районнуң коллективтериниң экономиктиг болгаш социал тегжүлдезин, квартал, ай планнарының күүселдезин, чарыштың тиилекчилерин айыткан көргүзүг самбыралары, сан-чурагайлар чок болгулаар.

«Кижи күш-ажыл-биле алдарлыг» деп кеску агитациянең көрүлдези республикада чоруп турер. Бо чугула хереқте «Мөген-Бүрен» совхозтуң партюому, совхозтер ара-ында бот-оруурга-чарылгалыг тудуг участогунда, районнуң кижи эмнелгезинде, административтиг органнарда партия эге организациялары кошкак киржип, кеску агитациянең дээштиин бедидериинең тодаргай хемчегерин албайн турер. Бо коллективтерде кеску агитация оожум чаартыныл турер, ынчангаш ворулденик негелдезинге четпес.

Күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, организастыг көрүстү эжиидер, арагелаашкынга удур демиселди күштелдирер дээш партия, совет, профсиюл, комсомол органнары чогуур ажылдарны чорудуп турер, ындыг-даа болза ооң дээштин чевыс. Кемнерек үүлгедиишкиннери районда кызырыпбайн турер. Арагелаар, докладчыл ажыл кылбааны дээш 108 кижиге янзы-бүрү хемчегерни онаваан. Коллективтерде ажыл шагы үзер, прогулдаар чоруктар уламчылавышаан. Чартык чылда районнуң хереглекчилер ниитилелиинден 38, харылзаа белдириидеи—21, тудуг участогундан—23 кижизүүн үстүнген.

Районнуң күш-ажылчы коллективтеринде үстүнде айыткан болгаш ескә-даа четпестерни быска күүседа чайлаткаш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизинге телеттиг ужуражыры дээш ажылдаары түңнүң чугула сорулгазы болуп турер.

Х. ЧҮЛДҮМ.
Мөңгүн-Тайга район.

Богүнгү Варшава — үлеттүрүүн улуг төөг. Улус ажыл-агыйының ооң салыышкыны элээн улуг. Ында бүгү польша тракторларны болгаш фотоаппараттарны, бүгү телевизорларның чартыны, үшкү автомобиль, магнитофон бүргүзүн будурүп үндүрүп турар.

Дайынның арттырып каан хүн-үйбаларындан болгаш бүзүндуларындан катап езүп келген, совет күжүлериңе Аузазы-биле катап төрүттүгеи Выспада хоорай — Варшаве ам мынчаар көстүр.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТЕХНИКТИГ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

БУДАПЕШТ. Келир беш чылда венгр чагыкчылар польша будурулгечилерден оңнуг телевизорларга бир миллион ажыг киноскоптарны алырлар. «Электромодуль» деп венгр фирма биле «Унитра» деп польша каттыжышкынның аразында чоокта чаа чарган дүгүрүүлге азыгаар 1986—1990 чылдар үезинде «Орион» болгаш «Видеон» деп радиотехниктиг венгр будурулге чорлери польша будурулгенің янзы-бүрү хемчээлдиг киноскоптарын тургузар оңнуг телевизорларның чаа хевирлерии моокү-биле будурүп үндүрүп эгелээр. Ол заводтарның цехтеринге кыяан телевизорларның чамдыызын польша будурукчулерже чорудуп бээр. Келир беш чылдың дургузунда польша прибор тудукчулары боттарының венгр ворунне киноскоптарны болгаш өскә-даа эттээр дериг-хереқселдерии чорудуп бээрлер.

ЭКСПОРТТУҢ КОЛ ЧҮҮЛҮ

ПРАГА. Чехословак экспорттуң кол чүүлү—машинала тудуунуң продукциязы болуур.

Амгы үеде ЧССР-ниң машина тудуунуң продукциязының экспортунуң дүрген хөгжүүрүнге Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ойыбиле будурулгени кооперастаавны болгаш специлизастаашкыны улуг ачызы берген. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ойы-биле кооперастаашкының болгаш күш-ажыл хувааларының үндезиниге будурүп турар станоктарның, автоматчыттырган шугумнерның, электромоторларның, автомобильдерниң, тракторларның, электролокомотивтерниң болгаш өскә-даа үлеттүр дериг-хереқселдерииең 11 янзы-бүрү аттарының дерттүң бир кезии Чехословакияның болуп турар.

СЪЕЗДИГЕ АЛДАР БОЛДУРУП

СОФИЯ. Болгарияның Пловдив округунда аныактарның 40 будурулге бригадазы амгы беш чылдың планнарын күүсеткенниң дугайын ниитээннер. Ооң-биле кады Болгар Коммунистиг партияның XIII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыш чурттуң үлеттүр будурулге чөрлеринде калбарган. Ооң инициатору болгар профзиттелдер болган.

ӨСКӘ-ДАЗЫ ЭТТЭЭР ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛДЕРИН ЧОРУДУП БЭЭРЛЕР.

Чиккээзээрге, оларның кыйгыры Болгариянең найысалынең заводтарынга болгаш фабрикаларынга улуг детиктирии алган. Софияның ажылчы чоннары Улуг Октябрьның бейырлалынга чедир бо чылдың планның күүседирии болгаш дораазында беш чылдың көргүзүглериниң дөңнелинге чедирип шиитпирлээннер.

ЭРТЕМДЕМНЕРНИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

УЛАН-БАТОР. МАР-ның национал атлазын түргүзер талазы-биле Моолдуң болгаш Совет Эвилелиниң эртемденнериниң кады кыяан ажыыл доостур чедип турер. Ол дөвар парлап үндүрген атлас Моолдуң бойдус байлактарының хей янзылыын, ооң чер иштинии байлактарын, бойдус-климат зоналарының дүгайын көргүзер. Аңаа хей санныг өңнүг картаалар болгаш бойдустуң чер ээзээндә нурлавырааның түрүл түрлерының схемалары, моол болгаш совет геологтарның шинчилээн ажылдарының үезинде чыгдынган эң байлак материалдар кирер. Атласка республиканың чаа үлеттүр районнарының экономиктиг хөгжүлдезиниге, улус ажыл-агыйының эң чугула адырларын экономиктиг зоналарга чогуумчалыг специлизастаашкынга болгаш төөрүштүр тургузарынга, күш-ажылдың социалистиг дөвөгей хувааларынга оларның турар черин болгаш ужур-дузазын тодаргайларынга онза кичээнгейии салган.

(СЭТА).

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИГ

МАНАГУА. (СЭТА). Америк хелезилеичилер Никарагуаның улузунга удур база бир араатанзыг үүлгедишкинии кылганнар. Республиканың камгалал министерствозунуң дыңнатканы-биле алырга, Матгалпа департаментиге самосаазы дээрбечи болуп хереэжен, нер чораан ийи чүүк машиналарын кедеп чыткаш, бооланнар. Олар Сандинозу улусчу армиядa албан эрттирип турар сооңдары-биле ужуреижир дээш бар чораанар. Ол араатанзыг терроржу үүлгедишкинии үргүлчүлеп турар. Олар Кфар-Румман, Клея, Длафа дээр чурттачылыг черлерии үгер-бооларбиле үргүлчү адып турар. «Айыыл чок зоналар» дээр черлерде суурларда шээжылаачылар тайбың чурттачыларның бажыңнарын үзеп-чиидип, оларны аглап, кандыгдаа буруу чок тергаачыннерны тудуп зоругдап турар.

ЧАЪСТААШКЫН

● **ТОКИО.** (СЭТА). Япония-ның теп районнарынга суук чаъстаашкынналың түңнелинде чурттуң нейысаалында поездилерниң аргыжары тур сонсаан. Ийи шак дургузуңда чаъстаашкынның деңнеми 100 миллиметр ажыг болган.

Каржы-дошкун шээжилаалдар турбушаа. Чилиниң улузу Пиночеттиң дерзин диктатуразынга удур демиселдәп сонсаатайн турер. Чоокта чаа чурттуң найысалалы Сантьяго хоорайга удуоланыышкынның чыскаалы болган. Чуртта туруп турер шерүм-чүрүмге боттарының төөрүшпаазын чыскаалганнар клередип, Чилиниң девискээрииге америк шерии базаларын тургузарын сонсадырын негээнер. Мындыг өскә-даа төөрүлгәларда ышкаш, чыскаалганнарга удур эрге-чагырга полициниың улуг күштерии чоруткан. Тейбың чыскаалды тарадыр ойладырыгга моңгарын, карак чехы төгүлдүрер газ-тыи, резина октарны ажыглаан.

«ВАРХАЙТ» СОЛУНДАН ЧУРУКТА: Сантьягога чыскаалды тарадыр ойладып турганы.

СЭТА-ның фотохроникази.

КӨЗҮЛДҮР ЭКИЖЭЭН

Арага ишпес чорук — амыдырал-дың негелдези

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүктәәр дугайында доктаал шиитпирлерни Хейыракан кадаа Советтиң девискээринде ажылчы чоннарга таныштырар, амыдыралга боттандырар ажылды күүском, хей-ниитти организацияларының «Улуг-Хем» совхозтуң партюмунуң удуртулгазы-биле чорутпаа. Ону чон каза-даа деткип, бо хүннерде чер-чергә бейлелдиг экижээнниге сеткил хөнүп турар. Ниити корум-чүрүм-даа экижээн болуп турары кеску. Өг-булеге азыы-тал ниитизидилгезинге ол бүгүнүң салдары чайы хире деп бодаар силер.

Тос кижи составтыг комиссияны бистиг Хейыракан суурда тургускан. Комиссия план ёзугаар ажылдап эгелей берген. Арага садарының графигин эдә тургускан. Эш үүн судунуң болгаш өскә-даа хейниити организацияларның составын чаартып, оларның ажылдарын идепкейликтеп. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында докладты агитквартиралар аайы-биле чоңга таныштырган, ону кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаарын сууруүн хереэженнер чөвүлеп боттандырган. Ол шыкаш дружинниктерниң составын база эдә карган, дежурныйлаашкының графигин күш-ажылчы коллективтер, организациялар аайы-биле тургускан болгаш дежурныйлашкынны чурумчудуп, шыңгыратканнар. Ынчангаш дружинниктер, милиция ажылдакчылары корум-чүрүмүнү докладчыл хайгаарал турар апарган. Докладты амыдырапга боттандырары-биле ажылды чорудуп, хемчегерни ап эгелээннеринден Хейыракан суурда корум-чуруң эзирии берген. Сөөлгү үеде магазиннер чаныпга, тем кыдыңаа эзирии орар кижилер чөвүлбестүзүн. Арагалаашкынга удур демиселди күштелдиреринең чугулазын чон медерел билип, үк докладты чүүлдүтүнүп шөрбүшаан, ол талазы-биле алдынып турар хемчегерни детпип, дузаны көргүзүп турар.

Школаның башкылар коллективи чон оргузунга чорудуп турар политикижизидилгенит, культура-массылыг ажылдарга идепкейлиг киржири-биле чергелештир аныяктар, школоолдар оргузунга ажыжидилге ажыльынче кичээнгейни улам күштелдирген. Школада «Билигге ниитилелиниң эге организациязының нүжү-биле ада-иелерге лекторийни неделеның пятница сөөнде доктаамал эрттирерии чурумчуткан. Анаа класс башкыларының белеткеннип, лекциянын утка-шынарынче кичээнгейни салып турар. Чижээ, 4 болгаш 5 классчарның башкылаоы К. Ш. Оюн, Х. Ч. Ховаалыг, М. Ч. Тутуш олар ада-иелерге солуп лекцияларны номчаннаар.

А. ЧАШ.ООЛ,
башкы.

Улуг-Хем район.

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЗА-ДАА...

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүктәәр талазы-биле партия, чазактың ап чорудуп турар хемчегери амыдырапга күштүг болуп киргенден бээр ийи ай чоокшулаан. Барыын-Хемчик районда бо талазы-биле кылдынган чамдык ажылдарны маңаа чугаалаайн. Партия, профзиттелдер, комсомол болгаш өскә-даа хей-ниитти организацияларын дамчыштыр докладты база Чарлыкты чонның калбак массаларынга таныштырган. Арага садарын чурумчудуп, нормазын доктаткан. Рейкүүскомнуң, хоорай, суур, кодээ Советтериниң чанында арагалаашкынга удур ажыл чорудар комиссияларның, эки-тура улусчу дружиналарының, эш үүн судтерииның, профилактика чөвүлелдериниң составын чаарткан. Оларның удуртукчуларында болгаш кежигүннеринде коммунистерни, комсомолчуларны, күш-ажылдың хөөчүннарын болгаш мурнакчыларын хей-биле киргирген.

Комиссия кежигүннериниң кылган ажылдары-биле чергелештир чедир кылдыимайн келген чүүлдерии болгаш ооң чылдагааннарын илередип көрээликтер. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыының күштүг болуп киргенинии башкайгы хүннерииге бодаарга, ажыл сураваның айытса чогуур. Ак-Довурак хоорайның, районнуң чурттакчылыг суурларының кудумчуларында эзирии кижилер кескүлеп алырган. Мындыг кижилерни мурнунда шагдаалар, дружинниктер дораан тудуп, шыңгыы хемчегни ап турган болза, амгы үеде бо ажыл сураваан. Дружинниктер чүгле арага садыгларының дөнсээрии, теп кудумчуларын хайгаараарынга ойлежип келген. Арага-дарыга сундаглер кижилер ону ажыглап, шөлээн черлерде мурнундагы дег арагалап олургулаар. Чижээлээрге, Хемчик кыдыында Кок-Кежиите, Кызыл-Мажалык суурнуң кедээзиниге арагачылар бо-ла чыглы берген турар. Арагалаашкынга удур ажылдарны күштелдирер талазы-биле туралдарга чугаалажыры уламчылаавышаан турбуже, ол байдал хевээр артпышаан. Эзириктер чыглыр черлерге дружинниктер дежурныйлаар дээрге, машина-балгат чедиишпес. Автотранспорт чок коллективтерии машиналыг организациялар-биле кады дежурныйлаарын организастаар ажыл четпес тургустунган. Бо айтырыг чогуур дөңнелге чедир шиитпирлеттиимейн турар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур чорудуп турар ажылдарның бир четпес талазы — күш-ажылчы коллективтериниң боттарынга хөнү хемчегер кылбайн турарында. Колдуунда чудумчуларга эзирии көзүлген улустарны торговарынга кызыгаарлаттынып келгенинде. Эзириктер сергедир черге киргеи кижилерни ажылдаар черлерииге дыңнадыглар кылырга, шуут харыылаавас. Чок болза, «хемчегии алгана» деп мөге азы эреңгей харыылар чорудаар таварылгалар хей. Моон соңгаар ындыг чоруктарны болдурбазы-биле бүрүүлүг кижини хуралга хемчег алган протоколдарын тургузуп турар ада-иелер-биле ажылды күштелдирип чорударын «Алёнушка» ясли-садтың эргелекчизи Л. С. Кадочниковага болгаш хоорононуң школа назыны четпээн уруглар-бан черлериниң инструктору Т. К. Хряпкога дөвскен; уруглар чедирериие албан черииң транспортун ажыглаазының дугайында хууда беседа үезинде болгаш ада-ие хүралдарынга кичээнгей салырын чугулалап көрген.

Кежээ болгаш эртенги шөлээрде «Алёнушка» ясли-садиктиң чанынга контроль хынаалдеринең КАИ ажылдакчыларының күжү-биле чорударын хоорүүскомнуң шитики секретор кылдызииниң начальниги В. П. Иванова дөвскен.

РЕДАКЦИЯДАН:

СЭКП хоорномундан келген харыы ам-даа долу эвес болуп турар. Чижээ, шүүмчүлеткен албан черлериниң, организациялардың, будурүлгелериниң автомашиналарын пууда тевээрге ажыглап турар чолаачылар-биле, автотранспортуун ажыглаалын контрольга албайн турар удуртукчулар-биле тодаргай кандыг ажылды чорутканын дыңнатпайн турар.

Бо таварылгалар ясли-садикче курукө машиналары-биле уруглар чедирип соортуру, барып алыры чүгле күш-ажылдың сагыпга-чурумунга тааржымча эвес, а ада-ие кижиниң уруг-дарыынга багай үлегер-чижек көргүзүп турары ол. Эки-даа, багай-даа үлегер бичии ынай, чамдык эскертиимес чүүлдерден эгелээр, ону эскерип көөр ужурлуг бис. Будурүлгелериниң партиә организациялары ол чугула талаже кичээнгейии салыр ужурлуг.

Ч. БЕГЗИН-ООЛ,
бистиң корр.

«Шынга» харыы

ПАРЛААЛГАГА ҮНГЕН СООНДА

Кызылда «Алёнушка» садиктиң чергелекчилер ниитилелиниң ГАЗ-69 маркалыг 36—71 ТВЗ, Сельхозтехүүскомнуң 37—65 ТВЗ дугаарлыг чүүк, 09—20 ТВЕ дугаарлыг уйгы, дүргеи дуза чедирер черниң УАЗ-452, республиканың психоневрологезиниң 95—88 ТВЕ дугаарлыг, «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының 28—79 ТВЗ-зи, 70—38 ТВЗ дугаарлыг «КамАЗ» болгаш чамдык өскә-даа машиналар доктаал тургаиының дугайында фельетон оруңга корреспонденция «Куруг шуузотар — хууда хереқ» деп ат-биле «Шын» солунга үнген.

Шүүмчүлелге таварылгаан чолаачылар-биле кандыг ажылды чорутканының дугайында чагаа-биижиктиг СЭКП хоорномунче чоруткан. Оон дараазында харыы келген: «СЭКП Кызыл хоорномунуң дыңнадыры болза, «Ясли-садта уруглерын тургузуп турар ада-иелер-биле ажылды күштелдирип чорударын «Алёнушка» ясли-садтың эргелекчизи Л. С. Кадочниковага болгаш хоорононуң школа назыны четпээн уруглар-бан черлериниң инструктору Т. К. Хряпкога дөвскен; уруглар чедирериие албан черииң транспортун ажыглаазының дугайында хууда беседа үезинде болгаш ада-ие хүралдарынга кичээнгей салырын чугулалап көрген.

Кежээ болгаш эртенги шөлээрде «Алёнушка» ясли-садиктиң чанынга контроль хынаалдеринең КАИ ажылдакчыларының күжү-биле чорударын хоорүүскомнуң шитики секретор кылдызииниң начальниги В. П. Иванова дөвскен.

РЕДАКЦИЯДАН:

СЭКП хоорномундан келген харыы ам-даа долу эвес болуп турар. Чижээ, шүүмчүлеткен албан черлериниң, организациялардың, будурүлгелериниң автомашиналарын пууда тевээрге ажыглап турар чолаачылар-биле, автотранспортуун ажыглаалын контрольга албайн турар удуртукчулар-биле тодаргай кандыг ажылды чорутканын дыңнатпайн турар.

Бо таварылгалар ясли-садикче курукө машиналары-биле уруглар чедирип соортуру, барып алыры чүгле күш-ажылдың сагыпга-чурумунга тааржымча эвес, а ада-ие кижиниң уруг-дарыынга багай үлегер-чижек көргүзүп турары ол. Эки-даа, багай-даа үлегер бичии ынай, чамдык эскертиимес чүүлдерден эгелээр, ону эскерип көөр ужурлуг бис. Будурүлгелериниң партиә организациялары ол чугула талаже кичээнгейии салыр ужурлуг.

ЧЕПСЕКТИГ ЧӨҢГЭЭ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглер бот-догуннаашкынның Ливанга удур база бир боо-чепсектиг енчүк-чөңгээни кылган. Июль 29-та израиль ШАК-тың эскадрильязы ливан агаар делгеминче эртип киргеш, Бекаа оргулаажында чурттачылыг Мардж дээр черни, а ол ышкаш дескен палестиннерниң ооң чоогунда лагерьлерии араатанзыг ёзу-биле бомбалаан.

Израиль эжелекчилер болгаш ук чурттуң ноя лаборациониистериндеи тургустуурган оларның чалчалары эжелелде ливан черлерде кара туразында үүлгедишкинкинерии үргүлчүлеп турар. Олар Кфар-Румман, Клея, Длафа дээр чурттачылыг черлерни үгер-боолар-биле үргүлчү адып турар. «Айыыл чок зоналар» дээр черлерде суурларда шээжылаачылар тайбың чурттачыларның бажыңнарын үзеп-чиидип, оларны аглап, кандыгдаа буруу чок тергаачыннерны тудуп зоругдап турар.

ЧЕДИИШКИННИГ ХӨДЕЛИИШКИН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың чепсектиг күштериниң кезектери ол черниң чурттачы чонунуң идепкейлиг деткимчизиниге чүртче даштыкыдан чорудуп турар контрреволюсучуларның дээрбечи белүктериие согуг бээрии үламчылап турар. Баатар агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Каписа мокуга 26 кем-херек үүлгедишкинлерии тудуп алган. Нангархар мокуга 18 дээрбечиии тудуп хоругдаан.

Дээрбечи белүктерии үзүткаарының талазы-биле чедиишкинниг хөделиишкиннерииң түңнелинде душманнарның эзээн каш кожа чурттарда тургускан антиафган тептер-биле харылзаалының бүзүралдыбыле херечиилеп турар даштыкы будурулгениң боо-чепсектерии, а ол ышкаш документилерии база хораакчы литератураны хураагаан.

ЯДЫЛАРГА СОГУГ

● **НЬЮ-ЙОРК.** Рейган администрациязының «үндүрүг реформазы» дээр телевизилелдәдыы болгаш оруңнан орулгелиг чонга удур согуушкун болур деп, Нью-Йорк штаттың губернатору демократ Марио Куомо медегээн.

Округтарның национал эзилелиниң Орландо хоорайга (Флорида штат) болган конференциязынга ол чүве чугаалаш, Рейганның чазаның «чаа үндүрүг реформазының» түңнелинде бети-ле дизе 33 миллион америкаанер кенчүүдээр деп демдегээн. Ам бе-жаның үндүрүг политиказын бүрүү шаанга шүтүмчүлелди конференциязының 3500 делегаттарының хей чүрүүзү дет-кээнин АП агентство дыңнаткан.

(СЭТА).

«СЭЙКАН» ТОННЕЛЬГЕ ХАМААРЫШТЫР

Үттеп эртериг япон тудугжулериның чоокта чаа доосканы «Сэйкан» тоннель Хансю биле Хоккайдо ортулуктарны тудуштуруптар. Дыка хей кергүзүглерии барымдаалап алырга, ол тоннель Гиннестиң делегей рекордтарының дөптеринге демдеглеттинген туруп болурунге чедип турар. Ооң узун дурту барык 54 километр, ооң 23 ажыг километрже сугнуң кырында барып 240 метр хемы Сангар ээштүн адаа-биле эрткен. Ооң бедии —9, калбаа — 11 метр. Тоннельди тударынга барык 700 миллиард япон иен акшаны чарыгдаан — ол дээрге башкай планнаттынган турганыидан дөрт катап хей-дүр.

Тудугнуң бүгү үезиниң дургузунда — ол 21 чыл уламчылаан — тоннельге хереэжен кижиниң буду дээш кербээн. Япон чүдүлге-биле алырга, тоннельдиң айыыл чок турар бөйдалын дагларның кыс бурганы камгалап турер, ынчангаш бир эвес ол чер кырының хереэжен кижизин коруп каар болза, хоредол, хүнней бээр болгаш озал-ондакка таварыштырар букту-даа олче ыдып болур. Ооң кадыында «Сэйканны» тудуп турарының үезинде кижилерге талаптаар база таварышкылаан. Тоннельди телевизилээриниң болгаш үттеп эртериниң үезинде ёзулут-ла амгы үениң хемчег болгаш тудуг техниказын эжиглеен. «Чүс чылдың инженерии хүүлгээзиниг» кылдыр парлалганың ат берип кааны бо тудугну 1987 чылда шуут дооскан турар кылдыр телевизээн.

Ам-даа берге ажылдарлыг ийи чыл арткан, а парлалга болгаш хей-ниитти мынчыг айтырыгларны болган чок-ле салып турар: «Сэйканның» келир үези кандыг болуруул?», «Бо тудугнуң уламыидан Япония ажыыл мырыңай чок бир янзының ээн чөпшээ» болу бербээр иймен?».

Тудуг эгелеп турар дүште чурттуң экономиказы кедүрлүүшкүнүт байдалга туроан. Ынчан транспорт талазы-биле Токиодан мурнуу, соңгу болгаш барыын талаларже хереңдеиип чоруптар чоруктуг демир-оруктар четкизии хөгжүүдүп, калбартырынга идегел салып турган.

Ынчалзажок амыдырал ол планнарны эдә көрө берген. Эртken үеэрби ажыг чыңдарның дургузунда чуртка эки шынарлыг автооруктарны туткан, автомобиль тудуушкуунуга Япония делегейге мурнуу турушталже үнген, үшер чүүлдүң роляо дыка өскен болгаш эспүшаан. Ам безин чүктерии болгаш пассажирлерии хей кезии автомашиналар-биле болгаш самолёттар-биле соорлуп турар. Чижээлээрге, Хоккайдодан чорун турар шинелдиң чүгле 4 хуу дамыр-оруктарның, а ооң соонда порөмнарның ачы-дузазын ажыглап турер. Артканнары самолёттар-биле ужудуп чорун турар.

«Сэйканның» чазактың дет-кимнезин-биле тускай тургускан акционерлиг кампания тутпаан. Тудуг шуут доозуларан соонда ону пуруне демир-оруктарының корпорациязынга хелезинге дамчыдып бээр ужурлуг. Бир эвес бештай планнап турганы ышкаш, «Сэйкан» тоннельдеи «Синкансэн» деп позиндилер маңназы бээр болза, күрүне «Сэйканның» тутқан компаниязга дөртен чыл дургузунда чыл бүрү ерелерии болгаш оларның талазы-биле хевелерии эгидер база тоннельдеи ажаал-камгалаарынга 80 миллиард ажыг (барык 310 миллион долларны) чарыгдаар апаар.

Парлалганың сачаашкынна-рын тускай платформаларынга автомашиналарны дажыглаарынга туралы.

Тоннельди шериг сорулгаларынга ажыглаар ергелиин идепкейлиг чугаалажып турар. Олар ону шеригии чамдык дажыглаарынга болгаш Хоккайдону ок-чемзен-биле хандыраарынга чаяан коп орук кылдыр ажыглаксел, ол ортуктунга аскаа шериг күштерии чедирип турарлар. Чазак оларның планнарын эзедек көрүп турар. Премьер-министр Я. Накасоне «тоннельдиң шерии талазы-биле кедергей ажыктыынаң» дугайын медегээн.

Хансюнуң болгаш Хоккайдоның соңгу талазының «Сэйкан» тоннельдиң тудуу оларның районнарының экономиказын кедүрериие болгаш негелдеринге идиг бээр боор деп маңнап турган, чурттачыларының идегелдерии аскаада ястыы берген. «Чүс чылдың инженерии хүүлгээзиниңдеи» харын чүгле шеригге ажыктыр кылдыр ажыглаксел, ол ортуктунга аскаа шериг күштерии турганнар. Ынчангаш олар «ок чаанын» канчап ажыктыг кылырын бодаарын уламчылавышаннар.

Ю. ВДОВИН.
Токио хоорай.

СЕТКИЛ ХАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Бистиң хоорейывыска ырак-чоокта ажы-бүрү аюн-көргүзүглерлиг артистер бо-ле ажалдап кээп турар. Ынчалза-даа балет уран чүүлү-биле республиканың чүрттакчылары турдук, кызылчылар шоолут-ле таныш эвес, ындыг артистер биске барып келбейн турар. Бо удаада Новгород филармониязыдан классиктиг балет бөлүү ажалдап келген. Шынала-ла сонун болуушкун. Хөлчок чараш улуг уран чүүл-биле кызылчылар болгаш найысылалдың ажалчылары сеткил ханыышкын-биле таныш-каммар.

«Куулуг хөл», «Бахчисарай фонтаны», «Жизель» — олар-ның кайызынга-даа көрүкчүлер дал болу, олар балетти бот-тарының чүректеринге чоок кылдыр түлээп алганнар. Уран чүүл-биле кижизидилге, чараш чүүлге хандыкшылга кижилер-ни чаңчыктырары онзагай ужур-дузалыг болбайн ка-чаар. Балет көргүзүүн, ындыг нарын, чараш оюур-хевирелер-ни ханы биле[illegible] алыры кижи бүрүзүнге бергедаа болза, көрүкчү чараш чүүлге дамей-ле сеткил хөлөр, ону көргүшкү-биле түлээп алыр. Бо удаада шынал-ла ындыг болган. Көрүкчү чараш чүүл дээш көргүшкүзүн илередип, артистерниң оюнун чы-лыы-биле түлээп ап турган.

Новгород филармониязының классиктиг балет бөлүү тур-густунга-ла дөртен чыл чоок-шулап турар. Коллективтиң кол аазы Ленинградтың акаде-миктиг хореография училище-зиниң доозукчулары болуп тур-рар. Балет бөлүүнге чаа-чаа оныык-оскан чыл бүрү неме-жип кирип турар.

Классика балединиң бөлүү-нүң кол аазын билдингир мас-терлөр тургузуп турар. Олар-ның чижээнге Чуваш АССР-нең улустуң артизи Лариса Иванова, Башкир АССР-ниң ажадорлуг артизи Зуфар Галя-мов база Виктор Корольков, Сергей Блинов, Сергей Алек-сандров олларны кижиштирип болур.

Балет бөлүүнде ынчаалаа база хөй, олар кайы-даа ба-летте көскүзү-биле ойнап ту-рарлар. Жизельди ойнап турар Наталья Кузнецова-даа дижик. «Бахчисарай фонтанында» Ма-рияның ролюнда Марина Ми-хальская бара-ле онзагай бо-луп турар.

Ат-сургалыг балет артисте-ринең ойнап туреры шынал-ла эвес. Кызылчылар П. Чай-ковскийниң «Куулуг хөл», Б. Асафьевтиң «Бахчисарай фонтаны» база А. Аданның «Жизель» деп баледи-биле танышпаннар. Орус болгаш дашты-ны классика балединиң тергии дээш чогаалдары-биле көрүкчүлерни таныштырганы дээш Новгород филармония-зының балет бөлүүнге четтир-дивес. Шак ындыг балет көр-гүзүглевейн моон соңгаар доң-тавыл көөрү кузенниг болуп турар. Балет уран чүүлү-биле таныжырга улугларга-даа, уруглар-га-даа ёзулуг көрүш-күнү шаанаар, а эстетиктиг ан-жизидилге талазы-биле оон хейну билип алырывыс чүгээ-жок.

ЧУРУКТАРДА: П. Чайков-скийниң «Куулуг хөл» деп ба-лединден көргүзүглер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АРКТИКАНЫҢ АК АДЫЫ

Чер бомбурээжиниң хиндиин шыпкан карек четпес чаптыл-ган доштарга олар чоруурлар. Соңгу чүктүң ак адыының чур-ту — 1300 миллион гектарда — Сибирьден Аляска чедир, Ка-нада, Канаданың Арктиказын тевартыг Гренландия ортулук-тары Норвегияның соңгу чү-гүнге чедир чаптыларан. Оңу эксимостар шаандан туре куулгаазын амытан кылдыр санап чорааннар. Амгы үеде доштуг оранның ол чоргаар ээзи тюленьнериң турар чер-лерин кезип чоруп турар.

Эр адыг арзыладан азы пардан ийи катап улуг, оок деңзизин 450 килограмм болгаш бедии 1,5 метр чедип ту-рар. Кыс адыгның хемчээли оон ийи катап бичө. Оок та-вангайының калбаа 30,5 сантиметр чеде ээзр. 10 сантиметр чедир кылын чаг-биле камга-латтынган ак адыглар доштуг соок сугга дош кырынче үнүп дыштанмайн, үзүк чокка 180 километр хире черни эштип чоруй баарлар.

Ак адыгның тывылганының дугайында чаңгыс аай түңнел-ге биологтар чүгле чоокта чаа келгеннер. Эртемденнерниң санал турары-биле алырга, дир-иг амытанның ол хевири оларга терелдешкен ескө хе-вирлерден аныяк. 100 муң чылдар мурнунда Сибирьниң эриктерии дургаар чурттап турган хүрең адыглардан үк хевир ажгыланган чадаавас.

Норвегияның эртемденнери дыка хөй ак адыгларга улуг эвес радиопередатчиктерни багаап каапш, ак адыгларның полэр районнарынга кежүп чоруур чөрлерин харылзаа спутниктерин дамчыштыр зай-гаарап көргеннер. Оок тода-ратканы — Аляска биле Чөөн Сибирьни тудуштурган дош-тарны ак адыглар таварын ке-жип турар болган. Оларның маршруттарын шинчилээнин-ден ыяорге, Канаданың адыг-лары түс чернин чоогунге колдуунда туруксаар болгаш Гренланд далайының доштары оларга шаптык болбайн турар. Далайда чораан ак адыгларны Гренландияның Чөөн түгүнге болгаш Шпицберген архипела-гының чоогунга-даа улус көр-гүлээн.

Көөрү болгаш дыңнаары тулган эки ак адыгга бойдус база бир онзагай та-ла — тергинин чыткыр болурун чаяаган. Чинир чем дилеп чо-раш, олар карага-биле эвес, а тергинин чыткыр дум-чуу-биле тюленьнериң кайда барын билип алыр.

Аныяк тюленьнер агаар ты-нып алыры-биле дош тигле-ринге чыглыр. 20—30 минута эрткеш-ле, тюленьнер агаар тыныш алыр дээш, суг кырын-че баккылап, үне халчып ке-янр. Шак ол үеде ак адыг тю-леньниң тыныжын чыттай тыртпын каап, доп-дораан халдаар.

Арктиканың ӊ соңгу кур-жагларында эрнээс доштарга олар чыл дургузунда тюлень-нерни сүрүп, аңнаарлар. Мур-нуу чүкче шимчээнде олар эрикче үнүп, аңаа кижилериниң октапканы бокпан аъш-чем ар-тынчызы чимзенип, тып чиир-лер. Соок дүжүп эгелээри-биле олар «цивилизацияа»-биле харылзааны үзүп, доштар ара-зынче чоруптарлар.

Беш күрүнениң— ССРЭ-ниң, АКШ-тың Канаданың, Дания-ның болгаш Норвегияның кат-тышкан куженнишкиннер-биле кылган ажылдарның түң-нелинде, чидип бар чыткан ол хевирниң амытаннарын 20—40 муң баш чедир катап остуруп ковудедир аргалыг болган. Ук күрүнелерниң эртемденнери ак адыгларның ыяй-бээр ке-жерин өөренип көөрү-биле тургускан тускай бөлүктүм ажылында киржип турар. Чү-гула херектиг талаларды үре-лип болуур долгап-дыр турар бойдустан ол амытаннарның амыдыралы дорт хамаарылга-лыг. Чижээ, дош шыяыларының кылының чугаладып болур хенгис-даа бол чыяышкын тюленьнерге-даа, ак адыг-ларга-даа халаптыг айыылдыг болуп болур. Энергияның чаа дестерин шиңгээдип алырыы-биле болгаш Арктикаже кижиниң ханылаа киргени оң та-лазы-биле шак ындыг айыыл-ды (байдалды) тургузуп бо-лур.

«ЗА РУБЕЖОМ» журналдан очулдурган.

Республиканың школаларын-да ыяш ажыл-агыйларының удуртулгазы-биле ээзээн хөй школа лесничестволарын тур-густунган, арга-арыг хайгаара-лыныг, катап тургузулгазының ону ажаая остүрериниң тала-зы-биле ажыктыг ажылдарны оларр кылып турар. Оларның бирээзи — Балгазында.

ЧУРУКТА: Балгазын сана-торийинде эмнеднип, дыштанып турарларның хады чочагайын чыып турары. Ол чочагайны эмге ажыглаары-биле аптекага дужаар.

М. СУНДУЙИНУҢ фотозу.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Бойдусту камгалаар, ооң ниитилелиинин эге организа-циялары бойдус камгалалының ажылынче хоочунналары, эр-темденнерни хаара тудар болза эки.

Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир бойдус камгалалының айты-рыы чедир шиитпирлеттин-мейн турарын айтыр аргаар. Ылаңгыя совхозтар дамырак сугларлыг, эм оттарлыг чер-лерге мал одарладып, от-сигенни са бастырып турары четпес. Кайы хамаанчок ыяш кезер чоруктар эвээш эвес.

Бойдус тураскаалдарында кирип турар Дус-Хөл, Азас, Хадың, Ак, Чагытай, Сүт-Хөл, Чедер хөлдерге доктаал ке-рээлиинер. Балыктаан, дыштан-ган кижилер богун аштавас, одаан ажурбес таварылгалар бар болуп турар. Балыкчылар хоругаг хереклелерни-даа ажыглаар, хоралыг чүүлдер, чижээ, бензин, масло кирге-нинден сүт хирленип турар.

Тере-Хөл — Тываның ӊ чараш хөлдериниң бирээзи. Ол чүгле балык-биле байлак эвес, төөгү талазы-биле тураскаалдыг черлериниң бирээзи. Оок ортулуктарындан буруңгу шивээниң артынчылары ты-вылган. Ында суг куштары хөй. Бо чараш хөлдериистин, ар-жаанчарывысты, ак-мөңнерни камгалаары — бистиң хү-яазлегивис.

О. ПРИДАНОВА.

Бойдус камгалалының бүгү-россия ниитилелиинин Тыва республика чөвүлелиинин ин-структору.

КУЛАККА ТААЛАНЧЫГ, САГЫШКА ӨӨРҮНЧҮГ

Чоокта чаа Элегес, Межегей ынчаар авы-чоруун кылып чо-раш, Тыва чуртунда барык читкен алдын-сарала ажыг куштуң аян-ырын дыңнаан-дыр мен. Кочетово суурнуң үстүнде калбак шыкта болгаш Ка-ра-Будуң кедээзинде тос-таң-мада чудуп квазыг төгерик хөлчүгешке этпеннер. Кулакка таалынчылын канчаар ону!

Ылап-ла ажыглар чоор бе, көрүп көрзе дээш, ажегээр барып хоюскуладым. Ажыг-лар! Каражка өөрүнүг чараш-тарым чүү дээр боор!

Ынчап тура бир-ле чүведен ондаксынып, дүвүреп желээп мен. Энир чыыын база борта чораш, бо хөлчүгешке боо этпенин дыңнаан кижи мен. Ол боо ыыдыынын мени ам дүвүреди бергени ол-дур ийин.

«Ах, бо хевикүйлерни кан-дыг-бир чавый-хоптан, көөр-гээр сеткил чок дайзын кээп боолай бээр ийин!». Мындыг бодал-биле ол хун ала-төң-нүмде аажок мукгак-хилек дүнээзи-дир мен.

Таңды ээзинең коңу чуртун-га, оок ак-мөңнеңге, ажыы-байлаанга аажок дүмегалыг улус-ла болгай. Кеш борбак тетчеглекчилерге күзүүр ак-пырыыгаштарны базындырбес ак кылдыр бодаанып келгеш, ам харын сергеп, эргиг алаар турдум.

Ынчалза-даа, ынчалза-даа! Чүвени канчап билир ээзи сил-ер! Тетчеглекчи дайзында көөрөл турар эвес, сыырарынга бодаар болгай.

Амдыызында Межегей шы-маазын эзлеп, анда аян тудуп ырлажып желээп кеш борбак аңгырчыгаштар алыс барып бо улуг шыпаага сымыштаажеге ажуп-көвүдээр дээрзинге бузурел улуг. Ол чүгле ында чурттап турар чондан хемээр-жыр.

Черле орен-делегейни эзлеп, ону каастап чоруур дириг амытаннарга болгаш куштарга кижи бүргүзү хумагалыг болуру күзенчиг. Ынчаарга чамдык дириг амытаннар болгаш куш-тар мырыңай кижилерге чоок-шулап, оларның хоорай-суурларынең чоогунга хоргадап чурттай бергилээри хаа эвес.

70 чылдарның эгезинде Тожуңун Ий кадыкшылга школаа-зының кедээзинде, мыйгак-хараганнарлыг делгем ажылке ийи дурува чурттап турган чүве. А оон бир көөрүмге, дөрт аларганнар чораан. Куш хевүкүй бир үе тудуп, турумнуй берген черии каар эвес. Бир эвес ында арга-ыяш, ак-мөң дээмалдары чогуур сагыш сеп-ып, хайгаараан болза, ол дуруулар ам дыка өскен ту-рар ужурлуг.

Бос Даспы арыынга, Бош-Дөг аданга чоокка чедир-гө бир хулбузек турумчуп чурт-тап турган. Чербиде ыяш бе-леткээр пунктуңуң үстүү скла-дынга ынчан таңнылдап тур-ган, ам чок алаган Николай Чыскымаевин Очур-оол ол хулбузектиң кижиден хойбазын пат магадаар турган. Харын-даа кижиден чем дилээп-даа чүве ыңнаш, көрүп айгаш, турза-ла турбаа дээр.

Ам ол хулбузек мында чок, кандыг-бир тетчеглекчиниң ак-сыңче кире бергени ол-дур ийин. Болаада бөрү чок бол-ганда, кижи дайзының ак-сыңче киргени ол болбаажже. Хевикүйну, кижилер чаныыже чоокшулап, оларга хоргадап чораш, кээргел чок тетчеглекчилерге өлүртүп алган.

Кандыг комнүт кээргээр сет-кил чок, аза-хортан кижилер чурттап чоруур боор чүве ийин ээн!

Мен бажыңымга кирип кел-ген арыны безин хумагалап, камгалаар кижи мен. Дүктүг-ары-даа, тас-ары-даа бажыңга кирип келгеш, үнүп чадай бер-зе, ону чымчап пес-биле ке-вей түткаш, камныг дашкаар үндүр салыр терек. Чай дур-гузунда чаңгыс ары безин он-он муң үнүштерни доозунналдырар. Доозунналыышкын эртпээн кандыг-даа үнүш чаагай чемниг бербес дээрзин кижи бүргүзү биилеп турас ужурлуг. Кижиге үрезин-чемиш, кот-чимнис бээр бүгү-ле үнүштерни арыдан оскө кан-дыг-даа болбаазым техниканы доозунналдырып шыдаавас. Мырыңай карааже көзүлбес чыгыы хензиг чечектерни бе-зин чүгле арылар эки көрүп, оларның онза ылгалдыг чыл-терын арылар танып, билип, доозунналдырар.

Чүгле оок аарылы-биле амыдыраа, чырык хун адаанга чурттап чораан, чамдык ки-жилер та чүү дээш терээн бойдузун мындыг коңчуг кам-хайыра чок көөр чүве ыйнаан бо.

1974 чылдың чайынында Өдүгеннің Кадыр-Суг нең фермазынга аалдап чораан мен. Ынчан ол ишкилерни Өдүгеннің бир алдарлыг ки-жизи Бараан Самбуевич Чиг-жит удуртуп турган. Бир хун ол аалга туристер бис дижир улус кээп, дыштанган чоорут-кан. Каш хонгаш машжилер көөрге, турлагдан элээп ырак жагларында эрнээс доштарга олар чыл дургузунда тюлень-нерни сүрүп, аңнаарлар. Мур-нуу чүкче шимчээнде олар эрикче үнүп, аңаа кижилериниң октапканы бокпан аъш-чем ар-тынчызы чимзенип, тып чиир-лер. Соок дүжүп эгелээри-биле олар «цивилизацияа»-биле харылзааны үзүп, доштар ара-зынче чоруптарлар.

Беш күрүнениң— ССРЭ-ниң, АКШ-тың Канаданың, Дания-ның болгаш Норвегияның кат-тышкан куженнишкиннер-биле кылган ажылдарның түң-нелинде, чидип бар чыткан ол хевирниң амытаннарын 20—40 муң баш чедир катап остуруп ковудедир аргалыг болган. Ук күрүнелерниң эртемденнери ак адыгларның ыяй-бээр ке-жерин өөренип көөрү-биле тургускан тускай бөлүктүм ажылында киржип турар. Чү-гула херектиг талаларды үре-лип болуур долгап-дыр турар бойдустан ол амытаннарның амыдыралы дорт хамаарылга-лыг. Чижээ, дош шыяыларының кылының чугаладып бо-луур хенгис-даа бол чыяышкын тюленьнерге-даа, ак адыг-ларга-даа халаптыг айыылдыг болуп болур. Энергияның чаа дестерин шиңгээдип алырыы-биле болгаш Арктикаже кижиниң ханылаа киргени оң та-лазы-биле шак ындыг айыыл-ды (байдалды) тургузуп бо-лур.

«ЗА РУБЕЖОМ» журналдан очулдурган.

Республиканың школаларын-да ыяш ажыл-агыйларының удуртулгазы-биле ээзээн хөй школа лесничестволарын тур-густунган, арга-арыг хайгаара-лыныг, катап тургузулгазының ону ажаая остүрериниң тала-зы-биле ажыктыг ажылдарны оларр кылып турар. Оларның бирээзи — Балгазында.

ЧУРУКТА: Балгазын сана-торийинде эмнеднип, дыштанып турарларның хады чочагайын чыып турары. Ол чочагайны эмге ажыглаары-биле аптекага дужаар.

М. СУНДУЙИНУҢ фотозу.

БАЗА КАТАП ТААКПЫ ДУГАЙЫНДА

Таакпыга хореяынмес систе-ма болгаш орган кижиде чок. Ол ылаңгыя нере системазын үреп турар. Таакпылаарга, сет-кил-сагыш кезек үеде сергеш кынныр, ажылга хөөн кижиер, оон удаваанда хамык чүве де-дир баар, амдан билбес, чыт-ты безин эскербес байдалга никтөөн кижинин чедирер. Ка-рак четпестээр, кулак дүлей-ээр таварылгаларга база чө-дирип болуур.

Таакпы ыжыың эртер орук-тары — тыныышкын органна-ры. Таакпылаашкынның баш-тайгы «согуу» оларга тавар-жыр. Бир чыл дургузунда таакпылаан кижиниң өкпезин 800 г. хире күзүм-ыш эртер. Оок садыысы: хоочураан бронхит, өкпе эмфиземазы, боостаның шедиргиленип ту-рары, чедүл. Таакпыга сун-дулуглардың өкпе рагындан аарып турары, тыртпас кижи-верге бодаарга, он катап хөй. Чээрби чүс чылдың чүгле баштайгы чартында өкпе ра-гы 10—15 катап өскен. Мага-боттуң өске, талаларына бо-даарга, таакпы ыжының хора-ны өкпеге 40 катап күштүг дээп турар.

Аныяк (чаш, элээдн) назын үезинде кижилерге таакпы-лаарга онза айыылдыг. Чүге дээрге амыыл организмниң клетказарының тургузуун, хе-вирин, шынарын күзүм-ыш үреп турар. Быжып чедишкен назылыг кижилерниң өкпе ту-беркулёзундан аарып турары-ның кол чылдагааны, чүс та-варылганың 95 хуузу, таакпы-лаар чөрүк болуп турар. Таак-пылаар улустуң чедүлү тубер-кулёзту тераадыр.

Чүрек болгаш хан орукта-рының аарыглары — миокард инфарыгы, атеросклероз, ги-пертония, өске-даа аарыглар амгы үеде нептерекгей апарган. Миокард инфарыгындан мээже хан чүгүргенниңден амы-ыг назыда безин өлүп турар таварылгалар удаа-дараа болуп турар. Оок бир кол чылдагаа-ны—таакпы.

Таакпының будумелдери хөн дамырларын тунуктуруп ту-рар. Артерналарның муңгаш-талыышкыны, оларның хана-жыгаштарының үреленишкин-нери аарыгларны тывылдырып турар. Аныяк кижиниң чем хө-йылдырар органнарын таакпы хораннаар. Таакпы ыжы дишт-ың дештыкы кадың үреп, дыш аарыгларын тывылдырып, чем чиирингө шинекти чидирип, аас иштингө чараанын нө-вудедир.

Чамдык хержээннер, ылаң-гыя аныяктар, өттүнүүшкүнүг-ге алзып, шевергин база кеску болуксаавш, олар таакпылаар-ларның 20—25 хуузун эзлеп турар, таакпылаашкынче кирип турар. Таакпы, оок хора-лыг будумелдери хержээн улуска аажок хоралыг. Таак-пылаар багай чаңчыл арынны дүрген кырыдып, оок шевер-гин-чараажын чидирер. Таакпылаар сааттыг не кижиниң толу кошкак, аарыг терүттүнер, хө-рын-даа өлүг-даа болгулаар таварылгалар практикада бар.

Таакпылаазы дээрге — кем-кадык, аас-кежиктиг болуру-дур.

Н. КУДРЯВЦЕВ, эмчи.

ЧАГЫДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

1986 чылдың солуннар болгаш журналдар чагыдылгазы 1985 чылдың август 1-ден эгелээн деп ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң парлаалга тарадыр Кол эргелеин дың-наткан.

1986 чылдың январь 1-ден эгелеп чагыдылганы бажыңга чедирип бээр кылдыр чагыдарын 1985 чылдың ноябрь 1-ге чедир чорудуп болур. Ноябрь 1-ден эгелеп солуннар болгаш журналдар чагыдылгазын бажыңга чедирип бээри-биле чагыдарын 1986 чылдың февраль болгаш оон соңгаргы ай-ларга чорудар.

Чагыдылганы «Союзпечать» черлерин, харылзаа салбырлары болгаш парлаалганың хөй-ниитичин тарадыкчылары чагыдыкчы-ларның ажылдаан, өөренип база чурттап турар черлеринең вайы-биле чорудар.

ТВ

АВГУСТ 2-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.45 — «Две главы из семейной хроники». Уран-чечен фильм. 11.20 — Концерт. 12.00—12.05 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильмнер. 15.05 «БАМ — мээң салым-чолум». 16.05 — «О спорт, ты мир». Уран-ч е ч е н - публицистиг фильм. 1—2-ги сериялары. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.30 — Концерт. 21.00 - «Үе». 21.30 — Фести-вальдың дотчузу-биле. 23.30 — Бөгүн делегейде. 23.45 — 00.20 — Фестивальдың хүн демдеглели.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.15 — Док. телефильм. 8.35 — «Мужские игры на свежем воздухе». Уран-чечен фильм. 9.45 — «Фестиваль дугайында дотчузу-биле. 11.40 — Англи дыл. 12.10 — «Два капитана». Уран-чечен телефильмниң 5-ги сериязы. 13.25 — «Кодээниң шагы». 14.25 — Концерт. 14.35 — География. 15.25 — Фильм-концерт 15.50 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док.-Алтай национал театрының шинзи — «Торгу бийнер». 19.10 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвүн». 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаңгыл». 20.15 — Чүрттүң музейлериниң дугайында. 20.50 — Чөө док. телефильм. 21.00— «Үе». 21.35—23.30 — «Самые красивые корабли». Уран-чечен телефильм. 1-2-ги сериялар.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге дым-ирээр, чаъстаар. Соңгу-бе-рыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15 градус, күндүс 25—28 градус изиг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, дү-не биче чаъстаар. Соңгу-бе-рыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 11—15 градус, хүндүс 24—29 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Семь стихий» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Законный брак» 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Здесь тебя не встретит рай» 10.00, 13.40, «Остров сокровищ» 11.40, 15.30, «Любовный недуг» 17.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Человек-невидимка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Далёкие шатры» 15.00, 17.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Две версии одного столкновения» 14.00, 16.10, 18.10, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: ч/б «Влюблён по собственному желанию» 18.00, 20.00 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Новосибирскиниң № 4 тех-никтиг училищезинге сургуулдар хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном са-дыының херектериниң талазы-биле күрүне комитеди чөрлеп тур. Хүлээп алган сургуулдарны дараазында тускай мер-гежилге өөредир:

1. Машинага үжүн оруулуг— линотипист.
2. Холдуң нарын оруулдезиг-биле үжүн оруулуг.
3. Парлакчы.
4. Полиграфия машиналары-ның эдиктизи.

Өөренирининг хуусаазы 2 чыл.

10 класс дооскан аныяктар-ны училищеге экзамен чокка хүлээп алыр.

Киреринин билдиринишкинин-ге дараазында документилер-ни кожар:

1. Паспорт (боду келгеш ээзр).
2. 10 класс дооскан дугайын-да аттестат (бодун эвээзр).
3. Характеристика.
4. Кадыкшылының дугайында шыңызылга.
5. Чурттап турар черинден шыңызылга.
6. 4 фото-чурук.

Амгы үениң чаа техниказы-биле бүрүн дерээн типогра-фияга сургуулдарны мерге-жилге өөредир. Училищени дооскан соонда оң аныяктар Тыва АССР-ниң типографиялла-рыңга ажылдаар.

Документилерни Кызыл хоо-райның Щетинкин № 38 бө-жыында күрүне комитединге 1985 чылдың август 5-тен эге-леп хүлээп алыр.

Телефоннары: 2-22-64, 2-46-40.

* * *

Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязынга өөренир аныяктарны база чалап турар. Өөренирининг хуусаазы 6 ай. Өөренип турар үезинде 100 рубль стипендиязыны бээр. Хү-лээп алган кижилерге чурт-таар ёрээлдерни бээр. Өөре-дилге дооскан соонда олар Кызылга ажылдап артып көөр.

Щетинкин болгаш Кравчен-ко кудумчузунда № 1, № 38 бөлүмнерге чедип келир.

Телефоннар: 2-22-64, 2-46-40, 2-36-69.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыырал болгаш үлетпор киллистерииниң 2-31-75, провагапда болгаш совет турғузуг киллистерииниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацпя киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-28-54; колэз ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииниң 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Четыт № 3090.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкина болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1

ТС—01301

Туранский республиканский библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 179 (12869) | 1985 чылдың август 3, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде эртем-техниктиг депшилгениң үндезини болур машина тудуунуң техниктиг деңнелин, машина тудуунуң продукциязының шынарын үндезини-биле бедидер болгаш машина тудуушкунуң хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эрчегленип хуралынга чугаалажып көргөн.

Машина тудуунуң комплексизин колдадыр хөгжүдери, улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн боттуу-биле бедидер арганыг машиналарның, дериглерниң болгаш приборларның чаа салгал хевирлерин бүдүрүп үндүрериниң дүрген шилчилиринге эргежок чугула байдалдарны тургузары СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалынга көрдүнгөн. Эртем болгаш конструктор организацияларының ажылының ажыктыын бедидер, оларның дуржулга шенелде баазазын ылаптыг быжыглаар, бүдүрүлгени кооперстаарын калбартыр, адырга болгаш адырлар аразынга демнежилгелиг кылыр продукцияны бүдүрүп үндүрерде специализацияны хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни тодаргайлап айтыкан. 1986-1990 чылдарда машина тудуун хөгжүдеринге капитал салыышкыннары он бирги беш чылда шинээдип алдынган хөрөнгилериниң хемчээлинден 1,8 катап хей болур. Бүгү салыышкыннарның ортаа кезиниден эвээш эвезин бар бүдүрүлгелерни эге чепсеглээринге болгаш чаартырынга, кол фондуларның чүгүле кеззээн чаартып тургузарынга кирер.

Эң-не ажыктыг машиналарны, дериглерни болгаш приборларны бүдүрериниң хемчээлдерин улгаттырарының күсели-биле үлүс ажыл-агыйын шынер талазы-биле чаа үндезинге эге чепсеглээринге болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле кооперстаашкынны база специализастаашкынны улам ыңай хөгжүдерингe эргежок чугула материал-техниктиг баазаны тургузарынга, арганы доктаалда айтыкан хемчеглер хандырар.

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш эртем-техниктиг депшилгени дургедедир талазы-биле партия Төп Комитединге болган чөвүлел хуралдың шинчилеринге дүүштүр машина тудуунуң адырларына эргелеп башкарылганың организастыг тургузуун сайзырадгайыдар дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көргөн. Бүдүрүлге болгаш эртем-бүдүрүлге каттыжыышкыннарын улам ыңай калбартыр, адырларның эртем-шинчилел болгаш конструктор организацияларын оларга кадыг кирер, эртемниң завод секторунуң ролюн күштелдирер талазы-биле хемчеглерни СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 60 айтырыг талазы-биле доктаалында чүүлдүг деп санаан. Министерстволарның алпарадының ажылының ажыктыын бедидеринче, ажыл-агыйны башкарарының экономиктиг методтарының ролюн күштелдирегинин болгаш бүдүрүлге каттыжыышкыннарының база бүдүрүлгелерниң эргелерин калбарткынын барымдаалавышаан машина тудуунуң адырларынга эргелеп башкарылганың бүгү звеноларының аразынга хүлээлгелерни улам-на тодаргай айтырыынче онза кичээнгейни үгленгдирген.

РСФСР-де чиитки ажыглавдың автомобиль оруктарының четкизин 1986—1990 чылдарда хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы хүлээп алдынган. Орук тудуунуң аныттынган планнарының чугаажок күүселдезин болгаш оон тудуг шынарын бедидерин хандырарын СЭКП-ниң крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, хамаарышкан министерстволарга болгаш черчениң совет органнарынга сүмелээн.

Экономиктиг болгаш социал политиканың, а ол ышкаш делегей харылзааларының эске-дээ чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга база чугаалажып көргөн.

БҮГҮ КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ШАЛЫПЧЫ АЙГА ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Август 1-ден сентябрь 1-ге чедир сиген кезилдезиниң шалыпчы айын чарлап тур

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкомунуң инитиктиң малынга чемнер белеткелиниң чорун турарының дугайын чугаалажып көргеш, чамдык районнар, совхозтар, хей-хей мурнанчы бригадаларның болгаш звено-ларның коллективтери агаар-бойдустуң байдалы кандыг-даа турда, эки түңнелдерни чедип ап турарын ол талазы-биле доктаалда демдегээн.

Бо чылдың августуң 1-де байдал-биле алырга, мал чемнерн белеткээриниң талазы-биле Улуг-Хем болгаш Эрзин районнарның ажыл-ишчилери эки түңнелдерни чедип алган. Улуг-Хем районда малга чемнериң бүгү хевирлерин мал чеми единицаларын әзүтаар курлавырлаар даалгазы 16,9 хуу, оон иштинде сиген — 28 хуу, Эрзин районда—18,6 хуу, оон иштинде сиген — 22 хуу күүсеттинген. Кызыл, Каа-Хем болгаш Тес-Хем районнарда мал чемнери белеткээри эртекен чылдың чогуур үезиниң деңнелинден бедик бооп турар.

Мал чемнерни массалыы-биле белеткеп эгелээн үеден бээр районнарның мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыышкына тиилекчилер кылдыр **Улуг-Хем** болгаш **Эрзин** районнарны санаш, он районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-миң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл гуктарын тывыспышаам, кайызын-даа 200-200 рубль-биле шаңнаар деп докладтаткан.

Малга чемнер белеткээринде чедишкинниер-биле чергелештир чөлөөтерниң, барыы база айтып турар. Сиген белеткээриниң хүнүүн-не немелде өзүлдези түгле 1200—1300 тонна бооп турар. Докладта ол ышкаш витаминниг сиген долганы белеткээр агрегаттарның ажылының бүдүрүкчүлүүн дыка куду бооп турарын тодаргай саннар-биле көргүскен. Оон түңнелинде ону эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге эвээшти курлавырлаан бооп турар. Сенажтың, силос массаларының хемчээли база ол деңнелден куду.

Бай-Тайга, Тожу, Сут-Хөл районнарда мал чемнерин белеткеп, курлавырлаары дыка шүүлтелиг чоруп турар.

Амгы үеде республиканың мал чемнери белеткээринде түгле 7 муң азы эрткен чылдың бо үезинге тургонындан 2,6 муңга эвээш кижилерниң киржип турары база четпес ажыктыг. Түңнелдээр Монгун-Тайга, Тожу, Бии-Хем районнарда малга чемнер белеткелинде эң эвээш кижи киржип турар. Ол-биле кады дыка хей совхозтарда сигенни кезери-биле белуп, ажаал алырының аразында хуусаазы дыка үзеп, оон шынары бакшыраап турарын демдегээн.

Мал чемнерин белеткээриниң темпизин дүгедедир, районнарның, совхозтерниң, хоорайларның болгаш ажылчын суурларның күш-ажылчы болгаш материалдыг курлавырлаарын олче улам хей мөөнүзүн соругла-биле **бо чылдың августуң 1-ден эгелээш сентябрь 1-ге** чедир мал чемнерин белеткээриниң шалыпчы айын чарлаарын докладтаткан.

Ол соругла-биле шалыпчы айның үезинде совхозтарның, будурулгелериң болгаш организацияларның ажылчы чоннарның аныяктарның болгаш школачыларның оргузунга мал чемнерин эң-не хей кылдыр белеткээри болгаш оларның бедик шынарын чедип алыр дээш организациялаар болгаш масса-политиктиг амылдарны чорудаарын СЭКП Кызыл тоорюмунга, райкомнарыга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Кедээ ажыл-агый министерствозунга, Сельхозтехникомга, РАУК-тер чөвүлелдерингe, совхозтар директорларынга болгаш специалистерингe, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кедээ Советтерингe докладта даандырып турар.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1985 чылдың баштайгы чартында экономиканың болгаш чоннуң чаагай чоруунуң улам ыңайгы өзүлдези чедип алдынган деп, 1985 чылдың 1 чартында РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадылында айтыкан.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утказуур дээш социалистиг чарышты калбартыкам болгаш никитилел будурулгезиниң улам ыңайгы өзүлдезин ийиги квартаада хандырган.

Үлетпур продукциязын сайгарарының болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге садып алырының планнары баштайгы чартык чылда күүсеттинген. Күрүнениң капитал салыышкыннарының күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирген 27 миллиард рубль хире хемчээлдиг болган.

РСФСР-ниң улус ажыл-агыйынга ажылчынналарның болгаш албан-хаакчыларның саны ортумаа-биле 66,9 миллион кижи четкен. Ажылдың алыс түңнелдерин эжиидеринге угланыдыр күш-ажылды оргинизастаарының болгаш оон төлевиринiң депшилгелиг хевирлерин улам ыңай неттеэрэн.

Чиг эттн, материалдарны, одаар түүлдү, чылыдылга энергиязын ажыглаар талазы-биле 1984 чылдаазыдан бедик түңнелдер улус ажыл-агыйынга чедип алдынган. Оон-биле чергелештир, чамдык каттыжыышкыннар болгаш будурулгелер материалдыг курлавырларны камнаар, күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидер, ботуненни чиигедир талазы-биле даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн.

Чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологияны шингээдип алырынга үндезилээш, будурулгени техника-биле эде дериир ажылдарны республиканың улус ажыл-агыйының адырларынга боттандырган.

Механизастаттынган шүүш-турулгалыг, автоматтыг болгаш роторлуг 2,6 муң шүгүмнарны үлетпурге тургускан, 1,2 муң участоктарны, цехтерни болгаш будурулгелерни комплекстиг механизацияже болгаш автоматизацияже шилчиткен, технологтуг чорудулгеларны башкарарының 65 автоматтыг системаларын тургускан. Сөөлээр программа башкарылгалыг станоктар-биле болгаш даргааналга-пресс машиналары-биле, үлетпур роботтары болгаш роботчуткан комплекстер-биле, автоматчыткан таварымчалыг системалар-биле металл болбаазыраар паркты четчелээн.

Шөлүкүн технологияларны кедээ ажыл-агый будуулгезинге эжыглаары калбарган, ол технологиялар-биле күзүн чаштырар культураларның болгаш чазын чаштырар кызылтастың 10 миллион хире гектар шөлүн бо чылын болбаазыраткан. Чер болгаш мал ажылын башкарып чорударының депшилгелиг системаларын болгаш методтарын ажылдап кылырын база шингээдип алыыын ургулчүлээн.

Бедик күчүлүг, идегелдиг болгаш каммалгалыг локомотивтер-биле, 10 муң тонна чедир чүк сөөртүр кожуглалыг универсалдыг, специализастаан «Хем-далай» хевирниң үлүшкен эжиндиришкинниг чаа суднолар-биле транспорттуу хөндырган.

Роботтарны организастаарының болгаш будурериниң депшилгелиг методтарын тудугга ажыглаан, оларның аразында: технологтуг дериишкиннерни үлүг блоктар-биле комплектблоктуң болгаш авктаалыг кылдыр эптээни, үлетпур тудугларын конвейерлиг болгаш үлүг блоктуг кылдыр чыып эртээни чугула ужур-дузалыг болган.

Чамдык будурулгелерниң техника-экономиктиг көргүзүглери элээн эжиктээн. Үлетпурде болгаш чамдык адырларда техниктиг эде дериишкиннiң болгаш чаартылганың хемчээлдери улгатпаан.

Оон-биле чергелештир, улус ажыл-агыйын депшилгелиг техника-биле эде чепсеглээри, будурулге чорудулгаларын механизастаары болгаш автоматчыдары четпес темпилерлиг болгаш комплекстиг хөөс боттанып турарын демдеглээн. Эртемни болгаш техниканы хөгжүдер план күүсеттинмейн турар. Чаа туткан үлетпур будурулгелериниң болгаш чаартып чылдынганнарның телевелел көргүзүглерин шингээдип алыры хөнүдел турар.

Үлетпур продукциязының 900 хире чаа төвирлерин будурерин шингээдип алдынган болгаш оларны будурул үндуреринi эгелээн. Ажыглаарынга затиг эң-не шеварган болгаш бичежек электроникиг семелге машиналаарын, семелгелиг программа башкарылгалыг демир болбаазыраадыр дериглерни, чедээ ажыл-агыйның будурулгеге техниказын, хей чүүлдерге ажыглаар канмалгалыг металл прокадын, синтетиктиг волокноларның болгаш кауучуктарның чаа хевирлерин, экижиткен тудуг материалдарын будурүп үндурерин көөдээн.

Эртем болгаш техниканың чедишкиннерин шингээдип ажыглаарын күш-ажылчы коллективтериниң идепкейлиг көжилгези-биле боттандырган. Республиканың улус ажыл-агыйынга 6,5 муң чогаадылгаларны болгаш 1,2 миллион чаартыкчы саналдарны ажыттаан. Хей каттыжыышкынныр болгаш будурулгелер продукция чоорудуп бээрiнiң керээлиг хүлээлгелерин күүсөткөн.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР БОЛГАШ БЫЖЫГЛААР

Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының июль 27-де болган байырлыг ажыдыышкынынга СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын тускай брошюра кылдыр парлаа үндүрген.

Брошюраны аныяктар шүүлганының хөрөнгээжүр дылдары — орус, англы, француз, испан, немец болгаш араб дылдарның кырында «Аныяк гвардия» деп ном парлаар чер үндүрген.

(СЭТА).

ДАЙЫН ӨРТҮН БОЛДУРБАС

Фестивальдың алдыгы хүнүнүң эң чугула болушкыну «Аныяктар болгаш студентилерге айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш» деп девиз-биле эртикен.

Фестивальдың алдыгы хүнүнүң эң чугула болушкыну «Аныяктар болгаш студентилерге айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш» деп кол митинг болган. Ачы-дээ чурттаскын он муң төлээлекчилер культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг Төп парыгынга кежээ чыылган.

Митингиге «Тайбың» деп сөс аңгы-аңгы дылдарга дыңналып турган. «Фестивальчы хөглээшкинни кылып тура, делегейге кыжанган аныыл дүгөйын утпас ужуралыг бис»—деп, Йокшер чурттуг англан шаатёр Мари Дэвис чугаалаан.

— Келир үениң эмчизи кижи мен. Атомнуг бомбалаашкыннан канчаадаан кижилерниң аарыг-човулаңын чинчедир дээш бо профессияны шилип алдым — деп, япон Сендай хоорайдан келген студент Акира Конке чугаалаан.

Бүгү кижилер-биле кады каре-хүрен арыынын куба болгаш тырың мага-боттуг сымбирже — «бистиң күжүүс — найыралда болгаш чаңгыс эптиг чоруктар» — деп, кыйгырым салып турганнар. Куба Мануэль Торрес — «электри станцизиниң механиги, Владимир Дюмин — тудугчу — «Европага ядролуг чепсекти тургускаш!», «Сыгдыс дайынларын болдурбас!», «Найырал болгаш чаңгыс эп делгерезин!»— деп, митингиниң киржикчилери кыйгы салганнар.

Пионерлерниң болгаш школачыларның ордузунуң мурнунга шөлге база-да митинг болган. Вьетнамның үрүзу болгаш аныяктары-биле эпсеткил каттыштырганың илереп-дээр дээш аңаа муң-муң кижи чыылган. АКШ-тың национал делегациязының кежигүну Рональд Робек, Демократтыг Аныяктарының Делегей федерациязының президентизи Калид Масри, Студентилерниң Бүгү-Африка эвилелиниң делегациязының удуртучузу Антоо Амлайо, швед делегацияга кежигүну Стьепан Хермансон, ВЛКСМ ТК-ның секретары В. Шөпылко болгаш өскелер-даа индирже улаштыр-улаштыр үнүп, чүве чугаалааннар. Митингиниң киржикчилери — «Вьетнам-биле эп-сеткил каттыштырып тур бис!»—деп, бир үн-биле медеглээннер.

Хо Ши Минниң Коммунистиг аныяктар эвилелиниң ТК-зының бюрги секретары Ву Мао чүве чугаалаваш, эп-сеткил каттыштырганы дээш нэит ээрүп четтирмишкинни илерет-кен.

— Фестивальдың демократтыг ёзүнүң ажык митингилери, уларажыышкыннары, семел-оңаа солчуушкуннары кижини өөртүр-дүр — деп, фестивальдың хүндүлүг аалчызы Делегейниң демократтыг хөрээженнер федерациязының президентизи, делегейниң «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Ленинни шаңналының лауреады Фрида Браун СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Бистиң чүс чылдың бир төрелиг чүүлү — совек-эзы кыргаар чорук бооп турар. Африкан национал конгресстиң (АНК) чиигине секретары Альфред Нзонүң «Апартеид —XX эвенттиң бужар-чүдек үүлгедиишкини» деп тускай сессияга чугаазын дыңнаваш, делегаттар болгаш аалчылар ол дугайын бээ катап хөнүзы-биле билгеннер.

Аныяк чурукчуларның мастерскаазында фестиваль дугайында улуг чурукту чүүрүүрүнүң ажыыы дооступ турар. Оңу Панаманың, Мексиканың, Чилиниң, Венесуэланың, Чаа Зеландиянның, Гвинея-Бисауның, Кувейттиң, Болгариянның, Монголдуң болгаш Совет Эвилелиниң чурукчуларының интернационалчы каттыжыышкынны чүрүп турганнар.

Фестивальдың чаңгыс-ла хүнү. Ол хүн үзүрээжыышкынар, митингилер, концерттер долу болган.

(СЭТА).

Москва фестивалының фашизмге удур тевүүнде.

ЧУРУКТА: Удурланыышкын демиселчилерин, фашистиг лагерьлерге хоругдаттырып турган Хайнрих Дюрмайер (Австрия) болгаш И. Я. Трапицин (ССРЭ) аныяктар биле үзүрээжыышкында.

ХҮНДЕ—100 ТОННА

Чеом-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң сиген шөлдери. Дөргүнүң, Мойналыктың шынаалыгларынга, Борбак-Арыгның алаактарынга ол хүн кижи бажы кизирт, машина-техника көзүрт турган дээр болза черле ажырбас.

Баштай-ла Дөргүн деп черде люцерна шөлүнге четкен бис. Шөлде пресстээн сиген шарыгларын элээн хей кижи үш чүүк машиназынга, бир көжүглүг трактордга чүдүрген турду. Бис кээп турувуста, олар ажылын соксады кааскаш, бир черге чыглып келдилер.

— Чаа техниканы ажыглаарывыс дээш, ажылдаарывыс чаартыкчаар. Ынчангаш, ажылдаарывыс дээш, ажылдаарывыс дээш, ажылдаарывыс дээ

САГЫШ САЛЫЫШКЫНГА ХАРЫЫ КЫЛДЫР

Коммунистиг партия болган Совет чазак херээженнернин күш-ажылга болган хөй-ниитинин херээнге идепкейлиг киржинге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хүн бүрү ада сагышты салып, бүгүде хемчеглерни ап турар, оон түнелинде улус ажыл-агыйынын янзы-бүрү адырларында ажылдап турар херээженнерниң саны чыл келген түдүмна озуп орар. Бистин республикада ажылдап турар улустуң 51 хуузу херээженнер. Олар колдуунда садыгда, кадык камгалалында, чырыдышкын, культура алган, ниитинин чеченнилге чергеринде ажылдап турар. Материалдыг бүдүрүлгеде херээженнер база-ла хөй-биле хаара түттунган. Үлетүрде, түдүгда ажылдап турарларның 40 хуузу херээжен ишчилер, харылзаа бүдүрүлгелеринде 60 хуу четкен.

Улус ажыл-агыйынын херээженнер ажылдавайн турар чангыс-даа адыры чок. Олар олаашкан ажылын бедик харыысалгалыы-биле кылып, берингеп планнын онаалдаларны болгаш алган социалистиг хүнзелгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап, коммунистиг ниитилелди тургузарының салдынган сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирээриниң херээнге идепкейлиг киржип турарлар. Оларның аразында коллективтериң удуртукчулары, чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап келген мурнакчылар эвээш эвес. Чоон-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи чылдың-на планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген коллективтериниң бирээзи. СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады А. С. Монгуш бо ферманы дыка хөй чылдарда удуртуп, сүт саалдазын ковудедир, оон материал-техниктиг базазын экижидер хемчегерни ап келген. № 48 тудуг өргелелиниде В. Б. Борбак-оолдуң шеверлекчилер бригадазы он бирги бөш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен. «Тываэнергосбыт» каттыжышкынының «Березка» ательезиниң мурнакчы быжыглызы Н. П. Папкина 1987 чылдың үлүүнде ажылдап кирген. «Тыва кобальт» комбинаттың аппаратчызы Б. Н. Монгуш өөлчеглаалгазын доктаамал ажыр бөттандырып келген төлептиг ишчи. Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң ошку кадарчызы РСФСР-ниң кодээ ажылтагыйының алдарлыг ажылдакчызы Бүжүгет Херелмаа чаярби сес чыл малчынап келгеш, чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап турар. Республиканың улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында үстүнде адаанывыс ышкаш мурнакчылар эвээш эвес.

Бистин республиканың бүдүрүлгелеринде, организацияларында партия, профэвилел организацияларын болгаш херээженнер човулелдери херээженнерниң чурттаарынга, ажылдаарынга, культура, медицина хандырылгазынга, дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш соолгу үеде боттуг хемчегерни ап турар. Кызылдың даараныла фабриказы столовая-ны, эмнелге пунктузун, амыдырал хандырылга черлерин ажыктан. Ында ажылдап турар херээженнер аъш-чем продуктуларын садып ап турар. Кызыл районнуң «Тинилелге» совхозта малчынның бажыңын ажыктан. Ында ниитинин чеченнилге, хандырылга черлерин, эмнелге пунктузу бар. Тываның бүдүрүлгелерин, организацияларының, албан-халкчыларның күш-ажылын камгалаарын экижидерине чылдың-на ийи чүүлдөн ажыг рубльын чарыгдап турар.

Чамдык кылдынган ажыл-ажылчы чедиишкинниг шиитпирээриниң херээнге идепкейлиг киржип турарлар. Оларның аразында коллективтериң удуртукчулары, чылдың-на эки көргүзүглерни чедип ап келген мурнакчылар эвээш эвес. Чоон-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының коллективи чылдың-на планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген коллективтериниң бирээзи. СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады А. С. Монгуш бо ферманы дыка хөй чылдарда удуртуп, сүт саалдазын ковудедир, оон материал-техниктиг базазын экижидер хемчегерни ап келген. № 48 тудуг өргелелиниде В. Б. Борбак-оолдуң шеверлекчилер бригадазы он бирги бөш чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен. «Тываэнергосбыт» каттыжышкынының «Березка» ательезиниң мурнакчы быжыглызы Н. П. Папкина 1987 чылдың үлүүнде ажылдап кирген. «Тыва кобальт» комбинаттың аппаратчызы Б. Н. Монгуш өөлчеглаалгазын доктаамал ажыр бөттандырып келген төлептиг ишчи. Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң ошку кадарчызы РСФСР-ниң кодээ ажылтагыйының алдарлыг ажылдакчызы Бүжүгет Херелмаа чаярби сес чыл малчынап келгеш, чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап турар. Республиканың улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында үстүнде адаанывыс ышкаш мурнакчылар эвээш эвес.

Бистин республиканың бүдүрүлгелеринде, организацияларында партия, профэвилел организацияларын болгаш херээженнер човулелдери херээженнерниң чурттаарынга, ажылдаарынга, культура, медицина хандырылгазынга, дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш соолгу үеде боттуг хемчегерни ап турар. Кызылдың даараныла фабриказы столовая-ны, эмнелге пунктузун, амыдырал хандырылга черлерин ажыктан. Ында ажылдап турар херээженнер аъш-чем продуктуларын садып ап турар. Кызыл районнуң «Тинилелге» совхозта малчынның бажыңын ажыктан. Ында ниитинин чеченнилге, хандырылга черлерин, эмнелге пунктузу бар. Тываэнергосбыт

Юридиктиг консультация

МААДЫР-ИЕЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Мээң ег-бүлөөм улуг. Бодувустуң уруглерывыс он кожң, чуржум уругнуң дөрт уруу база бистиң азыралывыста доругуп турар. Өөм ээзи—Бора Казакеевна Хүрең-оол — Маадыр-не. Даравазында айтырыым-га консультациядан бээрги редакциядан диледим:

Маадыр-не кижи кава-дээ ээлчег манавас дээрги шын бе! Азы мвап-ла ээлчегге турар бе! Совхозтуң профсоюзтуң комитединге бажың дугайында айтырыг тургузарывыска, ээлчегге бижиндип алыңар дээрдир.

Бегзи ХҮРЕҢ-ООЛ.

Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыны.

Тыва АССР-ниң Дээдж судунуң юрист консультантызы С. А. Дорсат бо айтырыгга даравазында харыынны берген.

ССРЭ Конституциязында көрдүнгенин өзүгаар РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында Дурумунуң Кодексизинге, оскедээ хоойлу-дурумнерге даянгаш, номчукчуңуң айтырыынга ыяказы-биле харыылап көрейн. Ажылдап турар болгаш ег-бүлезиниң өөрөн шөнгүнөрин, назы четпээн уругларын ажаал ту-ар харээженнерге болгаш оске-дээ хамаатыларга чиигелделерин айыткан.

РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында дурумунуң Кодексизинде харээжен улустуң күш-ажылын ажыглаарын хорээн ажылдар дугайын, оларны дүнеки үеде ажыглаарын ыяказаралаар дугайын, чаш уруглуг харээженнерин ажыл шагында дашкаар үелерде ажылдаадырын база командировкаладырын ыяказаралаар дугайын, не кижиниң бөжүүр мурнунда, божаан соонда, оске-дээ үелерде төлевирлиг шелээ алыр эргелерин, чиигелделер көргүзерин айыткан.

Хоойлу өзүгаар ол чиигелделерни харээжен улустуң организминиң онзагай байдалдарын, ег-бүлениң ажылагыйының чугулазын өөренип көруп тургаш чурумчудуп турускан.

Ынчаарга Маадыр-иелерге үстүнде чугаалаваныыс эргелер, чиигелделер долузу-биле хамаарыжыр, чамдыя төварыллаларда олар артык эргелериг.

Чижээ, РСФСР-ниң чурттелге бажың дугайында Кодексизиниң 36 дугаар чүүлүнде чурттелга бажыңын бир дугаар эзлчегге алыр ээлчегге алыр улустарга хамаарыштыр тургускан тускай дөмзыга киирер ужуруг. Бир эвес Маадыр-иениң чурттел турары суурда ону мурнай бажың алыр эргелиг кижилер чок болза, ол оске хамаатыларны мурнай бажың алыр эргелиг.

Ынчангаш шуруне болгаш кол-нинги организациялары, албан-дужаалдыг кижилер хамаатыларга бажың үлээр талазы-биле айтырыгны шинтпирлээрде, үстүнде докгаттынган чурумну удуртулга болдурар эргелиг.

КӨДЭЭ ТУДУГЛАРДА

Тээли суурда бот-оруглга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу ийи сал чурттаар чурттелга бажыңнарын тудар, септээр планын ажыр шүүседиң, тудуг ажылының шынарын эжиндер, объектилерин хүүсавазында ажыглалга киирер дээш кызыман ажылдап турар. Чартык чылда тудугчулар 20 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын плаңдан ажыр кылган.

Чедиңшиниң ажылдаарыңга бригадалар болгаш звеноолар аразында калбарган чарыш салдарлыг болуп турар. Оон кыйгырыы: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—27 күш-ажылчы шалыпчы декада».

Чарышты үезинде түңнеп, оон кожнизиниң утказын бедидкен болгаш тиилелгеже чүүлүн мында үлүг.

Күш-ажылчы маргылдаанып мурнуку одуруунда улус депутаттарының Тээли кодээ Совединиң депутады, коммунист Маадыр-оол Содуваның удуртқан бригадазы чөруп турар. Бо коллективте күш-ажылдың будуткүлүү бөдээн, сагылга-чүрүм бызыынкан. Эки чедиңшиниериң Николай Чамыдың бызоңчылар, Чечек Максырның шеверленчилер бригадалары чедип алган.

Тудугчулар ортузунда хүүда бирги чер дээш чарыш база — дөп чугаалаш, «Өпей ырыны» ырлап берген.

Даравазында оюннар эгелээн. Кудага чалаткан улуг улус «оскек-кадай» деп оюнну ойнаскын, өглениишкен оолдуң, кыстың ойнаар-кыс шараанын чалаткыннар аажок сонуургаан. Таваңчыг аялганың удээшкини-биле танцы-сам эгелээн, ээлдек чараш танцылаш, шыягараанчарны мактаан.

Мынчаар эрткен куда өглеңген аныяктарның сагыш-сеткилинге уттундурбас, оларның найыралын улам бижыктырар дээрзи билдингир. Чараш болгаш солун, ээлээр эрткен кудаңың төнчүзүнде ег-бүле тутқан кыс Валентина Сава терелдерге, куделларга, эш-өөрүнге өөруп четтиргенин илередип, бөйүр чедирип чүве чугаалаваш: «...Бистиң ег-бүле тутқан байырлалывыс онзагай үеде, тейбың ак-көк дээрниң адаанда эртип турар. Ынчангаш бистиң Коммунистиг партиябыстың, Совет чазаавыстың тейбыңга ынак политиказын дөтпин, делегейге мөңге тейбың дээш демисежип турар бүгү кижилерге үнүвус кадып, Совет тейбың фондузунга тустуста 20-20 рубльди ег-бүлевис мурнуңдан салып, төрээн суурувус парыгынга күзүн ийи дөс ыяштыг олуртур бис. Курунаавис мурнуңга ак сеткилдиг ажылдаарывысты, силерниң биске берген чагыг-сүмелериңерни техник чөнге күүседеривисти күлээндивис.»— дээп өөрүшкүзүн илереткен.

Бистиң Тээли суурга 599 өөрөө турган болза, бо чаа ег-бүле немежирге—600 дугаар өөрөө болганын кодээ Совет күүскомунуң даргазы дыңнаткаш, өглениишкен оол биле уругга ажы-төлдүг, өөс-нежиниг болурун күзөп, «Чымчак салгыяа болгаш оске-дээ ырларны кудага чыылганнар ыр-лашканнар. Арагалаашкын чок куда солун эрткен.

Б. КАГАЙ-ООЛ,
куда комиссиязының нежитүүзү.

Бай-Тайга район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«ЭММЕР ДҮЖҮДҮҢҮҢ» ЧЫЫЛДАЗЫ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республикада эм үнүштерниң чыылдазы бо чыадың июль ортанда эгелээн болгаш амгы үеде кидик түлүк чоруп турар. «Эммер дүжүдүнө республиканың шелдеринде, эзимнер оймактарында, парктарда «ажаал ап» турар. Эм кылыр үнүштерни нөгаан хевээрзин азы кургаткаш, күрунениң хүлээп алыышкын пунктуларынга дүжаары соолгу үеде улам келбарган. Кижиниң кадыкшылынга ажыктыг үнүштерниң дөртен ажык хевирлерин ГДР-ниң девискээринде чыып турар.

Республиканың фармацев болгаш «косметика үлетпүрү чыл бүрүде 10 муң тонна ыяре эм үнүштерни болбаазыралып келген. Боду үнген эм үнүштерниң дүжүдү бо чылын чөгий болган. Ынчангаш оларның чыылдазы эрткен чылдаазының хой болур. Республиканың 45 кодээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтери эм үнүштерни 6 муң гектар шөлде база терып, өстүрүп турар.

ЗЕЛЕНА-ГУРАНЫҢ ЧАА ЫРЛАРЫ

ВАРШАВА. Совет ырларның Польшада нөйысөлелы деп Зелена-Гураны шагда-ла адап эгелээн. Чыл бүрүде организастап келген фестивальдерниң түңнелиинде Зелена-Гура хоорейга ыңдыг хүндүлүг атты тывыскан. Зелена-Гурада улуг филармония ажылдап турар. Оон уран чүүл удуртукчузу — Польша Улус Республикада сураглыг дирижёр Шимон Кавалла. Оон эргелекчи чугула санаалын ёзугаар совет болгаш поляк композиторларның музыказының фестивальдарынында доктаамал организастап турар.

Зелена-Гура филармониязын Ш. Кавалла 1980 чылдың мартам бээр удуртуп турар. «Орус болгаш амгы үеның совет музыказының чогаалдарын хогжумге инектар, хоорейниң чурттакчылары хаяы күзел-биле дыңнап, бедии-биле үнелеп турарынга бүзүрээр аес-кежиктиг болдум. Бистиң хоорейниң болгаш бүгү воеводствоның чурттакчылары совет музыкаңың аялгаларынга дыка инектер. Совет аялгалар моңаа 40 чыл бурунгеер, кажан совет дайынчылар келгенде, дыңнавып эгелээн. Совет аялгаларны чурттакчылар дыка сонгуулгаар-лаан» дөп, дирижёр чугаалап турар.

«Москваның күзү» деп музыка фестивалынга 1982 чылда Ш. Кавалланы автор эргелериниң талазы-биле бүгү-эвилелиннитилели чалаан турган. Хөй концерттерге ол ынчаарда олурушкан. Кажан Зелена-Гурага дедир чаңа бергеш, чаа концерт программаларын чогеткен. Оон дараазында «Музыка бүгү делегейге тайбың дээш демисолде» деп темалыг улуг концертти совет болгаш поляк композиторларның чогаалдарынга тургусаан. Акыдүүмда ийи чурттуң музыка чогаалдарының фестивалын чоокта чаа Зелена-Гурага организастаан. Фестиваль улуг чедиңшиниң болган.

АКЫ-ДҮҢМА МООЛДА ЭҢ УЛУГ ТЕАТР

УЛАН-БАТОР. Чурттуң нөйысылаларының эге өөредилгезиниң төвүн Мозамбиктиң Иньямбан можузунда ажыктаан. Виланкулу районнуң коллективтиг ажыл-агыйларының нөөнгүнөри онаа өөренир. Амгы үеде ол районда ыңдыг хоорейниң алды өөредилге чөрлери ажылдап турар. Бижик билбес чурукту үзүткөөр талазы-биле шимчээшкин бүгү чуртка 1978 чылда эгелээн. Бо эртекен үениң дургузунда республиканың миллион ажыг чурттакчылары бижиктә билир кылдыр өөренип алган. Хөй муң мозамбиктер амгы үеде нөөзөкки курстарда база өөренип, орта-мын эртемни чедип ап турер. Бүдүрүлгениң мурнакчылары өөренир белетээл курстарын Малуту хоорайда Эдуардо Мониане аттыг университетте база организастаан. Ол курстарны доосканнар, боттарының өөредилгезин университеттиң өнзы-бүрү факультеттеринде үргүлчүлеп турар.

● **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың президентизин Рейганның чадыышыл байдалының дугайында айтырыгны өмерне парлалгеда 'бижип турар. Эмнелге чериндеи Р. Рейганны Ак бөжүнда эжелгенин солуннар дыңнаткан. АКШ-тың президентизинге нөзип эмнээшкинни кылган болгаш рак өөрөгнүң ыяказын оон организмнерден ап хаалганың 'оон мурнунда дыңнаткан турган. Амгы үеде Рейган Калифорнияга барып дыштанып бодап турар. Президентиниң кадыкшылының дугайында эмчи медээлерни оны эмнеп турар эмчилер моон соңгаар дыңнатпазын Рейган болгаш оон кадайы Нэнси ол эмчилерге дөвскан деп, солуннар бижээн.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

● **БЕЛГРАД.** Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының Президиумунуң хуралынга чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көргөн дөп, Танюг агентство дыңнаткан. Югославияның быжыг туруштуг экономиктиг хөгжүлдезин чедип ылырынче угланган ЮКЭ ТК-ниң шинтпирлээрин чайгылыш чөнге күүседирин партия организациялары-дан, крайларның, республикаларның күүсекчи органнарындан ЮКЭ ТК-ниң Президиумуну негээн.

ЮКЭ ТК-ның пленумун чыылдырарын шинтпирлээн. ЮКЭ-ниң XIII съездизинге белеткелдиң айтырыгларын пленум чугаалажып көөр.

● **ВЕНА.** Австрияның найысылаалының Мейдлинг районунга неонацисчи өнчүк-чөңгээ үүлгеттинген. Австрияның Компартиязының район удуртулгазының бажың-ның эжиниге коммунизмге удур лозунгнарны бижип каан болган. Компартияның Линцдеө бюрозунуң бажың-ның барыын үзелдиг кижилер буза тепсирин база орадашкан. Бажың-га материалдык когералды чедиргөн.

Неонацисчи өнчүк-чөңгээлөр-биле холбаштыр Австрияның Компартиязының организация-лары медээлеп кылган. Австрии коммунистер неонацистер-ниң чимзенишкиннериңе удур, тейбың болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш моон соңгаар-дээ идепкейлиг демисежирин медегледе онзалап демдеглээн.

● **КАБУЛ.** Пандыширниң шынаазында Сапид Чезр районну контрреволюстуг дээрбечилерниң артыышкынчарын-дан хостаар талазы-биле Афганистан Демократтыг Республиканың чепсектиг күштери чедишкинниг хемчегларни алганын Бактар агентство дыңнаткан. Хөй душманнар узуткаттынган, оларның оотаа ке-зинге түткан. Барыын чүү чурттарынга будурген хой боо-чепсектиг хевырган.

● **МАНАГУА.** Американың Каттышкан Штаттары-биле таварымчалыг харылзааларны тударын Никарагуа күзөп турар, шынчалажок АКШ бир эвес бистиң чурттуувуска удур хөлдаар болза, республиканың чону ойтур шөвүлүшкинны бээрингө белен дөп, Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың президентизи Даниэль Ортега медеглээн. НХСНФ-ниң болгаш чазактың еске-дээ удуртукчулары-биле кады ол найысылаалдың ажылчын кварталдарынга барып чорээн.

Революстуг республиканың хосталгазы болгаш хамаарыш-пас чоруу дээш амы-тынын бергөн патриоттарның мээдырлыг чорууң мөңгежиттикөн «Улусчу дейынчыга» тураскаалды төп шөлдерниң бирээзинге президент ажыктаан.

● **ТОКИО.** Японияның профэвилеедарининг чиигиме чөвүлөлиниң (СОХИО) ээлчеглиг съездизи ажылын Токио хоорейга дооскан. Чүрттү милитаризастаарынче болгаш ону АКШ-тың агрессчи ядролуг стратегиязынче кииреринче угланган чагырыкчы белүүткөрниң хөделиишкиннерингө удур, консерваторларның чазаавың чөнге удур политиказынга удурлаашыттыр демиселди улам-на идепкейжиттеринче алып ажылчы чонгарны съезд кыйгырган.

Бодунуң күрээлөөнүнде 4,6 миллион ажыг ажылчыннарны болгаш албан-таавчыларны каттыштырган эң улуг ол профсоюттуң төлээлекчилери Японияның ажылчын шим-чээшкиннинг эң чугула айтырыгларын чугаалажып көргөн. Америк ядролуг «томагавк» деп ракеталарны Ырактың Чөөн чүкке нөйтередип турузарын-га удур демиселди калбартырын бодунуң эң чугула соруглаларының бирээзи ыңдыг чурттуң профэвилеедеринге чиигиме чөвүлөли сонал турар. Рейганның «сулдыс дейынның» программазын күүседиргө Японияны киириштирер дээш япон чазактың планың съезд шыгыы буруу шелпеп.

● **МАПУТУ.** Улуг назылыт-тарның эге өөредилгезиниң төвүн Мозамбиктиң Иньямбан можузунда ажыктаан. Виланкулу районнуң коллективтиг ажыл-агыйларының нөөнгүнөри онаа өөренир. Амгы үеде ол районда ыңдыг хоорейниң алды өөредилге чөрлери ажылдап турар. Бижик билбес чурукту үзүткөөр талазы-биле шимчээшкин бүгү чуртка 1978 чылда эгелээн. Бо эртекен үениң дургузунда республиканың миллион ажыг чурттакчылары бижиктә билир кылдыр өөренип алган. Хөй муң мозамбиктер амгы үеде нөөзөкки курстарда база өөренип, орта-мын эртемни чедип ап турер. Бүдүрүлгениң мурнакчылары өөренир белетээл курстарын Малуту хоорайда Эдуардо Мониане аттыг университетте база организастаан. Ол курстарны доосканнар, боттарының өөредилгезин университеттиң өнзы-бүрү факультеттеринде үргүлчүлеп турар.

● **ВАШИНГТОН.** АКШ-тың президентизин Рейганның чадыышыл байдалының дугайында айтырыгны өмерне парлалгеда 'бижип турар. Эмнелге чериндеи Р. Рейганны Ак бөжүнда эжелгенин солуннар дыңнаткан. АКШ-тың президентизинге нөзип эмнээшкинни кылган болгаш рак өөрөгнүң ыяказын оон организмнерден ап хаалганың 'оон мурнунда дыңнаткан турган. Амгы үеде Рейган Калифорнияга барып дыштанып бодап турар. Президентиниң кадыкшылының дугайында эмчи медээлерни оны эмнеп турар эмчилер моон соңгаар дыңнатпазын Рейган болгаш оон кадайы Нэнси ол эмчилерге дөвскан деп, солуннар бижээн.

(СЭТА).

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКАДА БАЙДАЛ

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу Африкада африканчы төй кезии чурттуң элээн каш районнарынга Преторияның эрге-чагыргазының чарлаавы хоруглуг байдалды түзээп албаан. Хоругдалдар болгаш незедиичи хемчеглер турбуже, антирасисчи массалыг чыскаалдар Кап можуның чөөн болгаш бөрыын талазында африканчы кедзэ суурларга, оон иштинде Лангеге, Кейптаун чоогунга, Порт-Элизабеттиң кыдыгларынга болгулаан. Апартеид күрүнезиниң баштыңнары оптарны болгаш карак чажы тегүлдүрөр газеты харамнанмас дөп дужаалды үндүргеннер. Харыы кылдыр чыскаалганнар быжыгланыышкынарны тудуп, солдаттарга болгаш полицейларже дашгар октал турарлар. Йоханнесбургтан келген дыңнадыгаар өзугаар алырга, Истлондон чоогунда Кэскарт дөп суурга бир африканчыны боолап өлүргөн болгаш ээзэн каш кижини аары-биле балыглаан.

Муң ажыг студентилер Йоханнесбургтуң хөй миллион чурттакчылыг чери Соуэтонуң пудумчуларынга кеземче хемчеглерин соксадырын негээ үнүп келгеннер. «Армия болгаш полиция африканчы суурлардан ужугнө», «Апартеид сөнээзин!» деп, чыскаалганнар кыйгы салып турганнар. «Корум-чурум хемгелекчилары» ээзэн каш он сургуулдарны эттеп сокпан, массалыг тудуп хоругдаашкынарны чорутканнар.

Теп Американың чурттарында Вашингтонуңук администрациязының агрессчи тергиндеичи политиказынга удурланган бүгү Америкада калбарган кампанияга Каттышкан Штаттарның эрге-чагыргазы болгаш цейжин истеп сүрүүшкүнөрни болгаш шүүлгээшкиннер-биле харыылап турар. Корум-чурумнуң чрактазаан «хамгелекчилерге» Никарагуага удур чорлаттынмаан интервенциязы доп-дораан соксадырын. Теп Американың чурттарында халлык өзу-чүрүмнерге дуза көргүзээри негээн хөй санныг чыскаалдарның кыр-жинчилеринге удур бек сураң жөөп барыын «демократтыкның бүгү ергеелерын, оон иштинде массалыг тудуп хоругдаашкынарны болгаш моңнарны ажыглап турарлар.

«Дейли уорлд» солуудан чурукта: Сан-Диегого чыскаалчыларны полицейжилериң базып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Беш чылдың кижилери

ЧОНУНГА ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Ол хун СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң ээлчеглиг пленуму болуп турган. Ат-алдарлыг ешку кадарчызы Н. Ш. Сат оон кежигүнү ижижи болганда, ажыл-херек чайгаар аайлажып, адап-суреп чоруваан ешку кадарчызы-биле ушуражып, чугаалажыр аргалыг болдум. Норжүң-оол Саттың назы-харын элээн дөгүп, бо күзүн 50 харның эргинин арта базар ижижи болду. Оон арын-шырайы ажыксыг көстүр, көрүшү оожум, чымчак, эвилең-ээлдек чугаажыр. Эрес-кашпагай ажыы-чаңы чугаа кадында эскертинип орар.

Норжүң-оол «Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга селбырыны мурнаачы ешку кадарчыларының бирээзи дээрзин сөөлгү чылдарда чедип алганы күш-ажылчы коргүзүглери бадыткап келген. Төрээн совхозунуң ешку малын он сес чылдарның иштинде кадарып келгеш, оон баш санын өстүрүп келгенинден ажылы чонунга хүндүткелдиг болгаш кескү. Шынап-ла, Н. Ш. Сат ажыл дээнде кызымак кижилерниң бирээзи дээрзин чеңгыс чер-чурттуглары ажыт-чажыт чокка чугаалажыр. Коммунистиң удурткан бригадазында 5570 ешку бар. Ешку бригадазында ажылыңга кызымак, ниитиниң малын малдаарынга арга-дуржулгалыг хөөчүннар болгаш аныяктар бар. Аңаа бадыткал кылдыр ешку кадарчызы Эзер-оол Ооржактың күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында чугаалап болур. Эзлчеглиг кыштаглаашкынны түр эрттирүгеш, коданда малын хорамчага таварыштырбаан. Бир сергеден-не өртүмээ-биле 780 грамм дүктү кыргып алган.

Ленинни партияның кежигүнү Норжүң-оол СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин база стахановчу шимчээшкиннинг 50 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үтүүр дээш чайлаглаашкыны ам бо күннерде эки эрттирип турер. Хөөчүн малчының чайлаа Чээде хемниң чоогунда Эл-Үзүү деп чер. Агым суглуг, өт-сигеннинг, арыг өгаарлыг болганындан ешку малдың ёзулуг орены.

Малын эки семиртип алырыбиле коммунист Норжүң-оол Сат чайгы үеде одар солун каш-дээ кежер. Оон чайлагларды кадыр-берт тайга, сыннээ өрөөшкиге болгаш ынаар баар өруң-чиргиң берге болур. Орун-дөжээн, ижер-чиңирин артыкыл-дергилеңип алгаш, ешкүлөрнин сургеш чорүптер. Чүм өттүг чайлагта кеш хөнүп чоруй, ол чоок-на-вы деөискээрниң өт-сигенин чыралыг өгаарга одарны солуп кежа бээр. Чыл сенында-ле чайлаар чергерниңг өгаар-бой-дузунуң байдалдарын, одар-белгинирин ол эдээвес. Кажы чөөс-чөрлүг чылдарда кажа чайлаглаашкынны баш удур биилп алыр. Чайгы семиртилгени эки эрттирер болгаш ээлчеглиг кыштаглаашкынны хоочун коммунистиң коданында ешкүлөрни тур-мөнди ажар. Бо чылдың кыштаглаашкынынның эки болганын оон күш-ажылчы коргүзүглериниң түңнелдери чугаалап турар. Коданда 279 ешкүден 282 ынайны онча-мөнди дорукгурган. 262 кг дүктү ешкүлериңден кыргып алгаш, күрүнеге дужаарган. Бир башка онаашгыр алырга. 916 грамм дүк болган. Түс чериниң байдалдарынга хамаарыштыр алыр болза, ол коргүзүглер бегий эвес. Коммунист Н. Ш. Саттың кызымакай ажыл-ижижи ура-түңнелин ыңдыг. Ленинни партияның кежигүнүнүң сөзү бижыг, холу дыңзыг хүлээнгенин ыяал-ла ажыр күүсеткөш, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзер.

СЭКП райкомунуң пленум кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Норжүң-оол Саттың хөрээн «Хүндүлелдиң Демдээ» орден, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң дем-дектерин кеспел чоруур. Эки кылган ажыл хүндүткелге чедиргер дээрзинден шыяңыы ол.

Ажыл-ижижи-биле чонунга хүндүткелдиг коммунист Норжүң-оолдуң кадайы Надежда Даваевна Сат кежээ кижилериниң бирээзи. Ол сеңменчилер Бырыңмаа Түлүш, Надежда Хөөлыг-биле чаа ынайларны онча-мөнди дорукгурүп өстүргеннер. Демниг шаңгы түңнелинде ешку малдың бөш сеңи өзүп ковудээн.

Партия, чазаатың шинтпирлерни ешку кадарчызы Н. Ш. Сат изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткип орарын сагышсеткилинин замызында ол мынчаар чүтөөлөдү:

— Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткөөр, арагаяы боттары кылыр чорукчуң когүн үзөр үези келген чугула айтырыг дээрзин бот-хүүда бүгү сеткилимден детпин орар мен. Малчыннар хойпен кылып турар болгаш бис. Арагаяы тыныс, божа-хойпен аймаан водувустуң хун бүрүдээн аъш-чемнеңиске болгаш мал чемнеге ажыглаза кончуг ажыктыг болуурун дуржулгемдан билир болгаш, ону ынчаар кыйырыче эш-өөрүм малчыннерны кыйгырып орар кижилер мен. Бистиң бригадавыста чедир кылдымаан чүүлдөр ам-дээ бар. Бригадавыстың төвүнде чумер-баажың, кызылбулуң орта ажыктавас. Чөнгүс ээй нарад-биле ажылдаар чек системазынга бистиң бригадавыс ам-дээ шилчитпээн. Коллективтиг дуржулга-хөрээ-биле ажылдаар болза, коргүзүглер моон-дээ эки-жинжир дээрзин билдингир болгай. Бодун ажыл-ижиже бадыткаан ол ергени дарый боттөңдыраарын күзөп турер бис.

Коммунист Н. Ш. Сат чеп-тестер-биле эптежип олуре албас. Ажыл-ижиже боттөңдырып болгу дег чүүлдөрни ижижи-хөрө чокка чугаалап, оон күүсеткөзин чедип алыр дээш ажылдап чоруур. Сөглээни сөзу-биле оон ажыл-хөрээ ижижи-дээ харыылас. Доозукчу чылдың кыштаглаашкынын эки эрттирер дээш чайлаглаашкынны эки эрттирип турарындан ешкүлөрөн хонуг бүрүзүнде нөмелде деңзинин ол турер. Азыралда малынга кыяшы үеде чиртер сигенин база боду белеткеп алыр. Коммунист Норжүң-оол Сат кызымакай ажыл-ижижи-биле чонунга хүндүткелни чедип ап, тейбың күш-ажылга бөрээн болуп чоруур.

М. ОНДАР.

КӨРӨӨ ТУДУГЛАРДА

Тээли суурда бот-оруглга-чарылгалыг септелге-тудуг участогу ийи сал чурттаар чурттелга бажыңнарын тудар, септээр планын ажыр күүседиң, тудуг ажылының шынарын эжиндер, объектилерин хүүсавазында ажыглалга киирер дээш кызыман ажылдап турар. Чартык чылда тудугчулар 20 муң рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын плаңдан ажыр кылган.

Чедиңшиниң ажылдаарыңга бригадалар болгаш звеноолар аразында калбарган чарыш салдарлыг болуп турар. Оон кыйгырыы: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—27 күш-ажылчы шалыпчы декада».

Чарышты үезинде түңнеп, оон кожнизиниң утказын бедидкен болгаш тиилелгеже чүүлүн мында үлүг.

Күш-ажылчы маргылдаанып мурнуку одуруунда улус депутаттарының Тээли кодээ Совединиң депутады, коммунист Маадыр-оол Содуваның удуртқан бригадазы чөруп турар. Бо коллективте күш-ажылдың будуткүлүү бөдээн, сагылга-чүрүм бызыынкан. Эки чедиңшиниериң Николай Чамыдың бызоңчылар, Чечек Максырның шеверленчилер бригадалары чедип алган.

Тудугчулар ортузунда хүүда бирги чер дээш чарыш база — дөп чугаалаш, «Өпей ырыны» ырлап берген.

Даравазында оюннар эгелээн. Кудага чалаткан улуг улус «оскек-кадай» деп оюнну ойнаскын, өглениишкен оолдуң, кыстың ойнаар-кыс шараанын чалаткыннар аажок сонуургаан. Таваңчыг аялганың удээшкини-биле танцы-сам эгелээн, ээлдек чараш танцылаш, шыягараанчарны мактаан.

Мынчаар эрткен куда өглеңген аныяктарның сагыш-сеткилинге уттундурбас, оларның найыралын улам бижыктырар дээрзи билдингир. Чараш болгаш солун, ээлээр эрткен кудаңың төнчүзүнде ег-бүле тутқан кыс Валентина Сава терелдерге, куделларга, эш-өөрүнге өөруп четтиргенин илередип, бөйүр чедирип чүве чугаалаваш: «...Бистиң ег-бүле тутқан байырлалывыс онзагай үеде, тейбың ак-көк дээрниң адаанда эртип турар. Ынчангаш бистиң Коммунистиг партиябыстың, Совет чазаавыстың тейбыңга ынак политиказын дөтпин, делегейге мөңге тейбың дээш демисежип турар бүгү кижилерге үнүвус кадып, Совет тейбың фондузунга тустуста 20-20 рубльди ег-бүлевис мурнуңдан салып, төрээн суурувус парыгынга күзүн ийи дөс ыяштыг олуртур бис. Курунаавис мурнуңга ак сеткилдиг ажылдаарывысты, силерниң биске берген чагыг-сүмелериңерни техник чөнге күүседеривисти күлээндивис.»— дөп өөрүшкүзүн илереткен.

Бистиң Тээли суурга 599 өөрөө турган болза, бо чаа ег-бүле немежирге—600 дугаар өөрөө болганын кодээ Совет күүскомунуң даргазы дыңнаткаш, өглениишкен оол биле уругга ажы-төлдүг, өөс-нежиниг болурун күзөп, «Чымчак салгыяа болгаш оске-дээ ырларны кудага чыылганнар ыр-лашканнар. Арагалаашкын чок куда солун эрткен.

Б. КАГАЙ-ООЛ,
куда комиссиязының нежитүүзү.

Бай-Тайга район.

ӨСКЕ БАРААННЫ КӨӨДЕДИР БОЛЗА...

Арагалаар чорукка удур демиселди күштелдиргени, элементир суксунну садаалын кызыгаарлаары — эң бүдүүн чорукчуларны болгаш алкоголизмни үзүткөөрөмнүң эң дээштиг хемчээ дөп детпинвес өөрө чок. Ол хемчеглөр бо хүннерде чедиишкинниг ботталып, үре-түңнелдиг хөстүп эгелээн: нудумчуларда эзирик кижилер көзүлбестээн, ол-бо черлерге болуглежип алгаш, арагалаар чорук читпеен.

Бистиң Самагалдай суурда байдал база эжиккээн. Мурнунда арага садып турган магазинден аъш-чем аймаа садып алыры дыка берге чүве болгай. Ам дыка эки аларган: хостуг-шөлээн садыглажып алыр.

Арага садарын кызыгаарлаары-биле холбаштыр магазиннерге ажыка саарылгазы ээзэннээр дөп бодалдар бар. Ол бир удаада шын болуп чадаавас. Ынчалза-дээ ол шиитпирлеттиннес айтырыг эвес-тир. Чөнгүң негелде-хереглелин барымдаалап турган, оске бараанналарны көөдедирип чугула. Чижээ, Самагалдайга хамаарыштыр ол көргээлиңер. Суурнуң пекарнязы чүгле хлеб быжыраарынга эйлежип турер, а булочка, калачи, боова, хуужуур дээш чергелиг чемнерни чоп кылып болбас деп. Оон ангыда, столоваяга чогаадакан, картофельдеи янзы-бүрү чемнер кылып, садып болгай. Оон кирер орулга черле ээзэш болбас. Электрон күжү-биле ол чемнерни белеткээр керексел столоваяда бар, ол ам ажыл чок анаа турер-дыр.

Кандыг-дээ ажылды хенызыбиле сегирип алыр, ону чогаадыкчы ёзу-биле көөр болгай, айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттиннер. Ынчангаш бараан саарылгазынга холбаштыр чылдагааннар чугаалаарда, арагаларны дилеп тывар, күштү үндүрер херек дөп сөнаалдыг мен.

Д. МИЖИТ.

ТЫВА БИЖИКТИ ТУРГУСКАНЫ

Ынчан, 1926 чылда, мен Москвага, Чөөн чүк улустарының коммунистиг университединге өөренип турдум. Дараазында чылын орус дылдың чаа башкызы А. А. Пальмбах-биле таныжыпкан мен. Ол —шергизимээр хептиг, аныяк, дорт сынныг эр болган. Оон чугаалаары оожум-топтуг, дыка билдингир болган. Ол классха кээрде, яазы-бүрү үүлдерни ап алган болур. Чижээ, бөртүү кеогускеш, «Бо чүү-дур?» —деп айтырар. Ол бистерни өөредири-биле кады боду база тыва дылга сестерни аваарын өөренип ап турган. Ол 1930 чылда Покровскийниң эртем экспедициязының составына киргеш, Тыва-га чедип келген. Экспедицияның киржикчилери партия активиниң хуралында боттарының Тывага келген соруглазының дүгээш чугаалаан. Ынчан А. А. Пальмбах актив хуралының киржикчилерин тыва бижиктиң телевилели-биле таныштырган. Оон соонда, июнь 28-те, тыва бижикти хүлээп алган болгаш дүрүмчүдүп бадылаан. Тываның чер-ле болганынга бижик өөренир болгумнерни тургускан болгаш оларның бүрээзин Пальмбах боду удуртуп турган чүве. Солуннарга тыва бижиктиң үжүглелин парлап турган. «Бижик билир кижи — бижик билбес ийи кижини бижиксе өөредир» — деп кыйгырып ындыг турган.

Оон эгелээш-ле, алban бижиин тыва дылга кылыр апарган. Пальмбах сумуларга болгаш кожууннарга хөй удаа баар, ырак-узак черлерде бедүүн араттарның өглөринге ыяап-да киноер, тыва бижикти таныжыпкылаар турган. Оны чер-ле болганынга эптиг-ээлдек үткүп-хүлээп алыр, оон дугайында чыл-иогорну чогаадып турганын утпаан мен. Австрияның найысылалы Венага кооперация ажылдакчыларының делегай конференциязынга киришкеним соонда мени Тыва Арат Республиканың ССРЭ-де элчизинге томуйлаан. Анаа 1931-ден 1935 чылга чедир ажылдаан мен. Ынчаарда Москвага турган, улуг кижилер өөренир «Чаа орук» деп өөредилге номун чогаалдып эгелээн мен. Пальмбах мээң четпес чүүлдеримни айтып (уткашымарының талазы-биле таварышпас ырлар хөй турган) ону чедир сайзырадып кылырынга дузалаан чүве. Ол көргүзүг үүлдерни кылдыр дыка хөй чуруктарны тып бергеш, партийжи г и м н «Интернационалды» т ы в а дылче очулдурарынга база дузалаан. Александр Адольфович чүгле чогаадып, редакторлап турган эвес, харын база дыка хөй үүлдерни очулдурар турган. Чижээ, мээң-биле кады ол Тываже чорудар совет кинофильмнерге тайылбыр бижимелдерни чаңгыс эвес удаа очулдуруп турган. Оон өске база бир солун ажыл болза, баштайгы орус-тыва дылдың тойуя бижии болган. Ону тургузарынга түрк дылдың эртемдени Ф. Исхаков, өрүкчү О. Шыырап олар идепкейлиг киришкенер.

Бистер 1935 чылдан эгелээш, ТАР-ның Эртем комитединге Салчак Лопсан, Алдын-Херел, Чымба болгаш өскелер-биле кады ажылдаан турган бис. Александр Адольфович аныяк тыва интеллигентиляерниң доктаамал чөвүлекчизи болгаш дагдыныкчызы турган. Оон амыдырал-чуртталгазы коңчуг солун болгаш ажыя-шинчи-даа чорээн.

С. ТАНОВ.
персоналдыг пенсионер.

ЧЫЛЫГ ХАРЫЫ

(ӨВҮР АЯН-БИЛЕ)

Солчур биле Хандагайты үрүк дурту —
Чоок болгаш чадаг базып чаңчыкпан мен.
Чорук аай бээп, бир кыс-биле орук дургаар
Соот кылгаш, солун аян эскерген мен.
— Ха-а-рым!..
Хаза ышкаш чырык, чымчак карактарлыг,
Кадынарзыг, силиг, чалыы чарашпайым
«Кады чорда, хөглүг-дүр!»—дээш элдээртиммге
Харыы кылдыр сетиилиндеп чөпшээрешкен:
— Ха-а-рым!..
Эвилел деп адаарывыс бодүүн состүң
Эскертпимес, ыр дег, хөөнүүн ол хүн билдим:
Эрге-чассыы, эвилеңи, ээлдээ-биле
Эъдим-чүрээм чымырадып, чылыдыпкан:
— Ха-а-рым!
Солчур биле Хандагайты аразынга
Чоруум кылып, ам-даа чадаг баспышаан мен.
Солун чаңныг уруг кады эвес-даа боя,
Чоок эргим, үзүн сөзүү хөлзетпишаан:
— Ха-а-рым!

Салчак МОЛДУРГА.

ОРУКТАР

Ажылче бээр оруумга мен үргүлчү-ле
Ажылчын бир оолга дужар болу бердим.
Ужуражыр болчаг кылбаан кижи-дир мен
Удур-дедир ба-ла каржыр оруктар-дыр.
Хөөреттейин сөглеп бээр деп бодай-дыр мем
Көңгүс билбес, таныжазым оолак-тыр.
Эртемнең-не ажылымче чоруп каар мен
Эзер черге удур көргеш үзүмзүрүүр.
Чеже катап ужуражып эрткен санай
Черле чиктиг оолак боор менче көрүүр —
Мендилежип, чугаалашса кандытып деп
Сетиил чымчап, бодангылаар болу бердим.

Данзы КҮЖҮГЕТ.

АРАГАЛАЛ ЧОРУУР БОЛЗА...

«Араганы кижи жжер.
А оон соонда бодун
жжер»—
Ола баштыг өгбелерим
Оттур сөглээн —
мергеннерим.
Араганың аймылындан
Арттыр ишкеш, адын сыгар.
Эзирилтен эндээрээштим
Эрттир ишкеш, эштеп
чарлыр.
Арагачы кижилерден
Дябыстаан ыт аажок коргар:
— Чурттаптамда шуут
көрбээн
Шулбус-тур — дээш, оруум
чайлаар.
Хлеб садып эккеп дизе,
Хинирениир чамдыктар бар.
Араганың садыында изин.
Алдан кижи соонга турар.

Ө. ЧИНМИТ.

ЧАЗЫЛБААН

Белоруссияда Слуцк хоорайның төвүнге дыңналган частыжыкшыннар кымга-даа ногарал болдурбаан.

...Бульдозерист В. Шилович музыка школазы тудар шелдү арыглап турган. Хенертем бульдозер демирге дегген, трактордуң тургузупкаш, көөрге, тадаре берген үш мина чыткан.

Дораан-ла Минскиден сөөрлар бөлүү келгеш хөй миналарны тыпкан. Хоорайның хөсөүн чурттакчылаанының сактыышкынын өзугаар алырга, бо шөлге гитлержилерниң минномет батареязы турган болган. Аажок тадаре берген миналарны шимнедип сеорүүр аймылдыг боорга оларны гипс-биле чаггаш, чазылдырыпкан.

В. ГЛОД.
СЭТА-ның корр.
Слуцк, Минск область.

ЭКЗАМЕН

Е. Ильинаның «Могаг чок чорумая» деп номундан үзүндүнү кызырып парладывыс. Эртемниг коммунизминиң үндезилекчизи К. Маркс биске амыдыралга идепкейлиг туруштуң, өске кижилериң чаагай амыдыралы дээш демисселдиң өзүүлүг классиктиг үлегерин коргускен.

Ол «Хөй кижиге эки чүве ыяап тудум-на аас-кежиктиг болур сен»—дээн болгаш кижилериң келир үеде чаагай амыдыралы дээш хүн бүрү могаг-шылаг чок демисселдиң чораан.

Гимназияның үстүкү класында ол дүн коңчуг шыпшык болган. Бышкан билигниң аттестадынга: «Аныяк кижиниң тускай мергежилди шилип алырынга бодалдары» — деп темага чогаадыг бижиир бис— дээш, башкы ону самбырага бижип каан. «Коңчуг-ла сояун тема-дыр, хөйну бижип болур-дур. Чүгле үе четчир боялзе— деп, Маркс иштинде боданган. Сөөлгү чылда ол кижиниң чурттаалгаже чүткүлүүнүң, кандыг орукту шилип ап болурунуң база бодунга кандыг тускай мергежилди шилип алырының дугайында хөй катап боданган.

Номчаан номнары, ачазы-биле ханы чугаазы, литература кичээлдери, башкыларның сүмелери — ол бүгү ам херек апарган.

Чүүден эгелээрил? Кижиниң дириг амытаннардан ылгалы чүдел?

Бажын сүүрерти чидиндип каан куш чүү демир-үжүүн будук шилиңге сүккаш, стол кырынче доңгайыпкан. Карл чогаадыгның баштайгы сестерин мынчаар эгелээн: «Дириг амытаннарга бойдус тускай хөделиишкиннер кылырының кызыгаарын чөвөп каан. Дириг амытаннар ол кызыгаарга шимчеп, ону доозуп турар болгаш ол кызыгаарны эртер деп оралдашпайн-даа, кандыг-бир өске кызыгаарның бөлүк партизаннар чадан ыяштар аразында дыйлаңнаап орукбиле бар чорааннар. Диктаторжу Сомосаның шаажылакчы шериглеринге партизаннар хенертен таваржы берген. Аткылажышкын эгелээн. Баштайгы даваштаашкын эмгежок хөй куштарны коргудупкан. Шаажылакчы шериглериниң пулеметтарының октары партизаннарның чаглактанып чыткан ыяштарының будуктарын, бүрүлерин кыргый шаап турган. Карлос бодунуң өөрү-бирза хамаарыжыр... Оон ыңай Карл мынчаар бижээн. «Бис өзүүлүг сетиилиңге таарышкан, чүткүлдүү-биле хандыжаан профессияны чамдыкта шилип ап шыдавайн барып болур бис; бистиң инитилеге хамаарылгавыс, аңаа хамаарыштыр чогуур салдарны чедирбейн чыдырывыста-ла тургустунуп желей берген турар».

Ынчан аныяк оол турган Карл ону бижип каашаш, немец классиктиг философиянының тодаратканы эң ханы бодалдарның бирээзин чугаалап каан мен деп үүнеп боду безин ажербээн.

Карл хире-хиреде хамада азып каан шакче көрүп каап бижип-ле орган. Шактың согунчугаштары дескен чүве дег, бурунгаар чылып чоруп-ла турганнар. Ынчаза-даа шыягалданыр төнчүзүнге чедир ам-даа, бир эвес чел ажылаар болза, үе четчир хире болган.

Карадың чаңгыс курсчулары боттарының ажылдарын удаадараа комиссиянның столунуң кырынга эккеп салып эгелээннер. Эдгар Вестфален база-ла бодунуң ажылын кээп дужаагаан. Ол ындыг коңчуг хөй бодал-даа үндүрбейн, «Амыдырал дээрге, кижи бүрүзүнүң артистер ышкаш, оюн көргүзер сценазы-дыр. Оюн көргүзерде кижи рольду шилип алыр-ла болгайы— деп бижээн.

Карл бодунуң ажылының кол үтказынга чедип келгеш, ону улам хандыжышылды-биле сайзырадып, ханы болгаш делгем үткалыг ыяштар чыыртыкан... «Кижиниң инитилеге үнези — чүгле ол кижиниң бедик чадажке havурер, чүгле ол кижиниң ажыл-херээнге, ооң бурунгаар депшилгезинге дээди үнелелди берип болур... Бис байларның айбыкылары ышнаш, аңаа-ла бараан болуп чоруур профессияны эвес, а кижи инитилеге өзүүлүг-ле чогаадыкчы өзү биле ажылдап болур ындыг профессияны шилип алыр, ужурлуг бис». Карлдың демир-үжүү ооң бодалдарын дамчыдар дээш ерай деп четтингип орган. Ол ам мырыңай бодалынга айыскаш, ооң ажылын хаан черниң шылгалда комиссиязы ынаар, домак бүрүзүн сайгарып көөр деп чүвени-даа шуут-ла үттупкан бижип олурган. Шылгалда комиссиязының дугайын ол шуут бодавайн, профессия шилип ап турар бодунуң эштеринге, харын-даа ол бүгү бодалдарын бодунга бижип орар чүве дег, профессияны шилип алырда кандыг-кандыг үндезиннерже, чүү чүвеже ол кичээнгейни салыр ужуражуглап деп чүвени төнчүзүнге чедир бижип көргүзерин кызыдып олурган. А харыылар боттарыла башка хире халып кээр болган: «Хенизиг «аданың дүрген эрте бээр хандыкшылынга аныспас, ужуурган болгаш мантаныкчы чорукту «кажан-даа кыяп болбас. Чүгле оожум, хынамчалыг чоруктуң түннелинде улуг ажыл-херек бүдүп болур. Оожум, хынамчалыг чорук—ол дээрге үнүштүң ескеш бышаар херээнү-дур...». Бижип алган үүлүн номчуп көргеш: «Далаш чорук хорашыг, хынамчалыг угаан-биле, чүгле ооң дузазы-биле, кижилерге эки, чүс-чүс чылдарда балалбас истиарттырып болур. Эң-не ол эң-не чүгүла чүве кижи чүгле, бодүүн дугайында, бичии када болур чедиишкиннер дугайында бодаавас. Оон ангыда бүгү кижилерге эки чүвени кылыр дээш бодүүнүң бар аргаларының дугайында, бодүүнүң шыдаар, шыдаавазының дугайында бодаары база албан апаар».

Шактың согунчугаштары бурунгаарлаавышаан. Шылгалда хүлээп алыкчылары база шаа-че көрүп эгээжинер. Карл ам-на доозар апергенынга шын сеткиил-биле хомудап эгелээн. «Үе эвээш болгенының харааһында хөйну бижип олуур мен»— деп үрүстүң чугаазы черле шын дыр» деп, ол боданган. Бир эвес үе четчир турган болза, чамдык үүлдерни ам-даа ыяырып, эң-кол бодалдарны киирип болурла болган. Ынчангаш зени эртир хөй бижиттинди! Ам канчаар. Ооде-ле доозупса. Төнчү чоок кыадыр артырып каар эвес.

Үстү хона берген бодалын катап сактып алырын кызыгыышаан, Карл уламчылаан: «Кажан кижи хары угда бүгү кижи терелгетенниң чаагай чоруу дээш-даа, бодүүнүң хуудаа билиг-медерелин бедидип алыры дээш-даа туржуп чоруур болза, ам дээди соруглазын чедип ап болур. Кижиниң ол дээди соруглазы кижиге мораль тавазы-биле чүге-даа тиилеттирбес улуг күштү немээр».

«Бир эвес бис кижилерге ажыктыг кылдыр ажылдап ыыдалы дег профессияны боттарывыска шилип алган болзувусса, бис оон чымыжындан бичии-даа кортпас, бергезинге бичии-даа торулбас бис, чүге дээрге бергелерни бис өске кижилерге ажыктыг болзун, өскелер аас-кежиктиг болзун дээш ажып эртып турар бис. Ынчан бис хуудаа чөгенниг, чүгле бодун боданган өөрүшкүнү эвес, өске чүс-чүс, муң-муң кижилерге аас-кежиктиг, өөрүшкүнү чедип ап турар бис. Ынчан бистиң ажыя-херээвис шуудап, ур чурттаар, а бистиң өөрүвүске эки сетиилдиг кижилер характерының чаштарын төгөр апаар».

Адаанга, саазының оң талазынга Карл бодунуң фамилиязын тода кылдыр бижип каан.

ӨЛҮМ ЧОК ФОНСЕКА

Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының киржикчилерин Москва өөрүшкүлүг үткүп алган. Найысылалдың «удумчулары, шөлдери болгаш парктары байырлалдың шинчизин «кир шиметтиниптер. «Хем вокзалы» метро станциязында Найырлалдың парыгы эң-не чараш шиметтинген черлериниң бирээзи болган. Чүге дээрге аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болган VI Бүгү-делегей фестивалының киржикчилери ол парктың үндезинин тургускан.

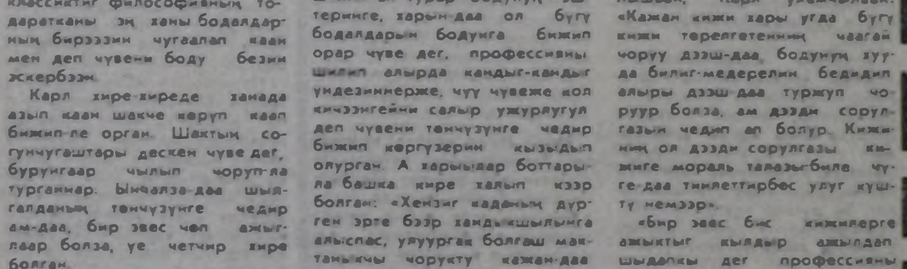
Чоокта чаа ол паркка турескээл самбыразының байырлалдыг ажыдыышкыны болган. Кызыл өңнүг гранит дашка мынчаар бижээн: «Карлос Фонсека Амадор — Никарагуаның национал хосталгазының Сандиножу национал фронтузунуң үндезилекчизи, аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага болган VI Бүгү делегей фестивалының үезинде найыралдың аныяк ыяжын маңаа тарып олурткан». Ынчаарда Карлос Фонсека 20 харлыг турган. Никарагуа чурттуг студент ынчан фестивальга чажыды-биле чедип келген. Ол—бодунуң чуртунуң эң бештайы болгаш чүгле чеңгис төлээлекчизин. Совет Эвилелинге ооң көргөн бүгү үүлдери аңаа дыка магаданчыг болган. Эвилең үткүп хүлээп алышкынчар, найыралдыг беседалар, дыңзыг хол тудуушкунчары, оюнкеткы, ыр-шоор...

Никарагуаже чаңа бээрге, ону аэропортка дораан-ла тудуп хорудаан. Карлос Фонсека «Никарагуа чурттуг кижи Москвага барып чораан» деп номну кара-бажыңга бижээн. Совет Эвилелинге бодунуң көргөн бүгү үүлдериниң, Советтер чуртунуң кижилериниң дугайында номунга ол тодарай көргускен.

1961 чылда Карлос Фонсека Амадор бодунуң эштери Сильвио Майорга-биле болгаш Томас Борхе-биле (амгы үеде ол Никарагуаның ш т а т ы к и х е р е к т е р министри) кады национал хосталганың Сандиножу национал фронтузунуң удезиглекчизи болган.

...1985 чылдың июль 27-де Москвада эгелээн аныяктарның болгаш студентилериниң Бүгү-делегей Фестивалынга Никарагуаның маадырлыг аныяктарым ол чурттуң ийи чүс оолдары болгаш ыяштары төлээзээн. Оларның аразында — Сандиножу улусчу армияның 18 харлыг дайынчызы Карлос — Фонсека Карлос Амадорнуң оглу база келгем.

О. ЯРУНИНА.
(СЭТА).

МОСКВА. В. И. Ленин аттыг Төп стадионча угландыр байырлалдың базыында — фестиваль байырлалының эгези.

ЧУРУКТА: СССР-ниң болгаш Кубаның национал делегацияларының кежигүннериниң күүсеядези-биле өөрүшкүлүг ырлар ыңналып турган.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧҮРЕКТЕ ОК-БИЛЕ

Иванова областың Сокольское дээр суурунда дайын хөөчүну В. А. Брюханов Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинден бээр чүрээнде өктүг чурттап чоруур.

Василий Алексеевич ол дугайын шуут оске аарыг уржуу-биле эмнелгеге баргаш, билип каан. Рентгенолог аппаратты ажылаадыпкан, баштай бодунуң характырынга бүзүреваан. Коруп турган кижизиннии деп-дескиин-биле соп турган түрээнде бир-ле оске чүүл көстүп турган. Ол бөө өгүнга дыка демей болган. Эмчи хөөчүн солдаттың шаанда канчаар балыглангаанын сонгургап айтырган. Чогумна ынчан В. Брюханов 1941 чылда Ельня чанында бөөп турган тул чуушкунаар дугайын сактып келген. Фронтовиктиң дайылдажып турганы полугу Смоленскиниң мурнуу талазындан чаңа таварып киргеп дайзының хаддаашкынының хөй хүннер иштинде өйтүр шаап турган. Гитлерждилер бистиң камгалал туруштарывысче утер-бөөлар болгаш инномёт тар-биле адып, агаардан үзүк-соксаал чокка бомбалап-даа турган. Ынчалза-даа Ада-чурттуң камгалакчылары чаныш-сыныш чокка тудуп турганнар.

— Бир-ле катап, июль хүнеринде, бистер боттарывыс удур шаап хаддаашкынче киришкен бис— деп, Василий Алексеевич чугаалаан.— Фашистерниң пулеметтары болгаш автоматтары бистерже үзүк-соксаал чокка хемелаашкада турган. Ол үеде мээң хөрээмче дыңзыг сөөгүр болганын эскерип каан мен. Медсанбатка миниин келген мен. Эмчилер мээң оруумнуун адаанче ок кире бергени тегерик үт ту көргеш, оон үне бергени черин тыпааннар. Олар ок тайгаш, мага-биттүү амытынга айыылдыг эвес бир-ле кезээнде чыдыпкан-дыр деп боданнар. Адаа ылангга будуреп бөлүр турган. Ол балыг дыка дүрген эвирээн болгаш бир ай арткенде мени артиллерия кызаанче чорудупкан. Оон-биле мен Тиилелге хүнүн Прагага утпаан мен.

В. Брюханов шеригдеп халашкаанының соонда чаныш келгеш, кадайының адаган, тараа тарын, чеди үргүлү кижиликкен. Сөөлгү чылдарда тудугга ажылдап турган. Ол ураңчевер мастер онгон кайгамчык-чараш бажыңнарны тудуп. Василий Алексеевич буянныг дыштанылдаже үнеп-даа, ам-даа ажылдавышаан, чурттап турар.

— Ам чүрээнер кандыг-дыр?

— Үзүк-соксаал чокка соп-за турар-дыр— деп, ол харыылаар.— Чүгле боран хүннерде бичии сарғып, ларыыр-дыр. Ынчалза-даа ажыл үезинде ол үттүлүгра бээр.

А. ФРАНКОВСКИЙ.
СЭТА-ның корр.

Сокольское,
Иванова область.

Шыдыраа ойнаарларга

Ийи көштен мат.

УЕЗИНДЕ ДУЗА

Сержант Юрий Шипилов сугга душкен уругнуң тыныш алырынга тыяынгыр, маадыр чоруун көргускен.

—Ол хүн Юра таныжыл начальнигиниң дузалакчызы хулээлгезин күүседип турган. Таныжылдар хынаалдазындан дежурныйлар турар бажыңче кел чораашаш, кудуң үүнден хелээжеп кижениң дуза дилээн үнүн дыңнап каан.

— Дузалап көрүкөр, ында мээң оглум!

Юрий чүү болганын дораан эскерип каашаш, чада ап алгаш, кудукче маңнап-ле каан. Чада чолдаш болган. Оон сөөлгү депкижинге «елгеш. Юрий соок сугже шымнып бергеш, оолду тыпсаан. база катап шымнып киргеш, кудуктуң дувунден оолду тып алган. Сержант оолду хендирге багландарга, үстүнде эштери үнүдүр тыртә берген. Боду кудуктан үнүп келгеш-ле үе чидирбейн оолга кылымал тыныжышкынерны кылып эгелээн. Удаазында сугга душкен оол тыныш келген. Оол дириг арткан.

А. ВОДОЛАЗОВ.
СЭТА-ның корр.
Ортаа Азияның Кызыл тудуг шерниг округу.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Культураның болгаш дыштанылганың М. Гастелло аттыг паркыгында Могаан театрга

Хоорай конкурузунга С10-нуң агитбригадаларының, тилекчилериниң концерти, август 4-те, 12.00 шакта.

Танцы шөлүнге

«Бомбүрзектиң чалыы назыны — XII фестиваль» деп темалыг дыштанылга кежээзин, август 3-те, 19 шакта;

аныяктарның дыштанылга кежээзи, август 4-те, 19 шакта.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

Шөөрүг назыны четпээн аныяктарның хоорай спартениадазы, август 3-те, 11.00 шакта.

Футболга республиканың бирги чери дээш мергилдээлер: «Луч» — «Енисей» август 3-те, 17.00 шакта; «Луч» — «Строитель» (Шагаан-Арыг) август 4-те, 17.00 шакта.

«Енисей» — «Автомобилист» (Туран), август 4-те, 14.00 шакта «Хүреш» стадионга ойнаар.

Хүреш стадионга

СТО-нуң дайынчыларының спартакиадазының финалы, август 4-те, 10.00 шакта.

ТВ

АВГУСТ 3-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культурчуларга сүмелер. 9.10 — Концерт. 9.40 — Чүрүкчүлер дүгайында чечен чугаалар. 10.10 — Чүнү номчуурул. 10.55 — Док. телефильм. 11.05 — Концерт. 11.35 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 12.20—Улус чогаадылгаларының дүгайында телепрограммаларның VI Делегей фестивалы — «Чөлээш». 12.50 — Цирк. 13.25 — Тевежурнал. 13.55 — Концерт. 14.35—Бөгүн делегейде. 14.45—Урууларга фильм. 15.45 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.15 — Мультфильмнер. 16.35 — Фильм-концерт. 16.45 — Док. телефильм. 18.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.00 — Концерт 21.00 — «Үе». 21.35 — Фестиваль дүгайында доп-чузу-биле. 23.35 — Фестивальдың хүн демдеглели. 00.05—00.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Күш-культурчуларга сүмелер. 8.30.— «Эртенги почта». 9.05 — Док. фильм. 9.35 — Бистиң садыыс. 10.05 — Түркмен телестудиязының программазы. 11.10 — Москва хоорайның № 129 ПТУ-зунуң дүгайында. 11.40 — «Два капитана». 6-гы серия. 12.45 — Ж. Бизе — Р. Щедрин — «Кармен-сюита». 13.45 — Док. телефильм. 14.35 — «Шүлүкчүлер тайбың дээш демиселдее. 16.25 — Док. фильм. 16.55 — Мультфильм. 17.15 — Концерт. 18.00 — «Игра». Телешин. 19.45 — Делегейде болуушкунер дүгайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чештер!». 20.15 — Телеочерк. Чиктеден дамчыдыяга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Я шагаю по Москве». Уран-чечен фильм.

АГАДАЙ

Республикага көжүп турар булуттарлыг хүн болур. Чамдык черлерге дынмирээр, бичии чаңыстар. Соңгу-бериын үглемыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15, чамдык черлерге беш градус чедер. Хүндүс 23—28, чамдык районнерге 18—23 градус изиг болур.

Кызылга чагбас. Соңгу-бериын үглүг хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 13—15, хүндүс 26—28 градус изиг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Законный брак» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Здесь тебя не встретит рай» 9.20, 13.00, «Остров сокровищ» 11.00, 14.50, 18.40, «Семь стихий» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Танцор диско» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Человек-невидимка» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовный недуг» 14.00, 16.50, 19.30.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Шетинниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-51, карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун «елбейи барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3091.

Тыва АССР-ниң Ном тидирер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01304

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (12870) | 1985 чылдың август 4, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

МАЛ ЧЕМНЕРИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫНГА КИЖИ БҮРҮЗҮ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИИЛ

ТЕСТИҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

«Тес-Хем» совхозтуң сиген шөлдери бо хүннерде хаймыдыкшыннар ажылдың төвү апарган. Үргүлүлээн улуг чайыктаашкыннарның үржүүндан сиген ажылынга чамдык шаптыктаашкыннар таварышып турза-даа, Тестиң Хөлчүктен эгелээш, Хүрек-Дугай, Сарыг-Тал шыкаазынга чедир механизастаттынган 5 сигенчи звено, бүгү маңчыннары мал чемнеминиң белеткелинде бүрүү-биле ханаа туттунган ажылдап турар. Маңчыннарның сигенчи звеноларында техниканы совхозтуң директинязы төвүлүттүр бызыглаан. Шөлдерде чайгаар үнген сиген чаагай болуп турар. Сигенчи звеномолар болгаш тус-тус маңчыннар немелде хүлээлгелерни база алгылаан. Сигенчилерниң аъш-чем, хандырыгазы эки. Куш-ажылды организастаарынга тавармынаар байдалдаа тургустунган. Шаңнал-мектелдиң хемчеглерин доктаттыкан. Сиген шөлдеринде инитизи-биле 28 тоакатор болгаш өнзы-бүрүү техника бар. 204 чижин доктаамаа ажылдап турар.

Бо чылын 4700 тонна сигенни совхоз белеткээн. Июль төнүзүнге чедир 1314 тонна сиген белеткеттинген. Механизастаттынгыч звенолардан Сэмил-оол Седен-ооллуң, Иван Шыдарайның уруглуунан звеноларын мурнап туроолаа. Совхозка хамаакылгалыг он организацияның тус-тус планныг онаалдаларын күүседир дээш база бөвүн будурукчулуг ажылдаарын Хойжулаа Каома Борис, Чооргаа-оол Чооду Геннадий Ооожак, Бүлүүн Кучгээ болгаш өскелер-дээ сигенни кезип белеткээш, ыштагларында чедирил сараатаал турар.

Сиген шөлдеринде быжыглаттынган техниканың үреликшин, туруушкун чок ажылдаарын хамдыкаар дээш Арапчоо Дадаа-оолга баштаткан механиктер болуу эки ажылдап, сигенчилерге техниканы дузалаа ой-шаанда коргуүп турар.

Б. ДОЮНДУП.

ДЕМДЕГЛЕКСЕНЧИГ ЧҮҮЛДЕР

Эрткен неделяда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырга улуглар-даа, школачылар-даа сиген шөлдеринге ажылдаан. Ниитизи-биле тозан алды кижи ол ажылга хаара туттунган, оларны чеди бригада, звено кылдыр үскен. Суурда албан чөрлери, хей-ниитти организацияларынга мал чемнерин белеткээр онаалган планның күүседир дээш бар кижи күүнүн, машина-техниканы мөөнүзүн.

Салбыр 1072 тонна сигенни белеткээр планныг. Эрткен чыл-биле деңнээргө, тарымал-даа, чайгаар-даа үнген мал чемнериниң дужуду багай эвес. Ылаңгыя Ээр-Хавак арыынам иштинде хол-биле сиген кезип турар Артур Сатка удуртқан сес кижи составтыг звено чеди тонна сараатты тургускан. Оон кежигүннерн — школа коллективиниң башкылары, ажылчыннары, школамылар.

— Эрткен чедиң хонукта шалыпчы ажылдадывыс. Ынчалзажок Хемчик терең-нел, эриин ашкаш, чамдык чөрлеривистиң кезил каан сигенним апаргаң. Оон башка күш-ажылчы көргүзүүвүс элээн бедик болуур турган. План чиик эвес: 42 тонналы белеткээр бис, чүткүлдүт ажылдаары негеттинип турар. Кежээ орайга чедир ажылдап тур бис—деп, звено удуртқучузу ажыл-ижи-биле бистиң таныштырган.

Ол-даа чөп, шак бүрүзү үнелиг, хилис эрткен үе—кестинмейн, сараатташкынмайн баргаң сиген-дир. Артур Сатпың звенозу чылдың-на мал чемнерин ажыл-агыйга белеткеп келген. Эрткен чылын 40 ажыг тонна сигенни сараатаан, бо талазы-биле планның күүсеткен.

Бо коллективтиң база бир демдеглексенчиг талазы — ыяш-даштыг, шаптараазынарлыг черлерден мал чемнерн белеткеп ап турары. Оларның ажылдап турар арыынга аттыг, сугну надаг сүзүп чораан, чедип болур, машина чедип шыдаавас — орук чок. Сигенчилер шүүтсүнмейн, үндүрүк-ширик, дең-дески эвес черлерниң сигенни кезип, планын албан күүседир дээш ажылдап турар.

Кажан Ак-Даш суурга чеде бээрикенче, салбыр удуртқучузу-даа, бригадирлер-даа, специалистер-даа чок болган. Салбыр конторазының эжин хаглыг. Кудумчуда-даа, бажыңнарда-даа кижи чок, чүгле чаштар бар. Ам ханчаар, удуртқуларны дилеп, шөлче үнүп кээрикенче, бо турлар ийин.

Сигенчилер аразынган салбырның удуртқучузун тып алгадыыс, Норбу Чаш-оолович Хөвалыг чуга хөйлеңнинң ооргазы кок-суг апарган, ак пос бергүнде дер дээпкен, бисче үткүй келди.

— Звеноңуң ажылы шулуудагызынга мында азаалдап, сиген кесчиниң дээш келдим — деп, ол чугаалады.

Шынап-ла, мал чемнериниң белеткелиниң күш-ажылын организастап турарында четпес чүүлдер эвээш эвес. Хол кадыгы-биле кезиндеже үнер улус ам-даа четче эвес. Чижээ, ийи-чаңгызы дээрден башка, маңчыннар шөлдерже июль 26-га чедир үнмээн.

Мында кол-ла чүве—күш-ажылдың дуржулгазын, мал чемнериниң белеткечилерниң социалистиг чарыжын кескү болдурары. Мында кескү агитацияның, көргүзүг самбыраларының, күш-ажылчы алдар тугунуң, хана солуунуң улусчу контроль белүктериниң постуларының, «Комсомолчу прожекторунуң» ролю кезүлбейн турар. Оны дамчыштыр кымның ханчаар ажылдап туарын, кайы коллективтиң бурунгаарлай бергенин, хожудап турарын көргүспейн турар. Олче киҗээнгей салза чогуур.

А. ОКСУР.

БҮГҮ ЧОННУ КИИРИШТИРЕР

Өвүр районнуң совхозтарының коя сиген кезер девискээри — Ак-Чыраага бо чылын хей чаъс чагаанындан мал чемни белеткээрингө берге байдалдар тургустунганындан бо хүннерге чедир районнуң мал чемни белеткээр «коя күштери Бии-Хем, Таңды районнарның девискээрлеринге ажылдап келген. Ол ышкаш районнуң бодунуң девискээринде тавармычалыг черлерге база сиген кезинишкинин чорудуп келген.

Районда инитизи-биле 356 кижи сиген кезинишкининде хаара туттунган болгаш 1400 га черниң сигенин кезип, 779 тонна сигенни белеткээн, 637 тонна сигенни прессээн, инитизи-биле 100 га ажыг девискээрге тараан хей-чылдыг сиген—люцерналы база кезип эгелээн болгаш 60 тонна хире-ни белеткээн. Ажыл-агыйлардан 264 тонна сигенни белеткеп, планның 13 хуу күүсеткен «Коммунизмче орук», 320 тонна сигенни белеткеп, планның 11 хуу күүсеткен «Торгалыг» совхозтар өскелерни мурнап турар.

Июль 28-те «Коммунизмче орук» совхозтуң Бора-Шай бригадазының төвү Чыраа-Бажы деп черге районнуң сигенчилер сээдү болуп эрткен. Анаа бир онзагай болуушкун — 1985 чылдың бирги чартыында республиканың районнарының аразында социалистиг чарышка тиилээн Өвүр районнуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывысканы болур.

Анаа харыы кылдыр районнуң ажыл-ишчилери улам эң-не ажылдаарын күүседип кирипкен. Ол ышкаш районнуң албан организацияларының, будурулге черлериниң коллективтери совхозтарга шеф дузазын көргүзүп, сиген кезинишкининге улам идепкейлиг киржир сорулганы сөлүм алган ажылдап турар.

Бистиң корр.

СИЛОСТААШКЫН

Республикада улуг ажыл-агыйларның бирээзи — Таңдыда «Революцияның чалбыжыы» совхозтуң механизаторлары болгаш ажыл-ишчилери силос культураларының чаагай дужудун бо чылын остурген. Олар бо чазын 1100 гектар шөлге рапсты, суланы болгаш тарымал тооруктуг хөлүштүр тарааннар. Гектар бурузундан 100 болгаш оон-даа хей ногаан массаны амгы үеде ажаап ап турар.

Совхозтуң механизаторлары болгаш мал чемниң белеткелчилери силос салыышкынынче бо чылын районда хамыкты мурнап эгелээн. Дуржулгалыг механизатор М. Петров удуртқан түскай звенону силос белеткелинде быжыглаан. Звеноңуң составында силос ажаар беш агрегаттар, 15 автомашина бар. Силос салыышкынынга механизаторлар В. Дунаев, В. Сивцов, А. Сергеев олар эң-не идепкейлиг киржип, бедик будурукчулуг ажылдап турар.

Механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаанының түңнелинде, балгазынчылар 6300 тонна силос массазын белеткеп салган. Силос салыышкыны ам-даа үргүлчүлеп турар.

Бистиң корр.

Чадаананың хлеб заводу. Оон чаныңга хлеб дажыглаар арыг-силиг машина эртенгинии чеди шакта бө-ла келир. Оон чолаачызы Валентина Ондар хүлээп алган продукциязын хөөрайның магазинижеонинге дораан-на чедирге бэзр. Чөөн-Хемчиктиң суурларынче база чүдүрүп алгаш чедирер. Аныңынга кызымак чолаачы кыс Чадаананың автобудуруулгезинде шалыпчы ажылдаар ишчилерниң бирээзинге санадып турар.

ЧУРУКТА: Чадаана хөөрайда автобудуруулгениң чолаачызы Валентина Ондар.

ЧУРУКТА: Кызылдың үлетпүр тудуг эргелеливге ажылдаар дээш Май-оол Чамзырай үш чыл бурунгаар чедип келген. Ол тудугга ажылдап киргеш, дашчылап, бызаңчылап турган. Электри-биле каңналга ажылын база сонуургай берген. Ол эргелеливиң тудугжулары партияның XXVII съездизинге алдар болдурган чарышты организастап, үлэм бедик будурукчулуг ажылдаарынче киргеп. Ол чарыштың мурнуу одуруунда аныяк наңнакчы Май-оол чоруп турар. Оон кылган ажылының шынары бедик, ынчангаш ол ажылынга мактадып турар.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

Фестивальчы чедиги эге

АЖЫК ЧҮРЕК-БИЛЕ

Бүгү-делегей фестивальдарының чамчылын өзүгаар оон бир хүнүн чалыы назынныгларның шуулганының болуп турар чуртунга турескеадып турар. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивальының бир хүнүн—август 2-ни Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хүнү болдурган.

Албан черлериниң болгаш организацияларның, будурулгелериниң колхозтарның эртем болгаш өөредилге черлериниң хей коллективтери фестивальдың киржиичилерни эвилең өзү-биле үзүдек чалааннар.

Советтер чуртунуң аныяктары кандыгыл? Олар канчаар ажылдап, өөренип база дыштанып турарыл? Олар боттарының амыдырал - чурттаазында чүүл эң-не бедик-биле үнелеп турарыл? Бо айтырыгларга тодаргай харыларны фестивальдың хей делегеттары оон бештайгы өлүг түнненининң дургузунда алганнар. Чоргаарал-биле чугаалап турарывыс «Бистиң совет амыдыралывыстың өвүр-хевири» деп сөстерден Совет Эвилелинге бир-ле дугаар келген чамдык киижилер сөстер-дээ турган. Бо сөстерниң чаагай алыс утказын фестивальдың делегаттары ССРЭ-ниң хүнүнде эки билип алыр аргалыг болган.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧАЛЫЫ НАЗЫННЫГЛАРЫ КРЕМЛЬДЕ. Аныяк киижилер — өнзы-бүрү күрүнелерден XII Бүгү-делегей фестивальнга төлээлеп келгенер Кремльдиң шөлдери-биле чоруп турган. Август 2-де, ССРЭ-ниң хүнүнде, олар — Бистиң чүртүүстүң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы — Дээди Советтиң чолаачылары.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чолаачыларын, алдан ажыг чурттарны, делегейниң болгаш шажын-чүдүлгелиг-биле хей организацияларын төлээлеп келген аныяктарны Дээди Советтиң ийи палаталарының хуралдаар залынче чөлээн.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутаттарының өмүнээзинден ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүнү Н. Г. Басов делегаттарга байыр чедиргеп.

Чылганнарның киижи бүрүзүнге хамаарыжыр эң чугула айтырыгның дугайында — делегейниң келир үезин дээш аныяк киижилерниң роюнуң болгаш харыысалгазының дугайында ол онзалап чугаалаан.

Советтер чуртунуң бүгү хамаатыларын төлээлээн ССРЭ-ниң Дээди Советиниң 1500 депутаттарының аразында 331 киижи — 30 хар чедир назылыг аныяк болуп турарын артем-чейниң янзы-бүрү чурттарыныдан Кремльге келген аалчыларның чамдыызы бир-ле дугаарында дыңнаан болгаш билип алган.

Совет аныяктарның өөрүш күүлүг, хей талалыг, өөс-кежиктиг амыдыралының коммунистиг өөрүп үениҥ тургузуушкунунга оларның идепкейлиг киржиилгезинниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссязының кежигүнү, Россия Федерациязының кодээ ажыл-агый министри В. В. Никитинниң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Совет Эвилелиниң Мээдиры чогаалчы В. В. Карповтуң, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссязының даргазы, Ростовтуң Күрүче университединиң ректору Ю. А. Ждановтуң, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүнү, ВЛКСМ ТК-ниң секретары В. В. Андриановтуң чугааларындан аалчылар тодаргай билип алганнар.

Оон дараазында айтырыгларны салырын ужуражышкынның даргазы аалчыларга саналдаан Венесуэланың, АКШ-тың, Сириянның, Малиниң, Моолдуң, Испаниянның, Японияның, өске-дээ чурттарның делегей организацияларының база шажын-чүдүлге организацияларының хей төлээлекчилери микрофонга улаштыр өзүп турган. Олар айтырыгларга салыр дээш эвес, а Москваге эвилең үткүп, хүлээп алганы дээш, тайбыңның болгаш нанылалдың бызыг үгланышкыны дээш, фашизмге, расизмге болгаш апартеидже удур, уястарның национал хамаарышпас чоруу дээш демселим детпээни дээш Совет күрүнеге чүреттиң хамыдыкаар өөрүп четтиргишкинни илергейлээр дээш микрофонга чедип кээп турганнар.

Айтырыгларны база салган. Европага ядролуг дайынның кыжанаашкынын чейладыр дээш ССРЭ чүүл ышкап турарын фестивальдың Бельгиядан келген делегады айтырган. Тайбың дээш демселге шажын-чүдүлгелиг-биле кады ажылдаажылганы ССРЭ канчаар боттандырып турарын чүдүлгелиг аныяктарның Европа эвилелдеринең бирээзиниң төлээлекчизи уруг сонуургап айтырган. Фестивальдың делегаттарының ол болгаш өскелерде айтырыгларынга тодаргай харыларны, тайылбырларны депутаттар берген.

Нидерландыдан келген делегат Харон де Фриз ужуражышкынның соонда мынче дээп чугаалаан:

— Москва фестивалы Кремльге барып чоргаавысыс, ССРЭ дугайында, оон политиказының дугайында мээң билиишкинниримге чаа, боттуг, шын үүлдерни немедим. Сиверниң чуртунгарның аныяк киижилери хостуг болгаш Төрээн чуртунуң, тайбыңның төрээ дээш идепкейлиг туржуп турарын тодаргай көрдүм. Барыын чүк пропагандазының боттанмас хоозун чүмүрүүшүнүн дээш сананып турган чүүлүн чугаалажып көөрүнге өөрүш совет киижилер идепкейлиг киришпээн. Ядролуг кандыг-дээ чөзүлдүрүшкинниҥерни ССРЭ боду чөвүскээн сөстээн дугайында М. С. Горбачевтуң медделелин мөнге Москвага, дыңнадым. Ол дээрге ССРЭ-ниң ак сеткилдиг базымы дээрзинге бүзүредим. Кремльдиң политиказынга бүзүүрээр черем дээрзин чүүлүнге чаңа берген, киижилерге мүгээртээр-мээн.

Ындыг болдуңа Франциязының коммунистиг аныяктар шимчээшкининиң өөрүнге секретары Жан Пэрре база илереглээн.

— Кремльдиң дээрге чонуң өзүлүг эрге-чагыргазы, тайбыңның болгаш делегейниң эрге-аныяктарынга бараан болган эрге-чагырга тургустунган чер дээрзин эки биилир мен. Улуг Октябрь революциязы тиилээнден бээр Москва — тайбыңның найысылаыдыр. Делегейниң революциятуг шимчээшкининиң авангарды —ажылчын ангының удуртукчузу Ленин Москваның политиказын өөрүшкүлеп кылган. Кремль болза социализмни чаңа турар, а социализм — тайбыңны чаңа турар — деп, револююстуг Эфиопиянның аныяктар ассоциязының дерээзи Гетачеуробеле чугаалаан.

Делегейниң чаңы назынныг төлээлекчилери — Кремльдиң шөлдери-биле база катап чоруп турган. Бистиң чуртувустуң дугайында, оон аныяк төөаатыларының дугайында шын билиишкинниҥерни олар алганнар.

БО ДЕЛЕГЕЙНИ КАМНАП, КАМГАЛААРЫН БИСКЕ ЧАГААН. Совет Эвилелиниң түңүн ажыдаа эргени Советтер чуртунуң «эң-не бүрүн эргелиг клазынынга төлээлекчилерни — бичии уруглар алган.

Хүнүүн эртени бүрүет болган, ынчалзажок булуттар арлы бээрге, Ленин дагларын түн херели чөмүлгендир чыдыпкан. Бүгү делегейниң бичии уругларынга эргим үнелиг «Хүн кээзээде турзуун» деп мөнгүн аллагы дыңналып турган.

Бичии уруглардың делегейде кара чаңгыс күрүне театрын — бичии уруглардың музыка театрын, Вернадский кудумчуда алдарлыг цирктиҥ, Пионерлер болгаш школьниктер ордузун бичии уруглар долдур чыылган.

Шүлүкчүлер болгаш чуруқчулар, хөгжүмчүлер болгаш актерлар эргим аалчыларын — фестивальдың киржиичилерин эң-не найыралдыг өзү-биле утказын.

Бистиң Төрээн чуртувус бодунуң бичии уругларынга алды мүң ордуларны бараалгаткан. Музыканың болгаш уран чүүлдерниң алды мүң шөвөлөрүнде совет уруглар

[Уланчызы 3-үү арыында].

ЧУРУКТА: «Хиросима биле Нагасаки катаптаавас ужурлуг» деп кыйгырыгның адаанга ат салыышкынын Японияның делегацин кежигүнү чыып тур. Кыйгырыгга Наталья Пороцкаяның ат салып турары.

И. ЗОТИН биле Б. КАВАШКИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникязы.

ЧУРУКТА: Ливандан келген делегат Фатима Хуту Ливанның чону, аныяктарга болгаш студентилерге-биле эң-сетиин каттыштырылгазының митингизиниҥ үезинде. Ол митинг Москваның М. В. Ломоносов аттыг Күрүне университединиҥ кол бажыңының баарынга болган.

(Чурукту фототелеграф-биле алган).

СЭТА-ның фотозу.

Ажылчынга сөс

ИШТИКИ КУРЛАВЫРЛАРГА ДАЯНГАШ

Гидрометаллургия цехиниҥ дериг-херекселдерин чаартыры кердүүп турар. Дедербас кандеп кылган арыглал колонналарын, вентиляторларны тургузар. Дериг-септээшкин чүгле будурумчулуг ажылдаарыга салдарлыг эвес, ажылынарның кадыкшылын бызыглаарынга, ажылдаар байдалды эңнежидеринге дузалыг. Цех иштинниҥ доозунналыкшыны эвээжээр, агаар арыыр.

Цехтиҥ чаартыкчылары будурулге технологиязын чаартырынга үлүүн киниришкирип келген. Семалдарны будурулгеге ажылгаанындан 18 мүң рубльдиҥ ооргазы алдымаа. Бистиҥ чалотыкчыларывыстан З. Г. Челтыков, А. С. Серебренников болгаш өскелериниҥ-даа чогаадыкчы идепкейи бедик. Ынчалза-даа цехтиҥ чаартыкчылар болүүнүң ажылын ам-даа шапкыныдары негеттинип турар.

Он ийиги беш чылда цехтиҥ арыглал хоолайларын солаан соонда, ажылдың будурукчулуу өзер. Депшидеглиг технология камналганы чедип апырынга дузалаар. Ажыглаттынган сугларны будурулге хереглеливге катаа ажыглап эгелээр.

Бистиҥ коллектив он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чеднишкинниг доозар, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир соорулгалыг. Доозукчу чылды шапкыны доозар бедиктикен хүлээлге алдынган. Бо бүгүнү амыдыралга боттанылыг хуралга ол дугайын онзалап демдеглээн. Байыяыг хурал август 2-де Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ниҥ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазының орлакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи К. С. Симонов, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, будурулгениҥ мурнакчылары, эртемденнер, найысылалдың хейниитизиниҥ төлээлекчилери.

Орук-харылзаа министри Н. С. Конарев иletkел кылган.

АДЫРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫН ТАВАРЫШТЫР

Демир-оруктар — чурттуң транспорт харылзааларының чүгүлэ звеноларының бирээзи. Бүгү адырларның планныг даалгаларының болгаш социалистиг үлээлгелериниң боттанылышкыны оларның ажылындан улуг хамаарыжыр. Демир-орукчунуң хүнүнге тураскаатқан байырлыг хуралга ол дугайын онзалап демдеглээн. Байыяыг хурал август 2-де Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ниҥ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ Даргазының орлакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның Килдис эргелекчизи К. С. Симонов, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, будурулгениҥ мурнакчылары, эртемденнер, найысылалдың хейниитизиниҥ төлээлекчилери.

Орук-харылзаа министри Н. С. Конарев иletkел кылган.

Бо чылдың болгаш ниитизинбиле беш чылдың даалгаларын база социалистиг үлээлгелерин чеднишкинниг күүседиринге боттарының бүгү күштерин, билиглерин болгаш дуржулгазын демир-оруктчулар бээр дээрзин хуралдың киржиичилери бүзүретпеп.

(СЭТА).

ОТЧЁТТАРНЫ БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАРНЫ — БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

◆СЭКП обкомунга чөвүлел хурал◆

СЭКП Кызыл хоорюмунуң болгаш райкомнарывың ииҥги секретарьларының база организастыг киилдистеривиҥ эргелекчилериниҥ чөвүлел хуралы СЭКП область комитединге дүүн болган.

СЭКП ТК-ниҥ апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр партия организацияларынга отчёттарны болгаш соҥгулдаларны белеткээр база эртиреп дугайында СЭКП обкомунуң ииҥги секретары П. И. Кравченко болгаш партия обкомунуң партийжи - организастыг ажыл киилдизиниҥ эргелекчизи В. М. Евтешин чөвүлел хуралга иявтелдер кылган.

Иявтелдерни чугаалажып келгүге киришкеннер СЭКП райкомнарының ииҥги секретарьлары: Тандының — Н. Ф. Болотов, Чөен-Хемчиктиҥ — Д. Н. Ховалыг, Эрзинниҥ — К. А. Мон, Өвүрүҥ —Ч. М. Монгуш, СЭКП Кызыл хоорюмунуң организастыг киилдизиниҥ эргелекчизи В. А. Подругин, СЭКП Барыын-Хемниҥ райкомунуң организастыг киилдизиниҥ эргелекчизи Д. О. Сава.

Отчёт-соҥгулдаашкын кампанияның партияның XXVII съездизинге белеткелдиҥ чугула ре-чадазы болгаш чөвүлел хуралга иявтелчилер болгаш санал бергенер онзалап демдегээн. Отчёт-соҥгулдаашкын кампанияның онзагай чүүлү чүдел дизе, партияның бүгү звеноларынга партия бөлүүтериниҥ партияның районнар, Кызыл хоорай болгаш область конференцияларынга чедир оон болуп эртери. СЭКП ТК-ниҥ апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ниҥ Чиигизиниҥ секретары М. С. Горбачевтуҥ чугаалаашкынында ийиашкыннарга дүүштүр ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуҥ бүгү участокторунга удуртулгалыҥ хевирлерни база методтарны сайзыреҥгайыдыр талазы-биле шиитпирлиг ажыылдың үезинде отчёт-соҥгулдаашкын кампанияның болуру онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Партияның XXVII съездизинге чедир арткан айларда он биргн беш чылдың планнарының чедиишкиннииҥ күүселдезин хандыреры, партия организацияларынга отчёттарны болгаш соҥгулдаларны организастыг болгаш политиктыг бедик деҥнеле эрттирери, СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлерин күүсеткен түҥнелдерни онза хамызы-биле анализтээри, ону эжиндерниҥ оруктарын болгаш аргаларын тодаргайлаары негеттиниил турар. Хуралдар болгаш конференцияар ажылыишчи аъзу-биле, маҥнаныышкын болгаш сеткил ооҥгуглаар чорук чокка, шүүмүүлелчи байдалга эртери, коммунистерниҥ идепкейлиин, партия организацияҥ бүргүүнүҥ дайынчы арга-шинээзин бедиктеринге идиг-ниҥ олар берген турары чугула.

Ажыл-агыйны эргелеп башкарарын эртем-техниктиг деп-шилгеге үндезилээш сайзыраҥгайыдырының, күш-ажылдың мурнакчы методтарын, ыяҥгыя ажыл-агыйның бот-оруглга-чарылгазын кадаа-биле шиҥээдип нептереп-диринииҥ, ажылдың алыс түҥнелдери дээш коллектитерниҥ харыысалгазын бедиктериниҥ айтырыглары хуралдарга болгаш конференцияларга кол чернн ээлээш турар ужурлуг. Сагыага-чуруумну, организастыг чорукту болгаш корум-чуруумну быжыглаар талазы-биле коллектив бүргүүнүҥ ажылын хамызы-биле анализтеп көөру, келир үениҥ соруглаарын тодаргайлаары эргежок чугула. Администрацияның ажыл-чорудулгазыныга партийжи" контрольду күштелдиреринге чогуур киҥээгей үгланган турар ужурлуг. Күш-ажылчы коллектиптер дугайында ССРЭ-ниҥ хоойлузунга дүүштүр социал-экономиктиг соруглаарны шиитпирлээринге ажыылчы чоннарның киргизилгезин анализтеп көөру чугула.

СЭКП ТК-ниҥ апрель Пленумунуң негелделеринге дүүштүр хөй-ниитиин хүүлээлгезин канчаар көрүп турары дээш, хүүлээп алдыҥган шиитпирлериҥ күүселдезин дээш, партияның кежигүнү киҥинниҥ арыг, ам сеткилдиг мөзүү-шынарлары дээш партияның кежигүн бүрүзүндеи негелденн күштелдирери эргежок чугула дээрзин чөвүлел хуралга онзалап демдегээн. СЭКП Уставын коммунист бүрүзү канчаар сөҥүп турар дугайында негелделиг чугаа хуралдарга киялдынган турар ужурлуг. Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни ажып эртер талазы-биле партияның ап чорудуп турар хемчеглерни боттандыраары-ча чогуур киҥээгейни хуралдарга угландыраары негеттиниил турар.

Отчёт-соҥгулдаашкын кампания болза коммунистерниҥ иниципативазын хөгжүдеринге, партияның иштики демократиязын хамыладырынга, четкестерни чайладырының, партийжи ажыылдың стилин сайзыраҥгайыдырының шыйгаттынган методун — шүүмүүлээди болгаш бот-шүүмүүлээдиҥ кайбартырынга идиглн бээр ужурлуг. Ынчаарга бо айтырыглаҥга киҥээгейни иявтекээдерге, саналдарга, республиканың партия организацияларында ам-даа четпес угландырып турарын чөвүлел хуралга демдегээн. Чижээ, шүүмүүлээдиҥ ролю чамдык черлерде чөвүзээн, шүүмүүлээди күүзүшкиннер, дилегаар хевиранг кылдыр кыйып турары хөвер эвес, адаандан шүүмүүлел кошкак. Коммунистер боттарының бодалдарын хүүлээдерге болгаш конференцияларга ажыы-биле чугаалап, иявргейлээр ыңдыг байдалды тургузар херек. Шүүмүүлелдиг бүгү саналдарны барымдаалап, өөренип керген турары чугула.

Отчёттарның болгаш соҥгулдаарның үезинде кадрлар айтырыгларының шиитпирлеттимери чугаалаок. Дуржулгалыг удуртукчуларны үнелеп көөру, а негеттиниил келген тевараглага — инициатива чок ажыылдап турарлардан хостелыры чугула. Кадрлар-биле ажылга ленинчи принциптерин шыҥгыы сагыыр херек. Даавырган ажыл-херек дээш, кадрларның ажыы-чаҥ мозу-шынарлары дээш чогуур негеяде оларга салдынган турар ужурлуг. Перспективтиг ажыылдакчыларны шилип алыр, депшидер, оларның доктаамал өөредилгезин организастаар дугайында онза сагыш салышкынны иявргейлээри негеттиниил турар.

СЭКП ТК-ниҥ июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр идеологтуг, политика-кижизидилгениг ажыыды улам ыяш сөйзыраҥгайыдырының болгаш хамыладырының айтырыглары отчёт-соҥгулдаашкын хуралдарга болгаш конференцияларга кол чернн ээлээш турар ужурлуг. Бымнн уругларның болгаш аныяктарның ниитии билиг белеткелиин үндезинии-биже эде тургузарының улуг соруглаазын партия ейиткен. Школа реформазы канчаар боттанып турарын хуралдарга анализтеп көөру чугула.

СЭКП-ниҥ Программазының чөе эдилгезиниҥ, СЭКП Уставыҥа ескерилгелериҥ болгаш чурттуҥ экономиктиг база социал хөгжүлдезиниҥ кол угланыышкыннарының төлевилелдерин хары утка чугаалажып көөру ам болур отчёттарның болгаш соҥгулдаларның онзагай чугула чүүлү болуп турарын чөвүлел хуралга демдегээн.

Партия организацияларының актыиын тургузарынче онза киҥээгейни партия комитеттери угландырар ужурлуг. Партия организацияларының удуртулгазыныга иниципативтиг, эртем-биилгиг коммунистерниҥ кирген турары чугула. Бюро болгаш комитеттериҥ эвээш эвес кежигүннери, чамдык партболуктер организастычылары болгаш секретарьлар идепкей чок, шүүлпеҥ ажыыдап турган ыңдыг частырыгны болдуруп болбас.

Отчёттар болгаш соҥгулдаар — политиктиг болгаш организастыг чугула кампания. Ол кампания болза партия организацияларының чедиишкиннииҥ ажыылдап шыдаар аргашиилээниҥ көргүзүү болуп, амгы беш чылдың чедиишкиннииҥ доозарынче база дараазында беш чылда күүседир кылдыр СЭКП-ниҥ XXVII съездизиниҥ айтыр соруглаарын идепкейлиг шиитпирлээринче коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны эвилелдээринге идиглн берген турар кылдыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр херек деп, чөвүлел хуралга онзалап демдегээн.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА ЧУГУЛА УЖУР-ДУЗАЛЫГ

ЕРЕВАН. ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ чанында Ереванның аминокислоталарның технологтуг эртем-шинчилел институдунда чурттуҥ улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг эки арыглаттынган препараттарны будуреринииҥ депшиглелиг технологтуг чорудулгаларын ажылдап кылып турар.

Оларны шиҥээдип алыры акша-хөреҥгинин хөйү-биле камгалап алыр арганы бээр. Институттуҥ ажылдап кылып турар чүүлдери биотехнологтынның, кодээ ажыл-агыйның, аъш-чем, химиия болгаш парфюмерия үлетпүрүүниҥ хөгжүүрүнче, медицина препараттарын будуреринче углаган.

Эртемденнериҥ шинчилелдериниге эвээш тоглапчыларлыг болгаш тоглапчылаар чок курлавырлар камнаар технологиялары, а ол ышкаш микробиологтуг будуруглелериҥ тоглапчыларындан долгандыр турар бойдусту камгалаарын болгаш дурбас технологиялары ажылдап кылыры онза чернн эвээш.

ЧУРУКТА: [солагай талазындан оң талазынче] слесарь-чыыкчы М. Карапетян, контроль-хемчээлчи приборларның болгаш аминокислоталарның инженер-тварыштырыкчызы Г. Семенериҥин болгаш лабораторна эргелекчизи В. Маншин оларның аминокислоталарны химиктиг ыяларының болгаш арыглаарының чаа тускай хереклелии керүп турары. Ол хереклелиҥ шилии институттуҥ чагыы-биле «Сименс» деп чехословак фирманың спецналистери белеткеп кыяаннар.

Р. АТАЯНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Советтер амыдыралы

ШУДУРГУ ИЖИВИС-БИЛЕ

О. Шынаа кодээ Советниҥ күүсконму депутаттарбиле, доктаамал комиссиялар, бот-бешкерыттыг хөй-ниитии организацияларбиле демнит ажылдап турар. Ажыл-агыйның хөй талалыг айтырыглары-биле кады күүсконм кадрлар-биле ажыычо, күш-ажылдың сөглпга-чурумун быжыглаарынче улуг киҥээгейни угландырып, ол талазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар.

Советтиҥ девискээринде «О. Шынаа» совхозта кадрлар-биле ажыл эки тургустунган. Мал ажылында тускай эртемниг чээрби тос киижи бар, дөрт киижи дээди эртемниг. Бригадирлер — тускай эртемниг зоотехниктер болгаш мал эмчилери. Оларның профессионал билими, хүлээнген херээже харыысалгазын бедиктеринче чогуур киҥээгейни угландырып турар. Он талазы-биле боттуг хемчеглер алдынган болгаш күүселдезин бөгай эвес. Күрүне планының боттанылгазын совхозтуҥ чедип ап турарынга оларның киирештирнп турар үлүү биче эвес. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының бирги чартыынга сүт садар планын ажыл-агыйның шинчилери эки күүсеткен. Эрткен хышталгаашкынны бөгай эвес эрттирдинис, совхозтуҥ маалчыннары шудургу ажылдаан. Совхозта мал ажылының хөөчүннөры, ажылының өзулут мастерлери бар. Чижээ, хойжуур В. Арапчаа, К. Чооду, Д. Комбу-Сүүрү, Ч. Санва, С. Чимит олар ооң мурнунда чылдарда база мурнакчыларның одуругунга кирип турган. Сарлык кадарчызы Б. Тумат, чылгычы М. Доржу олар база бистиҥ мурнакчыларывыс. Совхозтуҥ № 1, 2, 4 хойжу бригаларның шинчилериниҥ көргүзүүлери бо чылын бөгай эвес болган, бригада төрүүр 100 баш хойдан 86—92 чедир хураганны камгалап алган. Ол— кодээ шинчилериҥ кызымак ажылының түҥнели.

Кодээ шинчилериҥ амыдырал-чуртталгазының байдалынча киҥээгей улуг. Эрткен чылдарда малчынларның амыдырал-чуртталгазының деҥнели кескээзибиле эжиктээн, өгнерге тевырымчалыг биче хемчээлдиг столдарны, сандайларны чедеп өрээ алган. Он ийи малчын бажыңда чурттеп турар. Беш кыштаг электри чырыы-биле боттарын хандыртынып турар. Эрткен 4 чылда алды кажааны тутканн. Бо чылын беш чурттелга бажыңнын, 4 кажааны немей тудер сорулга салдынган.

Малчыннарның ажыл-ижин, амыдырал - чуртталгазын база холбашкан айырыгларны кодээ Советтиҥ күүскому, Советтиҥ кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралдарынга чугаалажып турар бис. Бригадирлериҥ, спецналистериҥ дыҥнадыгларын өөрө ап турар. Хойжу бригадалар төптеринде, сиген бригадаларында тургустунган депутаттар болуктериниҥ ажылының дээштии бедээн.

Капитал тудуг планын совхоз эрткен чылдарда база бөгай эвес күүседип келген болгаш өөрө көрдүнген өөшө-хөреҥгинии ей-шээнде чөп чарыгдап, ыяҥгыя чурттелга бажыңнарының тудуун үезинде доозуп турары эки. Эрткен чылын ийи дөл ишти чурттеер чедп бажыңны ажыглалга киирген болгаш клуб тудуунга көрдүнген ажшаны долгуу-биле чарыгдаан. Бо чылын көрдүнген дөрт чурттелга бажыңның тудуу доостурунуҥ кырында келген, дөрт бажыңга совхоз малчыннар чурттадыр. Кодээ Совет тургустунуп турда, 80 ажыг ерегө турган болза, ам ол 241 четкен. Суурувус өзуп сайзырап, совхозтуҥ экономиказы быжыгып турар. Суурувустуҥ моон-даа соҥгаар өзуп хөгжүүрү күш-ажылдан хамаарыжыр дээрзин олар эки билир. Ынчангаш демнит ажылдап, чурттеп турар бис.

С. АРТЫНА,
О. Шынаа кодээ Советтиҥ күүсконм даргазы.

ЧАА ХЕВИРНИҢ ХЕПТЕРИН — ЧОНГА

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның «Чечек» ателъезинде Вера Даржаанның даваныкчылар бригадазында Тамара Шайфулина, Альбина Коноторова бо беш чылдың дургузунда шалыпчы ажылдаваш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары атты чедип алганнар. Ол ателъеде чаа хевирниҥ хептерин чогаадыр цехте технологтар, конструкторлар, чурукчулар демнит ажылдап, бирги чартыы чылда 59 сеткил чаа модельдерни белеткээн. Оларның хөй кезиин будуругледе ажыглап эгелээн; чаа хевирниҥ платьезин көргүзүп турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ДЕМНИГ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИНДЕ

Бай-Тайга районуҥ чонуҥ амыдырал хандырылга будуруглге эргелеениҥ коллективиниҥ он бирги беш чылдың доозукчу чылының ииҥги кварталында ажылы СЭКП обкомунуҥ, Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлеэниниҥ, профобиечөвүлелдиҥ болгаш ВЛКСМ обкомунуҥ шиитчиир Кызыл туту-биле демдегеттинген. Оны чедип амырыла чүү идиглиг болганын!

Будуруглге эргелеениҥ ажылдакчыларының коп соруглазы — партияның эзэчегинг съездизин төлептиг күш-ажыл-биле үткүүру. «СЭКП-ниҥ XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка цехтер, бригадалар, ажылдакчылар түс-түсте идепкейлиг киржип турар. Социалистиг чарыштың негелделерин хөй талалыг.

Социалистиг хүлээгени ап тура, коллектив үениҥ негелдезинге дүүштүр ажылдаарын, үе-биле деҥге базарын дүүрушкан. Ооң утказы хөлү дээрзин чугаалешкеннер-даа. Ажылдың эки-даа талазы, ыяа четпестер-даа ыяан кестүп келир. Съезд мурнуҥу күш-ажылы ынчаар тургустунар-даа ужурлуг дээрзин чугаалаар болдулар. Ол чүүлдер ниитии ажылга, көдээ ишчилериҥ амыдырал хандырылгазының культуразын бедиктеринге, план күүселдезинге идиг болуп турары чугаажок. Ооң-биле кады мында социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Партия, комсомол организациялары, профком олче улуг киҥээгейни угландырып турар. Социалистиг чарыштың чурнакчыларын шеҥнап-мактаарынган ыңдыда, оларның арга-дуржулгазын өске бригадаларга чедирер, нептередир ажылды эки тургускан. Күш-ажылдың сагыага-чуруму быжыккан. «Чылдагаан чок черге ажыл шагы үскен, ажылдан озалдаан» деп чугаа ам дыҥналбастаан. Ону чедип алырынга бүгү талалыг киижизидилге ажыыы дузалаан. Күш-ажылдың сагыага-чуруумун быжыглаар талазы-биле коллектив бүргүүнүҥ ажылын хамызы-биле анализтеп көөру, келир үениҥ соруглаарын тодаргайлаары негеттиниил турар. Сагыага-чуруумну, организастыг чорукту болгаш корум-чуруумну быжыглаар талазы-биле коллектив бүргүүнүҥ ажылын хамызы-биле анализтеп көөру эргежок чугула. Администрацияның ажыл-чорудулгазыныга партийжи" контрольду күштелдиреринге чогуур киҥээгей угланган турар ужурлуг. Күш-ажылчы коллектиптер дугайында ССРЭ-ниҥ хоойлузунга дүүштүр социал-экономиктиг соруглаарны шиитпирлээринге ажыылчы чоннарның киргизилгезин анализтеп көөру чугула.

Будуруглге эргелеениҥ ажылдакчыларының коп соруглазы — партияның эзэчегинг съездизин төлептиг күш-ажыл-биле үткүүру. «СЭКП-ниҥ XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка цехтер, бригадалар, ажылдакчылар түс-түсте идепкейлиг киржип турар. Социалистиг чарыштың негелделерин хөй талалыг.

Социалистиг хүлээгени ап тура, коллектив үениҥ негелдезинге дүүштүр ажылдаарын, үе-биле деҥге базарын дүүрушкан. Ооң утказы хөлү дээрзин чугаалешкеннер-даа. Ажылдың эки-даа талазы, ыяа четпестер-даа ыяан кестүп келир. Съезд мурнуҥу күш-ажылы ынчаар тургустунар-даа ужурлуг дээрзин чугаалаар болдулар. Ол чүүлдер ниитии ажылга, көдээ ишчилериҥ амыдырал хандырылгазының культуразын бедиктеринге, план күүселдезинге идиг болуп турары чугаажок. Ооң-биле кады мында социалистиг чарышты дээштиг организастаан. Партия, комсомол организациялары, профком олче улуг киҥээгейни угландырып турар. Социалистиг чарыштың чурнакчыларын шеҥнап-мактаарынган ыңдыда, оларның арга-дуржулгазын өске бригадаларга чедирер, нептередир ажылды эки тургускан. Күш-ажылдың сагыага-чуруму быжыккан. «Чылдагаан чок черге ажыл шагы үскен, ажылдан озалдаан» деп чугаа ам дыҥналбастаан. Ону чедип алырынга бүгү талалыг киижизидилге ажыыы дузалаан. Күш-ажылдың сагыага-чуруумун быжыглаар талазы-биле коллектив бүргүүнүҥ ажылын хамызы-биле анализтеп көөру эргежок чугула. Администрацияның ажыл-чорудулгазыныга партийжи" контрольду күштелдиреринге чогуур киҥээгей угланган турар ужурлуг. Күш-ажылчы коллектиптер дугайында ССРЭ-ниҥ хоойлузунга дүүштүр социал-экономиктиг соруглаарны шиитпирлээринге ажыылчы чоннарның киргизилгезин анализтеп көөру чугула.

Будуруглге эргелеениҥ бүгү коллектив болуп тургустунган, кадрларның ажылдан үнер-кирер чорууу кызырылган. Специалистер белеткеп алырынче будуруглгениҥ удуртулгазы улуг киҥээгейни угландырып турар. Оон-биле кады будуруглгениҥ материал-техниктиг базазы чылдан чылче быжыглап турар. Көдээ ишчилериҥ амыдырал хандырылгазының деҥнелиг, культуразы совхозтар төптеринде комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының ажылындан коп хамааржыр. Мында бир эки чүве — районуҥ ажыл-агыйларында пунктулар бажыңнарының чаа болуп турары. Пунктуларның бажыңнарын чаҥгыс ээй төлевилел-биле тутканн. Ол—кодээжиҥ ишчилериҥге ачыгдузе чедирилгезиниҥ хевирлерин калбартырынга, ооң культуразын бедидериҥге идиглиг болган. Мооң мурнунда септелге кылып келген мастерлер кодээ Советтер, совхоз директорларының бажыңнарындан ерээ үндүрүп бээрин дилээр турган болза, ам ыңдыг эвес. Амыдыралдың нарын дериг-хереклелдериҥ септелгезин чорударынга «кордүнгенниҥден ыңгыда, ында беш дүгү тевраг, ниик септелгези чорудар, чылгылар хүлээп алыр ерээлдер пунктуларда бар. «Жаре-Хөл» совхозта комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуҥ ажылдакчылары чагыгларны хүлээп алырындан ыңгыда, чылгылар ёзугаар хептн даварып турар. Район төвүүлгөн ырак суурнуҥ чонунга ол эптиг. К. М. Ооржак эргелекчилээри бо пунктунуҥ ажылы эки. Ээр-Хаакта пунктуноҥ ажылын эргелелде база мактаар. Артканнарының будуруглге көргүзүүлери база бөгай эвес. Пунктуларның эргелекчилери чонкуҥ хандырылгазын эжиждериниҥ бүгү хемчеглерин ап келген. Ынчангаш олар малчын коданнарга, фермаларга бо-ла чеде бээрлер. Бажың-балгат техниказы септээр мастерлер пунктуларга Ак-Довуракган келир ужурлуг хүннериндс келгеш, соодукчуларны, телевизорларны септээш баар. Мастерлер моон мурнунда септелгени колдуунда-ла ажыл күнүнүҥ дургузунда чорудаар турган болза, ам пунктуда бар дериг-хереклелдерни артык кезектерни берымдаалап тургеш, аргалыг-ла болза, шүүтүзүн септеп дооскаш дедир чоруур апарган. Ону ажыддың организастаанының эжиҥзии-биле тайылбырлаар. Септелгени саадады бээр чүве — чамдык артык кезектериҥ чогу. Будуруглге эргелеениҥ ажылдакчылары комплекстиг үнүүшкүннерни график ёзугаар кылып, совхозтарга чедс бергеш, ачы-дузаны чедирип турар. Оон-биле кады кодээ Советтериҥ күүскомнарынга амыдырал хандырылгазы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турары пунктуларның ажылын эжиждерииге идиглиг болуп турары чугаажок.

Даваныыга цехиниҥ бригадалары база аразында чарыштыг. Эрткен айларда олар эки ажылдаан, чартык чылдың планныг онаалдазын цех хуусаа бетинде 108 хуу күүсеткен. Бригадалар аразында социалистиг чарышка коммунист К. Д. Дүүүн-оол удуртқан эр улустуҥ дөштыкы хевин даваар бригада бүгү тала-биле эки көргүзүүгээрлиг болуп турар. Дөрт киижи ажылдап турар бо бригада күш-ажылдың бижыг сагыага-чуруумунуҥ үлегерин будуруглгеде көргүзүп турар. Чартык чылдың планныг онаалдазын үх бригада 120,1 хуу күүсеткен. Дөштыкы кылын хөп даваар комсомолчуаныяктарның тос киижилиг бригадазының уран-шевер холдуг кыстары база эки ажылдап, чартык чылда алган планныг онаалдазын 112,2 хуу боттандырганнар. Оларга-даа, ниитн цехтиҥ даваныыкчыларынга-даа хамаарыштыр «даваныыкчыларывыс мактала төлептиг улус. Демнит ажылдаарга, үүле-херек будунгур болур деп чүвеин эки билир улус» дээн чугааны өөрө дыҥнадывыс. Хүлээнген херээже харыысалгалыг, ону эки билир киижилер ажылдап турар. Эш-оорү З. Салчак, А. Хомушку, К. Дилгижек, К. Хертек, В. Хүртүй-оол болгаш оон-даа өскелериҥ ажылын мактаар. Будуруглгениҥ үш киижиден тургустунган шынар комнесизязы цехтиҥ бригадаларының будургеи продукциязынга бөгай эвес үнелелди берип турар. Хептн чагыг ёзугаар даваарыындан ыңгыда, даваныыкчылар эргихептн чагыкчының күзелн-биле эде даварап, септеп-селип берип турар. Ачы-дуза чедирилгезиниҥ бо хевирнн ам-даа калбартырын коллектив көрүп турар.

Чурттакчы чон моон тур хөлеэкпеп алыр ачы-дузаны база ап турар. Идик септээр, чурук тырттырар цехтериҥ, перикмахерскаяның мастерлери чуртташтарынга төлептнг бараан болур дээш кызымак ажылдап турар.

Коллектив шеҥнаага улам сорук киргеи. Социалистиг чарышты калбартпышаан, чедип алган чедиишкиннерин быжыглаавышаан, кол-ла киҥээгейни чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыгларже угландырып, улам кызымак ажылдаарын олар шиитпирлээннер.

В. КУУЛАР.

Лекция пропагандазы

ДУРЖУЛГАНЫ ӨӨРЕНИР

Лекция пропагандазын чернинге ажыл-биле дээштиг болгаш шынарлыг чорудар, ооң чаа арга-хевирлерин, методтарын диилеп тывар, ону үениҥ негелдезинге дүүштүр тургузар талазы-биле улут ажылды Уверенниҥ Харьков облазының партия организары, областың «Билиг» ниитилел организациязы ыяпып чоруткан. Харьковчулар чон ортузунга лекция пропагандазын чорударда, өөрө партийжи удурлулганы күштелдирип, хүн бүрүнүҥ контролюнга алган. Лектор кадрларның шынар составын эде көөр дугайында айтырыгны чугаалешкеш, тускай доктаалды хүлээп алган.

Район төвүнде эртем-методиктиг 8 чөвүлел тургустунган, лекторларның тус черниҥ байдалынга тевраштыр тургускан лекцияларын рецензивлеп, сайгарып көрүп эртем-методиктиг чөвүлелге чугаалешп, номчуттунуп турар лекцияларның шынарын эжиждерин, лекция пропагандазын тус черниҥ ажылына хамаарыштыр эде кылып, ону амгы үениҥ негелдезинге дүүштүр тургузар талазы-биле харьковчуларның дуржулгазын шиҥээдип алыры бисте ам-даа оожум чоруп турар. Харьковчуларның дуржулгазын хамы өөренип, организастметодиктиг ажылды улам эжиндип тургеш, идеологиялыг ажылының бо хевирниҥ дээштиин чедип алыры — бистиҥ күлээлгевис.

О. КАҢ-ООЛ.
«Билиг» ниитилелиниҥ район организациязының харыысалгалыг секретары.

Бөгүн—Демир-орукчунуң хүнү

КАҢ ОРУКТАР ИШЧИЛЕРИНИҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Демир-оруктар — чурттуң транспорт волвейериниде эң чүгүлә звеноларның бирээзи. Улус ажыл-агыйының дең-дески хөгүүдезиниң, бүгү адырларның планнуг онаалдаларын болгаш социалистиг хүзээлелеринде боттандырары ол звеноларның ажылындан дыка хамааржыр. Каң оруктар ажыл-ишчилериниң ажыл-хереглеринде болгаш сорулгаларының дүтээн оларның байырлалының мурнуу чарыында орук харылзаа министриниң орлакчызы А. Н. БЕВЗЕНКО СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылап тура, мынчаар тайылбырлаан.

— Ам адырның боттандырып турар транспорт ажылдарының хемчээлдери кандыг болуп турарыл?

— Чурттуң иштинге демир-оруктап сеөртүлге чүк саарылгазының алдан беш хире, а ырак болгаш чоок черлерге пассажирлер аргыштырылгазының — 45 хуузу болуп турар. Чеди хоорайда ажылдап турар метрополитеннер хоорайларга пассажирлер сеөртүүрүге улам улуг черни эзлеп турар. Чижээлээрге, эрткен чылын оларның ачы-дузазын дөрт миллиард ажыг кижи ажыглаан.

Сеөртүлгелериниң хемчээлдери болгаш хөйнүшкүнньт чорууу үргүлүү өзүп, оларның тода, дең-дески ажылдаарынга негелде бедип, пассажирлерни хандыраарының шынары экижия турар. Ол ыңдыг болурдаа ужурлуг.

Чижек кылдыр бистиң чүүктер маршруттарывысты алыыл. Үлетпүр бүдүүлгезинниң болгаш чиг эт баазаларының чурттуң Чөөн болгаш Соңгу чүктериниче улам хандыр тургустүнүп турарын, тараалаң шөлдериниң дүжүдүн ажаап алырының түүсааларының ажыл-бүрүзүн, специализастаарының болгаш кооперастаарының тургустунган системазын, ылаңгыя шиңгээдип алдынып турар нарын байдалдарлыг районнарда тудугнуң аажок улуг хемчээлдеринин бөрымдаалап алырга, күчүлүг болгаш туруштуг демир-орук харылзааларының ролю улам харыысалгалыг болур. Ажыл-агыйны чыл бүрүзүнүң, нинтизи-биле бөш чылдың улуг сорулгаларын олар чокта шиитпирээр ергазы чок.

Эрткен чылын демир-оруктар дөрт миллиард тонна чыгам янзы-бүрү продукцияны чедирген-даа болза, сеөртүлгелерниң хемчээлдери-даа, темалары-даа улус ажыл-агыйының улам өзүп орар негелде-хереглеелдерин хандырып шыдаавайн турарын билинзе чогуур. Чеди алдынган чүүлдерни шүгүмчүлекчи өзүү-биле үнелеп көрбүшаан, адырның ажылының деңнели экономика хөгүлдезинниң деңнелиниге четпейн турарын каң оруктарның ажыл-ишчилери билип турар. Кышкы бергелер шагда-ла эрткен турган чылдың ийиги кварталында бизнин демир-оруктар хөмүр-даш, нефть, ыяш, минералдыг чемишчидиллеер сеөртүр онаалдарын чедир күүсетпээн. Ындыг дыка хөй болгаш еске-даа продукцияны складтарда арткан, бүдүрүлгелерге четпээн.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, эртем-техниктиг деп-шилгенин дүргедедирииниң айтырыгларының талазы-биле партия Төп Комитединге эрттирген чөвүлел хуралдың сүүмелери болгаш түңнелдери эргижирээн четпестерни шиитпирлиг болгаш дүрген ажыл эртерин болгаш ажылдың шынар талазы-биле чаа деңнелинче үнерин демир-орукчулардан негеп турар. Салдынган сорулгаларны шиитпирлээрин өң кыска хүүсаалларда чедип алыр дээш улам хөй курлавырларны диилеп тыппышаан, ону күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде биилип турар.

— Ол дилеп тывыышкынарының кандыг угланышкынарын демир-орукчулар эң ажыктыг кылдыр санаа турарыл?

— Ол дээрге хамыктың мурнуунда эртемниң чедиишкиннерин практикага неттеп-редириниң темплерин дүргедедирип-дир. Чүүктер-даа, пассажирлер-даа сеөртүлгелерииге техниктиг депшилге дүгээйында чугаа чоруп турары бо.

Чогум-на харын ол курлавырларның күсели-биле ажырның ажылын интенсификастаарының кол угланышкынында уре-түңнелдиг дилеп тывыышкыннарны чорудуп турар — поездиларниң деңзизи болгаш дүргедээшкини өзүп, сеөртүлгелерии башкарарын автоматчыдып, оруктарны, локомотивтерии, вагонпарны септээрии механизастап, чүдүрер-дужүрер ажылдарны чинтедип бөлгаш дүргедедип турар.

Ол ажылдарның чамдыктарының дүгээйын элээн тода чугаалаары күзенчиг-дир. Аар деңзиниг составты хөгүүдериниң программазы, чижээлээрге, поездиниң ортумак деңзизии беш чыл дургузунда бүдүн чартык тонна бедидерии корген. Сес муң тонна чедир деңзиниг составтар иниги узун дурту каш-каш он муң километр участоктарга ажыглаага кирген турар ужуруг.

Телевилеттиниген чүүлдерии боттандырар төлээде, шыңгыы ажылдаар алаар. Станционнуг оруктарны дыка уздыр, аар чүктүг поездиларге он-он дузалаа станцияларны тудар, хөй-хөй локомотив деполарын, оларның болгаш вагонпарның техниктиг хандырылгазының пунктуларын чаарты дериир.

Чүс-чүс локомотивтерии негелде хереклелдер-биле дериир, чамдык ковурүглериниң челенгиштерии, эдилелдеи үнген рельстерни солуур, эске-даа хөй ажылдарны база кылыр.

Кең оруктарның ажыл-ишчилери оларның мурнуунда салдынган сорулгаларны эки биилир, ынчангаш ам сеөртүлгелерии интенсификастаарының кол угланышкынында ийи декпыр нүженнишкиннииг ажылдап турар. Олар чаа сорулгаларның деңнелиниче дүрген болгаш шиитпирлиг кедүрлүг хүзээлгелиглер.

— Аар деңзиниг поездилерии хөгүүдериниң кандыг айтырыгларын бо адыр эртем-биле кады шиитпирлеп турарыл?

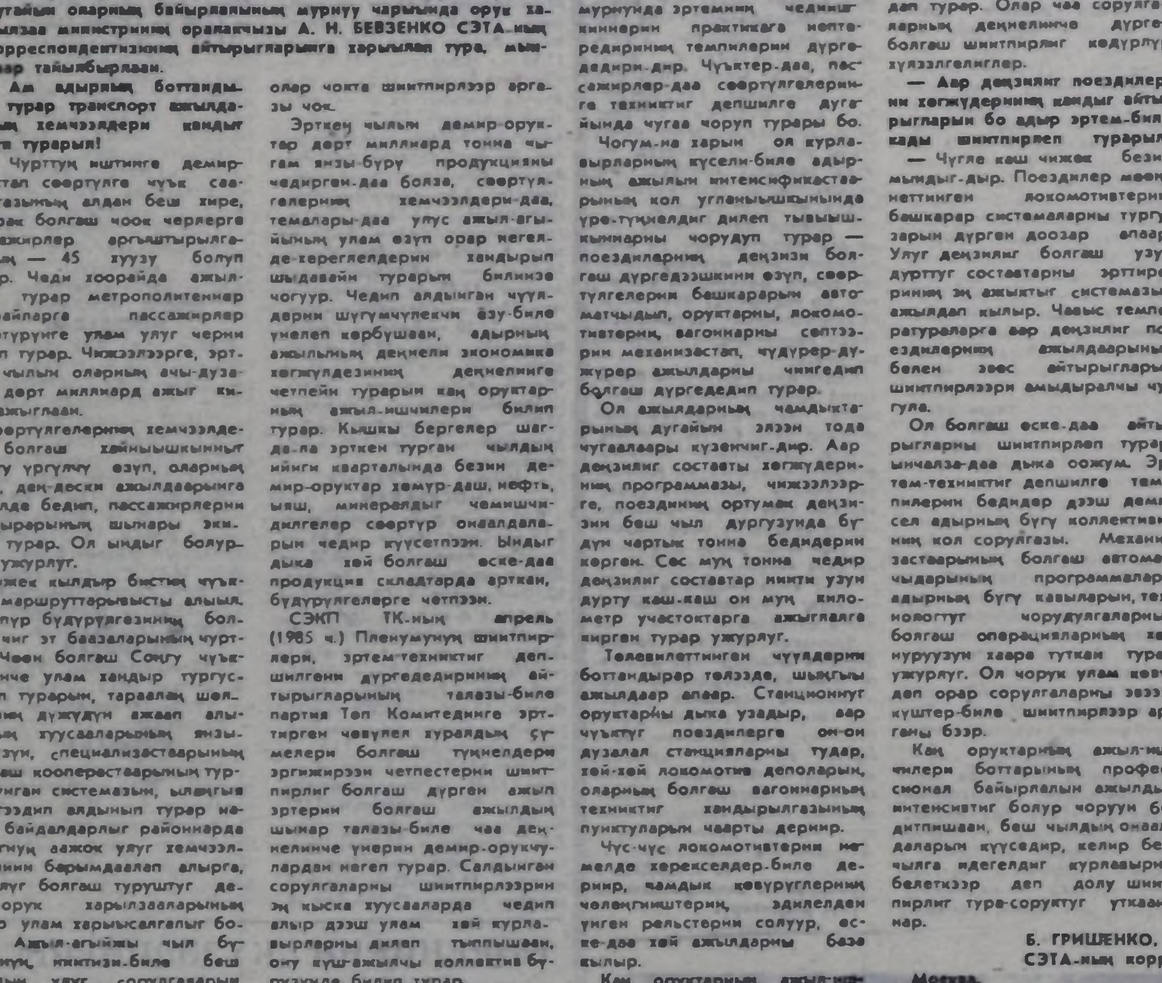
— Чүгле кеш чижек безии мындыг-дыр. Поездилер мөөңнеттиниген локомотивтерии башкарар системаларны тургузарын дүрген доозар ол-аар. Улуг деңзиниг болгаш узун дурттуг составтарны эрттирериниң эң ажыктыг системазын ажылдап кылыр. Чаавыс температуреларга аар деңзиниг поездиларниң ажылдаарының белен эвес айтырыгларын шиитпирээрии амыдыралчы чугула.

Ол болгаш еске-даа айтырыгларны шиитпирлеп турар, ынчалза-даа дыка ооржум. Эртем-техниктиг депшилге темплерии бедидер дээш демисел адырның бүгү коллективиниң кол сорулгазы. Механизастаарының болгаш автоматчыдарының программалары адырның бүгү кавыларын, технологтуг чорудулгаларның болгаш операцияларның хөй нуруузун хаара туткан турар ужуруг. Ол чорук улам ковудеп орар сорулгаларны эвээш күштер-биле шиитпирээр арганы бээр.

Кең оруктарның ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырлалын ажылдың интенсивтиг болур чорууи бедитпишаан, беш чылдың онаалдаларын күүседир, келир беш чылга идегелдиг курлавырны белеткээр деп долу шиитпирлиг тура-соруктуг уткаанар.

Б. ГРИШЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ИРКУТСК ОБЛАСТЬ. Чөөн-Сибирь демир-орууи бо хүннерде тодарадып турар чүүлдер болза, автоматика болгаш телемеханика, башкарылганың болгаш харылзааның эң чаа чепсек-хереклелдери, күчүлүг локомотивтер болур. Чүүк сеөртүлгезиниң ажыктыын бедидериниче чүткүүшаан, оруктуң ажыл-ишчилери беш чылдың эгезинден тура улус ажыл-агыйының дөрт миллион тонна чүүктерии пландан ажыр сеөртпеккеи. Пассажирлер аргыштырар талазы-биле даалга ажыр күүсеттиниген. Вагонпарның чүдүрер-дужүрер ажылдарга турарының үезии кызырган. Чүүк поездиниң деңзизии ортумаа-биле 120—150 тонна үлеттырган.

ЧУРУКТАРДА: Иркутск-Сортировочная станцияже бажыңының чаны-биле эртип турган күчүлүг локомотивтерии Виктор Власов бичиизииде-ле улуг сонуургал-биле кайгап көөр турган. Школаны, ооң соонда тускай техниктиг училищени дооскаш, ол машиинистиң дузалакчызы, ооң машиинист боолу ажылдай берген. Виктор Власов (чурукта) ам аар чүүктүг составтарның өң эки машиинистериниң бирээзи. Ол чыл санында камнап алган электри энергиязы-биле бодунуң участогунга 5—6 составтарны эрттирер.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги врыида.) ураи чүүлге баштайгы базыммарын кылып турар. ССРЭ-де бичии уруглар дугайында сагыш салыышкынны күүрүне политиказының чугула ужур-дузалыг хереэ болдурган. «Бичии чаштар чурту» деп аттың тыптып келгени таварыга эвес. Совет бичии оолдар болгаш уруглар хөй театрларлыг, кинотеатрларлыг, клубтарлыг болгаш стадионнарлыг, оларның солуннары болгаш журналдары хөй тиражтарлыг кылдыр парлаттынып турар.

— Силерниң чурттуңарның чедиишкиннерии магадап көрдүм. Силерниң аныяк салгакчыларыңар кадык-шыырак болгаш омак-хеглуг өзүп турар. Бичии уруглар силерде келир үеже бүзүреллиг көруп турар-дыр. Силерниң чурттуңарда ышкаш, бичии уруглар эргежок чугула чүүлдерии делегейниң бүгү күрүнелерии бээр ужуруг деп санап турар мен — деп, Мексиканың бичии уруглариның национал чөвүлелиниң төлээлекчизи Хуан Луио Рукс медеглээн.

Фанфарлар деп хөгүүм херекселдериниң байырлал аялары дыңналып келген. Совет бичии уруглариың тайбың марыкшың эгелээнии олар медээлепкен. Төрээн чурттуң аас-кежиктиг бичии уруглары плакаттарны болгаш транспарантыларны туткаш, найысылалдың кудумчуларын-биле чорупканнар.

«Тайбыңны күзеп турар бис!» — мындыг сестериниг транспарантыларны туткаш, совет бичии оолдар болгаш уруглар чыскаалбышаан, ортемчейниң чаныы назыныглыларының тайбың келир үезиниң, оларның селым-чолуунуң дугайында сагыш салыышкынны илергейээринче, тайбың дээш демисээри улам-на күштелдиреринче улуг назылыглярны кыйгырып турганнар.

Бичии уруглар чыскаалының киржикчилери Ленин даглеринда Пионерлер болгаш школачылар ордузунуң стадионунга чедип келгеннер. Делегейниң депшилгелиг күштери-биле совет бичии уруглариың эп-сеткил каттыштырылгазына база найыралынга тураскаатказн театржыткан байырлал өдээ болган.

«В. И. ЛЕНИН БОЛГАШ АНЫЯКТАР» ДЕП КОНФЕРЕНЦИЯ. Улуг Ленинниң кедүргени пролетарлыг интернационализмниң тугу социализмниң ачы-дүмбе чурттарының, төөварышпас аныяк күрүнелерииң ооллар болгаш кыстарын, капиталистиг делегейниң аныяктарының депшилгелиг белүүтериин амгы үеде сыры каттыштырып турар. Совет делегациязының клубунга болган «В. И. Ленин болгаш аныяктар» деп конференцияга ол дугайын онзалап демдеглээн. Беш диптериниң аныяктар организациязыларының төлээлекчилери конференцияга киришкен.

Коммунизмге өөренир, коммунизмни тургузар деп Ленинчи олум чок чагыны Советтер чуртунуң аныяктары амыдыралга идепкейлиг боттандырып турарын конференцияның киржикчилери демдеглээн.

ФЕСТИВАЛЬ ДУГАЙЫНДА ТУРАСКААЛ ДЕМДЭЭ. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының тураскаал демдээн — тайбыңның чечелеринг нега-бүгө күштарын оолдар болгаш кыстар дээрже салып үндүрүп турар кыдыр көргүскен. Тураскаал демдээн август 2-де найысылалдың «Найырал» парыгынга ажыктаан.

Театржыктаи байырлыг митинг-концертти тураскаал демдээниң ажыдыышкынынга бараалгаткам. Ооң киржикчилерии янзы-бүрү чурттарның чонунуң уран чүүл коллективтери ырлаар болгаш танцыларыиге үткаан.

Беш диптериниң төлээлекчилери тураскаал демдээнге чечектерии салган болгаш ооң чонынга 12 ыыштарны тарып олурткан.

Тайбың, найырал, ачы-дузалыг дугайында хөгүүт ырлар базе катап дыңналып турган.

АНЫЯКТАРНЫҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ. Совет аныяктарның ажыглалында чүүдерии биилип алыры капиталистиг чурттарның аныяктарынга чугула айтыры болуп турар. Чүге дээрге ССРЭ-де эрге-чагырга-да чонуңу чазаа туруп турар болгаш ол чазак чонуңу эргеажылынга бараан болган. А кандыг-даа капиталистиг чуртта чазак бүргүү тергиидекчи өңгыларның, монополияларның эрге-ажылын камгалап турар деп, Австралиядан келген делегат Э. Пилериис медеглээн. Аныяктарның делегей хүнүи ССРЭ-ге эрттирер тазазы-биле комиссиениң кежигүннери-биле совет делегациязың клубунга августа 2-де болген ужураажылыышкынның соолунда ындыг медеглээдии ол кылган.

Москва фестивалы бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга ортемчейниң аныяк салгакчыларының чаа сылыышкыны болур деп, бир эп-сеткилдиг бүзүреллиг ужураажылыышкынның киржикчилери илергейээрии.

• • •

Лужникилерде Спорт орду-зунга совет делегациязының концерти ол кежээ болган.

[СЭТА].

АЖЫК ЧҮРЕК-БИЛЕ

ДАШТЫКЫДА

КОЛ ТУДУГ ШӨЛҮ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң найысылалын республиказының кол тудуг шөлү деп турарыдаа чөптүг. Аалгы үеде шиде 50 ажыг чаа тудуглар саналтының турар. Ол болза, Хонишенгузекиде болгаш Марцана-да хөй кат чурттарга баазың-нары-дыр. Хоорайның төөгүлүг черлериниг төөгүн чаартырының болгаш тааристыр тударының кадбак программазы, Пренцлауберг болгаш Фридрихсхайн районнарында чурттарга фондузун экономдерииң ажылдары чеднишкиниг чорун турар.

Хоорайның төөгүн каас-чараш кылдыр тударының чайынналчак чүүкээ Шпрес хемниң эрииниде республика ордузунуң болгаш хоорай чагыргазының чанында чурттарга бажыңнарын тудуп турары болур. Бердиниң 1987 чылда демдеглеттиниг 750 чыл юбилейиниге чедир тудугчулар ийаа 700 квартираны тударын, үнелиг төөгү-архитектуралыг тураскаалдарны катап тургузарын хүлээнгеннер. Эртиен чүс чылда-ла тутқан бажыңнарның биргии каттарынга тургустунар магазиннер, рестораннар болгаш кафелер баштайгы валчыларны хүлээп алыр.

Берлиниң 60 муң кижилиг тудугчу коллективи бо беш чылдың доозунчу чылын республиканың төөгүзүнде эң чедиишкиннии болдурар дугайында партизиың кыйгырыынга харыы кылдыр чыл төнчүзүнге чедир 32,7 муң ажыг чаа болгаш чаарты тутқан квартираларның дүлүүрүн дужаарын хүлээнгеш, шалыпкын ёзу-биле ажылдап турар.

АМЕРИК ДАЙЫНЗЫРАКТАРНЫҢ АЙЫЫЛДЫГ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭЛЕРИ

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Американың чоогунда АКШ-тың шериг-далай күштерин айыылдыг ыяжеңыг-биле тааристыр тургузуп турарының дугайын Никарагуаның чазаа сагындырган. Камгалал министерствозунуң дыңнедип турары-биле алырга, ол черниң эрктеринче АКШ-тың «Эйзенхауэр» деп атомнуг авианосецтен, ракеталыг крейсер болгаш база бир беш шериг корабльдеринден тургустунган америк эскадре чоокшулап кел чыдар. Республиканың Атлантика эриинде Кабесас деп портундан ол хөй шериг корабльдери дөрт чүс километрден эвээш эвес черде туруп турар.

Төп разведка эргелелиниң өлүрүкчү дээрбечи белүктери Никарагуаның болгаш Коста-Риканың ыызыгаарларында чеңгээлээшкиннерии кылган, ол чорук ийи таланың харылзааларын дыка чидиглендирген. Никарагуаның дашткы херектер министерствозунуң дыңнадып турары-биле алырга, Коста-Риканың девискээринде турар дээрбечилерниң улуут болуу июль 20-де Канью-Мачадо дээр никарагуа кызыгаар пунктузунче эглдеен. Июль 30-де контрреволюсучулар Коста-Рикадан бүдүн хүн дургузунда Сандиножу улусчу армиязың сомосачыларының чажыт шериг базазын элээн каш неделя мурнунда чок кылгаиы Никарагуада Ла-Пенка районун миномёт-биле боолап турган.

Ол чеңгээлээшкиннерге удур Никарагуаның чазаа шиитпирлиг удурлажыышкынны кылган болгаш ийи күрүнениң аразында дүшкүүрүүг чоруктуң кол чылдагааны болуп турар ТРЭ-ниң хемелзилекчилериниң хообугга удур үүлгедиглерии сонсадыр дээштиг хемчеглерии ол чорударын негээн. Тургустунуп келген байдал долгеий күштериниң контролюнга турар айыыл чок чер зоназын тургузарының дугайында Никарагуа-биле Коста-Риканың аразында чугаалажыышкынларны дүрген эгелээриниң эрежок чугулазының дугайын херечилеп турар.

Революсчу Никарагуаның дайынчылары Коста-Рика-биле кызыгаарда хеделип турар контрреволюстуг дээрбечи белүктерге удур чеднишкиниг дайынчы хеделишкиннерии чорудуп турар. Сандиножу улусчу армиязың дайынчылары хелезилекчилериниң эглээн каш лагерьлерии чылче шаптаннар. Коста-Риканың девискээринче 300 хире контрреволюсчулар дезко үнериие албадатканнар. Канью-Сан-Франциско секторга үргулчүледдир тулчуушкыннарның түңнелинде, ол шериг самосачыларга күштүг согуушкыннарны тааристыртырган болгаш 50 ажыг автоматтыг янчыылаарны, пулемёттерны, артиллерия боолаарын, а ол ышкаш америк бүдүүлгениң 40 хире миналарын хүнээп алган. Июльдуң соолгу неделязында Сандиножу улусчу армиязың болгаш Иштикн хереклер министерствозунуң кезектери 120 ажыг дээрбечиниң узуткаан.

Элээн наш он чылдар бурунгаар Непалга автомобиль бүгү кижилериниң магаданашкынынын болдурар турган. Бөгүн ол даг девискээриниг улуг эвес нуруунниң орустарында машина хөвар эвес тааржыр. Бодунуң техниктиг шыиарлары-биле болгаш бедик ыианыштыг чоруу-биле совет автомобильдер чуртта улуу-биле сурагжаан.

ЧУРУКТА: Катмандуда «Ладаның» эзэи бодунуң машиназынга кончуг таарзынганын көргүскен.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ ДОЛЛАРЛАР

Вашингтониуң администрациязы салъвадор үлүстүң кол дайзыны болур. Салъвадордан көэп турар медээлер ёзугаар алырга, Сан-Салъвадорда америк садыг палатазынга чүве чугаалап турган. АКШ-тың болгаш ооң элээн каш америк чалчаларының детюмчезии чок-ка ооң ёзу-чуруму эрге-чагыргага туруп шыдаваас деп, дипломатор Дуарте медеглээн. Тура халыышкыннарның халдаашкын-нарынга ооң шеринииң удур туруп шыдаваазын ол аялы-биле биилиген болгаш шериг дузалампызын улгаттырар дугайында эзячеглиг дилегии Вашингтонга кылган. 1984-85 чылдарда АКШ-тың конгрези бёзу-чурумга шериг-экономиктиг дузалампызыны 326 миллион долларга көргүскен деп, Дуарте база дыңнаткан. Ол акша-хереңгини чуртта национал-хостагалыг шимчээшкиниин базарынга хереглээн.

Чүү-даа боол турза, Национал хостагалының Фарабундо Марти аттыг фронтузу бодунуң дайынчы идепкейлиг чорууи суларатпайн турар. Ашгырышкынга таварышкаш, дайынзыракчар тайбың чурттакчы чонга удур истеп сургуушкинерии чидиглендирип турар. Америк будүүлгениң самолёттары болгаш вертолёттары кедээ суурларны бомбалап, чаш уруглары, кырганнары, хөрээжелериин өлүрүп турар. Сальпресс агентиледдиң дыңнатканы-биле алырга, чүгле соолгу эй дургузунда чурттуң чурттакчыныг суурлары 60 ажыг аварадан халдаашкыннар-га болгаш артиллерия боолаашкынкарынга таварышкан.

ЧУРУКТА: салъвадор солдаттарыны америк инструкторларның белеткеп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА КЛУБ

Соңгу Сихотэ-Алиниың левискээринде турар Уська-Орочская суурнуң анчылары кедээ ишчилериниң чыжыының саналын ёзугаар элээрлер клувун тургускан. Самовардан шайны кудуп ижип ора, хоочун анчыларның чугаалаазы солуун чүүлдерии аныяктар сеткил ханыышкын-биле дыңнаардар.

Буфетти элээрлер клуву кылдыр эде тургузар дугайында саналды суурнуң өң сураглыг, ат-алдарлыг кижилери — анчылар изин-биле деткээннер. Уламаанда буфет таныттыимас кылдыр ескерилген: анчылар-ның олча-тывыжын ханаларда аскан, столдарда — шай кударынга херек янзы-бүрү сава салдынган.

Элээрлер клувунга шайлаар чорук суурнуң дыка хөй чурттакчыларынга оиза таарышкан. Хоочун анчылар боттарының дүржүлгазын чугаалавышаан, сеткилге тааржыр ажылды канчаар шилип алырын, чаштарны канчаар кижизидерии сүмелээрдер.

(СЭТА-ның корр.).
Уська-Орочская,
Хабаровскиң ирай.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел - бүгү улустуң хереэ

КЫЛЫР ЧҮҮЛДЕР АМ-ДАА ХӨЙ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазактың докталдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглер Сүт-Хөл районда боттанып турар. Улусчу дружинаның эң хүү судтарының арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссиениң ажылын идепкейжиткен.

Бүдүүлгелерге болгаш организацияларга хөй-нинти организациязының тургузарының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарын тейылбырларының, хөнүдыышкыннерны каржызы-биле кылып турерларга кандыг хемчег хүлээдириниң талазы-биле айтырыгларны ук комиссиениң хуралдарынга чугаалажып турар. Районнуң чер-чер Советтериниң депутаттары хоойлу ёзугаар берген эргелерии доту ажыглап турар. Олар ажыл кылбас, бажыңына алгаш-кыраш ундурер, нинтинии корум-чуруму үрээр, товаачы амыдыралдыг кижилериниң даңзызын тургузуп, чер-чер Советтеринге берип турар. Оон ангыда шуурууннардан адырлырынга база идигии депутаттар берип турар. Бо хүннерге чедир 130 ажыг кижи шуурууиуң дужаагаи.

Элэртнр суксуннарны эмнеп эрттир хөйнү нэверинге сундуулуг 79 кижини арегадан эмнеткен, хөй-нинти черлерииге элэрик чораан 165 кижини улусчу дружинниктер, милиция ажылдакчылары тутқан.

Хоойлу-дүрүм камгалаар организаннарның болгаш медицина албан черлериниң ажылдакчылары «Билиг» нинтилелиниң район организациязы-биле кады эрге-хоойлу база медицина билиглерии пропагандаалаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып турар. Олар 37 лекцияны номчаннар, айтырыглар болгаш харыылар нэкээлерии организастаан.

Бо бүгү ажылдар күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш нинтиниң корум-чуруму бы-жыглаарынга дыка идигии болган. 1984 чылдың бирги чартынында дең-зэрге бо чылдың баштайгы чартынында прогул кылганнарның саны 1,2 хуу кызырылган, күш-ажылдың будүрүкчүлүү 0,6 хуу эскен. Кем-херек үүлгедир чоруктарның саны эвээжээн.

Ындыг-даа болза, бо ажылдарны эчизинге чедирбейн турар дээрзин чугаалаар алаар. Кол четпестер чүдэл дээрге, чамдык күш-ажылчы коллективтер болгаш хөй-нинти организациялары кижизидилгенниң бүгү хевирлерии арегалаашкынга удур демиселге ажыглавайн турар. Ол ышкаш улусчу дружинниктерниң хүндүзүү болгаш кежээки үеде дежурныйлаашкыны үстүп турар таварылгалар база бар.

Чамдык ажылдакчылар администрациянып чөпшээрелиибиле-даа, чөпшээрел чокта-даа арега садып алыры-биле ажылын кавпкаш чоруп турары ынналда үезинде илерээн. Чижектер. Июль 11-де трактористт А. Д. Ондар, паромщик О. Монгуш, № 3 КМК-ның тудугчузу Баян-Тала чурттуг Н. Тас олар ажыл шагында Ийме суурдан арега садып алыр дээш келгеннер. Ол-ла хүн Сүт-Хөлге ажыктыын Р. Хованыт, курстрахование инспектору А. Монгуш, повар Н. Уланова олар арега садып турганнар.

Күш-ажылчы коллективтерде эң хүү судтары база кошкак ажылдап турар. Районда оларның саны он ийи, ынчалза-даа прогул кылган чүгле ийи кижиниң хөрээн олар көрген. Эш хүү судунуң ажылынче кичээнгей салбаска, нинтиниң корумчурумун-даа үрээр, бүдүүлгениң сагылга-чурумун-даа хамыдар чоруктар черле чайлаттынмазы билдингир. Оон турлжук эш хүү судтарының хүлээлгезин кедээ Советтериниң күүскомнары күүседип турар чоруктар база бар.

Хөй-нинти черниге элэрик көзүлгеи, азы арега нижкен кижилерии торгаарын ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарында айыткан. Сүт-Хөл районнуң күүскомнарының чанында административ-тиг комиссиялар, арегалаашкынга удур комиссиялар арегачыларның хемчээл ал, оларны милиция органнары штрафтап турар. Ынчалза-даа ол хемчеглериниң дээш чок болуп турары илерээн. Штраттаткан акша бюджетче киирбейн турар. Районда ындыг хамыдыыышкын дээш штрафтаткан кижилер 2552 рубльди төлээр турган, ынналда кылган хүнде ооң чүгле 50-и негеттинген болган.

Көргүзүг агитациязының четпээн база илерээн. Арегалаар кижилерии сойгалаан хуудустар, хене солуннар эвээш үнүп турар. «Оңу кижи бүрүзү билир ужуруглуг» деп плакатты албан черлериниде, будүүлгелерде эспаан, а садыгжылар ооң-биле садып альячыларга бараан ораал берип турары кемнеп-даа шын эвес.

Чурттакчы чонуңу культурлуг дыштанылгазынга, күш-күлүтүрии болгаш спорттуг хөгүүдеринге кылыр ужуруглуг ажылдар ам-даа хөй. Чамдык суурларда бодуун спорт шөлдерии базын чок.

Бо четпестерии дарый чөйладып, кижизидилге ажылын күштелдиреры—хүнүүн чугула сорулгазы.

Б. СВЕРДЮКОВ.
Тыва АССР-ниң Юстициия министерствозунуң ажылдакчызы.

Культура болгаш амыдырал

«ХАМСА» — делегей литературазының турацкаалы

Узбек литератураның үндезилекчизи Алишер Навоинің [1441—1501] шүлүглелдериниң болгаш философчу трактаттарының беш тому [«Пятерица» дээр] болуп турар—«Хамсазының» 500 чылын Узбекистан бо чылын демдеглеп турар. Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының Бижимелдер институдунуң директору Азиз Пулатов сураглыг юбилейге белеттелдиң дугайын мынчаар чугаалап турар.

— Бистиң республиканыс Эртемнер академиязы Алишер Навоинің чогаалдарының доду чыындызын узбек дылга 20 томнуг кылдыр парлаар дугайында шиитпирни каш чыл бурунгаар-ла хүлээп алган. Ону белеткээрин Бижимелдер болгаш дыл база литература институдунга дааскан. «Советский писатель» ном үндүрер черниң Ленинград салбыры «Алишер Навои» деп бир томну үндүргеш, ында шүлүкчүнүң «Хамса» баштадыр элээн чогаалдарын киирген. Навоинің салым-чолу, шынжоп-ла, кежиктиг кижи болганы шүлүкчүнүң бижээнін 29 чогаалы буруну-биле артып калган. Ол—кайгамчык одуругларны биске шенап арттырган бурунгуларывыска өөрүп четтирбес аргавыс чок. «Хамсада» киирип турар шүлүглелдериниң хемчээли 51230 одуруг чедип турар.

Алишер Навоинің поэзиязының эң тергини чогаалы «Хамса» болуп турар. Ында кирген «Лейли биле Меджнун», «Фархад биле Ширин», «Чеди планета» дээш ээске-даа шүлүктер бодалчызының мораль, этика база социал үзелдерин бүрүн долу илередип турар. Ол бодунуң чогаалдарынга ынчангы күрүне тургузуу, мораль болгаш моозу-бүдүш, ынакшыл болгаш найырал дугайында чүгүле айтырыгларны кодурүп, шынның идеалдарын бадыткап турган. Ынчан түрк (эрги узбек) дыл шүлүк бижиринге таварышпас деп санап турган. Навои бодунуң чогаадылгазы-биле оон ыдыг эвезин бүрүн бадыткаан. Шүлүкчүнүң чогаалдарының өвүр-хевирлери, бодалдары узбек литератураны чөлгынналдырып турар, азербайджан, татар, уйгур болгаш өске-даа түрк дылдыг литературага ачы-салдарын чедирген. Навоинің шүлүглелдериниң темаларын болгаш сюжеттерни чон ортузунга нептерээн, ону улустуң ыраажылары, тоолчулары күүседип келген. Чамдык сюжеттер киноларның, шиилерниң үндезини болуп, чүрттүүн театрларының сценаларында үнүп турар.

Ташкентиде Горький аттыг орус шин театрының сценазынга чоокта чаа «Чеди шыма» деп шинилиг (шүлүкчүнүң шүлүглелинге үндезилээн) баштайгы көргүзүү болган. Ону «Хамсаның» юбилейинге турацкаткан. Узбек композитор Улугбек Мусаев «Фархад биле Ширин» деп балетти тургускан. Ону Узбекистанның күрүнениң академиктиг опера болгаш балет театрының артистери тургузуп киргипкен. «Хамсаның» шүлүглелдериниң сюжединге дүүштүр ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, узбек чүрүкчү Ботадыр Джалалов бөлүк чүруктарны кылган.

— Шагда Алишер Навои түрк дылды шүлүк бижиринге тарымча чок деп санап турганнар-биле демисежип чораанын демдеглеттиңер. Амгы үеде чамдык барыын советологтар орусчааны-биле холбаштыр узбек дылдың чок болу бээрининг дугайын чүл-чүруп тураалар. Ону чүү деп бодаар силер?

— 60 чыл мурнунда ССРЭ-ниң девискээринге узбек дылга беш млн. кижи чугаалап турган. Бо чылдың эгезинде чамдык черлерге чоруткан чонның чизезин өзүгаар ам бисте 15 млн. ажыг совет хамаатызы узбек дылды төрээн дылы деп санаа турар. Беш чыл мурнунда Ташкентиге узбек дылдың тайылбыр словозын үндүргенин база айтыыл. Ында 60 муң сөстерни болгаш сес каттыжыышкынарын киирип тайылбырлаан. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, дылдың чидип бар чыдарын эвес, дылдың байып сайзыраанын бадыткап турар-дыр. Шагда үжүк-бижик чок чон колдуунда өлүм чок чогаалдарның дугайын билбес чораан. Чүгле ам келгеш узбек чон Ибн Сина биле Алишер Навои, Кадира биле Мукими оларның чогаалдарын номчуп таныжар, үнелеп билир апарганнар. Узбекистанның Эртемнер академиязының дыл болгаш литература институдунуң эртем ажылдакчылары узбек дылдың база литератураның айтырыгларын шинчилеп турарлар. Ол эртем төвүнүң ажыл-чорудулгазы күрүненниң күсели-биле чоруп турар. Узбек дылдың болгаш литератураның башкыларын, дыл эртемденнерин Ташкентиниң күрүне университеди, педагогиканың 12 институту белеткеп турар. Олар Узбек ССР-ниң шупту область төптеринде турар. Узбек дылдың лексиказының, морфологизының, сөс тургузуунуң шапкын хөгжүлдези узбек дылды амгы үеним эртемниң, бедик идейлиг литературазының, театрының, киноның күрүне болгаш хөй-ниитиг амыдыралының дылы болдурган.

Эльгарид ХОДЖАЕВ,
ПМА-ның корр.
Ташкент.

ЭКРАН—КӨДЭЭГЕ

Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалынга тураскаатканкинофестиваль бо айда болур

Август айда республиканың кодээ кинозкраннарынга Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалынга тураскаатканкинофестиваль болуп эртер. «Тайбың күзелдиг чүрттээ чоо бис»— үк фестивальдың кол темазы ол. Кинофестивальдың программазында кино кежээлери, башкылар, бүгү-зүглер, турисчи белүктерниң болгаш Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалының киржикилери-биле үжүрамылгалар болгаш өске-даа солун хемчеглер кирип турар.

Фестивальга амгы-дыгы темаларга тураскаатканүраачеч болгаш документалдыг фильмнерни көрүп болур. «Ийи делегей, ийи идеология» деп темага хамаарышкан А. Довженко киностудиязының «Канкан в английском парке», Одесса киностудиязының «Две версии одного столкновения» деп үраачеч фильмнери хамаарыжыр. Бо кинолар сюжеди ында детектив жанрының элементилери, ужуралдар эпизодтары-биле солун. Оон ыдыда үк киноларның политиктиг угланышкынызы база чаңгыс.

Мюнхен. Бо күннер. «Свобода» Европа» деп радиостанция төвү. Анда Киевтен ГФР-же эмигрантылаан аныяк литератор Максим Рутковский чедип кээр. Оон ажылы — төрээн чернинге удур радиодиверсиялырны белеткээри. Ынчалзадаа сөөлүнде көрүкчүлер оон ол ажылындан ыңгыда, эң-не кол-өске хүдээлгези база бар дээрзин билип алыр. Максим Рутковскийниң ролүн аныяк артист Т. Спивак ойнап турар. А. Довженко киностудиязының үндүргени чаа киноның режиссёру В. Пидваный. Ук кинону Р. Самбуктуң «Ажыг ыш» деп романынга үндезилеп тургускан.

Одесса киностудиязының үндүрген кинозунда байдал өске. Ажык океанга совет чүүк корабли «Березина» туманныгга «Уайт Стар» деп танкер-биле үскүлежиишкинге таварыжыр. Танкер сугже дүшө бээр. Ынчангаш оон хамаарышкын турганы америк пароходство кампаниязы ССРЭ-ден ой когарадын өртээн төлеп бээрин негээр. Совет корабльдиң капитаны үскүлежиишкин болбазын дээш бүгү күжүн, дуржулгазын ажылгаза-даа, үткүй келген танкерниң сорулгазы өске болганы-биле ол айыыл болганы билдинип турза-даа, ону керек кырында судка шыңыдарынга хөй-ле күш шыдамык чорук, бижыг тура-сорун негеттинерни кинода көргүскен. Ол коргунчуг фактылардан ыңгыда, ийи амгы күрүнелерниң кижилериннң моозу-шынарларының үскүлежиишкинниче кол киҥээнгейни угландырган. Кинода болуушкунар совет-америк хамаарылгаларның ара-зында нарын берге байдалды тодаргайыбиле көргүзүп турар. Ролдарда бистиң көрүкчүлерге эки билдингир артистер Ж. Прохоренко, И. Горбачев, Н. Олялин олар ойнап турар. Бо ийи уран-чечен фильм Чаа Шагаан-Арыг, Ак-Довурак хоорайларга, Хову-Аксы, Кызыл-Мажалык суурларга үнер.

Совет аныяктарның ажыл-херектериниң дугайында болгаш амыдырал байдалының дугайында «Груз без маркировки», «Идущий следом» деп фильмнерде көргүскен.

Спорт... Оон-биле бүгү-ле эки чүүлдер — кадыкшыл, көрүшкү, ас-кежик, амыдырал долбашкан. «Парашютистер» деп фильмниң кол маадыры аныяк уруг Зина Тостилованы парашют спортунга өөредир оператор ооп Сергей Алейникиге ынакшылы чедирип кээр. Оон ыңгыда оон ынакшылы дидим, бижыг тура-сорулгуг болурунга база агаар спортунга бүгү назыкында бердингеп, ында ынак болурунга өөредип каар. Зинаның ролүн ойнап турар артист А. Яковлева кинода көөрүвүс аянныг шуражыкшынарны тырттырарынга чедир 45 шуражыкшынны кылган. Кинода ойнап турар өске-даа артистер ийи ай эмге парашют-биле шуражыкшыннерны кылып, белеткеп келгенер. Бо чаа кинону Хову-Аксы, Кызыл-Мажалык суурларның, Туран хоорайның чурттакчылары көөр.

Кодээ кинозкраннарга болуп эртер кинофестивальга уругларга таварыштыр тургускан кинолар база болур. Чимээлээрге, Свердловск киностудиязы «Девочка из города» деп кинону уругларга тураскаткан. Ону бичии бай-хаактыр чылар сонуургап көөр. «Юрка — сын командира» деп кинону база «Егорка» деп каттырыкчыг кинокомедияны тураачыларга, кызыл-мажалыкчыларга көргүзер.

Драмалыг классика чогаалдарынга ынактер А. Островскийниң «Бесприданница» деп чогаалынга үндезилеп тургускан «Жестокий романс» деп Э. Рязановтуң чаа фильмин көрүп болур. Ук кинода сураглыг артистер А. Фрейндлих, Н. Михалков, А. Мягков, А. Петренко олар ойнап турар. Ук кинону Тес-Хем районнуң чурттакчыларынга бараалгадыр.

Н. ГРОЗДАК,
республиканың кинопрокадының улуг редактору.

Дыштанныр хүннерде Улуг-Хем кыдыынга селгүүстээрге магалыг-ла. Ында нагаан мыштарлыг эриктер көөнниҥ сонуургалын хайыктырар. Сеп суу, хемелээн улус кыдыын бетонныг каан эрик... Сугнуң ол чарыында эриктер кадыр, сиген терек. Оон кыдыы-биле хемелер эжиндирип эрткилээр. Сандайларда дыштанган улустуң чамдыызы номчуттунган-даа олурар. Эштер хөөлбекте бичии уруглар эдерни бөгүлаар. Оларның чамдыызы эжиниген соомда, иҥир элезиниге дөгелеминп чыткылаар.

Каа-Хемниң, Бии-Хемниң белдикрии таварты ак-көк теплоходтар маңнаашыр...

Ам бо чурукка хамаарыштыр кысхажак чечен чугаалардан бүзээш, солуунче чорудуп болур силер.

ЧУРУКТАРДА: хем кыдыының чурумалдары. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТВ

АВГУСТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртемги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.35— «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге баравн бооп тур мен!». 11.15 — «Ералаш». 11.25 — «Эртемги почта». 11.55 — «Кодээнниң шагы». 12.55 — «Музыка киноскузу». 13.25 — «Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының байырлыг хаашкыны (августу: 3-те дамчыдыгланыр бижимели). 15.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.55 — «Кот в сапогах». Фильм-шин. 16.45 — «Аян-чоруукчулар клубу». 17.45 — Мультфильмнер. 18.25 — «Делегей панорамазы». 19.10 — Бөгүн— Демир-оруукчунуң хуну. 19.40 —Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Катка бажы катка эвес». Шоодуушкуннар кежээзи. 23.05 — Фестивальдың хүн демдеглели. 23.35—23.45 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 8.15 — Орус чугаа. 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Демир-оруккунуң хуну. 10.10—Концерт. 12.00 —Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI Делегей фестивалы — «Челээш». 12.30 — «Найти любимую». Уран-чечен телефильм. 13.40 — «ССРЭ улустарының национал оюннары болгаш чаңчылдары». 14.25 — Концерт. 14.55 — Үнүштер дугайы. 15.45 — Фильм-концерт. 16.40 — Док. телефильм. 17.10 — «Пушкинниң бажыңнары». Док. телефильм. 18.00 —Шылгаракгай совет композиторлар дугайы. 18.55—«Оңу кылып шыдаар силер». 19.40—Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». 20.15 — Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35—23.05 — «Коссолапый друг». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—Эртемги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында долчулээ. 9.25 —Док. телефильмнер. 9.55 — Фильм-концерт. 10.30 — «Косолапый друг». Уран-чечен фильм. 11.55 — 12.00 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 Док. телефильмнер. 15.20 — Уруглар концерти. 15.50 — Сбъектив. 16.20 — Фронтучу өөнүктер клубу. 17.50—Ажыл-херектер болгаш кижилер. 19.20 — Мультфильм. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.05— Чаа теле-шин — «Новоселье». 21.00— «Үе». 21.35 — Футбол дугайында долчулээ. 22.05 — Бөлүрлыг, фестиваль! 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.15 —Док. телефильм. 8.45 — «Первые горы». Хран-чечен телефильм. 9.50 — Эртем болгаш амыдырал. 10.20 — Мультфильмнер. 10.50 — Алма-Атадан дамчыдылга. 11.15— Төөгүнүң арынары. 12.15—Орус чугаа. 12.45 — Концерт залында — школачылар. 13.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.55 —«Совет Эвилелинге баравн бооп тур мен!». 14.55. Суг спортунуң төлээзи-биле Европа чемпионады. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Доңгай» Уран-чечен фильм. 19.15 — «Азия төв». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35— «Москва, любовь моя». Уран-чечен фильм. 23.05 — 01.00 — Футбол. Сезон күбегу дээш. «Динамо» (Москва) — «Зенит».

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

КРАСНОЯРСКИНИҢ ПОЛИТЕХНИКТИГ ИНСТИТУДУНУҢ КЫЗЫЛДА ФИЛИАЛЫ

кежээки болгаш бот-өөредилгелиг салбырларның 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

АВТОТРАНСПОРТ ФАКУЛЬТЕДИ

Мергежилгелиг: **«Автомобильдер болгаш автомобиль ажыл-агыйлары».**

ТУДУГ ФАКУЛЬТЕДИ

Мергежилгелиг: **«Улетпур болгаш хамаатты тудуг».**

Билдиргишкиннерни хүлээп алырын, киреринниҥ шыйгалдаларын дараазында хуусаварда чорудар:

Билдиргишкиннерни август 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринниҥ шыйгалдаларын сентябрь 1-ден 15-ке чедир чорудар, институтка киирип алырын сентябрь 17-ден 20-ге чедир чорудаар.

Институтка киреринге күүзээнер физикага (аас-биле), математикага (аас-биле болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаадыг) киреринниҥ шыйгалдаларын дужаар.

Хүлээп алыр комиссияга дараазында документилерни чорудар:

— Шилип алган факультедин болгаш мергежилгин айыткышаан, институттуҥ ректорунга соолгу ажылдап турган черинден будурулге черниҥ удуртукчузунуҥ, партия организациязының секретарының болгаш профсоюлдар организациязының даргазының от салгаш шынзыктырган характеристиказын, а иниити билиг школаларының доозукчуларынга директорунуҥ, класс удуртукчузунуҥ болгаш комсомол организациязының секретарының от салгаш, шынзыктырган характеристиказын (курлавырже үнген дайынчыларга шериг кезектериниҥ командылалдарынан характеристика бээрн албан эвес) кошкаш, хүлээп алырының дугайында билдиргишкинни киирер;

— ортумак билиг дугайында документ (бодун экизээр), ортумак тускай өөредилге черлерни доосканнарга — диплом (бодун экизээр);

— алды фото-чурук (хемчээли 3х4 см, бөрт чонкө);

— куш-ажыл депterиниҥ үшта бижилге;

— эмчи шынзылгазы (№ 286 майык).

Паспорт болгаш шериг билединиҥ бодуу кээп көргүзер.

Киреринниҥ шыйгалдаларының үезинде август 25-тен эгелеп төлевирлиг белеткел курстары кежээки үеде ажылдаар.

Документилерлиг билдиргишкиннерниҥ дараазында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Тыва АССР, Рабочая кудумчузу бажың 4, хүлээп алыр комиссия.

КЫЗЫЛ-ШЫРАЙ

Айдың-Чүдүк Баданович Салчак-биле кады өзүп дорупгүп, соруктуг-ла чурттап, ажылдап чор бис. Элдеп чүве болбас ийикпе, эрги сумувус, аделарывыс аттары канчап атталган чүве ийик, билбес мен. Оон бичезинде чаактары пагында мыйырак тырып алган күске ышкаш достакшымаар чүве. Кадыр хөөраан болгаш төгерик арыын бедик думчуу аян киирип турар, кайгалзымаар сыгыр карантарлыг, ортумак дурт-сынныг кижи-ле болгай. Оон аваазы сес хар четкелек турда, чок апарган. Бичезинден тура кыштым соогу, чөйнүм изиндээ дивейн, үргулчу хой соогна чоруур чүве. Кадыг-бергеге дедыканындан оон шырайы хүреп-кызыл кылдыр көстүр, ынчангаш Кызыл-Шырай деп чаагай шовага четкен ол боор. Черле ажыл дээнде хөй-ныгып чоруур аңжилерним бирээзи эр-ле болгай. Оон менден ылгалыр чүвези хөөремиң, балбак хөрээн чайгылап, Тенек-Карапы өттүнүп:

Кара чаңгыс болур доозта
Хартыга дег болурумгай
Хая даштыг Шуйлар бажың
Харагылап турарымгай...

дагылээр, азы Тенек-Кара-биле ужаралдарын чугаалай бергенде изиг-изиг баргылаар чамныг киижи.

Бо удаада кады аңнап чоруурувус ол. Пөштүг-Хем бажы Дөштүг-Мугулдур дээр бедиктен бетиан сынным ортаа тепкижинде, өглемчек кара хая баарында бүрүнгү одагда бис. Меңгилерден каккан соолбаңнаш салгын өглемчекке кээп, ээргиштелгеш бүлүүргерге артыш чыды, аъш-чем-биле катай-хаара үчү-ботче сиңип турар.

Чаңгыс эжим чүве. Улуг-Хуна (күске) чылдыг кижи болбас ийикпе. Кужур Салчаам шайлап алгаш, далган холукаалыг чиңге-тараазының болгаш өремезининг саваларын таалыкынче суп каап, бөрү бажын тулуптай сойгаш эдиктирген, тарбаган чаярда кедер бергүн, дилги кудуруунуң огундан кылган чайгыжын, дүгү дашкаар өшкү кежи хөректээжин чазай салгылаап, чугаалап унду:

— Кырымга сарыг бүрү дужүрбес мен дээр чүве дээн, боду улуг, соокчур болзажок, кара тарбаган ак тарбаганны бөштай мзээр. Үеним орайтал келгени ол-ла-дыр—дээш, кижим Улуг-Шуйнуң хөлеге талазында холушкак аргалыг кадыр-каксак шораанмарже көргүлээш, чаа керген чүве дег. «Көрем, шарлаңнар өлерип, сергарып эгелээн, ынчангаш болернің уя дажып турары ол — үнүүчели сүргей-дир. Ак тарбаган болза он айның чаа-зым көөр, иҥээнче кирбес чүве. Аажок-ла улуг мургуну Кок-Шуңмен хайырлады эвес-ле— дээш, ол олчазын магазының, аңдара-дүңдере каггылаап, оон чанында салып каан тайга согуназын ийи кижиге хувааштыр салгылап алды.

— Бо хире аяс үңдө кууруглаарга, меңи-даа кандыг ачы дээр, хөй-ле тарбаган кордум, ол хирезинде куруг, кончуумну!— дей кааптыптыр мен. Ачым, хей чедуругүлээш, дазыл баштыг даа даңзазынга таакпызым тип, көстүг кезек ол, кыпсын аялга каш удаа хандыр соргулаап, уламчылады: «Оран-таңды кежиннге кижи хоптактаның болбас чер эзлиг чүве, бээрин бээр, бербезинн бербес дегер, эртем мен куруглап бодуштуг болдур ийин. Чижээлээрге, Пөштүг-Хем-дир, чээ! Бо хемни чылап кешпес. Хемниң ындыы талазында оон зөө чүве чок. Артында улуг, кара-шокар болганындан чимиртим. Бетин талазында—көңгүс, чүге дээрге оон суунуң соогу чыланнам соогундан артыктыр. Хемниң бо талазы тайга эвес, иштин чер ышкажыгай. Аалдар күзеп турда, магалыг одэн чүве. Ногаан-тооруунуң суг амданы чүдекей-ле, але?— дээш, менче айтырганзыг көруп олур ийин.— Ийет-ийет, Пөштүг-Хем чылыг чаастыг, азы тергинн иҥир хүннерде дораан чуглуп келир, саваазыраар, ак божа апаар, ынчан меңги даштары дээр чугажап ак, шаараш даштар сөктүп келир турган. Ол үеним кырганнары ону хойпак дүшсүн дээш, доскаарларже ургулеп, быштырып турганын утпаан мен—деп кагдым.

— Кыскаш деп черивистиң дугайында чугаамы дыңнаан силер бе?

Кырган-аавамдан шал-бүл дыңнаанымны чугаладым. Чеңгыс чер чурттуум хөрээн алгытыкылаш, хостуг болгаш чоргаар үн-биле чугаалай берди:

— Бо чер болза Салан-сеген чүве семей албас, канчаар-даа ажок кадыр-берт шорааннар шыптынган, бедик тайга-тандымар-биле кажаалганган оран ышкажыл. Оон бир барымдаазы мынчаар болган дээр. Аалдар тайгаларже чайлаглап үнүп келгенин дээп бодаарга, иҥир хөл турган-дыр. Моген-Бүрен ол мынчаар аалдарны үптеп каапкаш бир солаанга баштаткан чургаан шерим, дөртен кижидир, Шапшаалдап ашкаш, арт аксынга кээп дүштеп, шайлап арага-дарылап калчаарап турган. Хеп-хенертен, бир улуг чүве үзүлген дег, дирс-дарс дээн соонда, көшке чүүлгаш, чай-даа алындырбаан, хамык улусту аът-хөлү-биле катай-хаара базып каапкан, ынчангаш ук чер Кыскаш деп атка кирген. Аъттар болгаш кижилер далганнандыр чуурулганда-даа дийик, ында ол шагның эт-сеп, дериг херекселдери черле бар болдур. Харын-даа ында кончуг үнелиг чүвелериниң барын кым биилир боор! Шак ол чижеңчилериниң арезындан, канчап душ болган чүве ийик, таа эм-тең оттар чүлүп чораан чүве, өске сөөк аътты ашак арткан. Арткан кижи дедир чуртунче чаңгаш шүүт үндүрер чадавас деп карааваш, ук черниң улузу ону аглап үнгөн. Алдыр-байн турза-турза, адактың сөөлүнде арга-даштыг бир-ле бедикке кээп туттурган. Өрү көрүндүр чыда душкеш, ээтыныл, ершээл-келдерея дилээн. Ашак кижи-дир, ажытелге кайы-бир шагда өмүдүзе чедирер магат чок деп сумелешкеш, ону салыпкан. Оон дангыраан алгам сынны ол үеден бээр Ашактыг сыны диҥип берген.

Б. ЧҮДҮЮК.

Сонуургактарга

ХӨӨЛБЕКТЕРНИ ЧААРТКАНЫ

Күйбышевте Октябрьның 50 чылы аттыг хоорай садын эде кылып, чаартып турар тудугжулар чаңгыс балык-биле будум цех ажылынныңарын тоттур чемгергеннер.

Ол парктыг 1967 чылда В. И. Ленин аттыг металлургия заводунуң девискээринге тутканн. Ынчан парктың бичии хөөлбээнге карп база ак амур балыктарының каш-каш муң байламнарын салган. Кезек-кезек балыктарны тудуп ажыглап турган, сөөлгү үеде оон балыктавас апарган, балыкты төнген деп бодаан.

Ол парктың эде септеп, чаартып турар. Тудугжулар хөөлбекти аштап тургеш, оон дүүнден улуг балыкты тып алганнар. Ол амур дээр улуг балыкты демзилээрге 23 килограмм болган. Ол ышкаш оон элээн каш улуг карптер, шортаннар база тывылган.

Чаартыынган хөөлбекче ам база байламнарны салып, өстүрери көрдүүнген.

Б. БЕЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.
Күйбышев.

БИР-ЛЕ БАЖЫҢ

Бажың шырак — өрээлдер-ле арбын хире,
Бажың ажыр үнелиг эт шыгырт долган.
Эзлери ашак, кадай күүнээзинде,
Эзегилеп сезиниген дег, оргулаар бис.
Кюкю буду дээп баспаан хевис-ле хей.
Кюкю холу ажып көрбээн номнар-ла хей.
Телевизор кылаң өңүг болу берген
Делгелге дег, бук-даа дивес — ыржым турар.
Эзлер безин өрээлдерже ховар кирер,
Э- -ектери балыг-даа дег — дис-ле баштаар.
Хоя, бүт дегбес эдни-севии чүүлдеш делгээн
Хоя бээр дег чоокшулаваас бараанын көөр.
Чаңгыс черге сандай эзлеп орарымга,
Чалгаа менң базымчалап шаанга четкен.
Кирген, үнген арбын чоннуг бодум чаглаам
Хиреленг бол, моон чус-даа дээре ышкаш!
Хенти — кедер, эттиг ажылын көөр дээш алыр.
Кедээр, чажыт «бурганнар» дег, тургузуп чоор.
Далчылары аразынга таалап болгай.
Ажыктыг боор үлегер-даа кылп алгай.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ОКТЯБРЬНЫҢ ХООРАЙЫ

Карак четпес делгемнерлиг.
Калбак улуг Сибирь кежир
Хайыралдыг эргим чурттум
Кайыын тура көрүп чордум.
Нева хемниң эрнии орта
Некрасовтуң шүлүүн
номчуп—
Эктим бедик өөрүшкүлүг.
Эртен, кежээ чоргуладым.
Маадыр—хоорай
Ленинградты
Мага хандыр эргип, кезип.
Тураскаалдыг черлерниге
Туристерге дужуп чордум.
Бодалчымга кирбейн чораан
Поляк, немец, негр, моолга
Аңаа барып тыва кыс мен
Амырлажып танышчык мен.
Каът-каът бедик бажыңнары
Харын тоолзуг кынны бергеи
Октябрьның хоорайы
Оттуг чүрээм ханызында...

Лидия ОНДАР.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көлээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп челбей» барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяга 6 катап үнер.

Чагыг № 3092.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01308.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ясные ключи» 9.30, **«Законный брак»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ПИОНЕР»: «Здесь тебя не встретит рай» 9.20, 13.00, **«Остров сокровищ»** 11.00, 14.50, 18.40 **«Семь стихий»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сказка об отважном кузнеце» 10.00, **«Похищение»** 11.30, 13.20, 15.10, 17.10, 19.10 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: Мульт-сборник № 5 13.00, **«Человек-невидимка»** 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Любовный недуг» 14.00, 16.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «4:0 в пользу Танечки» 13.00, **«Далёкие шатры»** 15.00, 18.00 шактарда.

АВГУСТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.10, 12.40, **«Чингачгук — Большой Змей»** 10.50, 14.30, **«Законный брак»** 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Босоногий Ген» 15.00, **«Две версии одного столкновения»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семь стихий» 14.00, 15.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Человек-невидимка» 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге дымыраш чаастаар.

Дүне 11—16 градус, чамдык черлерге 7—8 градус чылыыр. Хүндус 21—26 градус, чамдык черлерге 13—18 градус болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чаъс чегбес. Дүне 14—16 градус, хүндус 24—26 градус чылыыр.

ЧАЛ КИНОЛАР

Республиканың кинозкраннарында «ЖЕСТОКИЙ РОМАНС» болгаш «ГРУЗ БЕЗ МАРКИРОВКИ» деп үраач-чеч фильмнер үнүп эгелээн.

ЖЕСТОКИЙ РОМАНС

ГРУЗ БЕЗ МАРКИРОВКИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 181 (12871) | 1985 чылдың август 6, вторник | 1925 чылда үндезилеткен | Өртээ 3 копеек

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Бөгүн «Шын» солуунуң Күш-ажылчы алдар тугун Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң Шеңнелиг сүт-бараан фермазының сигенчилеринге алдар болдуруп кадыргеп.

Ферманың коллективи ниитиниң малынга 60 тонна сиген белеткээр үүлээлгезин чедип айның төнчүзүнде-ле 106 хуу кылдыр күүсеткеш, мал чемниң белеткелин ам-даа үргүлчүлеп шилчээн.

Республиканың мал чеминиң белеткелчилери, мурнакчыларга деңнешиңер!

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелиинде Леонид Казанцевтиң дашчылар бригадазы Кочетов кудумчузунда 80 аал иштиг чурттаар бажыңның тудуун кылып турар. Оларның бригадазы бирги чартык чылда тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгазын ажыр күүсеткеш, чарышка ийи дугаар черин эдээзин. Ында тудугчулар бо хүнүмерде чурттаалга бажыңның тудуунуң таваан саарын доозуп турарлар. Ол бажың тос кааът бажыңның чанынга бедип үнер.

ЧУРУКТА: Леонид Казанцев бригадазының мурнакчы дашчызы Альферт Чупраков.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

130 ТОННАНЫ БЕЛЕТКЭЭН

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң сигенчилер бригадазы Бин-Хем районнуң Сушь деп черге ой, чик, шаттарның сигенин кезип, пресстеп, белеткеп 17 кижи составтыг бо бригаданың кежигүннери шалычы ёзу-биле ажылдап, оларга айыткан 100 га черден 130 тонна бодуун мал чемин белеткээн.

Трактористер Анатолий Майын-Тарва, Николай Кызылоол, Константин Кыргыс болгаш сиген чүдүрүкчүзү Эрес Донгак олар кызымак ажылдап, макталга төлептиг болганнар. Бригадир Валерий Кенден эш-өөрүнүң ажылын эки организастаамындан олар үе-шээ залас эрттирбейн ажылдааннар.

Пресстеп каан сигенни Торгалыг-же сөөртүрүн совхозтуң дирекциязы организастап, он ийи машинаны сиген сөөртүү-биле быжыглаан. Чолаачылар Борис Санчат-оол, Александр Сүндүп, Юрий Маадыр-оол болгаш өскелер-даа сиген сөөртүлгезинге идепкейлиг киришкеннер.

Совхозтуң ажыл-ишчилери ам Ак-Чырааның Куу-Дөң деп черден сиген кезип киргилтер дел турар. Далай-Бажында 100 га черниң сигенин кезип, белеткээн. Чаа-Суур ындында зовуда 50 га суггаттыг шөлде тараан люцерманың баштайгы кезилдезин кылган. Совхозтуң ишчилери мал чеминиң белеткелинде массалыг-биле киржип турар.

Бистиң корр.

БҮГҮДЕНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Партиянық Чөөн-Хемчик райкомунда ниитиниң малынга чем белеткелиниң талазы-биле штабка ол чугула кампанияга районнуң чурттакчы чонунуң идепкейлиг киржилгезинин дугайында мээзелер үзүктел чок кээп турар.

«Большевик» совхозта сиген болгаш будук-бүрү белеткелинде ажыл-агый төвүүн чурттакчылары улуг-бичии чокка киржип турар. Чижээлээрге, ортумак школаның күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринден үжен ажыг өреникчилер төрээн совхозунга эвээш эвес сигенни белеткеп бергеп. Күш-ажылдың хоочулу, 70 харлыг Чүлдүм Опанович Ондар беш тонна эки шынарлыг сигенни совхозка белеткеп дужаагам, ам база ол хирени белеткээр соруглаган ажылдап турар. Совхозтуң мурнакчы хөйүдаары Багай-оол Сергээевич Ондар, Валерий Дакпыевич Куулар туспа-тузунда 15-15 тонна сиген белеткеп алганын бир дугаарында Барымнаа Кара-Салдың улуртказы «Найыралга» агитквартал чурттакчылары күүсеткеп.

Шеми сторунуң адың агитбригадазының чурттакчылары АВМ-ге сиген болгаш ногаан масса белеткелин чорудуп турар. Олардан алган хулаазегин бир дугаарында Барымнаа Кара-Салдың улуртказы «Найыралга» агитквартал чурттакчылары күүсеткеп.

Шеми сторунуң адың агитбригадазының чурттакчылары АВМ-ге сиген болгаш ногаан масса белеткелин чорудуп турар. Олардан алган хулаазегин бир дугаарында Барымнаа Кара-Салдың улуртказы «Найыралга» агитквартал чурттакчылары күүсеткеп.

ШЫН ОРГАНИЗАСТААР

Эртиен айның төнчүзүнде Чөөн-Хемчик районнуң девиссээрингe арткан суггур чаъстар соонда дыка хей хеммер, дамырлаптар эриктеринден ажыл, эвээш эвес суггаттыг черлерни алган. Районнуң ажыл-ишчилери ол берге байдалга организастыг чорууп кергүзүп, үеринниң үржүктарым дарый чок кылып, мал чемниң белеткелин үргүлчүлээн.

— Оймактың, Хорум-Дагның, Этпектиң болгаш еске-даа черлериң аажок сиген үнер алыктарым, шынаалерим суг алган. Ол черлерден сиген алыры берге болган — деп, «Чыраа-Бажың» совхозтуң директорунуң мал чеми белеткелиниң талазы-биле орлакчызы Доржу Маадаевич Монгуш чугаалап орду.— Ынчангаш сиген белеткелиниң планы күүсеттинмейн баарының кырында келген. Чамдык черлерге харын-даа кезип сараттап алганывыс сигеннерни суг алган. Ындыг болганда, алдынмайн баар сиген курлаврыын саваң-биле дуглап турар бис. Биске улуг дузаны витаминниг сиген долгаңы белеткээр эвено база кергүзер.

Директорнуң орлакчызының витаминниг сиген долганының белеткелчилеринге улуг бүзүреңдиг болганында ужурла бар. Совхозтуң АВМ-и чылдың-на ниитиниң малынга хоо-лулуг чем белеткээрингe улуг улуг-хуузун киирип келген. Эрткен чылын 200 тонна витаминниг сиген долганы белеткээр үүлээлгезин дуржулгалыг оператор Дадар-оол Хандыевич Монгуштуң удуртканы звенозу ажыр күүсеткеп.

— Агрегаттың ажылынга кандыг-бир үрелиишкин азы ток келбейн баары саадавашкынарны болдурар. Ынчалзада-даа биске олер ындыг кончуг коргунчуг эвес — деп, Дадаоол Хандыевич чугаалады. — Чуге дээрге, мында ажыядап турарлар колдуунда-ла дуржулгалыг ажылдакпылаа. Мен бодум безин маңаа ам чедичыл улаштыр ажылдап келдим. Ынчангаш регатты эки билир бис. Ону эки белеткеп, эдиктирип алырымдан дыка хей чүве хамаарышпас. А бодуу үрелиичел эвес, идегелдиг эт бо. Кол-ла чүве ногаан масса сөөртүүшкүнү болбайн аан, ол айтырыг бо ышкаш тоорумчалыг, оът-сигеп элбек чылда колдуунда-ла ногумчалыг шиитпирлеттинип турер.

«Чыраа-Бажың» совхоз бо чылдың районнуң еске-даа АВМ-нерлиг совхозтары ышкаш 280 тонна витаминниг сиген долганы белеткээр ужурлуг. Ескелеринде оон белеткелги чаа-ла 25—35 хуу чедип турда, мында орту аажа бергени безин оон идегелдиг ажылын бадыткап турар. Бо чылгы үүлээлге камгалап-даа эки күүсеттинеринге улуг оператор болгаш оон дузалакчылары Ыдай-оол Монгуш, Сеңээн Сеңыглаа, Чылбак-оол Монгуш, Василий Сат олар бүзүреңдиг. Агрегаттың ажылы эртемгинниң 8 шактан кежээкиниң 9—10 шактарга чедип соксавас, түнде-ле дөрт-беш тонна эдектиг чем совхозтуң мал чеминиң курлавырынга немежип турар.

Ынчалза-даа ында шупту-ле чүве чогумчалыг, эки деп болбас. Бир-ле дугаарында, ногаан масса сөөртүүшкүнү белеткээр эвес-даа болза, ону амда эжиидип болурунуң курлавырлары чедир ажыглаттынмайн турар. Оон чылдагаанывыбыла чамдыкта анаа олурып бээрин авамчилер чугаалап турдулар. Оон ангы-даа технология ёзугаар ногаан масса агрегатка шелден-не хээндектеттинген келген турар ужурлуг. А мында ындыг эвес, ону агрегатка эккеп, удур хээндектеп турарындан артык ажыл шүүдегдер үнүп турар.

Звено совхозтуң бүгү мал чеми белеткелчилери дег, бригада керээзи-биле ажылдап турар. Бодап көөрге, ажылды организастаарының чеб. мурнакчы аргазын ажыглап эгелээнинде шупту чүве эки болгу дег. Херек кырында байдал ындыг эвес. Эрткен чылын АВМ звенозу планныг онаалдазын ажыр күүсеткен, ынчалза-даа совхозтуң бухгалтериязы ону та канчаар санаан чүве, түннел санаашкында аргажок эвээш акша алганын звено кежигүннери шүгаалап турду. Бодап көөрге, совхоз күш-ажыл дугуржулгазының бүгү негелделерин чедир сагыйын турарында «Ажыл телеенериниң талазы-биле бухгалтерияга айтырып чеде бээрге, кижи утказын билбезин эй-ле чүве чугаалаар чоргаарал, ындыг-ла чүве ирги бе дээш куруг чоруй баардыр бис— деп. Дадаоол Хандыевич биске хомудап чугаалады. Моон көөрге, бригада керээзи-биле ажылдап эгелезе-даа, олар оон ужур-утказын ам-даа эки тандыр билбес. Бригада керээзин шын эвес, чедир ажыглап шыдаавасындан республикага наш-даа коллективке ол эки ажыктыг гога боттанмайн, ара сонсаан болгай. Ынчангаш ону болдурбас дээш совхозтуң удуртукчулары, сен-зее ажылдакчылары бүгү хомчеглерни алыр ужурлуг.

Агрегаттың ажылынгаларының ниитиниң малынга хоролуг чем белеткелиниң талазы-биле онаалдазын күүседиишкинге бүзүреңдиг. Олардың ажылын ёзулуг шын үнелээри аажок чүгүле айтырыг болур ужурлуг.

Н. БАЗЫР.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЖЕ ШИЛЧИП ТУРАР

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозта үш хойму, бир бода мал, бир механизастаттынган хову-трактор бригадазы бар. Олардың аразындан Уларгай хойму бригаданың бир звенозу болгаш хову-трактор бригадазындан бир звено бот-оруулга-чарылгаже киргеп.

Маңаа хойму бригаданың Кара-Кожагар деп черде дөрт малчын өг-бүледен тургустунган бот-оруулга-чарылгалыг звенозунуң бирги чартык чылда планныг онаалдаларын канчаар күүсеткенин көрээлиңер. Звенону Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинiң депутады Күзенмаа Намбар-ооловна Монгуш удуртуп турар. Коллективтиң сес кежигүннериниң ийизи СЭКП кежигүнү, арткыннары — комсомолчу аныяктар. Олар шупту төрүүр хойларлыг.

Баштайгы үеде ажыяды шүүдедип алырынга бергелер турган, харын-даа чамдык малчыннар ажылдың чаа депшилгелиг аргазынга чаңчыкпаанындан аңаа туре чок турганнар. А эрек кырында ажылды бүгү куш болгаш чаңгыс дем-биле чорудуп кээрге, түннелдерни эки болур дээрзин баштайгы чедишкинер көргүскен. Бот-оруулга-чарылгалыг звенонуң кежигүннери төрүүр чус хойдан 87 хураганны камгалап өстүрерин болгаш бир хойдан-на 1 кг 300 грамм дүктү кыргып алырын чыл жезинде планнаан турган. Звенонуң эртken чартык чылда кылган ажылдарын түннел көөрге, мындыг болган. Звено кежигүннери төрүүр чус хойдан ортумаа биле 89 хураганны камгалап алган болгаш бир хойдан-на 1 кг 500 грамм дүктү кыргааннар. Моон алгаш көөрге, бот-оруулга-чарылга-биле ажылдаары мал продуктуларын бүдүрерин нөөдетken болгаш шынарын эжиитken. Ол үе дургузунда бо звенода мал бажының хоромазы ийи катап эвээжээн, улуг хойнуң бажын 98 хуу камгалап алган. Бо чылын үзүлдеге кирген чаш хураганнарның ортумаа деңзизин 27,5 кг болган. Звено алдан ийи тонна өдекти чазым белеткеп алган, а сезен тонна сиген кезип алыр планын күүседип кирилкен.

Бот-оруулга-чарылга-биле ажылдаары мал продуктуларын бүдүрерин нөөдетken болгаш шынарын эжиитken. Ол үе дургузунда бо звенода мал бажының хоромазы ийи катап эвээжээн, улуг хойнуң бажын 98 хуу камгалап алган. Бо чылын үзүлдеге кирген чаш хураганнарның ортумаа деңзизин 27,5 кг болган. Звено алдан ийи тонна өдекти чазым белеткеп алган, а сезен тонна сиген кезип алыр планын күүседип кирилкен.

Бот-оруулга-чарылга-биле ажылдаары мал продуктуларын бүдүрерин нөөдетken болгаш шынарын эжиитken. Ол үе дургузунда бо звенода мал бажының хоромазы ийи катап эвээжээн, улуг хойнуң бажын 98 хуу камгалап алган. Бо чылын үзүлдеге кирген чаш хураганнарның ортумаа деңзизин 27,5 кг болган. Звено алдан ийи тонна өдекти чазым белеткеп алган, а сезен тонна сиген кезип алыр планын күүседип кирилкен.

Звенону Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинiң депутады Күзенмаа Намбар-ооловна Монгуш удуртуп турар. Коллективтиң сес кежигүннериниң ийизи СЭКП кежигүнү, арткыннары — комсомолчу аныяктар. Олар шупту төрүүр хойларлыг.

Звенону Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинiң депутады Күзенмаа Намбар-ооловна Монгуш удуртуп турар. Коллективтиң сес кежигүннериниң ийизи СЭКП кежигүнү, арткыннары — комсомолчу аныяктар. Олар шупту төрүүр хойларлыг.

НАЙЫРАЛДЫҢ ӨШПЕС ЧЫРЫТКЫЗЫ

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын байырлыг хагганы

Сес хүн дургузунда Москва чайбың назын ышкаш чырык байырлал-биле — фестивальдың ады-биле чурттап келген. Сес хүн дургузунда ол конгуг үлуг байырлалдың найысылалынга бүгү-ле бооп турган чүүлдерни— оон дискуссияларын болгаш ужуражышкынарын делегей хөңгээреп келген. Ону билип алыры делегейге чугула болган. Москвага оон дөртөөрү хүнүн, кезиир чүс чыяды көргүзүп туруулар чыглып келген-не болгай. Аныяктарның шүүлгени кижи төрелгетенге сөргөлеп чорукту болгаш эки чүүлге бүзүрелге идигин кижи төрелгетенге берген. Ол болза аныяк салгалдың эң-сетинил каттыштырылгазының үлуг кодурлүүшкүнүнүг көргүзүү, социал чөптүг чорук болгаш өзүүг хосталга дээш, үлүстер аразынга тайбың болгаш найырал дээш демисинингe олардың шинтпирлинниң көрүлдези болган.

Фестиваль календарының сөөлгү арны ажыттынган. Август 3-те Москва фестивальбиле байырлашкан.

В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң индирлери база катап дола берген. Фестивальдың үүлер аванда аныяк чоруктуң сорук кирмишкинин ышкаш изиг, оон бодаалдары ышкаш арыг от чалбыштаныл ыяп турар. Оон чырыг-биле бомбүрзектиң чалыы назының ужуражышкыны — фестиваль шимчэшкинниинниң төөгүзүнде эң-не үлүг, аныяктарның Бүгү-делегей чылының эң-не үлүг ужур-дузалыг болуушкуну чырыттынган.

Стадионнуң төп ложазында — эштер В. И. Воротников, В. В. Гришин, , Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, С. А. Соколов, Л. Н. Зайков, В. П. Никонов, К. В. Русанов олар. Оларны чыыктаннар үргүлчүледдиг адыш чеснавашкыннары-биле утказын.

Делегейниң белеткел комитединиң доктаамал комиссиязының секретарь-координатору Ж.-К. Кеннединге сес берген.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы ам дооступ тур. Черниң бүгү булуңнарындан өнзы-бүрү политиктиг үзеңдерлиг аныяк кижилерниң чедип келгенин бистиң үлүгерлиг ышкыныпышкыларын, чөптүг чорук дээш, үлүстер аразынга найырал дээш, чөпсегленишкинниң дужуреринден, үлүстер аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажыпканың чаа харылзаалаарынга хосталга болгаш чөптүг чорук дээш харылзаалаарны база солчулгаларны хөңгүдер дээш ниити чүткүлдүүн көргүскен деп документтиг онзалап демдегээн.

Стадионга чаңгыланып эрткен адыш чеснавашкыннары делегенниң аныяктарының маниффестиниң бижыглаан коллективтиг ат салыышкыны болган.

Стадионнуң аванда от сураай берген, а өңнүг экрандан кылагар аң-кок суг агымы шөлче ажып баткан ышкаш болган. Чайковскийниң «Куулуг зөлө» деп балединиң теалакчыг үннери шыпшың оттур чаңгыланып келген. Бүгү шөл бичии бырлаңнып чыдар дескн суг апарган—ол болза танцылап турар кыстарның аң-кок агаар бамбуктер-биле ойнап турары-дыр. Тоолда дег дирям берген аң куулар эштеп үнүп келген. Карацгыда чырый берген прожекторнуң чырыынга олар чырык-биле болгаш музыка-биле аргыттынган ышкаш сагындырар. Улуг театрның алдаржаан балет труппазы оон көргүскен. Ол үеде бис чаңчыл болган: «Улуг театр» деп сөстерни сөктүп кээр бис. Шынап-ла төөгүнүн улуг, хемчээли стадион чыгыы. Бүгү делегейниң балет ойнаар черлерин кезээн делегей хореографизының эң үнелиг хөвар чүүлү каакаавас ындыг сценалыг чорбаан. Чырыктың беш аң дээрбээбиле көргүстүнген беш шөлдерде беш куу уруглар, беш Одетта, Улуг театрның беш сылдыстары. А оны долгандыр куулуг зөл театрның кандыгдаа сценазынга түргүзүп шыдаавазы ындыг чажыт амыдыралы-биле чурттал турар! ССРЭ-ниң Улустуң артизи Юрий Григоровичиниң кыягаы ол дидим шөлелдези көрүкчүлерге конгуг үлуг уран чүүл талазы-биле өөрүшкү-магадалды берген.

— Мен ол хуулгазының көрүлде дугайын какпаа-даа утпас мен. Ол болза бистиң балгаш баарывыс Россияның шүүгүлелдиг оөур-хевирин болгаш ону эки сетинил-биле сөңтып чоруур бис. Ол бистиң бүгү черивистиң демдек хевирин база болур. Тоолчугруу куу зөл ышкаш база ындыг ыштатпаа ак-кок кылдыр ону космостеи көрген мен. Ол чараш үүнни үрегдеп шыдаптар. Черни, бистиң ниити бажыывысты радиоактивтиг, амыдырал чок куруг зөвү кылыптарынга белеп кижилерниң барынга бүзүрээри берге — деп, куба космонавт Арнольдо Тамайо Мендос чугаалаан.

...Баңырлалдың оон көргүзүлгелерин уламчылавышаан. Эстафетаны хөглүг, амыдыраачы цирктиң кезээзе аныяк үрен чүүлү хүлээп алган. Хей өнзы-нээш кижилер—клоуннар, жонглерлер, чадаг-терге ыяткан кижилер, аттыг кижилер, каттырынчыг улуг ойнаарактар чаңчылдыр кылаштаакын кел-чорааннар... Бо оюн көргүзүү мырыңай-ла эртем фантастиказындан. Кайын-даа эвес, карацгы черден шуут-ла сыдыктарже моңгуннелчек кижи хевирлерин бедип үне берген. Ол болза, хөвар оюн көргүзүү: ол болза, чүгле ачаа-ла агаар гимнастары эвес, а харын-даа космостан келгеннер ышкаш!

Ол карнавал көргүзүүлериниң ритми ындыг—биилдиртпейн база дүргени-биле көргүзүүлериниң чуруу ескерилип турар. Индирлерде көрүүчүлер «Москва аданың нежээлериниң» эки биилдингир аялгаларын деткий берген. Дашпыты өңнүктерге ол болза бистиң чуртувустуң музыкалыг демдээ, а бисне — төрээн бажыңывыска, Москвага, Төрээн чурттуңга ынакшылды илерткенин болур.

Шөлге хоровод оожум дескинген, индир-эвеңде бодуунуң чараашкынын талазы-биле онзагай эвес, Москва чоогунуң черлери каступ турган. Фестивальдың байырлал программазының көргүзүг бүрүзү делегатка турескаал болур болеп «Орус сувенир дел» ону база ынчаар адаан. Бистиң валчыларывыс Палехтиң болгаш Мстераның ыялаг хөөрэжакчыштаттырындан, сава дежыыр хереселдеринден, долгушуурларындан болгаш гармошкаларындан, шоорларындан болгаш омаштарындан хөглүг артистерни, кашпагей танцычыларны болгаш оларның сорыг баштыг ыяс эштерин—үлүстүң байырлыг оюнарында киргеп бүгү чүүлдерни утпайн сөктып чөрзүнмер.

Фестиваль үүнеринде — аныяктарның эң-не массалыг болгаш өндүр чөвгай шимчэшкинниинниң демдээ болу бээр алдар омаштаан ромашканың — бодуун чечектиг кандыг хевирлерин бис көрбээн дээр бис! Бо удаада ону ыяс уруглардың өнзы-бүрү өңнүг хороводу шөлге ерүп кээп. Уран чурумалдыг өңге чырыктыларның турар будуктер-биле XII деп сам көстүп келген.

Совет Белеткел комитединиң даргазы В. М. Мишин чүве чугаалаан.

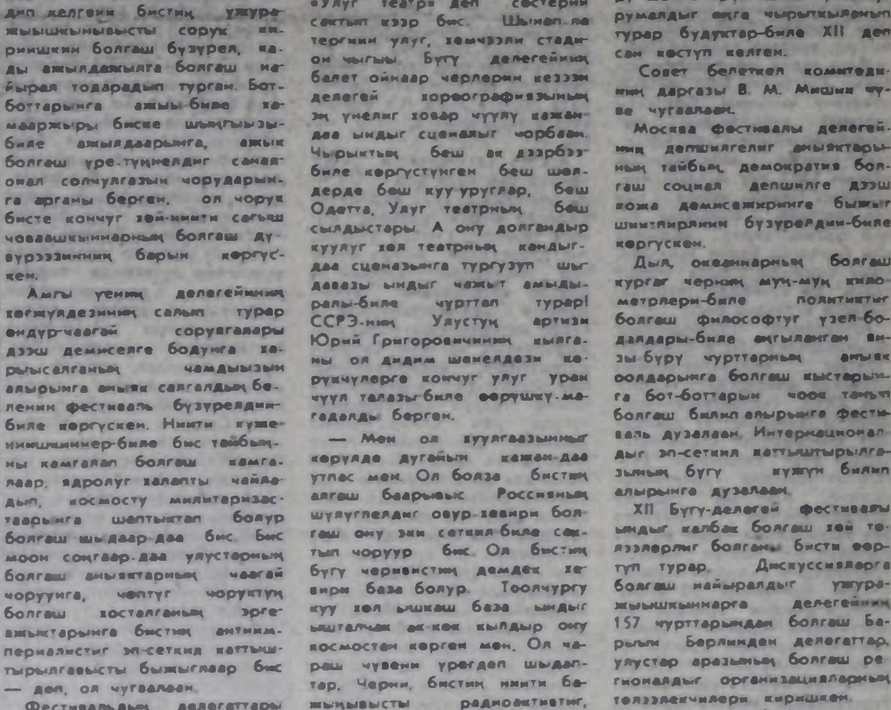
Москва фестивалы делегейниң депшилгелиг аныяктарының тайбың, демократиялыг болгаш социал депшилге дээш ноока демисежирине бызыг шинтпирлинин бүзүреңдии-биле көргүскен.

Дыл, океанларның болгаш кургаг черниң муң-муң километрлери-биле политиктиг болгаш философтуг үзеңдодаалдары-биле өңгүлеткен өнзы-бүрү чурттарның аныяк оолдарынга болгаш ыястарынга бот-боттарын чоок танып болгаш билип алырынга фестиваль дузалаан. Интернационалдыг эң-сетинил каттыштырылгазының бүгү ниитиң биилп алырынга дузалаан.

XII Бүгү-делегей фестивалы ындыг келбек болгаш ээй төөрээлиг болгаңы бистиң өөртүп турар. Дискуссияларга болгаш найыралдыг ужуражышкыннарга делегейниң 157 чурттарындан болгаш Барлын Берлинден делегаттар, үлүстер аразының болгаш регионалдыг организациялардың төлээлекчилери киришкен.

Чалыы назын бодуунуң келир үезин боду тургузуп, ол дээш демисежип турар. Ол бодуунуң идегелин социализмниң национал достаңының болгаш

(Уламчызы 4-ку арнында).

МОСКВА. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы байырлыг хөөн туварының үези.

СЭТА-ның фотозу.

Социалистиг чарыштың идеологтуг хандырылгазы

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

СЭКП-ниң эллечеглиг XXVII съездизин күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг үткүүр, он бирги бешь чылдың доозукчузу чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннигге күүседир дээш чарышка Кызылдың күш фабриказының коллективи киришкеш, чартык чылда эки көргүзүглерни чедип алгаш, СЭКП обкомунуң, республикаанның Министерстволарының, профобразовательдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шиликтер Кызыл тугуларыле шенеткеп.

Чедишкиннер боду чедип келбээн. Ол дээрге, хөй кижиниң чартык чыл дургузунда шалыпчы ажылдаанының түүнелиг-дир. Маңаа бригадалар, цехтер, звеноолар аразында социалистиг чарыштың эки организастааны кол черни эзлеп турар. Социалистиг чарыштыг дирекция, партия, профзвилел организацилаары демниг чорудуп, кым чүнү кылырын онаажып ап, аңаа ажылчымнарның боттарын киргиштирип, чарышка идиг бээрин, чарыштың массалыг, хөйге кескү болгуун доктаамал чедип ап турар.

Шын организастаан социалистиг чарыштың киизиндиичи үзүүр-дүгээз үзүүр. Ол кижилерни күш-ажылче мөөнеп, марҗээнин ажылдаар арганы берип, күш-ажылдың бүдүүрүчүүрүн бедидеринге, продукцивиниң шынарын экижидеринге үзүүр идиг болгун турар. Мурнакчы чүгле деңгээн онаалдаларны күүседиринге эвес, кижи бүрүзүн хүлээнген ажылынга харыысалгалыг болуур чорукка, бүдүүлгенин өзүүлүг эвээ болгунга киизиндер.

Күш-ажылчы маргылдааны шын организастаары, оон дээштинн чедип алыры партия организацизазының киичэнгейинин тевүнге доктаамал түрүп келген болгаш күш-ажылдың сагыыла-чүрүмүнүң, коммунистиниң авангардыг ролюнүң, мурнакчы дүржулганы нелтередиринге, ажылдың шынарының дугайында айтыыларны партия, профзвилел, будүүргүге хуралдарында үргүлүү чугаалажып келген.

Күш фабриказы чартык чылда план өзүүгээр 15 млн. 112 муң чүүрга будүрер планныг турган, харек кырында 15 млн. 878 муңну будүрген, күрүнеге чүүрга садарының планның 100 хүү күүсетиккеш, чем программазын боттандырарының хөрээнге эвээш эвес үлүүн киирген. Кызылдың өзүү чем садыгларында күш чүүргазының элбек апарганы оон хөреечизин. Эң ылаңгыя фабрикада хоочун ажылчын, Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин депутадазы В. А. Долганина бодунуң оператору М. В. Мохерев-биле кады күш-ажылчы эштәрдәвиңиң бирги одуүрүнде үргүлүү чоруп, цехтер аразында чарыш одун хөрлээлеи кыпсын турар. Ол кижилерни күш-ажылче мөөнеп, марҗээнин ажылдаар арганы берип, күш-ажылдың бүдүүрүчүүрүн бедидеринге, продукцивиниң шынарын экижидеринге үүрг үлүг «Тыва совхоз тудугун кат-тыжыышкын бисти брус-биле хандырбайн келген. Өске тудугларыа үүгээр, ажыл чок олурар чоруктар турбаан. Ынчалза-даа школа тудуунче дүрген киреги-биле брусту шалыпкын свөртүп эккээри негеттинип турер.

Машина, техника-биле дериттинге-нивиис чүгээр. «Ак-Чыраа» совхозтуң удурүтүлгазы тудугну хөгжүдеринге улуг киичэнгей салып, биске үргүлүү дузалап турарын демдеглеевс аргамок. Ол ышкаш корпуска чүүрга будүрер планнан 13 муң чүүргээны хөөнү алган. Харыы үгда 2 корпуста күш ажээлдээзі чорудуп турар В. А. Рожинцева оператору А. П. Мельников-биле кады чартык чылда күш чүүргазы будүрер планның ыяакта ажыр күүсеткен. Г. Г. Новикованың бригадазы база хөй чүүрге будүүрп, эрестиг ажылдаан, чарыштың мурнакчыларының аразынче кирген. Дегээ оолдарының ажыктылары Борис Сат, Валентина Кудрявцева олар дегээ оолдарын онча-менди, чидириг чок ажээрының дружулгазын чедип алганнар. Олар дүн-хүнде доктаамал 9—10 грамм немелде деңзинги ап турар.

Боттарының хүлээнген ажылынга эң-харыысалгалыг болуп, коллективте үргүлүү мөөнеп-дыг ажылдап турар, ажылгалыг болгаш хөй-ниити идепкейлиг кижилер ол будүүргүдеп ээвээш эвес. Чижээ, чолаевчылар Н. Лепко, Л. Ахулов, Э. Куджибаевти ап көрээлиңер. Олар фабрикада үр чылдардда ажылдап келген, хөй санныг, эки шынарлыг прогдукция будүүрерине, будүүргөнин дең-дескн ажылдаарынга боттарының үлүүн киирип келген мурнакчы кижилер-дир.

Оператор М. Мохерев, К. Ондар, А. Волкова, А. Мельников, үш ажаакчылары Н. Фоменко, В. Назарова, О. Окотникова, Д. Пичугина, Л. Щебалина, Н. Ранжикова олар фабрикаңың өзөк ажылчыларыр, үргүлүү мурнакчылардың одуруунда чоруп, өскелерге үлегерин көргүзүп, боттарының авган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседип, цехтер, бригадалар, аңгы-аңгы кижилер аразында чарыштың үлем дээштинг бодуругага идигни берип, хуралдарга, чыыштарга санал-онаалдарын берип, бүгү күжүн үндүрүп ажылдаавйн турар эштериң шүүмүүлеп, арга-сумезин кадып чоруур, чаңгыс-даа хүн кошкак ажылдап шыдээвс, ажыл дээш сеткили ооружгээвс кижилер-дир.

Фабрикаңың партия эге организацизазы (секретары А. Серюкин), профзвилел комитеди (дергазы И. Голобоков) кижилерни шалыпкы ажылдаарыкче мөөнеп, социалистиг чарыштың хөйге кескү болуур чоруун чедип ап, мөөнеттинген мурнакчы дүржулганы өскелерге тарадырыкның бар аргаларын ажыглап турар. Фабрикада кеску агитацияның, хана парлаагазының тургустунганы эки. Ында мурнакчыларны мактап, кошкак ажылдаан, чүүрүм үрепкен кижилерни шоодуп көргүзүп турар. Чижээ, фабрикаңың ажылчымнары П. Дүшкин, Н. Сиротинна, А. Конгар олар бирги кварталда ажыл шагы үзүп турганнар. Эштери олардан шыңгыы негелдени тургускан. Олар ам өске өөрүнден дудек чок ажылдап турар апаргаңнар.

Бо будүүргеде күш чемгерер цех, чүүрге склады, күш согар цех бот-оруга-чарыылгалыг ажылдаар ергаже шилчээн. Ол эки түңнелди берген, ажылчыннар ортузунда сорелга-чүрүм кескүзү-биле үнүүн, хүндүлел бижиктер-биле шаңнадып келген. Политиктиг, экономиктиг өөредилгениң кичээлдеринге камналга айтырын ажылчыннар өөренип, аңгы-аңгы цехтерде камналганың хууда сеның ажыдып, чиг этти, электроэнергияны камнап ап турар. Камналга айтырыы — социалистиг чарыштың бир кол негелдези.

Коллективтиң мурнунда турул турар организацизалы, идейно-кижизидилгелиг, культурмассалыг ажылдарыны партия организацизазы өске хөй-ниити организацилаары-биле деңге шиитпирлеп, лекция, бесеедлярны, политүүннерни эрттирип, кижилерниң чогаадыкчыл, бот-идепкейлиг ажылдаарыга идигни берип турар. Ажылчымнарның ажылдаар, чүрттаарының төөрүмчилгээ байдалды тургузуп бээри кижиниң чаңгыс черге доктаамал, будүүргүлүг ажылдаарынга улуг идигни бээри чүгээ чок. Күш фабриказының конторазы бо чылын үш кат чаа бажыңче көшкен, фабрикаңың ажылчымнарының үүглары ийи кат чаа садикти июньде алган, чаа столоваяны, спорт-залды тудуп турар. Фабрика боттарының ажылчымнарынга күш эдээн, дегээ чүүргазын талөп өзүүгээр чиигеткен ертекке садып, ногае, картофель терыыр шолду үлеп, дыштаныр хүнеңерде автобусту үндүрүп берип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Чоон-Хемчик районуңуң «Большевик» совхозуна мурнакчы хөйжу Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинің депутадазы Сергей Ондер мал ажылынга хөгжүдеринге телеятыг үүгүн чыл санында киирип келген. Мурнунда чылдарда ол чүс башка онаашты чүс ажыг баш хураганнарны мөңгө өстүрүп турган.

Эрткен чылын ол хураган. нар хүлээп алган. Чайлаглашкынны сын здээнде эки эрттикрип турар. Амыяк малчын мал чеңнеринң белетелиниге база киргеп.

Ол аңаа мурнакчы хөйжу Москвага болуп эрткен аңыяктарның делегей шуулганыңга киришкен.

ЧуруктА: С. Ондер. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХООЧУННУҢ ҮЛЕГЕРИ

Кыргыс Самдараковна Хорлуу ажылга кызымак, хей-ниити херээнге идепкейлиг кижилерни бирээни, ынчангаш ону 1935 чылда Тыванын Арат-тын революстуг намынын кежигүнүнге хүлээп алган. Оон бээр бедиен чылдар арткен, бо үениң дургузунда партийжи даалгаларны күүседир дээш мергежинни, билиин, аргадуржулгазын ол үндүрүп, бедик алка телеттиин коргүүн турар.

К. С. Хорлуу мал ажылынга дыка хей чылдарда чедишкининиинг ажылдаан. Ада-чурттуң Улуг дайынында чылдарында Тыванын ажылчы чоннары совет улуска бүгү талазлыг акыдунманың дузадын чедирген. Кыргыс Самдараковна болунуп онуктеринге ийи аътты, чаъраби ажыг хой, онукуну казаска дузалаамчыга бергеп. Ол ышкаш ниик-хеп айнаан, ажыкту, аъш-чем продуктуларын өрөнгүже чоруткан, ону чыырынга идепкейлиг киришкен. Үзүр Совет Эвиделинге хаалап келген каржы дайынны чылча шаварынга бичө-даа бол бодунуң үлүүн ынчаар киирген.

Бешен чылдарның эгезинде Тываның өөнүг металлургиязының баштайкызы — «Тывакобальт» комбинатты түдүп эгезинэп, оон таваан салыырга, баштайгы тудугларын кылырынга Кыргыс Самдараковна киришкен. Ынчангаш Хову-Аксы суурнуң үнделиглекчилеринии бирээнинге база саналдың чоруур. Анаа ажылдап тура, харыысалгалыын, кыныыман, четпестерге эптеш чогун көргүскен. Телеттиг ажылжии дээш каш удаа шаңналдыг-мактадып чораан.

Кыргыс Самдараковна төөптиг ие, ургуларының болдар, кыстары шүүлүү каттыышкан сезен ажа берген. Оларны күш-ажылга ынак кылдыр, төөптиг ажыл-чанга киижиндерине кырган-ава улуг рольду ойнап турар.

Хоочун коммунист «СЭКП-те 50 чыл» деп хөрек демдээнин эдилекчиин К. С. Хорлуунуң ныы-хары удаага-даа, болуунуң шылдар шаа-биле партийжи даалгаларны күүседип, чонунга төлептиг бараан болуп чоруур.

О. КОРОДА.
Хову-Аксы суур.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААШ

Мастерге сос

Тургустунгандан бээр үр болбаан «Ак-Чыраа» совхозтуң төөү Амдайғыны— Тываның чаа өзүүл кел чыдар, өөнүк суурларының биразын. Чаа суурнуң таваан сөөлүү, оон бээтиглиг бажыңнарын, түүрү үлүг «Тыва совхоз тудугларын» бедидеринге, продукцивиниң шынарын экижидеринге үзүүг идиг болгун турер. Мурнакчы чүгле деңгээн онаалдаларны күүседиринге эвес, кижи бүрүзүн хүлээнген ажылынга харыысалгалыг болуур чорукка, будүүргүлүгенин өзүүлүг эвээ болгунга киижиндер.

Күш-ажылчы маргылдааны шын организастаары, оон дээштинн чедип алыры партия организацизазының киичэнгейинин төөүнге доктаамал түрүп келген болгаш күш-ажылдың сагыыла-чүрүмүнүң, коммунистиниң авангардыг ролюнүң, мурнакчы дүржулганы нелтередиринге, ажылдың шынарының дугайында айтыыларны партия, профзвилел, будүүргүге хуралдарында үргүлүү чугаалажып келген.

Күш фабриказы чартык чылда план өзүүгээр 15 млн. 112 муң чүүрга будүрер планныг турган, харек кырында 15 млн. 878 муңну будүрген, күрүнеге чүүрга садарының планның 100 хүү күүсеткеш, школаны доп-дороан түүп эгелээринге белен бис. Ынчалза-даа брус чогу-биле ол соруга бүтпөйн турар. Школаның боду ийи кат, ону түдарынга 700 кубометр хире брус хэрек. Бо хүнгө чедир чаа

Улуг-Хемде «Күш-аныядың хостуу» совхозтуң сигенчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылында инектиниң малынга четкир санныг чемнерни белеткээр дээш шалыпкын ышкыдап турар. Совхоз 3300 тонна сиген белеткээр хүзээлеңнеп. Ам ында муң тонна аксыг мал чеми белеткеттинген.

Сигенчилериң бүдүрүүчүлүг ышкыдаарынга совхоз столовазының коллективи база үлүгү кижилер турар. Поварлар Анчымаа Кок-оол, Кызыл-Уруг Сайнаг-оол болгаш Зинаида Оолчукай олар амданныг аъш-чемни үе-шагында белеткээш, сигенчилерге чедирип турар.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талдан) поварлар К. Сайнаг-оол биле А. Кок-оол; шалыпчылар-ның бирээзи, бензовоз чоланчызы М. Монгит.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Айтырыңар, харыылап берээл

БАЖЫҢ УРУГЛАРЫНГА АРТАР БЕ?

Кызыл районуң Каа-Хем суурунуң чурттакчызы хамаатты О. Ооржак бодунуң арага дарылын эмнедириниле эмнелге-күш-ажыл профилактоpийинга чорткан уруунуң ийи уруун азырап алгаш, кижизидип олурар. Амгы үеде күдээзин база профилактоpийже арага-дарыындан эмнедип чорудар дээн турарын биилээн. Ынчангаш оларның назы четпес уругларын оон кижизидилгезинде артарын, судтуң шиитпелин ёзугаар профилактоpийже эмнеткен улустуң назы четпес уругларын бодунга ап алырга, ол улустуң башкызы эзи артып калыр болза, ону хавырын алпарбас бе, оон уруу болгаш уруунуң уругларын ук бажыңга артып шилээр эргелиг бе! Бо айтырыгны үстүнде автор сонгуурган турар.

Бо хамаатының айтырыкка юрист С. А. Дорсат дээрзинде харыынны берип турар.

РСФСР-ниң чурттаалга бажың дугайында Кодексизиниң 60 дугаар үүлүн ёзугаар алырга, бажыңны хелеэлеп алган кижи ийи-нииле оон ог-булезинниң кежигүннерн түр үеде ооскээр чорүй барган таварылгада оларның чурттап олурган бажыңына артар эргези алды ай дургузунда кадагалаттынар дээп айтыкан. Азы ону дорту-биле чугаалаарга мындыг бир эвес тур үеде ооскээр үнүп чорупкан кижи алды ай хуусаа эртпээнде дедир чедип келир болза, мурнунда чурттап олурган бажыңыга ол уламыштыр чурттаар эргелиг.

Бир эвес хамаатты кижи чурттап олурган бажыңындан оске черге барып үргүлүү чурттаары-биле үндүр бижидип алгаш чорупкан болза, ол кижи ол хүнден эгелээш үе бажыңга чурттаар эргезин чидирер.

РСФСР-ниң чурттаалга бажың дугайында Кодексизиниң үстүнде айтыкан 60 дугаар үүлүнде чамдык таварылгаларда мурнунда чурттап олурган бажыңыга хамаатты кижиниң чурттаар эргези алды ай-дан ажыг үениң иштинде кагдагалаттынып артып калыр дугайын айтыкан.

Чижээлээрге, шериг албаны эрттирери-биле тур хуусаалыр шеригге келдирткенде, ажылының аайы-биле үргүлүү чурттап турар черинден тур үеде чорупканда, ол ышкаш геология-шинчилел экспедицивзынга ажылдаары-биле, дешпыкыже командировкалап азы өөренип чорупканда, оске-дээ таварылгада ында чораан бүгү үезинниң дургузунда оон башкыга чурттаар эргези хевээр артар. Ынчаарга ол дурум үүлүнүң алды дугаар кезээзинде хамаатты кижиниң эмнелге-күш-ажыл профилактоpийже эмнедирп-биле чорупканда оон ында турган бүгү үезинниң дургузунда бажыңынга чурттаар эргези камгалаттынып артар дээп айтыкан. Ол кижилер эмнелге күш-ажыл профилактоpийнден хостелган соонда алды ай дургузугда мурнунда чурттап турган бажыңыга эзи чанып келир болза, ук бажыңга чурттаар эргезин ышкымас дээп ол-ле дурум үүлүнде айтыкан.

Ынчангаш хамаатты О. Ооржактың уруу болгаш күдээзин профилактоpийге эмнедир хуусаа төнген соонда алды ай хуусаа эртпээнде дедир эзи чанып келир болза, олар бажыңыга чурттаар эргезин чидирбес.

А ол үениң дургузунда ук бажыңны чогуур-биле эзелеп, кадагалал, селтелгезин кылып, төлевирни кылыр дугайында айтырыгны чогуур чергелер-биле баш бурунгаар дугуржуп тургаш, тодарадыр апаар.

ХИРОСИМА ДЕМИСЕЛЧЕ КЫЙГЫРЫП ТУР

Телефонуун тырылаш үнү дыннаглаң. «Кижи төрелгетенин камгалаары дээш мобилизацияга» деп хей-ниитти организациязының координатору Брюс Кроннен аппаратка мөңбиле келген.

— Алло! Кайыын чугаалап тур силер? Альбукеркеден бе? Чыскаал кандыг-дыр?

Ыраккы болгаш дунаергей изиг Нью-Мексико штат-биле дарылзаа үстү бээринден кортан чүве дег, ол тынар-тынмас турган. Удазынның еске үзүгүнде —«Тайбың дээш шимчээшкин болуу» организациязының телээлекчизи. Чазактың милитарисчи, авантюристчи политиказынга удурланыышкын чыскаалдыга белеткел дугайында ол чугаалаан. АКШ-тың Иртаанд базазының чанынга чыскаал эртер деп турган, а Пентагонкуң он-он эртемденнери бетон бункерлер артында «сылдыстар дайынынга» ашыглаар лазерлиг күчүлүг үгер-боону тургузуп турар. «Мобилизацияга» организацияда ышкаш сарыылдыг ындыг америкалар болгаш Чер кырында миллион-миллиондаан шынчы есне-дээ кижилер ол үгер-боону кылып турарларыны чоогуур үезинде томаданнаас болза, лазерлиг ук үгер-бөө онтергайга чепсектерни келтереп дээрзиниң магадыылалын тургузуп болур.

Мында, Нью-Йорктуң суреглыг Бродвейинниң үзүг эвес бажыңында, улуг болгаш чугула зереттиң судалы сол турар. Чаагай сеткилдиг он-он муң кижилерниң арезындан эрес-дидим болук дайынчыларының штээ ында тургустунган. Тайбың келир үе дээш дешпыкыже командировкалап азы өөренип чорупканда, оске-дээ таварылгада ында чораан бүгү үезинниң дургузунда бажыңынга чурттаар эргези камгалаттынып артар дээп айтыкан. Ол кижилер эмнелге күш-ажыл профилактоpийнден хостелган соонда алды ай дургузугда мурнунда чурттап турган бажыңыга эзи чанып келир болза, ук бажыңга чурттаар эргезин ышкымас дээп ол-ле дурум үүлүнде айтыкан.

Ынчангаш хамаатты О. Ооржактың уруу болгаш күдээзин профилактоpийге эмнедир хуусаа төнген соонда алды ай хуусаа эртпээнде дедир эзи чанып келир болза, олар бажыңыга чурттаар эргезин чидирбес.

А ол үениң дургузунда ук бажыңны чогуур-биле эзелеп, кадагалал, селтелгезин кылып, төлевирни кылыр дугайында айтырыгны чогуур чергелер-биле баш бурунгаар дугуржуп тургаш, тодарадыр апаар.

ЧУРУКТА: заводтуң будурул-ге нарпыстары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Телефонуун тырылаш үнү дыннаглаң. «Кижи төрелгетенин камгалаары дээш мобилизацияга» деп хей-ниитти организациязының координатору Брюс Кроннен аппаратка мөңбиле келген.

— Алло! Кайыын чугаалап тур силер? Альбукеркеден бе? Чыскаал кандыг-дыр?

Ыраккы болгаш дунаергей изиг Нью-Мексико штат-биле дарылзаа үстү бээринден кортан чүве дег, ол тынар-тынмас турган. Удазынның еске үзүгүнде —«Тайбың дээш шимчээшкин болуу» организациязының телээлекчизи. Чазактың милитарисчи, авантюристчи политиказынга удурланыышкын чыскаалдыга белеткел дугайында ол чугаалаан. АКШ-тың Иртаанд базазының чанынга чыскаал эртер деп турган, а Пентагонкуң он-он эртемденнери бетон бункерлер артында «сылдыстар дайынынга» ашыглаар лазерлиг күчүлүг үгер-боону тургузуп турар. «Мобилизацияга» организацияда ышкаш сарыылдыг ындыг америкалар болгаш Чер кырында миллион-миллиондаан шынчы есне-дээ кижилер ол үгер-боону кылып турарларыны чоогуур үезинде томаданнаас болза, лазерлиг ук үгер-бөө онтергайга чепсектерни келтереп дээрзиниң магадыылалын тургузуп болур.

Мында, Нью-Йорктуң суреглыг Бродвейинниң үзүг эвес бажыңында, улуг болгаш чугула зереттиң судалы сол турар. Чаагай сеткилдиг он-он муң кижилерниң арезындан эрес-дидим болук дайынчыларының штээ ында тургустунган. Тайбың келир үе дээш дешпыкыже командировкалап азы өөренип чорупканда, оске-дээ таварылгада ында чораан бүгү үезинниң дургузунда бажыңынга чурттаар эргези камгалаттынып артар дээп айтыкан. Ол кижилер эмнелге күш-ажыл профилактоpийнден хостелган соонда алды ай дургузугда мурнунда чурттап турган бажыңыга эзи чанып келир болза, ук бажыңга чурттаар эргезин ышкымас дээп ол-ле дурум үүлүнде айтыкан.

Ынчангаш хамаатты О. Ооржактың уруу болгаш күдээзин профилактоpийге эмнедир хуусаа төнген соонда алды ай хуусаа эртпээнде дедир эзи чанып келир болза, олар бажыңыга чурттаар эргезин чидирбес.

А ол үениң дургузунда ук бажыңны чогуур-биле эзелеп, кадагалал, селтелгезин кылып, төлевирни кылыр дугайында айтырыгны чогуур чергелер-биле баш бурунгаар дугуржуп тургаш, тодарадыр апаар.

ЧУРУКТА: заводтуң будурул-ге нарпыстары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

● **БЕРЛИН.** Герман Демократтыг Республиканың Эртемнер академиязының чанында тайбыныы быжыглаар болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер айтырыглар төлээзи-биле комитет медеглел кылган болгаш ядролуг дайынны болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни ыяырынче делегейде тайбыңга ынак бүгү күштерни кыйгырган. Японияның Хиросима болгы. Нагасаки хоорайларын америк самолёттарның атомнуг чепсек-биле бомбалаанындан бээр 40 чылы-биле холбаштыр ындыг медеглелди комитет кылган.

● **БОНН.** Бо чылдың августа 6-дан соңгаар ядролуг кандыг-дээ чазыдырыышкынны Совет Эйилели часкаал советадыр дугайында ССРЭ-ниң шиитпирин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтүң медеглелинде айтканы ГФР-ниң хей-ниитизининг ханы сонуургалын болдурган деп, барыын-герман солуннар бижип турар. Барыын Германияның демократтыг хей-ниитизи ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативазын келбээ-биле детпээн деп, «Тайбыңны деткинир деңзы» дээр ГФР-ниң дайынга удур хей-ниитти организациязы медеглээн.

● **ТОКИО.** Америк атомнуг бомбалаашкыннарга таварышкаш, качыгдааннарга күруне дузаламчызының дугайында зообайлуну күштүг кылдыр доп-дораан бадылаарын япон адвокаттарның лигазы негээн. Америк самолёттар дертен чыл бурунгаар атомнуг чепсек-биле Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларны араатазыг ёзу-биле бомбалаанының түнелинде 140 муң кижи база аңаа немешкен. Караажа-чидиргер уламчылаашкаан. Аарыглар салгал дамчаан. Бертин-бежеп үүлдер терүттүнгүзээн. Атомнуг бомбалаашкынның үржүүнден тывылган аарыга алыскан кижилер Японияда 370 муң четкен.

Маңаа, Нью-Йоркка, болгаш АКШ-тың еске-дээ хоорайларынга оларның чамдыызын үүлүс удаасс көре бээр, атомнуг бомбалаашкындан камгыдааннар делегациязы ол кампанияга киржиири-биле аңаа чедип келир. Аарыг-арбааннар, дайынга беотинген кижилер Американың 70 хоорайын кезиир. Атомнуг чепсекти бир дугаар ышкаш, ону амыглаан болгаш атомнуг чепсектя эдерер будурериниң амгы үеде чүгүл турар чүүлүнүң кижилери стратегтиг чепсек талазы-биле ортык күштүг болдур дээн сарыын чок ораалдажыышкынының кандыг түңнелдиг төнеринниң дугайында бодаазын дээш олар чедип келир.

Ынчангаш олардың арезында ол дугайында бодаар тура чок кижилерниң база бары хомуданыыг. Боо-чепсекти эдерер будурериниң удур ол кампанияның эгелээринге чедир чүгле үш хонук артканда, Оффатт авиабазага стратегтиг B-1B бомбардировщиктер Пентагонга демчыдып берген, ачаарлыг ядролуг 30 ракетаны ол ундурүп шыдаар. Оларның бирээзи-ле Хиросима ышкаш, он аяыг хоорайны үзүткеп болуур ийик. Оффаттка байырлыг ёзулал үезинде АКШ-та сураглыг «картыга» болуур сенатор Барри Голдуотер мынча дээн: «Америкага бо эң-не чүгүле чүве-дир!».

Үгеен-сарыылдыг бодап-даа, кыпыл-даа турар еске Америка база бар болбайн ам.

Нью-Йорк колледжазының физика талазы-биле профессор Митио Каку менче хөлүн суна-дыр.

— Хиросима бе? — дээш, ерээлдиң бир булуңунга профессор керүп алган тур. —Ол сес мекээ хөйөү хүзээндирип турар. Атомнуг бомбалаашкының үезинде мээң төрелдерим чок болгулаан, ынчангаш ядролуг чепсекти хорууру дээш бүгү амыдыралымда демисежирикимни бодумга дең-гыреглаан мен. Берге болгулаар-дыр бе деп мендеп айтырып турар-дыр силер. Ийе, берге-дир. «Сылдыстар дайынының» программазын безин алгаш көөрге, чепсекти эдерер будурери улам нарын хевирлерже киирип турар-дыр. Чогум адаарга сонуургаачыг-даа ышкаш дыынаалыр. Ол программа ёзугаар «ядролуг чепсекти меңгезиг-биле уе чок, ону ажык чок болдурерин...» Вашингтонда аазап турарлар. Ынчангашкок ядролуг чепсектер күрээзиры АКШ-та көөрүдел турар. Ол дээрге — МХ ракеталар, B-1B бомбардировщиктер, суг адаанга чоруур, ракеталарлыг «Трайдент» төмө-дир. Ам ашыкдап кылып турарыы «космостуг камгалап» биле Ак башкы дег дег ооваалган чепсектерни чаагырарын оралдажып турарыы ол-дур...

Ол сестер угаан-сарыылдыг Америкажың ядролуг ыяанаңыылдыкшынның айыылыкта саңгысыраашкынын илередип турар болгаш дайынга удур шимчээшкинниң . чаа чалгыы чүртте ажык калбарып турда, ол үлезе-биле билдиңнип турар. Демисежирик берге-дир бе? Ийе, берге-дир. Ынчангашкок Хиросиманың калыгдалдарының мурнунга ыяа-дээ хол даяң аңаа олуруп шыдаавас, демисежирик — сарыылдыг кижи бүрүзүнүң үлээлгези-дир.

М. КНЯЗЬКОВ,
СЭТА-ның корр.

Нью-Йорк.

Афганистанның машина шилыр талазы-биле зи аштайгы Джангалак дээр заводу — совет-афганистан экономиктиг кежи дружбазының улуг тудугларының бирээзи. Ол бо чылын бедунуң тургустугынындан бээр 25 чыл болганын демдеглеп турар. «Нагачу» дээр сут күжү-биле ажылдаар элементи ставкизиниң, Нангартаа межуда сут бугазының, Кабул-Кайратон аразының автоорууның, Мазари-Шарифте азот чемничиндиргелер заводунуң, Кабулдуң политехниктиг институдунуң болгаш осне-дээ хей-хой объектилериниң тудугларынче Джангалактың продукциязын чорудуп берип турган. Ол заводта бензовозтарны, автобустарны, кодээ ажыл-агый техниказын, амыдыралга ажыг, лаар үлетпур барааннарын ылып үндүрүп турар.

Арага ишпес куда шайлалгазынга хамаарыштыр

ЧАРАШ АМЫДЫРАЛ ООН ЭГЕЛЭЭР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чүүтелдирер дугайында партия, чазактың чугула докгаалын боттандырып тура, куда ёзулалын элээр эрттирер, ону чаңчыл болдурар дээш бистиң республикада эки эгелээшкинниң эгелей бергенинге кижиниң өөрүвес аргазы чок. Ол дугайын солуннардан номчуп, дөткил турар бис. Ынчалза-дээ, моон мурнунда ышкаш, куда-ге эңдере-чаза арага седер, үш-дөрт хүн ушкуже, тургуже арагалаар чорук чүгле чоокку (алдан чылдардан бээр) үеден кедереп, кептереп келген дап бодаар мен. Ол дээрге, амыдыралдың байлаа, аъш-чемниң элбээ болбайн аам.

Чогум мен бичимде хөрөк сыр дедир турган чүве. Куда-ге арагалаар хамаан чок, ергбаш тудуп, улуг, ёзулуг кижи болган дап санаткыже чедир тыва кижи арага амзавас чораан. Ол дээрге бистиң өгбелерниң бурун шагдан бээр сагып келген чаңчылы.

Дөртен чылдарның эгези, барык чээрби ажыг чыл бурунгаар болган бир куданы уттур ужурум чок. Хорум-Даглың Тербе-Даш баазы. Өтсигенниң ең кирип, чечек, чимистиң чечектелген чараш үези —июль ай чүве. Артыы талазым Хавалыг, Хорум-Даглар, барыын талазым Элезиниг-Хоөу, Улуг-Үзүк, мурнуу чүгүн Чыргакылар, Дөөре-Шанчыг, Кызыл-Шанчыг, Хавлыг-Даг курлаангылай кызыгаарлаан оргу шөлде чайлаг чүве. Монгуш Сундуйның үшкү оглу Кодур-оол биле Куулар Хөгпештейниң уруу ырлаар Севилбаның куда-дою болган. Үш өгнү чергелештир тип каан. Ортаа өгнүң эжик кестызында кызыл тук инискидип каан турарын сактып ор мен. Кырын сиген-биле хөлегеледип каан сери адаанда бир кезек кижи хөл шыдыраа салган. Мөге база зүрештирген. Чээрби хире чүгүрүк аът чарыштырган. Нам үүрүнүң дергазы Монгуш Кежиктен оюн-тоглааны удуртуп чоруп турган. Төрбе-Даш кырынче үне берген, чарышкан аъттарны дуранналп, оон халыткаш мөгелерге барып, оларның хей-аъдым кодуруп, шыдыраачыларны мактап чүгүрүп турда, чолдан кудуруу черге дөгбес. «Куулар Кел-гайтының ой аъды мурнал ор, оон соонда Куулар Сарыг-оолдуң ак аъды, Монгуш Бады-Ламаның Чүгүрүк-Карааты, Куулар Чизиреңниң Шилгизин ыңчаар чүүтелдирип олур. Ой-дээ удаасс келир эвеспе...» — деп, алгыргылаарга кудажыларның чамдыызы ыңаар-ла шүүшту.

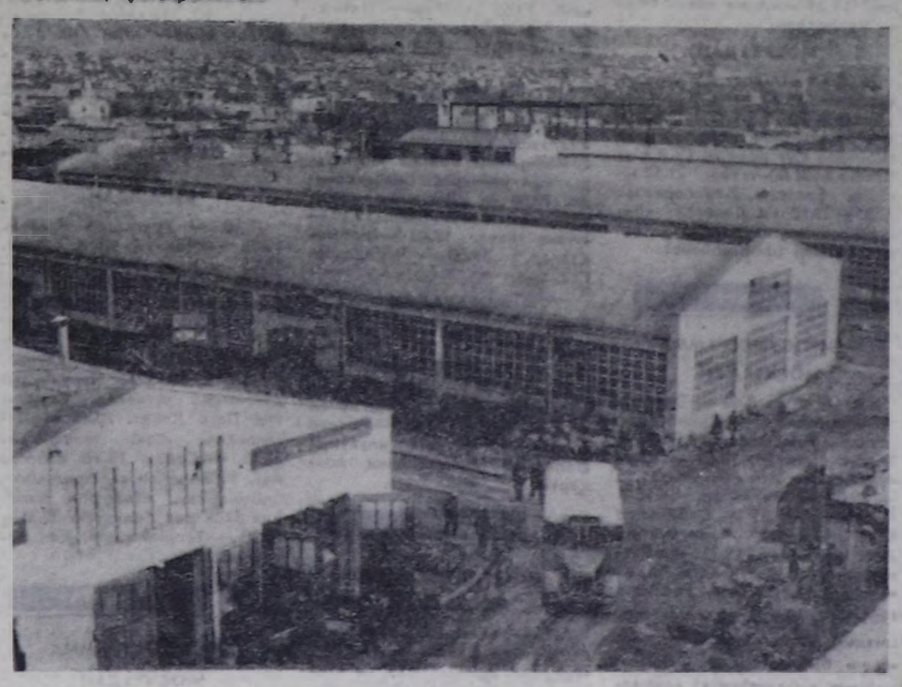
Мөгелерден алдар-аттыг мөге Ооржак Кыргай-оол шүүген. Куулар Хоор-оол үүгүр-дешкен. Шыдыраага Монгуш Бөвүү тиилээн, Тиилекчилерге дүлген хей үшаазы, орттетчиш хүүлтап каан хой башы башталды сөңнээн. Кудажылар өштенип, чемненип дооскан соонда, аңыяктар бистер ырлажып, каргырааш, хөөмейге чижип шаг-ла болган бис. Үениң байдалынга таварыштыр белеткеттинген аъш-чем-даа арбыы. Араганың бараанын-даа көргээн бис. Ону сагынмас, билбес-даа турган бис. Улуг-даа кижилерден азырык кижи деп кижи-даа көргээн бис.

Монгуш Кодур-оол тудугга, Севилбаа мал ажылынга ажылдап чордулар. Оларның ашыктелу ам Хорум-Дагның хундулуг кижилери боол ажылдап, чурттап чорлар.

«Элээр» куда эрттирер дизе оюн-тоглааны канчаар-даа тургузуп боор магалыг үе-дир бо. Мындыг чараш, чаагай үеде назыда чаңгыс кетап болур куда-доюн элээр, чараш эрттирерин ыым күзээзиин. Ёзулуг аастаңнаттыг, чараш, чаагай амыдырал оон эгелээвес деп бе?!

М. КӨРГЕН-ООЛ.

Тес-Хем район.

ЮБИЛЕЙЛИГ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ХЕЛЬСИНКИ. СЭТА-ның тус-кай корреспондентилери А. Горбуновтуң болгаш П. Коновалоовтуң дамчытканы болза: он чыл бурунгаар финн найысылелга 35 күрүненниң башкыларының Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга ат салганнар. Бодунуң ажылын доозуп турар Европаның 33 чурттарының, АКШ-тың болгаш Канаданың дашткыны хөректер министрлериниң ужураашкынының дыттың төөгүзүнде ол чугула болуушкунга тураскаавган. Янзы-бүрү нииттилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың шимчээшкинге удезилеттинген Хельсинки дугуржулгаларының политиктиг улуг ужур-дузалыын сонгай бергеннер онзалап демдеглээн. Министрлерниң ийи талелыг хей санныг, ужуражыышкынныры база чугула ужур-дузалыг. Ужуражыышкынга Совет Эвилелин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашткыны хөректер министри Э. А. Шеварднадзе төлээлээн.

ВУР-нуң дашткыны хөректер министри П. Варкони Венгриявтың чазаа Түңнел актыының чүүлдерин чайгылаш чокка барымдаалап, чепсекти эдерер будурериң сонсадырын болгаш шериг талазы-биле удур туруп турарының дөңнелин шудулаадырының талазы-биле күжениишкиннерге идепкейлиг-биле киржип турар деп демдеглээн. Дээдж дөңнелге ам болур совет-америк ужуражыышкынга Венгрия байыр чедирип. Совет Эвилелиниң ядролуг кандыг-дээ чазыдырыышкынарны чаңгыс талелыг сонсадыр дээн шиитпири еске күрүнелерниң эдерер ужурлуг улуг ужур-дузалыг эгелекчи саналы болгаш улегер-чижээ болур дап санап турар.

Он чыл бурунгаар болган чөвүлел хуралда Европаның дайын соонгадагы төөгүзүнге чугула болуушкун болган дап, Швециянын дашткыны хөректер министри Л. Будстрем медеглээн.

БАРЫМДАА ЧОК

БЕРЛИН. (СЭТА). Рим-католиктиг хүрээ-хинттиң башкызы II Иоан Павелдиң амы-тынынче турк террорист Алн Агджаның халдаашкыны-биле холбаштыр болгар хамааты Сергей Антоновга удур кодургон буруудавышкыннар юрисдиктиг кандыг-даа барымдаа чок болган. Ол дугайын Сергей Антоновга камгалаан ГДР-ниң Юристер комитединиң ында перлеп үндүргеи медеглелинде айыткан. Ол хоп-мегге кампанияның Болгария Улус Республикага удур политиктиг шинчизи үзөм-не илдең болу беогеи.

Сергей Антоновга удур буруудавышкыннар кандыг-даа бузурелди болдурбайн турар кем-херек үүлгедикчизиниң өчүтөөшкө үндезилеттинген дап, ГДР-ниң юристери дем-дегээн. Юридиктиг бодал-биле алырга, ол шуут-ла барымдаа чок. С. Антоновтуң судка чугаалары бурууддавышкының барымдаа чогун тодергейи-биле кергүскен.

Истелгенниң чашыт болур чорууп чаңгыс эвес удаа үреп, ылгай керүүшкүннерни болдуруп, бурууддаттырганның зерек чорудулгазын тепе тыртпайн чорудар «эргезин үреп турган дап, ГДР-ниң Юристер комитеди айыткан.

Болгария Улус Республиканы болгаш социалыстиг еске-дээ чүүтерны хөптөп нүүлдээринең оралдажыышкынны делегей харылзааларынга хора чедирерин күзеп болгаш чүгле международникшинниң ядерлиг ыяанаңыылдыкшынның айыылыкта саңгысыраашкынын илередип турар болгаш дайынга удур шимчээшкинниң . чаа чалгыы чүртте ажык калбарып турда, ол үлезе-биле билдиңнип турар. Демисежирик берге-дир бе? Ийе, берге-дир. Ынчангашкок Хиросиманың калыгдалдарының мурнунга ыяа-дээ хол даяң аңаа олуруп шыдаавас, демисежирик — сарыылдыг кижи бүрүзүнүң үлээлгези-дир.

М. КНЯЗЬКОВ,
СЭТА-ның корр.

Нью-Йорк.

ИРАН-ИРАК: өжээнни кым өөскүдүп турарыл?

Ирактың найысылалы Багдадты «Тайбыңның хоорайы» деп адап турар. Ынчангашкок Иранның болгаш Ирактың аразында чорудулгалары 1980 чылда эгелээнден бээр ирак найысылелга агаар дуураазынының медээзи чангыс-даа түн барык соксавайн кавгеи. Хоорайның хей бажыңнарының кырында кара кожаавыг кажыыдалдың туктары эмгежок шестүп турар. Ол дээргe, иран-ирак фронтуга өлген оолдарының, ашактарының, адаларының кажыыдалын адаиелер, дулгуек калган кадайлар, ажы-төлү клергейлеп турары ол.

Иран-ирак дайынны соксадырын болгаш чөрүлдээнни тейбың шиитпирээрин чедип алырын орапдажкан Каттышкан Нацнялар Организациязының, кажа-дээ каттышпас шимчээшкинниң, делегей организацияларының күжениишкиннери чедиишкин чок болган. Дайынның үлам-не келбарыышкыны бө чылдың мартта эгелээн. Ынчаарда ирак шериглер кызыгаарда эль-Ховейзе тулаазының барыын талакы эрнинге база катап дүжүртүнген соолүнде кадыг-дошкун тулчуушкиннер дагын эгелээн. Ол тулчуушкуннарге ийи талададан 100 муң ажыг солдаттар киришкеп, ужар чүүлдү, ташкыларны, реактивтиг миномётларны келбаа-биле ажыглаан. Хөй муң кижи ийи талаадан өлүрткен болгаш белыглаттырган.

Будун недела дургузунда үргүлүүлээн тулчуушкуннер кандыг-дээ түңнел чок болган. Иран шериглер дедир аткаарлаар ужурга товарышкан. Иранның болгаш Ирактың бугу чер болганынга ада-иелер, төрелдер кажыыдалдың медээлерин алган болгаш ыглашканнар.

Иран-ирак фронтуда байдалдың чидигленгени-биле холбаштыр ийи чурттуң аразында дайын чаа хевирлер шилчээн: «воорайлар дайынын» эгелээн. Хоорайларны бооларын, бомбалаарын болдурбас дугайында дугуржулга Иранның болгаш Ирактың аразында 1984 чылдың июнь 12-де чедип алдынган турган. А ол дугуржулганы үрээн дугайында ийи талалар ам бот-боттарын буруудадып турар. Тейбың хоорайларны, оларның чурттакчыларының базыларын ракеталар-биле боолаан дугайында медээлер ам хөйү-биле ирак-ирак фронтуда ыяап турар апарган. Ийи чурттарның найысылалдары — Багдад болгаш Тегеран хоорайлар сеелгү үеде кадыг-дошкун согуушкуннарга таварышкас хөй муң кижи өлүрткен болгаш балыглаткан, эмгежок базыларны бузулган, эрттенген.

Мусульман байырлал-биле холбаштыр Ирактың инициативазын ёзугаар дайын чорудулгаларын хоорайларже шилчитпес дугайында ийи талаларның аразында дугуржулга бо чылдың июньда чедип авдынган турган. Ынчангашкок тейбың чугаалажыышкынналрны кылырындан Иран мурнукку хевээр ойталаар болза, «хоорайлар дайынын» эгелээри чайлаш чок дап, Ирактың президентизи С. Хусейи сегындырган турган. Ираны Иранның удурулгазы ажыглавышаан, тейбың чугаалажыышкынналрдан ам-даа ойталап турар.

Ирактың 75 хорлыг чурттакчызы Абдель Рахим угаанын ам берык оскунган: оон үш оолдары фронтуга өлүрткен, иран ракета чоокче чаа оон сеелгү «идегелинге» — үзээн солду өлүрген. Кожа ийи чурттарның аразында өжээнжежишкинни кым өөскүдүп турарын, иран-ирак дайын кымга ажыктыг дээрзин ыяргап Рахим ам сонуургаавастаныг шеригже, фронтуже дүрген чорударын ол негеп турар.

...Империалистиг белүүтерниң күткүүшкүнү-биле реакциялыг кииннер иран-ирак чөрүлдээнни эгелээн болгаш кожа ийи күрүнелерниң ядролуг өжээнжежишкинни чогум-на ол белүүтерниң өөскүдүп турарын Рахим билген бооруглей. Иран-ирак дайынның үргүлчүлээри чугле империалистиг белүүтерге, хамыктың мурнунда америк империалистерге, ажыктыг болуп турар. Америк солуннарның бирээзиниң корреспондентизи мынча дап бижээн: «Иран-ирак дайынның үргүлчүлээрин Вашингтонда дыка күзеп турер. Амгы Иран-биле АКШ эптээзин шыдавас. Иран-биле база. Ынчангаш олар чежеге-даа чедир чаалашсыннар, кол чүүл— оларның кейызының-даа тиилелге чедип албазы болуур, бот-боттарын өлүрүүн турганнарын дап, АКШ-тың найысылалыда санап турер».

А. ОСТАЛЬСКИЙ.
СЭТА-ның корр.

НАЙЫРАЛДЫҢ ӨШПЕС ЧЫРЫТКЫЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

демократияның күштерн-биле холбаштырып турар. Ол күштер улам өзүп база быжыгып орар. Чогум-на олар бүгүнниктн үзүткәшкынның айыылын чайладып болур, тайбың, хосталга болгаш чөптүг чорукту байдалында эки амыдыралды тургузуп шыдаар аргалыг.

Фестиваль хүннериниң үезинде Совет Эвилели чаа тайбың инициативаны идип үндүргени онзагай ушуур-утказлыг. Август 6-дан, Хиросиманың таварышкан човулаашының хүнүнден эгелеп кандыг-даа ядролуг чазыдыргышкын кылбазының мораторийнин чаңгыс талалыг чарлаан.

Чүгле шак ындыг политика-Черинң бүтү аныяк-өскенниң амыдыралчы эрге-ажыктарынге дүжүүп турар деп совет аныяктар бүзүрөп турар болгаш тайбыңга ынак ол угланыышкынны шинтпирлин-биле деткип турар! Москва Фестивалының киржиичилерн боттарының чурттарының аныяк салгалынга фестиваль дугайында, боттуг социализмниң байдалдарында чурттап турар үе-чергелерниң дугайында шынны чедирер боор деп бүзүрөп турар бис.

Фестиваль хүннеринде тывылган бот-боттарын биличишкин, эң-сеткил каттыштырылгазы, найырал депшилгелиг аныяктарның ядролуг дайын ийыылынга удур, социал болгаш национал дарлалдың бүгү хевирлеринге удур демнеслинге улам өзер болгаш бижигр деп бүзүрөп турар бис, деп түүнелинде оратор демдеглээн.

Ж. К. Кеннединге сес берген.

Байырымныг болгаш шала кудеранчыг минута келген: Бүгү-делегейниң XII фестивалының Түгүн бадырган.

Чырык чоорту өжүп эгелээн. Шөлдүң ортузунда туктар-биле каастаттынган сценаны прожекторларның херелдерн чырыда берген. Политиктыг ырларның каттышкан ансамблн аңаа көргүзүг кылган. Гитараның ыялдары кыйгы үнүп селган. Баштайгы үннер-ле найыралдың демдээ болган одагны «кывыскан». Оон ынбазының торгу «чалбыштарын» «Бандьера россеньң» фашизмге удур демнеслчилериниң ырызы-биле кады дээрже дүндүүштелип үнүп турган.

Уран чурулга көргүзүглүг талазынга сураглыг чили ауылчылар оргузунга массалыг болдурар база ону сайзырадыр талазы-биле улус депутаттарының Мөрөн кодээ Советиниң күүскомунуң даргазы А. Доржу, Эрзин суурда хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы Э. Сайды, «Чаа оруқ», совхозтуң директору Д-Б. Чолуй, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери В. Сынаа, районнуң Культура бажыңының директору А. Яндаа элээн ажылдарны чорудуп келген.

СЭКП Төп Комитединиң «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эскиндер талазы-биле хөмчүлер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле хөмчүлерни районда ап чорудуп эгелээн. 320 олуттуг база күш-культура залдыг Культура бажыңын Бай-Даг суурда ажыл-агыйжы арга-биле тудуп, ажыглалга киирген күш-культура болгаш спортту хөгжүдеринге улуг идиги берип, чонның дейаъдын кодурген. 1985—1986 чылдарда Марын суурга спорт комплекстиг Культура бажыңын ажыглалга киирер болгаш Кызыл-Сылдыс сес чыя школазынга спорт залдыг немелде тудугну бо чылын тудуп эгелээрн кардунген. Эрзин суурда болгаш чурттакчылыг ескө-даа черлерде уруглар ойнаар черлерни болгаш спорт шөлдерин немей тудуп, сөптелгезин чорудуп турар. Улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң шиитпирин езугаар уруглар ойнаар черлерни болгаш спорт шөлдерин микрорайоннар аайы-биле албан черлеринге, организацияларга быжыглаан.

Районда спорттуң материал-техниктиг базазын улам быжыглаарынче кичээнгей көшөк салдынган. Школаларда бар боол турар спорт залдарын долу ажыглаваин турары хомудамчыг. Ол спорт залдарын чылдың чүгле алды аинда доктаамал ажыглап турар. Бистө чүгле нйи-ле вокей шөлдерин доштелдырар арга бар боол турар болгаш өмаа чылдың на 440 рубльдн чарыгдап турар. Ону доштелдырар ажыл-ээрежни кардынмээниңден өске черлерни доштелдырар арга чок боол турар.

Күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер, оон материалдыг базазын быжыглаар ажылдар чоруттунуп турар-даа болза, ону чонның түн бүргүдеги амыдыралының негелдези болдурар, спорттуң массалыг чоруун бедидер талазынга ажыл ам-даа куду дең-келде тургустунган Ленин аттыг, «Мөрөн» совхозтарда, № 5 КМК, районнуң хереглекчилер ниитилели, район эмнелгези дээш чижектиг комплектиер бөдүүн хевирлиг стадионнарын болгаш спорт шөлдерин дерип албаан. «Мөрөн», «Нарын» совхозтарның үдуртукчулары, ында спорт чөвүлелдери чүгле бай-ыр-наадым болган үелерде хол бөмбүү ойнаар шөлдерни, үдус олурар сандалдарны кыйын көвөй-биле кызыгаарлаттынып турар.

Школаларда спорттуң материалдыг базазы көшөк. Күш-культура кичээлдерниге ажыглаар хаак, коньки чедиишпес. Күш-культура болгаш спорттуң ниити биниг школаларывга хөгжүдерниге дузалаар кылдыр быжыглаттынган ажыл-агыйлар, бүдүүлгелер, албан черлерн ам-даа көшөк ажыглап турарын айтыры чүгүле. Күш-культура болгаш спорттуң массалыг улам көдүрер, оон материалдыг базазын улам быжыглаар талазы-биле үстүнде айыткан четпестерни дарый чайладыр дээш районнуң партия, совет организациялары, профсоюзтар, комсомол организацияларынга болгаш спорт комитединиң шүүдүргү ажылдаар апаар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.
Ш. АЛА.

Спорт болгаш дыштанылга

АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ БОЛДУРАР

ДЫШТАНМЫШААН...

Чөөн-Хемчик районнуң Чыраа-Бажы ортумак школазының өөренмкчилери, школачы бүгү эш-ажыл-биле бир дөмей, чайгы дыштанылгазын ажыктыг болгаш солуун эрттирнп турарлар.

1—7 класстарның өөренмкчилери Сүт-Хөлче хөй хонуктуг поход кылгаш келгеннер. Башкылар болгаш социалистиг чарыштың тинлекчилери өөренмкчилер Шушенское чорааш, В. И. Ленинниң туразында комплекизин сонуургап көргеннер.

Школаның спортчу шилиндек командазын тургузар соруглга-биле суурнуң спорт шөлүнде футбол, волейбол, бас. кегбол маргылдаалары үргүлчү болуп турар. Оон-биле кады шыдыраа болгаш стол теннизиниң талазы-биле спортчу маргылдааларны Чыраа-Бажы — Шеми школаларының өөренмкчилериниң ара-ында чорударын планнап турар. Районнуң турнзм маргылдааларынга база киржир. 6-гы класстың өөренмкчилери Шолбан Күулар биле Кааджыр-оол Ооржак бүгүзевилелдиң «Океан» дээш Владивосточа пнонер лагернинге август айда дыштанырыл-биле чорупканнар. Өөренмкчилерниң чамдыызы Чадаананың «Солнышко», Кызылдың «Байлак», «Гагарин» лагерьлеринде дыштанып турарлар. Тоску классчылар Урана Ооржак, Ушпас Куулар, Херел-оол Данзын-оол Астрахань области ногаа, кат-чимис ажаар болгаш өстүрөр отрядта ажылдап турарлар. Школачыларның будуулга бригадазынга дыка хөй өөренмкчилерни хаара тутнан. 4—7 класстың школачылары мал чемин белеткээринде киржип турар. Үстүкү класстарның өөренмкчилери үш сезон дургузунда совхозтуң ногаа шөлүнге ажылдап, звеноларга чарлып алгаш, сиген белеткеп, малчыннарга дузалакчылап ажылдап турарлар. «Шык-Бажы» сүт-бараан фермазында саанчылап-даа турарлары бар. Школачыларның бир чамдыызы күш-ажылчы практиказын школа септелгезинге эрттиргеннер. Олар төрээн школазын чаагайжыдып, эт-хереклерн, өрээлдерин болгаш спорт шөлдерниң септээринге киришкеннер.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы

хундуску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының дараазында факультеттерниң 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар:

Автотранспорт факультеди, мергежилн — автомобиль болгаш автомобиль ажыл-агыйы.

Тудуг факультеди, мергежилн — үлетпур болгаш хамаату тудуг.

Билдиришкиннер хүлээп алырының болгаш киреринниң шылгалдаларының хуусавалары:

Хүндүску салбырга — билдиришкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринниң шылгалдалары— августуң 1-ден 15-ке чедир, книр самаары — августуң 17-ден 20-ге чедир.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларынга — билдиришкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринниң шылгалдалары — сентябрь 1-ден 15-ке чедир, книр самаары — сентябрь 17-ден 20-ге чедир.

Институтка кирер кижилер физикага (аас-биле), математикага (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение) киреринниң шылгалдаларын тудар.

Институттуң ректорунуң адынга бижээн хүлээп алыышкын дугайында билдиришкинге шилип алганы факультедин болгаш мергежилин айтыышаан, сөөлгү ажылдап турган черниңден будуулгенниң удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының болгаш профсоюлел организациязының даргазының шынзыткаңы характеристика-сумени (ниити билнг школазының доозукчулары — школаның директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салганы характеристиканы; курлавырже хөлөөр дейынчыларга шериг кезектерниңң командылалындан характеристика бээри албан эвес; ортумак билнг дугайында документинни); ортумак тускай өөредилге черин доозуп турарлар —дипломну (демдектерни үшта бижээн); 3×4 см. хемчээлдиг алды фото-чурукту; күш-ажыл дептериндеи үшта бижилгени; № 286 майыктың медицина шынзыргазын көжер.

Паспортту болгаш шериг биледнп ээлэн боду көргүзер. Киреринниң шылгалдаларының үезинде июль 25-тен болгаш августуң 25-тен эгелээш, төлевирлиг белеткел курстары ажылдаар.

Документилерлиг билдиришкинин чорудар адрес: Кызыл хоорай, Ребочая кудумчузу, № 4 бажың, хүлээп алыр комиссия.

КЫЗЫЛДЫҢ № 11 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң бедик мергежилдиг ажылчыларын белеткээри-биле сургуулдар чыырын чарлап турар:

1. Аппаратура таарыштырык-чызы.
2. Аппаратура эптекчизи.
3. Аппаратура слесарь-эптекчизи.
4. Токарь-универсал.
5. Фрезеровщик.

Училищеге 10 класс дооскан билиглиг ооларны болгаш кыстарны хүлээп алыр. Өөренир хуусавазы 1 чыл. Сургуулдарга шуптузунга айда 85—93 рубль стипендия бээр.

Училищеге өөренген хуусавазы ажылдың үзүлбес стажынга книр саналр.

Чурттаар чер хереглээрлерге чаагайжыды тутнан общежитие бээр.

Училищеге киреринниң шыйгалдазы чокка, беседалашкан соонда — августуң 30-да книр саналр.

Училищеге чедиишкинниг дооскан кижилер чингелделиг негелдель, чыле дээди азы ортумак түскай өөредилге черинге киреп эргелнг.

Училищеге киреринге чугула документилер:

1. Училище директорунуң адынга билдиришкин.
2. Ортумак билнг дугайында аттестат.
3. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
4. Сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черниден характеристика.
5. 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук.
6. ВЛКСМ кежигүннерн — комсомол биледи болгаш учёт карточка, шериг албанныглар —шериг биледи азы книр бижээн шынзылга, паспортту — бодунга ап чорудур.

Училищенниң адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, № 141, хүлээп алыышкын комиссиязы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ

6. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — Алма-Ата дугайында док. телефильм. 9.45 — «Новоселье». Телешки. 11.40—11.45— Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.30 — Эстон телевидениениң док. телефильмнери. 15.15 — «Пушкиниң поэзиязының делегейинде». 1-ги дамчыдылга. 16.05 — «Шөл куруглаазын дээш». 16.35 — Композитор Николай Будашкиниү 17.30 — Суг спортунуң талазы-биле Европа-чемпионады. Сугже шуураашкын. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Хөглүг нотежыгаштар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Алкоголизмниң хоразының дугайында док. фильм. 19.15 — Римма Ибрагимова ырлаар. Казаньдан дамчыдылга. 19.40 — Эртем-нептерелдиг фильм. 20.00 — Теп телевидениениң «алдын» фондузунден. ССРЭ-ниң улустуң артнзи Н. Плотников. 21.00 — «Үе». 21.35 —Камера делегейже көруп тур. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — «Москва, любовь моя». Уран-чечен фильм. 10.05 — Кыска концерт. 10.55 — Е. Исаев. «Убил охотник журавля». Поэма. 11.25— «Воины Черного моря». Уран-чечен 8 сериялыг фильм. 1-ги сериязы. 12.30 — Музыка-литературалыг композиция. 13.00— «Призванне». 13.30— Француз дыл. 14.15 — Ворошиловград телестудиязынган дамчыдылга. 15.20 — 15.25— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шыяанам». Орус улустуң «Эмдик-ойа деп тоолу. 18.30 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия төвү». 19.30 — Тывенның 40 чылын байырлаанының дугайында киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50— Чарлалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удүкер, чаштар!». 20.15 —Ырак болгаш чоок ыр. 21.00 — «Үе». 21.35— «Быть братом». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 22.50 —23.05 —«Обь—Сибирьниң хемнз». Док. фильм.

7. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 9.25 — «Циркке шупту ынаа». Свердловскиден дамчыдылга. 9.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.55 — «Бакор» ансамблиниң концерти. Узбек ССР. 11.30 — 11.35 —Медээлер. 14.15 —Медээлер. 14.35 — Эртем-нептерелдиг фильмниң премьерязы. 15.00 — «Пушкиниң поэзиязының делегейинде». 2-ги дамчыдылга. 15.50 — «Голубой портрет». Уран-чечен фильм. 17.15— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Сугже шуураашкын. Эштирн. 17.45— «...Он алды болгаш оон үдуг назы». 18.30—Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Күрүненнң академиктиг симфония оркестри А. Гаязуновтуң чогаалдарын күүседир. 19.45—3 сериялыг уран-чечен телефильм. «Документ «Р». 1-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.30— Телефильм. 22.35 — «Мары». Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга делегей маргылдаазы. ССРЭ — Румыния.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 —«Быть братом». 1-ги сериязы. 10.00— «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 10.30—«Ну, погоди!». 3-кү, 4-кү үндүрүлгези. 10.50— Док. телефильм. 11.20 —«Волны Черного моря». 2-ги сериязы. 12.25 — Немец дыл. 13.00 — Теп телевидениениң болгаш радионуң академиктиг хорунуң концерти. 14.00— «Билиг— күш». Тележурнал. 14.45 —Чуваш телевидениениң программазы. 15.25—15.30 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Экран» чогаадыкчы каттыжышкынының Совет Тывенның 40 чылынга турескаткан телефильми. «Тыва дугайында үш ыр». 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удүкер, чаштар!». 20.20 — В. Кунченко ырлаар. 20.30 — Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Суг полозу. ССРЭ — Испания. 21.00—«Үе». 21.30 — «Быть братом». 2-ги сериязы. 22.35— 23.10 — Делегей конкурстарының лауреады С. Бунин ойнаар (фортепиано).

8. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Дириг амыр-танныр амыдыралы». 9.55 — Хөглүг стартлар. 10.40 — «Документ «Р». 1-ги сериязы. 11.55 — 12.00 — Медээлер. 14.15— Медээлер. 14.35 — Сибирьлеп база Ыраккы Чөөн чүктеп. Док. фильмнер. 15.25 — «Даглерда чес». Фрунзеден дамчыдылга. 15.55 — Россияга 1905-1907 чылдарда революциянның 80 чылынга. Сээн ленинчи библиотекеп. «Демократтыг революцияга социал-демократиянның ийи тактиказы». 16.25— Уругларга фильм. 17.30— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Сугже шуураашкын. Эштирн. Суг полозу. Италия — ССРЭ. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи: айтырыглар болгаш перспективалар. 1-ги дамчыдылга. 18.30 —А. Эшпай. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. «Сотворн бой». Уран-чечен фильм. 22.50— 23.15 —Москва хоорайның «Дукат» клубунуң фольклор ансамблиниң концерти.

9. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15 — «Төрээн черниң аялгалары». Кншинээтем дамчыдылга. 9.45 — Мультфильмнер. 10.30 —«Документ «Р». 2-ги сериязы. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Совет кижиге. Док. фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 —«Белый слон». Уругларга уран-чечен фильмниң премьерязы. 17.10— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Сугже шуураашкын. Эштирн. 17.40 — 19.45 — «Документ «Р». 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Чогаалчы болгаш амыдырал». Литература болгаш критика. 22.35 — Док. телефильм. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Челыларның чогаадылгазы. 8.45 — Док. телефильмниң премьерязы. 9.15 — «Быть братом». 2-ги сериязы. 10.20 — «И. Ильф база Е. Петров. Чогаадылгазының ырыңнары. 11.15 — «Ну, погоди!». 5-кн, 6-гы үндүрүлгези. 11.35 —Испан дыл. 12.05 — «Волны Черного моря». 3-кү сериязы. 13.10 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.55 — «Тарань. Тайылбыр бижиктерлиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.30— «Челээш». Республиканың комсомолчуларны болгаш аныяктары мал чемниң белеткелинде. 19.00 — «Дештыкы кинохроника». Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удүкер, чаштар!». 20.20 — Ритмниг гимнастика. 20.50— Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сотворн бой». Уран-чечен фильм. 22.50— 23.15 —Москва хоорайның «Дукат» клубунуң фольклор ансамблиниң концерти.

10. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культуржүнүң хүнүнге. Док. фильмнер. 9.25 — Эки барааннерны ковудедир. 9.55 — Док. телефильм. 10.25 — «Документ «Р». 3-кү сериязы. 11.40 —Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Эштирн. 12.10 — Эстрада ритмнерн. Теп телевидениениң болгаш радионуң эстрада-симфониялыг оркестриниң концерти. 12.40—«Слово имеет Радзевич». Док. телефильмниң премьерязы. 13.10 — Музейлер болгаш делегелге залдарындан. 13.45 — Бөгүн — Күш-культуржүнүң хүнү. ССРЭ-ниң спорт комитединиң даргазы М. В. Грамовтуң чугаазы. 13.55 —ССРЭ-ниң улустуң артнзи О. Бердина совет композиторларның ырларын күүседир. 14.10 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 14.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы —«Чолээш». «Звезды малийской песни». (Мали). 15.00 — Т. Кузовлева — «Живая вода». Поэма. Автор нонмуур. 15.20— Мультфильмнер. «Ну, погоди!» 9-ку үндүрүлгези. 15.35 — Бөгүн делегейде. 15.50 — Политиктыг тайылбырлакчы Г. В. Прянхинниң беседазы. 16.20 — Мультфильм. 16.30 — Теп телевидениениң политиктыг тайылбырлакчызы Ф. Сейфуль-Мулюков-биле аныяктарның ужуражылгазы. 17.35 —«Спорт. Любовь. Фантазия». Киноконцерт. 18.40 — «Билдингир-даа болза, бузуреннг эвес». 19.45 — Цыган ырлаар болгаш танцылар. «Ромэн» театрның артистери киржир. 21.00 —«Үе». 21.35—«Золотое кольцо». Док. телефильм. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Днепр». 23.45 —«Бир эвес кадык болуксазыңза». 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Киев). 00.45—00.55 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта» 9.00 — Мультфильмнер. 9.20 — Якут телевидениениң программазы. 9.55 —«Победим. Фронтучу өнүүтер клуву. 11.15 —«Дебют». А. С. Пушкин аттыг Горькийниң опера болгаш балет театрының солизи С. Цветков танцылаар. 11.40 — «Солдат и змея». Уругларга телешки. 13.00 — «Кинопанорама». 14.30 — Кижи — чериниң ээзи. 15.30 — Стадион — бүгүдеге. 16.00 — «Музыка часов». Док. телефильм. 16.10 — «Фестивальң конкурсы, концерты...». 17.10 —«Зеленый фургон». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-гн сериялары. 19.30 — Делегей тайылбыры. 19.45 —«Пущино на Оке». Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удүкер, чаштар!». 20.15 —А. Блок. «Родина». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.30—22.55 — «Исполнивший обязанности». Уран-чечен фильм.

11. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Зарядкаже чыскаалыңар! 8.55 —«Творческие былнч». Телеочерк. 9.25— Док. телефильмниң премьерязы. 9.40 —«Спортлотонуң» 32-гн үндүрүлгези. 9.50 — «Будильник». 10.20 —«Совет Эвилелинге барган боол турмен!». 11.20 — «Кадыкшылык». 12.05 —Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 12.35 — Совет черге ужуражылгалар. 12.50 — Кодээнниң ниичилериге дамчыдылга. 13.50 —«Музыкалыг кноска». 14.20 — Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Эштирн. Суг полозу. ССРЭ—Венгрия. 15.05 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.10 — ССРЭ биле Финляндиянның ортасында эртем-техниктиг ка-

Кино

АВГУСТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Магия чёрная и белая» 9.10, «Чингачгук — Большой Змей» 11.00, 12.50, 14.30, «Законный брак» 16.40, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Босоногий Гек» 15.00, «Две версии одного столкновения» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Похищение» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Семь стилей» 14.30, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» в 6: «Последний побег» 18.00, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, дуне чагбас. Дагларга хундус дымыраш чаъстаар, дикмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 3—8 метр. Дуне 9—14 градус, хундус 25—30 градус изнг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дуне 12—14 градус, хундус 24—27 градус изнир.

ШЫН Редакциянық адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүр киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун «Елбей» барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3093.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01308.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 182 (12872) | 1985 чылдың август 7, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

ЧАЪС ШАПТЫК ЭВЕС

Вологда областа «Аврора» совхозтуң мал чемнин белеткээрин агаар байдалдарындан хамаарышпас кылдыр тургускан. Чазашкыныг чай түрза-дээ июльдуң тоңчүзүнге чедир ол черниң механизаторлары эргежок чүгүлә сигенниң чартыын белеткеп ап четтингилекпеннер. оны бирги чергенниң сигенин кылдыр самаан. Сигеи белеткээнниң ажылдарын ол черверге чаа технологияны — үүрмектээн сигеннин кургадырынын «ийи чадалыг» аргазын ажыглап тура чорутқан.

Хой чыдыг сигеннин силос комбайны иезер. Оп-ла комбайн сигеннин он ийи-он беш сантиметр узун кылдыр кезип белеткээр. Үүрмектеттинген сигеи, витамин-сигеи дайгаиы кылыр агрегаттың кургадыр черниге баар. Анаа оон шыгын чээрби беш-үжеи хүү чедирер. А оон соонда янев-мотранспортёр узун ыяштардан кыпган аскыларлыг шыгжамыр черниче сигеннин чорудар. Сигеи тырыпп мөңгеле бербес, оиу хүрүүлерден келген агаар хостуу-биле кургадып хадып турар.

Шыгжамырларга чедир кургаттынган сигеи чогуур кондиңнга чедип, шыгы он үш-он беш хүү чеде бээр.

Элбек чаашкыннарлыг амгы чай үезинде ыкдыг каттыштырган технология боляа тургустунуп келген байдалдан үнериниң зң дээре аргазы болуур. Ынчангаш оон-биле таныжып алыр дээш «Авророже» чүгле Вологда эвес, харын Ярославль, Иваново, Кострома областардан түскай эртемнигнер бо хүиверде иээп турар.

В. ЖУКОВ,
СЭТА-ның корр.

Барское
Вологда область.

ШЕВЕР КИЖИЛЕР

Репортаж

Цевче кире бээрге, машиналарның даажыига чугаа безин дыңналбас. Шимээн-дээш соксаал чок, бачым ишке чаржолашкан-дээ дег. Кожаландыр турар ийи улуг ерээл-ниин бирээзинде хевенниг чувурну, оскезинде фуфайка-ны даарап турар. Кызылдың дээраныпга фабриказының Хову-Аксында чеди чыл бурунгаар ажыттынган бо цегинниң мурнакчы болгаш хоочун ажылдакчылары эээш эвес. Күш-ажылчы коллектив турумчуп, «адрлар-биле четчелеттинген. Мында үжеи сес ажылчыннарның он бежи — коммунистер.

Даараныкчылар белеи бүжь - иээн хелти дээрал турар. Оон хевеңни боттары селыр. Хевеңни килдеп берип турарда-дээ болза, ону дескн селыры, даараварда тварыштыр эттеп алыры шынарлыг ажылдаарынге дузалаар дээрэик, ажылчыннарның кылган операцияларын коруп туре, тайгаарап болуур. Бир үнде 168 фуфайка, 200 чувур даараттыны- турар. Операция бүрүзүн аңгы-аигы ажылдар даараар болганда, шынар дээш кижи бүрүзү харыысалгалыг болуру чугаажок. Ынчангаш-дээ чамдык үрей даараашкынар туруп кепирге, техникитыг контроль килдизиниң эргелекчизи Ольга Доржу ону ыам кылганын тодаредыптар. Үнде үш-дөрт хирени брактап турарын ол чугаалады.

— Чонның хереглел бараанын эки шынарлыг будурери— быстың күлээлгеэнс, эде кыглыышкын чок даараар дээш бүгү хемчегларни ол турар бис. 510 муң рубльдиң бараанныг продукцизвын чылда будурери планнаттынган. Чартык чылда планыяыс 118,3 хүү күүсеттивис. Кадрларны ажылга быжыглаар, оларның мергежиин бедидер айтырыгже кичээнгейии утгандырар сорулга салдынган. Чаа мергежилге он беш кижини ооредирип, дөрт кижиниң мергежилии бедидерп коридунген — деп, мастер Клара Биче-оол демдегледи.

Чайгы үеде ажылчыннарның хей кезии шөлээде турганындан план күүселдезинге бергедээшкин турган. Мында шупту керээженнер ажылдап турар болгаш уруг-дарыы-дээ аарый бээр. Чижээ, майда дөрт кижи план күүсеттээн болза, июньда чээрби дөрт кижи онаалдазынга күш четпээн. Чартык чылда үжеи үш кижиниң бежи хожу-даашкынныг ажылдаан. Ындыг болганда, ажылды эрлечегинг кылдыр организастаары, ажылдаарынга таварымчалыг бүгү байдалдарны тургузары негеттинип турар.

Даараныр машиналарны билдиниг башкарып орар кижини Лариса Кыртынмай дээр. Ол бо цех ажыттынганындан бээр ажылдап турар. Мурнакчы даараныкчы операция бүрүзүн дүрген, шеверии болгаш эки шынарлыг күүседип турар. Бедик мергежилдиг болгаш хүн нормазын ол будум чартык катап ажыр күүседип турар. Алды айларның планын ол 169 хүү боттандырган. Өскедээ мурнакчылар күженишкинниг ажылдап турар. В. Хактыг-оол, А. Намзырай, Т. Куулар оларның шеверии база магадап кордувус. Олар планныг онаалдазын 20—30 хүү чедир ажыр күүседип турар болдулар.

Цехтиң удуртукчулары дагдынылга ажылынче кичээнгей салып турар. Д. Куулар, Г. Таскараков, М. Чамзырын аныектарны дагдынып ап, оларга байлак дуржулгазын дамчыдып турар. Бир операцияны дуржулгалыг кижи ап-бан даарап коргузер, эки даараптар апаргыже чедир чаа ажылдап келген кижиге дузалаар. Машиналарга тевыштыр олуртурда база хоочун болгаш аныяк кижилерни аралаштыр олурткапын эскердивис.

Цехке чиик зап даара кыдыр дериирин планнап турар. Ынчангаш кадрларның мергежилин бедидерп коиучуг чугула. Чарышты организастаарын экижидер, ажылчыннарның мергежилии бедидер дээш оске-дээ чугула сорулгалар коллективтиң мурнунда туруп турар.

А. ХОВАЛЫГ.

ЫРАК РЕЙТЕРЖЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатқан социалистиг чарыш «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының колонналар, бригадалар, цехтер аразында калбарган.

Күш-ажылчы маргылдаанын мурнуу одуруунда В. В. Сухорусловна удуртқан чолаачылар бригадазы чоруп турар. Ол бригадада аар чүк сеортүр 13 «КамАЗ» быжыглаттынган. Олар республиканың суггарылге ажылынге хереглээр тудуг материалдарын Абакан, Красноярскиден сеортүп, эң ырааңы рейстер-же доктаамал чоруп турар. Үк бригада бо чылдың чеди айларында чүк сеортүрүп планда кордунгенинден ажыр күүсеткилээн, чүк сейгерерын 120 хүү чедирген.

База ол ышкаш Н. А. Базаровтуң бригадазы мурнакчы коллективтерниң бирээзин. Үнде «КрАЗ» башкарыкчылары чылдың баштайгы чартынында социалистиг чарыштың түңнели-биле ийиги нөрже үнген.

Ол шалыпчы бригадаларның ачызында «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының коллективи чеди айлар дургузумда беш чус муң тонна төрее чүктү республиканың ажыг-бүрү будуумарынче сеортүп чедирген.

Д. САЛЧАК.

АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

УРГЕНЧ. (СЭТА). Кызылкумның эзи хөвүзүн тевертү он он километр шөйүлген 110 киловатт күчүлүг электри дамчыдыгазының шугуму ажыглалда киргеи. Ол шүтүм Навоинин дагметаллургия комбинединдан энергияны Амударьяның оң талазының күр черлериниче энергияны берген.

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

Атомнуг бомбалаашкыннар халавыига таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң чагаазынга

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ харыызы

Хүндүлүг дээрги Итоі

Силерниң чагаңдарыңы сеткил дүвүрээшкинни-биле номчудум.

Хиросиманы болгаш Нагасакиии ярааганзыг ёзу-биле америк атомнуг бомбалаашкынларның халавыига таварышканнарның чөвүлелиниге болгаш денгээр чүве чок хилинчектенишкиннеринге холбаштыр ханы сеткил кээргээшкинии илергейледим.

Хиросиманың болгаш Нагасакиниң халавы делегейниң кайы-даа черинге кажан-даа катаптаваазын, ядролуг чепсектиң чаа халавы бистиң ортемчейге болбазын дээн Силерниң изиг күзелиңерге бүрүну-биле каттыжып тур мен.

Ядролуг чепсек тывылган үеден бээр ону бүрүн узуткаары дээш Совет Эвилели шиитпирлиг туружуп турар. Ядролуг чепсекти хоруур дугайында делегей конвенциязыи түлээп алырын 1946 чылда бистиң чурттувус саналдаан, ынчалзажок ону боттандыраринга АКШ моондактаан. Ядролуг чепсекти бүрүн хорууруига болгаш узуткаарынга барыын чүктүң хөен чогунга ам база таваржып турар бис, ынчангаш ол чугула сорулганы болдунар-па шаа-биле кезектеп шиитпирлээрии тыварының эргежок чугулазын ол чорук биске тургузуп турер.

Ядролуг чепсекти узуткаар дээш ССРЭ амгы-даа үеде идепкейлиг демисежип турар. Ядролуг чепсектиг өске күрүнелер-биле дугуржулганы чедип алган таварылгада ядролуг чепсегленишкинии дужуреринче эгелеп киреринге кайы-даа үеде белеи бис. Боочепсектиң эидере тургузуш-кунун космоска эгелевес, боочепсектерниң эидере будурүшкүнүн черге соксадыр. ядролуг чепсектерни бүрүн узуткаарынга чедир оларны шиитпирлиг кызырарынче шилчинир дээш АКШ-биле чугаалажышкыннарны ССРЭ Женевада чорудуп турар. Ынчалзажок ол чугаалажышкыннарга дугуржулганы чедип алырынга америк таланың туружу моондактап турар.

Ядролуг дайынны Совет Эвилели эгелевес, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында ол үлүзынген. Ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер ындыг базымны кылган болза, ядролуг чепсекти зоруур дугайында делегей керээзин чарарынга таварымчалыг байдалдар тургустунган турар ийик.

Бистиң тайбың чаа инициативавыс—ядролуг чандыг-даа чазылдырыышкынларны Хиросимага болган халаптың түнүнден—бо чылдың август 6-дан соңгаар чаңгыс талададан соксадыр дугайында шиитпиривис ядролуг чепсектерниң эидере будурүшкүнүнде айтылдыг адаамнажылганы соксадырынче угланган. Бистиң ол соксадыышкынывыс 1986 чылдың январь 1-ге чедир чарлаттынган, ынчалзажок ядролуг чазылдырыышкынарны чорударын АКШ-тың талазындан кылбас болза, үк соксадыышкынывыс оон-даа ыяй уламчылаар апаар.

Ол инициативаны делегейниң хей-нинитизинниң шиитпирлыы-биле чүүлдүгзунгении база болза, ядролуг чепсекти зорууруиың ужуратқан чүүлдүгзунгении болгаш идегелдерииге үк инициативаның дүжүүп турарын бадыткап турар-дыр. Ам-даа, АКШ болгаш ядролуг чепсектиг өске-дээ күрүнелер боттарының ядролуг чазылдырыышкынарын база соксадырында болуп турар. Ол чорук Хиросиманың болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалаашкынарның талевынга таварышкаш өлгенненге чүгле тураскаал болур эвес, харын-даа стратегтиг таварымчалыг байдалды болгаш чер кырынга тайбыңны бужыглаарынга боттуг салыышкын болур ийик. Ядролуг чепсектиң шенелделерии бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында делегей керээзин чарарынга таварымчалыг байдалдар ынчаарда тургустунган турар ийик.

Чер бомбүрээзиниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг чепсек чок зоналарны тургузарынче хей күрүнелерниң чүүлүн бистиң чуртувус биинишкин-биле коруп турар. Чижээ, Соңгу Европага, Балканнарга, Мурнуу-Чөөн Азияга, Африкага ындыг зоналарны тургузары дээш туружуп турар бис. Оожум океанның чурнуу кезээзинге ядролуг чепсек чок зонаны тургузар талазы-биле ол черниң күрүнелериниң күженишкиннерин чүүлдүг деп каару чугула.

Бистиң бодап турарывысты өзүгаар алырга, япон улустуң калбак улус массаларының тура-соруун илергейээн «ядролуг чепсек чок үш принциптерге» үндезилеттинген Японияның ядролуг чепсеи здилевес статузун кыымындаа үревезии Хиросиманың болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалаашкынарга таварышканының 40 чылының бүдүүзүнде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. Ол принциптерни Совет Эвилели үндүлеп турар. Өске күрүнелер сес кырынга эвес, а херек кырынга база ындыг болуру чугула.

Японияны америк ядролуг бааза болдурар, АКШ-биле эвилелдиң системазыига-даа, иинтизи-биле амгы делегейгее-даа Японияның шериг ролюн бедидер дээн үлам күженишкининг орааллажышкынарны хереккө албайн барып шыдаавас бис. Ындыг ораалдажышкынар Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Азия-Оожум океаи девискээрииге дүшкүүрлуг байдалды айыылдыг кыыдыр чидиглендирил турер. Делегейниң ийиги дайыныиың Хиросиманың болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалаашкынарга таварышканыиың кичээнгейинден чогуур түүнелдерии чамдык кижилер амдаа кыыбаан байдалдыг-дыр.

Делегейниң ийиги дайыныың чылдарында 20 миллион кижизии оскунган совет улус ядролуг халапты болдурбазынга бүрүн шиитпирлиг. Хиросиманың болгаш Нагасакиниң таварышкан халавы бистиң чуртувуска калбаа-биле биңгир. Ядролуг кыжаныышкынны бүгү чер бомбүрээзинге бүрүн болгаш эчизиигге чедир узуткаар дээш туружуп турао дайынга удур, ядролуг чепсекке удур Японияда болгаш оске-дээ чурттарда шимээшкин-биле совет кижилер эпсеткил каттыштырылгалыг. Ол шимчээшкиниииң киржикчилериниң составы калбарып, күрээлеңи сырый каттыжкан түдүм-на, үк шимчээшкин күштүг болуур.

Ядролуг дайынны болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии оралдажышкынарны хереккө албайн барып шыдаавас бис. Ындыг ораалдажышкынар Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Азия-Оожум океаи девискээрииге дүшкүүрлуг байдалды айыылдыг кыыдыр чидиглендирил турер. Делегейниң ийиги дайыныиың Хиросиманың болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалаашкынарга таварышканының кичээнгейинден чогуур түүнелдерии чамдык кижилер амдаа кыыбаан байдалдыг-дыр.

Делегейниң ийиги дайыныың чылдарында 20 миллион кижизии оскунган совет улус ядролуг халапты болдурбазынга бүрүн шиитпирлиг. Хиросиманың болгаш Нагасакиниң таварышкан халавы бистиң чуртувуска калбаа-биле биңгир. Ядролуг кыжаныышкынны бүгү чер бомбүрээзинге бүрүн болгаш эчизиигге чедир узуткаар дээш туружуп турао дайынга удур, ядролуг чепсекке удур Японияда болгаш оске-дээ чурттарда шимээшкин-биле совет кижилер эпсеткил каттыштырылгалыг. Ол шимчээшкиниииң киржикчилериниң составы калбарып, күрээлеңи сырый каттыжкан түдүм-на, үк шимчээшкин күштүг болуур.

Ядролуг дайынны болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Ядролуг халапты болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Ядролуг халапты болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Ядролуг халапты болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Ядролуг халапты болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Ядролуг халапты болдурбас дээш, ядролуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дээш демисеилге чедиишкинии атомнуг бомбалаашкынарга таварышканнар организацияларының япон чөвүлелиниң даргаларының бирээзи Сакаэ Ито эш М. С. Горбачевка чоруткан чагаазынга демдеглээн болгаш ядролуг кыжаныышкынны узуткаар дээш демисежиринче Совет Эвилелиин кыйгырган.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айын чедиишкинниг эрттирээл

ЭЗИР-ООЛДУҢ ЭРЕСТИГ ЗВЕНОЗУ

Кызыл районуң «Тиилелге» совхозунуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелии организастыг чорудуп турарлар. Шөлдерде механизастаан бригадалар, звеноолар тургустунгулаан. Кызыл хоорайның албан организациялары, будуулге черлериндеи дузалажып келген бригадалар база шөлүп ажылдап, белеткээн сигенни ажыл-агыйга түлээдип турар.

Ол ажыл-агыйның бригадалар эразының чарыжынга Сарыг-оол Ооржак удурткан сигенчилер бо хүннерге чедир эң-ле эвй сигеннии кезип белеткээн. Олар бо чазың тараан чаңгыс чылдыг сигеннии кезип, алдап турар.

Звеноларның социалистиг чарыжының биргн черинде Эзир-оол Ооржактың звенозу болбушаан. Ында сес трактурист хадыңныг шөлдерниң сигеннии кестирип турарлар. Олар бо чылын муң ажыг тонна сигеннии белеткээш, сес кижи чурттуң улуг хоорайларын, төвүлүг черлерии сонуургап коруп, дыштамыр путёкалар-биле шаңнаткан. Ол чылын чарыңга кеш удаа тиилекчи болуп, шилчинир вымпелди салбаннар. Мурнакчы ажылдаар эрестиг чаңчылын ам база эгелээннери ол.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң шөлдеринде тараан чаңгыс чылдыг сигеннии комбайн-биле ажаал турары; мурнакчы звеноиуң удуртукчузу, трактурист Эзир-оол Ооржак; сууриуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелиинде.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ШАЛЫПКЫН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ АЖЫЛДААР

3460 тонна сигеннн, 360 тонна витамининг сигеи дапгаиын болгаш хоолулуг ескедээ мал чеммерии он бирги беш чылдың доозукчу чылында белеткеп алгаш, инитизиң малын кыштан хүр-менди амырар соруига Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда сандынган.

Совхозтуң мал чеминиң белеткелчилериниң коп-ла ыяаныр курлаавыры — Иштии-Хемде, Серлиг-Дөңде, Ээр-Хавакта чайгаар үнген сигеи кезер черлер. Мал чемнериниң белеткелии чедишкиниг чорудаар дээш сигенчилериң механизастаан үш бригадазын болгаш дөрт звеозуи тургускан. Машина-биле сигеи кезерн берге черлерде хол кадыырлыг 61 кижи ажылдап турар. Инитизи-биле мал чемнериниң белеткелинде 133 кижи хаара туттунган.

Мал чемнерии белеткеп эгелээн үеден бээр Улуг-Хем район районнарның мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыжынга тиилекчи боол үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнатканынга Арыг-Узуңуң сигенчилериниң киирген үлүг-хуузу база бар. Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар кижилерии күш-ажылын шын организастап, организастыг чорукту беднидп, сигенчилер ортузунга сагыыга-чүрүмиу) быжыглап, техниканы билдилиг ажыглап турарының ачызында 1112 гектар черниң сигеии кестинген. 904 гектар черниң сигеннн белдуреи болгаш оон 1018 тонна сигеннн белеткеп алган. 56 тонна витаминниг сигеи дапгаиы, 58 тонна будук-бүрү белеткетинген болгаш 26 тонна сигеннн салгыннадыр арга-биле кургадып алган.

Арыскан салбырының М. К. Сырбыкайга удурткан мал чемнери белеткээр звенозуның сигенчилери Серлиг-Дөңде сигеи кезип турар. Звеноиуң кежигүннери 12 кижи. 11 трактурну, 3 сигеи кезер машиианы оларга быжыглаан. Мал чемнери белеткээрии шалыпкын чорударынга, бедик будуукчулуг ажылдаарынга четчир техника-дээ, кижи күжү-дээ бар деп чугаалап болур. Звеноиуң ишчилери мал чемнери белеткеп эгелээн үеден бээр 280 тонна сигеннн белуп сараттап алган. Трактор-биле сигеи кестирип турар Алексей Доктугу. Одай Байыр, Николай Хавадай, волокушеда ажылдап турар Кошкендей Шогжал-оол хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Хүнде норма өзүгаар 30 тонна сигеннн звено белеткээр тургаш, херек кырында 20 тонна сигеннн белеткеп турар. Хүнде 20 тонна сигеи белеткеп ап турар чүве болза, 1170 тонна сигеннн бүрүн белеткеп алыры берге дээрзин сигенчилер боттарыы-даа чугаалажып турар.

Хүнде бердинген норманы күүседиирнге чүү шаптыктап турарыл? Ажылдаза могуур 11 трактурнуң тозу ажылдап турао. Волокушеда сеортүп турар ЮМЗ-6 дээр трактурнуң мотору үрелиип каар. Оон моторун солуур дээш совхозтуң артык кезектер харыылаар харыысалгалыг ажылдакчызы Шыырап Биче-оол Шагаан-Арыгда «Сельхозтехниканың салбырынче алыргандан бээр элээн үе эрте берген. Сигеи кезер машиналар база-ла болганчок үрелип каар. Ону септеп, селип турда хей үе-шек чидирер. Белеткээн сигеннин клазын тодарадырында улуг четпестер бар боол турар.

— Сигеи кезилдезинче киргенден бээр бир ай ажыл тур бис. Бо эрткен үемнң ишкинде белеткээн сигеимивистиң клазы чеже боол турарын биибее улус-тур бис. Селбырдың үчетчиги Валерий Дөңгур-оол кескен сигеимисти анализ кылдыртырыы-биле улуг агроном С. Прудникова алпарып бээр кижи мен дээш алгаш чоруп-ла турар. Ооң түңнели мынчага чедир сураг-ла-дыр—деп, звено удуртукчузу М. Сырбыкай хомудап чугаалап олурду. Звено удуртукчузунуң чугаалап туроры-ла чеп. Клазы бедик сигеи белеткээрге, сигенчилерниң алыр акша шалыңы-даа арбын болуур.

Ээр-Хавакта сигеи шөлүнде ажылдап турар Шаммак Бор-бактың механизастаттынган звенозуиуң мал чемн белеткечилери бо хүннерде 300 тонна сигеннн белеткеп алган. 1 гектар шөлден 11 центнер ногаан массаны алыры кордүнгеи. Херек кырында 6 центнер дужуттуг ап турар. Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның күш-ажылын организастап турарында четпестер хей. Мынаа бадыткал кылдыр мындыг чижекти киирип болуур. Кызыр чүүл кудаа машина келбейн барганындан сигеи белдуре-ринде ажылдап турар МТЗ-80 «Беларусь» деп трактурнуң маслозу чок ийи хүн ажыл чок аиаа турган. Шак мындыг организас чок чоруктуң түңнелинде тракторист Николай Кечил-оол 44 гектар черниң сигеннн азы 24 тонна сигеннн чедир белдурбейн барганы ол. Мында трактористиң буруузу чок. Сигеи кезер 5 трактурнуң чүгле ийизи ажылдап турар. 2 трактор үрелиишкиннии. Оларны септеп алыр талазы-биле ажылды дүргедедир хемчегларни шүүлеп чорудуп турар.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар сигенчилерниң социалистиг чарыжын дээштиг организастаар, ооң түңнелии доктаамал үндүрер, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажылды совхозта профзавилел комитединиң (М. Х. Дапык) чогуур дөңнелде тургусиаан. Мал чемнери белеткеп эгелээнден бээр профзавилел комитединден сигенчилерниң канчаар ажылдап, чурттап турарын кым-даа сонуургап көрээнин мал чеми белеткеп турарлар хомудап турары чептүг.

Наитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар, аиаа четчир чемни курлаавырлаар дээш «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери хүнде-ле 105 тонналы белеткеп ап турао болза, мал чемнери белеткээр онаалдазы күүсеттинип болуур.

М. ОЮН.
«Шыныңың» түскай корр.

«ШАМБАЛЫГ» ТИИЛЭЭН

Кызыл районда мал чемнери белеткээриниң талазы-биле район штавы июль айның түңнелдерии үндүрген. Районнуң совхозтары июльда 3018 тонна сигеннн, 4018 тонна семажты база 343 тонна витамининг сигеи дапгаиын белеткеп алган.

Чем единицазын ёзугаар мал чемн белеткээриниң планныг даалгазын районнуң ажыл-агыйларындан «Шамбалыг» совхоз [директору П. С. Кара-Сал] июль айда 196 хүү күүсеткеш, тиилекчи болган. Үк ажыл-агыйга шилчинир Кызыл тукту тывыскан. Мал чеминиң белеткелинде «Кок-Тей» совхоз база эки ажылдап турары демдеглеттинген.

Мал чемн белеткээриниң шалыпчы айында районнуң шупту ажыл-агыйлары идепкейлиг киржип, шалыпчы ёзубиле ажылдап турар.

Чайның магалыг чаагай түнмериидe мал продуктуларын новудедирнинче сагыш салыышкын кайда-даа улуг. Кызыл районнуң совхозтары эрткен ийда суг будурерии эрткен чылдың деңнелиидеи 32,7 тонналы хөйиу будургеннер. Районнуң совхозтарындан «Шамбалыг» совхозтуң сут-бараан фермазы [бригадири З. Д. Ооржак] эң хөй сүттү будурүл. планныг онаалдазын ажыр күүсеткеи.

С. МААДЫ.

АРГАЛАР БАР

«Тээлиг» совхозтуң Найырал салбыры бо чылын 1019 тонна медени, 442 тонна сигенни, 4214 тонна силосту, 1141 тонна кек-суланы белеткеп алыр планныг.

Салбырның шөлдеринде бо чылын сигеи эки үнген. Инитиниң малынга четчир сеимыг мал чемни белеткеп ап болуруиуң бүгү-ле аргазары бар. Ам бо хүннерде салбырда сезен беш кижи сигеи белеткелинде доктаамал ажылдап турар.

Аныяк коммунист Валерий Салчак удурткан беш кижи составтыг механизастаттынган сигенчи звено совхозтуң сигеннилериниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Звено мал чемн белеткелинче июнь 20-де киргеи. Оон бээр оон сигеннлерии 132 тонна хоолулуг мал чемнн белеткээн. Бо хүннерде аныектарның бот-оруларынга чарыылгалыг бо звенозуның кежигүннери Эдер-Күй деп черде чаагай үнген сигеннн кезип турар. Олар түн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, белеткээн сигеннн удур-ла чудургеш, Ээр-Хавак сут-бараан фермазында аппарып дужуруп турарлар.

Хол кадыыры-биле кезеп үжеи кижи алды звено болуп үстүп алган бура-сумунар унукүн сигеннн кезип, болуп, хепээннеп турар. Олардан Чкалов Хертектиң, Герман Салчактың удурткан звеноларының кызымак ажылдап турао. Оя ышкаш пенсионер Норбу Матпак ийи ооренчизи оглуубиле 15 тонна сигеннн белеткээрин түлээнген ажылдап турао.

Район төвүнүң албан, организацияларының черлериниң ажылдакчылары салбырның ишчилеринге шеф дузазын көргүзүп турар. Анаа районнуң кижи эмнелгезининң милициязының, банкының, ажаалга кадсазының коллективтери идепкейлиг киржип турарлар.

С. ИРГИТ.
Бай-Тайга район.

ЫРАК РЕЙТЕРЖЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатқан социалистиг чарыш «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының колонналар, бригадалар, цехтер аразында калбарган.

Күш-ажылчы маргылдаанын мурнуу одуруунда В. В. Сухорусловна удурткан чолаачылар бригадазы чоруп турар. Ол бригадада аар чүк сеортүр 13 «КамАЗ» быжыглаттынган. Олар республиканың суггарылге ажылынге хереглээр тудуг материалдарын Абакан, Красноярскиден сеортүп, эң ырааңы рейстер-же доктаамал чоруп турар. Үк бригада бо чылдың чеди айларында чүк сеортүрүп планда кордунгенинден ажыр күүсеткилээн, чүк сейгерерын 120 хүү чедирген.

База ол ышкаш Н. А. Базаровтуң бригадазы мурнакчы коллективтерниң бирээзин. Үнде «КрАЗ» башкарыкчылары чылдың баштайгы чартынында социалистиг чарыштың түңнели-биле ийиги нөрже үнген.

Ол шалыпчы бригадаларның ачызында «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының коллективи чеди айлар дургузумда беш чус муң тонна төрее чүктү республиканың ажыг-бүрү будуумарынче сеортүп чедирген.

Д. САЛЧАК.

АЖЫГЛАЛДА КИРГЕН

УРГЕНЧ. (СЭТА). Кызылкумның эзи хөвүзүн тевертү он он километр шөйүлген 110 киловатт күчүлүг электри дамчыдыгазының шугуму ажыглалда киргеи. Ол шүтүм Навоинин дагметаллургия комбинединдан энергияны Амударьяның оң талазының күр черлериниче энергияны берген.

ЭНЕРГИЯ ЧАРЫГДАЛЫН ЭВЭЭЖЕДИР ДЭЭШ

«Тыва кобальт» комбинаттың коя будурулге участоктарының бирээзи — энергоцехтың коллективиниң цехтер арасында калберген чарышка чеңгыс эвес удаа тинилекчи болуп келген. Чарыштың негелделерин коллектив чедиишкинниг күүседип турар. Оларның бирээзи — камналга. Камналганы кончап чедип ап турарын, кандыг курлавырлар барын көрээлиеп.

Чарыштың хойге кескүзүн чедип алыры чугула дээрэн чугаажок. Цех девискээринде доозукчу чыдыг шелиичы доозарынче кыйырган лозунплакаттарны, көргүзүг самбырелерин эскен. Социалистиг хүзээлгенин база оон көрүп болур. Ында ийи хүн камнап алган материалдар-биле ажылдаарын чедип алырда, кандыг курлавырларны ажыглаза чугуур дээрэнин айтып каан. Бо соруулганы ажылчын бүрүзү эрмегде ажылдап ыяшкынынны остургениниден чедип ап болур. Камналга чүрүмүн күштеалирер болза, 401 муң киловатт-шак электри энергизывы, 335 тонна кывар-чаар чүүл камнап авдынар. Ынчан ажылдың будурукчулуу бир хүү өзер, кывар-чаар чүүлдүң бот-үнезин 0,5 хүү чингээр.

Күш-ажылчы маргылдааны түңнеп тура, камналга айтырыын колдавып турарын цехком шиитпирээзи. Чартык чылда электри болгаш котёл-турбина цехтериниң кайызы-даа планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Чижээ, электри цеги пландан ажыр 4 муң рубльдүң ажылдарын кылган. № 1 котел цеги (начальниги В. В. Баборин), № 2 турбина салбыры (улуг машинист Г. И. Тетерин) камналгены чедип ап, тинилекчилер одуругунче үнген. Эзимегерден Н. Н. Тимченконуң бригадалардан А. Г. Медведевтиң удурткан коллективтери шылгараан. Энергоцех продукция будурериниң планын чартык чылда 105,3 хүү күүсеткен. Күш-ажылдың будурукчулуу планга немей 10,1 хүү өскен. Суг болгаш чылыг ажылдап кылыр планны база чедиишкинниг боттандырган.

Продукциниң бот-үнезин чиигедир соруулга чедип алдыг боттары барып халас чудуруп ап турар.

Хүлээлгеде кердүнгенин ёзугаар 4 муң рубль экономиктиг ажыктыг он ажыг сеналды будурулгеге ажыглаары кердүнген. Чаартыкчыларның сеглыш салгы дег айтырыглары эвээш эвес. Хемүр-дашты үүрмектээрде, ону доозунналдырбас аргаларны ажыглаары, будурулге технологиязын чаартыры дээш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринге оларны киириштирөөн чугула. Арга-сумезин берип болур ээй чыл ажылдап турар мурнакчылар, чаартыкчылар эвээш эвес. Оларга котел цехиниң улуг машинизи В. А. Андриенко, турбина салбырындан С. А. Кузнецов, «Возрождение» дежурный электригин Н. С. Винокурова болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Эртем-техниктиг депшилгелиг дүргедедир талазы-биле хемчегларни цех коллективи ажылдап кылган. Он ийиги бөш чылда ийиги чергениң энергия курлавырларын кыскы үеде будурулге объектилерин одаарыга ажыглаар. 6 мегаватт күчүлүг чаа турбинаны тургузуп, чамдык котелдарны чаарты дерээниниң соонда, эвээш эвес камналга чедип алдынары сеналганган. Цехтиң ажылап кааткан суун катап хереглээринден камнавага алдынар.

Станцияның үшкү эзилээри, К-540 котелду ажыглаага киирилтерге, электри болгаш чылыг энергиязының хереглелин долузу-биле хандырар арга тургустунар. Чаартып деримир ажылдарны бо чылдан эгелеп кылып чорудар. Август айда чылыг дамчыдар шелдү алгыдыг, кол башкарылга шидин сеттеп эгелээр.

Чырык, чылыг, суг талазы-биле чартык чылдың камналга планы күүсеттинген. Ындыгда болза ажыглаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес. Ажыл шагын чеп ажыглаар, шынарже кичээнгейни угландырар дээш өске-даа чугула айтырыгларже күш-ажылчы коллективтиң кичээнгейин хаара тудары чугула.

Электри, чылыг энергиязының, одаар чүүлдүң, сугнуң чарыгдалын контрольдаарын, ону ажыглаарының нормазын тургузарын чедип алыр болза эки. Борта хемчээр техниканы келбээ-биле ажыглаары негеттинер. Камналга талазы-биле рейдилерни чорудуп, тетчеглекчи чоруктү болдурбайн, ону тодаралып, шынарлыг хемчегларни алырын үе негеп турар. Цех бүрүзүнге камналга талазы-биле лозунплакаттарны азары, хана солунга, ачаныыстарга түүнелдеримн чырыдары, механизмнерниң кургуг ажылдаарын болдурбазы дээш оон-даа ыяш чугула хемчегларни шиитпирээринге хей-ниити организациларының киржилгези кескү болур ужуруг. Чежени камнап алганы, кандыг карылгалыы амдыызында көргүзүг самбырезынга чыыртпаан. Энергия хилис бербезын дээш бүгү звеноларның кадрларының хөрүкалгазын күштелдирер соруулга туруп турар.

А. ХОВАЛЫГ.

Леонид Самбуу — машинаһиле ижек сварының мастерлериниң чоокта чаа болуп эртикч республиканың конкурузунга Чеөн-Хемчик районнуң сеанчыларын төлээлеп киришкенниниң бирээзи. Аңаа идеп-пейинг киришкенин дээш ол тускай шаңналды алга...

«Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективиниң идегелии ак сеткилдят, кызымаан ажылыыбиле Леонид бүзүреткет чаалап алган. Ук коллектив-биле ол школачы чылдарындан-на черле танылы, чүге дизе ферманың дүржулгалы сеанчыларының бирээзин чораан, ам-гы үеде пенсиядга авазынга дузалаштыр, фермага ол бо-ла келир турган. Ынчангаш ортуман школазы доозуп тура, Леонид нава ажыладаарын, ким болурун ур-даа бодаинмаан, авазының ажыл-хөрээн уламчылаары-биле сеанчылап эгелээн. А 1984 чылдың күзүнүнде шериг албанындан халажып келгеш, ол база-ла ынак мергежилиниң аайы-биле ажылдап киргеп.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: сеанчы Л. Самбуу. Авторлуң фотозу.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯ:
ажыл планы, шиитпир күүселдезин организастаары

Доктаамал комиссиялары Советтиң бирги организастыг сессиязынга ук Советтиң бүрүн эргелериниң үезинде ажылдаар кылдыр соңгуур. Советтиң органы болганда, доктаамал комиссиялар болза, депутаттарның коллективтиг ажыылының бир чүгүлэ хевири болур. Ынчангаш депутаттар аңаа бактаап кирер. Оон ары-да эвээш сеанныг депутаттарлыг Советтерниң доктаамал комиссияларынга активтерин киириштирерп албан. Доктаамал комиссиялардың составынга күүском кежигүннерп, районнарның база Кызыл хоорайның прокурорлары, улус судьялары, күүском кылдыстериниң база эргеленгелериниң депутат удурткучулары, нодээ база суур Советтериниң күүскомнарының чанында улусчу контроль болуктериниң депутат удурткучулары кирбес.

Кандыг-бир депутатты доктаамал комиссияның составынга соңгуп тура, оон кол ажылын, мергежилин ыяап-ла барымдаалаар. Доктаамал комиссияларның ажылының шынары оон составында депутаттарның билиг-мергежилиниден база дүржулгазынган кол хамаарыжыр. Комиссияларның составынга оон харылаза чугуур айтыырыглары эки билир депутаттарны киирер. Чижээ, план-бюджет комиссиязынга сөң-хөө ажылдакчыларын, экономист депутаттарны, а үлетпүр база тудуг талазы-биле комиссиягa инженер-техниктиг ажылдакчылар, будурулгелериниң удурткучулары депутаттар бактаап киргеп турар болза эки.

Доктаамал комиссияларның мурнунда соруулганы чедиишкинниг шиитпирээрп оон ажыл-чорудулгазын хынамчалыг планнаарындан улуг хамаарыжыр. Ынчангаш оларның ажыл-чорудулгазын организастаарының чугула кезээ болза, ажыл планын хынамчалыг чогаадып тургузары болур. Ону ай, квартал, чартык чыл база будун чылдаа ажылдыр тургузуп ап болур.

План дээрге комиссиялың ажылының программазы-дыр. Оон төлевилелин комиссияның даргазы тургузар, орта комиссия даргазының оралакчызы, секретары база ыяап-ла киржир. Төлевилелди комиссияның хуралынга чугаалажыр болгаш ону шиитпир-биле хүлээп ап бадылаар. Ынчангаш ол дээрге комиссияның бүгү кежигүнниринiң коллективтиг бодалының түңнели болур-дур.

Доктаамал комиссияларның ажыл планын чогаадып тургузарда, оларның ажыл-чорудулгазын чогуур Советтиң ажылының кайы кезээ болурул деп чүвени барымдаалаар алаар. Ынчангаш комиссиялар боттарының планнарын тургузарда Советтиң шиитпирлерин, айтыышкынарын, күүскомнуң, оон эргелелериниң база кылдыстериниң ажыл планын өөренип көөру чугула. Доктаамал комиссияларның ажыл планында чүгле хуралдарны эрттирерни көрген болур. Ол шын эвес. Белеткээр, чугаалажыр айтырыглардан аңгыда, Советтерниң база үстүкү албан черлерниң айтыышкынарының күүселдезин, будурулгелериниң, албан черлерниң база организацияларның ажылын хынап көөру, корум-чүрүм талазы-биле рейдилерни чорудары, чурттак-чылыг черлерниң чаагайжыдылгазы, орун тудуу дээш мышаан массалыг ажылдар-биле холбашкан хемчегler планнарга киирер. Оон аңгыда соңгукчулар мурнунга отчёт тарыны, ылеткелдерни кылып бээрп, соңгукчуларны хүлээп алыры, оларның билдиришкиннерин болгаш дилеглерни шиитпирлээрп дээш ышкаш айтырыгларны киирип планнаар.

Доктаамал комиссияларның ажыл планынга Советке чагыртпайн-дээ турар болза, оон девискээринде будурулгеларинең, албан черлерниң база организацияларының удурткучуларының ылеткелдерни кылдыр киирпеш, ону чугаалажыр көөр, чогуур шиитпирни хүлээп алыр.

Кызыл хоорай Советиниң План-бюджет комиссиязын 15 кижиге составтыг кылдыр турпускан. Ону Тыва АССР-ниң алдарлыг экономизи П. В. Кырдеев ам каш чыл улаштыр удурткан келген. Комиссияның составында экономистер, будурулге удурткучулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар база ажыыч ...мар бар. Бодунуң ажылын комиссия чартык чыл аайы-биле план ёзугаар чорудуп келген. Ону комиссияның хуралынга чугаалашкаш, бадылаан. Айтырыгны хынамчалыг белеткээш, хыналда түңнелин база шиитпир төлевилелин биижээ-зээрге, комиссияның даргазы оон-биле танышкаш, чоруур эдилгелерни киирер, оон соонда комиссияның хуралынга чугаалажыр.

Комиссияның шиитпирни бадылаан, ону хүлээп аяан соонда, керектн эргелээр ужуруг кижи—секретарь ону чогуур организацияларже, будурулгелергe, албан черлеринче саадатпайн чорудар, контроляга тургузар.

Кызыл хоорай Советиниң амгы чыыжының план-бюджет комиссиязының планын будун чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Мурнунда үндүрген шиитпирлерниң күүселдезиниң талазы-биле кэн айтыыр, оон ашгыда хоорай Советиниң ескө-даа доктаамал комиссиялары-биле кады чугаалажыр 4 айтырыг ында бар. Ол ышкаш күүскомнуң хуралынга «1985 чылдың бирги чартыында хоорайның септелге-тудуг эргелелиниң ажылының гүнделиниң дугайында» айтырыгны белеткээр. Комиссияның ажыл планында Кызылдың хлеб заводунуң күүчүлерин шинчээдип ап турарының, хоорайның будурулгелеринiң болгаш организацияларының смета-штат чүрүмүнүң сагылгазының база чамдык будурулгелерде камналга айтырыының талазы-биле айтырыглар бар.

Кызыл хоорай Советиниң план-бюджет талазы-биле доктаамал комиссиязы смета-штат корум-чүрүмүн доктаамал чугаалажып келген. 1983 чылда турганынга бодаврга, ону хажыдары 1984 чылда 50 хүү кызырылганын хынапда илереткен. Ынчалза-даа хынаары будурулгелерден, организациялардан 38 муң рубльди артыкка чарыгдаанын комиссия тодаратkан.

Бо комиссияның ажылында бир эки чүүл болза, үнүүшкүннүг хуралдарны эрттирип турары болур. Эрткен чылын комиссия Кызылдың алгы заводунга барып хуралдаан. Аңаа будурулгенiң хей сайыг төлээлерн олурушкан. Комиссияның дилээ-биле заводка чогуур акша-хөреңги база материал-техниктиг дузаны оон каттыжышкыны чедирген.

Кызыл хоорай Советиниң план-бюджет комиссиязының бүгү кежигүнниринiң база активтериниң доктаамал, боттуг ажылындан шиитпирлер күүселдези эки болуп келген.

Оон дүржулгазында бир эки чүүл болза, комиссияның секретары хөрек эмгелелинi эки чорудуп турарындан ацгыда, хуралга келген-келбээниннең үчёдун кылып турары, комиссияның дараазында хуралынга тайылбырын келбээниниң бээрп, а бир эвес чалааны удурткучулардан кым-бир кижи келбээн болза, ол дугайын хооркүүсkон даргазынга дыңнадып турары. Го чорук комиссияның ат-алдарын улам бедидериниге идил. Бо комиссияның ажыл планын оон бүгү кежигүннеринге баш бүрүнгаар үлеп бээр болгаш хуралдың кижи, кава эртерин, кандыг айтырыглыг болурун секретарь 3—4 хонук бүрүнгаар дыңнадып турар.

Чамдык комиссияларның ажылында, оон планын база протоколдарын тургузарынга ажоок эрекгей чоруктар бар. Чижээ, Өвүр биле Монгун-Тайга районнарда ыкдыг. Тодаргайларга, хуранга болган ылеткелди кошпас, чок болза оон допчу утказын-даа бижиизээн, самал берген улустарның чүгле ат-фамилиязын айыткан болур, ол ышкаш шиитпирлерин эрекгей, ону чогуур будурулгелерже, организацияларже, совхозтаржедаа чорутпаан болгулаар. Ындыг ажылдан кандыг-даа эки түңнел үнмес.

Доктаамал комиссияларның ажылынга кол черин кежигүннериниң аразында хуваалда ээлээр ужуруг. Оон аңгыда комиссияның даргазындан база кол хамаарыжыр. Эң ылаңгыя комиссияның ажылы-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле күүскөм, оон эргелелдерп база кылдыстери-биле, будурулгелер, түс-түс коллективтер-биле харылзаанны ол тудар.

Комиссияның өмүнээзиндеп оон даргазы сессияларга база күүскөм хуралдарынга ылеткелдерни, эдерниин ылеткелдерни кылыр. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, комиссиялардың даргалары оларның шиитпирлээр ужуруг айтырыгларын эки билир, кайы-даа новлективтиң удурткучузунга эргежок чугула организастаары ааргаларыыг болур ужуруг.

Составы улуг комиссияларга дарганың оралакчызын база соңгуурун Хоойнуда көргеп. Комиссияның даргазы чок турар үеде хамык ажылды ол кылыр деп чүве билдингир. Доктаамал комиссияларның ажылынга кандыг-бир адырны, чижээлээрге, мал ажылын, тудугну, улус ээредилгезин-даа, ол ышкаш кайы-бир будурулгеде, совхозта бүгү байдалды-даа бүрүн харыылаар кылдыр дегзып болур. Оон аңгыда комиссияның хуралынга айтырыг белеткээр, кандыг-бир шиитпирниң күүселдезин хынаар дээш ышкаш түр даалгалар база турар. Советтерниң доктаамал комиссиялары улусчу контроль органнары, профсвилел база комсомол организациялары болгаш хей-ниитиниң бот-башкарылгалыг организацияларының-биле. ылаңгыя соолгу негелделерге дүүштүр профилактика чевүлелдерп, эрвгалавашкын-биле демисел чорудар комиссиялар-биле деминиг ажылдаар ужуруг.

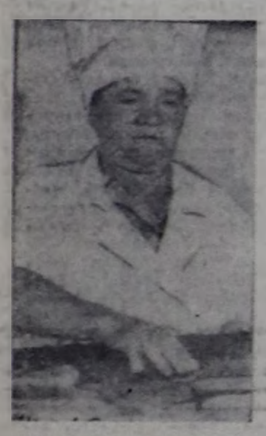
Арагалавашкынны болгаш алкогользимни үндезинин-биле узуткаар талазы-биле доктаал-шиитпирлерге дүүштүр Советтерниң, оон иштинде доктаамал комиссияларның ролю болгаш харыысаатазы немешкен.

С. ХЕРТЕК.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведниң Президиумунуң инструктору.

ОН БЕШКИ ЧЫЛЫНДА

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хоочун хойжузу Конгар-оол Мартыновин Монгуш он бөш чыл малчыннаан. Бо чылын ол төрүүр 566 хонгдан 589 хураганны менди камгалап доруктурган азы төрүүр чүс бөш хойга онааштыр 104 хураганны алган. Ол болза малчынның эр-бүрээзиниң кызымак күш-ажылынын үреттүнелээ-дир. Малчын бодунуң ажылының дугайын мынчаар чугаалаар:

— Арга-дүржүлгелиг мен деп мактанып шыдаавас мен. Мен бодап көөрүмге, хойну чайын, күзүн эки семиртип, одарладып алыры черле чугула. Оларның кыштан түр ажары база малдың чаш төлүнүң кадын-шыырак болуру-даа оон хамаарыжыр. Хамык ужур мал чемиңде, ону хойну белеткеп алыры чугула. Бистер чылдыңма 10 тонна сигенни белеткеп ап турар бис.

Ол чыл бүрүде хойдан кыргып алыр дугун кудулаттайн, харын-даа көвүдедип турар. 1984 чылда бир хойдан-на 4,3 килограмм дүктү алгаш, планын ажыргап. Ол бо чылын база-ла барык оон хире дүктү алган. Коңгар-оол Мартынович чедиишкиннериниг бичиидээ оожургаваан, харын, көргүзүглерни улам көвүдедирибиле мурнакчыларның дүржулгазын хандыр өөренип, бодунуң байдалынга тааржыштыр ажыглаар хемчегlерни ап турар. Ол совхозтуң база бир мурнакчы малчыны Калдар-оол Ооржак-биле социалистиг чарыштыг.

— Коңгар-оол Мартыновичи бодунуң ажылынга дыка хей чүүлдерни ажыглап турар. Өске малчыннарның дүржүлгазын ол чандыр көрбес кижи, ылаңгыя тарып бооздадылганы чорударын хей чылдар дургузунда өөренип келген. Оон ыяй малдың кададың, суггадын шын чорудуп турар, база бир эки талазы — ажылга кызымаа, бердингенн. Оон түңнелинде ол чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Өдек-кыштаанын септелгезин боду кылыр. Хой оодаашкынының үезинде хамык ажылады кадаңы Калдар Бавзановна, оглу Александр, кеин Галина-биле кылып четтигип турар — деп, совхозтуң кол зоотехниги тейлылырлады.

Ажыл-ишчи өг-бүленин эдлери он бир уругну кижизидип өстүрген. Улуг оглу Александр Монгуш ада-мезинге дузалакчы хойжулап кыштаан. Ол адезының изин бескен, оон ажылхөрээн уламчылаарын шиитпирлээн. Оон бичө уругларының Лидия — Кызылдың дээраныла-га фабриказында дээраныкчы, Людмила — садыгжы. Артыкнаары школада өөренип турарлар.

Межегейниң мурнакчы малчыннары Монгуштар ам бүгү күжүн, арга-мергежилин доозукчу чылда ниитинең малының бөш санын хорамча чок камгалап ап, продуктулуг чоруун бедидериниң үлгандырган ажылдап турарлар.

С. ОЮН.

Танды район.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг үткүүр дээш «Атоммаштың» бригадаларының, участоктарының болгаш цехтериниң аразында чарыш кааптаан. Улуг чедиишкиннерин М. В. Ковалевка (чуруда ортузунда) удурткан комвенстыг бригада чедип ап турар. Оон күш-ажылчы календарында ам келир чылдың апрель айы. Он ийиги беш чылдың квартал планын чарыгдаарны эзээжеттинээн база күш-ажылдың будурукчулуун бедиттинээн, партиниң съездизиниң ажыттынар үүнүүге чедир күүседир деп, бригада шиитпирээн. Коммунист М. В. Ковалев күш-ажылга үнегер-чижекти коргузуп, бүс генераторларының дериг-херекселдерин чылын кылырының бедик шынарлыг [illegible]уруун доктаамал чедип ап турар.

Е. НЕТЕРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

Хоорай, суурларның чаагайжыдылгазының айтырыы сөөлгү үеде көскү черни эзлеп турар алырган. Кызыл районнуң девискээринде суурларның чаагайжыдылга талазы-биле кылып чорутkан ажылдарының түңнелин чоокта чаа үндүрген. Терлиг-Хая суурнуң чурттакчылары, хей-ниитизи ылаңгыя сөөлгү үеде элээн ажылдарны кылып чорутконы демдеглеттинген.

Чоннуң дыштанылгазынга комнуг чугула бичии сесерликти ында база кылып турар.

Районнуң суурларының аразынан Терлиг-Хая суурну (нодээ Совет күүскомунуң даргазы Т. Б. Эниктен) тиилекчи деп сонаан, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывысkан.

Бистиң корр.

ӨГ-БҮЛЕНИҢ ААС-КЕЖИИ

«Моген-Бүрен» совхозка хураа-суглаа, байырлалдар, ынаы-бүрү кежээдер болганда, ол Маадыр-не аллын сылдызын, чазактын оскелээ хавыналарын хөрээнде калап алган келир. Зоя Чамзырын назы-хар талазы-биле аныяк, үжен беш хар чаа ажып чоруур-даа болза, чонунга хундүлелдиг, улуг ог-бүленин ээзи. Ол бодунуң оонуң ээзи Кара-Сал Чамзырын-биле кады алды кыстыг, дөрт оолду өстүрүп, кижилткен.

Аас-кежиктиг ог-бүленин уругларының чедиши школачылар, ийизи совхозтуң уруглар садыңга өзүп, культурлуг, эки ажыы-чаңга өөренип турар. Оларның эң-не хеймери — бир харлыг Шолбан. Чеди уруглуг өөредилгези кончуг эки, ада-иезизиниң бир деминг, нетелде, хайгаарадыг болганынган оларның коруучуруму үлегерлиг. Ынча хей уругларның иштинден кым-бир кижи чедүрүп, сылдангаш эчнелгеге чаңгыс-даа катап чыдын корбээнинер.

Сагыш човангыр ада-не школа-биле харылзаалыг, уругларының кичээдиринге, класстың ада-не хуралдарынга уругчу олурхжур.

Чамзырынларның уругларының күш-ажылга кижизидилгези база үлегерлиг. Бештен оруг чедп класс чедир өөренип турар уруглары ынаы-бүрү шеф ажылдарынга уругчу кирхжир. Олар бажын ажылынга дузалажып, оон иштидаштын, ажык-савазын дрыт тургузуп, ажыл-ишкө кежээнин коргузе бергеннер.

Ада-не боттарының үлегери-биле уруг-дарының төлептиг кижизидип чоруур. Кара-Сал Чамзырын ам он тос чыл иштинде төрээн совхозунга трактористеп турар. Зоя Балчытовна Чамзырын совхозтуң уруглар садыңга он чыл ак сетkилдиг ажылдап келген.

— Хой уругларыңы остурүп келгенин ээзи күүгнеден ай санында дузаламчыны ап турарымга өөрүп чоруур мен. Моон-даа соңгаар улам эки ажылдаар апаар мен—деп, Маадыр-не чугаалаар болду.

И. УСПУҢ-ДОРЖУ.
Монгун-Тайга район.

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА — ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА

Тарып бооздадылга — малдың баш санын остүрериниң, оон продуктулуг чоруун бедидериниң эртемге үндезилээн депшилгелиг аргазы. Ону хөрек кырынга бадыткаары-биле бистиң районнуң хойжу бригаларының коргузүглерни маңаа сайгарып көрээлиннер.

Сөөлгү чылдарда район төрүүр чүс хойга онааштыр 61 хураганны камгалап алган болза, «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Чакын Салчакка удуртkан хойжу бригада чылдың-на доктаамал 85—90 чедир хураганы камгалап ап келген. Салбырның Сарыг-оол Сарыглар, Кыров Күжүгет, Окпан-оол Күжүгет деп ышкаш мурнакчы малчыннары төрүүр чүс хойдан-на 100 ажыг хураганнарны доктаамал камгалап ап, хой бүрүзүнден-не 3,6—4 кг дүктү кыргып, күрүнеге дүжээн турар. Бо дээрге бир-ле дугаарында салбырда хойнуң тарып бооздадылгазын чогуур ой-шаанда, шынарлыг кылдыр чорудуп, чаң хураганнарны ажаан өстүрериниң сакман аргазын шын ажыглап турарының түңнелинде чедип алдынган чеднишкиннер-дир.

Хойну эрте-ле, декабрь, январь айларда түлүк солдадыгрынга тарып бооздадылга улуг рольду ойнап турар. Хой күжүн чидирип, арбаанда төрүттүнген хураганнар шырак болур. Олар аарыга алыспас, озуучел, часкы өткө дүргеп кирер болгаш иезинден эртеле чарып каапгар болганда, төрээн хойлар база дүргеп ленгилдеп алыр. Декабрь, январь айларда төрүттүнген хураганнарның баш бүрүзүнденне 600—700 грамм дүктү алыр, а иртингештерниң 9—10 ай четкенде дириг денизин өртүмаа-биле 35 кг чедер болгаш оларны эт планынга киириштирип болур апаар. Тарып бооздадылганың дузазы-биле хойларның хураганнарны назы-хар, дириг денизи-даа талазы-биле чангыс ай болур болгаш иезинден чарып, ангы кодан кылдыр тургузарынга база өөрүг.

Чангыс сес-биле чугаалаарга, тарып бооздадылганың сула эзерижилгеден артык ажыктыг маргыш чок. Ынчалза-даа бо ажыл бистиң районда кошкак организастаттынган. Ону чорударының тодаргай планы, хуусаазы, харылсалгалыг кижилери орта билиннимес болгаш аңа чайгаарлаашкынче шилчээн. Райкүүскомнуң көдээ ажылгагый эргелелиниде, совхозтарның шуптузунда уксажылыга ажылының зоотехниктери бар-даа болза, олар бо чугула ажылче мынчага чедир ханылап кирбээн. Тарып бооздадылганы чорудар ужуруг хонук, хуусаа эртип турза-даа, бо түннерге чедир районда ёзулуг чогуур негелделиниг чедир белеткеттинген чангыс-даа тарып бооздадылга пунктузу чок. Июль айны төнчүзелир хемнер гөрээш Аянгатының. Час-Алырның. Актың оруктарын үреп каапкан. Районнуң агротехпүр каттыжышкынны үрелген оруктарны, көвүүргелерни айның төнчүзүнге чедир кылып хоозар талазы-биле шалыпкын хемчегlерни алырын РАУК кежигүнү коллективтерге даасkан-даа болза, бо ажыл шуудавайн турар. Ынчангаш хемчегlерни дүргеп албас болза, тарып бооздадылга ам база шынар чок болурунун кырында келген. Коданнарны өр, кызының аайы-биле ангылаар ажыл ам-даа доозулбаан. Ангылап каан коданнарны таптыг хынаар болза, чаңгыс коданда хойлар, иртингештер, хууда ошку, хой дээш шупту холушкан—өрээн шокар. Байдал мынаыг турда, тарып бооздадылганы шынарлыг кылдыр чорударының дугайында кандыг чугаа турар боор.

Кошкарларга холукседлыг чемнерни бээр, пунктуларны белеткээр ажылдар багай организастаттынган. Тарып бооздадылга пунктулары тар, каранғы, хирлиг, соок, осеменаторлар хирлиг идик-хен, херекселдер-биле ажылдап турар. Малчыннар хойларны ой-шаанда, график ёзугаар экелбес, зоотехниктер ону негевес, бурулуг кижилерниң хемчээн албас болганда. Бо чорук чылдың-на уламчылавышаан. Чылдың-на чаа черге тур пунктулар тудар чаңчылдан алырылгаш, бүгү талазыбиле тааржымчалыг доктаамал турар пунктуларны туткаш, аяа ажылдаар кижилерни шын шилип алыр, өөредир, кижизидер ужуруг. Бистө техник осеменаторларның хей кезии микроскоп, көрүнчүк чок ажылдап турары чажыт эвес болгай. Бо ээзерге бистиң боттарывысты негелээн, ужур эдерткен чорук деп чүвени олар билир ужуруг.

Дериг-херекселдерниң калгалалы база багай. Чылдың-на аар өртектиг херекселдерни саткаш, тарып бооздадылга доозулган соонда, оларны складтарга дужаавайн турарындан олар үрелип, чилип турар. Оларны экт ёзугаар хүлээткеш, дужаалыр, үрелген азы читкен таваржылгаларда өртээн бурулуг кижиниң шалыныңдан тыртпас керек.

Районга бо хүннерде тарып бооздадылганың 12 пунктуларын чер-черге дериниң негеттинип турар. Оларны септеп, дериг-херекселдер четчелеп, ажылдаар кижилер дилеп турувуста, хүннер өртингде турар-дыр. Бо ажылды чогуур ой-шаанда эки шынарлыг кылыр дооскаш, хойну эрте оолдатkаш чаш төлүн менди алыр деп бодаар болзувусса, шынгыы хемчегlерни алыр ужуруг бис.

Н. ГОНДИН,
мал эмчизи.
Барыын-Хемчик район.

БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУРАР

Ядролуг чазылдырышкыннарны чэнгыс таалыг чурум-бэ август аядыдан эгелэп соксадыр дээн ССРЭ-нэц шинтпиринэц дугайында СЭКП ТК-нын Чиқсуне секретары М. С. Горбачевтун Москвага пэрлэттынган медеглээн делегейнэц бүгү чурттарындан келбэ-биле үнелэп мэргүшкүнирни ол-ла дорвэн хайныктырын үндүрген. Ынчалдыр мэргүн турары хэрэн дурум бэзгээр чүл-дур: ядролуг дэйнины бондурбазы —ам бүгү делегейдэ кожилэрнэц сагыш-сетинлэни хамыкты мүрикады хайныктырын турар айтырыг ол-ла болгай. Полнтыктыг болгыш хэй-нинти ажыладанчиларнын хэй санныг чугаалэрында, первалга тайылбырларында сетинл хамыышкынарынын болгаш идегел салыышкынарынын кожи-кара чок клергейлеттинэц турары ынчангаш таварылга эвес.

Совет Эвилелинэц ядролуг кандыг-дээ чазылдырыгларны соксадыр дээн шинтпикри улустарнын эң-не ыдыктыг нүзелчүүлдэринге таварыш турар болгаш делегейге байдалды эккэндэринэц база чепсегленнишкинин дүжүрэри чедип ыырынын келбэк арганарын ажыдып турар дээ, атомнуг бомбалаашкынардан карашадап, когаравинэрнын Бүгү-впон чөвүлелинэц даргазы Сатору Конноси онзалап демдеглээн. Боо-чепсектерни кызыгаарлаарынын болгаш кызырарынын дугайында дүгүржүүшкүнү чедип ааырын совет инициатива чинге дир апарын америк хэй-нинтинэц камгалал информацизазынын төөү дээр салдарлыг организацизазынын удуртулучулары Дж. Ларок биле Ю. Кэрролл база айытканнар. Ядролуг чазылдырыгларны хорууру ССРЭ-нэц тайбыгга ынанышылдыг чайгыыш чок угланышкынынын бүзүрелдиг хэрэчизи болур дээрзин чер болганда демдеглэп турар. Ядролуг чепсектн бир дугаарында ажыглаваас деп үлэдэгээни бодунга бистинг чуртувус үш чыл мурнунда-ла алгаанын моон-биле кады тайылбырларда сагындыргаш, бо шинтпирин делегей байдалын чогумчударынче угланган хэй-хэй чугула санаядар-биле каттыштыр мэргүн турар.

Хрисниманын олум-чидинэц, үрегдэшкинэц атомнуг бомбаваашкынга таварышкан хүнү—август аядыдан эгелээш бодукүн ядролуг чазылдырыгларын соксатсын деп, Каттышкан Штаттарга совет удуртукчүнүн медеглелинде киргеп кыйгырыг Вашингтонда албан кожилэрнэц илергей-ле хөлээшкинин бондурган. Ол хоруушкун «ядролуг чепсек талазынга совет тергиндегей чорукту хөлээр арттырып каар» дээр аянныг чылдак-биле Ак Бажыңның албан кожилэри ук кыйгырыгны хүлээп албазынче далашкан. Шуут-ла пропагандачы шикаргашкын кылып, Невада штатта ядролуг шенелде чорудар черже совет хайгаарачылерны чаяваа... Ооц-биле хомбаштыр Эй-би-си дээр телекампанна мындыг мнинишкинин кылган: «президент Рейганнын шинтпирни америк мөбысылаада калбаа-биле шугумчүлеп турар. Конгрессте медеглеп турарын өзүгаар алырга, ССРЭ санаядаар-дээ болза, ону АКШ хүлээп албас деп принцип-биле ходелэр деп бинишкинин администрацизазынын бергеп. Ындыг политика-биле боо-чепсектерни контрольдаарынын талазынга дугуржулгалар чедип алдынмас».

АКШ-тын чазаанын халбактанып турар политиказынын үгказын оон тода үнелеп көөру берге. Америк болгаш делегейнэц хэй-нинтизэ америк чазактан сес ыырынга газаашкынарны, айытказашкынары эвес, харын тайбыгынын салымхүүзүн ажыл-херекчи болгаш харымсалгалыг өзү-биле берген будуштуг харынны манап турар.

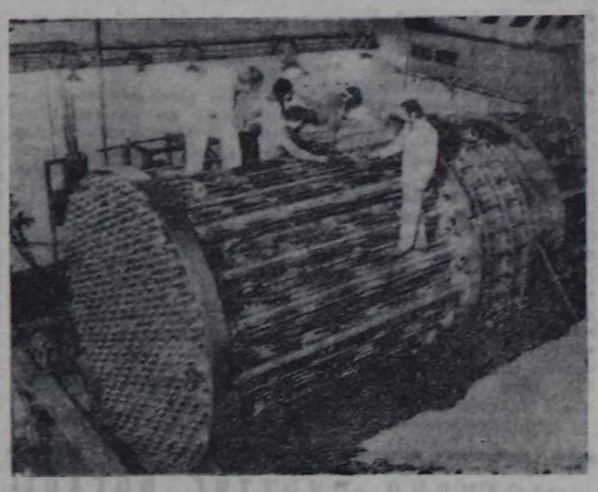
В. ЧУКСЕЕВ.

Совет Эвилелэн болгаш социализмнэц есне-дээ чурттарбиле сырый кады ажыладажылганның ачызында Чехословакияда атомнуг электростанцияларга дерниг-херексэдэрни бүдүрүп турар. Чюхээзээргге, В. И. Ленин аттыг «Шкода-Пльзень» дээр машина тудуунуң комбинадында ССРЭ-де, БУР-да, ГДР-де, ПУР-да, ВУР-да тудуп турар АЭС-терге агрегаттарны туткан.

ЧУРУКТА: атомнуг электростанцияларга дерниг-херексэдэр кылып турар «Шкода-Пльзень» комбинаттың цехтеринің бирээзинде.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ТӨӨГҮЛҮГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ БАЗЫМ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Хиросимэны болгаш Нагасакинни атомнуг бомбе-биле бомбалаанынын 40 чыл оюнга холбашкыр Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелэн медеглел үндүрген.

Хиросимэны болгаш Нагасакинни америк атомнуг бомбе-биле бомбалаанынын 40 чыл оюнун будүүзүнде бүгү делегейдэ тайбыңның оруунга төөгүүлүг ужур-дузалыг базым кылдынган — Совет Эвилели 1986 чылдың январь 1-ге чедир ядролуг бүгү шенелдерни болдурбазын чэнгыс таалыг чөрлээн деп медеглелде демдеглээн. Январь 1-нин соонда бир эвес АКШ база-ла шенелдерни кылбайн баар болза, Совет Эвилели шенелдерни база кылбас деп шинтпирлээн дээрзин медеглелде демдеглээн. Бүгү дипте ажыл-бүрү политиктыг агымнарга хамаарыжып турар хэй миллион кижи тайбыңның ол актызынга байыр чедирип турар.

Ядролуг бүгү чазылдырыышкынарны соксадыры болгаш ядролуг шенелдерни хоруур дугайында керээни чөрөөрү делегейнэц хэй-нинтизинин болгаш КНО-нуң бирги эзлчегде негелдээн деп документтиде айытказ. Бүгү ядролуг улуг күрүнелерни, бирги эзлчегде АКШ-ты, ССРЭ-нэц улегерни эдереринче ТБЧ кыйгырган. Ол төөгүүлүг базымны ядролуг чепсекти дужүрөрни чедип алыр талазы-биле дугуржуруп-ге белен чорук-биле үткээн турар ужурлуг. Совет Эвилелинэц алган хүлээлгелэри ышкаш ындыг хүлээлгелэрни алгаш, Хиросимага болгаш Нагасакиге болган болуушкынарның 40 чыл оюн демдеглээринче еске эртикан ядролуг ыяр күрүнелерни кыйгырып, ядролуг кандыг-дээ шенелдерни соксадырынче болгаш олче орукту ажыдарынче бүгү улустарның сырый каттыжар үезин келген.

Бөгүн америк администрациза бүгү черге ядролуг халапка чедирип болур «сыдыыстер дейтынның» планнарын боттандырып чорудуп тура, чепсекти эдээре будурерни космосче шилчидерни эгелеп турар. Кижи төрелгэтэнге таварып болур бүгү-нинти үзүт-кавшкынның айыылы кыканын турер деп медеглелде айытказ.

Тайбың болгаш чепсегленнишкинин дужүрөри дээш демисежип турар национал бүгү шинчээшкинэрни Хиросимэны болгаш Нагасакинни америк бомбалаашкынынын 40 чыл оюн Совет Эвилелинэц берген ергелэрын ажыглаваашаан, боттарынэц ходелэнишкинэрни ийи катап үлгеттирып демдеглээринче ТБЧ кыйгырган. 1985 чылдың август 6-нын соонда кандыг-дээ күрүне ядролуг шенелдеярни катап эгелевес болзун.

МАРГЫЛДАА ҮНГЕН

ЛОНДОН (СЭТА). «Сылдыстар дайынынның» программазынга англи компанияларның болгаш эртем-шинчилел черлерининг киржилгезинин дугайында айтырыглар талазы-биле Великобритания биле АКШ-тың аразында маргылдаа үнүп келген. Ол дугайын Вашингтонга чоокта чаа Великобританияның премьер-министри М. Тэтчер, камгалал министри М. Хезлтайн оларның АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер-биле болган хэй санныг чугаалажышкынарны тайылбырлап тура англи тайылбырлакчылар медээлээн.

Великобритания «стратегтиг камгалал инициативазы-биле» холбашкан программага бодунуң киржилгези дээш АКШ-тан 1 млрд ажыг фунт стерлингини төлеп бээрин чедип алыр деп турар деп, «Дейлт телеграфтың» Вашингтонда корреспондентизи Биржээн. М. Хезлтайнның болгаш М. Тэтчериниң салган ол негелдези АКШ-тың администрацизазынга чиктигзинчит болган деп, солуп айытказ. Чамдык америкаанар ол инициативага Лондон политиктыг деткимчеин бээр, а АКШ ында чүгле «бай кижиниң ширээзиндеи элээн сартыш» санаядаары-биле кызыгаарланып каар деп бодал турган.

Америк конгресс чажыт «шинчилел» ажыядарынга Англизиның киржилгезинге удурланы бээрин манап турар деп, «Файнэншл таймс» дьюнатказ. Ындыг байдалдыг туруш, «сылдыстар дайынынның» телевизелинин талазы-биле ажыядарга киржилги Атлантиканы кежир «чугаанарның» болгаш технологиянын чэнгыс талалыг «үнүп чоруй баарынга» айыылзынышкынны Великобританияга-дээ, Барыын-Европаның еске-дээ чурттарынга күштелдиритгер деп солуп түнээн.

ЯПОН МИЛИТАРИЗМНИ ТИИЛЭЭНИНИҢ 40 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

ХАНОЙ. (СЭТА). Совет Эвилели миллион кижилиг Квантун армизазы долузу-биле чылче шелээш, япон милитаризмни тиилээринге шинтпирлиг үлүүн киргеп деп, милитаризм Японнынны тиилээнишкинин 40 чылынга турескаадып маңа болган конференцизиге демдеглээн.

Гитлерни фашизмни чылче шелээнинин соонда Совет Эвилели бодунуң эвилелин хүлээлгелеринге шынчы болуп, Ыраккы Чөөн чүшке агрессивтиг одаан чок ыыырынга чутқулдуг киргусеен. Япон милитаризмге удур дээйынче ССРЭ-нэц киргеннн бомбүрзэктиң бүгү-ле дептшилгелиг күштери чүүлдүзүнүп керген, олар Советтер чуртун делегей тайбыңының болгаш улустарының айыыл чок чоруунун коя камгалакчызы деп мэргүп турарлар. Совет Эвилелинэц бүгү-нинти тайбыңыл хандырарыяне угланган чайгыыш чок, тайбыңга ынак угланышкынны дээш бомбүрзэктиң бүгү ук сетикилдиг кижилери мэргүп четтиргенни илергейлеп турар болгаш олар ону долузу-биле детскит турар деп, конференцизиниң киржиччилери айытказ.

«Юнион карбайд» дээр химиктиг америк корпорациза сеелгу түнгэрде АКШ-тың болгаш Канаданың хэй-хэй районнарында болган массалыг хорэннээшкиннэрга база кетап бүрүүлүг болган. Ол компанизиның бүдүрүп турары химикаттарга Калифорнизда хорэннаттынган черлерден келген арбузтарны чиггенинин түңнелинде эвээш-ле дээрге 200 кижи аар хорэннаттынган. Хорэнналкиннэрнын семы үзүк чокка өзүп турар. Ооң чылдагааны болза Керн деп округта (Калифорния штат) делгем черлерге дөрт чыл бүрүтгээр хоралыг газтың дашкаар үнгеннинэц түңнелинде 2500 хире кижи елген, хэй муң кижи аары-биле хорэннээн, хэй кижилер бүгү назынында бертин-бөжел болуп артып калган. Хорэнныт бүдүмелдернин дашкаар үнери «Юнион карбайдтың» ескедээ бүдүрүлге черлерининге, ооң иштинде АКШ-тың девискээринде бүдүрүлге черлерининге база боол турган деп, парлалгага дыңнадыглар боол турган. Ынчалза-дээ ооң эзлерн, еске-дээ хэй америк корпорацизаларның эзлери-биле бир домей, хоралыг будумелдерни бүдүрүп тургаш, ажыынончаа сургаш, озал-ондаг болдурбазының бөдүүн нормалерын безин тоол кербеңнь рыноктче кижилернинг кадыкшылын, хөрүн-дээ амы-тынын айыылга таварыштырып турар продукцияны садып турарлар.

ЧУРУКТА: Сан-Диего хоорайда (Калифорния штат) магазинларнын бирээзиндеи хоралыг пестицид-биле хорэннаткан арбузтарны саттырбайн, хураан ап турары.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ПХЕНЬЯН. Корейнин хостаавының база Корейнин Кушажылчы партиязын тургускавының 40 чылын алдаржыдып демдеглээри-биле КУДР-нуң Төп Улусчу Комитеди «Төрээн чурттуң хостаавы» болгаш «Корейнин хостаавының 40 чылы» деп юбилей медальдарын тургускан.

Ук медальдар-биле япон милитаризмге удур демиселге, Корей Улус-Демократтыг Республикага улусчу эрге-чагыргаңың тургустунары дээш база социализмнин тургузары дээш демиселге идепкейлиг киришкен корей хамаатыларны, ол ышкаш КУДР-биле нейрал болгаш кады ажыыдажылганы быжыглаары дээш улуг салыышкынын кирген дөштыкы хамаатыларны шаңнаар деп КУДР-нуң ТУК-унуң мында варлаан чөрлээнде айытказ.

НЬЮ-ЙОРК. Конституцизя эргелериниң талазы-биле төп деп америк хэй-нинти организацизазынга удур «контраз» өлүрүкчүлерге Рейганның администрацизазының дузаламчызын шинтпирлин-биле бүрүү шапкан. Ооң чөрлээны медеглелде демдеглеп турарын болза: ТРЭ-нинг деткип турары контрреволюсчулар сандинистер-биле тулчурундан коргар, олар чүгле боо-чепсек чок хамаатыны кижилерже — эмчилерже, эмчи сестраларынче, башкылерже, кодээ ажылгагый специалистеринче, никарагуа улустуң амыдыралын экижидер дээш ажылдап туранарже — халдап турарлар. А ол өлүрүкчүлерни АКШ-тың президентизэн америк күрүнениң «тургузукчу-аддаларының мораль талазы-биле чоок кижилери» деп адаан.

АКШ-тың хамаатылары болганывыста бис ол аракташы үүлгедиглер дээш кезекчете таварыжырывысты база ыядып турарывысты билинмес ерге чок бис деп, документтинин авторлары демдеглээн. Бистин кижи бүрүзү ол үүлгедиглерни болдурбес дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг бис.

КАБУЛ. Чуртче дөштыкыдан шургун кирген контрреволюсчу элээн каш өлүрүкчү отрядтарны АДР-нын айыыл чок чорук күштери Парван болгаш Каписа провинцизаларынга операцизалар үезинде үзүттүкөөн.

Душманнарның хэй кезинин үзүткаан азы тудуп алган деп, Бахтар агентство дьюнатказ. Ок-чемзектиг сес складты, хэй санныг боо-чепсекти болгаш ракеталарны, радиохарылзаа дериггелерни тэнеер алган.

МАНАГУА. Никарагуаның нейысылалында Сандинисчи ассамблеяның сессизазы ажыыдап эгелээн. Ону Каттышкан Штаттарның талазындан кембүрүүлүг агрессизаны база өлүрүкчү үүлгедиглерни улам кедередип турарының түңнелинде тургустунган бейдалды чугаалажып көөру-биле. Национал хостелганың Сандинисчи фронтузунуң Национал удуртулгазының шинтпирин ёзугаар чыгган.

Америк империализмнин чимзенишкиннеринден улусчу эрге-чагырганы камгалаарынче угланган хемчегленнин планын НХСФ-нин дээди консультативтиг органының депутаттары чугаалажып көөр. НХСФ-нин иштинге организастыг эскерилгелерни база ында чугаалажыр, олар америк агрессивга удур, чаа инитилелди тургузары дээш демисежип турар никарагуа улустуң авангарды болур НХСФ-нин ажылчорудулгазын идепкейжидер ужурлуг.

ПАРИЖ. Социалистиг инитилелди тургузары — малагасси улустуң эң чугула сорулгазы, ынчангаш бис шилип алган оруувустан ескээр баспас бис деп, мында үнүп турар «Африка Азия журналга берген интервьюзунга республиканың президентизи Дидье Рацирака медеглээн. Дашкаартан ыйыдыышкында, социализмге ежээлэн «үштернин биске удур чорудуп турары психологтуг дайын-дээ. Малагасскарның социалистиг угланышкынын ескертирнче албадап шыдаваас деп, ол демдеглээн.

Экономика талазы-биле күштүг, чечектелип турар күрүне болу бээр бүгү-ле аргалар бистин чүртувуста бар деп, президент чугаалаан. Малагасгаан бар. Ол дээрге садыгжыларның дежурныйлаашкынга кээп четтикпейн баарын. Дружинниктерни кежээкиниң 19 шакта четчелээр болгай, «инструктаж соонда олар тустус участоктарынче чорупторлар. А бистиң магазинниверистиң хэй кезинин 20 шакта ээр. Ынчангаш чамдык дружинниктер дежурныйлаашкынга кирижип шыдаавайн баргылаар. Бо айтырыгны моон соңгээр чогумчалыг кылдыр шинтпирлээр боор деп ндегел бар.

...Бо чылдың бирги чартыынын ажылын хоорайның элэн тура улусчу дружинаның штабы түңнээн. Бирги черни ээлээн Кызылдың үлетпур барааннар садыының дружинниктеринге вымпелди болгаш 100 рубль түңнүт шаңналды тывыскан. Ийнги черни ээлээн «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцизалар зеводунга вымпелди, 75 рубльди тывыскан. «Тывааптотранс» каттыжыышкыны үшкү черни ээлээн болгаш вымпел база 50 рубль-биле шаңнаткан.

Идепкейлиг дружинниктерге шаңналдарны слётка тывыскакан «Эң эки дружинник» деп херек демдээ-биле Кызылдың үлетпур барааннар садыының ажылдакчызы Е. Н. Аракчаа, Садыг министерствозунуң АТБ-зинин чолаачызы П. Н. Ермолаев, Тудуг банкызының техниктиг кылдызының начальныгы В. Н. Здобнев, «Тывааптотранс» каттыжыышкынның начальныгынын ораалакчызы Н. К. Катренко, Тудуг кезектери болгаш конструкцизалар зеводунуң чазаныкчызы А. Ф. Сычкин олар шаңнатканнар. Идепкейлиг дружинниктерге туресказал белектерни, Тыва АССР-нин иштики херектер министерстводунуң дужаарын ёзугаар ертекчиг белектерни база тывыскан.

Кызыл хоорайның эки тура улусчу дружинаазының кежигүннери слётке кыйгырыг база хүлээп алган.

Д. ЧЫДЫМ.

Каяа-даа үлегерлиг корум-чурум дээш

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИН ЁЗУГААР

СЭКП Кызыл хооркомунуң хуралдаар залынга найысылалдың дружинниктериниң слёду болуп эрткен. Аңаа инитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш дружинниктериниң кылып чорудуп турары слётке илергейлеттинген. Чижээ, корум-чурум камгалаар талазы-биле хоорай штабын тургускан, кем-херек үүлгедир чорукка удур демисел чорудар бүгү кижилериң база ол штаб хайгаарап турар.

Эки тура улусчу дружиналарның кежигүннеринең кол хүлээлгелери — хулиганнаар, арагалаар болгаш инитилелге удур еске-дээ үүлгедиглерни болдурбазы. Ындыг СЭКП ТК-нын болгаш ССРЭ-нэц Министрлер Чөвүлелинин арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди идепкейлиг чорудар дугайында доктаалдары, ССРЭ-нэц база РСФСР-нэц Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктары үнген соонда олардың ажылы улам идепкейжээн. Дружинниктер кудумчуларга, паркталга, скверлерге, бажыңнар чанынга болгаш еске-дээ хэй-нинти черлерининге профилактика ажылын чорудуп турар. Ооң-биле чергелештир ажыыл-агыйлы эвес чоруктарга, инитиниң енчүхереңгизин оорлаар, олча-ажык харап артык ертенге барбаан садар чорукталга удур демиселди милиция ажылдакчылары-биле демнежип алгаш чорудуп турар. Ол ышкаш орун шимчээшкинниге айыыл чок чорукту хандыраар дээш дружинниктериниң ажылы кескү дээрзин слётке демдеглээн.

Слёт доозуланган соонда бистиң корреспондентизэ эки тура улусчу дружинаның ажылынга хамаарыштыр чамдык удуртукчулар-биле беседа кылган. Олардың хөрүзүзүн моон адаанда парладывыс.

Антонина ПАВЛОВА, эки тура улусчу дружинаның хоорай штавының начальныгы:

— Амгы үеде нейысылалда 269 дружина бар, олардың составында беш муң ажыг дружинник кирип турар. Олар доктаатынган шактарында херыылаар участоктарынче үнүп, инитиниң корум-чурумун быжыглаар дээш тодаргай хемчегларни ап турар. Ылаңгыя Кызылдың үлетпур болгаш аъш-чем барааннар садыгларынга, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцизалар зеводунуң, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның, Кодээ ажыл-агыйлы база Культура министерстволарының, Тываның электри четкилериниң болгаш еске-дээ черлериниң дружинниктериниң эки ажылдап турарын демдеглээри чугула.

Бо чылдың эгезинден бээр дружинниктер янзы-бүрү хамыдыышкын кылган 1500 ажыг кижини иштики херектер килдизинге экелп хүлээткен, общежитиелерге хымалдаларны кылган, мурнунда кем-херек үүлгеткен дээш шинтпирип чоруан кижилерни хайгаараар талазы-биле чедимчелиг ажылдарны кылган. Кудумчуларга, еске-дээ хөй-нинти черлерининге корум-чурумну тургузар талазы-биле дружинниктериниң салыышкыны улуг дээрзин демдеглээри чугула. Кежээним-не ортумаа-биле 200 ажыг кижи дежурныйлаар хүнде-ле алдандан аазаап эвес кижи үнүп турар.

Чоокта чаа эрткен партия хуралынга коммунист болгаш комсомолчу кижи бүрүзү эки тура улусчу дружинаның составынга кирер, дежурныйлаашкынче үнер деп шинтпирни түлээп алган бис. Ооң-биле чергелештир садыг каттыжыышкыннарының удуртукчуларын боттарынга кылдыр чурумчуткен. Садыгда эки тура улусчу дружинаның командирине садыгның директорунуң орадакчызы В. Г. Сапеликинаны, штаб начальныгынга — кадр килдизинин эргелекчизи Н. Д. Снегиревены томуйлаан.

Комсомолчуларның оперативтиг отрядының дугайында база демдеглээр чогуур. Ооң ат-алдары сеелгу үеде улгатканн дээрзин садыгның партбюрозу, удуртулгазы демдеглеп турар. Отрядта 72 кижи бактаап киргеп. Дежурныйлаашкын үезинде 22—24 кижи доктаамал үнүп турар. Олар милиция ажылдакчылары-биле кады рейдилерже база үнүп турарлар. № 4 ХПТУ-нуң, кодээ ажыл-агыйлы техникумунуң педагогика институдунуң общежитиелеринге олар рейдилерни кылганнар.

Үстүнде чугаалаан үүлдеримден дружинниктериниң-дээ, комсомолчуларның оперативтиг отрядының кежигүнериниң-дээ дежурныйлаашкынче четче үнмейн турарын эскерген боор силер. Чамдык чептүг-дээ, чептүг эвес-дээ чылдагаанныдан ийи-чөгүс кижилер келбейн баары шын. Ону быстер хуралга, партбюрогө сөңгөрып турар бис. А каяа-даа шинтпирлээри берге бир чылдаа-

КЫЙГЫРЫГ ҮНДҮРГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентствонуң Камгалалдың дьюнатканын ёзугаар алырга, Уганда күрүнениң башкыры генерал Тито Окелло чамдык организацизаларга кыйгырыг кылган. Дужуртикен чазакка удур демиселди ол организацизалар чорудуп келген. «Төгерик столга» конференцизага киржиринче оларны күрүне башкыры кыйгырган. Ужуражышкынның коя сорулгазы — чурттуң моон соңгээргы хегжүүдезиниң орукгерын чугаалажып көөру болур ужурлуг деп, генерал өйткан.

Конференцизага киржир кылдыр чалаткан шимчээшкиннерниң ерезинде — Удурланышкынның улусчу армизазы, Угандаңы хостаары дээш шимчээшкин, Угандаңы камгалаары дээш шимчээшкин. Ынчаергө Удурланышкынның улусчу армизазы деп шимчээшкинни камгалал министри турган Й. Мусевени башкарып турар.

Алыктарның болгаш студентилериң Москвага болган XII Бүгү-делегей фестивалының үезинде оон делегаттарны болгаш ажылчылары Ада-чурттуң Улуг дайынының совет улустуң Тиилелгезинге алдар кылдыр Москвада Езулээл даанда тураскаал тудуунга киришкен.

ЧУРУКТА: совет болгаш өвран оолдар, кыстарның Езулээл даанга найыралчы өзу-биле бир деминг ажылдап турганының үези.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«ЭШ КАПИТАН, ВЕНГРИЯГА ААЛДАП КЕЛИНЕР!»

Будапештиниң ырлыкым кудумчуларының бирээзинде озалаан эрги бажың. Ханаларында чамчылаан венгр керемникалыг ыяш чада. Делгем ерээл, оон кейи-даа талелаарында ном-на, ном. Мээн илергей-ле сүрзеделим, бажың ээзизиниң ерей муңгаргей, эвилең, чымчок характары. Сугаглыг венгр шүлүкчү болгаш очулдуруучу Жужа Рабиле бештайгы танылыышкам шаг ынчаар сагыжымга артып келген.

Оон соонда хой катап ужуражып, бистиң чуртувус дугайында, Жужаның чажындан ынакшыл бергенин бистиң литературавыс дугайында, чаа ажылдар күзелдер болгаш планнар дугайында чугаалажып турган бис. Белен эвес орус дыл-биле, орус литература-биле канчаар оон таныжа бергенин бир катап Жужадан айтырган мен. Жужа хүлүмзүрээш, орус дыл, «школазының», дайын чылдарында танышкан болгаш ам-даа үргүлүү сактып чорууру бештайгы «бешкызының» дугайында чаптанчыг тоогузун чугаалады.

— Дайын үезинде мен бичии чаш турган мен, бистиң өвүс Папе деп улуг эвес венгр хоорайга чурттап турган— деп, Жужа Раб чугаалай-дыр.—Шеринг кижилерге бистиң бажыңывыс таварышкан-на турган боор, ынчангаш хостаага соонда, бот-боттарын солушпушаан, биске үр үеде совет офицерлер чурттап турган чүве. Бештайгы чурттакчыны амдаа сактыр-дыр мен, ону Александр Горький деп адаар чораан. Ол венгрлеп шору чугаалаптар болгаш биске киирерде: «Мен багай эвес кижи мен» деп чугаалап турган. А бир ай эрткенде байырлажып чоруп тура венгрлеп мынче дээн: «Мен бакырап турмен» Ынчангаш чаактарындан караңаң чажын чодуп турган.

Бистиң бажыңывыска хүлүмзүрээчел-даа, шыңгыы-даа шырайлыг, харын-даа кеңүс аныяк кижилер кээп турган. Чунар ерээлге янзы-бүрү аржыылдар турар чүве, «кежээ апарганда эргин кастыышка кандыг-даа салыктар тургулаар. Ынчаарга бир катап бистиң бажыңывыска ег-булеге шериг эмчилери чурттап берген. Кайбы кежер госпитальдың даргазы, медицина албанының майору Ирина Шмулевич, а ашаа — оон чагыргазында (оон дугайым соолүнде бо-ле сактып, «аттыржыр турган бис) капитан Шмулевич.

Бир эвес чырык чер кырынга бештай керегеш-ле ынакшыл бээр чүве бар болза, бештай керген кижиге база хамдыгып болур боор. Шмулевичилер бүзүнгаар ажыг-чаңгыс-биле бистиң кайгатканы. Час дүүл келген чүве. Бистиң садывыска ыяштар чечектели берген. Ак хар ышкаш чечектерлиг вишня дезүнге элгээ-ле шай ижип оре. Шмулевичилерниң төрээн Киевиниң, Россияның, тайбың амыдыралдугайында чугаазын дыңнап турган бис. Мээң ачам шоолуг билбес турзумза-даа, орус чугаанын авлгазы мээң сеткил-сагыжымны хөөра тудупкан. Орус дылга мени оореди турган капитан Шмулевичиниң чымчак, хоюг үнү мелээ таварышкан. Капитан кашда катап мынча дээн чүве: «Жужажыгаш, Совет Эвилелинге, биске, кээр силер!». Мен дораан барып шыдаавайн, 15 чыл эрте бергенде орус литератураның очулдуруучузу апарган, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң чаасынын ёзугаар чораан мен.

Мээң ынак чогаалчыларым Чеховтуң, Тоястойнуң, Достоевскийниң чогаалдарынын бодун номчуп шыдаптар мен деп бодал мени күш кимрип турган. Дылга бештай бодум ооренип эгелээш, оон соонда университетке ооренген мен...

Бир катап Жужа студентилер библиотеказынга ол үеде Венгрияга ат-сурва үнмээн Сергей Есениниң шүлүктериниң чыындызынга таварышкан. Номчуп көрген. Догеразын билбээн-даа болза, биляп алган чүүлдери оон сеткилсагыжын дүвүредипкен. Есениниң чырыткылыг шүлүктерин көш-даа катап номчуп көрген. Ынчангаш бир катап мындыг бодал төрүттүнген: «А бир эвес орус шүлүкчүнүң шүлүктерин венгр дылче очулдуравын оралдажып көрзе чүл?». Кызымаккай ажыл-ил чыя үргүлчүлээн, оон соонда Сергей Есениниң шүлүктериниң чыындызын Жужа Рабтың очулгазы-биле парлап үндурген. Ажыл чедишкинниг болган. Чыындыны Венгрияга чеди катап парлаан. Бо үе Есениниң шүлүктерин Жужаның төрээн чуртунда чугле номчуп эвес, харын-даа улустуң ырлары кылдыр санаваш, болганчок-ла ырлажып турар деп, ол чугаалап турар. Ынчангаш ол ырларның автору бар деп чамдыкта шынзыдар үзүрга таварышкылаар.

Очулга ажылы Жужа Рабтың күштүг хандыкшылы, сайым-чолу болу берген. Чеховтуң болгаш Горькийниң дыка хой рассказтары, Цветаеваның чогаалы, Мамин-Сибиряктың, Сергеев-Ценскийниң, Стельмахтың, Гоммарның номнарын Жужа Рабтың ачызында венгр бажыңнарда бар апарган. А оон соонда Евтушенконуң, Вознесенскийниң, Винокуровтуң, Левитанскийниң, Рождественскийниң, Ахмадулинаның шүлүктерин очулдурар солун ажыл. Совлгу чылдарда Жужа Рабтың дузазы-биле орус болгаш совет чогаалчыларның 160 хире номнарын венгр дылга үндүрген. Жужаның адыш хүндүлекчилериниң бирээзи ол сээнны дыңнап чаңа, номчуурун безин берге чүве-дир!..»

— Амыдыралым иштинде совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында хой номнарны очулдурган мен — деп, Жужа Раб чугаалап турар— Дайын дугайын, кижилерге оон чедирген ажык-шүжүүмүн дугайын үттүп болбас деп санаар мен. Дөртен чылда тайбың болгаш аас-кежиктиг чурттап келдивис. Бистиң чуртувусту көрүпкөр даан! Бо чылдар дургузунда ол чечектелген, хүннүң-не ол жижирер дээрзинге бүзүрээр мен. Ынчалза-даа ол бир байдалда болур: бир эвес бистер чаа дайынны болдурбас болзувусса. Кижилерниң сагыш-сеткилин оттүрүп, дайынны көөр төлүү чок чоруктуу хайындырар керек. Бо хереңке мээң киржилгем —Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында совет чогаалчыларның эң эки номнарын очулдурары.

Жужа ыыттавайн барды. Мен база ыыт чок ор мен. Оон тайбыралыг болдарааның дуврээтпес деп бодап алдым. Ындыг турбуже бир-ле чүве сагынган ышкаш ол хүлүмзүрээш, база катап чугаалай берди:

— Бир эвес мен чазыптаан болзумза, ам капитан Шмулевич 70 хире харлыг турар. Оон адын, адазының адын сагынмаан тур мен. Дайын мурнунда Киевке чурттап турган деп билир мен, анаа төрүттүнген-даа чадавас. Ол эзир хайбыг, эрес кара эрин салдарлыг эр турган. Онуттым, ужуражыр болзумза мегалыгла ийик... Мен аңаа мынча деп бижир ийик мен: «Эш капитан! Венгрияга ваадап келиңер!».

Владимир СТЕФАНОВ,
Будапешт.

(ПМА).

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Кижи төрелгетенниң кызырынга бистиң амгы хүннеривисте дег ындыг коргунчуг кыжаныг мооң мурнунда кажан-даа дургелип көрбээн. Тургустунуп келген байдалдан үштүнериңиң кара чаңгыс сарыылдыг оруу — ол дээрге боо-чепсектерин эндере бүдүрериң — чүүң-даа мурнунда ядролуг боо-чепсектерни Черге эндере бүдүрерин болгаш ону космосче тарадырым болдурбазының дугайында удур туруп турар күштериң дугуржулгазы болур деп, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачев бо чылдың март 11-де болган СЭКП ТК-ның эллчег чок Пленумунга чугаазынга демдеглээн.

Империализтиг күштериң баштап турары ол кыжаныышкынның ажыылын бурунгаар доктилгелиг кижи төрелгээн медерел биилп, космосту дайын сорулгазынга ажыглаарынга болгаш дайын чепсээн эндере бүдүрериңе удур кижи бүрүзү күжүн, биилин каттыштырары ажыктыг деп санаар турар. Тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижи төрелгөөнниң саналын деткип, Тайбының Бүгү делегей Чөвүделиниң президиумуу «Сылдыстар дайынынга» белеткелдим соксадыр!», «Женевага чугаалажыышкынарга чедиишкинни хандырар!» деп кыйгырыгны үндүрген.

Ол кыйгырыгга совет кижилер дидим харыылап, адаанга долу ат салган чагааларын АКШ-тың президентизи Рейганче, НАТО-нуң штаб-квартирязынче, КНО-же болгаш Женеваже чоруткулаан..

— Тайбының Бүгү делегей Чөвүделиниң президиумунуң кыйгырыын бурун деткип, ол документ-биле бистиң Тожу районнуң чурттакчылары —115 кижини таныштырдым. Олардың тайбың дээш күзел-чүткүлү чамгыс. Олар адаанда ат салган чагааны дөрт адресче чоруткан—деп, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Василий Семмаевич Тамдын-оол биске бижээн.

— «Правда» солунган ТБЧ-ниң делегейниң бүгү чонунге кыйгырыын номчудувус. Чүректеривиске, үзел-бодалдарывыска эң чоок ол чүүлге документиниң бурун деткип, удуртукчуларывыс баштады ат салган чагааны Рейганче, Перес де Кузьярже чоруттувус — деп, Чадаананың орук-септелге-тудуг участогунуң механизатору В. М. Ондар биле чөвүчү Б. Ч. Донгак олар база биске бижээн.

Ындыг чагааларны Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну В. Д. Омельянчук болгаш оон-даа өскелер бижээн.

Тыва АССР-деп Нью-Йоркче, Вашингтонче, Брюссельче болгаш Женеваже 15000 мун кижи ат салган 300 чагаа чоруттунган.

Совет кижилериң Төрээн чуртунга шынчызы-биле бердингенинниң болгаш тайбыңга иэиг ынакшылының хереними— оларның тайбың фондузунга эки тура-биле дадывыр салыышкыны кылып турары.

Бо чылдың бирги чартыында бистиң республиканың күш-ажыылчы коллективтеринден, албан черлериниң 150 организациялар тайбың фондузунга немелденни киирген. Олардан республика эмнелгезин, туберкулёзка удур диспансерни, халдавырлыг аарыглар эмнелгезин, көдээ ажыл-агый техникумун, Кызылдың школа-интернадын, Кызыл районнуң Шамбалыг ортумак школазын, район төвүнде «Малышок» ясли-садты, Чөөн-Хемчик районнуң өөш ажыл-агый коллективин, Чадаананың хлеб заводун, Ак-Довуракты курстразты, Тес-Хемниң райсанэпидстанцияны, Көдээ ажыл-агый министерстводун, Тандының дуржулга станциязын, Өвүр районнуң, Баян-Колдуң, Кунгуртуг-ның хөрээженнер чөвүлелдерин болгаш оон-даа өске күш-ажыылчы коллективтерни адаан болуур.

«Тувакоммунэнергонуң» албан-хөөнчүлери болгаш ажыл-чымнары ай санында шилчидилгени кылып турар. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр олардан тайбың фондузунга салыышкынның нийти түңү 2340 рубль болган. Ол ышкаш харылзаанын будурулге-техниктиг эргелели болгаш оон салбырлары — 2865 рубльди, радио-телевидение төвү — 2452, Чөөн-Хемчик райпозу — 2240, Кызылдың күш фабриказы — 1635, Ак-Довуракты АТБ-зи— 1510 рубльди шилчиткен.

Дайынның болгаш күш-ажыылдың хоочуннары тус-туста тайбың фондузунга салыышкынын немеп, тайбың камгалалының пропагандистери боол өскелерге үлегер-чижек болуп турарлар. Ындыларга Ак-Довуракчан М. К. Куулар, Н. П. Могилко, Кызылдан А. П. Зверев, А. С. Борбак-оол, Туранданан М. В. Семен, В. Л. Федоренко, Шагаан-Арыгдан Ф. А. Лобаченко, М. С. Лобаченко, Бай-Хаактан Серебряковтарның ег-булезинден адаан болур. Олар боттарының чыып алган акшазындан тус-туста чүс ажыг рубльди салган.

70012 шилчидилге санынче Ак-Тал школазының башкылары К. Кек-оол, Б. Ооржак, Сур-оол, Мөңгүн-оол, Р. Чульдум, а ол ышкаш пенсионерлер О. С. Товуу (Кызыл), В. И. Гусенин (Ак-Довурак), С. Х. Чылбан-оол (Самагалдай) олар тус-туста 45 рубльди шилчиткен.

Тываның ажылчы чону тайбың дээш демиселге киржип тура, Совет чазактың даштыкы политиктиг шугумун долугдетпин, эдрелуг халапты болдурбас дээш боттарының үлүүн ам-даа киирер.

С. СИЗЕНЕВ.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫ СОНУУРГАТКАН

Эртиен дыштанар хүннерде Кызыл хоорайга студентилериң тудугжу отрядтарының дайынчыларының Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалынга тураскаатнан маргылдаалары, уран чүүлге концерт көргүзүглери болган. Ол оюнларны Кызылдың көрүкчүлери улуг сонуургал-биле көрген.

ЧУРУКТАРДА: студентилериң тудугжу отрядтарының агитбригадаларының көрүлдезинге Казаның студентилериниң ойнап турганы; көрүлдениң киржиичилери болгаш көрүкчүлер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАҢЧЫГЫЫШКЫН

Каргы үну Берт-Арыгга дыштанар хүннериниң бирээзинде район төвүнүң эмнелге коллективиниң кежигүннери ег-булелери үруглары-биле келгеннер.

Арыг агаарга дыштанып келгеннер спортчу маргылдаалларга боттарының күжүн база шенежип көргөн. Шыгдыра, шашки, волейбол, мерге кагары, чаржыры дээш ескээ-даа оюннар болган.

Мөңгүн-Тайга район төвүнүң коллективтери дыштанып хүннеринде оюн-тоглаалар организастап, хостуг шакты ажыктыг кылдыр эрттиргеринге чамчыгып турарлар.

М. ХЕРТЕК.

АСТУРИЯ ЧУРТТУГ РИГАЧЫ

Латвий ССР-де шериг комиссары генерал-майор А. Э. Розенберг фронтучу чораан, ам Риганың электрилиг машина тудуушкун заводунда кажнакчы Рамон-Хосе Фернандес Лопесче хары угда беш орден тывыскан. Ада-чурт -айыны орденниң ийиги чергези. «Ленинград камгалалы дээш», «Советское Заполярье камгалалы дээш», «Германияны тиилээнин дээш» база «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгенинг 40 чылы» деп медальдарны ол алган.

Бо күнүмнүң салым-хүүзу-на-аа эвес болган. Рамон-Хосе Фернандес Лопес Астурия чурттуг он үштүг ооң тургашла чаа төрээн чурттуг апарган. Фашист путчистерге удур тулчушкуннарга ада-иезизин чидирген чүс-чүс уруглар-биле кады ону Советтер чурту камгалап алган.

Ленинградтың бир-ле Уруглар бажыңынга оске ооруу-биле кады Рамон оскен болгаш ооренип турган. Бичии уруглар-ны сагыш ханы човаашкын-биле бүргетпеен.

Совет чурт аар-берге айыылга таварыжырга, Рамон ооң камгалакчыларының одуруунга турупкан. Ол улусчу ополчен дивизиязынга түлүшкан, ол дивизия Карел мойнавыында, Ленинград камгалалыынга киржип турган...

Рамон дайын соонда Совет Латвиязының найысылалында чурттап турар.

Я. МУШИН,
СЭТА-ның корр.

Рига.

КЕЛДИРИИШКИН НАЗЫЛЫГЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Кызыл хоорайның шериг назылыг четпээн болгаш шериг назылыг аныяктарының спартакиадазы бо чылдың август 3-те болуп эрткен. ДОСААФ-тың Тыва область комитединиң тиринге боодалга маргылдаазы-биле спартакиада эгелээн. Черге чыдып алган, 25 метрден беш он-биле Орлан Бичеоол 27 санны аткаш, өске аотчыннарындан дээре түңнелди көргүскен. Ийиги черни Игорь Кузнецов эзээн.

Турникке туттунуп хараары болгаш оны дамчыштыр долганыры нарын мергежилгелерниң бирээзи болган. Шериг назыны четпээн эзээдин оолдар арказынга Олег Табаев 16 катап хараан, Л. Рубов 10, И. Пируев 7 катап кодуруглеп. Аныяктар ортузунга Орлан Бичеоол турникке 5 удаа долганып тырыкылеп.

Спартакиада ДОСААФ деиискээринден «Совет Тываның 5 чылы» стадионче шилчээн. Анаа чедер чарыы, граната октаарынга, черниң узунун хамыырынга оолдар боттарының күжүн шенешкен. Гранатаны Юрий Домгак өске эштериндеп ажыыр октаан. Ийиги черде Александр Резанов, эзээдин оолдардан Саша Никитин тиилээн.

100 метр дистанциязга шериг назылыглардан О. Бичеоол хамыыты мурнай халып келген. Эзээдилеродеп О. Табаев дүүген маанаан.

300, 200 метр дистанцияларга спартакиаданың киржиичилеринге улуг шылгалдаамы болдурган. Ол дистанцияга белеткели кошкан келгеннео стадионну ийи-бир долгандыр халып чораан, шыдешпайн барып үжүп, ара соксоп кээп тургулаан. 300 метр дистанцияга Алексей Резанов тиилээн. Оон соонда В. Соколов биле И. Кузнецов олар маңнап келгилээн. Элээдин оолдардан О. Табаев бирги черни, ийиги-зин А. Никитин, үшкүзүн Л. Рубов олар тус-тузунда эзээн.

Черниң узунун хамыырынга Ю. Донгак 4 метр 60 сантиметрни ашкан. Бичии оолдардан Л. Рубов 4 метрни халаваш, бодунуң белүүнге тиилээн.

Оолдар 50 метр хемнээлге сугга эштиринге база маргышкан. Ук маргылдаа Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркыынче киирер көвүрүг үстүнде хөөлбөөкке болган. Элээдилерден О. Табаев өскелериниңден дүргеи эжиктен. Аныяктардан В. Соколов бирги черже, ийиги-зинче А. Голицкий, үшкүзүнче А. Резанов үнген.

Спартакиаданың түңнелин үндүргеш, белүктер айыл-биле чемпионнарны, шаңналдыг черлерни алганнарны тодаратган. Шериг назыны четкен оолдарның белүүнге А. Резанов эң дээре түңнелди көргүскен. Ийигизинде — О. Бичеоол, үшкүзүнде — Е. Медаев.

Ийиги белүкке Л. Рубов тиилээн. О. Табаев биле А. Никитин ийиги, үшкү черлерде болгулаан.

Хоорайның спорт комитединиң даргазы Н. Б. Кувезин спартакиаданың тиилегчилеринге хүндүлүг бижиктерни, ортектиг белектерни тывыскан.

С. ДАНЗЫ.

АНЫЯКТАРНЫҢ ИДЕПКЕЙЛИГ ДАГДЫНЫКЧЫЗЫ

Чоннуң кадыы дээш күжүн, биилин харамнанмайн кызымак ажылдал чоруур эвилелер эвээш эвес. Владимир Павлович Непомнящий чогум-на ындыгларның бирээзинге сеңдир. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичизи, коммунист.

В. Непомнящий ортумак школе дооскаш, «колхозже ажылдап турда, фронтуже аътаргаан. Ол Чөөн Груссияның Тельзит хоорайга чедип тулушкан. Фронтудан келгеш, өөредилгезин уламчылап, фельдшер-акушер мергежилди чедип алган. Ону Тывага ажылдаары-биле чоруткан. Ол үеде Тывага чаа-ла колхоз тургустунуп турган. Башгайы күш-ажыылчы базымын ол Чөөн-Хемчиктиң эмнелгелеринге эрттиргеп. Оон кызымак ажылының ачызы бичө эвес. Чоннуң кадыын хамгалаарындан өңгүда, медицина темазынга лекция, бесседаларны бо-ле кылыр.

Амгы үеде Владимир Павлович Ак-Довурак эмнелгезинде ажылдап турар. Кадыы хамгалап шугумунга ол 37 чыл бараан болган. Коллективинде аныяктарның дагдыныкчызы. Аныяктарга дуржулгазын дамчыдып, арга-сумезин берип чоруур. Кол ажылыңдан өңгүде хой-ниитти ажылдарынга киржилгези идепкейлиг. Эмнелгеде ол улусчу контроль болуунуң удуртукчузу. Кызымак ажылы-биле ол өскелерге үлегерлиг.

Д. САЯ.

Барыын-Хемчик район.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Новосибирскиниң № 4 техниктиг училищезинге сургуулдар хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын терилгелериниң талазы-биле күрүне комитединиң чөрлөп тур. Хүлээп алган сургуулдарны дараазында тускай мергежилге ооредир:

1. Машинага үжүк оттуруу—ламинотипист.

2. Холдуң нарын оруулдезиг-биле үжүк оттуруу.

3. Парлакчы.

4. Полиграфия машиналарының эдиичизи.

Өөренириниң хуусаазы 2 чыл.

10 класс дооскан аныяктарны училищеге экзамен чокта хүлээп алыр.

Киирериниң билдиримишкинниге дараазында документилерни көжер:

1. Паспорт (бодуу келгеш бээр).

2. 10 класс дооскан дугайында аттестат (бодуң эккээр).

3. Характеристика.

4. Кадыкшылының дугайында шыңызылга.

5. Чурттап турар черинден шыңызылга.

6. 4 фото-чурук.

Амгы үениң чаа техниказы-биле бүрүн дээш типографияга сургуулдарны мергежилге ооредир. Училищени дооскан соонда ол аныяктар Тыва АССР-ниң типографияларынга ажылдаар.

Документилерни Кызыл хоорайның Шетинкин № 38 бажыңда күрүне комитединге 1985 чылдың август 5-тен эгелеп хүлээп алыр.

Телефоннары: 2-22-64, 2-46-40.

* * *

Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын терилгелериниң талазы-биле күрүне комитединиң Кызыл хоорайның типографиязынга ооренир аныяктарны база чаалап турар. Ооренириниң хуусаазы 6 ай. Ооренип турар үезинде 100 рубль стипендиязы бээр. Хүлээп алган кижилерге чурттаар ор-үеэлдерни бээр. Ооредилге дооскан соонда олар Кызылга ажылдап артып ыраар.

Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузунда № 1, № 38 бажыңнарга чедип ыраар.

Телефоннар: 2-22-64, 2-46-40, 2-36-69.

Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүр министерстводу 1985—1986 ооредилге чылында 10 класс доосканнарны хүндүзүү салбырга дараазында мергежилгелерге ооредиринге хүлээп алырын чарлап тур: быжырыкчы-ажыткан долган кылыкчызы, ажыткы хайындырыкчызы, формовщик, эптекчи-слесарь. Ооренириниң хуусаазы 1 чыл. Ооредилгени Тыва республиканың потребсоюзтуң кооперация училищезинге чоруткан. Айда 70 рубль стипендия алыр болгаш общежитие-биле хандырар. Районнардан киирерин күзээннер хлеб заводтарының директорларындан ооредилге чоруткан бижик алыр.

Айтырыглыг кижилер дараазында адреске келир: Кызыл хоорай, Заводская кудумчузу 2. Аъш-чем үлетпүр министерстводу. Телефоннары 4-15-81, 4-13-12, 4-10-76, 4-11-51.

ТВ

АВГУСТ 7-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үеө». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Эстем. нептерелдиг фильмнер. 9.25 — «Цирктиг шуптуг ынак». Свердловскиден дамчыдылга. 9.55 — «Аян чорукчулар «клубу». 10.55 — «Бахор» ансамблиниң конверти. Узбек ССР. 11.30 — 11.35 —Медээлер. 14.15 —Медээлер. 14.35 — Эртем-нептерелдиг фильмниң премьерязы. 15.00 — «Пушкинниң поэзиязының делегейинде». 2-ги дамчыдылга. 15.50 — «Голубой портрет». Уран-чечен фильм. 17.15— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Сүүже шуреашкын. Эштири. 17.45— «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.30—Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Күрүнениң академиктиг симфония оркестри А. Глазуновтуң чогаалдарын күүседир. 19.45— 3 сериялыг уран-чечен телефильм. «Документ «Р» 1-ги сериязы. 21.00— «Үеө». 21.30— Телефильм. 22.35 — «Марыя». Док. телефильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга делегей маргылдаазы. ССРЭ — Румыния.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Концерт. 8.45 —«Быть братом». 1-ги сериязы. 10.00— «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 10.30—«Ну, погоди!». 3-кү, 4-кү үнатрулгези. 10.50— Док. телефильм. 11.20 —«Волны Черного моря». 2-ги сериязы. 12.25 — Немец дыл. 13.00 — Тоң телевидениениң болгаш радионуң академиктиг хорунуң концерти. 14.00— «Билиг— күш». Тележурнал. 14.45 —Чуваш телевидениениң программазы. 15.25—15.30 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Экран» чогаадыкчыны каттыжыышкынының Совет Тывазының 40 чылынга турас-каатткан телефильми. «Тыва дугайында үш ыры». 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумаа, чөштер!». 20.20 — В. Кунченко ырлаар. 20.30 — Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Суг полозу. ССРЭ — Испания. 21.00—«Үеө». 21.30 — «Быть братом». 2-ги сериязы. 22.35— 23.10 — Делегей конкурстарының дуврээды С. Бунин ойнаар (фортепиано).

ЧАГЫДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

1986 чылдың солуннар болгаш журналдар чагдыгазы 1985 чылдың август 1-ден эгелээн деп ССРЭ-ниң Харылзаа министерстводунуң парлаага төрадыр Коля эргеелеп дыңнаткан.

1986 чылдың январь 1-ден эгелеп чагдылганы бажыңга чедирип бээр кылдыр чагдаарын 1985 чылдың ноябрь 1-ге чедир чорудуп болур. Ноябрь 1-ден эгелеп солуннар болгаш журналдар чагдылгазын бажыңга чедирип бээрин-биле чагдаарын 1986 чылдың февраль болгаш оон соңгаргы айларга чорудар.

Чагдылганы «Союзпечать» черлерин, харылзаа салбырларын болгаш парлаганың хой-ниитиин тарадыкчылары чагдыкчыларның ажылдап, ооренип база чурттап турар черлериниң аайы-биле чорудар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хеттең дүргени 3—8 метр. Дүне 9—14 градус, күндүс 26—31 градус иэиир.

Кызылга бүргеп, аазыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хеттең дүргени 3—8 метр. Дүне 12—14 градус, күндүс 28—30 градус иэиг болур.

Кино

АВГУСТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе Салтане» 9.50, 11.20. «4:0 в пользу Танечки» 12.50, 14.40. «Законный брак» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Инспектор разиня» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Впервые замужем» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдыралын болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун «елбей» барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Четтирилге № 3094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын терилгелериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС-01041.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (12873) | 1985 чылдың август 8, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

КУРГАН. Курган областың механизаторлары нек-тараа ажыылдазын эгелээн. Ында «Чулпан» дээр райончуттуунган сорт соок аргарны эки эрттирген болгаш ам тараачыларны эки дүжүдү-биле сорттуп турар. Ол үнелиг культурага Курганның чер ажылдакчылары сеелгү чылдарда тараа шөлдерин кайбарткан.

ЛЬВОВ. Үрезин ажылын үлетпүр үндезиннинге шилчидериниң беш чыл программазын Львов областың чер ажылдакчылары доозган. Бродовск районда «Правда» колхозта программада нордүнгеп сеелгү түдүг — ажыл-агыйлар аразының сорттуг үрезин өстүрер комплекс ажыглавда кирген. Амгы үеде область эки чаа техника-биле чепсегленген кыдыг 13 будурүлге черлери бар. Ол чорук тарылга материалдарының шынарын бедидерниге болгаш ону белетизээрниге чарыгдаалдарны барык-ла кӧн катап эвээжедир арганы берген.

ТАШКЕНТ. Казахстанның чер ажылдакчыларынга тараа ажаап алырын дүргедедирниге Узбекистанның механизаторлары дузалаар. Турган болгаш Кончетав областарже эки дээре мүң-мүң механизаторларын республиканың тараа өстүрер ажыл-агыйлары чорутқан. Оларның дой казын боттарының тараа шөлдерниге тараа культураларының кезилдезин болгаш бастырылгазын кыска хүүсаа иштинде чорутқан. (СЭТА).

РСФСР

Ленинградтың «Светлана» дээл каттыжыышкынының профессионал-техникти уч-дыш-щазын чугле школачыларга эвес, харын-даа, ада-иелерге консультацияларны берип турар. Ында профориентацияның чаа тургускан төвүнүң сорулгазы болза будурүлге черинің дугайында, соң эгелүлдезиниң перспективаларының дугайында эки-не хой медээлерни бээри болур.

«Светлананың» телээлекчилери, психологтар, социологтар, эмчилер болгаш учидиш-щенің өөренекчилери боттары консультантылар болуп турарлар. «Светлана» чаа беш чылда чүү будурүл үндүреринл, будурүлгеге ажыглавышаан дээди эртемни чедип ап болур бе дээш ышкаш, эки-не өнзы-бүрү ентырыглерге хорыны берип турар. Бодунуң шилип алган чүүлдериниге будурелдиг оолдарны болгаш чигзинин боданып турар өнзыак оолдарны бээр оларның ада-иелерин кичээнгеже ап турар.

Ол профессионал техникти училищеге билдиришкинниң саны түн келген тудум көвүдеп турар. Киреринүүзээннериң саны ачаа өөренир олуттарның санындам безин ам көвүдей берген. Чүс хире оолдар ада-иелериниң сумезн-биле приборлар тудуг жуларының профессиязын шилип алганнар. Ынчангаш, олар эң сайзырааган электроника-ут дериг-херекселдерниң тургузукчуларының чаа салгалы болур.

УКРАИНА

Украинаның тараа шөлдеринде интенсивтиг технологияны ажыглаарының хемчээлин улгатқан. Ол депшилгелиг арга-биле амгы үеде күзүн торлыр кызыл-тесты будүн чертык миллион хире гектар черге чештырган.

✦ ✦ ✦

Черкасск областа Золотоношски районнуң Калинин аттыг колхозунда чер ажылдакчылары курлаавырларны биндилиг ажыглаанны планнаанындан хой дужуттуг алырынге дузалаан. Макаа «Ахтырчанка» дээл күзүн тарыыр кызыл-тас гектардан-на ортумаа-биле 60 центнер хире дужуттуг, а «Запорожская остистая» — 62 центнер ажыг эки шынарлыг терааны берип турар. Ол болза агротехниканың бүгү негелдерин ылаптыг күүсетиниң түңнели-дир. Оон күүселдезин агрономия албан черлери доктаамал хынаан турган.

Келир чылын республиканың чер ажылдакчылары чаа технологияның аргаларын улам-на долузу-биле ажыглаар дээп шинтирлээннер. Оны ажыглаар шөл барык-ла кӧн катап калбаар. Күскү тарылгага ажыл-агыйларда чемниг чидилгелерни болгаш гербицидтерни чыыт мээнгээн, техниканы белеткеп турар болгаш тускай эртемниглер эң-не перспективтиг сорттарны тодаргайлап турар.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижикк-биле О. К. Ондарны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадык чемгелел органнарынга үр чылда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген дүңүнден бээр 50 харлаанылыг-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң кадык чемгелел министериниң оралакчызы **Ованас Хурбаевич ОНДАРНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижикк-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 7.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙНИ — МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профобличөвүлел, ВЛКСМ обкому республикада мал чемнериниң белеткелиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны чеокта чаа чугаалажып көрген. Чамдык райониар, совхозтар, дыка хой бригадалар болгаш звеноларар агаар-бойдустуң кандыг-даа хүннери турза, өөн хамаарыкка чеже сигенчилериниң күш-ажылын эки организастап, техниканы ажыглалының бүдүрүнчүлүүн бедидип, депшилгелиг технологияны билдилиг ажыглап турарындан багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Улуг-Хем, Эрзин районнарының ажыл-агыйлары август 1-ге чедир мал чемнериниң бүгү хевирлерин белетизээр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап, социалистиг чарышка тииленчи болуп үнгеш, шилчиир Кызыл түңнүр, акша шаңналдарын алган. Кызыл, Каа-Хем, Тес-Хем районнар эртикен чылдың бо үезинге деңнээргө, хой мал чемнери белеткеп алганын бюрога демдеглээн.

Нинтизи-биле республикада мал чемнериниң белеткелиниң темпизи оожум. Хүн бүрүде сигеннің немелде өзүлдези чүге 1200—1300 тонна болуп турар. Витаминниг сиген далганы белетизээр агрегаттар бүдүрүнчүлүүр эвес ажылдап келгениниден хенукта бир агрегат 8—9 тонналы кылыр тургаш, 2—3 тоннадан ажырбайн турар. Август 5-тиң медээзинге ёзугаар алырга, республика 44,9 муң тонна сигенни белетизээн, азы планның 22 хүүзу, семакты 28 муң тоннаны салган, 3,1 муң тонна витаминниг сиген далганын белетизээн, ол болза онаалданың 31 хүүзу болуп турар. Эртикен чылдың бо үезинге деңнээргө семакты, силосту эвээштп салган, витаминниг сиген далганын эвээштп белетизээн.

Мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедедир, райониарның, хоорайларның, суурларның, совхозтарның күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг нуралыырының эң эвээ-биле өлче мобилизастаар сорулга-биле август 1-ден сентябрь 1-ге чедир мал чемнери белетизээр талазы-биле шалыпчы айны чарлаан.

СЭКП Кызыл хоорюмунга, райюмнарга, хоорайларның, райониарның күүсюмнарынга, профобличөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, республиканың Кодээ ажыл-агый база Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарынга, Сельхозтехкурсымга, райониарның агроүлетпүр маттыжышкынныларының чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кодээ Советтериниң күүсюмнарынга шалыпчы айның үезинде мал чемнерин четчиринге белеткеп алырынче бүгү күштү мөөңнээрин дааснаан. Ылаңгыя совхозтар, будурүлгелер, албан организациялар коллективтеринге, ажылчы чоннар, аныяктар болгаш школачылар ортузунга организакчы база масса-политиктиг ажылды калбартып чорудар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, техниканы будурүнчүлүүр ажыглаар, күш-ажылдың организациязын база сигенчилериниң хандырылгазын эки-ивидер хемчеглерни алыр. Мал чемнери белетизээр бригада, звено, агрегат бүрүзүнге тодаргай планныг онаалдаларны бергеш, өөң күүселдезин хынаар. Мал чемнери белетизээрининг депшилгелиг технологиязын, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередир ажылды чорудар. Ол ышнаш бригада керээзи-биле ажылдаар бригадаларның санын көвүдедир.

Чарлаттынган шалыпчы айның көл сорулгазы болза нинтининг малынга четчир, шынарлыг мал чемнерии белеткеп алыры болгай. Ындыг болганда бирги эзлегде ажылдың темпизин дүргедедир, өөң организастаашкынын, сагылга-чурумну эки-ивидер херек. Бай-Тайга, Тожу, Сут-Хөл районнарда мал чемнериниң белеткели коичуг оожум чорун турарындан сиген планы чүгле 7—12 хүү, сенаж 14—15 хүү күүсеттингеп. Чамдык районнарның партия, совет, кодээ ажыл-агый органнары, профэвилел, комсомол организацияларының мал чемнери белеткеп алганын бюрога демдеглээн.

Мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедедир, районнарның, хоорайларның, суурларның, совхозтарның күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг нуралыырының эң эвээ-биле өлче мобилизастаар сорулга-биле август 1-ден сентябрь 1-ге чедир мал чемнери белеткеп алганын.

СЭКП Кызыл хоорюмунга, райюмнарга, хоорайларның, райониарның күүсюмнарынга, профобличөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, республиканың Кодээ ажыл-агый база Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарынга, Сельхозтехкурсымга, райониарның агроүлетпүр маттыжышкынныларының чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кодээ Советтериниң күүсюмнарынга шалыпчы айның үезинде мал чемнерин четчиринге белеткеп алырынче бүгү күштү мөөңнээрин дааснаан. Ылаңгыя совхозтар, будурүлгелер, албан организациялар коллективтеринге, ажылчы чоннар, аныяктар болгаш школачылар ортузунга организакчы база масса-политиктиг ажылды калбартып чорудар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, техниканы будурүнчүлүүр ажыглаар, күш-ажылдың организациязын база сигенчилериниң хандырылгазын эки-ивидер хемчеглерни алыр. Мал чемнери белеткеп алганын бюрога демдеглээн.

Нинтизи-биле республикада мал чемнериниң белеткелиниң темпизи оожум. Хүн бүрүде сигеннің немелде өзүлдези чүге 1200—1300 тонна болуп турар. Витаминниг сиген далганы белеткеп агрегаттар будурүнчүлүүр эвес ажылдап келгениниден хенукта бир агрегат 8—9 тонналы кылыр тургаш, 2—3 тоннадан ажырбайн турар. Август 5-тиң медээзинге ёзугаар алырга, республика 44,9 муң тонна сигенни белетизээн, азы планның 22 хүүзу, семакты 28 муң тоннаны салган, 3,1 муң тонна витаминниг сиген далганын белетизээн, ол болза онаалданың 31 хүүзу болуп турар. Эртикен чылдың бо үезинге деңнээргө семакты, силосту эвээштп салган, витаминниг сиген далганын эвээштп белетизээн.

Мал чемнериниң белеткелиниң темпизин дүргедедир, райони

Эртем-техниктиг депшилгениң оруу-биле

«ТЫВА КОБАЛЬТ» комбинат:

Тыванын улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чеднишкиннерин билдилиг ажыглаанындан бүдүрүлгени интенсификастаар, ажылды механизастаар, камналганы чедип алыр, ажылды организастаарын экижидер дээш өске-даа айтырыглар шиитпирлеттинер.

Комбинаттың удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылар, күш-ажылчы коллективтер бо чугула соруглаларны амыдыралга боттандырар дизе, харымсалганы күштелдирери, кадрларның мергежилин бедидери, чаартыкчылар шимчээшкинин калбартыры чугула дээрзин эки билип турар.

Бүдүрүлгени эде болгаш чаарты дерип чепсеглээри, технологияны сайзырангайжыдары көрдүнүп турар. Эртем-техниктиг депшилгениң чеднишкиннерин ажыглаанындан продукция бүдүрериниң хемчээли улгадырын, чарыгдалдар эвээжээрин саналгалар бадыткап турар.

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙГЕ ДАЯНЫП

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-га боллган Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтиң илеткелинде айтыышкынларын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи ажылдан кылган. Кол продукциядан ыңгы өске-даа материалдарны бүдүрүп, геология-шинчилел ажылдарының болгаш тудуг талазы-биле капитал салыышкыларны шимгээдип ап турар комбинаттың бүдүрүлге ажылы хөй талалыг.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, экономиканы интенсификастаар, камналганы күштелдирер, сагыга-чурумну быжыглаар, кадрларның мергежилин бедидер дээш бүгү эвеноларның ажылын чаартып иевер чүгула болуп турар. Бөгүн бүдүрүлгенни эде дерип чепсеглээри, кызаа черлерни ажып эртери бирги черге-нең соруглазы болуп дээрзи чугаажок. Тывыштыг черлерниң шинчилелин экижидип тургаш, бүдүрүлге базазының калбартыры көрдүнүп турар. Ынчангаш күш-ажылчы коллектив бүрүзү иштинги курлавырларны дилеп тывар, ажылдың шынарын экижидер соруглалыг.

Бүдүрүлге фондуларының бүрүткезин чорудуп, цехтерни чаарты дерип чепсеглээр, чаа техниканы ажыглаар, ажылды механизастаар, инженер кадрларны белеткээр талазы-биле ажылдарны бо чылын кылып эгелээр бис. Кол фондуларның чартык кезин эргижирээнин, ооң эдилели он чыл ажып турарын барымдаалаш, бир-ле дугаарында чаа дериг-керексеядер-биле ону солуурун боттандырары негеттинип турар. Хол-биле кылыр ажылды эвээжедирип чедип алыр ужуратт бис. Бо ажылга комбинаттың чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының идепкейлиг киржилгезин чедип алыры чугула.

Комбинаттың руда базазы сеелгү чылдарда ооржум темпиле дегжүп келген. Даг-геология байдалдарда бергедээшкиннер турун турар. Ынчангаш чер иштинде хөлү чыдып турар тывыштарны казып тывараын комплекстиг эргебиле чорударын чедип алыр ужурлуг бис. Дорт үттээр арганы ажыглап тургаш, хөлү черлерниң тывыштарын шинчилээрин ээренип көрүп турар. «Транспортмаш штольнязы иоскан соонда, соңгу болгаш мурнуу участоктар тутчу бээр, ортаакы участоктуң шинчилел ажылдарын эгелээринге дузалаар. Кодуреринге, соортуруңге херек чаа дериг-керексеядерни борта ажыглап эгелээр бис.

Технологияны чаартканынган, чамдык бергедээшкиннер турза-дее, кобальт бүдүреп мурнуку бош чылдаазыдан 28 үүр хөй болган. Комбинат Иркутскиниң политехниктиг институ-биле кады ажылдап кылганы технологияны ажыглап эгелээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 40 үүр өскен. Бо арганы ажылдарын калбартыры чугула болуп турар. «Средазниипроект»-биле автоклав бүдүрүлгезинден мөңгүн ылгаар технология ажылдап кыйдынган. Бо ийи арга чаартыкчыларның ажыдыышкыны болган. «СПАРК» приборга аналиэтиң рентгеноспектральдыг аргазын чедиишкиниг чорудуп турар апаргач. Ооң түңелинде анализ тодаргай, шын болуп турар. Септелге цехтинде дериг-керексеядың дадарарынга удур туска албанны тургускен чаа суугуну туткан. Өске-даа чаартыкчы саналдар телевизион шиитпиринге четкен. Кыйдынган ажылдар материалдыг чарыгдалдарны эвээжедил, ажылдың шынарын экижидер соруглалыг.

Бүдүрүлге фондуларының бүрүткезин чорудуп, цехтерни чаарты дерип чепсеглээр, чаа техниканы ажыглаар, ажылды механизастаар, инженер кадрларны белеткээр талазы-биле ажылдарны бо чылын кылып эгелээр бис. Кол фондуларның чартык кезин эргижирээнин, ооң эдилели он чыл ажып турарын барымдаалаш, бир-ле дугаарында чаа дериг-керексеядер-биле ону солуурун боттандырары негеттинип турар. Хол-биле кылыр ажылды эвээжедирип чедип алыр ужуратт бис. Бо ажылга комбинаттың чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының идепкейлиг киржилгезин чедип алыры чугула.

Он ийиги беш чылда эртем-техниктиг депшилгени сайзырадыриниң 11 миллион рубльди ундурери планнаттынган. Кол кичээнгей дог-руда болгаш энергетика ажыл-агыйының базазының калбартырынче угланыр. Дериг-керексеядериниң септелгезин болгаш ажыглалын экижидер хемчеглер алдынар.

Хамык ажыя кадрлардан хамаарылгалыг болганда, ажылчын черлер аттестациязын чорудары көнчүү чугула. Оларның чаартыкчы саналдарынга дээлип тургаш, бүдүрүлгенниң дээштинин чедип алыр соруглалыг бис. Чартык чылда эрткен чылдыынган 13 сан хөй саналдарны киирген. Оларның экономиктиг ажыктыы 134 муң рубль чедип турар. Кадрларның мергежилин бедидер талазы-биле хөй ажылдар чоруттунар. Чылдың-на чүс ажыг ажылчыннар мергежилин бедидип турар. Мергежил бедидериниң институттарынга инженнер-техниктиг ажылдакчылар белеткелди эртип турар. 1 муң кижи экономиктиг өөредилгеже хаара туттунган. Бригадаларга чогаадыкчы белүктерни тургузар болза экн. Материалдыг болгаш күш-ажылчы чарыгдалдар кылбайн, ажылчыннарның чогаадыкчы идепкейни, харыысалгазын кедүрүп тургаш, дыка хөй экижидилгелерни чедип ап болур деп санап турар бис. Он бирги беш чылда материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннарның 73 хуузу бригада коргээнинче хаара туттунган болза, келир беш чылда ол 81 хуу чедер. Күш-ажылды организастаарын экижиттенниден чедиишкин келир дээрзи билдингир.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дээш комбинаттың коллективи хөй талалыг ажылдарны кылып чорудар. Ажылдаар чер бүрүзүнге чогаадыкчы ажылдаарынга тоорымчалыг байдалды тургузары, кадрларның мергежилин бедидери чугула болуп турар.

А. ГОЛИКОВ,
«Тыва кобальт» комбинаттың коя инженери.

ЧИГ ЭТ БААЗАЗЫН БЫЖЫГЛААР

Келир беш чылда ханы чыдар казар байлакты шинчилеп тывар ажылдарны үргүлчүлээр бис. Ниитизи-биле 23 муң погон метр черни казар. Дорт болгаш доора арга-биле үттээрин уламчылап, депшилгелиг ажылдарны ажыглап тургаш, чиг эт баазазын быжыглаар талазы-биле хөй ажылдар кылдынар.

№ 18 геология-шинчилел болүүнүң коллективи эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң хемчеглерин ажылдап кылган. Чер ортемээрин синтетиктиг алмаз-биле қылыр аргаже шилчимир бис. Бо аргаиы ажыглап эгелээн соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 40—50 үүр өзер. Чаа дериг-керексеядерни тургузары-биле кадрларның мергежилин бедидери чугула болуп турар.

Геологтар чаартыкчы саналдарны киирип, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер хөрекке ээдэш эвес үлүүн киириштирип турарлар. Чартык чылда олар 6 чаартыкчы саналды киирген. Саналдарны бүдүрүлгеге ажыглаанындан 2,5 муң рубльдиң орулгаза алдынган. И. А. Займулин, В. Е. Жуков, С. М. Турсунов болгаш өске-даа чаартыкчылардың идепкейлиг ажылын демдеглээри артык эвес. Чаартыкчылар чөвүлелиниң ажылын удуртурун ам-даа экижидери бистен негеттинип турар.

Бо чылын коллектив бедиткен социалистиг хүлээлгени аваан ажылдап турар. Доозукчу чылдың планын хуусаа бетинде доозар соруга салдынган. Чартык чыл планын 115,7 үүр күүсеттинис. Ийи кварталдың 128,4 үүр четкен.

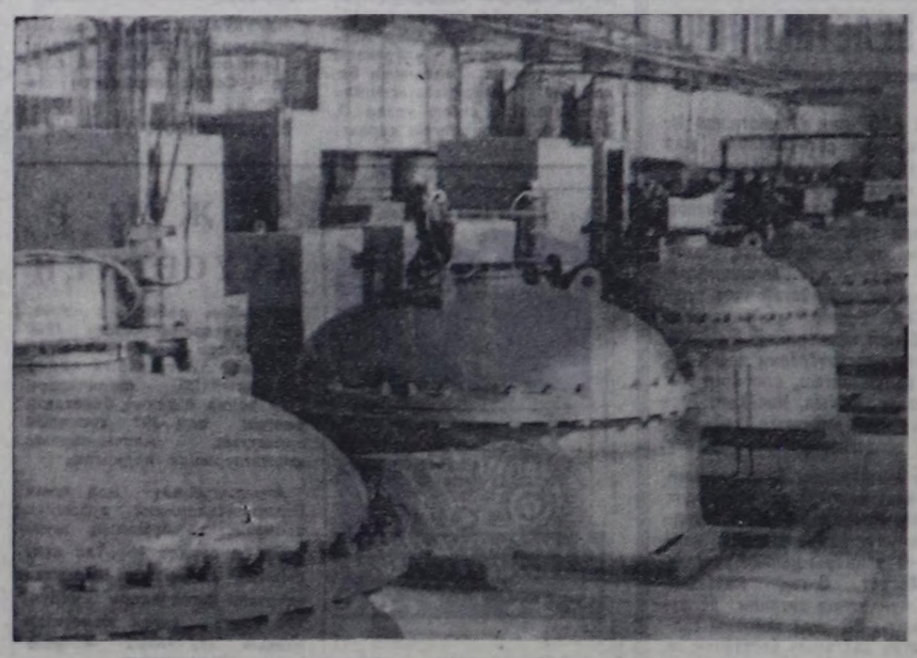
Өрүмнээр ажылдарның темпизин дүргедеткөш, курлавырларны бүдүрүлгеге шимгээдиринге белеткээри — бистиң чугула соруглавыс. СКБ-5 деп чаа өрүмнээр станокту ажыглап эгелей берген бис. Чыырдар камералыг ССК-59 станокту тургускен соонда, ажылывыс элээн шуудаан. Порода чуурар чаа хөрекселдер-биле чепсеглеиил, чаа технологияны ажыглап турар бис. Синтетиктиг алмаз-биле, ол ышкаш суг күжү-биле өрүмнээшкиниң чорутканының базе вибрациядан удур чаашкынарны чорутканының түңнелинде, бүдүрүлгениң ажыктыы бедидир. Ниитизи-биле өрүмнээр ажылдарның 90 үүзү депшилгелиг арга-биле кылдынар.

Газ болгаш суг хопуктуг будумелдерни казып тыварынга чаа аргаларны ажыглавары көрдүнген. Он ийиги беш чылда черниң эң ханы каъдында чыдар казар байлакты шинчилээр болганда, материалдыг чарыгдалдарны эвээжедирип, өрүмнээр техниканы чаартыры, көдүрер ажылдарны механизастаары чугула болуп турар. Курлавырларны шын тодарадырынга хымап хемчээр аппаратураларның ролю улуг болганда, ону ажыглаарының оруктарын дилеп тывары чугула. Чижээ, ажылды тавыштырар тускай станокту бүдүрүлге хөреглелиниге ажыглап эгелээр. Оон өңгы шаанчөк чок чылып турар спецредстарны тургузар.

Ажылды организастаарын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынар. Өрүмнээшкин ажылынга диспетчер албанын тургузары чугула болуп турар. Кадрлар белетиелиниң системазын чаарты көөру негеттинип турар. Бөгүнгү чаа дериг-керексея ажылчыннардан бедик мергежилди негеп турар. Ортумак звено кадрларының харыысалгазын бедидерин, бригада нерээзин нептередирин ээренип көрүп турар бис.

Геология-шинчилел болүүнүң коллективи доозукчу чылды шалыпчы ёзу-биле доозар, партиеның XXVII съездизин телептиг уткуур дээш күженишкиниг ажылдап турер. Чиг эт баазазын быжыглаар хөрекке коллектив телептиг үлүүн киириштирер.

М. АЛЕКСЕЕНКО,
Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел болүүнүң кол геологу.

ЧУРУКТАРДА: гидрометаллургия цехинде сайбырның ишти хевири.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

◆ Комбинат он чыл дургузунда кобальт концентрадын ылгап алырын 1,5 үүр үлгаттырган, 6 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү мурнуку чылдың ол үезинге деңнээрге, 2,7 үүр өскен.

◆ Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедир талазы-биле он ийиги беш чылда кылып чорудар хемчеглерин комбинат коллективи ажылдап кылган. Дериг-керексеядер чаартырының программазы кыдынган. Гидрометаллургия цехинде арыгаар колонкаларын солуур. Ону дадарбас кандан кылыр. Чаа дерилгениң экономиктиг ажыы 300 муң рубль чедер, 900 муң киловатт-шак электри, 4500 гигакалорий чылыг энергизы камнап алдынар. Аммиактың чылда чарыгдалы 200—250 тонна чедир эвээжээр. Чаартылга кобальт ылган үндүреринг 3 үүр үлгаттырар.

◆ Келир беш чылда бедик базымшкынның компрессорларны чаарткан соонда, кобальт-арсенид рудаларын ылган үндүреринг темпизин дүргедээр.

◆ Гидрометаллургия цехин суг-биле долу эгидилгелиг хандырар соруглабила чаа градильнаны тударын планнаттынган. Энергоцехтың, шахтаның ажыглаттынган сүүн бүдүрүлге хөреглелиниге катап ажыглаарын көрдүнүп турар.

◆ Ажылды механизастаарынче 256 муң рубльди үндүрер азы бо дээрге, эрткен беш чылдынган 23 үүр хөй. Ылаңгыя чүдүрер, дүжүрер ажылдарның 80 хуузу механизастаттынар. Оон чылда экономиктиг ажыктыы 35 муң рубль болур.

◆ Чүгле эртем-техниктиг депшилгенин ажыглаанындан 4,5 миллион киловатт-шак электри, 4,5 муң гигакалорий чылыг энергизын камнап алдынар.

◆ Он ийиги беш чылда беш удур кылган саналга-биле алырга, бүдүрүлге 2 муң тонна хомур-дашты, 180 тонна цементтиин, 16 миллион квт-шак электри, 11 муң гигакалорий чылыг энергизын камнап алыр.

ХЕМЧЭЭШКИН ТЕХНИКАЗЫНЫҢ РОЛЮ

Бүдүрүлгенің топ лабораториязында ажыл үезин. О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

Автоматиканың болгаш контрольдуң топ лабораториязы комбинаттың бүгү бүдүрүлге участоктары-биле харылзаалыг. Хынап хемчээр приборлар чүгле долу информацияны берип турар эвес, шын болурун чедип алыр соруга-биле үезинде эдилгелерин кылырынга дузалап турар. «Тыва кобальт» комбинатта автоматиканың болгаш контрольдуң муң ажыг системалары бар, 4 муң ажыг автоматиктиг тааръштырыга системалары ажылдап турар. Моон-биле хереглел хагдынмаан. Бүдүрүлгенің дээштинин чедип алыр дизе, амгы үениң нарын техниказы ам-даа негеттинип турар. Чыл келген тудум эртем-техниктиг депшилге сайзырап, чаа хевирниң дериг-керексеяи чогаттынып турар болганда, ону ажыглаар дээш бүгү хемчеглерни ап чорудар ужуратт бис. Бо ажылга комплексиг аналитиктиг контроль албанының кол угланыышкыны болур. Ону ажыглап эгелээр бетинде, белеткел ажылдарын чорудары кончуг чугула. Чаа техниканың ажыглалыг-биле чергелештир бар механизмнерниң ажыглалын экижидери, күүседикчи сагыга-чурумну быжыглаары, ажылчын кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери негеттинип турар. Экономиканы интенсификастаар, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир соруга моон ужукталыр.

Материалдыг болгаш чиг эт курлавырларының шыңгыы учёду чокта, ооң чарыгдалының тодаргай нормазын тургуспаанда, камналга чедип алыры берге. Бо ажылга хемчээр техниканың ролю аажок улуг. Амгы үеде энергоцех биле гидрометаллургия цехинден ангыда өске бүдүрүлге участоктары хемчээр, контрольдаар техника-биле четче хандыртынмаан болуп турар. Чамдык чаа дерилгелерни түргүзар шөл база чок. Бо айтырыгларны шиитпирээрин-че оиза кичээнгейни угландырар болза экн. Чүге дизе хемчээр техниканың бүдүрүлгеге ролю улуг.

С. ОЮН,
лаборант.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ЧАА КИЖИНИ КИЖИЗИДЕРИ—СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ СОРУЛГАЗЫ

Куш-ажыл кылырынга негедыяттынган эрге болгаш ооң төлевиири, кижиниң төрүттүнген ынчандан, ооң назыдап кыырынга чедир кижи дугайында күрүнниң сагыш-сеткилиниң, кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткиня культуразының калбаа-биле киржири болгаш халас албан еередилгени киргенин, кижиниң ат-алдарынга болгаш эргелеринге хүндүткел, эргелеп-башкарылгага ажылчы чонналрның киржилгези — бо бүгү болза амгы үеде совет кижилериниң чөптүүбиле чоргаарелиниң турарлы ескерилбес үнелиг түүлү болур. Ынчалзаа-даа амыдырал шынар талазы-биле чаа ёзулдениң чедиш алырын, экономиктиг, политиктиг болгаш хөй-ниитиниң ёзу-чурумнарының бүгү системазын идепкейжидерин негеп турар. Ооң-биле холбаштыр ажылчы чонналрның ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны күштелдирерин СЭКП онза чугула ужур-дузалыг деп санап турар.

Төөгүде коммунистерден ыңгыда кыналык-даа салбайн, норан сорулгаларын боттандырып чоруларынга — амыдыралды социал чөптүг чоруктуң, үзеи-бодалдың болгаш көөс-чөреш чоруктуң хообуларын ёзугаар тургузуп турар деңдески сайзыраан, үзеи-бодаа талазы-биле байлак киижини кижизидип тургузарынга партия хөй чүүлдерни чедип алган деп, СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунга демдеглээн.

Бүгү материалдыг болгаш үзеи-бодалдың үнелиг чүүлдериниң, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгениң тургузукчузу — социалистиг чаа формациянын кижизиниң оруулевирин совет боттуг чүүлдер-биле таныш эвес дөштыкы кижилерни үргүлчү кайгадып турар совет ниитилелдиң дүнбүрү амыдыралынган фактылар тодаргайлап турар. Чижээ-аззаргө, озал-оңдан болген, кым-бир кижиниң амы-тынын камгалап алырга хан херек апарган дижик: оңгон танывас кижилер эки туразы-биле болгаш халаска донорлар апаарвар. Мурнакчы ажылчынналр бодунуң ажыя төлевиирин билип туре-ле чидиргилиг болбушаан хонудан турар бригадаларны мурнакчы болүүрүнге дузалаар дээш ынаар эки туразы-биле шилчип турарлар. Тайбыңның совет фондузунче ажылчыннардан, албан-телекчыларындан, дөйлиниң хоочуларындан, пенсионерлерден болгаш харын-даа чаа уругларган муң-муң акша шилчилгелери кээп турар: ол фондуга улус боттарының хүү камналгаларын берип турарлар. Акша-хөреңгизи чаңчыл ёзугаар уруглар болгаш эмчи черлериниң тудуунга кирип турар субботниктер хүннеринде хөй миллион совет эзиматтылар боттарының бүдүрүлге черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга халас ажылдап турарлар.

Бурунгаар шимчээн тудум база совет ниитилелде эртем-билигниң бедик деңнелин чедип алганының хире-чергезинде кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге аргалар чүгле доктаамал ёзуп турар эвес, харын-даа ниитилелдиң талазындан ацва негелделер база улгадыр. Ол негелделерниң хемчээли амгы үеде элээн калбаргаи. Чаа кижиниң ковур-хевирин бодунга эртемниң болгаш политиктиг билиглерин хөйүү-биле биилп алырын, марксизм-ленинизм ханы бүзүрелдиг чоруктуң ажылчын ынчангаш чүс соруглаларынга бердинген чоруктуң улустуң чаагай чорууның үнер дозу болур күш-ажылга бедик медереллиг болгаш чогаадыкчы хамаарылганы, экономиктиг категорияларны бодап биилирин, идепкейлиг хамаатыг турушту эдилээрин, патриотчу болгаш интернационалчы болурун каттыштырып турар. Өскээр чугаалаарга, социалистиг формацияның кижизи ажылчын ыңгының туружундан, бүгү ажылчы чонналрның эргө-ажыттарынга социал болуушкуннарны биилир болгаш медереллин-биле үнелеп шыдаар бүгү тала-биле ёзуулуг-ле сайзыраан кижи болур ужурлуг.

Кижиниң ёзуулуг-ле дең-дески тургустунары күш-ажылчы ажыл-чорудулгадан дашкаар болдунмас. Ол талазы-биле ленинчи чегиглерны үлам долгуу-биле боттандырып чорудары-биле СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунга ооң амыдырал-биле харылзааларын быжыглаар дээш ниити билигниң болгаш профессионал школаның реформазының идеязын идип үндүрген. Улус еередилгезинниң системазынга аныяк кижи бүрүзү бойдус болгаш техниктиг, хөй-ниити болгаш гуманиттарлыг эртемнер талазы-биле калбак билиглер-биле кады массалыг профессиялардың бирээзинге практиктиг чаңчылдарны, бүдүрүкчүлүг күш-ажылга хүүде киржилгезинин дуржулгазын чедип алган турар ужурлуг. Ооң-биле бедик мергежилдиг кадрларга улус ажыл-агыйының негелделерин чүгле хандырар эвес, кижиниң кижизиттинип тургустунун келиринин эге чадаларынга ооң ниити билиниин чөп нок чылып турар спецредстарны тургузар.

Ажылды организастаарын экижидер талазы-биле хемчеглер алдынар. Өрүмнээшкиниң ажылынга диспетчер албанын тургузары чугула болуп турар. Кадрлар белетиелиниң системазын чаарты көөру негеттинип турар. Бөгүнгү чаа дериг-керексея ажылчыннардан бедик мергежилди негеп турар. Ортумак звено кадрларының харыысалгазын бедидерин, бригада нерээзин нептередирин ээренип көрүп турар бис.

Геология-шинчилел болүүнүң коллективи доозукчу чылды шалыпчы ёзу-биле доозар, партиеның XXVII съездизин телептиг уткуур дээш күженишкиниг ажылдап турер. Чиг эт баазазын быжыглаар хөрекке коллектив телептиг үлүүн киириштирер.

М. АЛЕКСЕЕНКО,
Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел болүүнүң кол геологу.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

◆ Комбинат он чыл дургузунда кобальт концентрадын ылгап алырын 1,5 үүр үлгаттырган, 6 айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү мурнуку чылдың ол үезинге деңнээрге, 2,7 үүр өскен.

◆ Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедир талазы-биле он ийиги беш чылда кылып чорудар хемчеглерин комбинат коллективи ажылдап кылган. Дериг-керексеядер чаартырының программазы кыдынган. Гидрометаллургия цехинде арыгаар колонкаларын солуур. Ону дадарбас кандан кылыр. Чаа дерилгениң экономиктиг ажыы 300 муң рубль чедер, 900 муң киловатт-шак электри, 4500 гигакалорий чылыг энергизы камнап алдынар. Аммиактың чылда чарыгдалы 200—250 тонна чедир эвээжээр. Чаартылга кобальт ылган үндүреринг 3 үүр үлгаттырар.

◆ Келир беш чылда бедик базымшкынның компрессорларны чаарткан соонда, кобальт-арсенид рудаларын ылган үндүреринг темпизин дүргедээр.

◆ Гидрометаллургия цехин суг-биле долу эгидилгелиг хандырар соруглабила чаа градильнаны тударын планнаттынган. Энергоцехтың, шахтаның ажыглаттынган сүүн бүдүрүлге хереглелиниге катап ажыглаарын көрдүнүп турар.

◆ Ажылды механизастаарынче 256 муң рубльди үндүрер азы бо дээрге, эрткен беш чылдынган 23 үүр хөй. Ылаңгыя чүдүрер, дүжүрер ажылдарның 80 хуузу механизастаттынар. Оон чылда экономиктиг ажыктыы 35 муң рубль болур.

◆ Чүгле эртем-техниктиг депшилгенин ажыглаанындан 4,5 миллион киловатт-шак электри, 4,5 муң гигакалорий чылыг энергизын камнап алдынар.

◆ Он ийиги беш чылда беш удур кылган саналга-биле алырга, бүдүрүлге 2 муң тонна хомур-дашты, 180 тонна цементтиин, 16 миллион квт-шак электри, 11 муң гигакалорий чылыг энергизын камнап алыр.

Айтырыңар, харыылап берээли

КҮШ-АЖЫЛ ДЕПТЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

«Ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдан үнгенде, ооң Күш-ажыл дептеринге үнгенинің дугайында демдеглеп квичаар кылырын база Күш-ажыл дептерин эгдерининң чурумү кандыг кргі!

О. ОНДАР.

Каа-Хем суур.
Кызыл район.

Бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар кижилерни ажылга хүлээп алырда, Күш-ажыл дептерин негээри, мурнунда каа-даа ажылдап чорбаан кижиге ону тыпсыры хоойлу өзүгаар кердүнген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлөлиниң 1974 чылдың июнь 20-де бадылаары инструкция өзүгаар, ажылдакчы кижи ажылдан үнүп турда, ооң Күш-ажыл дептеринге демдеглеп кылыр, аңаа ук кижиниң ол черге кажан киргенин, кажан үнгенин, алган шаңнал-макталдарын кирг бижир ужурлуг.

Аңаа бижиндилгелерни кылган соонда организацияның удуртукчузу азы ол хөректи кылыры-биле дээндырган кижи адын селыр, организацияның тамазын базар. Ажылдан үнген чылдагаанын Күш-ажыл дугайында хоойлу кодекизинде кердүнген үүл өзүгаар айтып бижикир. Чижээ, ажылдакчы кижиниң шериг албаныңче келдирип бергенде, «Совет Армияга шериг албаны эрттирер дугайында келдирикшинин өзүгаар РСФСР-ниң Күштажыл дугайында хоойлу кодекизиниң (КЗОТ-тун) 29 үүлүнүң 3 кезээн өзүгаар ажылдан үнгенін» деп бижикир.

Бир эвес ажылдакчы кижи аарааның, инвалид болганың, пенсияже үнгенининң, дээди база тускай ортумак өөредилге черинге киргенининң түңнелинде ажылдан үнген таварылгада, ооң Күш-ажыл дептеринге үнген чылдагаанын тодаргай айтып бижикир. Чижээ, «Пенсиялал үнгени-биле», «Ашаам (кадайын) еске черже шилчиткени-биле», «Дээди (тускай ортумак) өөредилге черинге киргени-биле» дээн хевирлиг бижимелдер кылыр.

Күш-ажыл дептеринге дүрүмде айытпаммаан бижимелдерни кайы-хамаан чок кылып болбас. Чижээлээрге, «Социалистиг өнүг-хөрөңгини көдегелээриниң харыысалга чок чорууң дээш үндүрткен», «Ажылдан ойталаан үжүрүнде хостеткен» деп бижимелдер кылбас. Устуңу албан черлери еске ажылче шилчидип турда, азы партия, совет, профсоюзтар болгаш еске-даа соңгулдалыг ажылдерге ажылдай бергенде, ону Күш-ажыл дептеринге тодаргай айтып бижикир.

Кандыг-даа чылдагаандан ажылдан үнгенде, ооң эң сөөлгү ажылдаан хүнүн ажылдан үнген хүн деп демдеглээр.

Бир эвес ажылдакчыны хөй хүн прогул кылган дээш ажылдан үндүрүп турган болза, ооң прогулдаанын баштөйгы хүнүн ажылдан үндүрткен хүн деп санаар. Чижээ, февраль 11-ден эгелеп ол ажылга келбээн дижик, ооң сөөлгү ажылдаан хүнү февраль 10 болур.

Ажылдан үнген соонда ажылчым, албан-хаакчы кижиниң Күш-ажыл дептеринге бижимелди кылбышаан, ооң-биле үзе санажыр. Администрацияның бүрүүзу-биле ажылдакчының Күш-ажыл дептерин эгдерин саадаткан болза, ол саадаткан үеде ажылдакчының ортумак шалыңын төлээр.

Бир эвес ажылдакчы кижи бүдүрүлгеге, организацияга чок турда ажылдан үндүрген болза, Күш-ажыл дептерин ол алырыы-биле олче дыңнадыг чорудар. Ооң чөпшээрели-биле Күш-ажыл дептерин почта дамчыштыр чорудуп болур.

Ажылдан үнүп чоруткан кижи Күш-ажыл дептерин кандыг-бир чылдагаандан албайн барган таварылгада, ук документиниң аңаа 2 чыл хуусаада шыгжаар. Ол хуусаада негеттинмээн Күш-ажыл дептерин бүдүрүлгениң азы организацияның архивинге 50 чыл хуусаада шыгжаар, а ол хуусаа эртүүнде, үзүткел чок кылыр.

Ажылдан үнген кижиниң Күш-ажыл дептерин бербес-бээрин саададыр эрге администрацияда чок. Чамдыкта алган тускай хевин дужааваан, өрезин санаштаан дээш ооң Күш-ажыл дептерин бербестеп туруп бээр үүлдер бар. Ол шын эвес. Бир эвес ажылдап турган черинге өрелиг турган болза, ону хоойлуда кердүнгенин өзүгаар суд демчыштыр тырттырып ап болур. Ынчангаш, мындыг чылдагаандан ол документини бербээн болза, кайы хире үр тутканын берымдаалап ол үениң ортумак шалыңын төлээр.

Ажылдап турган кижи боду Күш-ажыл дептерин албайн турган болза, төлевир бербес. Чүге дээрге, администрацияның бурүүзу ында чок.

Күш-ажыл дептерин дээрге, кижиниң ажылга киреред, пенсияже үнерде чүгүле документизи болур. Ынчангаш ону шын кадегелээри, бижимелдерни өй-шаанда кылдырары, камнаар эдилээри чүгүле.

С. ДОРСАТ,
юрист.

САЛГАЛ ДАМЧААН МЕРГЕЖИЛ

Кандыг-даа ажыл ажыктыг. Шилип алган мергежилиң эки билирин, аңаа бердинери хөй күжениишкинин, чогаадыкчы идепкейин, бедик чүткүлдү негээр. Чүге сөткүлүгө тааржыр ажылды үезинде, шын шилип алыры кончуг чүгүлө. Аныяк-өскен арезында бодуның оруун ыяк тып албаан шаанда, чаңгыс эвес мергежилге бодун шенеп тураалар бар. Чогаалчы кижи номерын арттырып каар, а тудугжу кижи бажыңнарны, кудумчуларны, суурларны, хөрын-даа хоорайларын тудуп каар. Мээң холум-биле кылган ижим бо-дур деп ол чоргаарал-биле чугаалап болур.

Шаанда тудуг-суур сайзыраваан үеде, чон арезында өйүңчүлүг шевер кижилер баласогаашы чазап, дөштап, сөөлгөтөн визы-бүрү үүлдер кылыр турган. Бөгүнгү Тывада тудугжуның мергежили нептереңгей апарган. Республикада ат-алдарлыг тудугжулар эвээш эвес. Эң тайбың мергежилдиң бо кижилериниң дугайында хөй ыры-шулуг бижиттинген. Ол чөптүг. Шеверлериниң уран ижи бистиң чурттагаавысты чаартып, кажсал турар болгай.

Чамдык ат-бүлеледе адамезиниң мергежилин уруглары салгап алыр тевааримлалар эвээш эвес. Ооң уруг адазын дезексээр. Хөндергей чурттуг Барыкаан досказар, деспи чазаарынга ынак чоргаан. Оглу Эжер-оол бичиизинден-не адазы чазаны бээрге, чаныкка олурупкаш, салдыкпайн кайгаар турган. Шору улгады бергеш, ол чүү-хөөну боду борастеттар апарган. Оон бээр-ле холунан балды, маска салбастаан.

Үжен чыл бурунгаар, Чадаанының № 1 школазын доозкан соонда, Эжер-оол Сат тудуг организациязынга ажылдап киргеи. Чадаана хемни кежир көвүргүнү ол тудүшкен. Хоорайның сүт завооду, тарва склады, чурттелге бажыңнары дээш элээн хөй тудугларны тударынга кирипкен.

Кадагны чаңгыс какказ, кинр шаалтар, ыяшты чокуп, хирээлеп турда, шуут амыр болган тудугжу күзелдиң кый... гызы-биле ынчан чаа түттүнүп туруп туруп — Кур-Черже хапкан. Бештайгы бажыңарның таваан салыжыннарының бирээзин Эжер-оол Сат болган. Ам улуг совхоз төөү суур-биле ынчангы бир дугаар түттүнүп турган тудугларны канчап дөңнээр боор деп ол сактып чугаалап олурар. Новая, Гевөрин кудумчуларының бажыңарының барык шуптузун ол волгу-биле тутка.

Он чыл ажыг тудугжулаан бедик мергежилдиг кижи болганда, бодунуң ажылынга чаңгыс эвес кижинни өөредип кеп. Хаарыылда тудуп билбес, кадаг хол корбээн оолдар ажылдап кээрге, оларны дагдыныл ол, балдыры дыңзыгыже чедир кичээнгейдеп селбес турган.

Бодун бергелерге шенеп өөренген кижи, Тываның өңнүг металлургизының баштайгызы — «Тыва кобальто комбинаттың тудуу эгелээри биле, олче хапкан. Кадаа суур тутчур өөренижчилерни белеткеп каан, олар бүзүрепдиг. 1967 чылдан эгелеп ол Хову-Аксының тудугларынга ажылдап келген.

Эртенги хүн үнгелек чорда, бызаңчылар ажылынче далежыптар. Таңды-Уула эдээ черде чаттылган шевергинин кончуг ийи каът бажыңнаряыг Юбилейный квартал дужунда кудумчу кежилдир бежен кижиге инити чурттелге бажыңының хамазын тудуп үндүрүпкен. Чайгы хүн чырыын харам чокка саарып турду. Балды, хирээ дээжи, тудугжуларның хөглүг чугаазы ырактан-на дыңналып турар. Мында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Глухоотуң бригадазының бир звенозу ажылдап турар. Ону үжен ажыг чыл тудугжудаан Эжероол Барыкаановичиг Сат удуртуп турар бооду. Маңза хирээлээн ийи кижи: «Барыкаановичиг эң хөй чыл ажылдаан, эң мергежилдиг кижиниг болгай»— деп, чугаа аразында дорааш демдеглеп кагдылар.

Башкының дөштыкы ажылдары дооступ турар. Бо хүннерде шеверлекчилер биле сантехниктер ажылдап кирипкен. Объектиниң сентябрь айда ажыглаага киирери кордунган. Коллективтиң удуртукчузу ортумак сыныг, кижи ортузу назылыг, ак шырейлыг эр, күштүг холдарын үүштавышаан, төөвер чугаалап олур. Чудук кырынга олуруп алгаш, чоокта турар башыңнарже айытказ, бригадавыстың кылган ижи бо-дур деп, ол чугаалады. Туттунуп турар башкының чанында дааранылга цеги, дужуусте «Тоожный» универмаг, чурттелге бажыңнары — бо бүтүнү база-ла тудушканын бригадир демдегледи. Ырак барбейм-даа холу-биле айтып оргаш, бо бистиң кылганывыс деп чугаалаары чоргааранчыг болбас аргажок.

Суур тудуундан аңгы, Эжероол Барыкаановичиг комбинаттың цехтериниң тудуунга база кирипкен. Чеден чылдар эгезинде Юбилейный кварталдың тудуун хуусаа бетинде дужаагаш, ынчангы оон удуртакан бригадазы республика чарыжынга тиилеечин болган. Бригадир УАЧД-же баар путёвка-биле шаңнаткан. Ынчан-не аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу дээп оттуп тыяпкан.

— Шынарлыг кылганда, кижиниң сагыыды амыр болур чүве. Кайда бир ажыл четче кылдыпкаанда, сагышка анчыг боор. Ынченгаш шынар, шынар база кеткеп шынар деп бо оолдарга чагыыр-дыр мен. Бо объектиниң мурнунда дужааганыыс бажыңны «5» демдекке үлээткен бис. Ажыглаага киирер бо бажыңны түүсээ бетинде, эки шынарлыг дүпээдир соруглыг бис — деп, Эжер-оол Барыкаановичиг чугаалады.

Тудугжуну дүвүредип чоруур бир айтырыг — материалдарның шынары. Абаканнан кээп турар кургаг штукатурка брак болган. Чаъска одуп, сыйлып, тоглап калган свазынигер-биле канчап кана шывар боор. Чогум материалдарның шыгжаныр-хадагалалы эки, хандырыкга база багай эвес. Шынар үүлүе бызаңчыдан хамаарыкпас. Шеверлекчилер харыысалга чок болур болза, чурттакчылар хомудаар болгай. Звено комплекстиг, ында сантехниктер, электриктер база кирип турар. Бригада кежигүннери холушкак мергежилдиг. Хөй кезии бедик разрядтыг. Чээрби ажыг чыл чедир тудугжулап турар коммунист Н. Коктыев биле Александр Тараканов, он ажыг чыл ажылдаан Александр Кара-Сал, Александр Арага болгаш өскелер-даа коллективтиң чедиг дужүнүг ажылының үндезинин салып, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Эжер-оол Барыкаановичиниң үш оглу адазының соон салгал, тудугжуның мергежилин шилип алган. Бодунуң ажылгыры, быжыг туруштуг оолдарынга үлегер болганы ол. Улуг оглу Вячеслав ам беш чыл тудугжулап турар. Кызымак ажылдыг, хөй-нитичин аныяк ажылчыларны партия кежигүнүнге хүлээп алган. Ол ам дөртүг разрядтың бызаңчызы болган. Ортуну Мирослав үш чыл чедир ажылдай берген. Эң хеймери Геннадий школа соонда база адазының эвенозунга ажылдап турган, Совет Армиязың хүрээлелинче чоруткан. Келгеш база-ла тудутта кээр дээрэн билдингир. Салгал дамчаан мергежилдиг бо шевер кижилер чонунга хүндүтпелдиг. Эш-өөрүнүң «шевер Сатгара дээп туразы төөвүлүг эвес. Адазындан дезеп алганын Барыкаановичиг оолдарынга дамчыткан. Олары боттарының оолдарын өөредир. Салгалдарның харылзаазы ындыг.

А. ХОВАЛЫГ.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Б. КЕНТИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Бо чылдың августың 6-дан соңгаар ядролуг кандыг-даа чазылдырышкынналарны чаңгыс талалалакчыларын массалыг организациязының — ядролуг чепсегленишкинниң дүжүрер дээш шимчээшкинниң чиигине секретары Брюс Кент медеглээн. Барыын талакы чурттарның чазактары тайбыңче шынап-ла чүткүп, делегейниң айыыл чок чорууң хандырарын күзеп турар болза, олар Совет Эвилелиниң үлегерин доңгораан өдерер ужуруг деп, СЭТА-ның корреспондентизинге ол онзалап демдеглээн.

Чурттуң одалга-энергетиктиг баазазын келбартырлыг болгаш хөмүр-даш үлетпүрүүнүң техниктиг дериишкин дөңнелин бедидеринің узун хуусаалыг программазынга дүүштүр Дороганың хөмүр-даштыг районун сайзырадып турар. Вишонтыда, Айкта чаа шахталарны дерип эгелээн, Татэбаньяның шахталарының күчүзүн улгаттырган. Ороспанның хөмүр-даш бассейниниң «Маркушхедь» деп чаа шахтазын чоокта чаа ажыттарга киргеп болгаш ол бодунуң продукциязын берип эгелээн.

Хөмүр-даш курлаавырлары бар чаа черлерни шинчилеп тывар талазы-биле венгр болгаш совет специалистериниң аразында кады ажылдажылга улам-на калбрган. Хөмүр-даш үлетпүрүнге куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле венгр өөкүттөринге практиктиг дузаны совет дегжилдер чедирип турар.

ЧИГ ЭТТИ КАМНААР ДЭЭШ

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизин А. Кориненконуң дыңнаткаңы болза: Герман Демократтыг Республиканың аъш-чем магазинниринииң чоогунда оруктар чамында тускай дерээн шөлдер бар. «Пластмассага хереглээрэ» азы «Пластмасса артынчыларыз» деп янзы-бүрү өөкүт будуктар-биле бижээн демдектерииг чүүктер ол шөлдерде кестүп келген. Пластмассалардан кылдыгган болгаш ажыглап каапкан шилдерни, полиэтилен саваларны болгаш еске-даа чүүлдерниң артынчыларын чурттакчылар ол шөлдерге эккеп дужаап турар. Ажыглап каапкан чүүлдерни чурттакчылар дужаап, чиг этти дагын ажыглаарының программазын боттандырарынга идепкейлиг киржип турар. Чүге бо чылын безин пластмасса кылыгларының 6 муң тонна артынчылары дагын ажыглаарынга киииррер соруга салдыкган.

Хамаатыларның дужаваган дагын ажыглаар чиг эт чылдазын чурттуң экономиказын хөгжүдер херекке чүгүле чүүл кылдыр ГДР-де санап турар. Тускай шинчилелдерни өзүгаар алырга, ГДР-ниң чурттакчы бүрүзү чыл дургузунда ортумаа-биле 6,5 килограмм пластмасса кылыгларын моөң мурнунда черже ажаа-ла хилис актап турган. Ынчаарга чуртке нинтизи-биле 40 муң хире тонна ындыг кылыглар дагын ажыглаттынмайн келген. Ук кылыгларның хөй нуруузун дагын ажыглап болур турган. Хамаатылардан ындыг кылыгларны хүлээп алыр пунктуларның четкизи амгы үеде чуртта улам-на калбарган.

Дагын ажыглаар чүүлдерниң чылдазын көвүдеткени чиг-эт камнаргазы дээш демиселге чүгүле ужур-дузалыг болган.

МЕДЕГЛЕЛ ПАРЛААН

ДАМАСК. (СЭТА). Араб чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиларының медеглелии Дамаск хоорайга чарлаан. Араб чурттарның күүрүмелер болгаш чазактар баштыңнарының онзагай чөвүлел хуралын чылдырар дээш чүткүүшкүн — Амман хоорайга дугуржулгаиы деткинр, а ол ышкаш палестин улустуң дүрүм өзүгаар эргелерин, ооң иштинде бот-башкартыыр болгаш хамаарыкпас күрүнәзин тургузар эргелерин казыыр дээш оралдажыышкындыр деп, медеглелде айыткан. Палестин уястуң дүрүм өзүгаар кара чаңгыс төлээлекчизии — Палестинакы хостаар организациязыны чөвүлел хуралга палестин айтырыын шинтирээзиигә киржилгедеп казызырын ук хуралдың организакылары база оралдажып турар. Ол чорук моөң мурнунда болган иишти-араб чөвүлел хуралдарның шинтпирләригә шуут чөрүшкек болуп турар.

Кэмп-Дэвидтиң дүжүп берикни дугуржулгазынга ат салган Египеттиң араб чурттар ангызынга кежигүн болур азы болбазының дугайында иишти-араб чөвүлел хуралдың шинцпирләригә киржилгедеп турар деп, документтиде демдеглээн.

Ук чөвүлел хуралды чыылдырар чорук Чоокку Чөвен чүге болдуңуң хөделиишкиннерии улам идепкейликтен америк империализмиң планнарыңа дүүшкен болур ийик деп медеглелде айыткан.

САЛЬВАДОРДА ТУЛЧУУШКУННАР

ГАВАНА. (СЭТА). Сальвадордан медээлерии ёзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг национал хостаалга фронтузунуң дайынчылары АКШ-ка саттынган дерзии ёзу-чүрумуун шериг кезектерииге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорудуп турар.

Эң-не шыңгыы тулчуушкуинар Чалатенанго департаментинде болган. Ол районга быжыглаарыны орадашкан чаза чаа шериглерге удур хемертен халдаашкыннарны патриот-тар кылып, партизан дайыныың тактиказын мергежилдиг ажыглаан. Америк инструкторларның өөреткени болгаш чепсегдээни дерзии шериглер партизаннарның күштүг халдаашкыннарынга шыдажыпайн, дезер ужурга таварышкан. Департаментиниң бүгү девискарииге контрольду партизаннар тургускан болгаш америк бүдүрүлгеиин бир ветолёдун черже дүжүр аткан, 69 шаалылакчыларны узуткаан.

ЯДРОЛУГ ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС

БЕЛГРАД. Японияның Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларын америк самолёттар атомнуг бомбалаашкынга аратазыг ёзу-биле таварыштырганындан бээр 40 чыл болгены-биле холбаштыр Югославияның тейбың дээш янгазы медеглел кылган. Бо чепсектиң эдере будурүүшкүнүнге удур, ядролуг дайынның кыжанышкының узуткаар дээш демиселди улам-на күштелдиреринче ол чурттарның калбак хөйнинтизин кыйгырганнар.

Тайбың марыжының киржикчилери Финляндияның найысылалындан самолёт-биле Японияже чорупкан болгаш Хиросиманы база Нагасакини Американың Каттышкан Штаттарының атомнуг бомбалаашкынмарга араатазыг ёзу-биле таварыштырганындан бээр 40 чылынга холбаштырган чыскаалга киришкеннер.

● **ВЕНА** Никарагуаның чонунге удур контрреволюстуг дээрбечилерниң кем-бурүүлуг үүлгедиглерии Барыын чүктүң чамдык чурттарында кедергей барыын үзелдиг организациялар саң-хөө талазы-биле деткип турар. Никарагуа-биле элсеткил каттыштырылгазының австри комитеди Венага медеглел парлаан. Неонацистер болгаш неофашистер контрреволюстуг дээрбечилерге бээр акша-хөрөңгө чыылдаанын делегей хемчээлиниг чорудуп турарын медеглелде айыткан. Контрреволюстуг дээрбечилерни Американың Каттышкан Штаттары Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынынга ажыглап турар.

● **ДАМАСК.** Чагырыкчы белүктериниң экономиктиг политиказын доп-дораам эдо кеэрүп болгаш ортек-үненин уягаткамыга, акша үнезиниң кудулаамыга удур демиселче утланган дүрген хемчеглерни алырын негээн ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкының демисели Израильде улам калбарган. Чүттүң хөй хоорайларында магазиннер, почта салбырлары, элээн каш будүрүлгелер ажылдавастаан. Профэвилелдериниң кыйгырыын ёзугаар күрүне секторууның ажылчыларының болгаш албан-хаакчыларының бүгүниин ажыл соксадыышкының чуртта чорудуп турар.

● **МАНАГУА.** Никарагуа-биле эл-сеткил каттыштырылгазының янзы-бүрү чурттарда комитеттериниң конференциязы республиканың найысылалы Манагуа хоорайга болган. Делегейниң 20 чурттарында комитеттериниң төлээлекчилери конференциязга киришкен болгаш никарагуа улуска удур АКШ-тың агрессчи хөделиишкиннерин шыңгыы буруу шепкан.

Төп Америкага Вашингтоннуң эжелекчи политиказы делегей эргезиниң норма-чижектерииге чорушкек болгаш бүгү делегейге тейбың херээнге кыжаныышкын болуп турар деп, конференцияның түңнел декларациязында айыткан.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Гананың чезааи дужүрер болгаш ооң күрүне ажылдакчыларын нугүлдээр талазы-биле чажыт пленны АКШ-тың төп разведка эргелели чогаатка. Гамадан медээлерии барымдаалаш, Ассошиэйтед пресс агентствону дыңнаткамын ёзугаар алырга, ол планны боттандырарым ТРЭ-ниң Аккрада шпиону Джон О'Шонесси удуртуп турган. Гананың дипломаттарының бирээзин көгүдүп тургаш, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң талазынче кииирерии америк шпион орадашкан.

(СЭТА).

АКШ. Негрлериниң «Шимчээшкиии» деп организациязынга удур Филадельфияның эрге-чагыргаларының болгаш полициязының дерзии үүлгедиглериниң түңнелинде 11 негр дириигге ерттеиип алган, оларның аразында бичии уруглар база бар. 250 кижи чурттаар чер чок артган. Боттарының эргелерии дээш негр чонуң демисе-лии базар, оларның организациязының ке-жигүннерии күш-биле узуткаар дээш ара-тазыг үүлгедиглерии америк эрге-чагыр-галар болгаш полицияа кылган.

Негрлериниң башкыларын ортаидирер бомбалар-биле бомбалаан соолуида оларның чурттаар черлери ерттеигеи. Негрлер-ниң кара чаңгыс бурүүзу—оларның кежи-ниң өдүү кара болганында.

ЧУРУКТА: негрлер чурттаан квартал-дарының башкыларын үргедээни — эрге-чагыр-галарның араатазыг, карыы чорууиуң төречизи-дир.

А. СИДОРИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Арага ишпес куда шайлалгазынга

хамаарыштыр

Эрагалаашкынга болгаш алжуулгызмге удур демисел-бүгү улустуң хөрээ

ЧАЙЛАГГА БОЛГАН КУДА

Өвүрүң чурумалдыг чараш черлериниң бирээзи Улаатай-ның Тестиг-Кара деп черге олбук-хевис херек чок чечек, сигени хөлбелчиңнээн чайлагга куда болган. Өвүрге база бир чаа ег-бүле немешкен. Ол болза Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнарның мурнакчы малчыннарының оглу, кызы Иркутскиниң кооператив училищезиниң доозукчулары Владимир Монгуш биле Урана Ондар олар амыдыралыга салым-чолун каттыштырганы-дыр.

Совхоз төөү—Солчур суурга оолдуң болгаш кыстың үйүзү ужурешкаш, Улаатай арбаанынче углай унупканнар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, орден-хевыялалрлыг Намбар-оол Хенче-Караевич Монгуштуң чайлаанда ааныиче ч о р у п к а н. «Малга оор херек, кижээ эш херек» деп сестерии орук хемчеегүзүнде чараштыр бижээш, азыл каан. Оът-сиген дээрге хөлбеңнээр, эрээн шокар чечектери чаа егленип турарларның оруун дургаар аянаштыр тарып каан ышкаш уткуй чалгын чыдар. Ногаан чайның магалыын камчаар!

Аалга чедип келген. Келген кудаларын утпуп хүлээп алган ада-не столдарже чалапканнар. Кижилерниң амык-хөглүү, оюн-баштаа-даа аажок.

Чыылганнар олурупканда, Торгалыт суурда почта салбырының эргелекчизи, оолдуң чоок төрели Донгек Шүгдүр-оол куданы эге сөзүү-биле ажыдып, ег-бүле болган аныктарга сеткилдиң ханызындан йөрээл сестерии чугаалаан. Ооң дареезинда Солчур кедээ Советтиниң күүскомуның секретары Татьяна Ховалыгга сөс берген. Ол өгленип турарларның хөречи-өңүктери — техникумну кады дооскан эштери Херелмаа Ондар биле Слава Доккут ийи талаазынга туруптарга, ег-бүле тутканнарның хөречилел документизинге ооп биле кыс ат салгаш, билзектер солушту. Олар чурттагазының шаа ол минуталарын кажан-даа утпастар. Улуг улустарның эш-өөрүнүң эки күзелдиң йөрээл сестерии дыңнаваннар. Чаа тургустуунган ег-бүле-биле кады бистиң республикага база садыг кооператив талаазы-биле ийи специалист немешкен.

Өг-бүле тудуп, улуг кижилер болу берген оолду, кысты коорге, оларның аразында тевааришканын, чараштарын кайгал хамнес. Чүгле келир чурттагааның аас-кежиин, хөй ажы-төлдүг болуруи оларга күзээн күзелди сөглекээзи келир.

Хүндүлүг адалар Сүктержик Ожуктаноович Ондар болгаш Намбар-оол Хенче-Караевич Монгуш олар чеже кудаиы корбээннерил, чеже ажы-төлүн өглевээннерил! Ынчалза-даа бо чаа кудаиы бир ажыл көруп турарлары ол.

Бо куданың бир онзагай чүвези — чамдыкта мурнунда кудалар ышкаш эвес, оолдуң, кыстың ада-иелери болгаш төрөлдериниң аразында кым-нар-ла хөй арага-дары кударыл, кымнарның талазындан эгээртинмес хөй белек-селеи бээрии мурнун быларжып, бөйыырган, көөргеттинер дээш маргыышпаннар. Ынчалза-даа столда чадыглар сыңмас эъттен, сүттен кылган ажыл-бүрү амданныг чавай чем элбек. Куда чаа ёзу-биле эртип, корум-чурумнуг болган. Эзирээн, хөлээн, элеңнээн, тендирээн кижи-даа чок.

Куданың дареезинда кезээ — хөглүг башкы, оюн-тоглаа эгелээн. Кандыг оюннар, чүү болурун бөш удур дыңнадып каап. Ында бир чаа чүүл болза, ромашка-чечектерии сазындан кылгылаан, ооң бир адырында-ла чүнү күүседирии бижээн: ырлаар, шулуктээр, танцылаар дээш оон-даа еске. Ыры, танцыга ийи талаадан киржир кижилер-ле хөй болган. Адактың соолунде хоочуннардан малчын Эдер-оол Курзүкович Монгуштуң тыва улустуң ырларын аянныг чареш күүсеткеии, аныяктардан Эзир-оол Монгуштуң ырлааның комиссия кончуг эки деп демдеглээн. Олар Владимир биле Уранаиың шөнналдарын алгылааннар.

Куда байырлалынга он алдымее чыылганнарга кудээлериниң кужун кергүскеннер. Чыылганнар оларны мегадал, октаавннерге байыр чедирип, октаттырганнарның сеткилин еэртүп, «Дараазында кудага тептыг тудар сеңэ» дижип турганнар. Аңаа Кызылдың башкы институ тунуң студентизи Кан-Демир Монгуш шүүлген. «Торгалыг» совхозтуң чолаачызы Михаил Доржукай ужүүрлешкен.

— Куданы черле мынчалдыр эрттирери чугула чүведир эвеспе. Бис оглувустуң, уруувустуң кудазын мынчалдыр организастаар бис — дижип келген валчылар сеткил ханыышкыны-биле чугаалап турганнар.

Мелчыннарның бурунгу чайлаа — тайга черге — Тестиг-Карага ыры-хөглүмүнүг куда ынчаар эртикен.

С. ДАНЗЫН-ООЛ.

КЫЗЫМ-НА БАР

Аас-кежиим, өөрүшкүм
Ада-не чассым болган
Шовва чараш өзүп орар
Чоргаарлаанар кызым-на бар.
Каректары шыпырааннаан,
Чаактары долбан кызып,
Чаңгыс черге олурбас-даа
Кайгал эрес чарашпайым.

К. БАЛДАЙ-ООЛ.

САЙЗАЯК

Чараш даш чыып, каяык болуп
Сөөзанактап ойнап орган
Дай-Хаакты ава кый дээш:
«Аная дос»—деп далаштырган.
Омак уруг чоруп тура,
Ойнаар-кызык удурап каап,
Сайлар баштап үжүп турган
Сайзаяка чагыг сөглээн:
«Оршээп көрем, чараш кужум,
Өпеям көрүп турам,
Оттуп келгеш, ыглай берзе,
Оожум ырлап, өпейлээр сен».
Ырлыг, хөглүг бичии уруг
Ырап чоруй баары билеп,
Сайзаяк куш үжүп келгеш,
Сайзанакка хона кааптаан.

С. КОМБУ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Ийиспейлер-чарашпайлар» деп фотоэтюду.

Мустай КАРИМ.

ДУҢМАМНЫҢ ДҮЖҮ

Часка ынаам кончуг. Оксана база-да ынак. Силер база-ла ынак боор силер. А чазын хураганнарның өөрүп турарын күүдээр боор оны! Оларның канчаар хөглеп, ойнап турарын көрген боор силер! А хураган бөк төгөр чер чанында ыыдыыргавышаан базып турда, оок бичии кудуруу үргүлүү шимчеп турар, а кара хураган дүүгларын тоннулатпышаан темпе кырынче карбанып үнүп келгеш, оон куду шурай бээр. А оок соонда ийи алыкшы ангы-аңгы үгже тарай бергеш, бичии мыйысчыгаштарлыг бөөгөрын халайтыпкаш, бот-боттарынга утхуштуур чүгүржүп келгеш, хавактарын үскүлештирген туларлар.

— Чаштарның мыйызы кижип турар-дыр — деп, кырган-ачам Мансур чугаалаар.

Мансур кырган-ачавыстың экизи-даа хөлчөк, ол чүгле бичии уругларга ынак эвес, камык-ла чаш амытаннарга база ынак. Ынчангаш оок хураганнарны «хенэнгбейлер» деп чаштарга демейлеп турары ол. Кырган-ачавыс Мансур кончуг-ла эки кижи, багай кижилерге ол ынак эвес, бистиң дайзынчарывыс — фашистерге база-ла каргыштыг, ол дугайын боду чугаалаар кижи.

Бистиң сарыйывыстың эжиктери делгеми-биле ажыг. Шупту амытаннар хүннээректеп эгелээн. Аавам өскө хоорайже чоруп турда төрүттүнген сарыг бызаа сесерлик чамында мөңгөп чор. Ол часкаан өзүп келген болгаш часкаан ойнап турары бо. Хөрим иштинде эр, кыс кастар базып чорлар, оларның соонда эриннерин дээштирип алганзыг, сарыг чаагай дүргекчигештерге домей бичии оолдары далашкан чорлар. Эр, кыс кастар оолдарын хөрим иштии бир кылдыр эдертип чораан, оларга бир-ле чүвени чугаалап чорлар.

Кажан аавам бажыңга олурда, Оксана-биле бис кас оолдарын хондарывыска алгаш, оларны элээн суйбааш, салыптар бис, оон башка, олар шүжүгенчи бээрге, аавазының сагыш ковап, дүвүрээри эллчок алаар. Бир кас оглун Оксана адыжыңга суг куткаш, суггарып кагды.

Ол кас оолдарының эң-не чаражын мен «Оксана» деп адап кагдым. Ынчалза-даа ол дугайын ынчан кымга-даа чугаалаваан мен. Силерге безин чүгле чажыды-биле сөглээним бо эвеспе. Ол хасчыгаштыг мен ырактан-на танып каар мен, дашчыгаш кырында туруп алган бажын ол-бо таларже сунуп, хүнге дегелеп турар чүве.

А дагаалар, дагаалар аан! Олар херим иштин бир кылдыр чыраалап каап, ырлажырлар болгай.

Чер кырынга час дүжүп кежирге, хөглүүн-даа чүү дээрил аан! Шупту-ла чүвелер өөрүп, ойнап, ырлажып турарлар дедаан...

Оксана-биле мен бистиң сесерликивис чанында чудуктар кырынга олургулаптар бис. Ол чудуктардан чоок хоову кастып чыдар. Ол хоовуда аавазыг кызыл-тас тарып турар.

— Ямиль, кер даан! Дуу ол баштайгы тракторнуң соонда сеялка кырында бир-ле кижи тур. Ол-даа бистиң аавазыс боор!— деп, Оксана меңээ чугаалай-дыр.

Мен кере бердим — шын-дыр, ол дээрге, бистиң аавазыс-тыр!

— Оксана, холдарывысты тутчуп алгаш олураалам —дидим.

Дүңмам дораан-на менче холун сунду. Чазын оок акөөк каректары улам-на чыртыкылыг, а дүмүүк кырында хензиг меңчигештер хүнге чайынналы бергилээнner. Аавам бистиң ырактан көрүп чор боор, ынчангаш: «Мээң уругларым мында олуруп алганнар ышкажыл!»— деп иштинде бодап чор боор.

— Өзүп келгеш, бис база-ла кызыл-тас тарыыр бис. Ындыг-дыр аа, Оксана?

— Ынчанмайын канчаар, Ямиль! Сен тракторну башкарар сен, а мен аавазыс ышкаш сеялка соонга турар мен — дээш, Оксана чудуг кырынче үне халаап, трактор шимээргеп турган кара ховуже көрүп тур оң.

Хүнден холу-биле дугланып алгаш, ур-ле туруп келди. Оок соонда мээң чанымга база катап олуруп алды, а арнының кудареаны-даа аажок.

— Ямиль! Бис база бир аавалыг турган-дыр бис ийин — деп, Оксана меңээ аваар чугаалады.— Мен оок барын билир мен, чүгле ол кайда-ла ийик, ырак-талыгырда... Кедергей ыракта...

— Тоолда бе? Шаг-шаанда бе, Оксана?— Оксана бажын чая-дыр:

— Чок, тоолда эвес. Ол аавазыс база кончуг эки кижи чораан...

Оксананың чүнү чугаалап олурарын билбедим. Канчап бис-ле ийи аавалыг улус боор бис! Кижи бүрүзү-ле чаңгыс аавалыг, чаңгыс адалыг болгай. Мээң дүңмамның чогум чүнү чугаалап олурары ол чоор! Оок ыглай бээрinden коргадыр мен. Ынчалза-даа Оксана ыглаавайн-дыр. Ол мээң чанымда шимээн чок олур-ва. Оок бажында кызыл-чайт кожаалары хат сүйбап туру. Ол кожаажыгаш клуб кырында азып каан тукчугашка дөмей. Оксанаже мен көрүп алган, оок сөстериниң дугайын бодап олур мен:

Билир мен, ол чурттап чоран, чүгле кайа-ла ийик, ырак-талыгырга...

Кым деп ава боор ол, чүге ындыг ыракта чоор? Бир катап оок дугайын Оксана меңээ чугаалаан-на болгай, мен кайгал калган мен, ынчангаш ол дугайын аавамдан-даа айтырган мен.

— Оксана сеңээ бодунуң дүжүүнүң дугайын чугаалап берген боор — деп, ынчан аавам карыылаан.

Чүге мээң дүңмамга ындыг билдинмес дүш дүжеттинге берген чоор?

Оксанага бир-ле эки чүвени чугаалаксаарым-даа хөлчок. Хенертен бистиң сесерликивисте ак хадыңны санты хонуп келдим.

— Сесерликче бараалам, Оксана! Мен хадың адаанда хемдүгнең хамык эртине-байлакты шуут бажы-биле берип-тер мен. Сен оларны көрүп кааш, кедергей-ле кайгаар боор сен.

Оксана сесерликче көре берди.

— Хадың адаанда чер амдаа орта кургээвен.

— Че, канчаарыл ол! Черни хүн удаваас кургадыптар. Дүргеп чоруулам, Оксана!

Мен ыраа бердим, Оксана ыглаан хевээр. Ол мээң чанымга ыглаан-даа, ыглаваан-даа, ол-ла дээрге, ол мээң дүңмамның дүжүү.

Ынчангаш ол дугайын ынчан кымга-даа чугаалаваан мен. Силерге безин чүгле чажыды-биле сөглээним бо эвеспе. Ол хасчыгаштыг мен ырактан-на танып каар мен, дашчыгаш кырында туруп алган бажын ол-бо таларже сунуп, хүнге дегелеп турар чүве.

А дагаалар, дагаалар аан! Олар херим иштин бир кылдыр чыраалап каап, ырлажырлар болгай.

Чер кырынга час дүжүп кежирге, хөглүүн-даа чүү дээрил аан! Шупту-ла чүвелер өөрүп, ойнап, ырлажып турарлар дедаан...

Оксана-биле мен бистиң сесерликивис чанында чудуктар кырынга олургулаптар бис. Ол чудуктардан чоок хоову кастып чыдар. Ол хоовуда аавазыс кызыл-тас тарып турар.

— Ямиль, кер даан! Дуу ол баштайгы тракторнуң соонда сеялка кырында бир-ле кижи тур. Ол-даа бистиң аавазыс боор!— деп, Оксана меңээ чугаалай-дыр.

Мен кере бердим — шын-дыр, ол дээрге, бистиң аавазыс-тыр!

— Оксана, холдарывысты тутчуп алгаш олураалам —дидим.

Дүңмам дораан-на менче холун сунду. Чазын оок акөөк каректары улам-на чыртыкылыг, а дүмүүк кырында хензиг меңчигештер хүнге чайынналы бергилээнner. Аавам бистиң ырактан көрүп чор боор, ынчангаш: «Мээң уругларым мында олуруп алганнар ышкажыл!»— деп иштинде бодап чор боор.

— Өзүп келгеш, бис база-ла кызыл-тас тарыыр бис. Ындыг-дыр аа, Оксана?

— Ынчанмайын канчаар, Ямиль! Сен тракторну башкарар сен, а мен аавазыс ышкаш сеялка соонга турар мен — дээш, Оксана чудуг кырынче үне халаап, трактор шимээргеп турган кара ховуже көрүп тур оң.

Хүнден холу-биле дугланып алгаш, ур-ле туруп келди. Оок соонда мээң чанымга база катап олуруп алды, а арнының кудареаны-даа аажок.

— Ямиль! Бис база бир аавалыг турган-дыр бис ийин — деп, Оксана меңээ аваар чугаалады.— Мен оок барын билир мен, чүгле ол кайда-ла ийик, ырак-талыгырда... Кедергей ыракта...

— Тоолда бе? Шаг-шаанда бе, Оксана?— Оксана бажын чая-дыр:

— Чок, тоолда эвес. Ол аавазыс база кончуг эки кижи чораан...

Оксананың чүнү чугаалап олурарын билбедим. Канчап бис-ле ийи аавалыг улус боор бис! Кижи бүрүзү-ле чаңгыс аавалыг, чаңгыс адалыг болгай. Мээң дүңмамның чогум чүнү чугаалап олурары ол чоор! Оок ыглай бээрinden коргадыр мен. Ынчалза-даа Оксана ыглаавайн-дыр. Ол мээң чанымда шимээн чок олур-ва. Оок бажында кызыл-чайт кожаалары хат сүйбап туру. Ол кожаажыгаш клуб кырында азып каан тукчугашка дөмей. Оксанаже мен көрүп алган, оок сөстериниң дугайын бодап олур мен:

Билир мен, ол чурттап чоран, чүгле кайа-ла ийик, ырак-талыгырга...

Кым деп ава боор ол, чүге ындыг ыракта чоор? Бир катап оок дугайын Оксана меңээ чугаалаан-на болгай, мен кайгал калган мен, ынчангаш ол дугайын аавамдан-даа айтырган мен.

— Оксана сеңээ бодунуң дүжүүнүң дугайын чугаалап берген боор — деп, ынчан аавам карыылаан.

Чүге мээң дүңмамга ындыг билдинмес дүш дүжеттинге берген чоор?

Оксанага бир-ле эки чүвени чугаалаксаарым-даа хөлчок. Хенертен бистиң сесерликивисте ак хадыңны санты хонуп келдим.

— Сесерликче бараалам, Оксана! Мен хадың адаанда хемдүгнең хамык эртине-байлакты шуут бажы-биле берип-тер мен. Сен оларны көрүп кааш, кедергей-ле кайгаар боор сен.

Оксана сесерликче көре берди.

— Хадың адаанда чер амдаа орта кургээвен.

— Че, канчаарыл ол! Черни хүн удаваас кургадыптар. Дүргеп чоруулам, Оксана!

ГЕОРГИЙ ЖЖЁНОВ ТЫВАЛАП ТУРДА...

Чөөн Сибирьниң кинотроника студиязының улуг эвес көрүлде залындан билдинмес бир-ле чугаа дыңналды. Кире бергеш сураглыг киноактёр Георгий Жженовту экрандан көрүп кагдым. «Дээрже оруктан» деп кинога полковник Лебеденконуң ролүн күүседип турганы ол. Кинонуң маадыры, оок эштери тывалап чугаалажып турганнар. Билбес кижиге ол шынап-ла элдептиг таварылга.

— Д. Вятин-Бережныхтың тиилелгениң 40 чылынга тураскаатказын кинозунуң тыва дылда вариантызы-дыр—деп меңээ тайылбырладылар.

Чөөн Сибирьниң студиязы ол девискээрниң тыва, бурят, якут улустарының дылдарынче совет уран-чечен кинолар барык чээрби чыл хире очулдуруп турар. Мында кижи кайгаар чүве чок. Бистиң чургузуста чыл дургузунда кинолардың 60 хуузун очулдурар: оок иштинде орус дылче—180, Совет Эвилелиниң улустарының дылдарынче ниитизи-биле 800 кинону очулдуруп турор.

Дубляжтың (чугаазын очулдурган кино) төрүнни дээн режиссёрларының бирээзи, хоочун кинорежиссёр Александр Николаевич Андреевский-биле чугаалашкан мен. Кинематографта ол чартык чүс чыл ажыглаан. 1954 чылдан бээр дубляж ажылынче шилчээн. Стенли Крамерниң «Нюрнберг процезинэ», Клод Отан-ларның «Кызыл болгаш кара» деп киноларының чөө фонограммаларын ол тургускан, көрүкчүлер бо кинолардың кончуг эки билирлер.

— Кинонуң дылын очулдурарын чамдык улус анаа-бир чүве кылдыр көрүп шоодаг аянныг болгулаар. Ол ындыг эвес, харын чогаадыкчы ажыл. Ынчангаш бо ажылче артистерниң элээн кезиин чалап турар мен. «Нюрнберг процезиндэ» судья Хейвудтуң чугаазын Андрей Попов бижидип ойнаан. Бо артист онзагай талантызы-биле озуур-хевирниң чугаа характеристиказын көрүкчүге дамчыдып шыдаан. Көрүкчүлер оны Спенсер Тресси боду экрандан чугаалап турган ышкаш билип алганнар.

Киноларны дубляжтаары шагда-ла эгелээн. Баштайгы совет үнүүг киноларı (1930—1932 ч.ч.) экранга үнүп эгелеп турда-ла киноларның чугаазын очулдуруп эгелээн. 1935 чылда дашткы киноларны орус дылче очулдурары эгелээн. Сураглыг фантаст чогаалчы Герберт Уэллстиң «Көзүлбес кижиз» деп кинозу 1935 чылдың чазынында экраннарга көстүп келген. Бистиң чуртувуска ол кинону дубляжтаан режиссёр Марк Донской болган. Кол рольдарның дубляжтарынга ам РСФСР-ниң улустуң артизи, Моссовет атты театрның кол артизи Алексей Консовский киржип турган. Ол кинога хей удаа ойнап келген. Ынчалза-даа чогаадыкчы ажылының хей кезиин фильмнерни дубляжтаарынга бараалгаткан.

Сибирьге эң баштайгы дубляж кылырын 1963 чылда боттандырган. ССРЭ-ниң улустарының чайыралынга турасказткан «Орус хуулгазының» деп ийи сериялыг публицистикалыг кино калбаа-биле үнүп турган. Ол кинону немец кинорежиссёрлар Андре биле Анели Трондайкилер тырттырган. Кинонуң үмүр-утказы ханы болгаш ону национал дылдарже очулдурары чугула апарган. Бурят болгаш якут дылдарже база дубляж кылгаш, ону Казаның кинохроника студиязының (режиссёр Фатых Шарафиев, үн оператору Георгий Зубарев) чогаадыкчы бөлүү Бурятияның болгаш Якутияның байдалдарынга ону эки боттандырган, ол кинону үстүнде республикаларның ырак булуңнарына чедир хей кижи көрген.

Оон бээр-ле Чөөн Сибирьниң кинохроника студиязында дубляж кылып болур аяга тургустунган. Студиязың базазы кавбарып, быжыккан. Ангараның солагай таласы эрииңге, сураглыг Иркутск ГЭС-тен ырак эвеска, киностудияның бажыңы турупкан. Ону дерип, нарын аппаратуралар ны таарыштыр тургузарынга үн оператору Георгий Зубарев (ону Казаньдан чалап келген) идепкейлиг киришкен.

Кызылга дубляж пунктузун быжыглап тургусканы дээш 1980 чылда Г. Зубаревке болгаш дубляж бөлүүнүң улуг администратору В. Жамбаловага өөрүп четтиришкинни илертикен.

Георгий Степанович Зубарев Тывага доктаамал кээп турар. Бо удаада ол база-ла Тываның хөгжүм-шинээ театрының артистери-биле бир кинонуң чугаазын тыважыдып тур. Тывада дубляж пунктузунуң режиссёру Галина Темуровловна Дугермаанның ол ажылга киржилгези кончуг улуг. Георгий Степанович-биле кады ажылдап келген чылдырында оон дыка хей күүлдерни ол билип алган.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук, театрның директору Х. О. Ширин-оол, артистер Галина Мунзук, Кадр-оол Сагды, Дадар Пюрнмаа, Чадамба Монгуш, Виктор Наксыл болгаш өскелер-даа дубляж пунктузунга бо-ла чеде бээрлер. «Сени кажан-даа утпас мен» «Дээрже орук», «Семен Дежнёв», «Дириите тудуп алырын дужаган» деп кинолардың үстүнде артистерниң тывалап чугаалаан үннерин көрүкчүлер дыңнап турарлар.

Дубляж школазы кайы-даа республиканың артистери-биле бир демей тыва артистерниң профессионал мергежилин сайзырадырынга дузалыг. Национал культуралардың чоокшулажылгазынга ачы-салдаглыг. Сураглыг тыва артист Максим Мунзук кинематографтың ачызы-биле ам делегейге алдарлаан.

Кино дубляжында база ындыг. Экранның ёзулуг мастерлери Георгий Жженов («Дээрже орук») ышкаш кижилер-биле экранга ужуражылга тыва артистерге база ачы-салдерлыг болуп турар. Үстүнде кинода Лебеденконуң ролүн аотист Чадамба Монгуш, «Дириите тудуп алырын дужаган» деп кинода адаарлыг укрвин артист Константин Степанковтуң ролүн Виктор Наксыл олар дубляж кылгаш, көрүкчүлер-биле маадырларның арааында харылзааны эки тутканнар.

Анатолий СЕМЕНОВ,
киновед.

Иркутск хоорай.

ДҮРГЕН ОЙНААРЫНГА

Бай-Тайга районнуң бөрги черж дээш шак-биле дүргеп ойнаарынга шыдыраа маргылдаазы Тээли суурга болган. Аңаа районнуң албан организациялардан болгаш совхозтарындан шупту он дөрт шыырак ойнахчы күүшү шенешкен. Оларның арааында «Урожайның» эрткен чылгы чемпиону Хертек Шыдыраа, дүржүлгелиг бөрги разрядчылар Виктор Очур, Хүргүл-оол Кан-оол, Ооржак Дамба болгаш өскелер-даа бар.

Барын дөрт шак үргүлчүлээн спортчу чидиг демнелдиң түңнелинде, 13 салыгдан 12 санны алгаш, «Бай-Тал» совхозтуң аныяк шыдыраачызы Сергей Чымба бөрги черни алган. Дараазында С. Салчак 11,5 санны алгаш, өөрүп черни эзээлээн. А үшкү черни шыдыраачыларның улуг казылыы, 65 харлыг, «Тээли» совхозтуң телээзин, хоочун шыдыраачы Делгер-оол Дарь-Хөөевич Иргит алган. Оон саны 10,5.

С. САРЫГ-ООЛ.

тв

АВГУСТ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— Диргиг амыдыралын амыдыралын. 9.55 — Хөглүг старттар. 10.40 — «Документ «Р». 1-ги сериязы. 11.55 — 12.00 — Медээлер. 14.15— Медээлер. 14.35 — Сибирьдеп база ыраккы Чөөн чүктеп. Док. фильмнер. 15.25 — «Дегларда часы. Фрунзеден дамчыдылга. 15.55 — Россияга 1905-1907 чылдарда революциянын 80 чылынга. Сээн ленинчи библиотекам. «Демократтыг революцияга социал-демократияның ийи тактиказы». 16.25— Уругларга фильм. 17.30— Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Суг-ше шуравашкын. Эштири. Суг полозу. Италия — ССРЭ. 18.00 — Агроулетпүр комплекизи: айтырыглар болгаш перспективалар. 1-ги дамчыдылга. 18.30 —А. Эшпай. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.45 — «Документ «Р». 2-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35— «Чогаалчы болгаш амыдырал». Литература болгаш критика. 22.35 — Док. телефильм. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чалыыларның чогаадылгазы. 8.45 — Док. телефильмниң премьеразы. 9.15 — «Быть братом». 2-ги сериязы. 10.20 — «И. Ильф база Е. Петров. Чогаадылгазының ырыңнары. 11.15 — «Ну погоди!». 5-ки, 6-гы үндүрүлгези. 11.35 —Испан дыл. 12.05 — «Волны Черного моря». 3-ку сериязы. 13.10 — «Кижи. Чер. Өөтемчей». 13.55 — «Үзеңге». Тайылбыр бижиктелгиг уран-чечен фильм. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.30— «Чөлээш». Республиканың комсомолчулары болгаш аныяктарының мал чеминиң белеткелиндеде. 19.00 — «Дөштуңгы киножурналы. Киножурнал. 19.10 — «Азыя тевү». 19.40 —Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар. Реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Темчыктыг удурлар, чаштар!». 20.20 — Ритмнит гимнастика. 20.50— Док. телефильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Сотвори бой». Уран-чечен фильм. 22.50— 23.15 —Москва хоорайның «Дукат» клубунуң фольклор ансамблинин концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ЧАШТАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Коммунистиг партия, Совет чазак не чашче доктаамал кичээнгейин салып турар. Ылаңгыя бичии чаштарның кадык өзери дээш халас эмнээшкиннерим ылып, аъш-чемнин таарыштырып турар. Ие кижиге чыл ишкинде уруун кадык шыырак өстүрүнүге чиигелденин киирген. Ынчангаш чаш уруг азырап орар аалар уруунуң кан кадык өзериче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

Кажан уруг хар чеде бээрге, боду холу-биле тудуп чемнеп алыр, арыг-шевер чаңчылдарга өөредир. Чамдыкта ындыг чаңчылдарга бичиңзинден өөретпээн чаштар ясли-садикке баргаш шоолуг безин тудуп бил-бес болгулаар. Чыл иштинде уруг азырап орар иениң канчаар өстүрүп турары оон-на илдең. Чамдык иелер уругну чүгле эмиг суду-биле чемгерер. Бо дээрге, оңа-шын эвес. Хар четпээн уругну ай-ай аайы-биле канчаар чемгерерин маңа сумелекседим.

Хар четпээн ургларны чемгерери

Чогуур үезинде хоолулуг ынзы-бүрү чемнер чип түрээ чаштарның организми аарыглаарга удур быжыг, бодунуң камгаланыр күжү четчир болур. Шын чемгерилге организмнин тургустунарынга, нерв системазының шын сайзыраарынга дузалаар. Уругга, эмчиниң сүмезин барымдаалап, витаминнерни, минералдыг будумелдерни болгаш суук чүүлдерни ёй-йёлеп бээр.

Белок дээрге, мага-боттуң клеткаларының, шыңгыннарының өзеринге кол идигни бээр. Белоктар чүүң-биле-даа солуттунмас аминокислоталерден тургустунар (триптофан, фенилаланин, метионин, лизин, треонин валин, лейцин, изолейцин, гистидин дээн чергелиг). Олардан эң-не ажыктыы мал аймааның белоктары болур. Белоктар организмге эвээш кирип турар болза, уругнуң өзулдези баксырап, аарыгларга удур туруунуң кудулаар, чиик-даа аарыгны аар байдалга эртер. Оон уламынан уругнуң сөөктери быжынпас, ханы четпестээр, деңзизи эвээжээр. Ус аймаа мага-боттуң клеткаларынга четчир турда, аарыгларга удур камгалал күштүг.

Ус аймаа хар четпээн уругларга улуг дузалу чедирер. Кажан уруглар чеминде үс аймаа хөй турда, кальцийниң, магнийниң дустары көвүдеп, чаштарның мага-боду семис, сергек болур. Чигир аймаанга хамаарыжыр будумел — лактоза. Организмге чигир аймаа белоктар-биле холбашкан болур. Кажан мага-ботка чигир аймаа көвүдээрге, чаш уругнуң организминге В1 витамин четпестээр. Үс аймаа көвүдээрге, бүгү клеткаларга сугну тудуп, ижинни хевертип, уругну тырыктадып эгелээр.

Ынзы-бүрү витаминнер уругнуң шын өзулдезинге хөлчок салдарлыг. Витаминнер колдуунда аъш-чемнерниң сүүзүнүде турар. Чүгле «К», «В» витамин кижиниң шөйүндүлеринге тургустунар. «Д» витамин кижиниң кежиңге хүнүң дегген херелдеринден тыптыр. Минералдыг будумелдер өзүп орар уругнуң сөөктериниң сайзыралынга, хан базылышкынының чөгүс аай болурунга, мага-ботта бүгү-ле өскерлиишкиннерни башкарарынга дузалаар. Кальций, фосфор, магний деп минералдыг будумелдер сөөктерниң үзап өзеринге ажыктыг. Бо будумелдер четпеске, уруглар рахиттен, остеомиттен аарып, диштери чоорту дүжеп болу бээр. Магний тудаарга, уругнуң аарыгларга удур күжү сулаарар, оон уламынан ынзы-бүрү кеш аарыглары тыптыр. Натрий, калий, хлор деп минералдыг будумелдер мага-ботта сугнуң болгаш маг-ералдыг дустарның эргилдезин шын тудуп, хан базылышкынын ойтавында болдурар.

Э м и г с ү д у

Чаш уругнуң шын өзулдезинге эмиг суду эргежок чугула дээрзин ие кижи бүрүзү билзе чогуур. Ие судунде белоктар, үстер, чигир аймаа, витаминнер, ферментилер, гормоннар, чамдык халдавырлыг аарыгларга удур будумелдер бар. Кадык ада-иелерден кажы-кадык чаш төрүттүнер. Эртемденнериң санап туразы-биле алырга, бир эвес уруг кадык төрүттүнген болза, божаң соонда 2—2,5 шак болгаш баштайгы хүнде ийи катап эмзирип эгелээрге эки. Бо чорук иениң ев судунуң дүжеринга дүргедеирге, уругну даштыкы байдалга чаңчыктырарга ажыктыг. Чаш уруг он хонуундан эгелээш, ийи айлыңга чедир хүнде 600—900 миллиграмм эмиг судун, хайындырган сугну, кат-чимис аймааның чүлүүн чемге кижиришкирер турар апаар. 2—4 айлыңга чедир хүнде 800—1000 миллиграмм чемни чиир.

Кадык уругларны хүнде алды катап, аразы 3,5 шак болгаш эмзирер. Дүне 6. 5 шак дыштандырар. Деңзизи четпес болгаш кошкак төрүттүнген уругларны үш шак болгаш-ла эмзирер. Эмиг эмзирген соонда, авткан судун саап каапгер. Уругну 20—30 минута эмзирер. Кажан уруг эмген соонда, ыяп-ла ийлендир чыттырар, оон башка ол огуп болур. Оғуурга уругнуң тыныры бергедей бээр. Ийис уругну чемгерерде, баштай ыглаген уругдан эгелеп эмзирер, оозу тоткан соонда, оп-ла эмгини үлештыр бирээзинге эмзирер. Бир эвес уруг тотпаза, өске эмгини эмзирер. Бир хүнде 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24 шактарда чемгерер.

Чамдык иелер уруг ыглаварга-ла, чүгле эмиг эмзирерин кызыдар. Ындыг иелер уругну шын чемгереринче сагыш салбас. Чогуур үезинде чүл, удутпас, агаарга селгүүстетпес болгулаар. Чамдык иелер уругларын 2—3 харлыңга чедир эмзирер. Оон уруг-дарыывыс алган-дорган апарды дижип хомудап көрр. Бо дээрге, боттарының шын эвес чемгерип өөреткени болур. «Кижи болуру чажындан, ът болуру хулуунудан» деп улегер домак бар. Бо домакта чаштарны кижизидеринге дыка ханы утка сиңниккен. Уругну төлептиг ажыл-чаңга чажындан-на кижизидер. Чаш уруглуг иениң эмжинин судуу 4—5 айлар иштинде элбек болгаш шынары эки болур. Оон чоорту эвээжел, шынары кудулаар. Уруг эмзирер не таакпы тыртып, арага ижип болбас. Чүге дизе, никотин эмиг суду-биле дамчаап, уругнуң организмин болгаш нерв системазын үреглеп кааптар.

Немелде чемнерни бээри

Иезинең судун чеже-даа эвээ турар болза, өзүп орар чашка минералдыг дустар, микроэлементилер, органик-тиг кислоталар, пектин чедишпестеп эгелээр. Үш неделя эрткенде, морковтуң, ев-пустаның, яблоктуң чүлүүн 5—10 дамдыдан чоорту 50,0—80,0 чедир хүне 2—3 катап ынзы-бүрү кеш аарыглары тыптыр. Натрий, калий, хлор деп минералдыг будумелдер мага-ботта сугнуң болгаш маг-ералдыг дустарның эргилдезин шын тудуп, хан базылышкынын ойтавында болдурар.

Д ө р т а й д а н ө р ү ч а ш т а р г а н е м е л д е ч е м н е р

4,5—5 айлыңдан эгелеп немелде чемнерни берип өөретсе эки. Кажан уругга немелде чемни берип турда, баштайгы чемин эки-дир чиптер кылдыр өөредир ужурлуг. Немелде чемни эмиг эмзирер мурнунда бээр. Шак ынчаар уругну хүнде беш удаа чемгерер. Бир харлыг кадык өзүп орар чаштарны хүнде дөрт катап чемгерер. Баштай картофельди пюрелээш, чиптил эгелээр. Аңаа морковь, свёкла, томат, капуста холуп болур. Морковьта каротолин, калийде дустар, аскорбиновая кислота, томатта каротин, свёклада демир, чес, кобальт, марганец бар болуп турар. Пюре кылыр ногаа аймаан баштай хайындырып алыр. Кажам болу бээрге, чуургаш ак үс (сливочное масло) азы хендир үзү немеп алыр. Оон ыңай дагаа чуургазының хайындырган сарыг черин немээр.

Ийиги немелде чемни 5—5,5 айлыңдан эгелеп бээр. Ол суттен кылган рис, гречка, сула, манная кашалар болур. Бо кашаларны баштай ногаа ге берип болбас. Чүге дээрге, оон чигири хөй, ижин-шөйүндүге хөй тургузуп, оон ажыл-даварын кошкадыр. 1,5—2 айлыңдан эгелеп яблок болгаш уругларга деп сумелээн пюрелерни бээр. Ону бээрде, баштай 2—3 граммдан 50 чедир өстүрер. 3,5 айлыг уругнуң чеминге хайындырган дагаа чуургазының сарыг черин бичиилеп эмиг суду-биле ижюдуп тургаш бээр. Уруг кажан дөрт айлыг апаарга, аарыкны, фосфорлуг, кальцийлиг будумелдерни 5—10,0 граммдан чоорту 20,0 грамм чедир хүнде бээр.

Э м и с к и й э м е р л е р н и ч е м г е р е р и

Эмискин эмер болганындан төрүттүнерге-ле немелде чемнер чиртип эгелээр уруглар хөй. Моон уламынан не судунуң составынга дөмейлешкек чемнерни белеткеп турар апарган. Бо таварылгаларда колдуунда инек судун ажыглап турар. Ындыг-даа болза, инде чамдык белоктар, минералдыг будумелдер эвээш. Ынчангаш бистиң үлетпурувус хайындырган сугга хайындырбаш, чоорту сүт немеп турбаш, белеткээр. Чеди айлыңдан эттиг, муң суун 20,0—30,0 грамм берип болур. Хайындырган тыртып каан инек эдин 5—10,0 граммдан чоорту 8 айлыңга чедир 50,0 грамм чедирер. Бир харлыңга чедир 70,0 грамм немээр. Оон буска быжырган котлеталарны бээр. Неделяда эттиг 1—2 катап чиртир. Бичии уруглар-га колдуунда инек, моллдурга, дагаа эдди барзе эки. Оон ыңай малдың баарындан, мээзинден, дылының кылган чемнерни берип болур. Кургаг шавшакчыг уруглар-га эттиг бээрде, оваарымчалыг болза эки. Ындыг чаштарга балык эдди шүүт берип болбас. Мун суун ногаалыг мүн-биле солуур. 7—8 айлыг апаарга, үшкү немелде чемни берип эгелээр. Аңаа кефирни, сүттү, творогту немээр. Кан-кадык уруглары иезинең эмниңден 10—11 айлыңда чарып боор. Чүгле чайгы үеде уругну эмиг судунден чарып болбас.

ынзы-бүрү холумактыг кургаг сүттү белеткеп турар. Чижээлээрге, «Детолакт», «Малютка», «Малыш», кургаг «Биолакт», «Биолакт», «Малюшка», «Балдырган», «Крепыш», «Здоровье» дээн ышкаш чемнер бар. Уруглар «кухняларында таарымчалыг аске чемнерни белеткеп турар. Эмчилер мындыг чемнер чигир уруглар-ны ай санында оваарымчалыг хайгаарап турар. Деңзизин доктаамал хынаар. Иезиниң эмжининг судуу чеже-даа эвээш болза, уругну оон-биле чемгерери онза дузалыг.

Эмискиктээр уруглардың чамдыктары устунде адаанын чемнерни чигенде, кургаг шавшакчатай бээр. Ынчангаш бо холумактарны хайындырар мурнунда чигириниң чамдызын марлята шүүп алыр. Уруглар эмчилери бо талазы-биле ада-иелерге доктаамал таймылбырны чорудуп турар бис. Чамдык ада-иелер эмчиниң сүмезин тоомчага албайн баары дыка шын эвес. Үлетпурнуң белеткээнге уруглар чемнерниң чамдызы хүүсеезы эрте берген-даа боор. Шак ындыг чемнер-биле чаштарны чемгерип болбас. Черле ынчаш бичии уругларга сумелээн чемнер аймаан — пюрелерни, кат-чимис аймааның чүлүктарын уругну үзүк чок садыгларга туралын Садыг министерствозу шоолуг-ла эскербейн туралы элдептир. Республиканың чамдык районнарынга баар болзувусса, ашчем садыгларында бичии чаштарга бээр консервалаан ногаа чулуктары, саазын хаптарлыг кургаг сүттер шүүт чок болгулавры чажыт эвес. Херек кырында бо чемнер Кызылдың садыгларында элбээ-биле делгеттингеп. Оны районнарже четчир-биле чүге ундурүп болбазыл? Уруглар дээрге, бистиң келир үевис. Оларның бүгү талазы-биле сайзыраңгай, кан кадык өзери чүгле эмчилериң херээ эвес, а бүгү ада-иениң, хей-ниитиниң херээ дээрзин утпаза чогуур.

С. КУУЛАР,
Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи.
Барыын-Хемчик район.

Агаа

Бөгүн хүнүң ийиги чартыында бүргээр. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр, диңмирээшкин үезинде хат 20 метр чедир күштелир. Барыын районнарга чаъс чаар, диңмирээр.

Дүне 9—14 градус, хүндүс 25—30 градус чедир чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Чаъстаавс. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 9—14 градус, хүндүс 25—30 градус иэнир.

Кино

АВГУСТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе Салтане» 9.30, 11.00, **«Сыновья Большой Медведицы»** 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семь стихий» 14.30, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Две версии одного столкновения» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Законный брак» 14.00, 16.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Петровка 38» 18.00, 20.00 шактарда.

Ч а з а л г а

1985 чылдың июль 23-те үнген «Шын» солунда «Тыва даг-дүгү түдүгө эргелелинде партком секретары С. К. Кужугеттиң «Негелдеки бедиткен» деп эгелиг чүүлүнде авторнуң бүрүүзу-биле арыглаа фабриказының партбюро секретары Х. Л. Опуп-оолдуң адын шүгүмчүлелде киирбээни шын эвес болганын дыңнаттыг.

Шын Редакциянық адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 23-59 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбей барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3094.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле күрүе комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01043.

БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 184 (12874) | 1985 чылдың август 9, пятница | 1925 чылда үндезилеттингей | Өөтээ 3 кеплеер.

ОРБИТАГА ИЙИ АЙ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Ийи ай дургузунда Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиных Чер чоогунда орбитада хүш ажыктыг ажыдыышаа эрттиргеннер. Ол үеним дургузунда «Салют-7» станцизиг нарын септеңге, катап тургузуушкун ажылдарын станцизиниң ужудуушкунун башкартылар байдалче шилчидериниң үезинде кыйгап болгаш ээзин хөй эртем-техниктиг шенеледелерин күүсеткен. Космонавтылар автоматтыг ийи транспорт корабльни хүлээп алган, а эртинен пятницада ажык космос делгемнинче үнгеп, немелде хүн батареяларының монтажын чорутааннар.

Чурттуң улус ажыл-агыйынга болгаш эртемнинге ажыктыг геофизиктиг хөй шинчиледелерни эдилеп чоруткан. Долгавал МКС-6М болгаш КАТЭ-140 камераларның дузазы-биле Совет Эвилелиниң Европа кезээнден мурнуу районнарының, Каспий чоогунуң чавыдаанын, Амударьяның, Сырдарьяның аразын, Байкалды, Ыраанны Чөөн чүгү чурукка тыртыпкан.

Орбиталдыг комплекстиң чыгыында шинчилеелдер болгаш шенеделер-биле чергелештир, космонавтылар «Космос-1669» спутниктен чүк дүжүрерин уламчылааннар. Чедип келген чүктериниң чамдыызын оларның турар черинге тургузуп, станцизиде савааларже сугну кинр агыскан.

Башкартынар «Салют-7» — «Союз Т-13» — «Космос-1669» комплекстиң ужудуушкуну чогумчалыг чорун турар.

Космонавтылар Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиных кең кадык боттарының байдалы эки.

ЧУРТТУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

КАШИНА. (Москва область). Дүжүт ажаалдазының үезинде чеңгыс даа борбак тараавы чидирбези «Кашинский» совхозтуң тараажыларынга дүүрүм болган. Олар тараа культураларының дүжүдүн ашаал алырыкче Москва чоогунда ажыл-агыйлардан мурнал эгелээнериң биргээн. Тараа сывын «кедуртер аяш-бүрү ажыраелдерин болгаш чыдыкшаа тараатарны төвүчаралап ажаарының аргазын совхозтуң тараажылары ажыглаавышаан, кезиктеди болгаш бастырыглаш чедиишкинниг чорудуп турер. Зарай, Серебряно-Пруд болгаш областың мурнуу девискээринде оскя-даа районнарның тараажылары дүжүт ажаалдазынче база эгелеп көрген.

БЕЛГОРОД. Областың социалистиг чарыкының тывлекчилери — Шебекинск районнуң тараажылары дүжүт ажаалдазынга ажылды организастаарының эки үлегерим көргүзүп турер. Дүжүт ажаалдазының шүүлтүруулгалыг технологиязын ында мергежилдиг ажыглаавышаан, кезилдеки, бастырыгланы севаңны ажаал алырын, а ол ышкаш күзүл чаштыр культуралар тарыырынга черни белеткээрин хөрү угда комплекстиг чорудуп турар. Нерөд чок ажылдаар звеноларга үндезилеттээш, он алды ажаалда-транспорт комплекстерин районнуң ажыл-агыйларында тургускан, оларның ажылын районнуң агроүлетгүр каттыжыышкынының чанында чөвүлел хоолбаштырып, башкарып турар.

САРАТОВ. Саратов областың колхозтарында болгаш совхозтарында мал чемнерин эртеп чылдаазындан бедик темпилиг чорудуп турар. Бригада көрээзин ёлүгаар ажылдаар специализастаан улуг отрядтарны ажыл-агыйларда тургускан. Мал чемнерининг белеткелин олар чедиишкинниг чорудуп турар. Специализастаан улуг отрядтарны силос болгаш малдың аскя-даа чемнерин белеткээр күчүлүг техника-биле тавдырган. Суттеттыг сиген шөлдеринден бо чылын будун чартык миллион тонна мал чемнинг единицазын алырын саратовчулар шинтпирлээн.

РОСТОВ. (Ярославль область). Неро көлдүң шыналзы чочак-тараа дүжүдүнүң талазы-биле алдарлаан. Ногаан чочак-тараанның дүжүдүн ажаал алырыкче ногаа ажыл-агыйлыг колхозтар болгаш совхозтер эгелеп киргеп. Дүжүт ажаалдазында ажылдарны бүрүн механизастааны ажаалданың түүсээлин ыызырар аргаанга берип турер. Агаар-байдустуң байдалы чаагы үеде тараымнең чок болган-да болза, «Мичуринский», «Киргизстан» совхозтарда тараажылар гектардан-на 27 центнер дүжүттү оргүмээ-биле ап турар.

КРАСНОДАР. Күзүн чаштырар культураларны тарыырынга шөлдерни Кубаньның механизаторлары интенсивтиг технологияа-биле белеткеп турар. Күзүн чаштырар культураларны тарыырынга бир миллионан үш чүс муң гектар шөлдү белеткээр. Ол дээрге эртеп чылын белеткээнинден бары үш катап хөй болур. Баштаңгы элээн каш муң гектар шөлдерни андырган болгаш чемишидилгелерни төккен.

КАЗАНЬ. Күзүн чаштырган кок-тараанның болгаш чочак-тараанның кезигдезинче Татарияның механизаторлары киришкен. Миллион ажыг гектар шөлде эки дүжүттү бо чылын өстүрген. Механизаторлар болгаш тараажылар бүгү ажылдарны бедик шинарлыг чорутпушаан, дүжүт ажаалдазын эң-не кыска үүсээда доозарын шинтпирлээн.

НАВОИ. ВЛКСМ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары чаңгыс чылдыг мал чемнери күлүтүралрының дүжүдүн массалыг-биле ажаал ап турар. Нуратаунуң оргуузаштарын моон мурнунда төрүлгө чорударынга тавары-пес, даштарлыг, дескиг эвес, суу чок деп санап турган. Республиканың мерноратив-түдүт каттыжыышкынының Нуратауда кожуп чоруур механизастаттынган колоннаары тараажыларга дузалаан. Ындыг черлерни шингээдип алыр талазы-биле ажылдарны Тянь-Шаньның, Памир Алайның болгаш Гиссар сынының оргулаштаанында база чорудуп турар.

(СЭТА).

«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ТЫВА АССР-ДЕН

Совет культура талазы-биле очы-төвүзүзү болгаш хөй чылдарга үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш Тывага-ның 60 Маадыр аттыг чурттакчылел музейиниң киидис эргелекчизи Монгуш Бораевич Кенин-Лопсаңга **«РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва,
1985 чылдың август 7.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айын үлегерлиг эрттирер

УЕ МАНАВАС. ООЖУМНАП БОЛБАС

Республикада мал чеминиң белеткелиниң допчулалы

Малга чемнер белеткелиниң күштедирер, олче совхозтарның, районнарның болгаш хоорейларның күш-ажылчы, материал-техниктиг курлавырларын улам мобилизастаар соруулга-биле шалыпчы айны чарлаан.

Эрткен чылдарга бодаарга, бо чылын өът-сигенниң үнгенин эң-даа болза, республикада мал чемнериниң белеткелинге шоптыктаашкын болгены чугаажок. Ынчалза-даа сенаж салыышкыны, витаминниг сиген далганы белеткээриниң ажылы куду темпилиг чоруп турарын агаар-байдустуң таарымча чогу-биле тайылбырлаары шын эвес. Ындыг турбуже, эрткен чылдыы-биле деңнээрге, сенаж салыышкыны 12—20 хуу, витаминниг сиген далганы белеткээри 4—6 хуу озалдап турар. Ол ышкаш силос салыышкыны база-ла эрткен чылдыңнан оожум чоруп турар.

Мындыг байдалда районнарның партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары, профзиилел болгаш комсомол организациялары, совхозтар директорлары болгаш туснай эртемнигтер ажыл-агыйларның, будүрүлгелериниң болгаш организациялардың сигенни коллективтери малга чемнер белеткээрин дүргедедир дээш организастыг, масса-политиктиг ажылды күштедирер, олче совхозтарның, районнарның болгаш хоорейларның күш-ажылчы, материал-техниктиг курлавырларын улам мобилизастаар соруулга-биле шалыпчы айны чарлаан.

Малга чемнер белеткелиниң байдалының хүн бүрүдегі көргүзүглерин ап көөрге, мал чемни белеткекчилериниң күш-ажылын чогумчалыг организастап, мал чемни белеткелиниң техниказын болгаш технологиязын биилдиг ажыглап турары чамдык районнарга, совхозтарга, мурнакчы бригадалар болгаш звеноларга, агаар-байдустуң таарымча чок байдалдары турза-да, эки түңнелдерни чедип алыр арганы берип турер. Чижээлээрге, районнар аразының социалистиг чарыкының түңнелдери-биле Упут-Хем районга СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобласпевүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыныскаңында «Күш-ажылчын» совхозтан коммунист К. К. Лавкынның, «Найыралл» совхозтан Б. Т. Маждының удуртканы ситенчи бригадаларның, мурнакчы механизаторлар Анатолий Дамдынайның, Домур-оол Түлүштүң, Каадыр-оол Суваңның болгаш өскелериниң-даа киргеп үлүг-хуузу эвээш эвес.

«Большевик» совхозтуң коммунист Э. Т. Күүлар удуртканы мал чемни белеткекчилериниң бригадазы, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтан А. В. Гольцов баштаан АВМ операторларының звенозу боттарының түлэлгелерин күүседиринге бедик харыысалгалыын, ханы сонуургалдының көргүзүп турар. Ол ышкаш «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының Шокпан-оол Саая баштаан мал чемни белеткекчилериниң бригадазы туруушкун чок ажылдап турар. Ындыг турбуже мал чемни белеткээриниң мурнакчы дүржүлгазын чөп-черде дескиг ажыглаавайн турарын август 5-тиң медээзи тодарглай көргүскен.

Мында медээ өгүүлер алыырга, республикада 45 муң тонна сиген, 31 муң тонна витаминниг сиген далганы белеткеттингең, 28,1 муң тонна сенаж, 26,4 муң тонна силос салдынган. Бай-Тайга, Тожу, Сүт-Хөл районнарда малга чем белеткели кончуг оожум темпилиг. Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнарда АВМ агрегаттарын четпес ажыглап турар. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнар амга чедип сенаж салыышкынын эрелеваан. Ол районнарның партия, совет болгаш кедээ ажыл-агый органнары, профзиилел болгаш комсомол организациялары мал чемни белеткээр отрядтарын, бригадаларның болгаш звеноларның ажыл-ижин бедик организастыг болдуварыкче кижээнгейни ам-даа четпес утпаңдырганнар. Малга чем белеткелиниң темпизин бедидер талазы-биле мал чемни белеткекчилериниң аразында социалистиг чарыкты организастап турары четпес. Чамдык районнарда сиген ажаар техниканың чамдыызы амга чедип ажылдаайн турар. Хей машиналар болгаш АВМ агрегаттары техниктиг болгаш организастыг чылдагааннар-биле ажаа туруп турарлар. Сүт-Хөл районда 46 сиген кестирикчизиниң амда чээрбизи, Чөөн-Хемчик районда 77 сиген кестирикчизиниң чээрби бири, Тожу районда 24 сиген кестирикчизиниң оңу үрелик. Республикада богунге чедир 15 АВМ агрегады ажылдаавайн турар, малга чем белеткелиниң мурнакчы агрегады ооожум шингээттинип турар, недээ ажыл-агыйның бо чугула кампаниязында ам-даа эвээш кижи хаваа туттугнаан.

Мал чемнериниң шынарын эдилекчилериниң айтырыглары чедир шинтпирлеттингээн болуп артпышаан. Белеткеттингең 5890 тонна сенаж массазының 40 хуузу шынар чок болган. «Бүрен», Тока аттыг, «Улуг-Хая» совхозтарның салган сенажы куду шынарлыг. «Революциянең чалбыөкчы», «Улуг-Хая», «Шамбалыг» совхозтарның белеткээни витаминниг сиген далганының шынары багай болган. Тес-Хем, Эрзин, Кара-Хем, Таңды районнарның совхозтары белеткээн мал чемнериниң шынарын тыныатпайн турарлар. Хей-хей ажыл-агыйларда сигенни кескеш, ону белеринең аразы үзээп турар. Ол дээрге белеткеттингең мал чемниң куду шынарлыг болуруңуң болгаш оон кыштаглаашкынга бээн четпеён үреп кааргының бир кол чылдагааны-дыр. Ол ышкаш чамдык ажыл-агыйлар техниканы багай ажыглап турарындан, олар анаа турар болгаш борааның хүннерде сенаж-даа, силос-даа салдынмас ужуру ында.

Малга чем белеткелиниң шалыпчы айы чоруп турар. Оон түңнелдериндең бүгү кампаниянең чедиишкини дыка хамаарыжыр. Ынчангаш совхозтарның, будүрүлге черлериниң болгаш организациялардың албан черлериниң коллективтеринге, ажыл-ишчигеринге, аныяктарның ортузунга организажчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштедирери, механизастаттынган бригадаларны болгаш звеноларны терек өпергенде техника-биле, кижи күжү-биле бызыглаары, оларның ажыл-ижинин эки организастаары чугула. Мал чемнериниң шынарын шинтпирлин-биле жижиндер дээш сиген ажаалдазының хүүсээлин кызырар, витаминниг сиген далганын белеткээр бүгү агрегаттарны ийи-үш эзлиеттө бедик будуруктулуг ажыглаар, сенаж салырының хүүсээларын кызырар болгаш технологиязын сагыыр ёзеек. Мал чемни белеткелиниң депшилгелиг технологияларын — сигенни прессташтырын болгаш кургадырын, сенаж, силос салыышкынынга консерванттыларны ажыглаарын калбаа-биле шингээдири негеттинип турар. Малга чем белеткелинде ажылдап турарларның ажыл төлевирин чүгле мал чемнериниң лабораториелерге ыынаан түңнелдерин-биле үндүрер ужурлуг.

Малга чем белеткелиниң бүгү участокторунда ажылниш ам хүн бүрүде улам хайныыжыкшынныг апар чыдар. Ногаан конвейериниң бүгү звенолорынга күш-ажылды организастаарының бедик деңнелин чедип алыры чугула.

Допчулалды СЭКП обкомунуң кедээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүр киидизи белеткээн.

Ажылчынга сөс

ДАГДЫНЫКЧЫМ, БРИГАДАМ

Кижини шынап-ла күш-ажыы кааствар дээрзин ажыл-амыдыралдан, эш-оорумнуң-даа ажыл-ижинден көрүп келдим. Мээң бодумнуң күш-ажылчы базымым Сүт-Хөлдүң Ишкин сес чыл школазын доозканым соонда, колхозчу амыдыралдан эгелээн. Дорту-биле чугаалаарга, хөөү-шөлге-даа, буга-сумунга-даа, тудуттга-даа ажылдап турдум. Он чыл буруңгаар Карл Маркс аттыг совхозка кадарчылап-даа турдум. Ийме он чыл школазыңга хөп чуп, поварлап, чеди чыл ажылдадым. Кандыкты-даа ажыл бисте хүндүткелдиг дээрзин ынчангаш билир мен. Ол чүгле кижиниң бодундан хамаарыжыр.

Амыдыралым дайы-биле 1979 чылда Чадаана хоорайга көжүп келгеш, даараныкчының мергежилдин чедип алыры-биле чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң даараныкчыга цеханге өөренирикчилел киирип алдым. Найыралдыг, демниг коллективтеке доозан ижигим, эш-оорумнуң арга-сүмезин, дузазы-биле даараныкчының арга-хевирин чоорту шингээдип ап эгелээн мен. Дүржүлгалыг даараныкчы мастер Бижиин-Уруг Ондаргa мени быжыглаан турган. «Ажыл нарын, үрей кылган чүүл дээш харыысалга үлээдир, материалдың өртээн төлээр» дээн чугаалар дыңнаваш, баштай ойталеп, чоруур-даа бодал турдум. Шын эвес бодаглга алзып туварымны дагдыныкчым буруу шалгаш, мергежил чедип алырының чугулазын тайылбырлап, даараныкчының нарын аргаларын айтып берип турган, мергежилиниге өөредип кавн. Үш ай өөренирикчээр турган, ийи ай болуп чорумдаа-ла, башкы мастерим мээң даараан чүүлдеримни комиссияга көргүзүп, ынчадып турган, бот-тускайлаң ажылче тол тудуп, үдеп кавн. Дагдыныкчымның бүзүрели мени улам сорук кирген. Даараныкга цегинниң дашпы хөп даараар үшкү бригадазында ам чеди чыл чедир ажыдап тур мен. Өскө эш-оорум-биле кады, эгин кожа ажылдап, ажылымга багай эвес дириг келдим. Ай, квартал планының күүседелзин база чедип ап турар мен. Ол бүгү дээш дагдыныкчы мастер Б.-У. Ондарга өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен. Назыларының айы-биле ол ийи чыл бурунгаар хүндүлүг дыштанылгазынче үнген. Ажыгы дээш сеткил-сагыжы аарып чоруур үгбай башкыңга анаа олуруп шыдаваан, бистең аравыста ажыдап, дагдыныкчы хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин ам сеткилдиг күүседип турар. Бис оон ам-даа арга-сүме айтырбышаан бис. Чаңгыс коллективке ындыг кижилер-биле ажылдаарга, үүле-хөрек будуңгур-даа болур-дур, нол-ла чүве — оларның аныяктарга үлегери.

Ажылдап киргеп бригадамда демниг, эки аныяктар ажылдап турарын чугаалексеп тур мен. Оларның-биле кады ажылдап, даараныкчының очаыттарынга үлам хөнү өөренип алган, кады ажылдап турарывыс бо.

Мында ам бригадам дугайында канзы-даа боя, көргүзүп көрейн. Дашпы хөп даараар бригадада тос кижи бис. Бригадириис — цехтиң мурнакчы даараныкчызы С. Бай-Кара.

Партияның эдилегилиг XXVII съездизиниң төлептиг күш-ажыл-биле үткүүр дээш социалистиг чарыш цехтер, бригадалар аразында чоруп турар. Бистиң бригада база-ында көрүжип турар. Социалистиг хүлээлгеэстиң негелдези хөй талалыг. Ону хүлээп ап турда, ында киргеп домаан, харын-даа сес бүрүзүн ажыл-херек-биле, аргаларывыс-биле шүүштүрүп, деңнеп көрген бис. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, үеним негелдезинге дүүштүр ажылдаарын шинтпирлээнивис ол. Маңаа чугула чүүл — күш-ажылдың сагыыра-чуруму, даараан хевистиң шынары дээш тейле чүүлдер хамаарыжыр. Ажыл хүнүн будурукчулуг, ажыктыг ажылдаарын дүтүрүшкен бис. Салдынган сорулганы чедип алырының бүгү-ле аргалары бисте бар. Күш-ажылдың сегыыра-чуруму бригадада эң. Чыдагаан чок аңыл шагы үзер чоруктарны болдурбас дээш ап чорудуп турган ажылдар түңнел чок барбаан деп болур. Эрткен ийи чылга хамаарыштыр алыр болза, чылдагаан чок черге ажыл шагы үскен чаңгыс-даа ындыг таварылга болуп корбээн. Оон ажылга сагдары үлүг дээрзин аңыдыралдан кердүүс. Ай, квартал, чыл планнарының күүседезин чедип ап турарывыс-да ында. Будуруктеде социалистиг чарыкка көргүзүглериниз багай эвес, оон мурнуку одуруунче нашдаа кагап кирдиниз. Ажыгдың, даараан хевистиң шынарынче үлүг кичээнгейни үглеңдырып турар бис

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң зоназы

ҮЕ ЭВЭ ЭШ АРТКАН, А КӨЖҮРҮЛГЕ...

СЭКП-ниң XXVI съездиниң материалдарында Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу бо беш чылда колдуунда доозуулган турар дээш айтыкан. Ооң-биле кады ол дээрге, Улуг-Хем унунда суг хөөлбээниң аравыче кирер чурттакчылыг хоорай, суурларны өскээр көжүрелиң бүрүн боттандырар дээш ол.

Совет хижиларниң чаап кылганы Саян дагларының кызаазында кылымда дөлей чаңгыл. Тывеның девискээрниче хевирээн кирип келген. Суг улгаткан үезинде Үрбүн, Чаа-Хөл дужунга Улуг-Хемниң агымы доктаай бергени эскертинер.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң орнун ырыгаар, чурттакчылыг черлерни өскээр көжүрер айтырыгларны «Шагонартэхстрой» трест, «Красноярскгэсстрой» тудуг эргелеенниг хамаарыжыр № 2 база 3 КМК-вер дөрт шинтирээп турөр. Сөөлгү чылдарда ол тудут организациларыг боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын багай эвес күүседип турар апарган. Ынаныгза эрткен 6 айларда 6,6 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрер тургеш, 7 миллион рубльдиң тудуглар кылып, планныг онаалдаларын чедимишкинниг күүсеткен.

«Шагонартэхстрой» трест (эргелекчизи Л. Н. Ткаченко) доозуулуг чылда хожудап турөрлериниң одурүүндан үнүп, планныг онаалдаларын күүседип, мөдренчилериниң сеңээ кирген. Ол коллектив бирги чартык чылда 3,74 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүседер хүлээлгезин 3,86 миллион рубль чедирген.

Чурттаалга шөлүн ажыглалга киирери эвээ эжикээн. Районда 11 мун дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн күрүне комиссиязы хүлээп алган. Эрткен чылга деңнээрге, 2,9 катап хөй болганы ол.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайда 30 орунгут уруглар эмнелгезин, Чаа Чаа-Хөлдө хлеб заводу, Хайыраканда суурда машина септеер мастерская, школа интернадының бажыңы болгаш өскө-дээ объектилер ажыглалга кирген.

Шагаан-Арыг хоорайның үнетпүр бүдүрүлгелери базазарын боттарының күжү-биле тудуп кирипкен. Бо хүнөрде № 586 КМК, суггарылга системаларының эргелеэн, «Рай-сельхозхимиянъ будурүлге хатылыышкынны чаа черже көшкен. Удаваас райүлетпүр комбинадының коллективин чаа базазже шилчиир.

Ындыг турбушке суг алыр зонада байдал дувуренниг боор артылшаан. Эрги Чаа-Хөлдө 120, Кара-Тайга 50, Шагаан-Арыгда 700 ажыг өгбүле ам-дээ чурттап турөр. Оларны өскээр көжүрер хемчегерни коймут оожум төлөнинг чорудуп турар.

№ 2 КМК (начальниги П. А. Вальц) Эрги Чаа-Хөлдүң чертынын бо чылын суг алырын биле тура, көжүрүлге ажылдарынче сегиш салбастаан. 6 ай дургузунда 2 квартиралыг 20 бажыңны ажыглалга киирер тургеш, чүгле 14 бажыңны күрүне комиссиязынга дужаагеп.

Чаа Чаа-Хөлге бо чылын ажыглалга киирер эмнелгеге кордунген 485 мун рубльди № 2 КМК-ның тудугжулары шыгээдип албаан. Уруглар садыңга кордунген 277 мун рубльдиң орнунга доңгуп-ле 71 мун рубльди шыгээдип алган.

Эрги суурда хөй чурттакчылар ам-дээ чурттап, ажылдавышаан. Олар-биле чергелештир «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязы, уруглар садыы, санаторий база бар. Ынчангаш бо бүгүнү сүгдан комгалаар хемчегерни № 2 КМК-ның удуртукчулары алыр ужурлуг.

Хайыраканда № 3 КМК (начальниги А. М. Ивашкин) Эйлиг-Хем суурну көжүрер айтырыгже шуут сегиш салбастаан. Ооң удуртукчулары боттарының эң-карышаалга чогун паромнуң ажылдавайн турөрынче чаа каап турар. Херек кырында оларның базазында ол черикче кежирер чүк чок болуп туроры хыналда илереткен.

Суг адаанче кирер девискээрниң санитарлыг арыглавышкыны кошпаа чоруп турар. Эрги Чаа-Хөл суур чоогунуң, Улуг-Хем унунуң санитарлыг байдалы багай. Суг шыва алыр черлерни нүң ой бурунгаар шуут ажыглаавас ужурлуг. Ындыг турбушке Кара-Тайга суг баразан фермазы ол-ла черинде турбушаан. Эрги Чаа-Хөлдүң бодунда АВМ хөй тонна металл артынчылары амдыгаа чедир ыраттынмаан. Бо талазы-биле «Найырал» совхозтуң дирекциязы тодаргай хемчегерни алыр ужурлуг.

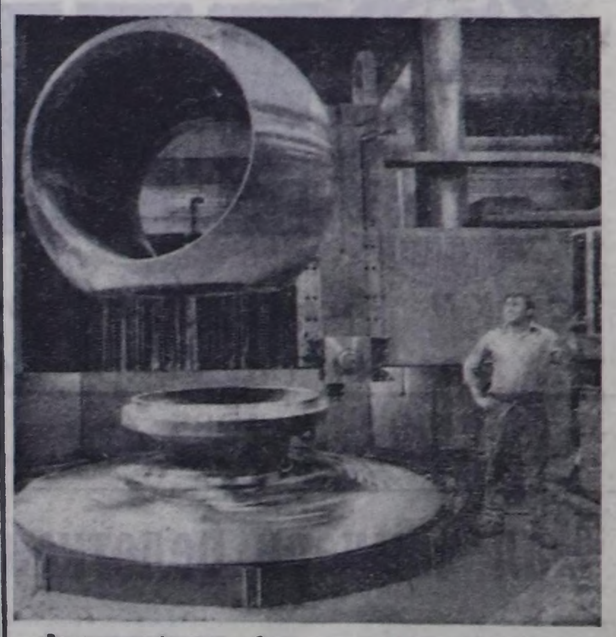
Удаваас ажылдарга кирер тудугларда, ылаңгыя бүдүрүлге черлеринде тудугжуларга адырлар аайы-биле боттуг дузаны катпайн турары хомудавчыт. Чижээ, районнуң хөрээзээ белдирги бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг. Ооң тудут-монтаж ажылдарын кылчырыкка харылзаачылар шуут кирипшейн келген. Бо талазыбиле республиканың харылзаа эргелеэн боттуг дузаны тудугжуларга көргүзер үезин келген.

Чаа Шагаан-Арыг, Чаа Чаа-Хөл, Хайыраканың, Эйлиг-Хем суурларның тудугжуларын түүйбү, цемент, брус дээш чергелиг тудуг материалдарыбиле чогуур аймакта чедир хандырбайн турөрын айтыр херек № 18 КМК июнь айда 33 мун түүйбүну Кызылдан алыр тургаш, чүгле 3 мун кезекти алган. Ол чорук ажыглалга кирер тудугларны дүргедедирингге хээлэш эвес шаптыкты таварылыткан.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээ бодунуң орнун эзлептеринге чедир көнчүг кыска үе арткан. Көжүрүлге ажылдарын дүргедедир сорулга-биле тудугжулардан өөгүдә, чурттакчы чон болгаш албан организациялар боттарыңга бажың-баллетты тудуп аарының хемчегерни алыры чугула болу берген. Ынчангаш бүгүне арга-курлаавырларны бүрүн ажыглап, чурттаалга болгаш үлетпүр будурүлгелериниң тудугларын чогуур аймакта ажыглалга киирери амгы үениң соңгаарлаттынмас сорулгазы боор турар.

К. ЧӨРЕБЕ.
«Шынның» корр.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

«Волгограднефтемаш» будурүлге нарттыкышкышкың ноя будурүлге черн — Петров аттың заводтуң коллективи будурүлгенин чаартырынче, депшилеенниг технологияны иштелеринче, участок бүрүзүнге күш-ажылдың будурукчуларын бедидеринче угланышкынны 11-ги беш чылдың эгезинден эгелеп бодунга алган. Чурттуң адырлар институттары-биле сырый харылзаа будурүлге черниге нефть болгаш газ болбаазырадыл кылыр аппаратураның күчүзүн элээн уламаттырган, ооң конкуренция кылыр аргалыын бедиткен.

Сөөлгү чылдарда заводка бир тонук нштинде 10 миллион кубометр газты болбаазырадып кылыр аппараттарны будурүп үндүрериниң шилээдээ алган. Продукциның хөй кезии дашпыкы кол фирмаларның 20 дээре хевирлериндеи дудавайн турар.

Чурттуң магистральдыг газ дамчыдыкчыларынга хереглээр краннар кылыр № 19 цехке үндезин чаартылганы чоруткан. Кыска хүүсаа интинде аңаа программалаттынган башкарылгалыг бедик кылавладыг станокгарны эптеп турган, продукциның чаа хевирлерни белеткээрингге амгы үениң технологиязын ажылдаа кылаан.

Ол бирги беш чылдың дургузунда каттыжышкынга дешилгелиг чаа 200 ажыг дериг-херекселдерни нелтередип тараткан. Ооң-биле кады электроинуг самаага машиналарының базазынга будурүлгенин башкарарынга самаага техниказын ажылгавары улуубиле калбарган.

ЧУРУКТА: краннар цехының эң-не дужүүлгелиг токарь-карусельщиги комсомолчу Виктор Чернышов станок башкарар черде; краннең «чекпазын белеп.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Экономикага партийжи

үдуртулга

ИНТЕНСИФИКАЦИЯНЫҢ АЖЫЫ

Минскиниң будурүлгелеринде продукция будүрериниң бүгү немей өзүлдезин ийи чыл улаштыр чүгле интенсивтиг факторларның — техниктиг эдерилгенниң, эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин ажыглап киргенинең ажыызында чедип алдынып келген. Будурүшкүн болгаш күш-ажылдың будурукчуларның өзүлдезиниң темпилериниң талазыбиле беш чылдың даалгалары чедишкинниг күүсеттинип турөр. Аңаа чизээ эвес рольду партия хоорюмуунуң чеңьында турушкан техниктиг дешилгеге идиг бээринең хөй-инитичи чөвүлеп ойнаан. Ооң санаттары үлетпүр будурүшкүнүң ажылгавын бедидеринең программазының үндезини болгаш.

Чижээ, ооң активистери мото-чадыг-терге заводунуң специалистериниң болгаш ажылчынарының дешилгелиг технологияны ажыглап киирер, будурүлгенин механизастаар болгаш автоматчыдаар, боттарының күжү-биле эргежок чугула технологтуг чаа дериг-херекселдерни кыска аңгырлеге күшеңнишкинин каттыштырган. Ында ажылдап турөр тускай цехке бо беш чылда будурүлгеге ажыглаар 300 ажыг автоматтарны болгаш чартык автоматтарны кылып будүргөн. Ол бүгү чаа дериг-херекселдерни садып алырыбиле кады будурүлгенин үндезини-биле эдө деринирингге чедирген.

Активчилериниң санаалын әзүгээр Белоруссияның эртем-техниктиг информацияа болгаш техника-экономиктиг шинчилеэдер талазы-биле эртем-шинчилеэ институдунуң ажылдакчылары каттыжышкынналардан болгаш тудугжардан чаа технологтуг чорудулгар дугайында медээлерни чыырын организастаан. Ол медээлер тус-тус будурүлгелерге болгаш организацияларга харек кырында тодаргай ажыглаавары-биле чыгдынып турар. А харек алаар болза, оны улам хөй черлерге ажыглаары-биле көвүдеттир, перлаар. Чөвүлеэдиң кежигүннери заводтарның болгаш фабрикаларның хереглелдерни база аргаларын өөренип көрүп тура, кава, кандыг чаа чүүлдү ажыглап болгуун тодаредып турөр.

— Будурүлгенин техниктиг сайзырангайжыдары күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле партия организацияларының идепкейлиг масса-политиктиг ажылыбиле напсырлашкан — деп, хөй-инитичи чөвүлеэдиң даргазы, партия хоорюмуунуң секретары В. Митасов чугаалады.

Аңаа ылаптыг белетиненген турган бис. «Кызыл» черлерни чаартырының оруктарын чугаалажып көргөн. Үлетпүр будурүлгелериниң участоктарынга, бригадаларынга хураадарны эрттирген, ап чорудуп турөр чаа хемчегерниң ужурутнезин болгаш сорулгаларын лекторлаар болгаш политинформаторлар тайылбырлап турган.

Чижээ, хөй-инитичи чөвүлеэдиң кежигүннери автомобиль заводунга дериг-херекселдер чедир эдиктикмээнниден болгаш ажыглаар херекселдери чедишпезинден долу күчүзүг-биле ажыглаттынмайн турганын тодаратхан. Ынчан будурүлгенің бодунуң кол бригадаларынга эдикчилерни, чөндүрүкчуларны, транспорт ажылчынарын киирер деп шиитпир үнген.

Хөй-инитичи чөвүлеэ будурүлгенің ажыктыының көрүлделерин, күш-ажылды эки организастаарының конкурсталарын эрттиреринге таарыштыр планнаан, четпестерни илередип, чаа чүүлдерни дүрген ажыглап киирерин чедип ап турар. Курлаавыраарны долу ажыглаары миисскиилерге будурүлгенің бүгү немей өзүлдезиниң хемчээлин чүгле күш-ажылдың будурукчуларын бедидеринең дузазы-биле эвес, а харын кара металлдарның прокадын, электри болгаш чылыг энергиязын чарыгдаарын ковудеттеин чедип алыр дел бо чылгы хүлээлгелериниң ол чугула кезээн боттандырар арганы берип турар.

В. ШАРПИЛО,
СЭТА-ның корр.
Минск.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫ АЖЫГЛААР

Партияның эдиктеглиг XXVII съездизин бедик күш-ажылчы чедишкиннер-биле үттүүр дээш Ак-Довуракшың автотранспорт будурүлгезиниң коллективиниң администрациязы, партия, профсоюзтың комитеттери чөвүлеэлер ортузунга социалистиг чарыштаа киирген. Ол чарыштың эртем-шинчилеэ институдунуң ажылдакчылары каттыжышкыннардан болгаш тудугжардан чаа технологтуг чорудулгар дугайында медээлерни чыырын организастаан. Ол медээлер тус-тус будурүлгелерге болгаш организацияларга харек кырында тодаргай ажыглаавары-биле чыгдынып турар. А харек алаар болза, оны улам хөй черлерге ажыглаары-биле көвүдеттир, перлаар. Чөвүлеэдиң кежигүннери заводтарның болгаш фабрикаларның хереглелдерни база аргаларын өөренип көрүп тура, кава, кандыг чаа чүүлдү ажыглап болгуун тодаредып турөр.

— Будурүлгенин техниктиг сайзырангайжыдары күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле партия организацияларының идепкейлиг масса-политиктиг ажылыбиле напсырлашкан — деп, хөй-инитичи чөвүлеэдиң даргазы, партия хоорюмуунуң секретары В. Митасов чугаалады.

Аңаа ылаптыг белетиненген турган бис. «Кызыл» черлерни чаартырының оруктарын чугаалажып көргөн. Үлетпүр будурүлгелериниң участоктарынга, бригадаларынга хураадарны эрттирген, ап чорудуп турөр чаа хемчегерниң ужурутнезин болгаш сорулгаларын лекторлаар болгаш политинформаторлар тайылбырлап турган.

Чижээ, хөй-инитичи чөвүлеэдиң кежигүннери автомобиль заводунга дериг-херекселдер чедир эдиктикмээнниден болгаш ажыглаар херекселдери чедишпезинден долу күчүзүг-биле ажыглаттынмайн турганын тодаратхан. Ынчан будурүлгенің бодунуң кол бригадаларынга эдикчилерни, чөндүрүкчуларны, транспорт ажылчынарын киирер деп шиитпир үнген.

Хөй-инитичи чөвүлеэ будурүлгенің ажыктыының көрүлделерин, күш-ажылды эки организастаарының конкурсталарын эрттиреринге таарыштыр планнаан, четпестерни илередип, чаа чүүлдерни дүрген ажыглап киирерин чедип ап турар. Курлаавыраарны долу ажыглаары миисскиилерге будурүлгенің бүгү немей өзүлдезиниң хемчээлин чүгле күш-ажылдың будурукчуларын бедидеринең дузазы-биле эвес, а харын кара металлдарның прокадын, электри болгаш чылыг энергиязын чарыгдаарын ковудеттеин чедип алыр дел бо чылгы хүлээлгелериниң ол чугула кезээн боттандырар арганы берип турар.

В. ШАРПИЛО,
СЭТА-ның корр.
Минск.

«Кок-Тей» совхозтуң Баян-Кол суггарылга системазында 133 гектар суггатты шөлде «Фрегат» деп ийи машинаны тургускан. Оларның ажылын Кок-Тейниң суггарылга системалар эргелеэниң ажылчынарар операторлар А. Чередниченко, В. Буровский, дизелист-мотористер А. Рассохин, Н. Кириллов хандырып турар. Суггатчылар бо хүнөрде шөлдүң тос дугаргы суггарылгазын чорудуп турар.

Чоокта чаа суггатты шөлде тараан люцернаның болгаш өскө-дээ хөй чылдың сигеннериниң баштайгы незилдезин чоруткан. Ажыл-агыйның мал чемин шыгжамырларында эки шыырлыг, хоолуулуг сиген пресстерни немешкен. Августуң төвүзүнде сигенниң ийиги ажаалдазын чорудар.

ЧУРУКТАРДА: оператор В. Буровский; дизелист-моторист А. Рассохин.
Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

НОГААЖЫЛАРНЫҢ ЧЕДИШКИНИ

Хову-Аксының теплицазында 1 мун дөрбелчин метр черде огурецти, 25 мун дөрбелчин метр шөлде помидорну тараан. «Тыва кобальт» комбинаттың болгаш ажылчын суурнуң хөй-инитинин чеменилге чердериниче болгаш уруглар садыгарыче ногаа айлаан чорудуп турар. Неделада ийи удаа ногаалларны дужуруп ап турар. Теплица ажылдакчызы М. А. Бодров амгы үеде кышка белеткел ажылынга киржип. 200 дөрбелчин метр шөлдү шилээп шыккан. Ногаа ажазагчыларындан Роза Оюржак эки ажылдыг.

Хөй витаминниг ногаа айлаа хову-аксыжыларның столунга февральда-ла салдынар. Оргүлаа-биле квартал санында 15 тонна огурецти ажаап ап турар. Теплица коллективи чылда 29 мун рубльдин ногаазын сайгарар дээш планнын чартык чылда күүседипкен.

Бистиң корр.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

«Волгограднефтемаш» будурүлге нарттыкышкышың ноя будурүлге черн — Петров аттың заводтуң коллективи будурүлгенин чаартырынче, депшилеенниг технологияны иштелеринче, участок бүрүзүнге күш-ажылдың будурукчуларын бедидеринче угланышкынны 11-ги беш чылдың эгезинден эгелеп бодунга алган. Чурттуң адырлар институттары-биле сырый харылзаа будурүлгенің черниге нефть болгаш газ болбаазырадыл кылыр аппаратураның күчүзүн элээн уламаттырган, ооң конкуренция кылыр аргалыын бедиткен.

Сөөлгү чылдарда заводка бир тонук иштинде 10 миллион кубометр газты болбаазырадып кылыр аппараттарны будурүп үндүрериниң шилээдээ алган. Продукциның хөй кезии дашпыкы кол фирмаларның 20 дээре хевирлериндеи дудавайн турар.

Чурттуң магистральдыг газ дамчыдыкчыларынга хереглээр краннар кылыр № 19 цехке үндезин чаартылганы чоруткан. Кыска хүүсаа интинде аңаа программалаттынган башкарылгалыг бедик кылавладыг станокгарны эптеп турган, продукциның чаа хевирлерни белеткээрингге амгы үениң технологиязын ажылдаа кылаан.

Ол бирги беш чылдың дургузунда каттыжышкынга дешилгелиг чаа 200 ажыг дериг-херекселдерни нелтередип тараткан. Ооң-биле кады электроинуг самаага машиналарының базазынга будурүлгенин башкарарынга самаага техниказын ажылгавары улуубиле калбарган.

ЧУРУКТА: краннар цехының эң-не дужүүлгелиг токарь-карусельщиги комсомолчу Виктор Чернышов станок башкарар черде; краннең «чекпазын белеп.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Шынга» хазыры

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

Июль 17-де «Шын» сөлүнге «Чаъска сылдап алгаш...» деп корреспонденция үнген. «Ленинчи орук» совхозта мал чемнерин белеткээрин организастап турарында четпестерни ында шугумчүлеп бижээн. Аңаа дөрөзында харылзаа чедеп ажыл-агый будурүлге эргелеенниң начальниги П. Морозов чоруткан: «Ленинчи орук» совхозтуң специалистериниң чөвүлеливге ол дугайын чугаалажып көргөн.

Ук айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга база көргөн. Мал чемнеринниң белеткелин чедир организастаайн турары дээш совхоз директору Ю. А. Клепиков болгаш В. И. Щербак оларга партийжи хемчегер онаагаан.

Бо хүнөрде мал чемнеринниң белеткелинде байдал эвээжээн, белеткээн мал чемнеринниң хемчээлин хүн бүрү 100 тонна ажыып турар.

• • •

Мал чемнеринниң белеткелин четпес чорудуп турарының дугайында база бир шугумчүлелге харылзыны **Мөңгүн-Тайга районтуң коммунң кодээ ажыл-агый будурүлге эргелеэниң начальниги Э. О. Сава** чоруткан.

Ол харылзыда бижип турары болза: «Мал чемнеринниң белеткели хожудап турар деп солунда перлеп үндүргени шын. Тос-Хемниң Ак-Чыраа девискээринде сигенчилериниң ажылы бүгүнде шулуудаан. Районнуң совхозтары Тандының Кара-Чыраа, Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуун» «Ак-Туруг» совхозтарның девискээринде, Сүт-Холда, Чөөн-Хемчикте массалыг-биле ажыктан кирген. Август бирээде байдал-биле алырга, 369 тонна сигеп белеткеттингген.

Мал чемнеринниң белеткелинде 269 кижи ажылдап турөр. Мал чемнерин белеткээр планным район күүседир дээш бүгү-ле хемчегерни ап, боттандырарынче күштү улам мөгеп нээнө.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

БЕДИК КУЛЬТУРА, ЧААГАЙЖЫДЫЛГА ДЭЭШ

Төрээн суурувустуң, хоорайывыстың чыдың-на чаагайжыттынып, чаартының, улаан аяшкинилиг, «аныяксыг» апар чыдарын чоргаарал-биле эскерип турөр бис. Ногаан-шинчи, арыг-шөвөр суурга, кудумчуга чурттаарын кым күзээвес боор. Тус-тус Советтерниң девискээринде суурларывыс чурттакчы чону «Бедик культуралыг, эң эки чаагайжыттынган суур дээш» социалистиг чарыштыг калбартаан, аңаа идепкейлиг киржип турөр. Социалистиг чарыштың негелделерни эреге кырынга күүседир дээш хөй-инитичи демнинг ажылдап турөр болгаш ол талазы-биле тодаргай хемчегер алдынып турар суурда, чаагайжыдыгга эки дээрзин бижип бис. Чурттакчылыг черлерде чаагайжыдыгга талазы-биле чамдык тодаргай ажыктар ылап алдынып турөр. Ажылдап, чурттап турөр черивис, суурувус арыг-шөвөр, ногаан-шинчи болуур болза, сагыш-сеткил сергеп болуур болгай, а сагыш-сеткил сергеге, үүле-херек будунгур болуру чугаалаан.

Редакциянның почтазында чаагайның темазы бизы-бүрү. Оларның арказында хоорай, суурларның чаагайжыдыгазынга хамаарыштыр бижиттингеп чагаалар база бар. Авторлар чагаа дамчыштыр оларның чурттап турар черинде чаагайжыдыгга талазы-биле ылаңгыя турар эки чүүлдерни, ында чурттакчыларның идепкейлиг киржилгезин демдеглеп турары сөөлүнгүт.

А чамдык чагаалар — шугумчүлеэдиг. Оны бижээн номчукчулар чүгүле бо айтырыгга четпестерниң, чедир шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерни айтып турар. Адаа хамаарыштыр редакциянның почтазыңдан болуп чагаалар-биле танышкан көрээлиер.

Чагаының эгезин — «Сайзанак» агитквартала. Ооң автору **А. Дарбаа** Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң төөгү Хайыраан суурда чаагайжыдыгга ажылын ында «Сайзанак» агиткварталдың чижээнге көргүзеен.

Эң эки чаагайжыттынган девискээрнең агитквартал дээш суурда чарлаттынган социалистиг чарыштың «Сайзанактың чурттакчылары идепкейлиг киржил турөр. Кудумчузун чаагайжыдаа дээш кандыг ажылдар ылаары чурттакчыларның социалистиг хүлээлгелериниң негелделеринде биженттинген. Ол азыгаар кудумчуун чурттакчылары субботниктерни организастап, ыяштарга-арыгларды доктаамал чорудуп турар. Олар ногаа, картофель, чечен тарып остуурерниң идепкейлиглер. Дузалап ажыл-агыйы ында багай эвес хөлүүн турарын автор демдеглеп турөр. Чурттап олурар башкыларның девискээри арыг-шөвөр, эки чаагайжыттынган ог-бүлөөлерге чагаының автору совхоз будурулгезиниң мурнакчылары — чөлөөчы О. Монгуш, механизатор Д. Монгуш, сөөлгү Ө-С. Сая болгаш оон-даа өскелерни адаан. Чугула бо ажыыды суурнуң херээжелекчер чөвүлели, агитквартираның эктеп эки чорудуп турарын автор демдеглеевишаан, кижизидиглге ажылынга, уруг-дарыны күш-ажылга кижизидерииге оон салдарын кудумчуунуң чурттакчыларының эки биилип турарын илереткен сес-

Чагаалар допчулалы

тер-биле чагаа доозуулган. Хайыраканың суурда чаагайжыдыгга ажылы багай эвес дээрзин ук чагааның каш одурулары бадыткал турар-дыр.

Улуг-Хем районда Ийи-Тал суурнуң чурттакчызы **И. Дартай-оол** редакциязже бижип чорутken чагаазында Хайыраканың, Ийи-Тал суурларда, ол шынаар девискээрлерде ээзи чок ыттарның көвүдээнин бижээш, мындыг одуругларны киирген: «Суурда багластынмаан бош ыттардан кижи коргтес аога чок. Ызырган тургеннер база бар. Ыт тудуп турөр ог-бүлөөлер ыттарын салбайн, баага тургузар болза эки. Кодээ Советтиң күүскому бо талазы-биле дээштиг хемчег алыры күзенчиг.

Өөвүр районда Солчур суурда суурнуң чурттакчызы **Ч. Монгуш** редакциязже бижээн чагаазында суурнуң чаагайжыдыгазында оон сагышсеткилиин дувуредип чорууур чүүл дугайын бижээн. Чагааның эгези «Хайыраан сад». Оон дараазында одуругларны номчуп болур: «Солчур суурда бо ийи садты көргеш, улус ам чүгле «Хайыраан садтарның дүжүр апарган. Өөвүр аймак улус Кезек-Хадың кодээзинге келгеш, суурнуң шугум-биле шыгээл, шыйын тургеш тудуп ору — номчукчу **Ш. Дүвендей**. Ол Чадаана хоорайда ээзи чок, кагдынган бир бажың дугайын мынаар бижип турар: «Бо бажың районнуң номчуң амыдырал хандырылга будурүлге эргелеэнинге хамаарыжыр турган. Улус маңаа кээп, бош дүүгүн тавртып ап, ндиндаа септедип алыр турган. «Кешкенде, хеме херек чок, кешкенде, төөе херек чок» дижири дег, ийи өрээлдиг бажың ээн туруп калган. Хайыраан бажың. Оон ангыда хоорайның мырыңай төвүнде сеерлик чанында база ээн арткан бажың бар. Ол база үстүнде адаанын организациядан артkан. Оон кудумчуже талазын эрткен-дүшкен уяустүн караанга чам болуу бээр дээш, керек мегелеп, мүн-не будуп, чугайлаш, соңгаларын, эжикин дуй кадап каан. Ынчап-даа аарга, домей-ле көрүш чок. Ам кидин бажыңбаллат септелгезинниң үезиндир бо. Ол ээн турар бажыңнарга хамаарыштыр боттуг хемчегерни ол талазы-биле харылзап турар черлер алыр болза, черле артык эвес».

Бо чагааны оон автору **И. Бюрбю** «Арыг-шөвөрин сагыза» деп эге-биле бижээн. Хөй-инитичи черинең арыг-шөвөри, аңаа кижилерниң хамаарылгазы дээн айтырыгга ол доктаавган. И. Бюрбю оны кинотеатрга хамаарыштыр бижээн. Чагаадан чамдык одурулар: «Газ суун кижи каапкаан куруг шиидерни, шөлүже октаткан тооруг картын, саазынны бо-ле көрүп болуур. Ол — ийи-чаңгыс кижилерниң «ажылы» дээрзи биледингир. Оны аштап-арыглап турар кижилериниң күзүүн үнелеевес, үндүлеевес кижилер бистиң арбавыста бар-дыр. Ол хире улуг черни ашпаар деп чүвени канчап черле бодап көрбес чоор, хөй-инити черинге черле канчап саазын-бок октаар боор. Ылаңгыя уруглар кинолавн соонда, бок хөй болур. Аңа-иелер ол дугайын уругларынга сагындырып, ында ажылдап турар кижилериниң күзүн үнелеп биилирингге кижизидери чугула...»

Тес-Хем районда Ак-Эрик суурдан келген бо чагаа базала чаагайжыдыгга хамаарыжыр. Суурнуң чаагайжыттынып турарын, чаңгыс аяк телевизилел-биле туттунган бажыңнар туттунуп, оны улам аян-шинчилиг болдурүп турарын номчукчу **Д. Түмен** ында бижип турар. Аңаа хамаарыштыр автор чагаазында дараазында киирген: «Улуг ол бажыңнарны кудумчуңуң арты-иштинде — хараганнар ара-ында, эрги машина-техниканың кагдынган, тетчеглеттинген артынчыларының ара-ында тутканы тоорыңа чок. Оон-биле кады ында четпес чүве —перуулок чок, кудумчу чок, тудуш, ирей таврынча чогу болчуг. Бирээ, чаа бажыңнар туттунуп, ажылдаага кирип турар болганда, кудумчуну чараш, көрүштүг кылдыр үндүрери күзенчиг...».

Редакциянның почтазында кээп турар чагааларны алгаш көөрге, чамдык черлерде чаагайжыдыга айтырыын шиитпирлеп турарында четпестер, хөл дегбейн турер айтырыглар бар-дыр. Суурувустуң, хоорайывыстың ээн-шинчизи, ирыг-шөвөри ында чурттап турар кижилерден, бистиң боттарывыстан хамааржыр. Ынчангаш Совет, оон күүскому, депутаттер, доктаамал комиссиялар хөй-инити-биле кады ол талазы-биле боттуг хемчегерни ап, айтырыг бүрүзүн киичээнгейлиг, ачызынче чедир шиитпирлээр болза эки. Ооң-биле кады чугула бо ажылдың кижизидиглги ужурутказы хаяа. Кижилерниң ирыг-шөвөр чурттап билиринге, амыдырал-чурттаалганың эстетиказын шинчээдип алырынга дузалажыры — ажылдың бир талазы. Ол база доктаамал чоруттунар ужурлуг ажыл-дыр. Чаагайжыдыгланы тодаргай план ёзугаар хөй-инити организациялар, чурттакчы чон-биле кады деминг шиитпирлеп тургеш, үре-түнеэдиг чорудары чугула. Үстүнде авторларның чагааларында ейиттыган четпестерни чайладыр хемчегерни хамааржыр Советтер ап чорудар ужурлуг.

В. КУУЛАР.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Виктор Петрович **Барабанов** — хоорүүскомнуң сеңхоо килдизиниң эргелекчизи.

Василий Ламажикович **Бичеоол** — Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң кафедра эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар.

Виктория Яковлевна **Боргер** — Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозунуң поликлиниказының медстатистиктиги.

Зинаида Тимофеевна **Васякина** — Кызылдың алгы заводунуң ажыл-агый эргелекчизи.

Лидия Ивановна **Гиро** —республиканың кирип ээренир болгаш бот-ээредилгелиг школазының башкызы.

Людмила Владимировна **Гуркова** — республиканың «Росторгодеждa» базазының директору.

Нина Ивановна **Давыдова** — республиканың «Тувасельхозхимия» будуруглуг каттыжылышкынының улуг агроному.

Татьяна Николаевна **Дружинина** — «Тыва автоорук» будуруглуг эргелеминиң килдис начальныгы.

Алексей Чонаевич **Дыртыл-оол** — Тываның профобличөвүлелиниң инструктору.

Лидия Фёдоровна **Евтеева** — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Агния Афанасьевна **Зайцева** — СЭКП обкомунуң партийжи-оргенизастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

Татьяна Васильевна **Залан** — № 2 ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Ксения Петровна **Зубкова** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчиниң улуг сестразы.

Павел Алексеевич **Кириллов** — «Востоксибгипроводхоз» институттуң тыва салбырының чөлээчызы.

Галина Александровна **Курочкина** — республика эмнелгезиниң кол бухгалтери.

Эльвира Викторовна **Лобачёва** — Тываның Аптека эргелениң инспектор-провизору.

Тыва АССР-ниң Дээди

Тыва АССР-ниң Дээди

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июль 24.

Анна Семёновна **Макшакова** — республиканың тараа продуктуларның будуруглуг эргелениниң сайгарылга базазының техник-лаборантызы.

Алексей Александрович **Матюшов** — хамаатты ужар чүүлдүг Красноярск эргелелиниң Тывада өөнүбудуруглегзиниң сеңатехниги.

Доруг-оол Алдын-сөлөевич **Монгуш** — Тываның дыл, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы.

Наталья Андреевна **Мукина** — республика эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Степан Алексеевич **Петроченко** — № 1 АТБ-ниң чөлээчызы.

Валентина Георгиевна **Смирнова** — республиканың «Росторгодеждa» базазының склад эргелекчизи.

Нина Васильевна **Сомова** — «Кызыл тудуг» эргелелдиң килдис начальныгы.

Анисия Степановна **Ставродумова** — республиканың «Тувапарикмахерские» будуруглуг каттыжышкынының мастери.

Октябрина Ивановна **Сунцова**— КамАЗ-тың автотөвүнүң инспектору.

Яков Фёдорович **Толстов** — Респотребсоюзтуң АТК-зының мастерскөөлер начальныгы.

Николай Павлович **Фёдоров** — СЭКП обкомунуң чанында партkomиссияның даргазы.

Иннокентий Семёнович **Швецов** — № 1 АТБ-ниң слесары.

Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

ТАЙБЫҢ ШИИТПИРЛЭЭР ДЭЭШ

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязының агрессчи политиказы болгаш хеделишкиннери Төп Америкага тайбың тевыштырылгажө орукка коя моондак болуп турар деп, Никарагуаның дашты-кы хереглер министриниң хүлээлгезин күүседип турар Виктор Уго Тиноко медеглээн. Контадор бөлүүнүң «Тайбың актызының» чүүлдерии АКШ херек кырында сагып, күүсеткен тевырылгада, чүгле ынчаарда, Төп Американың айтырыгларын чогумчалыг кылдыр шиитпирлеп болур деп, парлалга конференциязында ол онзалап демдеглээн.

Мансанильо хоорайга Никарагуа-биле чүгаалажылышкынарның столунче Каттышкан Штаттарны катап эккээринче угланган Контадор бөлүүнүң күжениишкиннери үргулчүлээриниң эргежок чугулазын В. Уго Тиноко айыткан. Никарагуаның болгаш АКШ-тың аразында ол хоорайга моон мурнунда эгелээн турган чугаалажылышкыларны Вашингтон ажеглээн үскени бүгүдеге билдингир.

Төп Америкада дүшкүүрлүг болгаш айылдыг байдалды тайбың шиитпирлээринче чаагай сеткилдиг чүткүлүн база катап илергейлээн Никарагуаның тевырымчалыг туружун Контадор бөлүүнүң Манагуага кээп чораан делегациязы бедии-биле үнелээн. Никарагуаның чазаа-биле чогумчалыг чугаалажылышкынар-биле холбаштыр сеткил ханылышкының Мексиканың, Колумбияның, Венесуэланың болгаш Панаманың дашты-кы хереглер министрлериниң орелакчылары илергейлээн. Контадор бөлүүнүң тайбың инициативаларын Никарагуаның чазаа деткээн болгаш ол бөлүктүң ажылдап кылганы Төп Америкага тайбыңнып болгаш кады ажылдажылганың актызынга ат салырынга белеңнин илергейлээн.

Никарагуаның болгаш Коста-Риканың аразында кызыгаарда дүшкүүрлүг байдалды АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң сеттыныкчы дээрбечилери өөскүткен, ынчаарга ол байдалды чугаалажылышкынарның аргазы-биле дүрген тевырыштыр шиитпирлээриниң эргежок чугулазын делегациязының кежигүннери Никарагуага барып чораан үезинде онзалап демдеглээн.

Никарагуаның болгаш Коста-Риканың аразында чөрүлдээш өөскүдер, ук чөрүлдээш ынаар хөй шериглерин чорударынга ажыглаар дээш Рейганның администрациязының орелдажышкынарынга удурланышкынның демдээ кылдыр АКШ-тың хөй-ниитичи болгаш шажын-чүдүлгелиг ажылдакчыларының белүү шыдамыккай, ынчалзажок боттарынга айыылдыг базымны кылырын шиитпирлээн. Никарагуаның болгаш Коста-Риканың аразында девискээрде Сан-Хуан хемге аян-чорукту кылырын 20 ажыг америк хамаатылар бодап турар. Коста-Рикада чөштынган сомосачы дээрбечилер ол зонага хеделип, Никарагуага удур чепсектиг халдавышкынарны, өнүк-чөңгээлерни үргүлчү кылып турар.

АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң ыделеавы өлүрүкчү дээрбечилер белүүнүң хертаачызы турган «Димас» деп шолалыг кижиниң Сандиножу улусчу армияның дайынчылары тудуп алган. Америк шериг чөвүлекчилери Никарагуага, оон тайбың чонугга удур хөнүг үүлгедиглерге дорт киржип, дээрбечилерни өөредип, чепсеглеп турарын тутуртуган ол кижи чугаалаан. Белүк дээрбечилерни «Димас» баштап алгаш, Никарагуаның тайбың тареачыннарын өлүрер соруглга-биле Метагальпа департаментиге шургуп кирип келген. Ынчалзажок Сандиножу улусчу армияның дайынчыларынга оон белүү чылче шаптырган, а боду балыглаткан сөөлүнде «өлген» болуп чыдыпкан болгаш туттурган. Балыгланган дээрбечи кижилерни өске дээрбечилер «шимээн чокка» айлап каапгарын америк инструкторлар оларга дужаган турган.

ЛИВАН КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан коммунистиг партия медеглел кылган болгаш араб чурттарның күрүнелер болгаш хевектер башкыларының онзагай чөвүлел хуралын Касаблангага чыылдырар дугайында санапды шүгүмчүлээн. Чоокку Чөөн чүүже америк тергиндедги быжыглаар соруглга-биле Вашингтонның айтыышкынын өзүглаар араб реакция ыдыг оралдажышкынны кылып турар-дыр деп, ЛКП ТК-ның политбюрозунуң медеглелинде айыткан. Палестинаның араб чонунуң дүрүм өзүглаар эргелерин, оон ишкинде бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр ·ргезин кааныырын араб реакция болгаш империалистер оралдажып турар. Касаблангага ужуражыышкынны эрттинер болза, Чоокку Чөөн чүүке америк шериг холгаарлаашкынын улам-на күштелдирининге чедирер, ол дугайын америк шериглерниң киржилгези-биле түс черде «брайт стар-85» дээш шериг өөредилгелерин хереңнел турар.

Амманга хүлээп алдынган болгаш Вашингтонга чүүлдүт деп көргөн дүжүп · берикчи дугуржулганы деткинир дээш онзагай чөвүлел хуралды чыылдырар бодап турар-дыр деп медеглелде айыткан. Онзагай дээр чөвүлел хуралды чыылдырарының оралдажышкыны араб национал-хосталгалыг шимчээшкинин кошкадырынче утланган.

Арабтарга удур планнарга чогуур ойтур шөөлүшкынны араб делегейде депшилгелиг күштер тевырыштырар болгаш үк планнарның боттанышкының үзер дээрзинге идегелди документиде илергейлээн.

ЧИҢГИНЕ ДИРЕКТОРНУҢ ЧУГААЗЫ

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Өөредилге, эртем болгаш культура айтырыгларының талазы-биле КНО-ның организациязы (ЮНЕСКО) делегейниң чаа информация чурумун тургузар талазы-биле хөгжүп орар чурттарга бүгү талалыг деткимчелиг көргүзүп келген болгаш моон соңгаар-даа көргүзер апаар деп, ЮНЕСКО-ның чиңгине директору Амаду Махтар М'боу чугаалаан. Информация болгаш харылзаа хереклелдериниң талазы-биле специалистерни белеткээр төптүн Джокьякарта хоорайга ажыдыышкынынга ол киришкен. Үк төпке Индонезияның болгаш өске-даа хөгжүп орар чурттарның специалистерин белеткээри көрдүүлген. Национал тургузуушкунга информация солчулгазының чугула ужурдузазын чиңгине секретары демдеглээн болгаш бо талазыбиле аныак күрүнелериниң аразынга кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдериниң эргежок чугулазын айыткан. Национал журналист болгаш техниктиг кадрларны белеткээри, өөредири амгы үениң эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар деп, ол чугаалаан.

ПРЕЗИДЕНТИЛЕРНИҢ ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

БОГОТА. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Кочуктуң демчыткаңы: Колумбияның, Панаманың, Уругвайның президентилериниң ужуражыышкыны Колумбияның Картахена хоорайынга болган. Кады кылган декларацияны ужуражыышкынның үезинде хүлээп алган болгаш Төп Америкада чөрүлдээлиг байдалды Контадор бөлүүнүң «Тайбың актызын» ол регионнуң чурттарының чезектеры дүрген-не күштүг болдуруп бедылаарының, күүседириниң аргазы-биле политиктиг үндезинге тевырыштыр шиитпирлээриниң эргежок чугулазын ында айыткан.

Ийи чурттарның аразында маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээр сорулга-биле АКШ-тың болгаш Никарагуаның аразында эгелээн болгаш Вашингтонуң аре соксатканы чугаалажышкынарны катап эгелээринче АКШ-ты болгаш Никарагуаны декларацияда кыйгырган. Төп Америкага тайбыңны хандыраарынче кара чөңгыс шын орук — ол дээрге политиктиг чугаалажышкынарның аргазы дээрзин документиде онзалап демдеглээн.

Латин Американың чурттарының дашты-кы күрүнелерге төлээр өрө-шиирээн ол чурттарның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин моондактап турар деп, Панаманың, Уругвайның болгаш Колумбияның президентилери медеглээн. Латин Америка чурттарының дашты-кыже барааннарны ундур сеңдерынга шаптыктап турер сайзырааргай капиталистиг чурттарның моондактарын узуткаарын олар негээн. Политиктиг чугаалажышкынарны моондактаарынче болгаш Латин Америка чурттарының тургузар сөвүдүгүнүп, деткип, оон адырылгаш, дузалап ажылагдыынче кирер болза эки деп санапдыг мен.

Д. МЮКИТ.

ЛИВАН КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан коммунистиг партия медеглел кылган болгаш араб чурттарның күрүнелер болгаш хевектер башкыларының онзагай чөвүлел хуралын Касаблангага чыылдырар дугайында санапды шүгүмчүлээн. Чоокку Чөөн чүүже америк тергиндедги быжыглаар соруглга-биле Вашингтонның айтыышкынын өзүглаар араб реакция ыдыг оралдажышкыны кылып турар-дыр деп, ЛКП ТК-ның политбюрозунуң медеглелинде айыткан. Палестинаның араб чонунуң дүрүм өзүглаар эргелерин, оон ишкинде бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр ·ргезин кааныырын араб реакция болгаш империалистер оралдажып турар. Касаблангага ужуражыышкынны эрттинер болза, Чоокку Чөөн чүүке америк шериг холгаарлаашкынын улам-на күштелдирининге чедирер, ол дугайын америк шериглерниң киржилгези-биле түс черде «брайт стар-85» дээш шериг өөредилгелерин хереңнел турар.

Амманга хүлээп алдынган болгаш Вашингтонга чүүлдүт деп көргөн дүжүп · берикчи дугуржулганы деткинир дээш онзагай чөвүлел хуралды чыылдырар бодап турар-дыр деп медеглелде айыткан. Онзагай дээр чөвүлел хуралды чыылдырарының оралдажышкыны араб национал-хосталгалыг шимчээшкинин кошкадырынче утланган.

Арабтарга удур планнарга чогуур ойтур шөөлүшкынны араб делегейде депшилгелиг күштер тевырыштырар болгаш үк планнарның боттанышкының үзер дээрзинге идегелди документиде илергейлээн.

ТУСКАЙ КОМИТЕТ НЕГЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. Колония болгаш хамаарылгалыг девискээрлерге колонималдыг өзу-чурумнарның шериг талазы-биле бүгү ажыл-чорудулгазын соксадырын, оларда бүгү шериг баазаларын доп-дораан узуткаарын деколонизация талазы-биле КНО-ның тускай комитедин негээн.

(СЭТА).

ДУЗАЛАЛ АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА А Ж Ы К Т Ы Г

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел — бүгү улустуң херээ

Бистиң инитилелиевистиң амыдыралында багай чаңчыл —арагалаашкынга удур демиселди чарлаанындан бээр ийи ай ажыг уе эрткен. Бо талазыбиле ээзээш эвес ажылдар кылдынган дээрзин Тес-Хем районнуң чижээнден безин көрүп болур. Кайы-хамаан чок арага ижер, хөй-ниити черинге эзирик чоруур кижилер көзүлбестээн.

Арагалаар чорукту каары — кижиниң бодунга-даа, инитилелге-даа ажыктыг. Эзиртир суксунга хандыкшылдыг чораан кижилер ол багай чаңчылдан адырылган соонда, эткеспти-даа садып алыр, ажыл-агыйга-даа мектедыр, ажы-төлүнге-даа үнеледи бээр болгай.

Бистиң аровыста кижи бурузун-не арагалап чоруур дээр болза, таварышпас. Күрүнениң, хөй-ниитиниң ажылын бодунуң шыдаар шаа-биле кылып, эшеөрүнге хүндүткелдиг, өг-бүлезинге үлегерлиг кижилер база хөй. Ындыгларның чижээнге Тес-Хем райпозунда Санчат Болат-оол, Маныя-Хая Төмүр-Жаа, ажыыр-тывыш черинде ажылчын Ондар Юспаак болгаш өскелер-даа кирер. Олар чүгле хамаарышкан ажылынга эки диртип турар эвес, өг-бүлезинге база хүндүткелдиг кижилер болур. Арагаге сунду чок кижилерниң бажың-белгады безин арыг-силиг болур, дузалап ажыл-агыйын хөгжүдүп турар. Үстүнде адаанам эштер инек, хаван, бода, тоолай азырап, ногааны, картофельди тарып турарлар. Олар хостуг үезин дыка чөп эрттирип турары оон-не илдең. Арагчылар дузалап ажыл-агыйга ажылдаар «чай» тывар эвес.

Хөй-ниитти черинге эзирик чорууру, ажылдаар черинге безин «аксы чыттыг» келири — дыка багай чаңчыл. Ынчангаш арагалаар чорукту үндезинин-биле узуткаар дээш хемчеглерни чүүлдүгүнүп, деткип, оон адырылгаш, дузалап ажылагдыынче кирер болза эки деп санапдыг мен.

Д. МЮКИТ.

ХОСТУГ ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар айтырыг чидин-биле тургустунуп турда, күш-ажыл кижизиниң хостуг үезин чөп ажыглаар дугайында айтырыг онза чугула боотурар. Партия, чазактың шиитпирлеринде кижилерниң хостуг үезин шын организастаарының чугулазын айтып, угаанбодал байыдар, күш-дамыр сайзырадыр эргежок чугула чүүлдер-биле оларны хандырарын чугулалап демдеглээн болгай. Бистиң «Нарын» совхозта бо талазы-биле кандыг ажылдар чоруп турарын көрээли.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур партия, чазактың доктаалын совхозтуң ажыл-ишчилери бүрүнү-биле деткээн. Көдээ Совет ол талазы-биле тускай комиссияны тургузуп алган чедишкинниг ажылдап турар-даа болза, ажылчы чоннуң хостуг үезин чөп ажыглаар дугайында айтырыг тургустунмайн турары элдептир. Совхозтуң улуг, аныяк чону кежээлерде чүгле кино көөрү-биле кызыгаарлаттынып турар. Суббота, улуг-хүнде Культура бажыңында оюн-тоглаа-даа, спорт шөлдеринге маргылдаалар-даа чорбайн турар.

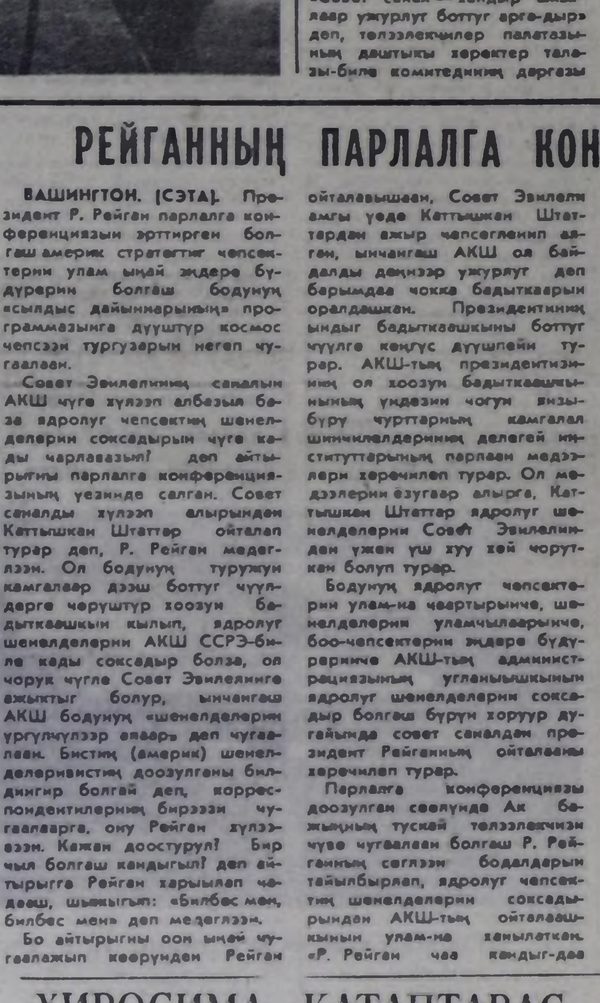
Аванс, шалың алган хүннерде мөөрейлиг оюннар ойнаан кижилерни чээрби-үжени-биле көрүп болур. Оларның аразында коммунистер, башкылар, удуртукчулар безин бары хоойлу-дүрүмге, кижизидилгеге канчап-даа таварышпас.

Хостуг үени чөп ажыглаар талазы-биле айтырыгны чугулалап көөрү, мөөрейлиг мелчүкчү оюннарны көгү-биле узуткаары совхозтуң удуртукчуларындан, көдээ Совет күүскомундан, хөй-ниитти организациялырындан негеттинип турар.

К. КАВАА.

Эрзин район.

«ХИРОСИМА КАТАПТАВАС УЖУРЛУГ!»

ХХ вектиң уң-не каршадошкун болгаш ужур-утка чок хевапталарының бирээзин катап болдурбазынче делегейниң улустарын кыйгырып, Хиросиманың кипецинге болгаш кичээндирип турар коцгазы 40 чыл дагжал келген. Эгиттикимес эрткен чылдар-даа, Японияның болгаш АКШ-тың реакциялыг күштериниң орелдажышкынары дөртен чыл бурунгаар болган болуушкуннарны чыжырып-даа база уттундуртуп-даа шыдавас. Ону хөй санныг кино болгаш фотодокументилер, ону көргениниң сактыышкынның таварышкынның, частыышкынның төвүнге турган өөрүн бажыңының бузундуларын, аразыгызыг чорук дугайында хөй санныг документилер ону кыынырып болдурбас. Атомнуг бомбелаашкынга таварышкан 200 муң кижи, атомнуг частыышкынның уржуктарындан ам-даа хиличенгелээ чоруур 400 муң кижи, хөй миллион үргедеттинген салым-хуулар бистиң делегейжиктиң кижилерни боттарының чурттарының келир үезинниң дугайын, дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларын бодап көөрүнче албадап турар. «Хиросима катаптавас ужурлуг!» — оң болза этпн улустуң, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеннең төөгүзүнде үе-үе чугула дээш санаттыг мен.

ЧУРУКТА: Хиросиманың хамаавынга таварышкан бичии уругнуң чуруунуң адаанда мынча деп каан: «Ол хүн чүү болганының дугайын бодуларының болгаш силерниң ажыл-төлүүлериң биилеп аварын күзедиңер. Ону чаа уругнуң кө-ректарындан биилеп ал болур.

СЭТА-ның фотохроникази.

ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

КАБУЛ. ГФР-ниң Афганистанда хереглерниң тур бүзүреттирген кижизин Афганистан Демократтыг Республиканың дашты-кы хереглер министерствозунга келдиргеш, демократтыг Афганистанның ишкизи хереглерине Боннуң холгаарлаашкынынга холбаштыр шиитпирлиг удурланыышкын ажаа медеглээн.

ГФР-ниң Афганистанга удур өөрээнниг хеделишкиннериге хамаарыштыр элээн чаш сагындырыглар турбушка, ындыг хеделишкиннер чүгле соксаваан эвес, харын-даа күштелги берген деп айыткан.

ҮШ-БЕЛДИР—КАДЫКШЫЛ ӨРАНЫ

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну. Ада-чурт дайынының орденниг биргн, нйнги чергезиниң, Кызыл Сылдыс орденниг, Алдар орденниг нйнги, үшкү чергелериниң эдилекчизи А. М. ГОРБУНОВ:

— ССРЭ-же фашистиг Германия оор өзу-биле халдаан деп дуурениг мөдээни Нарын елдың уургайынга ажылдап турган, дыңнаан мен. Кады ажылдап турганым ыл дээш аныяк ооллар-биле фронтуже эки тура-биле чорупкан бис.

Дайынның дөрт чылдарында Ленинградты, Киевти, Эстонияны, Латвияны хосташкан мен. Кадыг-дошкун дайынның чылдарында үш удаа аар балыглаттым. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң дугайында нам, чазактың доктаамал сагыш салып турарының тодаргай хереглиэн—Үш-Белдир курортунга бистер хоочуннар 14 кижи халас путёвка-биле бирги сезонда дыштандыыс. Мен бодум эрткен чылын Крымга база халас путёвка-биле дыштанган келдим. Дайын соонда Тес-Хем, Эрзин районнарга чурттап, ажылдап чордум. 1971 чылда пенсиияже үнзе-даа Кызылдың электри четкилеринде ажылдап, улуг-дуунму ам-даа киирип чор мен.

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң хоочун тевээжизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдилекчизи К. С. Чаш-оол 37 чыл иштинде тевээ малдап келген. Күш-ажылдың хоочуну, алдарлыг малчым Кыргыс Сологановичиниң бүгү амыдыралы төрээн черинниң, совхозунуң хөгжүлдезиниң оруктары-биле тудуш холбаалыг. Ол бодунуң үлүг-күүзүн ажыл-ишке киирип, ам-даа хөлү дыңзыг ажылдап чоруур. Ол бо чылын эзчелгиг шөлээзинде Үш-Белдир курортунга дыштанып чораш, дээш чедип келгеш, ооң-биле ажыр-дыш бербейн, ыыт-даваа үндүрүп турганнар. Сагылга-чурумну хажыктаны дээш оларны курорттан үндүр бижээн база ажылдап турар черинниң администрациязынче, профбилея комитединге дыңнадыт бижикти чоруткан. А Күш-ажылчы хижилерниң кадыын камгалаарынче, дыштанылгазыг, хостуг шагын организастаарынче Коммунистиг партия, Совет чазак доктаамал сагыш салып келген. Оон чижээнге бистиң республиканы ап керээлиңер. Чыл санында дыка хөй хижилер профбилеп организациязының путёвкаларыны-биле санаторийлерге, курорттарга, дыштанылга черлери база көвүдеп турар.

«Эдерге-ле хөк, базарга-ла көк» деп төрээн черинниң бойдус-чурумалының дугайында тыва улустуң чечен чугаазы бар болгай. Шак-ла ындыг черлерниң бирээзинге Шиштиг-Хем, Бустуг-Хем, Белдиг-Хем деп үш хемниң Белдиринде Үш-Белдирни хамаарыштырып болур. Шыргай арга-арыгдыг, кедыр даглар долганган оргулаш алаан, сайзанак дег чараш чалымхаялар, күйлар. Долгандыр үнүш-бойдус сагланкадыр чечектелген, ыаш-бүрүнүң кайгамчык чаагай чыды—ол бүгү дыштаныкчыларның эмненириңге таарымчалыг болуп турар.

Бойдустуң чайгаар бүткен изиг аржаан суунуң баазазының Тыва Арат Республиканың баштайгы курорту 1933 чылда ажыттынган турган. Ынчалзажок ол хадыган, чүгле 1957 чылда ону катап ажыттыр, ол үеден эгелеп курорт чоорту сайзырап эгелээн. Ук курорт озалаш, кадыр-берт тайгалар ажылдыр турар, автомобиль оруудан ырак, аргыжары белен эвес. Ынчалза-даа аргаар оруу-биле үлүг эвес «АН-2» самолёт чылдың кайы-даа үезинде ынаар үнүп турар.

1963 чылда гидрогеологтуг болуп аржаанның изиг сугаарының курлавырларын шинчилеп эгелээн. 1964 чылдың апрельден 1966 чылдың майга чедир ерумнээр болгаш гидрогеологтуг ажылдарны кылып дооскан. Келир үеде ук курортту будун чылда ажылдаар кылдыр чаартып тудары чөрүнүп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының «Курортпроект» институду Үш-Белдирни чаартып тударының кол планын ажыктап кылып турар. Ижер, арыг суг болгаш электроэнергия айтырыгы — шинтпирээри берге айтырыгларның бирээзин. Тываның геология-шинчилел экспедициязының болүү ижер сугнуң курлавырын тып шинчилээрни чорудуп турар.

«Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың апрельде доктаалыгга дүүштүр он ийиги бөш чылда Үш-Белдирге 300 олуттуг клуб-столовавының тудуун төлевилээш, ажыглалга киирери ВЦСПСтиң шугуму-биле тудар санаторий-курорт объектилериниң дангызында көрдүнген.

Курорттуң дыштаныкчылар хүлээп алыр аргазын алгыдар, чонга таарымчалыг байдалды тургузар дээш ээлээш эвес ажылдарны курорттуң дирекциязы кылып чорудуп келген. Чыл санында септелгени эки шынарлыг кылыр дээш хемчегларни ап келген бис. Тываның авиабудургелзи, Кызылдың пассажирлер АТБ-зи, «Тыва автотранс» каттыжыышкыны боттарының пансионаттарын ында тудуп алган. Ук организациялардың ажылдакчылары курортка эмнедип, дыштанып аргалыг болуп турар.

Бо чылым курортту дыштанылга сезонунга белеткээни бөлгөй эвес. Дыштаныкчылар чурттаар корпустарны, ванна корпузун, столоваяны болгаш оон-даа өске оран-сараны чугайлап, будаан, арыг-сынгыр. Ванна-эмнээшкин корпустарым база эки белеткээнинден бирги, ийиги сезонналда процедуралар кылырынга үзүктелиишкин бичии-даа болбаан. Чоннуң дыштанып эмненириңге таарымчалыг бүгү байдалды тургузар дээш курорттуң улуг эвес коллективи бүгү күштү салып ажылдаан.

Оон аңгыда курорттуң ажылынга салдарлыг чамдык чүүлдерни демдеглээр апаар. Эмнедир хижилерниң санаторий-курорт картазын долдурганы шымар чок, ону ынаар ужурлуг комиссияның ажылы ыглаңгыя районнарда кончуг четпес. Хижилерниң эмнедир аарыының дугайында бижээни тодаргай эвес, анализтери четче ыыдыннадыр болгулаар. Комиссия кежигүннери аттарын четче салбас, тодарадыры берге. Кичээнгейлиг, четче ыыннаавын турарындан курортка кадыының байдалы шүүт таарыштыг хижилерни чорутқулаан-даа болгулаар. Чижээлээрге, бирги сезон эгелээри билек-ле 7 хижиниң хан базыышкыны улуг, аарыы таарыштыг болганы-биле дедир чорудар ужурга таварыштывыс. Ол дээрге комиссия кежигүнү эмчилерниистиң четпес ажылы-дыр.

Үш-Белдир чоогунуң девискээрин курунениң «Амгалалдыг черм» кылдыр тургускан болгай. Ол девискээрге аңнаар, балыктаар болгаш эм оът чыыры хоруглуг. Ынчалзада чамдык дыштаныкчылар балыктаар, эм оът чыыр, чурумга таварышпас чүүлдерни кылып турары бар.

Кава-даа быжыг сагылга-чурум, организастыг чорук дээш Коммунистиг партияның Совет чазактың ап чорудуп турар хемчегларни изин-биле деткип, чом чүүлдүзүнүп турар болгай. «Арагалавашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчегер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докгаалында ажылчы чоннуң дыштанылгазын чогумчалыг организастаарынче киирээригейни үглендирген. Санаторийлерге, дыштанылга бажыңнарыга, профилактарийлерге турисчи базаларга болгаш ажылчы чоннарның коллективтиг үнүшкүннерий организастап турар үеде арага-дарыны садарын болгаш арага ижер чорукту болдурбас дугайында база ында айыткан. Ийи-чанғыс дыштаныкчыларның талазындан чурум үрээр таварылгалар турган. «Тыва коммунэнергокүзэ» чоланчызы А. Н. Мельниченко база ол-ла будурүлгениң слесары М. А. Дедюхин олар курортка «сөңнүг» чедип келгеш, арагалап алгаш, кожазында өрээлде хижилерге амыр-дыш бербейн, ыыт-даваа үндүрүп турганнар. Сагылгачурумну хажыктаны дээш оларны курорттан үндүр бижээн база ажылдап турар черинниң администрациязынче, профбилея комитединге дыңнадыт бижиктер чоруткан. А дыштаныкчыларның барык шүптүзү курорттуң эмнээшкин чурумун, сагылга-чурумну шыңгыы сагып, эмнедип, дыштанып алгаш, өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар.

Дыштаныкчыларның арасында күш-ажылдың, дайынның хоочуннары-даа бар. Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары П. З. Тюков, А. М. Горбунов, А. П. Таскараков (Кызыл), Н. С. Попов (Шагаан-Арыг), А. С. Иванов (Сарыг-Сеп), Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, «УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун малчыны П. К. Шаңмак, Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң хоочун саанчызы, Маадыр-оол Ч. Х. Баткар, «Тыва дөн-дүгү тудуг» эргелелиндең мурнакчы чоланы К. С. Хертек, заңабудуүлгениң ужудукчузу М. С. Оруспай, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Эрзин ортумак школазының хоочун башкы Е. Д. Чыңдыгыр, «Улус өөредиглээшиниң тергиинии» хөрээ демдээниң эдилекчизи, Бай-Тайыын-Хемчик районнуң Авангты ортумак школазының башкызы О. Д. Серин-оол болгаш оон-даа өскелерни мөңге адап болур.

Солун лекция, беседаларны, ужуражыышкыннарны, концерттерни, кинону үргүлчү организастап, кижилерниң хостуг үезин эрттирерин солун болдурары-биле ажылдарны чорудуп турар. Будүрүлгениң мурнакчылары-биле, фронтучулар-биле ужуражыышкыннарны эртиргилээн бис. Дыштаныкчыларның күжү-биле белеткээни бот-тывынгыр артистерниң концерттерни, волейболага, шыдыраага, техниске, тыва хүрешке маргылдааларны көрүкчүлер сонуургаар боордур. Черле ынчаш, массалыг спортчу оюннарга, концерттерге дыштаныкчылар идепкейлиг киржип турарын демдеглээрге артык эвес.

О. ЧЫВЫРАЛ,
Үш-Белдир курорттуң директору.

Д. КАРА-САЛ,
Красноярскиниң девискээр курорт чөвүлелиниң даргазының Тыва АССР талазы-биле оралакчызы.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун хойжузу. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Улуг-Хем район Совединиң депутады. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи П. К. ШАҢМАК:

Төрээн совхозумга 1958 чылдан эгелеп төрүүр хой кадарын ажылдап келдим. Ур чылдарда ажылым дээш орден-хавыяа тывысканыга сеткилимден өөрүп, улам хол дыңзыг ажылдап чоруур мен. ССРЭ Конституциязында күш-ажылчы хижилерниң ажылдаар-даа, өөренир-даа, дыштанып-даа эргезин магадылаан болгай. Мен эзчелгиг шөлээзинде бистиң совхозтуң профбилея комитединиң Бергени путёвка-биле Үш-Белдир курортунга дыштанып, кадыымны экижидип алдым.

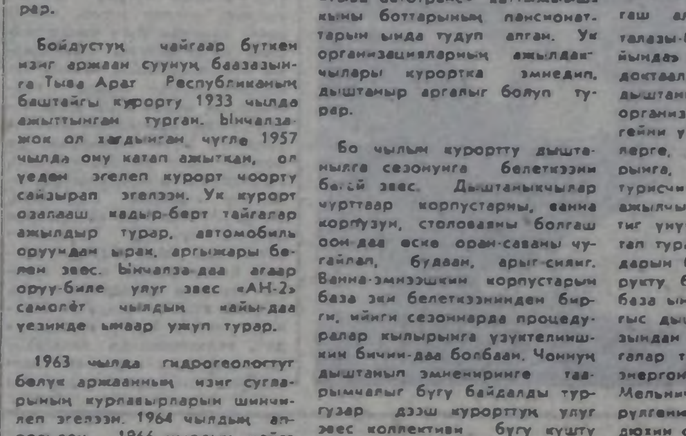

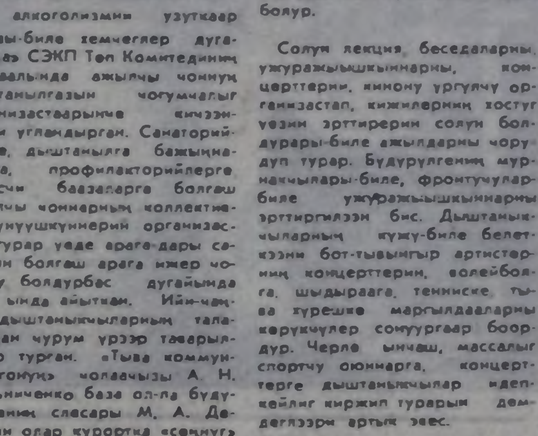
Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Тыва АССР-ниң акыяктарының алдарлыг дагдыныкчызы, «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-баразан фермазының хоочун саанчызы Ч. Х. БАТКАР:

— Хараал-Тей фермазында 31 чыл ажылдап келдим. Сөөлгү чылдарда пенсиялай бергеш, саап турган инектеримни уруум Оюмаага дамчыдып бергеш, учетчиктеп ажылдап турар мен. Мен бо ажылдап келген чылдарымда эзчелгиг шөлээзинде санаторий, курорттарга хөй удаа барып, эмнедип ап, кадыым экижидип келдим. Бо дээрге күш-ажылчы хижилерниң кадыкшылының дугайында Коммунистиг партияның Совет чазактың ада-сагыш салыышкынының ачызы-дыр. Санаторий, курорттарга чоннуң кадыын экижидип ап турары — ССРЭ Конституциязында айыткаңы күш-ажылчы хижиниң дыштанып эргезин ооң амыдыралга калбаа-биле ажыглап турарыдыр.

Мен совхозтуң профкомундан халас путёвка-биле Үш-Белдир курортка бирги сезонда дыштанып чордум. Моон мурнунда чылдарда база көш удаа мөңге чораан мен. Дыштанып келген хижилерниң кадыын эмчилер үргүлчү хайгаарап, ванна, душ дээн ышкаш процедураларны кончаар тудээп алырын айтып бээр. Бо курортка таваржып, кадыым байдалы аажок экижээн. Дыштанып, эмненириңге таарымчалыг бүгү-ле чүве бар. Ол кончуг эки-дир.

Бо арынны журналистер И. Д. Кеяна-Сенгү, Н. Н. Ооржак белетиргэн. Чуруктарын Адыгаты ортумак школазының башкызы О. Д. Серин-оол тырттырган.

ЧУРУКТАРДА: курорттуң № 2 корпузу; хостуг шакта шыдыраалаашным.

ҮШ-БЕЛДИР

Шимээн-даваттыг агып ырлаан,
Шишкид, Белдиг, Бустуг
хемнер.
Мендилежип куспакташкан
Белдириниде аржаан курорт
Үш-Белдир, Үш-Белдир —
Тыва чонның чоргаараалы,
Дыка чараш ораны сен.

Дамгаар эртен айлаң куштар,
Таалынчыг ырлажы бээр.
Чодураалар чаагай чыды
Соңга дамчып чыттарлыг ээр.

Үш-Белдир, Үш-Белдир —
Домак, сөске сөглеп хамнас,
Тоолчургу бойдус сенде.
Аңгы-өңгү нацна чок,

Аржаан суунга кадыын эмнеп,
Чеже кижи сетип чанып,
«Четтирдим» деп сөглевээн
дээр.
Үш-Белдир, Үш-Белдир —
Азий дитте оргулуг сэрт,
Адыг-сураң билбестер чок.

Анатолий МОНГУШ.

ЫДЫКТЫГ ЫЯШ

Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оол чонга өөрүм чок чогаалдарны арттырып каан. Ооң «Саны-Мөге», «Алдын-кыс», «Аңгыр-оолдуң тоожузу» болгаш өске-даа чогаалдары тыва литератураның өзуп-сайзыраарының эге чедезы болган.

Степан Агбаноович Сарыг-оол чүгле бодунуң уран-талантызы-биле алдержаан эвес, а соң таныыр-билир кижилеринге кижизиг чоруу-биле база эргим. Чүнүң-даа мурнунда, ол төрээн бойдузу дээш улуг сагыш салып чораан кижилериниң бирээзи. Мөңге ийи таварылга дугайын мугеваар бодадым.

Ынчан 1969 чылдың тос ай төнчүзү чүве. Чогаалчы өөрү Тоолыгга дыштанып өлүр дээш чедип келген. Кады төрээн «ыс дүмбазы Чолдак-оол-биле мени эдертип алгаш, Торгалыг суурнуң арыг иштин өрү чорупкан. Суурдан үш хире километр черде куспак четпес кара-кара дыттарлыг аваак ойбуну бар. Аңга шаандан тура аалдар чазап, күзеп келген чурт. Чогум чоокта черле ынаа улус хонмастаан. Чүге дизе, ында чевег бар. Кырында мөөнүй-даа чок, үедүптүң чевээ...

Ынчан бирги классты доозупкан мен. Ук эрги чурттуң чоогунда алаакка өөрүс ыыштаан. Бир-ле бызаа дилеп чораш, «кыырган-ачаң бо чуртка келган, өөнүң орнунда ажаал каан дээр чораан» деп, аваам чугаалаварга, та херекке албаанын ол чүве, та бүзүрээзинин ол, сагыжымга-даа кирбес чораан. Чолдак-оол дээй-аваам-биле бис ийиги чогаалчы ук чуртка эдертип келген. Чүгле сомазы арткан ог орнү. От орнунуң дөштеги кестүп чыдар. «Ачаммы чыткан орнукүң алдынга өөгер каскаш, хөөржүдүп каан. Бодур»—дээш, Степан Агбаановичиниң шаала өңгөр чер өйытты. — Буде бербезин дээш, шагда-даа мону бичии өңгөрлеп каан кижи мен. Ам мөңге ыяш тарып каалыңнар— деп, ол чугаалады.

Торгалыг дээрге ыяш оранын чер-ле болгай. Ады безин Торгалыг. Ыяш сөөтээн торга үнү үстүр ужур чок хем-не болгай. Ынчангаш ону ынчаар адаанып-даа чөп. А чогаалчы дыттыг аргага дыка ынаа. Ак-Талдың суу дажаашаа, чиге шөөп аппарган элге мөңге-келдим. Улуг-даа эвес шеттиг элдиг бүзе идип тургаш, дазыгын үревейн туруп экелдим. Чогаалчының адазының үедүптеги чевээзинге ук дыттыктыг олуртуп, чоогунда хөөлбекчигештиң ереме дожуун эдерек чыып кагдывыс...

Чылдар эрткен. Ук ыяштыг сонуургаш, ынаа чедө бердим. Шетчигеш үнүп келген. Чаңгыс-ла харааданныг чүве сагыжымны өйүп келген. Чөө үнүп олурган ыяштың бажын бир-ле кижи сып каан. Эрткен кыжын база Торгалыг чораашук чурттка чедө бердим. Чогаалчының олуртуп кааны биезки шетчигежи чөө үннер үндүрүп алган. Дазылындан бөгө чаш өзүмнер үнүп олурар. Чогаалчының ыяштыг дескиндир салгылап кааны даштары чытпыштаан.

Ам ук чевег чүге ында чыдарын чугаалаайн. Бичии Сарыг-оол өскүс каарга, ары Торгалыгга чурттап турар ачазының дүмбазы кижи аппарган. Түлүш Агбаан соңгу кадай алган дээр чүве. Ынчан коңчуг халдавырлыг өөрүгдөн бүдүн аалдар иштин кырлын турган Агбаан аараан. Удаваанда оон өлген. Дүмбазы Бидн акызын өөнүң орнунга орнукшуткаш, оон эт-херекселиң-биле кады өрттеднген. А Сарыг-оол адазы өлген деп улустан дыңнап, оон хөөрү кайда чыдарын көрүп алган.

Буянныг холдуг чогаалчының олуртқан ыяжы ам мандый берген. Оны бодум хуумда ыдыктыг ыяш деп санаар иймек мен. Чүге дизе, ында чыдаганнар бар. Бирээде, оон төөгүзүн коптарар болза, эрги Тываның карақгы четпес амыдыралын хереченлеп турар ыяш. Иймде, тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзиниң судалдыг холу-биле олурткан ыяжы ышкажыл.

ЧЕР АЖА ЧЫЖЫРГАНА

Найысылалдың Гастелло аттыг парыгының үстүү телевизында чыжыргана чоокта чаа үнүп келгенин билир бис. Олар канчап үнүп келгенин! Аңаа бир дугаарында чыжыргана үрезинин Степан Агбаанович чешкан.

Бир чазым чогаалчының бажыңынга кире бердим. Шил саваға кыжын уруп кааны чыжырганазы уттундуруп, чылый бергенде илбырап, сугланы берген. Чыжырганазының суун төп, үрезинии жургадып алган. «Мону парктың шык чыдар, элезинниг черинге чажып каарым оң»— деп, ол ынчан чугаалады.

Оон бээр ийи бе, үш бе, чылдар эрте берген. Чыжырганам үнүп келгенгдир деп, чогаалчы мөңээ аажок өөрүп чугаалады. Шынап-ла ийи хире черде чыжырганга үнүп келген чораан.

Чыжырганга кедергей өзүген үнүш. Чаңгыс дос-ле чер аажатаап чоруп бээр. Чогаалчының тарып кааны чыжырганазы аажок ковудээн. Бир чазын аңаа ерт болгаш өртенип-даа турду. Ынчалза-даа ол катап үнүп келген. Ол кезек чер ам чыжырганалыг арыг алар чыдар.

— Улуг-Хем унаарында септерге чыжырганга чажып тарыыр мен—деп, чогаалчы мөңээ чеже-даа чугаалаан чүве. Ынчалза-даа оон кайда үрезин чашканын айтырып албаан мен.

«Кижи — бойдустуң төлү»— деп, чогаалчы болган чок-ле сактып олурар чүве. Оон мөргөн сөзүн аныяктар солуунуң бойдус камгалалының булуңуунуң арынга ат кылдыр берген бис. Ук эге-биле үнгүлээн материалдарны номчукчулар сонуургаш, хүндүткелиле номчуп чоруурлар.

Э. ДОНГАК.

ТВ

АВГУСТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Эртем-нептерелдиг фильм. 9.15 — «Төрээн черниң аялгаларыз. Кишинёвтан дамчыдыыга. 9.45 — Мультфильмнер. 10.30 —«Документ «Р». 2-ги сериязы. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Совет кижизге. Док. фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 —«Белый слон». Үргүлерге уран-чечен фильмниң премьерязы. 17.10— Сут спортунуң телезы-биле Европа чемпионадыы. Сугже шуражыңын. Эштиңи. 17.40 — Дм. Шостаковичиниң ногаалдарындан концерт. 18.30—«Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Светлячок». Мультфильм. 19.10 — Бистиң садыыс. 19.45 — «Документ «Р». 3-ку сериязы. 21.00—«Ут». 21.35 — «Ырлажыңыңнар, минуктер». 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Үргүлеөге фильм. 18.35 —«Чомчуң уран үүлүү». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азна тоолу». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чөпелдөө.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңер, чаштар!». 20.15 — Үргүчүлүг дугайында чугаалаар. Скульптор Петр Клодт. 20.45 —«Лысковск». Док. телефильм. 21.35 —«Следы 13-го апостола». Уран-чечен телефильмниң премьерязы. «Телефон полиции 110» деп белүүткен. 22.35—23.30 —«Теплый свет». Док. телефильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, биче чыстаар, дыңмирээр. Хат кошкак, дыңмирээшкин үезинде хат 15 метр чедир күштелир.

Дүне 10—14 градус, күндүс 23—28 градус чылыыр.

Кызылга биче чыстаар, дыңмирээр. Хат кошкак, дыңмирээр. Хат 15 метр чедир күштелир. Дүне 12—14 градус, күндүс 26—28 градус изиир.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КЫЗЫЛДЫҢ № 11 ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЗИ

1985—1986 өөредилге чылында дараазында мергежилдерниң бедик мергежилдиг ажылчымерлер белеткээри-биле сургуулдар чыырын чарлап турээр:

1. Аппаратура тварыштырыкчызы.
2. Аппаратура эптекчизи.
3. Аппаратура слесары-эптекчизи.
4. Токарь-универсал.
5. Фрезеровщик.

Училищеге 10 класс дооскан билигиг оолдарны болгаш кыстарны түүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 1 чыл. Сургуулдарга шуптузунга айда 85—93 рубль стипендия бээр.

Училищеге өөренген хуусаазы ажылдың үзүлбес стажыныга кирер санаар.

Чурттаар чер хереглээрээрге чаагайжыды тутқан общежитие бээр.

Училищеге киреринең шыңгалдазы июлда, беседаваашкан соонда — августуң 30-да кирер санаар.

Училищеге медицинскиниг дооскан кижилер чиигелделиг негелделер-биле дээди азы оортумак тускай өөредилге черинге киирер эргелиг.

Училищеге киреринге чугаа документилер:

1. Училище директорунуң адынга бижидиринишкин.
2. Ортумак билиг дугайында аттестат.
3. № 286 майыктың эмчи шынарлыгы.
4. Сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден харакгеристика.
5. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук.
6. ВЛКСМ кежигүннери — комсомол биледи болгаш үчёт карточке, шериг албанныглар —шериг биледи азы киирбижээн шынарлыга, паспортту — бодуңга ап чоруур.

Училищеге адрезиң: Кызыл уорай, Кочетов кудумчузу, 141, түүлээп алыышкын комиссиязы.

Тыва АССР-ниң Аш-чем үлетпүр министерствозу 1985—1986 өөредилге чылында 10 класс дооскаңнарны хүндүскү салбырга дараазында мергежилдерге өөредирбиле түүлээп алырын чарлап тур: быжырыкчы-ажытқан долган кылыкчызы, ажытқы хайындырыкчызы, формовщик, эптекчи-слесарь. Өөренирниң хуусаазы 1 чыл. Өөредилгени Тыва респотребсоюзтуң кооперация училищезинге чорудар. Айда 70 рубль стипендия алыр болгаш общежитие-биле хандырар. Районнардан киреринң хүзээнер хлеб заводтарының директорларындан өөредип чорутқан бижик алыр.

Айтырыглыг кижилер дараазында адреске келир: Кызыл хоорай, Заводская кудумчузу 2. Аш-чем үлетпүр министерствозу. Телефоннары 4-15-81, 4-13-12, 4-10-76, 4-11-51.

Кызылдың аш-чем садыы дараазында түскей эртем чедип алырын күзээнигерни курстарга түүлээп алыр:

1. Контролёр-кассир, өөренир хуусаазы 6 ай.
2. Кассир — өөренир хуусаазы 3 ай.

Өөренип турар үезинде 54 рубль стипендия төлээр. Өөренип турган үезин күш-ажылчы стажыга кирер санаар. Курстарга түүлээп алырын неделя сонунда будун чыл дургузунда дараазында адреске чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет 7, телефон: 2-54-36.

ДОСААФ-тың Кызылда школазы секретарь-машинистер курстарынга өөренирчилер чыырын чарлап тур. Курстарга 8—10 классгарны дооскаңнарны түүлээп алыр. Өөренирни дээш 85 рубль төлээр. Өөредилге 1985 чылдың сентябрь 2-ден эгелээр. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Интернационалнаа кудумчузу, 49, телефоннары: 2-27-75, 2-25-28.

Ажылче чалап тур

Кызылдың аш-чем садыынга ажылдаворы-биле кладовщиктер, садыгжылар, кассирлер, экспедиторлар, магазинмер вштвар аюлчыннар, будун хүнде арага шилдерниңг түүлээп алыкчылары керек.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, Кызылдың аш-чем садыы, телефон: 2-54-36.

Тыва АССР-ниң хөрылзаалың будүрүлге-техниктиг эргелейн электрохөрүлзээ албан черлериниң инженерлерин, улуг бухгалтерин, кол бухгалтериниң инспектор-ревизорларын, бедик мергежилдиг машинистин (ай санында 25 % шимнал төлээр) ажылга чалап турар.

Кварталдарның болгаш чылдың төнчүзүнде шимнал төлээр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Интернационалнаа кудумчузу, 53. Тыва АССР-ниң хөрылзаалың будүрүлге-техниктиг эргелей, кадрлар кылдазы, телефон: 2-48-12.

Кино

АВГУСТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Босоногий Ген» 9.30, «Бобби» 11.30, 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Этот негодяй Сидоров» 9.20, 12.50, «Сыновья Большой Медведицы» 10.50, 14.20, 16.20, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Семь стульев» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: кинотеатр: «Две версии одного столкновения» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Законный брак» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ № 6: «Огарёва 6» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адреези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 23-5' харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет төрүгүүр киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллдизиниң -21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуу келбейн баргында 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуу неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3095.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01046

Государственная республиканская
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 185 (12875) | 1985 чылдың август 10, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

Тудугжунуң хүнүнге уткуштур

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Кодээниң социал-культура чаартылгаларынга тудугжуларның киирип турар үлүг-хуузу эвээш эвес. Республиканың ашыл-агыйларында чурттаага башкымары-биле чергелештир мал ажылынга хамаарышыр тудугларны хөйнү ыылап турар апарган.

«Совет Тыва» совхозтуң тудугжулары бо хүннерде чедимишкинниг ашылдааш, чаа объектилерни ажыглаага киирген. Кижиниң кадыкшылынга эки салдарлыг хынысты ыылырын бо совхозта республикада бир-ле дугаар боттандырып турар. Оон баазазын быжыглаары-биле хымыс фермазының тудуун ыылып дооскаш, ажыглаага киирген.

Нийти ортээ 84 мүң рубль хымыс фермазының тудуун Г. Кунбаевне удурткан бригада ажыл-агый аргазы-биле ыыган. Ында белеер, кулуннар турар, аларны чемгерер болгаш бе саар туснай черлер бар. Хары угда сес беми саар ыылдыр таарыштыр ыылган.

К. Бавууга удурткан тудугжулар үнегериниг бызаа назаазын, ийи аал ишти чурттаар башкымны ажыглаага база киирген. Кодээ тудугжулар үстүнде объектилерни боттарының профессионнал байырлалын таварыштыр ажыглаага киирген.

К. НАТПИЙ-ООЛ,
Каа-Хем район.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

ССРЭ-ниң Энергетика программазының нефть, конденсат болгаш газ тывыжының талазы-биле даалгаларының күүселдезин хандырар кылдыр Барыын Сибирьге нефть болгаш газ улетпүрүн 1986-1990 чылдарда комплекстыг хөгжүдер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу эрткеглиг хураалынга чугаалажып көргеш. Чогуур күчүлерни ажыглаага киирери, нефть-газ объектилеринде тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин амгы беш чылдаазынга деңнээргө 1,6 катап үр гаттырары көрдүнгеш. Нефть болгаш газ улетпурунуң объектилерин электри-биле хандырарының ынаныштыын бедидер талазы-биле хемчеглерни болгаш транспорт тудуумуң калбак программазын айыткан. Эртем-техниктиг депшилгенниң чедимишкиннерин калбаа-биле ажыглаарынче, күш-ажылдың будурукчулүүн бедидеринче, курлавырларны болгаш энергияны камнаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарынче, амгы үениң нефть тывыжының дериг-херекселдерин болгаш техниктиг установкаларын көвүдеидир будурүп үндурериниче онза кичээнгейни угландырар. Хөй чурттагга бажыңнарын болгаш социал база культурга амыдырал ужур-дузалыг объектилерни он ийиги беш чылда Барыын Сибирьниң нефть-газ комплексизиниң районунга тудар. Социал болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг база автомобиль оруктарлыг объектилер-биле кады чурттагга бажыңнарын Барыын Сибирьге он ийиги беш чылда тударынга республикаларның болгаш хоорайларның тудуг организацизларын кириштирер дугайында Украинаның, Белоруссияның, Узбекистанның, Казахстанның, Грузияның, Азербайджанның, Латвияның, Молдавияның, Литваның, Арменияның, Туркменистанның болгаш Эстонияның комларгиняларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелериниң, Москваның болгаш Ленинградтың партия хооркомнарының болгаш хоорэүүскомнарының, Россия Федерациязының СЭКП обкомнарының инициативазын чүүлдүг деп санаан.

Сибирьге будурукчу күштерни хөгжүдер болгаш эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле бо чылдың июльда Новосибирскиге болган Бүгү-эвилел конференциязынга эртемденнерниң, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының телээлекчилериниң санаалдарын чугаалажып көргеш. Он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал ^ хөгжулдезиниң Кол угланыышкыннарын ажылдап кылырда үк саналдарны ажыглаары чугула деп айыткан.

Чоннуң хереглел бараанналарын 1986—1990 чылдарда бүдүрер кылдыр көрдүнген хемчээлдерни хандырар соруулга-биле химия волокноларының болгаш хендирлериниң, синтетиктиг будукчуларның, пес-таавы кылырынга ажыглаар будумелдерниң болгаш оларга херектиг чыг эттиг будурулгезин хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни чүүлдүг деп көргеш.

Мал кыштаглаашкының чедимишкинниг эрттирер, 1984—85 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын будурерин база садарын көвүдеидир дээш Бүгүэвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докладаалы хүлээп алдынган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның "хүндулел бижиктери-биле колхозтарның, совхозтарның, еске-дээ ажыл-агыйлар аразының база будурулгелерниң болгаш организацияларның 1000 коллективтерин, кедээниң 200 районнарын, автономнуг 34 республикаларны, крайларны болгаш областарны, эвилелдешкен алды республикаларны: РСФСР-ни, Украин ССР-ни, Белорусс ССР-ни, Грузин ССР-ни, Молдав ССР-ни, Латвн ССР-ни шаңнаан.

Улус депутаттарының Советтериниң чурттагга-коммунал херектериниң талазы-биле хамаатыларның билдиринүүкиннериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш. Чурттагга тудуунуң болгаш коммунал ажыл-агый хөгжулдезиниң келбак программазының чуртта боттанышкынынга сеткил ханышкынын ол билдиришкиннерде илергейлээн. Оон-биле чергелештир бо талазы-биле ам-даа бар четпестерни, чурттагга фондузун септээринге, ажаал хандырарынга болгаш чоннуң коммунал хандырылгазынга хамаарыштыр совет болгаш ажыл-агый органнарының чамдык удуртукчуларының дүжүметсиг чоруунуң фактыларын билдиришкиннерде демдеглеп турар. Ындыг фактыларны үндезинни-биле шинтирилиг чайладырының эргежок чугулазын айыткан. Хоорайлар ажыл-агыйының объектилерин тударының болгаш ажыглаага киирериниң планнарының чугаажок күүселдезин хандырарын, чурттагга фондузунуң, инженер системаларының ажыглалыында, септелге ажылдарын чорудуп турарында четпестерни чайладырын, кышкы байдалдарда ажылдаарынга белеткелди органнзастыг доозарын министерстволарга болгаш ведомстволарга, чер-черниң совет болгаш ажыл-агый органнарынга дээскан.

Европага айыыл чок чоруун болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле Түңнел актыга ат салганындан бээр 10 чылынга холбаштыр дашткы херектер министрлериниң Хельсинкиге үжуражыышкынынга ССРЭ-ниң делегациязының киришкенинин дугайында Э. А. Шеварднадзениң дыңнадыын Политбюро дыңнал чугаалашкан.

Европа улустарының айыыл чок чоруун хандырарынче, идегежир чорукту быжыглаарынче болгаш бүгү тала-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеринче, күрүмелер аразында харылзаалларга чөвүрлүшкынны катап болдурарынче угланган Совет Эвилелиниң, социалистиг еске-дээ чурттарның идепкейлиг политиказы улустарның эрге-ажыктарынга дүжүп турарын, ол политиканы күрүмелерниң хөй күүрүзүү чүүлдүгүнүп турарын ужур-дузалыг болуушкун болуп, Түңнел актының принциптериниң амыдыралчы чугулазын бадыткаан. Европа күрүнелериниң аразында харылзаалларга таварымчалыг угланышкынналарның хөгжүүрүнге ол ужуражышкының идиглиг болган. Ындыг угланышкынналры быжыг туруштуг кыдыр улам шөйү хөгжүдер төлээде тейбиңнең болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр кирижикчи бүгү күрүнелериниң хөй талалыг-даа, ийи-даа талалыг үндезинге кужениишкиннерин көвүдеидири амгы үеде онза чугула негеттинип турар.

Хельсинкиге болган ужуражышкынга совет делегациязының кылган ажылын, Финляндияның күрүне ажылдакчылары-биле, социалистиг акыдүүмда чурттарның, Европаның чамдык күрүнелериниң, АКШ-тың болгаш Канаданың дашткы херектер министрлери-биле Э. А. Шеварднадзениң өөаа беседаларын Политбюро чүүлдүг деп көргеш.

Үлетпүрүүң чамдык адырларының ажылынга, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринге, а ол шыдаш бистиң чурттувустуң дашткы политиказынга таварышкан чамдык айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу база чугаалажып көргеш.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты республиканың бөлүк тудугжуларынга тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле чедип алган чедимишкиннери дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Мария Дмитриевна **Абрамова** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң 957 дугаар КМК-зының шеверлекчилер бригадирин.

Аргам-оол Картымаевич **Монгуш** —«Тудуг хезектери» комбинатының ыяш цегинниң пилорамада ажылдап туружулерниң бригадирин.

Лопсан-Шырап Балданович **Ооржак** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкының 3 дугаар КМК-зының бызаачы-бетонщиктер бригадирин.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 9.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле бөлүк тудугжуларыны шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Валерий Михайлович **Варламов** — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң участок начальнигин.

Валентина Павловна **Подкопаева** — «Шагонарташстрой» трестиң 42 дугаар тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадирин.

Чолаачы Сандаевович **Сырат** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң 1070 дугаар КМК-зының бызаачы-бетонщиктер бригадирин.

Константин Кузьмич **Тупицын** — «Красноярскэльстрой» трестиң «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң электролинейщигин.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 9.

КҮШ-КУЛЬТУРАНЫ—АЖЫЛЧЫ ЧОНГА

Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыгларын чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга сове: нинтилелдиң амыдыралынга күш-культураның ролюн улам күштелдирери негеттинип турары онзалап демдеглеттинген. Ол айтырыгже кичээнгейни «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарым экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладында база тодаргайы-биле угландырган. Күш-культура болгаш спорт бодунуң бүгү талалары-биле аныяк кижилерге бедик моральдыг мөзү-шынарны болгаш идейлиг үзеңбодалды сиңирерине эң-не идепкейлиг салдарны чедирер болгаш ажылчынарның, албан-хаанчыларның, оларның ог-бүлелериниң хостуг үезин ажыктыг, шын организастаарынга дузалаар дугайын ында айтып турар.

Спортка сонуургалдыг күш-ажылчы коллективтер бисте эвээш эвес. Тываның автосептелге заводунда, Кызылдың үлетпүр баараннар садыында, «Совет Тыва», Ждамов аттыг, «Улуг-Хая», «Торгалыг», «Мурнакчы», «Улуг Октябрь» совхозтарда болгаш еске-дээ ажыл-агыйларда спорт-массалыг ажылдар идепкейжээн. Удуртукчуларның талазындан күш-культураның хөгжүлдезинче кичээнгей улгатканын ол чижектер көргүзүп турар. Будурулгелерде, албан организацияларда профзавилел, комсомол организацизлары болгаш профзавилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнары бо талазы-биле идепкейжип турар.

Республиканың партия, совет органнарының талазындан доктаамал салыш салыышкының ачызында, спорттуң баазазы соолгу чылдарда быжыкан. 109 спорт залы, эки дерээн 3 стадион, 800 ажыг спорт шөлү, эштир бир бассейн бисте бар. 390 спорт ажылдакчызы, спорттуң аңгы-аңгы хевирлериниң аайы-биле 3722 хөй-нинтичин тренер, күш-ажылчы коллективтерде будурулге гимнастиказының талазы-биле 86 инструктор боттарынга хамаарышкан ажылдарны чорудуп келгеи.

Уругларның спорт школалары, эвилелдешкен алды республикаларны: РСФСР-ни, Украин ССР-ни, Белорусс ССР-ни, Грузин ССР-ни, Молдав ССР-ни, Латвн ССР-ни шаңнаан.

Улус депутаттарының Советтериниң чурттагга-коммунал херектериниң талазы-биле хамаатыларның билдиришкиннериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш. Чурттагга тудуунуң болгаш коммунал ажыл-агый хөгжулдезиниң келбак программазының чуртта боттанышкынынга сеткил ханышкынын ол билдиришкиннерде илергейлээн. Оон-биле чергелештир бо талазы-биле ам-даа бар четпестерни, чурттагга фондузун септээринге, ажаал хандырарынга болгаш чоннуң коммунал хандырылгазынга хамаарыштыр совет болгаш ажыл-агый органнарының чамдык удуртукчуларының дүжүметсиг чоруунуң фактыларын билдиришкиннерде демдеглеп турар. Ындыг фактыларны үндезинни-биле шинтирилиг чайладырының эргежок чугулазын айыткан. Хоорайлар ажыл-агыйының объектилерин тударының болгаш ажыглаага киирериниң планнарының чугаажок күүселдезин хандырарын, чурттагга фондузунуң, инженер системаларының ажыглалыында, септелге ажылдарын чорудуп турарында четпестерни чайладырын, кышкы байдалдарда ажылдаарынга белеткелди органнзастыг доозарын министерстволарга болгаш ведомстволарга, чер-черниң совет болгаш ажыл-агый органнарынга дээскан.

Европага айыыл чок чоруун болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле Түңнел актыга ат салганындан бээр 10 чылынга холбаштыр дашткы херектер министрлериниң Хельсинкиге үжуражыышкынынга ССРЭ-ниң делегациязының киришкенинин дугайында Э. А. Шеварднадзениң дыңнадыын Политбюро дыңнал чугаалашкан.

Европа улустарының айыыл чок чоруун хандырарынче, идегежир чорукту быжыглаарынче болгаш бүгү тала-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеринче, күрүмелер аразында харылзаалларга чөвүрлүшкынны катап болдурарынче угланган Совет Эвилелиниң, социалистиг еске-дээ чурттарның идепкейлиг политиказы улустарның эрге-ажыктарынга дүжүп турарын, ол политиканы күрүмелерниң хөй күүрүзүү чүүлдүгүнүп турарын ужур-дузалыг болуушкун болуп, Түңнел актының принциптериниң амыдыралчы чугулазын бадыткаан. Европа күрүнелериниң аразында харылзаалларга таварымчалыг угланышкынналарның хөгжүүрүнге ол ужуражышкының идиглиг болган. Ындыг угланышкынналры быжыг туруштуг кыдыр улам шөйү хөгжүдер төлээде тейбиңнең болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр кирижикчи бүгү күрүнелериниң хөй талалыг-даа, ийи-даа талалыг үндезинге кужениишкиннерин көвүдеидири амгы үеде онза чугула негеттинип турар.

Хельсинкиге болган ужуражышкынга совет делегациязының кылган ажылын, Финляндияның күрүне ажылдакчылары-биле, социалистиг акыдүүмда чурттарның, Европаның чамдык күрүнелериниң, АКШ-тың болгаш Канаданың дашткы херектер министрлери-биле Э. А. Шеварднадзениң өөаа беседаларын Политбюро чүүлдүг деп көргеш.

Үлетпүрүүң чамдык адырларының ажылынга, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринге, а ол шыдаш бистиң чурттувустуң дашткы политиказынга таварышкан чамдык айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу база чугаалажып көргеш.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Август 7-ниң медээзин өзүгаар алырга, «Совет Тыва» совхоз 884,4 тонна сигенни белеткеп ап, Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының аразында чарышка бирги черни эзлеп турар.

Күш-ажылчы эки көргүзүг хамчап чедип алдынганы? Бирле дугаарында, мал чемининиң белеткелинге совхозтуң болгаш Суг-Бажы суурнуң күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хөй-нинти организацияларының калбак киржилгезин чедип алганындан деп айтыры чугула. Ажыл-агыйның конторазынче кирип келген кижи дораан-на ханада астыгнан мал чеми белеткелиниң талазы-биле район медээзин, совхозта коллективтерниң болгаш хөй-нинти организацияларының сиген белеткелиниң талазы-биле онаалдаларын, оон ыңгы бүрү күүселдезин кеску кылдыр асканын эскерип каар. Ол түңнелдерни чуруп турган база көргүскен. Чединиң хүнүнде шалыпчыларның ракетазын Өнер-оол Өшкүлүгге удуртқан Чеди-Паш хову-трактор бригадазының кежигүннери мунупкан, ийиги черниң самолёдунда сүт-бараан фермазының сигенчилери олурупкан чораанын көрүп болур. Эң соолгу черде— языты-мелегей мунуп алган гитаралап чоруурларны көргүскен. Ол болза, Суг-Бажы кодээ Соведининиң күүскомунуң ажылданчылары-дыр. Олар бо чылын нинтиниң малынга 30 тонна сиген белеткээр хүлээлгезиниң чөгүзын-даа мынчага чедир кылбаанын ында көргүскен.

Совхозтуң сиген белеткелиниң талазы-биле планныг онаалдазының күүселдезинге хөй-нинти организацияларының үлүг улуг дээрзин мындыг сан-фактылар-биле база көргүзүп болур. Языты-мелегей мунганнарның бичии мурнунда хаван мукупкан чортуп чоруурлар бар. Ол болза, ажыл-агыйның бо чугула кампанияга кол күжү — Бежен-оол Чаш-оолга, Павел Адывага удртқан мал чеми белеткээр механизастаттынган звенолар-дыр. Олар бо чылын 1600 тонна сиген белеткээр планныг, херек кырында бо хүннерге чедир 315-ле тонналы кезип, сараатпап алган азы планныг онаалдазын чугле 19,2 хуу күүсеткен. Бүгү совхоз планын 42 хуу чедир күүседи берген турда, оларның мында үлүг ээзээш дээрзин дораанна эскерип каап болур.

— Чаъстыг-борааныг хүннер турганы-биле хөй-нинти организацияларының оранчок мурнай бергенинин кол чылдаганы ол — деп, совхозтуң директору С. Д. Седен-оол тайылбырлады. — Чүге дээрге, олар сиген белеткелин колдуунда хол-биле чорудуп, сигеннн долгактап, серилеп, азып турган болгай. А механиктиг белеткел үезинде ол аргалар ажыглаттынмас. Ам каш хүннер улаштыр каап хүннер туруп, механизастаттынган звеноларның Чиңге-Дагның чүм оттуг черлеринде барганы-биле оларның ажылының будурукчулүүн дыка бедидер ужурлуг. Ынчангаш нинти күш-биле нинтиниң малынга чем белеткелиниң планын күүседип шыдаарывыска бүзүреллиг бис.

Ийи звено он үш трактор-биле чепсегелеттинген. Ол дээрге, аажок улуг күш. Аяс, каап хүннерде звеноларның күн нормазын 130—140 хуу чедирип турган. Ам база ол темпизинче кирип эгелээн. Ынчангаш директорнуң ол чугаазынга бүзурап болурунуң бүгү барымдаазы бар.

«Совет Тыва» совхозтуң Чиңге-Дагда, Баян-Колда, Шонатыда, Чедер-Аксында болгаш еске-дээ черлеринде бо хүннерде сиген белеткели түпүктээн.

Н. БАЗЫР.

ӨГ-БҮЛЕ ЗВЕНОЛАРЫ

Арыскан суурнуң чурттакчылары нинтиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээр ажылдарга идепкейлиг киржип турар. Олар 20 ог-бүле звеноларынга каттышкаш, аразында социалистиг чарышты калбарткан.

Мал чемнерн белеткээрнинң шалыпчы айында чүгле чурттакчыларның күжү-биле 60 тонна сигенни, 30 тонна будук-бүрүнү совхозна дүжүвар ужурлуг. Ог-бүле звенолары августың 5-ке чедир 62 тонна сигенни кезип сараатпаан, совхозунга үлүгээткен.

Нинтиниң малынга чем белеткелиниң темпизи соолгу үеде улам шапкынчаан. Ол ажылдарга күш-ажылдың хоочуну, коммунист Иван Ажыоолга, Анатолий Сатка, Семдеңмва Кадр-оолга удуртқан звенолар социалистиг чарышта мурнап чоруп турар. Мурнакчы звеноларның планныг онаалдазы порын ийи катап ажыр күүседирнн үлүгээткеннер.

К. ЧӨРЕВЕ.

ХЕРЕГЛЕЛ БОЛГАШ САНАЛ

Вильнюсста чоннуң хүүде чаглыларын күүседир «Рамуне» фабриканың коллективин магазинниң болгаш ательеның үлүгээлгелерин катай күүседирин шимгээдип алган. Хоорайга элээн каш экспресс-салонмарны фабрика организастаан. Чурттанчылар ол салоннарга тоннарны, костюмнарны, жакеттарны чагааш, ол-ла хүнде садып алыр ергелыг болган. Бүгү кылыгларны чагыкчылар-ның үзээнин ёзугаар будурүп турар. Чагыкчының күзелин билип алырынга чүгле беш минута четчир — дээраар тонну азы костюмну хемчээр.

Полуфабрикаттарны шилип алырын будурулге чери организастаан болгаш чоннуң хүүде чаглыларын күүседирингe оларны ажыглап турар. Ажылдарны дүрген, шынарлыг кылырынга фабриканың техниказы чугула рольду ойнап турар.

Экспресс-салоннар — амыдырал хандырылгазын калбартырының перспективтиг угланышкыннарының бирээзи. Хандырылганың ол чаа хевирнин чугулазы чүдел дизе, ачыг-дуза чедирилгезин кижилерге дорт чоокшулаткан-ында болуп турар. Чоннуң хүүде чаглыларын күүседирингe оларны ажыктыг. Хандырылганың ындыг хевирлиг ачы-дузаа чедирилгелерин хоорайда чүгле даараныкчылар эвес, харын-даа идиктер, дериг-херекселдер будурукчулери база организастап турар.

(СЭТА).

СОРУКТУГ БРИГАДИР

Калбек-Чыраа ыраактан көөрге, чиңгир ноѳѳн шын сагындырар. Ол Шагаан-Арыг хоорайдан ынаар-ла Тандыгуда ушаа уунча шейлу берген.

Бадык меденнең ѳрээзинде чолдаксымаар, делгем эзинерлиг кижи чаа кескен сигенниң чаагай чыдын хөрек долдур тынып, кыдырыгыр чара карактарын хүнге ммирертир көруп алган тур. Ооң хөрээнде Күш-ажылдың Кызыл Тук орденни чайынаан.

— Минчиир-оол Кыргысович сиген шөлүнге келирде орденниг кадап алыр чаҢчылдыг кижи—деп, «УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун механизатору Лодан Байыр тейлыбырлады.

Шынап-ла, Минчиир-оол Кыргысович Сырбыкайга сиген көзилдези — үлүг байыр-ааал. Аңаа ол бүдүн чыл дургузунда белеткенип келген дизе хөреди чок. Ала хөрде баштайгы буга суун сиген шөлдеринче бадырар. Май, июнь айларны төндүр суггарып кээр. Өскен төрээн чери —Калбек-Чыраазы чылдан чылче багай эвес дүжүттү берип келген. Ооң ажылының чажыдын айтырып сонуургаарга, ол:

— Черни эки билир, аңаа чүрээниин хамыынаан бердинген болзунза, чүнү күзейдир сен, ону алыр сен—деп, тывызыксыг харылап каар чаҢчылдыг.

Черге бердинип деп чүве амыр эвес дээрзин ол биилир. 1945 чылда маңаа, Белдир-Кежиргө, баштайгы колхоз тургустуунуң турда, Минчиир-оолдуң адазы Кыргыс Сырбыкай араттарны коллективтиг күш-ажылче эҢилелдээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының чыл-дарында кызымак күш-ажылы дээш ону Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаҢнаан.

Тиилелгелиг 1945 чылдың баштайгы ѳндарган күр черинге адазынга дузалажып, ѳндезым сѳѳрткен ѳът бажы мунган хензиг ооланың ажылдамдыралы база чер-биле бүгү назынының иштинде холбажы берген. Ол адазының соон салган, ѳндезын кошкан как аъдын трактторга солуп, тоску бөш чылдың түҢнелдерин-биле социалистиг чарышка тиилээш, адазы ышкаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи болган. Маадырлыын, тараачын адат оглу ѳгбелериниң ажыл-ижин шиҢгээдип ѳл, дезекээрлер. Ол ийи чыл бурунгаар пенсияже үнген, ынчалза-даа дүгүлүг трактор башкарып, часкы, күскү хову ажылдарынга идепкейлиг киржип, ыяшкы үеде маҢнынарже одаар чүүл болгаш мал чеми сѳѳртүп, үзүктелишкинни чокка ажылдап келген.

Мурнакчы тракторист күш-ажылчы эки түҢнелдери дээш Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедишкинниҢ делгелгезин халас путёвка-биле 7 катап барып көөр аас-кежиктиг болганын чугаалап орап. Бүрбүлдей Куулар-ның делгем хөрээн «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп болгаш Ленинчи юбилей медальдары, социалистиг чарыш-тарның тиилекчизи деп хөрек демдектери каастап чоруур. Ол — эҢээн каш түҢдүлел бижикторинең эдилекчизи.

Дагдыныкчы Бүрбүлдей Куулар бодунуң ынак мергежилингe эрткен чылдарында 20 ашыг аныяктарны ѳөредип хандыкшыткан. Оларның ара-зынган Доржу Монгуш ам ажыл-агыйның кол инженерлиг-ге чедир депшээн, Бады Түлүш, Шүтдүр-оол Сат РСФСР-нең алдарлыг механизатору деп аттың эдилекчилери, Бак-оол, Шүлүүн-оол Монгуштар ат-сурва ажыл-агыйда хамаан чок, районда билдингир мурнакчылар апарган.

ЧаҢгыс чер чурттугларга Б. Кууларга улуг идегелди чөргүзүп, ону кадза Советтиң болгаш район Соведиинең депутадынга чаҢгыс эвес чыышта-рда соҢгуп келген. Ооң-биле чергелештир СЭКП райкомунуң кежигүнүнге ол үш удаа соҢгуткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиин төлептиг үткүүр дээш база он бирги беш чылдың дооскаш, ооң бээр-ле трактор башкарып, чыл сенында мурнакчыларның одурүүнге түржүп, шаҢнал-мактадыг ажыдап чоруурунга чаҢгыс чер чурттуглары чоргаараныр, аныяктар арга-мергежилиин шиҢгээдип ап, дезекээрлер. Ол ийи чыл бурунгаар пенсияже үнген, ынчалза-даа дүгүлүг трактор башкарып, часкы, күскү хову ажылдарынга идепкейлиг киржип, ыяшкы үеде маҢнынарже одаар чүүл болгаш мал чеми сѳѳртүп, үзүктелишкинни чокка ажылдап келген.

Мурнакчы тракторист күш-ажылчы эки түҢнелдери дээш Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедишкинниҢ делгелгезин халас путёвка-биле 7 катап барып көөр аас-кежиктиг болганын чугаалап орап. Бүрбүлдей Куулар-ның делгем хөрээн «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп болгаш Ленинчи юбилей медальдары, социалистиг чарыш-тарның тиилекчизи деп хөрек демдектери каастап чоруур. Ол — эҢээн каш түҢдүлел бижикторинең эдилекчизи.

Дагдыныкчы Бүрбүлдей Куулар бодунуң ынак мергежилингe эрткен чылдарында 20 ашыг аныяктарны ѳөредип хандыкшыткан. Оларның ара-зынган Доржу Монгуш ам ажыл-агыйның кол инженерлиг-ге чедир депшээн, Бады Түлүш, Шүтдүр-оол Сат РСФСР-нең алдарлыг механизатору деп аттың эдилекчилери, Бак-оол, Шүлүүн-оол Монгуштар ат-сурва ажыл-агыйда хамаан чок, районда билдингир мурнакчылар апарган.

ЧаҢгыс чер чурттугларга Б. Кууларга улуг идегелди чөргүзүп, ону кадза Советтиң болгаш район Соведиинең депутадынга чаҢгыс эвес чыышта-рда соҢгуп келген. Ооң-биле чергелештир СЭКП райкомунуң кежигүнүнге ол үш удаа соҢгуткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизиин төлептиг үткүүр дээш база он бирги беш чылдың дооскаш, ооң бээр-ле трактор башкарып, чыл сенында мурнакчыларның одурүүнге түржүп, шаҢнал-мактадыг ажыдап чоруурунга чаҢгыс чер чурттугларга чоргаараныр, аныяктар арга-мергежилиин шиҢгээдип ап, дезекээрлер. Ол ийи чыл бурунгаар пенсияже үнген, ынчалза-даа дүгүлүг трактор башкарып, часкы, күскү хову ажылдарынга идепкейлиг киржип, ыяшкы үеде маҢнынарже одаар чүүл болгаш мал чеми сѳѳртүп, үзүктелишкинни чокка ажылдап келген.

Мурнакчы тракторист күш-ажылчы эки түҢнелдери дээш Москва хоорайда Улус ажыл-агыйының чедишкинниҢ делгелгезин халас путёвка-биле 7 катап барып көөр аас-кежиктиг болганын чугаалап орап. Бүрбүлдей Куулар-ның делгем хөрээн «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп болгаш Ленинчи юбилей медальдары, социалистиг чарыш-тарның тиилекчизи деп хөрек демдектери каастап чоруур. Ол — эҢээн каш түҢдүлел бижикторинең эдилекчизи.

Дагдыныкчы Бүрбүлдей Куулар бодунуң ынак мергежилингe эрткен чылдарында 20 ашыг аныяктарны ѳөредип хандыкшыткан. Оларның ара-

Ынчалза-даа кестыында ийи-үш дуктер агарган хилиҢ кара хүннерге чедир ол-да ажылында хевээр. Бежен харның бедиин теп, чедиг уругнуң адазы-да болган. Ооң үш оглу адазының соом салган, механизаторуның мергежилиин шилип алган ажылдап чоруурлар.

Доозукчу чылда ооң коллективиг бригада керээзинче бүрүнү-биле шилчээн.

— Солуннарден комчуурга, радиодан дыҢнаарга, бот-оруулга-чарылгаже дыка хей коллективтер киргендир. А бистер ындыг керээни бо чазым чардывыс — деп, Минчиир-оол Кыргысович чугаалады.

— Алыс түҢнели кандыг болур хире-дир? — деп, айтырарывыска:

— Сигеннээс шөлүнүң чартык кезии суггаттыг. Ол черлерден 35—40 центнер сигенни бо чылын кезип ап болурунуң аргалары бар. Чайгы сезонда 1200 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг бис. Ам ооң 400 ажыг тонназын белеткеп алдывыс—деп, бригадир тейлыбырлады.

— Сигенчилер бригадазының кежигүннери кымнарыл?— деп сонуургадывыс.

— Шүптүзу аныяктар, чүгле «кыргенын мен-дир мен— деп, ол хүлүмзүргүй аарак харылады.

Бөгүн — Күш- культуржунуң хүнү

ӨӨРҮШКҮНҮ ҮЛЕЖИИЛИҢЕР

Машнаарынга хандыкшылдыгларның саны сөөлгү чылдарда чер-черде өзүп турар. Кижинің кадыкшылынга шынчээшкинниң ужур-дузазын чедир үнелээри берге. Спорттуң хоочуну И. Б. Кувезин машнаарынга хандыкшылдыгларның бөлүүн организастаан болгаш белеткедерин хүшүүң-не чорудуп турар. Ол бөлүктүң дугайында И. Б. Кувезинниң бесседазын моон адаанда парладывыс.

Кан-кадык, сергек болуруң кижи бүрүзү күзээр. Ону чедип алырынга күш-культура бистерге дузалаар, ону утпаз чугула.

Автоорук техникумунуң ортында бичии стадионга бистер, спорт эжылдакчыларывыс башкай боттарывыс эртенин-не машнап, суле шынчээшкинер кылып турдувус. Оон чоорту кижилер-биле чугаалажып, оларны хавра тударынче организастыт эжылды кылдывыс.

Эгезинде 10 эжык кижи машнап турган болза, ам кижи саны 50 эжып турар. Бөлүктө улуг-даа, оныш-даа назылыг кижилер бар. Оларның хорназының барымдаалап, канчаар эгелээрин, чоорту машнаарын тайылбырлап, сумени берип келдивис. Машнаарындан өскүдө суле шынчээшкинерин кылып, ында бар янзы-бүрүү зерекселдерге туттунуп турер бис.

Аныяк, кадыы эки кижилер эрээн узун дистанцияларга машнаар, улуг чазылыг кижилер орук хемчээлин чоорту үлгаттырып келген. Кижилерниң кадыынга эртенги тренировка, зарядка кончуг дузалыг дээрзин олар херек кыларында көрүп турар.

Оя чүүлдү бадыткаары-биле машнаарынга хандыкшылдыглар бөлүүнүң чамдык кежигүннериниң чугаазын моон көргүзейн.

Лидия Николаевна **Березкова** назыны улгады берген (58 харлыг):

— Дөртку хатта квартировче чадага кээ катап дыштанып, тыныштап чораам, пат бооруда чедер турдум. Машнап, эртенги зарядка кылып эгелээн соонда, дөртку хатче дыштанмайн, чиниг-биле кадарлуп үнүп турөр апардым.

— Кадыым аажок баксыраам, ишемия, стенокардия варыглары дээш учётка мени киирген чүве, эмнелгеден үнмес, үргүлчү эмнедип турдум. Сөөлгү үеде чадаг-терге мукуп, эртенниң-не зарядкалаам, машнап турар мен. Кадыым экижээнин бодум эскерип кагдым. Эмчилер мени үнүп турда, ишкаш-ла чүве — күш-культураже, спортче коллектив кежигүннерин шупту-зун хавра тударын планнаан бис.

П. ПОЛЕЖАЕВ,

№ 1 АТБ-ниң чолаачызы.

Бистиң чуртта спорттуң 70 эжык хевирлерин хогжуп турар. Чиик атлетикага хандыкшылдыглар эң хөй — 7 млн. кижи чедип турар. Волейболга хандыкшылдыглар — 6,1 млн., хавакка болгаш футболга—5 млн., баскетболга—4,3 млн., боо адарынга — 3,8 млн кижи маргылдааларга доктаамал киржип, спорттуң оң хевирниге хандыкшып турар.

Совет Эвилелинде чылдыңда 16 муң эжык янзы-бүрү маргылдаалар эртип турар. Оларның 2 муң хирези бүгү-эвилел чергелиг. Дөрт чыл болгаш-ла. ССРЭ-ниң Улустарының спартакнадазы эртип турөр. Оон программазынга спорттуң 30 хире хевирлери, шынаңгыя олимпийскн хевирлер, кирген.

Аныяктарның бүгү-эвилел оюннары, школачылар спартакнадазы, кедээ спортчуларның оюннары миллион-милянон киржикчилерлиг. ВЛКСМ Төп Комитединиң шаңналы дээш уруглар маргылдаалары база сураглаан.

ЧУРУКТАРДА: спортчу маргылдаалар үезинде.

БҮГҮ КОЛЛЕКТИВТИ ХААРА ТУДАР

Бистиң № 1 АТБ-де 400 эжык кижи эжылдап турар улуг бүдүрүлге. Профэвилел комитеди, хөй-нимти организацивлары коллективтиң амыдыралынга киржип, кижилер-биле эжылды чорудуп турар. Куш-культура чөвүлелги базө бар. Оон даргазы — коя инженер И. В. Михеев.

Чолаачыларның эжылының ээлү ындыг — үргүлчү ынай-бээр рейстер чоруур болгай. Ынчалза-даа бис күш-культурага, спортка киржир үеним тып ап, бүдүрүлгениң бригадалар, цехтер аразынга маргылдаага организастап турар бис. Транспорт эжыглаа албаныкың эжылдакчыларының болгаш чолаачылар командаларының аразында футболга маргылдаалар бо-ле болгулаар. Боо адарынга, стол теннизинге, шыдыраага маргылдааларны байырлап тавар ыяштыр организастаары чөвүлээ.

Күш-эжыпчы коллективтер аразынга республика маргылдааларынга бистиң автобудурүлге үргүлчү киржип келген. Футболга республиканың бирги черн дээш күш-культуржу коллективтер аразынга маргылдаага бистиң АТБ-ниң командазы үшкү черни алган. А кыштыы блицтурнирге бирги черни эрлээнн база «Спартак» эки тура спорт нинтилелиниң республика чөвүлелиниң чемпиону болганы командавысты улам чүткүлдүг белеткээринче даандырып турар.

Хаактаарынга комсомол-профэвилел крозунга коллектив идепкейлиг киришкенни демдеглээрн артык эвес. Анаа массалыг киришкени дээш профоблчөвүлелдиң, спорт комитединиң хүндүлел бижинбиле шаңналтывыс. Күш-культурага, спортка хандыкшылдыг, онаашкан эжылынга идепкейлиг кижилер бистинде хөй. Футбол командазының капитаны, чолаачы Валерий Линник, токарлар Геннадий Бичеоол, Александр Оюн олар футбол, хоккей, теннис маргылдааларынга идепкейлиг киржип, эки эжылдап турарлар. Чолаачы Николай Челтыхмашев хоккей командазының капитаны, бүдүрүлгениң мурнакчызы. Чолаачы Василий Кривоносов, участок начальниги Анатолий Логинов олар дош адаандан балыктаар спортка тиилекчилер.

Чамдык эки чүүлдер-биле чергелештир ам-даа кыяыр ужурлуг эжылдер бистинде хөй. Спорттуң базазы кошкак. 50 эжеш хаак, волейбол, городки шөлүнден ыңгыда чүү-даа чок. Болдунар ергааларны тып турган, спорт шөлдерин алгыдып кылыр, спорт херекселдерин четчелеп тыптынарының хемчеглерин ап эгелээн бис.

Оя ышкаш кол-ла чүве — күш-культураже, спортче коллектив кежигүннерин шупту-зун хавра тударын, ГТО нормативтерин дужаарынга белеткелди чорудары болгур. Автомобилистер хүнүнде — спорттуң маргылдаалар моок мурнундазы ышкаш эрттирерин планнаан бис.

П. ПОЛЕЖАЕВ,

№ 1 АТБ-ниң чолаачызы.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНГАН

Чадаананың үлетпур комбинадының коллективи чыл эгезинде турган хожудаашкынны ажып эрткен болгаш чеди айларның бүдүрүлге онаалдазын чедиишкинниг боттандырган.

Бүдүрүлгениң болгаш күш-эжылдың сагыыга-чүрүмүн быжыглап, социалистиг чарыштыг дээштиг организастаанының түңнелинде, үзеттир комбинадны барааның продукция бүдүрериниң чеди айларның планын 101 хуу, а продукция сайгараарының планын 100,8 хуу кылдыр күүсеткилээн. Пландан ажыр 3 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Күш-эжылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 102 хуу кылдыр боттанган, азы эрткен чылдың бо үезинге деңнээргө, 6,7 хуу өзүлделиг болган. Продукцияның ассортиментизин элбээн болгаш шынары экижээн.

Он бирги баш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаарын боттандырар дээш кызымак эжылдап турар бригадалар, цехтер коллективте бар. А. Ховаллыг мастерлээн ыяш белеткекчилериниң бригадазы Кара-Чадаананың Шөкн-Кудуруу деп черде эжылдап турар. Бо бригаданың кежигүннери организастыг, бир деминнг эжылдап тургаш, 3200 кубометр ыяшты белеткеп, социалистиг чарышка шылгараан. Ыяш дилдирер черде Н. Монгуш, Ч. Кыргыс, Ч. Монгуш олар бөгдий эвес эжылдап, 1300 кубометр дилиг материалдарын бүдүрүп үндүргеннер. Х. Кара-Монгушка удурткан чугай эрттедир бригада 500 тонна чугай бүдүрер планын ажыр күүсеткен. Хоомун чазаныкчы Д. Түлүшке удурткан ог ыяжы чазаар бригаданың кежигүннери 26 өгүү бүдүрүп, сайгарыпаже киргген.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик район.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Күрүнениң-даа, хамаатылардың хүүдегдээ ынчу-хереңгизинге эрттүң чедирип турар когаралы улуг, кижилерниң амы-тынынга четкен безин таварылгалар бар болгай. Ынчангаш эртке удур, ону болдурбазының хемчеглерин алыры чугле эртке удур албаның кижилериниң эвес, а хамааты кижи бүрүзүнүң херээ. Серемчилел, кичээнгей чок чорук— ерт айыылынга чедирип болур дээрзин утпазы чугула. Ол шыңгыя газтыг плита ажыглап турар бажыңнарга хамааржыр. Өрээл иштин газ дола берген үеде, электри чырыы кыпсып- туруңарда, хензиг-ле чаштанчыдан оя чалбыышталы берип болур. Газ агаарже үрелиишкинниг дериг-херекселдердең, хоолайжыгаштан эвес, кыпсып каап, хайгаарал чокка квартирага плитадан безин үнүп болур. Аңаа хамаарыштыр чижек. Кызыл хоорайның Чалаев кудумчузунда № 25 бажыңның 4 дугаар квартиразынга үрелиг газ плитазындан ерт болган. Бажыңның ээзи бүрүүлүг чоруу дээш штрафтаткан. Печка одап турар өгбүлөлер оон ажыглалынче, ажаалда - хайгаралынче докгаамал кичээнгейни салып, аштап, ярыглап ап турар болза эки. Хоорайның Чүльдум кудумчузунда 50 дугаарлыг бажыңның ээлери үстүнде адаанывыс чүүлдерни сагып турган болза, ерт болбайн барып болур турган.

Электри дамчыдылгазында үрелиишкиннер, бичиңгле эпчок чүүлдер ерт айыылынга чедирип болур дээрзин утпазы чугула. Оон-биле кады чедир ажуртунмейн барган таакпы, от эртке чедирген таварылгалар бар. Оон чижээ бо. Красноармейская кудумчузунда 170 дугаарлыг бажыңның 55 квартиразынга шала шып каан яяловугум, палас ерттенген. Эзирик, таакпылап чыткаш, удуй берген кижиниң бүрүүзү-биле когарал оон-даа улуг, харыңдаа ойыылдыг боол болур турган.

Уругларның от-биле ойнаарын болдурбазы чугула. Оңкончуг айыылдыг. Ада-иелер, кижи бүрүзү ону утпазын база катеп сагындырып ыаары чугула деп бодап турар бис. Өртүүн айыылын оларга тайылбырлаар. Уругларның бүрүүзү-биле май 1-ден июль 1-ге чедир үеде республикага элээн каш ерт болган, оон когаралы бичө эвес. Шагаан-Арыгга чурттаалга бажыңнарга ерт болган. Өрт от-биле ойнап турган он бир харлыг оолдуң бүрүүзү-биле үнген.

Оон бичө болган болза, ергбуле бир хар чеди айлыг ыяш ажаа ышкыныл болур турган.

Үстүнде чижектерден алгаш көөрге, ерт айыылы колдуунда боттарывыстың бүрүүвусбиле болуп турар-дыр. Ынчангаш каяа-даа ертке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин, негелделерин кижи бүрүзү шыңгыы сагыыр болза эки. От-биле серемчилелдиг болбас болза, ол бичиң-ле катда улуг когаралды чедирип болур дээрзин утпаңар. Өрт үнгенин эскерип кагзыкарза, «01» дугаарлыг телефонче медээлевишаан, ону ажурериниң баштайгы бүгү-ле хемчеглерин алыры чугула.

П. СОСЕДКИНА.

...Даштыкыдан сөөлгү медээлер...

ГАВАНА. (СЭТА). Латин Америка чурттарының дөштыкы күрүнелерге ере-ширелерниңң айтырыын чугаалажып кергөн ол дыттең боягаш Карыб бассейниңң күрүне, политистиг, хөй-нимти эжылдакчыларының куба найысылалга болган ужуражыышкынынга келген журналистерге Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары,• республиканың Күруче Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро парлалга конференциязын эрттиргеп.

1959 чылдың август 6-дан соңгаар ядролуг кандыг-даа чазыдырыышкынарны чедиг таладан сонсадыр дугайында Совет Эвилелиниң шинтпирин Кубаның удурткучузу бедии-биле үнелээн. Ол дээрге, тейбиңны камгалаар болгаш быжыглаар хереке чугула базым-дыр деп, Ф. Кастро чугаалаан. Тейбиңны болгаш делегейге чөвүрелыышкынны быжыглаарынга чедирер кандыг-даа хемчег улуг ужур-дузалыг болур. Совет Эвилелиниң шинтпири — ол дээрге, оон чаагай сеткилдиниң бүүдүлдүг база бир хереченгэн-дир деп, ол онзалап демдеглээн. Ынчалзажок оон кыйгырыын Каттыжкан Штеттар тоомна чокка көрүп турар-дыр.

Никарагуага удур АКШтың чепсектиг халдаашкынының болу берип магат чогуның дугайында айтырыгга Ф. Кастро харыылаан болгаш Никарагуага удур АКШтың чепсектиг халдаашкынының болу берип магат чогуның дугайында айтырыгга Ф. Кастро харыылаан болгаш чүү-даа чок. Болдунар ергааларны тып турган, спорт шөлдерин алгыдып кылыр, спорт херекселдерин четчелеп тыптынарының хемчеглерин ап эгелээн бис.

Оя ышкаш кол-ла чүве — күш-культураже, спортче коллектив кежигүннерин шупту-зун хавра тударын, ГТО нормативтерин дужаарынга белеткелди чорудары болгур. Автомобилистер хүнүнде — спорттуң маргылдаалар моок мурнундазы ышкаш эрттирерин планнаан бис.

П. ПОЛЕЖАЕВ,

№ 1 АТБ-ниң чолаачызы.

ССРЭ-НИҢ ШИИТПИРИН БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

Ф. Кастронуң парлалга конференциязы

Рейганның администрациязы Никарагуаның революциязын үзүткеер сорулгаяы бодунуң мурнунга салып алган-дыр деп чугаалаан. Каттыжкан Штаттар ынчангаш Төп Америкажың кризизин тейбиң шинтпирлээрин үзүп, Контадор белүүнүң күжениишкиннеринге ооңдактап турар. «Бүжар дайынның» аргазыбиле Никарагуаның революциязын үзүткээры чөрле болдунмас дээрзинге Америкажың Каттыжкан Штаттары амдаа бүзүреэээн-дир, ынчаарга бо телазы-биле АКШ бүзүрээнде, ам ол кризисти тейбиң шинтпирлеп болурун дем-биле шинтпирлеп болурунга хамаарыштыр оргтор чугаалавышаан, делегейниң ол районунуң күрүнелеринче Америкажың Каттыжкан Штаттары үргүлчү ыйыыжыын кылып, оларны башкелендырарын, чарыылдырарын, божаңнадырын орлалдажып, «үлежип, хуваашкаш, чагыр» деп кижилериистиг эрги лозуңну ажыглап турар-дыр деп демдеглээн. Дешпыы күрүнелерге ере-ширениң айтырыын шинтпирлээрнинге күжениишкиннерни каттыштырарының эргежок чугулазын амыдырал бадыткап турер.

Нукарегуага хамаарыштыр дээрзин үүлгедиглерни дээш империалистерге төөгүүнүң онаар кезекче шинтпели эңне шыңгыы болур. Ынчаарга империализмниң күчүлээшкиннеринге болгаш кыжаныышкынарынга удур никарагуа улустуң маадырлыг демиселин төөгүге кеэээде ертер. Чонга детиктеп ёзулуг революция кажан-даа тиилектирбес деп, Ф. Кастро медеглээн.

Латин Америка парламентизминиң ам болур конференциязының улуг ужур-дузазын Кубаның удурткучузу оон ыңай айыткан. Ол конференция бо чылдың октябрьда Монтевидеога болур. Латин Америка чурттарының дөштыкы күрүнелерге ере-ширениң айтырыын дем-биле шинтпирлеп болурунга хамаарыштыр оргтор чугаалавышаан, делегейниң ол районунуң күрүнелериче Америкажың Каттыжкан Штаттары үргүлчү ыйыыжыын кылып, оларны башкелендырарын, чарыылдырарын, божаңнадырын орлалдажып, «үлежип, хуваашкаш, чагыр» деп кижилериистиг эрги лозуңну ажыглап турар-дыр деп демдеглээн. Дешпыы күрүнелерге ере-ширениң айтырыын шинтпирлээрнинге күжениишкиннерни каттыштырарының эргежок чугулазын амыдырал бадыткап турер.

АМГЫ ҮЕНИҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДЕҢНЕЛИНЧЕ

бригадага, участокка, каттыжыышкынның, бүдүрүлгениң, албан черинің күш-ажылчы коллективинге камналганың өзүлде күрлаавырларын дилеп тыварынче углаары болгур.

Эрткен чылын ооредиге күрүзүн дооспаан ам уламчылаар ооредилгениң бүгү хевирлеринге оларның ооредилгезин уламчылаар. Партия комитеттери, политистиг чыдыышкынның бажыңнары болгаш кабинеттери ооредилге планын съездиге чедир доозар кылдыр тургузаа ужурлуг. Маңаа тема бүрүзүнүң утказын съезд мурнунуң партийжын документтилеринде киргеп идеялар-биле болгаш дүрүмнер-биле байыдары негеттинип турар.

1984-85 чылда ооредилге программазын доозупкан марксизм-ленинчи ооредилге системазынга, бирги эзлегде марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школаларының, эртемниг коммунизмниң школазының, теоретистиг болгаш методистиг семинарларның дыңнакчыларынга съездиге чедир үеде ооренирп-биле дараазында темаларны сумелээрнн ажыктыг деп семап турар: чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири —партияның, бүгү совет улустуң соңгаарлаттынмас сорулгазы; нинтилелдиң материал-техниктиг базазын шынар талазы-биле чаартырының чугула айтырыктары; нинтилелдиң политистиг системазын сайзыраңгайжыдарынче корум-чүрүмнү, организастыг чоруктуң болгаш сагыыга-чүрүмнү быжыглаарынче, аныдыралдың ырага ишпес хевирин тургузарынче партияның угламыышкыны: делегейге тайбиңны быжыглаары, делегей araназынга социализмниң чурттарының туружун быжыглаары. Бо айтырыгларны ооренир чорук партияның XXVII съездизинниң шинтпирлерин, СЭКП Программазының чаа эдиктезин хамызы-биле шиңгээдип алырынга дыңнакчыларның белеткелиниге идиг бээр.

Эртемниг коммунизмниң дыңнакчылары башкылар «Нинти билиг болгаш профессионал школаның реформазы — сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарының чугула кезээ» деп курсту ооренирп уламчылаар, ооредилге программазынга кадрларны белеткээрининң эртем-техниктиг депшилгениң негелделерин, реформаны боттандырарының бөштайгы дүржүлгазын, информатиканың үндезиннерин болгаш электроникту самалга техниказын ажыглаар дүржүлгены аныяктарга ооредирнн тодарадып турар теманы немей киирер.

СЭКП ТК-ның «Комсомолга партийжын удурткулгаяы үлам ыңай экижээр болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оон ролюн бедидер дугайында» доктаалынга дүүштүр аныяктар-биле идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирер, комсомолдуң политчырыдыышкын ооредилгезинин шынарын экижээр дээш партия организациялары улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Ылаңгыя комсомолдуң политооредилгезинниң системазынга пропагандист кадрларны шилиирине болгаш оларның ооредилгезинче кол кичээнгейни салыр.

Камналга чурумун хандыраары — бо хүнүүн эң кол айтырыгларының бирээзин. Коммунистиг күш-ажылдың школаларынга «Камналганың болгаш хумагалыг чоруктуң курлаавырларын — ажыглалче» деп тускай курсту ооренирп күш-ажылчы коллективтерге улуг дузаны чедирер. Маңаа пропагандистерниң болгаш ооренип турарларның күженишкиннерин план болгаш күзээлелер күүселдезинин анализинче, күрлаавырларны дилеп тыварынга кижи бүрүзүнүң аргаларын хөгжүдеринче улгандырар, тус-тус кижилерниң база коллективтин камналганың хүү саңын тургузар, чидирилгелерни болдурбазын чедип алыр херек. Нинтилел кежигүнү кижи бүрүзүн ээ болурунуң шынарларынга кижизидилге чүгле билгилериниң, камналга дээш боттуг демиселдиң дузазыбиле чедип алдынар.

Ажыл-агыйжы чоруктуң чаа аргаларын калбаа-биле неттередир, эртем-техниктиг деңнелиниң районнар университеттеринге, мергежил бедидериниң ажы-ажы хевирлеринге чорудар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң сонда партия, комсомол, масса-политистиг ооредилгениң болгаш ажылчы чоннарның экономиктиг ооредилгезиниң бүгү хевирлери съездиниң материалдарын болгаш документтилерин ооренирнче шилчиир. Марксизм-ленинизм университединиң бүгү факультеттеринге болгаш салбырларынга тускай курстарны база киирер.

Чаа ооредилге чылында марксисчи-ленинчи ооредилгениң чеднишкиннери ажылдың ол участогунга партийжын удурткулгаяы күштелдиргенинден чедип алдынар. Пропагандист кадрларның ооредилгезин курстарга болгаш семинарларга ой-шаанда чорудары, боттарының политистиг болгаш экономиктиг билгилерин бедидери, оларны практиктиг ажылга ажыглаары дээш коммунист бүрүзүнүң, бүгү ажылчы чоннарның харыысалгазын күштелдирери эргежок чугула.

Ооредилге-методика ажылын экижидеринден, ооредилгениң теоретистиг деңнелин болгаш практиктиг угланыышкынын хандыраарындан дыка хөй чүүлдер хамаарыжыр. Маңаа хамаарыштыр Москвадың, Москва, Ленинград, Владимир, Чөөн-Казахстан, Донецк, Иваново, Свердловск болгаш еске-даа облас. тарның пропагандистериниң практиктиг кичээлдерни, курлаавырларны дилеп тыварынга, ону экономиктиг үндезиннээринге, боттарының социалистиг хүлээлгелерни, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринің хүү болгаш квалификациялыг планнарын, чаңналга курлаавырларын, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудугазын чугаалажыгларынга дыңнакчыларның дорт киржилгезин организастаар талазы-биле билдингир дүржүлгазын ажыглаяары ажыктыг. Партия болгаш экономиктиг ооредилгениң ажы-ажы хевирлериниң кичээлдеринге бүгү агитаторларның, политинформаторларның, улусчу контролёрларның ооредилгезин хавра тудар, оларның политистиг болгаш экономиктиг белеткелин экижидер, хөй-нимти деолгаларын күүседип турар үеде оларның дайынчы арга-шинээн болгаш идепкейлин бедидерп ооредилге күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде бар.

Ооредилге планын болгаш программазын чаа темалар ёзугаар белеткээрин, а ол ышкаш ооредилгенин уламчылаар программаларга эдилгелерни киирерин партия Төп Комитеди СЭКП ТК-ның чанында Бүгү-эвилелдиң политистиг чырыдыышкын башкыңга, экономиктиг ооредилге талазы-биле Төп методика чөвүлелинге, ССРЭ-ниң Чырыдыышкын болгаш Культура министерстволарының марксисчи-ленинчи ооредилгениң сисчи-ленинчи ооредилге талазы-биле чөвүлелдеринге, аныячы чоннарның экономиктиг ооредилгезинин талазы-биле бүгү адыларның чөвүлелдеринге даескеп. «Политическое самообразование» журнал, неделя санында үнер «Экономическая газета» солун, адыларның журналдары ооренири-биле сумелээн темаларга болгаш курстарга ооредилге материалдарын парлаар.

Политистиг болгаш экономиктиг ооредилгениң, кичээл бүрүзүнүң кол сорулгазы — СЭКП ТК-ның өгрель (1985 ч.) Пленумунуң шинтпирлерни, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир, ажылчы чоннарның инициативазын бүгү талалыг хөгжүдер дээш партияның угламыышкынын боттандырар талазы-биле идепкейлиг, хожудаашкын чок, ажыл-херекти билир болгаш чогаадыкчы, организастыг болгаш харыысалгалыг хеделиринге дыңнакчыларга, күш-ажылчы коллективтерге дузалаары болгур.

1985-86 ооредилге чылынга белеткел болгаш марксисчи-ленинчи ооредилгениң бүгү хевирлериниң ажыктыг ажылын хандыраарының дугайында айтырыгны бүгү партия организациялары СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, оон шинтпирлерин күүседир талазы-биле хөй талалыг ажыл-чорудугаяың чугула кезээ кыдыр үнер ужурлуг.

ТЫВА ЧЕРГЕ

Тываныы дег ак-көк дээрим
Көрүп чорбаан күжи-дир мен.
Тывага дег чурттаптаргаа
Хөөнүм тудуш чорбаан ышкаш.
Узун орук шөйлүп орду.
Уткуй келген оккур хемнер
Силиг, чараш хөстүп чытты.
Сиген бажы соглаңнаштыы...
Өөрүмчүг ужуражыг
Өзүм-бээрым көзеп келдим.
Оглуң ышкаш эргеледип.
Оюза хүнээп алдым, Тыва.
Кыдыг-ушнок хову ышкаш
Сеткилги ак тыва чонга
Кылаңнашкан хемнериңге
Кымдан артык ынак-тыр мен.
Чазый, чилби эвестерге
Чараш чериң тааржыр, Тыва.
Чүректерин ол ужуктурар
Чүү-даа чүве сенде бар-дыр.
Хүнге, соокка, тайга, шөлге
Хүререртир шондурганыңмын
Тыныжы ажык, чүрээ хөглүг
Тыва чер дег байлак апаар.

Анатолий ЕМЕЛЬЯНОВ.

АСТРОНОМИЯ КИЧЭЭЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

1946 чылда кыжын, Кызылдың № 2 ортумак школазынга астрономия кичээли кончуг солун болган. Хып дээн аныяк бешты — Юрий Кыпын-оолович Чуядум планеталар дугайында оновогланыр түңнелинде, бистиң эки харыылаанын дээш, мактады.

Хемада «Планеталар» дээн таблицаны «Кометалар» таблицазы-биле солаваш, чаа теманы самбырага бижиди. Башкы бисче көрнүп кээрге, демир-ужуктериниң будук шилдеринге чөлеп оожум салгылаваш, дыңнаарынга белен ордувус.

— Силериң харыылаанывар ышкаш, хүнүң долгандыр долгандырыг хевирлиг орбиталар-биле дээскиннп турар планетадан өңгыда, оларның орбиталарын карыштыр эртпишаан, шөйдүнчек эллипс хевирлиг орбиталар-биле Хүнүң долганып турар кометалар дээр, база Хүн системазынга хамаарыжыр, октергайның туманнанчаа будумелдери база бар.

Комета «кометес» деп грек сестен укталган. Ону очулдурарга, «кудуруктуг сылдыстар» дээн. Кометаның бүткен тургузуунда, дашты талазында тыртлыкчок янзы-бүрү хейлер, даш доозуннары, а иштин талазында — улуг, бичe дашгар бар.

ЧУРУКТА: 1946 чылда Кызылдың № 2 школазының физика болгаш астрономия башкызы Юрий Кыпын-оолович Чуядум; кандыг-даа кометаның дүнеки дээрге кестүр хевири.

— Комета Хүнче чоокшуудаан тудум-на, ооң чиик болгаш адырлаңчак дрозун керектери Хүн чырыының базыышкыңнаңдан хүндеп дезе, кудуруу кыдыр шөйлү бээр, а өзээ аар дашгар болганда, бажы кылдыр артар — дел, Юрий Кыпын-оолович чуруктө кометаларны айтып тейлыбырлады.

Чырык кандыг-даа будумелдерниң кырынче базыышкын бээрин бүзүредир. Лебедеотиң хереселң-биле солун дуржулганы база башкы көргүстүр.

— Ам тамаңың эң-не чугула кезиин кичээнгейлиг дыңнаар — дээрге, ындында-ле улуг сонуургал-биле дыңнаан бистер, ам аырыкай шип-шимээн барган бис.

— 1705 чылда билдинмес кометаның периодтуг (катап-ташкыңныг) шимчээшкинин сананн англи эртемден Э. Галлейниң ады-биле адаан «Галлея» дээр комета, ың сөөлүнде 1910 чылдың мартта Хүнче чоокшулаан, ам дараазында 1986 чылдың мартта магадап ханмас, чайынналчок кавс-коя хевири-биле бистиң Чер планетавысты чырыптышаан, 30 катап бисче чоокшулаар. Чүгле ынчан бо кижиге хөлчээлиг төнер. Оны-ла үеде ыам каш харлыг болуруун санаарам, а бодум ынчан 63 харлыг турар мен — дээш, башкызыс олуруп алды. Кезек кеде класс шимээн чок берген. Чүгле савазыннар шылыраар, демир-ужуктериниң даажы дыңналыр.

Бир дугаарыында-ла калган эжинис —ыраажы Сериң-оол:

— Мен ынчан 58 харлыг турар-дыр мен! — дээш соонда, ыам каш харлыг турарын чугаалап-ла эгеледи.

Тываның барыын талазында чурттап, ажылдап турар чаңгыс классчы өөрүмнүң саналынга мен база каттыжып, 1986 чылдың мартта, тос чурттарның демнежин салып үндүрген «ВЕГА-1, 2» автоматтыг станциялары Галлея кометаның фото-чуруун бисче чорудуптарга, ону Кызылдың № 2 школага аскаш, Юрий Кыпын-оловичиг-биле ужуражылга организастаар дугайында айтырыгны чогуур организациялардан дилээринге, еске чаңгыс классчыларның деткимчезин мээдывыс.

А. ЧЫЧААН-ООЛ,
Алдын медальдыг баштайгы доозукчу, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, «Асбест дээш» солунуң редактору.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Культураның болгаш дыштаныгаанның Н. Гастелло аттыг парыгынга.

Август 10 да парктың спорт шөлдеринге:

волейболга эр болгаш херээжен улустарның командаларының маргылдаазы, эгелээри 10 шакта;

городум ойнаарынга маргылдаа, 11 шакта;

эштиринге массалыг маргылдаа, 12 шакта;

стол теннизинге оюннар, 10 шакта.

Ногаан театрга

Спорттуң хөөннүнары-биле ушуражышкын, 13 шакта.

Танцы шөлүге

Дыштаныгга кежээлери, 10—11-де, 19 шакта.

«Хүреш» стадионга

Тудугжуңуң хүнүнге турас-каткан спартакиада ажыдыышкыны, 10 шакта. Программазында: чиик атлетикага, чадаг чарышка, узунун, бедиин халыырынга оюннар;

хүреш маргылдаазы 13 шакта.

Футболга «Енисей»—«Металлург» командалар, 17 шакта.

Совет Тываның 5 чыыл стадионга

Футболга кубок финалы дээш «Хемчик» — «Динамо» ойнаар, август 10-да 14 шакта.

август 11-де, 17 шакта «Енисей»—«Нива» (Бай-Хаак) ойнаар.

«Бис коммунизм тургузуп турар бис» деп темалыг театржыктаан көргүзүүр, алдарлыг тудугжуулар, аныяк ажылчыннар-биле ужуражышкын, август 11-де, эгелээри 12 шакта.

Филармония артистериниң концерти, август 11-де, 13 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

ТЫВА ЧЕРГЕ

Тываныы дег ак-көк дээрим
Көрүп чорбаан күжи-дир мен.
Тывага дег чурттаптаргаа
Хөөнүм тудуш чорбаан ышкаш.
Узун орук шөйлүп орду.
Уткуй келген оккур хемнер
Силиг, чараш хөстүп чытты.
Сиген бажы соглаңнаштыы...
Өөрүмчүг ужуражыг
Өзүм-бээрым көзеп келдим.
Оглуң ышкаш эргеледип.
Оюза хүнээп алдым, Тыва.
Кыдыг-ушнок хову ышкаш
Сеткилги ак тыва чонга
Кылаңнашкан хемнериңге
Кымдан артык ынак-тыр мен.
Чазый, чилби эвестерге
Чараш чериң тааржыр, Тыва.
Чүректерин ол ужуктурар
Чүү-даа чүве сенде бар-дыр.
Хүнге, соокка, тайга, шөлге
Хүререртир шондурганыңмын
Тыныжы ажык, чүрээ хөглүг
Тыва чер дег байлак апаар.

Анатолий ЕМЕЛЬЯНОВ.

● КОМПОЗИТОР-БИЛЕ БЕСЕДА.

● БАШКЫВЫС ДУГАЙЫНДА.

● ЧАА ОЮН.

ЫРЫГА БАЗА ЫРЖЫМ ХЕРЕК

Юрий Антоновтуң музыкаже оруу өскелерден улуг-ла ылгал чок. Ооң ада-нези оглу музыка талазы-биле билиглиг болуруун күзеп, ону музыка школазынга бичизинде-ле киирип каан. Ынчаза-даа оглу аран түре чок турза-даа, аваазының негелдези болгаш хынаалазының күштүү-биле кичээл үспейн өөренип чоруп турган. Музыка школазын дооскан соонда, ол-ла төрээн хоорайы Молодечнода уран чүүл училищезиниң улустуң хөгжүм херекселдериниң салбырыгга кирип алган. Ону дооскаш, музыка школазынга башкылап турган. Ынчаза-даа башкылаарынга салым-чаваан чогун удавайн эскерип каан.

Удаппаанда ол эстрадажже шилчээн. Эстрада ооң амыдыралының салым-чаваны, утказы дээрэн билдинге берген. Эгезинде ол улуг эвес оркестрге ойнап турган. 1969 чылда Минскиге бөлүк оолдар-биле ужуражыгга ооң салым-чолун эскертпеккен. Ол— «Поющие гитары» ансамбль болган. Ыры-хөгжүм ансамбляинге бодунуң музыказы, ырызы херек апарган. Ынчангаш ансамбльге чаа ырларны ооң электрооргазынзи Юрий Антонов бижип эгелээн.

Үе эрткен. Сураглыг апарган ыры-хөгжүм ансамбльдери — «Весёлые ребята», «Голубые гитары» Антоновтуң ырларын күүседип эгелээн. Оон эгелеп чүгле эстрада ансамбльдери эвес, а ырыга ынак кижи бүрүзү аныяк композиторлуң ырларын сонуургай берген. Композиторлуң хөй ырлары чон ортузунга тарап, ол боду сураглыг ыраажы апарган. Редакцияга кээп турар хөй чагааларда Юрий Антоновтуң чогаадыгына ажыл-херээ-биле таныштырарын диледи турар. Ынчангаш бижиичилериниң диледээн өзүгаар артист-биле ужуражып, бесседажаштывыс.

— Эстрада ыраажызынга күштүг үн херек чок деп бодаар мен. Кол-ла чүве—үниүн аяны. Үниүң хемчээлин чүгле үш нота-даа болгай-ла. Таалынчыг, тускай аянныг болза, ону дыңнакчылар кыныын-даа үнү-биле солуштурбас. Үниүн тембри, аяны дээрге-ле, чурулгага будуктар-биле демей. Утёсовту, Бернести, Шульженкону сактып көрүңер даам — дел, ол чугаалады.

— Ырның сөзүнге хамаарыштыр бодалыкар кандыгын!

— Эки үтелиг шүлүктер-ле хой, ынчаза-даа шүлүк бүрүзүнге ыры бижиттинмес белгий. Нарын эссоциативтиг шүлүктерге мен нажан-даа аялга бижиивес мен. Оларны кижиниң дораан сактып алыры берге. Сактып алыр дизе, ыаал-ле кетеп дыңнаар апаар, а ол дыңнакчыга шаптыктыг.

— Эмни эрттүр белен ырларың амыдыралы кызырлы бербес бе!

— А чүге ооң амыдыралы узун болур ужурлугун? Салгалдар, сонуургалдар, модалар доктаамал өскерилп турар болгай. 50 чылдарның костюм, чүвүрүн силер бөгүн кетпес-ле болгай силер. Бир эвес кедер-даа болзунарза, ооң чүвүрүн тарлады, костюмуның белин чиңгеледи даараш кедер силер. А 50 чылдарның ырларын үеним аза-ынак, үзел-бодалы мээң-биле дөмейлешкек кижилер залга ораарын күзээр мен. Ынчан кижи, шынап-ла, бүрүнү-биле бердинер. Чүге дизе залда дыңнакчылар, көрүкчүлер сээн сагыш-сеткилиңни эки билир болур.

Чогум ыры бижиирде улуг бергедээшкиннерге таварышпайн турар мен. Бижиттинер болза, бижинр-ле-дир мен. Албадаттынып азы план, дилег өзүгаар бижип шыдавас мен. Чогаадыкчы кижи бүрүзү бодунуң сагыш-сеткилин ылередип билирин болгаш аңаа шынчы болуру чугула. Чижээлээрге, мен опера бижип шыдавас мен. Ооң мөзүн херээ чүл? Ону мен шыдавас мен. Мээңнин—ыры.

— «Мээңнин» деп чүнү ынча дээрүңер ол!

— Мээң сагыш-сеткилим. Ону ырларымга илередип чоруурум. Пугачёваның маадыры ынакшыл дугайында ырлап турар. Көвей кезиинде хилинчектенип чоруур, бирге чүүлче чүткүп чоруур, ёзулуг ынакшыл. А мээң маадырым— кудумчуга, магазинге кава-даа ужуражып болуруңер хүн бүрүнүң кижизи. Ол база-ле ынакшыл, дүвүрел чоруур болгаш, чүткүл, күзелдиг чүрттап чоруур. Ынчаза-даа Пугачёванын бүтөйн чоруур күзел бодал болза, мээңнин боттанып кел чоруур күзел, бодал. Мээң ырлап турар маадырларым болгаш ындыг кижилер улустарның көвей кезии.

Ол сестерни бадыткаарыбиле аныяктар дискотеказынче чоруптувус. Бороовск хоорайның «Кызыл Октябрь» фабриказының клубу.. Ында чыыгаан аныяктардан: «Антоновка чүге ынак азы ынак эвес силер?» деп айтырарывыска, мынчавр харыылааннар: «Ооң ырлары амыдыраалыр-биле хемы тудуш», «Антоновтуң ырлары кижиниң сагыш-сеткилин доюлдуруптар», «Антонов кежан-даа аягырып, кышкырбас»...

— Аныяктарның болгаш улуг кижилериниң сонуургалын хөрээ угда чаалап алыры берге дээрэн билдингир. Шимээңдаштыг ансамбльдерден, ырлардан улус могап туруптар. Артист кижиниң репертуарынга көрүкчүлериниң дыштанып дыңнаары ырлар ыаал-ла турар ужурлуг. Ырыга база ыржым херек. Ыржымдан болгаш оожум бойдустан кижи кажан-даа шылавас болгай. Ажылга база-ла ыржым херек. Үш чыл бурунгаар кезек уеде сценаже үнмейн, «Аэробус» деп бөлүктү тургузуп, ооң күүседири ырларны бижиир аргалыг болдум.

— Амгы уеде ажылыңар дугайында чугаалап көрүңерем.

ырлар н мее в-с үеөеое

— «Күзелиңге бүзүре» деп ырлар бөлүүн бижиттим. Югославияда, Финляндияда мээң ырларым пластинказы үнген. «Мелодия» фирмага база чаа пластинка бижидер деп тур мен. Оон аңгыда «Салюн» деп киногa тырттырарын сүмелеп турар.

— Ол киногa баштайгы ажылыңар эвес, ындыг ва! — Ийи дугаар ажылым-дыр. «Херээжеңнерни кемнөкер» деп киногa ырларны бижээш, бодум күүсеткен мен. Ол — киногa баштайгы ажылым чүве.

— Киногa тырттырарын сонуургадыңар бе!

— Ынчамайын канчаар, чүнү кылып шыдаварын биилп алыры, кезээде солуп болгай.

— Юрий, чылдың кандыг үезинге ынак силер!

— Күс арай-ла дүшпээн, чай база төнмээн үеге.

— Бодуңарга чүнү, күзээр силер!

— Кадыышылды. Ол ышкаш адыш часкаашкыннарын. Адыш часкаашкыннары — бистиң амыдыралывысты узедип турар.

Т. ХОРОШИЛОВА,
В. АРДАЕВ.

САЛГАКЧЫЛАР

Доруг-доруг аьттар мунган,
Торгу-торгу тоннар кеткен
Ооп биле уруг ийи
Одурүгже чөлзип бар чор.
Арыннарда хүлүмзүргүг,
Аразында хөглүг чугаа.
«Эрестинин аа, боларныңа— деп.
Эртип чыда чаптап көрдүм.

Эжер чоокта дыңнаарымга
Эжер малчын пенсиялаан.
Оның дооскан оглу, кенин
Орунга баар сураа үндү.
Алдарлыг дээш малчыннарның
[Адазының, аваазының]
Ажыл-ижин салган аары

Ажы-төлге алдар-дыр оң.
Амыдырал оруундува
Аьттанныкан оолга, кыска
«Чоруулар-ла чогузун!» деп
Соондува йөрээп салдым.
Доруг-доруг аьттарының
Доозуну доюлбушаан.
Ооп биле уруг ийи
Ооругже челитпишаан.

Б. ДОЮНДУП.

КЕЗЕМЧЕ КӨРГЕНИМ

●Новелла●

Хенертен телефон кыңгыртканны бээрге, сырбаш дидим. Телефон эвес, а чүрээм кыңгырт дээш ышкаш болду.

— Алло! Бадылаар-оол дыңнап тур мен, дээрга — дидим.

— Дээрга деп чүнүл? Аьттың адыр кулаа дег, кады аскен эжимни танывастай бергенің ол бе, күжүрүм. Эрге-дужаал улгадырга, эзеп-ле чүве-дир ,аа!— деп. Саяк-оол шугулдай-дыр.

— Чүнү чугаалаарың ол, Саяк? Дөргөм деп бодадым ышкажыл — дээш, күргемзыды кончуг оожум чедуруп катдым.

— Эйт, Бадылаар! Биибес эвес сен. Баш дээрге баш эвес. «Эмнел көр». Кадайга хемчээткеш, чүгле тыныг үндүм. Чеде бээйн аа. Ыраавйн көр. Кемниг-бактыг, дей-сылгынныг чораан эвес бис. Бүзидан көргүзүп көр — деп моруй, Саяк-оол телефонун сала каапты.

Ол аразында үр-даа болбаан, ажылдап ор мен. Карманымга тудуш он рубль бар чүве. Адырыктадып алырдыр дээш, эжиниге деп берип чорумда, Саяк-оол бо кире халып келдк.

— Дүргенимни алеп! Кайын долган турдуң!— дидим.

— Дүгедевес аргажок. Шүүт-ле сыо кара мөң-биле келдим — дээш, кижим хавааида сыстып келгилээнни дерим мода-дыр.

— Чаа хөойлуну комчудуң ыйнаан, Саяк. Араганы ижиктеен кижи база бүрүүдаар болгай. Сеңээ ушкаштазымза эки боор. Ооң кадында кадайың мени ат кылгай. Ажылыңче шымныл кирмент дээш, портфелимче көрүп бар чорумда, кижим тургаш:

— Ол чүү дээрим ол? Мээң кемним бар ийикпе? Чыткан хой тургузуп чораанымны көжан көрген сен? Үш борбак чүведен берипсиңзе, канчап баар сен, Бадылаар. Кодаларга чугаалай-дыр:

— Моон сонгаар араганыларга ажша бээр чоруунну сонсаттас болзунза, кады ажылдаарывыс болдунмас деп билип ал. Баштайгы сагындырыг болзун. Барып ажылда че—дидир.

Кабинетче кирип олурумда-ла, Саяк-оолдуң кадайы Сегитмаа кыырымда-ла келди:

— Саяк-оолду арага-биле азыраар кижи болзунза мээң орнумга барып олуруп ал. Олурып ал харын. Бо дораан чайлап берейн. Амаа чурттап олурган ег-бүле будап турар кижи сен? Сен ышкаш ботборзун эвес, ийи, үш ажылголдуг кижи-дир. Бодунга демейлээр сен бе?— дээш, дөвези-ле чок.

— Саяк-оол кайда-дыр? Ону мен ядырам — дээш, сонгаже көре бердим.

— Кайда, кайда деп алган. Он беш хонуктай берген.. Билдиң бе?— дей-дир.

— Билдим. Эки болган-дыр. Ийи арынныг кижиниң ынчаар торгаар херек!— дээш, кабинеттен үнүп бар чорумда:

— Амыр-дыр бо. Кем чок кижини хонуктадып алгаш, сени ажылыңдан үндүр хөөглетпээн шаанда — дээш дергаже чорупту.

Эх, «кем чок» эштиг боорга, берге-ле-дир. Ооң хамыг багын кижи чүктээр, моон сонгаар-ла болзунам, чаңгыс көпеек-даа»— дээш сандайга олура дүжүп чорумда, телефон кыңгырт диди.

— Алло! Бадылаар-оол сен бе? Чиик, чаагай саадел олур сен бе, эш! Саяк-оол-дур мен. Дүүн...— деп чорда-ла, телефон дөмээзын дүргеп-не салып кагдым...

Саяк-оолдуң үржүү дээш эзээш-биче-даа болза, хемчег база алзын, дылым ызырнып, бажым түттүнер үжүрга ынчаар таварышкан мен.

Д. МОНГУШ.

СОНУУРГАКТАРГА

200 МЛН. ХАРЛЫГ ЫЯШТАР

Чер кырында эң улуг назылыг ыяштар ГДР-де Карл-Маркс-Штатд хоорайның төвүнде турар. Оларның харыгы— 200 млн. ажып турар.

Чер кырынга көжи тыптып шелирининг мурнунда-ла чиде берген, кончуг улуг ыяш хевирлиг сөөлгү папоротниктериниң чамдыызы ол болуп турар. Ол ыяштарның мөңге назылап турарының чылдагаанызы— даштаны бергенинде. Ол хоорайның девискээриниден эрээн каш шак ыидыг ыяштарның үнүн казыр тыпкан. Ук ыяштарны төөгү музейниниң бажыңының чанында артгырып каан.

ЧҮГЛЕ НЯИСТЕР

Бразилияның эң улуг хоорайларының бирээзи Рио де Жанейронуң бир-ле божудулга бажыңынга бажың ээзи Марня Гонсалвес ийи уругну божаан.

Көжи бодаарга онза кайгаар чүве чок факт. Ындыгдаа болза чаа төрүттүнген ийи ийис бо ег-бүледе онгу дугаар ийистер болуп турар.

Баштайгы ийистерни Марня 30 харлыг тургаш божаан.

«Труд» солундан.

МИКРОФОН ЧАНЫНДА КОБРА

Кеннянның Хариса хоорайының чурттакчылары радио дамчыдылгазы хемертен соксай бергенин кайгап каапнар. Олче телефон долгаарга, кым-даа харыылавас болган. Радиостанцияның бажыңынче кончуг улуг кобра кире берген болуп тур. Чыланны этил спирти-биле база электроток-биле чок кылыр дээн орандажыышкын түңнел чок арткан. Чылан биле радиостанцияның ажылдакчыларының демнели ийи шак уламчылаан. Дикторларның бирээзи аар ээрилп дүлгүүру-биле чыланның бажынче халтарга, демнел ам соксаан.

ӨҢНЕШ-ШЫДЫРАА

Чаа оюн

Самагалдайдан шыдыраачы Павел Сергеевич Артамонов «Өңнеш-шыдыраа» деп чаа оюнну чогааткан. Ийи шашкиниң өңнеш талаларын кеткеш, ийи өңгы — бирээзи шупту кара, бирээзи шупту ак шыдыраа кылып алыр. Ук шыдыраа чаңгыс аай өңнүг болганда, кым кожер болдур, бүгү шыдыраа оонуу (эзлчештир) болур.

Кожерде ыаал-ла чиир, чип кожер, болдунмаанга чедир көш бүрүзү — чиш. Шупту шыдыраа сээжин болганда, бодунуңуң шыдыраанны (кайыдаа талада) чиир база кожер сен.

Ыттан өскө шыдыраа шупгузу чүгле бурунгаар кожер. Чиирн база ыидыг. Хары үгда ийи-үшту чиирде безин дедир ээр черге соксап каар.

Эжиниң чаа көшкөн шыдыраазын көшпес, ону дараазында көжүп болур.

Эжиниң кожер ээлчээнде ооң кожер азы чиир көжу апарза, удук сээжии болганы ол. А көш чок апаары дээрге, бирээзде, хөлге шыдыраа артпаанын-дыр. Ийиде, хемык шыдыраа сээң талада келген, ооң уламынан эжиниң бурунгаар кожер шыдыраазы чок болганы-дыр. Үште, хөлде арткан шыдыраа (азы шыдыраалар), ыттан өскезн, сендеи бирги одуругда болганынан эжиниң бурунгаар көжу чок болганы-дыр. Өңнеш-шыдыраага кол сорулга, хөрөм, ол — удурланынчызын көш чок болдурары.

Хөлде арткан шыдыраалар-биле утчуп чадашкан болзунарза, кижи бүрүзүнүң чиген шыдыраазын санаар: кымның хөй болдур, ол үткен, а ден болганда — хайым.

Чижээ: П. Артамонов — Ч. Дөкүүр.

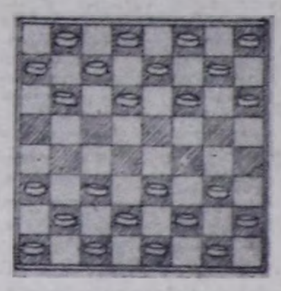
1. f:b4 c:e5 2. d:f4 g:g3 3. h:f4 e:c5 4. b:d6 a:c5 5. cd2 cb4 6. a:c5 dc1 7. ed6 c:g5 8. h:f6 hd4 9. ef2 fg5 10. g:c5 h:f4 11. cb6 fe3 12. hc7 b:d6 13. ed4 hg7 14. de7 d:f6 15. de5! fd4 16. gh8 dc3 17. h:b2 fe7 18. a:c3 ef6 19. cd4 fg5 20. de5 gf4 21. ef6 fe3 22. fe7 ed2 23. ed8 de1.

Хөлде ийи ыт арткан, ам кымга-даа удук болдунмас. Бо таварылгада талаларның чиген шыдыраалардың санаар, а бисте ол — кайызында-даа 11-11. Оюнның хайым болуп төнгени ол.

Өңнеш-шыдыраа — дүрүмү бедүүн болгаш угаанга кириишел, кава-даа ойнаары таварымчалыг болгаш чараш база хөглүг оюн. Ол Самагалдай суурда келтерээн, удамсаз чурттакчыларның бирги чери дээш маргылдаа кыырыы көрдүнүп турар.

Инженер П. С. Артамонов — республиканың көскү шыдыраачыларының бирээзи, шыдыраа спортунуң пропагандизи, «РСФСР-ниң спортунуң хөөчүнү» хөрөк демдээниң эдиенчизи. Ол 300 хире шыдыраа бодалгаларын бодуу чогааткаш, перлаларга үндүрген. Павел Сергеевич «Шыдыраа бодалгазының чажыдыг» деп чогаалын ном үндүрер черге дужаарган. Чогаадыкчы ажылыңга чедиишкиниг бол, шыдыраачы!

Ч. КАРА-КУСКЕ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аввйр. Чамдык черлерге бече чаастаар, дыңмирээр. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Агаарның температуразы дүне 10—15 градус, хүндүс 19—24 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аввйр, бече чаастаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 13—15 градус, хүндүс 22—24 градус чылыг.

КИНО

АВГУСТ 10-да

«НАЙЫРАЛ»: «Бобби» 9.30, 12.50, 16.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Этот негодяй Сидоров» 9.20, 12.50, «Сыновья. Большой Медведицы» 10.50, 14.20, 16.20, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Законный брак» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Семь стихий» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Корнавая» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

ТВ

АВГУСТ 10-да
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культуржүнүң хүнүнге. Док. фильмнер. 9.25 — Эки баранныарны көвүдедир. 9.55 — Док. телефильм. 10.25 — «Документ «Р». 3-кү сериязы. 11.40 —Суг спортунуң талазы-биле Европа чемпионады. Эштирн. 12.10 — Эстрада ритмнери. Төп телевидениниң болгаш радионуң эстрада-симфониялыг оркестрнинң концерти. 12.40—«Слово имеет Радкевич». Док. телефильмниң премьеразы. 13.10 — Музейлер болгаш делгелгө залдарындан. 13.45 — Бөгүн — Күш-культуржүнүң хүнү. ССРЭ-ниң спорт комитединиң даргазы М. В. Грамовтуң чугаазы. 13.55 —ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Бардина совет композиторларның ырларын күүседир. 14.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 14.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестиваты —«Чөлээш». «Звезды малийской песни» (Мали). 15.00 — Т. Кузовлева — «Живая вода». Поэма. Автор номчуур. 15.20— Мультфильмнер. «Ну, погоди!» 9-кү үндүрүлгези. 15.35 — Бөгүн делегейде. 15.50 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Поязинниң беседазы. 16.20 — Мультфильм. 16.30 — Төп телевидениниң политиктиг тейлбырлакчызы Ф. Сейфуль-Мулюков-биле аныяктарның ужуражылгазы. 17.35 —«Спорт. Любовь. Фантазия». Киноконцерт. 18.40 — «Бигдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 19.45 — Цыган ырлар болгаш төнцылар. «Ромэн» театрның артистери көжүр. 21.00 —«Уе». 21.35—«Золотое кольцо». Док. телефильм. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Днепр». 23.45 —«Бир эвес кадык болуксазында». 00.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Киев). 00.45—00.55 —Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазында». 8.30 — Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта» 9.00 — Мультфильмнер. 9.20 — Якут телевидениниң программазы. 9.55 —«Победитель». Фронтучу өөнүктер клуузу. 11.15 —«Дебют». А. С. Пушкин аттыг Горькийниң опера болгаш балет театрының солисги С. Цветков танцылаар. 11.40 — «Солдат и змея». Уругларга телешиин. 13.00 — «Кинопанорама». 14.30 — Кижи — черниң ээзи. 15.30 — Стадион — бүгүдеге. 16.00 — «Музыка часов». Док. телефильм. 16.10 — «Фестивальконкурсы... концерты...». 17.10 —«Зеленый фургон». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.30—Делегей байдалының долчулалы. 19.45— «Пушкино на Оке». Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—А. Блок. «Родина». Фильм-концерт. 21.00 — «Уе». 21.30— 22.55—«Исполнякздй обязанности». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыраал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет информациязы киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң солуп келбей» баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3096.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дериктериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01050.

Государственная
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 186 (12876) | 1985 чылдың август 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көлеен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде

КАМНАЛГАЛЫГ БОЛГАНЫ ДЭЭШ

1985 чылдың бирги чартыында одалга-энергия курлавырларының камнавылгазы дээш үлетпүр, автотранспорт будурулгелериниң, турут болгаш коммунал-амыдырал хандырылга организацияларының ортазында социалистиг чарыштың үнелиишкининиң улуг сорулгалар салдынган. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаагы доктаалын ёзугаар бисие капитал тудугнуң хемчээлин ийи ажыг катап улгадыр ужурлуг. Ол улуг тудуг программазын боттандырарынга төп болгаш кожа областарның, крайларның тудугжулары база иээп дузалажыры көрдүнген.

Ынчалзажок, доктаалда айыттынган хемчеглерни боттандырарда бирге дугаарында бо чылдың планныг даалгаларын күүседири дээш бүгү күштү, курлавырларны моокнээри, күш-ажылдың сагыгга чүрүмүүн быжыглаары, организанчы ажыды күштелдирери негеттинип турар. СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели капитал тудугда байдалды эжиндери-биле совлгу үеде боттуг хемчеглерни ап чорудуп, ону доктаалга ынчээнгейде алган. Оон түнелиинде тус тус тудуг организацияларында ажыг-херектиң байдалы элээн эжижээн. Ч- болганда тудугну ийи эзлчеглиг ажылдаарынче шилчүдери боттанып турар. «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелели, «Шагонартажстрой» трест, «Красноярскгэстройнуң» № 3 КМК-зы болгаш есие-даа тудуг организациялары чартык чылдың тудуг программазын ажыр күүсетпилээн. А «Тыва иодээ тудуг» трест бирги чартын чылдың түнелиниле РСФСР-ниң Иодээ тудуг министерствозунун болгаш тудугнуг болгаш тудуг материалдарының үлетпурунуң ажылдамчыларының профзвилел ТК-зының трестер аразында шилчүнүр Кызыл туғу-биле шаңнаткан.

Капитал тудугда чедишкиннер-биле чергелештир амдаа организас чең, ажылды чедир удуртуп башкарбайн турар чоруктардан хожудаашкын эвээш эвес. Дыка хөй тудуг организациялары планныг даалгаларын күүседип шыдавайн турар. Тудугжуларның ажылдаар, чурттаар байдалдарынче сагыш салыышкынның чавыс деңгелинден ажылчынар турумчуп ажылдавас, үнер-кирер чоруктар уламчылап турары-биле моон соңгаар эптежин болбас байдалды партия организациялары тургузар ужурлуг. Ол шыкаш тудуг материалдары-биле хандырылганы эжижидери дээш боттуг хемчеглерни ап, ол адырның будурулгелериниң ажылын СЭКП Кызыл хоорнему, райкомнар, хоорайлыг үүсконнар шыңгызы контролга алыр ужурлуг. Бо талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинаттың үлуг панельдиг бажың тудуунуң цегин кысца хуусаада ажыглалга киирери, будурулге күчүзүн шалыпның шиңгээдири онзагай ужур-дузалыг. Тус чергиң тудуг материалдарын ажыглаарын эжижидер соруга-биле районнарда бар сезонлуг тууйбу цехтеринің ажылынче ничээнгейни углаары үениң негелдези болуп турар.

Тудуг материалдары-биле, машина-техника-биле хандырылганың негелдеге четпес байдалындан тудугну бригадаларның ажыл чок, аназ хүн эрттирер чоруу-биле эптежир арга чок.

Республиканың тудугжулары партияның XXVII съездизиң күш-ажылчы төлептиг белеткерлиг үүлүүр дээш туржуп турар.

Бөгүн — Тудугжунуң хүнү

БЕДЭЭН БАЖЫҢ, ӨСКЕН МЕРГЕЖИЛ

Ыракта-на үш-дөрт суургалыг кранныр дээрже үзеңип алган турарын эскерер бис. Мында чаңгыс эвес объект туттунуп турар. Чоокну үеде бедип үнген үш панель бажың чурттакчыларының эргежинде киргем. Чаа микрорайон улам калбарып, бажыңнары немежип турар. Ам мында 160 аал чурттаар эзтпек хевирлиг бажың, Сельхозтехкуркомнуң 110 аал чурттаар бажыңы туттунуп турар. Бо тудугларны эскербейн баар кызычыг чок деп болур. Найысыладың ажучылары аэропорттан Бай-Хөөк кудумчулап кел чораашаа, бир-ле дугаарында ону эскерер. Чурттакчыларга таварымчалыг кылдыр, бажыңнар-биле чергелештир чаа магазиннең хемазын салып эгелээн, үруглар садың база тудар. Каш чыл болгаш чаа микрорайонга школа база ажыглалга киирер.

Хоорайның эң улуг бажыңнарының бирээзи мында туттунуп турар. Оон таваан салган бригада «Кызыл тудуг» эргелелиниң Н. А. Панинге удуртқан бригадазы. Ол үеде тудугжуларга чораашын салыжымга кирип келди. Бир удаа чайын, дараазында кыштың чыккылама соогунда оларның ижин сонуургап чорумда, болаага үш хире бажың турген чүве. Ам көрүп турарга, кода-хоорай болган — узун бажыңның хамазы доозулган, чүгле соолгу чедиргі блогу артқан. Ында база-ла баштайгы тудуп эгелээн бригада тур, төндуруп турарлары ол. Ынчангы-ле Владимир Кужугет, Андрей Хүрбээ туйбу салган чай чок турлар. Владимирниң мергежилги ескен, дөртку разрядты шингээдип алган, а Андрей коммунистиг күш-ажылдың шалычызы атты чаалап алган.

Бригаданы Күш-ажылчы айдар орденниг III чергежиниң эдилекчизи, он сес чыл тудугжулап турар коммунист Н. А. Панин удуртуп турар. Дөрт чыл бурунгаар чаа бригадирлей бергеш, улус ызырымнас деп турген оон хомудалды ам читкен. Бригаденың бижүү ээзээ тургустурган, оолдар мергежил турар. Соолгу чылдарда үш кижи коммунистиг күш-ажылдың шалычызы болган, үш кижи ол ат дээш туржуп турар. Башкарыг үеде тудугжулардан кым эки ажылдап турарын ойтыраорга, шала тыртылчок турган болза, ам бир үн-биле бешаады чедир адаптаар болду. Александр Сарыглар, Валера Монгуш, Дмитрий Сава. Соолгу ийи дашчы эргелеле эрткен дашчылар конкурузунга үшүү черии эзлээн.

Камгалал барт кеткен дашчылар дүү бедиктө каступ турлар. Крон башкарыкчызы өнүкчүк Люба Бичеоол үшүү каатче чүгүн кедурүп, күчүлүг машиназын таваар башкарган. Түүйбу салыкчылары кран башкарыкчызы чокта ажыл чок артар,, ынчангаш хандырыкчыдан, материалдар сеергүп турар чоланыдан, чер дескилээр механизмнер башкарыкчыларыдан, хоюдуг салбырының ажылдакчызындан эгелеп, тудугнуң бүгү звеноларының бот-боттарынан хамаарыылгалыг. Оларның кайы-бирээзинге туруушкун болурга-ла, ескелериниң ажылы узуктелир.

Бригадир хандырылгада узуктелишкиннерни, ажылдың четче механизастаттынмаанын чүгээлеп турду. Чижээ, хоюдугга херек элезинде хөй даштарны ангыларары, ону чээрби метр хире черге дажыглаары ажылга шаптыктыг. Ийи чыл бурунгаар бригада керээзинче шилчээн. Чаа ерга будуүүкчүлүг ажылдаарынга салдөөлүг болуп турарлары чугаажок. Кижен бүрүзүнүң ажылга хамаарыылгазы ескерилген. Июль айда прогул чок ажылдааннар. Тудут-монтаж ажылдарының хемчээлин 102 хуу күүсеттинген. Ынчалза-даа хандырылга чурумчуүн кошкаганы-биле анаа туруушкуннар бо-ла болур. Ол дээш администрацияның шалыңым керээ үскени-биле калзып турар болза, ажыл эжижир деп, хоочун тудугжу сенел турар. Бир эвес үзүктелишкини болбаза, блоктуг чыл темнузунга чедир доозуттар ерге бар. Ийи-үш эзлчегии организастап болур турбузе, чаңгыс эзлчегге безин ажыл тывылбайн баар түннер эвээш эвес товарлыр. Оон түнелиинде объектиниң хожудаашкынныг ажыглалга киирер, хөй эде кылыышкын, брак болдурар чорук үзүп келер.

Тудут бригадазында коммунистер болгаш комсомолчулар ескелерге үлегерин көргүзүп турлар. Коммунистер прораб Ю. А. Мартынов, бригадир Боду, дашчы Валерий Чымдың олар коллективке кижизидилге ажылын күштелдирериниче сагыш салып турарлар. Слава Монгуш, Гена Ондар, Николай Сава башкаш ажылынга кызымак комсомолчулар хун нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Тудугжулар хүнүнге турескаактаан социалистиг чарышка бригада кежигүннериниң шүүлтүзүү идепкейлиг киришкен.

Салган түүйбу каравка хазулдүр-ле бедип турду. Эң тайбың мергежилдиң кижилериниң тургузуучу ажыл-ижин хензиг када-даа бол, хайгаарал көөр аргалыг болдувус. Оларның холу-биле тутқан чаа микрорайоннар, кудумчулар хун бүрү немежип, Кызылвыек улам аян-шинчи кирип, өзүп, хөлжүп орар.

Байырлал-биле, эргим тудугжулар! **А. ХОВАЛЫГ.**

ЧУРУКТА: Н. А. Панининиң бригадазы ажыл соонда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТУДУГЖУ

Тудугжунуң мергежилин чөр кырында эң буянныг, чаагай, тайбың мергежилдерниң бирээзинге хамаарыштырып турары аназ эвес. Хоорай, суурлар, фабрика, заводтар, эмнелгелер болгаш школалар, фермалар болгаш мастерскаялар, оруктар болгаш көвүүрүглер тудугжунуң хөлүнден эгелээр, оон күштүг, шевер холдарының ачызында бодаран, чонга бараан бээп турар болгай.

Бистиң республиканыстың хөгжүлдезин ап көөр болза, база-ла ындыг. Амгы үениң депшилгезин бөзүнде сиңирген найысылал Кызыл, Совет Тываның улуг индустриязының баштайгылары «Тыва даг-дүгү», «Тыва нобальт» комбинаттар, Ак-Довуран хоорай, Хөөү-Аксы ажылчын суур-, районнар, совхозтар топтериниң хүнден хүнче сайзырап, чечектелип орар хоорай, суурлары тудугжуларның шевер холдары-биле, кызымак күш-ажылы-биле туттунуп, тургустунуп келген болгаш аш-даа улам чаагайжыды тутпунуп-даа турар.

Республиканың тудугларында ниитизи-биле 13 муң ажыг кижи хаара туттунган. Оларның аразында хөй чылда ак сеткилдиг, кызымак күш-ажылы-биле чонның хүндүткелии чаалап алган эрес-кежээ тудугжулар найы хөй.

Иодээ тудугжу, «Тыва иодээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зынга комплекстиг бригаденың бригадири Шойдар-оол Сантитович Күжүгет чүгле бодунуң кызымак ажылы-биле эвес, а эш-өөрүн шалыпчы ажыыче организастап, аргадуржулгазын, билиг-мергежилин оскелерге харам чок дамчыдып берип турары-биле сураглыг. Хөй чылдарда мурнанчы, ак сеткилдиг, хүлээнген херээнге бердиниген ажылдап келген тудугжу бригадирниң ажыл-ижии чүгле Тывада эвес, а ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Иодээ тудуг министерстволарында билдингир, хөй удаа демдегледип келген. Ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң меңгүн медалы-биле, есие-даа шаңналдар-биле демдеглеткен. Хоочун бригадир бо чылдың апрельде чаа бригаданы бодунуң нүзели-биле хүлээп алган. Оон мурнунда хожудап турарларның санынга турган ол бригада ам «Барлыкө» совхозтуң уруглар садының тудуунда эки ажылдап, келир чылын ажыглалга киирер ужурлуг тудугну бо чылдың төнүзүнде доозуп, чаштарны хүлээп алыр кылдыр дужаарын хүлээнген.

Николай Велигодскиң шериг албанын эрттиргеш, 1964 чылда комсомолчу путёвкабиле Кызылдың тудугларынга кээп ажылдай берген. Ол шилип алган мергежилинге чээрби ажыг чылда ак сеткилдиг ажылдаашы, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атка четкен. Оон чаңгыс бригадада кады ажылдап турар эжи Николай Сюр-оол Кызылдың профессионал-техниктиг учылишезинин доосказ, 1971 чылдан бээр тудугга ажылдап турар. Ол болза Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

№ 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчизи, ам бригадир Нина Донгак, «Кызыл тудуг» эргелеядиң дашчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Александр Шаравин, «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда ПМК-зының слесарь-сантехниги Николай Сайгутин бөлүк «Кызыл тудуг», № 48 тудуг эргелелериниң начальниктери П. И. Чербаков биле Б. И. Алехин олар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналының лауреаттары болган.

Республиканың тудугларында үстүнде аданыыбыс мурнанчылар дег тургузуучу, чогаадычы күш-ажылы-биле

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ЧОК ЗОНАНЫ ТУРГУЗАРЫ ДЭЭШ

ОСЛО. Холменколленниң спорт комплекизинге тайбың дээш, чепсеглеңишкинни дуглурери дээш демисежирингге боттарының шиитпирлиниң дугайын база кетап медегээри-биле, ядролуг чепсек чок зоналарны тургузар дугайында идеяларны доп-дораан боттандырып чорударын күрүнелерден болгаш чазактардан негээри-биле, он-он муң кижи чыглып келген.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чөлгине секретары М. С. Горбачевтуң бөйүр чедиришкинин изин-биле утпаанар. Ында мынча дээн:

Холменколлендө ужуразыңышкынның хундүлүг киржикчилери!

Делегейде калбарган, боо-чепсекти эдерее будурер чорукту сонсадырынче, ядролуг дайынның айыылын чайладырынче үгленген бүгү улустарның ниити күжениишкиннерин-ге бодунуң салыышкынын киирер дээш силерниң түштүлүнерге бөйүр чедирип тур мен. Делегейниң амгы нарын байдалынга силерниң сөгүш чоавашкыныңарга бис долузубиле каттыжып турар бис.

«Ядролуг боо-чепсек чок болзун!», «Ядролуг чепсек чок Соңгу чүк дээш!», «Боо-чепсек болгаш дайыннар чок делегей дээш!» деп силерниң идип үндүрген лозунгарыңарга Совет Эвилели эң-сеткил каттыштырып турар.

Бистиң чүртүвүс тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның үгленишкыны-биле чорун, улустарның айыыл чок чоруун хандырар, амыдыралга болгаш тайбың тургузукчу күш-ажылга олардың ыдыктыг эргежин камгалаар дээш бодундан хамаарыышкан бүгү-ле үүлдерни кылып турар. Ол өндүр чаагай сорулгаларга совет дөштүкчү политика долузу-биле чөгүртикен.

Ынчангаш бис Черге боо-чепсекти эдерее будурерин сонсадыры болгаш ону космосче кинрбезин дээш, ядролуг чепсектерниң курлавырларын эрги хевээр арттырары дээш, ядролуг чепсектиң шеңеделерин сонсадыры болгаш алдында ону хорууру болгаш чок кызыры дээш, чепсеглеңишкинни бүгү-ниитиң болгаш долузу-биле дүжүрери дээш шиитпирлии-биле демисежип турар бис.

Ынчалза-даа ядролуг дайынның айыылы боттуг болуп артпышаан, ынчангаш бөгүн ядролуг айыылга удур демиселдң бүгү хемчеглер биле күштелдирери, тайбың дээш чаагай түрө-сорукка үндезилеттинген янзы-бүрү социал болгаш политиктиг күштерниң кады ажылдажылгазын улам ыңай идепкейжидери эргежок чугула чүүл болур.

Силерниң шуулганыңарның кичээнгейниңиң төвүнде боттандырып чорударга силерниң чурттарыңарның улустарының айыыл чок чоруун хандырарының оруунга чугула бүзым болур Европаның Соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының негелдези турүп турар. Совет Эвилелиниң ол идевны деткип турары билдингир болгай, бодунуң талазындан ону амыдыралга боттандырып чорударынга тодаргай базымнарны кылырынга ол белен.

Ужуражыышкынның киржикчилеринге, Соңгу Европаның чурттарының тайбыңга ынак бүгү хөй-ниитизинге бүгү делегейге тайбыңны камгалаары дээш оларның чаагай ажыл-чорудулгазынга үлүг чедиишкиннерни үүзедим.

* * *

Тайбыңның фестивалынга киржири-биле норвег найысылаага хөй-ниитң, политиктиг, профзвилел болгаш өнүктөр организацияларының хөй санныг төлээлекчилерн, күрүне ажылдакчылары, улуг болгаш аныяк чазылыг бөдүүн кижилер — соңгу-европа чурттарының тайбың төлээлекчилеринің шимчээшкининиң активчилеринин хөй санныг отряды чедип келген.

Фестивальдың кол возунчарын — «Европаның соңгу чугунге — ядролуг чепсек чок зона турзун!», «Хирошима кеталтавас ужурлуг!»— деп лозунгарны тайбың чыскаалдың киржикчилери Фрогнер стадионнан бүгү хоорайны кежип Холменколленге чедир кедүүп келгеннер. «Ракеталар херек чок», «Ам дораам керээ херек!» деп лозунгарны олар салып чорааннар.

Ол регионну ядролуг чепсек чок зона болдурары дээш Европаның Соңгу чүгүнде чарлаан демисел чылының иштинде хеделиишкиннерниң калбак программазының түнел болуушкыну Холменколленге эрткен ол фестиваль болган. (СЭТА).

Рейд

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Бистиң республикага тараанық чаагай дүжүдүн өстүрүп алыры амыр эвес айтырыг. Ону ажаап алыры база ындыг. Ол ажыл-агыйларның күскү дүжүт ажаалдазынга белеткелининден кол хамаарыжыр. Каа-Хем районуңу «Бурунгаар», «Совет Тыва» совхозтарының чер ажылдыглары ону эки билир. Чүге дээрге моон мурнунда чылдарда күскү дүжүт ажаалдазынга багай белеткелдиң үрүктарын олар чаңгыс эвес удаа көрүп келгеннер. Ылаңгыя эрткен чылын «Совет Тыва» совхозтуң девискээринге баштайгы хар эрте дүшкеш, дүжүт ажаалдазым дыка саадаткан. Оон түнелиинде тараа чидирин база ээжээ эвес болган.

Кожа бо совхозтарның бо чылгы дүжүт ажаалдазынга белеткелии рейд бригадазы ынап көрген.

— Эрткен чылгы күскү байдал бистиң хөй чүвеге өөреткен — деп, «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол биске чугаалады. — Ынчангаш бо чылын ону каттавас дээш техника септелгезинин шыңарын шыңгыы контролга алган бис. Комбайннар септелгези-биле чергелештир кичээнгейни дүжүт сөөртүр, арылаар машиналарның белен турарынче, тараа шаңнарының дерилгезинче база үгленгирген.

Бо дүннеге чедир ажыл-агыйның 19 комбайныңың он бежин тараа ажаал киреринге белен. Совхоз бо чылын «Енисей» деп бедик будурукчулуг, ажылдаарынга ажык таварымчалыг дөрт комбайнны база алган. Септеттингеи комбайннар шүүлтүзүү хову-трактор түрлеглерында чедиртинген. Ынчалза-даа совхоз төвүнде бажыңнар чанында турган беш комбайнны рейд бригадазы көрген. Артқан дөрт комбайнларны августың 15-ке чедир белеңнең шүгүмүнге тургузарын директор бүзүретти. Оларның септелгезинин мынчага чедир саадап турарының кол чылдагааны — артык кезектерниң чедишпези болгаш оларны башкарар комбайнерлерниң чок боол турвоы.

Ажыл-агыйга ам-даа беш комбайнер чедишпес, ынчангаш ниити күш-биле комбайнларны септеп каар-даа болза, оларны хүлээп алыр кижилер ам-даа билдинмес. Дүжүт ажаалдазы желээзинге чедир ажыл-агыйның ескө адырлаарындан чедишпес комбайнерлерни дилеп тыварын совхозтуң удуртулгазы шиитпирлеп турар. Ындыг-даа болза бир кижиниң септеп каан комбайнынга ескезиниң ажылдакчевес болурун мурнуку чылдарның дүжүлгезиндан көрүп болур. Соонда ажаалда үезинде ол комбайннар кандыгдаа чылдагаан-биле үрелип туруп аар болза, ажаа ажылдап келгеннер мен септеэзэн мен, септеп каапы черле аргажок чораан дээр хевинүү болур. Совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары комбайнар хувааашкының эртеле чорудуп, чаңгыс-даа машина ээ чок арттырбас ужурлуг турган.

«Совет Тыва» совхозтуң кожазы «Бурунгаарда» күскү дүжүт ажаалдазынга техника септелгезинин байдалы колдүүнде-ле база ындыг байдалда. Совхозтуң он сес комбайнының он дөрту белен, артканнары каш хонуктарда белеңнең одурүүнга турүүлгелер ажыл-агыйның кол инженери М. М. Куулар бүзүреткен. Бо чылын чаа келген ийи «Енисейнин» дүржүлгелиг комбайнерлер Арбен-оол Кууларга, Тараачы Чаш-оолга бышыглавын. Ажыл-агыйда кожалаарынга бодаарга комбайнерлер талазы-биле айтырыг чүгээр шиитпирлеттинген. Комбайн бүрүзүнге ажылдаар кижилер бар. Ынчалза-даа моону база каапчал-даа эки деп болбас, үениң негелдези болза —комбайн бүрүзүн ийи эзлчеглиг ажыл-биле хандырары болгай. Ол болдунмас-даа болза, оодаа ийи-үш эзлчеглиг комбайнер турар ужурлуг.

Совхозта ам-даа белен эвес дөрт комбайныңың бирээзинге Кызылдың районнар аразынга «Сельхозтехниканың» каттыжышкынынган алган көнгүс чаа шимчедиичиниң салган-даа болза, ол үш-ле шаа ажылдаваш, шаа турупкан. Ону солуп азы септеп бээрин «Сельхозтехниканың» негээрге, оон удуртукчуларының ону будулдуруп, бот-боттарынче чүүй кагжып туруп бергенин кол инженер М. М. Куулар хомудап чугаалады. Магадыладыг үези безин эртээн шимчедиичиниң совхоз ам боду септээринің кырында келген. «Сельхозтехниканың» талазындан ынаныг ырай тоомча чок хамаарылганы кайы-даа совхозтуң инженер-техниктиг ажылчыларыы чугаалап турду. Септелгеге ажыы-бүрү ременьнер, кольцолар, тормоз манжеттери дээш еске-даа артык кезектер болганчок-ла хереглеттинге бээр, а олар чок болгулаар таварылгалар эвээш эвес.

Кайы-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары чаа дүжүт сөөртүлгезинге боттарының автомашиналары чедер болгаш олар чымыштыг ишке колдуунда белен дап санап турар. Ынчалза-даа арткан каш хонуктарда силос сөөртүр машиналарның кузоваарын бедидер, тараа сөөртүр машиналарга шывыглар дилеп тывар, кузовтар септеп, сыскыыр, техникага ажыглаар кыяврачөө чүүлдер сөөртүр талазы-биле ажылдаа ам-даа эвээш эвес дээрзин рейд тодаретикен. Дүжүт ажаалдазынга ескө автобудурукчулар чоглаачыларын кичиртиреринин айтырыын чогумчалыг шиитпирлээри база чугула.

Дүжүт түлээп алыр пунктулар, шаңнар белеткелинде, механизаторларның чоглаачыларның ажылдап, чурттаарынга таварымчалыг байдалдар тур, гузар талазы-биле ажылдаа кайы-даа ажыл-агыйларда ам-даа эвээш эвес.

Дүжүт ажаалдазының темпизи, ону чидирер чок ажаал алыры оруктарның байдалындан база улуг хамаарылгалыг. Ажыл-агыйларда кол оруктарны дескилеп, чалдал турзаадаа, кыдыг, озалаш оруктар бнөзи хевээр ортып келген. Бо чөлгы суггур чөстөр ол оруктарны чүй шаап, дыка үрээн. Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының, орук ажылдакчыларының мурнунда бо талазы-биле ажыл эвээш эвес. Ону даарый шиитпирлээри чугула.

Кожа совхозтарның ховуштөлдеринде бо чылын тараанық үнгенн аавюк. Өстүрүп алган дүжүттү чидирер чок ажаал алыры — берге айтырыг. Ону хынамчалыг, ыяш белеткелдиг чорудар керек.

РЕЙД КЕЖИГҮННЕРИ: В. АРТНА — «Бурунгаар» совхозта аккумуляторщик, М. САЯ — «Совет Тыва» совхозта механик, Н. БАЗЫР — «Шынның» корр.

ЧУРТТУҢ ТУДУГ ШӨЛДЕРИНДЕ

Улус ажыл-агыйының тудугжулар ажылдаваан турар чаңгыс-даа адыры чок. Олар фабрикаларны, заводтарны, хоорайларның болгаш суурларның чурттавчыларынга бажыңнарны, энергетиктиг база транспорт объектилерни тудуп турарлар. Профессионал байырлалының будуузунда тудугжулар курлавырларны диилеп тыл, четистерни болгаш «кызыл черлерни» эдип, ынчангаш түңнел коргузуглер дээш канчаар ажылдап турарыл СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып турар.

ХҮНДЕ-ЛЕ ДӨРТ БАЖЫҢ.

Найысыладың № 2 башың тудуунуң комбинадының специалистериниң түткен бажыңнары дамай кезектерден тутунган-даа болза, оларны будаары берге. Оларның «ортбуленизинде» чээрби дөрт бот-боттарынга домейлешпес ындыг аалышкылер» бар.

Будуруге чурттарга бажыңнарын эптел-тургузар аргажe долузу-биле шинчүүзин: квартиралардан, коридорлардан, чаа-лифт болгаш ескерлерден кезектерден тургустунган бловтарны таварыштыр салып тургаш, кандыг-даа хевирниң бажыңын кылып ап болур.

— Цехтерни чаартып кылган соонда, чаа технологияже шинчүүзин бис—дээ, комбинаттың кол инженери Н. Пехтер чугаалап турар.—Оң шынарны эккежидер арганы берген. Муса Джалиль кудумчузунда чаа дужаттынган корпустарның күзүлгэлэрин чүдүнүп турар шокар саазын-биле шыпкан.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Ташкентиниң мотор заводун тудуп турар коллективтер төлевилээр, тудар болгаш чүүлер шиңгээдир бо үш чаданы катай күүседип турар. 1987 чылда ажыглалга киирер бо будуруглерге 100 ыт күштүг дизельдер цилиндр блоктарын будуруп үндүрүп эгелээн.

ТМЗ-де ажылдарның төлевилел чадазындан эгелеп шапкынылыры Харьковтуң «Гипротрактороселькозмаш» институдунуң специалистери тамдырган. Тудугжуларга олар аңгы блоктарлыг шийгларны дамчыдып берип турер. Оң ажылдап кылышкыларга үндезилээш будуруге дузалал цехтерни — инструменталдыг болгаш стандарт эвес дериглер цехтерни туткан. Ында бирги станоктарны, ажылдап шыырының тептерни, чыып эптээр шугумнарны, бүгү-ле мотор хереглеедерни тургускан. Механика-эптээшкин будуругазын ажыглалга киирген соонда, ол бүгү агрегаттар 10 гектар шаандут корпусче «ээже бээр».

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга будуруглерниң, чаа тудугларның складтарында эвээш эвес ажыглаттыкшаан дериглер чыыгланын демдеглээн. ТМЗ-ның дуржулгазы тудугнуң тутунуп турар үезинде чаа технике ажыглаларының айтырыгларын чептүг шинтирлээрин коргузуп турар.

Амгы үеде ажыглалга киирер цехте шеверлекчилер ажылдап турар. Бирги агрегаттарның таваан салып эгелээн. В. Сорокининиң, В. Часовникованың бригадалары чедишкинниг ажылдаан. Үеин камнап алыры-биле олар демир-бетон кылыгларны цехтиң крышазының адаанга демир опалубок тургускаш эптеп эгелээн. Шыгыларны кедурер бетинде, черге улуг блоктар кыадыр бүрүн белеткеп ап турар.

Амдыызында шимчедикчиниң 300 кезектериниң хөй кезии Минскиниң мотор тудукчулары берип турар. Тудугну кучулар шиңгээдип алыры-биле чергелештир кылганы ташкентчилерге сорулгаларны тодарадырынга дузалаан: чыл төнүүзүнге чедир мотор кезектерниң үштүң бир кезинин заводка кылыр. ТМЗ-ниң дигэльдерин Ташкентиниң трактор заводу алыр. Тудуг шөлүнде ажылдың темпизин дургедеткени трактор тудукчуларының сорулгаларын база тодаратканы: бо чылдың дүүгүт ажаал алышкынынга олар 100 күчүүрүг шассилерни хөвөн ажаар машиналарга берип эгелээр. Олар шөлге шенелдеми эртер.

В. ДЕМИН,
СЭТА-ның корр.

Ташкент.

САЯН-ШУШЕНСК ГЭС-ТИҢ ТУДУУНДА

Чуртта эң улуг дээн Саян-Шушенск ГЭС-тиң сөөлгү онгу агрегадының тудуу эгелээн.

Тоску турбинаның энергиязы бош чыл төнүүзүнде алырын баштай планнап турган. СЭКП ТК-ның болгаш эртем-техниктиг депшилгенни дургедедиринниң айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралга шүгүмчүүлээри ээрелиг чергелеп, тудугжулар социалистиг түлээлгелерин эде кергеп. Ажылды эжиндип тургаш, чыл төнүүзүнге чедир чүгле тоску эвес, онгу агрегатты ажыглалга киирерин олар шинтирлээрин.

— Станцияны чүгле Майна ГЭС-биле деңге ажыглалга киирип болур — деп, «Спецгидроэнергомонтаж» эргелээдиң начальниги Н. Затовский чугаалап турар. — Оон күүүзү Саян-Шушенск ГЭС-тиң чаңгыс машиназының үштүң бир кезии болзаанок, бо станцияга суг шыгжамырының деңнелии таварыштырар кол онаалда онаашыр.

Майнага тудугжулар хоюудаашының ажылдап турган ынчангаш четпестерден чайлаар дизе, тудуг ажылының бүгү чадаларынга ажылды организастаарын эжиждип, бүгү киржикчилерниң харылзаазын бышыглаар апаар.

Бригада керээзиниң негелдерин база чаартаан. Хөрү үеде ийи тудуг шөлүнге ажылдаар арганы тургускан. Ол адырларның бот-түскейлең чоруун калбарткан. Ажылчын минута бүрүзүн, техниканы чеп ажыглап турганыңдан, чыдып каан турган коллективтерниң ажылы элээн шуудаан.

Ажылчын дүгүй биле онгу турбинаны тудуштурар нарын операция шинтирлиг шенелде болган. Боттарының дериглерин ажыглап тургаш, монтажниктер белдирлерин ийи катап дүрген тудуштургаанар. Оң ийи чүс тоона «быжыглаш» шөлүнде тургустунган. Мында ол башкы генератор статорунче пластина эптеп салыр ажыл чоруп турар.

Ю. ХОЦ,
СЭТА-ның корр.

Красноярск.

ИЙИ ДАКПЫР БАЙЫРЛАЛ

Тудугжуларның профессионал байырлалы «Тыва кодээ тудуг» трестиң ажыл-ишчилеринге ийи дакпыр байырлал боол демдеглеттинип турар. Бирги чартык чылдың түңнели-биле трестиң коллективтери РСФСР-нең кодээ тудугларының коллективтериниң арезынга тиилекчи боол, Россия Федерациязының Кодээ тудуг министерствозунуң түдүлүнүң болгаш тудуг материалдарының ажылдакчыларының профсөвилел ТК-зының шиликтер Кызыл туту-биле шөлүктеп. Ол туулгу тывысканың бистиң тудугжуларывыс ажыглаан чүгле бадык үнелеп дээш кербеин, оңу харын уламда бедик бүдүрүүчүүт, шынарлыг ажылдакчыларга даалга, тура-соруктуг шөлүрүп турар аванс дээш көрүп турар. Ажыл-чорудугаанга сөөгарып көөрге, будуруглге коргузуглериниң эжиктиринге СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нең Министрлер Чөвүлелиниң сагыыла-чурумну, организастыг чорукту быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле сөөлгү доктаалдары болгаш аңгы дүүштүр ап чоруттунуп турар хөмчелер улуг солдарын чедирип турар. Сагыыла-чурум үрээшкинни дыка кызырыгаан, анаа турүүшкүн эвээжээн, мастерлериң болгаш бригадирлериниң роло бедээн.

Трестиң КМК-ларында бригадалар аразынга соцөөлистиг чарышка үнген, 2-ги кварталтарда № 741 КМК-да Ш. С. Кужугеттиң удуртканы комплекстиг бригада шылгаран келген. Ол ышкаш № 585 КМК-да В. Балдинниң, № 1070 КМК-да Р. Тевүттүң бригадалары база будуруглге даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, тудуг-монтаж ажылдарын эки шынарлыг кылып турар.

Ол болгаш ескe-даа мурнакчыларның ажылын демдеглеишээн, трестe тудуг будуруглгезиниң ёзулуг мастерлери эвээш эвес тыптып, бызыглып келген деп чугаалап болур. Социалистиг чарышка бедик коргузуглери дээш 28 тудугжу чазактың бедик шөлүнделары-биле демдеглеткен. Оларның аразында Ленин орденниң эдилекчизи К. Б. Ооржак (№ 741 КМК), Октябрь революциязы орденниг Н. И. Кудымов (№ 585 КМК), Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг А. А. Черепанов (№ 1317 КМК) болгаш ескелер-даа бар.

Трестиң күш-ажылчы коллективтериниң иштинде «Хөжудап турарлар чок ажылдаарга» деп ыңгыырыглыг социалистиг чарыш иштерел, кесээ түңнелдерге салдарын чедирип келген. № 1070 КМК-ның коллективи барык будун бөш чыл дургузунда хожудап турарлар чок ажылдап келген. Социалистиг чарышка КМК чаңгыс эвес удаа шөлүнделдиг черге чедип турган. А эртикен чылдың сөөлгү кварталында болгаш бо чылдың башкы кварталында РСФСР-нең Кодээ тудуг министерствозунуң профсөвилел ТК-зының Кызыл туту-биле шөлүктеткен. Ол КМК-ның ажылының дурзулгазын өөренир, ескe коллективтерге иштередир талазы-биле хемчелер алдынып турар.

Трест бо чылдың чеди айларында тудуг-монтаж ажылдарының планын 103,7 хуу, ажыглалга киирер тудугларның — 105,3, барааның тудуг продукциязының 109,3 хуу күүсеткен. Бедик шөлүнделге соруктуг киржишаан, трестиң коллективи бедиктен хүлээлгени алган. Чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын ажыр күүседир, күш-ажылдың будуруккүлүүн ос-туреринниң темпизин 5,1 хуу чедирер болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чингедир. Ол СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белээзинге болуур.

З. БОРТИКОВА,
«Тыва кодээ тудуг» трестиң партия организациязының секретары.

ЧУРУКТА: трестиң телээлекчилерингe Кызыл туктуг СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжаның тыпсын турган үези.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Тудугжуларны дүрүм өзүгээр башталгы ажыдыкчылар деп адаар. Олар заводтарның, болгаш электростанцияларның биографиязын ажыдып, чаа орун-башынче кежерин чоокшуладып, транспорт объектилерин тудуп турарлар. Тудугжуларның ажылдаваан туразы ыңдыг адырлар чок. Улус ажыл-агыйын интенсификациязының оруунче шилчидерин дургедедиринге эргежок чугула нүрлээырларны мөөңнээриниче олардың күжениишкиннери утпаттан.

Тудугжу хүнүнге — профессионал байырлалга турескаактаан байырлыг хуралдың киржикчилери тудуг конвейериниң адырларының ажыл-херектериниң болгаш соруглаларының дүтөйын чугаалажып көргеннер. Ол Москвага август 9-та болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дергазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, СЭКП ТК-ның Тудуг килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. Ф. Исаев, министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткучулары, социалистиг чарыш тиилекчилери, найысыладың хөй-ниити телээлекчилери олурган.

Ыраакы Чөөн чүк болгаш Забайкалье районнарынга тудуг министри А. А. Бабенко илеткел кыган.

Беш чылдың онаалдарын чедишкинниг күүседир дээш адырның бүгү ажылчиларын бүгү күжүн, биилгелерин болгаш дүрзүлгазын үндүрелер деп, байырлыг хуралдың киржикчилери айытканнар.

(СЭТА).

ООҢ ЧОРГААРАЛЫ

Августуң хүнү Танды-Уула сыңмаң кырандан харап алган, чылын болгаш чырын чажып турда, кобальтылыг Хөөу-Аксының соңгу-берыын талазында, бедик даглар аразында «Мыйыстыг бода мал фермазын» деп бижээн тудуг шөлүнге чеде берген мен. Ында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Хуна-оол Туматович Натпит-оолдуң бригадазы куш-ажылчы сорук кире берген ажылдап турар.

Демир-бетон оргаларлыг, хары угда чүс иштин ажаалтежээр кедергей улуг канаваның иштин бригадазының тудугжулары маңзе-биле шалеп, иштерни ажаал тургузарынга таварымчалыг кылдыр эптит-демниг ажылдап турду. Чаа дилген ыяштың чүкүүг, тайгазыг чыды кажаа иштин долуп, чиңгир ногаан эзимнерни сагындырар.

Тудугжулар тур чапсарлай бердилер. Амыр-менди солуушуп, агаар-бойдусту чугаалажып чорүй:

— «Тыва кобальт» комбинатка бо фермаңы ажыы чүл?— дээримге, бригадир долгандыр нербүүлээн тайыырбырадыр:

— Чуртка Аъыр-чем программазын амыдыралга бот-тандырып эгелээнин-биле хол-бааштыр мыйыстыг бода мал фермазының тудуун эгелээн бис. Бо хүнге чедир кыдыынган ажылдар хөй, чыл төнүүзүнде ажылгалга киирер соруглагы салган бис. Ферма тургустуларга, моон алдынган эът, сүт дегжилериниң, металлургтериниң, тудугжуларның чемненир столунга салдынар үнелит немелде болур. Ол ышкаш, чамдык үүлгер алган черлерин, комбинаттың эмнелге профилакторийин, Хөөу-Аксы суурнуң чурттакчыларын база хандырары пер-дүнген.

— Тудугжу эш-ажуулер дүгээнда чүнү эвээреп боор силер, Туматович? Кымны ылгап болурул?

— Бистиң бригадада эки ажылдап турарлар хөй. Оларның биографиязын Маадыр-оол Кызаканны хемаарыктырып болуур.

Мурнакчы тудугжу М. Кызактан-биле таныжып керээлиишкер. Маадыр-оол Тулушевич ортумак сынныг, тырык мага-боттуг, тыва тоолдарда дег өтүмен кижиниң турун базаар» ажыл-ишчи сорукту дээрэн дашпындан-на илдең болду. Хайныкпан ажыл-иштиң хостуг үелерин ажыглап, оон-биле чугаалажыкаш, эртип келген күш-ажылчы оруун билип алган мен.

Маадыр-оол Хөөу-Аксы сес чыл школазын доозуп турда, комбинаттың улуг тудугларыңарыкшы, тайга черге дээржe бедик унуп, эгелей берген.

— Ачамның күзээнин ышкаш, 1968 чылда комбинаттың гидрометаллургия цехинин будуруге корпустерының тудуунга ажылдап эгелээнимн ол. Ынчан он сес харлыг турдум. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Иргит Оруктчеевич Меңгенин бригадазынга киирип, оон өөренекчизин болуур аас-кежиктиг болганымны черле үптас мен. Тудугжуның мергежилиниге мени өөредип каан кижи ол-ла болгай — деп, Маадыр-оол Тулушевич чугаалап орер.

Кызыкмак, чүтөүлдүг кижи кандыг-даа ажылга дораан өөренип бээр. «Балды тутса — тудугжу, маска тутса — дарган кижи бистиң Маадыр-оол болбазыкпе» —дээн И. Меңгенин сестери шын болуп, М. Кызаклан ажылынга мергежий берген...

Чымыш долган чылдар эртип-ле турган. Хоочун бригадир, алдарлыг тудугжу И. Меңге пенсияже үне берген. Оон өөренекчизин Маадыр-оол Кызаклан 4-ку разрядтыг бызаңчы-бетонщик болуп ажылдап турар. Ол хөй мергежилерни шиңгээдип алган, херек аларза опалубщик азы арматурщик-даа болуп шыдаар.

Маадыр-оол Тулушевич ам боду ажыктаанынга дергыныкчызы, элээн кижини тудугжуның буянныг мергежилиниге өөретикен. Оон өөренекчилериниң бирээзи Александр Мартыкмаа шеригден халажып келири билек, М. Кызактан бир чыл дургузунда дергыныкчылаан болгаш ам кады-кожа ажылдап турарлар. Хөөу-Аксының № 2 ортумак школазының 9-ку класын дооскан Виктор Куулерны бо чайын база хайгаарал-га ап, тудугжуның мергежилин-биле таныштырып турар. Салгадан салгалче билигмергежилердиң дамчып турарының кеску чижээн моон көрүп болур.

1985 чылдың июль айда Металлург хүнү болгаш комбинаттың 15 чыл юбилейн-биле хөлбаштыр, М. Кызактанны хүндүлеп бижик болгаш акша шаңналы-биле шаңнаан. Ол акча сорузе-даа, тудугмонтаж ажылдарының планын 125 хуу кыдыр күүседип, күш-ажылдың будуруккүлүүн планда көрдүгенинден 2,5 хуу бедиктен бригадазының чеднишкиннеринге оон артык чоргаарал, ында мээң кинрген үлүүм база бар деп сеткил ханыяшкын-биле бодаан.

О. КОРОДА.

Чартык чыл түңнели-биле тудуг организациялырындан «Кызыл тудуг» эргелели тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобчөвүлелдиг болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Бюрозу тугу-биле шаңнаткан. Бедик шаңналга хейзат кирген тудугжулар улам соруктуг ажылдап турар. Чеди айларның планын А. Д. Воронининиң бригадазы 122, В. Е. Дубининаның 112 хуу күүсеткен. Өскe-даа, бригадалар партияның XXVII съездизинге тураскаактаан 27 күш ажылчы шалыпчы декадага идепкейлиг киржип турарлар.

Бригадаларны аңгы-аңгы тудуг объектилеринде быжыглаан. Мурнуу чаа микрорайонда дашчыларның болгаш шеверлекчилерниң элээн кап бригадалары ажылдап турар. А. Д. Воронининиң, Н. А. Паниининиң, Е. С. Бизлеванын удурткан коллективтери тудугну үезинде ажыглалга киирер дээш күженишкининиг ажылдап турарлар. Тудугжулар профессионал байырлалын күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуп турар.

Тудугжулар байырлалы СЭКП хооркомунуң бюро кежигүнү Чүлдүмоол Донгактың ог-булезинге база байырлап. Оонуң ээзи Ончумаа Хомушкуевна оон-биле он сес чыл кады ажылдап келген. Оглу Виктор база тудугжуның мергежилин шилип алган Донгактар шупту эки ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: «Кызыл тудуг» эргелелиниде П. А. Паниининиң бригадазында кран башкарыкчызы комсомолчу Любовь Бичеоол, Ч. Донгактың бригадазында чээрби чыл чедир ажылдап турар хоочун тудугжулар коммунист Д. Д. Ондар, хөөдүг салбырының ажылдакчылары О. Х. Донгак биле К. Д. Чалзап олар ажыл үезинде, чаа тудугда.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХОМУДАЛДАР, ШАПТАРААЗЫННАР

Чаа Шагаан-Арыг хоорайны тудуп эгелээнден бээр чаа-ле он чыл ажыг турар. Ында ам чаагайыкшы тутпан беш кат чурттагга бажыңнары, үлеттүр будуруглелериниң, социал-культураның тудугларын бедип үнген, хоорайның кудумчуларын чаагайдып, чурттагга бажыңнарының, кудумчуларның ногаан шинчизин кижиниң сагыш-сеткилин өөртүп келир. Чаа хоорайның кезии үези улам магаданыыт. Кажы-даа телевизиге бээрге, түңнүүн турар чаа тудуглар, олернең чанында автокранар болгаш суургалыг улуг кранар бедик үнген, согунарын сунулган шинчилер чоруп турар.

Чаа Шагаан-Арыгже Кызылдан кирер дүктүң башында-ла хөй каът ийи улуг түүйбу бажыңнар доостурунуң кырында келген, оон чанында ажыл хаймы дораан-на эскертинер. Олернең биржээн —партия райкомунуң болгаш район Советиниң күүскомунуң административтиг бажыңы, а ескези — автоматтыг телефон станциязы-биле кады районнуң харылзаа белдири. Оон тудуун дүрген доозуп, ажыгдаага киирер дээш мында хөй күштүг мөөңнээн. «Шагонартзхстрой» трестиң № 20 КМК-зының Г. Лисовский болгаш А. Боев удурткан бригадаларының кежигүнү бадыткады. Хоюдуг-бетон белдирингден келген бир самосвал иштин бетонну кудуп, десяилеп кааткаш, тевкпылаан орлар. Элээн болганда база бир самосвал иштин бетон экелди.

—Моону башкы иштинде ажылдап турар улус алыр ыйнаан, биске оон те кажан келир — деп, тудугжуларның бирээзи К. Хомушкуу хомудаан сеткилин илереттин.

№ 20 КМК-ның Анатолий Моложон удурткан бригадазы трестиң бүдүрүлге баазазының тудуунда ажылдап турар. Ийи каът түүйбу бажыңны доозарының кырында келген. Ынчалзаакок бистиң берген күнүүсте бригада бүрүнү-биле «түнге дадыгып» күнээн. Чылдагаавы — оон мурнунда дүн тудуг шөлүнге республиканың дар-техниктиг инспекциязының ыңнакчылары чораап, аранны ажылдадырын чөпшээреевейн берген.

— Бажыңны бис шагда-ла дооскаш, ам бир бажыңны орту киирер туда берип болур турган бис. Чыл эгезинде ийларда түүйбу чедишпезинден дыка бергедедивис. Ам бодур, кандыг-ла бир чылдагаандан ажыл шимчеестеп турар бээр. Бо чаныыста бажыңның фундаментизин белеткеп, кудуп ап болур турган бис. Ынчалзаакок элезин, дой, цемент дээш материалдар дүжүрүтүмзээни-биле хоя дегбээн. Кайы-бирээзинге ажыл үстү ээрге, ескезинге ажылдап турар арганы тургузары чугула.

Үстүнде чугаалаанындан апырга, бригадирлер болгаш тудугжулар боттарының ажылының түңнелинге улуг-ле көрүүвейн турар. А КМК-де болгаш трестe Г. Лисовскийнең болгаш А. Моложонуун бригадаларының ажылын канчаар үнелеп турарыл? Чеди айларның тудут-монтаж ажылдарының планын Г. Лисовскийниң бригадазы 119 хуу, А. Моложонуу — 127 хуу күүсеткен. Тудут материалдары-биле хандырылга эртикен чылдаазындан үсчөк эжиждээнин трeске биске тайылбырлады.

— Планныг даалгалар канчаш ажыр күүсеттинил турар чүвел ыңнаш? — деп айтыраарыска, бригадирлер:

— Дыка хөй анаа туруушкуннар бар-даа болза, тудут материалдары барда, механизмнер орта ажылдай бергенде озалдаашаынны ажып эртер, планныг даалгаларны күүседир дээш байгы күштү селыр, ажыл шагындан дешкээр-даа үеде ажылдаар апаар-дыр — деп тайылбырладылар.

Бир эвес хандырылганы бригадирлерниң күзел туразы ышкаш шак ыңнаар турбузер, бригадаларга анаа туруушкуннарны болдурбас чуве болза, тудуглар чогум-на ажыктаан хүүсээларында дооступ, дужаттынып турар иймек. Адаанывыс бригадаларның тудуп турар тудуглары график өзүгээр бо айда дужаттынар ужурлуг. Хөй ажыл чылдагаанынарның харазаатында олар чыл төнүүзүнге чедир узаары ам безин илдең.

Мында чүгле ийи бригаданың ажылының байдалын айыттывыс. «Шагонартзхстрой» трестиң өскe-даа бригадаларында байдал оон ылгалбас. Ниитизи-биле трест бо чылдың бирги чартыында болгаш чеди айларда тудут-монтаж ажылдарының планныг даалгаларын ажыр күүсеткен. № 20 КМК-ны алыр болза, чедиң айларде 2 млн. хире рубльдиг тудут-монтаж ажылдарын кылып тургаш, оңу 2,4 миллион рубль чедиргeн. Плән күүселдезинге «оң чүүл болза, ажылчыннарның ус-шакты (материалдар барда) чеп ажыглап билирил, харын-даа ажыл шагындан дешкээр үеде ажылдап тургаш күүседири болуп турар. Материалдар-биле хандырылганы, ажылды организастаарын эжиждер болза, Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары тудут программазын дыка ажыр күүседип болуру чигзиниг чок болду.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

ЛОГОВОЕНИҢ ЧАА АМЫДЫРАЛЫ

Чон дугайында сагыш салыышкын кандыг боядур, оларның ажылы база ындыг болуур. Ол «формуленың Челябинск областың «Троицкий» совхозунуң директору, РСФСР-ниң кадрэ ажыл-агыйларың алдарлыг ажылдакчызы П. Воронин кончуг эки билир. Будурулгенни организаставарынге ындыг хамаарылганың ачызында «Троицкий» областың эң мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи апарып, куруунеге сүт дужаарының талазыбиле беш чыл планның хуусаа бетинде күүсеткен.

Эң хей сүт сеавдазы — хүнде бир инектен 17 килограмм чедир — амгы үеде ажыл-агыйның ийиги сеавдыында. А кажлаа беш чыл бурунгаар оон тоов — Логовое суур кедизи чок деп санаттырып турган. Маңаа чүгле үжен хире ажылчынар болгаш пенсионерлер арткан турган болгаш хөрүн-даа Логовоени ооскә черже конжурер деп-даа сеналдар турган.

Ынчалза-даа кедизи чок суурлар чок дээрзин дүрзүлга кергускен. Чаңгыс-ла беш чыл дургузунда Логовое катап сайзыраан. Чурттаарының тавримналыг ийи ог-бүле чурттаар башкынарны туткаш, оларны колдуунда аныяктарга берген. Оон ынаа чаа инек кажаазын, техника турар чергит чылыг мастерскаяны, үрезин болбаазырадыр пунктуну ажыглалга киргген. Чаа клуб болгаш чунар-бажың база тутпунган. Чазаглыг оруктап маңаа хүнүң-не автобустар кээп турар. Суурнуң чурттакчылары база ювудээн. Олар ук чернең ызыгуур салган ажыл-ишчилерниге дөңнежикээрлер. Оларның бирээзиниң баштыңы — дүрзүлгалыг механизатор, элээн каш орденниг эдилекчизин В. Горбатенко. Василий Арсентьевичиниң үш оглу — Александр, Николай, Виктор—бирги класстың механизаторлары, кадайы — бызаа ажаачызы, келиннери — саанчылар.

Районга бир дугаарында «Троицкий» совхозка бир инектен-не чылда доктаамал үш муң литр ажыг сүтту сеавл ап эгелээн. А келир беш чылда ол көргүзүгүнү дөрт муң тонна чедирери көрдүнген. Эрткен чылдың түңнелдери-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери болган Логовоениң мал ажылдыглары ол бедик сорулгага ам бээнин чоокшулап келгеннер.

Бээ чылда Челябинск областка 300 хире озалаан суурларның, чурттакчылыг черлериниң катап тудуушкунун чорудар талазы-биле төлевилелдер ажылдап кылдынган болгаш боттенып турар. Ол ажыктыг ескерлиишкиннерге озалаан, кедизи чок деп санадып турган суурлар барык шуптузу тавариишкан. Оон түңнелинде Аъш-чем программазының боттаньыышкынга оларның үлүү үлгаткан. Оларның дыка хейү Логовое ышкаш катап-ла мурнакчыларның одуруунче үнүп кээп турар.

[СЭТА-ның корр.]

АКЫ-ДҮҢМАЛЫШКЫ ЧУРТТАРДА

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНГЕ БААР ПРОДУКЦИЯ

СОФИЯ. Болгарияның Попово хоорайында машина түдүшкүн заводу бодунуң продукцивазын Казахстанче болгаш Грузияже, Латвияже болгаш Украинаже, ниитизибиле Совет Эвилелинде 12 адресче чорудуп турар. Аксылыг бир оор агрегаттарны, силос ажаар комбайннар бижектерин, кедээ ажыл-агый машиналарынга ажыглаар оскә-даа кожуг техниказын совет хереглекчилерже чорудуп бээринге ам ол будурулге белеткеп турар.

Экспортче үндүрер кылыг бүрүзүн чорударының мурнунда техниктиг контрольдуң тускай бөлүү хынаары ол заводта чаңчыл болган. Бедик шынарлыг продукция кылып үндүрериң заводтуң коллективи бодунуң ыол сорулгазы кылдыр санаар.

Хөрзүн үндуредир чаа конструкцияның бистери болгаш илюирлери-биле дериттинген чаа культиваторларны массалыг будурүп үндүрерине белеткеп чорүп турар. Продукция будурериниң дең кезиин чыл төнчүзүнге чедир чаартырын төлевилээн. Оларның дыка хей кезиин Совет Эвилелинче чорудар.

ДЕМИР-ОРУКЧУНУҢ ХҮНҮ

УЛАН-БАТОР. Улусчу Моолдуң кең оруктарының ажылышчилери боттарының профессионал байырлалын — Демир-орукчунуң хүнүн демдеглээн. Чедиги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг бедик хүлээлгелеринде кердүнгени ышкаш, олар байырлалын күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннери-биле үткаан. Шалыпчы ажылдаашкын эзлүзэн Улан-Батор демир-орүүнүң интернационалчы коллективи бөштээ турар. Пассажирлер дажыглаарының беш чыл планның ол хуусаазындан чедип ай мурнунда күүсеткен.

Моол Арат Республиканга демир-орук транспортунуң хөгжүлдезиниң бүгү төөгүзү— моол болгаш совет улустарның найыралының болгаш кадыг ажылдажылгазының чырыткыланчак ырыынакары-дыр. Улан-Баторнуң болгаш шахтёрлар Налайха суурнуң ирезынга Совет Эвилелиниң дузазы-биле туттунган бештээгы кызыы демир-орукту ажыглалга киргген үезинден бээр эрткен 47 чыл дургузунда ол ам транспорттуң ыол хевирн болу берген, чурттуң бүгү чүк саарылгазының 70 ажыг хуузу оон үлүүнге онаажып турар. Моолдуң демир-оруктеринең нииити узун дурту ам 2000 чыгаа километр болуп турар. Ол оруктар чүктер болгаш пассажирлер сөөртүлгелеринге чүгле чурттуң хереглелин хандырып турар эвес, харын кожа күрүнелер-биле, бирги эзлчегде Совет Эвилели-биле, оон экономиктиг харылзааларын хөгжүдеррине чугула рольду база ойнап турар.

КАМНАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

БУДАПЕШТ. Венгрия Улус Республикада эң улуг дээш каттыжыышкыннарның бирээзи —«Таурус» каттыжыышкынның коллективи бо беш чылда энергия курлаавырларын дыка хөйүү камнап алырын чедип алган. Продукция будурери 20 ажыг хуу немей оскен турбуже, энергия хереглеп беш чылдың эгезинде тургены дег шак-ла ынчалдыр арткан.

— Биске энергия камналгазы дээш демисел киловаттшаа бүрүзүн, литр одаар чүүл болгаш кубометр кывар чүүл бүрүзүн биске шыңгыы үчүткә алган үеден бээр эгелээн деп, каттыжыышкынның чиңгине директорунуң оралакчызы Г. Гюндиш чугаалаан. Кылыгларның хевир бүрүзүнге энергия чарыгдалдарын эртемденнерниң болгаш будурулге чаартыкчыларының дузазы-биле ыяк санап корген бис. Будурулгени организастарын болгаш хумагалалдыг болур чорукту эжиждип турган, харын боттуг камналганы чедип ап болурун оларның анализи көргүскен. Бистиң бодап, корүп турган чүүлдеривис практикага бадыткаттынган. Ам чүгле хумагалалдың күселиибиле бээнин бо каттыжыышкын чыл бүрү 2—3 муң тонна чедир нефтини камнап ап турар.

Энергия хереглелин кызырарының ёске аргазы эң хей энергия ажыглаар будурулгелерни комплекстиг реконструкцивлээны алырган. Чижээ, дугуй заводунуң котёл цехин мазутка ажылдап турганындан чиик ортектиг бойдус газынга ажылдаар кылдыр шилчиткен, хомүр-даш суугуларының ажыктыы бедээн, чамдык ёске-даа дыка хей төлевилелдерни боттандырган. Камналга дээш демиселге чугула чепсек — энергия хереглелин хуваарының болгаш тварыштыр башкарарының чоокта чаа ажыглалда киирген электроннуг системазы болу берген. Электроэнергия, газ, бус, изиг суг болгаш оон-даа ёскелерни чарыгдаанының дугайында сан-медээлерни ов система кандыг-даа үеде бериптер.

ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТКЕН

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырлары планныг онаалдаларын чедиишкиннигге долдур болгаш ажыр күүсеткен деп ГДР-ниң Күрүнениң топ статистика эргелелинниң дыңнадыында чугаалаан. Эрткен чылдың хамаарышкан үезин-биле дөңнээрге республиканың национал орулгазы 4,1 хуу немей оскен. Чонның хереглел барааннарын будурери планны мурнады 1,7 хуу ковудээн.

Чурттаага тудуу чедиишкиннигниг хөгжээн. Чаа болгаш азы чаагайжыткан 119 муң квартираларже чурттакчылар кежүп кирген. Тудугжуларның шалыпчы ажылдап турарының ачызында чыл эгезинден бээр 357 муң кижи чурттаага байдалдарын эжиждип алган.

Чүткүүн кол нургулайын автомобильдерге сөөртүп турганындан демир-оруктарже шилчидирин чайгылыш чокка боттандырып келген. Эрткен чылдың чедн айларында деңнээрге, иштики демир-оруктап барык 6 хуу хей чүктү сөөрткен.

[СЭТА].

АФГАНИСТАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Апрель революциязының соонда бүгү үеннең дургузунда реакцин күштериниң болгаш америн империализминиң күтүүшкүнү-биле душманнарның боо-чепсектиг дээрбечи белүктери Афганистан Демократтыг Республикага удур кем-бүрүүлүг үүлгедиглерни чорудуп келген болгаш чорудуп-даа турар. Афганистанның девискээрниче контрреволюстуг дээрбечи белүктер аргыжын эртерн берге дег черлерни ажыглаан, хей санныг конпа оруктар дамчыштыр кожазында Пакистандан кирип кээп турар. Чоокта чаа тургускан кызыгаар шеригларын хей санныг «чирик» черлерни дүглаар ужуруур. Чурттакчы чонның детинмчезинге даянып алгаш, АДР-ниң кызыгаарчыларын реакцианың күштеринге өөрүп шазымышкынарны бербишаан, террористер белүктерни чок кыпсып турар. Бодунуң эзлчээнде кызыгаарчылар дүжүт ажаан алырда тараачыннарге дузалап, продуктуларны халасха үлеп берип, Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының политиказын тайылбырлап турар.

ЧУРУКТА: революциянның камгалакчыларының кызыгаар камгалалынга шылгаваан белүү-биле улуг капитан Тазагүлдүң чугаалакын турары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХӨЙ-НИИТИЗИНГЕ КЫЙГЫРЫГ

МАНАГУА. Никарагуаның дашткы хереглер министри, шажын-чүдүлгелиг Мигель Д'Эского Никарагуа улусче удур америк империализмниң кем-бүрүүлүг хемнег үүлгедиишкиннериниң бүрүү шаап, делегейниң хей-ниитизинге кыйгырыг кылган.

Хироснманы болгаш Нагасакинни ядролуг бомбалаашкынчерге таваржыштырган сеолүүде дөртен чыл эрткенде бээнин АКШ-тың чазаа агрессиязының, терроризмүн болгаш нүүлдэшкинниң политиказынга даянып алгаш, тайбыңче кыйгырыгларны мурнуку хевээр тоол көрбейн турар дээрзин ооң кыйгырыышкында айыткан.

Рейган администрациязының Никарагуага хамаарыштыр күүрүне терроризминиң политиказынга удурланыышкынның демдээ кылдыр бодунуң аш чарлааның соксагынының дугайын демдеглээш, АКШ-тың агрессин чимзенишкиннериниң Сандинонуң төрээн чуртун холга боо-чепсектн туткаш, камгаларынга белен болуруңче никарагуачыларны дашткы хереглер министри кылыгырган.

Сандинонуу улусчу армиязың бешки округунуң командылакчызы Роберто Кальдеронуң журналистерге дыңнатканы-биле алырга, республиканың девискээриниң никарагуа шеригларның үндүр ойлатканы контрреволюстуг белүктер сандинонуу улусчу армиязың туруштарын ийи чурттуң аразында кызыгаар бооп турар Коста-Рикада Сан-Хуан хемниң эриктеринден үргүлүү боолап турар.

Сандинонуу улусчу армиязың дайынчылары кызыгаар чоогунда районнарда сомосачыларның дээрбечи белүктерин ич артынчыларынга удур хемчеглерни чедиишкиннигге чорудуп турар. Никарагуаның мурнуу районнарынче хамыдап кире бергеш, боо-чепсек чок тараачыннарга удур хамнаг үүлгедиишкиннерни кылып турар хереглелениикчилерниң тускай кезектерин сандинонуу дайынчылар истеп сүрүп турар деп, Р. Кальдерон айыткан. Теп разведка эргелелиниң массалыг өлүрүүшүннерге өөредип хаанын сомосачылар Куал суурнуң (Чонталес департамент) он бир чурттакчыларын августуң эгезинде оорлаан болгаш ареатанзыг өзу-биле өлүрүп кааннар. Боо-чепсектиг тулчуушкун үезинде никарагуа шеригларн 10 хире хереглелениикчилерин өлүрген болгаш дөрт кижиин туткан.

Матагальпа болгаш Хинотега департаментилерге Сандинонуу улусчу армия контрреволюстуг дээрбечи белүктерге удур күштүг шөөп хелдаашкынны чоруткан. Камгалал министерствозунуң медээзи-биле алырга, Гондурастан ол районнарже шүргүп кирип келген 300 ажыг хереглелениикчилерни революсчу Никарагуаның камгалакчылары эрткен ай дургузунда узуткаан. Сандинонуу улусчу армиязың дайынчылары Теп разведка эргелелиниң чепсегээзин өлүрүүчү белүктериниң миномётларын, пулемёттарын болгаш өске-даа боо-чепсектн хүреел алганнар.

ПАНАМА. Никарагуаның эриктеринче «Эйзенхауэр» деп америк авианосецти чоруткаы болза Теп Американың ол чүртүнүң дүрүм ёзугаар чазаан дужүрер сорулга-биле боо-чепсектиг америк хелдаашкынны белеткеп турарының чаа хереченлели-дир деп, Панаманың «Репубпика» солуну демдеглээн. Ол районга АКШ-тың шериг күштериниң күштелгени никарагуачыларны коргударынче болгаш Теп Америкага ёйыылдыг байдалды тейбың тварыштыр шиитпирлээр дээш Латин Американың хей күрүнелериниң күженишкиннерин сулараашрынче угланган. Вашингтонның администрациязы күш дегээр туруш-биле хедеңүп турар болгаш күрүне терроризмниң бодунуң дашткы политиказының ыол чепсээ кыдыр ажыглап турар.

[СЭТА].

УЖУРАЖЫЫШКЫН

ЛАХТИ. (Мурнуу-Чөөн Финляндия). 52 совет болгаш 55 финн хоорайларның төлээлекчилерин Лахти еөрүшкү-биле уткааннар. Европага ёйыыл чок чоруктуң болгаш кадыг ажылдажылганың принциптерин Хельсинкиге 1975 чылда хүлээп алырының мурнунда-ла ол принциптер ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразында харылзааларга хөрек кырында боттанып келген. Бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар найыралдың, чаагай кожа-хелбээ чоруктуң болгаш идеологиялыг кадыг ажылдажылганың оруунче быжыыбиле кирген. Оларның улам ыңай хөгжүлдезн 1948 чылдың найырал, кадыг ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында совет-финн көрээнин күштүг болур хүүсеазын дераазында муң чылдың эгезинге чедир үзөтканыын ачызынга база-ла ынаныштыы-биле хандыртынган деп, Финляндияның чазаанын чоруткан бижинде айыткан.

Шуулганның хүн чурумунда «Европага ёйыыл чок чорук болгаш кадыг ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел туралдың он чылы», «Чөвүрлыышкынга болгаш кадыг ажылдажылгага дузалаарынга терелдешкен хоорайларның болгаш Совет Эвилелиниң база Финляндияның найырал ниитилелиниң ролюө, «Хоорай болгаш ачыяктар» база өске-даа амгы үениң чугула айтырыглары киргеп.

[СЭТА].

ПАТРИОТЧУ КҮШТЕРНИҢ ЧААЛАП АЛЫЫШКЫННАРЫНГА БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

БЕЙРУТ. Ливанның Шторе хоорайынга чурттуң патриотчу күштериниң төлээлекчилериниң чөвүлел хуралы болган. Аңаа депшилгелиг болгаш патриотчу 15 партияларны болгаш организацияларны, оон иштинде депшилгелиг-социалистиг партияны, «Амаль» деп шимчээшкинни, ливан коммунистиг партияны каттыштырган Национал эвилелдиң фронтузун (НЭФ) тургускан дугайында чарлаан. Чаа фронтуга парламентиниң элээн каш депутаттары, сураглыг ливан политиктиг ажылдакчылар база кирген. Чурттуң мусульман болгаш христиан общиналарын төлээлеп келген чөвүлел хуралдың киржикчилери политиктиг медеглел кылгеннар.

Документиде 1983 чылдың май 17-де Ливанга АКШ-тың болгаш Израильдиң албадаавы кулданылгыг дугуржулгазын күш чок болдурарын болгаш Ливанның эжелеттирген девискээрлериниң хей кезиинден израиль шеригларниң үнүп чоруурун чедип алган ливан патриотчу күштериниң чаалап алышкынарын бедик-биле үнелээн. Израиль эжелекчилер-биле демиселди идепкейжидиринин, ол дугайын негеп турар КНО-ның чогуур резолюцияларын өзугаар ливан черден агрессорлуң шеригларын бүрүнү-биле болгаш чугаа чокка үндүрерин чедип алырының эргежок чугулазын кыйгырыгда онзалап демдеглээнер.

Шторага болган чөвүлел хуралдың киржикчилери Ливанның чаңгыс эвин бүскыгларынге кыйгырган болгаш чурттуң чаңгыс ёй эртпс чоруун кошкадыр дээш кандыгдаа ораалжашкынчерге удурланыышкынны илергейлээн. Олар демократтыг реформаларны боттендырып чорудеринең, бүгү хамаатыларның дең эргезин хандырып турар конституцияны ажылдап кылырының эргежок чугулазын демдеглээнер.

Ливан бодунуң улустар аразының харылзааларынга кээдаа каттыжапазының болгаш бүгү делегейде хостелгалыг шимчээшкиннер-биле эп-сеткил каттыштырарының принциптерин удуртулга болдуруп турарын кыйгырыгның дөштыкы политика талазы-биле кээзинде айыткан.

Чөвүлел хуралга оон шиитпирлериниң күүселдезин ынаар комитетти тургускен. Национал эвилелдиң фронтузунуң уставын ажылдап кылыры ол комитеттиң база бир сорулгазы болуур.

[СЭТА].

КҮЖЕНИИШКИННЕРНИ КАТТЫШТЫРАР

СТОКГОЛЬМ. Кижи төрелгетениниң кырында диргелип келген ядролуг ёйыылдың үезинде тайбыңны камгалаарындан болгаш боо-чепсекти эндере будурерни соксадырындан ёске ындыг чугула сорулга чок деп, «Норшенсфламмен» дээр шаед солунга интервьюзунга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра онзалап демдеглээн.

Дайым ёйыылынга удур бүгү улустарның күженишкиннерни каттыштырары-биле бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылыры эргежок чугула. Ол сорулганы чедип алырынга амгы үеде күчүлүг политиктиг күш болу берген тайбың талалакчыларының шимчээшкинн улуг рольдуг деп, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи чугаалаан. Янзы-бүрү диптерде хей миллион активчилер боо-чепсекти эндере будурерни соксадырын шиитпирлиг-биле негеп, ядролуг халаптың ёйыылын чейладыры дээш демисежип турар. Дайынга удур шимчээшкинниң бүүрел дужөрни күзээн милитаристерниң кордаашыны бүтпес. Ол шимчээшкинни иштинден божаңнадыр, янзы-бүрү чурттарның организацияларының аразынга бүзүрешпес чоруктуу болгаш чөвүлдээлерни үндүрер дээш дайынзырактарның ораалжашкынчары уре-түңнел чок болур. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелди бүгү Чер бомбүрээнде ооң талалакчыларының чаагай чүткүүдерни детпип турар болгаш ынаа каттыжып турар.

Европага ёйыыл чок чорук болгаш кадыг ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерниң төлээлекчилериниң юбилейлиг ужураашыышкыны тайбыңны быжыглаарынче болгаш чөвүрлыышкын чоруудулгазын уламчылаарынче быжыг чүткүлдү бадыткап коргускен. 10 чыл бурунгаар Хельсинкиге шүлээп алдынган Түңнел акт — тейбың кожахелбээ догуннээшкинның нөөлдерын болгаш принциптерин быжыглаан төөгүлүг ужур-дүзелиг документ болган. Бистиң организациявыс бүгү улустарның ёй чүгүле эрге-ажыктарынга дүгжүп турар Хельсинкиге Чөвүлел хуралдың түңнел документизинниң чүүлдерни долузу-биле детип турар деп, президент онзалап демдеглээн.

[СЭТА].

Ф. МИТТЕРАННЫҢ АЙТЫЫШКЫНЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Бойдус камгалакчыларының делегей организациязының «Рейнбоу уоррнор» деп суднозунга болган чазылдырыышкынга француз тускай албан чөрлериниң киришкенинге холбаштыр истелгени ягелээр дугайында Франциянын президентизи Ф. Миттеран айтыышкын берген. Олуруқчу ол үүлгедигни организастаарынга француз ат баан черлериниң киришкенинин дугайында медээлер парлалгага кестүп келген соолуңде ындыг айтыышкынны француз президент берген.

Француз Полинезиязының эриктеринче «Рейнбоу уоррнор» судно чоруптарының мурнуу чарында магнитниг ийи миназар-биле ону буза тевискен. Делегейниң ол районунга атомнуг шенелделерни Франциянын чорудуп турарынга удурланыышкынны илергейлээр хаан судноңун интернационалдыг экипажы ынаар баар деп турган.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЧОРУДАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаңында арагалавшкынга удур демисел чорудар комиссиязының хуралы болган. Аңаа «Бай-Тайга райкүүскомунуң чаңында арагалавшкынга удур демисел чорудар комиссиязының ажылының дугайында айтырыгны чугаалаашкан. Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дергазының ораалакчызы, ук комиссияның даргазы К. А. Маспык-оол эрттирген.

Чугаалаашкан айтырыг талазы-биле илеткелди улус депутаттарының Бай-Тайга район Советиниң күүскомунуң даргазының ораалакчызы, арагалавшкынга удур демисел чорудар комиссиязының даргазы В. Х. Доржу кылган. Арагалавшкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин күүседир дээш районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чамдык ажылдарны кылып турар дээрзин хуралга демдеглээн.

Арагалавшкынга удур демисел чорудар комиссиялардың кежигүннери чон ортузунга тайылбыр ажылын база үениң негелдезин өзугаар чорудуп турар. Олар ырак-узак малчыннарга чедип, араганың хоразының, ында хамаарыштыр партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайында чедингир тайылбырлап турар. Ол ышкаш арага ишкеш, хей-ниити черинге эзирик кезүлген, ажыл шагы үскен кижилерни комиссиялар хуралдарынга сайгарып турар.

Ындыг-даа болза, бо ажылдаы Бай-Тайга райкүүскомунуң чаңында комиссия эчизинге чедир чорутпайн турар дээрзин комиссия кежигүннери айытканнар. Район комиссиязының ажылы ам-даа идепкей чок, кедээ Советтериниң комиссияларының ажылын хайгаарапга албайн турарынан чамдык черлерде бо ажыл ала-чайгаарлаашкынче кирип турбор.

Район девискээринде чурттап турар малчыннарда хойтпак арагазы тиигер чорук ам-даа уламчылаашаан дээрзин хуралга айыткан. Ол дээрге партияның болгаш чазактың арагазы боду кылыр чорукту болдурбас талазы-биле хемчеглерин чедир күүсетпейн турарының барымдазы. Шуурүүнүг 225 ог-бүлениң чүгле 99-у арага тиигер херекселин дужааган, ескилери ам-даа эзлеринде хевээр дээрзи ону бадыткап турар.

Райкүүскомунуң чаңында арагалавшкынга удур демисел чорудар комиссиязының ажылының идепкей чогун бадыткап турар бир факт — тургустунга-ла ийи ай ажыл турар ол комиссия будурулгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда арагалавшкынга удур демисел чорудуп турарының дугайында байдалды бодунуң хуралынга чугаалаштайн турары. Мынчага чедир чүгле сентелге-тудуг участогунуң начальнигин комиссияга дыңнаан. Оон уламыдан хей-ниити черлерниге эзирик кестүр чорук ылаңгыя аныяктарның талазындан ам-даа бар болуп арттыяавн.

Райониуң хоойлу-дүрүм кампалаар органнарының ажылынга хамаарыштыр база шүгүмүлел болган. Олар күш-ажылчы коллективтерже барбайн, арагалавшкынга удур хемчеглерге киришпейн турар. Эки тура улусчу дружинаның ажылы ам-даа куду деңнелде, чамдык коллективтерде дежурныйлаашкын үзер фактылар ам-даа бар болуп артпышаан. Хей-ниити черлерниге эзирик чоруурларга хамаарыштыр дружинниктерниң талазындан хемчег албас чорук-тар база тургулаан.

Арагалаар чорук-биле демиселди күштелдирер, ону тур үениң кампаниязы кылдыр эвес, доктаамал, арагалаар чорук шүүт үндезинги-биле чейлаттынгыже чорудар ажыл кылдыр коруп, дээштиг хемчеглерин ам-даа алырын, ажылды улам идепкейжидирин район комиссиязындан негээр дугайында сеналды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаңында ук комиссияның кежигүннери В. А. Паруини, Н. В. Сизых болгаш өскелер-даа киргеннер. Комиссия тускай доктаалды хүлээп алган.

Д. ИРГИТ.

Вьетнам Социалистиг Республика. Чуруктa: балыкчыларның ээп кел чыдары. СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЙЫРЛАЛДЫГ ДЕМДЕГЛЕП ТУРАР

ДЕЛИ. СЭТА-ның корр. Б. Зайцевтиң дамчытканы болза: индий болгаш совет туктар, улуг транспарантылар Делиниң болгаш Индияның өске-даа хоорайларының кудумчуларын, шөлдерин кааспан, шимээн. ССРЭ-ниң болгаш Индия Республиканың аразынга Тайбың, найырал база кадыг ажылдажылга дугайында керээге ат салганының 14 чыл оюн ол чурттуң чонунуң байырлалдыг демдеглеп турары ол.

Чурттуң амыдыралында ол кайгамчыктыг болуушкунга тураскаатканы массалыг митинг индий найысылаага болган. Бо керээ ийи улустуң үндезнин эрге-ажыктарын илергейлеп, Азиага болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга идиг бөрүп турарын республиканың политиктиг болгаш хей-ниитичи коскү ажылдакчыларының онзалап демдеглээн. «АКШ башкаан эжелекчи күштер Мурнуу Азия чурттарының ишкин хереткерин ажыы-биле хоргаарлаарының орайдажыышкыннарын кылып, шериг күжүн ажыглаар дээр кыжаныышкын-биле Индияны коргудуксап, чоокта чаа билдинге бергенин ёзугаар алырга, ук чурттарга удур ядролуг чепсекти ажыглаарын күзеп турган ыңдыг үеде ол чугула документиге ат салдынган деп, Совет Эвилелиниң ёйиуктерин ниитилелдиң чиңгине секретары К. Р. Ганеш демдеглээн.— Ол байдалдарда ССРЭ-биле керээге ат салганы реакцылыг күштерниң чимзенишкиннерин ойтур шаварынга, делегейниң политиктиг карта-чуруунга хамаарышпас Бангладештиң көстүп келкринге идиг берген».

Керээге ат салганының 14 чылынга болгаш индий-совет найырал ёйынга тураскаатканы массалыг митингилер, чыскаалдар Индияның дыка хей штаттарынга болгаш эвилелчи девискээрлерниге бо хүннерде болуп турар.

ШЫН 3-кү арын 1985 ч. август 11.

МАСТЕРЛЕР ХООРАЙЫ—КОЛОМЕНСКОЕ

МОСКВА. Курунеңиң «Коломенское» музей-заповедниңге аныяктарның делегей шуулганының киржинчилеринге болгаш залчыларынга делегейниң улустарының аас чогаалының улуг байырлалы болган. Советтер чуртунуң бүгү эвилелдешкен республикаларындан келген төлээлекчилер бодунуң төрээн чуртунуң дугайын музыканың болгаш танцының дылы-биле чугаалап бергеннер. Ыяштар адаанга янзы-бүрү чурттардан келген улустуң шевер кожилериниң бир визы, хоорайы чаттыла берген. Национал чаңчылдарының мозаниказы янзы-бүрү төвирлиг. Езулал кылыр эфирканчы масковар, вьетнам керамика, индий сари болгаш япон кимоно. Закавказьенің металл шуткукчуларының болгаш Закарпатьеңиң ыяш чокнуларының кылыгларыг бүгүдени сонуургаткан.

ЧУРУКТА: мастерлер хоорайы чалап тур.

Ю. ЛИЗУНОВТУҢ болгаш Б. КАВАШИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

М Ө Ң Г Ү Н БӨРТҮГ ТЫВА

Созу А. АРАПЧОРНУУ

Аянгазы Д. ШАКТАРНЫҢ.

Чөпүнүр дээрже дүндүүштелеген
Шинтегер ак мөңгүн
бөрттүг
Кижи боттуң сеткил чүрээн
Кириженгидир өрү тыртқан
Эткен кужу, оъттоон ыры,
Эртинезин эптиг хөөстээн
Кайгамчыктыг чараш Тывам —
Хайыралыг ынаң нем.

Алдынналган, чөлээштелеген
Азиянь өң чүрээн шыгжаан
Чечен ышкаш чараш кыстар
Четтиничилкен ырлап турар.
Хөвүларын тараа шыпкан,
Коданнарын малы долган
Кайгамчыктыг байлак Тывам—
Хайыралыг төрээн нем.

Хөйну көрген бүүрүл чоргаар
Көгерерген Танды, Саян —
Черинең бүгү байлаан өргүл.
Чечен тоолдар дыргыскаларын,
Холдан бүткен алдын хөлде
Хоорай, суурлар одуң
саарган
Кайгамчыктыг уран Тывам —
Хайыралыг күжүр нем.

ТВ

АВГУСТ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 —Зарядкаже чыскаалыңдар! 8.55 —«Тверские были». Телеочерк. 9.25— Док. телефильмиң премьерази. 9.40 —«Спортпотомуң» 32-ги үндүрүлгези. 9.50 — «Будильник». 10.20 —«Совет Эвилелинге берээн босл тур мен!». 11.20 — «Кадыкшылга». 12.05 —Музыкалыг дамчыдылга «Эртенги почта». 12.35 — Совет черге ужуражылгалар. 12.50 — Кадзың ыяшчылериге дамчыдылга. 13.50 —«Музыкалыг киоск». 14.20 — Суг спортуның телазы-биле Европа чемпионады. Эштири. Суг полозу. ССРЭ—Венгрив. 15.05 — «Аян-чоруукчулар клуву». 16.10 — ССРЭ биле Финландиеның аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылганың 30 чылынга. Док. фильм. 17.10 — Бөгүн — Тудугжуның хүнү. 17.25 — «Сиперниң чогаалдарынаа ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — Мультфильмнер. «Ну, погоди!». 10-гу, 11-ги үндүрүлгези. 19.30— «Шляпа». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Сан-Винтентиге эстрада ырызының фестивалыңга. 22.20 — «По следам великих открытий». Док. телефильм. 1-ги болгаш 2-ги фильмнер. 23.10—23.20 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар! 8.15 — Чурук бүрүзүнде — хүн. 8.30 —Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 —Москва хоорайның «Новатор» тудугжулар клубунуң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 9.50 —Тудугжуның хүнүнге. Док. телефильмнер. 10.20 — Концерт. 11.20 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.20 — «Бистиң бажыңывыста». Телетайылбыр. 13.30 — Шыдыраа оюнуның дугайында док. фильмниң премьерази «Вопрос к чемпиону». 14.00 — Мультфильм. 14.30 — «Д'Артаньян и три мушкетера». 3 серияны уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 15.55 —«София Ротару силерни чалап тур». 17.10 — Тайбың болгаш өскүстактар. 17.10 — Классиктиг хүрешке делегей чемпионады. 18.30 — Сургелиг совет композиторлар — Ленинниң шенналдың лауреаттары Д. Кабалевский. 20.00 —«Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». 20.15 —Оперетта артистериниң концерти. 21.00 —«Үе». 21.35—23.05 — «А ну-ка, девушки!».

АВГУСТ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.25 — «Все начинается с земли». Эртем-неперелдиг фильм. 9.45 — «Родом из детства». И. Знедонис. 10.30 — «Шляпа». Уран-чечен фильм. 11.55—12.00 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.30— «Трест эргелекчизиниң амыдыралындан». Телевиденииниң док. фильми. 15.00 — Гаванар хоорайның (ГФР) ыры-концерти. 15.30 — Авамның школазы. 16.00 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — «Харыылаңар, горнистер!». 17.00 — Спорттуң суг хевирлериниң төлазы-биле Европаның чемпионады. Синхроннуг эштири. Суг полозу. Югославияның чыындызы командазы — ССРЭ-ниң чыындызы командазы. Эштири. Болгариядан дамчыдылга. 17.30 — «Алексей Кривенков. Фильм-концерт. 18.30 — «Чөпүзүс катап көөр». Телевиденииниң док. фильми. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чуруук бүрүзүнде — хүн. 19.15 — Азыйы-зеректер болгаш өскүстар. Вагон септээр Э. Тельман аттыг заводта эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдезиниң дугайында. 19.45 —А. Аркадов, Г. Горин— «Маленькие комедии большого дома». Москваның сатира театрының Фильм-шинзи. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Маленькие комедии большого дома». Фильм-шинии уламнызы. 23.00 — Футбол тайылбыры. 23.30—23.50— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хоочуннар». Телевиденииниң док. фильми. 8.45 — «Я шагаю по Москве». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Цена и ценник». Эртем-неперелдиг фильм. 10.20 — «Улустуң музыказының үнүнде». Концерт. 10.40 — Эртем болгаш амыдырал. 11.10 — «Козлик и ослик», «Козлик и его горе», «Солнышко на нитке». Мультфильмнер. 11.35 — «Ю. Тынянов. Бодеалдар. Ужуражышкыннар...». 12.40 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». «Открываем таланты». (Маврикий). 13.10— Орус чугаа. 13.40 — РСФСР-ниң уран чүүлдүг алдарлыг ажылдакчызы А. Никитиниң удуртулгазы-биле Ленинградтың виолончелистер ансамбли ойнаар. 14.00 — Хүү салдыгыы. Радиомонтажниктериң бүгү-эвилел конкурузунуң дугайында. 14.30 — Регби талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Филя» — «ВВА им. Ю. А. Гагарина». 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер. 18.35 — «Студентикти амыдыра». Олар дээди өөредилге черлеринче кирип турар; күш-ажылчы семестр уламчылавышаан. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тевүү». Программада: «Мал чеми балеткээриниң айы чоруп туру». Экономиктиг тайылбыр. Бригада керээзин болгаш ону непередиринииң айтырыглары. XII Бүгү-делегей фестивалыңа Тываның аныяктары. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». «Ваня үгбай чугаалаан. I». 20.15 —«Азбука». Телевиденииниң док. фильми. 20.30 — Классиктиг хүреш талазы-биле делегей чемпионады. Норвегиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 —«Ночь не четвертом круге». Уран-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага бүрген, аъзыр, бичө чаъстаар, дыңмыраар. Хат кошкак, дыңмыраашкын үезинде ол секундада 20 метр чеде бээр.

Дүне 10—15 градус, күндүс 16—21 градус чылыыр. Кызылга бүрген, аъзыр, бичө чаъстаар, дыңмыраар. Дүне бичө чаъстаар, хат кошкак. Дүне дыңмырап турда хат секундада 20 метр чеде бээр. Дүне 13—15 градус, күндүс 19—21 градус чылыг болуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Босоногий Ген» 9.30, «Бобби» 11.30, 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Этот негодяй Сидоров» 9.20, 12.50, «Сыновья Большой Медведицы» 10.50, 14.20, 16.20, 18.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Руслан и Людмила» 10.00, «Законный брак» 12.30, 14.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Остров сокровищ» 13.00, «Семь стихий» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ошибка резидента» 11.30, 19.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сказка об отважном кузнеце» 13.00, «Две версии одного столкновения» 15.00, 18.00 шактарда.

АВГУСТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Человеческий фактор» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэтэ» 10.00, 13.30, «Тайна корабельных часов» 11.50, 15.20, «Бобби» 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Петровка 38» 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сыновья Большой Медведицы» 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Законный брак» 18.00, 20.00 шактарда.

Арага ишпес куда шайлалгазынга хамаарыштыр

ТОРГАЛЫГГА ЭҢ БАШТАЙ

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказар талазыбиле хемчеглер күүселдезиг чер бүрүзүнде калбарган. Өвүр районнуң Торгалыг кодээ Советтиниң девискээринде араганы талоннап саадарынче июнь айда кирген. Арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияның кежигүннери (даргазы —Торгалыг кодээ Советиниң күүсков даргазы В. Бурбу), активчилер чон оргузунга арагага удур пропагандаа ажылын күштелдирип, хойпаа тип турар мелиин алдарның болгаш өске-даа кижилерниң шүүрүүнаарын дужаттырып, 70 ажыг шүүрүүнну чок кылган. Чеже-даа сут үктүг бол, кижилеп кижиге балалыг уяктуг хойпаа арагазы ам дыка хей кижилерниң базыын тевореглеп ол.

«Торгалыг совхозтуң төвү Торгалыг суурда байдал көстүүзү-биле экижээн: күдүмчуладда азырны кижилер кезүлбес, чурттакчылар аймак-нимни тура-соруктуг, ёзулуг-ла элээр амыдыралче кирип турар. Арагалаашкын ышкаш багай чаңчылдардан адырлыр дизе, чаа, эки чаңчылдарны неперединиг чүгүлә болгай. Оларның биргээни — чаа ёзугун күдазы. Каа-Хем районда «Совет Тывы» совхозка болуп эртеки, арага ишпээн куда шайлалгазының дугайында чоокта чаа «Шынга» үнген чүүлдү Торгалыгның чурттакчылары база сонуургап номчаан.

— Ынчан шак ындыг хевирлиг куда шайлалгазын биске база эртирээн, чаа чаңчылды неперетсе деп бодап төрүттүнген — деп, В. Бурбу чугаалады.

Шынга-ла, июль 13-те Торгалыг суурга болуп эртеки эзчеглиг куда шайлалгазы, «Совет Тывы» совхозка болган кудаңы олчаан катаптаваандаа бол, база бир визы байдалга эртип, моон мурнундагы куда шайлалгаларынга чеже дамейлешпээн. Улустуң чаа чаңчылдарын сонуургап, оларны чүүлүмчүдүп алырынга чүткүлдүүн Торгалыгга эң баштай эртеки чаа ёзугун шайлалгазы бадыткаан.

Өглениишкен аныяктаа — суурда ууглардың музыка школазының башкызы Наталья Чулдумовна Оттуң биле совхозтуң түдүгжүзү Герман Тельмановичи Куулаа олаа-дыр. Н. Оттуң Балгазым чуруттуг, эртеки чылын Кызылдың уран чүүл үчилиштизин доосказ. Бо суугга ажылдап үелээн. Аныяктаның күдазының эгезинде кедээ Совет күүскомунуң даргазы Василий Бурбу сес эп. чүве чугаалаваш, оларга аскежиктиң күзеп, йөрээл салган. Өтпеңген дугайында шынзылганы кедээ Совет күүскомунуң секретары Д. Седен-оол тыаскан.

Шайлаага шынап-ла чаа ёзуубиле эртеки чыгган доозуп-тевел, куда-хуваа улус, суурнуң чону магадаан. Моон мурнунда дег той арага кижи алгаш, шүүгеп-хөөрээн, оон кедерээзе алгырып-кыжыктырып, чалчаан, улустуң байырлаарынга шаптың катаан кижилер чок болган. Аъш-чем аъбын, эът кылыптарынан эгелээш, янзы-бүрү ногаа аймаанге чедир делгеп каан. Бүштай дешкаларны бир удаа ёзулал кылдыр кедүзе-даа, оон соонда арага кутпаан. Улустуң хөглүг-омаа, күдеге байырлаар дээн сеткилиң, арага ишпээ-даа, чайгаар куттуйуп, чалгаарап олурар кижи турбаан.

Шайлаага үезинде янзы-бүрү оюн-тоглаа, маргылдаалар болуп эртеки. Аңгы-аңгы столдарда олурар чалаткан валчылаа воозынга ыры, төөмей конкурузу, хендир тыотказыга маргылдаа-даа болуп турган. Клуб ажылдакчылары бо күдээга үткүштүр белетээн концертин көргүзүп берген. 16 мегеңниң түрээн база болган.

Ам бо күданың база бир онзагай талазынга доктаап көрээлинер. Моон мурнунда Торгалыгга чамдык күдаалар арай чиктиг байдалга эртип турганы чажыт эвес. Куда дүжүреринең коя соруглазы ангемишкен аныяктарның савым-чолун чадып, оларның аас-кежиктиг, эки чурттаавы дээш йөрээл салып, төгледбайырлаарында эвес, а оларга хей өңчү чыын бээримде деп санаар туган. Кудажылаар удур-дедир, ыям хей аъша аъш-чем, мал-маган салыр эвес деп моөрейлежир, көкшулуп чөөргедир, оон кедерээзе олдуун (аъш уругчуң) төрелдерин төзүштү салды деп өкпележир. Мындыг чараш эвес, кижизидикчи утка-шынар чок чоруктар аныяктарга кандыг эки салдаар чедирээ деп!

Бо бүгүге арага база таварымга чок ролюн чедиир турганы билдингир. Элүүнүй берген кижилерни күткүдерге, амен бо кижиден хейну сайыр мени деп чүүл төөрел турбайн канчаар.

Бо күдага ындыг чүүлдээ туробаан. Белек-селектерни бээп туза-даа, бижээ кичээнгей углап, ыямның чүүнү бергенни, чежени бергенни ылаавыласпаан. Белектен артык белек, ынчудеп артык өңчү — ылыг сеткилдиг күүзээшкинчээ, байыр чедироген сестеө болган. Аныяктаа шынап-ла аас-кежиктиг болганы чугаалаашок.

— Бистиң күдаавыстың шайлалгазын эрттиргени мээң сеткилимге кончуг тааржыды. Ам өглениир деп турас аныяктаа база-ла ындыг, азы оонда солуун куда-дойлу дужуреринден күзээр-дис мен — деп, Наталья Куулаа-биле ужуражыымга ол чугаалаан чүве. Ол чеорге чеп туран бооп. Чаа ёзугун шайлалгазын Тывага улам чептеедиир амыдыралды бис онзагай утказ-биле хаастаар, совет кижиниң мозу-шынарынга-даа чүүлдежир.

И. КУУЛАР.

МӨГЕЕР МЕН

Аныяк чаш, ыяп дээн чалыы хазыкымда
Аарыг-аржыы хилинчээргө бектеткен мен.
«Кезип эмнээр. Оон ёске арга чок»—деп.
Кезер эмчи шинчилп көргеш, түңнел кылган.

Кезиишкин-даа амыр-менди эрте берген.
Кезээде-ле чазык-чаагай, элгиг-ээндек.
Эриг баарлыг, бодүүн топтуг, мерген хөлдүг
Эргим эмчим ачызында сегип келдим.

Амыгымым алган эмчим чурттаагазы
Аткан дөңнүң хереэн дег чырык болзуң.
Сеткилимниң ханызындан «Четтирдим!» деп.
Чечек сунуп, күрлаң чедир мөгеер мен.

Б-Б. ТАРАДАЧЫ.

ШҮЛҮКТЭЭН ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Орустаарга үш,
Тывелаарга, алды үжүк.
Оон алыс утказы
Дыка хейнүң күзел-соруу.

(Бажызы үжүк-биюкихте)

Ак-кок хөлдүң суун ишкеш,
Аккыр шөлүе орук нээр.
Оон изин көрген улус
Ол-ла дорааи чугаалажыр.

(Бажызы эдилелде)

Ансы-дыгы чок-даа болза,
Аян үннүг ыраажы.
Ынчалза-даа ыраажының
Ырызының сөзү чок.

(Бажызы эдилелде)

Хөөрөөам элдептиг:
Хамык көвей сыгыглыг,
Каректерын базыптарга
Каш янзы эдип үнер.

(Бажызы эдилелде)

Э. ДУЛУШ.

УЛУСТУҢ ЧУГААЗЫНДАН

Ийи оолдуг Чам деп ашаа чурттаа чораан дээр. Ийи оглу адазынга «кара арагалыг» аалдап келген.

Ашаа дешкана туткаш, оолдарынга чугаалап орган-дыр:

— Ыт мшпес кара сугта хамдып болбас, оолдарым.

Дешка ийиги удаа эргилип келгенде, ол база катап чугаалаан:

— Авыразында, оолдарым. Араганың кырынга чүгле чам үнер чоор, чүгле чам.

Оолдар аразында улам амырап чугаалашканнар:

— Оо, араганы ачаазыс шыдаавр турган-дыр эвеспе.

Ынчап олургаш, оолдар бирээ адазын ужур сыгап алганнар.

— Араганың кырынга чам үнер деп адаазыстың ол чүзүл, оозун бодаарга араганы оон шыдаваны ол-дур ам—деп, алышкылар чулчуруп олурганнар.

Эртен ийи оол дүште чок туруп келирге адазы эрттир удуп калган боон-тур эвеспе.

«Ам аазыстың чугаазының утказын билбээн кончуузустуң. Бистиң бо хүннеривисте бизнин Зощенконуң чогаалдарының чамдык маадырлары арлып читпээн. Чүгле оларның сес-домаа, дөштөкчы хевирлери өскерилген болдур ийин. Олаа институт-даа доозуп, дипломдаа ап четтиптил турарлар. Дыка хей чүүлдерни билир-даа болза, Толстойның чогаалдарын олар хөлүнге бизин тудуп көрбээннер. Олаар хүүзүнде машиналарлыг, дачалаарлыгдаа. Ынчалза-даа дипломнуг мирит — диплом уок мирит-биле домей-ле. Хүүзүнде машиналыг кажы-дошкун кижи — шак ындыг чадаг кижиден ылгал чок.

Чогаадыкчы ажыл Зощенкону кажан-даа шагзыретпээн чораан. Ол рассказтарны болгаш тоожуларны, шиилерни болгаш фельетоннарны, киносценарийлерни, очерктерни болгаш үүгүлерге рассказтарны бижип чораан. Ол дыка хей чогаадарны очулдурган болгаш Ярослав Гашектиң эрес солдат Швейк дугайында номун катап очулдурарын күзеп чораан.

Михаил Зощенконуң чогаалдарын катап-катап парлап үндүрүп, даштыкы он-он дыңдарже очулдуруп турар. Оон чогаадыкчы ажылдары чүгле литературада талазы-биле эртемденнерни эвес, а дыя талазы-биле эртемденнерни, психологтарны сонуургадып турар. Ол бөгүн ёзулуг совет хамаатыг — чогаалчы болуп турар-даа.

Г. ПЕТРОСЯН.
(ПМА).

Суд залындан

КЕЗЕМЧЕ КӨРГУСКЕН

Чинижек чорук кылып, байыт алырын күзээлеп ам-даа бар Якутияда Серебровый Бор деп суурга аъш-чем магазинниге чүдүрүүчүлер ажылдап турган. И. Никулиз дээр кижи араганы хөйү-биле садып алган, ону кежээниң-не улуг аптекке садып турган.

Бодунуң квартиразын ол, алызы-биле чугаалаавога, седыглаар чер кылып алган. Кажан ажаа үелге чоорудуптаага, оон элээн наш хаарже вовга болгаш той ажаа тыынган.

Нерюнгриң улус суду чинижек садыгжыны шынгыы чүрүмнүг эдип-чазаар күшажыл колониязынга үеземенни эрттирери-биле алды чылда хостелгазын казып шиткен. Күш-ажылчы эвес оруулга биле садып алганы автомобильди, аскежээ эт-хөреңгини күрүнениң ажызынга хураап алган.

(СЭТА-ның корр.).
Серебряный Бор.
Якут АССР.

Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлетпүр министерствозу 1985—1986 өөредилге чылында 10 класс доосканнарны хүндүсү салбырга даразын. да мергежилдерге өөредирибиле хүлээп алырын чарлаа тур: бижырыкчы-ажыткан долган кылыкчызы, ажытчы хайындырыкчызы, формовщик, эртемчи-спесиаль. Өөренирииниң хуусазы 1 чыл. Эвээдилеген Тыва респотребсоюзтуң кооперация училищезинге чорудар. Айда 70 рубль стипендиа алыр болгаш общежитие-биле хандырар. Районнардан киреринң күзээнчер хлеб заводтарының директорларындан өөредип чоруткан бижии алыр.

Айтырыглыг кижилер даразында адреске келир: Кызыл тоорай, Заводская кудумчузу. 2. Аъш-чем үлетпүр министерствозу. Телефоннары 4-15-81, 4-13-12, 4-10-76, 4-11-51.

Кызылдың аъш-чем садыы даразында туснай эртем чедип алырын күзээнчерни курстарга күлээп алыр:

1. Контролёр-кассир, өөренчо хуусазы 6 ай.
2. Кассир — өөренир хуусазы 3 ай.

Өөренип туроп үезинде 54 рубль стипендиа төлээр. Өөренип турган үезин күш-ажылчы стажка кирер санаар. Курстарга күлээп алырын неделя сенында будун чыл дүгүзүнде даразында адреске чорудар: Кызыл тоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет 7, телефон: 2-54-36.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчызарының 2-35-24, 2-35-47 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киндистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-48, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колээ ажыл-агый киллизиниң голуу кедлөө» бараанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуң неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3097.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01052.

Библиотека
им. А. С. П.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 187 (12877) | 1985 чылдың август 13, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ЧУРТТУҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

СЕРЕБРЯНЫЕ ПРУДЫ. (Москва областьы). Серебряно-Прудский районнуң ажыл-ишкилери тараа культураларының дүжүдүн ажаап алырынче эгелеп киргеи. «Серебряные Пруды» совхозтуң механизаторлары СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ушуражыр дээш социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турер. Олар техниканы ажаалга-транспорт звенозу кыдыр каттыштырган. Бригада керээнин болгаш ажыл-агыйның бот-оруларачарылгазын ажыглааны дүжүт ажаалдазының темпизин бедидеринге, ажылды шынарлыг чоорударынга идегленг болган. Гектар бүрүзүнден бо чылын 35 центнер дүжүттү ажаап ап турер.

КУРСК. Курск областың механизаторлары беш чүс мүң гектар шөлдүң тараазының кезилдезин болгаш бастырылгазын доозкан. Ол дээрге тараа болгаш тараа-бобы культураларының бүгү шөлүнүң барык ортаа кезии-дир. Чаваашкының түнер турза-даа, дүжүт ажаалдазының темпизи эрткен чылдаазынган бедик болуп турар. Дүжүт ажаалдазының транспорт комплекстерин ажыл-агыйбүрүзүнде тургускан болгаш шөлдерге ийи эзлчеглиг ажылды организастаан. Күрүнеге тараа садарының даалгаларын күүсеткен дугайында областың мурнуу девискээринде колхозтар рапорттаан. Олар эки шынарлыг кызыл-таста эрткен чылдаазынган бүдүн чартык катап ой кылдыр күрүнеге сакканнер.

КРАСНОДАР. Белоглин районнуң «Белоглинский» совхозу болгаш «Россия» колхозу тараа өстүрериниң интенсивтиг технологизазын шөңгээдип алган. Олар күрүнеге тараа садарының беш чыл планын күүсеткеннер. Ол ийи ажыл-агыйкүрүнеге бо чылын бедик шынарлыг 60 мүң тонна тараа-ны, өлдүүнде кызыл-тасты сакканнар.

ОМСК. Күзүн чештырган кок-тараанның дүжүт ажаалдазы областың колхозтарында болгаш совхозтарында эгелээн. Хөй түннерде чаваашкы болган түнелинде тарааны комбайн-биле дорт кестирерин, бастырары берге болган. Ынчангаш чочаа-тарааны болгаш бобы культураларын ажаап алырынге тевүлүштүр кылган комбайннер-биле кок-тараа дүжүдүн механизаторлар чеднишкинниң ажаап ап турер.

ТАШКЕНТ. Узбекистанда Андижан областың тараажылары бо чылын кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрген болгаш ажаап ап турер. Кукурузаның бир гектардан-на дүжүдү ортумаа-биле бежен центнер болган. Оя дээрге— кукуруза өстүрериниң интенсивтиг аргазын ажыглаан түнелин-дир. Республиканың өске областерының тараажылары кукуруза ажаалдазынче база эгелеп киргеи.

ЙОШКАР-ОЛА. Марий АССР-ниң элеваторларын чаа дүжүттүң тараазын хүндүс-даа, дүне-даа күүсээп алыр ажыл графигинче бүрүн шилиттикеи. Тарааны чогуур үезинде хүлээп алыр дээш элеваторларның тараа урар черлерин белгиткан, арыглаар болгаш күргадыр агрегаттарны немей тургускан. Тарааны тур кадаа кадагалаарынга асфальтылаан шөлдерни белеткээн.

УФА. Тараа культураларының дүжүт ажаалдазынче Башкириянның механизаторлары эгелеп киргеи болгаш ажылдың темпизин улам-на дүргедеткеи. Бир хонукта-ла комбайн бүрүзүнге онаалтыр 400—500 центнер тарааны бастырар дээш социалистиг чарыш механизаторлар ортузунда калбарган.

РЯЗАНЬ. Михайлов районнуң Суворов аттыг колхозунда Анатолий, Сергей, Михаил Монаховтар алышкылар дүжүт ажаалдазының үезинде социалистиг чарыштың мурнукчу одуруунда чоруп турер. Олар кажан өөреникчи турган үезинде-ле техниканы шөңгээдип алган болгаш хоочун механизаторлардан дудак чок ажылдаар болгаан. Чүс тонна тарааны бастырган механизатордуң комбайнының кызыл сылдысты чуруп турар. Чижээ, Анатолийниң комбайнында үш сылдыс чуруттунган.

ВЛАДИВОСТОК. Ыраакы Чөөн чүктүң мурнуу девискээринде «Спасскиий» совхозтуң механизаторлары эрте быжыттыг тараа культураларының дүжүдүн бедик темпилиг ажаап ап турер. Олар техниканы болгаш боттарының бүгү күжүн каттыштырган, чээрби ажыл шагының дургузунда 350 гектар шөлде бүгү арбайның дүжүдүн ажаап алганнар. Крайда нимгизи-биле бежен мүң гектар шөлдүң тараазын кескен болгаш бастырган.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ — МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

ШАК-УЕ ДОЛУ АЖЫГЛАТТЫНМАЙН ТУРАР

Август тоска чедир Бии-Хем район 4863 тонна сигенни, 145 тонна витаминниг сигенни белеткеп алган. Планга хамаарыштыр алырга, сигем белеткели 37, силос— 46 хуу болган.

Шалыпчы айның бирги декадазында бо чугула участокта ажылдап турар коллективтер колдуунда чаңгыс ай, үзүк-соксаал чок ажылдаар темплике киргеи. Ниитизи-биле алырга, 14 бригада, 14 звено мал чемнерининг белеткелинде быжыглаттынган. Оларда 291 кижи ажылдап турар.

Кодээ ажыл-агый техниказының колнуруузун бо бригадаларда, звеноларда мөөнгээн. 55 трактор-биле кестирип, 37 трактор-биле грабль тыртып турар, сараатчыларның саны 13. Сигенчилерниң күш-ажылын организастап турары «Саян», «Эзэрбек» совхозтарда багай эвес. Чижек кылыр хүлээлгелерни планын «Саян» 44 хуу чедир күүседи берген. Бо ажылагый 1981 тонна сиген белеткээр планын күүсеткеи.

Совхозтуң Сесерлиг салбырының сигенчилери бо хүнерде хонукта ортумаа-биле 25 тонна сигенни белеткеп турар. Чарыштың мурнуку одуруунда бригада керээ-биле ажылдап турар механизастаттынган звено чоруп турар. Бо коллектив 900 тонна сиген белеткээр планныг. Оон кежигүннери 290 тонналы сараатталп тургускан. Сигеи белеткээр техника, бүгү дериг-эрексел туруушкун чокка ажылдаар кылдыр ажылды салбыр эргелекчизи М. Долзат, бригадир А. Чимит-Доржу, тракторист бүрүзү тургузуп ап шыдаан.

Салбырның малчыннары машина-техниканы кирип шыдаавас, шаптараазының черлерниң сигенин кезип турар. Оларның күш-ажылын организастааны багай эвес. Дежурный машина сигеи шөлүнге ийи звенодан тургустунган бригаданы сес шаакта экелеп, кежээрей бээрге, алдарынга чедирер. Бирги звено 40 тонналы, ийиги звено 35 тонналы сараатталп тургускан.

База ол ыяш «Кызыл тараачын» совхозтуң Г. П. Цыбинниң удуртканы мал чемнери белеткээр № 1 бригадазы август тоска чедир 663 тонна сигенни белеткеп алган, бригада 1100 тонна сигеи сараатталр планныг. Мал чемнерин белеткээрининг шалыпчы айында шак-уеии камнаалга чокка эрттирип, сиу чылзып, оожум, шүүлгеи ёзу-биле сигеи, витаминниг сигеи долганын, өскеда мал чемнерин белеткеп турар ажыл-агыйлар, салбырлар, бригадалар, звенолар бар.

Бии-Хем районда АВМ агрегаттарын четпес ажыглап турар, сенаж салыры хонудап турар. Партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары мал чемни белеткээр бригадаларның болгаш звеноларның ажыл-ишкин бедик организастыг болдурарынче кичээнгейни ам-даа четпес угландырган. «Хадыңа» совхоз 1118 тонна сигеи, 280 тонна витаминниг сигеи долгаиы, 660 тонна сенаж, 3500 тонна силос белеткээр планныг. Август тоска чедир 347 тонна сигенни, ол болза планның 31 хуузу, 1237 тонна силосту, планның 35 хуузу күүсеттинген. Витаминниг сигеи долганын белеткээри хонувейн турар, сенаж салыры шуудавааи.

Бөгүнгү байдалдан дээре ажылдап болуруның аргалары бар. Август 7-де, бо ажыл-агыйның Энин-оол Долчаймаага удурткан механизастаттынган бригадазы ажылын дүүш соонда эгелээн.

Долчаймаанның бригадазы хүнде 40 тонна сигеннии белеткеп, хонукта будурер планын ийи катап ажыр күүседип турган. Механизаторларның дуржулгазы улуг, сигеннии дүжүдү база чаагай. Бөгүн кежээ турар шөлүнүң бир гектарындан-на 13 центнерни кезип ап турган.

«Хадыңа» совхозтуң төп салбырында албан организациялардың күжүн кодээ Совет күүскому (даргазы М. Манчын-оол) ам-даа завра тудуп шыдаавааи. Суурда культура албан черлери, почта, садыг, ортуман школа болгаш өскеда организациялар бар. Кодээ Совет 5 тонна, школа 20 тонна, совхоз конторазының специалистери 15 тонна сигеи белеткээр ужурлуг. Суурда 245 ореге бар, он сес хардан ору назылыг кижи саны 560. Малчын кижи бүрүзү он тонна сигеи белеткээр ужураыг. Ынчалза-даа бөгүнге чедир үстүнде адаанывыс организациялар планныг онаалдалар күүседир ажылче долу күжүг биле кирбээн. Хол кадыырыбиле сигеи кезип турар чаңгыс-даа звено чок.

Мал чемнерининг белеткелинин шалыпчы айы район теевүнде, суурларында кижи бүрүзүнге хамаарыпгы билдингир. Ынчалза-даа мал чемнерининг белеткелинде ажылдап турар кижилерниң саны эвээш. Туранның, районда суурларның албан черлери, организациялары, будурулгелери бо чугула кампанияга йошкак киржип турар. Август айда эки ажылдаавас болза, дүжүт ажаалдазының ажылдары улаштыр келир болгай. Ынчалза-даа кодээ ажыл-агыйның чамдык ажыл-ишчилери бо эки хүннерде сигеи белеткээрин «үттүпе», шөлээп хевинге алзып, хууда ажыл-херектеринче чердыгын турар таварылгалары бар. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхозтуң мал чемнери белеткээр звено удуртукчузу Николай Мазилнин август 8-те сигеи шөлүнге эзирик чоруп турган.

Районнуң кейы-даа ажыл-агыйларында мал чемнерининг ажаалдазының техниктиг хемдырылгазы үстүп турар таваылгалар бар. Чаагай үнген ногаан массаларда автомашиналар маңаан чок болза үрели берген күчүлүг комбайннарның ачаа турарын «Хадыңа», «Кызыл тараачын» совхозтарның шөлдеринге көруп болуп.

Малга чем белеткелинин бүгү участокгарында ажыл-ишкин улам шапкынчыдары күш-ажылды организастаарының бедик деңнелин чедип алырын үе негеп келген.

А. ОКСУР,
«Шынның» корр.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

«Шекпээр» совхозтуң Бичө-Тей салбырында Элбек-оол Монгуштуң удурткаиы бот-оруларга-чарылгалыг звено мал чемнинің белеткелинде идепкейлиг ажылдап турар. Звено неделяда 10 тонна сигеннии белеткеп, сараатталр планныг. Эрткен айның сөөлгү 2 неделязында олар 30 тонналы кезип белеткээш, Суг-Кажаа суг-бараан фермазында сараатталр. Сигенчилерден Алдын-оол Ооржак, Чаай-оол Сарыглар, тракторист Борис Монгуш олар эш-өөрүнге үлегер-чүүктүн көргүзүп, эки ажылдап турарлар.

ЧУРТТАКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Ниитинниң малынга чем белеткээрининге Баян-Кол суурнуң Эрик кудумчузунуң чурттакчылары идепкейлиг киржип, 11 кижи составтыг звено ажылдап турар. Хүн нормазын 110—120 хуу чедирип турарларга Бадыргы Кызыл-Эник, Шолбан Санденчык, Снежана Далаажык хамааржыр. Ол ышкаш амданныг чемни пенсионер Екатерина Байкараевна Баазак сигенчилерге эки шынарлыг белеткеп берип турар.

А. ОЙДУП-ООЛ.

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының хойжузу Хүлер-оол Салчакка удурткан малчынарының сигенчи звенозу; «Кызыл тараачын» совхозтуң № 1 сигенчилер звенозунуң аныяк механизатору В. Бюшки мал чемнерининг белеткелинде идепкейлиг киржип турар.

Ю. КУЖУГЕТТИҢ фотолары.

АРГАЛАР БАР

Ниитинниң малынга быжыг чем-суурну тургузарының шалыпчы айынга «Хөндергей» совхозтуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип турар. Бо чылын олар эрткен чылдагыдан хөй сигеннии белеткээр хүлээлгелиг.

Сигеи белеткелинде болгаш сенаж салыр ажылдарда механизацияны ажыглаарын эки-життикеи. Баштайгы беш хонукта Түлүш Анай-оолга удурткан механизастаттынган звено 62 тонна өлөөни пресстээш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Оймак суг-бараан фермазының девискээринде сенажты ажыл-агыйлар аразының механизастаттынган комплекстиг бригадазы салып киргеи. Баштайгы үш хүнде 470 тонна ралсты сенаж-биле холуй сенажтаан. Сенаж салыр ажылдарга тракторист Монгуш Шолбан, ажылчыннар Спартак Ооржак, Ооржак Хевек-оол, Станислав Ондар болгаш өскелер-даа кызымак ажылдап турар.

Мал чемнерининг белеткелинге ег-буле звенолары, бригадалар, албан организациялар база хөөра тутгунган. Хөвалыг Борбаан удурткан сут-бараан фермазының сигенчилери 95 тонна сигеи кылыр хүлээлге алгаш, ажылдап киргеи. Куулар Чигжит баштаан малчыннар звенозу 20 тонна эки шынарлыг сигеннии бөлүп сараатталр, совхозка дужаагаи.

Хөй чылдыг болгаш чаңгыс кылдыг сигеннерниң өзүмү Хөндергей девискээринде бир дески. Түскай эртемниглерниң санап турарын ёзугаар алырга, чүгле 290 гектар шөлдеи рапстың 800 ажыг тонна ногаан массазын ап болурунуң аргазы бар. Ынчангаш чедип алдынган бедик темпиии кошкатлайн, мал чемнерииң планныг онаалдаларын чүгле чедир эвес, харын-даа ажыр күүседиримиң аргалары хөндергейжилерде бар.

К. ЧӨРЕВЕ.
Чөөн-Хемчик район.

ДААЛГА КҮҮСЕТТИНГЕН

Профсоюзтарының область чөвүлелиниң ажылдакчылары маяга быжыг чем-суурну белеткээр сорулга-биле Каа-Хем районнуң «Совет Тыва», Кызыл районнуң «Кок-Тей» совхозтарының сигеи шөлдерииге ажылдааннар. Коллективтиг сорулгазы—40 тонна сигеннии кезип белеткээш, совхозтарга дужаары. 6 кижи составтыг сигенчи бригада чаъс-бораның хүннер турза-даа, хол кадыры-биле кезип, шудургу ажылдаш, планныг даалгазын күүседипкеи.

«Совет Тыва» совхозка 10 ажыг хонук дургузурда ажылдаш, 16 тонна сигеннии белуп сараатталр, түлээдип берген. Бригада кежигүннеринден А. Маады, Ш. Намчан-оол, В. Доңгак болгаш өскелер-даа мал чемнинің белеткелинге эки ндепкейлиг киржикеннер.

Кызыл районнуң «Кок-Тей» совхозунга 24 тонна сигеннии кезил белеткээш, бригадага быжыглаан техника-биле соорту-туп чедирип берген.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУУ

◆ **«Коммунизмниң херели» совхозта чер ажылынын зона системазын херекке албайн турар. Чүге?...**

Бо теевүнүң кол киржикчилерниге элээн хөй чылдагаанарны барымдаалап үнелеп бээри берге. Бирээде — бо херекте холбашкан кижилер-ле хөй, ниидеоларның маажым олурары, ажылды эрең гейээри болгаш чамдыкта ажыок кызып ажылдай берген турары. Ажылды мынчаар эрең гей ковр чорукту болдурбас херек. Моок кол чылдагаанны чүдеп! Тодарадырын оралдажып көрээл.

ОКТАТТЫНГАН МУҢ ГЕКТАР

«Коммунизмниң херели» совхоз күрүктүруп андырган муң гектар черни чазын-на үттүп каалкаш, будун чөй дургузунда олче сагыш салбаан.

— Бистиң кол-ла бригадавыстың тарылга шөлдериниң кыдыг-кызыгаарында күрүктүруп андырган ол черге хол четпейн берган улус-тур бис ийин— деп, совхоз директору К. Хертек бистерге тайылбырлады.

Совхоз директору эгелиидаа олурду-ла харын. Ынчалза-даа бүрүүну бодунга алыр хире эвес. — Чаъс-бораның чай болгаш, бок үнүш ковудээн, техниказыс аная туруп турза-ла болгай — деп, ол чугаалады.

Директорнуң чугаалап турарында ужур-ла бар. Чаашкын күрүктүруп андырган черге ажыл чорударынга шаптыктыг болганы чугаажок. Дыка хөй ажыл-агыйларга хөрээн болбаазырадыр звенолар дыштаныр хүн чок ажылдап турган. Хөрээнии бир, ийи, үш, дөрт катап болбаазырадып турган. Өске ажыл-агыйлар техниказ талазы-биле бергедеп-даа турган болза, бо ажылды кылып турган. Кочетовонуң тараажылары бо чугула ажылды улам бедүүнчүдүп, муң гектар черни шүүт үттүрген. Күрүктүруп андырган дилиидекторни чаштап түдүп чиген.

— Чаштаанны сенаж кылдыр салып ап болбас чүве бе! — деп, совхозтуң кол агроному В. А. Шеховцев сонуургап айтыраа-даа болду. Оон-биле бир чылда четчир күрлеавырны тургузуп ап болбас бе! Байдал бо хире дүвүренчиг турда, шөлдериниң кол технологизүнүн кыжыртынып орарыгамчап-даа таварышпас.

ЧҮГЛЕ ПАРТНЕРЛАР БУРУУЛУГ БЕ!

— Шыдаар шаавыс-биле бо чайын ажылдадывыс. Күрүктүруп андырган черни дөрт катап болбаазырадып деп чүве оюмчук бе! Болбаазыратпаан муң гектарны сенаавыска безин улуг ажылды чоруттувус. Техника үреливейн турган болза, ажырыбайн баар чүве ийин — деп, Виктор Алексеевич бүзүредирин орандаштыы.

Совхозтуң Оңгар-Ховуда күрүктүруп андырган черни 2.892 гектер.

Совхозтуң специалистери хамык ужур техниканы деп чылдагаанналп турар. Сельхозтехкүркомнуң сөлбүрээрыбиле хөрүлээдэн кол демаржыр дээрэи кымга-даа чажыт эвес.

Совхозтуң кол инженери П. И. Пономаренко блокнодун ушта сол келгеш:

— № 112 «Т—150» деп маркалыг трактору районнар аразының «Сельхозтехниканы каттыжыылыышкынынга дужаалкандан бээр ийи ай четкен. Чүү-даа билдинмес, сураг, № 113 «Т—150» трактордуң өзээн ийи катап солаан. Ам үш дугаар үреликеш, анаа туруп турар. «Өлүг сүнезинге болуп берген тракторларның чежезин маңаа киирер. Ниитизибиле 16 трактор ажыл чок знаа туруп турар. Ол «өлүг сүнезиннер» совхозка улуг когаралды таварыштырып турары чугаажок. Үрелгеш дугаар үреликеш, анаа туруп турар күчүлүг «Кировец», «Т—150»-нерниң ишкинден совхозтуң септеччилериниң күжү-биле септеп эккеш дег тракторлар база бар боол турар. Бригада төвүнде электри чырыы чок боол туразындан № 110 «К—700А» трактордуң шимчедикчизи эптеттинмээн, № 111 «К—700А» трактордуң үрелгеи черии кеңнаар арга чок. Оңгар-Ховуда хову турлаанга чыраык неделя бурунгаар ешкен. Межегейде подстанциияның электротехниги Иволга боота бурүүлүг кижи деп бистерге чугаалады. Моок ужурундам совхоз ийи неделя трактор-хүнну чидирген. Бо үениң дургузунда «Кировец» трактор адак дээрге-ле 420 гектар черни андарып болур турган. Ол дээрге эзи октаттынган муң гектар черниң барык чартыы-дыр.

— Кол инженерибис долу күш-биле ажылдаар төнну чок кижи-дир ийин, ажылдаар болза, шыдаар кижи — деп, директор чугаалап-даа турдула.

Чаъс-бораның чай кончетовочуларның агартылар кол чүүлү боол турар. Бок үнүштериң үрезиннери көрээнге хөй чылдарда чыглып келгеш, чаъсты чай бооргө, хөй үнгеии ол-дур ийин — деп, В. А. Шеховцев чугаалай-дыр.

Ол-даа шын. Чүге чаштап түдүп чий бергенил? Бо айтырыгга боттарывыс харыылаарын оралдажып көрээл.

Сес чыл бурунгаар совхозтуң чер ажылы төрээнүнү андырбайн чарар аргажок киргеи. Андазынмарны болгаш андазын бистерин автоген-биле хээндектеп кааптаан болгаш инжирлерни база-ла октаалкан.

Эртем-техниктиг депшилгениң ол «тойүнгаа Виктор Алексеевич киришпээн. Оон соонда безин ийи чыл эрте бергенде, ол бо ажыл-агыйга чедип келген. Бодуң «эртем билиглиг», «чүвени билир специалисте» кылдыр көргүскеи.

— Ол үеде совхозка чаңгыс андазын-даа көстүрге, адак дээрге авс-биле дожулда алыр чүве-ле болгай. Ам комчаптар бооо — деп, кол агроном золуп чайын олурду.

Андазынмарны, дүщильникгерни совхозка садыл алырын кол агроном орандаштыр болза, бо чылын оон ажыы улуг турар турган ийин.

Чер ажылының зона системазын үш чыл бурунгаар чогаадып кылган болгаш / ону непередирин сумелээн турган. А кочетовчулар чаа негезделерге дүүштүр дилиидекторни мынчага чедир чера тыртпырбаан. Хөрээн болбаазырадыр дериг-эрекселдер — культиваторларны ажыглап турарында четпестер хөй. Күрүктүруп андырган черниң баштайгы болбаазырадылгазын 18—20 сантиметр хөнү чорутка, а дүрүм ёзугаар 6—8 сантиметр хөнү чорудар турган. Ийи дугаар болбаазырадырда агрегаттарны 10—12 сантиметр хөнү чөрөр кылдыр таварыштыр эде дериир ужурлуг. Кочетовчулар бир-даа, ийи-даа дугаар болбаазырадырда бок үнүштерин дазылынга дегбейн барган. Бок үнүштер улам-на ескеш, оон-биле демисежир аргажок апарган.

«Ногаан» эрттен тараа шөлүн камгалаары бергедеп келген. Самолет-биле хорааннаан черлерниң хөй кезии ажык чок болган. Чүге ындыг болганыл?

— Чаштырып баан гербицидтерни чаъс чүй шөвүл алгаш барган — деп, директор санап турар.

— Ужудукчулар бүрүүлүг —деп, дол агрономнуң бодалы мынчаар.

Совхоз директору К. Хертектиң чугаазы-биле алырга, дөрт муң гектар тараа шөлүн, В. А. Шеховцевтиң медээзи-биле алырга, үш муң алдан гектарны хорааннаар боол турар. Оңгар-Ховунуң күр чыткан черии башкай-ла шиңгээдип эгелээннериниң бирээзин К. Ч. Оюннуң чугаазыбиле алырга, ужудукчулар чүгле бир муң гектар черни хорааннаан. Тарылга шөлүнүң байдалын алгаш көөрге, К. Оюннуң чугаазы-ла шын ге-анрлиг.

Чаштаан түдүп чиген черниң дүжүдү берээк ийи катап күдүлээр-дыр деп бодуун арга-биле санап болуп. Күзүн андарган черге тараан тараанның бир гектарындан-на күрүктүруп андарган черге көөрге 3—5 центнер хөрээн дүжүт алдынар болгай. Чаштаан түдүп чиген бир муң гектарны 3 центнерге көвүдедиптеривиске, үш муң центнер болур. 300 тонна тараанны кочетовчулар чедир албазы ол-дур.

Бир муң гектар күрүктүрүп андарган черниң төөгүзү-биле холбашкан ажыл-агыйның удурткучузувааның болгаш специалистериниң принципи чок чоруунган чедирген корагралды чүү деп үнээрээл? Чаштаан түдүп чиген черниң совхоз директору-даа, партком секретары-даа билип турган. Ол бүгүнү механизаторлар караа-биле көруп турган.

Ону баш бурунгаар болдурбас дээш кандыг-даа хемчет албаан. Өлүп чыдаар чер дүтээнда херээ-ажылгалыг эптер дүвүрээзин үндүрбээн. Чедииместе туремик дээш дүжүт бергеш чоорул дээш ону хөреиие албаны оя-дур.

Шыдаар шаавыс-биле ажылдаан бис... Кол агрономнуң бо чугаазы-биле чөптээрекер арга чок.

Администратиктиг хажыдыылыышнар дээш ССРЭ Кодексинде чүүнү бижип турарын ажыдып көрээл. 99-ну чүүлү. Ол Хоойлу ёзугаар девискээринде бок үнүш долган будурулгелериниң удурткучуларын торгап болур дээп бижиткеи. Ол Хоойлуну бурууларга хамаарыштыр ажыглаза чүл!

В. ЛИСИЦКИЙ,
Кодээ ажыл-агый министерствозунуң чер ажылының киядызының улуг агроному;
Р. ТАС-ООЛ,
«Тувинская правда» солуның корр.;
М. ОЮН,
«Шынның» корр.

Бот-орулга-чарылга өөренир школа

Бот-орулга-чарылга— ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргазы

СОҢГААРЛАТТЫНМАС АЙТЫРЫГ

1. Үнүүшкүн хүнүнде

Республиканга чаңгыс ээй бот-орулга-чарылга хүнүн эртиреп дүгайында шиитпирни үндүрүвеэн совхозтарның экономиктиг ажылын экономдаренге, будурулгенин чеппестерин илередиринге болгаш чайладаренга дузалыг болуп турар бот-орулга-чарылга хүнүн эртиреринче баш удур сагыш салган, үе ажыында директорлар боттары удуртқан совхозтар ол хүнүү организастыг болгаш бедик деңгеелге эртиргеннер. Ындыг ажыл-агыйларның түскай эртемниглери болгаш бригадирлери бот-орулга-чарылгалыг коллективтерниң ажыглыңам сайгарылгазын бедик деңгеелге эртиргеннер. Оон чижээн СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг, «Сарыг», «Найыралл», «Кызыл тараачыны», «Тиилелге», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, Ленин аттыг совхозтардан көрүп болур.

Чамдык ажыл-агыйларда чаңгыс ээй бот-орулга-чарылга хүнүн эртиреринге чүгле экономикчилерге болгаш бухгалтерлерге чүдүрүлүп, директорлар, түскай эртемнигле болгаш бригадирлер ол ажыладан «тос одуп» тырган тоорулгалар бар. Экономиканга айтырыгның чүгүлээзын олар чедиг үнелеевейн турарлар. Ук дүнүү эртиреринге «Енисей», «Улуг Октябрь», «Май 1», «Хөндерлей» совхозтарның директорлары В. Трубников, А. Дресвянников, А. Кошкак, В. Чымба болгаш оон-даа өскелер белен эвес болганнар. Ол ажыл-агыйларның экономиканга болгаш санаага ажылдавышларга анализ кылып, чогуур документиерни тургузуп шыдаавааннар. А «Чөө орук» совхозтуң директору Д. Чолуй ук ажыында удуртуп тырган хирезинде, бодүүн белетеңнип албанындан, чаңгыс ээй бот-орулга-чарылга хүнүнде күрээ эртиренинден ойталаан. «Чодураа», «Россия», «Тыва», «Октябрь 30 чылын» совхозтарның удуртукчулары болгаш түскай эртемнигле база сула белетеңгеннер. А «Кызыгаар» совхозтуң директору Ч. Бапкар, колэкономизи С. Бадаа, кол бухгалтери Р. Шойдак, кол агроному Д. Байкара олар күрүне организиерлериниң бадылаан чек системазын ук ажыл-агыйга ажыглаарыг тааржымча чок деп шиитпиргеннер. «Хадың» совхозтуң директору Н. Горбачёв бот-орулга-чарылганы болгаш чек системазын ажыглаары ам-даа эрте, ону чүгле 1986 чылдан ынай шиитээдип болуур дээрзин ол хүн күралга тайылбырлаан. Чамдык ажыл-агыйларның түскай эртемниглери бот-орулга-чарылга хүнүн эртиреринге шуут киришпээн. Бо чүгүле ажылга ыңдыг хамаарылга ажыл-ишке бөгөй салдарлыг. Ол совхозтарның ажылының сегиевейн, планныг онаалдаларының күүсеттинмейн, будурген продукцивезиниң бот-үнезиниң аар болуп турарының үзүүру шкап.

Удуртукчу түскай эртемниг кадар болгаш бригадир бүрүзү бот-орулга-чарылганы, оон үзүүр-үтпээн ханы биитеп турар үзүүрүт. Чүге бо тоорулгада күш-ажылды эргелеп башкарарының бо депшилгениг аргазы долу шиитээттинер. Ону шиитээдир коллективниң продукция будурер, күш-ажыл болгаш материалдыг чаргдалдар талазы-биле онаалда бээр. Ажыл төлевинин коллективтиң ажылының түңнели-биле дорт харылзаалыг болур. Коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң соруглазы планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттарының кендээрээнче, күрлээвырларны тып, оларны долу ажыглаарынче, бот-үнезин чангыдаринче болгаш камналганы улгатыварынче утпаанар. Ындыг болганда кижи бүрүзү шиңээттээтиг, тывылыгыр, шимченгир болгаш чогаадыкчы ажу-биле ажылдаар үзүүрүт. Совхозтога бот-орулга-чарылга адыр бүрүзүн зогшудериниң бодуунуң киирилдезинниң күсели-биле будурулгенин улам улгатыварынга болгаш оон ачызында совхоз будурулгезин улуг орулгалыг болдуварынга үндезилеттинген болур.

2. Коллективти тургузары

Ажыл-агыйга бот-орулга-чарылгалыг коллективти тургузарда оон тургузуун иилеп совхозтуу-биле деңнеп болбас, ук коллективке бодуу түскайлаң будурулге эвес, ажылгы-агыйның адыры болганда, анаа бичии ескерилгелер турар аппаар. Ынчалза-даа дараазында дүрүмнерни сагыыры чугулат:

— курлаврларны ажыглаарда болгаш будурулге программазын күүсеңдеге коллективтиг бот-эргелиг болуруубиле чергелештир ажыл-агыйның иилеп удуртулгазын база хамаарыштырары;

— төлөп бедик кергузуглерни, продукцияның шынары болгаш дорт чаргдалдарны камнаары дээш моральдыг болгаш материалдыг сонуургалды бедидери;

— бот-орулга-чарылгалыг онаалдаларны күүсеттээни дээш, хөй материал, акша болгаш күш-ажыл чаргдалдарын боя-дурганы дээш материядыг болгаш моральдыг харыысалганы күштелдирери;

— бот-орулга-чарылгалыг онаалдаларны боттандырарынга экономика талазы-биле тавырмалыг бөйдалы бригада болгаш звено коллективтерине тургузары;

— ажыл-ишкеңгинин контрольдаары азы ай, кварталда болгаш чыл бүрүзүнүң бот-орулга-чарылгалыг онаалдазының кергузуглериниң экономиктиг анализин чаргдалдарбиле үргүлүг деңнеп, шүүлтүрүп турары, анаа үндезилээш ажыктыг шиитпирлерни үндүрери.

Бот-орулга-чарылгалыг коллективти тургузарда, дараазында ажыдарны кылыр: биризде, ажыл-агыйның сеолгу 3—5 чылдарда кергузуглерни хөлөң анализтээнинге үндезилээш, кежигүннерниң сен-түүнүн тодаредир; совхозтуң коллективтеринге бот-орулга-чарылга шинээдиринин саавырын, чергиларадарны дүрген үеже, бо чүгүле ажылга ыңдыг хамаарылга ажыл-ишке бөгөй салдарлыг. Ол совхозтарның ажылының сегиевейн, планныг онаалдаларының күүсеттинмейн, будурген продукцивезиниң бот-үнезиниң аар болуп турарының үзүүру шкап.

Удуртукчу түскай эртемниг кадар болгаш бригадир бүрүзү бот-орулга-чарылганы, оон үзүүр-үтпээн ханы биитеп турар үзүүрүт. Чүге бо тоорулгада күш-ажылды эргелеп башкарарының бо депшилгениг аргазы долу шиитээттинер. Ону шиитээдир коллективниң продукция будурер, күш-ажыл болгаш материалдыг чаргдалдар талазы-биле онаалда бээр. Ажыл төлевинин коллективтиң ажылының түңнели-биле дорт харылзаалыг болуур. Коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң соруглазы планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттарының кендээрээнче, курлаврларны тып, оларны долу ажыглаарынче, бот-үнезин чангыдаринче болгаш камналганы улгатыварынче утпаанар. Ындыг болганда кижи бүрүзү шиңээттээтиг, тывылыгыр, шимченгир болгаш чогаадыкчы ажу-биле ажылдаар үзүүрүт. Совхозтога бот-орулга-чарылга адыр бүрүзүн зогшудериниң дүрүмүн, ажыл-ишкеңгинин контрольдаарының, кергузуглериниң аар болуп турарының үзүүрүт. Ындыг ажыл-агыйларда бот-орулга-чарылга хүнүн эртиреринге шуут кирилдээр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга ур чылдарда ак сеткилдиг үшүажылын үнелеп көргенинге демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Надежда Егоровна **Варламова** — Барын-Хемчик районнуң санэпидстанциязының дезинфектору;

Геннадий Петрович **Вилеев**— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугуй» комбинаттың ярыглал фабриказының дүмээлакчызы.

Милитина Григорьевна **Лазарчук** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугуй» комбинаттың транспорт цегинин кладовщиги.

Доктугу Шожалович **Ондар** — Кызыл-Мажалыктың кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг ортумак школазының директору.

Хопун Сандыковна **Саая** — Барыын-Хемчик райкүүскомнуң техажылчыны.

Галина Георгиевна **Сафьянова** — Кызыл-Мажалыктың тудөркүлээка удур эмнелгезиниң повары.

Монгуш Мандановичи **Чудак** — Барыын-Хемчик районнуң санэпидстанциязының санитар эмчизиниң дузалакчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тамара Семёновна **Балахонова** — Чадаананың районнуң харылзаа белдирикки телефонизи.

Кодур-оол Бады-Хөөевич **Кара-Сал** — «Большевик» совхозтуң малчыны.

Сенджау Довучеевна **Кара-Сал** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Дулгуш Дамба-Сурунович **Кенденбил** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Норбуевич **Конгар-оол** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Лошка Хөкпештеевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Майя Арзылановна **Куулар**— «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Хөндый Чыгановна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Анай Орус-ооловна **Оюмаа** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Дамба-Сурун Датович **Сат**—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Содунам Дөрээжиковичи **Сат**—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Анай Арандоловна **Хөвалыг** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Николай Семёнович **Астанин**—«Кав-Хем» хомур-даш разрезинин электрослесары.

Николай Харитонович **Ашкимин** — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйынын Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң тракторизи.

Александр Гаврилович **Капустин** — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйынын Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

Александр Терентьевич **Кулаков** — «Суклак» совхозтуң ажылчыны.

Николай Дмитриевич **Малофеев** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң 62 дугаар КМК-зының комплектинг бригадазының бригадири.

Доржу Арзыланович **Пар** — «Тиилелге» совхозтуң бызаңчызы.

Василий Сергеевич **Сергеев** — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйынын Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Вера Оюновна **Андреева** — райониуң төпчүткен библиотеказының Эзербеге кодээ филиалының улуг библиотекары.

Николай Данилович **Бурдюк** —«Тыва кодээ тудуг» трестиң 957 дугаар КМК-зының чолаачызы.

Александр Герасимович **Глушенко** — «Саяа» совхозтуң трактористи.

Анна Григорьевна **Гончарова** — райониуң повары.

Мария Ильинична **Кочкина**— Өөк ортумак школазының башкызы.

Тимофей Сергеевич **Кличменкова** — Өөк ортумак школазының башкызы.

Анна Филипповна **Лукошенкова** — Туранның уруглар библиотеказының техажылчыны.

Керген Найдымович **Маады** — «Турана» аңнаыр-тывыш ажыл-агыйынын егери.

Зоя Константиновна **Немкина** — райониуң төпчүткен библиотеказының Өөкте кодээ филиалының улуг библиотекары.

Василий Григорьевич **Новосёлов**— «Саян» совхозтуң трактор бригадазының бригадири.

Константин Федосеевич **Репях** — райониуң садыгжызы.

Мария Никифоровна **Сузина** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң 957 дугаар КМК-зының санакчызы.

Василий Иванович **Фадеев**— «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Любовь Сафроновна **Черноусова** — Тарлаг сес чыл школазының башкызы.

СУТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Анзатпал Шавыраевна **Монгуш** — Сут-Хөл ортумак школазының башкызы.

Хензиг-оол Чангаевич **Монгуш** — «Сут-Хөл» совхозтуң чолаачызы.

Борбак Еңданович **Ондар** — «Сут-Хөл» совхозтуң чолаачызы.

Анзат Даржаевна **Оюржак**— райпо складының эргелекчизи.

Галина Кежегеевна **Очур-оол** — Сут-Хөл ортумак школазының эге класстарында өөредилгэ эргелекчизи.

Докур-оол Сотпаевич **Тулуш** — улус депутаттарының Ишкин кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Валентина Павловна **Кинь-жебаева** — «Тыва кобальт» комбинаттың машинизи.

Элдик-оол Седен-Ломаевич **Монгуш** — Кочетово ортумак школазының башкызы.

Екатерина Сокгаевна **Оюн**— «Коммунизмниң херели» совхозтуң малчыны.

Владимир Сергеевич **Осокин** — «Тыва кобальт» комбинатың төлөвиилел-конструктор килдизининг начальниги.

Тамара Сергеевна **Слатвицкая** — «Тыва кобальт» комбинаттың мастери.

Ирина Ивановна **Хоялынма**— Владимировка суурда эмнелге пунктузунуң санитарказы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Наталья Кыргысовна **Арган-оол** — Ак-Туруг ортумак школазының өөредилгэ эргелекчизи.

Дандаров Кыргысович **Бады** — Жданов аттыг совхозтуң малчыны.

Дыртый Донгаковна **Дагбалдай** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Антонина Кенденовна **Доплаан** — Чаа-Хөл эмнелгезиниң санитарказы.

Борбак Сандакозна **Долгар**—«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Шынаров Тюлюшовна **Кудерек** — Булуң-Терек ортумак школазының интернадының ажылчыны.

Додумаа Ховаллыговна **Лоппсан-Еңдан** — Булуң-Терек ортумак школазының техажылчыны.

Тойнур-оол Самбынович **Монгуш** — Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

Александр Чурумутович **Намчан** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң гидротехниги.

Уйнук-Кара Кыргысович **Намчыл-оол** — Жданов аттыг совхозтуң малчыны.

Василий Олаевич **Өвчей** — Ак-Туруг ортумак школазының башкызы.

Нина Павловна **Ряполова** — Чаа-Хөл эмнелгезиниң санитарказы.

Оюмаа Тулушовна **Устюоол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң малчыны.

Шойдак Хоплакович **Ховаһыг** — «УТКА 25 чылый совхозтуң ажылдың айыыл чок чорууның талазы-биле инженери.

Евгения Ивановна **Чупина** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң бухгалтери.

Бурбужук Тулушевич **Шожукпан** — Жданов аттыг совхозтуң почтальону.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл доорай,
1985 чылдың июль 30.

ХИРОСИМАНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

Вашингтонуңун кем-бурулуг планнырын Совет Эвилеи, социалистиг эске-дээ чүрттер, делегейниң тайбыңга ыяш бугу күштери үскен. Совет улустуң болгаш социалистиг эске-дээ күрүнелериниң улустарының кайгамчык улуг күжениишкиннериниң ачызында социализмниң болгаш империализмниң аразында стратегия талазы-биле дең байдал чедип алдынган. Ынчалзажок ядролуг халапты кыжаңылашкынын үзүткээр дугайында Хиросиманың кыйгырыы бүгү делегейге амгы үеде улам дыжыг дыңнадып турар.

Совет Эвилелиниң дашпыкы политиказы ядролуг халапты болдурбазынче, ядролуг кыжаңылашкынны бүрүн үзүткырынче уланган. Бо чылдың август 6-дан соңгаар ядролуг кандыг-даа чазыдырышкынларны болдунуң талазында соксадыр дугайында ССРЭ-ниң шиитпири ол дугайын тодаргай бадыткап турар. Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативазын бүгү делегейде чаагай сеткиндиг киживилер ханы чүүлдүгүзүнгүүкүн-биле үтканан. Атомнуг бомбалашкынарның халавынга таварышканнарның бүгү-япон федерациязының Хиросима сайбырының даргазы Хидэко Тацуиува мынча деп медеглээн: «Атомнуг чепсек-биле Хиросиманы бомбалавышкының халавынга таварышкан киижи бүгүзу М. С. Горбачевтуң инициативазынга байыр чедирбейн барып шыдавас. Тайбыңны бызыглыр ядролуг халапты кыжаңылашкыннандан киижи төрелгенинге камгалаар ССРЭ-ниң чорууларын үзүткээр күүсүнүвүс чок күжениишкинкери дээш ССРЭ-ге чүректиг хамыыһандан өөрүп четтирииткинин атомнуг халапка таварышкан 370 муң япониярның өмүнээзинден илергейлеп тур мен».

Совет Эвилели ядролуг кандыг-даа чазыдырышкынарны бо чылдың август 6-дан 1986 чылдың январь 1-ге чедир соксадырын шиитпирлээн. Ынчаарга ССРЭ-ниң үлегерин Акш-тың талазындан эдерип, бодунуң ядролуг чазыдырышкынарын соксадыр болза, Совет Эвилели бодунуң соксадышкынын оон-даа ыңай үзадып болуурун атомнуг бомбалавышкынарның халавынга таварышканнар организациязының Бүгү-япон чөвүлелиниң чагаазынга СЭКП ТК-ның Чиигике секретары М. С. Горбачевтуң харыызында айыткан.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирин әзугаар ядролуг чепсектиг хоруур дээш шимчээшкинниг түүкелинде болуп турган дээш ядролуг халапты болдурбас чөвүлелиниң Ад. дис-Абебага болган 10-гу сессизы демдеглээн. Ол чөвүлелдиң даргазының оралакчызы С. Сабали мынча деп чугаалаан: «Африкага боо-чепсектии эвес, а аъш-чемниг көвүдээрии күзеп турар бис».

Африканың янзы-бүрү чурттарында шөвүг чарыгдалдарының көвүдээжиниг чылдагаанкыры бир демей эвес. Хөй чурттар боттарын империализмниң күштенгенден азы олардың күнүскүлүктерин камгалаар дээш төө боо-чепсектии садып ап турар. Чиигээ, ресмсчи Мурнуу-Африка Республикамның чоогунда чурттарның камгалаар аргазын бызыглаарының айтырыы оларга онза чугула үжүр-дүзалыг. Африкадың чамдык чурттары (Заир, Сомали) империализмге саттынган реаксылыг дашпыкы политиказы чорудар дээш боо-чепсектии эдерге садып ап турар. Африка диптер чамдык чурттары, чиигээ, Чад, Барылын чүктүң түргускаакы чонга удур өзу-чурумнарны чыдаанын, чепсектиг күжү-биле камгалаар дээш боо-чепсектии эдерге садып ап турар.

Хөгүүп орар чурттарга чонга удур өзу-чурумнарга боо-чепсектерии эң-не хөй-биле садып турар империалистиг күрүне — Американың Каттыжаан Штаттары. Чиигээ, чүгле 1983 чылда безин АКШ 20 миллиард доллардың янзы-бүрү боо-чепсектерин Африканың хөгүүп орар чурттарында чонга удур өзу-чурумнарга саткан. Ол чурттарда берип турар шериг техниказының ертээ чылда 2 миллиард доллар болуп турар. Ынчаарга АКШ-тың монополияларының он-на чурттарга боо-чепсектии саткыныдан алган оруглазы оларга америк экономикатиг «өдүзаламчыдаан» үш катап хей.

Ынчалзагаш АКШ-тан боо-чепсектии эң-не хөй садып ап турар Заирниң, Сомалиниң, Чадтың экономиктиг байдалы амгы үеде Африкада эң-не чаваас деңнелдиг болуп турар. Америк шериг «дүзаламчыдың» чүгле хөй конченвы америк корпорацияларга берип турар эвес, харын-даа Африканың чамдык чурттарын, чиигээ, Заирни, Сомалини, Чадты америк империализмниң эргелекчилерин, га чагыртып турар.

Рейганның администрациязының бедик албан-дүзазалдарлыг төлээлекчилери боттарының чазый-чилби, кара сагыш-тыг соруглаларын чамыдыкпан шапкан. Тулчуушкунар үезинде 10 ирак катерлерин үзүткээн.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Хөвейне малгалыңың районунга ирак шериглериниң шаавр халдаашкыларының тушкелинде олар дайзының 50 дөрбелчин километр девискаарын эжелеп алган. Ирак армиязының чүс ажыг солдаттарын болган офицерлерин үзүткээн. Иран-ирак фронтунуң өске участокторынга мөзидеежиниг киннер болган аткыдажыңыг кыынар база болган. Ирак артиллериязы Иранның Мандали хоорайын болаан түүнелинде хөй чурттага бижыларга үреливишкинге таварышкан.

ИРАК-ИРАН МӨСИЛДЕЖИИШКИН

БАГДАД. (СЭТА). Иракның кол шериг командылалының дыңнадыыр әзугаар азыра, ирак артиллериязы соңгу хүн иштерде иран шериглериниң моолиелтен районнарын бооладан. Оон түүнелинде дайзын дериг күш болган техника талазы-биле улуг когаралга таварышкан. Иранның артиллериязы Иракның Мандали хоорайын болаан түүнелинде хөй чурттага бижыларга үреливишкинге таварышкан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Хөвейне малгалыңың районунга иран шериглериниң шаавр халдаашкыларының тушкелинде олар дайзының 50 дөрбелчин километр девискаарын эжелеп алган. Ирак армиязының чүс ажыг солдаттарын болган офицерлерин үзүткээн. Иран-ирак фронтунуң өске участокторынга мөзидеежиниг киннер болган аткыдажыңыг кыынар база болган. Ирак артиллериязы Иранның Абадан болган Хорремшехр хоорайкарын болаан түүнелинде ыяда ёрт үзүген.

Империалистиг политиканың уржуктары

Делегей империализминиң хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессиязы, терригдевени балгыктеринің бурузу-биле делегей байдалының амгы нарыыдавышкыны, боо-чепсектии оларның эндере бүдүрүп турары делегейниң ядролуг дайзының кыжаңылашкынын турүткан. Империалистиг бөлүктөр боо-чепсектии эндере бүдүрерининге кедергей хөй акша-төгөрөңгилерии, материалдыг курлавырларны чарыгдап турар. Ол чоруук Азиянын, Африканың, Латин Америкаңың хөй чурттарының хөгжүлде перспективазының баксыраавышкынын чылдагааны болуп турар. Боо-чепсектии эндере бүдүрериниң кызыгаарлал тургаш, камнап алыр хөреңгилериниң 10 хуузун хөгжүп орар чурттарның хереглеринге кижерер болза, делегейниң ол дээниге чыл бүрүде 10 миллион квартираларны тудуп болур иймек. Ол чыл болгонда, тодаргайлаарга, 1995 чылга чедир 500 миллион кижи азы барык бүгү африканар амгы үениң чаагайжыдыр туттуунан базыңнарынче ковжуп кирген турар иймек. Оларның арыг-шөвөр эвес амгы байдалы, ижкер сугнуң чедиишпези, варыглар, олум — дедир эзлбес кылдыр эрткен үеже чырай берген турар иймек. АКШ-тың шериг ведомствозу — Пентагон бир эвес бомбардировщик чүгле чакпас безин самолетту бүдүрерин ойталар болза, аңаа чарыгдаар турган (Заир, Сомали) империализмге саттынган реаксылыг дашпыкы политиказы чорудар дээш боо-чепсектии эндере садып ап турар. Африкага диптер чамдык чурттарны, чиигээ, Чад, Барылын чүктүң түргускаакы чонга удур өзу-чурумнарны чыдаанын, чепсектиг күжү-биле камгалаар дээш боо-чепсектерии эндере садып ап турар.

Хөгүүп орар чурттарда чонга удур өзу-чурумнарга боо-чепсектерии эң-не хөй-биле садып турар империалистиг күрүне — Американың Каттыжаан Штаттары. Чиигээ, чүгле 1983 чылда безин АКШ 20 миллиард доллардың янзы-бүрү боо-чепсектерин Африканың хөгжүп орар чурттарында чонга удур өзу-чурумнарга саткан. Ол чурттарда берип турар шериг техниказының ертээ чылда 2 миллиард доллар болуп турар. Ынчаарга АКШ-тың монополияларының он-на чурттарга боо-чепсектии саткыныдан алган оруглазы оларга америк экономикатиг «өдүзаламчыдаан» үш катап хей.

Ынчалзагаш АКШ-тан боо-чепсектии эң-не хөй садып ап турар Заирниң, Сомалиниң, Чадтың экономиктиг байдалы амгы үеде Африкада эң-не чаваас деңнелдиг болуп турар. Америк шериг «дүзаламчыдың» чүгле хөй конченвы америк корпорацияларга берип турар эвес, харын-даа Африканың чамдык чурттарын, чиигээ, Заирни, Сомалини, Чадты америк империализмниң эргелекчилерин, га чагыртып турар.

Рейганның администрациязының бедик албан-дүзазалдарлыг төлээлекчилери боттарының чазый-чилби, кара сагыштыг соруглаларын чамыдыкпан шапкан. Тулчуушкунар үезинде 10 ирак катерлерин үзүткээн.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Мариван районга ирак шериг кезектерин ирак шериглериниң үзүт-тарыынче соолгу 24 шак дургузунда шөвөр халдаашкынарны кылдыынын ИРНА информация агентствозу (Иран) дыңнаткан.

ЛИВИЯНЫҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Италияның девискээринде америк баазадан ужудуп үнген АКШ-тың шпион самолёду Ливияның далаш чоогунда районнарының кырынга ужуулукчун кылганы-биле хөлөөштүр удурланыышкынның медеглелии Ливияның дашпыкы харылзаалар талазы-биле улусчу бюрозу итали эдинине дамчыдып берген. Америк шпион самолёттуң ужуулукчузунга агрессиянын актыы кылдыр Ливияның санап турарын медегледе абыкпаның ДЖАНА агентство дамчыткан.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРГЕ АМЕРИК ДҮЗАЛАМЧЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1986 болган 1987 сан-хөө чылдарында дашпыкы күрүнелерге шерит-экономиктиг дүзалаамчы дугайында хөөлбүү төлевиилелиниг АКШ-тың президентизи Р. Рейган ат салган. Ол дүзалаамчыны 25,4 миллиард доллар-биле чедиишпээн. Ынчангаш ажыг дүгүрүшкенин әзугаар башпайгы ажылдар кылдынган. Чоокта чаа суурда таңцы шөлүүн ажыктаан. Мурнунда суурнуң төвүнде стадионга арага ижеринге сундуулуг кижилер чыглып, арагалаар турган болза, ам ында спорттуу маргылдаалар, оюнкөр удаа-дараа болуп турар. Хамыктың мурнунда, боттарының кылыптары, хөй аъша-хөреңги үндурбес спортчу маргылдаалары эрттирерин планнаан. Ол соруглага-биле совхозтуң чазанын цегинге улуг шыдыраашты оон ангыда, городжиниң кылын белеткеп алган, ам эйнап турар.

Агитквартадар аайы-биле улуг ажылдаш кылып турар. Суурда арага чок куданы эртирери-биле белеткеп турар. Оон сценарийин тургускан. Ында дыка хөй сонуун чүүлдерни, оюнкарны эрттирериби-биле белеткеп турар. Өг-бүлениң бюджединде шын чарыгдаарры-биле, уруг-дарыгның кижизидилгези, өг-бүлени башкарары дээш ыяшкаа айтыырларны чоокку үеде агитквартиралар аайы-биле чугаалажыры планнаттынган.

Хөй-иниттиниң хорум-чуруумун быжыглаар, арагалаашкынның хоразының дугайында беседаларны эмчи Р. Саая чон ортузунга номчуп чоруп турар.

Арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң когун үзер талазы-биле хемчеглер дугайында партия болгаш чазактың документаал-шиитпирлери үнген соонда, совхозтуң удуртукчулары, партком, кодээ Советтиң күүсүномут база хөй-иниттиг организациялардың, удуртукчуларының активтер чыыглаш, ол ажылды чүүдөн эгелээрин дутуурлаан. Кол-ла хичээнгейни кижизидилге, тайыңбыр ажылын чонның чурттап турар черинии, коллективтер айыл-биле чорудар дээш шиитпирлээн. Ынчангаш ында дугуруушкынын әзугаар башт

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАРДА— ТУДУГЖУЛАР

Ажылчы чонларның болгаш эмнеткенниң дыштанылгазын организастаарын эккиндернче, хөстүг үеэшкиз ажыктыг эртирелериниң байдалдарын тургузарыче, чурттап турар черинге аайы-биле спорт база культура-массалыг ажылдарны чорударынче кичээнгей бистиң чуртувуста улуг. «Арагалаашкынны болгаш авкоголизмиин узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» база культура албан черлериниң, спорт тудугларының ажыглаашкын эккиндер дугайында партия Теп Комитединиң докгаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле республиканың күш-культуржу, спортчу амыдыралында чамдык эки чүүлдер кылдынып, ажылчы чонгерниң анаатарының культурлуг дыштанылгазын организастаар талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Тудугжуларның профессионал байырлалы —Тудугжуның хүнүге турескээткен спортчу маргылдаалар эрткен дыштанар хүннерде болгулаан. Республиканың тудугжуларының XIII чайгы спартакиадазының тудугжуларның болгаш тудуг үлетпүр материалдарының ажылдакчыларының профсоюзунуң обкому, «Спартак» спорт клитилеэн болгаш Кызыл хоорайның спорт комитеден организастаан. Аңаа республиканың тудуг организацияларындан, тудуг, үлетпүр албан черлериниң коллективтеринден барык 600 хире күш-культуржу, спортчу болгаш оларның ажы-төлү, аныяктар киришкен. Ынчангаш тудугжуларның XIII чайгы спартакиадазының эрткенинге дугайында комчукчуларга кысказыбыле таныштырдывыс.

100 МЕТР ДИСТАНЦИЯГА ЧАРЫШ

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионунуң күш-культуржулар, көрүкчүлер эртежик-ле эзлепкен. Тудугжуларның XIII чайгы спартакиадазының программазында эң массалыг хевирлериниң бирээзи — 100 метр дистанцияга чарыш болган. Баштайгы старттарже эр улус үнген. Оон түңнелинде «Тыва тудуг» трестиң төлээлекчилери В. Монгуш биле Х. Сава олар хүүда биргилейиңги черлерни эзлээннер. Оларның кайызы-дае старттан үнгеш, финишке 13,4 секунда болгаш келген. «Тыва септелге тудуг» трестиң спортчузу тиилекчилерден 0,1 секунда озалдаваш, үшкү черни эзлээн. Бо түнелден алгаш коргге, эр улус аразында чарыш чидиг бандалга эртикени чүгээжок.

Хөрээженнер аразынга база «Тыва тудуг» трестиң спортчузу С. Фёдорова мурнаан. Оон үези—15,0 секунда.

Ол дистанцияга эр, хөрээжен спортчулар бүгай эвес көргүзүглерлиг болганын демдеглээри артык эвес.

ЭСТАФЕТА

4 х 100 метриң эстафетазынга «Тыва тудуг», «Тыва септелге тудуг», «Тыва кодэ» тудуг» трестериниң, «Тудуг кезектери» комбинаттың Кызылдың тууйбу заводунуң болгаш тудугжуларның профсоюзунуң обкомунуң шилиндек күш-культуржулары идепкейлиг киришкен. Ол маргылдаалың түңнелинде эр, хөрээжен спортчулар аразынга «Тыва тудуг» трестиң спортчулары бирги черни бүзүреалдын-биле эзлээн.

УЗУНУН ХАЛЫЫРЫ

Узунун халыырынга хөрээжен улустан «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның спортчулары Г. Морозова биле В. Маркова 390—390 сантиметрни ашкан. «Тыва септелге тудуг» трестиң күш-культуржулары Н. Кимлек биле А. Громов олар эр улус аразынга бирги, иишки черни дараалаштыр эзлээннер. Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың спортчузу Ажитов маңаа үшкү шаңналдыг черни эзлээн.

БЕДИИН ХАЛЫЫРЫ

Спорттуң бо хевирингге эр улус аразынга «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның күш-культуржузу М. Юрчек бирги черни эзлээн. Ол 1 метр 60 сантиметр бедикти ажыр шураан. Оон чаңгыс командада эштери Д. Түмен биле У. Доңгак олар иишки үшкү черлерни эзлээннер.

Хөрээжен улус аразында маргылдаага 4 команда киришкен. Аңаа «Тыва септелге тудуг» трестиң спортчулары Д. Сидорик биле И. Бешаң олар түс-түзүмде бирги, үшкү шаңналдарга төлептиг болганнар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынындан киришкен спортчу О. Олдырева иишки черни эзлээн.

ЧЕРДЕН ИТТИНЕРИ

Ийи хол-биле черден хөй удаа иттинерин белен эвес мергежилелериниң бирээзин. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның төлээзи Л. Русакова үк мергежилгени 30 удаа кылгаш, хөрээжен улус аразынга тиилээн. Ол-ла командадан В. Поздняков черден иттинерин 48 удаа күүседкеш, эр улус аразынга бирги черни эзлээн.

ЯДРО ОКТААРЫ

Маңаа спортчу бүрүзү бодунуң командазынга сан эң-көзер дээр болза, ядрону 5 метрден эвээш эвестн октаар ужуруур. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның спортчузу, эр атлетикага шыырак спортчу Сергей Кайгородов ядрону 10 м 60 см-ге октаваш, эр улус аразынга тиилеэнин болгаш.

Хөрээжен спортчулар аразынга ол-ла командадан Соян Сава бирги черни эзлээн. Ол ядрону 7 м 60 см октаван.

ШОЙ КӨДҮРЕРИ

24 килограмм деңзиниг шойну еру «өдүрениге хөй аныктар болгаш дуржулгалыг спортчулар киришкен. Маңаа база-ла С. Кайгородов тиилээн. Ол шойну 89 удаа еру октаан. 48-ки тудуг эргелелиниң күш-культуржузу Л. Бернаков мергежилгени 70 удаа кылгаш, иишки черни эзлээн.

КАНАТ ТЫРТТАРЫ

Канат тырттары — спартакиаданың база бир солун

маргылдааларының бирээзи болган. Маңаа «Тудуг кезектери» комбинаттың спортчулары кымге-дае оттырбайн бирги чергенин шаңналын чеалап алган.

ВОЛЕЙБОЛ

Волейбол — тудугжуларның чайгы спартакиадазының база бир массалыг оюннарының бирээзи.

Олимпийжи система ёзугаар болган маргылдаанның түңнелинде Кызылдың теп электри станциязының тудугжулары «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның командазын 2:1 санга уткаш, тиилекчи болган.

Тудугжуларның XIII чайгы спартакиадазының түңнелинде команда талазы-биле «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның күш-культуржулары бирги черни эзлээш, шиирчир кубокту чеалап алган. «Тыва тудуг» трестиң болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттың спортчулары иишки үшкү черлерни үлешкен.

В. КАРА-САЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ

13. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — А. Арканов, Г. Горин—«Маленькие комедии большого дома». Фильм-шии. 11.30—11.35 —Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телевидение студияларының док. фильмнери: «Крепкие корни», «Азимут на завтра», «Где встречается Орлик с Окой». 15.30 — Танцы коллективтериниң концерти. 16.05 — М. Е. Салтыков-Щедринниң театры. 1-ги дамчыдылга. 17.05 — «Билинг—күш». Тележурнал. 17.50 — А. Скрябинниң болгаш С. Рахманиновтуң фортепиано чогаалдарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Берзон күүседир. 18.10 — Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-неперелдиг фильмнер: «Цена застолья», «Дорога ведущая только вниз». 18.30 — «Залив здоровья»: Телевидениеним док. фильми. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00— «Кымның кудумчузунда байырлалыл?» Молдав ССР-ниң культура-спорт комплекстериниң дугайында. 19.50 — «Кусково». Телевидениеним док. фильми. 20.00 — «Я умею прыгать через лужи». Уран-чечен 8 серийлыг фильм. 1-ги серийзы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Балет дугайында». Балетмейстерни ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Лавровский. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35 — «Его не брали в расчёт». Телевидениеним док. фильминиң баштайгы көргүзүүү.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Академик Трофимуч. Страницы биографии». Телевидениеним док. фильми. 8.45 —«Ночь на четвертом круге». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Будильник». 10.30 — «Лусиноз» фильм-концерттиң баштайгы көргүзүүү (Ереван). 10.55 — «Лиса Патрикеевна», «Мой друг зонтик», «Бедокуры». Мультфильмнер. 11.25 — Гомель хоорайның «Полесье» вокальдыг ансамблиниң оюну. 11.45— «Волны Черного моря». Телевидениеним 8 серийлыг уран-чечен фильми. 5-ки серийзы. 13.00 — Француз дыл. 13.30 — Шыдырааа школазы. Шыдыраа тоогузундан. 3-ну дамчыдылга. Дамчыдылганы делегей гроссмейстерн М. Тайманов чорудар. 14.00 — «Летите, голуби». Фильм.-концерт. 15.05 — 15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». Уругларга симфониктиг музыка дугайында. 18.40 — Уругларга фильм. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тову», Программада: «Аьш-чем программазы — бүгү-иишкиниң хөрээ». Дамчыдылгага Тандыда «Коммунизмниң зерели» совхозтуң директору К. Ч. Хертек киржир. «Бригада керээзи — күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!» «Рекс-терапевт». Мультфильм. 20.15— «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Истребители». Уран-чечен фильм. 23.10 —00.45 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң күбогу. «Динамо» (Киев)— СКА. (Ростов-на-Дону).

14. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыларның чогаадылгазы. 9.20 — «Аян-чоруккулар «клуву». 10.20 — А. Глазуновтуң чогаалдары ССРЭ-ниң симфониктиг үлегерлиг күрүне оркестри күүседир. 11.00 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 1-ги серийзы. 11.50 — 11.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөн чуктеп». Док. фильмнер. «БАМ. По обе стороны магистрали», «Крылатые помощницы» «Жили-были... морские коровы». 15.35 — «Мээң профессиям — идик даараачыдыл». Москва хоорайның № 114 ПТУ-га ажылчын кадрларны белеткеп турарының дугайында. 16.05—М. Е. Салтыков-Щедринниң театры. 2-ги дамчыдылга. 16.40 — «Бистиң-биле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 17.40 — Чембалс болгаш камера оркестрнинге концерт. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30— «Лисакояска». Телевидениеним док. фильми. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Көрей Улус-Демократтыг Республиканың аныяктар ансамблиниң концерти. 19.30 — Бс хүннерниң почтазы. Телекөрүкчүлерниң чагааларын политиктиг тейлыт бырлакчы В. П. Бекетов сайгарар. 20.00 — «У Сурикова в Пензе». Телевидениеним док. фильми. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи», Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 2-ги серийзы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Сябры» вокаль-инструментадыг ансамбльниң күүседири. 22.05 — Литература дугайында чугаа. Сергей Залыгин — Валентин Распутин. 22.50—В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Венгриядан дамчыдылга. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «В защиту хлеба». Док. фильм. 8.25 — «Истребители». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 10.30 —«Горнистер, харыылаңар!». 11.00 — ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерствозунуң үрер хөгжүмү оюнаар. 11.20 — О. Бергольцтың поэзиязы. 12.00 — «Волны Черного моря». Телевидениеним сес серийлыг уран-чечен фильми. 6-гы серийзы. 13.15— Немец дыл. 13.45 — И. Брамс. Кларнетке, ийи скрипкага, альтага болгаш виолончелиге квинтет. Симинор. 115 чог. 14.20 — Донда-Ростов хоорайның телевидение студиязының программазы. 15.15 — Москвага тайбыңның улустар аразының марафону. 15.35 — 15.40 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Эрзин районнуң партия, совет болгаш хөй-иишки организацияларының аразалаар чоруктуг узуткаар талазы биле чорудуп турер ажылының дуржулгазы. СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш дамчыдылгага киржир. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.15 — «Азия тову». Программада: «Мал чеми белеткээринің шалыпчы айы чоруп тур», «Улусчу контроль», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!». «Заячье баньке». Мультфильм. 20.15 — «Тверьнин болгушкынчары». «Калининский совхозтуң чурттакчыларының хостуг үезиниң дугайында телеочерк. 20.45 — Улустуң ойлаглары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «День в парке культуры и отдыха». Уран-чечен фильм. (КУДР). 22.25 — О. Уайльд —«Бердинген эш». РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Подгорный комчүүр. 23.00 — 00.50 — Футбол телазы-биле ССРЭ-ниң күбогу. «Спартак»— ЦСКА.

15. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Билдингир-даа бол, эдептиг». 10.00 — «Чайгы түлүк ажылдың ырлары». Теп телевидениеним болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хорунуң концерти. 10.40 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 2-ги серийзы. 11.30—11.35 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Практикага хынаттынгаш». «Огород для огорода», «Все зависит от человека». Теледок. фильмнер. 15.25 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ф. Липс ойнаар (баян). 15.50— «...Он алды чедир болгаш оон улуг назы». 16.45 — «Бистиң ойнуувус Индия». 17.30 —«Серенада» хөгжүм херекселдеринің квинтети ойнаар. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи: ёзугаргылар болгаш перспективалар. 2-ги дамчыдылга. 18.30 — «Чудеса оптики». Эртем-неперелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дельцы». Телевидениеним док. фильми. 20.10 —«Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 3-ку серийзы. 21.35 — Индияның артистериниң концерти. 21.00 — «Ye». 22.20 — «Мингечаур». Телевидениеним док. фильми. 22.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Художники братья Ткачевы». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 — Владимирниң күүне филармониязының «Русь» деп инструментадыг хореографтыг ансамблиниң көргүзүүү. 9.15— «День в парке культуры и отдыха». Уран-чечен фильм. (КУДР) 10.05 — Аваимның школазы 10.35 — Уругларның уран-чүүл коллективтериниң киржилгези-биле совет ырым концерти. Зелена Гура хоорайдан дамчыдылга (ПУР). 11.25 —«Этот неугомонный Андрей Васильевич». Телевидениеним док. фильминиң баштайгы көргүзүүү. 11.45 — Топ телевидениеним болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң концерти. 12.10 —«Волны Черного моря». Телевидениеним сес серийлыг уран-чечен фильмни. 7-ги серийзы. 13.15 — Испан дыл. 13.45 — «Здравствуйте, я ваша тётя». Телевидениеним субтитрлыг уран-чечен фильми. 15.25 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амыдыралы». Чагытай хелге каникулдар. Юннаттарның ажыл-херээ. 18.50 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия тову». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декадае». Август 18—ССРЭ-ниң Аграр Флодуңу хүну. Дамчыдылгага Кызылдың аймагубудуругезинниң ужудукчузу В. С. Селекпен киржир. Кускуу дужут ажаалдазынга белетнел дугайында рейд. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!». «Не хочу и не буду». Мультфильм. 20.15—«Мелодии узоров». Телевидениеним док. фильми. 20.30 — Ритмниг гимнастика. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — «Крупный разговор». Уран-чечен фильм.

16. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кок куш». И. Сацтың болгаш М. Раухвергерниң музыказынга Москвада күрүненниң уругларның музыка театрының тургускаңы фильм-баледи. 10.20 — «Звездные года конструктора Бабакина», «Шестой незримый океан». Эртем-неперелдиг фильмнер. 10.55 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 3-ку серийзы. 11.45—11.50 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кодээниң делгемнери». «Доверие», «Зависит от нас самих». Телевидениеним док. фильмнери. 15.25 — Орус чугаа. 15.55 — А. Петровтуң болгаш А. Холминовтуң чогаалдарын Свердловск филармониязының симфониктиг оркестри күүседир. 16.40 — Уругларга фильм. «Вот вернется папа...» 18.00 — Киприян артистеринің концерти. 18.30 — «Поднять паруса». Телевидениеним док. фильми. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ, АКШ болгаш Великобританиеның чазаа баштыңчыларының Потсдам (Берлин) конференциязының 40 чылыын-га «Операция Терминал». 20.05 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 4-ку серийзы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ведьма», «Жирафа», «Драма». А. П. Чеховтуң рассказтарындан кыска хемчээлдиг телевидение фильмнери. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.50 — «Шофер вочей». ГДР-ден музыкалыг дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Загадки колебаний». Эртем-неперелдиг фильм. 8.35 — «Крупный разговор». Уран-чечен фильм. 9.55 — «Чаңгыс аай, төй националдыг...» Совет литература дугайында. 10.40 — «Ну, погоди!» Мультфильмнер. 7-ги, 8-ки үндүрүлгези. 11.00 — «От археологии до космоса, от прошлого до будущего». Совет-фин эртем-техникиг кадыг эжылдажылга дугайында телевидениеним док. фильми. 12.00 — «Волны Черного моря». Телевидениеним сес серийлыг уран-чечен фильми. 8-ки серийзы. 13.10 — Англи дыл. 13.45 — «Дамыраттар». 14.20 — Удмурт телевидениеним программазы. 15.05—15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35 — «Чүрүкчу болгаш амгы үе». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү А. Ф. Емельяновтуң чогаадыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия тову». Программада: «Мал чеми белеткээринің шалыпчы айы чоруп тур». XII Бүгү-делегей фестивалының Тываның аныяктары. Медээлер. 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!» «Ежик плюс черепаха». Мультфильм. 20.15—«Монолог директора», Док. фильм. 20.25 — С. Рахманиновтуң романстарын РСФСР-ниң улустуң артизи Л. Сметанников күүседир. 21.00 — «Ye». 21.35 —22.45 — «Данко Шофрен». Фильм-концерт.

17. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Шевер холдар. 9.20 — Озал-ондаа чок шимчээшкин. 9.50 — «Баяно деп орус улустуң оркестрининг үдергези-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Рожков ойнаар (домбулуур). 10.20 — «Музейлер болгаш делегеле залдарындан». Калуганың уран чүүрүлга музейи. 10.50 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениеним тос серийлыг уран-чечен фильми. 4-ку серийзы. 11.45 — «Будни и праздники доярки Махайковой» (Саратов). Телевидениеним док. фильми. «Күш-ажыл-биле алдаржыыр» деп белүүтен. 12.15 — Цирк болгаш эстрада артистериниң концерти. 12.35 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 13.05 — «Челээш» деп улустуң чогаадылгазының дугайында телевидение программаларының VI бүгү-делегей фестивалы. Мексиканың ырлары. 13.30 — «Корреспонденты ТАСС передают». Док. фильмнің баштайгы көргүзүүү. 14.00 — Өөнүттерниң ырыышкайлары. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — «Соло для свирели», «Фонтан». Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 15.45 — «На крыльях Аэрофлота». Док. фильм. 15.50 — Политиктиг тайылбырлакчы А. Вознесенскийниң беседазы. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң министри ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Г. А. Ягодин киржир. 16.20 — «Кижиктер үн, ыр». Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң тиилелгезиниң 40 чылынга болгаш Совет эрге-чагыргазы Эстонияга катап тургускаанының 45 чылынга тураскаатканы бо байырлалы. Таллиндеп дамчыдылга. 17.05 — Уран чүүлдүң мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Гиацинтова. 18.05 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.05 — «Ну, погоди!» Мультфильмнер. 12-ги болгаш 13-ку үндүрүлгези. 18.55 — «Дири амытаннар амыдыралы». 19.55 — «Испанский вариант». Уран-чечен фильм. 1-ги серийзы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Испанский вариант». 2-ги серийзы. 22.40 — 22.45 — Медээлер.

18. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 ССРЭ-ниң Аграр Флодуңун Хүнүге. «Дорога в небо», «Ориентиры пилота Веселовского». 9.40 — «Будильник». 10.20 — Совет Эвилелиниг бараан боол тур мен!» 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почтаа. Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Ералаш». Уругларның юморлуг киножурналы. 12.50 —«Кедээниң шагы». 13.50 — «Музыкалыг киоск». 14.20 — Чыык атлетика талазы-биле Европаның күбогу. 15.25 — «Аян-чоруккулар «клуву». 16.25 — Бөгүн — ССРЭ-ниң Аграр Флодуңун хүнү. ССРЭ-ниң Шериг-Аграр Күштериниң кол командлажыкчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң орлаакчызы, Совет Эвилелиниң ийи депшир Маадыры А. Н. Ефимовтуң чугаазы. 16.40 — ССРЭ-ниң Аграр Флодуңун хүнүге концерт. 17.25 — Чыык атлетика талазы-биле Европаның күбогу. 18.25 — Делегей панорамазы. 19.10 — «Валентин Левашевтиң ырлары». 19.40 — «Отклонение — ноль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Слово Андроникова», «Возвращение к Невскому». Телевидениеним док. фильмни. 22.20 — Н. Чепраги, В. Вишневская, Ю. Богатиков, В. Левченко болгаш өскелериниң-даа концерттеги-биле концерт. 23.10—23.20 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хөглүг нотажыштар». 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30— «Енисейский меридиан». Телевидениеним док. фильми. 10.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Когенның удуртулгазы-биле Ростовтуң симфониктиг оркестриниң концерти. Делегей конкурстарының лауреады В. Ягличе монаар. 11.00—«Солнечное тропа». Эртем-неперелдиг фильм. 11.20 — «Когда становятся взрослыми». Телевидениеним уран-чечен фильми. 12.25 — «Биледингир-даа болза, эдептиг!» 13.30—«Графика Якутии». Эртем-неперелдиг фильм. 13.40 — «Кубик», «Волшебные узоры». Мультфильмнерниң бөстөгүзү көргүзүү. 14.00 — «Д'Артаньян три мушкетёра». Телевидениеним үш сериялыг уран-чечен фильми. 2-ги серийзы. 14.35 — Н. Рожкова болгаш А. Серов ырлаар. 16.05 — Катны баазы каткан эвес. 17.25 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаазы. 17.55 — Шыырлаачыл совет композиторлар — Ленинни шаңналдың лауреаттары. Д. Кабалевский. 18.25 — Музейлерден болгаш делегеле залдарындан. Восоонежтиң И. Н. Крамской аттыг уран-чүүрүлга музейи. 19.00 — Байдаакаларга болгаш каноэге хемчээлдериниң талазы-биле делегей чемпионады. Бельгиядан дамчыдылга. 19.45 — Улустуң ойлагары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!» «Машенька и медведь». Мультфильм. 2-ги серийзы. 20.20 — «Таныыл валгалар». Концерт. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Последний гейдук». Уран-чечен фильм. 23.05 —00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск)—«Днепр».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

Август 13-те

«НАЙЫРАЛ»: «Человеческий Фактор» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэтю» 10.00, 13.30, «Тайна корабельных часов» 11.50, 15.20, «Бобби» (2 серийлыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Огарева» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сыновья большой медведицы» 13.30, 15.30, 19.30 шактарда.

Аглаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичеэ чаастаар. Мурнуу-берүүн чүктен хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дуне аглаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 23—28, чамдык черлерге 15—20 градус чылыыр.

Кызылга чуге булуттаар, бичеэ чаастаар. Дуне аглаарның температуразы 12—14, хүндүс 26—28 градус чылыг болур.

Шын Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 23-54 чарыысалгазыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, 21-47 «Эрректооларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; колэз ажыл-агый киндизиниң солун «езбей» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3098.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүк комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00179

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 188 (12878) | 1985 чылдың август 14, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Кижи хүндүткелди, ат-алдарны ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле чедип алыр. Республиканың амыдырал хандырылга албан черлериниң бүдүрүлгелериниң кайыгда адырында төлептиг ажылы-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чедип алганнар хөй. Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде коммунист К. Дүүчүн-оол удуртқан дааранықчылар бригадазы бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цегиниң бригадаларының аразында чарлаттынган социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип ап, мурнуку одуругда чоруп турар. Оларның дааргаа хевинге чагыкчыларының үнелелии эки. Бригадада күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг, дааранықчыларның мергежилии бедик, хүлээнген херээ дээш дааранықчы бүрүзү харыысалгазын билир. Өске бригадаларга хамаарыштыр база маңгалдың ол сестерин чугаалап болур.

Күш-ажылды мынчаар билдилиг организастаанындан, районнуң чонның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылданчыларының он бирги беш чылдың доозукчу чылының ийиги кварталында ажылы СЭКП өбкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профөбчөвүлелдиг болгаш ВЛКСМ өбкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттинген.

Республиканың амыдырал хандырылга албанының ажылданчылары, бүгү совет кижилер-биле бир демей, партияның элчелиг съездизии күш-ажылга эки көргүзүглерлиг уткуур сорулганы салган ажылдап турарының бир чижээ бо. «Партияның XXVII съездизинге—шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турарлар. Беш чылдың эрткен дөрт чылында улус ажыл-агыйының бо адырында мурнакчы коллективтериниң, бригадаларның саны өскен, амыдырал хандырылга бүдүрүлге черлериниң материал-техниктиг базазы быжыккан. Ол үүлдер хандырылганың шынарын эки-жидерлерниң, культуразын бедидерингө идиг болуп турар. Бүдүрүлге күүлериниң ажыглалы эки-жээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Ындыг-даа болза, амыдырал хандырылганың деңнели чамдык черлерде чонның өзүп турар негелдезинге дүүшпейн турарын айтыры чугула. Чугула бо адырда четпестер, чедир шинтирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа бар. Чондан киргең чагыглар чогуур уезинде күүсеттинмейн барганынга, амыдың шынарынга хамаарыштыр хомудалдар чок деп болбас, чүгдуруп аштадыры-биле, септедири-биле думаап каан хеп, дериг-херекселдер чиде бээр таварылгалар-даа тургулаам. Ылаңгыя «Туварембыттехника», «Тувателеателье» каттыжышкыннарның бүдүрүлгелериниң ажылынга, чонну хандырып турарынга хамаарыштыр чурттанчы чондан хомудалдар хөй. Ук каттыжышкыннарның, чамдык өскелээ бүдүрүлгелериниң адырларында хандырылганың культуразын бедидер, амыдың шынарын эки-жидер айтырыг оожум шинтирлеттинип турар.

Кодээниң чурттанчыларының ыяңгыя малчыннарның амыдырал хандырылгазынче улуг кичээнгей салыры чугула. Малчыннарга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирип турарында четпестер бар. Районнарның амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелеринге, совхозтар төптеринде комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларына айтырыг дөрт хамаарлыр болганда, ол талазы-биле боттуг хемчегерни алыры чугула. Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының чонга чедирип турары ачы-дуза чедирилгезиниң хевирлерин калбартып, ачы-дуза чедирилгезиниң мурнакчы аргахевирлерин аңаа ажыглаар херек. Кодээде комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларының ажылында чамдык четпестер, оларның материал-техниктиг базазының негелдеге дүүшпези биле база тайылбырлаттынар. Чамдык пунктуларда телефон харылзаазы безин чок болгулаар. Ол айтырыгны шинтирлээр организациялар, бүдүрүлгелер оңу деминг, ажыл-агыйны кады көөр болза эки. Кодээ ишчилерниң ажыл-ижиниң түңнели амыдырал хандырылга албан черининг ажылданчыларындан база көнчүг хамааржыр дээрзин утпазы чугула.

Хандырылганың шынарын эжижидип, культуразын бедидери—партияның XXVI съездизиниң тодаратканы социал программаның чарылбас иезээ. Ол үүлүл хандырылга албанының амылданчыларына дорт хамааржыр. Ындыг болганда, ол аңаа хамаарылгалыг кижи бүрүзүнден харыысалганы негээр. Ным-на бүдүрүлгезиниң азы албан черининг ат-алдарын намгалавайн, ачы-дуза чедирилгезинде ыяңгыла сагыыр үжүрлүг норма-чижектерин сагывайн турарыл, ажыл аңаа сула болур. Ындыг чижектер амыдыралда бар. Бир эвес коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг, организастыг чорук бедик болза, ажылдакчыларның ат-алдары бедик болур болгаш чурттанчы чон аңаа күзелдин-биле келир. Хандырылганың культуразы, план күүселдезин ол бүдүрүлгелерде ажыглап турар кижилерден хамааржыр болганда, чагыгларның күүселдезининг хуусаазын саададып, оон шынарын кудулады бээр, кижилерге кичээнгей чок, күш-ажылдың сагылга-чуруму хажыдар, доктаатынган чурумнарны сагывас, чорук-тар-биле партия, профэвилел организациялары эптешпес үжүрлүг.

Хандырылга албанында ажылынга сеткил-сагыжындан бердинген, ак сеткилдиг ажылдап турарлар хөй. Оларның дүржулгазын нептереевири чугула. Чагыгчыларга хамаарыштыр дыңнангыр, эвилең эдлен эвес, каржы чоруктар-биле эптеш чок байдалды бүдүрүлге бүрүзүнге тургузар. Үениң негелдезии-даа ындыг. Оон-биле кады кадрларның профессионал билиин бедидер, оларны амылга быжыглаар айтырыг кичээнгейниң төвүнге турар үжүрлүг.

Амыдырал хандырылга албан черининг ажылын эжижидери улус депутаттарының Советтериниң дөрт хүлээлгези. Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, хандырылга албан черлериниң ажылын хөй-иитинин хайгаралынга ап, ажыл-агыйжы эвес чаңгыс-даа таварылга туруп келзе, ону чайладыр хемчегерни алыры чугула. Оон-биле кады амыдырал хандырылгазының ажылдакчыларының ажыл-амыдыралының, дыштанылгазының айтырыгларын киче-зингейге алыр апаар.

Амыдырал хандырылгазының деңнелин бедидери — партия комитеттериниң мурнунда чугула сорулга. Удуртукчу кадрларны шилип алыр, оларны таарыштыр тургузуп, олардан негелдени күштелдирибишаан, ук бүдүрүлгелерде партия организацияларының вайыкчы арга-шинээн бедидер. Коммунистер бүдүрүлгенинг бо адырынга база чөгаадыкчы, ак сеткилдиг ажылдың, шынчы чоруктуң үлегерин көргүзер үжүрлүг.

ШАЛЫПЧЫ АЙ ЧОРУП ТУР

Улуг-Хем районнуң «Найыралының совхозунуң сигенчилери бо хүннерде ажыл-ижин шапкынчыткан. Мал чеми белеткээр механизастаттынган комплекстиг бригада Терезинниң суггатыг шөлдеринде 750 гектер люцерниң башгайы кезилдезин дооскаш, бүрүнү-биле сараатпен белеткээн. Ол шөлдерде хинтизи-биле 1008 тонна люцерна сараатпатынган. Оон аңгыда Кара-Тал суурунуң арты талазында 250 гектар черниң чөйгээр үнген сигени база белеткеттинген. Найыралының дең-нелинден ийи катап хөй сигенни белеткеп алган.

Бригаданың кежигүннери Дмитрий Кертиг-оол, Олег Байыр, Александр Байыр болгаш Николай Тропан сигенчилер аовазынга чарышка удаадараа тиилекчилер боол, чаңгыс эвес удаа шаңнадып-мактадып келгеннер. Оларның кайызы-даа хүн нормазының күүседезин 120 хуудан кудулатпайн турар.

ЧУРУКТА: механизастаттынган бригаданың кежигүннери Олег Байыр, Дмитрий Кертиг-оол болгаш Николай Тропан.
М. БЕЛЕКЧИНИҢ фотозу.

НАРЫННЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Эрзинде «Нарын» совхозтуң делгемнеринге бо чылын чаъс-чаашкынның хөй чагганындан от-сигенниң үнгени эки болган.

Бо хүннерде бар аргаларын болгаш курлавырларны ажыглап турган, 752 тонна сигенни сараатпан алган. Сиген белеткелиниң шалыпчы айында 310 кижи хаара туттуунан болгаш оон иштинде 72 малчын ажылдап турар. Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин 5 хонуктап үндүрүп турар. Эки көргүзүглерни механизастаттынган бригада (удуртукчузу аныяк коммунист Алексей Суму), № 2 болгаш 4 хойжу бригадалар (бригадирлери Уван Дижа, Боря Нүрзет) чедип ап, ол коллективтер хүнде дөалгаларын 100—115 хуу чедир күүседип турарлар.

Ылаңгыя Алексей Сумунуң удуртқан бригадазында 11 трактор бижыглаттынган болгаш ол бригада Бүдүү-Өвүрнүң Артыштыгның дөлгемнеринде чөйгээр үнген хөвү сигенин 576 тонналы белеткеп алганнар. Бригадада Юрий Комбу, Юрий Данаа, Юрий Соруктуг, Евгений Ноозуң, Кара-оол Комбу болгаш өскелер-даа хүн нормазын аажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар. Ол бригаданың күзүү-биле 544 тонна сиген прессттеттинген. Сигенчилерге повар Татьяна Сегбе амданныг, нэнг-чемни шынарлыг белеткеп берип турар.

Бо хайыышкынныг кампаниянга Нарын суурда хөй-иитин организациялары, агитквартиралар база идепкейлиг киржип турарлар.

Сиген кезилдезинниң шалыпчы айында совхозтуң дирекциязы, партком, кодээ Совет, профэвилел комитеди ам-даа ажылды шапкынчыдар апаар. Ногаан суланы кестирип эгелээн, ажылдың темпизин агаар-бойдустуң кежи-аазын ажыглап, дүргедетсе чогуур.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
Нарын суур.

ЧОННУҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Бай-Тайга районда Шуй суурнуң улуг, биче чурттанчылары мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айында идепкейлиг киржип турарлар. Бо ажылда школачылардан эгелээш пенсионерлерге чедир — бүгү кижилер хаара туттунган.

РСФСР-ниң алдарлыг башкызы, хөөмүн коммунист, персоналдыг пенсионер С. Б. Майгының удуртулгазыбиле 6 кижи состаатыг пенсионерлер-ниң сигенчи звенозу кижи бүрүзүнге онаалтыю бир-бир тонна сигенни «Мурнакчы» совхозка кылып бээр хүлээгени алган, 7 тоннаны белеткээш дужаганнар.

Б. БАРБА.

ШУПТУ ЭКИ АЖЫЛДААН

Тыва АССР-ниң чурттелга-коммунал ажыл-агый министерстводунуң бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаарын чедиишкинниг боттандырар, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү эвес ажылдап турарлар. Министерстводуң шупту бүдүрүлгелери хожудавшкын чонга ажылдап, чедиишкинниг планын кол кергүзүглер аайы-биле күүсеткеннер.

«Тыва коммунэнергонуң» болгаш тускайжыткан АТБ-ниң коллективтери чартык чылдың ийиги кварталының түңнелдери-биле хоорайның эки ажылдазын бүдүрүлгелериниң саңынга киргеннер. Июль айда бо мурнакчы коллективтер темпизин кошкатпайн ажылдааннар болгаш тиилекчилериниң туружундан чейлеваннар. «Тыва коммунэнергонуң» коллективи электр энергиязын сайгарарының планын 106,1 хуу, а чылыг энергиязын сайгарарының 100,2 хуу кылдыр күүсеткен. Тускайжыткан АТБ-ниң коллективи мөлдүң планын база ажыр күүседип, ийиги кварталдың түңнелдери-биле чаалап алганы шинчилер Кызыл тугун ышкынмас дээш кызымаа ажылдап турар.

Районнарда чурттелга-коммунал ажыл-агыйларындан Кара-Хем болгаш Барыын-Хемчик райкүүскомнарының чурттелга-коммунал ажыл-агый эргелелдери эң эки күш-ажылчы кергүзүглерни чедип алганнар.

К. УТЯМИШЕВА,
Тыва АССР-ниң чурттелга-коммунал ажыл-агый министерстводунуң үлүг экономизи.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

ВОЛГОГРАД. Областың ажыл-агыйлары шуугурузаны силостаарын-биле ажаап ап эгелээнинер. Берге бойдус байдалдарынга 500 муң ажыг гектар черге өстүрген эки дужуттуу ажаап алырда чидиринер болдурбазын-биле бүгү-ле ажыл-агыйларда ажаалданың үлүг комплекстерин тургускан. Чижээлээрге, Михайлово районнуң Калинин аттыг колхозунда 80 ажыг механизаторларны болгаш човаачыларны каттыштырган ындыг комплекстиг тургускан, ында бир хонук иштинде үш муң тонна ажыг бедик шынарлыг силосту сөлып турар.

ЛИПЕЦК. Измайлов районда Ленин аттыг колхозтуң чер ажылдакчылары интенсивтиг технология-биле күзүн тарыыр культураларга тараа шөлдерни белеткээрин область эң баштай доозаннар. Тараа шөлдеринде тараа чажылгазы эгелей берген. Организастыг болгаш механизастаттынган комплекстиг бригада Терезинниң суггатыг шөлдеринде 750 гектер люцерниң башгайы кезилдезин дооскаш, бүрүнү-биле сараатпен белеткээн. Ол шөлдерде хинтизи-биле 1008 тонна люцерна сараатпатынган.

КРАСНОДАР. Кубаньның чер ажылдакчылары күрунениң шыгжамырларынга ниити миллион тонна тараамыдыргаанар. Ажыл-агыйлардан садыг алган тараның барыы-ла төзен күүзү күзүн тараан кызыытас болган. Күзүн тарыыр шыгыл-тасты интенсивтиг технологиз-биле өстүрген шөлдерниң гектар бүрүзүнден элээн улуг немелде, 8—10 центнер чедир тарааны алган. Тараа садып алышкынывы үргүлүнүлеавишаан.

Хостанган тараа шөлдерин чер ажылдакчылары тараа культураларының күскүтарылгазынга белеткеп бергеннер. Интенсивтиг тараа шөлдерниге колхозтар болгаш совхозтар эжижиттинген бир миллион үш чүс муң гектарны тускайлаан. Бригада керээзи-биле ажылдап турар звеноларның болгаш бригадаларның күүсеткени интенсивтиг технологияның бүгү ажылдарын агро-албан чергелери болгаш шынар постуары хүлээп ап турар. Келир чылдың дүжүдүн планнаарынга чер ажылдакчыларынга агроүлетпүр комплексинниң ажылдаакылары дузалап турар. «Сельхозтехника» каттыжышкынының мастерскаяларында сөлбартыларыр бүлүргүкүүлерин, минералдыг чемнидилгеге чаштырар машиналарны белеткеп эгелээн.

(СЭТА).

ИНИЦИАТИВАГА ДАЯНГАШ

«Бобруйскдрев» каттыжышкынының ышты чедиргил бээр болгаш дилер бригадазында партия бөлүүнге отчёт-соңгулдалыг хурал болуп эрткен хүн каттыжышкынын будурүлге хемчээлдериниң өзүлдезиниң темпилериниң болгаш күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң талазы-биле беш чылдың онаалдазын күүседипкен. Ол ниити чедиишкинге партия бөлүүнүң ажылдап турары коллективтиң салыыжыны улуг болган.

Бригада будурүлге чорудулгазының эгезин болуур бир кол черде ажылдап турар. Оон ажылының деңнелинден хөй үүлдер хамааржыр. Дилижилер хүн бүрүде барык 300 кубометр чиг этти белеткеп, ажылдың үдүүн будум чартык катап күүседип келгеп. Ажылдың ындыг будурүкчүлүүн штатта көрдүнгеннинден-даа элээш санныг ажылдакчылар-биле хандырган.

Курлавырларны партия бөлүүнүң бир хуралынга илереткен. Күш-ажылды организаставарының бригада аргазын боттандыргаш чиг эт белеткээр бүгү участоктарга эвээш күш-биле ажылды кылып четтыгып болурун коммунистер санап көргеннер. Партия бөлүүнүң коммунистери бирги эзэлчегде кижилерниң тускай мергежилии бедидеринче, хөлүшкөө мергежилдерни шингээдип алырынче сагыш салган. Ынчангаш агрегаттар чудуреринге он алды ажылчынның орнунга тос кижи-ле четчир болган. Күш-ажыл төлевириниң принцинин база эдеп көргеннер. Мурнакчы чылдарда ажыл төлевирин ажылдап кылдынган чиг-этти үүбометриниң сенынан хамааржып турган. Амгы үеде төлевирни ажылдың эжис түңнелин барымдаалап берип турар аларган.

Ажылчын бүрүзү бодунуң күш-ажылы үргүлчү будурүкчүлүг болурунга сонуургалдыг апарган. Ынчангаш бодунуң ажылынга үрей кылышкынны болдурбазын оралдажып турар. Ам транспортёр лентазынга, циркулярлыг хирээге, өске-даа участоктарга бригадаар ыяштар таварышпастаан. Технологтуг сагылга-чурумнуң эжижээни күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидерингө идигни берген.

Партия бөлүүнүң коммунистери күш-ажылдың ажыктыын улам ыяй бедидерининг сорулгаларын тодаратқан. 1986 чылдың дөртүү кварталының планын партияның XXVII съездизинниң ажыттынар түңнүге чедир күүседиринг шинтирлээн.

В. ШАРПИЛО,
СЭТА-ның корр.
Бобруйск,
Могилевск область.

НИИТИЛЕЛДИҢ СОРУЛГАЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

Аргалаар чорукту болгаш алкоголизмни чок кылыр дээш партияның болгаш күрүнениң чорудуп турар хемчегерни совет кижилер өзүн-биле деткээн. Ол социал хорааныг чорукту узуткаарынга чонуң калбак кезектери дорт киржирингө боттарының чүткүдүгүн илереткен. Спирт суйсуннарны ажыглаарын, арагалавашкыдан тыптып турары бак болуушкуннарны узуткарының бүгү талаларынарын каттыштырып турар ниитилелди тургузарының дугайында шинтпир ынчангаш кончуг чугула болгаш өөң келген шинтпир болуур.

Арага нэпес-чорук дээш демиседдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң организастыг комитединиң Москвага август 12-де болган баштайгы хуралынга ол дугайын чугаалашкан. Ниитилелди тургузары-биле болгаш оон ажыл-чорудулгазының нөл үгланышкынары-биле, Бүгү-эвилелдиң тургузугчу конференцизиң белеткээри-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашып корген.

Хуралга организастеттиң даргазы, ССРЭ-нең Эртемнер академизиниң орлакчы президентизи академик Ю. А. Овчинников чүве чугаалаан. Украинада, Белоруссияда, Горький болгаш Ульяновск областтарда, Уралда будурүлге бригадалары, цехтер болгаш участоктар коллективтерин арага нэпес чорунтук нормалары-биле чурттаар деп шинтирлерин хүлээп ап турарыгның хөй чижектерни бар деп аңаа онаалап демдеглээн. Поволжьениң хөй областарынга болгаш автономнуг республикаларынга араганы боду кылырын чок кылыр болгаш арага нэпеин, кадык болгаш соңун хостуг үеин эрттирерин хандырар талазы-биле хемчегерин тодарадып турган кедээ чурттанчыларның ниитти хуралдары болгулаан.

Ниитилелдиң эң-не чугула соруглазын — нэпсиг-лиг профилактиктиг, алкоголь үдур ажылды кал-бертып чорударын, күш-ажылчы коллективке арагалавашкынга эптеш чок байдалды тургузарын онаалап демдеглээн. Ниитилелдиң тургузуп турар журналының чугула ролюнуң дугайын хуралдың киржикчилерн чугаалаакнар. Ол журнал кадык амыдырал-чурттагланы, кижиниң билдиглиг болгаш солун дыштанып хостуг үезин организаставарынга эки дузалаакчы болур үжүрлүг.

Ниитилелдиң чедиишкинниг болурунуң үндезинин — оон ажылының өзүлүг-ла бүгү үлүүнү шинчизинде. Бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын ол ниитилел оон кежигүннериниң чогаадыкчы инициативазынга даянып, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-иитин организациялары-биле, күрүне органнары-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле, чогаадыкчы эвилелдер-биле, эртем албан черлери-биле, кадык намгалал, чыргыдыышкын, культура, спорт болгаш туризм организациялары-биле сырый харылзаалыг чорудар. Ниитилел арагалавашкынны болгаш алкоголизмнин чок кылырынга, амыдырапга социалистиг чаа чаңчылдарны иепэредиринге, коммунистиг моральдың болгаш мөзүшынарның нормаларын бадыткап тургузарынга партияның ынанышкыг дузалакчызы болур үжүрлүг деп хуралдың киржикчилери онаалап демдеглээнер.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Үре-түңнелдиг болгаш кайызында-даа ажыктыг совет-фин харылзаалар янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа херебээ догуламашкын политиказының амыдыралчызын кескүзү-биле бадыткап турар. ССРЭ биле Финляндия Республиканың аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылга чугула черни эзлеп турар.

(СЭТА).

ЧАРЫШКА КИРИШПИШААН

«Тыва септелге тудуг» трестиң Өөрде септелге-тудуг участогунуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, доозукчу чылдың чедиң айларында бүгэй эвес ажылдаан. Тудуг-септелге ажылдарының планы 101,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 103,7 хуу кылдыр күүсеттинген. Чартык чылда Хандагайтыга 266 дорбелчин метр шөлдүг ийи вал чурттаар ийи чуртталга базынып тудар тургеш, 355 дорбелчин метр шөлдүг үш бажыңны тудуп, ажыглалга киирдиниз.

Май айдан эгелеп, септелге ажылдарынче киришпиниз, ам ол ажылдарның инектиг темчүзүлүн орту чедир кылдывыс. Ам колдуунда чуртталга фондузунуң бажыңнарын септээри артканы. Ону дүрген чорударывыс септээри көрдүнген бажыңнардан чурттакчыларның тур ында өскээр көжүп бербейн турары шаптыктап турар.

Участоктуң бригадаларының болгаш звеноларының аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаатказ үезинде үндүрүп, тнилекчилерни шаңнап, мактап турары улуг кижизидничи болгаш сорук киирикчи утка-шынарлыг. Чартык чылдың түңнелдери-биле коммунист Николай Монгушка удурткан тудугжу бригадаңың коллективи бирги черни чаалап алган. Бо бригада тудуг-септелге ажылдарының планын 108 хуу күүсеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база ажыр күүсеткен. Хөөкүй-оол Монгушка удурткан чазанныкчылар звеназу чарышка ийиги черни ээлээн. Сергей Сандыптың тудугжу бригадазы база күш-ажылчы эки көргүзүүлерин доктаамал чедип ап кепген.

Ажылчыннардан хүн нормазын доктаамал 110—120 хуу кылдыр күүседип, онаашкан ажылын шынарлыы-биле кылып, үлегерлиг сагыпга-чурумнуг болуп келгеннер хөй. Оларга чазанныкчылар Александр Чапсын, Александр Таважап, Ангыр-оол Оюмак, тудугжулар Стан-оол Донгак, Роман Семис-оол чижектиг мурнакчыларны хамаарыштырып болур.

Күш-ажылчы чеднишкиннериң кол үнер дөзү — коллективке быжыг сагыпга-чурумну, организастыг чорукту тургузары болур. Бо талазы-биле чорудуп келген ажылдың түңнелдерин никитизи-биле эки.

Тудуг-септелге ажылдарын чогуур үезинде, шынарлыг чорудары хандырылгадан, биске кээп турер материалдарның шынарындан дыка хамааржыр. Бистиң хандырылгавыстыг эки дээри берге. Маиза, брус-биле чедир хандыртымаан бис. Түүйбу үзүктелиишкинниг кээп турер. Түүйбу бүдүрер заводтар хереглекчилерге четчир продукцияны үндүрүп шыдаавайн турар. А бистиң ап турарывыс түүйбуларның, ылаңгыя Кызылдың түүйбу заводунуң үндүрүп турар продукциязының шынары чавыс. Машинага соөртүп эккелген түүйбуларны дүжүрүп, оваарымчалыг чыып турда-ла удур бүстү бээр. Ынаңыг хээрек түүйбу-биле канчап тудуг кыпырыл, тудуг материалдарының камнаглазын-даа чедип ап болур бе! Ооң-биле чергелештир, камнавга талазы-биле боттарывыстың ам-даа чедир ажылдавайн, көрдүнген хемчегерин кошкан күүседип турарывысты мыннир оваар. Чартык чылда чүгле 1,3 тонна цемент биле 1 муң түүйбу камнап алган бис. Чылда ийи дүн дургузунда камнап алдыгаан материалдар-биле апшаадаар сорулганы күүседир дизе, камнавга чүрүмүн үлаң аштелдирери, ажылдаар чер бүрүзүнге хумагалыг чорукту чедип алыры бистен негеттинер.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг ергелерин шиңгээдип алырын үениң байдалы шагда-ла негеп келген. Бригада көрээзи-биле ажылче шинчилиринең айтырыын эртнең чыгып-на чүгаалакшы, экономиктиг көрөдилгениң көчүүлдерниге көрөнип көрген бис. Бо чылдың эгезинде Николай Монгушка удурткан бригаданы бот-орулга-чөрүлгэже шинчидип, чаа арганы терең кырында шиңгээттинис. Бо бригаданың ажыл-иши эки чорун, шинчаар ажылдаарының апшиктыын бадыткаан.

Ам септелге-тудуг участогунуң коллективи доозукчу чылдың социалистиг хүнээлгелерин күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур сорулгазы салып алган: бир деминг ажылдап турар.

К. САТ,
«Тыва септелге-тудуг» трестиң Өөрде септелге-тудуг участогунуң улуг мастери.

МОСКВА ЧЕДЕР МАЛЧЫН

Оргулмак сынныг, тырым мага-боттуг, Тере-Хөлдүң онзагай агаар-бойдузунга арны додуга берген, үжен хар иштинде кажи бодунуң валының кожазы ортө кирип келгеш, олурупп алды. Өгнүң ээлери аныяк адамнар авчыларга хоюг сарыг сүттүг шөйүн сунуп, ажын-чемин салбышаан, демги кижиден:

— Силерни Москва чоруур дидир бе, Сергей Хүрбеевич — деп сонуурган айтырды.

Демгизи аяк шайны вартап ора, шала ооюм үнү-биле:

— Ийе. Бригадавыс хоочуну Константин Балчырович Суруңгурну, мени Москвада Улус ажып-агый чедишкиннерининң делегтезин берып көөр халас путёвка-биле шаңнаан дидир. Удавас ынаар чорууру-биле белеткенир дутайын даңнаткан болду — деп, тайылбырлады.

Бо хире улуг идегелди көргүзүп турар кымыл ол? Бо дээрге ыраккы «Тере-Хөл» совхозтуң мурнакчыларының бирээзи, улуг хойжу Сергей Хүрбеевич Сарыгыр-дыр. Үстүнде чугаа коданда дузалаачы кадарчы — комсомолчу ог-бүле Михаил Самдан биле Дуся Кежик оларның өөнге болган. Бистиң Төрээн чуртувустуң найысыылалынга коданның улуг кадарчызы чедер болгаш солун чүүлдер көрүп, арга-дүржулга солчур дээнги аалга онзагай өөрүшкү болуп дыңналган.

Совхозтуң мурнакчы хойжузунуң чайлаа агым суглуг, серкин, ээт-сигени, чечек-чимизи ногаан-чайт чыдар Дажылында чаптылган. «Аныяктар — мал ажылынче!». Республиканың кайы-даа булуңнарында ышкаш, Тере-Хөлдүң аныяктары ол кыйгыны база кедүрүлүшкүн-биле деткип, күзелдии-биле малчыннап тураралар. Сергей Сарыгыр базаа аныяңда-ла малчыннай бергеннериң бирээзи. Ол ээжи эвес чылдарда малчыннап, бодунуң мөңнеп алган дүржулгазын бодундан аныяк хойжулар-биле үлежип чоруур.

— Хой кадарганымдан бээр он сес чылдың чайы келгени бе. Баштайгы ийи чылда совхозтуң ажыл-ишчилериниң хүүде хоюн кадарып, хой ажылынга өөрендим. Ооң соонда он алды чыл иштинде доктаамал кылып келген-не ажылым — төрүүр хой кадгары — деп, Сергей Сарыгыр чугаалады.

Төрүүр хойларны кадарып, хойгаараарынга, ооң чаш төлүн мекеп алырынга ооң дүржулгазы чоорту көскү болуп келген. Түс черинң ширинн өгаар-бойдузунуң байдалын, төрүүр хойларны чылдың дөрт эзлээнде кала, канчаар кедараарын ол эки билир. Эрткен чайын хойжу бодузунуң бригадазында эң хөй чемнө— 36 тонна сигенни белеткеп алган. Ынчангаш чүм оттуг Каргының Сарызында кыштаанга хөй массалыы-биле ооддай берген үеде ону ажыглаан. Коданның хою декабрь чээрбиден эгелеп ооддаш, январьның төнчүзүнде ол эң-не чымыштыг, харыысалгалыг ажыл-иш доозуулген. Сакманщиктерниң, дузалакчы кадарчының күжүнге хойжу даянган.

Кадарчының коданында амгы үеде төрүүр үш чүс ажыг хой бар. Оларны беш чыл бүрүнгаар тогудар турда хүлээп ап, ынчан-на багай эвес түңнелдерлиг ажылдаанын ооң алган шаңнал-макталдары база хереченлеп турар. Ол — 1979, 1980 чылдарда социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хөрек демдээниң эдилекчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Он сескн чайы

Совхозтуң бо мурнакчызының төрүүзүү он бирги беш чылдың сөөлгү чылдарында «Доору бедип: төрүүр чүс баш хойга онаашпыр 1983 чыыда — 89, эрткен чылын — 91, бо чылын — 100 үүреганы менди камгалап алган. Тус черинң хоюндан дүк кыргыыр планын база күүседип, төрүүзүү кескү болган. Ынчангаш совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунда кирип, үстүнде чугаалаачыыс шаңнал-мактаага төлептиг болган.

Каргыда комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазының малчыннары шиитеглаашкынны никитизи-биле үр эрттирип, ооң чаш төлүн чидирип чонка камгалап алган. Бригаданың хойжулары аң колдуунда аныяктар апаргынын, олар ажыл-ишке кызымакчайлар деп хойжу база чугаалады. Боду чазаглап кежериниң мурнунда кыштаанда кажаа-хораазын септеп, курлаг едекти белеткеп. Хойлар келип кыжын декабрь-январь айларда массалыы-биле ооддавар. Ынчангаш ажыг ышаашкы соогунда хураган кажаазынга одаары-биле он беш кубометр ыяштыг белеткээн. Кыштын чурттаар бажыңы база бар. Беш чылдың доозукчу чылында никитиниң малынге бодунуң күжү-биле 25 тонна сигенни белеткээр дээш аттанырынга хойжу белен олурду. Бригаданың өске-даа хойжулары күзеглер, кыштаглардa сиген хезилдезинче киргеннер.

Хойнуң баш санын менди камгалап ап, ооң продуктулуун бедидер дизе, кадарчы кижиден бедик харыысалга, эки ажаалда, мал ажылының специалистери-биле доктаамал сумележирге, оларның хайгаралы чугула хереп. Аңаа хамаарыштыр чугаалап олура, Каргы бригадазында мал эмчизи аныяк специалист Иван Сумуяның кызымаан хойжу база мактады. Ол үргүлчү малчыннарга келир, бо чылын бригаданың бүгү хоюн часкаан чүгдүруп, ак сеткилдиг ажылдавышаан кыргылдаы чедн ажыл хүнүнде эрттиреринге киришкен. Мурнакчы хойжу Сергей Сарыгыр хойну кыштан хүр ажырып, ооң чаш төлүн келир кыжын менди камгалап алыр сорулга-биле чайгы үеде семиртилгеге коя кичээнгей угландырганын чугаалаар болду.

Сергей Хүрбеевич чүгле кызымаккай хойжу эвес, харын хой-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг. Ол Шынаа кодээ Советтиң депутады. Бо ажылды база харыысалга-биле көрүп, кодээ Советтиң сессияларының ажылынга киржип, малчыннарның амыдырал хандырылгазынга, оларның амыдыралының культуразын бедидеринге, күш-ажылдың сагыпга-мурумун быжыглаарынга, хүн бүрүнүң негелде-хереглелдеринге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринге киржип, соңгукчуларның чагыырларынга кичээнгейлиг ажылдап турар.

— Чоокта чаа чайлагга хүрал эрттирдиниз. Каргының малчыннарының түргүзүп турар айтырыглары эвээш эвес. Ылаңгыя күзүн суг доңаттап, дош дөкүп эгелээн үеде оларның ыңай-бээр аргыжарынга тавырымчалыг кылдыр Каргының суг үреп каан көвүрүүн кылдыртырын мурнуку чылдарда-ла малчыннар дилеп турганнар. Ону бо чылын кылып эгелээр. Кунгуртуг суур-биле Чыргалдың аразының оруунда септелге бо хүннерде кылдынып турар. Кышка белеткел, мал чемниң белеткели дээш депутаттарның шиитпирлеткир айтыыглары хей — деп, ол чугаалап олурду.

Дал дүүш эрткен. Чайгы хүннүң херелдери дескиндир чылыдып, чырыдып, чурумалдыг серкин чайлагны улам аян киририп турган. Коданның дүүште девээлээн хою одарже чоорту шүжүүп үнүпкен. Оларның соонче углаан хойжу-биле байырлашкаш аттанныптывыс.

В. МААДЫР,
«Шынаа» түскай көөр.

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң мурнакчы чолаачызы Назар Ким-оолович Биликтиниң төрээн совхозунга чолаачылап, трактористеп ажылдап эгелээнинден бээр чээрби чыл ашкан. Ол ам бирги класстың чолаачызы болгаш механизатору. Ажылынга харыысалгалыг, бедик дүржулгалыг чолаачыга совхозтуң дирекциязының сүт соөртүр машинаны хүлээткени аңаа эвес. Кызымак чолаачы ажыл-агыйының идегелни шынзыдып. Кызылдың сүт комбинадынче ооң сүт-бараан фермазының продукциязын чедиреринге хожудавышкыннарны болдурбайн келген. Бо чылдың бирги чартыында совхозтуң түскай машиналар чолаачыларының аразынга чарышка базала Н. Биликти тергиндээн.

ЧУРУКТА: чолаачы Назар Биликти.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: бүдүрүлге шаңналын — школачыга

Ленинградта школачы Герман Дмитриев 8 классты доскаан дутайында хереченлел-биле кады «Ижорский завод» бүдүрүлге каттыжыышкынының шаңналын алган. Күш-ажыл кичээлдеринге болгаш бүдүрүлге практиказының үезинде шылгараан үстүнү класстарның өөренчиилерининг тыпсыры-биле ол шаңналды түскай доктаатказын.

Атомнуг энергетиканың мурнакчы будурулгези сес школаны шефтеп турар. Бүдүрүлге чөрүнүң мурнакчы ажылчыннары-биле болгаш инженерлери-биле үстүкү классчыларның ужуражышкыннары, кады туристи походтары болгаш дыштанылга кежээлери ында чаагай чөнчүл болган.

Ынчалзажок амгы үениң байдалдарында ындыг хөрылзаалар чогуур түңнелдерни чедип алырынга эвээш болуп турарын дүржулга көргүскен. Школачыларга чүгле профессионалдыг мергежилдерни бээр эвес, харын-даа оларны бүдүрүлгениң хей-ниитиге ажыктыг күш-ажылынга хандыышыдары эргежок чугула. Бо дугайын школа реформазында айыткан.

Бүдүрүлге каттыжышкыны улуг хемчээлдиг чүүлдерни бүдүрүп турар. Ынчалзажок үстүкү класстарның өөренчиилеринге тевяжыр ажылдарны коллектив оларга шилип берген. Күш-ажыл кичээлдеринге үстүкү классчылар каттыжышкынның цехтеринге чугула хереглиг чүүлдерни, чижээ, эзрилдерни, быжыглал кезектерни, дериглерни бүдүреринге мергежип турар. Ындыг ажылдарны каттыжышкынның коллективи моон соңгаар-даа уламчылаар. Герман Дмитриев ышкаш, хей сескн классчылар кең эзилдиргикчизи болурун шагда-ла шиитпирлеп алган болгаш «Ижорский завод» бүдүрүлге каттыжышкынчының мергежилдиг ажылчыннарын белеткээр училищеге өөренирининг документилерин киирген.

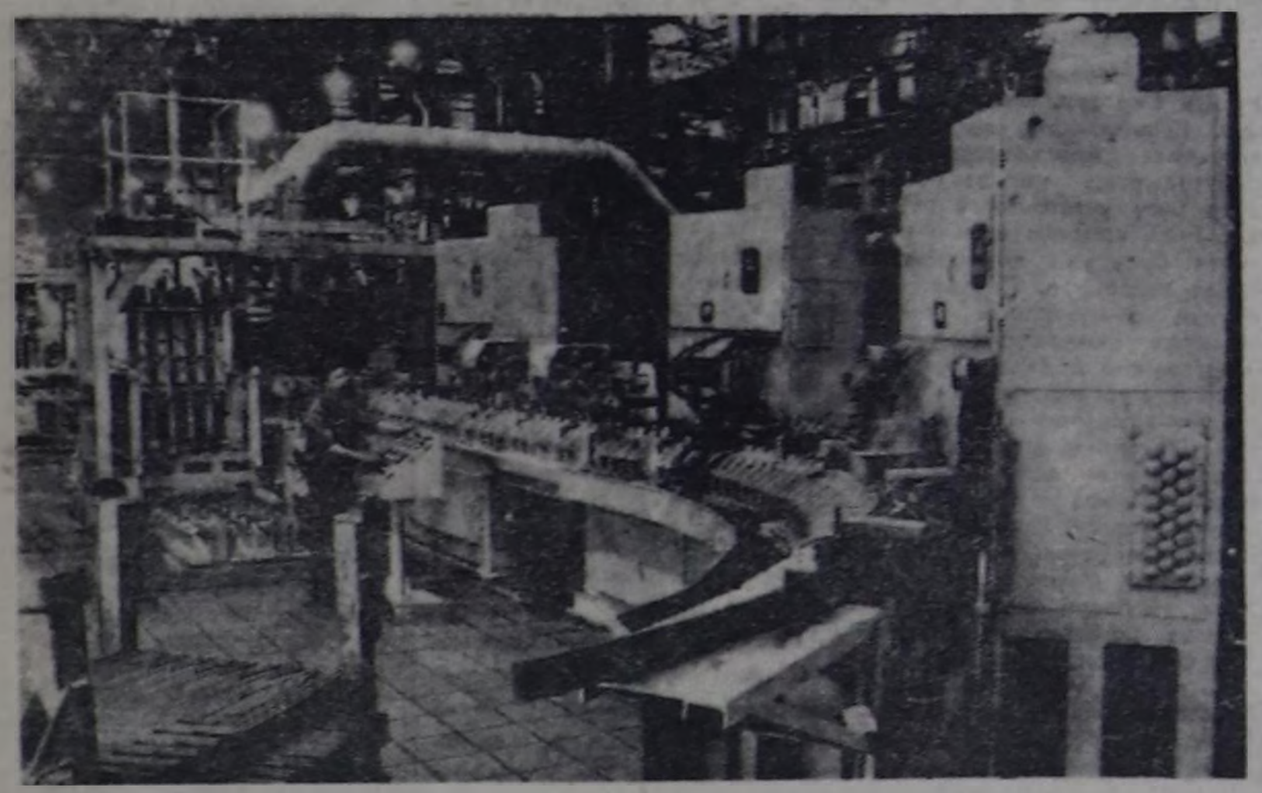
УКРАИНА: чуга каттар техниказы

Хөмүр-дөш тывыжының чаа комплексизин шенээри «Селидовуголь» каттыжышкынның «Кураховская» шахтазынга доозулгаан. Бо агрегат хөмүр-дөштың чуга пластыларын (каттарын) кырынан болгаш адаанан-даа кезып болур. Ынчангаш дат ажылдарын чиигедир, чарыгдалдарны эвээжедир аргазы бээр.

Хөмүр-дөш тывыжын ындыг бедик механизация ийи катап көвүдедир. Специалистерниң санап көргенин өзүгаар алырга, ол техника-биле хандыртынган эрлчег бүрүзү бодунуң эрлчээнде 500 тонна одаар чүүлдү берип болур. Чаа комплекстерни Дружковскиниң машина тудуунуң заводу бүдүрээр.

Хөмүр-дөштың чуга каттарын казып тывырынга таарыжыг дат хереселии чогаалкамы болгаш бүдүргени — Донбасста боттандырып турар эртемтехниктиг «Уголь» программаның тудуш кезээдир. Ындыг пластылар Донбасста хөмүр-дөштың бүгү курлавырларының 60 хуузу болгонда, чаа техниканы чогаадыры база бүдүрери эргежок чугула болгаш.

ЗИЛ-де технологтуг чаа чүүл

Технологтуг деңнээн Бөөндер болгаш эртем-техниктиг депшилгенниң чедиишкиннерин эки ажыглаар талазы-биле ажылды Москванып И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң коллективин доктаамал чорудуп турар. Технологтуг чаа чорудулганы оон будурулге чергеде ажылдап кылган болгаш чүк машиналарының рессорларын бөлүк болдурар автоматтыг шугумнарны ажаглалга киргирген. Оон ачызында рессорларны бөлүк шыналыг болдурарынга идигин берген. Чылда 269 тонна деминрин кажнап алыр аргалыг болган.

Заводка чаа чүүлдерин ажыглааны күш-ажылдың байдалдарын эккиштиккен. Деминрик бөлүк болдурарынга моон мурнунда чаар автоналды ажыглап турган. Ам — сугну ажыглап эгелээн. Ол чорук рессор бүрүзүнүң деңзизин 9,3 килограмм чедир чинчетпеен.

Технологтуг чаа чорудулганы ажыглаарынга болгаш дериглерин будурерикке патентклерин Англияда, АКШ-та, ГФР-де, Японияда болгаш Францияда алган.

Чүрүктә: рессор-пружина цөгинде тургускан автоматтыг шугумнуң кижти хевирик. Чүк машиналарының рессорларын белеткээринге технологтуг чаа чорудулганы ол шугумга ажыглаан.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Берлин-Хемчик районнуң Ак-Довуракта № 3 оруп-тудут эргелелинде аар чүк сеөртүр «КрАЗ» чолаачызы Валерий Петрович Гранев бо организацияда ам беш чыл ажык ажылдап турар. В. Гранев Таңдының Элегеске төрүттүнгеш, анаа он класс доозуп. Красноярскиге электромонтажниктиг мергежилин чедип алган. Совет шеригге албан эрттирген соонда Ак-Довуракка кээп, чолаачылар курсунга доозуп алгаш, «Тыва сүг-тудут» трестиң № 1 КМК-зынга алды чыл чолаачылаан. Ам № 3 оруп-тудут эргелеринде ажылдап турары ол. Маңаа келгеш, В. Гранев чогум-на бодунуң сеткилинге таварыжыр коллективти тыпкан, кызымак ажыл-ижи-биле эш-өөрүнүң хүндүлелин чаалап алган. Ол шынап-ла ындыг дээрзин оон ажыл көргүзүлөри бадыткап турар.

Он бирги беш чылда 1700 муң тонна-километрни кылыр планын дөрт чыл алды айда безин 1828 муң тонна-километр кылдыр ажыр күүсеткен. «КрАЗ-ынга» олурупкаш, Кызыл, Минусинск, Абакан чедир халдып, битум, мазут, гудронну сөөртүп турар. Машиназынга хамнык, ажаалда, септелгезин ей-шаанда кылып ап турар болгаш үрелиишкинер үрүүүнда туржүүшкүннерге таварышпас, кывар-чаар материалдарны болгаш дугуйларны үргүлчү камнап ап келгеп.

В. Гранев 1984 чылдан бээр партия кежигүнү, идепкейлиг хей-нииткич. Коллективинде администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиязының даргазы, партийжи доолгазын болгаш спорт секциязының ажылын удуртур хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келгеп.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

СЕНАЖ БЕ, СИЛОС БЕ?

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында мыйыстыг бода мал колдаан. Сүт-бараан фермазында безин саар инектиң саны 500 баш ашкан.

Ол бүгү малды чемгерерикке, сүт будурерин көвүдедиринге чулуктуг чемнерниң эң ылангыя сенажтың ужурдузазы улуг. Ынчангаш ферма чоогунда сенаж салыр оңгарны белеткээни-дээ чүүлдүг.

Эртикен чылын аңаа четчир хемчээлдиг, бедик шынарлыг сенажты салган. Оон түүмелинде Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы планның онаалдаларын чедиишкинниг күүседип-даа келген.

Бо чылын ында байдал кандыгыл! Ажыы-биле чүгээлаарга сыр дедир деп болур.

— Эртикен чылын сенаж салып турувуста кол ыраком, зоотехник сугнар ыт изи кевирбейн кээп турган. Бо чылын сүрег-дыр. Сенажка кезек болгаш-ла мочевина дээр чүүлдү холдуп турду, ам мочевина бисте чок — деп, «Т--150» трактөрүүн башкарыкчызы Бора-Тереа Соңгулда чугаалаан.

— Сенаж бе, силос бе? Бо айтырыгга харыылап шыдаавас мен — деп, сиген ачалрыкчызы Шойдук Ким-оол аңкыбиле билиндн.

Шынап-ла сенаж салып турар улуг ойгарда техника-дээ, кижи-дээ хей. Ынчалза-дээ удуртукчу кижи кезүлбес болду.

Хээп каан, шала кевиг кектерээ сыпын сенажтаан. Мочевина чок-даа болза, ооба дустан хоюп бастырыпкан дижик, кайы хире амданныг мал чеми болгай эртик!

Ам ону ажаа-ла таптай бастырып кааны ол, ынчаар кылган сенаж удаавас дудуп, ирип каары чедээвес.

Сенаж белеткээринниң технологизазын хажыктаны дэвш «Улуг-Хая» совхозтуң ол талазы-биле харыылаар специалистерин РАУК чөвүлелгиге хемчээн ап, үнелиг мал чемин шын белеткээринниң айтырыгын шиитпирлээр болза эки.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

ХАЖЫДЫЫШКЫННАРНЫ БОЛДУРБАС

Техниктиг ажаалда станциазының ажылакчыларының ажылы хөрүсалгалыг. Хүүда автомашинаны үрели бээрге, азы үзеп-чаар апарганда эзлери дораан-на үк станцияга баар болгай. Ол шыкаш чаа машинаны садып алганда база-ла аңаа барып, учетка туруп алыр.

Акша-оргулгазы өскен тудум, кижилерниң хүүзүнде автомашиналар садып алыры база көвүдээн. Кызылда чонның хүүзүнде автомобильдерин септөр ийн станция амгы үеде ажылдап турар. Оларның бирээзи Улуг-Хемниң оң талазында турар болгаш «Жигулилерни», а бирээзи хевек кырында труар, ол «Запорожецтерни» база «Москвичилерни» септеп кылыр.

Ол станциялар бо чылын артык кезектер садар талазыбиле Кызылга ярмарканы бир дугаар организастаан. Аңаа чүгле Кызылдан эвес, харын районнардан безин хей улус кээп, автомобильдерикке херек кезектерни садып алгылаваш, ындыг ачы-дузаны чедиргени дээш, өөрүп четтирген илередип турганнар.

Кайы-даа станцияга хүннүүне он-он кижилер кээп турар. Оларга хүн бүрүде ачы-дузаны чедирип, чонның хүндүтелин чаалап алган септекчи-специалистер үк станцияларда бар. Ол дугайында республика солунналарынга бижигилээнин номчукчулар эки билир.

Бо станцияларның ажылында эки чүүлдер-биле холбаш. тыр четпестер ам-даа хей дээрзин ынчалдаар көргүскен. Чөрле ынчаш, үк станцияларга автомашина септедиринең чүрүмү, негелдээ «ондыг болур дээр дугайында номчукчуларның сонуургап турары чугаажок.

«Жигулин» автомобильдерни септөөр станция «АвтоВАЗ техандырылгаа» будуруглае эргелелинниң Красноярск крайда төвүнге хамаарыжыр. Аңаа үк эргелелдиң сөөлгү хынаддазы 1984 чылдың ноябрь 15-те болган. Ол комиссияның тургусканы актыда ачы-дузаны чедирилгезинниң өртек-үнезинге хажыдыышкыннарны болдурганын база өртек-үне контролюнуң талазы-биле хейниити комиссиязының чогун кол четпес чүүлдерниң бирээзи деп айыткан турган. Хамаатыларның хүүзүнде автомашиналарын селип-септөөрде база техниктиг ажаалдазын, хайгаралын кылырда өртекүнени шын ажыглап, сагып турарын Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитеди чоокта чаа хынап көрген. Мурнуку хевээр-ле, өртек-үнени шын эвес сагып турары бо удаада база катап илерээн. Чаа ажылдап эгелээн кол бухгалтерге прейскурантыны башкарып харыылаар кылдыр хүлээдип, дирекция дужаал безин бижиивээн. Ынчангаш бо ажыл алачайгаарлаашкында хевээр.

Автомобильдерни септөөринге база техниктиг ажаалда-хайгаарал кылырынга эргежок чугула прейскурантылар станцияда бар, аңаа немээн өскерилгелерни ей-шаанда кожуп каап турар ужурлуг. Автомобиль эзлеринден чагыларны чогуур документилер өзугаар хүлээп алгаш, кылып берип турары ээн. Ынчалза-дээ документилерни четче, шын долдуруп бижиивес, азы янзы-бүрү эдилгелер кылыр чоруктар бары кымалдадан илередээн. Чамдыкта херын чагыларның дес-дараалаан дугаарлары бер, чагыг кажан белен болу бээрин айыптас, борта хамаарышкан тускай майык-формаларны сагыйын турар болган. Ол шыкаш станцияга кылган ажылдың норматив-техниктиг документазының база-ла четче кылбайн туралы илередээн.

Автомашиналарның белдирелериниң, тудуштуруулаан чүүлдериниң база кезектерниң техниктиг хайгаралын, оон иштинде орукка ойыыл чок шимчээшкинге хамаарыжыр септелгелер талазы-биле реклама-чарлалдарны будурүлге кылбайн турар. Ол база шын эвес. Ол шыкаш дугуйларның дең-дески чоруурун тавралыгырбайн, шимчедилге системазын чүгбайн турар болган. Бо дээрге техниктиг хайгаарал талазы-биле ыяап-ла кылыр ужурлуг чүүлдердир.

Чамдыкта автомобильдерниң чогум чүзү үрелгенинидээ тодаратпайн баар таварылгалар бар. Ол шыкаш мурнуку дугуйнуң люфтазын хынаар приборлар, тормоз системазын хынаар стенд дерилгелери безин чок.

«Жигулилер» септөөр станция (директор М. И. Калинин) автомашиналарны септеп кылырының тускай чурумунуң негелделеринде көрдүнген эң чүгүлө чүүлдү безин күүсетпейн турары хыналдаан илередээн. Ол болза автомобильдерни септедип келгеннериң номчуп таныжарынга эптиг, эң көскү черге септелгелериниң хевир бүрүзүнге хамаарыштыр ыяап-ла кылыр ужурлуг ажылдарның адын, тускүзүнде өртөөн ойытқан чарлалды бижээш, азар ужурлуг негелдени күүсетпейн турары болуур. Ында кандыг-даа берге чүүл чок. Ону кылбайн турары дээрге, келгеннерден септелге дээш артык акша тыртып алырының бир эптиг аргазы болур-дур. Оон ужурунда чагыкчыларга кылып бербээни ажылдарның хелезини дээш хаяс акша ап турар болган. Өртектер чурумун хайгаараарының хей-нииткити комиссиязын тургусканының бир үүрүү ол болган.

«Запорожецтер» биле «Москвичилер» септөөр станция (директору В. Л. Ким) чагыларны эрги майык өзугаар хүлээп ап турар болгаш чагыкчының адресин, чагыгны күүседир хуусевзын, автомобильдиң моторунуң база шассининиң-даа дугаарларын хей кезиинде биживейн турар. Чер-ле ынчаш, чагыларны хүлээп алырының чурумун ында кержызы-биле үреп турары илерээн. Чүл дээрге, солуур артык кезектерни чагыкчы кижи боду долдуруп бижикир ужурлуг турда, ону станцияның ажылдакчылары боттары демдеглеп бижип турар. Ол шыкаш автомашиналарын станцияның девискээринге кээп борттары септеп алыр ужурлуг улуска техниканың база өрт айыылының талазы-биле тайылбыр кылбайн турар болган.

Чагыглар хүлээп алыр өрээлде чагыг-нарядтың үлегер-хевири, прейскурантыдан өртектериниң үшта бижилгези-дээ чок, оон ыңгыда чагыкчыларның эккелгенін артык кезектерни болгаш материалдарны автомашиналарга салган таварылгада, ол дугайын чагыг-нарядтарга демдеглевес болгулаан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чамдык чагыкчыларның чүвениң ужубажык билбезин айыглаваш, оларны кончуп алыры-биле дыка хей чүүлдерни чедир кылбайн, карак ажыттап турары илерээн. Эң ылаңгыя, кылган ажыл дээш төлевирниң хемчээлин каржызы-биле үреп турар. Бо чылдың январь 1-ге чедир үк станция ВАЗ автомобильдериниң комплексилиг техниктиг септелге хайгаралын 3ри аар өртектер-биле кылып турган болган. Техниктиг хайгааралга хамаарыжыр диагностика чижектиг ажылдарның 6 хевирин кылбайн туралы-ла, ону кылганы дээш өртек төлевирни тыртып ап турары илерээн.

Оон ыңгыда, автомобильдерни садарының мурнунда техниктиг хыналдаңы кылырының талазы-биле станция биле садыг базаларының аразында кергээлер чаларының негелделерин үреп турар.

Станцияның специалистери орук шимчээшкинниң ойыыл чок чоруунга, кывар-чаар материалдарның чарыгдалынга хамаарылгалыг үрелиишкинер үрүүүнда туржүүшкүнерге таварышпас, кывар-чаар материалдарны болгаш дугуйларны үргүлчү камнап ап келгеп.

В. Гранев 1984 чылдан бээр партия кежигүнү, идепкейлиг хей-нииткич. Коллективинде администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссиязының даргазы, партийжи доолгазын болгаш спорт секциязының ажылын удуртур хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келгеп.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында мыйыстыг бода мал колдаан. Сүт-бараан фермазында безин саар инектиң саны 500 баш ашкан.

Ол бүгү малды чемгерерикке, сүт будурерин көвүдедиринге чулуктуг чемнерниң эң ылангыя сенажтың ужурдузазы улуг. Ынчангаш ферма чоогунда сенаж салыр оңгарны белеткээни-дээ чүүлдүг.

Эртикен чылын аңаа четчир хемчээлдиг, бедик шынарлыг сенажты салган. Оон түүмелинде Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы планның онаалдаларын чедиишкинниг күүседип-даа келген.

Бо чылын ында байдал кандыгыл! Ажыы-биле чүгээлаарга сыр дедир деп болур.

— Эртикен чылын сенаж салып турувуста кол ыраком, зоотехник сугнар ыт изи кевирбейн кээп турган. Бо чылын сүрег-дыр. Сенажка кезек болгаш-ла мочевина дээр чүүлдү холдуп турду, ам мочевина бисте чок — деп, «Т--150» трактөрүүн башкарыкчызы Бора-Тереа Соңгулда чугаалаан.

— Сенаж бе, силос бе? Бо айтырыгга харыылап шыдаавас мен — деп, сиген ачалрыкчызы Шойдук Ким-оол аңкыбиле билиндн.

Шынап-ла сенаж салып турар улуг ойгарда техника-дээ, кижи-дээ хей. Ынчалза-дээ удуртукчу кижи кезүлбес болду.

Хээп каан, шала кевиг кектерээ сыпын сенажтаан. Мочевина чок-даа болза, ооба дустан хоюп бастырыпкан дижик, кайы хире амданныг мал чеми болгай эртик!

Ам ону ажаа-ла таптай бастырып кааны ол, ынчаар кылган сенаж удаавас дудуп, ирип каары чедээвес.

Сенаж белеткээринниң технологизазын хажыктаны дэвш «Улуг-Хая» совхозтуң ол талазы-биле харыылаар специалистерин РАУК чөвүлелгиге хемчээн ап, үнелиг мал чемин шын белеткээринниң айтырыгын шиитпирлээр болза эки.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ НЕЛЕРНИ «ЧЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ЧЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Чениң алдары» орденниң II чергези-биле

Елизавета Хертековна **Канчыыр** — Шүй суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Александра Сыңдыгыровна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Чениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Салчаковна **Куулар** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Бөпеш Хомушкеевна **Серээ** — Тээли суурда өг-бүле эзэзи.

Кара-кыс Хертековна **Хереп-оол** — «Кара-Хөл» совхозта сээчиг.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Ильинична **Сундүпей-Тамдын** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Дыртышпановна **Чыргаланмай** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Сес уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Васильевна **Кол** — Хову-Аксының № 1 ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик алдары» орденниң III чергези-биле

Ирәида Эйбек-ооловна **Кара-Сал** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДА

Сес уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң алдары» орденниң II чергези-биле

Дизенмаа Маадыевна **Дотпаа** — «Саян» совхозтуң малчыны.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик медалы» медальдың I чергези-биле

Раиса Ильинична **Сундүпей-Тамдын** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Дыртышпановна **Чыргаланмай** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Сес уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Васильевна **Кол** — Хову-Аксының № 1 ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик алдары» орденниң III чергези-биле

Ольга Сыгыр-ооловна **Дөңгур-оол** — Арыскан ортумак школазының башкызы.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың I чергези-биле

Лидия Алдын-ооловна **Даргалдай** — Ак-Тал суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Галина Тюлюшовна **Доңгак** — Хайыракан суурда өг-бүле эзэзи.

Светлана Кызыл-ооловна **Серемпаа** — Чодураа суурда өг-бүле эзэзи.

Беш уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың II чергези-биле

Дизенмаа Маадыевна **Дотпаа** — «Саян» совхозтуң малчыны.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Ченик алдары» орденниң II чергези-биле

Нугүкей Соңгайовна **Баанай** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик алдары» орденниң III чергези-биле

Бора Сыанова **Бомбүй** — райпо бухгалтери.

Зоя Хулеровна **Чалзырай** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Наминдаровна **Дульба** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Чоодуевна **Ламажап** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Тюлюшовна **Базыр** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Вера Никитична **Даргат** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Розалия Сарыговна **Динчит** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Сес уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң алдары» орденниң II чергези-биле

Нугүкей Соңгайовна **Баанай** — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик алдары» орденниң III чергези-биле

Бора Сыанова **Бомбүй** — райпо бухгалтери.

Зоя Хулеровна **Чалзырай** — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Наминдаровна **Дульба** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Чоодуевна **Ламажап** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бижаан болгаш кижизиткен нелерни «Ченик медалы» медальдың II чергези-биле

Хүрен Дегбүевна **Моөктээр** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну бижаан болгаш кижизиткен нени «Чениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Сарыгларовна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың июль 30.

ЧАҢЧЫЛДАРНЫҢ ЧАРАЖЫ ХЕРЕК

«Тиилелге» совхозтуң төвү — Кур-Чер суур.

— Ким өглериң ол иргиң?

— Механизатор Кертик Ондарның оглу Роман-дыр ийин.

— Кымның-биле өглериң ол иргиң?

— Каа-Хемден дүштүк алыр дишти. Чонуң кызы төнген эвес, бирээзин-ле кудалатты ыйнаан.

— Каа-Хемде чурттап турардва болза, Кур-Черге өскен, школа доозан Мира Седен-оол-дыр ийин.

Ол дамчышқы чүгаанын шынны эртнен субботада бадыткатты иган. Чаңгыс черде чурттап, ажылдап турар тиилелгежилеринең араазында чалапга чок кижи барып чок болган, кандыг-бир чөптүг чылдагаанардан келбээнгер харын бар. Куда ажыттынар дээн 14 шак четкелек турда, чалаткан кижилерни чаңгыс черге олуртур кара-чаңгыс улуг чер — Культура бажыңының чанында хөй-ле кижи чыылган.

Роман Ондар өг-бүле тудар дүштүүн аңтар коошкан чүүзега олуртулгаш, Культура бажыңының чанында хап келген. Оны амгы үениң «инвалары», «жигулилери» үдеп келген. Чыылганнар адыш часкап байыр чедирген. Бот-тывыңгыр артистериниң аас-кежиик дугайында ыры чаңгыланган. Дүштүү Миграны четкен Роман Культура бажыңынче кирилттеге, оон соонда чоок төрелдери, чаптаган эш-өөрү, чаңгыс сүүр чурттулары, Мираның «талалавчыларын» эдерилкен. Культура бажыңынга тускай дерээн сценага оларны олуртупкан, ында күдээниң, келин кыстың ада-иелери, куданың органнажкылары саадапкан.

Көдээ Совет күүскомунуң дергазы А. Д. Оюн турун келген. Культура бажыңының олуттарын долдур эзелекен чаңгыс чер чурттуглариын, аалчыларын эргий көргеш, 1985 чылда Кур-Чер суурга болгулаан бадыланыышкынынарның 17 дугаары ам болурун чарлавш, күүскомун секретары С. Ондагера сес берген. Серемаа Данзын-ооловна бистинг чуртувуста хүн бүрү немежнин турар өг-бүлеженинг бирээзинге байыр чедирегеш, бадыланышкан дугайында хөреечилерин Мира биле Романга тывыскан. Чыылганнар оларга изиг байыр чедирип, адыш часкаан.

«Тиилелге» совхозтуң хоочун ажылчыны, сураглыг хойжу Баяндоо Ондар турун келген. Хойжу көргеш, көк баштыг хоочун малчын өг-бүле тутканнарга аас-кежиик күзеп, эптиг-нәйырадыг болурун, төрээн совхозу, төрел чону дээш шүдүргү ажылдарын чагыг, өг-бүле тутқан кижи бүрүзүнүң харыысалгазының дугайында угаадым чугаалаан. Кырганының чугаазын чалыылар, анаа чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

— Каш-ла минута мурнунда кайыкарның-даа фамилизиңдер ам Ондар апарып, чаңгыс өг-бүлениң кежигүннери болдуңар — деп, «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн чугаалаан. — Ол дээш сеткилиистин хөнүзүнден өөрүп, изиг байыр чедирип турарыңызты совхозтуң ишчилериниң өмүнээзинден чедирип көрейн. Чаа чаңчыл әзүгаар эртип турар комсомолчу кудага келгеннериң хөйүн бодунар кеирүп тур силер, олар культуравыс одаан долуп келген-дир. Олар шупту силериниң аксыңар-кежиин, келир үеңерни йөрээп тур. Ынчангаш, бөттарыңарның харыысалганарны уттанар. Өг-бүлениң эр ээзи — өг-бүлениң салым-чолунуң чаякчызы, даянгылыкы болур, а хөрээжен кижи — өг-бүлениң хаастакчызы, амыдыралдың хөреели болур. Силерниң эптиг, найырадыг чурттап, төрээн совхозуңарга бөттарыңарның салгылыкшын-дыңарны шыдаар шаңдар-биле кииреринерни кузевишаан, чаа квартираның дүлгүрүгүн тыпсырып чөпшээреп көрүүрер!

ВЛКСМ Кызыл райкомунуң, совхозтуң комсомол комитединиң ажылдакчылары байыр чедирип, Роман биле Мира Ондарларга белектерни тывысканнар.

Кур-Чер суурнуң бот-тывыңгыр артистериниң концерти болган. Оон киржикчилери аас-кежиик, тайбың дугайында, өг-бүле, хамы ынакшыл дугайында, найырал дугайында ырларны ырлажып, көрүш-шиикчилиг танцылап турганнар.

Куданың байырлыг кезээ доозулган. Аңаа киришкеннериң Культура бажыңының чанында спорт шөлүүнге чалаан. Аът чарыжы болган соонда, 32 мөгениң хүрээжи эгелээн. Аңаа чүгле «Тиилелгениң» эзеи, «Шамбалыг», «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Саян» совхозтарның мөгелери база киришкен. Келин кыстың шаңналы дээш болган ачыг-дачыр сегиржил алышшыңга тускай белеткеприн көүзээр кижи чок болган. Шупту-ла бодунуң онаан онтаар дээш орадаажып турган, ынчалза-даа кашпагайларның кашпагайлары, аваангырларның аваангырлары тиилеп ап турган. Хүреш үезинде кезек чашкын келзе-даа, маргылдаа соксаваан, «ъзди иээн мөгелерге харын сериин хүн болдуг!» дижип, мөге салыкчылары хөөреп турганнар.

«Шамбалыгның» төлээлекчизи Владимир Монгуш шүглүрге, чыылганнар аңаа байыр чедирген. Ол араазында бир-ле кижи:

— «Хүрегенниң күжүн көөрү дээ чүве бар болгай, Роман Ондар хүрешпедө, оңу шүглүрген мөгеге таварыштырардыр!— деп, санал үндүрген. Оңу «варыкчылар» дөткүзи, Роман Ондарга содак-шүүдакты шалыпкын кедигрешш, төгеригтиң өртүзүнче үндүрүп эккелген.

— Роман, чемпионга октадыр болзуңза, дүштүүңну ол «Шамбалыгже» алгаш баар эвеспе! — деп, бир кижи баштактенган.

Роман Ондарга та ол сестер идиг берген, та күжүн чаңгыс чер чурттуглариңга негелде ёзугаар көргүзер дээш ол, шүглүген мөгени октап алган.

— Эр-хей, хүрежип чорбаан хирезинде күжү немештиг!

— Адын сыкпады!

Ол-ла шөлге ча адарының маргылдазы база болган. Аңаа оолдар-даа, кыстар-даа киришкен. Кыстардан «Тиилелгениң» төлээлекчизи Зоя Монгуш, оолдардан — «Совет Тывазының» ажылчыны Вячеслав Монгуш тиилекчи болган.

Келин кыстың шаңналы дээш болган маргылдааларның тиилекчилериңге шаңналды Мира Ондар тывыскан, а күдээниң — Роман тывыскан. Чаа өглениңгинерниң холунган аалчы шаңналын тиилекчи бүрүзүү эң үнелиг белек кылдыр хүлээп ап турары илден.

Ол ара-ында Культура бажыңына столдарны салыскан, аъш-чемни делгеткен. Уругларын өглеп турар ада-иелер олче кирериниң чыылганнарны чалаан. Улуг-биче, эр-хөрээжеңчон Культура бажыңынче шүүжүнкан. Олар өөрүшкү-мактанайлыг, каткы-хөглүг, чаа өзүүнүң кудазынга таарзынган бар чорааннар.

Культура ордузунуң иштин дерээни база көруштүг. Чаа өглениңгинерге байыр чедирген сестерни, үлегер-домактарны чарашгыр бижээш аскан. «Эптигде — күштүг, эштигде — хөглүг», «Чаңчылдарның чаражы экии, сагышшың ажы экии» деп үлегер-домактар, «Өглеништен соолга, кыска өлчей кежиин күүзүлиңер» дээш йөрээлдер. Бичии чарладарны бөзин шулүктен каан. Чижээ, холга тудуп чораан чүү-хөөзүн шыгжадыр чер хереглээн болза, «Астыгып каар, шыгжадып каар, артыышылдыг чүве бар бе?» дээн сестер каза баарын айтып турар. «Төөмпеш тыртар кижи болза, дашкөөр үезе ажыгбас боор» дээн киҥээндиргг база бар.

Куда шайлалгазынга келгеннер олуттарын эзлепкенде, башкарыкчы үнүп келген. Чаа өглениген чалыыларның алдарказдыы дээш дашкалаарын көдүрерин дилээн. Хымыс, аржаан, кат зандызы, хейлиг суг кутнан дашкаларны столдарда олурганнар көдүрүп, Роман биле Мирага аас-кежиктиг чурттагларны күзеп, йөрээп турган. Ол ара-ында тыва төннер кеткен чараш кыстар үнүп кээп, шаажан долдуур сутту шөйны тутпушаан, «Аяк шаа» деп ырыны ыяңгылыг ырлашпышаан, ак чемнин аныяктарга барып сөңгээннер. Аңаа улаштыр «Аяа», «Үттүңдүрбес чаа» деп ырлар чаңгыланган.

Куда башкарыкчызының чечен-мергенин шайлалгага киришкеннер дыка таарзынган. Ол кандыг-бир «кижинин оюнбаштак-биле, хөглүг сестербиле тыныштырып турган.

— Мээге салып турган хөглүг оолдуу үтпадыңар бе? Кайгамчык баштак кижи болду чоп — деп, башкарыкчы, чугаалады. — Оңу Лазо Монгуш дээр Сут-Хөлэк суурда садыгжы кижи. Ол ам силер бүтүдете аян түдәр-дыр.

Лазо Монгуш үнүп келген. Ол игил түткан болган. Хостуг, чоргаар үн-биле ол баштай сыгыртқан, чыылганнарның таалалы эртпээнде-ле, каргыраа күүсеткен, оон хөөмей улажы берген. Аңаа байыр чедирип, оңу катап-катап чалаан соонда, башкарыкчы уламчылаан:

— Лазо Монгуштуң бо совхозка чүргүлээн чорааның билир силер. Ол ынчан чүгле сыгыртыр турду, чүге дээрге, «Тиилелгениң» хымызын ижип турган, Сут-Бажыңче көжө бергеш, Чүрек-Дөргүнүң аржаанын ижип эгелээш, каргыраалаар апарган, садыгга ажылдаан соонда кат чүлүү чоогларыңдан хөөмейлээр үеэнү кирген — дээрге, чылганнар чүр-шоо дүшкен.

Куда шайлалгазынга келгеннер аштанып-чемненип турар аразында аян ыры күттүлүп, оңу шүлүк, танцы солуп турган. Үениң эртнени безин билдинмес. Кижилерниң хөглүүдва медээжок.

Шайлалга доозулган соонда, байырлал өске өрээлге уламчылаан. Аңаа чыылганнар кажык адып, өске-дә оюннар ойнап, чаа өглениген-нерни шыпган турганнар. Чалыылларга таварышкан айтыырларынын бергезин канчаар. Чижээ, дүштүк кыстан мынды айтыырыны салыыр: «Ашкынның дүнгаларды, акылары кеш өнүүнүң, олар кайда өөрөөнү, ажылдап турарыл?» А оолга салыр айтыыр база «шыыттырыллыг» — «Кайнең төрүттүнген хүнү кажанныл? Хеп чүл билир сен бе?»

Ынчалза-даа Роман биле Мира ол айтыырларга торулгайын телеептир харыыны берип турганнар. Ол кудага киришкеннер мага хандыр-ла хөглээннер.

Куда шайлалгазы дооступ чорда, Романның аддазы Кестик Доржуевич Ондар-биле кеш сес солушкутуруг.

— Бодумну салгап, механизатор болган оглум кудазын чаа ёзу-биле эрттирөөр мен дээрге өөрээнин-дее медээжок. Сеткили хомудаан кижи чок болду, шупту дөткиди — деп, ол чугаалады. — Кудам Сергей Доңгурович-биле алдан чылдарның эгезинде-ле таныш бис. 1961 чылда Сут-Хөлдең комсомолчу путёвка-биле мында чедип келген мен. Трактористиң шынзылгазым чаа холда тутқаш, кур болгаш курутқан черлериң шиңгээдип алыр дээш келгенивис ол. Ынчан Кур-Черге каш сеткил бажыңы турган. Колхозтуң комсомол комитединиң секретарыңга Сергей Седен-оол дээ ооп ажыыдап, келген аныяктарны учёткө ол хүлээп ап турган чүве. Чаңгыс чылын мында өглеңдинивис. Дараазында чылын, тодоргайлаарга 1963 чылда кайыкыс-даа дүн толдуг болдувус. Седен-оолдар кыстыг болган, а бистер олдуг болдувус. Бир-ле катап ажыл үнүүн Сергей Доңгурович-биле бичии чемелешкен бис. Чоргум сетиил ханыыл-биле бактыланып бис. Сергей тура: «Сенээ мен хөлүн ыыдаар кызым чөрле бербес мен!» дижиг. «Сээң уруугну канчаар мен, чонуң кызы төнген эвес!» деп харыыладым. Ол чүгле дораан үттүнгүүп кал-ган, оон-бештээры чүү шөнүн сеткил чоруур иймс.

Бир катап чаңгыс классчылар чораан Роман биле Мира тоныжып турар, кедерээ күдээ ажыттса хөңүү эвеспе деп чүгаа тыптып кээрге, оны ынчан бир сагыынан мен, Сергей Доңгуровичиге барып, оон үүрүүн күделарр дугайында өөрүүр өөрээнин-дее медээжок. Сеткили хомудаан кижи чок болду, шупту дөткиди — деп, ол чугаалады. — Кудам Сергей Доңгурович-биле алдан чылдарның эгезинде-ле таныш бис. 1961 чылда Сут-Хөлдең комсомолчу путёвка-биле мында чедип келген мен. Трактористиң шынзылгазым чаа холда тутқаш, кур болгаш курутқан черлериң шиңгээдип алыр дээш келгенивис ол. Ынчан Кур-Черге каш сеткил бажыңы турган. Колхозтуң комсомол комитединиң секретарыңга Сергей Седен-оол дээ ооп ажыыдап, келген аныяктарны учёткө ол хүлээп ап турган чүве. Чаңгыс чылын мында өглеңдинивис. Дараазында чылын, тодоргайлаарга 1963 чылда кайыкыс-даа дүн толдуг болдувус. Седен-оолдар кыстыг болган, а бистер олдуг болдувус. Бир-ле катап ажыл үнүүн Сергей Доңгурович-биле бичии чемелешкен бис. Чоргум сетиил ханыыл-биле бактыланып бис. Сергей тура: «Сенээ мен хөлүн ыыдаар кызым чөрле бербес мен!» дижиг. «Сээң уруугну канчаар мен, чонуң кызы төнген эвес!» деп харыыладым. Ол чүгле дораан үттүнгүүп кал-ган, оон-бештээры чүү шөнүн сеткил чоруур иймс.

Бир кудадан фоторепортаж

Тыргыны Романның турғузуп кээрге, аңаа чедип ол дүгайында чугаалаашкын, шайлаге ыыжыр хүнүнү Сергей Доңгурович-биле дүгүрзүп турда, оңу база катап сеткил кээп, чула-ла каттыржыңсаа бис иймс — деп. Кертик Доржуевич чугаалаарга, оңу дыңнаан кижилер база сеткилиинин хөнүзүнден каттыржыттыр. Хөглүг күдээнын хөглүг шөнүзүнүн чөрээлээп турган...

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТАРДА: Кур-Чер суурга болган куда үезин. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ГАВАНА. (СЭТА). Эзлчеглиг каржы өнчүк-чөңгээни социалистиг Кубага удур Вашингтон база катап кылган. АКШ-тың шериг-агаар күштериниң СР-71 деп самолёду бо чылдың августың 8-те Кубаның агаар делгеминче шугуп кирген болгаш шпиончу үжүдуушкуну кылганын Кубаның Дашткы хереқтер министерствозунуң нота биженинде айытқан. Шпион самолёт Куреанын барынын талазындан чөөн талазынче үжүдуушкуну кылгаш, Каттышкан Штаттарның үүнче чоруй барган. Ол самолёт Кубаның хоорайларының кырынга улуг шимээн үндүрүп турган.

Амгы америк администрацияның үезинде бо үжүдуушкун бешки удаа болганы ол. Кубаның чонун хоргудар соруулга-биле дүрүм чок каржы өнчүк-чөңгээни кылганын нота бижинге айытқан.

— Эр-хей, хүрежип чорбаан хирезинде күжү немештиг!

— Адын сыкпады!

Ол-ла шөлге ча адарының маргылдазы база болган. Аңаа оолдар-даа, кыстар-даа киришкен. Кыстардан «Тиилелгениң» төлээлекчизи Зоя Монгуш, оолдардан — «Совет Тываның» ажылчыны Вячеслав Монгуш тиилекчи болган.

Келин кыстың шаңналы дээш болган маргылдааларның тиилекчилериңге шаңналды Мира Ондар тывыскан, а күдээниң — Роман тывыскан. Чаа өглениген-нерниң холунган аалчы шаңналын тиилекчи бүрүзүү эң үнелиг белек кылдыр хүлээп ап турары илден.

Ол ара-ында Культура бажыңына столдарны салыскан, аъш-чемни делгеткен. Уругларын өглеп турар ада-иелер олче кирериниң чыылганнарны чалаан. Улуг-биче, эр-хөрээжеңчон Культура бажыңынче шүүжүнкан. Олар өөрүшкү-мактанайлыг, каткы-хөглүг, чаа өзүүнүң кудазынга таарзынган бар чорааннар.

Культура ордузунуң иштин дерээни база көруштүг. Чаа өглениңгинерге байыр чедирген сестерни, үлегер-домактарны

ПАТРИОТТАРНЫҢ ДЕМИСЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилерге болгаш оларның чалчаларынга удур соругушкуннарны ливан патриоттар улам-на чүштедирип турар. Израиль эжелекчилерге болгаш «Мурнуу Ливан армиязынга» удур халдаашкыннарны партизаннар Джеззин районунга, а ол ышкаш Бейт-Лифке болгаш Бинт-Джбейльге кылган. Интервентилер болгаш оларның чалчалары әскерликчилер дириг куш болгаш техника талазы-биле когаралга таварышкынар.

«Айыыл чок чорук зоназы» дээр ардала тайбың ливан чурттакчыларга удур олурукчу чорукту израиль эжелекчилер болгаш оларның чалчалары соксаттайын турар. «Айыыл чок чорук зоназын» израиль эжелекчилер Мурнуу Ливанның девискээринге албадап әзүүбиле тургусканнар. Он районнуң чөөн талакы девискээринге үжээшкиннерни израиль эжелекчилер кылган болгаш комендант шагын чурттакчылар хөй черлерге тургускан. Шобва, Хабәрия, Фардис суурларны израиль эжелекчилер үш хүн дургузунда бүзээлеп келген. Бронетранспортёрларга олурган израиль эжелекчилер Бәзда суурже шургуп киргеш, оон чурттакчыларының хөй бажыңнарын үрегдээн. Дижиңге чедир чепсегленген эжелекчилерниң болгаш либаннарның араазынга хан төгүүшкүнүүр мөсилдежишкин болган. Шобва суурга израиль солдаттар чурттакчыларны боолаан болгаш суурнуң дергазын аар балыглаан.

Ливан найысылалда байдал база катап чидиглеген. Удурланышкак талаларның араазынга аткылажылышкынны барыын үзелдиг күштер база дегын өөскүткен. Аткылажыышкын үезинде артиллерияны болгаш миномёттарны ажыглаан. Ийи сынарад президент орадузунуң чанынга кээп чазыган. Чурттакчыларның араазында өлүрткеннер болгаш балыглаткынар бар, бажыңнар үрелген.

СҮЛЧЭЭНИ ИЛЕРЕТКЕН

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизи С. Горбуновтуң дамчыткаы болза: АКШ-тың төп разведка эргелелиниң шериг-агаар күштериниң СР-71 деп самолёду бо чылдың августың 8-те Кубаның агаар делгеминче шугуп кирген болгаш шпиончу үжүдуушкуну кылганын Кубаның Дашткы хереқтер министерствозунуң нота бижинде айытқан. Шпион самолёт Куреанын барынын талазындан чөөн талазынче үжүдуушкуну кылгаш, Каттышкан Штаттарның үүнче чоруй барган. Ол самолёт Кубаның хоорайларының кырынга улуг шимээн үндүрүп турган.

Амгы америк администрацияның үезинде бо үжүдуушкун бешки удаа болганы ол. Кубаның чонун хоргудар соруулга-биле дүрүм чок каржы өнчүк-чөңгээни кылганын нота бижинге айытқан.

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуку өзүү-чурумнуң үезинде политика талазы-биле хоргудаткан кижилерни хостаар дугайында шинтпирни Угандаңың чазаа хүлээп алганын Кампаладан шпионның ведомствозунуң бергени 400 килограмм частыр будумнәрди олардан хураган.

Чинандега департаментинде аэропорттү, Коринто өртээлинде складтарны, хөөен болбазыралыр заводту, электри дамчыдар шугумнарны буза тепсирин АКШ-тың төп разведка эргелели ол өлүрүкчүлөрге даасхан турган. Ол дугайын Никарагуаның айыыл чок черинин кол эргелелиниң оперативтиг килдизиниң начальныгы Оскар Лоса чөөкте чаа парлалга конференциязынга дыңнаткан.

Өлүрүкчүлерни Никарагуаже ыдалап чөвүдар мурнунда америк «инструкторлар» оларны өөретken болгаш «Ц-4» дээр күчүүлүг частыр будумдәри берген деп, ТРЭ-ниң тутқан агентилери журналистерге чугаалаан. Гондураста контрреволюстуг дээрбекчилериң «Лас-Вегас» деп шериг базазынында безин 20 ажыг америк шериг инструкторлары бар.

Эстели болгаш Хинотега департаментилерже шугуп кирип келген чепсектиг дээрбекчилерни үзүткээр талазы-биле дайынны чорудуулгаларны Сандиножу улусчу армия үргүлчүлеп турар. Никарагуаның Камгалал министерствозунуң дыңнадыын ёзугаар алыргы республиканың революция камгалакчылары ол районнарга самосамы 25 дээрбекчилерни үзүткээн. «АКШ-ка будургеи» деп демдектиг хөй боочепсектиг дээрбекчилерден хураган.

ЛИССАБОН. Социалистер-

УГАНДАДА БАЙДАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуку ёзу-чурумнуң үезинде политика талазы-биле хоргудаткан кижилерни хостаар дугайында шинтпирни Угандаңың чазаа хүлээп алганын Кампаладан Канпала хоорайның радиозу дамчыткан.

Угандаңың соңгу девискээринде Лира хоорайның районунда угаңда шериг кезекчериниң болгаш эрги ёзу-чурумнуктиниң агентилери чаңгыс девискээрге чыыштырган. Ол девискээрге

ДУРЖУЛГАЗЫН СОЛЧУП БАЗА ӨӨРЕНМИШААН

«Клуб албан черлерни болгаш спорт тудуглары ажыглаарын эжеиндер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докталынга хамаарыштыр барыын зонаның райониарының клуб албан черлеринң удуртукчуларының семинары Чадаана хоорайга болуп эрткен Семинарыны СЭКП Чөөн.-Хемчик райкомунуң ийнги секретары Д. Н. Хозалыг ажыткан. Тыва АССР-ниң культура министрииңиң оралакчызы В. В. Оскал-оол үстүнде докталарлы күүседиргиже культура албан черлериниң сорулгалрыны дугайында илеткел кылган.

Клуб албан черлериниң ажылын эжеиндери — зүниүң чүтүле айтырыы. Амгы үеде район төптеринде 14 культура комплексинээн, төнүттүүрген 20 культура системазы тургустунган болгаш ажылдап турар. Төнүттүдүлге Каа-Хем районга чедишкинниинге эрткен. Ында төнүттүүрген клуб системазы эки ажылдап турар. Сарыг-Сеп суурнуң Культура бажыңы бештээн культура комплексинээге районнуң төп библиотеказы, ургулларның уран чүүл школазы, спорткомитет, кызыл-булуңнар, районнуң кино четкизи, ДОСААФ организациязы, «Билиг» никитилериниң салбыры кирип турар. Ындыг комплекс чон ортузунга кижизидилге ажылын чоруткарынга шупту организациялар-ны болгаш будуруулгелерни база өөредиглге черлерни хөөра тудар аргаиы берип турар. Комплекстиң бүгү ажылын культура чөвүлели чурттакшы чонунуң сонуургалдарын барыындаалап планнап турар.

Райондың төп клуб системазында болгаш кадзы культура комплекстеринге ажылын часкы тарылганы, мал чемнериниң белеткелиниң база дүжүт ажаалдазының үезинбиле холбаштырып турар. Ынчалза-даа шак мындыг байдал бүгү районнарда тургустунмаанын илеткелчи демдегглээн. Кадзы ишчилериниң культурлуг хандырылгазынга кол рольду агиткультбригадалар, автоклубтар ойнаар ужурлуг. Олар айда он ийиден эвээш эвес үнүүшкүнниң организастаан турар ужурлуг болза, бистиң агитклуб-бригадаларывыс болгаш автоклубтарывыс чылда бээзин 12 үнүүшкүннерни кылбайн турары черле четпес. Агитклуб-бригадаларывыс, автоклубтарның ажылы чүгле концерт-биле эвээш эвес үнүүшкүнниң организастаан турар ужурлуг болза, бистиң агитклуб-бригадаларывыс болгаш автоклубтарывыс чылда бээзин 12 үнүүшкүннерни кылбайн турары черле четпес. Агитклуб-бригадаларның, автоклубтарның ажылы чүгле концерт-биле кызыгаарлаттымайн, лекция, беседа, ажыл-агый удуртукчулары-биле, солун кижилер-биле ужуражылгалар, делегелеер, дуржулга солчуушкуну-биле байлакшылдары чүгүлә. Оон аңгыда үх ажылда база бир үлүг четпес чүүлдү ол демдегглээн. Агитклубригадаларның ажылы концерттерге бөө-Команда бүргүзу боттарды шефтиг, олар дээрге оюннар боруу хоорайларның будуруулгелериниң коллективтери-дир.

— Амгы чемпионат үш дугаар санныг — дең, В. Колосков уламмылады. — Ынчалза-да үтүнден аяк болза, бо бешки турнир-дир, чүге дээрге оларның муркунда ийи ишенелдеп маргылдаа болган. Оларның бирээзинге — 1977 чылда Тунисче болганынга — совет футболистер тиилээн, е ийи чыл эрткенде, Японияга бистиң командавыс финалче кирген болгаш Аргентинаның шилиндек командазынга уттуурган, ынчап Марадона кедергей эки ойнаан.

Элээдилерниң мындыг чемпионаттарынга сөөлүнде билдингир мастерлер апаргаи Бель, Протасов, Бессонов, Литовченко, Балтача, аргентиин Диас, испан Уфарте, бразил Жуниор болгаш өскилер-даа шылгаран унган.

Албан үзүнүң баштайгы ийи чемпионадынга бистиң футболистерывыс чер албаннының хөмүдениг. 1981 чылда Австралияга олар шүүт киришээн, чүге дээрге шилилде оюнчыга кошкак ойнаан, оон соңунда ийи чыл болганда Мексиканга бодунуң болуунге шупту үш оюнга уттургаш, оон өскей чорүп шыдаваан.

Бодунуң аныыга болур чемпионатка бистиң командавыс тиилеп алыр дээш кызаны мургаажок. Тренерлээ С. Москвин биле Б. Игнатьев талантыг ойнакчыларлыг, олар дээш болгаш бирги ыяланыг клубтарының кол составтарында ойнап турар. Чемдактарды ийи-үш сезон чедир ойнаан бергеи. Амгы шилиндек команданың футболистериниң дыка хөөү эрткен чылын бистин, чүртүвуска эрткен Европа чемпионадының (18 хар чедир ооллар) мөңгүн шанналының эдилекчилери. Футболга ынак миллион-миллион көрүкчүлер олардан чөрээш, түңнелдиг тиилеринге оюнну мөнгүн турар.

Финал оюн нөйлеылаадын В. И. Ленин аттыг стадионунуң Улуг ареназынга эртер.

Европаның бирги чери дээш ужуражылышкыннарга эрткен чаңгыс чартык миллион хөрөө көрүкчүлер келген, финал оюнну чедип мун чаярыкка көрген. Элээдиг ооллардың чемпионадының маргылдааларынга оон-даа хөй футбол сонуургакчылары кээр дең санап турар бис.

Чемпионаттың бүгү киржикилери турускаалдыг медальдарны алыр, чемпионнарга — ФИФА-ның кубогун тыпсыр, е үш эң эки командавыс ойнакчылары ССРЭ-ниң Спорткомитединиң шаңналдарын алыр, оларны Гусь-Хрустальныйга ыыглаан.

* * *

Делегейниң бирги чери дээш маргылдааның белүктеринең составын сагындырал: «А» белүк (Ереван) — Венгрия, Колумбия, Тунис, «Болгария» — «В» (Тбилиси) — Ирландия, Бразилия, Сауд Аравазы, Испания, «С» (Минск) — СССР, Австралия, Нигерия, Канада, «Д» (Баку) — Англия, Парагвай, КУР, Мексика.

Белүктер аайы-биле турнирлерниң тиилекчилери дерттуг бирги финалдарга «валынгы» ойнаар, е ийиги черни эдээн командалар — аялдап барып ойнаар. Чартык финалдар Москвага болгаш Ленинградка, 1—4 черлер дээш оюннар Москвага болур.

(СЭТА).

ПУШКИНОГОРЬЕНИҢ ЧУРУМАЛДЫГ ЧЕРИ

Псков область. Пушкинге ынакшыл, оон алуы чок шүлүлелер чогаалдарыга, шүлүк-чүнүң амидыралы-биле холбашкан черлерге сонуургал дыка улуг. Пушкинниң музей-заповедниингинге чүс-чүс мүң кижилер кээп турар деп, ол музейниң салбыр эргелекчизи Борис Козмин чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Шүлүкчүүнүң өгбелериниң — Ганнибалдарның чуртталга турган черинге катаап тургузуушкун ажылдары чедишкинниг доозулган. Ол ажылдарны «Улуг Петрин аравының» колу-биле чогаттынган планнар болгаш шыңгыышкыннар езугаар кылган.

Борис Козмин бодунуң өгбүлезы-биле он чыл бурунгаар Красноярск крайдан Петровское суурга көжүп чедип келген. Пушкинниң чуртталган турган черинге ооң сокыырганы бедик болган. Чымыштыг ажылды ынчаргда ол эрлээн: Пушкин турлаанын чүгле дөжээ болгаш парк артканы болган. Борис — чуруукчу кижи. Бүгү чүүлдерни боду кылып эгелээн, ооң кадайы Люба аңаа дузалаан. Псковтуң пединститудун ол доозган болгаш амгы үеде Петровское суурга экскурсиялар башталып турар.

Ол черлерге Пушкин ынак чораан болгаш аңаа үргүлүү келир турган. Ооң өгбелериниң төөгүзүн, аг-буле амыдыралын Борис дыка сонуургаан. Ганнибалдарның хоочун салгалдарының чаңгыс-ла артканы телээлекчизи тургаи Петр Абрамович-биле Пушкин хөөрөдип чоруткан. 1990 чылга чедир кадрлар белеткелиниң планы тургустунган. Ооң күүселдээн ажыл-агый удуртукчуларындан кол хамаарыжыр. Чижээлээрге, амгы байдал-биле алыр болза, чүгле 4 кижиниң совхоз мурнунган өөренип кирген. А ол хире-де республиканың хөй-хөй совхозтарынга, клуб албан черинге тускай эртемнигилер чедчишпес. Бо айтырыгны хамаар шиитпирээрии билдингир —«спецыалчаннайт аныяктарны өөредиг херек.

Семинарның киржикилериң секцияларга чарлып алган теоретиктиг болгаш практиктиг киржээлерии база эрттирген. Республиканың эртем-методиктиг төвүүнүң кижизи эргелекчизи Л. С. Артына, методист А. С. Комбу олар таны уткалыг, солун кичээлдерни эрттирген. Ында районнардан келген телээлекчилер спорт-культура комплексизин тургузарының болгаш оон ажылын чарударинең талазы-биле боттарының аргага-дуржулгазын солуушкан.

Семинарның киржикилериң Чадаана Культура бажыңының ажылы-биле таныжыгай, Ыланзыяа «Аныяк өг-буле клубунуң» болгаш агитклубригаданың «Аргалавар чоруккa удур демисел» деп темалыг концертин база Шахтёр хүнүнге тураскаатқан көргүзүг кежээни семинарның киржикилери сонуургаан. Семинар «Селют, фестиваль» деп дыштанылга кежээзин-биле доозулган.

Ук семинардан клуб албан черлериниң ажылдакчылары ийи ажыктыг чүүлдерни биле-лип алганнар.

С. БАЛЧЫР,
«Шынның» корр.

Школа, бүдүрүлге, күш-ажыл

ШКОЛАЧЫЛАР СОВХОЗ БҮДҮРҮЛГЕЗИНГЕ

Бай-Тайга районда Шуй ортумак школазының өөренииккилери болгаш башкылары өөредилге чылы доозулганда бээр бо хүнүгеге чедир элээн ажылдарны кылгынар. Өөренииккилериң бүдүрүлге бригадазы башкылар Сарыг-Сеген Хулер-оол, Владимир Самбый-оол оларның удуртулгазы-биле 11 гектарга картофельды, 4 гектарда ногаа культуралардың ажаал, ооң бок үнүштерин аштап, арыгпаа келгинер. Өөренииккилер 15 тонна бүдүн-бүрүүнү белеткээш дужаагаан. Совхозтуң бөш муң хомун кыргаан. Тоску класстыылар О. Монгуш, М. Ооржак, Ш. Сарыглар часкы болгаш төөгээда 150 хире өөренииккилери мал ажылында аде-кежерингге дузалажып турар. Бо хүнүнгеге чугула кампания — мал чемнинң белеткелинде 125 өөренимчи кижилер турааш. Совхозтуң директизизи өөренииккилериң ажылдарынга тавдыымчалыг байдалдарны тургускан. Олар машина-техникаже хандырыгтаан, социалистиг чарыштыы 10 хонуктан түңнеп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар. Ногаа ажаалдазы болгаш чайгы сүглат үезинде өөренииккилер кажы удаа анша шаңналын алгыланнаар. Өөренииккилерни күш-ажылга кижизидиргеге башкылар Ооланай Часкал-оол, Люндуп Валерий, Андрей Чагар, Дүгар-оол Чиалов, Салчак Кускe болгаш оон-даа өскелер үлүгүн кижилер ажылдап турааннар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

АЖЫЛДА ВЫШААН, ДЫШТАНЫП

Республиканың бүгү школалары-биле бир дәмей Бора-Тайга ортумак школазының школачыларының өөредилге бүдүрүлге бригадазын тургускан. «Өөрүшкүү» бүдүрүлге бригадазында 25 өөренииккилер ажылдап, дыштанып турар. Олар бир гектар черде картофельды олуртуп, ону ажаал естүрүп турааннар. Оон аңгыда бригаданың кежигүннери совхозка 10 тонна сигенни белеткеп бээр планныг турган, бо хүннерде 15 тонналы белеткеп бергеннер.

Бригада кежигүннери хостуг үезин ажыктыг эрттирип турар. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү делегей фестивальның ажыдыышкынының хүнүнде үрүглар үк фестивальдың ажыл-дузазының, оон соруглазының дугайында беседаны эрттирген. Оон аңгыда спортчу маргылдааларны киижизидикки башкылар оргаимастыг, солун кылдыр эрттирип келген. Ямзы-бүрү спортчу маргылдааларга өөренииккилер идепкейлиг киржип турааш. Өөренииккилер-биле кады Кызылдың башкы училищезинин ол школада практика эрттирип келген сүргүүлдары эки ажылдап турар.

Таңныыл Буудай Монгуш өөренииккилериң ажылдаар чепсек-хереккелдерин септеп, кылчыы, ол ажылга өөренииккилерни өөредип, бодунуң үлүгүн киирип турар.

С. САРЫГЛАР.

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

Чаа 1985—86 өөредилге чылынга белеткел ажылдарын Сут-Хөл районнуң Бора-Тайга ортумак школазы дооскан. Класс-кабинеттер шупту септеттинген. Школаның одалга системазын бүрүнү-биле солаан. Амгы үеде школада дерилде-шимелде ажылдары чоруп турар.

Кышкы үеде одаар 200 кубометр тоңлакты белеткээн болгаш 45 тонна хөмүр-дашты дужуурган. Чаа өөредилге чылынга белеткел ажылдарынга школада ажыл-агый эргелекчизи күш-ажылдың хоочуну Даржаа Дандарович Ондарның удуртулгазы-биле техниктиг ажылчыннар Дугаар Ооржак, Бопук Хөвалыг, Борбак-оол Куулар, Монгуш-оол Далай-оол олар кызымакчай ажылдааннар.

С. САРЫГЛАР.
Сут-Хөл район.

МАКТАДЫП ТУРАР

Барыын-Хемчик районнуң чер суггарылгазынга эки ажылдаашкын мактатканнар.

Шекпээр ортумак школазының «Аржаан» бүдүрүлге бригадазының кежигүннери бо чылын совхозтуң ажыл-агыйының адыр бүдүрүлге киржип, эки ажылдап турааннар. Олар кыштаарының 17 хажазының аштаан. 20 га шөлдү суггарып, 60 тонна картофельды тераан. 100 муң дес капустаны олуртканнар. Тарып олурткан ногаа-ларының ажаалын черлерге чайладыр ажаал, суггарып, бок үнүштерин аштап, арыгпаа келгинер. Өөренииккилер 15 тонна бүдүн-бүрүүнү белеткээш дужаагаан. Совхозтуң бөш муң хомун кыргаан. Тоску класстыылар О. Монгуш, М. Ооржак, Ш. Сарыглар часкы өөренииккилери 154 гектарда тараа болгаш мал чемни культураларын 2 катап суггарганнар, 300-300 хой киирер үш кажаанның септелгезин дооскан. Совхозтуң түүлбу заводунда 15 өөренииккилер багай эвес ажылдап турер. Фермада фестивальдың ажыл-дузазының, оон соруглазының дугайында беседаны эрттирген. Оон аңгыда спортчу маргылдааларны киижизидикки башкылар оргаимастыг, солун кылдыр эрттирип келген. Ямзы-бүрү спортчу маргылдааларга өөренииккилер идепкейлиг киржип турааш. Өөренииккилер-биле кады Кызылдың башкы училищезинин ол школада практика эрттирип келген сүргүүлдары эки ажылдап турар.

Таңныыл Буудай Монгуш өөренииккилериң ажылдаар чепсек-хереккелдерин септеп, кылчыы, ол ажылга өөренииккилерни өөредип, бодунуң үлүгүн киирип турар.

С. САРЫГЛАР.

МИЛЛИОН-МИЛЛИОН КӨРҮКЧҮЛЕР ЧАРАШ, ТҮҢНЕЛДИГ ОЮННАРНЫ МАНАП ТУРАР

— Элээди ооллардың (20 хар чедир) футболга делегей чемпионадынга хамыг чүүл белеп — дең, ССРЭ-ниң Спорткомитединиң футбол талазы-биле эргелекчизи, начальныгы, ФутБолдуң делегей федерациязының (ФИФА) президентизиниң оралакчызы В. Колосков СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. — Футболистерниң маргылдаазы август 24-тен сентябрь 7-ге чедир эртер. Август 15-те ФИФА-ның секретариадының ажылдакчылары Москвага чедип кээр. Август 18-те чемпионат эрттирер талазы-биле ФИФА-дан харыылсалгалыг кижи — Футболдуң делегей федерациязының президентизиниң оралакчызы Г. Кеван (Сонгу Ирландия) үжүп чедип кээр. Август 20-де ам болур турнириниң судьяларының семинарын эгелээр.

Ооң соонда ийи хонганда ФИФА-ның президентизи Ж. Авеланж (Бразилия) кээр, оон ажыгыле чемпионаттың түңдулуг ааптыларын улуг батук чедип келир, олардың аразында делегей футболунда билдингир кижилер эвээш эвес.

Ам болур чемпионатка журналистер бүрүткээрм шагда-ле чоруп турар. Телеграф агентиледдериниң, солуунарының, журналдарының, телевидениең, радионуң, кинонуң бөш чүс ажыл талаалекчилери Москвага, Ленинградка, Минскиге, Тбилиискиге, Бакуга, Ереванга болгаш өске-даа хоорайларга болур оюннар дугайын чырыдаргар.

Чемпионат киржикилериңге эң-не эки гостиницаларны, спорт баазаларын тускайлап берген. Чижээ, Минскиге ойнаар болуктуң бүгү командалары — ССРЭ-ниң, Австралияның, Нигерияның болгаш Канаданың шилиндек командалары хоорай даштында кайгамчык чаргыш, этпис «Стайкин дең спортбазага чурттаар.

Аныяк футболистеге улуг культура программазын бараалгадыр. Олар музейлерге, театрларга, концерттерге бөө-Команда бүргүзу боттарды шефтиг, олар дээрге оюннар боруу хоорайларның будуруулгелериниң коллективтери-дир.

— Амгы чемпионат үш дугаар санныг — дең, В. Колосков уламмылады. — Ынчалза-да үтүнден аяк болза, бо бешки турнир-дир, чүге дээрге оларның муркунда ийи ишенелдеп маргылдаа болган. Оларның бирээзинге — 1977 чылда Тунисче болганынга — совет футболистер тиилээн, е ийи чыл эрткенде, Японияга бистиң командавыс финалче кирген болгаш Аргентинаның шилиндек командазынга уттуурган, ынчап Марадона кедергей эки ойнаан.

Элээдилерниң мындыг чемпионаттарынга сөөлүнде билдингир мастерлер апаргаи Бель, Протасов, Бессонов, Литовченко, Балтача, аргентиин Диас, испан Уфарте, бразил Жуниор болгаш өскилер-даа шылгаран унган.

Албан үзүнүң баштайгы ийи чемпионадынга бистиң футболистерывыс чер албаннының хөмүдениг. 1981 чылда Австралияга олар шүүт киришээн, чүге дээрге шилилде оюнчыга кошкак ойнаан, оон соңунда ийи чыл болганда Мексиканга бодунуң болуунге шупту үш оюнга уттургаш, оон өскей чорүп шыдаваан.

Бодунуң аныыга болур чемпионатка бистиң командавыс тиилеп алыр дээш кызаны мургаажок. Тренерлээ С. Москвин биле Б. Игнатьев талантыг ойнакчыларлыг, олар дээш болгаш бирги ыяланыг клубтарының кол составтарында ойнап турар. Чемдактарды ийи-үш сезон чедир ойнаан бергеи. Амгы шилиндек команданың футболистериниң дыка хөөү эрткен чылын бистин, чүртүвуска эрткен Европа чемпионадының (18 хар чедир ооллар) мөңгүн шанналының эдилекчилери. Футболга ынак миллион-миллион көрүкчүлер олардан чөрээш, түңнелдиг тиилеринге оюнну мөнгүн турар.

Финал оюн нөйлеылаадын В. И. Ленин аттыг стадионунуң Улуг ареназынга эртер.

Европаның бирги чери дээш ужуражылышкыннарга эрткен чаңгыс чартык миллион хөрөө көрүкчүлер келген, финал оюнну чедип мун чаярыкка көрген. Элээдиг ооллардың чемпионадының маргылдааларынга оон-даа хөй футбол сонуургакчылары кээр дең санап турар бис.

Чемпионаттың бүгү киржикилери турускаалдыг медальдарны алыр, чемпионнарга — ФИФА-ның кубогун тыпсыр, е үш эң эки командавыс ойнакчылары ССРЭ-ниң Спорткомитединиң шаңналдарын алыр, оларны Гусь-Хрустальныйга ыыглаан.

* * *

Делегейниң бирги чери дээш маргылдааның белүктеринең составын сагындырал: «А» белүк (Ереван) — Венгрия, Колумбия, Тунис, «Болгария» — «В» (Тбилиси) — Ирландия, Бразилия, Сауд Аравазы, Испания, «С» (Минск) — СССР, Австралия, Нигерия, Канада, «Д» (Баку) — Англия, Парагвай, КУР, Мексика.

Белүктер аайы-биле турнирлерниң тиилекчилери дерттуг бирги финалдарга «валынгы» ойнаар, е ийиги черни эдээн командалар — аялдап барып ойнаар. Чартык финалдар Москвага болгаш Ленинградка, 1—4 черлер дээш оюннар Москвага болур.

(СЭТА).

Б. Козмин.

Любовь Козминаның Петровское суурда паркка экскурсияны башкап турары (оң талазы чурукта).

Ю. БЕЛИНСКИЙНИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТВ

АВГУСТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үен». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыыр ларның чогаадалгазы. 9.20 — «Азы-чоруккулар клубу». 10.20 — А. Глазуновтуң чогаалдарыг ССРЭ-ниң симфонииттиг үлегерлиг күрүне оркестрин күүседирер. 11.00 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениениң тос сериялыг уран-чечен фильми. 1-ги сериязы. 11.50 — 11.55 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьлеп болгаш Ыраккы Чөөн чүктеп». Док. фильмнер. «БАМ. По обе стороны магистрали». «Крылатые помощницы». «Жили-были... морские коровы». 15.35 — «Мээн профессиям — идис дээрекчызы». Москва хоорайның № 114 ПТУ-га ажылынын кадрларны белеткеп турарының дугайында. 16.05—М. Е. Салтыков-Щедринниң театры. 2-ги дем-чыдылга. 16.40 — «Быстин-биле кады кыл, бис ышкаш ыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 17.40 — Чембало болгаш камера оркестрине концерт. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30— «Лыса-ковска». Телевидениениң док. фильми. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Көрөй Улуг-Демократтыг Республиканың аныяктар ансамблинин концерти. 19.30 — Бо хүннериниң почтазы. Телекөрүкчүлерниң чогаалдарын политиктыг тайыыр-бырлакчы В. П. Бекетов сайгарар. 20.00 — «У Суриковв Пензе». Телевидениениң док. фильми. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи». Телевидениениң тос сериялыг уран-чечен фильми. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үен». 21.35 —«Сабрын вокал-инструментальдыг ансамбли «Бель ойнаар. 22.05 — Литература дугайында чугаа. Сергей Залыгин — Валентин Распутин. 22.50—В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Вениаминниң «Ромео биле Джульетта» деп балетиниң үзүктери. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «В защиту хлеба». Док. фильм. 8.25 — «Истребители». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Өг-буле болгаш школа». Телевизурнал. 10.30 —«Горнистер, харыылаңнар!». 11.00 — ССРЭ-ниң Оруң харылзаа министерствозунуң үрер хөгжүмү ойнаар. 11.20 — О. Бергольцтың поэзиязы. 12.00 — «Волны Черного моря». Телевидениениң сес сериялыг уран-чечен фильми. 6-ты сериязы. 13.15— Немец дыл. 13.45 — И. Брамс. Клариетка, ийи скрипкага, альтага болгаш виолончелиге квинтет. Симфонор. 115 чог. 14.20 — Динда-Ростов хоорайның телевидениеге студиязының программазы. 15.15 — Москвага тайбынын улустар аразының марафону. 15.35 — 15.40 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Эрзин районнуң партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының ара-гылаар чорукту үзүктеер талазы-биле чорудун турар ажылның дүржулгазы. СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш дамчыдылгаже киржир. 19.05 — Делегей бай-далының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Мал чемни белеткээринин шыырыы айы чорун тур», «Улусчу контролы» «Арга ишкеч чорук — амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыштыг удуһар, чаштар!». «Зайчик баяжок». Мультфильм. 20.15 — «Тверь-ким болуушкуннарын. «Калинкинский совхозтуң чурттакчыларының хостуг үезинин дугайында телевочерк. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үен». 21.35 — «День в парке культуры и отдыха». Уран-чечен фильм. (КУДР). 22.25 — О. Уайльд —«Бердинген эш». РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Подгорный номчуур. 23.00 — 00.50 — Футбол тапкызы. Бис-путин. 22.50—В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Вениаминниң «Ромео биле Джульетта» деп балетиниң үзүктери. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «В защиту хлеба». Док. фильм. 8.25 — «Истребители». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Өг-буле болгаш школа». Телевизурнал. 10.30 —«Горнистер, харыылаңнар!». 11.00 — ССРЭ-ниң Оруң харылзаа министерствозунуң үрер хөгжүмү ойнаар. 11.20 — О. Бергольцтың поэзиязы. 12.00 — «Волны Черного моря». Телевидениениң сес сериялыг уран-чечен фильми. 6-ты сериязы. 13.15— Немец дыл. 13.45 — И. Брамс. Клариетка, ийи скрипкага, альтага болгаш виолончелиге квинтет. Симфонор. 115 чог. 14.20 — Динда-Ростов хоорайның телевидениеге студиязының программазы. 15.15 — Москвага тайбынын улустар аразының марафону. 15.35 — 15.40 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Культура болгаш амыдырал». Эрзин районнуң партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының ара-гылаар чорукту үзүктеер талазы-биле чорудун турар ажылның дүржулгазы. СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш дамчыдылгаже киржир. 19.05 — Делегей бай-далының дугайында беседа. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Мал чемни белеткээринин шыырыы айы чорун тур», «Улусчу контролы» «Арга ишкеч чорук — амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыштыг удуһар, чаштар!». «Зайчик баяжок». Мультфильм. 20.15 — «Тверь-ким болуушкуннарын. «Калинкинский совхозтуң чурттакчыларының хостуг үезинин дугайында телевочерк. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үен». 21.35 — «День в парке культуры и отдыха». Уран-чечен фильм. (КУДР). 22.25 — О. Уайльд —«Бердинген эш». РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Подгорный номчуур. 23.00 — 00.50 — Футбол тапкызы. Бис-путин. 22.50—В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Вениаминниң «Ромео биле Джульетта» деп балетиниң үзүктери. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГАА

Республиканың бүргеи, аазыр, чамдык районнарга бир не чаастаар, дииннирээр. Барын чүктен хаттың дүргеин 5—10 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне 12—14 градус, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Кызылга бичe чаастаар. Барын чүктен хаттың дүргеин 5—10 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне 12—14 градус, хүндүс 17—22 градус чылыг болур.

Кызылга бичe чаастаар. Барын чүктен хаттың дүргеин 5—10 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне 12—14 градус, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Кызылга бичe чаастаар. Барын чүктен хаттың дүргеин 5—10 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне 12—14 градус, хүндүс 17—22 градус чылыг болур.

Кызылга бичe чаастаар. Барын чүктен хаттың дүргеин 5—10 метр, күштелгенде 20 метр чедер. Дүне 12—14 градус, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Кино

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Человеческий фактор» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэтчи» 9.40, 13.20, «Таинственный стариг» 11.30, 15.00, «Бобби» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Законный брак» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сыновья Большой Медведицы» 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

Красноярскиниң политехниктиг институнуң Кызылда филиалы

хүндүтөр, кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларының деразында факультетивинии 1-ги курузунга студентилер хүлээп алырын чарлап турар:

Автотранспорт факультеди, мергежилги — автомобиль болгаш автомобиль ажыл-агыйы.

Тудуг факультеди, мергежилги — үлетпур болгаш хемаатыг тудуг.

Билдиркишкиннер хүлээп алырының болгаш киреринин шылгалдаларының хуусаалары:

Хүндүтсу салбырга — билдиркишкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринин шылгалдаалары — августуң 1-ден 15-ке чедир, хоюр санаары — августуң 17-ден 20-ге чедир.

Кежээки болгаш бот-өөредилге салбырларына — билдиркишкиннерни июнь 20-ден августуң 31-ге чедир хүлээп алыр, киреринин шылгалдаалары — сентябрь 1-ден 15-ке чедир, хоюр санаары — сентябрь 17-ден 20-ге чедир.

Институтка киирер хүнүлер физикага (зас-биле), математикага (зас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение-биле) киреринин шылгалдаалардың тудар.

Институттуң ректорунуң адынга бижээн хүлээп алыышкын дугайында билдиркишкиде шиитп алганы факультедин болгаш мергежилин айыттыышаан, сөөлгү ажылдап турган черинден бүдүрүлгениң удурткулуунуң, партия организациязының секретарының болгаш профсоюзтуң организациязының даргазының шынзыттыкаы характеристика-сумени (ижити билиг школазының доозукчулары — школаның директорунуң, класс удурткучузунуң болгаш комсомол организациязының секретарының ат салгаары характеристиканы; курлавырже халаар дайынныларга шериг кезектериниң командылалыңдан характеристика бээри алын эвес; ортумак билиг дугайында документини); ортумак тускай өөредилге черин доозуп турарлар —дипломну (демдектерни ушта бижээш) 3×4 см. хемчээлдиг алды фото-чурукту; күш-ажыл деттиринден ушта бижилгени; № 286 майыктың медицинка шынзылгазын кожар.

Паспортту болгаш шериг биледиң ээзын боду көргүзер. Киреринин шылгалдаалрының үезинде ийи 25-тен болгаш августуң 25-тен эрлээш, төлевирлиг белеткел курстары ажылдаар.

Документилерниң билдиркишкинин чоруудар адрес: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, № 4 бажың, хүлээп алыр комиссия.

1983 чылдың июльда Кызылдың башкы училищезинин Надежда Конгулбеевна Дичитпен адынга тывысканы Я сериялыг № 699420 дипломунуң читкинин барымдаалаавас, ону куш чок деп санаар.

1983 чылдың июньда Кызылдың башкы училищезинин Сергей Дыртыйевич Дичитпен адынга тывысканы Я сериялыг № 699453 дипломунуң читкинин барымдаалаавас, ону куш чок деп санаар.

«Шын» Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-5* карыысалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймакта болгаш үлетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллистериниң 2-41-27, информацияның киллистериниң 2-20-60, культура киллистериниң 2-23-54; коозу ажыл-агый киллистериниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3099.

Тыва АССР-ниң Ном үлүгүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрүе комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00179

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 189 (12889) | 1985 чылдың август 15, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

НАЙЫРАЛ НЕДЕЛЯЗЫ

Совет Эвилелиниң болгаш Корей Улус-Демократтыг Республиканың улустеры бот-тарының чурттарының аразын-га найралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы моон соңгаер-дээ бызыглаарынга бүрүн шинитпирлиг. Кореяны хостаандан бээр 40 чылынге тураскаадткан совет-корей найырал неделязы бистиң чуртувуска эгелээнинге хол-баштыргаш митингиге ол дугайын онзалап демдеглээн. Найыралдың митингизи Москва-ның дүгүй бүдүрер заводунга август 13-те болган.

Кореяны хостаанын ол чурт-тун төөгүзүнге, ССРЭ-нын болгаш КУДР-нуң аразынга харылзаалариңъ хөгжүлдезин-ге чаа үе-чадавы ажытканың митингиге чүве чугааланнар айыткан. Корей улустуң куш-ажылчы тиилелгелеринге, хостаалга болгаш хамаарышпас чорук дээш ооң маадырлыг демиселинге Совет Эвилеви кезээде дузалап келген бол-гаш дузалап-дээ турар.

Төрээн чуртун тайбың кат-тыштырар дээш корей улус-туң демисели-биле эп-сеткил кattыштырылгазы дээш, ынаа бүгү таланың детпимези дээш Совет Эвилелиниң Комму-нистиг партизазынга, Совет күрүнеге хамызы-биле ээрүп четтиришкинни Корей Улус-Демократтыг Республиканың ССРЭ-де элчизи Квон Хи Ген илергейлээн. Совет Эвилели кезээде тайбыңның могаг-шы-лаг чок кемгелекчизы болуп келген болгаш болуп-дээ турар деп, элчин чүтээлеен. Тайбыңны болгаш улустериниң айыыл чок чоруун бызыглаарынче утпаанган совет инициативаларны бистиң партизавыс болгаш чонувус деткип турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Совет-корей найырал неде-лязының үезинде бистиң чурт-тувустуң хоорайларынга хүрелдерни митингилерни, кежээ-лерни, фоточурук делегелгелеринъ, лекцияларны организэстээр болгаш Кореяның дыпыл-чы чонарының социалистиг тургузуушкунга чедиишкинне-ринъ, ийи чурттарның улус-тарының найыралының дугайында көргүзер.

(СЭТА).

СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

Айтырыг. Совет чаа инициативаны — ядролут чазылдырыышкынчыларны сокпаткаңын делегейде кандыг байдалдыг утпаанын канчаар үнелеп корүп турар Силер?

Харыы. Колбак хөй-инитиниң сеткил-иевиүн барымдаалап чугаалаар болза, ядролут кан-дыг-даа чазылдырыышкынчыр-ны бодуүн талазындан сокпаткан болгаш ындыг хемчег-ни кылырынче Каттыышкан Штаттарны кыйырган Совет Эвилелиниң чаа инициатива-зын делегейде түүлдүгзунүүшкүн-биле утпаан деп чугаалаарынъ бүгү барымдаалары бар деп бодаар мен. Хөй-хөй чурттарда, оларның аразында АКШ-та, сураглыг күрүне, политиктиг болгаш хөй-инитиң ажылдакчылары ядролут чеп-сектиг шенелделериң сокса-дырының идеязын деткип, ядролут чепсектиг ескө-даа күрүнелер ССРЭ-ниң үлегерин эдерерин чугула деп санап турар. Тодаргай, чугула хемчегиниң дугайында бистиң санальыста чугаа чоруп турар. Ядролут чепсектериңъ эдерее будуүүшкүнүн шегтээринең, а ооң соонда сокса-дырының идеязын кижилер көрүп турар. Бистиң санальыс чамдык кижилерге күзенирг эвес болган дээрзин биилир мен. Боо-чепсектиң эдерее будуүүш-күнүүн уламнаары-биле бот-тарының политиказын холбаш-тыгаң болгаш оорган эвээш эвес кончаавы ол турар ба-рыын чүгле кижилер ядролут шенелделерни сокса-дырын кү-зевейн турар. Ядролут боо-чепсектиң эдерее будуүүш-күнүүн сокса-дырын олар күзе-вейн турар болганда, ядролут чазылдырыышкынчыр-ны сокса-дырынга удурлаңын турер-лер. Шөрөң күүзүүнүң талазы-биле артык күштүг болуруп кандык-даа арга-биле чедип алыр дээн кеди чок орлдаа-жыышкынчыдан олдо хамбак-таңып турар. Ынчаниг Совет Эвилелиниң политиказының дугайында, ылаңгыя ядролут чазылдырыышкынчыр-ны сокса-дырынга чарлаңыыс-биле холбаштыр хоозун чулчуруушкүннерны олар неттередип турерлер.

Ол сокса-дыышкың бистиң талавыстан ак сеткилдиг болгаш ажыт-чажыт чок базым болган. Ядролут чепсектиң эдерее будуүүшкүнүү, оон улам ыңайгы сайзыраашкының сокса-дыыр сорулга-биле практиктиг хемчегларын алыры чугула дээрзинге хамызы-биле бу-зуреашаан, ядролут чазыл-дырыышкынчыры сокса-дыр-ның. Америк удурлулгазы бер-гедээшкинниг байдалга тава-рыштыраарын черле күзевээн бис. Бистиң кылыр базымы-быстың дугайында АКШ-тың президентизиниң баш бүрүн-геар чагаа-биле дыңнаткан болгаш ындыг базымны кылыр-ым америк талага санаадаан бис. Бистиң ол чагаавыска америк удурлулгазының чогумчалыг харыылаарын күзээр ийик бис. Ядролуг чазылдырыышкынчыр-ны сокса-дыр дугайында ай-тырыгга хамаарыштыр Вашинг-тонда албанның тускай кижи-лериниң ажыы-биле илергей-лээн чугааларын сүүлгар алыр-га, чогумчалыг харыдан эп-тин-биле ойталаарының аргазын ам ында колдуунда дил-леп турар ышкаш-тыр. Ындыг турыштан ескө болгаш чогум-чалыг харыны бээрин деле-гейде маңап турар деп чугаа-лаар болзумза, ол чүүлдүг болбас ийик.

Айтырыг. АКШ ядролут про-граммаларын күүседип доо-зар төлээде, ядролут ше-неделериң ол сокса-дын шыдаавас деп, президент Рей-ган чоокта чаа чугаа-лаан. Ынчаарга ядролут чазыл-дырыышкынчыр-ның шалкын сернязын Совет Эвилелиниң доос-кан болгаш ам ол кезек када түр дыш ап болур деп, пре-зидент бадыткаан. Байдал чо-гум ындыг бе, кандыгыл?

Харыы. Ядролуг чазылды-рыышкынчыларны бодуүнүң талазындан сокса-дыр дугайында шинитпирни Совет Эвилели хүлээп алырда, арифметиканы эвес, а принципиалдыг политиктиг бодалдарны, ядро-луг чепсектиң эдерее будуүүшкүнүн сокса-дырынга идиг-ни бээринче чүткүлдү, АКШ-ты, а ол ышкаш ядролуг чеп-сектиг ескө-даа чурттарны ол-че кинрилтирер күзелди удур-тулга болдурган. Бистиң алыс сорулгавыс — чазылдырыыш-кынчыр арагында кандыг-ла түр када дыш алыры эвес, а ядролуг чепсектиң шенел-деринъ бүрүн болгаш бүгү-ниинги сокса-дыры-дыр. Ядро-луг чазылдырыышкынчыры сокса-дыры ядролуг чеп-сектиң улам чаңай сайзыраң-гайындыгын сокса-дырының оруунге чүгула базым-дыр. Ооң-биле кады шенелделер үр болбас болза, мээңнелип чыыглаан чепсектиң эргижи-рээр чоруу улам-на дүрген болур. Адактың соолунде, ядролуг шенелделерни сокса-дырының дугайында дүүрүлгена-ны чедип алырынга, ядролуг чепсектиң шуут чок кылырынче чоокшулаарынга эң-не тавтыр-чалыг байдалдарны үк сокса-дыышкын тургузуп турер.

Мындыг айтырыг тургустуу-нуп келир: ында чүү чүве АКШ-тың, америк улустуң эр-ге-ажыктарынга дүүшпейн ту-рерыя? Күш дегээр албадаашкынчарга ынаның туралерга, чер кырынга ядролуг чепсектиң улам-на чаа-чаа зевалрелерин тургузарының планнарын кылып турарларга, космосче боо-чепсектиң эдерее будуүүшкүнүү калбартып чорудар деп сорулга салып турерлерга ындыг орук тавтыкпас. Вашингтонның олче чүткүлдүүнүң дугайында чаңгыс эвес ме-дегеп келгенин тайбыңны болгаш делегейниң ойыыл чок чорууң ёзулуг бижыктаарының эрге-ажыктары маңаа кандыг хамаарылгалыг деп?

Ядролуг шенелделерни сокса-дырын боттарының күзевейн турарын АКШ-тың ядролуг боо-чепсек талазы-биле «хожудап калганы-биле» тейыл-быргаарын оралдажып турар. Ол дээрге, чүгле будалдыы-шкын-дыр. Ынчаар бодуүнүң үезинде бомбардировщиктер талазы-биле, ооң соонда — ракеталар талазы-биле «хожу-дап калганының» дугайын чу-гаалап тургенер. Ынчалза-дээ оларның кайызы-даа билдин-гир-ле мегелээшкин боол тур-ган, ону сеткүүнде Вашинг-тонга боттары-ла миннип тур-генвер. Биргээр чугаалаарга, «хожудап калганының» дугай-ында чугааны шериг күүзүзү-нүү талазы-биле артык күш-түг болурунче чүткүй бергенде, чепсегленишкинни кызы-гаарлаар айтырыгларны шы-нап-ла шинитпирээрин күзе-вээнде үндүрүп келирлер. «Совет айыыл» дугаайында үн-дүрүй турер хөөзүү чугаалар-ның үнезининге эвес, а бот-туг байдалды, бодуүнүң чурту-нүү эрге-ажыктарын, делегей-ниң айыыл чок чорууның эрге-ажыктарын барымдаалап турганы, политиктиг удурлул-ганың шинитпирлер күлээп алыр үзүрлүг чогум-на айты-рыглары ол-дур.

Айтырыг. Ядролуг чазылдыры-ышкынчыларны сокса-дыр дугайында санал ыштинге конт-роль айтырыын Силер канчаар көрүп турар Силер?

Харыы. Бисте-дээ, АКШ-та-дээ, өскө-даа чурттарда бар эртем-техниктиг аргалар, улуг эвес күүлүгчүлүг-дээ бол, ядролуг чазыл-дырыышкын илереттинге бээ-рээнге, ооң дугайы билдинге бээрингe бүзүрээринъ эргежок чугула медээзин бериптер. Оон ескээр чугаалап тура-рар кижилер ооң ындыг эвээш билирлер.

Ядролуг чазылдырыышкынчарны сокса-дыр талазы-биле чаңгыс талалыг базымнар ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгүнгиниң сокса-дыыр айтырыгны тенчүзүнге чедир шинитпирлеп ыыдаавас болбайн аан. Ол айтырыгны кезээде үзе шинитпирээр тээлээде, улустар арагында дүүрүжүлгә херек. Чогүүр хүлээлгелер-биле кады, ынаа контролдаар хемчегларның — национал-дээ, улустар арагының-дээ — чогүүр систе-мазы турар үжүрлүг. Кыс-казы-биле, ядролуг чазылды-рыышкынчарны контроль-даары дээш туржуп турар бис, ынчалза-дээ шенелделерң-ни сокса-дыын хайгаарачыл-лар киржип турда шенелделе-рни уламчылаары-биле со-яүүрүнге удур бис.

Ядролуг чепсектиң шенел-делерин бүрүн болгаш бүгүү-ниинги сокса-дыр айтырыг чаа эвес' дээрзин сагындырып каайн. Элээн каш чылдаар бу-рунгаар ССРЭ, АКШ болгаш Англияның арагында үш талалыг чугаалажыышкынчар үезинде ону делегеңгейн-биле чугаалажып корүп турган. Аңаа контроль айтырыын ба-за эң-не делгереңгейн-биле чугаалажып кергең. Хей чүүлдер талазы-биле талалар бот-боттарын билиирге чоок турган. Ынчалза-дээ АКШ ол чугаалажыышкынчарны үскен, чүге дээрге ажылдап кылып турган кызыгаарлаашкынчар Пентагонның планнарынга шаптыктай берген.

Бис Каттыышкан Штаттарга чугаалажыышкынчарны катап эгелээрин санаалдап турган бис. Бөгүн бис база ойне — ядролуг чепсектиң шенелде-рин сокса-дырынче оларны кыйырып турар бис. Ындыг чугаалажыышкынчарны чору-дары ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың ядролуг шенелделерни чоруттайн турар байдалдарда чорудар болза, эки түңнелдер чедип алырынга улуу-биле чиик болур ийик. Ынчалза-дээ Каттыышкан Штаттар чугаалажыышкынчар кылырын-ны үзевейн турар. А ол чүл дээрге, чүгле АКШ ядролуг шенелделерни сокса-дырын, контрольдуң ынанылыр систе-мазын күзевейн турары ол-дур. Оон ескө түңнел кылыр арга чок.

Чамдыкта ядролуг чепсек-тиң шенелдезини сокса-дыр дугайында айтырыгны Женевада чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле конференцияга чугаалажып көөр херек деп турар. А бис ону аңаа база чугаалажып көөргүне белең бис. Ынчалза-дээ Женевага АКШ, барыын чүктүң ескө-даа чурттары ындыг чугаала-жыышкынчарны чорударын-дан үр үе наштинде ойталап келгеннер. Ынчангаш айтырыг болза ядролуг чепсектиң ше-нелделерин сокса-дырын кажа чугаалажып көөрүнде эвес. Ол айтырыгны шынгыызы-биле база сонгаралаттайн, то-даргайларга, ам болур деп турар совет-америк ужура-жыышкынга чугаалажып көөру чугула.

Айтырыг. Силерниң бода-лыңар-биле алырга, ядролуг шенелделер дугайында айты-рыгны чогумчалыг шинитпирлеп болур деп санап болур бе?

Харыы. Болур деп бодаар мен. Бистиң санальыска АКШ-тың амгы үеде хамаа-рылгазы бүзүрелдиг чоруктуу болдурбайн турза-дээ, идегел онсуңары күзенирг эвес ийик. Чүге дээрге айыыл чок чорук-туң улуг айтыгларын шинит-пирээринден чейлеар болза, Совет Эвилелиниң болгаш Каттыышкан Штаттарга онаажыр харыысалга эмин эрттир улуг.

Бистиң саналдап турар чүү-лүвүс — ол болза ядролуг күрлевыларны улам ынай өстүрерин сокса-дырынъ, оларны кызыгарыынъ, а алыс түңнелинде чок кылырынъ сорулгазын шинитпирээрин дээш ёзулуг эделиринъ бот-туг аргазы-дыр.

ШКОЛАЧЫЛАР СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Чадаананың № 1 болгаш Хайыракан ортумак школала-рының «Мойналыг» күш-ажыл болгаш дыштанылга лагеринде өөренмичилер СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка бот-туг дузалы чедирип турар. Олар мал чеми белеткээринъ шалыпчы айынга идепкейлиг киржип, 32 тонна сигенни бе-леткээн, совхозка дужаан. Августуң 15-не чедир база 20 тонна сигенни белеткээрин хү-лээнгеннер. Мал чемнеринъ белеткелинге эки ажылдан, мактаалып турар өөренмичилер хей. Оларга Гена Иргит, Алёна Куулар, Чойганмаа Сат, Се-дип Саая, Тарва Куулер болгаш өскөлөр-дээ хамаарыжыр.

Сиген белеткелинден ангы-да өөренмичилер 15 гектар шөлде капустаны, 10 гектар шөлде картофельди олуртуп, чайгы ажаалдазын чоруткан. Боттарының хүлээнген ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн, малчымаарга шеф дузазын база доктаамал чедирип кел-ген.

«Мойналыкта» уруглар бот-тарының хостуг үезин солун кылдыр эрттинрип турар. Солун ужуражылгалар, номчулга кежээлерн, спортчу маргылдаа-лар доктаамал болуп турар. Чоокта чаа болуп эртнен шы-дыраа маргылдаазынга Чадаа-наның № 1 ортумак школазы-ның өөренмичизи Аяс Ооржак чемпионнаан. Төннис маргыл-даазынга — Шолбан Монгуш, Чойганмаа Саая, хүрешке — Омак Дамба олар тиилелчи-лер болган.

Лагерьниң аш-чем-биле хандырылгазы эки. Чадаананың № 1 школазының өөренмичилери Лена Монгуш, Долаана Куулар школага алган билинин практиканы ажыглап, эштерниге амданнаг чемнерни кылып берип турар.

Дыштанылга биле ажыктыг күш-ажылды каттыштырган школачыларның бо коллективин мурнунда салдынган соруглазын бүрүн күүседиргинге бүзүрелдиг.

К. ЧӨРЕБЕ.

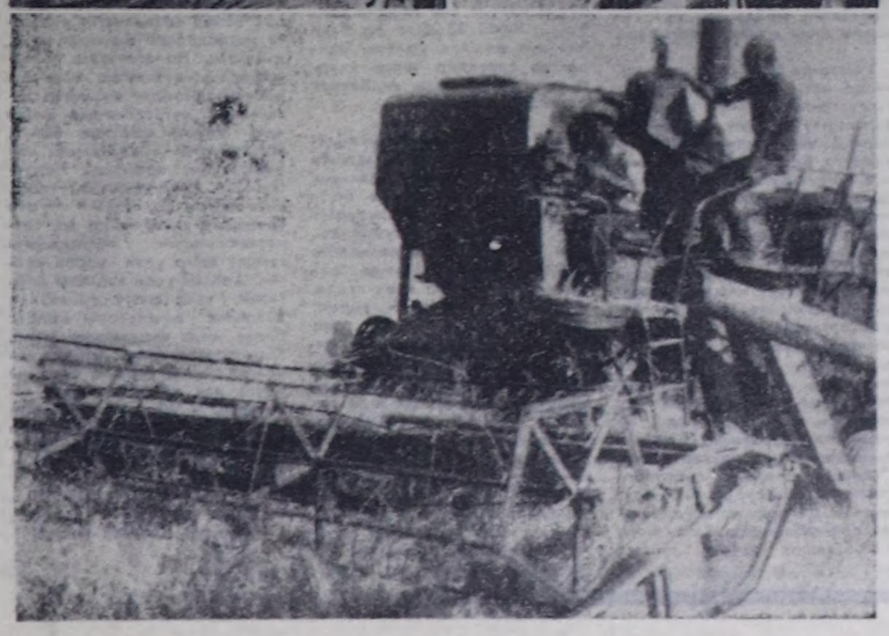
ССРЭ-НИҢ ӨРТЕКТЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КУРУНЕ КОМИТЕДИНДЕ

Арагаалар чорукке болгаш алкоголизмге удур демисел-ди күштелдирер талазы-биле ажылдап кылдынган хемчег-лерни боттандырар, араганы боду кылыр чоруктуң коргун үзе үзүттээр, а ол ышкаш кат-чимис суун будуреринъ база оларны чомуң ажыглаарын улам ыңай кавбартыр сорулга-биле ССРЭ-ниң өртектер талазы-биле Куруне комитеди кат-чимис суунуң үүрмектеп садаар өртектерин 1985 чылдың август 15-тен эгелеп орту-маа-биле 23 хуу чинчетткен. Ынчаарга яблоконуң бир литр ары суунуң үүрмектеп садаар өртээн 90 копеектен 60 копеек чедир, виноград суунуң — 1 рубль 10 копеектен 85 копеек чедир чинчетткен. Слива, мандарин, граната суунуң болгаш өскө-даа чамдык сок-сугларның өртектерин база чинчетткен.

Пресстээш, 100 грамм дең-зиглиг кылдыр саавалаан, хлеб кылырынга ажыглаар дрожжаның үүрмектеп садаар өртектерин 30 копеек чедир хары угда бедиткен.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Чайгы үениң эртенги-дээ билдинмээн, күстүң тыныжы кээп, оът-сигем, ыяштар чоорту саргарып эгелээн. Чоокта чаа-ла часкы хөөү ажылдары доозулган ышкаш, ам дүжүт ажаалдазының келгени бо. Өс-түрүп алган дүжүттү чидириг чок ажаал алыры—нарын болгаш харыысалгалыг айтырыг.

Августуң 13. Каа-Хем ра-йонунуң «Бурунгаар» совхозу-нуң Кара-Суг хөөү-трактор бригадазының турлаа байыр-лал шинни киргең турган. Совхозтуң удуртукчулары, чер ажылының тускай эртемнигле-ри ында: совхозтуң бо чылгы дүжүт ажаалдазынче киргип турганы ол.

Хүндускүнүң 14 шаанга тур-лаг чанында арбай шөлүнүң кыдынга ийи комбайн турупкан. Бир гектардан-на ортумаа-биле бети дизе-ле 18 центнер дүжүттү ажаал ап болурун тускай эртемнигле-р тодаратпаан. Инженер, механик болгаш эптенчи-слесарь комбайндарның бүгү кезектерин, кожугларын сээлгү аатап ынаап турда, комбайнер Тараачы Чаш-оолдан бо сээлгү мину-таларда чүнү бодаап турарын айтырдым:

— Кажан-даа дүжүт ажаал-дазының эгези кижиниң сет-кил-сагыжын доюлдуруп кээр чүве. Ынчанмайн канчаар, ажылывыстың коя түңнели ол болгай. Он ажыг чыл улаш-тыр комбайнга ажылдап тур мен, чылдың-на мындыг —ээ-рүнчүг, дүвүренчиг. Ылаңгыя дүжүт экида чүү дээр боор. Бо чылын черле эки-дир, мын-дыг чаагай дүжүттү сээлгү катап 1972 чылда көргең мен. Ам оны ей-шаанда чидириг чок ажаал аары чүгле бистен хамаарышыр. Ынчангаш керек-кызыл ажылдаар апаар бис.

Сээлгү хынаалдаар доозуль-ган. Совхозтуң партком се-кретары М. А. Сарыглар күскү дүжүт ажаалдазының эгелээ-ни-биле тараажыларга байыр чедиргеш, он бирги беш чыл-дың доозукчу чылының ду-жудун чидириг чок ажаал ап, күш-ажылчы болээн партия-ның XXVII съездизинге турас-каадырынче оларны кыйыр-ган.

Комбайнар ховуже үнүпкен, мындыг сеткил хаңныыш-кынныг үеде канчап аңаа ту-рар боор, совхозтуң директо-ру Б. И. Хертек баштадыр тускай эртемнигler комбай-нер чанынга турупкеш, шөлге бир дескиндиргинни кылдылар-дээ. Чыттыр кескен тараанын длиндектери оларның соонга шөйлүп чыдыл каап турду.

Ийи-үш хонуктан маңаа та-раа бастырар комбайнар кээр, чаа дүжүттүң тараазын сээрткен машиналар ажыл-агыйның теп шаңынче шуу-жуп эгелээр.

Ажыл-агай бо чылын ниити-зин-биле 3350 гектар черге тарааи культураларын тарааи. Ооң сес чүс бежен гектары бо Кара-Суг бригадазынга хамааржыр. Совхоз эрткен чы-лын бир гектардан-на ортумаа-биле он центнер тарааны ажаал алган, ам ол көргүзүгнү ажырар сорулга салдынган. Ооң күүсединнип болурунүң бүгү барымдаазы бар, үнген тараанын чаагайы ажык.

Бүрен-хемчилер дүжүт ажаалдазынга белеткелди эрт-кен чылгы күскү кампания соонда дораан эгелээн. Ме-ханизаторлар Александр Ду-дупей, Дадар-оол Седип, Ар-бан-оол Күжүгет, Владимир Абрамов боттарының ком-байннарын белеңнинъ одуруунга мурнап тургускан. Совхоз-туң бо чылын алганы «Ени-сейге» деп ийи чаа комбайның дүржүлгалыг механизаторлар Тараачы Чаш-оолга, Арбан-оол Күжүгетке быжыглаан. Бо чылгы дүжүт ажаалдазын эге-ээр хүндүлүг хүлээлге комбайнерлер Тараачы Чаш-оол болгаш Дадар-оол Седипке онаашкан. Оларның соон да-рый Олег Ондуруй, Владимир Абрамов болгаш өскелер-дээ кириптер.

Дүжүт дээш демиселдиң эгелээни ол.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТАРДА: комбайнер Тараачы Чаш-оол; агроном Кыям Ондар; шөлде комбайн. Авторнуң фотолары.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Тыва автоорук будуруле каттыжыышкынының көвүрүг тудар эргелелинде мурнакчы коллективтериң бирээзин — комплекстиг бот-оруула-чарылгалыг бызаңчы-бетоңщиктер бригадазы. Ону мастер-бригадир Сергей Николаевич Шамайко удуртуп турар. Ында 26 кижи хаара туттунган. Олар шуптузу холушкан мер-гежилдиг.

Көвүрүг тудукчулары чар-тык чылдың күүсеткен планын ажыр күүсеткен. Тыва авто-оруктуң будуруле-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң та-лазындан тудуг материалдары-биле узуктелиишкини чок хан-дырар болза, шалыпчы бри-гада чыл планын хуусаа бе-тинде күүседиргинге бүзүрел-диг.

Кадыкчы Н. А. Подпляенец эргелелдиң профком кежигү-ну А. К. Чизачёв, хевирлекчи-лер звенозунуң удуртукчузу А. А. Аранчаа ышкаш будуу-рулгенниң мурнакчылары ниити чедиишкинниң бызыглаарынга төлептиг үлүүн киргип келген.

Көвүрүг тудар бригаданың мурнунда бөгүнгү коя сорулга — шынарлыг ажылдаары. Улус ажыл-агыйының оруктарынга удавас соңдынар көвүрүглер баштай демир-бетон кылыглар будурер участокка дырар болза, шалыпчы бри-гада чыл планын хуусаа бе-тинде күүседиргинге бүзүрел-диг.

Кадыкчы Н. А. Подпляенец эргелелдиң профком кежигү-ну А. К. Чизачёв, хевирлекчи-лер звенозунуң удуртукчузу А. А. Аранчаа ышкаш будуу-рулгенниң мурнакчылары ниити чедиишкинниң бызыглаарынга төлептиг үлүүн киргип келген.

Көвүрүг тудар бригаданың мурнунда бөгүнгү коя сорулга — шынарлыг ажылдаары. Улус ажыл-агыйының оруктарынга удавас соңдынар көвүрүглер баштай демир-бетон кылыглар будурер участокка чыгдынып эгелээр. Аңаа ажылдың шынары, алыс түңнели кандыг болуру электро-сварщик А. В. Дазов, арма-турщик А. Н. Демир ооң бол-гаш оларның эгин ноже ту-рупкаш, кады ажылдап турар эш-оорукден хамааржыр. Ма-ңаа тодарган чижек бригада-ның кежигүн бүрүзү түңде үлүг-нормазын доктаамал ажыр күүседип турары болур.

Үенн мурнаан шалыпчы бригада күш-ажылчы бедик көргүзүглерин СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаа-дып турар.

Д. САЛЧАК.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Тыва суг будуга» трестиң демир-бетон кылыглар завоулуун коллективиниң чедиишкинниң планның онаалдаларын ажыр күүсеткен.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш заводта кал-баргаш. Чедиишкинниң түңнези-биле күш-ажылчы бедик көргүзүглерни эптээр демир-бетон будурер планын 113,4 хуу кылдыр күүсеткен эптен-хевирлекчи-лер А. Балабенконуң бригадазы чедип алган. Ол ышкаш В. Селиверстовка удуртқан арматурщик-тер болгаш Н. Крупнованга удуртқан бетон будурукчулеринин бригадалары эки ажыл-даанар.

Хүүзүнээ социалистиг ча-рышка тиилекчилерниң көргүзүглери база эки. Хевирлекчи-лер А. Балабенко, А. Исыпов олар чедиишкинниң планын кайыын-даа 193,4 хуу, арма-турщиктер Б. Зуев — 129,8, О. Рогалева — 127,8. Бетон-хөөүүг бедиринин ажыктыг-лары Н. Крупнова — 182,1, К. Рыбалкина — 170 хуу кылдыр тус-тузунда күүседип, эш-оорунге телептиг үлегер болган-нар.

Н. БУЛАНОВА.

Коммунист дугайында чугаа

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ-ДАА, НЕГЕЛДЕЛИГ-ДАА

Улуг, биче кандыг-даа коллективке оны удуртуп-баштап турар шенинниң болдунуң хуудаа улегер-чижээ, ажыл-ишчи ак сеткилдиг мөзуг-шынары, киши бүрүзүнге чаңгыс ээй негелделиг чорууг конуут-ла улуг рольдуг.

Шынгедеп, ортумак дурт-сынныг, хүлүмзүрүп каап чорууг чазык арын-чыырайлыг, ооржум толгуг чаңныг кижиге Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санаа Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылын» совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар черинең дергазында он бирги беш чылдың эгезинде ашылдап эгелээн.

Новосибирскиниң кооперация институдунуң экономика салбырын ооң эки ээредилге-биле доозанындан бээр бээн он алды чыл эрткен. Ол ээрединиң Улуг-Хем райозунга садыг ишкилизин эрге-левичилээн, Тес-Хем биле Өвүр райоларының баштаар черлеринең-даа дергалаан. Ооң ажыл-ишчи арга-дүрүшүлгазы байын, чылдар-биле мөөңнеттинген дээш болуур. Ам бүгүле чүве чүгле ооң кижилер-биле ажылдап биилериниң хемаарыжы.

Арыг-Узуунге келгеш, ажылчын кооперациязының ажылының байдалын ол даңдыр сайгарып көргөн. Коллективте ажылдап турар ажылчыннарның эки, кошкак талаларын, ажыы-чөңүн, сонуургалын чоорту ылап биилип алган. Четпестер хөй. Чүүңүдаа мурнунда коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму эвээ кошкак. Арагалаардаа кижилер бар. Онаашкан ажылынга ээ-харылсалгазы кошкак эштер база бар. Ынчангаш коллектив кежигүннериниң ортузунга шинчээдилге ажылын эдө тургузуп, күштелдиреринең негелделиг турган.

Коллективке бүлүг сагылга-чуруму тургуспас болза, ажыл-ишке чедиишкиннер болуру черле берге. Партия, профзаказал, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитти организацияларның ат-алдарын, организаторчу чорууң бедидер. Ажылдап турар кижи бүрүзүнүң боттарынга, оларның идепкейинге даянып. Шиитпирлээр, боттандыраар чүүлдер-ле хөй.

Чүгээлеарга-ле ышдыг, кижилер-биле ажылдап деп чүве шыпаа-ла белен эвес. Чамдык кижилерден ажылдың шынарын негээрге, удурлаңнар, харын-даа күнүр-күнүр, чорууг кижи мени деп моттаттынарлары-даа бар. Аңаа база арга, эп-чеп херек. Черле аргажок, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арегага сундулуг кижини тутканда-даа ажыы чок. Ол кандыг-даа идегелди бербес. Чашкаш чаа туттунган улуг складтарга ачы-чем болгаш улептүр барааннарын шыгжап, оларны аңаа кадагалаары, ынай-бээр сайзырап, чонга садып үндүреринге элиг болгай.

Кижилер-биле кижизидилге ажылының, кооперацияның тудуг-суур база алгы-дыышкыны-биле холбашкан чымыштыг ажылдың чылдер эрте берген. Коллективтиң чүс ажыг кижилериниң кызымак, шудургу күш-ажылының түңнели кестүп келген. Аңаа хамыктың мурнунда ажыл дээш негелделиг, сагыш човаңгыр, кичээнгейлиг коммунист Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санаа бодунуң организаторчу чорууң кергускен.

«УТКА 25 чылын» совхозтуң ажылчын кооперациязы канды күш-ажылчы бедик көргүзүлгелерни чедип алганын?

Коллектив он бирги беш чылдың доозунчу чылының эрткен айларында эки ажылдаан, планныг онаалда күүсеттинип турар.

Ажылчын кооперациязының коллективинде ам ажыл шагы үзүп, арага кежип, чурум үрээр кижи чок. Коллективте массе-политиктиг кижизидилге ажылы күштелген, дээштии чедип алдынып турар.

Чурттавчы чонуу төрээлел барааннары-биле хандырарынче коллектив чүгүле кичээнгейни салып турар.

Күш-ажылчы неделиишкиннери дээш ажылчын кооперациязының коллективи 1984 чылдың, бо 1985 чылдың бирги кварталының түңнели-биле респотребсоюзтуң Баштаар черинең шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Кооператорлар партия райкомунуң болгаш райүүскомнуң садыг организацияларының ара-зынга шилчип чорууг Кызыл тугун быжыы-биле база тутпушаан.

Коммунист Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санаа бодунуң онаашкан ажыл-херээнге хорыктаалгалыг, ынчангаш кады ажылдап турар эш-өөрү аңаа бүзүрээр, хундулээр.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Беш чылдың кижилери

Кызыл хоорайда «Сеан» универмагының садыгжылары беш чылды шалыпчы ажылнаш-биле доозарының социалистиг чарыжын калбартып турарлар. Трикотаж киилдизинде муң-муң рубль түңнүг хеп аймаа бар. Оны садыпсаварынга ында бригада кызымак үүлүн киирип келген. Ында садыгжылардан Ольга Сендажы садыг алыкчыларга барааннарны шилип бээринче, культурлуг садыглаарынче сөгүш салып турар. Садып алыкчылар ол садыгжының дүргеп дузазынга четтиргенин илередип, экинин күзээрлер.

ЧУРУКТА: «Сеан» универмагында трикотаж киилдизиниң садыгжызы Ольга Сендажы.

О. ОНДАРЫҢ фотозу.

ШКОЛАЧЫЛАР ЭРЕСХЕЙЛЕР

Тоолу районда ий ортумак школаның өөренижилерге төрээн совхозунуң мал чемининг белеткелинге чылдыщ-на ээзээ эвес үлүүн киирип келгеннер. Бо сезонда база-на ында механизастаттынган бот-оруулга-чарыылгыг сигенчи бригаданы 9—10 классчыг өөренижилеринден организастап тургусаан. Ол школаның башкызы Быларан Колович Танайбан ындыг бригаданы ам үш сезон улаштыр удуртуп турар.

Агы, кажы, неде даап янзы-бүрү өзүт-сигеннииң чыды дүмчүкке кээп айызап келир. Чүмүртүгүнүң делгеп алдактары. Долгандыр хөй-де сараттар. Бир ындыг алдакта сигенчи бригаданың турлаанга тантыг-ла дал-дүште, хүн бүгү-де чүвени ол чиртип эгелеп турар уеде хап келдивис. Хүнге хүрере дожукпан, даапы-да бир мин ооглар, кыстар кургаг сигенни хөпээнип, аппат түдүк ажылдаан турлар.

Малга чем белеткелиниң баштайгы хүннеринден эгелээн шалыкчын ажылдан, мурнакчыларның одуруунда чорун турар ол бригаданың ажыл-ижи, амыдырал-чурт тилгалы-биле танышып, оларны хөйге коргүзүп, мактаарыбыс-биле чүрүкке тыртыртывыс. Сигенчилер бистиң танып, эрткен чылын база бо уеде чорааныбысты сагындырып турдулар. Бригада эрткен чылдың бо уезинге дедиээргеге, мал чемин бүдүн чартык катап хөйүү белеткээн болду. Мал чеминиң белеткээриниң шалыпчы айында Чүмүртүгүнүң школачылар бригадазы райондуг ажыл-агыйжы-даа, ажыл-ишке чедиишкиннер болуру черле берге. Партия, профзаказал, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитти организацияларның ат-алдарын, организаторчу чорууң бедидер. Ажылдап турар кижи бүрүзүнүң боттарынга, оларның идепкейинге даянып. Шиитпирлээр, боттандыраар чүүлдер-ле хөй.

Чүгээлеарга-ле ышдыг, кижилер-биле ажылдап деп чүве шыпаа-ла белен эвес. Чамдык кижилерден ажылдың шынарын негээрге, удурлаңнар, харын-даа күнүр-күнүр, чорууг кижи мени деп моттаттынарлары-даа бар. Аңаа база арга, эп-чеп херек. Черле аргажок, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арегага сундулуг кижини тутканда-даа ажыы чок. Ол кандыг-даа идегелди бербес. Чашкаш чаа туттунган улуг складтарга ачы-чем болгаш улептүр барааннарын шыгжап, оларны аңаа кадагалаары, ынай-бээр сайзырап, чонга садып үндүреринге элиг болгай.

Кижилер-биле кижизидилге ажылының, кооперацияның тудуг-суур база алгы-дыышкыны-биле холбашкан чымыштыг ажылдың чылдер эрте берген. Коллективтиң чүс ажыг кижилериниң кызымак, шудургу күш-ажылының түңнели кестүп келген. Аңаа хамыктың мурнунда ажыл дээш негелделиг, сагыш човаңгыр, кичээнгейлиг коммунист Чаш-оол Кыргысович Айыр-Санаа бодунуң организаторчу чорууң киргускен.

«УТКА 25 чылын» совхозтуң ажылчын кооперациязы канды күш-ажылчы бедик көргүзүлгелерни чедип алганын?

Коллектив он бирги беш чылдың доозунчу чылының эрткен айларында эки ажылдаан, планныг онаалда күүсеттинип турар.

Д. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

Анна Кол болгаш өскелер-даа соруктуг ажылдан, өске эш-өөрүн хей-аът киирип, мал чеми белеткээринең харыы-салгалыг херээнге боттарының үлүүн киирип турардар.

Бригаданың ажылдаарынга тааржымчалыг байдал тургустунган. Ооглар, уруглар боттарының дерип кылган ховутурлаанда хонуп-дүжүп, чаңнайн доктаамал ажылдан турардар. Совхоз аъш-чем-биле эки хандырып турар. Повар Лидия Бомбукай уругларга амданныг чемни кылып берип турар. Сигенчилерниң ховутурлаанда бодүүн спорт шөлү дериттинген. Олар волейбол, баскетболдуг, шыырааш, шаңкини ойнап турардар.

Чүмүртүг сигенчи бригаданың бригадири, Ий ортумак школаның башкызы Быларан Колович Танайбан бодунуң бригадазының дутайында мынчап чугаалаар болду:

— Чаңгыс бригада болуп алган мынчаар ажылдарга совхоз будурулгезинге-даа, аныктарның ажылга өөренип алырынга-даа ажыктыг болуур-дур. Деминг. найырлыг ажылдың түңнели хүн бүгү кестүп турар. Өөренижилерниң ажылга харыысалгалыг. Бот-боттарынга негелделиг болуур чорууг чайгаар тургустунар. Кижилер бот-боттарын кады ажылдан тургаш билчип алыр деп дорт чугаалап болуур. Оон аңгыда кижилерниң материалдыг сонуургалы, ажылдап алыр акшазы база соолгу черде эвес болгай. Ону база-ла өөренижилерге билиндирер ужурлуг бис. Ынчангаш башкы кижи болганымда, ажыл үезинде камналга, шынар, боттүне айтырыгларын өөренижилерге чугаалап берип, практиктиг ажылдыг-биле холбаарын оралдажып, күш-ажыл дугайынга чугааны чорудуп турар мен.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧУРУКТА: өөренижилер бригадазы мал чемининг белеткелинде.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ

Бай-Тайганың кызыл туктуг амыдырал хандырылга будуруулге эргелелиниң коллективи (начальниги Х. Бүлүүн) чыл планында көрдүүген 68 муң рубльдың ачы-дузаа чедиреринге 72 муң рубльже күүседир болгаш чыл планын декабрь 25-те доозар, база 1986 чылдың башталгы ийи айлыңы планын партияның XXVII съездизи ажыттынар хүнүнге чедир күүседир деп бодаткан хуулгазында алган.

Д. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

КЕДИЛИГ КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ ТИИЛЕЛГЕ

Москвада, Совет Армияның М. В. Фрунзе аттыг Төп башкылыга болган эртем конференциязынга япон милитаризмин тинлээнинең түңнелдеринең болгаш ооң кичээндиргелериниң, оларның делегейниң чаа дайынын болдурбазы дээш демиселге амгы үеде үзүүр-дузазының дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген.

Милитаристиг Японияны тинлээнинең 40 чылынга болгаш делегейниң ийиги дайынының доозулганынга турасхаткан ол шүүлгеге кожу совет шерии начальниктери, билдингир төөгүчүлер, Япония-биле дайын киржикчилери, социалистиг чурттарның төлээлекчилери, Японияның, Индияның болгаш өске-даа чамдык күрүнелериниң депшилгелиг эртем болгаш пейнинги акылдавчылары чыылган.

Японияга удур дайынче киреринең дугайында Совет чазактың шинтпери Бодунуң эвилелчи хүлээлгезин күүседир дээн түңнүл-биле чергелештир, ооң бодунуң ыраакы чөөн чүк кызыгаарларының айыыл чок чоруун хандыраарының. Азияның дөрлаткан улустарынга интернационалчы дузаны чедиреринең эргежок чүгүлэ турганы-биле тайылбырлаттынар деп, конференцияны ажыктаан эге сезунге ССРЭ-нииң Эртемнер академиязының президенизиниң орлалакчызы академик П. Н. Федосеев чугаалаан. Ынчангаш Совет Эвилелиниң Ыраакы Чөөн чүкке төөгүлүг тинилелгезин Японияның шериг машиназынга соолгу өлүмүгүг согуг болганы-биле кады, ол Кыдаттың, Чөөн болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның улустарының төөгүзүнге эргилделиг үе болган. Салым-хуузу япон милитаризмин тинлээни-биле сырый холбашпаан чаңгыс-даа чурт бо девискээрде чок деп төөредиилээн чокка чугаалап болуур деп, эртемден демдеглээн.

ССРЭ-нииң Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальникчизиниң орлалакчызы адмирал Н. Н. Амелько бодунуң илеткелиг милитаристиг Японияны тинлээнинең шеригтөөгү ужур-дузазының дугайын чугаалаан. Бис шүүлгеүс фашистиг Германияны тинлээнинең дөртен чылын — ол турасхаалдыг болуушкунну байырлыы-биле демдеглээн бис деп, ол чугаалаан, ону совет улус, социалистиг дем каттыжылгазының чурттары, бүгү депшилгелиг киижи терелгетен калбаа-биле демдеглээн. Москва болгаш Ленинград хоорайнга төөгүлүг тулчуушкуннарга, Сталинград хоорайга болгаш Курск эзтээргеге, Днепрге болгаш Белоруссиняга, Прибалтикага, Европаның шөлдеринге тулчуушкуннарга Совет Чепсектиг Күштер вермахтыны чылча шаап аскан. Ынчалзажок фашизмге удур Европага коя тулчуушкуннар-биле делегейниң ийиги дайыны доозулбаан. Ыраакы Чөөн чүкке тулчуушкуннар уламчылаашаан турган. Япон империализминиң эжелеп-дорлаанының адаанга Кыдатка, Чөөн болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга чүс-чүс миллион киижилер остеп-ондаан хевээр. Милитаристиг Японияны чылча шаарынга антигитлерөөн коалициянның чурттарының канчаар-даа аажок улуг күжениишкинери, Совет Эвилелиниң ол дайынга киржилгезин негеттинген.

Совет Эвилели делегейниң ийиги дайынын дүрген доозар сорулга-биле, ук девискээрниң улустарынга хамаарыштыр интернационалчы хүлээлгезин медереп билип, бодунуң эвилелин даалгазынга шынчы бараан болуп августа 8-тиң көжээзинде дөөртүгү хүнден эгелээш Япония-биле дайын байдалында турарын медеглээн.

Дайын эгелээш 25 хонуп турда, Япония чугаажок дүжүп бергенинең дутайынг актыга ат салган. Совет Чепсектиг Күштериниң ыраакы чөөн чүк кампаниязы бодунуң хемчээлинең, оны чорутукан хүүсаазының база эмис сорулгазының талазы-биле делегейниң ийиги дайынының эң-не чугула болуушкуннарының бирээзин болган. Ол совет дайынчыларның чайынналчак тинилелгелери-биле чергелештир, Азияның аңгы күштериниң туружукта, ол девискээрниң чурттарының национал-хосталгалыг шимчээшкинниң оон ыяшты хегжүлдезинге шинтпиреңг саазыг байдалдар тургустунуп турар.

Бо участокка чаа дүргүүнде чаңгыс-даа будуруулге турелы болбаан. Ай, квартал планнарының күүселдезин коргүүр сембирезынга чыырыпаан турган. Безинң социалистиг хүлээлге негелделери ажыыдап ыкыдынмаан. Политикинээл, политинформацияга болгаш өске-даа масса-политиктиг ажылдар дугайында чугаалаан-даа ажыы чок. Улусчу контроль болуур, эш-хүү суду ол хамаан чок профзаказал комитедиң тургустунмаан. Райкүүском, «Тувкоммунэнерго» бо «аскага» турар участокту кичээнгейге ап, тетчеглекчилерни, чалгаалаарны хемчет алыр үезин чергелеп келген. Артыкан үеде ажылды дергизип, кыш соогу дүшээнде дашпаңы ажылдарны кылбас болза, ирик чагыларның үзүүр, эрги проводтерниң устур үезин келген. Ам база-ла керектиг черге дең кыпсыр ужурга тоорушкур. Чурттавчы чонуун хереглели-биле чергелештир будуруулге черлери улуг коргээлге тоорушкур.

М. МОНГУШ,

Тандың районнуң улусчу контроль комитединиң ветингүзү.

Кышка белеткел кандыгыл?

ДУМБЕЙ БАЖЫҢНАР, ДУШТЕ ЧОК МОНТЁРЛАР

«Тувкоммунэнергонуң» Бай-Хаакта участогунуң сөөлгү үеде ажылы суваран. Ында кышка белеткел шуут чорбайн турар.

Бай-Хаак кодээ Совединиң депутадзы, ук участоктуң контролёру Марина Грязева бажыңнарге-даа, албан черлеринге-даа барып, энергия ажыглалынын төлевирин контрольдап турар. Ооң кызымак ажылының түңнелинде, чамдык бажыңнарның чыырыкты херек чок уеде кыпсыры, сананчыларның үрелиишкини ээзээ таварынып турар апаргап. Ынчалза-даа бо чүгле чаңгыс кижениң күжениишкининдир. Өске ажыдаачыларның ажылга хамаарылгазын сонуургап көрзээнгер.

Чедиишкин бүгү кижилерниң харыысалгазындан келир. Ийи-чаңгыс кижениң күжениишкини турза-даа, коллективтиң күжүү план күүселдезинче, шөлө кыдыра чөөлөрни, четпестерни ажып эртеринге мөөңнеевес болза, четпестерден чайлаары берге. Участоктуң начальниги Е. Чеплакинди «кудумчуларда ирик чагыларны солувайн тургай будуруин хогжүдер талазы-биле хемчеглерни чүүлдүг деп көрген.

Пес-таавы үлептүрүүге будуктарны будуруп турар нейысылгадың будуруулге черлериниң бараазынга СЭТА-ның корреспондентизи чоруан. Хооралиңың төөгүнде турар Дербенев химия заводу — Москва үлептурунуң хоочуну: ол чүс ажыг чыл туруп келген. Дужаар чүүлдерин долузу-биле хандырып, химиктер чыл бүргүнде чүс марканың 20 муң тонна хире будуктарын будуруп үндүрүп турарлар.

— Ажылдың алыс түңнелдерин ындыг. Ынчалза-даа ону чедип алыр дээш бис будуруулгениң ассортиментилер талазы-биле дең-дески чорууң үрел турар бис, а ооң-биле Чиик үлептүр министерствозу чөпшээрежир үзүүрга таварыжып турар. Заводта амгы үеде 28 технологтуг схемалар бар. Оларның санын бис үлгаттырып шыдаавас бис: ажылдаар шөлө чедиишлес. Ынчангаш будуктарның маркаларын солуур турган, чаңгыс эргиишкин үезинде оларның кайызының-даа чылда үндүрер хемчээлин барык будуруп турар бис. Өске ол будурери-биле дериг-хереңселдерин эде тургузарынга он ирее хонуг негеттинер, ындыг болганда чыл бүргүнде чаңгыс шугумга-ла будум айны чидирер бис, пес-таавы будуруккулери херек будукту албайн баарлар. Ынчангаш бис планны күүседип турзуусса-даа, чагыычы чогуур үезинде аңаа херек янзы-бүрү будуктарны албайн турар, а ындыг будуктар чиик үлептүрге эргежок чүгүлэ — деп, будуруулге черниң кол инженери А. Серимбаев чугаалаан.

Эрги будуруулге черинде ажыл ышбайн турбас. Ооң специалистериниң чүрүктарыбыс-биле Бердичевтиң «Прогресс» деп химиктиг машина тудуушкун заводу эргижирей берген техниканы солуур дериг-хереңселдерниң будуруп үндүрген. Ында амдыызында эрги техниже чаазынган хей. Ынчалза-даа ол чертык-чамдык хемчеглер болур болгаш ажыл-херекти үндезинин-биле өскерткп шыдаавис. Дөрт чыл дургузунда будуктар будуруин адырда чаа тудуп турар будуруулге черлериниң бирээзинге министерство дамчыдыл бээр деп турер. Ындыг-даа болза, тудуг багай чорун турар, ынчангаш эргижирээн будуруулгени ажыглаар ужурга таварыжып турар.

— Химия үлептүрүнүң министерствозунуң сес будуруулгези пес-таавы үлептүрүүге будуктарны ам берип турар. Продукциязы үндүрүп турарының хемчээлиниң талазы-биле бисте негелде чок. Ындыг-даа болза, ооң ассортиментизиниң талазы-биле айтырыг шыңгыы туруп турар. Эки шынарлыг, садыл ап турар пестерни будуруп үндүреринге будуктарның бир муң хире маркалары негеттинип турар. Ада-чурт үлептүрү амгы үеде чүгле 400 маркалың будуктарын берип турар. Материалдарны шынарлыынаар хей. Ынчалза-даа ол чертык-чамдык хемчеглер болур болгаш ажыл-херекти үндезинин-биле өскерткп шыдаавис. Дөрт чыл дургузунда будуктар будуруин адырда чаа тудуп турар будуруулге черлериниң бирээзинге министерство дамчыдыл бээр деп турер. Ындыг-даа болза, тудуг багай чорун турар, ынчангаш эргижирээн будуруулгени ажыглаар ужурга таварыжып турар.

— Химия үлептүрүнүң министерствозунуң сес будуруулгези пес-таавы үлептүрүүге будуктарны ам берип турар. Продукциязы үндүрүп турарының хемчээлиниң талазы-биле бисте негелде чок. Ындыг-даа болза, ооң ассортиментизиниң талазы-биле айтырыг шыңгыы туруп турар. Эки шынарлыг, садыл ап турар пестерни будуруп үндүреринге будуктарның бир муң хире маркалары негеттинип турар. Ада-чурт үлептүрү амгы үеде чүгле 400 маркалың будуктарын берип турар. Материалдарны шынарлыынаар будуруурга херек немелде чүүлдер база чедиишпес.

Соолгу үеде байдал элээн эниишээр дей берген. Чижээ-ззэргө, Тамбовтуң «Пигмент» кактыжыышкынында элээн чаа эргежок чүгүлэ будуктарны будуруп эгелээн. Чиг этти будуурунга депшилгелиг технологияны ажыглаары чүгле түңнел продукциязың бедик шынарлыын хандырып турар эвес, харын-даа чылыг-нын, энергокурлаавырларның улуг камналгазын берип турар — деп, ССРЭ-нииң Чиик үлептүр министерствозунуң материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң начальниги А. Голадзен чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң чүүлдүгзүнүп деткээн хемчеглери болза, ады-рыкы будуруулге черлериниң күчүзүн өстүрер талазы-биле ажылдарны дүргедедиириге чүгүлэ идиг болур. Чаран болгаш быжыг будуктарны будуруп үндүреринге чиг үтүн чаа хевирлерни ажылдап кылыры улам ыкай хөгжүлдениг алыр.

А. ЧЕРНОВ,

СЭТА-ның корреспонденти-зи.

Москва.

ЭСТАФЕТАНЫ ДАМЧЫТКАН

СЭКП Төп Комитеди 1985 чылдың июнь 12-де «Клуб алдан черлерин болгаш спорт орам-савазын ажыглаарын эжиждер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаал хүлээп алган. Идей-кижизидилгелиг ажылга, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын чедиишкинниг күүседиргеге ылаңгыя культура албан черлериниң ролюн ол доктаалда чугулаган демдеглээн.

Эрзин суурнуң культура ажылдакчылары ук чүүл-биле танылып, ажылын чогаадыкчы өзу-биле көрүп турар. Чоокта чаа район төвүнүң Культура бажыңынга «Сеткилдиң ханызындан» деп кежээге элээн каш медицина ажылдакчыларынга шаңналарны тывыскан. Ол кежээниң эстафетазын, база ол чижектиг кылдыр эрттирзин дээш, райпо ажылдакчыларынга дамчыткан.

А. ТАВА.

КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫНДА

Хөй-иелиг корум-чурумун быжыглаар кереги эки тура улусчу дружиналарның кыржыгазы улуг. Районнуң албан черлеринде, организацияларында болгаш будуруллеп-геларде улусчу дружиналар төрээн суурнуң корум-чурумун быжыглаарынга тус-туста телептиг үлүүн киришкирип турар. Чүгүла бо ажылды ажыл-агыйның еске айтырыглары-биле дең-зе шинтирлеп турар коллективтер, удурткучулар бар. Чижээ, септелгетудуг участогунуң № 1070 КМК-ның Сельхозтехниканың Күрбанының Тес-Хем ыяш ажыл-агыйның район эмнелгезиниң улусчу дружиналарының ажылы экы. Ук коллективтерде тургустунган дружинага штабтарының оларның ажылының дээштиин чедип алырынче, дежурныйлаашкынларны график өзүтаар доктаамал чорударынче улуг кичээнгейни үлүндүрүп турары экы. Оон-биле кады «Кызыгаар», «О. Шынаа» совхозтарның директиларының дружинниктерниң ажылын экы организастаан. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур алдынып турар хемчеглерге дружинниктер идепкейлиг кирип турар.

М. ТИРЧИН.

ТАЙБЫҢГА КЫЖАНЫШКЫН

«Сагышсырап дүвүрээн эртемденнер эвилелиниң» даргазы, АКШ-тың Эртемнерниң национал академиязының кежигүнү, профессор Генри Кендалдың «Сылдыстар дайынының» америк программазының дугайында интервьюзун барыын-герман «Дойче фольксцайтунг» солун парлаан.

Бо чылдың май айда АКШ-тың Эртемнерниң национал академиязының 700 ажыг кежигүнү, оларның аразында Нобель шаңналының 54 лауреады космосту милитаризастаары-биле холбашкан бүгү-ле хемчеглерни боттандырарын соксадырын негээн үгүүланы АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң чазактарынче чоруткан. Ол интервьюну допчулап парладывыс.

— Президент Рейганның чүгээзы-биле алырга, шүүт-ла шамгалал үнүр-дүзалыг болуп турар болгаш АКШ-тың үгле айыыл чок чоруунга бараан болур ямзылыг космостан согуушкун бээр чепсектиң системазын ажылдап кылырынга чүге удур силер деп, космосту шерниг сорулгаларга ажыглаар айтырыгларыңы шоолуг сайгарып билбес «ортуман американ кижиге» чүү деп харылап болур силер, профессор Кендалл!

— Рейганның администрациязының ажылдап кылганы «сылдыстар дайынының» программазы АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга бичии-дээ магадылаа бербес. Космостан согуушкун бээр чепсек боду камгалал чепсек болуп санаттынмас. Ол сыр еске соруглаарга бараан болур.

Камгалал системазым хөгжүдери-биле чергелештир АКШ-те шаарга халдаашкын чепсектериниң курлавырын калбартып турар факт-барымдаазы тайбыңның кереэнге база айыылдыг болуп турар. Бүштүнгү согуушкунуң ядролуг чепсектиг улуг эвес камгалал системазы безин ССРЭ-ге-дээ болгаш бүгү кижи терелгетевиге-дээ айыылдыг болуп турар.

— Ындыг долу эвес камгалал системазының тургустунга бээринең хүүсвазын ам тодарадып болур бе!

— Ынчан-мынчан болу бээр деп чугаалаары берге. Улуг эвес хемчээлдиг, кошкак камгалал системазы чоокку 10—20 чылдарда, мээң бодап турарым-биле алырга, тургустунга берип болур. Ынчалзажок керектиң үнүру чүдел дизе. Рейганның программазы чарлаттынган болгаш ону күүседир талазы-биле хемчеглер боттанып эгелээн хүнден бээр кижи төрелгетенниң кырынга «сылдыстар дайынының» айыылы дыргели бергей болгай...

— «Сагышсырап дүвүрээн эртемденнер эвилели» «сылдыстар дайынының» программазынга үдурланган үгүүланы үндүрген болгай. Америк эртемденнер чепсектиң кандыг-бир системазынга бир дугаар удурланып турары бо ирги бе, чугаалап көрүмерем!

— Ийе, бир-ле дугаар удурланып турары бо. АКШ-тың Эртемнериниң национал академия кежигүннериниң чартыктан хөй кезии бистиң үгүүлгавыска ат салганнар. Амгы үеде оларга элээн каш чүс-чүс, оларның иштинде Нобель шаңналының америк лауреаттарының хөй кезии база немешкен.

— «Сылдыстар дайынының» программазынга Европаның киржиргеге удур туржуп турарлар европейжиллерге ийи чергениң айтырыы кылдыр бадыткап турар. Ол шын бе!

— Ийе, ол кончуг шын.

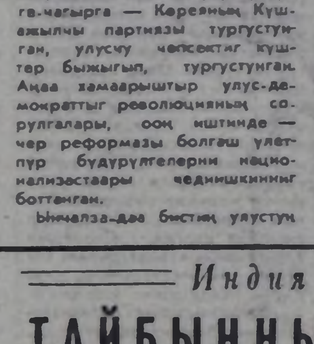
— Космосче чепсектиң үндүрерни ийи талалыг хоруурун сагыырын контрольдаары болдунмас деп Рейганның администрациязы бадыткап турар.

— Ол шын эвес чүве-дир. Космиктиг чепсектиң хоруур дугайында кереэнге ат салдынган туруп болур. Чепсектиң үлүг-үлүг системаларын сайгара тургузары болгаш ону шенээрин чажыртынмас. Космостан согуг бээр чепсектиң хоруур дугайында дугуржуганы чарып ап болур, ону контрольдаары база берге эвес. Ындыг кереэ ССРЭ-ге-дээ, АКШ-ка-дээ төварымчалыг болгаш чардынган-дээ туруп болур дээрзинге бижыг бүзүрелдиг мен.

— Космиктиг чепсектиң хоруур дугайында дугуржулганы чедип алыры ам-дээ орай эвес деп санап турар силер бе!

— Ийе, космостан согуг бээр чепсектиң хоруп болурунче Совет Эвилели улуг сонуургалды илергейлеп турар деп бодаар мен. «Сылдыстар дайынының» программазы чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чүгле келир үеде чугаалажыышкыннарны чорударын үзеринге эвес, а амгы үеде бар дугуржулгаларны үзеринге кыжанып турар. Бир эвес АКШ «сылдыстар дайынының» программазының дугайында айтырыглар талазы-биле ам сарыылдыг политиканы чорударын илергейлевес болза, ам болуп эртип турар чугаалажыышкыннар кандыг-дээ боттуг үүлге чедирбес дээрзин ССРЭ билиндиргем.

[ПМА].

Тиррен далайда Капри ортулук 1906—1913 чылдарда аңаа чурттап турган Максим Горькийниң болгаш 1908 болгаш 1910 чылда пролетарлаттың улуг чогаалчызынга валдап чораан В. И. Ленинниң аттары-биле холбашкан болгаш Совет Эвилелинде улуу-биле сураглаан. Капри хоорайның улуг үнелиг үүлдериниң аразында В. И. Ленинге тураскаал болгаш орус чогаалчының ынчан чурттап турган бажыңы болур.

ЧУРУКТА: Капри хоорайның иштин хевирги.

М. ХОХАРИНАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ИМПЕРИАЛИЗМНИҢ КИНЧИЗИН ҮЗЕ ШАВАР

Гаванага империализмге удур хемчеглерниң бирээзи улуг болуушкун болган — Латин Американың болгаш Карриб бассейниниң күрүне, политиктиг болгаш хөй-иелиг ажылдакчылары үк диптиң чурттарының дашткы чурттарга ерезинин айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле чыылган. Ол дээрге эң-не амыдыралчы эргежок чүгүлә айтырыг болуп турар, ону шинтирлээриниң латин-америка чурттарының улустарының чурттаар-чурттаазының дугайы хамаарыжыр. Кадык камгалалның пан-америк организациязының медээлерин өзүтаар алырга, аштан Латин Америкада чылдың-на бир миллион уруглар өлүп турар, а ол дээрге дашткы монополиялардың, бир-ле дугаарында америк монополиялардың үптээшкиннериниң түңнелинде үк чурттарның ядреавиниң дорт үрүүу-дур.

Америк капитал Латин Американы дең эргелиг эвес экономиктиг харылаалар болгаш ерелер-биле боой тудуп алган, оон түңнелинде канчаарда-ам ажыг хөй түңнүг акша-хереңги монополиялардың сейфтеринче кирип турар.

Чижээ, 1980 чылдан 1983 чылга чедир капиталистиг күрүнелердең Латин-америка чурттарынча сан-хөө хереңгилерниң кирери 30,2 млрд. доллар турганынган 3,2 млрд. доллар чедир азы барык он катап кызырылган, а чээлилер дээш хүү төлээри болгаш дашткы монополиялардың арыг орулга алыры барык ийи катап көвүдээн. Оон түңнелинде Латин Америкадан сайзырааргай капиталистиг чурттарже сан-хөө курлавырларының барып турары барык 30 млрд. доллар четкен, а Латин-америка чурттарының ерези 360 млрд. доллар чедир өскен.

Ындыг мөлчүүшкүүлүг түңнелинде латин-америка чурттарының иштин национал продуктузу үргүлүг кызырыып келген — 1981 чылдан 1983 чылга чедир иштин диптиң алыр болза ол ортумаа-биле 2,8 хүү кызырылган, ындыг кызырылышкын Бразилияда — 5,8 хүү, Боливияда — 15,6 хүү, Аргентинада — 9 хүү, Уругвайда — 13,9 хүү дээш-ле бээр. Гавана чөвүлел хуралынга демдеглээни ышкаш, оон түңнелинде Латин Американың чурттарында ам 110 миллион долу азы кезии ажыл чок кижилер бар болуп турарынга база америк империализм буруулуг.

Ужуражыышкынга чүве чугаалаан Кубаның удурткучузу Фидель Кастро мынча деп демдеглээн. «Латин Американың чурттарының дашткыга ерезин дээрге империализмниң тывылдырганы рак варыынын ыяалы-дыр, оон үгле операция дузазы-биле адырып ап болур. Өске арганы мен көрбейн-дир мен. Бо идеядан дашкаар үүлдер боттуг үүлге дүүшпес».

Гавана шүүлгениниң киржикчилери Каттыскан Штаттарның, Делегейниң валюта фондузунуң болгаш Вашингтонның чагыргазында турар еске-дээ сан-хөө организацияларының үптекчи политиказын бир эп-сеткилдиг бүрүү шелкан. Олар дашткыга чөптүг эвес ерени телээриниң айтаарын шинтирлиг негээн болгаш делегейге экономиктиг чаа, чөптүг чүрүмүү тургузары дээш демисеглиг дыпшыг чурттары бир демнеп хедеринче кыйгырган.

Г. ШИШКИН.
[СЭТА].

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

НЬЮ-ЙОРК. [СЭТА]. Каттыскан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң аразында садыг-экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдери чугула деп америк «Шелмар импорте» компаниязың баштаар черниң даргазы Шелян Зейгер медегээн. Компаниязың ССРЭ-дең садыг ыяан барааларының делгемээзи Нью-Йорк хоорайда ажыктаан.

Совет Эвилелиниң даштыкы садыг организацияларыңы-биле бистиң компаниязыс кады ажылдажылганы 1977 чылдан бээр чорудуп турар деп, Ш. Зейгер чоокта чаа СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында хөй ыяалдар бар. Ынчалзажок бистиң чурттарывыс таварымчалыг харылааларны тудар үнүлүг деп, ол демдеглээн.

КОЛОНИАЛДЫГ ПОЛИТИКАГА УДУР

ЛОНДОН. [СЭТА]. Британ эрге-чагыргаларның Ольстерге колониалдыг политиказының удурланыышкынның массалыг чыскаалы Соңгу Ирландияның администратиктиг төвү —Белфаст хоорайга болган. Можунуң католик чүдүлгелиг чонунуң 10 муң ажыг төлээлекчилери хоорайның күдүмчуларынга чыскаалган болгаш Соңгу Ирландияга хамаарыштыр Лондонның шаажылакчы, колониалдыг политиказынга шыңгыы удурланыышкынын илергейлээн.

Чыскаал болган черже хөй шеринглерин болгаш полицейжилерин ыдаваан. Шеринглер машиналары Белфастың хөй күдүмчуларын дуглай турупкан. Хоорайның кырынга шеринг вертолёттары чоруп турган.

Массалыг база бир чыскаал Соңгу Ирландияның ийиги улуг хоорайынга — Дерриге болган. Чыскаалганнарны терадыр сывырары-биле айыыл чок черинең күүлерни ыдаваан. Чыскаалганнарны олар пластиктиг октар-биле боолаан. Полицейжилерниң дерзин үүлгединиге харыы кылдыр чыскаалганнар оларны дээкээ, машиналарны аңдара идип, ыяар үүлдүг шилдер-биле сонкаанныр. Полицейжилериниң болгаш чыскаалганнарның аразында сегирикти алышкынарның түңнелинде хөй кижи балыглаган, чыскаалдың элээн ийиги киржикчилерни тудуп хорудаан.

Ольстерде дүшкүүрүүт байдал хевээр. Можунуң социал-экономиктиг чидиг айтырыгнарын антлын чазак кереэнге айбайн турар. Каржы күүтү чазак ажыглавышаан, хамаатыг эргелер дээш демисеглиглерин дерзин ёзу-биле базып турар. Антлын чазактың колониалдыг политиказының түңнелинде 2,5 муң кижи өөрүттүкен, барык 30 муң кижи баяыглаттырган. М. Тэтчериниң чазаа колониалдыг каржы политиказын ойталаайн турар.

Көреяны япон эжелекчилерден хостаанының 40 чылы

АЛДАР БҮРГЭЭН ДӨРТЕН ЧЫЛДАР

КОН ДИН ТХЭ, КУДР-ның Администратиктиг Чөвүлелиниң ораалакчызы.

Төрээн чуртунуң хостаганындан бээр 40 чыл болган оюн Көреј Улус-Демократтыг Республика бөгүн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Көреяның япон колониалдыг дарлалдан 1945 чылдың август 15-те хостаганы — бистиң улустуң маадырлыг Совет Армия-биле Көреяның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының дайынчы найыралыының быжыг хереченизи болган.

Совет дайынчыларның Көреяны хостаары дээш демиселге эрес-маадырлыг чоруун бистиң улус сактып чоруур. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында гитлержи фашизмге удур демиселге эң-не хөй бергелерни эткен Совет Эвилели Европага фашист агрессорларны үзүткап чок кылгаш, Японияга удур дайынны чарлаш, япон империазынзе согуглу таварыштырып, бистиң чуртувустуң катап тургустунарынга улуг дузаны чедирген.

Көреяның хостаганы дээш демиселге чүс-чүс совет офицерлер болгаш солдаттар амы-тынын бергеннер. Совет шеригларның маадырлыг чорууның дугайын Пхеньянда Моранбон даваның кырында Хостаганың турасказалы кезээнмегеде сагындырып турар.

Август 15-те бистиң чуртувустуң хостаганы болза бистиң чуртувустуң төөгүзүнге болгаш бистиң улустуң саяым-чолунга төөгүлүг улуг болуушкун болган. Ол—бистиң улузувустуң бот-тускайлаң хамаарыштас чорук болгаш социализм дээш демиселинге чаа үе-чадены ажыктаан.

Хостаарының мурнунда Көрея болза, чыдып келген, колониалдыг, чартык феодал тургузуглуг чурт турган. Оон чону эрге-шөлээ чок, дарлалдың адаанга чурттап чораан. А чурттуң экономиказы эң чыдып келген байдалга турган. Амгы үениң депшилгедиг амыдыралындан Көрея ыяакта чыдып калган турган; дээди өөредилге черн чаңгыс-дае чок, чоннуң хөй кезии үзүктбижик билбес турган.

Чуртунуң хостаганы-биле холбаштыр бистиң улус япон империализминиң чартык чүс чыл чыгыы уламчылап келген колониалдыг дарлалындан хостаган. Бөш мүң чыл төөгүлүг Көрея чечектелишкинниң оруунче кирген.

Төрээн чуртувустуң хостаганының соонда, революцияның штаавы болгаш улусчу эргэ-чагырга — Көреяның Күш-ажылчы партиязы тургустунган, улусчу чепсектиг күштер быжыглып, тургустунган. Аңаа хамаарыштыр улус-демократтыг революцияның сорулгалары, оон иштинде — чер реформазы болгаш үлептүр будуруллеринең национализастаары чедиишкинниг боттенган.

Ынчалза-дае бистиң улустуң тейбең күш-ажылы тур када соксаттынган. Көрей Улус-Демократтыг Республиканы боой тударындаа америк империалистер болгаш оларның талалакчылары 1950 чылдың июнь 25-те чепсектиг халдаашкынны кылганнар.

Америк империалист-агрессорларга удур үш чыл дургузунда үргүлчүлээн Ада-чурттуң хостакчы дайынының, бистиң улус партизаны долгандыр улам сырый каттышканының түңнелинде маадырлыг демиселди чорудуп, 1953 чылдың июль 27-де төөгүлүг тиилелгени чедип алган.

Колдуунда-ла сандараан экономиканы дайын соонда кыска үенең дургузунда катап тургускан, будурулге хамаарыллаларының социалистиг чаартылгалары катап тургустуунган. Оон түңнелинде Көрея социалистиг индустриалдыг, күчүлүг күрүне апарган. Көрей черде күчүлүг национал экономика тургустунган, үлетпур будурулгезинниң хемчээли дыка улгатган. 1946 чылдыынга денгээрге үлетпур продукциязының ниити хемчээли бөгүн 400 катап, үрезин чыылдазы 1946 чылда 1,9 миллион тонна турганынган 1964 чылда 10 млн. тонна чедир өскен.

Культура талазы-биле база улуг ескерилгелер болгулаан. Бөгүнгү Көреяда 216 дээди өөредилге черлери, оон иштинде — Ким Ир Сен аттыг университет, Ким Хен Чжик аттыг пединститут, Ким Чак аттыг политехниктиг институт бар. Техникумнар саны 500 четкен. Национал интеллигенциязы дыка хөйүү белеткээн. Бистиң чуртувус чаа-ла хостаган турда, техниктиг он-он ажылчыннар болгаш специалистер турган болза, ам оларның саны 1,25 миллион кижи четкен. Ынчангаш национал кадрлар талазы-биле айтырыг бүрүү-биле шинтирлеттингеп.

Ажылчы чоннуң кадыкшылының дугайында айтырытже кол кичээнгейни улусчу эргечагырга утландырып турар. 1945 чылда турганы-биле денгээрге, эмнелге албан черлериниң саны 50 ажыт катап өскен. Амгы үеде чуртта 10 муң чыгыы эмнелгелер, поликлиникалар, амбулаториялар болгаш медпунктулар бар. Ажылчы чоннуң кадыкшылыын быжыглаарынга 120 санаторийлер болгаш курорттар бараан боол турар. Кадык камгалалдың хөгжүлдезиниң түңнелинде, кижилерниң наазы-хары 36 чылга узаан азы амгы үеде ол 74 хар болуп турар.

Чоннуң амыдырал байдалының улам чаагай чоруун чедип алыры — Көреяның Күш-ажылчы партиязының болгаш республиканың чазаанның дээди принциви болуп турар. Чоннуң амыдырал байдалын улам жижидери-биле сөөлгү чылдарда дыка хөй ажылдар кылдынган. Чижээлээрге, үлетпур бараанарының чамдык хевирлерниге ортектерни чижеткен, ажыл төлевири доктаамал өзүп турар. Чурттакчы чоннуң кижи санынга онаавштыр национал орулге 1979 чылда 1920 доллар болган.

Бистиң чуртувусту япон эжелекчилерден Совет Армияның хостаанынан бээр 40 чыл эрткен. Ынчалза-дае Көреяның чоннуң чамдыызы оя хостаганы амга чедир албаан. Каттышкан Штаттар колдуунда-ла 40 чыл дургузунда Мурнуу Көреяны эжелекчинде тутпушаан болгаш чаңгыс өөй көрей нацизны «ийи Корея» кылдыр кезээде чөрүрүн чедип алырын кызыдып турарлар.

Көреяның Күш-ажылчы партизазы болгаш республиканың чазаа чуртту тайбың өзү-биле каттыштырарының сорулгазын салып келген. Эрткен чылын, чижээлээрге, бистиң партиявыс болгаш чазаавыс КУДР-нуң, АКШ-тың болгаш Мурнуу Көреяның аразынга үш талалыг чугаалажыышкынларны чорударының дугайында чаа саналды идип үндүрген. Оон кол-ла сорулгазы болза, Көрей чартык ортулукка дүшкүүрүүт чорукту кошкедыр болгаш дайын айыылын чайладыр, ачаа ундезкээш, чуртту тайбың арга-биле каттыштыраарының аргаларын чедип алыры. Соңгу болгаш Мурнуу Көреяның аразынга парламентилерниң чугаалажыышкыннарын чедип алыр талазы-биле инициативаны КУДР бо чылын идип үндүрген.

КУДР-нуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудургазының кол принциви болза, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг ёзы-дүүма чурттар-биле кайыралды, кады ажылдажылганы улам калбертыры. Чаа-дае каттышпаан чурттар-биле, сүүк үеге делегейниң чурттары-биле бембүрзектиң тайбыгга ынакшылыг чурттары-биле болгаш улустары-биле кайыралды, эң-сеткиз каттыштырыргазын быжыглаары дээш бүгү күштү ол салып турар.

Бистиң республикавыс бөгүн делегейниң 100 ажыг чурттары-биле дипломаттыг харылаалларны тудуп турар. Бистиң чонувус Совет Эвилелин бодунуң хостакчызы болгаш ынакшыы кылдыр көрүп, үнелеп четпес улуг дузазы дээш, Көреяны хостаарының кереэнге улуг үлүг-хүүзу дээш совет улуска, Совет Армияның дайынчыларынга өөрүп четтирикшиннерниң сеткилинден сөгеп турарлар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин күүседиргеге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын, партияның XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үжуражырын бистиң улустувус совет улуска сеткилинең хамызындан күзеп турар.

[ЦТАК—ПМА].

Пхеньян.

Индия Республиканың хамаарыштас чоруунуң 38 чылы

ТАЙБЫҢНЫҢ, ЧААГАЙ ТУРА-СОРУКТУҢ ДЕМДЕКТЕРИ

ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында кереэге от салганының 14 чылынга база хамаарыштас Индияның 38 чылынга тураскаткан ай—совет-индий найыралдың чаңчыл болган айынга тураскаткан ай бо күннерде бүгү Индияда эртип турар.

Делегей ареназынга ол быжыг ат-алдарны чаалап ап, самал-оналын бүгү делегейге дыңнап турар улут күрүне болу берген.

Бо үенең дургузунда шүш-ажылга хандыкшылдыг индий улус алызындан аажок улут чедиишкиннерлиг апарган. Индияның массалыг информацияга чепсектеринге калбаа-биле пергап турары статистика сан-медээлерин харын ол дүгайын чугаалап турар. Национал орулга үш ажыг катап, үлетпур продукциязының хемчээли — алды, тәрәә чылдазы — үш катап өскен.

Дж. Неруунуң айыткан хамаарыштас экономиктиг хөгжүлдениң утланыышкынының ачызында чурт ол чедиишкиннерни чедип алган. Күрүне сектору бирги чергениң рольдуг.

Бөгүн ол бүдүрген каңныг 70 ажыг хуузун, нефть тывыскының болгаш ону сайзырадыы ажылдаанының 100 хуузун, хөмүр-дештың барык 100 хуузун, ажылдап үндүрер электроэнергияның 85 хуузун берип турар. Бодунуң үлетпүрүн тургузуп болгаш ону чаартып алырда Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга улуг роль-ду ойнап турар.

«Даг-тывыш, металлургия болгаш машина түдүүшкүн үлетпүрүн тургузарда ССРЭ онза чугула салыышкынын киирген. Ол дузалаамчыны төлептиг сәу-биле бедик үнелеп турар бис» деп, Москва шелдериниң бирээзинге бо чылдың майда Индира Гандиниң адын тыпсырынга суреткаткан байырлыг сүүлгага премьер-министр Раджив Ганди чугаалаан.

Оон ачызында Индия продукциязын дыка хөй хевирлеринге национал экономиканың хереглелин хандырары-биле чергелештир, оларны экспортче үндүрериң база көвүдедип турар.

Бхиланде, Бокарода, Корбеде, Нәрнинде, Хардваада, Дургапурда болгаш еске-дээ хоорайларда будурулгелер советкиндий найырадың дэмдектерни болу берген. 30 чылы 1985 чылдың февральда болган ийи талалыг экономиктиг кады ажылдажылганың ачызында чуртта улут 58 үлетпүр болгаш еске-дээ объектилер тургустунган, а 30 хире будурулгелер төлевилээшкинниң болгаш тудуушкунуңу үе-чадазында турар.

А бо чылдың майда Р. Гандиниң Москвага албанның аянчоруун кылып чореэнинең үезинде 2000 чылга чедир садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганың кол үглешкышкынарының дугайында база Индияга чамдык чугула объектилерни тургузарынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга дүтәйында ат салдынган дугуржулгалар ийи талалыг харылзааларга улут ндигни бээрн чугаажок.

Совет специалистериниң деткимчези-биле тутнан заводтар Индияның дөөкүү болгаш каңының 40 чыгам хуузун, металлургия продукциязының барык 80 хуузун, даг-шахта продукциязының 40 ажыг хуузун, энергетика дериглериниң 55 ажыг хуузун будурүп турар. Олар чүгле ажыл-агыйжы эвес, харын социал улуг ужуурдузалыг. Ынчалза-дае чурттуң социал болгаш экономиктиг берге айтырыглары ам-дае хөй. Ол соруглаарны шинтирлеп алырынга ништикегде-дае, дашткыга-дае тәйбың эржок чугула деп, Р. Ганди каш удаа медеглеп келген. Кезадае каттышпастар шимээшкинниң үндезилекчилериниң бирээзи хамаарыштас Индия ынчангаш тарын тәйбыңны ыңгээр. Индияга удур дайынны каш удаа эгелеп келген кожаазында Пакистанның шерниг күчүзү АКШ-тың дузазы-биле дүрген темпилит өзүп орер. Дашткыдаан детектирген янзы-бүрү дерзин организациялар база хедептп турар.

ССРЭ-ниң болгаш Индияның улустарының толбаштырган найырал үелерниң шыгалдазын тудуп эртken болгаш шагдан бээрги бижыг чаңчылдарлыг, ол найырал Азияга болгаш бүгү делегейге тәйбыңны бижыглаарынга чүгүлә сылыышкынны киирип турар деп, хөй-иелиг ажылдакчы, «Улустер аразынга тәйбыңны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинни шаңналының лауреады Аруна Асаф Али индий найысылалдың хөй-иелиг хуралынга медеглээн.

Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дүтәйында кереэ дайын кыжанышта удур демисеглиг идепкейжидерниң эрге-ажыктары-биле дүгүүн турар деп, Махараштра штаттың чурттаага тудуунуң министри В. Субраманиам хөй-иелиг Бомбейге болган хуралынга медеглээн. Совет Эвилели биле Индия тәйбың дээш, делегейдеге дүшкүүрүүт чорукту чаварыдыгар дээш, боо-чепсектерни, хамаатыг мурнунда ядролуг чепсектиг, эңдере будурерни, ындыг чепсектиг космос делгемнете неперединр чорукту болдурбас дээш кады турүүн турар деп, ол ойлгын. Делегей реакциязының күштериниң чижээнинишкинерниге удур совет-индий көрээ Индияның ойыыл чок чоруунуң идепкейлиг магадылалы болу берген деп, индий журналист Р. К. Каранджиа демдеглээн.

[СЭТА].

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГА ЧОРУП ТУР

Кызыл—Сарыг-Сеп оруунуң 20 дугаар километриниң чогунда солагай талаже эвээ чоруткан орук хемче углеваш, долгандыр арга-ыяш бургээн, делегем девискээрлиг пионер лагериге чедирил келиш. Оон улуг эжиктиң аксында «Ю. Гагарин аттыг пионер лагери» деп чараштыр бижээн болгаш «Кирип моорлеңер» деп чалаан.

Эртемнииң чеди шак ужей минута. Лагерьниң төвүнде пионерлер түрескелдиниң чамыдан медээчиниң эдиктизи чаңгыланган соонда, беш минута хире болганда ак-ак хөйленгеннер, кызыл галстуктарлыг пионерни оолдар, кыстар боттарының чүрттеер корпустарынга чаңгыс чыскаалыптылар. Куш-культура башкызы Митаев Мижит-Доржу эртенги гимнастикаже үнүп келген бүгү лагерьниң командылап алгаш, Кеа-Хемниң чараш эриктеринге биргээнинге эккелди. Пионерлер эртенги гимнастиканы маңнаары-биле эгеледелер. Оларның сергек, чиик деп чүвезин магадавас ортакок, суле шимчээшкиннерни тода, чаңгыс вай кылып туралын киеерге, чарашла-дыр!

— Эртенги гимнастика доозулду, чемнонирнге белеткеникер! — деп, командаңы башкы берген соонда, үрүглер, оолдар корпустарывыче хөлүүй конгуг чоруптулар.

— Лагерьниң хүн чүрүмү — үрүглариың куш-дамыр дадыгыяшкыныңга, куш-культура, кадыкшылга ажыгын чорудаарынга таварымчалыг кылдыр тургустунген-дыр — деп, куш-культура башкызындан айтырып, сонуургадым.

— Бо пионержи чайгы сезонда бистиң Юрий Гагарин аттыг пионер лагеригге барып муң хире школачылар дыштанып, кадыын эккиндип алганнар. Чайгы үеде школачыларның дыштанылгазын организастыг, ажыктыг кылдыр эртирери — бистиң кол сорулгавыс. Ынчангаш чаа өредилге чыгаанче киреер бетинде школачы бүрүзү эки дыштанган база куш-дамыр талазыбиле дадыкшын туралын чедип алыр дээш бистиң пионер лагеринииң башкылаар коллективи ол талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткулаан.

— Чижек кыдыр чүнү айтып болур силер?

— Спорттуң чамдык хевирлеринге лагерь спартакиадазын чоокта чаа эрттирген бис. Анда 6 отряд шупгузу киришкен. Ол спартакиадаңың программазында спорттуң волейбол, баскетбол, күреш, эстафета, узунун халыыры база стол теннизи дээш ышкаш массалыг хевирлери киргеп. Бисте школа назыны четпээннер болгу база ажылдап турар. Ол болуп скакалкага мергежилгелер кылырынга киришкен. Спартакиада организастыг эрткен — деп, башкы М. Мижит-Доржу кысказы-биле харыылады.

Мен оон-биле кадыг лагерьниң спорт шөлүүнүң дериттингенин сонуургап, корупчордум. Делгем аянда спорт комплексинин тургускан болгаш дериг-херекселдерни аңгыыры будуктар-биле чарашты будаан. Спорт комплексинде волейбол, баскетбол база футбол ойнаар шөлүүгештер, чиик атлетикага болгаш ниити куш-дамыр белеткелиг чорудаар комплексти школачылар донтаамал ажылдап келгеннер.

Ю. Гагарин аттыг лагерьниң пионерлери комазында В. Дубинин аттыг болгаш «Строитель» пионер лагерьлеринге спортчу аалдаашкыны график ёзугаар чорудун, маргылдааларны эрттирип турганнар. Ындыг оюннарны организастаарын башкылар Олег Дева, Лидия Строгова, пионерлер Улуг-Хемниң Арыскандан Аяс Айыр-Сеңээ, ол-ла районнан Эдик Дыртык-оол, Чадаанадан Шолбан Ховалыг, Өвүрден Хеймер-оол Кыргыс болгаш оон-даа өскелер кызымак чорудуп турао.

Пионержи хөлүү чай удеваас доостурунче чоокшулаан. Ынчангаш оон байырлыг хөгдымышкынында болур куш-культуржу хемчегларге болгаш янзы-бүрү спортчу маргылдаалаарга белеткелди пионерлер чорудуп эгелей бергеннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: лагерьде эртенги гимнастика; баскетбол оюну.

Авторлуң фотолары.

«ДАМЫРАК» ЛАГЕРЬДЕ

Авгетыда совхозтар аразының «Дамырак» пионер лагери бирги сезонда үрүглериң дыштанылгазын эки организастаан. Бо лагерь республикада совхозтар аразының тос пионер лагерьлериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, областың профсөвилелдер чөвүлелиниң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Лагерьге эрткен ийи сезонда колдуу-ла бүдүн болгаш чертык өскүс 120 ажыг үрүглар дыштанган. Мурнунда чылдарда бо пионер лагериниң чайгы дыштанылгага белеткели багай деп хомудалдар эвээш эвес турган. Бо чылын районнуң профсөвилелдер комитеди, улус өредилге киидизи, совхозтар директорлары оны өй-шеанда септеер, дериг-херекселдер-биле хандырар, ажылдавр кадрларны четчелеер дээш эрээн ажылдаоны кылган. Үрүглариың удур дыштанып чергери тавырымалыг, аъш-чеми элбек болгаш пионерлер чайны солуп, ажыктыг кылдыр эрттиргеннер.

«Дамырак» пионер лагеригге школаларга хөй чылдарда ажылдаан, өрге-дүржүлгелиг, үрүглар-биле ажылдап билир башкылар коллективи тургустунган турган. Оваар лагерьниң начальниги Аяктеты ортумак школазының башкызы К. Сеспел, ол-ла школаның куш-культура башкызы, улуг пионер вожатыйы М. Монгуштуң удуртулгазы-биле чайгы уеде кылып чорудар ажылдың планын тургускаш, ол ёзугаар ажылдап келген. Пионержи дружинаның отрядтарының чөвүлели оюн-тоглааларны, туризчи походтарны, куш-ажылчы дыштанылганы организастаарынга башкыларга улуг дузаны көргускен.

Кижизидиргеч башкыларның удуртулгазы-биле өөренникчилер хөй солун оюн-ларны, конкурстарны организастаан. «Ногаан өрге — өөрүгүүс», «Адалчывык — тоол» деп темаларга конкурстар, хева-солуунар конкурузу, чыс. кавалдың болгаш ырының көрүлдези, хоглуглериң болгаш тывыңгыларының клуву үрүглерге уттундурбес боон артган. Башкылар өөренникчилериниң угаан-бодал сайзыралын бедидеп-биле чергелештир, оларның куш-ажыга кижизидилгезинге база улуг кичээнгейни салган. Лагерьге Аныяктарның болгаш студентилериниң ХН бүгү-делегей фестивалынга турескаткан неделеның программазынга дүүштүр спортка, кинаөны организастаан. Пионерлер бут бамбүүнге, шыдыраага, шашкыга, күрешке, бас. кетболга маргылдаалаарны эрттиргеп. Оны организастаарынга пионер лагериниң куш-культура башкызы Ф. Ондар, кижизидиичи башкылар В. Сава, С. Хомушлу, Л. Хомушку идепкейлиг киришкен. Фестивальдың эртер түрлер хүннеринде үрүглар өдөө турескаткан куш-ажылчы субботникке киржип, чаа столовая тудуугга ажылдаан.

«Дамырак» пионер лагеригге дыштанып турган үрүглаарга куш-ажылдың хоочуну, Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ның тудугжузу, Ленин орденниң эдилекчизи К. Б. Ооржак-биле ужуражыгга солун болган. Хоочун тудугжу үрүглерге бодунуң эртнен үезинии, тудугжунуң мергежилгелиг дугайында чугаалап берген. Софияга болган Аныяктарның болгаш студентилериниң IX Бүгү-делегей фестивальның киржикчизи, Барлык ортумак школазының башкызы С. Х. Кунгуге фестивальга киржип чораанының дугайында сактыышкынын үрүглараа сонуургаткан. Ужуражыгга соонда аныяктар фестивальга турескаткан КВН болган.

Сөөлгү сезонда «Погранични», «Дружба», «Солнышко» деп отрядтарга 60 хире үрүг дыштанган. Өөренникчилерден Уля Сарыглар, Адыгжы Нечыт, Саяа Шолбан, Лада Сарыглар, Сонгуада Саяа, Раа Саяа, Буян Саяа лагерьге организастап эртиргеп конкурстарга, маргылдаалаарга, субботникке идеп, кейлиг киришкеннер.

Пионер лагеригге дыштанылганы моон-даа ону организастаарынга шаптыктап турар чүүлдер база бар. Шекпээр, Барлык, Эрги-Барлык, Авгетыы школалары пионер лагерьлеринче дыштанып үрүглары хөй-биле чорудуп турао болза, Аксы-Барлык, Хөндерген, Бижиктиг-Хая школалары шүүт чоруптайн туралы канчап-даа тавтыкпас. Лагерьни аъш-чем-биле хандырып турары багай хевес-даа болза, ногаа, сүт, сметана аймаа колбейн баргылаао таварылгалар турган. Лагерь девискээрниге херим черек, эрги корпустарның капитай септелгезин чорудары база негеттинип турар. Совхозтао бо ажылды толга алыр ужурлуг. Кинону эрткен ийи сезонда чүгле чаңгыс катап көргускен. Районнуң кинофикация черинге, совхозтарның профсөвилел комитеттериге бо дугайында айтырыгны хөш-даа тургускан, шиитпир чок. Кедээ ажыл-агый министерствозу биле профсөвилелдер комитединиң аразында маргылдаалыг айтырыг база бар. Совхозтар аразының пионер лагерьлерин кадыг, чымчак инвентарь-биле совхозтар хандырар ужурлуг. А Кедээ ажыл-агый Министерствозу ол дугайында кандыг-даа айтыкшыны бербээн болгаш районнуң совхозтарын лагерьни дериимнерден ойтаваан. Ынчангаш бо лагерьге орун-дөжекти, матрац, чоорганнарны школалардан дилеп салган. Маргылдаалыг бо айтырыгны үзе шиитпирлээр ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

АРЖААПГА КЕЖЭЭ

«Совет Тыва» совхозтуң девискээрниде Чүрек-Доргун аржаанды чурумалдыг чараш черде турар. Кадыкшылын эккиндип алыр дээш кижилер чай дургузунда оон үзүлбес. Совхозтуң талазындан аңаа ажылчыннар дыштанырыңга таварымчалыг хандырылганы тургузуп турар.

Дыштанакчыларга кежээлерин организастап турар. Совхозтуң дирекциязының болгаш партия комитединиң тускай планы-биле аңаа массалыг ажылдарны чорудуп, концерттерин көргүзүп келген. Ындыг кежээлеринге бирээзинге улустуң сураглыг артистери Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар ужураашыышкын кылганнар. Оларның үран чүүлге барааалгадып келген ажыл-амыдыралының дугайында солун чугаалары болгаш концерттери-биле кадыг совхозтуң агитбригадазы дыштанакчыларның киржилгези-биле концерт дыка солун эртнеп. Концертке Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң малчыны Сергей Чимит-оол, Кызыл районда «Х Улус хурал» совхозтуң човаачызы Бегзин-маа Соңуп-оол болгаш Хову-Аксыдан Чондан Чалаев, Чыраа-Бажыңдан башкы Куулар Кара-кыс болгаш өскелер-даа көрүкчүлерин сонуургадып, оларга мактатканнар.

К. НАТПИЯ-ООЛ.

Бистиң башкыларывыс

ЧҮТКҮЛ ТУРДА

Бүрен-Хем суурда, черле ыяксаа бүдүн совхозта, оку таныыс кижи чок. Улуг-биче орус, тыва улус оны шупту «башкыбыс» дижир. Чээрби сес чыл дургузунда бо районда (волдуунда бо суурда) башкылап ажылдап чоруур. Кызылдың башкы училищезинге өөренип турган. Училище соонда аныяктар удуртуп, комсомол секретарынга элээн каа чыл болган. Аныяктар ортузунга ажыл келир үеде башкы ажыл-чорудулгазынга дуза-домак болурундан өске, шаптык черле болбаан. Улус-биле ажылдарынга чаңчылтын, амыдыралчы туружуңуң хынын тыва берген. Өгленип-даа алган. Кол-ла чүве— эки ажылдаары болуп турган.

Училище соонда алды чыл чедип чорда, аныяк башкы Евгения Ивановна Комлевены Кеа-Хем районче ажылдаары-биле чоруткан. Бичезинден өзүп доруккан чери, чаңын биянар чонунуң ортузунга ажылдаары аңаа өөрүнүүр болганы чугаажок. Аныяк кижиниң амыдыралчы туружунуң хевирлеттинеринге оон чаш чылдары, ада-иезинең кижизидилге талазы-биле чаңчылдары, кадыг оймап өскен эш-өөру безин ону-салдарлыг болбайн канчаар. А Евгения Ивановна амыдыралдың кадыг-берге-даа талаларын, чаа амыдыралдың үндезилеттинип келгенин көрүп келген.

Адазы Иван Варламович Кеа-Хем уну ол девискээрге чаа амыдыралды тургускурунга үдүүн киирип чораан кызыл партизан. Ол ядыы кижилериниң талазынга чоруп, орус-тыва чонуңуң найыралының быжыг доңуп баглашканнарының бирээзин. Оларның ог-булезинге үрүглары сес кижи турган. Оларны азырап өстүрери ындыг-ла белеп эвес болган. Үениң байдалы база нарын, берге. Ынчаардагы тыва бедүүн кижилер-биле олар чайгаар-ла аралажып, таныжа берген, бар-чогум айтыржыр, дузалажыр тургулаан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Тус черниң эң мурнакчы идепкейлиг кижилериниң бирээзин Иван Мальшев баштайгы чылда-ла фронтуже аттанылыкан. Женяның адазы бичии үрүглары-биле арткан. Үрүглариың адазы дайын шылүнден эвээ келбээн. Колдуунда кожаларының дузазы-биле бут кырынга туруп, өзүп келгенин ол ам сактып чүгаалап турар. «Кыштаг черге Чамбалдоо деп кижиниң аалынга, Саора үгбейиңиң холунга өскен бис»—деп Е. И. Комлева ам эргим чылыы-биле чугаалап орду. Бичезинден-не тыва үрүглер аразынга ойнал өскен болгаш, тыва дылга база чугаалап өөренип алган. Кедиинде барып холушкан өөренникчилерлиг школаларга башкылап ажылдаарынга база идиглиг болганы чугаажок.

Малышевтериңң салгалы Кеа-Хемде арткан, ол ында безин үш кижи бар. «Бурунгаары» совхозтуң директору чораан Н. И. Малышев база оларның кадыг терээни. Кызылда-даа ажылдап турары бар.

Районга башкылап келгенинден бээр чээрби сес чыл эрткен. Бо аразында ол зөйлүү көрген, колдуунда биче комплектилиг классчар-биле ажылдап, ачы-ачылы классчарның өөренникчилерин болуп аайы-биле өредип турган. Ол черже берге ажыл. Чаңчыгар апаар. Евгения Ивановна Комлева аныс черле кызымак кижи болганы биле шак ынчаар үр чылдарда ажылдаан. Бүрен-Хем школазынга база үр-ле болган. Эге классларге ажылдаары тарыысалгалыг, берге-даа. Өөренникчиниң оон соңгаар өөренирининг үндезин базазы ынчан калдынар. Күш-ажылчы чаңчылдар, ажыл-чамдаа ынчан колдап хевирлеттинер. Ажылынга бердинген мурнакчы башкы кылдыр өзеринге кызымак чүткүл, чаа чүүлдерден кеззээде хомудаавазы, коллективтиң күжүнге деянары дузалап келген. Чеже-даа билир болза, чаңгыс башкы бүгү чүүлдерни чаасскаан кылып шыдаавас болгаш шак-че-даа чедишпес. Кайы-даа школа коллективинге тургустунген башкылаашкын ажылының эки чүүлдериндеп ол өөренип чораан. Билиг бедидериниң курстары Евгения Ивановнаның чедишкинниг ажылдаарынга дузалап келген.

Бүрен-Хем суурнуң чаартыкгазы-биле кадыг оон ажыл-херектери бүрүнгаарлап, өөрүгүүс кижилернии-биле бир домей, чоруп ооган. Шагдагы турганыңга амгы суурну көнчап дежээр. Суур хоорайдың аянныг: улуг делгем Культура бажыңныг, ийи кават дөш школалыг, магазин, ясли-сад комплекстиг түлээп алышкын пунктузу... Хып дээп аныяк башкы тургаш, хе-ээ... ортузунга ногаа остүрерин, уран-чараш кылыглар даарап кылырын-даа неттередип турган. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң оюн-концерттеринге бола ырлаар. Ам харын назы дегүксел, кадыг шала арай супервизоваңындан хөй-ниитү ажылдарының чамдыызындан хосталган. Ынчалза-даа Евгения Ивановна школазында-даа, совхозта-даа хүндүлүг дагдыныкчыларның бирээзин, башкы ажылынга хөй чылдарда дүржүлгазындан херек апарган таварылгада дуза көргүзериниң черле чажам дивес.

Башкы дээрге хөйге эң-не чеп ажыглаар апаар, а башкылар боттарының өөренникчилериниң ада-иелериниң, черле ниити чон оргузунга база бо ажылче кичээнгей салырын хоочун башкының онзалап айтып турары чеп-тур деп бодадым.

Чаа өредилге чылы удеваас эгелээр. Чымыштыг, нарын ажыл база-ла уламчылаар. Евгения Ивановна бодунуң школазының дугайында мынаар чугаалап турар:

— Школа реформазым ёзугаар ийиги өредилге чылы эгелээр. Бистиң башкылар коллективи колдуунда ажылывысты чаа негелделерге дүүштүр эде тургускан бис. Кылыр ажылдар ам-даа хөй. Чогум коллектививис ажылгыр, найыралдыг улус. Эрткен өредилге чылын эки дооскан бис. Чаа өредилге чылында улам чаазы-биле ажылдаары мээң база хүлээлгем. Кижизидилге ажылынче онза сагыш салыр ужурлуг бис, өредилге биле кижизидилге чаңгыс ээй чорудулга болганда, кемдыдаа кичээл хемчег бүрүзү уругларны билиглерге өөредип, төлептиг мозу-будушке хевирлеп кижизидер апаар.

Девискээрин айырып-көөс чечектер, кат-чимис бүргээн, Бүрен-Хем суурда бир-ле бажыңның соңгазындан чыгыы орайга дээр ешпес. Оон ээлп хоочун башкы белеп-не чаасскаазырал чалгаараавас, аныыолунуң уругларының (шупту дөрт кижи) кырган-ааязынга бо-ла аалдап чедип келирлер. Башкының үш оглу үжелээ. Кызылда чурттап, ажылдап турарлар. Оларны ааязын хоорайже чоочшуладыксаза-даа, ааязы ынак булунундан белеп-не чоруксээс. Бердинген ажыл-херээн ол каап чорбаспаа. Е. И. Комлева ынчаш ажылынга чүткүлдүг, кызымак, шоолуг эскертинмес бодүүн башкылар республиканың школаларында он-он. Олар чурттап, амыдап турары суурларының ажыл-херектери дээш кезээде сегыжы аарып чоруурлар.

Б. ДИРЧИН.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың № 11 профтехучилищези

1985—1986 өредилге чылында дараазында мергежилдерниң бедик мергежилдиг ажылчыннарын белеткээри-биле сургуулдар чыырын чарлаа турар:

1. Аппаратура таврыштырыкчызы.
2. Аппаратура эптешкиниң.
3. Аппаратура слесары.-электрикниң.
4. Токарь-универсал.
5. Фрезеровщик.

Училищеге 10 класс дооскан билиглиг оолдарны болгаш кыстарны түлээп алыр. Өөренир хуусазы 1 чыл. Сургуулдарга шупгузугга айда 85—93 рубль стипендия бээр.

Училищеге өөренген хуусазы ажылдың үзүлбес стажынга кирип саналар.

Чуоттаар чер черегээлерлеге ажыглыкчыдыр тутнам общежитие бээр.

Училищеге киреринии шыгыдаазы чокка, беседалашкан соонда — августуң 30-де киир сөөлээр.

Училищеге медицинскиниң справкам кижилер чиигелдеңнер негелделер-биле дээди азы орто-мак тускай өредилге черинге киирер эргелиг.

Училищеге киреринге чугула документилер:

1. Училище директорунуң адынга биледиришкин.
2. Орто-мак билиг дугайында аттестат.
3. № 286 майыктым эмнии шыңызылгазы.
4. Сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден харак-теристика.
5. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруу.
6. ВЛКСМ кежигүнүери — комсомол биледи болгаш үчет карточка, шерег албанныглар —шерег биледи азы киир бижээн шыңызылга, паспортту — бодуунга ол чоруур.

Училищениң адресизи: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 141, хүлээп алышкын комиссиязы.

Тыва АССР-ниң Аъш-чем үлеттүр министерствозу 1985—1986 өредилге чылында 10 класс доосканнарны түндүгү салбырга дараазында мергежилдерге өредирибиле түлээп алырын чарлаа тур:

Бызырыкчы-ажытчан-дагган кылынчызы, ажыктыг кайындырыкчызы, Формовщик, эптешкиш-слесарь. Өөренирининг хуусазы 1 чыл. Эредилгеге Тыва республикабсоюзтуң кооперативтиг училищезинге чорудар. Айда 70 рубль стипендия алыр болгаш общежитие-биле хандырар. Ребонналардан киирерин күзээннер хлеб заводтарының директорларындан өөредип чоруткан бижии алыр.

Айтырыглыг кижилер дараазында адреске келир: Кызыл хоорай, Заводская кудумчузу-2 Аъш-чем үлеттүр министерствозу. Телефоннары 4-15-81, 4-13-12, 4-10-76, 4-11-51.

Кызылдың аъш-чем садыы дараазында тускай эртем чедип алырын күзээннерни курстарга түлээп алыр:

1 Контролёр-кассир, өөренир хуусазы 6 ай.
2 Кассир, өөренир хуусазы 3 ай.

Өөренип турар үезинде 54 рубль стипендия төлээр. Өөренип турган үезин күш-ажылчы стажже киир саналар. Курстарга түлээп алырын неделя сонында будун чыл дургузунда дараазында адреске чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу 29, кабинет 7, телефон: 2-54-36.

ДОСААФ-тың Кызылда шкоазы секретарь-машинистер курстарынга өөренникчилер чыырын чарлап тур. Курстарга 8—10 класстарны дооскандарны түлээп алыр. Өөренирин дээш 85 рубль төлээр. Өөредилге 1985 чылдың сентябрь 2-дем эгелээр. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 49, телефоннары: 2-27-75, 2-25-28.

ТВ

АВГУСТ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бирдингир-даа бол, элдептиг». 10.00 — «Чайгы түлүк ажылдың ырлары». Топ телевидениниң болгаш бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хорунуң концерти. 10.40 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.30 — 11.35—Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Практикага ыңаттынгаш». «Огород для огорода», «Все зависит от человека». Теледок. фильмнер. 15.25 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ф. Липс ойнаар (баян). 15.50— «...Он алды чедир болгаш оон улуг назы». 16.45 — «Бистиң өөнүүвүс Индия». 17.30 —«Серенада» хөгжүм дерекселдериниң конкурсу ойнаар. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи: айтырыглар болгаш перспективалар. 2-ги дамчыдыыга. 18.30 — «Чудеса оптики». Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дельцы». Документалдыг телефильм. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 21.35 — Индияның артистериниң концерти. 21.00 — «Ут». 22.20— «Минго-чаур». Документалдыг телефильм. 22.20—Бөгүн делегеде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАҢ

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Художники братья Ткачевы». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.35 — Владимирниң кулуне филармониязының «Русь» деп инструменталдыг хореографтыг ансамблиниң хоргузуу. 9.15— «День в парке культуры и отдыха». Уран-чечен фильм. (КУДР) 10.05 — Аваанның школазы 10.35 — Уругларның уран чүүл коллективтериниң киржилгези-биле совет ырнын концерти. ЗеленоГура хоорайдан дамчыдыыга (ПУР). 11.25 —«Этот неугомонный Андрей Васильевич». Документалдыг телефильмниң бештейги хоргузуу. 11.45 — Топ телевидениниң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херек-селдеринии үлегерлиг оркестрининиң концерти. 12.10 —«Волны Черного моря». Сес сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 17.15 — Испан дыл. 13.45 — «Здравствуйте, я ваша тётя». Бижимеддиг уран-чечен телефильм. 15.25—Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амыдыралы». Чагытай хөлге каникулдар. Юннаттарның ажыл-херээ. 18.50 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвүү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — куш-ажылчы шөлүнүң 27 декадазы». Август 18—ССРЭ-ниң Агаар Флодуму: хүнү. Дамчыдыыга Кызылдың авиабудургелгезиниң ужудукчузу В. С. Белекпен киржир. Кускуу дүжүт ажаалдазынга белеткел дугайында рейд. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумер, чаштар!», «Не хочу я не буду». Мультфильм. 20.15—«Мередиң узорое». Документалдыг телефильм. 20.30 — Ритмниг гимнастика. 21.00 — «Ут». 21.35 — 23.00 — «Крупный разговор». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр. Бичe чаастаар, дыңмыраар. Соңгу-барыын чүүтен хаттың дүргенн секундада 9—14 метр.

Дүне 10—15 градус, чамдык черлерге 2—7 градус чыыш болуур. Хүндүс 21—26 градус, чамдык черлерге 14—19 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аазыр, дымыраш чаастаар. Соңгу-барыын чүүтен хаттың дүргенн секундада 9—14 метр. Дүне 11—13, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

Кино

АВГУСТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Милый друг» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэтти» 9.40, 13.20. «Таинственный старик» 11.30, 15.00. «Бобби» 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сыновья Большой Медведицы» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Законный брак» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Одна ошибка» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Семь стихий» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-35-5' чарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийин амыдырал болгаш үлеттүр «кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүү кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдыстыңын 2-41-27, информасио кылдыстыңын 2-20-60, культура кылдыстыңын 2-23-54; колээ ажыл-агый кылдыстыңын 21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп «келбей» барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3100

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном савдазының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00185

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 190 (12890) | 1985 чылдың август 16, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

МАЛГА ҮНЕЛИГ

Благовещенскиниң «Кедр» ажыл-агый институдунуң оредиге-будурүлге ажыл-агыйының М. Зазулиге удуртқан звенозу ампы үеде шынааларда, шөлдерде ажылдап турар. Тараа культураларының дужудуп ажаалтарга шөлдерге артқан саваңны механизаторлар болуп, түрмектээн сиген-биле кады малдың хоолуглуг чемин белеткеп турар.

Моон мурнунда чылдарда саваңны шөлдерге сараттап чаптар тургай. Ол саваң ажыглаттынмайн келген. Ам моон соңгаар чаңгыс-даа килограмм саваңны чидирбес — бүрүн ажыглаар. Саваң боягуш сиген холуксалыг мал чемин белеткээринге технологизазы нарын эвес.

(СЭТА).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

БӨГҮНГҮ БОЛГАШ ДААРТАГЫ ХҮННҮҢ ДҮЖҮДУ

Чүрттүк шөлдеринде күскү ажылдер амгы үеде кижин тудуп чоруп турер. Хой районнарда тараа кезилдези үргүлчүлевишаан, картофельда ажаал елыр үе келген. Ногаа болгаш кат-чимис ажаалдазы кежер чылдың дужудуп өстүрериге белеткел кылдыр күзүн чаштырар культураларның тарылгазы үлеминга калбаргам.

Бүгү ажылдарны комплекстиг, бодамчалыг чорудуп турар черлерде үре-түннелдәрниң бедик болуп турарын мурнакчы колхозтарның болгаш совхозтарның дужулгазы бадыткаан. Чижээ, Липецк областың хой ажыл-агыйларынга интенсивтиг технологияларны чедиишкинниг ажыглап турер. Оон түннелинде тараа культураларының чаагай дужудун өстүрүп алган. Дужут ажаалдазынга техниканы үлүг болуп ылдыр ажыглааны тараа кезилдезин болгаш бастырылгазын дүргедеткен, чидирилин эвээжеткен. Дужут ажаалдазыбиле чергелештир 1986 чылдың дужудун өстүрериге белеткелди база чорудуп турар. Органиктиг болгаш минералдыг чемнигниңдиглелерни ажаадаган, клиниргээн черлерге сингистиргеп савлунда күзүн чажар культураларны дораанна тарып турар. Районнуктан болгаш бедик шыналыг үреэннерни чаштырган. Ажылдың интенсивтиг методтарын моргежиндир азыглаалы дужут ажаалдазының келир чылга белеткелдиң темпилерин дүргедеткен.

Амгы ажылдарны Киев областың агроүлетпүр комплексте-ринде база ынчаар чорудуп турар. Тарааны бастыраарын дооскаанның болгаш күргүнге тарае седарының бөш чыл планын күүсеткенинең дугайында медээлер областың хой ажыл-агыйларындан кээп эргээн. Келир чылдың дужудунуң үндезинни ында тургузуп турар. Областка 240 муң гектар шөлге күзүн чажар кызыл-тастыг тарылыр сорулга салдынган. Оң дээрге, Украинада эң-не хой гектар шөл болуур. Күзүн чажар кызыл-тастың тарылгазын интенсивтиг технология өзүглээр чорудуп турар.

Ындыг шөлдерни чүрттүң өске районнарында база кааптып турар. Мөңге чижек кылдыр Москва чоогунда ногаа-хозтарның болгаш совхозтарның шөлдерин айтып болур. Ол ажыл-агыйларның байдалдарынга таарыштыр ында хой чылдыг сиген тараан шөлдерге, хамыктың мурнунда медет тарып турган черлерге тараа культураларын чаштырып турар. А ол шөлдерниң чоогунда дужут ажаалдазы үргүлчүлевишаан. Бир хонуштээ-ле 20—25 муң гектар шөлдүң тараа культураларының дужудун ажаал алыр болгаш 60—65 муң тонна тараанны кургадыр ергенең Москва областың агроүлетпүр комплексининең материал-техниктиг базазы бе-рип турер. Хой ажыл-агыйларда дужуттуг ажылдар ажаал ап турар. Дужуттуг ажылдар алыр арга кезилдени 4—5 хонук мурнай эгелээринге, чыдыктан тараанны чидирилге чаа кестирериңе, бастырарынга идиглиг дээрзам практика бадытаап көргүскен.

Тараа чидирилин эвээжедириниң болгаш Болдурбазының ажыктыг өске-даа ергелериниң Краснодар шөлүнүң, Сибирьниң дыка хой ажыл-агыйлары ажыглап турар. Чижээ, серилиг шөлдерге тараанны бастырарында хөйү-биле организастаер. Ол ергелиг ачызында тараанны сает чокка дүрген кескеш, баш бурунгаар белеткээн кыры серилиг шөлдерге чидирип, ында кургадып, бастырып, ажыглап турар. Аттаар-бойдустуң байдалдарындан тараанның хамзарылгалыг болу бээр чорууң ындыг ергелиг дужудуруң дугайында сагыш салыышкыннар үстүнде ажыл-агыйларда тудуш хөлөөлүг болу берген.

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң август 12-де медээзин ёзугаар алырга, чүрттүк дужут ажаалдазы эгелээнден бээр 43,8 миллион гектар шөлдүң тараазын кескен болгаш 39 миллион шөлдүң бастырген, 72 миллион гектарның тарымал болгаш боду үнген сигенмерни кестирген, оон нштинде 59,6 миллион шөлдүң дужудун сиген болгаш семнан белеткээринге ажыглаан. Мал чемнерин белеткээринең темпилер эртекен чылдагыдаан бедик болуп турер.

Литваның, Белгород, Черкасы областтарның тараанныларга дужут ажаалдазын база бедик темпилиг чорудуп турар. Ынчалзажок Казахстеның, Россия Федерацизазының кара хөрзүннүг зевс черлериниң, Волга чоогунуң чамдык колхозтары болгаш совхозтары тарае кезилдезин, сиген белеткелин оожум темпилиг чорудуп, ажылдың шынарын чаныздырып, дужуттуң чидирилин болдуруп турар.

Горький, Рязань, Саратовтың областтарның колхозтары болгаш совхозтары шөлдерге ажылдарны четпес оргенизастеп, комплекстиг арга-биле чорутпайн келген, келир чылдың дужудунге белеткелди кошпаткан. Ол ажыл-агыйларда байдалды эңнеңдер талазы-биле шиптирилиг хемнегларни дүрген албас болза, 1986 чылдың дужудунге улуг когарадылыг болур ийик. А курлавырлар бүгү ашыл-агыйларда бар: оларны мергежилиг ажыглаары негеттинип турар. Курлавырларны бүрүн ажыглаарын бичии-даа саадырбас болбас.

(СЭТА-ның корр.).

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Бистиң амыдыралывыста шиптирилеп турар айтырыгларывыстың мурнувуста түрүп турар сорулгаларның хемчээни улуг, нарын болган түдүм, масса чонуң чогаадыкчы ажылының, оон күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейниниң, идейлиг бүзүрелиниң ролю улам улгадып турар. Чогум-на ынчангаш чүрттүң социал экономиктиг хөгжүдезин дүргедедириниң, кижилелең амыдыраалының бүгү талааларын сайзырадыгайжыдарының айтырыгларын Коммунистиг партия совет кижилериниң мөзүг-шынар болгаш идей-политиктиг даддыгышкынын, оларның үгаан-медерелиниң өзүлдези-биле сырый холбап турар.

СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунга: «Кижизидилге ажылының дээштии, бир-ле дугаарында, ажылчынар, албан-хаакчылар улуг-даа, бичии-даа айтырыгларны шиптирилээринге кайы хире киржип, олар камчаар ажылдап, четпестербиле канчаар демнел чорудуп турарындан тамааржыр. Совет кижилериниң күш-ажылчы болгаш социал идепкейни кедүрери, сагыпга-чурумну быяыглаары, патриотизмни болгаш интернационализмни кижизидери — бүгү идеология ажылының чугула ажыл-чорудулгазы болуур үүкүрлүг» — деп демдеглээн.

Ол бүгү ажыл-чорудулганы амыдыраага боттандырарының ол аргаларын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму тодаратқан. Ук Пленумунуң айтыышкынарын удуртулга боягуш, идеологияның фронтузунуң ажылдакчыларының күжениишкиннери уре-түннелдүр болзун, олар социал-экономиктиг айтырыгларны амыдыраага боттандырарда сырый харыпсаалыг болзун дээш партия организацилары хөй ажылдарны кылып чорудуп турар. Бистиң чедиишкиннеривис хөй. Ынчалза-даа олар биске сагыш-оожургаар азы мактанып хире кандыг-даа эрге бербейн турар. Идеологияның ажылы чер болганга эң-не бедик децнелге турзун, чонуң негелдезин хандырзын, кижи бүрүзүнге чоок, биледингир, чедингир, ыңдыг болганда дээштии болзун дээш ам-даа хөй ажылдаары негеттинип турар.

Кайда-ла кижизидилге, идеологияның ажылының бүгү янчээнгейи күш-ажылчы коллективтерже, партия эге организацияларынче үгланган болдур. Ол черлерде ажыл-агыйжы эки чедиишкиннер түрүп болуур. СЭКП-ниң эзлечеглиг XXVII съездизиң күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үүкүүр сорулга-биле дыка хөй будурулгелер. Ажыл-агыйлар бедик темп-биле ажылдап, носку чедиишкиннерни чедип ап турар. Чылдың түңнели-биле В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Кызыл тудуг» эргелеп, Кызылдың күш фабриказы, Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга будурулгезин эргелеп болгаш өске-даа черлер социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче үүлүп шылгараннар. Тываның электри четинилери, «Тувакоммунэнерго», Шагаан-Арыгның автотранспорт будурулгезин база-ла үргүлчү дең-дескиниң ажылдап, күрүне мурнугга планнарын доктаамал ажыр күүседнп келген.

Ол будурулгелерде, бир-ле дугаарында, ажылчын бүрүзү, кижи бүрүзү күш-ажылды чогаадыкчы ёзу-биле корүп, бодунуң ажылдап турар черинде бүгү-ле чүвениң эң-харыпсаалгалыг ёзулуг ээзи болуп, камналгалыг, хумагалаадыг ажылдап, ажылдың эчис түңнели дээш хүүда харыпсаалгалыг болуурун чедип ап турар. Ук коллективтерде партия, профсоюлел, комсомол организацилары чон ортузунга идеологтуг, политкижизидилгелиг ажылды комплекстиг чорудуп, социалистиг чарыштың хөйге носку, массалыг болуурун чедип ап, ажыл шагы үзер чорукту барык долузу-биле үзүткап турар.

Амгы үеде СЭКП-ниң эзлечеглиг XXVII съездизиниге күш-ажылчы белектерлиг үжуражыр дээш чарыш чер болганда калбарган, ажыл тайныышкынныг чоруп, күш-ажылчы коллективтер бедиктиг социалистиг хүлээлгелерин ап, кижилер ийи дакпыр күженишкинниг ажылдап турар апарган. Чижээ, Кызылдың даараныга фабриказында 25 даараныкчы он бирги беш чылдың хүүда социалистиг хүлээлгелерин, күрүне планнарын күүсеткилепкен. Ам он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ол коллективте күш-ажылдың хоочуну, Күш ажылчы алдар орденниг ийи чергезиниң эдилекчизи, коммунист Р. Сумбаа чарышка кымга-даа тиилеттирбейн, мурнакчыларның бирги одуруунда чоруп орар.

Партия организацияларының сорулгазы — будурулге коллективтериниң мурнакчы эгелээшкиннерин деткип, ындыг эгелээшкиннерге хамаарыштыр агитация-пропаганда болгаш организакчы ажылдарны доктаамал чорудуп, бедик будурулгуулуг, харыпсаалгалыг ажылдаары, медерелдиг сагыпга-чурумчуг болуру — ол бүгү кижи бүрүзүнүң чүгле хамаатты хүлээлгези эвес, харын патриотчу херээ болур деп чүвени ханы медереп биилер кыдыр тайылбыр ажылын чорудары.

«Күш-ажылдың хостуу», «Кызыл түк» дээш ышкаш чамдык совхозтарда малдың өлүп хоргаар чоруу хөй, оон продуктулуу чылдан чылче чаваа хевээр артып турар. Оны чүгле кедээ ажыл-агыйның специалистерниниң, совхозтуң ажылчыннарының ортузунда кижизидилге ажылының четпес чоруп турары-биле тайылбырлап болур. Малды ажаап, кадагалаары багай, фермаларда, хойжу бригадаларда күш-ажылды эки организастаавас, уксажыдылга, тарын боозадыга, селекция ажылдарын чедир чорутпас чүүлдер бар. Чон ортузунга кижизидилге ажылынга оиза улуг рольду ажыл агыйжы чорук, ажылга шыгыы контроль, күүседеннең ынаалдазы, бедик харыпсалга, кижилер-биле ажылдың түңнелдинин чедип алыры дээш демнел ойнаар үжурлуг.

Идеология фронтузунуң бүгү дайынчыларының, коммунист кижи бүрүзүнүң хүлээлгези — кижилер ортузунга ажыл чорударының бузунуг болгаш бедик харыпсалгалыг, херээнге күжүн харамнамайн, дыка-ын бодаваан ажылдаары, совет кижилериниң үгаан-бодалынга, сеткия сагыжынга социалистиг инитнелдиң идеяларының шынныын көргүзери, сес болгаш ажыл-херектиң карыштазын чедип алыры, күш-ажылчы коллектив, ог буле, школа, социал болуп бүрүзүнге идейлиг салдарны чедирери болуур.

Бии-Хемде «Хадыңа» совхозтуң шөлдеринде кек-суланы болгаш чочек-тараанны силостаары-биле кестирип турар. Ында силос комбайннарының ажылы үзүктелиишкин чок. Шынааларда чаагай үнген сигенни Долчаңмаа Эниң-оолдуң звенозу кестирип, белүп, удур саравттап турар. Оларның шалыпчы ажылынга тураскаатқан Күш-ажылчы Алдар түгүн совхозтуң конторазының чанында киискиткен.

Ол звенода вову ажылдарынга хөй чылдарда айгылдаан, бедик дүржүлгелиг ажылчыннар хөй. Александр Манчык-оол — коочун механизаторларның бирээзи. Ол дырбаалтыг трактор-биле мал чемнери белеткээринге шалыпчын чорудуп турар. Мал чемнери белеткээринге шалыпчы ийиниң, ол ыдепкейлиг кижизинчизи — ында ийи үлүгүң күүседип келген.

ЧУРУКТА: мал чемнериниң белеткеленде мурнакчы ажылчын Александр МАНЧЫК-ООЛ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ СИГЕН, ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

(Август 14-түң медээзин, хүү-биле)

Районнар	сиген	семаж	витаминниг долган
Бай-Тайга	18	57	2
Мөңгүн-Тайга	30	—	—
Барыын-Хемчик	35	99	22
Өвүр	27	—	—
Сүт-Хөл	34	59	—
Чөөн-Хемчик	43	—	39
Улуг-Хем	50	16	39
Танды	31	43	76
Бии-Хем	43	10	13
Тожу	20	—	—
Каа-Хем	48	53	42
Тес-Хем	34	78	—
Эрзин	38	12	—
Кызыл	35	154	42
Республика	36	44	41
1984 чылда	22	47	42

Республикада мал чемнериниң белеткелинде 8921 кижи киржип турар, а эртекен чылын 10883 кижи турган. Сигенде улустуң 5241-и хол кадыыры-биле ажылдап турар.

Август 14-ке чедир бүгү сиген шөлүнүң 42 хүүзу кестинген, эртекен чылын 45 хүүзу кестинген турган. Белеткээн сиген — 73119 тонна, эртекен чылын — 50456 тонна турган. Пресстээнни — 24329 тонна, эртекен чылын — 15575 тонна.

Бо чылын эртекен чылдың деннелинден эвээш — 52644 тонна силос салдынган.

Бо хүнмерге чедир демгүлеле 416 гектар шөлде күзүн тарыкчы культуралар тарыттынган. Эртекен чылын бо көргүзүг 2313 гектар чеде берген турган. Күзүн тарыкчы культураларга хөрүн белеткели база телчок оожум, чүгле 7472 гектар белеткеттингем, а эртекен чылын 20212 гектар белеп турган.

Күскү чер ондаорылгазы 277 гектарда боттанган, эртекен чылын оон дөрт катап хөй турган. Чайгы чер ондаорылгазының планы 87 хүү күүсеттинген, бо көргүзүг эртекен чылдың деннелинде.

Республиканың чамдык ажыл-агыйларында тараа ажаалдазы база эгелээн. Ынчангаш бүгү күштү тааржыштыр хүвээры, ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге күш-ажылдың будурүжүлүүн бедидери, ажылдың шынарынче кичээнгейни улгаттырары негеттинип турар. Чер болганга социалистиг чарышты өөскүдүп, бо чылдың болгаш ниити беш чылдың сорулгаларын боттандырар дээш ерге-дүржүлгены болгаш курлавырларны долу ажылдаар төрөл СЭКП-ниң XXVII съездизинге белүүзүнге ол болур.

ОРАЙ КЕЖЭЭГЕ ЧЕДИР

«Саян» совхозтуң мал чемнери белеткелчилерни районда калбарган социалистиг мурнакчы одуруунда чоруп турар. Саянчылар бо хүнмерге чедир 1600 тонна силосту, 900 тонне сигенни белеткеп алган. Ажыл-агыйда мал чемни белеткээн коллективтер база ара-ында чарыштыр. Бо чылын ол чарышка Александр Федоренконуң болгаш Сергей Аксак-оолдуң удуртқан бригадалары шылгарап турар.

Өөн хемниң эриктеринде шынааларга трактор, машиналарның шимээн-даанны демгээр эртеңден орай кежээге чедир үзүктелбес болган. Механизаторлар Мөкар Хертек, Александр Сауленко ажылынга бедик мергежилдиин көргүзүп, эш-өөрүнүң хүндүткелиин чеалап алган.

Сиген талазы-биле чарышка саянчылар шылгарап тураада-ва, ажыл-агыйда витаминниг сиген долгану белеткевейн турары канчаар-даа четпес. Совхозтуң төп шаңында АВМ бар-даа болза, ол ажылдавас. Оны септеп, ажылдавыры эргежок чүгүле.

С. УДУМБОРА.

БАЗЫРЫКТА

«Мурнакчы» совхоз мал чемниң белеткелиниң талазы-биле бо хүнмерде районнуң совхозтарының мурнунда чоруп турар. Совхоз доозукчу чылда ниитизи-биле 3220 тонна сигенни, 300 тонна семажты, 1335 тонне силосту, 50 тонна будун-бүрүнү белеткээр планныг. Бо хүнмерде сиген 1005 тонна, будун-бүрү 50 тонна белеткеттингең, семаж салыышкынын эгелеп киришкен. Базырыктың кайы-даа шөлдеринде эртеңден орай кежээге чедир ажылдаан кижилерниң, машина техниканың даажы үзүктелбес. Ында 24 звенода 250 хире сигенчи ажылдап турар. Совхозтуң директизазы, ында партком, көдээ Совет күүскому, профзавлел комитеди совхозтуң девискээринде бүгү-ле албан организацияларын, бар-ла техниканы мал чемниң белеткелиниче угландырган.

Социалистиг чарыштың 7 хонгаш түңнеп ундурүп турар. Сеолгу чеди хонуктуң түңнелинде хол-биле сиген кезер звенолардан Хертек Сенчай-оолдуң, Будуй-оол Очурнуң, Адыг-оол Доңгактың, Виктор Алдаймың, Доңген Шолбан-оолдуң звенолары мурнаан. Механизастаттынган звенолардан сиген кезериниге Самдан Ворошиловтуң, Дамбыл Көк-оолдуң, керээлиг звенолардан коммунист Леонид Кендиванның сигенчилери эки ажылдаан. Албан организацияларынан Шүй көдээ Советке хамаарыштыр организациялар, Шүй ортумак школазының башкылары болгаш ажылчыннары тиилеткээ болгуваваш, шилчиир вымпелди, акша шаңналын алгылаваннар. Тиилеткээ звеноларга тураскаадып совхозтуң Күш-ажылчы алдар түгүн кедүрген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери доозукчу чылда малга четчир санныг чемни белеткеп, планын ажыр күүседир сорулга салган ажылдап турарлар.

А. КАНЧЫЫР.

ИЙИ КАТАП АЖЫРАР

Барыын-Хемчик районнуң «Сүттүг» аттыгжыышкынының Михаил Сюрюнович Хомушкуга удуртқан сүттатчылар звенозу «Барлык» совхозтуң хой чылдың сиген кезип, ажаал аар черн — Коңгаргай ховузунда ажылдап турар.

— Бо чылын бистиң звено 420 гектар тарыттынган хой чылдың сигенни сүттарып чайладывыс. Бир гектар сүттаттың черден 27 центнер дужут алыр онаалданы 32 центнер медиреп хүлээлгени алган бис. Ам мында сиген кезилдезин колдуунда дооступ турар. Дужут эки. Ийиги кезилдени чорудары-биле 153 гектар черге ийиги сүттатты чоруттувус. Оон өзүлдеп база бараан эвес. Ам бистиң ажылаарывыс ийи хостаалыг сүттатчылар звеноларынга ыяап, ийи катап ажыр күүседир сорулганы салган. Олар хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзин ында сигенниң дужуду, салган хөлээннер хөречилеп турар.

Х. МОНГУШ.

БӨГҮН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫНДА:

⊙ Туйгбу заводунга чаартылга херек ⊙ Малчыннар ажылын түңнээн ⊙ Сиген кезикчилериниң маргылдаазы ⊙ Мурнакчының ижи ⊙ Чарыш хрониказа.

МОСКВА ФЕСТИВАЛЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Аныяктарның болгаш студентилерниң фестиваль шимчээшкининиң төөгүзүнге XII Бүгү-делегей фестивалы чайынналган болгаш уттундурбас ажыннарны кичер бижээн. «Антиимперналистиг эң-сеткил каттыштырылгазы, тайбың болгаш найырал дээш» деп лозун-биле эртекен Москва фестивалы политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган.

Фестивальдың совет белеткел комитеди август 14-те болган бодунуң түңнел хуралында делегейниң ол улуг хемчээлдиг хемчегларын белеткээр болгаш эртиирер талазы-биле ажылдың түңнелин ундурген.

— Фестиваль чедиишкинниг эртекен деп, долу бүзүрел-биле бадыткаан болуур. Чүгле оон киржиккилериниң эвес, харын-да делегейниң депшигелиг бүгү аныяктарының чүректеринге болгаш угаан-бодалдарынга илдең изин ол арттырып каан, аныяктарның делегей чыльяның ыол болуушкуну ол болган — деп, Совет белеткел комитединиң даргазы, ВЛКСМ ТК-ның Бирги секретары В. М. Мичурин хуралга чугаалаан.

Фестивальдың ажылынга 157 чүрттерден болгаш Барыын Берлинден 20 муң аныяк делегаттар, аныяктарның болгаш студентилерниң 80 ажыг делегей болгаш девискээр организацияларының төлээлекчилери, 200 чыгаан зүндүлүг ааччылар киришкен. Оларның ара-ында делегейниң коммунистиг болгаш национал-хостелгелиг шимчээшкининиң суреглиг ажыглаачылары, делегейниң демократтыг организацияларының удуртукчулары, культураның сураглыг ажылдакчылары киришкен.

Делегейниң хөй-ниитизиниң калбак кичээнгейин таваа тутқан аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивальның улуг программазы чедиишкинниг күүсеттингеп.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Көрейни хостаанының 40 чылынга холбаштыр ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң байырлыг хуралы Москвага август 14-те болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, шериг начальниктери, партия, совет болгаш хой ниити организацияларының төлээлекчилери олурган.

Маадырлыг Совет Армия япон милитаризмни шилиндер күштериниң удурланыышкынын чылча шапкаш, бурунгу Көрейниң черинге хосталганы чедирип келген 1945 чылдың август айның үүтундурбас хүннерин бистиң ийи чүрттувустуң улустарының сагыш-сеткилинге кезээде артыр деп, илеткелчи — ССРЭ-ниң министри М. И. Бусыгин демдеглээн.

(СЭТА).

АЛДАРЛЫГ СТАХАНОВЧУЛАРНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Бистиң чүрттувус стахановчу шимчээшкининиң 50 чылын август 31-де демдеглээр. Ужен чылдарның күш-ажылчы маадырлыг чоруктары кеш-кеш салгалдарга үлегер болуп, чедиишкинче хөй-өът кирип турар. Чонуң чогаадыкчы ижи социал-экономиктиг чаартылгаларны чедип алырынга ужур-дузалыг. Ажылчын ачыгыным политика, эртем-биле быяыглыышкыны бо шимчээшкин-биле база харылзаалыг. Чүгле социализм күш-ажылды маадырлыг чоруктун, арын-нүүрүнүң болгаш алдарның хөрээ болдурган. Беш чылдарның дыка хөй маадырларының, чаартыкчыларының эгелекчилериниң ады тоогуже кирер бижиттингем. Чаагай чаңчылдарны чүрттүң будурулгелериниң күш-ажылчы коллективтери уламчылап турар.

Бо чылын стахановчу шимчээшкининиң 50 чылында, чылды күш-ажылчы рекордарлыг доозарын үлээнгеннер ээлээ эвес. Эзлечегде он дөрт норманы күүсеткен шахтёр Алексей Стахановтуң маадырлыг чоруу чүс-чүс кижилерни соруп киирген. Оон үлегери-биле муң-муң кижилер күш-ажылга шылгарап, тиилеткээринең одуруунче киргем. Евдокия болгаш Мария Виноградовалар, Паша Ангелина, Петр Кривонос, Марина Гнатенко дээш еске-даа маадырларны совет чон эң билир.

Стахановчу шимчээшкин коммунистиг субботниктерниң уламчылазы, оон бир хевирн болур. Социалистиг чарышты организастеварының ленинчи принциптеринең херек ыңырында боттанганын ол бадытқаан. Бо шимчээшкин баштайгы беш чылдарның планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиринче ажылчы чонну мөөнээринге. Адечурттуң Улуг дайынынга тиилээринге, хоозураан ажыл-агыйны катап тургузарынга авжоң улуг үлүүн киирген.

Амгы үеде стахановчу чанчылдар улам сайзырал, чаартынып турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, шалыпчызы деп ат дээш чарыш калбарган. Ажылчы эстафеталар, үткүштүр планнар, бригеда кереэзин, камналганың хүүда саны, хүүда бедиткен социалистиг хүлээлге, дагдыныкчылар шимчээшкинни — бо бүгү эгелээшкиннерни деткип турар. Бүгү чүрттә дег, бистиң республикада база партияның XXVII съездизиниң, стахановчу шимчээшкининиң 50 чылын телептиг үткүүр дээш күш-ажылчы маргылдаа чоруп турар. Дыка хөй коллективтер доозукчу чылдың планын хүүсеп бетинде доозарын хүлээнгеп.

Патриотчу шимчээшкининиң юбилейинге үткүштүр алган хүлээлгелерин күш-ажылчы коллективтер күүседип турар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Улуг-Хем ыяш үлеттүр ажыл-агыйы, Кызылдың лесозаводлар АТБ-зинде Ю. И. Малышевке удуртқан чолаачылар бригадазы чартык чылдың онаалдазын чедиишкинниг боттандырган. Ылаңгыя разрез коллективи планнан ажыр 383 муң рубльдиң продукцизазын сайгарган болгаш 50 муң тонна хөмүр-дашты бүдүргеп. Экскаватор машиннистери В. М. Гончаров, Н. И. Калинин, өрүмнээр станок машиннизи Ю. В. Прокопенко, БелАЗ чолаачылары Н. И. Кудючкин болгаш И. И. Захаров олар социалистиг хүлээлгелерин 20 хүү чедир ажыр күүседиргээн. Чамдык ейларда олар бүдүн чартык норманы күүседип, эң будурукчулуг ажылдаарының үлегерин көргүзүп турар.

Улуг-Хем ыяш үлеттүр ажыл-агыйы бүгү көргүзүглер талазы-биле планын күүсеткеш, республиканың тудугларынче 20 муң кубометр дилиг материалдарын чоруткан. Будурулгенниң цехтериниң аразында чарышты эки организастаавының түңнелинде, мурнакчыларның саны хүн бүру немежип турар. Ийиги кварталда ыяш дилер цех өскелерден шыгараан. Хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарларга В. М. Клименко, М. Ф. Филиппова болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүүн чижээн адаанывыс автобудурулгеде комсомолчу-аныяктарның чолаачылар бригадазы чедип алган. Чартык чыл планын 120 хүү чедир ажыр гитр бензинни кампал алган. Шалыпчы күш-ажылга киржиилгезинниң коэффициентизин барымдаалап төлеп эгелээн соонда, күш-ажылдың будурукчулуг өскен. Совлгу үеде орукка озаландан эвээжээн. Бо база-ла партия, профсоюлел организацияларының чонуң чогаадыкчы ижин деткип, чарышты эки организастаавының ачызы болур.

Стахановчу шимчээшкининиң 50 чылында чыл планын күүседир дээш еске-даа коллективтер күженишкинниг ажылдап турар. Хөй-ниитн организацияларының сорулгазы — социалистиг чарыштың дээштинн чедип ап, оон кижизидиргеч ролюн күштелдирери. Стахановчуларның оруу-биле чаагаа чедиишкиннерже бурунгаларыы күш-ажылчы коллективте бүрүнгаарының хүлээлгези болур.

Ө. КАРА-САЛ,
профобласвуулелдиң будурүге болгаш шынар кедизинниң инструкторы.

1985 ч. август № 8

КЫЛДЫНГАН АЖЫЛДЫ ТҮҢНЕВИШААН

Маа бажын өстүрер болгаш ооң продуктулуг чорууны бедидер талазы-биле социалистиг чарыш Бай-Тайга район-ның аныл-агыйларында чоруп турар. Бригадалар айыл-биле эртип турар экономиктиг соревнованиениң шинээлеринге бесделер, мурнакчы малчын-нарның дүрзүлгэ солчуушуку, совет чылдарда хойнуларын болгаш сакманчыларның катышкан семинарлаорын эрттирип турары эки түңнелдерни берип турар.

Советхозтар он бирги беш чылдың доозукчу чылының бирги чартында, эрткен чылдың ол үезин-биле деңнээрге, бода малды 257 баш көвүдеткен. Нииттизин-биле район күрүнеге зът садарының күрүне планын 106,9 хуу, сүттүүн — 107,5 болгаш дүктүүн 145,2 хуу боттандырган. Ажыл-агыйлардан зө эки көргүзүгтүг «Тээлиг» совхоз чедип алган. Районуң болгаш республиканың аныл-агыйларының арбызынга социалистиг чарышка тиилелээш бооп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилиннер Кызыл тугун чаалап алганы совхозтуң ажыл-ишчилериниң хей-аъдын көдүрген.

Совхозтуң Шат хойжу бригадазының малчыннары чүс баш хойга оналаштыр ортумаа-биле 85 хураганы камгалап ап, маа бажының камгалалын 97,4 хуу боттандырып, район-уң малчын бригадаларының аразынга чарышка тергиндээн. «Бай-Тал» совхозтуң Мешкем-Хая, «Тээлиниң» Кудук хойжу бригадаларының көргүзүглери база багай эвес.

Чылдагаа-на бедик көргүзүттерни чедип ап, маа бажын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап, чарыштың мурнуку одуругунда чоруп турар малчыннар районда эвээш эвес. Хойнулар Чагыр Кара-Доңгак, Сенден Ооржак, Тээр-оол Сыргыт-оол, Сергей Хертек, өнек кадарлызы Иргит Хемчик, сарлыгчылар Даржаа Иргит, Шожал-Даржаа Иргит, сааскылар Кара-Сал Сагды, Роза Биче-Ой болгаш өскелерни-даа мактаа адап болур.

Маа ажылында чедимдикинерни чугаалавышаан, ында четпес чүүлдер, чедип кылдыммайн турар ажылдар бар дээрзин база айтып алаар. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге, шээр малдың баш саны 1066 башка кызырылган. Ооң ээл чылдагааны — малдың чаа төлүн чедип камгалап алгайн турарында. Бо чылын чүс башка оналаштыр чүгле 45 ачайны камгалап алганы мурнуку чылдарның кайызындан-даа эң худу көргүзүг болган. Янзы-бүрү чылдагаанда малдың өлүп-хоралар чоруу кызырылбайн турер. Чартык чылда 6311 баш шээр маа хоралаан.

Чоокта чаа партия Бай-Тайга райкомунуң көдээ ажыл-агый шилдизи райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелеин-биле кады районнуң малчыннарының семинар-чөвүлел хураалын организастап эрттирген. Ооң чүгле-биле районнуң малчын-нарының дүрзүлгэ солчуушуку, совет чылдарда хойнуларын болгаш сакманчыларның катышкан семинарлаорын эрттирип турары эки түңнелдерни берип турар.

Чөвүлелдерге, хойнуларга Тээр-оол Сыргыт-оол, Бавчал Сарлык малчын кижиниң бодунуң ажылынга бедик харыысалгазын, савчы Кара-Сал Сагды дагдыңналдың ажылының чугулазын, сарлыгчы Шожал-Даржаа Хертек, «Тээлиг» совхозтуң Найыраа салбырының эргелевинизи Сенин Хертек өөдээ ажыл-агый түскей эртемнигленнериниң харыысалгазының дугайында чугаалавышаар. «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Өргүүмаа Бачыылай малчыннарның амыдыралчуртталгазынга сагыш салыңгыын оларның ажыл коргузуглеринге улуг салдарлыг дээрзин айтпаан. Ынчалза-даа чемдык удурткучулар, түскай эртемнигтер аалга келгенде, малчыннар-биле үгле мендилешкеш, өгже-даа көрбейн, айтыышкыннар бергеш, катаппа машиназынга саадапташ, түгсүп чоруй баарын база ол чугаалаан. Ындыг болганда, дыка хей айтырыглар шинтпирлеттинмейн чыдып каарыы чаныг эвес. Кыштагларны электрижиндер, бригада төптерин чагаймыдар талазы-биле болгаш ооң-даа өске айтырыглар эвээш эвес.

Семинар-хуралга малчыннарның социалистиг чарыкының чартык чыл түңнелин ундурген, «Тээлиг» совхозтуң Шат хойжу бригадазын (удурткучузу Константин Хөлчүк-кей) тиилекчи деп санаваш, аңаа шилчилер вымпелди болгаш акша шагналын тывыскан. «Мурнакчы» совхозтуң малчыны Чагыр Кара-Доңгакка чемпион малчыннаң ко-жаазын тывыскан. Чээрби дөрт малчыны хундулел бижиктер, өртектиг барааннар-биле шаңналаан. Ооң иштинде алды малчынга ВЛКСМ Төп Комитединиң «Беш чылдың өныяк гвардейжизи» деп төрээн демдектерин тывыскан.

Социалистиг чарышты улам калбартып, мал ажылын сайзырадыр дээш күжениишкинниг ажылдап, партияның ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү күзүн салырын малчыннар хүлээжеглеп.

Б. БАРБА,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация кижизиниң эргелекчизиниң оралакчызы.

115 ТОННАНЫ

Ий ортуман школазының башкы Б. Донайбаңга удурткан бүдүргүг бригадазы төрээн совхозунга үлүг дузалы чедирип келген. Бригадада өреңмкчилер август бирге чедир 100 тонна сиген белеткээр планын 115 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Маа чемни белеткелиниң бригадалар аразында социалистиг чарышка ук бригада тиилекчи болган. 10 тонна будун-бүрүнү база белеткээн.

Д. АЙР-САНАА,
Тоджу район.

«Кол кичээнгейни бүдүрүлгелерниң техниктиг эде чепсеглениишкининче, курлавырларны камнаарынче, продукцияның шынарын көскүзү-биле бедидерин хандырарарынче угландырар ужурлуг.»

Эртем-техниктиг депшилгениң коруу-биле

ЧААРТЫЛГА НЕГЕТТИНИП ТУРАР

Кызылдың түүйбу заводу — хөжудап турар бүдүрүлгелерниң бирээзи. Завод январь-июль айларның продукция сөйгөрөрының планын 95,1 хуу, бараанның продукция бүдүрериниң планын 88,2 хуу кылдыр күүсеткен, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, көшкек ажылдаан. Республиканың тудугларынга 1,5 миллион ажыг түүйбу чедир берднимээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы чүгле 83,9 хуу кылдыр күүсеттинген, азы ол коргузуг эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге 17,1 хуу кудулаан.

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири тудуг ажылдарының ылаңгыя капитал тудугнуң хемчээлин улгаттырары, ынарын экижидери, чүгүле тудуг объектилериниң ажыглалга кирер хуусаазын дүргедедири чокта болдунмас. Бо сорулгаларны күүседири тудуг индустриязының, тудуг материалдары үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң ажылын экижидери-биле тудуш херилзээлыг. Амдыызында тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерни бар күчүлерин багай ажыглап, четчир тудуг материалдарын бербейн турарын бо чылдың июль 9-та болуп эрткен республиканың партия-ажыл-агый активиниң хурээнга демдеглээн болгай.

Кызылдың түүйбу заводунуң коллективи хожудаашкыдан үштүнер дээш кандыг хемчегларни ап турарын, чоокку үеде заводтан чүүү маңаа болурун база ооң келир үедеги перспективазын билип алыр соруулга-биле аңаа чеде берген мен.

Бо завод түүйбудан аңгыда чугайны болгаш тудугга хереглээр үүретккен сай-дашты бүдүрүп турер. Ынчалзажок кол продукциязы — түүйбу, хожудаашкынның кол чылдагааны база ында. Заводтуң берип турар түүйбузунуң чүгле хемчээли ээвээш эвес, а шынары база негелдеге дүүшпес. Ажыл-херээм айыл-биле республиканың тудуг организациаларын кезип чораан, Кызылдың түүйбу заводунуң биске берген түүйбузунуң шынары чавыс деп хомудалдарны чаңгыс эвес дыңнаан мен. Ол шынал-ла ындыг. Бүдүрген түүйбуларның 30 хуузу (норма ёзугаар 5 хуу) брак болуп турар азы үш түүйбүнүң бирээзин-ле заводтан үнмейн чыда, бөк кылдыр санаттырар. Бо дээрге дорт караажа, материалдыг курлавырларның кижи күжүнүң хей барган чарыгдалдары-дыр.

А байдалды эдер, продукция бүдүрериниң хемчээлин көвүдедир, шынарын экижидер дизе чүүү кылыр ужурлугул? Хамыктың мурнунда бо дүүренчиг байдал тургустунуп келгениниң чылдагааннары чүдел? Чылдагааннар көвей.

Бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагыыга-чурумунуң кошкаа, заводтуң дериг-херексели эргижирер эгелээнинден түүйбу бүдүрериниң технологизазы сагыттынмайн турары, мергежилдиг ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чедишпезин, эртем-техниктиг депшилгениң чедишкиннериниң заводта кошкаа шиңгээдип ап келгени хөл чылдагаанкар ында дизе чествырыг чок. Бо бүгүнү эдер талазы-биле ажылды заводтуң удуртулгазы кошкаа организастап келгени ылаең.

Ам заводта байдал кандыгыл? Заводтуң түүйбу өртгедир ың бүдүргүкчүлүт дээрбектелчек суургузу июнь 1-ден эгелеп ажылдаавайн, капитал септелгеде турар. Септелгени бир ай ажыг үе шитинде чорудары көрдүүлгэн турза-даа, кылыр ажылдарның хей болганы болгаш суургуку часкаш, эптеп салыр мергежилдиг дешчылар чедишпес болганы-биле бо хүннерге чедир септелге ажылдарының дөңгүү-ле 80 хире хуузу кылдынган.

— 1963 чылда түткен бо суургуку капитал септелге чокка ажыглап келгенинден бустүп үрелгеш, озал-ондактыг байдалга келген дүүдериик заводтарын Красноярскиде «Тепломонтаж» трестен бедик мергежилдиг дешчылар экеп, эде салдырып турар бис. Суургуку чаартылгазы август айның төнчүзүнде доостур, Ынчан түүйбу бүдүрериниң хемчээли өзер болгаш шынары экижижир — деп, заводтуң кол инженери А. Червянов чугаалады.

Бо хүннерде завод хамык хептеп кургаткан түүйбуларын «бочко» марканың эргижирээн суургузунда эрттедип турар. Заводтуң тургустугнары-биле катай ажыглалга киргеп ол суургуну ампы үеде чүрттүм чүгле ийи түүйбу заводунда ажыглап турар, эрткен бүдүрүлгелер ону шөгде-ле «чепсеглениишкиндеө» дүжүрген. Бо суургуга отту хөл-биле кыпсып өөскүдер, чарле хөл-биле кылыр ажылдаа көвей, түүйбуның шынары чавыс болуп үнер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, суургу ампы үениң негелделеринге шүүт дүүшпейн турар. Заводтуң чаартылгазының плешки ёзугаар келир чылын бо суургуну үндезинниби-ле чаартыры көрдүнгеп. Ынчан түүйбу өртгедиринге хереглээр хөл-биле кылыр аар ажыл 80 хуу чиңгээр, түүйбуның шынары экижижир ужурлуг.

Продукцияның шынары чиг эттиң шынарындан база удуу-биле хамаарыжыр. Көд чиг эт болур дойну завод мооң мурнунда Улуг-Хемниң элезинь, дой көзер оңгарындан ап турган. Ол дойнуң шынары багай болуп, ооң составында дой фракциялары (кезектери) чүгле 4—5 хуу турган. Ам Бии-Хемниң моөң дой чыдар черинниң шинчилелиин дооскан болгаш завод дойну ооң ап эгелээн. Чаа оңгардан ээлп турар дойнуң шынары эки, дой фракцияларының темчээли 2—3 катап көвүдээн.

Ынчангаш продукцияның шынарын экижидер талазы-биле заводтуң иниити чаартылгазын чорудары негеттинип турар-дыр. Ону келир чылын кылыры планнаттынган. Ол өзугаар чаа чүдүрөр шугумну, чаа хептээр цехти тудары көрдүнгеп. Кызылдың түүйбу заводу чаа турда, маңаа чылда 19 миллион түүйбуну бүдүрүп турган, ам чүгле 10 миллионну кылып турар. Эргижирээн технологтуг дериг-херекселди солуп, сөптээрги, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алыры чугула болуп турар ужуру ол.

Он ийиги беш чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир хемчеглер дугайында партия болгаш чазактың үлүг хемчээлдиг, комплекстиг программазын ёзугаар Кызылга чаа түүйбу заводун болгаш сай, элезин чергелиг тудуг материалдары будурөр үүрмектеп-сорттаар заводту тудары көрдүнгеп. Ынчан-даа ампы түүйбу заводу чоокку беш чылда түүйбу-биле кол хандырыкчыларның бирээзин болуп артар, харын-даа түүйбу бүдүрериниң чаартылга соонда өстүрер ужурлуг.

Күш-ажылдың сагыыга-чурумун бижыглаары — шинтпирлээр ужурлуг айтырыгларның бирээзин. Чартык чылда 232 прогул болган. Ш. Хомушку, А. Шавкунов, М. Ховаяыг чижектиг ажылчыннар дыка хей санныг прогулдарны кылган. 12 кижини ол дээш ажылдан үндүрген. Талоннап арага садып эгелээн соонда, арагалаар чоруктар эвээжезе-даа, ам-даа болгулап турар.

Заводтуң администрациязы күш-ажылды организастаарының чаа хевири болур бригада керээзи-биле ажылче кирер бетинде элээн белеткенген бис. Күш-ажылдың сагыыга-чурумун бижыглаарынга бригада керээзин ёзугаарлажыл эки салдарлыг боор деп идеген турар бис— деп, заводтуң директору Т. Тыртый-оол чугаалады. Ол шын, ынчалза-даа керээлиг бригаданы тургусканы-биле шупту чүве боду чайгаар будеде бээр дээр болза шын эвес. Езулуг бижыг сагыыга-чурумнуг, шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш туржур ажылчын коллективти дораан тургузары берге, администрация болгаш заводтуң хейниити организациялары керээлиг бригадалар бут кырынга турарынга ам-даа үр дузалажыр ужурлуг.

Ниити дыңзыны ап көөр болза, заводта ажылдакчылар четчир. Ынчалза-даа мергежилдиг ажылчыннар, түскай эртемниг мастерлер, инженер кадрлар чедишпейн турар. Заводта ажылдаар байдал берге, ылаңгыя түүйбуну кеаиртип-кургадыр участокта, изиг тоннельдерден кургаткан түүйбуну уштуп алыр черде. Заводта хол-биле кылыр аар ажылдарның деңнели 51 хуу, а түүйбу бүдүрериниде 70 хуу ажыл турар. Ажылчыннарның бээр шоолуг келиксевейн турарының бир чылдагаанды ында. Ынчангаш заводтуң чаартылгазын чорудуп тура, механизациның деңнелин кедүреринче сагыш салыры чугула.

Ол ышкаш заводтуң бодунуң ажылдакчыларының чогаадыкчы идепкейин кедүрери, оларның чаартыкчы сачалдарын шиңгээдип алыры негеттинип турар. Техниктиг контроль киидизиниң начальниги В. Судаков адырның өске бүдүрүлгелериниң дүржулгазын ажыглап, түүйбу кылырынга спирт-сульфиттиг барданы (холумак немелдени) ажыглаар дел санаа киирген. Ооң ачызында дойнуң болгаш түүйбунуң шынары экижир. Ынчалза-даа бо санаа оожум шиңгээттинип турар.

Түңнел кылдыр Кызылдың түүйбу заводунга шынгыы чаартылгалар негеттинип турар деп чугаалап болур. Чүгле заводтуң дериг-херексе-зиниң, технологтуг чорудулгаларның чаартылгаларындан ачыда, ажылды чаа ёзу-биле организастаары, коллективтиң күш-ажылчы шинээзин, соруккурун чаа деңнелче көдүрери негеттинип турар.

Н. КУУЛАР,
«Шынжыл» корр.

ТИИЛЕКЧИНИҢ ЧАЖЫДЫ

Социалистиг чарыштың тиилекчизи. Бо сестер күш-ажылчы коллектив бүргүзүнге болганчок дыңнавыр. Ындыглар бистиң арабыста дыка хей, кым-не ак сеткилдиг, ажылынга бердинген болдур, ындыг апка төлептиг. Эки ажылдаарының чарышка тиилзиринең чажыды чүдел?

Бо айтырыгны Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң малчынарының кузенниг аалчызы Ш. Н. Шалыкка саваан мен. Чүге дээрге ол ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, тиилекчилериң одуругунда душпейн келген кижи.

— Деңгеп ажылынга ак сетиил тиилекчиниң одуругунга чедирер — деп, Шулуу Николаевич нядик чок тарылгады.

Херек кырында ол кавчаар ажылдап турарын сонуургаары-биле ооң автомагазинниге олурупкаш, бир хүн малчыннар аалдарын кезидим-даа. Чүс катап дыңнаарының орнукка, чаңгыс катап көргени дээре дээр иймээ?

Шулуу Николаевичиниң келгеэн аалдарга келирге, ону баштай бичии уруглар долганып келир. Чаштарга конфета, пряник аймаа аңаа үргүлүү чоруур, оларның күлүмзиренге эрттиргеш, Ш. Шалык ам улуг кижилер-биле беседелажыр.

— Чогаан магнитофоның эккелдим, үгбей—

— Макарон дижик силер бе, бо-дур—

— Херектээш тон складта амдыызында чогул, акым, ону утпаан мен, келирге-ле бир дугаарында силерге экээр мен—

Ырак-узак коданнарда малчыннарга чедирер бараанын негелде ёзугаар бодап, шилип алыр. Кадыраан далганы, суварыны, консервены, лаазалаан ногаа аймаан үргүлүү чедирер. Оон аңгыда далган аймаа, макарон, лапша үргүлүү чоруур.

Ш. Шалыктың дугайында хойнулар чүгле эки сестерни чугаалаар чооду. «Ye-шагын черле часпас, чагаан бараан чок келбес садыгжывыс»—дээр. «О. Шынаа» совхозтуң хей-хей мурнакчы хойжуларының чеднишкинин автомагазин чоравызындан база хамаарышпаан дизе эвередиг болбас. Чүге дээрге бичии-ле чүве дээш сүүр кирип, чердыгар чоруктан малчыннарны ол хостаан.

Ш. Шалык-биле оруук аре каш сес солчуп чор бис. Ооң кончап садыгжылай бергенин сонуургадым. Долгам хевүүнүң ужу-кыдызынче көрбүшаан, машина моторунуң хөөмейинге үдептишаан, ол оожум үн-биле чугаалап чор. Ол 1966 чылда школа дооскаш, Балгазынның профессионал-техниктиг училищезинге кирип алган кижи-дир. Алык күзелчи — чолавчы болуру. «Кызыгаар» совхозка чолавчылап келген. Оруктарга, оруктар... Совхозтуң малчыларынга чугула чүүл сөөртүп хап турда, садыг организациязы садыгжы-чолавчыларынче чалай берген. Ооң ажылы база малчыннар-биле холбашкан. Райпога чедө бээрге, ону Кызылга садыгжылар белеткээр курсче чорудупкан. Ону дооскаш кээп турда, 1971 чыл турган.

— Машинаның үзээн дашпынаң көөрге эй бараан-даа көрбес, чер албас чүве-ле-дир, чогум ишпинде чүү барыл? Малчыннарга тиилзиир чугула хереглелдең барааннарыңдан аан — деп сонуургадым.

— Ону хоомейзиммейн көр. Эптеп турүп салырга, чүү-даа кире бээр үнеп боор, малчыннар хомудаавайн келген. Шай, макарон дээш чижектиг бараанналдан аңгыда брезент, баг, хом, өзөр-чүүн база бар. Бир малчынга бичии стол, сандай база аппар чор мен, мебель чагаан улус-ла хей, ээвээш-биче-леп чедирип түр мен, моөнү-биле келбес-тир. Ынчалза-даа бо чылдың төнчүзүнге недир мебельге хереглелди хандырыптар боор мен.

Ол сестерни дыңнаваш, мындыглар чарышка тиилээри чөп деп бодап чор мен. Бүгү сагыш-сеткилин ажылынга бердинген мурнакчылар болуру чугаалаок. Чонның хереглелин хандырар дээнде, Шулуу Шалык райпо даргазынга-даа дыш бербес, складтар эргелекчилерин-даа олуртпас, оон түрүүк Кызылга, садыг базазынга безин чедип турар кижи.

— Малчыннарның амыдырал-чуртталгазы доктаамал экижээп турар — деп, ол дыка таварыңнан чугаалап ор. — Мурнунда приёмниктер, батареялар чагыыр турган чүве, ам телевизор хөрек дээр ег-бүлелер көвүдээн-дир. Сээң хоомейзиңнең орвар үезинде телевизорлар безин бар-дыр ийин.

Тес-Хем райпозунуң садыгжыларының социалистиг чарышының эй удаа тиилекчизи Шулуу Николаевич Шалык-биле байырлажып чарыладывыс. Ол ырак-узак коданнарда аалдарже ырлыг-шоорлуг чоруптуу. Мурнакчы ажылчын Ш. Н. Шалыктың соонче чоргаарал-биле кердүм.

М. ТИРЧИН.

КЫМНЫҢ МЕРГЕЖИЛИ БЕДИГИЛ?

Чоокта чаа Кара-Тал суурнуң чиге дужунда терең сигеннинг делгем ортулукка хөл кадыгы-биле сиген кезеринниң талазы-биле маргылдаа болуп эрткен. «Найырал» совхозтуң 10 звенозунуң төлээлери аңаа чыыгаан. Конкурска ажыл-агыйының хөл кадыгы-биле сиген кезикчилери киришкен. Совхозтуң партком секретары Т. Д. Чечек-оол маргылдааны ажыткаш, ооң киржикчилерниң байыр чедиргеп. Улуштур маргылдаа организастыг болгаш демнинг эгелээн. Бир звенодан-на көп кижи киришкен. Оларның 1 муң дорбелчин метр шөлдүң сигенни кескеннер.

Кара-Талдың сигенчи бирги звенозунуң төлээлери Артём Сагаан-оол биле Василий Седип маргылдаага бирги черин ээлээннер. Оларның онаашкан шөлүнүң сигенни 32 минутада дургузунда эки шынарлыг кезии дооскаш, тиилекчи болганнар. МТМ ажылдакчылары Мартан-оол Чамбал биле Виталий Донгак олардан чаңгыс-ла минута озалдаваш, нийтн черни ээлээннер. Үшкү черде—Кара-Талдың көнги звенозу.

Маргылдаага тиилекчи болган сигенчиперни дипломнар, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг бараанналр-биле шаңнаан. Район эмнелгезинден Биниимаа Монгуш маргылдаага эки тура биле киришкен. Ооң эр кижилерден дудак чок ажылдаанын жюри кежигүнерн үнелээн.

ЧУРУКТАРДА: чемпионнар Артём Сагаан-оол (солагай талада) биле Василий Седип; маргылдаанның киржикчилерн, сигенчи звеноларның төлээлери.

М. БЕЛЕКЧИНИҢ сезу болгаш фотозу.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

Ыыш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелерни социалистиг хүлээлгелерни хүүсөөн бетинде күүседир дээш күжениишкинниг ажылдаанының түңнелинде 5 районнуң ыыш ажыл-агыйлары бараанның продукциязы бүдүрер талазы-биле он бирги беш чыл планын күүседипкен.

Эрткен 4 чыл 7 айларның дургузунда Тес-Хемниң ыыш ажыл-агыйы 2980 муң рубльдиң бараанның продукциязын бүдүргеп, а беш чыл планы — 2918 муң рубль. Тандының ыыш ажыл-агыйы херек ыырында 555 муң рубльге күүсеткен, а планнаттынганы 545 муң рубль. Ол коргузугну планда кердүгеннинден ажыр Кызыл районнуң ыыш ажыл-агыйы 16 муң рубльге, Шагаан-Арыгның 5 муң рубльге күүсеткеннер. А Барыын-Хемчиктиң ыыш ажыл-агыйының коллективи бараанның продукциязы бүдүрериниң-даа, сайгарарының-даа талазы-биле он бирги беш чылдың планнарын хүүсөө бетинде күүсеткен.

Мурнакчы коллективтер ажыл-ишке боттарының үлегер-чижээн коргузуп, чыл төнчүзүнге чедир артканы үеде ам-даа хөй продукцияны бүдүрер дээш ажылдап турар.

В. ШУМЕЛЬДО.

Кызылдың зът-соөк долганы бүдүрер заводу съезд мурнуңуң шалыпчы ээлчээнге киришпишаан, продукция сайгарарының планнаг даалгазын эрткен чедн айларда 140 хуу күүсеткен. Завод үш тонна кургаг мал чемни, дөрт тонна соөк үзүн планга немей ажыл-агыйларга берген.

Ол коргузугнер технологтуг чорудулганы чартык шөк кызырганындан чедип алдынган. Ол хонукта белеткээр соөк долганын ийи катап көвүдедир арганы берген.

Заводтуң ажылчыларының он бирги беш чылдың доозукчу чылында 19 муң рубльдиң соөк долганы мал чемни планнан ажыр бүдүрерин шинтпирээн. Коллектив бо хүннерде 13 муң рубльдиң продукциязын планда көрдүнгеннинден ажыр сайгарган.

С. НАЗЫТЫ.

«Совет Тыва» совхозтуң Шөнчелиг сүт-бараан фермазы ажыл-агыйда коммунистиг күш-ажылдың баштайгы коллективи болган. Бедик атты ферманың ишчилери Тиилелгениң 40 чылын демдеглеп турда алган. Амгы үеде коллектив партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүру дээш улам соруккур ажыдап турар. Сүттүг бүдүрериниң болгаш курүнеге садарының талазы-биле шөнчелиг-ижилер ам сентябрь айның үзүүнде.

Совхозта түскай хуваада ёзугаар коллектив бүргүзүнде мал чемни белеткээриниң планнары оналаттынган. Бригадир Антонина Эниклеңге, учётчик Алдын-кыс Пелчир-оовга баштатқан ферма коллективи 60 тонна сигенни белеткээр бедиткен хүлээлгезини бо хүнверде 64 тонна кылдыр күүсеткен болза-даа, ол ажылды уламчылавышаан. Мал чемни белеткээр ажылга сиген кезиктиричизи Долгар Серен-оол, сиген сөөртүкчүлерн чолавчылар Павел Намдак, Александра Ооржак, белүкчүлер — саавчылар Хунаидай Каракыс, Анай Монгуш, кадарчы Өнер-оол Монгуш болгаш өске-даа ажылчыннар идепкейлиг киржип келгеннер.

Ферма коллективиниң аягы сорулгазы — малды эки семиртпишаар, шалыпчы айга идепкейлиг киржикпи болуп турар.

К. НАТПИЯ-ООЛ.

Кызылдың № 2 автотранспорт будурулгезинниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш хайбарган социалистиг чарышка киришкеш, күш-ажылчы неделя бүргүзүп шалыпчы болдурган.

АТБ-ниң чолавчылары доозукчу чылдың баштайгы чартыында чүүк сөөртүүнүң планда кердүгеннинден 20 хуу шыыр күүсеткен.

Бо ниитн салыышкынга мынаглыа Владимир Митрофанович Кузнецовтуң бригадазының киирген үлүг ээвээш эвес. Ук бригада бо чылдың чедн айларында он бир муң тонна ажыг чүүкту планнан дашкаар сөөртнен. 3500 тонна кыварчаар материалдарны камнап алган. Бригада кежигүннери С. К. Ак-оол, В. А. Черноусов, А. Г. Пастухов болгаш өскелер-даа хүнде бүдүн чартык норманы күүсетпишаан, мурнакчыларның одуругун баштап турар.

В. А. Сукновтуң бригадазы база күш-ажылчы ээлчегде күжениишкинниг ажылдап турар. Шалыпчы чолавчылар чедн айларның планнаг даалгазын 44 хуу ажыр күүсеткен.

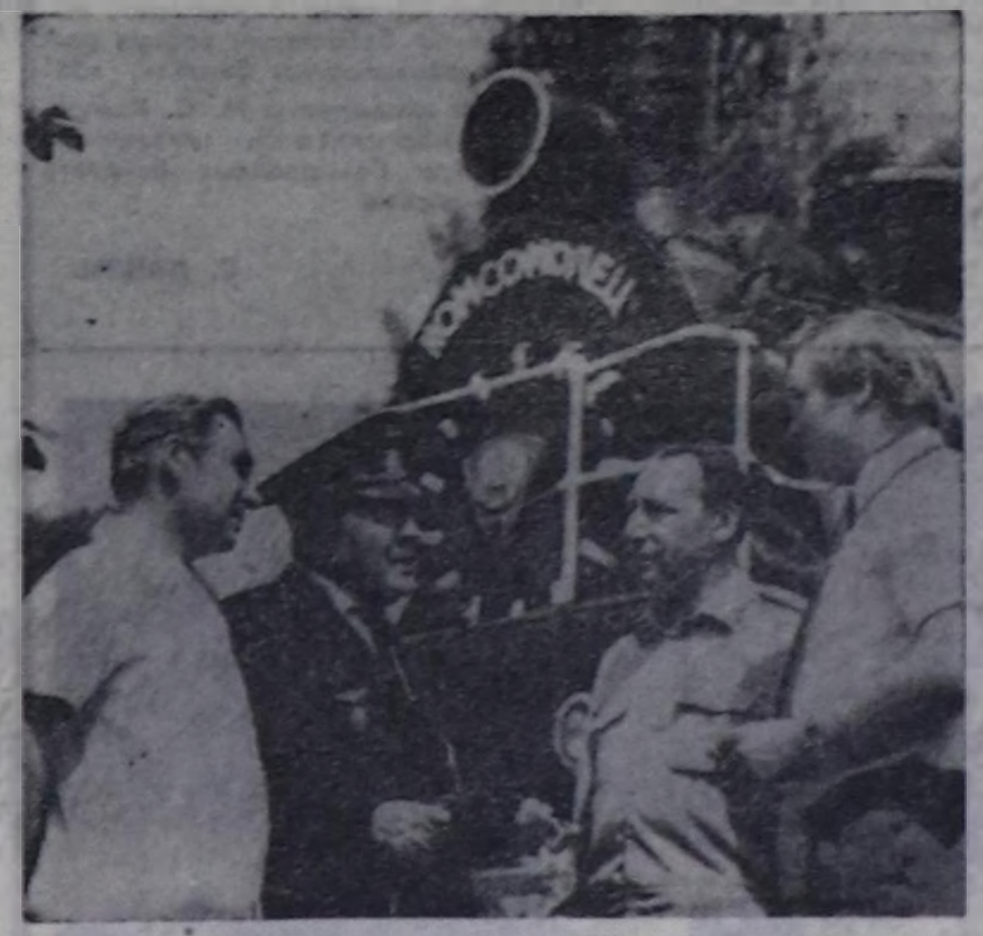
Д. САЛЧАК.

УКРАИН ССР. Донецк демир-оруунуң Славянск локомотив депозунуң ажыл-ишчилери стахановчу шимээшкинниң юбилейинге камнаттынган электроэнергия-биле 840 поездилерни оларның ортумак деңзизин 100 тонналга улаттырган чорудар деп боттарының хүзээлгелерин төлевилээн хуусазындан бир ай бурунгаар күүседипкеннер. Амгы үениң техниказын, поездилерни башкарып чорударының мурнакы технологиязын, күш-ажылды депшилгелиг бригада хевири-биле организастаып, оны чедип алган. Бодунуң күш-ажылчы чаңчылдары-биле дело сураган, баштайгы беш чылдарның үезинде маңаа транспортка чаартыкчы машинист П. Ф. Кривонос ажылдап турган. 1935 чылда Петр Федорович чүк сөөртүр поездиверниң техниктиг дүрген-ийи катап бедидеринниң инициатору болган.

Бо хүнүндө Кривоностуң кады ажылдакчыларының болгаш өөнүктериниң баштайгы беш чылдар гвардейжилериниң алдарлыг ажыл-херектериниң уламчылакчылары-биле ужуражыышкыннары эртип турар. Оларның бирээзиниң маадыры Ленин орденниң эдилекчизи машинист Иван Семенович Журба болган. Ол ээй чылдар иштинде П. Ф. Кривонос-биле кады ажылдап келген. Чоокта чаа хоочун 75 харлаан, чагаа-зында ол мурнукузу ышкаш сергелең болгаш ажылга кежээ. Аныяктар мурнукка оң солун чүүлдерни чүгээлеп берип турер.

ЧУРУКТА: П. Ф. Кривоностуң паровозунуң чанында (солагай талазындан оң талазынга) ажыглал участогунуң бригадири В. Ф. Семоненко, Ленин орденниг эдилекчизи И. С. Журба, локомотив хүлээп алыкчызы В. А. Бабкин болгаш депонуң партком секретары В. А. Яменко олар.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Политика талазы-биле алырга. Барыын чүкке августтуң эзээзи бо чылын дайын болгаш тайбың айтырыгларының үезинде маңаа транспортка чаартыкчы машинист П. Ф. Кривонос ажылдап турган. 1935 чылда Петр Федорович чүк сөөртүр поездиверниң техниктиг дүргенийи катап бедидеринниң инициатору болган.

Бо хүнүндө Кривоностуң чаа тайбың инициативазы ол чугаалажылгалыг күчүлүг идипки берген.

Херектиң ужурун ядролуг дайынның ыяклыгын бичелендиринге чедирер база айыл чок чорудуктуң болгаш кады ажылдакылганың байдалын тургузарын чедип алыр дээр совет удурутулганың бодалының эдлечилиг херечилели делегейниң янзы-бүрү чүрттарының политиктиг болгаш хөй-ниитизи кеску ажылдакчыларының, бедүүн кижилериниң чугааларында, парлапганың тайылбырларында бедик үнелээшкинин алган. 40 чыл мурнунда Хиросимага болгаш Нагасакиге америк атомнуг бомбалаашкыннардан ялоп улустуң таварышкан каража-когаралдарын, кажыдал-човуланының дугайты бүгү кижи төрелгетен кажыдалын илергейлеп болгаш ядролуг чепсекти хорууру дээш хөделиишкинниерин идепкейжидип турган хүннерде бүгү ядролуг чазылдырыгларга мораторий дугайында СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң мөгеллелин бүгүдеге чарлаан. Совет Эвилелиниң шиитпири делегейде калбаа-биле үнелеп көрдүнген болгаш делегейге ядролуг арт халавының айылын чайладыр дээн шиитпирлиг чорук кылдыр чөптүү-биле хүлээп алдынган. Камгалап информациязының Вашингтон төвүнүң удурутукчуларының бирээзи, ядролуг шенелдерге мораторий дээш шагдан бээр туржуп турар Ю. Кэрролдуң мөгеллели делегейниң хөй-ниитизиниң бодалын эки көргускен. «ССРЭ-ниң шиитпири эң-не объективтиг болгаш ак сеткилдиг чугаалажылганы негеп турар, чүге дээрге сөөлгү он чылда боо-чепсектерге контрольдуң талазынга эң чугула болуушкун ол болуп турар» деп, «Нъю-Йорк таймс» солунга ол бижээн.

АКШ атомнуг бомбаны ажыглаанының соонда Совет Эвилели ядролуг чепсекти кызыгаарлаары, хорууру, алыымда баргаш, узуткаары дээш чайгылыш чок шудургу демнелди калбарткының дем-дегдээ чогуур. Атомнуг болгаш водороднуг боо-чепсектерниг бүгү күрүнелерге оларның шенелделерин соксадыр дээн хүлээлгени боттарынга алыр деп саналды Совет чазак 1955 чылда-ла саналдаан. Барыын талакы чүрттар оны таарымча чок кылдыр көрүп үткаан, ынчалза-даа Совет Эвилели ракета-ядролуг чепсекти эңдере будуреринн оожумнадырынче болгаш ара соксадырынче угланган күжениишкиннерин салып уламчылаан. Агаарга, космос делегеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсек шенелделерин хоруур дугайында 1963 чылда чугула керээге ат салганы оон түңнели болган. Ядролуг чепсекти улам ыңай сайзыраңгайжыдарының аргазын ол элээн кызыгаарлаан болгаш планетаның радиоактивтиг халдамырлаттынарының үнер дестериниң бирээзин чайладырын хандырган. Четчир тура-сорук турда болгаш ядролуг үениң боттуг үүлдерин миннип көргенде ядролуг чепсек-биле холбаалыг нарын айтырыглар дугайты чогуур дугуржуушкуннарны чедип ап болурунуң аргазын он керээ бүзүретхен. Ынчанмыже ынчан АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның туружукуң уржуу-биле чер адаанга чазылдырыгларны хоруурун керээге киирип тургаш, уламна айыыл чок тайбыңны хандырарынче угланган идегел салыышкыны хилис барган.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында керээлер ядролуг кыжаныгны кошкадырынче угланган берге оруукка кеску уе-чадалар болган. 1974 чылда ат салдынган керээ чер адаанга шенелделерниң күчүзүн кызыгаарлаан, а ийи чыл соонзуреди ат салдынган керээ — ядролуг тайбың чазылдырырларны төөрөштүрген. Ынчалза-даа АКШ-тың бүрүүзү-биле оларның кайызым-даа күштүг болдуруп бадылаваан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында керээни ажылдап кылыр соруулга-биле 1977 чылда бистиң чүртүвүстүң инициативазын өзүгаар ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның шөйүлгезизи-биле үш талалыг чугаалажышкыннар эгелээн, ол амыдыралчы чугула талага база-ла депшилге чедип алырынга Барыын чүктүң туружу шаптыктаан.

Ол оруука моон мурнуудаа ышкаш, амгы-даа үедө АКШ-тың болгаш ооң натону эвилелчилериниң делегейде стратеттиг дең байдалды үрээринче угланган политиказы, Совет Эвилелинден шериг талазы-биле тергиндеңгей чорукту чедип алырының дугайында күүзешкиннер моондак болуп турар. Ындыг яжылыг мөзүү чок туружун пропагандачы арга-биле чаап-чажырар дээш Барыын чүктүң хөй-ниитизиниң санал-оналын соора угаадырынга янзы-бүрү калбак аргаларны ажыглап, фактыларны хажыдып, Совет Эвилелин хоптап-нүүлдеп турар. Чижээ, кандыг-даа ядролуг чепсекке чазылдырышкыннарга мораторий кылыр дээнин АКШ-тың хүлээп албайн тураринын дугайын август 5-те Ак баанында болган парлалга конференциязында медеглээш, президент Рейган: «Совет Эвилели ядролуг чепсекти ажылдап кылырының болгаш чаартырының херээнге бистиң мурнай бергеи. Олар (орустар — редакцияның тайылбыры) боттарының шенелделерин доозупкан, оларның моон ыңай шенелделер кылган хөрээ чок...» деп бадыткал турган. Биргээр чугаалаарга, ядролуг чепсек талазынга Каттыжыган Штаттарның «хожудавашкынының» дугайында пентагончу сураг-жаан хоозун чулчуруушкунеу база дагын ажыглаан. Ынчалза-даа фактылар өске үүлдүң дугайын чугаалап турар: бо чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чоруткан чазылдырыгларының саны дең болган. Бир эвес ниити статистиканы алыр болза, Тайбың айтырыгларының Стокгольм институдунуң санарын барымдаалап көөрге, бөгүнге чедир американнар ядролуг чазылдырыгларны бистиң чүртүвүстээ үжен ажыг хуу хөйүү, а барыын талакы өске чүрттар-биле кады — бүдүн чартык катап хөйүү кылган. Ам АКШ «сыңдыстарының дайынарының» программазын күштелдирип турар. Ынчаарга ядролуг чепсектиң компонентклерии эдистирип ажылдарын АКШ-тың космос-ту милитаризастаарының планнарында кеску черни эзлей берген.

«Термоядролуг дайын ортүнге үзүткаттырып таарыгдан кижи төрелгетенни чайладып алыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бодалдыынның дугайын совет удурутулга бүгү делегейге база дагын чарлаан. Бир эвес АКШ ол шиитпирге таарымчалыг харыыны бээр болза, боо-чепсектерни эдерере будуреринн шагаазырааш дузалакшаны ол болуур ыйыс-деп, Тайбыңның немец эрилелин деп барыын-герман сеңдарлыг хөй-ниитизин организация медеглээн. Каттыжыган Штаттардан тайбыңның салымчолун хөрээлээлгелиг ёзу-биле көөрүн негеп турар чаагай тура-соруктуң аныяктарын-ажылакчыларының «Америка кижилери ыңдыг турушту эзлеп турар».

В. ЧУКСЕЕВ, (СЭТА).

Японияда дөрт амытанныың улуг ыяклыгы-биле көрүп турар, ынчалза-даа бурунгу феодализм үезинден бээр-ле чүртта ат эң-не улуг сураглыг боон келген. Оларны шынчы, күүсөөчү чоруктуң болгаш күштүң демдээ кылдыр санап турар. Кашинниң ой дузалакчызы болгаш өөнүүн хундулеп көөрү боттарының эзлери-биле кады киришкени «Тягу-тягу умако» деп тускай хевирниң карнавалын «ураан-заставарынга безин чедирген. Карнавалдың кол кылыр чүүлү болза Иватэ префектураның оруктары-биле чаңчыл болган костюмнерлиг байырлыг чыскаал болур.

ЧУРУКТА: Иватэ префектурада «Тягу-тягу умако» деп байырлыг чыскаал.

Джапан пресс—СЭТА-ның фотозу.

ТАЙБЫҢНЫҢ САЛЫМ-ХУУЗУ ДЭЭШ

Бөгүн—чаңгыс аай политхүн

Бөгүн республиканың чөр болганга чаңгыс аай политхүн стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга тураскаатиган «Алдарлыг чаңчылдар» деп темага эртөр. Политхүннөрни үлетпүр, тудуг, транспорт, будурулге черлөринге, совхоозтарга эрттирип турары чаңчыл апарган болгаш ол чон ортузунга политмассалыг ажылдың бир чугула хевири болуп турар. Политхүннүң темазынга хамаарышкан материалды бөгүн пазрядывыс.

Стаҳановчу шимчээшкинниң 50 чылынга

АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАР

Амгы үе-чаданың нарын болгаш улуг айтырыгларын чоңгуң чогаадыкчы ажылының киржилгези чокка шиитпирлеп шыдаваазының дугайын СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга чугулалап демдеглээн. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга эш М. С. Горбачев мынча деп чугаалаан: «Бистиң ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенциянның, инженерлерниң болгаш эртемденнериң идеилекпейлиг чогаадыкчы болгаш бедик мергежилдиг чоруугга ынанып турар бис».

Массаларның чогаадыкчы инициативазын көдүрериниң шылгаттынган чепсээ— бистиң ниитилелдиң хөгжүлдезиниң бүгү үе-чадаларынга социал-экономиктиг айтырыгларны мяң кылдыр шиитпирлээринге дузалап келген социалистиг чарыш. Ылаңгыя бежен чыл оюн чуртка боюайда демдеглеп эртер стахановчу шимчээшкинге онза роль онаажып турар. Социалистиг тургузуушкүнүң чыл демдеглелинге массалыг күш-ажылчы көдүрүүшкүнүң эң чырыткылыг илередиишкин кылдыр ол кирген, чаа техниканы шинээдип алырының үндезинге ол үеде күш-ажылдың будуруукчулуун дыка бедидер дээш социалистиг чарыштың хол ээзэ ол болуп турган.

Стахановчу шимчээшкин, стахановчулар... Ужен чылдарның орта үезинде ол сестер күш-ажылга чогаадыкчы чоруктуң, чогаадыкчы эрес-дидим базымнарның демдээ болуп турган. Бөгүн мынча деп чугаалап болур: бежен чылдар мурнунда болуушкун болза, чаа ниитилелдиң хөгжүлдезиниң белеткеп кааны, албан болуп ужурлуг чүүлү. Ол хирезинде-ле хөмүр-дашчы Алексей Стахановтуң бүгүзвилел рекорду ам безин кайгап хаммас болуушкун.

Чээрби ийи харлыг оол Алексей Стаханов көдээ суурдан Донбасска келгеш, аът садып аар ажыдап алыры-биле «Центральная-Ирмино» шахтага аар-саар ажылга кирип алган. Чеди чыл эрткенде, хөмүр-дашчы апаргаш, бүгү делегейге сураглыг рекорд тургускан. «Центральная-Ирмино» шахтаның парткомунуң 1935 чылдың август 31-те эрткен ээлчег чок хуралының доктаалында бижээни: А. Г. Стаханов август 30-че дүнеде алды шак дургузунда хөмүр-даш казып тыварының делегей рекордун тургускан, 102 тонна хөмүр-дашты қасқаң». Ол дээрге норма-чижектен 14 катап хөй.

Стахановтуң тургускан рекордун парткомнуң пленуму онза чугулалап, ооң адын хүндүлел самбызынга киирип, бир айда алыр ажынаың хемчээли-биле шылгарааңгай мурнакчыны шаңнаан. Стахановка шаңнал кылдыр ээлчегден дашмаар чүрттаға бажыңын, хүүда ажылгалга аътты берген, курортка өг-бүлези-биле дыштанып путёвканы тывыскан, кино, көргүзүглер көөрде, кежээлерге киржирде олар тускай ийи олутту Стахановка, ооң кадайынга шахтёрлөр клубунга аңгылаан.

Алексей Григорьевич бедик темп-биле ажылдаарын уламчылап турган, сентябрь 19-та, барык чээрби хонуң эрткенде, ийиги рекордту тургускан — бир ээлчег дургузунда 227 тонна хөмүр-дашты каскан.

Шахтёр Алексей Стахановтуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу чуртка социалистиг тургузуушкунуң төөгүзүнге, ажылчы чонналрның политиктиг болгаш күш-ажылчы кижизидилгезинге шылгарааңгай рольду ойнаан калбак шимчээшкинни тывылдырган. Ооң үлегерин эдерген дарган Александр Бусыгинниң, фрезёровщик Иван Гудовтуң, даараныкчылар Евдокия болгаш Мария Виноградовалларның, идик даараакчызы Николай Сметанинниң, машинист Петр Кривоностуң, трактурист Прасковья Ангелинаның, комбайнер Константин Борининиң, свёкла ажакчызы Мария Демченконуң аттары Совет чурттуң аңгы-аңгы дылдарынга чаңгыланып турган, олар социализм тургузуушкунунга орүк айтыр сылдыстар болу берген.

Стахановтуң болгаш ооң үлегерин эдергеннериң күш-ажылының түңнелдери күш-ажылдың будуруукчулуун өскүрүп, кызыгаарлыг ажылдың түңнелдерни чедип алыры, кыска үеде, төөгү талазы-биле эң чоок хуусаада күш-ажылдың будуруукчулуунуң, продукция будуреринниң эң бедик деңнелдеринче үнери.

Улус ажыл-агыйын интенсификастаарының кол стратегтиг бызазы, мөөңнеттинген күчүнү эки ажыглаарының аргазы — эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири. Бо чаа сорулганы боттандырарынче партия болгаш комсомол организацияларының күжүн үглаары негеттинип турар. Амгы экономиктиг хөгжүлдениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге социалистиг чарыштың ролюн көдүрери, чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар шимчээшкинин калбартыры, бедик будуруукчулуг техниканы ажыглаары, материалдыг болгаш моральдыг идиг берикшиннериңе дамыры, чаа өзүг-биле ажылдаары чугула болуп турар.

Беш чылдың эрткен дөрт чылдарында чурттуң улус ажыл-агыйынга 96 мүң ажыг чогаадыглар болгаш 16 миллион хире чаартыкчы саналдар кирген. Оларны будуруулгеге ажыглаанындан 28 миллиард рубль түңнүг материалдыг, күш-ажылчы, саң-хөө курлавырлары камнаттынган.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң шиитпирлеттинмейн турар нарын айтырыгларының бирээзи болза, эртемниң чаа идеяларын будуруулгеге ажыглаары. Чаа эртем-техниктиг түңнелдерни шинээдип алырының хуусаазын үүлге бир чыл кызыраргы безин 5—6 миллиард рубль чыл камналгазын тургузуп болур. Ындыг-даа болза чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның санаадарын дүргеп ажыглалга киирер талазы-биле чарыш чогуур деңнелде тургустунмайн турар. Чыл санында киирип турар чогаадыкчы үш саналга бүрүзүнүң үүлге бирээзи будуруулгеде ажыглаттынып турар.

Камнап алдынган материалдар, чиг эт, одаар үүүл-биле ийи хүн ажылдаар деп 1985 чылда социалистиг хүлээлгелерни будуруулгелер, тудуглар, совхоозтар, организациялар хүлээп алган. Түскай камналга саннарын ажыктан. Бо талазы-биле солун ажылдар чер-чергө чоруп турары билдингир. Чедиишкинниг ажылдаарынга күш-ажылды эки организастаары, будуруулгениң сагылга-чурумун шыңгыы быжыглаары дузалаар.

Совет кижилер партияның XXVII съездизин төлептир уткуур дээш белеткенип турар. Оларның политиктиг быжыглышкынының, бедик идейлиг чоруунуң, чогаадыкчы күш-ажылының илерели съезд будүүзүнде калбарган социалистиг чарышта көстүп турар. «Беш чылдың доозукчу чылынга — шалыпчы стахановчу темпилер! СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептир уткуул!» деп патриотчу шимчээшкин улам калбарып орар.

АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАР

Амгы үе-чаданың нарын болгаш улуг айтырыгларын чоңгуң чогаадыкчы ажылының киржилгези чокка шиитпирлеп шыдаваазының дугайын СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга чугулалап демдеглээн. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга эш М. С. Горбачев мынча деп чугаалаан: «Бистиң ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенциянның, инженерлерниң болгаш эртемденнериң идеилекпейлиг чогаадыкчы болгаш бедик мергежилдиг чоруугга ынанып турар бис».

Массаларның чогаадыкчы инициативазын көдүрериниң шылгаттынган чепсээ— бистиң ниитилелдиң хөгжүлдезиниң бүгү үе-чадаларынга социал-экономиктиг айтырыгларны мяң кылдыр шиитпирлээринге дузалап келген социалистиг чарыш. Ылаңгыя бежен чыл оюн чуртка боюайда демдеглеп эртер стахановчу шимчээшкинге онза роль онаажып турар. Социалистиг тургузуушкунуң чыл демдеглелинге массалыг күш-ажылчы көдүрүүшкүнүң эң чырыткылыг илередиишкин кылдыр ол кирген, чаа техниканы шинээдип алырының үндезинге ол үеде күш-ажылдың будуруукчулуун дыка бедидер дээш социалистиг чарыштың хол ээзэ ол болуп турган.

Стахановчу шимчээшкин, стахановчулар... Ужен чылдарның орта үезинде ол сестер күш-ажылга чогаадыкчы чоруктуң, чогаадыкчы эрес-дидим базымнарның демдээ болуп турган. Бөгүн мынча деп чугаалап болур: бежен чылдар мурнунда болуушкун болза, чаа ниитилелдиң хөгжүлдезиниң белеткеп кааны, албан болуп ужурлуг чүүлү. Ол хирезинде-ле хөмүр-дашчы Алексей Стахановтуң бүгүзвилел рекорду ам безин кайгап хаммас болуушкун.

Чээрби ийи харлыг оол Алексей Стаханов көдээ суурдан Донбасска келгеш, аът садып аар ажыдап алыры-биле «Центральная-Ирмино» шахтага аар-саар ажылга кирип алган. Чеди чыл эрткенде, хөмүр-дашчы апаргаш, бүгү делегейге сураглыг рекорд тургускан. «Центральная-Ирмино» шахтаның парткомунуң 1935 чылдың август 31-те эрткен ээлчег чок хуралының доктаалында бижээни: А. Г. Стаханов август 30-че дүнеде алды шак дургузунда хөмүр-даш казып тыварының делегей рекордун тургускан, 102 тонна хөмүр-дашты қасқаң». Ол дээрге норма-чижектен 14 катап хөй.

Стахановтуң тургускан рекордун парткомнуң пленуму онза чугулалап, ооң адын хүндүлел самбызынга киирип, бир айда алыр ажынаың хемчээли-биле шылгарааңгай мурнакчыны шаңнаан. Стахановка шаңнал кылдыр ээлчегден дашмаар чүрттаға бажыңын, хүүда ажылгалга аътты берген, курортка өг-бүлези-биле дыштанып путёвканы тывыскан, кино, көргүзүглер көөрде, кежээлерге киржирде олар тускай ийи олутту Стахановка, ооң кадайынга шахтёрлөр клубунга аңгылаан.

Алексей Григорьевич бедик темп-биле ажылдаарын уламчылап турган, сентябрь 19-та, барык чээрби хонуң эрткенде, ийиги рекордту тургускан — бир ээлчег дургузунда 227 тонна хөмүр-дашты каскан.

Шахтёр Алексей Стахановтуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу чуртка социалистиг тургузуушкунуң төөгүзүнге, ажылчы чонналрның политиктиг болгаш күш-ажылчы кижизидилгезинге шылгарааңгай рольду ойнаан калбак шимчээшкинни тывылдырган. Ооң үлегерин эдерген дарган Александр Бусыгинниң, фрезёровщик Иван Гудовтуң, даараныкчылар Евдокия болгаш Мария Виноградовалларның, идик даараакчызы Николай Сметанинниң, машинист Петр Кривоностуң, трактурист Прасковья Ангелинаның, комбайнер Константин Борининиң, свёкла ажакчызы Мария Демченконуң аттары Совет чурттуң аңгы-аңгы дылдарынга чаңгыланып турган, олар социализм тургузуушкунунга орүк айтыр сылдыстар болу берген.

Стахановтуң болгаш ооң үлегерин эдергеннериң күш-ажылының түңнелдери күш-ажылдың будуруукчулуун өскүрүп, кызыгаарлыг ажылдың түңнелдерни чедип алыры, кыска үеде, төөгү талазы-биле эң чоок хуусаада күш-ажылдың будуруукчулуун, продукция будуреринниң эң бедик деңнелдеринче үнери.

Улус ажыл-агыйын интенсификастаарының кол стратегтиг бызазы, мөөңнеттинген күчүнү эки ажыглаарының аргазы — эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири. Бо чаа сорулганы боттандырарынче партия болгаш комсомол организацияларының күжүн үглаары негеттинип турар. Амгы экономиктиг хөгжүлдениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге социалистиг чарыштың ролюн көдүрери, чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар шимчээшкинин калбартыры, бедик будуруукчулуг техниканы ажыглаары, материалдыг болгаш моральдыг идиг берикшиннериңе дамыры, чаа өзүг-биле ажылдаары чугула болуп турар.

Беш чылдың эрткен дөрт чылдарында чурттуң улус ажыл-агыйынга 96 мүң ажыг чогаадыглар болгаш 16 миллион хире чаартыкчы саналдар кирген. Оларны будуруулгеге ажыглаанындан 28 миллиард рубль түңнүг материалдыг, күш-ажылчы, саң-хөө курлавырлары камнаттынган.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң шиитпирлеттинмейн турар нарын айтырыгларының бирээзи болза, эртемниң чаа идеяларын будуруулгеге ажыглаары. Чаа эртем-техниктиг түңнелдерни шинээдип алырының хуусаазын үүлге бир чыл кызыраргы безин 5—6 миллиард рубль чыл камналгазын тургузуп болур. Ындыг-даа болза чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның санаадарын дүргеп ажыглалга киирер талазы-биле чарыш чогуур деңнелде тургустунмайн турар. Чыл санында киирип турар чогаадыкчы үш саналга бүрүзүнүң үүлге бирээзи будуруулгеде ажыглаттынып турар.

Камнап алдынган материалдар, чиг эт, одаар үүүл-биле ийи хүн ажылдаар деп 1985 чылда социалистиг хүлээлгелерни будуруулгелер, тудуглар, совхоозтар, организациялар хүлээп алган. Түскай камналга саннарын ажыктан. Бо талазы-биле солун ажылдар чер-чергө чоруп турары билдингир. Чедиишкинниг ажылдаарынга күш-ажылды эки организастаары, будуруулгениң сагылга-чурумун шыңгыы быжыглаары дузалаар.

Совет кижилер партияның XXVII съездизин төлептир уткуур дээш белеткенип турар. Оларның политиктиг быжыглышкынының, бедик идейлиг чоруунуң, чогаадыкчы күш-ажылының илерели съезд будүүзүнде калбарган социалистиг чарышта көстүп турар. «Беш чылдың доозукчу чылынга — шалыпчы стахановчу темпилер! СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептир уткуул!» деп патриотчу шимчээшкин улам калбарып орар.

АДАЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРЫНГА ТӨЛЕПТИГ БОЛУР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТАРАА ШЫГЖААР ЧЕР ТУДУУ БУДАПЕШТ. Венгрияда тараа шыгжаар эң улуг чаа черлерниң тудуун Дьер хоорайда эгелээн. Беш чылдың доозукчу чылынның капитал тудуунуң ол чугула объектизи баштайгы хөй тонна тарааны 1986 чылда хүлээп ап эгелээр. Тараа шыгжаар чаа черни херек кырыкда бүрүн механизастаар болгаш аңаа 20 мүң тонна тарааны кадагалаар. Чаа объектиниң ажыглалга киирген сөөлүнде, Дьерниң тараа шыгжаар черлериниң ишкири 30 мүң тонна чедир калбарарын специалистер санап көрген. Ынчангаш Венгрияның эң тараалаң черлериниң бирээзи — Дьер-Шопрон областың тараазын кадагалаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар.

Дүней хемниң каналынга тускай өртээлдэ дээш сөөлүнде көдээ ажыл-агый кооперативтериниң болгаш күрүне ажыл-агыйларының продукциязын хоорайга хем оруубиле чедирер. Көдээ ажыл-агый культураларын кадагаларының база болбаазырадып кылырының байдалдарын экижидер талазы-биле Венгрияның перспективтиг программазынга дүүштүр Дьерниң тараа шыгжаар черинең тудуун бот-тандырып турар.

ЧАА БУДУРУЛГЕ ЧЕРИН АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

УЛАН-БАТОР. Тудуг материалдарын будурер талазы-биле чаа комбинатты Мурнуу-Гобиде ажыглалга киирген болгаш продукциязын ол берип эгелээн. Амгы үениң машиналары болгаш дериглери-биле хандыртынган элээн каш цехтер комбинаттың составында кирип турар. Хана кылыр панельдерни, демир-бетон конструкцияларны болгаш чурттаалга бажыңнарын, үлептүр будуруулгелерни, мал кажааларын тударынга эргежок чугула өскедээ кылыгларны комбинат будуруп турар.

Амгы үеде республикада бажыңнер тудуунуң элээн каш улуг комбинаттары, цемент болгаш туубу заводтары ажылдап турар. Он беш чыл бурунгаар турганындан амгы үеде МАР-да тудуг материалдарын 10 катап хөйнү будуруп турар апарган.

(СЭТА).

Б. КАРМАЛЬДЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Күрүне эргелиг-чагыргазының болгаш эргелелдиң чөр-черде органнарынга соңгулдалар-биле холбаштыр Афганистанның Улус-чу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль чурттуң хамаатыларынга кыйгырыг кылган. Чомуңуң төлээлекчилерин соңгуур — эң чугула хамаатты бедик хүлээлгевистиг күүсе-дир аңаар бис. Ынчангаш апрель революциязының политиктиг эң чугула чаалап алышкынны амыдыралга боттаныр дээ, афган удурткучу медеглээн. Оон кыйгырыын Бахтар агентство дамчыткан.

Бодунуң чуртун афган улус империалистиг агрессиядан болгаш контрреволюциядан камгалап, бистиң төрээн чурттувүстүң эң эки оолдары өлүп турар амгы берге байдалдар турза-даа, чонның амыдыралын экижидер айтырыглар партияның болгаш революстут эргелиг-чагырганың кичээнгейинниң төвүнде туруп турар. Хөй берглер турза-даа, афган улус ээзээш эвес түүлдерни чедип алганын бүзүрелдиг чугаалап болур.

Революциянның чылдарында национал экономиканга күрүне секторунуң үлүг 20 хүү улгатканын. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа күрүнелерниң деткимчези-биле экономиканың 95 объектилерин тутнаан. Эрткен чылын национал орулга 14,3 хүү көвүдээн. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер телээзы-биле тодаргай хемчеглөрни партия болгаш чазак боттандырып турар. Революстут чөвүлелдиң шиитпиринге өзүгаар 11 миллион тараачыннарны феодалдарга болгаш чиниккөң садыгжыларга өредеп, үндүрүгдерден хостаан. Оларның үндүрүглериниң түңү 30 миллиард афгани акша турган. Ол-ла чылдарда 320 мүң өг-бүлелөр чөрни алган. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин үжен үш хүү бедээн. Чүрттаалга бажыңнарын, уруглар садтарын, эмнелгелерни, поликлиникаларны тудары ышкаш, амыдыралга эргежок чугула айтырыгны шиитпирлээрин күрүне бодунга алган. Бижик билбес чорук-биле демисел калбарган, национал культураны хөгжүдер-талазы-биле хемнеглөр алдынган, чүдүлгени хостуг чорударынга байдалдарны хандырган.

Ниитилелдиң политиктиг системазы сайзырааңгайкын, революциянның социал базазы калбарып турар. Бистиң ниитилелвистиң удурткучу болгаш организачы күжү—АУДП чонның чүрээ болуп турар. 1968 чылдаазы-биле деңээзинге партияның хүүзээлекчи 9 кв. тап өскен, 200 мүң ажыг кижи профэвилелдеринде каттышкан. 152 мүң аныяк патриоттар Афганистанның демократтыг аныяктар организациязында каттышкан. 40 мүң ажыг хөрээжен хөрээжен чонның демократтыг организациязында каттышкан. Бо бүгү дээрге, кайгамнаң улуг күш-тур.

Дараазында чугула сорулга — бистиң аймыралыстың экономиктиг, социал болгаш угаан-бодал талазының уламна хөгжүдери болур. А ийиги чугула сорулга — төрээн чурттуң, революциянны камгалаарга. Үшкү чугула сорулга — чонның өзүлүг эргелиг-чагыргазын боттандырары. Дөртөү чугула сорулга — самчыгдалдарга хээлгелерге удур дэмисел.

Бот-боттарының ишкин хөректеринге холгаарлап киришпезинге болгаш боттарын хүндүлежиринге үндезиннээш, бүгү күрүнелер-биле чогуланалыг харылзааларны тургузары болгаш хөгжүдери бистиң чуртувустуң дашпыкы политиказының эң чугула принциптери болуп турар деп, афган удурткучу онзалап демдеглээн. Бүгү-ле чурттар-биле, ылаңгыя кожавыс күрүнелер-биле чазагай кожа-холбаз харылзааларны күзеп турар бис. Ынчалзажок Пакистан болгаш Иран бистиң чазагай сеткилдиг саналдарывыска таарымчалыг харыны бербээн болгаш афган улуска, Афганистан Демократтыг Республиканга хамаарыштыр өжээтен политиканы ам-даа чорудуп турар.

Пакистанның девискээрин АДР-ге удур чөрлаттынмаан дайынны, дээрбечилерни белеткээр кол төп кыдыр ажыглап турар АКШ-тың төп разведка эргелелиниң кижилерин контрреволютчу дээрбечилерни белеткээш, афган улуска удур ыдалап турар.

УЖУРАЖЫЫШКЫН БУРУУ ШАПКАН

ДЖОРДЖТАУН. СЭТА-ның корреспондентизи М. Фокинниң дамчытканы болза: Кариб басейнинин чурттарының коммунистиг, ажылчын болгаш социал-демократтыг партиялары-ның база организацияларының төлээлекчилериниң консультативтиг ужуражыышкыны ачаа болган. Делегей байдалын чиглендиреринге болгаш дайынның айылын улгаттырып турар Рейганның администрациязының авантюристиг углениишкинын бууруу шапкан кадыкылган декларациязы ооң кижижичилери хүлээп алган. Боо-чепсектиг эңдере будуреринге соксадырынга Барлын Европага «Першинг-2» ракеталарны болгаш чалгынныг ракеталарны тургузуп турарын, бүгү делегейге тайбыңга улуг айыыл ыдылыстар дайынынын рейганчы программазы болур деп документтиде онза-лап демдеглээн.

Төп Америкада байдалды чугаалажып көргеш, АКШ-тың талазынган Никарагуага удур экономиктиг блокаданы тургузуп, никарагуа чөрде өлүм болгаш үрегдээшкиннерни неп-тередип турар Төп разведка эргелелиниң хөлезилениючк, дээрбечи белүүгүрим Вашинг-тонның чепсеглеп турарын, а ол ышкаш революсчу республиканың кызыгаарларының чоогунда чаңгээлиг шериг өөредилгелерин ужуражыышкынның киржикчилери киленжип бууруу шапкааннар. Никарагуага удур чорудуп турар чарлаттынмаан дайын болза, Рейган администрациязының чорудуп турары күрүне терроризминиң политиказының илереэшкини болур. Сандинонуң төрээн чуртуна удур ешөжээнниг чөвүлээшкиннерни соксадырын, сандинончу чазак-биле Каттыышкан Штаттарның чаңгыс талалыг үскен чугаалажыышкыннарын дагын эгелээрин, бодунуң хөгжүлдезиниң оруун шилип алыр никарагуа улустуң бот-эргезин хүндүлеп көөрүн олар кегээннер.

Ужуражыышкынның киржикчилери империализмниң күш-терикге удур, долу национал хосталга дээш социалистиг Кубаның, Никарагуаның, Сальвадорнуң болгаш ол кавының элээн каш чурттарының патриотчу күштерикиң чөптүг демисели-биле боттарының партизялрының болгаш организацияларының эң-сеткил каттыш-тырын турарыкын дугайын медеглээннер.

Вашингтонкуң Чөөн Кариб регионун милитаризастаарын-че улганыышкынын, бо чылдың сентябрьда Сент-Люсияга АКШ-тың болгаш Кариб далай чөвүлүнүң элээн кеш чурттарының шериг маневрларын кады чорударын планнап турары ыңда чурттап турар улустарның Кариб бассейнин тейбыңнының законзы кылдыр чарлаар дээн чүткүлүнге удурланыышкак болганда, ону декларацияда шыңгыы бууруу шапкан.

Документтиде Латин Америка чурттарының конгуг хей даштыкы чээлилериң күш чок болдурарының дугайында, улустар аразында чаа экономиктиг корум-чүрүмүң тургузарының дугайында Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер чөвүлелиниң даргазы Ф. Кастроның эгелеччи саналын бүгүн деткээн илереттинген. (СЭТА).

АДЖЕРПРЕСТИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БУХАРЕСТ. Аджерпрес агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, РСР-ниң президентизи Н. Чаушеску ГФР-ниң Христиан-социал эвилелиниң ында келген даргазы, Бавария черииң премьер-министри Ф.-Й. Штраусту хүлээп алган.

ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан компартияның Политбюрозунуң хуралы ЛКП ТК-ның Чиңгине секретары Ж. Хауикиң дарга-лааны-биле болган. Араб чурттарның күрүнелер болгаш чазактар башлыңнарының Касабланкага болген онзагай дээр чөвүлел хуралы барык түңнел чок болган деп, Ливан компартияның Политбюрозунуң хүлээп алган документизинде айыткан.

1985 ЧЫЛДА ССРЭНИҢ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫН ТЫПСЫРЫ-БИЛЕ

ЧУРУКЧУ Б. С. УГАРОВ

Чурукчу Б. С. Угаровтуң «Катап тургузуушкун» деп чуруун 1985 чылдың Күрүне шаңналын тыпсыры-биле хынгерген. Борис Угаров 1922 чылда Ленинградка төрүттүнген. Ада-ла Эртемденнер бажы, ының уран чуруулга студиязынга кирип алган. Ынчалза-дээ дайын эгелей берген болгаш ол фронтуже эки турачы боон чорүй барган. Ленинград болгаш Волхов фронтуларынга, Карелияга тулчуушкунарга киржип чораан. 1944 чылда командыялдың даалгазы-биле шериг чурукчуларның белүүнүң составынга Лодейное Поле хоорайның Тинилелге музейинге кааспаа шимээрингге киргизип. Сөөлүнде чурукчу фронт темаларынга болгаш дайын соонда үениң башкы чылдары-биле холбашкан чуруктарны чураан.

Борис Угаровтуң чуруктары революцияга, революция соонгу болгаш колхозчу кодээ-ге, тамактың дайынга болган Ада-чуртуң Улуг дайынынга. Россияның төөгүзүнге турас-каатпышаан. Чурукчу хой санныг портреттерни болгаш пейзаж-тарны, бистиң чуртувустуң эң-түрү черлерингге болгаш даштыкыга хой санныг график-тыг чуруктарны чураан. Б. С. Угаровтуң чуруктарын хой санныг делегелгелерге көр-үскен болгаш улуг чоднин-кинерлят болган. «Чер дээш, хосталга дээш», «1941 чылдың июнь», «Чер» деп чуруктарын РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналы-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң Чурулга академиязының президентизи, ССРЭ-ниң Чурулга академиязының чыгыне кежигүнү, РСФСР-ниң И. Е. Репин аттыг Күрүне шаңналының лауреады, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, ССРЭ-ниң үлүстүң чурукчузу Б. С. Угаров.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КҮЗЕЛДИҢ ОТЧУГАЖЫ

Амгы Сут-Хөл районнуң Баян-Тала суурга эштерим уруглар, оолдар-биле кодээ Культура башкыңга болуп турган кино-концерттерден чыдып кагбас турдувус. Ынчалза-дээ ынчан клубувуска чүгле кинолар-ла көргүзер, ийи-чаңгыс артистер шоу, концерттиг кээп турган болгаш оон чаңгызында-дээ эрттинбес турган бис. А суурнуң чуртталгылары бот-тары оюн-тоглаа кылып, шоу-концерт көргүслес турду. Бот-тывынгыр уран чүүлдү удуртур кижи чок турганындан ол ажыл шуут шимээн чок турган. Оон аңгыда кодээ Культура башкыңның директору база бо-ла солчур.

Ачам ынчан бистиң школага күш-ажыл башкылап турган. Бир хүн келгеш ол аваага: «Менээ кодээ Культура башкыңын директорлаар ажыл сумелеп тур» дээн. Аваам аңаа удурланды. Чүге дизе ачам тускай эртем чок болгаш боду ырлап, танцылап-даа көрбээн. Ачам аңаа сумелээн ажылды дүлээп алган. Ачам шынап-ла соглаан сөзүн шаап-ла элээр, ажнок кежээ, ажылгыр ынчан. Бистиң база ынчыг болурунга ам-даа чеҥчыктырып чоруур.

Ол чылын районга бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдээзи чөрээттынган. Ачам Культура башкыңынга кодээ аныяктарны чыып, аңаа белеткелди чорудуп эгелээн. Культура министерстводу ачамның ажылынга дуза кылдыр тускай мергежилдиг композитор-биле режиссёрну чоруткан. Александр Лаптан, Клара Сегды оларның келген түүнүн эки сактыр мен. Олар келген дораан-на ажылдап кнопкен. Клуб долдур чыылган баян-талакылырның аразындан ырлап, танцылаар салым-чаванныларны шилип, өөредип эгелээннер. А Дамба-Доржу Саттың үүнүн дыңнаш оглар «Савя» ансамблинге ырлаар ужурлуг хемчег-дер сен, оон удуртукчузу-биле чугаа-лажыр бис» дээн. Оларның ынчангы чугаазы шынап-ла ба-дыткаттынган. «Савя» ансамблинин солизи Дамба-Доржу Сат ам Тыва АССР-ниң алдаг-лыг артизи апарган. А ол чайын кошкак ажылдыг диртип турган Баян-Тала кодээ Культура башкыны бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдээзинге бир-ле дугаарында тиилекчи болган чүве. Кээп дузалажып тур-ган тускай эртемчилерниң-дее, ачамның-даа «үш-ажылы халас барбаан. Олар көрүлдеден дипломнар, эртектиг бе-лектерлиг чаңыт келгеннер. Ачам аңаа аажок өөрүп, уран сөрүүнү ажылдап турган. Ме-база клуб ажылын сонуургал эгелээн мен.

Удеттээнде Кызыга болур бот-тывынгыр уран чүүлдүн республика көрүлдезинге Чөөн-Хемчик районнуң адын хемгелээр коллективинге «Ол өзээ» баян-талакылар, шем-шилер, чыраа-башкылыдеп тургустунган. Ынчан «Бистер-биле дуржулгалыг специалис-тер ажылдап турду: танцы-дарны Сай-Хоо Дарижаевна Оюн, а музыкалыг күүселдеп-лерни Тыва АССР-ниң культу-разының алдаглыг ажылдак-тызы ынчан районда уругларның музыка школазының ди-ректору Семен Лукин Буянтуев эдээр турган.

Ол үеден бээр-ле 60, 70 чылдарның үезинде Чөөн-Хемчик район уран чүүл ко-рулделеринге доктаамал бар-ган, ийиги черлерни эдээп кел-ген чүве. Чадаананың улусчу театр коллективинге моол но-гаалчы Ч. Ойдовтуң «Чедеп мегечик» деп тоолуг шин кыл-дыр балеткел тургенивысты ятпас мен. Репетициялар үе-зинде Тывага уран чүүлдүң төөгүзү-биле, сцена культурага-зы-биле таныжып, хөйну би-вип ап турдувус. Ол шин-биле ажыл бистеринге уран чүүлге ынак болуурунга аажок-тидип, культура ажылынга бердине-ринге хаара тутнан. Дунгалан деп моол кыстың ролюн ынчан мээң эжим Татьяна Сат ойнап турган. Ол үеден бээр эжим сценадан чарылбаан. Ол он бир-уругларның иези. Эртем чыыл республикага-улусчу ногаадылга фестиваль-ынга база ол киржип чорду. Ол-ле шиге ойнап турган Валентина Донгак ам мээң-биле кады Кур-Чер Культура бажы-ңында дириишер-зоровек. А мен бодум Кызылдың уран чүүл училищезин доозкаш, Кур-Чер Культура бажыңында уран чүүл удуртукчузу боон, каш чыл үлештүр ажылдап тур мен. Бижиишимден тура кү-зел, бодап, сонуургал чораан ажылым сеткилиме таарыжыр.

Бистиң совхозтуң Культура бажыңының сценазынга С. Су-рун-оолдуң «Озалаш тем» деп ногаалынган үзүндүлерни Болгаш К.-Э. Кудажының «До-луманың хүүлгаазының» деп чижизин чаңгыс эвес удаа көр-гүскен бис. Ол тургускан шин, көргүзүүлерге чүгле культура ажылдакчылары эвес, а совхозтуң ажыл-ишчилери» база идепкейлиг киржип турар.

Чонның хостуг шагын ажылы-тыг, чөл эртинеринге улуг-туумжу кижилер, ынак ажылы-ны уламчылавышаан мен. Мээң ачам амгы үеде тер-назының ажыл-биле ооске ажылда. Ынчалза-дээ мен чаде бергеш, ажылым дугайында чугаалаа-рымга, ол кичээнгей-биле дың-нап, арга-сөмезин берип, чө-гүп орар.

В. ОНДАР,
Кызыл район.

Кижи болаш бойдус

АГААР, СУГ АРЫГ ТУРЗУН ДЭЭШ

«Тыва кобальт» комбинат агаар-бойдус болгаш суг камгалалының талазы-биле пер-спективтиг планны чогаадып кылган. Бо чылын алдынар ужурлуг хемчегler эвээш эвес. Бойдус камгалалын күштелди-рер соруула-биле кол энергети-ка А. И. Воронежинге баштей-дыр болукту тургускан.

Улуг будурулге чери бол-ганда, бир-ле дугаарында агаар хирлендирбезинин айты-рыынче кичээнгей салыры не-геттинил турар. Доозун, ыш-шүүрел алыр ТЭЦ-ке чаа цик-лоннарны чыл чартыында салыры, чамдыктарын септээри көрдүнген. Гидрометаллургия цегинең арыглал колонкала-рын дадарбас прокат-биле шыпкан соонда, агаарже ам-маан үндүрери эвээжээр. Бо ажылдарга көрдүнген 42 муң рубльдиң амдыызында чүгле 5 муну шиңгээттинген. Септелге-ни «Сибцветметремонт» кылыр ужурлуг. Ол-ле цехте ВМ-15 вентиляторну септеп дооскан болгаш аммиакты камнап алыр арга тургустунган.

Агаарже үндүрүлгелерни эвээжедир сорулга-биле Тер-лиг-Хаяның шинчилел-ажыг-лал будурулгезинин хоолай-ларын чаартырын планнаан. Бо ажылдарның 60 хире хүүзу кылдынган. Гидрометаллургия цегинең хоолайларын септээр ажыл ам-даа шуудавайн турар. «Гипроникельдең» септелге ажылдарын дүргедедирип не-геттинил турар.

Шахта сугларын мыҥаяктан болгаш өңнүг металлардан арыглаар талазы-биле хемчег-лерни «Гипроникельдең» те-лээзин А. Н. Андреевтиң удур-тулгазы-биле комбинат ажыг-дап кылган. Бүгү адыырның чижиилгезин-биле электроагу-ваторну чыып алгаш, сонгу участокта «Надежда» штольня-зында эдиктирилге ажыл-дары, дериглерниң электриглиг болгаш гидравликтиг кезектерининг ажылын эңнеткен. Ынчангаш шахта сугларынга арыг-лал шенелдезин чоруткан.

Беш чыл бурунгаар хереглеттинген сугнар хемче өгүп турган болза, ам Элегесче комбинаттан чүү-даа кирбейн турар. Суг арыглаар объекти-лерниң үрелиишкинниден ба-лык турар хөөлбектерже арыг-латтынмаан сугнар ширбези чугула болуп турар. Суг ба-дыышкынының 500 метр куду-лушчу ногаадылга фестиваль-ынга база ол киржип чорду. Ол-ле шиге ойнап турган Валентина Донгак ам мээң-биле кады Кур-Чер Культура бажы-ңында дириишер-зоровек. А мен бодум Кызылдың уран чүүл училищезин доозкаш, Кур-Чер Культура бажыңында уран чүүл удуртукчузу боон, каш чыл үлештүр ажылдап тур мен. Бижиишимден тура кү-зел, бодап, сонуургал чораан ажылым сеткилиме таарыжыр.

Бистиң совхозтуң Культура бажыңының сценазынга С. Су-рун-оолдуң «Озалаш тем» деп ногаалынган үзүндүлерни Болгаш К.-Э. Кудажының «До-луманың хүүлгаазының» деп чижизин чаңгыс эвес удаа көр-гүскен бис. Ол тургускан шин, көргүзүүлерге чүгле культура ажылдакчылары эвес, а совхозтуң ажыл-ишчилери» база идепкейлиг киржип турар.

Чонның хостуг шагын ажылы-тыг, чөл эртинеринге улуг-туумжу кижилер, ынак ажылы-ны уламчылавышаан мен. Мээң ачам амгы үеде тер-назының ажыл-биле ооске ажылда. Ынчалза-дээ мен чаде бергеш, ажылым дугайында чугаалаа-рымга, ол кичээнгей-биле дың-нап, арга-сөмезин берип, чө-гүп орар.

В. ОНДАР,
Кызыл район.

Ном болгаш номчукчу

ЭРТЕНГИНИҢ ШУЛУКТЕРИН МАНАВЫШААН...

Чарыш аттарым кезек болгаш узак дээштп, ийи болукке чаруа. Кезек аттар эге тулук-биле өөрүн ораакок соонга кагбышаан, эстедит орза-дээ, удаваан шөйлүп каары олар-ның эзлеринге болгаш шулук-чуларынга конуут-ла хомудан-чыг. А узак аттарның маңы чер ыраан тудум улам-на со-рук кирип, харын-даа чедер черим ам-даа ыраазын дээмзин, ужугүп-ла билир.

Кандыг-даа шулуктерни ном-чукчуларның үнелээри бээ-ле ийи белүүге хуваатылаар ышкаш деп көргеш, ындыг дең-нелгени бодап ордум.

Бир төө, шулуктерниң ке-лиир үези, оларның номчукчу-ларга үнелелиниң дугайында чугаа чоруп турар болганда деңнелгелерни бадыткаазы-биле шулукчу Александр Даржайның шулуктериниң чаа үнгеи «Меңге чер» деп чыындызынга доктаап көрээлиг.

А. Даржайның чогаадырчы мергежилиниң чылдам чылче сайзырап чаа-чаа темалар-биле байып турары өөрүнүүт. Авторуның харыысалгалыг болгаш керек кызыл ажылдап турарын оон чогаалдары көргүзүп турар.

Чыындыда киргеп шулуктери-ниң кол кезии кижизиг чорук, намыралчы, интернационалчы хөөннер-биле сыныскен.

Ровнога бижиттингеи болук шулуктериниң бирээзин шулукчу мындыг одуруглар-биле тендуруп турээ:

«Сээң черим — мээң черим,
Сээң чонуң — мээң чонум.
Хены уткалыг, ёзулуг акы-дүүмалыкпыс терел чоруктан төрүттүнген одуруглар.

Шагаан-тээ оолдары дег,
ооргазында
Шаарактыр ракеталар
Чүктенчиктеп —
Амыдыралын үзер четкен
аар чүктеп
Ава-черим өпте-чүрээ
бачыдап тур.

Ие-черниң салым-хүүзү дээш төлүүнүң дуржулгазында ескелер-ни база-ла хөйнүктүрүп, доюл-дуруп, өлүмнүт дайынга удур демисөөлүүлериниң каттыжып-кан сүрлүг үнү болуп турар. Эң ылаңгыя «сыдыс дайынын» деп дуржулгазының сестер утаан-бодаларда чаңгыланган ыңгыл үенең бир онзагай дем-дектери үстүнде одуруглар-да тодаргайы-биле илереттинген.

Шулукчүүнүң ава-иезинге, яш-аарынга болгаш чоок ка-жиңнеринге тураскаадып, олар-ның дүрүү-шыырайын, онза-гай демдектерин дамчыштыр-ган ыяштарны база шеригден ыяштарны ажыл-үүлезин чыырдыын бижээн шулуктерде эвилең ээлдек сагыш-сеткил хижизиг төөнер удаа-дараа дыңналып турарын-биле амы-дыралчы сорук киришкинни күштелдиргеп турар:

«Азаргенмыг черимге
ынаам —
Ада-чуртта ынаам-дыр дең,
Талыгырга чоргаарымда
Таалал-биле
бодаер-дыр мен».
(«Хензиг чуртума»)

Ынчашыл — чүүден-даа хос-туг үзүгүшкүн-биле чүрек-терни дамчыт, ескелерни хей-аът кижер күүч-шыдалдыг күүлгеазын дээрзин чыындыда кирген ынаашыл дугайында шулуктерни номчаш, эскерип каар бис. Ынчалза-дээ шулук-чүүнүң үк темага тураскаткан шулуктери дең-дескн, оларны чүгле мактаар аларга дээрзинге каттыжары берге. Чүге дээрге, «Автобуска» дээн чижектиг хензиг төөрүлгени дазыл-дыртқан шулуктер ону бадыт-каттырлар.

Ынчалза-дээ:
«Сээн даглар башкарыңга
ыяшаңайнып,
Чажыртканыңын,
дөмирээшкиң туруп алза,
Черивистиң бир-ле хензиг
бүүүнүндан
Сени сактып,
сенче дегеш үнгенним ол».
(«Өртемчейниң улуг-биче
сылдыстары»).

Мындыг янзылыг уран аргае-биле бижиттингеи одуруглар номчукчуларга чаа бодалдар-ны тывылдыраары чугаажок.

Александр Даржайның бо чыындызында, моон мурнунда чамдык шулукчүлериниң үндүр-гүлээн чыындыларында ышкаш, тыва улустуң салгалдаар дамчыт келген алгыш-йөрээл-дериниг төрелдешкен шулук-тер база киргеп. Оларга «Аваның йөрээли», «Ачамның йөрээли» деп шулуктер ха-маарыжыр.

«Наймаалды үнелеп чор,
Най-чашка өмек бол,
Ушта-чөнүк кырганыңга
Ушпас-тайбас дагыгыыш боли»
(«Ачамның йөрээли»).

Амыдыралчы оруунче аттаң-ның турар оглуунга адазының сеткил-сагыжының хамызындан берил турээр чагыглары да-зыл-дөстүг болгаш үнемнелиг, эргим дээрзи билдингир.

Мындыг янзылыг чижектер-ни көргүзүп турар бир бодал-ды тодаргайын сөөлдээлиг көрээлп.

Алгыш-йөрээлдер тыва улус-туң аас чогаалы болуп ү-дүптеп бээр чаартымыл, байым чурттап чоруур. Үе-үеларниң амыдыралчы байдалдарының дайын-биле олардың хүтаа-шыыларын эскерип чоруурун-дең. Мынчап кээрде, аас-чогаалының бо алдын эртине-зин улам байыдар чаа-чаа ут-каларны киирип, амыдыралче улам чоокшуладыры, кымга-даа күзенчиг.

Бир төө, алгыш-йөрээлдер аас чогаалындан кол үндезин-черни ал, аңаа даянып турээр болганда, тыва шулук чогаал-ынга чаа ажыдыыышкын болуп шыдаазы билдингир. Үлегер-леп чугаалаарга, эргиде ка-зып каан орук-биле чон чоруп, ону улам чаартып турза-даа, орук хевээр орук болуп ар-тар.

Кандыг-даа чогаалдың кол чепсээ — дыл болганда, шу-лукчүнүң тывызык деңнелге-рнин ажыглаап турганы, бижип турар чурумалдарын карак-терге кестү бээр кыдыр ше-верглн кылган ажылдарын мак-таавышаан, оон төрээн дылының байлаан чоп ажыглап чорууру-нуң демдектерин көөр бис. Ынчалза-дээ «Меңге чоруур» деп шулукте «оглу меним ток ышкаш дамчып турум»... дээн одуругда «ток» деп сесту со-руунза кылдыр тыважыдып каан болза, номчукчуларга улам дээштиг болур ийик. Ав-тор өске шулүүнде устунде сестү шын ажыглаан.

Чыындының төнчү ырлынга-рында киргеп «Дең хаяазы-ның шулуктери», «Дал-дүштүң шулуктери», «Кызыл күнүң шулуктери», «Дүнүүң шу-луктери» деп бөлүк чогаал-дарда чаа бодалдар ребыны-биле киргеп турээр.

«Шудук болуп, бодалдарым
Чүмү-биле хуулгуже
Даңны атсы токпак ышкаш
Дазыяртканыңдыр
кызаа-дыр мен».

Шулукчу кижиниң чымыштыг ижиниң дугайын шын бижээ-ни-биле үстүнде шулукчүтеш бодунуң турушкунда болгаш үнемчелиг.

Александр Даржай бо чаа чыындызында киргеп шулуктер-и-биле бистерни — номчукчуларны дең хаяазындан дүн-ге чедир эдертип келдн. Ам оон чечек, чимис сагланнашкан, от-сиген бүшкен, бүтү бойдус мөңгүннээ, шаңын, сүүнде чүүнүп алган каак-аас эртенгинең амыдырал сиң-нигген шулуктерни моон соң-гаар-даа мөзүп турээр бис.

М. ДОРЖУ.

Шыдыраа

ДҮРГЕН ОЙНААРЫНЫҢ МАРГЫЛДААЗЫ

Күш-культуржунуң дүнүнге тураскаатқан шыдыраага дүр-ген ойнаарының маргылдаазын Кызыл хоорайның спорт комитеди оргенизастеп эртиргеп.

Маргылдааны эгелээрин ейиткен шекта культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга шы-дыраачылар чыглып келген. Оларның хой кезии боттарының профессионал байырлалынга алдар болдургеи спер-такмаданың эзлери — тудуг-шулар, быжаңчылар, дашчы-лар, көмнөвчүлер, арматуржу-лар, инженерлер болгулаан.

Бирги черниң салым-чолун шинтпирлээрин Ким Донгак бил-ле Даш-оол Ондарның ара-зынга болур деп чүве маргыл-дааның эгезинде-ле биидинип кел чорээн. Олар кайызы-дее 6-6 сеннг тургаш, чеди дугаар салыгда ужурашкан. Аңаа ырыг тиилелгенн бирги разрядчы Д. Ондар чедип ал-гаш, арткан салыгларда удур-ланыкчыларын ол үлештүр удуп алыр аргалыг болган.

22 кижи киржикчилиг мар-гылдаага Д. Ондар кыпге-дее уттурбайн, бирги черже үнген. Ийигизин К. Доңгак, үшкүзүн Р. Хазиев эзлээн.

Хоорайның спорт комитези-ниң хүндүлел бижиктерин, ор-тектиг белектерни хоочун шы-дыраачылардың бирээзи, хоо-чун шыдыраачы М. С. Хомуш-ку маргылдааның тиилекчи-лерине байырлалдыг байдаага тывыскан.

С. ДАҢЗЫ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ «Төрээн Тывавыстың делегелериниде» деп фотозтюду.

Эмчиниң тайылбыры

ВИТИЛИГО

Витилиго деп чүл! Бо ай-тырыгны солуп дамчыштаар харыылап бээрим дилеглим.

Л. МОНГУШ.
Сут-Хөл район.

Витилиго — кештиң өңүнүң үрелгелиниден тыптыр аарыг. Амгы үеде делегейде чурт-текчыларының бир хүүзү ол аарыгдан аарый турээр.

Нерв-медереядан баксы-рааныңдан, баар, боостаа бес-терниң, харззеннер аарыг-ларынган витилиго тыптыр. Бо аарыгдан колдуунда хе-рээженнер аарыыр.

Кижиниң бажыңга витилиго тыылганда дүүн өң чок эглеер. Ол хоочуреем аарыг нимти организмге багай сал-даар чеднобес болгаш үр үе ишкинде чиптес.

ССРЭ-де кештиң өңүн жи-ндер берюсая, псорален деп препараттарны ажыглап турар. Микроэлементилер: чес, цинк, марганец ол аа-рыгны эмнээрнге улуг роль-дуг.

Өйлеп каан ультрафиолет хереглерин база түскай пре-параттар-биле ажыглап турар.

Л. ОХОТНИКОВА,
республикада кеш аарыгла-рының улуг эмчизи.

телевидение

АВГУСТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртен-ги гимнастика. 8.55 — «Кок кушо». И. Саутың болгаш М. Раузвергенниң музыказынга Москвада күрүненнең уругларның музыка театрының тургус-каны фильм-балет. 10.20 — «Звездные годы конструктора бабакинга», «Шестой незримый океан». Эртем-нептереллиг фильмнер. 10.55 — «Я умею прыгать через лужи». Теле-виденнең тос сериалыг ура-чечен фильмнең. 3-кү се-риязы. 11.45—11.50 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кодээниң деңгемнери». «До-верие», «Зависит от нас са-мих». Телевиденнең док. фильмнери. 15.25 — Орус чу-гаа. 15.55 — А. Петровтуң болгаш А. Холминовтуң чогаалдарын Свердловск филармо-ниязының симфония орке-стри күүседир. 16.40 — Уруг-лаага фильм. «Вот вернется папа...» 18.00 — Кипрниң ар-тистериниң концерти. 18.30 — «Поднять паруса». Телевиде-ниенең док. фильмнери. 18.45 — Бөгүн дорегейде. 19.00 — ССРЭ, АКШ болгаш Велико-британиянын чазаа башкы-ларының Потсдам (Берлин) конференциязының 40 чыыны-га «Операция Терминал». 20.05 — «Я умею прыгать че-рез лужи». Телевиденнең тос сериалыг ура-чечен фи-льмнең. 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Ведьмак», «Жи-вица», «Драма». А. П. Чехов-туң рассказтарының кыска хемчээлдиг телевиденне фильмнери. 22.45 — Бөгүн де-легейде. 23.00—23.50 — «Шо-кар кочелә». ГДР-дең музыка-лыг демчыдыглга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Загадки колебаний». Эртем-нептереллиг фильм. 8.35 — «Крупный разговор». Ура-чечен фильм. 9.55 — «Чаңгыс дай, хой национал-дыг...» Совет литература дугайында. 10.40 — «Ну, погоди!» Мультфильмнер. 7-ги, 8-ки ундурулгезин. 11.00 — «От археологии до космоса, от прошлого до будущего». Со-вет-фин эртем-техникалыг кады ажылдажылга дугайында теле-виденнең док. фильми. 12.00 — «Волны Черного моря». Телевиденнең сес сериалыг ура-чечен фильми. 8-ки се-риязы. 13.10 — Англи дыл. 13.45 — «Дамыскаттар». 14.20 — Удмурт телевиденнең программазы. 15.05—15.10 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35 — «Чүрүкчу болгаш ыяш уе». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү А. Ф. Емельяновтуң чогаадылчы ажылының дугайында дамчыдыглга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия тевуп. Программада: «Мал че-ми белеткээринең шалычы-айы чоруп турл. XII Бүгү-де-легей фестивалынга Тываның ансамбллери. Медээлер. 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чер-лээдер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, наштаар!» «Ежик плюс черепаха». Мультфильм. 20.15—«Мо-нолог директорда». Док. фильм. 20.25 — С. Рахманиновтуң ро-мансгарын. РСФСР-ниң үлүс-түң артизи Л. Сметанникова күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 —22.45 — «Дэнни Шеффрэ». Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Август 17-18-19-та Ленинградтың эстрада белүүнүң оюн көргүзүглери болур. Концертке Герта Юхина [вокал], Юрий Шептенконуң удуртулгазы-биле инструменталдыг ансамбль, Ленконцерттиң артистери киржир.

Белүүнүң күүселдезинде совет болгаш дашгыны компози-торларның ырлары, эстрада танцылары, башкартанылыгын-нар, туркай оюннар, сураглыг өлүглер бар.

Концерттер Тываның хөгжүм-шин театрынга:
август 17-де — 17.00, 19.30;
август 18-те — 17.00, 19.30;
август 19-та — 19.00, 21.00 шактарда болур.

Август 22—24-те Москваның музыкалыг шин болгаш комедия ансамбллериң [уран чүүл удуртукчузу — сураглыг актёр Герман Джусов] оюн көргүзүглери болур.

Коллектив үш шин көргүзер:
август 22-де — Дж. Кедрин «Рембрандт» —(ийи кежегелиг шин), Н. Аксёнова-Арды тургускан.
август 23-те — А. Ставицкий — «Добрый день, господин Гоген!» (ийи кежегелиг шин);
август 24-те — И. А. Бунин «Возлюбленная навек». ССРЭ-ниң үлүстүң артизи И. Соковьева тургускан.

Билеттерни хоосайның будурулге черлеринде болгаш ор-ганизациялырында, филармониянын кассазында садып турар.

Хүүзүнде ажыглалдың чүнер-бажыңнарынга салыр ПБ-60А деп суггуларны Кызылдың са-дыг-белеткел базазазы сөңге-рып турар. Хамаатыларның да-чаларында, республиканын совхозтарының хойлуу бригада-ларының төптөринде чүнер-ба-жыңнарга ол суггуларны са-лып, ажыглаары эптиг болур. Сөй дештарын салып алыр чер болгаш өске-даа чүгүле дерииг-лер суггуда бар. Оны изидер-де одаар ывштарны ажыг-лаар.

Суггуну сатказ хүндеи соң-гаар беш чыл дургузунда ма-гадылаады ону будурген за-вод күүзеиип ап турар. Ол хүүсеа суггуну будурген үедеи соңгаар чеди чыдан узаваа. Суггуну үндүр садаар өртээ 75 рубль. Суггуның сырында шой аастарының өртээ 95 копеек, изиг, соок суун таарыштыр бээр керекселдиң өртээ 19 рубль 40 копеек.

Чүнер-бажыңга салыр ол суггуну өртээн туда бергеш-даа, шилчидиңге-биле база са-дып ап болур.

Садыг-белеткел базазының адрезн: Кызыл хоорай, Камо-листов кудумчу, бажың 15.

Чадаанада хоорайның № 6 профтехучилищезинге өөренир-ген күүзеиннери «Тыва кодээ тудуг» трест чалап турар. Ту-дугну дешчиктең, бызаңны-бетонщиктер, штукатур-ма-ярнын мергежилдерниге суругуулдерны белеткээр.

Училищеге хүүзээн алганнар-ны чурттаар чер-биле, түскай хеп болгаш хапас чемненнилге-биле хемдээрер. 10 класс би-лиглиг аныяктарны база ше-ригден ылаажын келгеннерни айда 75 рубль хемчээлдиг стипендиа-биле база хандыр-раар.

Профтехучилищеге киреринге хамаарышкыр тайылбырны «Тыва тудуг» трестиң кежүп чоруур механизастаан колонна-ның районда төвүнден бол-гаш Чадаана хоорайда № 6 ПТУ-дан ап болур.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң Чадаанада № 469 кежүп чоруур механизастаан колонназынга ажылдаар план-будурулге кижидизиниң начальныгынга бол-гаш озал-ондак болдурбазы-ның инженерниге дуржулга-лыг эптерни чалап турар.

Чурттаар бажыңны бээр-КМК-ның девискээринде мага-зин бар. Тудугга ажылдаан чылдары дээш шенчээл теле-виярни бээр.

КМК-ның адрезн: Чадаана хоорай, телефоннары 2-92-3—15.

Дүлейлериниң «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Бүгү-рос-сия инитителиниң Кызылда өөредилге-будурулге черн экономисти, үлетпурга ажыл-даар дуржулгалыг будурулге цегинең мастери, технологту, даараныла терекселиг эдер дузалакчыны ажылга чалап турар. **Өөредилге-будурулге черниң адрезн:** Кызыл хоорай, Рабочая кудумчу, бажың № 194, телефону 2-27-29.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, биче чаъстаар, хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне 10—15, чамдык черлерге 2—7, хундус 18—23, чамдык районнарга 9—14 гра-дус чылыыр.

Кызыга дымырады чаъс-таар. Хаттың дургени секунда-да 5—10 метр. Дүне 10—12, хундус 18—20 градус чылыыр.

Кино

АВГУСТ 16-да
«НАЙЫРАЛ»: «Тайна коро-левских часов» 9.30, «Милый друг» 11.20, 13.10, 15.00, 16.00, 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Кэтти» 9.30, 13.10, «Я в весь класс» 11.20, 15.00, «Бобби» 17.00, 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Сыновья Боль-шой Медведицы» 14.30, 16.20, 18.20, 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Одна ошибка» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

Шын Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24, 23-5' кармысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдыра болгаш үлетпур кылдыстериниң 2-31-75, пропагавда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; колхоз ажыл-агый кылдызының 21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-43 солун келбей» баргаага 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3101.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографизы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00186

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 191 (12891) | 1985 чылдың август 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кепеек.

Малга чем белеткелиниң шалыпчы айы чоруп тур

Бөгүн «Шын» солун Күш-ажылчы алдар түгүн Танайбан Былаганның сигенчи бригадазының чеднишкинниге турас-кадыл кодурген.

Тоожу районда Ий ортумак школазының башкызы Танайбан Былаганның удуртканы чээрби кижи кежигүнүт бригадазы эрткен он хонукта 90 тонна сигенни белеткээн. Ук бригада «Май 1» совхозтуң директсиязы-биле черген керээзинде айыттынган онаалдазын ийи катап ажыр күүседип турар.

Мал чемниң белеткенчилериниң мурнакчыларындан үлегер алыңар! Шалыпчы айда эң-не бүдүрүкчүүт ажылдавдар дээш шак бүрүзүн долуу ажыглаңар!

ЗВЕНОЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ИЖИ

«Тес-Хем» совхозтуң мал чемни белеткээр ийи бригадазында сигген кезип белеткээр дөрт звено планның даалгаларын күүседир дээш шалыпчы айда темлюкке улам шапкынчыткан, даң бажындан орай кежээге чедир ажылдап турар. Звено бүрүзү бо хүнүнерге чедир 380—440 тонна чедир сигенин кезип, саразаттаан, ол дээрге планның чартык кезиниге арай-ла четпес. Сарыг-Талда Иван Шыдырайның болгаш Хүрем-Дугайда Борис Чоодуның удуртканы звенолары социалистиг чарышка мурнап, 440-440 тонна сигенин белеткээн. Ол звеноларда Олег Сат, Виктор Дүүгүт-оол, Таиов Чооду, Радион Бора, Сергей Седип-оол, Мандыш Сүлдүм, Владимир Даргыт болгаш ооскелер-даа шүдүргү ажылдап, хүн бүрүде 20 ажыг тонна сараат сигенин кыларынга улуг үлүгү киирип турарлар.

Ол-ла бригадаларның ялчирбелиг тракторлаа-звенолары той чылдыг сигеннерден сеткил салырын дооскан болгаш силос салырынче кирген. Ооң-биле мады чайгы чер ажырылгазында чамдык тракторларны хөвүрээ тутпаан.

БИСТИҢ КОРР.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ТЕМПИНИ УЛАМ ШАПКЫНЧЫДАР

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың чамдык районнарында мал чеми белеткелиниң темпизи организаячы ажылдың күштелгенииниң болгаш дээштиг социалистиг чарышты организастаанының түңнелинде шапкынчаан деп ук доктаалда айыткан. Август 15-тиң медээзин ёзугаар алырга сиген белеткелиниң онаалдазы 38,3 хуу, сенажтыы — 47,5 хуу, витаминниг сиген долганныы — 42 хуу күүсетинген. 56,2 муң тонна силос массазы салдынган. Ниити мал чемин чемгерилге единицазынче шилчидерге 60,6 муң тонна, азы онаалданың 34,1 хуузу белеткеттинген. Кызыл болгаш Сүт-Хөл районнарның совхозтары мал чеминиң белеткелии өскелерден организастыг чорудуп турар. Кызыл районуң мал чеми белеткелчилери шалыпчы айның бирги чартыында мал чеминиң бүгү хевирлерин белеткээринге 27 хуу өзүлдени чедип алган болгаш планныг онаалдазыны ниитизи-биле 44,4 хуу күүседип алган. Сүт-Хөл районда мал чеминиң өзүлдези 25,1 хуу боон, ооң белеткелиниң талазы-биле онаалда 35,1 хуу күүсеттинген. Сиген белеткелиниң темпизи Каа-Хем районда, витаминниг сиген долганының белеткели Таңды районуң совхозтарында дургедеп турар.

Ынчалза-даа ниитизи-биле республикада мал чеми белеткелиниң темпизи куду боон артпышаан. Мал чеми чыылдазының темпизин Чөөн-Хемчик, Тожу, Бай-Тайга районнарның совхозтары ооскумадып, шалыпчы айның бирги чартыында мал чеминиң өзүлдезин чүгле 12,3—15,9 хуу боттандырган.

Мал чеми белеткелиниң талазы-биле шалыпчы айның бирги чартыында районнар аразында социалистиг чарыштың тиилекчилерин деп дараазында районнарны санаан:

— **КЫЗЫЛ** район (СЭКП райкомунуң секретары В. С. Очур-оол, райкүүском даргазы М. П. Бессмертных, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсөвилел райкомунуң даргазы Ч. Ч. Монгуш, ВЛКСМ райкомунуң секретары В. И. Канзай);

— **СҮТ-ХӨЛ** район (СЭКП райкомунуң секретары М. Н. Ооржак, райкүүском даргазы Ч. Б. Монгуш, кедээ ажылагый ажылдакчыларының профсөвилел райкомунуң даргазы В. Б. Сарыглар, ВЛКСМ райкомунуң секретары К. О. Дамзы-Белек).

Кызыл болгаш Сүт-Хөл районнарынга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын база 200-200 рубль түңнуг акша шаңналдарын тустузунда тыпсыр.

Мал чеми белеткелиниң темпизин эң шыңгыы күштелдирериниң талазы-биле барла хемчегларни ап, бригадалар, звеноолар, шефчи будүргелгелер, организациялар болгаш бүгү мал чеми белеткелчилериниң аразында күш-ажылдың будүрүкчүүт чоруун бедидер, мал чеминиң шынарын эңнидер, чамгалаңнадагалаарын эрдырары дээш социалистиг чарыштың дээштиг чоруун бедидерин СЭКП райкомнарынга, райкүүсномнарга, РАУК чөвүлелдеринге, парткомнарга, партия, профсөвилел база комсомол организацияларынга, совхозтар удуртукчуларына болгаш тускай эртемниглерге ук доктаал хүлээндирип турер.

БАШКЫЛАР СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Чөөн-Хемчик районнуң Хаймаакан ортумак школазының башкылары чайгы шөлээннинг үезинде ниитиниң малынга быжыг чем-суургу тургусчур ажылдарга кирижип турар. Олар хөй-биле сиген кезер звенону тургузуп, Мойналыкта 10 тонна сараатты кылгаш, СЭКП-ниң XXII съездизи совхозша дужаагаан.

Башкылар көрээ ёзугаар 15 тонна сигенни белеткээр даалгалыг. Моон мурнунда ооң сиген кесээзи оймактарны ышкыларга кирип, совхозка 20 тонна сигенни кезип, сараатгаарын олар хүлээзинеппер.

К. ЧӨРЕВЕ.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда

Капитал тудугуң индустриалязациязын улам ыдай зогжудер болгаш күш-ажылдың будуруккүүрүн бедидер дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлемелиг хуралынга чугаалажып көрген. Заводка ыяштыг белеткээн депшилгелиг конструкциялармы будуреринге болгаш ажыттаарын калбартырының, комплектиг баскыларны болгаш ажыл-бүрүү ужур-дузалыг дериццизиннерин будуруп үндүреринге, комплекст-блоктуг ыяштан технологтуг болгаш инженер дериглерни тудугларга чорудуп бээрин көвүдеринең аргазы-биле тудуг ажылдарының индустриалязастаашкын деңгелин шыпар талазы-биле чөв чедээге бедидери СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дүзээ алган доктаалында көрдүргөн. Полумерлиг, хемнеттиг болгаш амгы үениң конструкциялыг эскерелер материалдарыны тудутка ажыглаар хемнээлин уламына калбартырын, тудуг материалдаар үлеттүрүүнүң будуруглелерин болгаш тудуг индустриязын чаартыр база техника-биле эдер дериир ажылдарының хемнээлдерин боттуу-биле улаттырарын, техниканы болгаш механизастаан терекселдерин машина тудугуның хамаарышкан адырларынга будурер бааланы быжыглаарынга үндезилээш, эргежок чугула техника-биле болгаш механизастаан терекселдер-биле тудугларны хандырарын эңнидерин, айтыкан айтырыгларны шиитпирлээринге кады ажылдажылганы ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттар-биле калбартырын айыткан. Бо бүгү чүүлдер объектилерни ажыглалга киирер хүүсаалаарын чоокку он чылда 1,5—2 катап кызырар, күш-ажылдың будуруккүүрүн болгаш ажылдарының шынарын бедидер арганы бээр.

Биологияны болгаш биотехнологияны улам ыдай хемчүүдер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы түлээп алдынган. Эң чугула ол эртем угланыышкынарының тегжүлдезин дургедедир, эртем-шинчилел ажылдарының түңнелдерин үлеттүрге, кедээ ажылагыйга болгаш кадык камгалалынга шингээдип ажыглаар, улус ажыл-агыйының, транспорттуң, харызаалының, материал-техниктиг хандырыгының, садыгның болгаш төлөнитиниң чеменилгезинең чоокчу амыдырал хандырылгазының будуруглелеринге база организациаларынга ажылдаар черлерни аттестастаарын болгаш оларны эдер дериирин планныг боттандырар талазы-биле хемчегларни айыткан. Ол ажыл күш-ажылчы коллективтериниң идектейлиг киржилгези-биле чоруттуруп турер үзүрүлүт.

Эртем-техниктиг депшилгени дургедедир дугайында ажылчы чоннарның СЭКП ТК-га бижээн чагаалаарының дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин практиканга уламына дүрген шиңгээдип неттередириин хандырар талазы-биле төй салаалдарны чагаалаарда айтып турер. СЭКП ТК-га бо айтырыг талазы-биле болген төвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр хемчегларни ажылдап кылырда болгаш боттандырарда үк саналдарны ажыглаары чүүлдүт деп көрген.

Эш М. С. Горбачевтуң Португал компартиязының Чикгине секретары А. Куныял-биле үзүрашылышкынының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүт деп санаан. Делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ПКП-ниң үзел-бодалдарының бир эртиин, ССРЭ-ниң болгаш Португалияның аразында ажылыг харылзаалларны хөгжүдеринге идепкейлиг бээринге оларның белеткээринге сеткил хамыыкыны-биле демдеглээн. Ийи чурттарның улустарының чаагай чоруунга, тенбелиг, демократтыг болгаш социалыстиг үрге-ажыттарынга бараан кылдыр ПКП-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа быжыглаарынга СЭКП-ниң чүткүлдүү бедүзүттүгүн.

Эш Н. А. Тихоновтуң дыңнадыын дыңнап чугаалаткан болгаш БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Доргазы Г. Филипов башкаан Болгарияның делегациязы-биле чугаалажылганнарының түңнелдерин чүүлдүт деп санаан.

ЭДЧ-ниң сессиязының 40-гы хуралының шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниң дүрзүлгелериниң күүселдезин хандырар талазы-биле төмчегларни Политбюро чүүлдүт деп көрген. Эртем-техниктиг депшилгени дургедедир талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының күшенишкиннерин интеграциязының чүгүлазы онзагай демдеглеттинген. 1985 чылдың түңнеп СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының 2000 чыыта чедир эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажыглап ылырын дооскаа-ры онза чүгүлэ үзүр-дузалыг деп, Политбюро демдеглээн. Айыттынган чурттарның будуруглелериниң болгаш организациаларының аразында дөрт харылзаалаарның чаа төвирелериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген. Кооперастаашкынны хөгжүдеринге болгаш специализастаашкынны хемнадырынга, бот-боттарынга чорудуп бээр продукциязының техниктиг деңгелин болгаш шынарын шиитпирлиг бедидеринге үндезилээш, дараазында беш чылда бараан сөөлгээзин үлеттүрер талазы-биле төй салаалдарны чагаалаарда айтып турер. СЭКП ТК-га бо айтырыг талазы-биле болген төвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр төмчегларни ажылдап кылырда болгаш боттандырарда үк саналдарны ажыглаары чүүлдүт деп көрген.

Эш М. С. Горбачевтуң Португал компартиязының Чикгине секретары А. Куныял-биле үзүрашылышкынының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүт деп санаан. Делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ПКП-ниң үзел-бодалдарының бир эртиин, ССРЭ-ниң болгаш Португалияның аразында ажылыг харылзаалларны хөгжүдеринге идепкейлиг бээринге оларның белеткээринге сеткил хамыыкыны-биле демдеглээн. Ийи чурттарның улустарының чаагай чоруунга, тенбелиг, демократтыг болгаш социалыстиг үрге-ажыттарынга бараан кылдыр ПКП-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа быжыглаарынга СЭКП-ниң чүткүлдүү бедүзүттүгүн.

Эш Н. А. Тихоновтуң дыңнадыын дыңнап чугаалаткан болгаш БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Доргазы Г. Филипов башкаан Болгарияның делегациязы-биле чугаалажылганнарының түңнелдерин чүүлдүт деп санаан.

ЭДЧ-ниң сессиязының 40-гы хуралының шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниң дүрзүлгелериниң күүселдезин хандырар талазы-биле төмчегларни Политбюро чүүлдүт деп көрген. Эртем-техниктиг депшилгени дургедедир талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының күшенишкиннерин интеграциязының чүгүлазы онзагай демдеглеттинген. 1985 чылдың түңнеп СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының 2000 чыыта чедир эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажыглап ылырын дооскаа-ры онза чүгүлэ үзүр-дузалыг деп, Политбюро демдеглээн. Айыттынган чурттарның будуруглелериниң болгаш организациаларының аразында дөрт харылзаалларның чаа төвирелериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген. Кооперастаашкынны хөгжүдеринге болгаш специализастаашкынны хемнадырынга, бот-боттарынга чорудуп бээр продукциязының техниктиг деңгелин болгаш шынарын шиитпирлиг бедидеринге үндезилээш, дараазында беш чылда бараан сөөлгээзин үлеттүрер талазы-биле төй салаалдарны чагаалаарда айтып турер. СЭКП ТК-га бо айтырыг талазы-биле болген төвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр төмчегларни ажылдап кылырда болгаш боттандырарда үк саналдарны ажыглаары чүүлдүт деп көрген.

Эш М. С. Горбачевтуң Португал компартиязының Чикгине секретары А. Куныял-биле үзүрашылышкынының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүт деп санаан. Делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ПКП-ниң үзел-бодалдарының бир эртиин, ССРЭ-ниң болгаш Португалияның аразында ажылыг харылзаалларны хөгжүдеринге идепкейлиг бээринге оларның белеткээринге сеткил хамыыкыны-биле демдеглээн. Ийи чурттарның улустарының чаагай чоруунга, тенбелиг, демократтыг болгаш социалыстиг үрге-ажыттарынга бараан кылдыр ПКП-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа быжыглаарынга СЭКП-ниң чүткүлдүү бедүзүттүгүн.

Эш Н. А. Тихоновтуң дыңнадыын дыңнап чугаалаткан болгаш БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Доргазы Г. Филипов башкаан Болгарияның делегациязы-биле чугаалажылганнарының түңнелдерин чүүлдүт деп санаан.

ЭДЧ-ниң сессиязының 40-гы хуралының шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниң дүрзүлгелериниң күүселдезин хандырар талазы-биле төмчегларни Политбюро чүүлдүт деп көрген. Эртем-техниктиг депшилгени дургедедир талазы-биле ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының күшенишкиннерин интеграциязының чүгүлазы онзагай демдеглеттинген. 1985 чылдың түңнеп СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының 2000 чыыта чедир эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг программазын ажыглап ылырын дооскаа-ры онза чүгүлэ үзүр-дузалыг деп, Политбюро демдеглээн. Айыттынган чурттарның будуруглелериниң болгаш организациаларының аразында дөрт харылзаалларның чаа төвирелериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген. Кооперастаашкынны хөгжүдеринге болгаш специализастаашкынны хемнадырынга, бот-боттарынга чорудуп бээр продукциязының техниктиг деңгелин болгаш шынарын шиитпирлиг бедидеринге үндезилээш, дараазында беш чылда бараан сөөлгээзин үлеттүрер талазы-биле төй салаалдарны чагаалаарда айтып турер. СЭКП ТК-га бо айтырыг талазы-биле болген төвүлел хуралдың айтыышкынарынга дүүштүр төмчегларни ажылдап кылырда болгаш боттандырарда үк саналдарны ажыглаары чүүлдүт деп көрген.

ДҮЖҮТ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

САРАТОВ. Саратов областтың колхозтарының болгаш совхозтарының чер ажылдыгларының күзүн тарыыр культураларны бир дем-биле тарып эгелээнимер. Дүжүт ажаавдазының бедик темпилерни аңаа улуг арганы берген. Хөй колхозтар болгаш совхозтар мурнукүзүмдан чазын эрте тарааш кызыл-тас кезилдезин доозуткан болгаш механизаторлар күскү тарыыр культураларны тарып эгелээнимер.

Чайын аңдарган, эки белеттеттинген хөрзүнче ол черниң селекциязының «Саратовская-4» деп бедик дүжүтүр көк-тараазын чаштырып эгелээни. Ону чүс муң гектар шөлге чаштырып тарааш. Күзүн тарыыр кызыл-тасты тарырынга эки тааржымалыг уе база кёлеген. Ооң кол назын — 800 муң гектар черин чер ажылдыглар интенсивтиг технологиялар-биле тарыыр.

(СЭТА).

Каттышкан рейд

САРААТТАРНЫ ШЫН ХЕМЧЭЭР

Ниитиниң малынга мал чеми белеткээр ажылдың чоруп турарының байдалын хынап көөрү-биле улусчу контрольдуң болгаш «Шын» солунуң каттышкан рейдизи Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарынга чоргаарлаан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң директору Х. С. Дамба-Даржаа рейд кежигүннерни ажыл-агыйда ниити сиген кезилдезинең байдалыбыла таныштырган. Совхоз сиген белеткелиниң планын орту ажырып, 1100 тонналы белеткеп алган. Ажыл-агый районнуң совхозтарының аразында чарыштың мурнуку одургуунда чоруп турар. Сиген кезилдезинге киржиттер хире кижи бүрүзүн олче мөөнеп, машина-техниканың, дериг-терекселдериниң туруушкун чок ажылдаарын чедип алган. Мал, чер ажылында кол-коп бүдүрүкчү коллективтерден ангыда, суурнуң 16 агитквартал-дарындан эгелээш, школа, уруглар сады, контора, кедээ Совет күүскомунуң коллективтеринге тус-тус онаалдаларны берген. Олар бердинген онаалдаларын ыяска күүседе, бедик шынарлыг доозар дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

Ажыляы организастап туруры, сигенчилерни аъш-чем болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырганы бегай эвес. Белеткеттинген мал чеминиң шынары эки.

Чедишкиннер-биле чергелештир белеткеттинген мал чеммин учётка ап, ону хемчээл, хүлээп ап турарында четпестер барын илереэн. Ажыл-агыйның механизасташтынган бот-орулга-чарылгалыг бригадазы акт ёзугаар совхозка 347 тонна сиген дужаагаан. Сараатгарны катап хемчээгеш, ылавыллап үндүрүп көөрмиске, 255,5 тонна болган болгаш бо бригаденың белеткээн сигенинге 91,5 тонна сигенни немей бижээнни илереэн.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң сигенчилериннен М. Ч. Куулар-ның бригадазы шудургу ажылдап, бердинген 100 тонна сиген белеткээр онаалдазын ажыр күүсеткеш, ам-даа ол хире сигенни белеткээр немелде хүлээлгени алган. Совхозта белеткеттинген сигенниң шынары ниитизи-биле эки. Ылаңгыя хойжу бригаденың белеткээн сигенни эң эки шынарлыг.

Ажыл-агыйда мал чемниде хөөрө тутпаан сигенчилерниң аъш-чем-биле хандырылгазы четпес дээрзин рейд илереткен. Хынаяда болуп турган хүннерде оларның аъш-чеми шуут үзүлген турган. Сигенчилерниң аъш-чем-биле хандырылгазын харыылаар ужуглуг Эжер-оол Кууларның ажылынга харыысалга чок чоруун ол көргүзүп турар.

Ажыл-агыйда механизасташтынган бригадаларның болгаш звеноларның хөй санныг, быдаргай боон турарындан оларга машина-техника, дериг-терекселдер чедишпейн турарын рейд тодаратган. Ооң уламындан ажыл-агыйның сиген планының күүсеттези чаа-ла үзээрби хуу ажып турар.

Улуг-Хөөүде Алдын-оол Монгуштуң удурткан бригадазын чижек кылдыр ап болуур. Бригада сиген кезер машина-биле хандыртынмаан. Ол хөөрөде Хорум-Даг бригадазында керегледен ыяакта ажыг, артык техника бажыглаттынган, ооң чамдыызын бригада чедир ажыглап шыдаавайн турер.

Рейд кежигүннери белеткеттинген сигенниң хемчээлин уламаттырар төвирелгелер барын илереткен. Дагыр-Шемдеде хөөү бригадазының белеткээн 32 тонна сигенни хемчээргеге, 6 тонна четпээн. Көк-Талда мал чеми белеткээр звенокуң 154 тонна сигенинге 18 тонна четпес болган. Мал чеминиң белеткелиниге немей бижиглелер көргүзүп турар. Чижээлээргеге, эртken чылын «Чыраа-Бажы» совхозка үш оңгарга сенаж салдынган турган. Ооң бирээзинде 600 тонна деп отчётта көргүскенин ёзугаар «Тыва» совхозка саткан. «Тыва» совхоз ол сенажты удур деңзилеп сөөртүп алган. Сөөлүндэ түүнеп көөрге, 250 тонна сенаж четпейн барган. Ол немелде бижиглениң үүгүп келгенинең чылдагаанын — сенажты салып тургаш, деңзилеевейн, машина иштн ногаан массаның деңзинин «боороңнап» турганында дээрзин рейд бригадазы тодаратган.

Кайы-даа ажыл-агыйларда сараатгарны бирикелеп, ооң хемчээлин, деңзинзин, шынарын шын илередип, кандыг мал чемгерерин сумелээр ужуглуг деңнелге чоруткайн турер. Мал чеми белеткээн черлерде орт айыылынга удур ажылдар кончуг кошкак. Ол бүгүнү дорой эдил, ажылды чогуур деңнелге чедирери негеттинип турар.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ: Ч. САТ—Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору, Ш. КУУЛАР—«Чыраа-Бажы» совхозтуң улусчу контроль бөлүүнүң даргазы, совхозтуң улуг бухгалтери, Э. КАРА-САЛ—СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта улусчу контролёр, совхозтуң экономизи, Ш. ЧАШ—Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң инспектору, К. ЧӨРЕВЕ—«Шынның» корр.

ХАРЫЫСАЛГАНЫ УЛАМ БЕДИДЕР

Хостуг үе-шактың кижилерниң билиг-мергежилин, культура-деңнелин бедидер, оларның угаан-бодал культуразын, эстетиктиг кижизидилгезин сайзыралдырынче угландырар талазы-биле негелде сөөлгү үеде онза улгаткан. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаары-биле холбашкан хемчегларни чон, хөй-ниити онза чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп ап, аңаа хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турары-даа таварылга эвес.

Дыштанып хүннерни канчаар эрттирерин, хостуг шактарда культура болгаш спорт талазы-биле хемчегларге кайда канчаар киржип турарын көргүскен чагаалар редакциядга хөйү-биле кээп турар. Септелгге-дерилгезинче кым-даа сагыш салбайн турар клубтар, чалгаарангыг кежээлер дугайын солунче база бижип турар. Моон алгаш көөрге, дыштанылганы культурлуг организастап эрттирер дээш кижилерниң чүткүлү улгадып, сонуургалы ханылап турар-дыр.

Культура-массалыг база спортчу хемчегларже хөй кижилерни хаара тудуп, оларның угаан-бодал культуразын бедидип, күш-дамыр сайзыралын чедип алырынче кичээнгей база улгадып турар. Найысылал Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга дыштанып хүннерде кызылчыларга болгаш аалчыларга чалгаарангыг эвес апарган. Бо чайын Ногаан театрның ажыглалы дыка экижээн. Сөөлгү дыштанып хүннерде болган садыгжыларның болгаш тудугжуларның спартакиадалары хөй кижи киржикчилиг, солун болуп эрткилээн. Эки эгелээшкинни хоорайның спорт организациялары моон соңгаар улам ханыладып, чаңчыл болдурары чугула. Спортчу маргылдаалар Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозта, Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозта организастыг эртип турар.

Чер-черде партия, совет органнарның хөй кезии чоннуң дыштанылгазының айтырыгларын башкарарынче кичээнгейин мөөнеп турар. Культура-массалыг хемчеглер, спортчу маргылдаалар организастаттынып турар. Чаа чараш ёзулал, чаңчылдарны тарадып неттередири — база чугула айтырыг. Күш-ажылдың хоочуннарын, будуруглегенин мурнакчыларын алдаржыткан кежээлериниң тускай сценарийлерин ажылдап кылгаш, ону көргүзүг хевирлиг эрттирип турарын эскерип болур. Арага ишпес куда шайлаалгаларын база чер-черде практикалап, ону чогумчалыг кылдыр канчаар эрттиреринин арга-хевирлерин дилеп тывар оралдажыышкыннар бар апарган.

Бо-ла бүгү ажылдарга культура ажылдакчылары, чер-черде херээженнер чөвүлелдери көскү үлүг-хуузун хиирип турары эки.

Чон ортузунга идей-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылды чорударынга, хостуг үе-шакты чөп организастаарынга культура-спорт комплекстериниң ролю улуг болур ужурлуг. Бисте бо талазы-биле ажыл эгелээн болгаш Кызыл районнуң төвүнде, Каа-Хемниң Суг-Бажында, Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксында комплекстерниң ажылы элээн эки. Тус черлерниң культура, спорт болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары чоонуң дыштанылгазын организастаарда демин кадып, чедишкинниг ажылдап турарлар.

Культура-спорт комплекстерин чүгле саазын кырынга тургускаш, херек кырында оларның ажылын чангыс черге мөөннеп, башкарып удуртпас болза, ажылдың дээштиин чедип алдынмас дээрзи билдингир. Культура-спорт комплекстери культура-чыдышкын, спорт-кадыкшылга ажылын чаазы-биле көөр, бар курлавырларны дилеп тывар, ниити ажыл-херекти сайзырангайжыдар ужурлуг.

Район төптеринде 14 культура комплекизи, ол ышкаш чер-черде төпчүттүнген клуб системалары ажылдап турар. Төпчүдүлгени Каа-Хем районга эки чоруткан, оларда эвээш эвес дуржулга бар. Ынчалза-даа районнуң чамдык көдээ культура бажыңнарының амгы үеде ажылы багай, кадрлар айтырыын шиитпирлеп турары кошкак, кышка белеткелди айыткан хуусаазындан ыракта озалдадып турар. Улуг-Хем, Таңды дээш өске-даа чамдык районнарда культура албан черлериниң кышка белеткелин улуг хожудаашкын-биле чорудуп турары дыка четпес.

Клуб албан черлериниң ажыглалын экижидер, кадрларны шилип алыр, өөредир, ажылга бижыглаар талазы-биле айтырыгны Тес-Хем, Каа-Хем дээш өске-даа чамдык районнарда, ажылагыйларда кошкак шиитпирлеп турар, аңаа удуртукчуларның талазындан чогуур хамаарылга амдаа сула болуп артып турар.

Көдээниң культура хандырылгазын үениң негелдезинге дүүштүр организастаарынга культура ажылдакчыларының киирер үлүг-хуузу улам калбак, ук ажыл улам дээштиг, хөй талалыг болурун чедип алыры негеттинип турар. Чонга бараалгаткан оюн, концерт, спортчу маргылдаа болгаш өске-даа хемчег бүрүзү оларны сонуургадыр болгаш угаан-бодал талазы-биле өзүлдеге дузалыг болзун дээш ажылдаары бөгүнгү негелде апарган.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел чер болганда калбарган бо хүннерде коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү-ле участоктарынга идепкейлиг чорук болгаш харыысалга кайда-даа бедип турар.

Бистиң республиканың культура ажылдакчылары ол чугула херектиң хажыызынга артпас болгаш бедик харыысалга-биле ажылдаар дээрзи чугаажок.

«РСФСР-ниң алдарлыг чаартыкчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ТЫВА АССР-ДЕН

Хөй чылдар иштинде үре-түнелдинг чаартыкчы ажылчорудулгазы дээш «РСФСР-ниң алдарлыг чаартыкчызы» хүндүлүг атты Тываның кедээ ажыл-агый дуржулга станциязының киидис эргелекчизи Владимир Сергеевич Фоминге тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1985 чылдың август 15.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аптека эргелелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Аптека эргелели кылдыр эде тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аптека эргелелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Аптека эргелели кылдыр эде тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 14.

«Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглер дутайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хүлээп алгандан бээр ийи ай ажып турар. Дыштанылга, хостуг үе-шакты ажыктыг, солун кылдыр эрттирер дээш культура албан черлери боттарының ажылын улам идепвейжиндип, чогумчалыг арга-хевирлерни дилеп тып турарлар.

Күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга тарадып, нептередир хемчеглер бисте алдынып турар.

Бо арында үстүнде айтырыгларга хамаарышкан база партиянын XXVII съездизин төлептни-биле уткуур дээш культура ажылдакчыларының чорудуп турар ажыл-херектериниң дугайында материалдарны парлаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ЧОГААДЫКЧЫ СОРУК-БИЛЕ

«Тайбың» деп сес совет нижи бүрүзүнге эң-не үнелиг, эргим. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы тайбың камгалалының чаа үе-чадазынга дегдиглелиг болуушкун кылдыр бижиктингей. Фестивальдың эртип турган хүнүнде хей национальдыг аныяк чуруукулардың човаадыкчы мастерскаязынга тоттуруглеп алды метр дүрттүг «Тайбың» деп паннону кылып дооскан. Ол чуруктуң төлевилелин кылырын Кубадан келген аныяк чуруукчу Альберто Лескен Мерексио удуртуп ажылдаанын сонуургаш-биле дыңнадывыс.

Дөйлешиг кадыг-берге чыдаглыгын дугайында хей-хей янзылар, чогаалдар, шинчер, чүрүктер кылдынган. Улуг тилелгениң 40 чылын таварыштыр Москвадың «Мане-кен» залынга Бүгү-делегей делегелгезин сонуургап болуп турган. Бо делегелгеге бистиң уран-шевер мастерлеривис, ол шилээш чуруукчу В. Ховалыг «Чарлыышкын» деп ажылыбиле киришкен.

Улуг Тилелгениң 40 чыл юбилейинге холбаштыр бис база делегелгени ажыдып, көрүүчүлерге чогаадыкчы өтчедүзүстү берген бис. Гостелло аттыг паритеш делгеге залынга ол делгелгени хей-хей ажылдар үнелеп алган.

Тывавыс чуруукчулар болгаш уран-шеверлеривиске, амыдыралында онзагай болуушкун-бо чылдың июньда Кемерово хоорайга «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге киришкенивис болур. Бо делгелгеге Сибирь зоназындан киитизи-биле 701 автор 3337 ажылын киирген. Тыва АССР-ден 117 ажыл экспозицияга киришкен. Ол ажылдарның 69-у даш чонукчуларының мастерлериниң кылыгжары болган.

«Социалистиг Сибирь» деп делгелгеге эң түнелдерни Г. Суздальцевтиң «Мальчик Мээдиниң портредин», Чадаанадан аныяк чуруукчу Д. Сааның «Кадарчының ажыл күнү», дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну И. Туренноның бойдус чурумалы база күш-ажылдың кижилерин көргүскен линогравюра ажылдары чедип алган. Оон дугайын эртем-шинчилел конференциязынга демдеглээн.

Бистиң бүрүнгү ада-өгбелеривис ыяштан эңзы-бүрү эдилелдерни, херекселдерни мергежилдин-биле кылып ап чорааннар. Оон ангыда даараан идик-хепке эңзы-бүрү, өңнүг кээ-угуразаларны чараштап кылып, чадыгларны, шкафтерни даарап турганын биэр бис. Чүстен, алдынан, меңгүнден уран-шевер кылыгларны дорганнар база сол кылып турганнар. Чүгле Тывада эвес, харын бүгү-делеп болгаш даштыны чоруукчулерге билдингир бистиң даш чонукчуларывыстың ажылдары зонаның делгелге залының шыырак хаасталгазы болуп, үнелелди алган.

Чонар-даштан чазап кылган уран-шевер ажылдар бо чылдың ноябрьда Москва хоорайга эртер «Совет России» деп Бүгү-россия болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатскан Бүгү-эвилел делгелгезинге киржир дугайында комиссиенның үнелелин чедип алган. Сураглыг даш чонукчуларывыстың ажылдары зонаның делгелге залының шыырак хаасталгазы болуп, үнелелди алган.

Чонар-даштан чазап кылган уран-шевер ажылдар бо чылдың ноябрьда Москва хоорайга эртер «Совет России» деп Бүгү-россия болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатскан Бүгү-эвилел делгелгезинге киржир дугайында комиссиенның үнелелин чедип алган. Сураглыг даш чонукчуларывыстың ажылдары К. М. Саая, Р. Арапчаа, Д. Дойбухаа, К. Хунан, Э. Байынды-биле бир денге аныяк чазаныкчылар А. Кагай-оол, М. Монгуш дээш ескелериниң ажыл-херектериниге тураскаатскан ажылдарның оон үндезилеттинип тургустунары чугаажок.

Съездиге тураскаатскан отчёттуг делгелгеге белеткеп, мишээп, Кызыл чоогунда «Сучпек» совхозка уран чүрүлгенең улусчу кодээ галереязын ажыдар бис.

Тывавың чүрүкчүлери болгаш уран-шевер мастерлери боттарының профессиональ мергежилин улам бедиптиишаан, амыдыралды чиге, тоже кергузөрнине онза сагыш салып, моон соңгаар-даа чогаадыкчы соруктуг ажылдаары негеттинип турар.

С. САЯ,
Тыва АССР-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң баштаар черниң даргазы.

ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

Улуг-Хемниң совхозтарында, школаларда, ортумак профессионал-техникиг учылищелерде болгаш түдүг, бүдүрүлге база еске-даа албан черлеринде күш-культураның 32 коллективи ажылдап турар. Ол коллективтерде күш-культурага болгаш спортка хандыкшылыдыг 9600 ажыг спортчуну хаара тутткан.

Районнуң совхозтарында болгаш школаларында 9 спорт залы бар. Ооңдар, кыстар хостуг үелериндө спорттуң янзыбүрү секцияларынга өөренип, боттарының спортчу мергежилин, разрядын бедидип турлар. Ак-Туруг суурда бирги разрядчы Виктор Бардына-Сединың удуртканы бокс секциязын, Арыг-Үзүү суурда хоочун спортчу Дотпе Кызыл-оолдуң волейбол секциязын, Кызыл-Даг суурда Василий Бадыкың организастаавы хөккейжилер секциязын база Ак-Тал суурда Василий Белекке удуртқан бокстуң секцияларын ачаа хамаарыштырып болдур.

Эрткен чазын республиканың чергелиг болуп эрткен бокс маргылдаазынга Ак-Туруг суурнуң командазы Хандагай-тының, Ак-Талдың, Хөйүраканның спортчулары тиилээш, бирги черни алган. Республиканың бирги чери дээш болуп эрткен маргылдаага оларның багай эвес түнелдиг болганын демдеглээр апаар.

Район төвүнде уруглардың спорт школазы 2 чыл бурунгаар организастаттынган. Ол хер-назы авыы-биле бичии оолдарның хостуг хүреш школазы болур. Районда хол бөмбүү, тыва хүреш, хостуг хүреш, стол теннизи, хөл шыдыраа, ат спорту, хөөкөөриниң мөчилиг хоккейинің маргылдаалары, чадаг чарыштың кросстары ей-ейлеп эртип турар.

Ажылчы чонналың, ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын организастаарым экижидеринге, хостуг үе-шактың чөп ажыглаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузуп, сонуургалдар авыы-биле, оон иштинде чонның чурттап турар черлеринің авыы-биле күш-культура-массалыг ажылдарны чорудары чугула айтырыгларның бирээзин алаган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткап чок кылыры-биле авдынып турар хемчеглерни бүгү чон хамаарыштыр деткип турар болгаш кодээ чонның, аныяктарның күш-культурага, спортка сонуургалы соолгу үеде көскүзү-биле бедээн. Районнуң спорт комитединиң ажылдакчыларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының ниити дем-биле чорудуп турар ажылындан чамдык чижектерни көргүзүп көрейн.

Бо чылдың февральда Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының базазынга комплекстиг спортчу маргылдааларны организастап эрттирген бис. Оон программазынга эр, хөрээжен спортчуларның ара-ында волейболга, шыдыраага, стол теннизинге, хөөкөө маңнаварынга болгаш тыва хүрешке маргылдаалар кирген турган. Оон түнелнин чүгле команда авыы-биле үндүрген. Бо комплекстиг маргылдаага шупту 247 спортчу киришкен.

Улуг-Хем районнуң шупту совхозтарындан болгаш Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарының болгаш Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозунуң шиликтер командалары — шупту 18 команда ачаа киришкен.

Жданов аттыг совхозтуң директору Монгуш-оол Биче-оол 50 ажыг спортчуларын эвилеп алган, Чаа Чаа-Хөлге комплекстиг маргылдаага боду бештээш кирешкен. Ол совхозтуң бүгү тава-биле белеткеттинген командазы бирги черни бүзүредиш-биле алган болгаш шиликтир кубоктуң эдилекчилери болганнар. «Найырал» совхозтуң профэвилел комитединиң маргылдааның тимекчилеринге дипломнарны болгаш түрлөөлдүг белектерни тыскып, шаңнап-мактаан.

Районнуң партия, совет организастыларының болгаш хей-иткитизиниң деткимчези-биле спортчу маргылдааларны черчерниң байдалын барымдаалап, район төвүнден ажыгда совхозтар төптеринге азы суурларга эрттирерин практикалап турар бис. Спортчу маргылдааларны мынчаар арга-биле эрттирерге чонның болгаш спортчуларның киржилгезин ажыглаар болуп турарын практика бадыткап турар. Маргылдаалар эрткилээн суурларның чүрттакчы чонунуң, аныяк-өскениниң, спортчуларының хей-аъды көскүзүбиле кодурулуп турар.

Ол янзылыг комплекстиг маргылдааны Тилелгениң 40 чылынга тураскаадып, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң салбыры, Чодураа суурга база эрттирдивис. Ында спортчу маргылдааның программазынга волейбол, ат чарыжы, 64 мөгеник хүрежи кирген.

Бистиң сорулгавыс — совхозтарның болгаш бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының үрүзээгейин спортче хаара тудары. Организациялар удуртукчулары спортка хандыкшылыдыг, оон хогжулдезинче сагыш салыр, дузалажыр болза, ынчан күш-культурну коллективтер көвүдээр, массалар олче хаара туттунар.

Районда шыырак спортчу болбушаан, ажыл-агыйның мурнакчыларының одуруунда турарлар ээлээш эвес. Оон чижээнге, «УТКА 25 чылыг» совхозтуң Арыскан салбырында хойжу бригаденың бригадири Михаил Норбуну киирип болур. Норбу районда шыырак мегелерниң бирээзи, спортка сонуургалдыг, оон ёзулуг пропагандизи. Михаил Норбу районда аът спортунуң федерациязы кежигүнү.

Совхозтар төптеринге, суурларга спорттуң базазын тургузарынче кичээнгей салып турар бис, маргылдааларны чурттакчылыг суурларга, совхозтар төптеринге эрттирери— аңаа бөдүүн спорт тудугларын, стадионнарны, шөлдерни дерип кылырынга идиглиг болгай. Оон ангыда бо бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларын күш-культураның, спорттуң сайзыралынче сагыш салырынга деткимче бээринче көрүндүрүп, совхозтар аразында күш-культура массалыг ажылдар талазы-биле харын мырыңай чарыштыг чайгаар-ла хаймыктырып, бот-боттарындан чыдып калбас дээш ора-лаңдажыр үүрүгө таварыштырардыр.

Ынчангаш күш-культураның, спорттуң массалыын кодуреринге еске бүгү хемчеглер-биле кады — чонның чурттап турар черинің аайы-биле ажылдарны чорударын улам-на күштелдирери чугула дээрзин ажылывыстың дуржулгазындан билдинивис.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң спорт комитединиң даргазы.

КҮЗЕЛИНДЕН УКТАЛГАН

Оон амыдыралы, шынап-ла, культура аймыы-биле холбашкан. Школа дооскан аныяк хис Ольга тарзын суурунуң клубунга ажылдай берген. Арга-дурушулга чок-даа болза, сагыш-санга таварыш амыйга күзелин өзүүлеп ажылдай бергенинге ол өөрүп турган. Эш-өөрү-биле кады концерт, шинчерни белеткеп, чонга бараалгадып киргинген. А дыштанылга кежээлеринде вальстың төлевилиг аалгазы чаңгыланы бээрге, Ольга эки-биле-кымны мурнай ойнап үнүттөр. Азавыг, чараш танцылаш уруглары киргеш, ескелер база ава-чайгаар-ла танцылап киргеттер. Олут орбас, орлан-эрес аныяк уругнуң пызымаанай, чүткүлдүүн чон эскерип, аразында хүндүткел-биле чугаалаттыр турган. Ол хөйүракачыларның караанга өзүп, ажылынга мергежээн.

Ольга Чудуймаевна Донгак Хөйүракан кодээ Культура бажыңында 20 ажыг чыл ажылдап турар. Каш чыл үлешкир оон директорлааны Культура бажыңы районнуң культура бажыңнарының аразында чараштыкаан көрүүдээ бирги черни телеттинн-биле эзлеп келген. Ольга Чудуймаевнаның удуртканы бо коллектив ажылчы чонның культурлуг дыштанылгазын аныктыг болгаш солун эрттирерин чедип алыры-биле, оларның коммунистиг шинжилгезин күштелдирип, чараш чаңчылдарга өөредирин-биле эвээш эвес ажылды чорудуп келген. Кодээ Культура башкызын Тимелгенниң 40 чылынга тураскаатскан бүгүнү, стенд, возун, плакаттар-биле шимээринге хей күш, чогаадыкчы чорук негеттинген.

Культура бажыңынга чорудуп турган ажыл бүрүзүн бодуукылаш, ону эчизинге чедиргеш, ам оожургаар. Оон чаңы ындыг. Ол чаңы-биле кады ажылдап турар эш-өөрүн ажылче хаара тудуп, хей-аът шинчи чоруур. Дериде-шимелде-биле чергелештир кодээ Культура бажыңынга Ада-чүрттүң Улуг дайынынга совет улустуң Тилелгезинің 40 чылынга тураскаатскан уран чүүл көрүүдезинге белеткеп чоруп турда, ол база-ла үе-шаа харамнаймын киржип келген. Аныктыг иш талас барбас болгай. Хайыракачылар районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүүдезинге үшкү черни эзлээнивис. Оон ангыда С. Токаның «Чонның оглуу», И. Кузнецовтуң «Саяндан Ровно чедире» деп номнарынга номчуруг конференциялаарын суурнуң чүрттакчылары сонуургаан. А фронтуну Вера Чүлдүмовна Байлак-биле улуураныпга уттундурбас болуп артар дээрзи чугаажок. О. Сагаан-оолдуң «Чүткүүр» деп шинзин белеткээш, удугреннер. Ында культура ажылдакчыларындан ангыда, совхозтуң ажылчыннары база киржип турар.

Хайыракан Культура бажыңы совхоз директизиязы, библиотека, спортком-итет, хөрээженнер чөвүлели, школа коллективи-биле бүзүр тарыллазыг ажылдап турар. Директор боду үстүнде адаттынган хей-иткити организацияларының удуртукчулары-биле беседалажып, сүмележип, кады кылыр ажылдарның планын түргүзүп ап чорукаан. Чонның культурлуг дыштанылгазын улам эки-жидер талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалын О. Ч. Донгактың коллективи сайгарып чугаалашкаш, ол ёзугаар кужелиг-лиг ажылдап турар. Ук коллектив чартык чылдың түнелиг-биле шаңнаттаан шилчинир кызыл тугун салбас солуглалыг. Сентелге ажылын кодээ Культура бажыңының ажылдакчылары шагда-ла доозупканнар. Оон дерилгезин чаартаан. СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр бүзүүну дерээн. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге үдүр «Олар бистиң өткөөр тыртып турары» деп хөнө солунну доктаамал үндүрүп, инноляторийлеонни база чорудуп турар. Дыштанылга кежээлерин неделяда ийи катап эртип турар. Бо бүгү ажылды кодээ Культура бажыңының директору удуртуп турар.

Коммунист Ольга Чудуймаевна — № 2 агитвартал-дың агитатору. Политинчээлдерни эрттирип, солун темалыг беседаларны ол ажыл кылып турар. Оон ангыда ол кодээ Советте улустуң контроль болгунуң даргазы. Ук бөлүк суурда культура албан черлериниң ажылын шинээлгейге ап, хуралдарга ол дугайын дыңнап турган. Бодунуң хей-иткити хүлээлгелерин О. Ч. Донгак база-ла ак сетилдиг күүседип чоруур. Чаңгыс черчурттугларынга, суурунда кожаларынга — кижи бүрүзүнге хамаарышкан ажыл-агый, амыдырал, культура, шкоизилгеге айтырыгларны оны дуургедип турар. Эриг бөрүлүг не кижи ышдыг-ла болгай. Ольга Чудуймаевна — алды уругуун иезин. Ынчангаш башкылар-биле, школа-биле чаңгыс хүн-даа харызашпайн барбас. А кодээ Культура бажыңында чүгле улуг улустуң эвес, а школенныларның киржип турар белгүмнерин база организастаап турар.

Өскен-төрээн суурну улам ава-шинчилиг, оон күш-ажылчы кижилерин эптеп-эзлеп, чедиг сеткилдиг болзун дээш Ольга Чудуймаевна ак сеткилдин-биле бөрөөн болуп, ажыл бодунуң үүрүн шинчилеп чоруур.

С. БАЛЧЫР.

ДЕМНЕЖИП ТУРГАШ

Чон ортузунга бижиктерни нептередип тарадырынга кодээ библиотеканың ролю улуг. Бай-Тал суурда кодээ библиотеканың ажыгы соолгу чылдарда идепкейжээн. Номчуучулар саны өскен. Чон ортузунга массалыг ажылды хөйнү чорудуп турар. Кежер библиотекаларны организастаан. Сезонныг ажылдар үезинде үүрүшкүнүмерни организастап, номнарны чедирип, кесиу агитация талазы-биле дериглелерни кылып турар.

Кодээ филиалдың эргелекчизи Роза Иргитовна Чогээ онаашкан ажылынга харыысаалгалыг ажылдакчы. Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны клуб чөвүлеринге дамчыштыр совхозта хөй-иткити организациялары-биле кады чорудуп турар. Парткомуң таназындан удуртунга эки. Библиотекада ном делгелеп, ном фондузу байлак. Школачылар библиотеканың номнарын септежип турарлар.

Роза Иргитовна боду аныяк коммунист, Бай-Тал кодээ Совединиң депутады. Ажыл-херээнге бердинген культура ажылдакчызы чонга хүндүткелдиглериниң бирээзи.

Кодээ библиотека-биле кады Культура бажыңының септелгезин шагда-ла эки шынарлыг кылдыр чорутқан. Иштинги дериге-шимедделер-биле чергелештир культура албан черлериниң даштын аян-шинин киргирген, тараан ыяштарны база хайгаарал, ажаа турары эки.

Х. КАРА-ООЛ,
Бай-Тайга район.

ПЛАН-ГРАФИК ЁЗУГААР

«Барлыкө» совхозтуң директизиязы, партком, кодээ Советтиң күүскөму чон ортузунга күш-культураны, спорттуң нептередиргинге деткимче, дузалаш көргүзүп, сагыш салып келген. Совхозта спорт талазы-биле инструктор-методист Иван Сыргыар комсомол комитединиң ажылдакчылары-биле кады спорт-массалыг ажылдарның болгаш дыштанылга үүнеринде эрттирер спортчу маргылдааларның, үнүүшкүннерниң планграфигин түргүзүп ап турар.

Совхозтуң спортчулары район болгаш республика чергелиг маргылдааларга киржип, коллективтиң спортчу ат-алдарын камгалап-даа келгеннер. Маңаа ылаңгыя волейбол болгаш хоккей командаларын демдеглевес аргажок. Барлык ортуман школазының күш-культура башкызы, хей-иткитчи тренер Николай Монгуштуң волейбол командазы республиканың совхозтар аразынга маргылдаага, «Урожай» эки тура спорт иткителиниң бирги чери дээш болуп эрткен маргылдаага оларның багай эвес түнелдиг болганын демдеглээр апаар.

Район төвүнде уруглардың спорт школазы 2 чыл бурунгаар организастаттынган. Ол хер-назы авыы-биле бичии оолдарның хостуг хүреш школазы болур. Районда хол бөмбүү, тыва хүреш, хостуг хүреш, стол теннизи, хөл шыдыраа, ат спорту, хөөкөөриниң мөчилиг хоккейинің маргылдаалары, чадаг чарыштың кросстары ей-ейлеп эртип турар.

Ажылчы чонналың, ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын организастаарым экижидерге, хостуг үе-шактың чөп ажыглаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузуп, сонуургалдар авыы-биле, оон иштинде чонның чурттап турар черлериниң авыы-биле күш-культура-массалыг ажылдарны чорудары чугула айтырыгларның бирээзин алаган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткап чок кылыры-биле авдынып турар хемчеглерни бүгү чон хамаарыштыр деткип турар болгаш кодээ чонның, аныяктарның күш-культурага, спортка сонуургалы соолгу үеде көскүзү-биле бедээн. Районнуң спорт комитединиң ажылдакчыларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының ниити дем-биле чорудуп турар ажылындан чамдык чижектерни көргүзүп көрейн.

Бо чылдың февральда Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының базазынга комплекстиг спортчу маргылдааларны организастап эрттирген бис. Оон программазынга эр, хөрээжен спортчуларның ара-ында волейболга, шыдыраага, стол теннизинге, хөөкөө маңнаварынга болгаш тыва хүрешке маргылдаалар кирген турган. Оон түнелнин чүгле команда авыы-биле үндүрген. Бо комплекстиг маргылдаага шупту 247 спортчу киришкен.

Улуг-Хем районнуң шупту совхозтарындан болгаш Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарының болгаш Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозунуң шиликтер командалары — шупту 18 команда ачаа киришкен.

Жданов аттыг совхозтуң директору Монгуш-оол Биче-оол 50 ажыг спортчуларын эвилеп алган, Чаа Чаа-Хөлге комплекстиг маргылдаага боду бештээш кирешкен. Ол совхозтуң бүгү тава-биле белеткеттинген командазы бирги черни бүзүредиш-биле алган болгаш шиликтир кубоктуң эдилекчилери болганнар. «Найырал» совхозтуң профэвилел комитединиң маргылдааның тимекчилеринге дипломнарны болгаш түрлөөлдүг белектерни тыскып, шаңнап-мактаан.

Районнуң партия, совет организастыларының болгаш хей-иткитизиниң деткимчези-биле спортчу маргылдааларны черчерниң байдалын барымдаалап, район төвүнден ажыгда совхозтар төптеринге азы суурларга эрттирерин практикалап турар бис. Спортчу маргылдааларны мынчаар арга-биле эрттирерге чонның болгаш спортчуларның киржилгезин ажыглаар болуп турарын практика бадыткап турар. Маргылдаалар эрткилээн суурларның чүрттакчы чонунуң, аныяк-өскениниң, спортчуларының хей-аъды көскүзүбиле кодурулуп турар.

Ол янзылыг комплекстиг маргылдааны Тилелгениң 40 чылынга тураскаадып, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң салбыры, Чодураа суурга база эрттирдивис. Ында спортчу маргылдааның программазынга волейбол, ат чарыжы, 64 мөгеник хүрежи кирген.

Бистиң сорулгавыс — совхозтарның болгаш бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчуларының үрүзээгейин спортче хаара тудары. Организациялар удуртукчулары спортка хандыкшылыдыг, оон хогжулдезинче сагыш салыр, дузалажыр болза, ынчан күш-культураны коллективтер көвүдээр, массалар олче хаара туттунар.

Районда шыырак спортчу болбушаан, ажыл-агыйның мурнакчыларының одуруунда турарлар ээлээш эвес. Оон чижээнге, «УТКА 25 чылыг» совхозтуң Арыскан салбырында хойжу бригаденың бригадири Михаил Норбуну киирип болур. Норбу районда шыырак мегелерниң бирээзи, спортка сонуургалдыг, оон ёзулуг пропагандизи. Михаил Норбу районда аът спортунуң федерациязы кежигүнү.

Совхозтар төптеринге, суурларга спорттуң базазын тургузарынче кичээнгей салып турар бис, маргылдааларны чурттакчылыг суурларга, совхозтар төптеринге эрттирери— аңаа бөдүүн спорт тудугларын, стадионнарны, шөлдерни дерип кылырынга идиглиг болгай. Оон ангыда бо бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларын күш-культураның, спорттуң сайзыралынче сагыш салырынга деткимче бээринче көрүндүрүп, совхозтар аразында күш-культура массалыг ажылдар талазы-биле харын мырыңай чарыштыг чайгаар-ла хаймыктырып, бот-боттарындан чыдып калбас дээш ора-лаңдажыр үүрүгө таварыштырардыр.

Ынчангаш күш-культураның, спорттуң массалыын кодуреринге еске бүгү хемчеглер-биле кады — чонның чурттап турар черинің аайы-биле ажылдарны чорударын улам-на күштелдирери чугула дээрзин ажылывыстың дуржулгазындан билдинивис.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң спорт комитединиң даргазы.

ЫРЫ-БИЛЕ КАДЫ

Ынчан 1953 чылдың күзү турган. Самагалдай чеди чыл школазын дооскаш, Кызылдың башкы училищезинге кирип алган Баазан-оол еске өөрү-биле кады колхозтарга шеф ажылынга киржип чораш, чаа-ла чедип келген турган. Кызылдың башкы училищезинге өөреник сургуулдаво чаңгыс черге чыглып, кайы курстарның канчаар ажылдаанын түнелеп чугаалашкан. Эки ажылдаан сургуулдарының аразында Баазан-оолдуң адыг база бар болган.

Өөредилге эгелээн. Шоолуг-ла чүве ыыттавас, перукүмээр оол ескелерден улуттуларла ылгалыр чүве чок турган. Ынчаза-даа ол фортепианно класынның башкызы композитор Сергей Федорович Кайданның кичээлин кончуг сонуургаар турган.

Композитор Сергей Кайданның бодунуң чогааткан ыялгаларын сонуургаш, ырдан чогаадып көрзе деп чүткүл аныяк оолдуң сеткил-сагыжын амыраттастаан. Башкы бодунуң сургуулунуң хогжумге сонуургалдыын эскерип, анаа хогжум делегейниниң чажыттарын билип алырынга дулгуурну бээр дээш безаларла кызып турган. Бир-ле катап хогжумге сонуургалдыг аныяк оолдар, кыстарны чыгташ, боттарының туралаан сестеринге ыялга чогаадырын башкылары Кайдан биле Шевчук сүмелээн. Удаваанда бо талаже сагыш салыр, дузалажыр болза, ынчан күш-культураны коллективтер көвүдээр, массалар олче хаара туттунар.

Районда шыырак спортчу болбушаан, ажыл-агыйның мурнакчыларының одуруунда турарлар ээлээш эвес. Оон чижээнге, «УТКА 25 чылыг» совхозтуң Арыскан салбырында хойжу бригаденың бригадири Михаил Норбуну киирип болур. Норбу районда шыырак мегелерниң бирээзи, спортка сонуургалдыг, оон ёзулуг пропагандизи. Михаил Норбу районда аът спортунуң федерациязы кежигүнү.

Совхозтар төптеринге, суурларга спорттуң базазын тургузарынче кичээнгей салып турар бис, маргылдааларны чурттакчылыг суурларга, совхозтар төптеринге эрттирери— аңаа бөдүүн спорт тудугларын, стадионнарны, шөлдерни дерип кылырынга идиглиг болгай. Оон ангыда бо бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларын күш-культураның, спорттуң сайзыралынче сагыш салырынга деткимче бээринче көрүндүрүп, совхозтар аразында күш-культура массалыг ажылдар талазы-биле харын мырыңай чарыштыг чайгаар-ла хаймыктырып, бот-боттарындан чыдып калбас дээш ора-лаңдажыр үүрүгө таварыштырардыр.

Ынчангаш күш-культураның, спорттуң массалыын кодуреринге еске бүгү хемчеглер-биле кады — чонның чурттап турар черинің аайы-биле ажылдарны чорударын улам-на күштелдирери чугула дээрзин ажылывыстың дуржулгазындан билдинивис.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң спорт комитединиң даргазы.

Баазан-оол бир ырыны чогаадып алгаш, оозун башкызы Сергей Федоровичиге көргүскен. Аныяк оолдуң башкыны чогаалын башкызы фортепианога ойнап көргеш: —Сенде черле ыры чогаадырының салым-чаазы бар ыяваш. Черле ышкыбай-дыр. Сээн-биле эрттирип турган үелерим халас барбаан-дыр, ээ-хей, Баазан-оол! Бо ырыны конкурска киир — деп мактавышаан, сүмелээн.

Чогаадыкчы сургуулдарның аразынга болган конкурска Кан-оол Баазан-оол бирги черни алган. Шулуктуу Юрий Кюнзегештиң сөзүнге Баазан-оолдуң чогаатканы «Төрээн хемим эриндеге» деп ырызы Тываны дескиндир ужуп чорупкан. Ол ыры ам-даа ушпушаан. Башкайгы чедиишкинге соруук киргеп оол училищеге өөренип турган, дыка хей ырларны чогааткан. Олардан «Хадыңчыгаш», «Чедип келем», «Кады ырлаалы», «Мынчаңайын» болгаш өскөдээ ырылар улустуң болгаш бадыгы чүүрээ-биле ырлаар апарган. Ол чүгле хогжум кичээлинге эмес өөренип турган эвес, а өске эртемнерге база өөрүнден чыдып калбайн турган.

Баазан-оол дөртку курска өөренип турда, ону шеригже кыйыртқан. Совет Армияга идыктыг хүлээлгезин ол Хабаровск крайга конгут эки өөредилге, чүрүм-биле эрттирген. Үш чыл эрткенде сержант Баазан-оол шериг хүзээгезинден халажаан, Өвүр районнуң Хандагайты суурга башкыларыбыла чеде берген. Хандагайты ортумак школазынга башкылап ажылдап турган, 1960 чылда Кызылдың башкы училищезин Баазан-оол бот-өөредилге-биле доозуп алган. Оон амыдыралынга улуг ескерилишиннер база болган. Салым-чолун кадып, чиңгис черге чурттап, өөрүшкүнү-даа, мунгаралдыда кады үлежир дээш душтуу Тамара Монгуш-биле өгленип, куда-даа эрттирген.

Кан-оол Баазан-оол 1964 чылда Кызылда күрүненнің башкы институдуна бот-өөредилге-биле кирип алган. Ону беш чыл болгаш чедиишкинниг деп ооскен. Ажыглап турган, пускай өөредилге чедип алыры ыңдыг-ла амыр эвес болбайн кончевар. Ону чүгле бызыг туре-соруктуг, амыдыралга ынак, турушкуг кижилер чедип алыр. 1966 чылда ону Коммунистиг партияның кежигүнүнге киирип алган.

Амгы үеде ол Самагалдай суурда ажылдап, чурттап турар. Эки аңылыг, уран чүүлге кирижилгээн дээш шаңнаткан күндүлел, мактал бижиктер ында хөй. Ол 25 чыл дургузунда бичии чаштарны кижизидип, өөредип келген. Ол бодунуң уругларының кежээ-лир үезин дээш база сагыш салып келгени-биле улуг уруу Екатерина Улан-Удэ хоорайда Культура институдунуң соолгу курузунда өөренип, адазының салым-чолунуң дээп алыксап чоруур. Оглу Эмиль Кызылдың дөрт дугаар профтехучилищезинде, хеймер уруу Аяна Самагалдай ортумак школазында, уругларның музыка школазында база эки өөренип турар.

Бот-тывынгыр композитор Кан-оол Баазан-оол ава-даа ажылдап чораан, суурда Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери-биле сырый харылзаавы тудуп, чаа чогааткан ырылар-биле оларны өөртүп, чүгле бодунуң эвес, а авторларның чаа ырыларын өөредип чоруур. Уран чүүлдүң фестивальдарынга, корулделеринге ол та чеже катап кирижээн чүве. Оон удурткан уран чүүл коллективи бедик үнелээшкинге киргизээн.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кан-оол Далай-ооловин Баазан-оол бо дүнмерге чедир хөй ырыларны чогааткан. Башкы кижи болганда, оон чогааткан ырыларының хөй кезии бичии чаштарга турескаатыларын. Оларның аразындан «Хүннээрек», «Белен бис», «Оой-оой», «Самолёдум» деп ырылар улуг неттерелди алган.

С. КУУЛАР.

Күш-ажылчы неделя соонда чонның хостуг үезин чогумчалыг эрттирер дээш сагыш салыышкын хайда-даа улгаткан. Ылаңгыя чайгы үе дыштанылганы колвективтин-биле эрттирип, спортчу оюннар, маргылдаалар эрттиреринге онза таварымчалыг. Соолгу үеде профессионал байырлалдарны эрттирерде спортчу маргылдааларны организастарын чурумчудуп турар. Наңысылаа Кызылда шак ыңдыг спартакнадаларга, ыяңгыя тудугжулар, оларның ат-бүлеелери, уругларының спортчу оюннарга, маргылдааларга киржип турарларының саны база көвүдээн. Моге хүреши, аът чарыштырары чергеже сагыш салыр.

Районда шыырак спортчу болбушаан, ажыл-агыйның мурнакчыларының одуруунда турарлар ээлээш эвес. Оон чижээнге, «УТКА 25 чылыг» совхозтуң Арыскан салбырында хойжу бригаденың бригадири Михаил Норбуну киирип болур. Норбу районда шыырак мегелерниң бирээзи, спортка сонуургалдыг, оон ёзулуг пропагандизи. Михаил Норбу районда аът спортунуң федерациязы кежигүнү.

Совхозтар төптеринге, суурларга спорттуң базазын тургузарынче кичээнгей салып турар бис, маргылдааларны чурттакчылыг суурларга, совхозтар төптеринге эрттирери— аңаа бөдүүн спорт тудугларын, стадионнарны, шөлдерни дерип кылырынга идиглиг болгай. Оон ангыда бо бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларын күш-культураның, спорттуң сайзыралынче сагыш салырынга деткимче бээринче көрүндүрүп, совхозтар аразында күш-культура массалыг ажылдар талазы-биле харын мырыңай чарыштыг чайгаар-ла хаймыктырып, бот-боттарындан чыдып калбас дээш ора-лаңдажыр үүрүгө таварыштырардыр.

Ынчангаш күш-культураның, спорттуң массалыын кодуреринге еске бүгү хемчеглер-биле кады — чонның чурттап турар черинің аайы-биле ажылдарны чорударын улам-на күштелдирери чугула дээрзин ажылывыстың дуржулгазындан билдинивис.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң спорт комитединиң даргазы.

Күш-ажылчы неделя соонда чонның хостуг үезин чогумчалыг эрттирер дээш сагыш салыышкын хайда-даа улгаткан. Ылаңгыя чайгы үе дыштанылганы колвективтин-биле эрттирип, спортчу оюннар, маргылдаалар эрттиреринге онза таварымчалыг. Соолгу үеде профессионал байырлалдарны эрттирерде спортчу маргылдааларны организастарын чурумчудуп турар. Наңысылаа Кызылда шак ыңдыг спартакнадаларга, ыяңгыя тудугжулар, оларның ат-бүлеелери, уругларының спортчу оюннарга, маргылдааларга киржип турарларының саны база көвүдээн. Моге хүреши, аът чарыштырары чергеже сагыш салыр.

В. КАРА-САЛ биле О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг

сагылга-чурум дээш

САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1983 чылдың июльда үндүргени «Куш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалында шудургу «куш-ажыл дээш материалдыг база моральдыг деткимчени бээри-биле чергелештир куш-ажылдың болгаш будурулгенниң сагылга-чурумун хажыдар чорукту шыңгыы чайладырын, ындыг чүүлдер-биле элтежир чорукту боондурбазын, ол хемчеглерге хей-нинтининиң салдарын ажыктыг ажыглаарын айтып турар. Куш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чорукту ССРЭ Конституциязында кердүнген ак сеткилдиг ажылдаар дугайында хүлээлгезин күүсетпейн турар деп көөрүн үк доктаалда айыткан болгаш куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун кызыдырар талазы-биле будурулгелерниң, албан черлериниң, организациялардың удуртукчуларының ээ-харыысалгазын бедидерин көрген.

Ынчангаш корум-чурумну база сагылга-чурумну быжыглаар, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун болдурбас, ажыл шагын чоп ажыглаар талазы-биле дээштиг хемчег албаан удуртукчуга социалистиг чарыштың түңнелин ёзугаар шаңнал акшаны бербезин, чогуур хемчегни хүлээдирин ында демдеглээн. Ол талазы-биле ажылды сандарадып турар удуртукчуну албан-дужаалга таарышпас кижи деп көөр.

Ажылчын, албан-хаакчы кижи куш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдарга хемчег хүдээдирикке дараазында хевирлерин ажыглаарын көрүп турар: сагындырыг, шыңгыы сагындырыг, куду төлевирлиг ажылче үш ай хуусаа чедир шилчидерин. Чөптүг чылдагаан чокка прогул кылганы, ажылынга эзирик келгенин, ол ышкаш куш-ажылдың сагылга-чурумун доктаамал хажыдып турганы дээш ажылдакчыны куду төлевирлиг ажылче, ооң мергежелиин-даа барымдаалавайн, шилчидип болур.

Ажылдаар черинге үш шак дургузунда чөптүг чылдагаан чок келбээн таварылгада прогул кыяган деп санаар болгаш ол дээш онаар харыысалга демей болур, харын-даа РСФСР-ниң Куш-ажыл дугайында хоойлу кодекизиниң 33 чүүлүнүң 4-кү кезээ-биле ажылдан-даа үндүрүп болур. Прогул кылган ажылчыннарга, албан-хаакчыларга шөлээзинден ол хүннерни казыырын көрүп турар. Хүн казыыры дээрге, администрацияның чүге эргези эвес, харын-даа хүлээлгези дээрзин демдеглээр апаар. Прогул санаавас, ону шөлээден казыыс удуртукчуларны хоойлу үреп турар деп көөр.

Ажылынга эзирик келгенин дээш администрация ол кижини ажылдан үндүрүп болур. Ынчаарга, ол кижиниң арагазы кажан-даа — ажыл шагын-да-даа дийик, азы шак төнерге-даа, эгелеэзинде-даа ишкеним демей, ажылга эзирик келгем деп санаар. Маңаа хамаарыштыр мындыг чижекти киирип керейн.

Кызылдың пассажир АТБ-зиниң чолаачызы Гришин ажылынга эзирик келгем. Ол дээш ажылындан оны үндүргем. Кызыл хоорайның улус судунга киирген билдиришкинниге ол эзлчегге чедир 8—9 хире шак четпейн турда арага ишкенин, ажылга чүгле чүдеп бакшыраан келгенин ейыткан. Улус суду ооң ажылга катап тургузар дугайында дилээн хандырбаан, чүге дээрге АТБ-ниң удуртулгазы чурум хажыдыышкынының дугайында фактыны шын тургузуп кылган. Ону эмчи шиичээн, алкоголдуң барын илереткен, актыны тургускан. Өске чижек. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыылышкының ажылчыны Андреевти ажылга эзирик келгени дээш ажылдан үндүргем. Ол судка билдиришкин киирген, улус суду ону ажылынга катап арттыргам. Чүге дээрге Андреевтиң эзирик турганын бадыткаан документ тургузаан болган.

Бодунга хүлээндиргем ажылды доктаамал күүсетпейн келгени дээш ажылдакчыны үндүрүп болур, чүгле керээде кердүнген хүлээлгелерни бөртандырбайн келгени дээш хей удаа хемчег хүлээткен документилерни долдурар ужурлуг. Хемчег-даа хүлээдирде, ажылдан-даа үндүрерде администрация ол кижиден бижимел тайылбырны негээр ужурлуг.

Хемчег алган дугайында дужаалга (шинтпирге) чылдагаанын тодаргай айытпыдаан, үш хонук хуусаа иштинде ону бүрүүлүг кижиге көргүзер болгаш ат салдырар херек. Ол чокта мурнунда хемчег ап турганының барымдаазы чок болур.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның шын эвес ажылдан үндүргем деп билдиришкиннерин улус судтары шын көрзүн дээш республиканың дээди суду улуг кичээнгейни салып турар. Ындыг хевирлиг керектерни доктаамал сайгарып турар бис. Республиканың улус судтары чыл самында чеден хире керекти көрүп турар. Оон алгаш көөрге, ажылдан шын эвес үндүрер чорук кызырлып турары илдең. Ындыг-даа болза, фактылар ам-даа бары дүүгренчиг. Чижээ, эрткен чылын 30 кижини ажылынга катап киирген бис. Бүрүү чогу-биле ажылдаавайн турганы дээш үш муң ажыг рубльди организациялардан тыртып төлээн.

Бир мындыг чүүлдүң дугайында чугаалаза артык эвес. Улус судтарының ажылга катап киирген кижилери куш-ажылдың сагылга-чурумун хажыктаны дээш үндүрткеннер болуп турар. Ындыгларны чүге катап киирип турар бис? Ооң чылдагааны— будурулгелерниң, албан черлериниң болгаш организациялардың удуртукчуларының, профэвилел комитеттериниң даргаларының хоойлу-дүрмүнү чедир билбезин. Аңаа чижек. Ажылдаар черинге эзирик келгени дээш Кызылдың пассажир АТБ-зиниң чолаачызы Астапенкону администрация ажылындан үндүргем, а ону суд ажылче катап киирген. Чүге дээрге ол

ЭР КИЖИНИҢ ЭКИ АЪДЫ

Эр кижиниҢ эки аъды
Эрте шагдан эжи чораан —
Тайбың чорук, дайынга-даа
Тайга сыннар ажып келген.
Изиг соокту деңге корүп.
Иээн оруу дашгар шыйган—
Амыдырал, чүгүн чүктеп,
Ажы-төлдү азырашкан.
Эр кижиниҢ мүнеен аъды
Эжинп-даа, кандыгны-даа —
Оорганынга чүктеп алгаш,
Отка кыптаан, сугга дүшпээн.
Революстуң чүлүг аъды
«Интернационал» дыңнап
чораан —
Ада-чурттуң салым-чолун
Аймыктардан камгалашкан.
Эр кижиниҢ эргим аъды
Ээжин кагбаан бнез хевээр—
Кара суглуг, оттуг черде
Кадарчылар валдарында.
Самолётка, машинага
Шагның хемчээн чыыра
тырткаш,
Чүтенниг ъът мунуптарга,
Чүрек черден судалданыр.

А. ДРАЙЧОР.

ЧЕДИ АЙНЫҢ КЕЖЭЭЗИНДЕ

Чедн айның кежээзинде
Чечектерде шалың дүштү.
Сеңээ ынак сеткилимде
Чечси сестер ужукталды.
Суу чок хемдеп суксун
дилеп
Сураглаштың кайыын тывар.
Чуртталганы бнйнр туткаш,
Чүрүп, хээлеп канчап чаазар.
Ындын, өткүт үнү чокта
Ыраажы бооп кайын ыыдаар.

Ынакшылды сыпта кат дег
Ылгаш, чыып ал канчап болур.
Чүрттелгенинг арыг ыыныы
Ынакшылга сүлде кыягаш.
Ынакшылдың алдын сээнии
Чүрттелгээ дүгдеп алыыл.
Чедн айның кежээзинде
Чедниикен ай үнүп келдн,
Сеңээ ынак сеткилимдеп
Чечен сестер ужуп үндү.

В. САГААН-ООЛ.

ТУМАН

Талыгыр кек эзимнерге
Таагы дег ораштынып,
Союп чораан аккыр туман
Чожаан ышкаш хонуп алды.
Чаптын баткан шынаалардан
Чайынныг хол
кырындан-даа —
Тыткан дүн дег
шөйлүп алгаш.
Дыттар баштап кодүрлүп-тур.

Муңгаралы частын чадап
Булут тыртып чоруй-чоруй—
Даглар аккыр чүктенчиткеш,
Тарай кежүп чаныпларты.
«Аяскынай аяссын» — деп,
Ашактар-ла хоорежип,
Чаптын баткан ногаан шыкта
Сарыат салган хөлзеп турнар.

О. КАН-ООЛ.

ЧАА НОМ

Спорттуң од хевирин бистиң республикага улам сайзыратыр соруглга-биле хостуг хүреш дүгайында ажыктыг сүмелерни киирип турар чаа, солун номну «Начынарның хүрежи» деп ат-биле чырыкче тывa дылда үндүрген. Оон автору — аныык спортчу Сергей Оюржак, а ук номну ССРЭ-нин спорт мастерлерп В. Бичс-оол биле Ө. Ондар сайгарып, сайзыраткан.

Чаа номну ажа бээривиске, мынаыг эгелер бистерни сонуургадыр: «Хүреш — күштүглерниң спорту», «Тренерниң ажыл-ижиниң дүгайында», «Кижизидилге ажылы — тренерниң бедик хүлээлгези», «Хостуг хүрештиң техниказы болгаш тактиказы», «Хостуг хүрештиң аргалары», «Күшламыр сайзыраакыры» болгаш оон-даа өскс.

Аныык спортчуга бо чүгүлэ теория-өөредиглиг номнуң хой ынзы чурүктарын (хевирлерин) аныык чүрүкчу М. Чоолу көрүштүр кылыыр күүседкен.

С. САНДЮ.

ЭРТИНЕНИ... ЫТ ТЫПКАН

ЯКУТСК. Хой алдын эртинени Муха деп адаар таныыл ыт тыпкан.

Павловское хөөр якут колээ суурга бо таварылга болган. Изигден хорганаыл, ыт аъшкем складының ханазының адаанга үнүгр казып эгелээн. Хенертен эртип чыткан улус ыттуун лаваннарының адаандан довурак-биле кады чайынналчак чөөстер үнүп турарын эскерип каапнар. Ол черге чедип келген шагдаа ажыт-дакчызы анаа хынамчалыг шинчилел чоруткан. Тывылган эртине элээн узуг болган: 1897—1900 чылдарда үнүрген болгаш бирээзи-ле беш рубль үнелиг 377 алдын чоостар тывылган.

Бүгү алдынны күрүнеге дужаап берген. Шаанда анаа чурттап турган кижилерниң бодалы-биле алырга, ол эртине бай салыгны Кушнарёвтуу боол болур. Анаа оон магазиннери болгаш складтары шаанда турган.

(СЭТА).

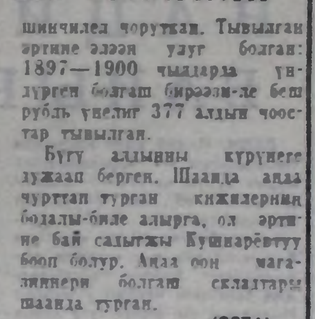
ЭРТИНЕЛЕР КАЙДА ЧЫДАРЫЛ?

Черден эртинелер тывырынга амгы үениң аныык кижилериниң сонуургалы делегейде бедип турар. Швециянын «Дагенс нюхетер» солуну оны бөрымдаалваш, шаанда шыгжаан эртинелер чыткы дег хой черлерниң «адрестерин» чоокта чаа парлаан. Янзы-бүрү медээлерни өзугаар алырга, шыгжагда эртинелер дараазында черлерде амгы үеде чыдар деп, солун санап турар.

Чижээ, англан дээрбечи Вильям Кид деп кижи үптеп алган корабльдериниң бирээзинге чораан хой эртине-байлактарны 1698 чылда Мурнуу-Кыдат далайның ортулуктарының бирээзинге шыгжаан деп, солун бижээн. 1700 чылда ол дээрбечини Амгының найысылалы Лондон хоорайга азып каан. Чүс-чүс мүң фунт стерлинг акша эртектиг шыгжаан эртине дугайында Кид шажыладып өлүртүрүнүң мурнуу чарында сымыранып турган деп медээ бар.

«Гросвенур» деп корабль 1783 чылда Мурнуу Африканың эриктеринге андарлыышынга таварышкан. Ук корабльге үш чүс мүң фунт стерлинг үнелиг алдын болгаш еске-даа эртине аймаан чүдүрген турган деп, солун дыңнаткан. 1945 чылдың апрельде суг адаанын америк хемези Японияның «Аву-мару» деп кораблин Тайвань адтүнге далайже андара бооп киирген. Ук кораблыга 40 тонна алдынны, он ийи тонна ак алдынны, 150 мүң карата хемчээлдиг бриллиантыны чүдүргеп турган.

[«Известия» солундан].

Дөрт кештен мат.

АЖЫК ДЭЭР АДААНДА МУЗЕЙ

Владимир область Суздаль хоорайның дугайында дыңнаваан кижилер хөөр боор. 1024 чылда үндезилеттингеш, XIII—XIV үс чыдарда Орус күрүнезиниң бижигарыыга, оон национал культуразының хевирлеттинип хөгжүүрүнге Суздальдың ролю улуг дээрзин тоогунуң чыл бижикмейн харечиндеп турар.

Чоокта чаа чорук аайы-биле тоогулуг ол хоорайга кеш хонуун доктаар аргалыг болдум. Эртемниң болгаш техниканың сектып четпес шагының хөгжүлдээнинң үе-чадазында — чэрбөгги үс чылдың сезон чылдарында Суздаль чүнүң-биле онзагайын?

Владимир хоорайдан үнгеш, ол-бо талазындан ыыштар кудумчу дег кыдыыр хүрээлээн асфальтыглыг оруктап хептерге, удаваанда Суздальдың бараары көстүп келир. Оон чоок-кавызының бойдузунуң чүрүмалдыг чараашын чүү дээр! Хадың, тал, төрек, шөрээн колдаан хонуушек ыыштарлыг эзим чиигир ногаан ыыдыыр талыгырже чоруп каан. Сактырга, И. Шишковтуң, И. Левитановың болгаш еске-даа шылгараңгай орус чүрүмчүларының чүрүмалдыг пейзаждары кижиниң мурнунга чаттыла берген ышкаш. Суздальдың чанында чоокшулап кээрге, амгы үенең бедик бажыңнарлыг, дээрже шиштелген суутлаалыг хоорайларының хевири көзүлбес. Чүгле керекса чончыктаан дүгеннарның сарыг хола суургалары дүн хереливге кылаңнаар. Хоорайга кээп, оон кудумчуларынга чоруп орарга, кемдыг-ла бир хуулгазының оран сагышка кирер. Бүгү-ле чүвелер — кудумчулар, баллыктар, керкинер, төөгүүнүң үрен түдүлээринде үгүлээлер тывызыксыг болурга, ынчаннайн канчаар киим. Хөөрөйда шаарлыкадыр шимчээн машиналар, кылашташкан кижилер хөөр көстүр. Суздальдың бажыңнарының, кудумчуларының арыг-силиин кижи шуут кейгаар. Хоорайның мурнуу талазында, Улуг-Хемниң Эжим бажының майлаанда ышкаш, чиигир ногаан ыыт чаттыла берген чыдаар. Ында өөр-өөр өдүрлөр, кас куштар шөлээн кылаштап чоруурулар.

Совет чазактың шинчилеринде өзугаар Суздальды камгалалдыг хоорайларның сенынга киирген. Анаа түдүг кылыры безин ыыштыны чүрүмнүг. Ийи чаңгыс будүүлгө чери азы эргежок чүгүлө албан чериниң бажыңын тударда, ийиүш кааттан чөрле бедиптес болгаш дашпыкы хевирин, иштики шимелде-кавсталгазын хоорайның ниити хевиринге чүүлдөшкен болдуруп турар. Бо дугайын туризм төвүнде түткан ресторан керечилеп турар. Ресторан үш кааттан, дашпыдан көөрге, сүүр, кадыр крышалыг орус бажың ышкаш. Оон иштиштуптуу ыяш-биле бүткен. Шалазын чөртү дег дилиндек ыыштар-биле эптеп будүүрген, дээнирин кылын, калбак ышкаш. Юбилейин төөгүлүг-тыр Совет күүне Суздальды «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шенээн. Культураның үнелеп четтиимес туристкаалдыг эргелелерин үлегерлиг кадагалаарынга болгаш сеткил, сеткиринге улуг ынчаалыктары дээш Суздаль хоорайга Журналистерниң туризм чыраадар деткеген федерациязы (ФИЖЕТ) бодуунуң «Алдын яблоко» деп хүндүлүг шенилын 1983 чылда тывыскан. Ынчаарга үе шенилалды ийи хоорайларның — Парижтиң болгаш Суздальдың кайы-бирээзинге тыпсыр үзүрлүг турган. Ынчалзажок Суздаль үе шенилге төлептиг болган.

Суздаль эгезинде Кремльден үндезилеттинген. Оюу XI үс чылда Каменка деп хемниг шенектелген черинге ыяштан тутқан. Кремльди долгандыр узуну мүң дөрт үс метр бедик чал түттүнген. Чалдың кырын дүргээр шнээз таналары бедээн, а ол таналар үш хавалгалыг. Ынээр кирээде үгүле оларны тээрылыр турган. Ында эжиктер хей тудуглар сөөлзүүредир эрттерге тээрыышкан. 1222—1225 чылдарда уран-шээер орус тудугчулар ак дашпан кейгамчык чараш дугаанны Кремльге түткеннер. Ол үеден соңгаар Суздальга ак дашпан тудугларны колдаадыр кылып эгелээн. Дугаанны шыгар-биле шыпкан, а-чамдары — шеверлей чонгаан доообештер! Чүгөйлөң ында шуут-ле ажыглаваан. Стол, сандайлары бээ шеверлин ыыш. Хүва биле омээштер — ында эң-не хүндулуг, үнелиг сөөлээр. Ресторанның үшкү кавдан «Самоварлыг зал» деп адаар, ол — шөйлээр чер. Оон онзагай чүүлдөрнечестен кааптап кылган алды улуг самоварлар. Шөйге ынаа кижилөөр ол залга үзүүн чок келир. Олар чаагай амыдырал-чуртталга, чүрүмалдыг өөвар-бөйдүс дугаанында үрле тевреишкп олургулаар.

Суздальдың үндезнн, хоочун чурттакчылары он мүң хөөр кижи. Ынчалзажок хоорайда кижи эмгежок хей. Чыл сеңээде-ле анаа миллион ажыг туристер кээп турар. Чүге дээрге Суздаль анаа дээрээ аажок улуг музей-дир. Төөгүнүң болгаш шаандакы архитектуреның кадергей чараш, үүс аяктыг туреекаалдары ында кадагалеттынып турар. Оларның шуптузун XI—XVIII үс чылдарда тургускан.

Он чыл бүрүнгөөр Суздальдың 950 чыл оюн демдеглээн. Ынчаарга хоорайның шаандакы хевнри эскерлиш чокка хевээр артқан. Сактырга, хей үүс чылдарның суртемчиг шуургемнеры, чаагыглары оңу оюп эрте берген ышкаш. Юбилейнн төөгүлүгтыр Совет күүне Суздальды «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шенээн. Культураның үнелеп четтиимес туреекаалдыг эргелелерин үлегерлиг кадагалаарынга болгаш сеткил, сеткиринге улуг ынчаалыктары дээш Суздаль хоорайга Журналистерниң туризм чыраадар деткеген федерациязы (ФИЖЕТ) бодуунуң «Алдын яблоко» деп хүндүлүг шенилын 1983 чылда тывыскан. Ынчаарга үе шенилалды ийи хоорайларның — Парижтиң болгаш Суздальдың кайы-бирээзинге тыпсыр үзүрлүг турган. Ынчалзажок Суздаль үе шенилге төлептиг болган.

Суздаль эгезинде Кремльден үндезилеттинген. Оюу XI үс чылда Каменка деп хемниг шенектелген черинге ыяштан тутқан. Кремльди долгандыр узуну мүң дөрт үс метр бедик чал түттүнген. Чалдың кырын дүргээр шнээз таналары бедээн, а ол таналар үш хавалгалыг. Ынээр кирээде үгүле оларны тээрылыр турган. Ында эжиктер хей тудуглар сөөлзүүредир эрттерге тээрыышкан. 1222—1225 чылдарда уран-шээер орус тудугчулар ак дашпан кейгамчык чараш дугаанны Кремльге түткеннер. Ол үеден соңгаар Суздальга ак дашпан тудугларны колдаадыр кылып эгелээн. Дугаанны сөөлзүүредир Богородице-Рождественскнй собор деп адаан. Ол дээ Суздальда эң оолчуң түрөөскөө болуп эрткен. Дугаанның иштин, дашпын кадергей чараш кылдыр хаастаан. XIII, XV, XVII үс чылдарның уран чүрүмалдарын көрүп кергеш, мегадаар.

Бүрүнгү шалың орус уран чүүлүнүң онзагай түрөөскөөлү — дугаанның «алдын хавалгалары». Хавалгаларда эвзээ-бүрү дүрзүлерни XIII үс чылдың эгезинде Суздальдың уран-шээер усчулары чес амыларга эзилдирген алдын-биле сиилбип чыраан. Кедергей-ле нарын ажыл! «Алдын хавалгаларда» бодуунуң дендим чараш будүүлүн бистиң амгы хүнмерниксже чедир бичии-даа оскунмаан. Олар ам-даа хей үүс чылдарда миллион-миллион кижилерниң эстетиктиг сонуургалынга бараан болуп шыдаар дээрзинге, кижи бүзүрээр. Дугаан-биле воока соңгө азар бажың (колокольня) 1635 чылда тутпнган. Оон бедик кезээ сес будүүлүг майгын хевирлиг. XVII үс чылдың төнүүзүнде тургусхан улуг шин ында бар. Он беш минута болгаш-ла, үш шак тевелеяыг аалганы дыңналдыр кага бээр.

М. САРЫГБАЙ.

[Уланчылыг].

СОНУУРГАКТАРГА

БАЛЫК ЭЪДИ — ЭМ БЕЙ

Балык эъдн, ылаңгыя далей балыкның эъдн кижиниң кадыкшылынга ажыктыг дээрзин делегейнин онзы-бүрү чурттарының кардиолог болгаш диетолог эртемденнериниң соолгу шинчилелдери бадыткап турар. Балык эъдинде бар будумелдер кижиниң чүрек дамырларының системазын быжыглаарынга ажыктыг дээрзи бадыткаттынган. Балык эъдин неделяда ийи катап бээнн чемге ажыглаар кижилериң арызында инфаркт аарыкгыг кижилер эзээш болганын специалистер бадыткап турар. Хандамыр системазынга балык эъдинин салдар чедирээ механизми ам-даа тодаратгынмаан, ынчалзажок балык эъдн эм шынарлыг дээрзин эртемденнер көргүзүп турар.

УЛУГ НАЗЫЛЫГЛАР ХООРАЙЫ

Франциянын найысылалы Париж улуг назылыгларның хоорайы болуп бар чыдарын чурттакчы чонкүң талазы-биле эртемденнер бадыткаан. Хоорай чурттакчыларының саны эзээжеп турар, дашпыны чурттуларның, болгаш кырган крейлернин саны көвүдээн. Соолгу чээрби чыл дүргүзүнде 75 хардан өрү назылыгларның саны хоорайда үжеп үш хүү өскен. Бүгү Франциядо дашпыларар чонкүң 7 хүүзу, а Парижте — 17 хүүзу болуп турар. Чээрби ээо чедир назылыглаар соолгу чээрби чылда Парижте 10.5 хүү эзээжээн. Амгы теде Парижте 2,2 миллион чурттакчылаар бар, чээрби чыл бүрүнгөөр турганьндан 600 мүң кижи кызырыпган.

АРМИЯЗЫ—80 КИЖИ

Монако дээ хөөн күрүнезиниң девискээри чүгле 1,9 дөрбелчин километр. Монако, Монте-Карло болгаш Ле-Кондамин деп тудушкек үш хоорайлардан тургустунган ол күрүненнң чурттакчыларының саны 27 мүң четкен. Ынчаарга өске чурттарда ышкаш, Монакода чөзак, эргелел органнары болгаш шериглөөр база бар. А бүгү армияның саны — 80 хире солдаттаар болгаш офицерлер. Ол хиреде-ле, Монакоңуң күрүне оркестринде 85 хөгжүмчүлөр бар.

ДЕНДИИ УЗУН АТТЫГ

Сураглыг француз чурукчу Пабло Пикассо бодунуң чуруктарынга адын болгаш фамилиязын долузу-биле кажан-даа бижиивейн чораан. Оюу мынчаар адаар турган: Пабло Диего Хосе Франсиско де Паула Хуан Непомусено Мария де ла Сантисима Тринидад Руис Пикассо.

ЦИКЛОННАР АТТАРЫ

Ырак эвес келир үеде (1985 чылдың ноябрьга чедир) Карнб далайның болгаш Мексике мугулдурунуң районунга циклон шуурганнар болур. Ук циклоннарны Анна, Боб, Клодет, Дани, Елена, Фабиан, Глория, Генри, Хуан деп адаар. Циклоннарга ат тыпсыр чанчыяды 40 чылдарның ужудукчуларының оларга. Олар ынчаарда циклоннарны боттарының кадайларынга алдар кылдыр оларның аттарын тыпсып турган. Циклоннарга үгле херээжен эвес, харын-даа эр улустуң аттарын тыпсырын 1980 чылда шинчирлээн. Чижээ, 1982 чылда башгай болган циклонну «Альберто», 1983 чылдыын — «Алисия», 1984 чылдыын— «Артур» деп адаан. Чамдык циклоннарның шаага дургени 200 километр чедип турар.

ООЖУМ ОКЕАНГА ДЯН-ЧОРУК

Австралияның эрге-чагыргеларының чоокте чаа чөрлаанын ёзугаар алырга, америк авн-чорукчу Куртис Севилье болгаш оон кадайы Кэтлин сес метр узун хеме-биле Оожум океанны эжиндирип кешкеш, Австралияның Кэрнс хоорайын. да чеде бергеннер. ЮПИ агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, авн-чорукчулар 1984 чылдың июль 4-те Перуның Кальяо хоорайының чоогундан хемени хол хүүрекгери-биле эжиндирип унгеннер. Авн-чорукчу ог-бүле ам делегейниң кайы океанынче чоруптарын амдыызында дыңнатпайн турар.

Владимир областың Суздаль районунда СЭКП-нин XXII съездинэн өттүг колхоз бар. Оон хоочун кежигүннерн Русаковтар болгаш оларның салгалчылары — колхозта хүндүткеядыг кижилер. Ог-бүленнң эр ээзи Михаил Иосифович колхозтуң даалган дээрбезинге, оон кадайы Мария Ивановна—хөөн фермазынга ажылдап турган. Ам оларның ажы-төлү төрээн колхозунуң экономиказын улам-на быжыглап турар. Мейк — машина-биле сүт сөөлдазының оператору, Вадим — электросварщик, Михаил — механизатор, Николай — чоравачы, Владимир — Культура бажыңының директору, Ленинчи комсомол шкаласының лауреады. Русаковтарның кижи күш-ажыл стажы ам 250 чыл.

ЧУРУКТА: колхозчу Русаковтарның ог-бүлезн.

И. ДЫНИННИҢ, С. МЕТЕЛИ. ЦАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЫВАГА БАШТАЙГЫ САМОЛЁТТАР

1938 чылда албан ужурунда Москва хоорайга үш ай болган мен. Октябрь 31-де демир-орук-биле Москвадан үнгеш, ноябрь 4-те Абакан хоорайга кежээ чедип келдим. Тыва Теп коопсациянын Абаканда бараам баазазының директору турган А. В. Плотников мени эвилеп-биле үткеан болгаш Советтнг садыг черинин начальнигинин орлалчызы турган Н. М. Накоскинниң үүлээп алган телеграммазын мөңээ дамчыпты.

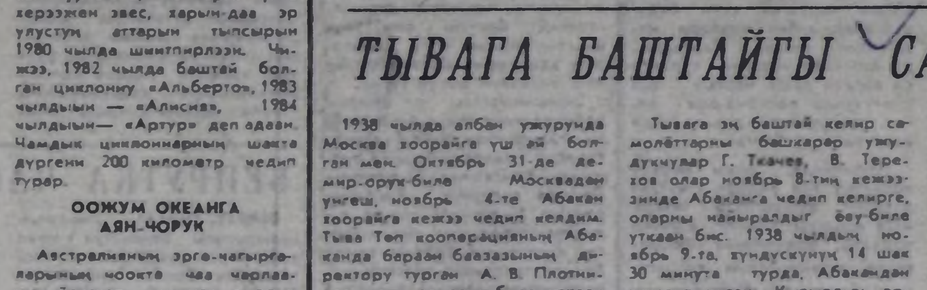
Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 21 чыл ою-биле холбаштыр ССРЭ-нин чазааның Тывага белек кылдыр берген ийи самолёдун Абакандан Тывага, Кызыл хоорайга эккээринге киирнир дугаинында ТАРН ТК-нын Чингине секретары С. К. Тока бодунуң телеграммазында мөңээ деэскен болду.

Тывага эң баштай келнр самолёттарны башкарер ужудукчулар Г. Ткачев, В. Терехов олар ноябрь 8-тин кежээзинде Абаканга чедип келирге, оларны найыралдыг ёөү-биле үткеан бис. 1938 чылдың ноябрь 9-та, түндүскүнүң 14 шак 30 минута турда, Абакандан ужудуп үнгеш, Кызылдың эргн аэропорт турган черинге хондурган чүве. Ол ужудукчу ийи эштер-биле кады келген мен. Бадык сынныг Саян дагларының кыры-биле хартыга дег ужудуп ашкан болгаш Тывага хамаапы үшаар үүлдүң эң баштайгы самолёттарын эккелген эрес-маадырлыг ужудукчуларның үрен аргазым магадал, олөрга, кайгамчык дүрген үшар совет самолёттарга — ажы-дүнма Адачурттуң чаагай балазынга чоргеэрленип чораан мен.

1938 чылдың ноябрь 12-де үнген № 85 «Шын» солунга «Саян сынын ажыр чедиишкинниг ужудуп келген эргим түндүлүг, эрес-дидим совет ужудукчуларга революстуг изиг байыр!» деп эгелиг үүлге тывa черге келген эң баштайгы ужудукчуларның болгаш ийи самолёттуң дугайында бижээн чүве. Ужудукчу Г. Ткачевтуң, В. Тераховтуң болгаш мээң бичии үүлдерим 1938 чылдың ноябрь 24-те «Шынга солунга база парлаттынган. Ол ужудукчулар Тывага баштайгы агаар оруун изеп, районнарже ужудуушкуннарны кылган. Тывaның ажылчы чоннары, аныктары, бичии оолдары, уругларо баштайгы самолёттарны дыка сонуургап, магадал турган чүве.

И. ЛОПСАН,
Кызылдың хоочун чурттакчыларының биргээн.

ДРОЗДОВ АЛЫШКЫЛАР

Дроздовтарның аг-булезнниң дөрт оглу Ада-чурттуң Үлуг дайынынын фронтузунче чоруткан дугайында чүүлдү Мурнуу фронтунуң Шериг-агаар күштериниң «Крылья Советов» солунунга 1942 чылдың март 28-те парлаан турган. Дөрт алышкы — дөртелээ ужудукчулар.

Владимир, Михаил, Иван алышкылар дайын мурнунда Хамаапы агаар флодунга ажылдап турган. «Правда» болгаш «Известия» солуннарның матрицаларын Москвадан Ленинградка чедирип турган ужудукчулар болуунуң командири Владимир Дроздов тергиин эң ажылдааны дээш «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле дайын мурнунда-ла шенаткан.

Совет Эвилелинин Маадыры В. Гризодубованың удуртулгазы-биле Михаил ажылдап турган. Оюу ол үениң эң тергиин радистериниң бирээзи деп санаан, а 1939 чылда стахановчу деп атты алаа тывыскан. Иван Дроздов — алышкыларның эң бичези.

Оларның улуг ачызы Георгий 1919 чылда Кызыл Шеригге эң тура-биле кирген болгаш бир чыл эрткенде оюу ленинчи партиниң кежигүнүнге хүлээп алган. Хамаапы дайынынга ол кирнишкен, чээрби харлыында ажылчын, тараачын болгаш кызыл-шеригчи депутаттарның Петроград Совединиң депутады болган. Профессор Н. Е. Жуковский аттыг Шериг-агаар академиязын дооскан соолунде ужар чүүл полугунуң штаб начальнигинигне ажылдаан. Дайынның башгайгы хүннеринде Георгий Алексеевич Дроздовту Мурнуу фронтунуң Шериг-агаар күштериниң разведка килдизининң начальнигинигне томуйлаан.

—1942 чылдың ноябрь. Фашистерниң мөөнмелеген күштериниң дугайында агаардан медээлерни Г. А. Дроздов чыып, чогуур түүнелдерни кылбышаан, дайынның кара сагыштыг планнарын илерткен. Гитлерчи командылал Паулюстуң бүзээлеткен шеригнерине дузалаары-биле Прохладныйның Моздоктуң районундан танк дивизиялерын чажыды-биле чорудар дээш планын ол сойгалаан болгаш фашистерниң танк шеригнерин чылча шаварынга улуг үлүүн киирген.

Капитан Владимир Дроздов дайын чылдарында Волхов фронтузунге фашистерни чылча шаап турган. 1942 чылдың февраль 12-де ужар үүлдүң Соңгу онза болуунуң начальнигинин орлалчызы В. Дроздов хандылаан хөөнү балыгланган дайынчыларга чедирип бар чорда, оон самолёдун фашистер үрей боолаан. Волхов хемге хондурар ужурга таварышкан. Самолёттү фашистер боолап эгелээн. Ужудукчу болгаш эжин ынчаарда фашистерге удур тулчуушкунну кылган, Владимир маадырлыы-биле өлген.

Михаил Дроздов хей бомба чүктээр аар самолёттарның штурманы турган. Капитан М. Дроздов фашистерниң тылга күштерин, а ол ышкаш Берлинниң бомбалаарынга хей удаа киришкен. 1943 чылдың август 1-де маадыряыы-биле өлген.

Ужар үүлдүң радизи Иван Дроздов дайынның хөөнү тылда күштерин узутнаарынга база хей удаа киришкен болгаш Тиилелгенниң хүнүнге чедир чаалашкан. Дайынны Георгий Дроздов полковник дужаадыг дооскан. Оон оглу Виктор Георгиевич Дроздов адазының оруу-биле чорбушаан, Ю. А. Гагарин аттыг Шериг-агаар академиязын дооскан.

М. БИЛАН,
капитан.

ЧУРУКТА: Дроздов алышкылар [солагай таладан оң талазынче] Михаил, Георгий, Иван, Владимир.

ТВ

АВГУСТ 17-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Шеверлолдар. 9.20 — Озал-ондак чок шимчээшкин. 9.50 — «Бөрө» деп орус улустуң оркестрининг уделгезн-биле РСФСР-нин алдарлыг артизи М. Рожков ойнаар (долгулуур). 10.20 — «Музейлер болгаш детелге залдарындан». Калуганың уран чүрүлге музейи. 10.50 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 4-үү сериязы. 11.45 — «Будни и праздники доярки Михайковой» (Саратов). Документалдыг телефильм. «Кушажыл-биле алдаржыыр» деп бөлүктен. 12.15 — Цирк болгаш эстрада артистериниң концерти. 12.35 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.05 — «Челзээш» деп улустуң чогаадыглезлиг дугайында телевидение программаларының VI бүгү-делегей фест-вазы. Мексиканың мөлдеры. 13.30 — «Корреспонденты ТАСС передаются. Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.00 — Өнүктүрүнин ирээшыларязы. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — «Соло для свирели», «Фонтан». Уругларгa кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 15.45 — «На крыльях Аэрофлота». Док. фильм. 15.50 — Политинформ тайылбырлакчы А. Вознесенскийнин беседазы. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилгe чөлөрениниң министри ССРЭ-нин Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Г. А. Ягодин киирнир. 16.20 — «Киинскнй үн, ыыр». Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезининг 40 чылынга болгаш Совет эрге-чагыргенi Эстонияга хотон тургускаанының 45 чылынга туразаапткан ыо байырлалы. Теллинден дамчыдылга. 17.05 — Уран чүүлдүң мастерлери. ССРЭ-нин улустуң артизи С. Гаашитова. 18.05 — «Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 18.05 — «Ну, погоди!». Мультфильмнер. 12-ги болгаш 13-гү үндүрүлгези. 18.55 — «Дирнг амытаннер амыдыралы». 19.55 — «Испанскнй вариант». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Испанскнй вариант». 2-ги сериязы. 22.40 — 22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хөгүлүг нотажыгмаштар». 8.30 — Орус чүтөө. 9.00 — Ритмнг гимнастика. 9.30— «Енисейский меридиан». Телевиденнинин док. фильми. 10.20 — РСФСР-нин алдарлыг артизи С. Коганның удуртулгазы-биле Ростовтуң симфониттиг оркестрининң концерти. Деделей конкурстарының лауреады В. Яглинг ырлаар. 11.00—«Солнечная тропа». Эртем-мектереледиг фильм. 11.20 — «Когда становятся взрослыми». Уран-чечен фильм. 12.25— «Биландингир-даа болза, элдептиг!» 13.30 —«Графика Якутии». Эртем-мектереледиг фильм. 13.40 — «Кубик». «Волшебные узоры». Мультфильмнеенин баштайгы көргүзүү. 14.00 — «Д'Артаньян и три мушкетёра». Үш сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 14.35 — Н. Рожкова болгаш А. Серов ырлаар. 16.05 — Кеткы бажы кеткан эвес. 17.25 — Бистиң короспондентелериистиң чугаазы. 17.56 — Шыгжаанчыгай совет композиторлар — Ленинни шаннадыы лауреаттары. Д. Кабалевский. 18.25 — Музейлерден болгаш делегелге залдарындан. Воронежтиң И. Н. Крамский аттыг уран-чурулга музейи. 19.00 — Байдаркаларга болгаш каноэге хемелээринин талазы-биле делегей чемпионады. Бельгиядан дамчыдылга. 19.45 — Улустуң аалгалары. 20.00 — «Танespecially удуглар, чаштар!» «Машенька и медведь». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.20 — «Танын аалгалаар». Концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Последний гайдук». Уран-чечен фильм. 23.05 —00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. «Динамо» (Минск)—«Днепр».

АГААР

Бөгүн республикага шөкер булуттаар, чамдык черлерге дымыраш чаастаар. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне 10—15 градус, хүндүс 19—24 градус чылыыр.

Кызылга шөкер булуттаар, чөгбас. Барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 10—13 градус, хүндүс 18—25 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АВГУСТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Милый друг» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэтти» 9.20, 13.05, «Всадник без головы» 11.00, 15.00 «Бобби» 17.10, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Одна ошибка» 15.00, 17.30, 20.20 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Шетинниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлалчыларының 2-35-24, 23-5' карымсалталыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информацнн килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун «келбей» барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3102.

Тыва АССР-киң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын керектериниң талазы-биле күртне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00188

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 192 (12892) | 1985 чылдың август 18, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 копеек.

ОРБИТАДА АЖЫЛ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Орбитаның «Салют-7»—«Союз Т-13»—«Космос-1669» комплексинде совет космонавтылар Владимир Джанибеков биле Виктор Савиных планнаттынган ажылдарны чедиишкинниг уламчылап кыйын турар. Эртикен хүнны спектрлеп шинчилеп көргеш, Улуг ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга янзы-бүрү геофизиктиг шенеелеринең калбак программазын күүсеткеннер.

Эниилеп Черниң бойдус курлавырларын шинчилээринге болгаш долгандыр турар бойдустуң шинчилээринең аргаларын болгаш методтарын сайзырадыгайжыдары-биле чорудуп турар комплекстиг «Гюнеш-85» шенеелеңниң ийиги чадазынга киришкеннер. Шенеяде үезинде, чөкээлээрге, Барыын Азербайджанның болгаш Каспий даланың эрик чоогунда нефтиниг районнарының спектрлеп шинчилеп көргеш, Улуг Кавказтың мурнуу ийлеринде «од» ажыл-агыйының одар-бемчиңнерин чурукка тырттырган. Кавказ-Каспий кавызының атмосферазының оптика характеристиказын тодарғайлаан.

ЮНЕСКО-нуң «Көкүн болгаш биосфера» деп программазының айы-биле космонавтылар Совет Эвилелиниң девискээринде биосфераның камгалалдыг чөрлерииге хөй санныг хайгаараалды болгаш чурукка тырттыраарын күүсеткеннер. Ол шинчилеелдерниң үезинде эң чугула соруглаларының бирээзин шинтиларээринче — экологтуг баш удур иөрүүшкүн кылырынче, бойдустуң камгалаарынче база черин чогумчалыг ажыглаарынче углаанган.

Эниилеп үлегтүрүнүң улуг тептеринең кырында атмосфераның хырленишкинниг фотография, спектр болгаш радиометрия аппаратуразының дузазы-биле үнелеелди бээр ужуралуг «Купол» деп шенеядени чорутнан. Шенеядени Запорожье зоорайның кырында чорудуп турар.

Астрофизика шинчилеелдериниң программазын өзүүлээр хүн дүргүзүүда Чер чоогунуң космос делгемниге бедик энергияларның кезектериниң генерация кылыр механизмнерин өөренип иөөр.

Космонавтылар Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиных кадыы, боттарының байдалы эки. Орбитаның эртем-шинчилел комплексиниң ужудуушкуну болуп-чогуурууу-биле эртип турар.

(СЭТА).

КИЖИНИҢ САЙЗЫРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Дүүн Кызылга Тываның партия-ажыл-агый активиниң хуралы болган. Анаа республиканың ажылчы чоннарының күш-дамыр болгаш угаан-бодал сайзыралының, чонну кижизидиринге, ооң хостуг үезин организастаарынга культура-чырыдыышкын албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның кежигүүнүнге кандидат, партияның Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** хуралды ажыктан болгаш делгереңгей чүве чугаалаан. СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** илеткел кылган. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы **Д. Л. Тинмей**, Тыва АССР-ниң культура министри **А. С. Серен**, республиканың спорт комитединиң даргазының оралакчызы **А. А. Аракчаа**, «Тыва тудуг» трестиң партком секретары **Т. А. Воронцова**, Ка-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң директору **С. Д. Седен-оол**, улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы **А. И. Августовский**, СЭКП Таңды райкомунуң секретары **Е. К. Ажи**, республиканың «Тываавтотранс» будүүрүлге каттыжыышкынының начальниги **В. А. Парунин**, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың профком даргазы **Б. С. Агбан** болгаш Бай-Тайга районнуң төпчүттүнген библиотека системазының директору **Т. С. Хертек** олар илеткел талазы-биле санал бергеннер.

Тыва АССР-ниң ажыл-ишчи бүрүзүнүң хостуг үезин эки организастаарының дугайында, республиканың культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш спорт организацияларының ажыл-чорудулгазын үндезини-биле экижидериниң дугайында сагыш салыышкын хуралдың бүгү ажылының кол чүүлү болган.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

МУРНУНДА—О-ШЫНААЖЫЛАР

Тес-Хем районнуң мөдээ ишчилери келир кыштагаашкыга ниитиниң малынга 17 муң тонна сигенин белеткээр хүлээлгелиг. Шалыпчы айның баштайгы он хоногуның түнелдери-биле 5720 тонналыг белеткээн болгаш планның 33,6 үүг чедиргеи. Он хоногта ажыл-агыйларга 2436 тонна сигеи белеткеттингеи. Сенаж салыр планың совхозтар күүсеткеи болгаш амгы үеде кукуруза кестирип, силос салырынче кирген.

Баштайгы он хоногуның түнелиниң-биле ажыл-агыйларан «О. Шынаа» совхоз шылгарап, мал чеми белеткелиниң темпизин барык ийи катап улгатырган. Совхозтуң ажыл-ишчилери 2270 тонна сигеи белеткээр планың 44 үүг чедирип, бир муң ажыг тонна сигении белеткээн болгаш ооң 784 тонназын прасстеп, сээттеген. Совхозта мал чеми белеткелиниң темпизи

РЕВОЛЮСЧҮ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

Бөгүн—ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

СОВЕТТЕР ЧУРТУНУҢ УЖАР ЧҮҮЛУ

Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызы — ССРЭ-ниң камгалаал министриниң оралакчызы, ужар чүүл маршалы А. Н. ЕФИМОВ чугаалап тур.

Бөгүн —ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү. Бо байырлалдың бүдүзүнде ПМА-ның корреспондентизи ужар чүүл маршалы Александр Николаевич Ефимов биле ужурашкан. 1942 чылдың август айда ол, он тос харлыг шүүргедекчи-ужудукчу, Москва чоогунуң дээрниге баштайгы тулчуушукунга киришкен, а сөөлгү, 222-ги дайынчы ужудуушкунун 1945 чылдың май 8-те фашистиг Германияның девискезэрниге кылган. Немец-фашист агрессорларга удур тулчуушукунарга көргүзкен эрес-маадырлыг чорүү дээш А. Н. Ефимовка Совет Эвилелиниң Маадыры атты кыйы удаа тывыскан.

Дайын соонгу чылдарда А. Н. Ефимов Шериг-Агаар академиязын, оон соонда — Кол штабтың академиязын доозан. Кандыг-даа командылал албанныга турган, ол ужудуушкунун соксатпаан болгаш реактивтиг техниканы шинчээдип ап, совет ужудукчуларыңа чаа салгалын өөредип, кижизидип турган. Шериг эртемнериниң кандидады аттың диссертациязын чедишкинниг камгалаан. 1969 чылда А. Н. Ефимов Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызының бирги оралакчызынга, а 1984 чылдың тоңчүзүнде — Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызынга — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызынга томуйлаткан.

— Александр Николаевич, дайынчы 222 ужудуушкуннарыңерниң кайызы эң берге болгаш бүгү незиниңарда уттундурбас кылдыр артып калганыл?

— Оларның кайызы-даа havырын болгаш уттундурбас болбайн аан — деп, маршал чугаалады.— Фашистерниң танкыларының болгаш мотопехотазының колонналарын чок кылыры-биле дөрт самолёттүң ужудуушкуну салыжымда артып кылган. Аңаа дайзынга согуну таварыштырган бис. Дараазында долгандырыгны кылыры-биле ээп көп чорумда, адыгжымның шлемофонга девидээн үнү дыңнаадым: «Командир, «миссерлер» атаканнап турлаан. Бисти чээрби шаа хыдыкчылар долганыптылар.

Тулчуушкун дыка берге болган. Ол эрткен соонда, дайзынның оттуг дээрбээн үзе шапканывыска боттарывыс бе-зин бузуреевйн турдувус. Даалгадан тиилелгинге эвес келдивис: дайзынның колонназынга утуг когаралды чедирип, фашист самолётту аңдара аткан бис.

Фашистиг Германияны тиктээнивистиң хүнүнде кылган сөөлгү ужудуушкунувус база уттундурбас.

— Дайзынны чыпча шаавырынга Совет Шериг-Агаар Күштериниң ролюн зөзэжеедир көргүзэрин Барылын чүктө орандажып турар болгай. Аңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болуур силер?

— Ындыг чугаалар үндезин чок болгаш төөгүнүң фактылары оны бууруу шапкан. Чидэзээзэрге, немец ужар чүүлдүң күжүн Германияның ужар чүүл зэводатарын буза бомбалап каапкан англи-америк бомбаларны самолёттар кошкаткан деп чугаанны база үндургеннер болгай. 1943 чылга чедир, гитлерчи ужар чүүл ынчан артык күштүг турда, АКШ-тың болгаш Англияның Шериг-агаар күштерин дайзынның ужар чүүл будуруглелеринче чүгле кйи хүү бомбаларны октаан, ол безин аңаа кандыг-даа когаралды чедирбээн болгай. 1944 чылда безин, кажан Европага ийиги фронт ажыттынган турда, Германияга 1943 чылдыы-биле деннээргe, 16 мүң самолёттарны хөйнү будурүп үндурген.

Ам-даа чижектер. Бир эвес Барылын чүүке АКШ-ка болгаш Англияга удур Германияның агаардан халдавашкынга удур шүүргедекчи самолёттары дайылдажып турган болза, фашист ужар чүүлдүң 70—75 хүүзу кирип турар ооң кол күштери совет-герман фронтуга дайылдажып чорүп турган.

Ынчангаш немец ужар чүүлдүң агаарга 1943 чылда тергиделинүң кошкап батканы АКШ-тың болгаш Англияның рейхче «агаардан халдавашкынның» түңнели эвес, а Чөөн фронтуга ооң агаардан халдаан күштерин чылча шапканының түңнели-дир. Фашистиг Германияның делегейниң ийи дайынының чылдарында узуткартырган самолёттарының дөрттүң үш кезии совет-герман фронтуга чок кылдырган.

Фашист ужар чүүлдүң дайынчы күжүнүң кошкаавы чүгле ооң самолёттарын узуткаанынган эвес, а шериг күжүнге улуг чидиргелерин таварыштырганынган база болган. Дайынның чүгле башталгы үш чылдарында Германияның ужудукчу составы 45 мүң турганындан 21 мүң кижи чедир кызырылган. Самолёттар-даа, дириг күш-даа техазы-биле чидиргилериң титкерээн командылал катап тургузуп шыдаавазын.

Совет ужар чүүл дайынның бүгү дургузунда дайынчы техниканы улам-на хөйнү ап келган. Бистиң үлеттуруувус дайын чылдарында дайынчы 112 мүң самолёттарны, а фашист Германияның үлеттуруу — 80 мүң хире самолёттарны будурүп үндурген. Бистиң ужудукчу кадрлар талазы-биле хандырылгавыс база эки, турган. Төөгүнүң көргүзүп турар шын материялдары мынды-дыр.

— Совет шериг ужар чүүлүнүң хөгжүлдезинин амгы үеде байдалын канчаар көрүп турар силер?

— Ол ужар чүүл техниказының соксаал чокка чаартылгаларын-биле болгаш ооң конструкцияларының улам чаартының туразы-биле таайылбырлаттынар. Ында кол чүүл — янзы-бүрү хевирнин болгаш амыглалдың ужар чүүл ракеталарын массалыы-биле ажыглалда киирегнек.

Шериг-Агаар Күштери амгы үеним чаа техниказы-биле болгаш чепсэ-биле хандырбаттынган. Ооң кол күчүзү — ракета дажыглаар самолёттар. Амгы шериг самолёттарының ужар чүүл ракеталары, оларның аразында ядролуг чепсектиг-даа, дайзынның объектилерин ооң аргарга удур халдавашкынга камгалап деискезэринче киирбейинге узуткап чок кылып болуур. Чалгынкарының уг-шинги өскертип, турган черинден дорт ужуп үнүп база хонуп турар дайынчы машиналарны чепсегленишкинге ажыглап турар апаарган бис.

Шериг-транспорт ужар чүүлүнаар чүк сөөртүр болгаш эң ырак ужудаар амгы үеним самолёттары болгаш вертолёттары-биле хандыртынган. Амгы үеним вертолёттары танкыларны, ракеталарны, артиллерия тургузуглерин ап, дайзынның дириг күжүн, аэродромнарын болгаш өске-даа объектилерин узуткап чок кылып болуур күчүлүг шериг чепсэ болуп турар.

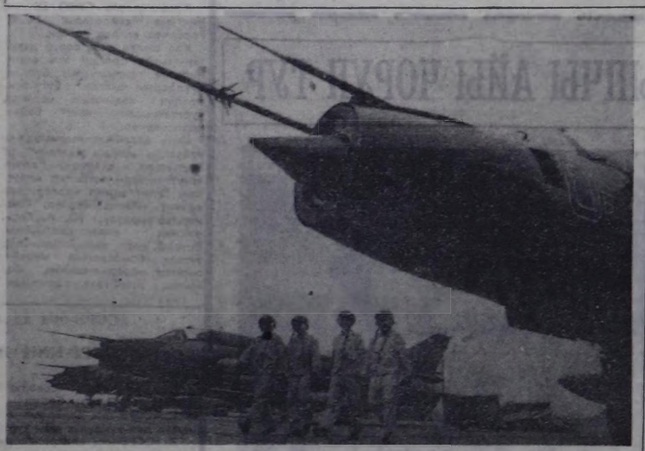
Агаардан халдавашкынга удур демисел чорудар ужар чүүл болза, агаардан халдавашкын күштерин чок кылыр соруглалыг. Дапай ужар чүүлүг улам хөгжүлдеин алган. Ол ужар чүүл колдуумда-ла океанның болу берген болгаш далайга чепсектиг халдавашкынның кол көзин апаргын.

ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнде хамаатыг ужар чүүлдүң дутайын чугаалавайн баар арга чок. Ол — ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының бедик хөгжүлделиг, хей адыглыг адыры болган. Аэрофлоттуң демдээн салган самолёттар делегейниң 97 чурттарынче доктаамаал рейстерни кылып турар. Совет ужар чүүл улам хөгжүп турар. Чоокта чаа агаарже ӧң аар чүүк дажыглаар транспорт самолёду — Ан-124 «Руслан» көдүрлүп үнгеш. Ол 150 ажыг тонна чүктү ап алыр. 12 мүң метр бедикке шакта 850 километрни эртер дүргени-биле орук ара хонмайн, 16500 километрни ужуп эртер.

Шеригниң амгы авиаторлары —фронтучуларның, дайынчы алдарының төлептиглер. Эрес-дидим чоруу дээш база дайынчы болгаш политиктиг белетиктелге чедишкинниери дээш дыка хей авиаторлар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар, чамдыктары — Совет Эвилелиниң Маадырлары болганнар.

Дайын төнгенден бээр 40 чыл эрткен. Ынчалза-даа делегей империализмни оон чоггуур түңнелди үндүрбээн. АКШ болгаш оон эвилелчилери ракета-ядролуг, нейтроннуг, химиктиг болгаш бактериологтуг чепсекти ажыглаар чаа дайынга белетиктенин улам чылаевышкан. Ынчангаш Совет Эвилели болдуңгу камгалаңныг күүзүүн улам быжыглаар ужурлуг апарган. Аңаа кол рольду шериг ужар чүүлү ойнаары билдингир болгай.

(ПМА).

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

● ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү (Авиацияның хүнү) 1933 чылдың апрель 28-те докпаттыышын тургустурган. Ооң бирги байырлалын ол-на чылдың август 18-те демдеглеп эрттикпэн. Ол байырлалды чыл санында августуң үшкү воскресеньеде эрттикпэн турарын ССРЭ-ниң Дээди Соведжиниң Президиумунуң 1971 чылдың ноябрь 30-де үндурген Чарлыын ёзугаар докпаттакан.

● Совет Агаар Флодунуң тургустуганы В. И. Ленинниң ады-биле холбаалыг. Ооң айтыышкынын ёзугаар авиацияның болгаш агаарга эжиндиргинниң комиссарларының Бюрозу тургустунган, бөштаңгы социалистиг авиаотрядтар үндезилеттинген.

● Совет авиаторларның дайынчы чаңчылдары дашткы интервентиглер-биле болгаш аң гвардейжилер-биле демиседен торуттуунган. Хамааты дайынныга маадырлыг тулчушкаңы дээш 219 ужудукчу ол үеним дээди шаңналы — Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан. Ол шаңналды 16 ужудукчу ийи катап, а беш кижи—С. Анастыров, И. Павлов, П. Менсераул, Я. Моисеев, Е. Ухин—үш катаа алган.

● Совет авиация техниказын тургузарынга кол конструкторлар С. В. Ильюшин, С. А. Лавочкин, А. И. Микоян, М. Л. Микль, А. Н. Туполев, А. С. Яковлев, П. О. Сухой болгаш оондаа өскелерниң кижиргем үлүг улуг.

● Совет Эвилелиниң Маадыры атты ужудукчулар А. Левандевский, С. Леваневский, В. Молоков, Н. Каманин, М. Спецнов, М. Водопьянов, И. Доронин оларга челюскинчилерни камгалаашны дээш (1934) чуртка эң баштай тывыскан. Совет Эвилелиниң Маадыры атты ийи дакпыр алган бирги ужудукчулар (1939) С. Грицевец биле Г. Кравченко олар болгаш.

● Дайын мурнунуң чылдарында совет ужудукчулер делегей рекордтарын кылыпаан. Чижээ, Соңгу полюсту тавартыл Америкаже чкаловчу экипаж (В. Чкалов, Г. Байдуков, А. Беляков) 1937 чылдың июньда ушпаан.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет авиация 57 мүң гитлерчи самолёттү уздуртаан. 3 млн. ажыг дайынчы ужудуушкунну кылган. дайзынның объектилеринге 30 млн. 450 мүң авиабомбаны октаан.

● Дайынның бирги хүнүнде совет ужудукчулар агаар тулчуушкунарынга 200 фашист самолёттү уздуткан. Июнь 22-ниң хүнүнде 16 ужудукчу: И. Иванов, П. Рябцев, Л. Бутелин, Н. Игнатьев, А. Данилов, А. Мокляк болгаш оон-даа өскелер немец самолёттар-биле чуура үскүлешкиннер.

● Дайын чылдарында Ада-чурт будуруглезин 54 мүң ыдыкчы, 35 мүң ажыг шүүргедекчи, 16 мүң хире бомбалаачы самолёттү будургеп. 25 чаа модельдиг самолётуун бөлүк-бөлүү-биле үндурген.

● Бирги класстың самолёттарын алгаш, совет авиацина 1943 чылда агаарны бүгүн эзлеп апкан. Бир эвес 1941 чылда операция саныкка-ла 200—500 самолёт киржинп турган болза, 1943 чылдарда элээн каш мүң, а дайынның төнчүзүнде, ол ышкаш Берлинни дээш тулчушкунга 7500 четкен.

● Дайынчы эрес-дидим чоруу дээш 200 мүң ажыг авиаторлар орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. 2420 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры болган, 65 кижиге ол ат-биле ийи дакпыр үнелеткен. А. И. Покрышкин биле И. Н. Кожедуб— Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры болганнар.

● Бедик класстың ужудукчуларынга «ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчу-шенекчизи», «ССРЭ-ниң алдарлыг штурманы» «ССРЭ-ниң алдарлыг дайынчы ужудукчузу», «ССРЭ-ниң алдарлыг дайынчы штурманы» дээш үндүлүг атты тыпсын турар.

БАЙЫРЛАЛДЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Москванын вой-миити төлэзлекчилериниң, найысыдал гарнизонунуң дайынчыларының ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге турасхаатканы байырлыг хуралы Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында болган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведжиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чугаазы улуг сорук киришкинни-биле тузээп алган.

(СЭТА).

Дайын хоочуннары чугаалап тур

ДАЙЫНЧЫ ӨҢНҮҮМ ХУСАНБАЙ

Дайын чылдарында Ташкентиге үндезилеттинип тургустунган Ортаа Азиянның 162-ги дивизиязынга албан эрттирил турдум. Дивизия тулчуушкунарга хей хатап шылгарып үнгеш, Кызыл Туктуг болуп, «Новгород-Северская» деп хүндулуг атты ап, бодунуң дайынчы оруун Росток деп немец хоорайга дооскан.

Бир тулчуушкунга бальгладыпкан мен: танкыга удур чепсээм-биле «парларны» адып-ле, адып-ла чыткан мен, огум тонуп каарга, дайзын оны билгеш, «парын-биле чуура таптаар болдаан... Эмчилер мени тылче, госпитальга чорудар деп барган, ынаваан мен. Чүге? Фронтучу кижи бүрүзү оңу ёзу билир: аксы-дүмалыкшы дайынчы на-ыйрал, бодунуң дивизиязынга ынакшыл кончуг.

Тылче чорударындан ойталаанывыс эвээш эвес. Ындыларының биргээзи-биле, сержант Ерматов-биле, госпитальга таныыкпп алдым.

Найыралывыс кедергей.

— Бээр дыңна — деп, Хусанбай мынды,— тылче чорүүрүндан чүге ойталадың?

— А сен?

— Дивизия мээкии-дир.

— Мээң база.

Эр-хей!...

Хусанбай кайгамчык шимчегнир, омак-сергек ' кижи, башпак, чүгаажыр. Ооң ынак чүгаазы бар—«Дириг-ле чорзувусса — ажырбас бис». Орус дылга эки чугаалаар хирезинде-ле чүгаазынга түскай аян кижиэр болгаш ооң чүгаазы бир аянныг, чамдыкта каттырыннчыг-дыр аппар. Кадыг-дошкун тулчуушкун уезинде безин оскээр үгаапкан. Бомбалар онгээрже үглаидыр кан-чаар-даа дозар аттчок шурап батпан. Честынар дээр ужур черле турбас: октүң дүргедээшкинин, «дайзынның» от тончазынга чедир хемчээлин, маневрүүң долганган бүүгүнүн, хаттың үгланыышкынын— шуптүзүүн приборлар комучы-шын санап кааи.

Башпайгы атаканың сөөлүнде ужудукчулар зенитчиктерге удур маневрлыг чорүткээннар. Эгээнзе самолёттар дег ар-тылче чаштынып чорүй барган ышкаш болган. Ынчалза-даа кош-ла секунда болган соонда, тулчуушкун шолунче көтөп кылыйтып келгеннер. Чүгле дескын өске талазынадам. Даглыг черлер авиация залдавшкынналарына бергедээшкиннер ужурашпырары биндингир. Ынчалза-даа гвардейжи подполковник Бакута болгаш оок дайынчылары самолёттарының маневр кылыр бүгү аргадарын биндинг башкаргаш, хавлар-лыг даглары боттарының талларынга таарымчалыг кылдыр ажыглап шыдаанывыс.

Агаардан тулчуушкунуң бүгү байдалы: хем үнүнде болгаш дег эдектеринде «удурланыкчымын» шериг кезектери болгаш дайынчы техниказы, дээрже дүндүштелип үнген чаштар чергелер, ыяшдаштарлыг оонактары, бүзүн-дулары тода кестүп турган. Шүүргедекчи - бомбардировщиктер удурланыкчынын ийи дугаар үшелонун ойтур шапкан, а «Фронт шүүмүнүң мырыкпп коогунган, оңгуларын мырыкай кырынга дайынчы вертолёттар «от амыдыл» чорүп турган...

Дайынчы комплект барык шуптүзү тонуп турда, Бакута удурланыкчынның ээзи камгалалынган кестүп келген танк колонназын эскерип кааи. «Курлавырын ажыглап эгелээннер-дир» деп бодаа ооң бажынга кирген. Ийиги бөлүктүң күүзүнүң чүгаазынга түскай аян кижиэр болгаш, чамдыкта каттырыннчыг-дыр аппар. Кадыг-дошкун тулчуушкун уезинде безин солдаттарны бола каттыры берген турар кижи.

...Немецтер танкыларын-биле атаканаашы турганы. Чей алынды-рар үжүүр чок. Кожам Хусанбай мени шенектей-дир:

— Васька, мурнуңже көр, демир хааржак чыгып кел чор! Ол сенээ түскай аалчыдыр. Хүлээп ап көр!

«Парны»— хааржак деп де. Каттырыпкаш, чиигеш дээш ышкаш болган мен.

1945 чылдың январь 14-те аткаарлаш, камгалалга бызыглаан турган бис. Ынчан Хусанбай, сержант эрге-лиг, чээрби харлыг аныяк эр, 224-ку Памир полугүнүң автоматчылар взводун командылап турган. Оок командылаары бир янзы, сактыыра солдаттарын аткаажке чалап турганзыг. Боду кеззээде мурунга баар.

Улам бурунгаарлап орган бис. Кылын зенитчиктер-биле ойталаашкынга чалаавын ёзугаар оок дайынчылары самолёттарын маневр кылыр бүгү аргадарын биндинг башкаргаш, хавлар-лыг даглары боттарының талларынга таарымчалыг кылдыр ажыглап шыдаанывыс.

Агаардан тулчуушкунуң бүгү байдалы: хем үнүнде болгаш дег эдектеринде «удурланыкчымын» шериг кезектери болгаш дайынчы техниказы, дээрже дүндүштелип үнген чаштар чергелер, ыяшдаштарлыг оонактары, бүзүн-дулары тода кестүп турган. Шүүргедекчи - бомбардировщиктер удурланыкчынның ийи дугаар үшелонун ойтур шапкан, а «Фронт шүүмүнүң мырыкпп коогунган, оңгуларын мырыкай кырынга дайынчы вертолёттар «от амыдыл» чорүп турган...

Дайынчы комплект барык шуптүзү тонуп турда, Бакута удурланыкчынның ээзи камгалалынган кестүп келген танк колонназын эскерип кааи. «Курлавырын ажыглап эгелээннер-дир» деп бодаа ооң бажынга кирген. Ийиги бөлүктүң күүзүнүң чүгаазынга түскай аян кижиэр болгаш, чамдыкта каттырыннчыг-дыр аппар. Кадыг-дошкун тулчуушкун уезинде безин солдаттарны бола каттыры берген турар кижи.

...Немецтер танкыларын-биле атаканаашы турганы. Чей алынды-рар үжүүр чок. Кожам Хусанбай мени шенектей-дир:

— Васька, мурнуңже көр, демир хааржак чыгып кел чор! Ол сенээ түскай аалчыдыр. Хүлээп ап көр!

«Парны»— хааржак деп де. Каттырыпкаш, чиигеш дээш ышкаш болган мен.

1945 чылдың январь 14-те аткаарлаш, камгалалга бызыглаан турган бис. Ынчан Хусанбай, сержант эргелиг, чээрби харлыг аныяк эр, 224-ку Памир полугүнүң автоматчылар взводун командылап турган. Оок командылаары бир янзы, сактыыра солдаттарын аткаажке чалап турганзыг. Боду кеззээде мурунга баар.

Улам бурунгаарлап орган бис. Кылын зенитчиктер-биле ойталаашкынга чалаавын ёзугаар оок дайынчылары самолёттарының

ХЫНААР БОЛГАШ ХАРЫЫСАЛГА ОНААР

Садыгның девискээр эргелдеринің кичээнгейин ховар барааннар садарының чурумун шыңгыы сагыырының эргежок чугулазынче база катап утпандырган. Ол чурум тур үеннин дээрэн билдингир болгай, ынчала-дае, садыгның эвилел министерствозу рыноктуң хереглелдерин барымдаалап ховар бараанар дамзызын эде керүп болурун чепшээрэзем-дае болза, ук чурумну кым-дае күш чок болдурбаан.

Садыгны организастаарының айтырыгларын чугаалажып кеворүнче албадаан үүнүп болза, улусчу контрольдуң эвилел болгаш Россияның республика комитединиң Татар болгаш Соңгу-Осетин АССР-лериң база Хакас автономнуг болгаш Ульяновск областарының садыг будурулгелеринге кылган рейдилери болган. Рейдиниң түңнелдерин чугаалажып керүп турда, еске черлерге болгулаан таарымча чок фактылар илереп немежип келген. Ынчангаш, РСФСР-ниң Садыг министерствозу ховар бараанар сейгеарында чурум үрээшкиннериниң байдалын элээн билип турар апарган.

Бо таварылагда илереттинген четпестер дээш кымнарны кенчеар хемчег алганының дугайын чугаалаваал. Бегүн ховар бараанар чажырар, оларны таныш-керүштеринге болгаш «керек кижилерге» садыглаар чорук база катап иептерээн дээрэн демдеглээрэн оон чугула боор. База катап дээшинің үжуру—бир кезек үеде ындыг фактыларның саны дыка кызырылган турган.

Садыг эргелелдерининг органнарының суле салганы чамдык ажыл-агый кижилерин дидимнелдирген, ынчангаш олар бараанар сеарарының олерге таарымчалыг эрги чурумун катап тургузуп алырын ораалдаакып турар. Татер АССР-ге хынаалданың түңнелин ап келгге, бараан чажырар чорук чүүле чамдык магазиннерде болуп турар деп чугаалаар арганы бербейн турар. Хынаттынган 214 магазиннинг дөрттүң бир кезинде ындыг болган-дыр. Чажырымт-каан бараанарның нияти түңү 340 муң рубль хире.

Садыглаашкын чурумун хажыдып тураргларның кол башткызы Казаньның төп универмагы боол-тур. Ховар бараанарны складтарга ай-айы-биле шыгжап алгаш, оларны ийи-чаңгыстап садары мында шүүт система болган. Универмагта 111 муң рубльдиң бараанарын чажырып каан тургены арагаштыр кылган хынаалдаан илереэн, болур деп турар хынаалданы будурулгенің удуртукчулары билип каапкаш, 300 муң хире рубльдиң бараанын садып четтигипкен. Казань хоорайның үлетпүр бараанар № 1 садының № 18 «Белектер» магазинниңде, № 123 база 128, ол шыкаш № 28 магазиннерде ховар бараанарны чажырганы илереэн.

Татерниге садып алыкчылардан үүле туфельдерни болгаш сапожкаларны, дөштыкы джинсыларны болгаш сорочкаларны эвес, эът консервелерин, гречка крупазын, эстинчел кофены, индий болгаш цейлон шайны чажырып турган. Росоптторг үр үе иштинде складка индий шайлыг чартык килограмм деңзинг 13,5 муң банкаларны шыгжап келген. Бүзүрээри берге, ынчала-дае ындыг-дыр. Россозторгтуң Казаньда складтарынга эртжен чылдың ноябрь айдан бээр консервелыг банкалар дүгээр 15 муң демир аестар чыдып келген.

Ульяновск область ховар бараанарны чажырып шыгжаарынга база ону ынчаар саарынга «дүрүм аъгээр» хевирнин киперин ораалдашкынар. Область төвүнүң төп универмагынга ховар бараанарны дайын инвалидтерниге садар чүве дап шыгжап алгаш турган. Ховар бараанарның дөзызын эде кеер эргезин ажыглап алгаш, адырның область эргелели ам-дае чедиштейн турар эмгежок бараанарны оон үндурүп каапкан. Ындыг шыптир будурулгелерниң удуртукчуларын онемчиткен болгаш олар миллион ажыг рубльдиң ховар бараанарын боттарының туразы-биле сейгерип каапкан.

РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязынга хынаалданың түңнелдерин чугаалажып керүп турда, ниитининң чемненилгезинин будурулгелериниң дугайында база чугаа үнген. Ол-ла Ульяновск областың школаларында, заводтарында столоваалардың багай ажылынга хомудалдар хей.

Орджоникидзениң рестораннар болгаш столоваалар трезининң, ниитининг чемненилге черлериниң Моздок трезининң будурулгелеринде хей хажыдыышкыннар бары илереэн. Школачыларга бээр дээн эът, сүт продуктуларын оорлап турганы Орджоникидзе хоорайга билдингген.

Хынаалда түңнелинде хемчеглер алдынган. Чамдык буруулят кижилерге ажыг-бүрү хемчеглерни оноаган, чамдыктарын ажылындан дүжүрген. Амгы үеде ховар болуп турар бараанарны будуреринг ковүдеднери оларны чажырары-биле демисехиринниң эң эки аргазы болбайн. Ол амдыызында болдунмайн турар, ындыгдаа болза, ол дээрге, чижээ, районнуң аъш-чем садыының директору муң-муң банка эът консервааларын будээын дээнин эвес-ле болгай. Ол кайнаар күзей-дир мен, ынаар чорудар мен дээр кижи болган.

Садыгның болгаш ниитининг чемненилге черлериниң ажыларын эжиндер дээш чер-чер Советтериниң комиссиялары хейну кылып турар. Ындыг комиссиялар бараанар сеарарының чурумун сагып турарын контрольдаарынга дыка эътиг, ажылы дээштинг. Депутаттар чүгле контрольдаар эвес, олар харыысалга онаап база болурлар.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның төлөвүрээлчизи.

ХӨЙ-НИИТИ ХУРАЛЫ

Алыс дозунге В. И. Ленинниң тургааны совет-афган харылзаалар үениң шылгалдазын эртип, хүн келген түдүм хогжуп турар дээрзин хей-ниитининг төлөөлекчилериниң Афганистанның хамаарышпас чоруун катап тургусканыының 66 чылынга тураскаатказын байырлыг хуралынга демдеглээн. Ол хурал Москвага август 16-да болган.

Афганистанның хамаарышпас хогжулдазынның төөгүзү Совет Эвилели-биле чаагай кожа-белбээ харылзаалар-биле чарылбас холбаалыг деп санал бергеннер демдеглээннер. ССРЭ биле АДР-ниң арезында кады ажылдакыга ийи чурттуң узустарының, тейбиңның болгаш делегейниң айыыл чок чорууның эрге-ажыктарынга таарыштыр хогжуп турар.

Совет Эвилелиниң Афганистанга национал экономиказын болгаш культуразын хогжудуп, тейбиң амыдыралын таарыштыр тургузуп алырда көргүзүп турар бүгү талалыг деткимчезинең чугулазын АДР-ниң ССРЭ-де хереткеринге тур бүзүреттирген Э. Мадаин демдеглээн. (СЭТА).

Ол-хүн, дөртен чыл мурнкунда ыяжып, Ханойда бурунгу хоорай шинээзининң сүүр бажынга августуң изиг дээринге алдын сылдыстыг Кызыл туг киискен бээр. Ажылчы чонналның Мурнуу-Чөөн Азияга баштайгы курунезин тургузарынга чедирип келген революциязының 40 чыл оюн вьетнам найысылап, бүгү вьетнам үлүс бо хүннерде демдеглеп турар. Бодунуң хей катап кереекседеп-когдаан төрээн чуртун хостуг болгаш хамаарышпас турар кылдыр көөрүн күзээн күшажылга хандыжышылдыг, маадырлыг улустуң ол күзели боттенген. Чуртувычан берге үеним чуртап эрттирген. Коргунчуг эш-чүт нян миллион кижиниң амыдызына четкен. Эпидемиялар нежээлээн турган. Хамаарышпас чорук дээш демиселчилерге удур колонизаторлар болгаш япон эжелекчилер кадыг-дашкын террорну калбарткан. Удурланыышкынның, нациянның чаңгыс эви дээш демиселдиң үр үжен чылы. Ынчаарга дараазындагы бүгү тиилелгелеринг үнген дээш — бүгү делегейге тураскаалдыг 1945 чыл болган.

— Фашизм-биле демисел дугайында бүгү-ле медээлерни үр дөрт чыл дургузунда четтиктейн дыңнап турган бис— деп, Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Ханой салбарының дергазының ораалчызы Хоанг Линь сактып чугаалап орар. — Советтер чуртунга тиилелгени бистер шүптүвүс чүткулдүг күзээп, оон тиилээринге бүзүреп турган бис, бедүүн чонның күзел-чүткүлдерин боттенир дээрзин билир-ле болгай бис. Вьетнамның 1941 чылда тургустунган Улусчу фронтузунуң кол лозунгарының бирээзин Совет Эвилелиниң демиселин детккиң болу бергени, Вьетнамның чогаалчылар эвилелиниң амгы чиңгине секретары, шынчаа 20-ле харлыг турган Нгуен Динь Тхинің бижээни — «Фашизмге өлүм» деп ыры эң нептеренген апергены таварылга эвес-ле болгай.

Ханойның хоорай театрының бажыңының баарында дел ам шөл. Ол ам бөйырлалдыы-биле шиметтинген. Уран чүүл коллективтериниң оюнгарын көөрүнче каастаан черлердер ынча чонну чалап, чедаг-терлерлиг кижилер ол шөлдү таварты ыяй-бээр таваар эртип турар. Ол шөл оожургалдың, тейбиңның демдээ кылдыр кестүр. Дөртен чыл мурнунда революциянның кол төптеринең бирээзи ол апарган. Хей муң чон, аразында хенөй фабрикаларның ажылчыннары, чоок суурларның тераачыннары, ус-тывыышчылар, ремшилер, студентилер болгаш сургуулдар, интеллигенциянның төлөөлекчилери — ынчан патриотчу Вьетмень фронтунуң каттыштырганы бүгү-ле кижилер инрип турган чыскаалчыларның колонналары ол шөлдү хүннүң долуп кээп турган.

— Бистерге «Вьетмень» деп сес революциянның медээзи болу берген деп, Хоанг Линь чугаалавр. «Япон эжелекчилер болгаш француз колонизаторлар сөөлээнні», «Хамаарышпас чорук болгаш хосталга делгерезіні», «Ристи — аштап туралларга!» деп оон кыйгырыглары массаларны демиселче хандыжышкан. Революциянын Ханойга тиилелгээн Вьетнамның өске-дае хоорайларынга болгаш суурларынга дораан дыңналып четкен. Бүгү чуртке эрге-чагырга чоннуң долуне оң-на хонук дургузунда шилчий берген. 1945 чылдың сентябрь 2-де Президент Хо Ши Мин Ханойда Бадинь шөлге Вьетнамның хамаарышпас норугунуң декларациязын номчаан.

Демиселдиң баштайгы чадазы доозулган. Чаа шылгалдалар эгелээн. колонизаторларга удурланыышкын дайынынга революциянын чаалал алышкыннарын кампаал алыр, америк империализминиң агрессиязын ойтур шөвөр ужурлуг турган.

Ынчангаш Улусчу фронтуның организациялары база дегын партивның кол чепсээ апарган. Хостылганың идеалдарын эргим үнелеп турар бүгү кижилер оон хүрээлеңинде каттышкан. Бодунуң өөнүүтериниң — бедүүн ажылчыннарның, башкыларның, эмчилериң —агаар дувуреэзининиң медээзин дыңнаан дораан станостарын, класстарын, лабораторнялярын каггаш, агаардан халдаашкынга удур камгалал дайынныгарының отрядтарынга каттыжып киргилерининг дугайын Хоанг Линь чугаалап орар. Төнүүнүң америкаңзырак чалча өзү чүрүмүнге удур тулчуп турган боттарының аде-чурттуларынга дузалажыр дээш хот-шуурганнат Мурнуу чукте Хо Ши Мининг эрес-маадырлыг оруу-биле муң-муң километрлерин чус-чус хонойхулар эртжен.

Чуртту катап каттыштырганының соонда Вьетминьның чаңчылдарының төлептиг уламчылаачыларынга Вьетминьның Ада-чурт фронтузу апарган, оон ажыл-чорудулгезы экономика, социал болгаш культура тургузуушкынунуң сорулгаларын шинтпиртерзинче утпаанган турган. Вьетнамның Ада-чурт фронтузун дамчыштыр Коммунистнг партия инитилелге бодунуң удуртур ролюн боттандырып турар. Политтнг партиларны, профэвилелдерни, кооперативчи тераачыннар федерациязын, Хо Ши Мининг Коммунистнг амыыстар эвилелин, массалыг еске-дае организациялардың бодунуң түрээлеңинге каттыштырбышаан, фронт инитилелдиң морель-политнгтнг чаңгыс эвин быжыглаарынга бүгү хемчег-биле идиг бергп, социализмин турузарынче чоннуң мөөнүп турер.

Вьетнам улустуң политнгтнг чаңгыс эвининг чырыткынчак илереэн республикенъң хоорайларының болгаш моолдарының улусчу чөвүлелдеринге бо чылын эртжен соңгулдалар болган. Ханойга ол соңгулдаларга ажылчын ыяның, кооперативчи тераачыннарның болгаш улусчу интеллигенциянның эң эки төлөөлекчилерин дээш бадылаашкыннарын бергеннер соңгучулараның 97 ажыг хуузу болган дап, Хоанг Линь чугаалаан. Оларны Вьетнамның Ада-чурт фронтузу (ВАФ) депшээнп үндүрген.

ВАФ-тың нөйысылаа организациязы — республикада эң-не массалыгларның болгаш идепкейлиттерниң бирээзин. Ол ындыг болур-дае үжүрлүг дап, ол чугаалады. Ханойну үлегерлиг социалистиг хоорай болдурар сорулганы салган болгай бис. Бо хереекке улус дузаны бистерге совет өөнүүтер чедирип турар, ынчангаш Советтер чуртунуң үлүзү-биле нөйыралды болгаш эң-сеткил каттыштырылгазын протагандаларын боттарывыстың ажылчорудулгавыстың эң чугула сорулгаларының бирээзин ыяндыр көөр бис. Нөйысылалдың он-он будурулгелери болгаш тудуглары «Совет-вьетнам нөйрал объектизи» дап хүндүлүг атты эдилээн. Оларның арезында—бистиң кады ажылдакыгатывыстың тодаргай үреттүнели, вьетнам машина тудуулакынуң баштайгы будурулгези — Ханойның № 1 станокинструмент заводу бар, Москвадың «Кызыл пролетарий» заводу-биле ол ажы-дүшма нөйыралды тудуп турар. Тэвилгинте көөрүг оюу тудуп турарының үезинде-ле бистиң чүрттарывыстың нөйырлының өзүлүг демдээ апарган, Вьетнамда оюу «XXI чүс чылдың көөрүгү» дап адаар. Беш километр дүрттүг ол магылыг улуг ийи кат көөрүглеп шимчээшкин хуусаа батында, ийи 9-та, герман фашизмни аскан Улуг Тиилелгенің хүнүнде ажыттырганы хайгамчыктыг.

Ханойның төп сесерликтериниң бирээзи — «Тиилелгеде дагеген пролетарийдың башкыңчызы В. И. Ленинге турескаалды социалистиг Вьетнамга бир дугаарында турузары өзүлүг бүгү чонтуң хереэ болу берген. Тураскаалдың бөш метр бедик дүлер скульптуразын Ленинградта шүтүүп турар. Тураскаалдың төвеен үш чыл мурнунда, Вьетнамның Компартизиязының V съездизиниң ажыктының хүнеринде СЭКП-ның девегациязының башкыңы М. С. Горбачев биле ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүделиниң Даргазы Чыонг Тинь олар сеткен.

Дайынның кадыг-дошкун шылгалдаларын эрткен вьетнам улус ядрозуг халыптың кыжаныыга удур дөпшилелгиг кижин тереягетенниң демискелинге ынчангаш эң идепкейлиг киржип турар. Совет Эвилелиниң тейбиң самолдарын деткээн муң-муң митингилерни Ада-чурт фронтузуның организациялары эрттирген. ВСР-ниң партия-чазак делегациязының ССРЭ-ге чоокта чаа алганының найырлының ап-чорууның түңнелдерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң болгаш ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуанның уңуражыышкынны чуртка чаагай сеткил ханыышкынным болдуруп, ийи чурттуң харылзаалеринең төөгүзүнге чаа чугуле үеликее болу берген.

Республика бодунуң допуна-шыышкынының башкы он чылынче күш-ажыктыг болгаш политнгтнг бедик чадургүшкүнүң, партияның болгаш чонның бынакаан чаңгыс эвинең байдалында кирип турар.

М. КАЛМЫКОВ,
СЭТА-ның корр.

Ханой.

Даарта—Вьетнамга август революциязының 40 чылы

АВГУСТУҢ АЛДЫН СЫЛДЫСТЫГ КЫЗЫЛ ТУГУ

Вьетнамның экономиказын сайзырадырымга кедээ ажылагый талазы-биле кады ажылдажылга бирги чергениң ужурдузалыг. Совет болгаш вьетнам специалистериниң ашыдап турар селенция станциялары чер ажыядакчыларынга бедөө дужуттуг тарымал үнүштерниң чаа он-он сорттарын бергеннер. Меконг хемниң кирген аксында — чурттуң ри: талазы-биле кол тараалаң черинде хөрзүннүң дусталыры-биле чедимшиниңниг демиселди чорудуп турар.

ЧУРУКТА: селенция станцияларының бирээзинде.

Социалистиг Вьетнамда школа назыны четпээн уругларың албан черлериниң калбак четкизин тургускан. Бичии хамаатыларның дугайында күүне улуг сагыш салып турар.

ЧУРУКТА: бо бичии чаштар—Ханойда Март 8-и аттыг фабриканың уруглар яслизининң ниишзиттириичилери.

ВИА—СЭТА-ның фотолары.

АКШ. Америк ыраажы болгаш композитор Пит Сигириң ады үүле АКШ-та биидингир эвес, оон ырларын харын бүгү делегейде билир болгаш ацаа ынак. Артистиң оюн көргүзүлгэри, оон концерттери тайбың, хамаарышпас чорук, чөптүг чорук дээш демиселдиң массалыг көргүзүү болу бээр.

ЧУРУКТА: Пит Сигириң (оң талазында) болгаш денишпелдит аныяк нетр ыраажы болгаш актёр Гай Дэвис олариың ырлазыып турарлы.

В. ОРЛОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотокорпиказы.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАН

ДЕЛИ. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы Т. Х. Кошоевке башталган ында чорун турар совет хей-ниитии делегациязын Индияның оралакчы президентизи Р. Венкатараман хүлээп алган. Делегация ССРЭ биле Индияның арезында тейбиң, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге от салганының 14 чыл оюнга болгаш республиканың хамаарышпас чорууның 38 чыл оюнга холбаштыр Индияда эртип турар совет-индий найыралдың ейында киржип турар.

Индия биле Совет Эвилелиниң арезында найырал төөгүлүг хөны үндезинниглиг дээрзин эвилең найыралдыг байдалга болган беседа үезинде онзалап демдеглээн. Ийи чурттуң арезында харылзаалар болгаш кайызынга-дае ажыктыг кады ажылдажылга бүгү талаларда чедимшиниңниг хогжуп турар. Индияның премьер-министри Р. Гандиниң Совет Эвилелинге чоокта чаа кылган аян-чорууу, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев-биле болгаш совет эске-дае удуртукчулар-биле оон чугаалажышкынынары советиндий найыралдыг харылзаалерның хогжүүрүнге чаа идиг болган. Индий чазактың баштыңчызынга ССРЭ-ге көргүскен аүдээп алыяанчыны, а ол ышкаш дээдн деңнелге болган совет-индий чугаалажышкынынарның түңнелин Индираның улузу бедии-биле үнелеп турар деп, Р. Венкатараман онзалап демдеглээн. Найыралдың совет-индий гайларын эрттирерп эки чаңчыл болу берген болгаш ийи чурттуң тейбиңче, делегейниң дүшкүүрүүт чорууның чавырышкынынче чүткүлүн илередип турар деп, ол демдеглээн. Оон-биле холбаштыр тейбиңны бекжыларымче, ядролуг деңнелиң айыыл чейладырынче үүлөөнгөн совет үелелчин самолдарны Индия деткип турар деп, ол айыткан.

(СЭТА).

ХЕРЕККЕ АЛБАЙН...

Б а й - Т а й г а д а н и й и м е д э э

Хоралыг чаңчыл — арагалаашкынга удур шынгыы демиселди чорудуп турар. Аңаа чурттакчы бүрүзү төвеэзинеп, ол чаңчылды үзүткөөр дээш боттарының салыышкынын киирип турер.

Партияның болгаш чазактың бо талазы-биле докталдарын, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чөрүлүктерын «Бай-Тал» совхозтуң бүгү ажылчыларынга таныштырган, оку суурнуң чурттакчылары, совхозтуң ажылдакчылары бүрүн деткээн.

Аңаа хамаарыштыр хемчегларынга-дае алган. Бай-Тал суурга арага седарын кызыгаарлап, талоннал садып турар апарган. Ындыг арганы ажыгдаан соонда арага ижер чорук кескүзү-биле эвээжээн. Чоорту бо чүүл эки чаңчылче шилчип, арагалаар чорук колу-биле үстүр чедээс турган. Ынчала-дае Кызыл-Даг болган Тээли суурларда арагаиы хостуг садып турарындан Бай-Талга эзирик кижилер демейле кеступ кээр апарган. Олар үстүнде адаанын суурларга «авалдап» берген соонда, «эзеңгилерн дыңзыг» кээр, харындае эзирпир суксунну «күүреавырлап» алган кээп турер.

Ындыг четпестерниң үржүүдан куда-дойну арагалаашкын-биле эрттирер бөгөй чаңчыл ам-дае чигээн. Чижээ, июльдың 12-де болган кудага Бөш машина ишти кижи будүм түүнерде арагалаашкын организастап, ол машиналарының чолаачыларыгы ажыл шагын үстүшкеп, ол кудага күүне машиналарыбиле «бараан» болганнар.

Арагалаашкынга удур демиселди шак мынаар шинтпирлиг чорудуп турар үеде оңу хереэке албайн, бистиң Бай-Тал суурга, ниитии райогга мынаар чорукту болдурбаза чогуур.

О. МОНГУШ.

ЭКИЖЭЭН

Эзэр-Хаваа кедээ Советтиниң девискээринде арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияны кедээ Советтиң девискээринде дөрт кезек черде тургускан, куда-дой эрттирер комиссиялар база ажылдап турар. Кедээ Советтиң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар чеди кижи кежигүнүүт комиссия ажылдап турер. Комиссия арага-биле холбашкан кижилерни чонның хүралдаарынга тургузуп, кирген самолонналдарны берымдаалап, оларга чогуур хемчегни оноап турер. Комиссияның шинтпирлери-биле дөрт кижини торгаан, он дөрт кижини сагындырган. Трактурист А.К. Хертек, чолаачы А. Намчыл, тудугжу П. Очур болгаш оон-дае эскелер комиссия мурнуңга туруп, буруузун минзир үзүрге таварылган.

Эзэртер суксун аймаан кедээ Советтиң девискээринде талоннал садар кылдыр организастаан. Сут арагазын тиилпес талазы-биле тейилбир ажылын малчыннар оргузунга чоруткан, ону малчын ог-бүлелер чүүлдүгзүүлүшкүн-биле хүлээп алган. Олар ам сутту арага тигерниге үндүрбейн, оон ак чем белеткен ап турарлар. Арага кылпес кудалар база эрткен. «Тээлиг» совхозтуң Эзэр-Хаваа сут-бараан фермезынга, Нейырга, Кызыл-Даг суурларга эрткен чүдэлер оон-дае чигээн. Ам бо хүннерде районнуң бүгү чонгу мал чемининг белеткелгинде киржип турар. Ынчангаш совхозтуг ажыл үезинде эзирпир суксунну шүүт сеткек дап шинтпирлиг Эзэр-Хаваа кедээ Советтиниң девискээринең чонну деткээн.

Арагалаашкынга удур дөмдашып турар хемчеглерниң бөштайгы түңнелдери кандыгыл! Эрткен июль айда бөйдалды алган кеер болза, Советтиң девискээринде хей-ниитининг корум-курунну кескүзү-биле эжиктээн, чылдагаан чок черге прогул ыяган, ажыл шагы үскен кижи чок болуп турар.

С. ИРГИТ.

Бай-Тайга район.

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел - бүгү үлүстүң хереэ

Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилерн дыштанып хүннерни ажыктыг болгаш солун кылдыр эрттирерине чаңчыккан. Совхозтуң дирекциязының, партия, комсомол организацияларының, профэвилел комитединиң, кедээ Совет күүскомунуң удуртулгазы-биле ажыл-бүрү темалыг кежээлерни, спортчу маргылдааларны доктаамал организастап эрттирип турар. Культураның төвү—клуб амгы үениң негелдезинге дүүшпес бичии, тер-дае бол, тургустунган графиж ёзугаар дыштанып хүн штабы темалыг дыштанылга кежээлерни, лекция, беседаларны эрттирип турары организастыг. Ыяаңгыа Совет Тываның 40 чылының база Улуг Тиилелгениң 40 чылының байырлалдарынга турескаатказ кежээлер, үрен чүүл көрүүлелери, демдеглелер, конкурстар үттүндүрбес. Концерттерге суурнуң хей чурттакчылары киришкен, ыяаңгыа Тиилелгениң байырлал концертинге киришкен кежээннер шупту шериг хептыг, аяның корүштүү-дае хелчок.

Хогжуг чаңның чоокта чаа эрткен бир кежээзинде суурда хереэннер чөвүлели «Аныяк адаалар» деп кежээни организастап эрттирген. Чаш уруг чергеп шерыырынга, ыяс уруглар чажы ерүп лентелаарынга, аъш-чем белеткээрнинге болгаш оон-дае еске маргыдаалерны, конкурстарны аныяк адаларга организастаны солун, чараш болган. Чаш уруг чергеп шерыырынга совхозтуң аныяк механизатору, аныяк ада А. Биче-оол, амданныг аъш-чем белеткээрнинге зоотехник Х. Суге-Маадыр шыягераан. Ол ышкаш эң үзүн кижи, эң кеткыжы база эң чараш кижи кымнарыл деп конкурстар болган. Дөрт үзүн-нардан эң бедик кижи —зоотехник Н. Чагмаа, эң кеткыжы кижи «Артыш» эслн-седтың ажылчыны Л. Бижаа каран чажын тегүлдүр кеттыргаш, тиилеп үнген. Кеткыжы кижи сценада кеттыраан, көрүкчүлер залда. Клуб чиндиңейнип турган ышкаш болган, хогжуун чүү дээр!

Эң чараш кижинин шилиирибиле жюри эки ажылдаан. Чежемейниң-дае арын-бажын будуп, квастеның чорза, ажыл кылбас авизиреторны чараш деп санаавас. Чараш кижи совхозтуң мурнакчы сааначызы С. Монгуш болган. Тиилекчилерге артектаг белектерни тыыскан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуттукаар болгаш арагаиы боду кылыр чоруктарның когун үзер дугайында» докталдынга үндезилээш, чоннуң дыштанылгазын, хостуг үезин чоп ажыглаар, культурга албан черлериниң ажылын ынжиждер, спортчу маргылдаалларны организастаар-биле сыягй холбаалыг. Пляжда кирген ажыл күүсеттинмейн барбас. Дыштанып хүннерде чоннуң массалыг киржилгезин чедип алыры дээш кудумчу аайы-биле кандыг-бир хемчегнин организастарын хүзааган. Чоокку бо дыштанып хүннерни Бегзи-Хууреж, Тейбиң кудумчуларының чурттакчылары организастыг эрттирген. Стадион байырымныг шиметтинген. Дыштанып хүннүң түгүн хоочун, спортчу Д. Х. Бегзи-Хууреж кедурген. Баштай хар-назы айы-биле чадаг чарыш болган. 40—50 харлыг хереэннерниң чарыжынга Тыва АССР-ниң алдарлыг мастычы Сарыг Конгар, пенсионер Санчат Самбуу, башкы В. Дагбалдай, кедээ Совет күүскомунуң даргазы Е. Ангыы тиилээн, шаңналдыг черлерни эзээн. Аныяктардан О. Намчыл-оол тергиндээн.

32 бичии магенин хүреэни чаптанчыг, чараш болган. Ак-Тал ортумаа школазының ветеринчизи М. Даидар-оол шүглүп үнген, Шолбан Кырлыс үжүүрлешкен. Бегзин-Хууреж кудумчузунуң чурттакчылары спортка хандыжышылдың база катап кергускен.

Дараазында хүн, улуг-хүнде, тейбиңчылар чадаг чарыш, волейболдан ажгыда хереэннечон ортузунга япон хүрештн организастаанын чыылгаанар хелчок сонуургаан. Бичии-дае чазыг, артык шимчээшкин кылбайн удурланыкчызын тегерни шыйыгдан чайлады идери база амыр эвес. Япон хүрешке Л. Бижаа шүүлген. Ю. Сотпа үжүүрлешкен.

Дыштанып хүнну оюн-тоглаалыг эрттиреринге агитквартал даргалары М. Чунай-оол, Н. Канден, Ч. Суге-Маадыр олар идепкейлиг киришкен. Дараазында дыштанып хүнну эрттирери-биле эстафетаны Аныяктар кудумчузу күлээп алган.

Ш. ЛОПСАН,
Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал сабырының партия эге организациязының секретары.

АЖЫК ДЭЭР АДААНДА МУЗЕЙ

(Орук демдеглели)

Суздаль Кремлиниң девискээринде Архиерей палатазы, Никол болгаш Успен хүрээлери (дом-даа өскелер) бурунгу шагда орус культураның болгаш архитектураның кайгамчык үнелиг туресказалдары болуп турар. Кижилериниң үлегдээ аныяк өскенниң билиг-медерелиин сайзырадырынга олар улуг ужур-дузалыг дээрзинге бүзүредим.

Суздальдың база бир кайгамчык туресказалы — Спасо-Евфимиев дуганы. Бо дуганың оозеген чери болза, Архимандрит залы. Алды чүс чылдарның ном эртинези ында делгеттинген. Овче кире дээрге, кижиниң кичээнгейин дол-биле дужүрүп бижээн номнар хөвара туда бээр. Оларның аразында шүлүктер, ыр-даа, публицистика-даа чогаалдары бар. Оларны дужүрүп бижээн кижилериниң холунуң үжүгүнүң чаражын, ажылдаанының ак сеткилдиин болгаш тура-соруун кижи магадаар. Ук номнар колдуунда-да XV—XVI чүс чылдарга хамааржыр.

Чөвен славяннарга парлалга дээрээ XVI чүс чылда деңгүп эгелээн. Эң-не баштай парлаттынган Библия бар. Оны белорүс Ф. Скорина 1519 чылда Прагага парлап үндүрген. Россиягa парлалга хөрээнин үндезилекчизи Иван Федоровтуң парлап үндүргенин «Апостол» (1564 ч.) «Апостол» (1574 ч.), Библия (1581 ч.) деп номнарын музейге келгеннер кайгамчык улуг сонуургал-биле көрүп турар.

Чечектерлиг ногаан үнүштүг дашты-да чураан чугазымаар ном шилдиг хөарыжак иштинде чыдар. Оны кижи баштай бойдус ному-дур деп бодай бээр. Кажан оны топтап көөрге, «К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Коммунизм дугайында. Очулгазы болгаш кинрилде чүүлү Г. Плехановтуу. «Буревестник» дел ном үндүрер чер. 1905 чыл» деп бижээп хаан. Оң дээрге — «Коммунистиг партияның манифези» дээрзин кижи дораан-на эскерип каар.

В. И. Ленинниң чогаалдарының баштайгы чылдазын. 1920—1929 чылдарда парлаан. Баштыңының бир муң беш чүс ажыг чогаалдары болгаш чогаалары ында кирген. Ук чыл-дың бүгү томнары музейде делгеттинген.

Ном—билиглериң үнер дозу, кижиниң шынчы өөнүү. Номчуп хөгжүп келген оруу канчаардаа аажок узун болгаш нарын.

Муң-муң экземпляр номнарны бистиң чурттувуста эң бүрүде парлап турар. Чыраакы үнген ном бүрүзү — он-он кижилериң кызымаанай ажылынын, оларның чогаадыкчы утаа-бодарының түңнели дээрзин утаап билиор чугула. Чүгле ынчаарда ном бистиң өзулуг өөнүүвүс болгаш сумелекчивис апаар болгаш оон үнези чогуур деңнелге чедер деп бодаар мен.

Спасо-Евфимиев дуганың девискээринде ийи кат үзүп ак бажың бер. РСФСР-ниң акы-дүүма улустарының кылганы уран-чечен чүүлдерни ында делгээн. Соңгу Кавказта болгаш Волга чоогунда, Сибирьде болгаш Соңгу чүште, Камчаткада болгаш Сахалында — кайда-даа чурттап турар акы-дүүма совет кижилериң кылганы уран-чечен чүүлдерни анаа мага хөнүр көрүп болур. Хей сеннии залдарны эргий кылаштап чораан, Тойбу-Хаяның Байындының, Арак-чаның чонар-дашкан чарашпыр чазап кадны аттар, тевелер, сарлыктар дүрзүлерин база көрдүм.

РСФСР-де баштаап догуннаан бүгү улустарның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культураларының талыгыр бедиктерже шенелеп кедүрүлүп, хөгжээнин Суздальда делгелге бүзүреллиг көргүзүп турар.

Покровский монастыры — Суздальдың база бир алдарлыг туресказалдарының бирээзи. Ол 1364 чылда үндезилеттинген. Дашкан кылган бедик дерим иштинде үш суургалыг дуган, чемненир залдыг хүрээ (трапезная), шештан кылган казанах он бажың бар. Ынаар чүгле ыдыктыг хөалгаа дамчыштыр кирер турган. Ук хөалганың кырында — улуг эвес база бир хүрээ.

XV—XVI чүс чылдарда монастырь чоорту куштелип, феодалдыг ажыл-агыйже шилчий берген. Оон черинге крепостной ёзугуң чеди-сес муң тарачыннары аар-бергe дарлалга ажылдап турган. Хүрээ-хемге сеелзүредир хааннарның болгаш оларның чоок кижилериниң бүрүүдеттырган азы чарылган кадайларын шөлүүр чер апаарган. Ынчаргаш оны Покровскийниң хөрээженнер монастыры деп адаа берген. Анаа 1526 чылдан эгелеп Соломония Юрьевна Сабурова чурттап турган. Ол — Иван Грозныйның адазы III Василий хааннең баштайгы кадайы. III Василий хаан Соломонияны кадай кылырда, Москвaның тергин чараш беш муң кыстарының аразынган шилип алган деп, чыл бижимелинде демдеглеттинген. Олар чазыбы чыл ажыг үеде кады чурттааннар. Ынчалзашкын хаан биле кадын ажы-төл чок болганнар. Хаан кижиниң салгачыры чокта, төре-дүжүлгезин оскүлгээны ол. Ынчангаш III Василий күүза-хиттең чептээрешкенинге азугаар Соломониядан чарыгаш, оны Суздальдың хөрээженнер монастырынге шөлүлгеп чүве-дир. Василийниң ийиги кадайы удамаанда ооп божаан. Оларның ол оглу сеелүнде бөрүн IV Иван Грозный хаан болган.

1698—1718 чылдарда I Петр хаанның баштайгы кадайы, Алексейниң нези Евдокия Федоровна Лопухина чурттап турган. Эрес-сорулуг ол хөрээжен бодунуң хөлептиг салым-чолунуң күүш болбайн, чептүг хөөс чоруптарга удур телеттин-биле демисеккип турган, шөлүлгеде хөрээженнерниң үндүтпелин чедип алган.

Покровский монастырының хөвар дээш чараш архитектурazы бистиң амгы үеже-биске чедир хөөрээр артыкаа болгаш ам ында ресторанныг, салчылар бажыңныг, музейлиг туризм комплексизи эдилеттинген. Ол комплекс-биле чергелештиг туризмниң улуг төвү база бар. Ол — Суздальдың оң талазында Камешка хемниң шенектелген черинде турар. Туризм төвүнүң составынга салчылар бажыңы-биле кады ресторан, эштер бассейн, хеме станциязы, парк, плаж болгаш оон-даа өске чүүлдер кирип турар. Туризм төвүнүң төлевилелин РСФСР-ниң алдарлыг архитектору М. А. Орловка башкарткан специалистер Суздальдың архитектуралыг аянынга чүүлдештир чогаткан. Хемге унаштыр шөлүп чорткан салчылар бажыңы хоорайның шаандакы дүтпээр ышкаш, ак даштан туттунган. Салчылар бажыңының иштин кайгамчык чараш кылдыр шимээн. Гранит даштан шалалыг ышкан делгем зал бар. Коридорда, залдарда, ерээлдерде — хрусталь чырыткылар. Салчылар келир бажыңның үш чүс он беш номерлеринге хары үтүн тос чүс бежен кижи чурттаар. Төптө культураның үш одаа бар. Эң улуу беш чүс олуттуг. Москвaның, Ленинградтың, Ростовтуң, Владимирниң, Горькийниң болгаш өске-даа хоорайларның бүгү чүртте алдержээн уран чүүл коллективтери концерттерни, шиилерни көргүзүп, аңаа үзүктелишкин чоокка чедип кээрлер.

Туризм — чүгле ажыктыг дыштанылга эвес. Ол дээрге, кадык камгалалдың, күш-культураның, интернационалдыг шижидилгенниң, патриоттуг чоргаарадың чүгүле чөзээдир. Улуг, биче айтырыгларны ылаптыг өөренип, шиитпирлеп турган, туризмни бистиң республикага улам ыяш сайзырадырын уе негеп келген.

М. САРЫГБАЙ.

ДЖЕРАЛД ДАРРЕЛ АСКАНИЯ-НОВАДА

Бүгү делегейде сураглыг Аскания-Нова заповеднигинге «ССРЭ-де долгандыр турар бойдус камгалалы» деп он үш сериялыг телепрограмманың он бирги сериязын тыртыпары доозулган. ССРЭ-ниң Куртелерадио комитеди ол улуг ажылды «Примедна» деп канада телекомпания-биле кады кылып турар. Программаны тыртыпар ажылдарда совет номчукчуларга дириг амытаннар дугайында хөй санныг номнары-биле сураглыг англи зоолог болгаш чогаалчы Джералд Даррел идепкейлиг киржип турар.

Бо сериязга телеөрүкчүлер делегейде хөвар дээш камгалаадыг он черниң байдалы-биле, дириг амытаннары, үнүш-бойдуу-биле, Украинаның хову деванскээрелериниң мал ажылының М. Ф. Иванов аттыг эртем-шинчилел институдунуң эртемденне-ринин болгаш ажылдакчыларының ажылыбиле таныжар.

ЧУРУКТА: Джералд Даррел биле Ли Даррел олар «Примедна» телекомпанияның кино тыртыпар канада болуу-биле Аскания-Новада.

Г. ЯЧМЕНЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникazы.

Б. ЭВУУКУЛАН, моол чогаалчы.

ЧЕДИП-КЕЛДИМ

Чедип келдим, эргимим кыс,
Чедип келдим.
Сактыр боор сен—
Чартыр өйде
«Душпак бис» деп
Сагыжыңны сегледиң чоп.
Арбын чонуңуң хөлүмүнге
Адың-сураң уттундурбаан.
Байгы чүрээм
сеңээ бээр дээш
Маңаан сенин сураң келдим.
Делегейин улуг-ла дээр —
Терең хемнер, хову, даглар,
Айдың дүнner, муңгаш ырлар
Аравыска үр-ле турду.
Ынчалза-даа ынаа болза,
Ында бергe
Чүү-даа турбаан —
Ынакшылды үзе ынчep
Ындыг күчү чайде-даа чок.

Моол дылдан К. БИЧЕЛДЕЙ очулдурган.

МИЛЛИОН...

Пермь зоорай чурттуг П. Пермяковтуң машина моделчилеер эргезин эмнелге комиссиязы ам-даа узаткан. Баштайгы рейсти ол 1933 чылда кылган. Оон бээр ам бежен ийи чыл эрткен. Эң-не баштай алдарлыг «полуторкaның» (бүдүн чертык тонна чүк сөөртүр машинazы) ол чолдаачылап эгелээн. Павел Васильевич Ада-чурт бүдүргелгезинин барык бүгү машиналарын чөлеечилеер аргалыг болган. Бежен ийи чыл дургузунда П. В. Пермяков милляон ажыг километр оруктуу машинa-биле эрткен болгаш чедгис-даа катап озал-ондакты болдуруп кербээн.

ДИПЛОМ ТЫВЫСКАН

Сельхозтехкүрекомуң Кызылда транспорт будүрүлгезинин коллективинге 1984 чылда оруока шимчээшкинни айыыл чок болдураарының талазы-биле Бүгү-эвилел көрүлдезинге чедиишкиннери дээш ВЦСПСтың болгаш ССРЭ-ниң Иштиг-херектер министерствозунуң үшкү чөөренниг дипломуун байырлыг байдалга тывыскан.

Ук дипломну профобликчевулелдиҢ секретары Ч. Монгуш тыпсып туре, чедип алдынганынга ооңгургаавын, төрүм улам эки ажылдаарым, оруока транспорт шимчээшкинин айыыл чок болдураарының байдалын-дaa бедик деңнелге тургузарын күзээн.

Транспорт будүрүлгезинин директору Н. Брацун диплому хүлээп ап тура мынчаар чугаалаан:

— Бистиң коллектививистиң үлам эки ажылдаарым диплом-биле шаанаавы хүлээндирип турар. Ынчангаш оруок шимчээшкинин кандыг-даа үеде айыыл чок болдураарын хөндүрээр дээш, бүгү бар ара-кырлаашыны чеп ажыглап турган, бедик будүрүкчүүр ажылдаар бис.

Ооң дараазында Тыва АССРниң ИХМ-нин Куратөөнспекциязының начальнигинин ораапчызы Л. А. Почекутов, автобазаның шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң талазыбиле инженери Д. Ярославцев, чолаачылар А. Пузанев, Г. Рабчевский олар сенал бергеннер.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ШЫН ТЫПКАН

Август 11-де «Шыпкын» 4-кү арнынга парлаттынган Э. Түлүштүң «Шүлүктээн чаа тывызыктарын» Өвүрден Вилена, Вилюра Чүлдүм угбашкылар, Каа-Хемниң Сарыг-Септен В. Уйнукай олар:

1. Тайбың-Мир. 2. Будук шилги. 3. Хөгжүм херексели. 4. Баян деп шын тыпканнар.

АГАА

Бөгүн республика деңгээзинге булуттаар: чамдык черлерге чаъс чаар хүн болур. Соңгу-барыын үглүг хаттың күжүү секундадa 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы түңдус 14—19, дүне—8—13 градус чылыг, а чамдык черлерге 0 градус чедир бадып болур.

Кызылга база булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын үглүг хаттың күжүү секундадa 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы түңдус 17—19, дүне —7—9 градус чылыг.

КИНО

АВГУСТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тайна корабельных часов» 9.30, «Милый друг» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кэти» 9.20, 13.05, «Всадник без головы» 11.00, 15.00, «Бобби» 17.10, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Остров сокровищ» 10.00, «Одна ошибка» 11.30, 14.00, 16.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Не будь этой девчонки» 13.00, «Сыновья Большой Медведицы» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ХАА-ХЕМ»: «Приступить к ликвидации» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Таинственный старик» 13.00, «Мужики» 15.00, 18.00 шактарда.

АВГУСТ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Тайна золотой горы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 10.00, 13.20, «Арабские приключения» 11.30, 14.50, «Человеческий фактор» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приступить к ликвидации» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сыновья Большой Медведицы» 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 19

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбырлалы. 9.25 — «Кинскип ун, ыр». Таалиңден дамчыдылга. 10.10 — «Идем на рекорд». Док. фильм. 10.25— «Как пишется слово «солнце». Уран-чечен телефильм. 11.30— Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьлеп база Ыраккы Чөвен чүктеп». Док. фильмнер. 17.35 «Өөренгеш, кыпсып бил». Школачыларга эртем-билиглиг дамчыдылга. 16.05 — «Знамя Апрельской революции». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.55 — Чөнек атлетика талазы-биле Европаның күбогу. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш ишти. Ленинградтың эң улуг будүрүлге чөлеринде конструкторларның болгаш технологтарның күш-ажылын сайзырегайындар талазы-биле шенеедe дүтээнде. 18.30 — «Хөлүг нотажыгаштар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Вьетнам артистериниң оюн көргүзүү. 19.15 — Тушиногa аварбайырлалы. 20.05 — «Я умею прыгать через лужи». Тос серилиг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — Чөнек атлетика талазыбиле Европаның күбогу. 22.35 — «Набережная науки». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.35 — Футбол тайылбырлалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Плечэ». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.30— «Последний гайдук». Уран-чечен фильм. 10.05 — «Экология хүн демдеглээри». Плещеево көлдүң чоогунда бойдус камгалалының дүгайында. 10.35 — Вороновские кадрили». Доц. телефильм. 10.55 — Ф. Мендельсон. Оркестр-биле скрипкага концерт. Делегей конкурстарының лауреады М. Безверхних болгаш камера музыказының Ленинград оркестри күүседир. 11.25 — Орус чугаз. 11.55 — «Здравствуй, Зузанне» — до свидания, Зузанне!» Уругларга фильм. (ЧССР, 1978 ч.) 12.40 — Танцы коллективтериниң концерти. 13.10 — Мультфильмнер. «Ну, погоди!» 9 болгаш 10-гу үндүрүлгези. 13.30 — Чөш чоравыңнаң үнген. Н. Носов. 14.15 — «Николай Мятлевниң музыказы». Фильм-концерт. 15.20—15.25 — Медээлер.

• • •

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Скоро будет дождь». 18.35— «Фестиваль доозулган. Фестиваль уламчылавышаан». Аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивалының киржиилелери-биле таныжыыс. 19.00 — Киноокуранал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чөрүштүң хүн демдеглээри». «85 чылдың төрээ ажаалдазынга Ленинниң эзнээл тур бис». «Хамааты камгалалы». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чөрлээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумаа чаштарı» «Тота Валя рассказывает...» 20.15 — Байдаакилерге болгаш канзге хемелээриниң талазы-биле чемпионат. Бельгиядан дамчыдылга. 21.00 —«Ут». 21.35—23.45 — «Ануш» Фильм-операның баштайгы көргүзүү. Музыказы А. Тигранныкы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Аркадий Тимофеевич АВЕРЧЕНКО [1881—1925] — — бо чогаалчы юморлуг рассказтар, фельетоннар болгаш кыска шиилер бижип чораан. Оон рассказтарын В. И. Ленин үнелеп көргeн.

БЕЛЬМЕСОВ

— Иван Демьянович Бельмесов,— деп, бажың эээн таныштырды.

Мен бодумунуң адым адаваш, дашкы хевирим ындыг-ла тодаргай эвес — сегел салдыг, үстүкү эриң төөкпе ыжында чүзүмнаглаш кадып келген, база-ла төөкпе ыжында үргүлчү бүргеткен чоруурундан ындыг өөнүү апаргаш, ыштынче бакылап көргeн.

— Аза-ла алзың! Кайнаар кире бергeни ол? Мен бодум апды борбастыг суп кагбадым бе. Гм!... Карман иштин кок мөөн.

— Илдең чүве-ле-дир, — дээш, бажың эээн каттырыпты. —Силерниң долуңар эриң калган-на-дыр. Мындыг изигде ийи шак иштинде чазыыл топ чок дошчугаштарны кым карматап чоруур боор.

— Ах, хомудевчыын! —деп, муңгарай берген Бельмесов чугаалаан.— Мен ону силерге көргүзөр деп бодадым...

Мен бажың эээнин хемнызынче чалап аппаргаш, мынча дидим:

— Бурган-на бол Бо мирит силерге кайым моорлап келди?

Марья Игнатьевна арай ажына берди.

— Мирит деп чүү дээриңер ол? Кижи кижи-ле-дир.

— Ол дээрге хос баштыг чүве ышкажыл.

— Кижи бүргүзу чогаалчы болбас, чечен сөс сөглеп чорбас чоор, —деп, ол хөөн чок эскерип кагды. — Чүдүл алдынче чудуруун-даа суп чорбаан шымбай кижи-ледир.

Мен эгиннерим кыскылаваш, оон ырай хона бергеш, өөнүмүндүрүмүң көрээнде кылаңайнып чоруур бир-ле ак өңнүкүлүг Бельмесов Иван Демьяновичти көрдүм. Ол ак сылдыстыг, улустан оспаксырай берген турар кырганга чеде бардым.

— Бельмесов деп кайызы боор ол? — деп четтиктеп айтырдым.

— Канчал билбес боор! Бисте ажылдап турар.

— Чүнү кылып турарыл?

— Канчал билбес силер! Уезд училищезинде инспекторлап турар. Мээң директорлап турарым аан. Тулган эр.

— Ону тулган эр дээр чүве бе?

—Ийе. Экзаменге өөренгилерден оон айтырыг салып тургаанын көрген болзуңарза. Кижи кейгээр, ыт сыгыраа чүве боор. Ону мегелептер, керек ажыттаптар кижи турбас.

—Ону көрүп алзымза, чүнү сөңээр юрги мен!— деп эде каапкан эвейик мен бе.

— Шынап-ла көруксей-дир силер бе? Ында чүү боор. Даарта биске экзаменнер болур — чедип келиңер. Өске улус биске турбас ужуруг чүве, ынчалза-даа силерни хүмдулуг дегдыныкчы сүг-сүг деп адап каай бис аан. Авнайтын, силер чүве бижиндаа чоруур ышкажыкаргай. Сургуулдар аразынга кандыг шулбус турбас дээр боор... Кара баар чадаг чүве-дир ийин! Көруп алыкаар, чүтле бистиң дүгейвыста чүве бижиннеес силер! Ха-ха! Аддезизис бо-дур, ап алыкаар. Даартa ыяп-ла чедип келиңер. Чондан чаңчыраар чүвеевис чок.

* * *

Ногаан шеклеп чадып каан узун стол артында беш кижи олурган. Ортузунда ак сылдыстыг чазык чагай кыргаш, а оон оң талазында ак хос ышкаш чаа тейлеңниг, өөрүшкүлүг Бельмесов Иван Демьяновичти олур. Адаккы кижилерни чүгүртү көргеш, ийиде стулга томаанныг олуруп шаап алдым.

Хүн херелдери стол кырынга, дээнирге болгаш сургуулдарның деңгүреги кырган каан баштарынга дээп турган. Ажык соңга еттүр чоон ыяштарның кара-ногаан будуктары бакылагылап, ооллаже чазык-чагай көрүп, деткээн шинчилиг керек бээп турганнар: «Ажырбес, ажырбес. Думчукка тулганда бызаа сүтүнү чоор. Омак-сергек болуңар...».

— Кувшинников Иван—деп, Бельмесов кыйгырган. —Бээр чедип кел, Иван Кувшинников... Шак мынчаар. Беш алды каш болуруп, Кувшинников!

— Ужен.

— Эр-хей, шын-дыр. Че, беш ыяштың алды аътка көвүдедирге каш болуруп?

— Беш ыяштың алды аътке көвүдедирге бе? Бээ ужен болур.

— Шын-дыр. Ужен чүл ол?

Кувшинников шип-шимээн берген.

— Че, ужен чүл ол! Ужен ыяш бе, азы ужен аът бе!

Кувшинниковтуң эриннери боорбаңайның, бажың дүгү адыкайның, харын-даа кулактары халбаңайны берген.

— Ужен... аът.

— Ыяштар кайнаар кире берди?— деп, Бельмесов шоодa аараа каратарын сыгдыйткан. — Хоржок, хоржок, таныш... Алды аът, беш ыяш турган-дыр, ам кээп чүү-даа чок,— ужен аът артыкаа, чаңгыс-даа ыяш чок... Ону канчаның ол? Кадың-биле кады чиңеңиң ол бе, азы хеме чазап алдың бе?

Артыкы партада бир-ле ким кактырыпкан. Ол катыкыда бодуңуң кызыл дустай бээрининң тыныжы дыңналган.

Чидиг состериниң чедиишкиннинг болганынга өөрээш, Иван Демьянович уламчылаан:

— Азы сен алды ыяштан чээрби дөрт аът үнүп келир деп бодай-дыр сен бе? Че мынчыг-дыр: мен сеңээ биче ыяш берейн — оон меңээ дөрт аътты кылып берем. Сен оны, Кувшинников Иван, дораан-на кыла шаап каар боор сен ээ! Чүге үнүң чида берди, Иван, а? Хомудевчыг-дыр, хомудевчыг-дыр. Хөрээш-дээ хереглиг-дир, Иван. Че бээ, тенмиш!

— Мен билир мен, — деп Кувшинников хөөрөнчиг хевштенген. — Өөренген чүвем-дир.

— Өөренгенникге бүзүрээр мен, күжүрүм. Өөренип алгаш, кандыг-дыр чээ? Пөштыр. Утказын билбес. Чөрзинээп сайгара дабас. Олур, танышш, Иван. Кулебякин Илья! Че... сен биске үүрмек сан деп чүл, тейлыбырлап бер!

— Үүрмек сан дээрге кандыг-биер сеңнең кезии-дир.

— Ийет-ийет! Сен шаңаар бодап тур сен бе! Бир эвес мен дүүргемге үүрмек тараа огу суп каар болзумза, ол кандыг сеңнең кезии болуруп?

— Ол дээрге оске үүрмектир, — деп, Кулебякин хөрлей берген эриннерин сноиладир үлүмзүрээн. —Ол оске үүрмек-тир.

— Кандыг үүрмектер дугайын айтырганымны сен канчал билип алдың? Мен үүрмек тараа огунуң дугайын-даа айтырган болгай-ла мен! Сеч, Кулебякин, биче үгленнип турган болзумза, мээң кандыг үүрмектер дугайын айтырып турарымны тодаредип алыр ийик сен: анаа үүрмектер бе, азы арифметиктиг үүрмектер бе деп?... Мээң сеелгү үүрмектер дугайында чөпшээрешкен харылым дыңнаваш, мынча дээш турган-дыр сен: «арифметиктиг үүрмек сан дээрге дээш, оон-даа ындай»... Че, кандыг үүрмек сеннер бар ийик, харылап көрөм?

— Анаа үүрмек сеннер бар, — деп, ажыгдай берген Кулебякин улуг тынган, — оон ыңгыда оннуктуг үүрмек сеннер бар.

— Оон ыңай? Кандыг үүрмек турар ийик, а? Че, харыы, ловыдам?

— Оон оске чок, — дээш Кулебякин кандыг-бир үүрмек сан-биле карааа тотпаан экзаменаторнуң аксын хак кылбаныңга хомудаашаан, холдерын чаде тутнуваан.

— Ийет, ийет! Оон оске чок де! А бир эвес танцылаан кижи буттарының баштары-биле шалага быдырады үүрмек төөрлиг кылдыр төве бээр болза, ол чүү болуруп! Сээңинбиле алырга, үүрмек эвес чүве бе! Көруп тур сен бе, күжүрүм... Сен арифметиканы шору билир-даа болзуңза, бистиң орус дылывысты — шүүлүг, байлак сөстүг, улуг орус дылывысты билбес-тир сен. Ол дээрге бистиң шүптүвусчаа хомудеңчыг-дыр. Бар че. Кулебякин, шөлээн черге баргаш бодаңнаар. Кулебякин, Лысенко! Че сен, Лысенко Кондратий, илчирбеленчек дүрүм дугаайында чүнү билир сен, харылаавыдам? Илчирбеленчек дүрүмну билир сен бе?

— Билир мен.

— Кончуг эки-дир, ыңар. А илчирбеленчек капсырылгены билир сен бе?

Лысенко кортпаан характерын өөрүнүң талазынче октай каапкаш, бажың халайтыпкаш, шимээн чок барган.

— Че, чүл, Лысенко! Чугаалажыр ышкажыгай: капсырылга чок дүрүм чок деп аан. Ынаңгаш харылап берип көр: илчирбеленчек дүрүмде илчирбеленчек капсырылга бар ийик бе?

Даваш үндүрбес дээш, сандайны чайлады идигнеш, ниити мөгейиишкин кылып каваш, үнер эжикче үглаакан мен.

Чазык-чагай, ак сылдыстыг директор база туруп кээп, мени суруп чедип келгеш, экзамен чоруп турар ерээлче кирээ баспышаан, чугаалайдыр.

— Че, кандыг-дыр?... Тулган эр деп чугаалаан чоп. Ол-бо талазындан кыргый шаап-ла турар. Эзир-дир! Оон биске артпазы ерай харааденчыг-дыр. Харьковче депшиндип чорудее деп турар. Харааденчыг-дыр. Ол чокта канчаар чурттаарывысты бодум безин билбейн тур мен?... Эзир чокта!

Орузундан М. Хомушку очулдурган.

Бүгү чүрттөрниң пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обком-унуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 193 (12893) | 1985 чылдың август 20, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди 1984—85 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреры, мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш садып алырын көвүдедири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түннелдерин үндүргеи.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчилер деп санаан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиктери-биле Тыва АССР-деи **Бай-Тайга** районну, **«Мурнакчы»** болгаш **«Көк-Тей»** совхозтарны шаңнаан.

ТУШИНОГА БАЙЫРЛАЛ

Август 18-те Тушиноға байырлал совет самолёт худуштакшуунум чедиишкиннериниң, авиаторларның, планеристерниң, парашютистериниң бедик мергежилиниг чаңчылчак көргүзүү болган. Бо чылын оны Ала-чыртын Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга турасхаатканы. ССРЭ-ниң Агаар флодунум хүрээзинде муң-муң москвачылар болгаш чайысылалдың авалчылары Тушиноға чыглып келгеннер.

Төп индирде эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, С. Л. Соколов, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, В. П. Никонов оларны чыыглааннар чылыг-биле утказаннар. Байырлалга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының орлакчылы Я. П. Рябов, өскен хөй министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, сураглыг шериг начальниктери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлевекчилери база киришкеннер.

...Агаарга он алды Ми-2 деп вертолёттар көстүп келгеи. Баштайгы машинаның соонда бистиң Төрээн чуртувустуң — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Курупе тугун ап чоруур вертолёт эрткен. Өскелери — Совет Армиянның, Шериг-Далай Флодунуң, Шериг-Агаар Күштериниң, Хамааты ужер чүүлдүң болгаш ДОСААФ-тың туктары-биле эрткеннер. Оларның соо-биле «СЭКП-ге алдар!» деп сестер тургускан вертолёттар бөлүү эрткен.

Як-52 деп спорт самолеттары аэродромга бедип келгеи. Москваның болгаш Брянск areoрайның, Тамбовтуң, Вологодскиниң, Чебоксарның, Йошкар-Оланың, Серпуховтуң, Андроповтуң болгаш Гомельдиң ушудунчу спортчулары Улуг тиилелгениң чыыртыкылыг байырлалының дугайында «40 чыл» деп көргүзүүнү агаарга кылганнар.

Камгалал ниитилелиниге киижиткен ушудунчулар гитлерчи эжелекчилерни чылче шапкан совет улустуң Улуг Тиилелгезиниге төлептиг үүнүн киргеннер.

В. БЕЗБРЕЖНЫЙ,
О. МОСКОВСКИЙ.
СЭТА-ның корр.

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

Бөгүн «ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Таңды районуң «Революцияның чалбыжы» совхозунда Николай Михайлович Петровка удуртқан силос салыр механизастаттынган звенога тураскаадып кодургеи.

Мурнакчы коллектив бо чылын 14150 тонна силос салыр хүлээлгезин 14000 тонна чедире берген. Механизаторлар планныг онаалдазынга немей 150 тонна силос салыр хүлээлгеии алган, шудургу ажылдап турар.

Республиканың мал чеми белеткечилери мурнакчыларга дедиежип, сигеи, силос, сенаж болгаш витаминниг сигеи долганының белеткелиниң талазы-биле чарышты кавбартыңнар!

ЧАРЫШПЫШААН

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының ажылакчылары ниитиниң малынга 2550 тонна бөдүүн мал чеми белеткээр планныг.

Чоокау хүнмерге чедир Владимир Хертектиң удуртқаны 11 киижи составтыг механизастаттынган звенозу 750 тонна сигеиии кезип, сараатгаан. Хол-биле сигеи кезер 12 звено 102 тонна сигеиии кезип белеткээн.

Х. МОНГУШ.

«Кызыл тараачын» совхозтуң дуржулгалыг механизаторларының бирээзин А. Караланы бо хүнмерде ажыл-агыйның мал чемнерин белеткээр механизастаттынган бригадазында ажылдап турар. Ук коллектив сигеи кезип сараатгаар талазы-биле совхозта эң дээре ажылдыгларың бирээзи. Бригада 1100 тонна сигеи белеткээр планныг, шалыпчы айның баштайгы декадазында 710 тонна сигеиии сараатгап тургускан, алган хүлээлгезиии күүседир соруига-биле улам шалыпчы ёзуг-биле ажылдап турар. Коллективтиң күш-ажыл-чы чеднишкиннинде грабль тыртып турар механизаторлуң кижилп турар үлүг база эвээш эвес. Оң-ла бригадада сараатгаачылар Боват Маады биле Баян Түлүш; «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында сигеи белеткекеи.

Ю. КҮЖҮГЕТТИҢ фотолары.

ТЕМП ШАПКЫНЧААН

«Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир мал чемнеи белеткээр талазы-биле шалыпчы айга идепкейлиг киржип турарлар. Бо чылын совхоз 2800 тонна сигеи белеткээр планныг. Бир эвес ажыл-агыйның сигенчилери июль айның ийиги чартының түнүнде 375 тонна сигеи кезип белеткээп тургаи болза, август айның бирги чартының 900 ажыг тонна сигеиии немей белеткеп, темпиии барык үш катап шапкынчыткан.

Сигеи кезилдезиниде механизастаттынгаи ийи звенодаи ангыда 162 киижи хол кадыры-биле ажылдап турар. Чүгнеи, Амыр Кара-Сал ажыл-кыларның механизастаттынган звеноларында бүгү техниканы хүн бүрү туруушкуи чок ажылдап үш-ажылдың темпиии, бүдүрүкчүлүүн бедиткеи. Эң ылаигыя Амыр Кара-Салдың звенозу 400 ажыг тонна сигеии кескеп, удур пресстээп, бригада төвүүге чедирип сараатгаан. Звено 1020 тонна сигеи белеткээр планыи ажыр күүседир соруланы салган.

Хол кадыры-биле ажылдап турар звенолардан Д. Ооржактың звенозу 30 ажыг тонаны, С. Кара-Салдыы—35 тонна сигеиии белеткээн.

Совхоз төвүүнүң агитквартиралары, хөй-ниити организациялары, Кызыл-Мажалыктың албан черлеринің коллективтерия мал чеминиң белеткелиниге идепкейлиг киржип сигенчилерге улуг дузаны көргүүп турар.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

БҮГУДЕНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Өвүр районуң «Торгалыг» совхозу бо чылын ниитизи-биле тарымал болгаш чайгаар үнген сигеиии үш муң тоннаны, будук-бүрүнү чүс тоннаны белеткээр үжүрлүг. Бо хүнмерде ажыл-агыйның девискээриниде агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болза-даа, мал чеми белеткээр механизастаттынган үш бригада болгаш ийи звено сигеи белеткели доктаамал чорудуп турар. Совхозтуң дөрт хойжу бригадаларының болгаи бодя мал бригадазының малчыинары тус-тустуида онаалдалар-лыг. Оон-биле кады совхоз төвүүиүң албан черлериниң, организацияларының, үш-ажылчы коллективтериниң онаалдаларының күүселдезии ийи кадаа Совет күүскомиары шылгыы контрольда алган хынап турар.

Совхоз бо хүнмерге чедир муң тонна сигеиии болгаи 60 тонна будук-бүрүнү белеткеп алган. Мал чеминиң белеткелиниде Мерген Сүтежикке удуртқан бригада керээзи-биле ажылдап турар звено ескелердеи шудургу ажылдап турар. Валерий Кенденте удуртқан звено Баян-Хем районуң «Саян» совхозуиуң девискээриниден 130 тонна эки шынарлыг сигеиии кыска хуусада белеткээп, бүрүнү-биле совхозтуң малчыинар кыштаглаарыига сөөртүп чедиргилээн.

Д. ДАМБАА.

АВГУСТ 25-КЕ ЧЕДИР

Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчылары болгаи Ак-Довуракты В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинадының ажылдакчылары мал чеми белеткелиниге шефчи дузазын чедирип, районуң ажыл-агыйларының сигеи шөлдеринде ажылдап турарлар.

«Тыва даг-дугу» комбинатың сигенчилери «Барлык» совхозка 250 тонна сигеи белеткээр онаалдазын 200 тонна чедирип, 9 улуг сараатты тургускан. Сигеи белеткелчилериниң 11 киижи составтыг звенозун Василий Сарыглар билдиглиг удуртуп турар. Бүдүрүлге чеминиң удуртукчулары мал чеми белеткелчилериниче сигеи салып, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Даг-жылар сигеи белеткелиниң талазы-биле планныг онаалдазыи август 25-ке чедир күүседир соруланы салган, ажыл-ишкининиг ажылдап турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

А. Н. Лиге «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-ниҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң кадың камгалалынга ачы-хавыаазы дээш Кызыл тооранның № 2 эмнелгезиниң кол эмчизи Алевтина Николаевна Лиге «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл тооранда, 1985 чылдың август 19.

ТЫВА АССР-ниҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри албан-хүлээлгедеп эш Александра Селчековна Сатты хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл тооранда,
1985 чылдың август 19.

КИЖИНИҢ САЙЗЫРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

«Культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам эжижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хамаарыштыр айтырыгны партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, комсомол организацияларының активиниң хуралынга чугаалашкан. Аиаа илеткелди СЭКП обкомуиуң секретары Д. К.Ооржак кылган. Илеткелди болгаи хуралга болган саналдарны бөгүнгү солунда парлаан.

СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының база ук Пленумнарга, ТК-га чөвүлел хуралдарга партия ТК-ның Чиргине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелдеринде болгаш чугааларында экономиктиг хөгжүлдениң соруглары-биле чергелештир социал, культура тургузуушкунуүн, амыдчы чоннуң коммунистиг киижиидилгезиниң, совет киижилериниң сонуургалдарын болгаш хереглелдерин улам долу хандырарының соруглары салдыиып турар.

Күш-ажылдың социалистиг сагыпга-чурумун быжыглаарының болгаш амыдралдың совет хевирии бадыткаарының айтырыгларынче партия доктаамал кичээнгей салып турар. Ол негелдерии амыдралга боттандырарының оруктары партия ТК-ның аралаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарының дугайында доктаалдарында айтыпган. Чоннуң дыштанылгазын организастаар талазы-биле партия, совет органнарының, культура болгаш спорт албан черлериниң эң чүгүле соруглаларының дугайын СЭКП обкомунга хуралга чугаалашкан. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажылын бегун маңаа ханы амалыстеп, оларны чогумалыг ажыглаарының соруглаларын салыр үжүрлүг бис.

Республиканың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир домей, партияның XXVII съездиизиие утказыр политиктиг болгаш күш-ажылны бедик кедүрүүшкүн-биле чоруп орар. Хоорай, суурларның ажыл-ишчилери съездиин чедиишкиниг утказыр дээш социалистиг чарышты кавбартыңнар.

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиин улам дүргедедир талазы-биле доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган болгаи. Ол документтилерде салдыгаи үлүг соруглаларны күжениишкиниг, ам сеткилдиг ажыл-херек-биле боттандырып күүседирии, республиканың ажылчы чону патриоттуг хүлээлгезин кылдыр көрүп турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң социал-экономиктиг политиказы совет киижи дугайында, оон чаагай чоруу болгаш бүгү талалыг сайзыралы дээш сагыш салыышкынче утпаган. Киижиниң будүрүлгеде ажыддап, амыдырап, чурттап турарындан ааңгыда, оон хостуг үе-шагын ажыглап турары база социал-экономиктиг болгаш идей-киижиидилгелиг ужур-утказыг дээрзин айыытпышаан, аңаа хамаарыштыр культура, спорт албан черлериниң, туристи организацияларның ажыл-чорудулгазын эжижидерин Бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязынга эш М. С. Горбачев демдеглээн.

Культура болгаш спорт албан черлери партия организацияларының чон ортузунга политика – киижиидилге л и г ажылының арагалаашкын, хулгаанаар чорук, бак сестер сегээри ышкаш эргиниң артыышкынналарынга удур хөй-ниитиниң санал-омалын тургузарының кол даянып тептери болур ужурлуг. Культура болгаш спорт организлары, профэвилел болгаш комсомол комитеттери бо айтырыг талазы-биле боттарының бар материалдыг баазазын чедир ажыглаваан турары «Культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам эжижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айыттынган

Бистиң республикада культураның болгаш спорттуң базазы хире чергези-биле бар. Ниитизи-биле 200 клубтар, Культура бажыңнары, 400 кызыл-булуң, 327 библиотека, 200 хире турум кино четкизи, дөрт салбырлыг чурт-шинчилел музейи, хөгжүм-шин театры, филармония бистее бар. Клуб, библиотека, кино четкизи чок суур бистее чок. Клуб албан черлеринде олут саны ортумаа-биле РСФСР-ниинден эвээш эвес.

Бистее бар турар клуб албан черлерии болгаш спорт тудугларын кейы хире чогумалыг ажыглап турарывысты, ында ажылдың байдалы канлыгыл, ол негелдеге дүүшкен бе даярзин маңаа чугаалажыр ужурлуг бис.

Статистиканың көргускенниле янзы-бүрү хемчеглерге чоннуң киржип турарының байдалы мындыг: шилерге болгаш концерттерге чыл бүрү 200 муң ажыг киижи, клуб хемчеглерииге 2 млн. ажыг киижи, кинотеатрларга болгаш турум кино четкилерииге 4,6 млн. киижи барып турар.

Культура-массалыг киижиидилге болгаш күш-культура ажылының өзулуг төптери апарган культура албан черлери республикада база эвээш эвес. Сарыг-Сеп, Хөвү-Аксы суурларның, «Совет Тыва», «Тиилелге», «Кызыл тараачын», Жданов аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарның Культура бажыңнарын, спорт залдарын болгаш шөлдерии аңаа хамаарыштырып болур.

Чоннуң дыштанылгазын организастаарының болгаш совет чаа чаңчылдарны пропагандалаарының эң дуржулгазы «Совет Тыва» совхозта тургустунган. Профком, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларды, Культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң культура-спорт ажылынче хөөра тудаарынче доктаамал сагыш салып турар. Культура-спорт комплекизинниң дүүштүрүлге чөвүлелиниң түп бүрү планнеркаларынга чоннуң дыштанылгазын организастаарының ажылдакчылары активиниң, идеология ажылының төвү болзун дээш демнеп кадып ажылдаан. Культура бажыңының ажылдакчылары актив-биле кадыынзы-бүрү солун хемчеглерии, үжүрежышкынналарны эртиреп, совет чаа чаңчылдарны болгаш өзулалдарны амыдыралга нептередип турарлар. Оны эртиреринге чүгле Культура бажыңын эвес, харын суурның, школаның спорт шөлдерин ажыглап турарлар. «Совет Тыва», «Тиилелге» совхозтарда күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылгачуруму ыыжыг, арагалаар чорук эвээш болуп турары таварылга эвес.

Сөөлгү үеде адырлар аймы-биле байырлалдар улам нептереп турар. Садыгның, автомобиль транспортунуң, тудугның медицинаның болгаш эске-даа адырларның ажылдакчыларының профессионал байырлалдары Кызыл хоорайга солун, эки утка-шынарлыг эртип турар.

Үстүнде адаанывыс совхозтарның болгаш чурттакчылыг черлериниң культура болгаш спорт албан черлери ажылчы чонга база аныяктарга чүге билдингир, сураглыг боол турарыл? Бир-ле дугаарында, оларда боттарының ажыл-херээн билир, аңаа ынеи, сонуургалдыг киижилер ажылдап турарында. А кол чүүл болза — культура-чырыдыышкын албан черлеринге партийии биядилиг удуртулганың, оларга чер-чер Советтериниң, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш ажылагый удуртукчуларының кичээнгейиниң түүнели-дир.

Клуб албан черлеринче болгаш спорт тудугларынче доктаамал кичээнгейии СЭКП Кызыл хоорукому, Эрзин, Кызыл райкомнары, хоорай-күүскомнар салып турарын илеткелчи демдеглээн. Олар материалдыг баазаны быжыглаары, кадрларны шилип, таварыштыр тургузары дээш сагыш салып келген.

Ынчалзажок клуб албан черлерии болгаш спортчу тудугларны ажыглаарының зеэзинге бистее шупту чүве эки дээр болза, шын эвес болур ийик.

Клуб албан черлериниң база спорт тудугларының бар материалдыг баазазы киижилериниң хостуг үезии чеп болгаш таварымчалыг ажыглаарынга, ажылчы чоннарның чогаадыкчы салым-чаяанын хөгжүдеринге, күш-дамыр дадыгыышкынынга арганы тургузуп турар. Бо чылдың июль 1-де турганы-биле алырга, Культура бажыңнарында, клубтарда боттывынгыр уран чүүлдүң белгумнериниң база сонуургал айны-биле каттыжыышкынналарының саны 1240, оларда 12 муң киижи хаара туттунган. Бо сан-түүнер Культура министерстволарының удуртукчуларының хөөнүнге таварышып, сеткилиниге хей ооскургелды болдурган.

А херек кырында алыр болза, бистее доктаамал ажылдап турар белгумнер болгаш сонуургал айны-биле каттыжыышкынналар статотчётгарда бергенинден ушнок эвээш. Чижээ, Ийме, Солчур, Сут-Хөл, Иштии-Хем, Шуурмак кедээ клубтарында боттывынгыр уран чүүлдүң кирижиччилери чүгле 10—12 киижи боол турар. Бо чылдың июньде кылган хынаалдардан илерээни болза, ортумаа-биле бир клуб албан черинде чүгле 2—4 белүгүм ажылдап турар.

Бистиң байдалдарывысты болгаш аргаларывысты ап көөрге, клубтарга болгаш Культура бажыңнарынга дыка хөйму кыяын болур. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң — хөйнүң ырыының, танцының, шиниинің белгумнерии, агитацияуран чүүл бригадазын, чурук тыртыырарынга инактарның белгумүн доктаамал ажылдап турар кылдыр кылып алыры берге эвес. Олар чокта клуб, Культура бажыңы канчап турар боор, деп илеткелчи демдеглээн.

СЭКП ТК-ның доктаалының негелделериие дүүштүр ол бүгүдеи үеңгеда клубтарга болгаш Культура бажыңнарынга сонуургал айны-биле каттыжыышкынналары, клубтарның кинофотостудияларны, техниктиг болгаш уран чүүл белгумнерии калбак-биле тургузары чугула. СЭКП ТК-ның доктаалын хүлээп алгандан бээр ийи ай ажыг уе эрткендээ бол. СЭКП Кызыл хоорукому, райкомнары, хоорай-күүскомнар, Культура министерствозу болгаш ооң культура киидистери бо талазы-биле боттуг ажыл-херекче шилчиндээн. Чурттакчылыг черлерге театрның, филармонияның, музыка болгаш уран чүүл школаларының филиалдарын, музей болгаш библиотека фондуларындан делгелгелерии ажыдарының аргалары мынчага чедир ажыглаттынмайн келген. Клубтар, культура бажыңнарының ажылдакчыларының араазында ындыг клубтарның база каттыжыышкынналарның ажылын удуртуптар кижилер хөөнүн дээр эштер бар чадавас боор.

Бо хереңче сагыш салыр болза, күзел бар болза, чурттакчылыг чер бүрүзүнге ындыг сорукту-ларны, уяскыг уран талантылыг мастерлерии, тывынгырларның боттарының, мергежилиниге ынеи, бердингеи кижилерии тып ап болур. Олар боттарының байлак дуржулгазын, бедик мергежилии аныяктарга дамчыдарындаи чажам дивес.

СЭКП ТК-ның доктаалында айыткан сорулгаларга дүүштүр авиаотрядтың, автотранспорт будүрүлгелериниң, хем ларотодствозуиуң, тудуг трестериниң, Садыг болгаш Чурт үлетпүр министерстволарының будүрүлгелериниң клубтарының база кызыл-булуңнарының чанында ургуларның болгаш элээдилериии клубтарын ажыдарының бүгү аргалары бар. Оларда чогуур материалдыг бааза болгаш кадрлар четчир. Ындыг ажыл аныяктарның профессиа шилилгезиниге болгаш күш-ажыл белеткелиниге салдарлыг ийик.

Советтериң чагыргазында турар клубтар-биле чергелештир политика киижиидилгелиг ажылга, чурттакчы чоннуң хостуг үезии чеп организастаарынга албан черлериниң, будүрүлгелериниң бар болуп турар клубтарын, кызыл-булуңнарын ажыглаары эргежок чугула. Оларның дыка хөйму боттарының дөрт эзээлгезиниге эвес, а кабинеттер, складтар, чурттаага чер-

(Уланчызы 2-ги арында).

КИЖИНИҢ САЙЗЫРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

[Төнүүжү. Эгезин 1-ги ардында]

дерни ыяйдыр ажыглаттыышын турарывга моон соңгээр эттежил болур бис бе?

Таңды, Тес-Хем, Сут-Хол, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарының чамдык Культура бажыңнарында, клубтарында болгаш кызыл-булуңнарында кижи киреринге эң бодүүн тевярымчалыг байдалдар бээш тургустунмаан. Оларда хирлит, соон, двенсээрлерни чогайыктыпаан. Уран хевээлгэзи коллективтерниң амыдыралындан кооруг, бүдүрүлгениң мурнакчыларының, девискең болгаш куш-ажылдың хоочуннарының, сураглыг кижилерниң чүүктээри бээш чок болгулаар.

Аржаан, Авыгты, Балгазын, Бай-Тал, Чаагы, Межегей, Кочетов, Культура бажыңнарынга, клубтарынга соңуң, сагыш-сеткилге дээш турар темалыг кежээлер, концерттер болгаш беседалар, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга туразиктерниң кежээлер, ол бүле болгаш-ның бакырыг регистрациязы ховар эртип, чаа чаңчылдарны эвээш непередип турер.

Чер-черде партия, совет организмнер, бүдүрүлгелериниң, организациялерниң болгаш совхозтарның, удуртукчуларны театр артыстериниң, филармониның коллективтериниң оюн, көргүзүүлериниң, чогаалчыларбиле учуралжыышкыннарны багай организастап турар.

Школаларның, профтехучилищелериниң, өөредилге черлериниң башкылар коллективтери клуб албан черлериниң баазазын класстан дашкаар кижизидилге ажылын, профессия шилгээшинниң телээзы-биле ажылды база өөредилгелериниң хостуг үезин организастаарынга четпес ажыглап турар.

СЭКП ТК-ның донтаалының бедык негелдезинге дүүштүр бистең зогжум-шин театрывыстың дээштиг ажыттаалының айтырыгы чидин-биле тургустунуп турер. Шин, концерт бүргүзүнге театрга көрүүлүгер долу келген турарын Культура министерствозу, СЭКП хоорком, хоорүүском чедип алган турар уе келген.

Хоорайның партия, профсоюзлар, комсомол организациялары, бүдүрүлгениң болгаш организациялерның удуртукулары театрга сәәттерны, бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының хуралдарын, куш-ажылчы ава-сагалдарның бәйырлалдарын, ажылчын аттыг тыпсырын, ынаныгар конкурсаларын донтаалга эрттинер ужурлуг.

Филармонияның башкының көпсатал сеткилгээзи болгаш чөпшээлээзи дээш чыл бүрүзүнде 1 сентябрьда, 1 октябрьда, 1 ноябрьда, 1 декабрьда, 1 январьда, 1 февральда, 1 мартта, 1 апрельда, 1 майда, 1 июньда, 1 июльда, 1 августа Культура министерствозунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, «Куш-культуранның болгаш спорттуң массалыын моон-дээ соңгээр кедүрер талазы-биле» донтаалынга дүүштүр 1982 чылда-ле Кызыл хоорайда болгаш районнарда куш-культуранның болгаш спорттуң материалдыг базазының бажыглаар талазы-биле хемчеглер ажылдап ыадынган. Ынчалза-дээ чамдык ажылдар кылдынмаан хевээр артып турар. Кызылга бажыңнар адаанга бичии спорт залдарын, уругларга клубтар турүзарын, орта кадыкшылга белүктерни организастаарын, «Тайга», «Хербис» хеви базаларын келбартырын чедип алыры нердүнген турган. Базаларже автобустар шимчээшкинин организаставаан, буфеттер ажыглаваас, деп үштүнер чер чок, ерээлдер тер, соок, херекседдер келезилээрни организастап турары четпес ажыглап келген. Эртенги сула шимчээшкиннерни, куш-культура кылырынга ажыглаар узун чаңсерлерны, гигиеналыг гимнастиканы, шимченгир ооннарны эрттирери чаңчылчываан. Чамдык школаларда болгаш өөредилге черлеринде специалистер югундан куш-культура талазы-биле кичээлдер үстүп турер.

Тес-Хем, Каа-Хем, Эрзин районнарның чамдык школаларында куш-культура кичээлдерин чогуур деңнелге эртирбейн, ниити куш-дамыр белеткелиниң талазы-биле классстан дашкаар ажылдарны өөренникилер ортузунга ээвээш организастап турар. Ак-Довуракта, Ак-Туруунуң, Балгазының, Чадаананың профтехучилищелериниң, уран чүүл училищезиниң, башкы училищезиниң сургууулдарының 20 ажыг күүзү куш-культура болгаш спортта доктаамал хевээр туттунмайн турар.

Школаларның куш-дамыр кижизидилгезин экижиргеринге чогуур спорт базазалыг болуру чугула ужур-дузалыг. Ынчалза-дээ чамдык СЭКП райкомнеры, улус депутеттериниң район Советтериниң күүскомнары, Чырыдыышкын министерствозу, улус өөредилге органнары школалар чөнүнге комплекстыг спорт шелдерин тургузар талазы-биле хемчеглерни четпес ап чорудуп турар. Школаларда, профтехучилищелерде болгаш өске-дээ өөредилге черлеринде, микрорайоннарда спортчу бедүүн оюннар шелдери, хоккей ойнаар черлер, ГТО нормалары дүжээр черлер чок. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Өөвүр районнарның чамдык школаларында спорт удуглары сандаргай байдалда туруп турар. Оларның дыка хөйүнде чаңгыс-дээ спорт шөлү чок. Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы, Ак-Туруг, Буяң-Терек, Хайыракан, Чаа Чаа-Хөлде школаларында спорт шелдери амга чедир дериттинмээн.

Республиканың школаларының спорт херекседдери-биле четпес кандыртынган. Тээли ортумак школазында 1258 өөренникиниң чүгле үш баскетбол мячиги, 18 эжеш хаак бар. Спорт залы сандаргай байдалда, чырык чок туруп турар. Хандагайты, Самагалдай школаларында. Кызылдың школа-интернадында байдал база ынчаар.

Кызыл хоорайда болгаш республиканың школаларының спортчу кичээлдерин чогуур деңнелге эртирбейн, ниити куш-дамыр белеткелиниң талазы-биле классстан дашкаар ажылдарны өөренникилер ортузунга ээвээш организастап турар. Ак-Довуракта, Ак-Туруунуң, Балгазының, Чадаананың профтехучилищелериниң, уран чүүл училищезиниң, башкы училищезиниң сургууулдарының 20 ажыг күүзү куш-культура болгаш спортта доктаамал хевээр туттунмайн турар.

Школаларның куш-дамыр кижизидилгезин экижиргеринге чогуур спорт базазалыг болуру чугула ужур-дузалыг. Ынчалза-дээ чамдык СЭКП райкомнеры, улус депутеттериниң район Советтериниң күүскомнары, Чырыдыышкын министерствозу, улус өөредилге органнары школалар чөнүнге комплекстыг спорт шелдерин тургузар талазы-биле хемчеглерни четпес ап чорудуп турар. Школаларда, профтехучилищелерде болгаш өске-дээ өөредилге черлеринде, микрорайоннарда спортчу бедүүн оюннар шелдери, хоккей ойнаар черлер, ГТО нормалары дүжээр черлер чок. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Өөвүр районнарның чамдык школаларында спорт удуглары сандаргай байдалда туруп турар. Оларның дыка хөйүнде чаңгыс-дээ спорт шөлү чок. Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы, Ак-Туруг, Буяң-Терек, Хайыракан, Чаа Чаа-Хөлде школаларында спорт шелдери амга чедир дериттинмээн.

Республиканың школаларының спорт херекседдери-биле четпес кандыртынган. Тээли ортумак школазында 1258 өөренникиниң чүгле үш баскетбол мячиги, 18 эжеш хаак бар. Спорт залы сандаргай байдалда, чырык чок туруп турар. Хандагайты, Самагалдай школаларында. Кызылдың школа-интернадында байдал база ынчаар.

Кызыл хоорайда болгаш республиканың районнарында чонуң чурттап турар черинниң ааны-биле элээдиг оолдар, уруглар клубтары чогуур деңнелге тургустунмаан. «Искатель» клубтуң турар ерээли частан-на эгелеп уреэни байдалда кирип, сугга алзыпкан турар. Педагог-организаторлар чогундан «Пограничник» клуб ажылдаваан турар.

СЭКП Кызыл хоорком, райкомнары, хоорайкүүскомнар, Чырыдыышкын министерствозу, Профтехөөредилге эргелели, база болуп турар будүрүлгелер удуртучулары школолерда, профтехучилищелерде, техникумнарда, дээди өөредилге черлеринде спорт залдарын, шөлдерин чаартып кылыр, оларны спорттуң деринг-херекселдерн, дериниш-киннер-биле кандырар талазы-биле темчеглерни алыры чугула.

Кандыг-дээ ажыл-ишкерте кылыры ышкаш, клуб албан черлерин болгаш спорт базыңнарын дээштиг ажыглаары кадрларның инициативазынан, тарыысалгалыынан хамаарыжыр. Чүткүлдүг, кызымаккай ажылдап турар, өзүүрүг хүндүткелдиг болгаш авторитеттиг ажылдакчылар бисте ээвээш эвес. «Кызыл тереэчыыр» совхозта Культура бажыңының директору М. М. Оюн, Хову-Аксының Культура ордузунуң директору Б. Л. Кром, Кур-Чөр суурда Культура бажыңының директору М. М. Чигден, Сыстыг-Хем суурда кино механиги И. Г. Бяков, элээди уругларның республика школазының тренери Н. В. Кузьмина, Чаа Чаа-Хөлде ортумак школаның куш-культура башкызы А. Ч. Маады, Эрзин районнуң спорт комитединиң дергазы Ш. Г. Ала болгаш өскелер-дээ оларга хамаарыжыр.

Хостаттырбаан 900 ажыг ажылдакчылар бисте культура болгаш спорт шугумунда ажылдап турар. Оя дээрге улуг куш-тур. Ынчалзажок оларның ортазында шүүлеп болгаш тарыысалга чок ажылдап туралдар ээвээш эвес. Партив болгаш совет органнар кадрларны шилип алырын, тавыштар тургузарын болгаш кижизидерин эреңгей чорудуп, оларга негелдени кошаткаңы-биле ынчаар байдалды колдуунда тейлябырлаар апаар. Инициативе чокта, ак сеткилдиг эвес ажылдап, куш-ажылдың болгаш хей-ниитиниң сагыыра-чурумун үреп турар кижилер культура-чырыдыышкын албан черлеринниң, спорт комитеттериниң болгаш эки туранын спортчу ниитилелериниң ажылдакчыларының, куш-культура тренерлериниң, башкыларының ортазында бар. Парторганизациялардың секретарлары, кодээ Советтер күүскомнарының дергалары клуб, библиотека ажылдакчылары-биле, будүрүлге гимнастиказының методист-инструкторлары-биле надеелеар, ойнаар дургузунда ужурашпын, оларга дээлгелеры бербейн, ажылын контрольдаваан турар фактылар ээвээш эвес деп, ниитилеми демдеглээн.

Чонуң утка-шынарлыг дыштанылгазын организастаары дээш, культура-чырыдыышкын болгаш куш-культура-массалыг ажылга хүүзүнде киргилгези дээш удуртукчу кадрларга негелдени куштелдиреринниң эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның доктаалында онзалап демдеглээн. Оя айтыышкыннардан чогуур түмнелдерни кылыр ужурлуг бис. Бисте партия, совет, профсоюзлар болгаш комсомол ажылдакчыларының бот-тывынгыр уран чүүл белүүмнерни база спортчу секцияларны удуртуп турарды эреңгей.

СЭКП ТК-ның доктаалын түзээп алган соонда Кызыл хоорайда база чамдык районнар төптеринде, чурттакчылыг черлерде ГТО нормаларын дүжээрының графиктери тургустунган. Бо эки эгелээшкин чамдык черлерде ажуп турар, чүге дээрге партия, совет ажылдакчылар ол ажылды дорт удуртпейн, ында киришпейн арткан.

Чамдык удуртукчулар боттарының коллективтеринде, а ол ышкаш хоорайда база районда эртип турар ниитилелеполитиктиг, культура-массалыг болгаш спортчу хемчеглерге киришпес, театрга, клубка. Культура бажыңында, стадионга, спортчу залдарга болгаш шелдерге, аныяктар кежээлеринге ээвээш барып турар.

СЭКП Кызыл хоорком, райкомнары, парткомнар, хоорайкүүскомнар, профобләвуелел, адырлар ажыл-биле профсоюзлел обкомнары, ВЛКСМ обкому, Куш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет партия, профсоюзлел, комсомол организациялары-ның, клуб албан черлериниң, куш-культураның болгаш спорттуң ажылдакчыларының күүженнишкиннерин культура-массалыг болгаш спортчу ажылды, хостуг үени организастаарын эжиндиринче, кижилерни арагалаашкындан чардыктырарынче, амыдыралдың арга ишпес хевирин бадыткаарынче углаар ужурлуг. Министрлер, күркомитеттерниң даргалары, эргелелдер начальниктери, оларның орелончылары будүрүлгелериниң, организациялерның удуртукчуларынга, оларның хей-ниитин организацияларынга культура-массалыг, куш-культура-спортчу ажылды организастаарынга дузалы болгаш деткимчелиг көргүзери эргежок чугула, ол айтырыглар талазы-биле коллегия хуралдарынга оларның отчеттарын доктаамал дыңнаар херек.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш куш-культура-спорт организацияларының ажылында улуг четпестериниң барын Культура министерствозунуң Куш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң боттарының чыгыргазында албан черлериниң болгаш организациялараның ажылын дээ ээвээш удуртуп турарында. Олар боттарының ажылының стилин база методтарын амгы негелдезинге дүүштүр чедир сайзыраңгай-жыттайн келген. Культураның болгаш спорттуң албан черлеринде кадрларга бедик негелденин байдалы тургустумаан, ажылдың дээдиргеп участогу дээш харыысалгалыг кодурбейн турар. Ажылды сандаргаткаңы дээш база өөредилгэ тургени дээш Барыын-Хемчиктиң болгаш Тес-Хемниң культура киндистериниң эрголекчилери Конгар, Нятсең, Кызыл базе Бии-Хем райспорткомитетериниң дергалары Дугур-оол, Монгуш, өөредилгэни болгаш сан-ээвэ чурумун үрээни дээш Кызыл хоорайның спортчу удуглар каттыжыышкынының директору Аменкин олар ажылынган үндүрткен. Уругларның болгаш ачыяктарның спортчу школаларының тренерлери Ооржак, Ховалыг, Сандан оларны эзинктер сергедир черге чаңгыс ээвээ удаа чедирип турган.

Бөгүн бис колдуунда-ле клуб албан черлериниң болгаш спортчу удуглардың ажыглаалын эжиндир дугайында чугаалаштывыс деп, илеткелчи демдеглээн. Аңаа хөлбаштыр партия, совет, ажыл-агый организацияларның удуртукчуларының, профсоюзлар, комсомол, спорт организацияларының кичээнгейин өөредилгэни болгаш алкоголизмге удур демисеваан күштелдиреринге углаары эргежок чугула. Ол соруглга-биле культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш күш-культураның база спорттуң кижизидикчи аргаларын доюу ажыглаары чугула.

Партия Кызыл хоорком, райкомнеры, хоорайкүүскомнар, профобләвуелел, ВЛКСМ обкому, Культура министерствозу, Куш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет, эки туре спорт ниитилелери, куш-ажылчы коллективтерге, школаларга, профтехучилищелерге, өөредилге черлеринге, чурттакчы чөнүнүң чурттап турар черинниң айыы-биле культура-массалыг болгаш куш-культуржу-спортчу ажылдың удуртулгазының деңнелин бедидерн эргежок чугула, ажылчынарның болгаш албан-хөлбаштарның, оларның ог-булелеринин идепкейлиг, кадык дыштанылгазында, кижинниң бүгү талалыг хогжулдезинге тавярымчалыг байдалдарны тургузары дээш бүгү чүвени кылыр ужурлуг деп, илеткелдиң түңнелинде демдеглээн.

* * *

Партия, совет, ажыл-агый, профвилел, комсомол организацияларының активинниң хуралынга чугаалаашкан айтырыг талазы-биле семаладер эгелээн. Индирде — улус депутеттериниң Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң дергазы Д. Л. Тюмей. Кызылчыларның дыштанылгазын организастаар дээш чорудуп турар ажылдар хей, ынчалза-дээ бар курлавырлар, ергелер ам-дээ чедир ажыглаттынмайн турарын ол демдеглээн. Хөгээшкин ажыл-ыш хемчеглерден харын кижилерни сонуургалдарын барымдаалап тургускан клубтарже, каттыжыышкынмаже шилип, стадионнарның, кызыл-булуңнарның дээш өске-дээ культура, спорт албан черлериниң ажылын улам идепкейжидер, ажыглаалын чогумчалыг болдурарды чугула.

Профобләвуелелдиң бот-тывынгыр уран чүүл бажыңы улеттүр, будүрүлгелерде кыызыл-булуңнарның ажылынга дузалы чедирбейн турар. Оларның ажылын эжиндиринге тус-тус коллективтериниң удуртучулары иннициативаны холга алыр ужурлуг.

Клубтарда чорудуп турар ажылдың амгы хевири чонуң негелдезинге дүүшпейн турар болгаш культура-спорт комплекстериниң ажылын планнаарда бо бүгүнү тарыыштыр көрүп, өөредилгэ, кадык камгалал органнарын база киришпирип турар өөрүгенын СЭКП Таңды райкомунуң секретары Е. К. Ажин сананырга ойытхан. Сеткилге айтырыын кош чыл улеэтпир багай чорудуп келген Балгазының Культура бажыңын амгы үеде эжиндир ышкан. Район төвүнде, Кочетовэ суурда, Хову-Аксында дискотека, дискоклуб ажылдап турар. Бай-Хаакта, Владимировкада элээрлер клуву тургустунгаан. Чаа чаңчыл, езуулалдарны тарадып, өөредилгэ кудаа шейлаалгаларны районда болуп турар.

Индирде — «Тываавтотранс» будүрүлгэ каттыжыышкынның начальнигин В. А. Парунин. Оларга хамаарыжыр турар бөш клуб, 12 кызыл-булуң бар. Ажыл ында муңне чүүзэр. Бир ээвээ спортчу хемчеглерни алыр болза, кайы-дээ трам-спорт организациязында, элээгээ Минусинск база № 1 АТБ-лерде, куш-культура, спорт ажылы бегай эвээ. «Енисей» футбол командазы чедиишкиннир ойнаал турар. Волейбол, хоккей командалары база бар, чолаачылар оларны чорудуп турар. Автомобиль башкарарынга хамаарыштыр конкурстар чылдың эртип турар. Оон ангыда № 3 АТБ биле «Енисей» Культура бажыңы кады улуг ажылды чорудуп турар. Спорт базазының моон соңгээр келбартыр. Дүүштүрүлге төвүнүң удуртукчузу Д. Д. Бегзи ажылын эжиндип, дыштанылга ажылын моон соңгээр улам сейзыраңгайдыр дээрзин оратор айтыкан.

В. И. Ленин аттыг «Тыва дегдүүр» комбинатта каттыжыышкынның профзилел комитединиң дергазы Б. С. Агбан спорт, культура талазы-биле чорудуп турар чамдык айтырыг дугайын чугаалаан. Базазаны чеп ажыглаар болза, ында байдал эки, чүгле харын ажылды эки организастаары негеттинер.

Партияның айтыышкыннары культура албан черлериниң ажылынга, оон стеллинге болгаш методтарынга, түңнелдеринге чаа негелделерни салып турарын республиканың культура министри А. С. Серен бодунуң саналыынга чугаалаан. Ажылчы чоннарның сагыш-сеткил культуразын байыдарынга, оларның хостуг үезин чеп организастаарынга болгаш кижизидилгэ ажылынга культура албан черлери, оон ажылдакчылары чамдык салыыышкыннарны кирип турар.

Ынчалза-дээ культура албан черлериниң ыяңгыя клуб ажылында четпестер хей болуп турарын министр демдеглеп, хей Культура бажыңнарында болгаш клубтарда ажыл үениң негелдезинден чыдып каап турар. Клуб ажылының ажыктыг коэффициентизин бадыдар талазы-биле айтырыгга ол доктааган. Культура министерствозу, райкоорүүс-комнарның культура киндистери ажылчы чоннарның чогаадыкчы аргаларын калбаа-биле организастаарынга клубтарны чогуур деңнелге ажыглаваан келген. Тес-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарның клубтары эзизиргей байдалда, чонну, ылангыя аныяктарны ынаар хевээ тутпайн, оларның чогаадыкчы аргаларын кодурер талазы-биле ажыл кошкак тургустунган.

Кадрлар, оон иштинде клуб ажылдакчылары-биле ажыл чидиг айтыгларның бирээзи. Тускай өөредилге черлерниң республиканың ажылагыйларының стипендиаттарының санын көвүдедир, клуб ажылдакчыларын шилиир, кижизидер болгаш турумчудерын, оларның ажылдаарынга тевярымчалыг байдалдарны тургузарының, культура албан черлериниң тудугларының сегыш салырының чугула болуп турарын А. С. Серен демдеглээн.

Республиканың спорт комитединиң дергазының оралакчызы А. А. Аракчаа бодунуң саналыынга партия болгаш совет органнар Тывага спорттуң эргежок чугула баазазын тургузарынче, спорт тудугларын келбартырынче доктаамал кижизидерн, ажыглаалын чогумчалыг болдурарды чугула.

Культура албан черлериниң ышкаш белеткээрин, бодүүн спорт шелдериниң, тудугларының сөптелгезин, дериниш-кинин эжиндерин амгы үеде районда чорудуп турарын Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң дергазының оралакчызы А. И. Августовский бодүүн саналыга чугаалаан. Совхозтерниң, албан черлериниң, организациялерниң тудуг, садыг, амыдырал эвдилгелериниң черлериниң, бүдүрүлгелериниң коллективтериниң культура-массалыг ажылдарга партия организациязының секретарьларының киргизилгезин идепкейжидериниң чугулазын өөредилгээн. Трасте спорт ажылын боттары чорудуп турар. А хоорайның культура киндизи, филармония ышкаш черлериниң ажылдакчылары-биле үн бүрүде харылзаалыг ажылдаарының чугулазын ол айтып, кызыл-булуңнарның ужур-дузазын бедидерн негеттинип турарын Демдеглээн.

«Совет Тыва» совхозта спорт-массалыг ажылдар дугайында ол совхозтуң директору С. Д. Седен-оолга киргеп. Шак ындыг, В. О. Оюн, В. А. Парунин, Б. Монгуш-оол ышкаш ажыл-агый, будүрүлге удуртукчуларын ол мектел-биле адаан.

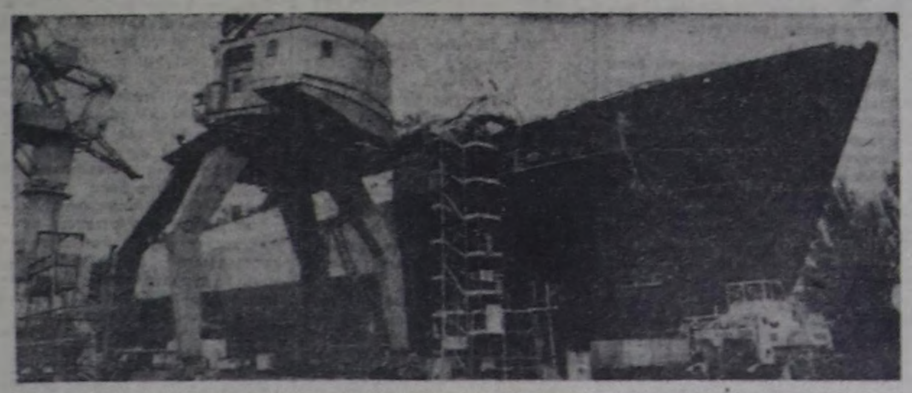
Дыштанылга, хостуг үе-шөк дээш, культура, спорт албан черлериниң ажылының дээштин дээш удуртукчу бүрүзү харыысалганы долузу-биле хүлээр ужурлуг. Ужур эдерттир, тоомча чок болур хевинерден чайлаар өөвээр деп, ол айтыкан. Бар турар базазыны бөзин чедир ажыглап шыдаваас болурга, шынал-ла тевярымче чок. Чон-биле эки ажылдап турар, оларның дыштанылгазы дээш сагыш салып турар болза, «Совет Тыва» ышкаш хөнзиг Культура бажыңның содхозка чаа тудугуу ыяып берип болурунуң аргазын өөренип көөр өөвээр.

Культура министерствозунуң ажылдакчылары, чогаадыкчы эвилелдер, театр, филармония чон ортузунга ажылының стилин ескертккеш, амыдыралче хамылаар, чер-черге боттарының салдарын улгеттирер ужурлуг. Чер-черде байдалбиле таныыш болур, херек апарганда, практиктиг дузаа чедирери чугула.

Спортка хамаарыштыр база чамдык чүүлдерге ол доктааган. Бо адырга эрги аргалар-биле ажылдаары эки түңнелге чедирбес. Сан-түң эвес, херээ боттуг ажыл-иерек негеттинер. Чон ортузунга куш-культура, спортту нептерептишаан, мөргежилдиг спортчуларны хейну белеткеп остурери түңнүң айтырыы болур ужурлуг. Чүгле үүреш эвес, спорттуң өске хевирлериниң сайзыраарыынче сагыш салыр. Ам спортун чүге сайзыраарын болбазыл! Чимик атлетика, хөөк спорту, эштири, ча адары, волейбол дээш өзүл-бүрүү хевирлерни сайзыраарыы чугула дээрзин оратор онзалап айтыкан.

Дыштанылга, хостуг үе-шөк дугайында айтырыгларны шиитпирээп көрүп турда, аныяктар болгаш ээвээдилер-биле ажыл кава-дээ эң коя черни ээлээп турары чугула. Г. Ч. Ширшин бодунуң чугаазының түңнелинде аныяк специалистерге кичээнгейлиг болур болгаш кадрларны ажыл-агыйлардан шилип чорудуп, өөредилгэ алырынче кичээнгей салган.

Культура албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын моон соңгээр улам эжиндир талазы-биле соруглганы хуралга тодареп чугаалаашкан болгаш ында хамаарыштыр түскей хемчеглер ажылдап кылдынар.

УКРАИН ССР. Николаев хоорайда судно тудуунуң заводунуң коллективи он бирги беш чылдың даалгаларын хүүсаа бетинде күүседирип түүзүнгөн. Будүрүлгениң ажылчынчылары бедик будүрүүлүг ажылдаа турар. Пландан ажыр үлүг суднону ында тудуп турар болгаш оны «СЭКП-ниң XXVII съездизиң» деп адаан. Изиг-даа, соок-даа үеде эжиндирер үлүг трауперни чыыкчызынга хүүсаа бетинде — бо чылдың ноябрьда хүлээдирип заводтуң ажылчынналары шиитпирээн. Оя дээрге чурттуң коммунистериниң съездизинге куш ажылчы белек боюр.

ЧУРУКТА: «СЭКП-ниң XXVII съездизи» трауперниң корпузун эптээрини доосканы.

А. КРЕМКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ АЙ БУРУНГААР

Сеглы оруунуң он километрин орукчулар ийи ай бурунгаар дужаагаан. Чадаананың орук-сентелге-тудуг эргелелиниң Аллын-Хөрел Алдаевич Бууларга удуртқан бригадазы чыл эгезинден тура күжениишкиннит ажылдап, ай, квартал планын чедиишкинниг күүседип келгенинин түңнелдинде улуг ажыл-агыйынга чугула херек орук тудуун хүүсаа бетинде ажыглаалга кирген.

Куш-ажылчы чедиишкинге бригада керээн улуг идиглиг болган. Ажылды организастаарын эжиндиргеннинден сагыга-чурум база быжыкаан. Чаа арга ажылчыннарның соңуургалын бедидиккен. Бригада специалистиг хүлээлгезин күүседипкеш, партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр соруглга-биле немелде хүлээлгени алган.

«Тыва автоорук» эргелелдиң оске-дээ коллективтерги эки иергүзүглерни чедип алган. Ниитизи-биле 100 километр орукторны септеп, 52 километр чаа орукторны тудкан. Орукка езалгонаан болдурбазыны салдарлыг хемчеглер алдынып турар.

Чартык чыл түңнелди-биле мергежил айы-биле конкурстуң тиилекчилерин идепкеткен. Автогребідчист Б. О. Монгуш, бульдозер башкарыкчылары Ш. Д. Сат болган Х. Б. Монгуш олар чарышка тиилээн.

Материалдыг курлавырларны камнаар, куш-ажылды организастаарын эжиндирер болгаш оске-дээ айтырыгларны шиитпирдеп турган, чылдың база беш чылдың планныг онзаалаларын долдур болган ажыр күүседир соруглга салдыгаан.

Т. ДРУЖИНИНА,

«Тыва автоорук» эргелелдиң куш-ажыл болгаш шалың нидизиниң эрголекчизи.

ЧОН МУРНУНГА ХҮЛЭЭЛГЕВИС

«Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш санаалдары-биле ажылды улам ынай эккиндер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Тоо Комитединиң доктаалында хамаатыларның чагааларынга, дилеглеринге болгаш хомудалдарынга дыңнангыр болгаш кичээнгейлиг болуруун партия ажылдакчызы, удурткучу бүрүзү чон мурнунга бодунуң хүлээлгезин кылдыр көөр ужуралыг деп айыткан. Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскому хамаатыларның аас-биле болгаш бижип киирген айтырыгларын чогуур үезинде сайгарып көөр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп келген.

Ажык чагаа, депутат хүннерин эрттирип, чер-черлерге барып, хамаатыларны хүлээп ап, Советтерниң харыысалгалыг ажылдакчылары чон мурнунга отчёттарын берип турар. Хамаатыларның чагаалары, билдиришкиннери болгаш хомудалдары-биле кемчеер ажылдап турарының дугайында айтырыгны кварталда саныында дыңнап турарын чурумчуткан.

Эрткен чылын улус депутаттарының район Совединиң күүскомунга хамаатыларның 191 чагаазы киргеи. Ук чагааларны 15-тен ооң хонуктерниң иштинде сайгарып көргеш, айтырыг тургускан хамаатыларга долу харыыларны берген. Чадаана хоорайдан, Чырээ-Баазы, Баян-Алаак, Хорум-Даг, Тээ-Хая болгаш Шеми суурлардан келген чагааларның саны хөй болген.

Келген хомудалдарның хөй кезиинде колдуунда-ла пассажирле агыштырылгазында четпестерниң, районнуң тевреглекчилер ниитилелиниң, ниитиниң чемненилге черлеринде белеткел турар чемниң шынар чогунуң, ооң ассортиментизиниң кызыы боот турарының, чурттаалга базыңнарының септелгезин шынар чок чорудуп турарының болгаш харылзаа ажылында четпестерниң дугайында айтырыгларны кедүрген. Район Совединиң күүскомунуң адыңын кырынга келген чагааларның болгаш билдиришкиннерниң чамдыктарын ол черинге барып сайгарып турар. Хамаатылардың кедүргенин 13 айтырыгны, 19 чагаа, хомудалдарны күүскомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары ол черинге барып сайгарып көргеи.

Хамаатыларны хүүда айтырыглар талазы-биле хүлээп алырым улус депутаттарының район, Чадаана хоорай болгаш кодээ Советтеринде чурумчуткан база хамаатыларны хүлээп алырының хүннерни, шактарын айыткаш, кескү черлерде аскыладаи. Эрткен чылын 233 хамааты аас-биле айтырыг тургузуп келген. Оларны хүлээп алгаш, тодаргай харыыларны бергеи. Улус депутаттарының Тээ-Хая, Хайыракан кодээ Советтеринің күүскомунга кээп турар чагааларны аналиэтел көөргө, ажылчы чоннарның кедүргеи айтырыгларын черчерде чедир шиитпирлеввейн, эрөөгей көрүп турарын хереченлеп турар . Чон оргузунга тейылыбыр ажылын кошкак чорудуп, чоннуң дилеглерин эрөөгей ёзу-биле көөр чоруктардан ажылчы чоннар үстүкү органнарже баар чорукка чедирип турар фактылар эвээш аас боот турар. Чамдык айтырыгларны ол-ла черинге шиитпирлеп кааптарының ергелары: бар боот турар. Маңаа чижек кылдыр мындыг бир үүлдү киирзе артык аас. Чадаана хоорайның Советская йудумчузунда хөй авл чурттаар бажыңның чурттакчыларының чурттарга байдалын эккиндер дугайында чагаазын ийи ай иштинде шиитпирлеп чадап келген. Кажан ол айтырыгны партия райкому болгаш райкүүском контрольга алган соонда, ол шиитпирлеттинген.

Шемн ортумак школазының башкыларының сагыыга-чурумунуң дугайында ат салбаан чагааны районнуң улус еередилге киллизинниң ажылдакчылары кеш-дее кеткеп хынаан, түңнел үндүрүп чадаашкеп. Оны база-ла күүскомунуң болгаш Чырыдыыжкын министерствозунуң киржилгези-биле үзе шиитпирээн. Чадаананың автобүдүрүлгезинниң удуртукчуларының буруузу-биле автобустарның доктаамал мөңгээриниң дугайында айтырыг бо хүннерге чедир шиитпирлеттинмейн турар. Сээп ижер инек садып алыры-биле үр хуусаалыг чээрн бээр дугайында билдиришкиннер хөй-биле кээп турер. Бо чылын бээрн 14 хамаатыга ындыг чээлинн бээр кылдыр хуваарган.

Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында нам, чазактың доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап эгелээнинниң түңнелинде ажыл шаглында арагалаар, хөй-ниитн черлеринге эзирик чоруур, корум-чурум үрээр кижилерниң сены кызырылган. Арагалаашкын-биле демисел чорудар комиссияларны совхозтарда, албан черлеринде болгаш будурулгелерде тургускулаан. Профилактика чевүлелдери хөй-ниитн организациялары-биле сырый ажылдап эгелээн. Районда арага садар магазиннерниң сеңын кызырган.

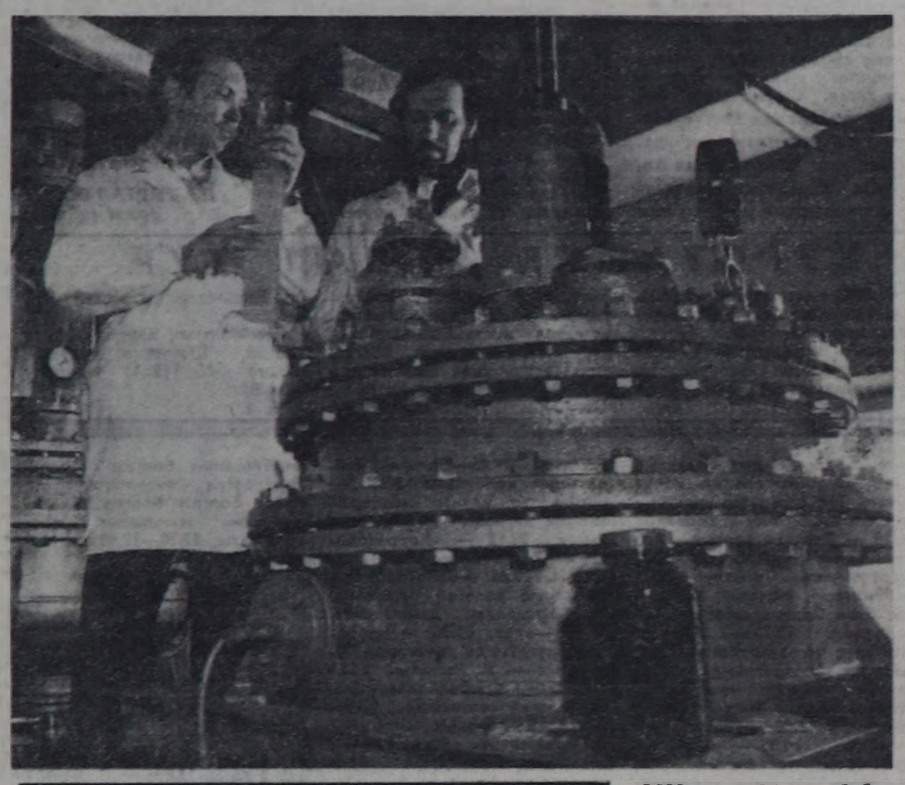
Ажылчы чоннарның чагаалары болгаш санаалдары-биле ажылды эккиндери, хамаатыларның дилеглеринге болгаш хомудалдарынга дыңнангыр, сагыш човаңгыр болуру база ону чогуур өй-шеванда шиитпирлээри чон мурнунга хүлээлгевис деп чүвени утпайн, бо ажылды моон соңгаар-дее эккиндер кемчеглерни ап чорудар талазы-биле шудургу ажылдаары бистерден негеттинип турер.

Ф. БАРАНОВ,
улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

ЧУРУКТА: Кызыл районда як сааичы Ирина Хертек. Олар чайгы хүннерде бир инектен не хөй сүттү саап ап, беш чылдың доозуунчу чылын чедиишкиннинг төндүрер дээш күжениишкиннинг ажылдап турарлар. Ол мышаш Куулар Бочуулай, Соян Күнзеңмаа, Екатерина Маады оларның өөрүүлүү база бедик.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СОРУК КИРИИШКИННИГ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылдарга трактористер Шогжал-оол Кешкендей, Алексей Доктугу, грабильщик Начын Шнант-оол, болокушалыг Геннадий Сырбыкай, Алексей Дөгүс-оол, сараатакчылар Владимир Саржыт-оол, Эрес Сырбыкай шалыпчы болуп, нормазын ыракта ажыр күүседип турар.

Сигенчи звеноңуң ишчилери бо хүннерде Белдир-Кежиниң долгем шолдуг, чагай үнүштүг шык сигенинде ажылын уламчылап турар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ЭНЕРГЕТИКТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгүр» комбинаттың энергия цегинниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышка киржип, доозуукчу чылдың эрткен чедн айларының түңнели-биле эки ажылдаан.

Цехтиң ажыл-ишчилери 13450 муң квт-шак электри энергизазын бүдүрер планын 13983 муң квт-шак чедирип, ол талазы-биле планын 103,9 хуу күүсеткен. Чайгы үеде чылыг энергизазы бүдүрери эвээжээн-дее бол, одаага сезону үгелээрге, бо талазы-биле планны ажыр күүседиринниң бүгү ергелары коллективте бар.

Цехтиң чедиишкиннинг ажылынга мурнакчы эзлчегерниң кирген улуг-хуузу эвээш эвес. Оларга төп электри станциязының турбина цегинде А. Донскизге удурткан № 1, В. Морозовка удурткан № 2 эзлчеглер хамаарыжыр.

О. МӨҢГЕ-БАЙЫР.
Барыын-Хемчик район.

СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫКЧЫЛАРЫНГА

«Советская Россия» солуннуң доктаамал номчукчулары, эргим өөнүттер! Бистиң партиявыстың XXVII съездизиниң чылы болур 1986 чылда солуннуң арынналарынга кандыг чаа чүүлдер каступ келирин силерге таныштырарын бистиң дорт хүлээлгевис деп санап турар бис.

Солуннуң арынналарынга бистиң хүн бүрүдеги амыдыралывысты, Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаар, ооң хамаатыларының чаагай чоруун бедидер талазы-биле партияның болгаш совет улустуң тургузукчу улуг ажылын чырыдары — солуннуң кол соруглазы. Чогум-на ынчангаш силерниң киржилгелер-биле будурулгени интенсификастаары, чаа техниканы дүрген келтередири, продукцияның шынарын бедидери, эртем-техниктиг депшилгени дүргедири, күш-ажылды организастаарын эккиндери дээш оон-дее хөй айтырыгларны чырыдар бис.

1986 чыл партиямың XXVII съездизиниң болур чылы болганда, ол төөгүлүг болуушкунга белеткел, ооң шиитпирлерин пропагандалаары болгаш ону амыдыралга боттандырып чорудары солуннуң кол темазы болуру чугаажок. Партияның планнарын, чонуңу планнарын коллективтерниң, бригадаларның тодаргай ажылтереттеринге, ажылдаар чер бүрүзүнге канчаар боттандырып турарының дугайында солуннуң кол рубрикаларынга чырыдып бижиир болгаш солунга парлаттынган чүүлдерниң дээштинн чедип алыр дээш ажылдаар бис.

«Советская Россия» солуннуң кол автору — номчукчу. Мооң мурнундагы чыдарда дег, номчукчу-биле чогаадыкчы зарылзаавысты успес дээш ажылдаар апаар бис. Ажылчын аңгыжы, тараачыннарның, интеллигенциянын телээлериниң идепкейлиг киржилгези чокта, солуннуң массалыг, ажыктыг болдурары кажандее болдунмас. Номчукчуларның чагаалары, силерниң санаа-онаалыкар солуннуң кол рубрикаларының үндезини болуп турар. Мооң мурнунда янзы-бүрү аттар-биле үнүп тургускан рубрикалар номчукчуның санаа-онаалыдан тыва-ланган болгаш номчукчуның идепкейлиг киржилгези-биле парлаттынып турган.

Солуннуң номчукчуларының дилээн барымдаалаш, Россияның янзы-бүрү булуңнарындан чаа-чаа медээлерни, консультацияларны бээрни арбыдадыр бис. «Айтырыглар, харыылап бээрээ», «Бистиң консультациябыс» деп эгелеп болук материалдарны чырыдарынга ат-сураглыг специалистерни, эртемденнерни хөөра тудар.

1986 чылда номчукчуларыбыле зарылзаавыс улам нам барып, солунга үнген чүүлдерни номчукчу-биле сайгарып көөру — солуннуң кол соруглаарының бирээзи. Бо соруга-биле хоорейларга, суурларга «Советская Россияның» хүннерни, номчуларга конференцияларын, солуннуң ады-сураа алтай берген авторлары-биле ужуражыышкыннарны чорудары көрдүнгеп.

А. ЩЕГОЛЕВ,
«Советская Россия» солуннуң Красноярск крайда болгаш Тыва АССР-де корреспондентизи.

«Шынга» харыылар

ШЫНАРЫ ЭКИЖЭЭН

«Редакциядың почтазынга келген «Чиг хлеб» деп чагааны райпо баштаар черинге, пекарня коллективинге чугаалаңскан» — деп, СЭКП Сут-Хөл райкомунуң секретары Д. К. Черлик-оол «Шынга» солунга харыылаан.— Хлеб чиг боот турарының чылдагаанын тодаргаан. Чадаанадың тараа хүлээп алыр пунктузундан алган долганның шынары багай болган. Тарааны үр чыттырыпкаш, дудуй бергенде тыртыргаан. Долганны чогуур технологиязынга чедир тутпаанындан быжырарга хөөвейн баар, ооң чиг хлеб будуртунуп турган.

Райпо баштаар черинниң, пекарняның ажылдакчыларынга негелдеии болгаш контрольду күштелдиргеи. Быжырып турар хлебтиң шынары амгы үеде экижээн.

ТОРГААН

Хойпаак хайындырып турар ийи-чаңгыс кижилер Бай-Тайга районуң Кызыл-Дагның чайлагларында амдаа бар боот турарын шүүгүмчүлеп бижээн чагаа «Шынга» келген. Ооң хыналдазын чорудары-биле чагаа-бижикти СЭКП райкомунче чоруткан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дамбырел бо талазы-биле дараазында харыыны бергеи: «Арагалаашкынга удур демиселди районда доктаамал чорудуп турар. Ылаңгыя хойпаак хайындырарын шүүт болдурбазыкче кичээнгейни угландырган. Шүүрүн шылаптазын эки тура-биле ог-бүлелер дужаап турар. Пенсионерлер Долчутмаа Сокпай, малчыннар Чылбанай, Сокпанай оларны хойпаак хайындырып турганы дээш торгаан.

Чайлагда аалдарга, тайгаларда малчыннарга тайылбыр ажылын чоруткаңының түңнелинде, хойпаак тигер чорук колдуунда үзүткеттинип турар».

САДЫП ЭГЕЛЭЭН

Садыг ажылында четпестерни шүүгүмчүлээн чагаага Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң харыыланы болза:

«Садып алыкчыларның хомудалыз деп шүүгүмчүлелдиг чагаазы райпо коллективинниң хуралында чугаалажып көргеи. Аъш-чем аймаанын ассортиментизи кызыы деп ында бижээни шын. Эът болгаш сүт аймаанын продуктуларынга үндүрген фондулар эвээш. Ынчангаш эмнелгелер болгаш уруглар албан черлериниң, чурттакчы чоннуң чамдык нетгелделери долузу-биле хандыртынмаан.

Садыг четкилеринде балык консервалары, соктар бар. Амгы үеде чондан садып алган эът садыгларда бар, ону садып турар. Республика баазазындан кээп турарының хире-шаа-биле бо чылгы чаа ногаалаарны садып эгелээн. Чылдың бирги чартыында эът аймаан фонд өзүгээр 40,4 тонналы садар турган, херек кырында сатканы—41 тонна, курлаг сүттү алыр турганы 3,7, херек кырында алганы — 4,3 тонна.

ААС-КЕЖИИ— АЖЫ-ТӨЛДЕ, АЖЫЛ-ИШТЕ

Кылаң кара суглуг бичии хемчегештн кешкеш, өрү углаптывыс. Элээн чоруп орувуста, озалаш чаңгыс хараган ортында бичии уруглар чаштынып чыдырлар: садык назылыг, чамдыызы ченегеш, шуптузу кызыл-даваң, хүн кеэрээнга карактыр додуруп калтылаан.

— Кайнаар баарыңар оол, уругларым?— дидим.

— Чок, аңаа ойнап тур бис — дээш, бирээзи кырынан дыргадыы. Ам кеэрүмге, хараган дезүнде сейзенек тиктеш, чаңында дашпаа чыскаал каан, «мал-маганы» ол болган боор.

— Аалыңар кайдал, уругларым?

Ол айтырыымга демги-ле уруг, улуу-ла ол турган боор, харыы бербейн, колу-биле хем өрү ойытты.

Кедээр, хаалар баарында, база үш-дөрт хире уруг кезүлдү. Чолаачы Дензүрүн Кара-оол, мени өскээр чартык-тырбазының аргазын дилээн хевирлиг, баш бүрүнгээр тейилбырлады:

— Минчейлерниң уруглары-дыр иймн. Ам баар валыыс ол, өглөр дүү кестүп келди, ажым.

Ийи өгге келдивис. Аалда база уруглар эмгежок. Биске үткүй үнүп келген улус-биле мендилешпишаан, ойнаан уруглерны дургаар көрүп чорүй айтырдым:

— Чүнү өстүрүп тур силер, хөй бе, азы уруг-дарыг бе?

— Кайызын-даа өстүрүп турар улус бис иймн — дээш, өлүң ээзи Делгермаа өөрүшкүлүг хүлүмзурду. — Бо ийи өгнүң уруглары мындаа үжен ажыл турду. Ам, харын, чамдыызы пионер лагери, өскелери совхозка дузалажып чоруан болгаш, чээрби хире киижи арткан. Чайын ыңдыг ышкажыл: мээң-даа дүүмелерым, Белек-оолдуң-даа дүүмелеры өөрүк өгээргө дедыксын, ам чемге семирзинге дээш, хамык уруглерын маңаа эккеп кааптар. Боларны база семиртир улус-тур бис.

Хөй уруглуг улус черле чугаажыр, хөглүг болгаш ажылгыр дээрзин шагдан-на эскерип келген иен. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хоочуун хойнгузу, Маадыр-не Делгермаа Шоюңовна Минчей база ындыглерниң бирээзи. Оон-ңай хөй уруглуг кижилер эвээш уруглуг чежиттерниң-дан өнүзүк кестүр. Эр кижи бээрн ыңдыг. Делгермааның ерын-шырайы, шинчеңгири, черле ниити будуңу бнезинне хевээр болду. Чүге ыңдыын айтыырарымга, өруут-дарыг, мал-маган өстүрер дээш кырыыр чай чок ийнө» деп баштактеңды.

Делгермаа Шоюңовна биле Белек-оол Магаренэзевич Минчейлер совхозтуң хөөн малдаарынга, шынап-ла, күжүн харамнаммаанар. Олар ам үшкү бөш чылды улаштыр чедиишкиннинг доозуп турарлар. Чамдык чылдарда көргүзүглер хөомай болзажок, хөй кезиниинң түңнелдерн эки болганындан, ог-бүленнң ниити бөш чылдарда планныг онаалдаларга болгаш социалистиг күлээлгелери чогумналыг боттанып келген. Совхоз чүс баш хойга онаштыр дөңгүп-ле 37 хураган доруктурган чылда — 1984 чылда —безин олар чүстен 80 хураганны өстүрүп алганнар. Ынчангы хөө, арта кырган-дижөң турган, оларны эртөөн чейим күрүнеге дужаткан. Ооң мурнунда бо талазы-биле көргүзүг — 102 хураган! А бөш чылдың башгайгызында 96 хураганны чүс хойдан доруктурган. Ону бодаарга, совхозтуң хөөнүң базым өстүрерингге ог-бүленнң кииргеи үлүг ээзээ эвес. Дүк будуреринге база-ла ындыг.

— Хөй уругларны ашкарер-чемгереринден, ажаал, хелеереринден эгелээш, өөредирингге, киижизидерингге болгаш өгээл-башгаларга чедир ажыл, мен бодаарымга, үгдүнмес чүве-ле-дир. Ол хире-де кол деалгаларны күүседирингге — хөй малдаарынга болгаш хөй-ниити ажылы ыыгырынга — канчап четтигип, харын, мурнакчыларның одуругунда чорүп турар силер, Делгермаа Шоюңовна?

— Өг-бүленнң-дее, ниити-нинң-дее ажылынга, ылаңгыя ээзилдирингге кадырган болгаш ол талазы-биле ажылгакчылардан хомудаа чаңгыс-дее кирбээн.

Кажнарның бүгү хемнерлерни болгаш оортан кылган кылыгларны аңаа кадырып болур, ооң кадында кылын хемчээлдиг чүүлдерниң казар камызы үш катап улгатkан. Делгермаа кадырар чаа аргазы ажыглаан кижирем ээзээ эвес нефть продуктуларын камнап алыр аргазы бээр болгаш металлургтарның күш-ажыл байдалдарын эккиндер.

ЧУРУКТА: инженерлер А. Рыков биле В. Егошин олар лабораториянның шенелде участогунда демир кадырар холукааны белеткеп турарлы. Ону моортан чүрттүң аңгыжаңгы заводтарынче чорудар.

Э. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Ынчалза-даа ажыг-арыкыл-ла чок болур болза, кандыг-даа бергелерни алып болур. Бис хүүгүүстә, уруг-дарыывыстың ачызында, улуг бергелерге таварылгадывыс. Уругларывыстың нөөзээн, дузаазогаа ажык.

Шынап-ла, бо өгнүң уруглерының кылбас-түптес ажылы чок. Алдыгы классче шилчээн Алдын-кыс биле сескн классчы Аян совхозтуң хөөнүң кыргылдазынга ажылдаан, ооң улаштыр мал чемниң белеткелинге киргеи. А госку классчы Ноябрине школачыларның хөй семиртир түскай бригадазында хөй кадарып турар. Школа дооскем Тамаразы дораан-не садикте ажылдай берген. Айлап, ооң мурнунда школа дооскаш, Тоора-Хемде уруглар садигинде киижизидикчилеп турар. Айдың школага чолаачылаар эрге чедип алгаш, ам совхозта септекчилеп турар. Слова чолаачылаан, өглөнген, ам ийи уруглуг. Ол чээрби үш хар чаа ажыл чоруур-даа болза, ажыл-ишке кызымаа-биле Тыва АССР-ниң Дээдн Совединиң депутадынга соңгуттурган Делгермаа боду Чырганды кедээ Советтиң депутады. Мыз бо дөртку классчы Ояча биле ийнги классчы Артыш безин кады суглаан, өглөе ыяш киирген, аяк чугган турар: ада-незинге-дее айыпаттырбас, боттары эки турааы-биле. Пат-ла чанчыгып калганнар.

Белек-оол биле Делгермаанның кайызының-даа кады төрээннери хөй. Оларның шупгузу ажылынга харыысалгелиг, үндүлүг база хөй уруглуг. Белек-оолдуң ийи дүүмазы хойжу. Делгермаанның Кызылда башкы Өнермаа угбазы Тыва АССР-ниң Дээдн Совединиң депутады чораан. Оолдарны саналеэвис, Делгермаа беш угбашкының бирээзи. Ол угбашкыларның уругларының саны ваттыыгыр бо чылдың июньда 35 болган, 35-киэи — О. Шынаевада башкы, 1979 чылда өглөнген Санаймаанның дөртку оглу оол. Делгермаанның бир дүүмазы школа повары Өпеймаа база Маадыр-не. Ынчангаш чайгы үеде малчын өгге уруглерның хөй болуп тураарының ужуру ындыг.

— Уруглар чыглып келгеңде эң бичии дөрт-беш хирезин орун кырынга чыттырган, өскелерни дерден эгелээш, өгнүң ол-бо талаларынга хойгаштырып көөр улус бис — дээп, Белек-оол мээң айтырыымга харыылап ор.

— А боттарыңар каза удуур силер?

— Дөштың хоюзус бар болгай, ооң чаңынга хонар бис, дең хаазында оътнарер дээш аан.

Хөй уруглар бот-боттарынга дузалажыр, ынчангаш ажылга чаңчыгыычал. Минчейлер чүгле эртеи, уруглары удуп чыдырда чем кылыр, а өске үе-де уруглары чем кылыр. Черле ынчаш хап чүүр, инек саар, ыяштаар болгаш дөрөмнерынга чедир оварның биябес ажылы чок. Биябээн чүүлдерин ада-незинден айтырып алыр, бот-боттарын дезекпир, оттуучур, детинкер. Ийи-чаңгыс уруглар ындыг эвес болгай.

— Бис дөрт чүс хойну чаңгыс ог кадарып чор бис. Мен — улуг, а кадай — дузалаачы кадарчы. Ынчангаш алыр ажашевыс өөреленнинг эвес. Ооң кырынга план күүселдезн болгаш планны ажыр күүсеткени дээш немелде төлевирлер база бер. Сакманчылаан, мал чемн белеткээш, база алыр бис. Уругларывыс чайын хөй кыргылдазынга, сиген белеткелинге, будурүлге бригадазынга болгаш ескедее черлерге ажылдап алган ашшазын база эккээрлер. Уруглар дээш күрүне база ажыра берип турар — дээп, уруглерның идик-хеп болгаш аъш-чем хандырылгазының дугайын айтыреримге, Белек-оол, Магаренэзевич тайылбырлаар.

Шынап-ла, ол хире хөреңги бо ог-бүлеге. сенап көөрүүскеге, чедер болгаш артар болду. Ооң ыңай школачы уруглар күрүненнң долу хандырылгазында. Садык хевээжнн, пионер лагеринче путёвка ертээ чинглелдиг, өөредилге номнары хелес. Бо бүгү-биле чергелештир күрүне эзлчегглиг шөлээжн база берип турар. Чаңгыс-ла хереадамчыг чүве, ук хойну ог-бүленнң ажылының амгы байдалы-биле алырга, ол шөлээлерни четче ажыглаап шыдаваазы. Хойну бригада эзлчеглиг кадат аргазы-биле ажылдап турган болза, айтырыг өскө турар иймн. А Белек-оол өске киижге турунук бодунуң уруг-дарыынга безин хөөн кадартпас, кадайынга безин чүгле боду чай чок болган таварылгада кедартыр. Ынчангаш ол база шөлээжнн долу ажыглап шыдаваан турар. Мындыг байдал чаңгыс бо ог-бүледе эвес.

Малчыннарның амидыралы, ылаңгыя хандырылгазы моон соңгаар улам экижээр. Кодам бүрүзү телефоннуг болур уе база келир. А амдыызында, амыдырал кайгамчык чаартыларны чедил алган-даа болза, коммут дүрген шиитпирээр ужуралыг бергелер бо-ла таварыышкылаар. Киижи боду туруштуг, тывынгыр болгаш хөй-аттыг эвес болза, оларны ажып эртери берге. Ол дугайында чугааны база бо ог-бүледен дыңнадым.

Эртөөн чылдың августуң төөчүзүнде Делгермаанның бөжүүр хонуу чоокшулап келгеи. Малчыннар күзелгеп эгелээн боорга, аалды көжүрүп, ажы-төлдү чедирижип каан, ооң соонда эмнинге чыдарын шиитпирээн. Чогум кеш экн болген. Көжүрүшкен улус өгнүң тиктнп каан, суурже чорупкан. Школачы уруглары база, өөреннр уе келген. Аалга, баштай кешкен чаңгыс өгге, Делгермаа биле Белек-оол чаа уруглары-биле өртөөн.

Дуне када, кеште машинага сиягиткенинден-не болган боор, хемертен Делгермаанның эъди аараам. Белек-оол ертерге турген аъдын экеп, ону эзертеп турда, неинң байдалы дүүренчиг апарган болгаш чоотуурткаары дам берген:

— Орук ырак, сени маган четтиклес мен. Бичии ооңурген ал, ооң дүү алтере киитинде...

— Он-он, чүс-чүс хойну төрүдүп ап чрдум. Ол ажыл мөңээ аңаа чем болген. А киижи божударынга чаңгыс-ла катеп таварыштым, берге-ле чорду. Бо-ла болгай, мени деиндеткен күлүтүр — дээш, Белек-оол дерде атпаннады безын турган уруум чаптады.

Шаг-шаандан бээр чаңчыл ындыг: киижи бүрүзү бодунуң хинин кескен киижи-биле төрел болур. Хин-аъа деп сас ооң тывылган. Эң-не бушнныт ұзнин —Хин-аъа ол. А Белек-оол бодунуң онгу уруунуң — аъазынга «Маадыр-не» деп хүндүүлүг атты берген Аянның — Хин-аъазы болгаш. Бо ковар таварылганың чогумналыг болганынга Делгермаа өөрүп чоруур. Аъа киижге ооң артык чүве турбас: аас-кежии — ажы-төлде, аас-кежии — ажыл-иште! Бо бедүүн ог-бүледе ол четчир.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Кыа-Хем районуун «Совет Тыва» совхозунуң Чүрек-Доргүлде сероводортуг аржаанының турар черин онзагай чараш, чурумалдыг. Кырлаң-кырлаң даглардыг өскеден агып чыдар аржаанга бо чайын сезон санында-ла 200 ажыг кижи дыштанган. Анаа аминеп, дыштаныры ам-даа үргүлчүлеп турар.

Ооң чанында чурттаар, чемненир, ойнаар черлерин тазырыглыг кылдыр дерип кылган. Дыштанакчыларга ажылагый улуг-улуг майгыннарны база берген. Анаа конвертерни чоп көрүп, лекцияларны, беседаларны дыннап турар. Совхозта ажыткан хымыс феназының хымызын база сорып турар. Иштиг кааспа-дерилгелиг, арыг-сеңг оруумалдыг улуг ак өгүү ында тиксеп. Маңаа келген улус кадыкшылын быжыглап, ойнап-хөглеп алгаш, ам омак-сергек чанып турар.

ЧУРУКТАРДА: Чүрек-Доргүн аржаанының чурумалдары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

КЕЗЭЭДЕ-ЛЕ ОРУКТА

Анатолий Федоровыч Емельянов Красноярск крайга төрүттүнген. Ол — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи. Анатолий Федорович 1951 чылда Москва университединиң философия факультединиң коңчуг эки доозукаш, аспирантураға өөренип чораан. Ол каддағы шүлүкчү Светлана Козлова-биле Тывага келгеш, ол-ла олчаан Кызыл хоорайга чурттап артканнар. Ол ам республиканың «Билиг» никитилелиниң баштаар черинде даргазының орлакчызы.

А. Ф. Емельянов шүлүктер болгаш тоожулар номнарын Тывага база Москвага үндүрүглээзин. Тываның улустуң чогаалчызы Сергей Пюрбюүнүң «Чечек» деп шүлүглелин орус дыйче очулдурган.

Журналист, шүлүкчү, очулдурукчу Анатолий Федорович Емельяновтуң чогаалдарының араазында «Кезээде-ле орукта» деп шүлүү кескү черни эзлеп турар. Ооң кол маадыры партия ажылдакчызы, эрес-шүдүргү тыва херээжен удуртукчу мурнуу зоонаның бир районунда ам-даа ажылдап, чурттап чоруур.

Кезээде-ле Ленинниң,
Партияның солдады боор.
Херии-херии оруктарны
Базып эртип келдиниг-даа!—

дээн одуруглар чүгле чогаалдың маадырынга эвес, харын авторуун бодунга база хамаарыжыр. А. Ф. Емельянов назынының алдан чылдарының үжениин Тываның уран чүүлүнге болгаш литературазынга бараалгатпышаан, «кезээде-ле орукка» чоруп келген кижилерниң бирээзин. Ооң очулгаларындан С. Пюрбюүнүң «Чечек» деп улуг хемчээлдиг шүлүглелиин адаарге-ле четчир.

Бо удаада А. Емельянов республиканың «Билиг» никитилел организациязының шугуму-биле Өвүр районнуң лекторларынга семинарны эрттирип, чон ортузунга лекция пропагандазын сайзырадыр-гайжыдарының дугайында солун лекцияны номчуп, «Билиг» никитилелиниң район организациязының ажылынга боттуг дузалы чедирген.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кижидизи районнуң төлүктекен библиотеказының ажылдакчылары-биле кады А. Ф. Емельяновтуң төрүттүнген хүнүнге болгаш ажылынга турааскаткан ужуражылгаларны «Коммунизмче оруктың» совхозтуң Бора-Шөй бригадазының малчыннарынга, сигенчилериинге, ында орук кылып турар ажылчыннарга, район төвүнге организастап эрттирген. Аңаа СЭКП обкомунуң лектору В. Ф. Чадамба делегей чурт иштининг байдалының дугайында лекция кылган болгаш бо үүлдүң автору шүлүктерин номчаан. Шүлүкчү А. Емельянов Өвүрнүң оруксептелге тудуг участогунуң чээрби ажыг кижиден тургустунган найырадыг коллективиниң база районда алдарлаан комсомолчу хойжу ог-бүле Колхоз-оол биле Светлана Монгуштерниң ажыл-амыдыралы-биле чоок танышкан, оорган чамдык чогаадыкчы, солун бодаңдарны тыпкан. Шүлүкчү чораан чер бүрүзүнгеле бодунуң чогаалдарын номчуп, чогаадыкчы планнарын чугаалап чораан. Ооң кодээ мөчүлерге, республиканың болгаш Өвүрнүң сураглыг кижилериниң турааскаткан шүлүктерин дыннакчылар сонуургаан.

А. Емельянов бодунуң чогаадыкчы ажылынган ангыда, республиканың чогаалчыларының чоокта чаа болуп эрткен туралыынң дугайын чыыдыганнарга дыннаткаш, тыва чогаалчыларның шүлүкчүлериниң, ооң иштинде Өвүрде ажылдап, чурттап турар өнүяк авторларның чогаадыкчы озуңдезинге, хууда үлегерингге негелдеми күштелдирерин демдеглээн.

М. САЛЧАК.

* * *

Анатолий ЕМЕЛЬЯНОВ

Делгем чараш октяргайны,
Дээрде костур чырык хүнүү,
Күмүү-сайны, үрезинни
Кусинактаптар сагыштыг мен.
Кара чаңгыс үрезинден
Кайгамчыктыг чуртталгамнын
Дамырлары дамылдатташ,
Дагыларын күзээр-дир мен.
Сагыжымның кезек чамдыы
Чараш чуруя хөзээ-даа боор.
Сарыныалдың хөөмү-даа
боор.
Чалбыраштың изин-даа
боор.
Чайнаан херел чырыы-даа
боор,
Чаагай чолдуң сүзүү-даа
боор.
Чүгүрүшкен сылдыстар дег,
Шүлүктерим оюур болзун...
Аксым-кежин, өлбес адым
Арат чонга барааллатсын.

* * *

Даглар болгаш хөлдүларже
Таптап көргеш, ооңуургаар
мен.
Хөөнүм чайгаар чымчаш
кыныыр
Кошкен будуу дээрден
ыраар.
Төрээн Тывам! Сени өөрге,
Төрээн мем келгенизг-дир.
Артык сөстү чугаалавайн.
Аваам мени ошкадынгыз-дыр.

М. КЕНИН-ЛОПСАН очулдуртан.

АЧЫЛЫГ-ЛА ЭМЧИЛЕРНИ

Бистиң аваавыс Кызыл Моңгушевна хенертен авараш, дыка бергедеп турда, эмчиниң дүрген дуза чедирер станциязындан бажынче чалаага кылырывыска, эмчи Зоя Сагаан-оол удаткан чок чедип келдим. Чалаткан эмчивис аваамны алаан шинчип көргеш, эмчиге чыдып эмнедир болза эки-дир дээш Чаа Чаа-Хөл эмнелгезинде чыдып эмнээр салбырже алгаш барган.

Эриг баарлыг иевистиң уруглары бистер аваавыстың чыдып эмнедип турган эмнелгезинге үргүлчү барып, ооң кадыынын байдалын эмнеп турар эмчилериниден айтырып, оларнын арга-сүмезин дыннап, аваавыска ужуражып, вал-оранывыста амыдырал-чурттагавыстың сонуургадын турган бис. Бүүнүң эмчилериниң кызымак ажылының ачызында аваавыс кан кадык боон сегээш, аалында чанып келген.

Аваавыстың кан кадык кылдыр эмнеп, боттарының билиин болгаш арга-дүржүлгазын харам чокка чоокуп кадыы дээш бараалгадып чоруур эмчилер Алдын-оол Мандыкович Моңгушка, Лидия Шуружуковна Даржайга улуу-биле өөрүп четтиргенивисти илередип, оларның бүүнүг ажылынгче моон сонгаар-даа улуг чедишкинилерни күседивис.

З МААДЫ.

КЫЗЫМАА-БИЛЕ

Кызылдың кооперация училишезин доозкан сөөнда, Серенмаа Аизайның куш-ажылчы базымы Нарын суурда магазинге эгелээн. Аъш-чем магазинниге ажылдап тура, ооң эргелекчизи хоочуң садыгны Валентина Кыргысовна Лахованың дүржүлгазындан садыгларының аргаларын шинчээдип алган. Серенмаанын кызымаа ажыл-ишке каступ келген. Райпо баштаар черге удаваанда оны Мөрен суурда хөлүшкак баразиннар магазинниң эргелекчилээри-биле чоруткан. Ооң бөөр ол бо дүннерге чедир ында садыгжылавышаан, ажылынга эки дыртып турар.

Партияның ээлчеглиг съездиниң төлептиг үткүүр дээш чарыш райпоюң магазинниериниң, тус-тус бригадаларының арасында калбарган. Кооператорлар аңаа тус-туста ядепкейлиг киржип турар. С. С. Аизайның эргелекчилээзин магазин база социалистиг чарышта киржип турар. Бо чылдың эрткен айларында көдээ садыгжылар эки ажылдаан, баразы саарылгазының планныг онаалдазы ай санында күүсеттиниң келген. Магазинге кирип келирге, бараанаарны делген салгавы көрүштүр. Садыгжының булуңундан садыы алыкчылар илан күүселдезиниң канчаар чоруп турарын билип ап болур. Садып алыкчыларның чагыларын бижиир дептерни сонуургап көөр болзунарза, оларнын дүжүнде «күүсеттингем» дээш бижилгелериң көрүп болур силер. Ындыг демдеглелдерни Серенмаа Самбуевна доктаамал кылып турар. Ажылынга кызымак, чоңуңга дыннакчыр болурга, суурнуң чурттакчылары садыгжының хүндүзүүр.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.
Эрзин район.

КУРСТАРЖЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва автотранс» каттыжышкынның өөредилге-курстар комбинады «ВС» категориянның чолаачылар курстарынга үдезини националдың хамаатыларын чалап турар. Боттарының болгаш совхозтарның, көдээ ажыл-агыйның өске-дээ организацияларының күсели-биле өөренир болгаш кичээлдерни тыва дылга чоруур. Өөренирининг хуусазы 5 ай. Кичээлдер ам эгелей берген.

Комбинаттың адрези: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчу, бажын № 113-А, телефону 2-34-94.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ

20 Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Школьные годы» ансамбльдиң концерти. 9.40 — «Свет жизни». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.10 — Реджестанның ырлары болгаш танцылары (Индия). 10.40 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 11.30 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телеэвденне студиязының док. фильмнери «Влас Егорович и его лошади», «Чирчик». 15.15 — «Маяковскиң бистиң-биле». 16.10 — А. Меликов, № 2 симфония. ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң Күрүненниң симфония оркестри күүседир. 16.45 — УССР-ниң көдээ ажылдагыының алдарлыг ажылдакчызы Н. Н. Добровольский-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.25 — Буратиноның делгелгези. 17.55—Грузиң ССР-ниң улустуң артизи Э. Вирсаладзениң концерти (фортепиано). 18.30 —«Залив здоровья». Док. телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Образцова ырлаар. 19.30 — Бистиң садыыс. 20.30—«Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 6-гы сериязы.. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Встречи с Аркадием Райкиным». Телефильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эренги гимнастика. 8.20 — «Будильник». 8.50 — «...Настоящая фамилия не установлена». Док. фильмниң баштайгы көргүүзү. 9.10 —Эртем болгаш амыдырал. 9.40 — Мультфильм. «Ну, погоди!». II-ги үндүрүлгези. 9.50 — Шыдырва школазы. 10.20 —Француз дыл. 10.50 — «Алексей Кравченко». Фильм-концерт. 11.50— Уруглларга фильм. «Путешествие достойных». 1-ги сериязы. 12.55— Телевиденниң Красноярск студиязының программазы. 13.45 — «Москвеның музыкалыг бажынналары. «Малая Молчановкага Арсеньевага». 15.05 — 15.10— Медээлер.

18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Тыва АССР-ниң телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле Күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 18.45—«Созвучие». Телефильм. 19.05 — «Азия тевү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы 27 декада». Дамчыдылгага СЭКП Барлын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурсат киржир, «Чечек». «Чонга ачы-дуза чедирилгези. Кызылдың № 1 парикмахерскаазының мастери Р. А. Базырның чугаазы. Медээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Часы с кукушкой». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң танцыларының үлегерлиг күрүне ансамбли концерти. 22.30 —23.25 — «Золотой плес». Док. телефильм.

21. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Ну, погоди!», 12 болгаш 13-кү үндүрүлгези. 9.15 — «Төрээн аялгалар». 9.45 — «Аян-чоруукчулар клубу». 10.45 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 11.35—11.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Бөш чыл кижи бүрүзүнүң хөрээ». Док. фильмнер: «Эксперимент. Поиски и проблемы». «Идущие впереди». 15.15 — Музыканың болгаш ырның молдава «Миорица» ансамбли концерти. 15.45 — «Дайынчы чеш назын». В. Панованың чогаалдары-биле. 16.40 — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Климов ойнаар (скрипка). 17.10—Бүгүдеге стадион. 17.40 — «Русская пшеница». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер: «На лесной тропе», «Последний зверь», «Да здравствует природа». 19.30 — Тайбың болгаш аныяктар. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35 — Джаз панорамазы. 22.45 — 23.05 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Т. Вольская ойнаар (домра). 8.40 — «Адрес известен». Док. телефильм. 9.10 — «Хөглүг старттар». 9.55 — Римма Ибрагимова ырлаар. 10.20 — «Сээң Ленинчи библиотекаң». В. И. Ленин —«Совет эрге-чагырганың эзлчегиниң ырлары. 10.45 —Бөгүн делегейде. 11.00 — «Үе». 11.35 — Киножурнал. 11.45 — Немец дыл. 12.05 — Уруглларга фильм. «Путешествие достойных». 2-ги сериязы. 12.50 — Свердловск хоорайның уругларның хореографтыг «Улыбка» ансамбли оюн көргүзүү. 13.15 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.45 — Амгы үениң совет театры. 15.00—15.05 —Медээлер.

18.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—«Сылдысчыгаш». Тес-Хем районнуң школачыларының күш-ажылчы улдуму. 18.35 — Уруглларга фильм. 19.05— Телемедээлер. 19.15 — «Азия тевү». Программада: «Мал чемниң белеткелиниң түн демдеглелиң». «Бригада черээлери болгаш кожа ажылдап турарларның харылзаалары». Экономиктиг допчулел. Медээлер. 19.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Зеркальце». 20.15— «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.50 — «Пущино на Оке». Док. телефильм. 21.00— «Үе». 21.35 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Плотников. 22.35— 00.20 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Жальгирис» — «Днепр». Вильнюстан дамчыдылга.

22. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.45 — «Дочь Якутии». РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаадыкчы ажылынын дугайында фильм-концерт. 9.35 —«Дириг амытаннарның амыдыралы». 10.35 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 11.25 — 11.30 —Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «ЭВМ на службе информации». Эртем-нептерелдиг фильмниң баштайгы көргүзүүр. 14.50 — Поэзия. Тарас Шевченко. 15.25— Орган музыказының концерти. И. С. Баштың чогаалдары. 16.20—«... Он алдыдан болгаш оон улуг мазы». 17.05 — Румынияның национал байурлалынга. Румын телевиденниң программазы. 18.00 — «Аграр-үлетпүр комплекс. Айтырыглар болгаш перспективалар». 3-кү дамчыдылга. 18.30 — «Звездные годы конструктора Бабакина». Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Кижи болгаш хөөлүү». 19.30 — «Маньчжурия. Август 45-и». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.05 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм 8-ки сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Поэзияның интернационалдыг ыяжээзи. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Эртенги гимнастика. 8.20 — «Флоричата». Док. фильм. 8.40 — «Бистиң-биле кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 9.40 — Испан дыл. 10.10 — Узбекистанның уран чүүл коллективиниң концерти. 10.35 — Т. Кузовлева — «Дириг суг». Автор номчуур. 10.55 — «Заходите — заходите». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.25 — «Как Ивэшушка-дурачок за чудом ходил»: Субтитрлиг уран-чечен фильм. 12.45 — Н. Шаховский ойнаар (виолончель). 13.00 — Драматургия болгаш театр. «Я, Бомарше». 2-ги дамчыдылга. 14.00 — «Мээң профессиям— иник даараакчыдыр». 14.30 — «Радуга» деп улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. «Мали ырларның сылдыстары». 14.50 — 14.55 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Реформаның оруктарында». Өөредилге чылының будуүзүнде республиканың школалары. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы 27 декада». Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунун даргазы Д. С. Куулар дамчыдылгага киржир. «Хоойлу болгаш хүлээлге». Тыва АССР-ниң Дээдги судунуң кежигүнү С. Х. Монгуштуң беседазы. Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пчёлка Жу-Жу». 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 — «Поднять паруса». Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — 23.05 — «Запасной вариант». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (Румыния).

23. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — УССР-ниң көдээ ажыл-агыйның алдарлыг ажылдакчызы Н. Н. Добровольский-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.35 — М. Теодоракис. Ыр кезээде чон-биле. 10.25— «Дом, в котором хранят идеи». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.45 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 8-ки сериязы. 11.35 — 11.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистерже. Док. телефильмнер: «Секретарь горкома», «Устремленне в глубину». 15.30 — Орус чугаа. 16.05 — «Москва чоогунун көдээзинин бөгүнгү болгаш дыгартагы хүүгү. 16.35 — Уруглларга фильм. «Всадники над городом». Уран-чечен фильм. 17.45 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.15 —В. Агапкинниң чогаадыларындан концерт. 18.30 — «Градус падения». Эртем-нептерелдиг фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кодришоруул» ансамбльдиң концерти (РСР). 19.30 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.00 — «Родео». Док. фильм. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 9-ку сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35— «Москва. 1985 чылдың июль 27. Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалын ажыктаныының дугайында репортаж. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Уруглларның «Даугавиня» ансамбліниң концерти. 8.45 — «Запасной вариант». Уран-чечен телефильм. 10.10— Бистиң садыыс. 10.40 — Англы дыл. 11.10 — «Билиг— күш». Тележурнал. 11.55 — «Вот придет август». Уруглларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.00 — Драматургия болгаш театр. «Я, Бомарше». 2-ги дамчыдылга. 14.10 — «Сюита для четырех труб». Фильм-концерт. 14.40— Өрт шеригленнинг дузалал спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 15.10 — 15.15 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглларга фильм. 19.00 — «Азия тевү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — телептиг ужуражышкыны, Шахтёрлар хүнүнге. «Мал чемни белеткелиниң түн демдеглелиң, «Чаа өөредилге чылының будуүзүндө». Рейд. Медээлер. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Замок ягунов». 1-ги дамчыдылга. 20.15 — Москваның күрүне консерваториязының камерлиг оркестри ойнаар. 20.40 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — «Свадьба старшего брата». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

24. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Мой теплый дом» (Баку). «Ажыл-ийи» биле алдар» деп болуктен. 9.25— «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 9-ку сериязы. 10.15 — Эки шыырлыг бараанарны көйүү. 10.45 — «Москвичка». Телеклуб. 12.05 —Үнүштер аймаа. 12.50 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.20 — «Радуга» деп улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның VI бүгү-делегей фестивалы. «Бала Миллер приглашает» (Нигерия). 13.50 — Бөгүн делегейде. 14.05 — «Паруса». Уран-чечен телефильм 1-ги сериязы. 15.10 — «Билдингирдее болза, элдептиг». 16.10 — «Эмилия Москвитина ойнаар» (арфа). 16.25 — Политиктиг тайылбырлаачы А. З. Иващенконуң беседазы. 16.55 — Мультфильмнер: «Старые знакомые», «Палка-выручалка». 17.40 —Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.10 — «Ак секилдиң хоойлузу-билее». Телешниниң баштайгы көргүзүү. 1 болгаш 2-ги сериязы. Автору — А. Сахним. 21.00 — «Үе». 21.30 — Эстрада концерти. Аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржикчилериниң оюн көргүзүү. 22.30 — «Час потехи». Док. фильм. 22.50—00.45 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы. Минскиден дамчыдылга. Чапсарда «Бир эвес кадык болуксазыңза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазыңза. (Куш-культуржуга суме). 8.30 — Орус улустуң «Баян» оркестриниң удегези-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Рожков (допшуулуур) ойнаар. 9.00 — Музейлер болгаш дедегелге залдарындан. Калуганың уран чуруулга музейи. 9.30 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.00 —Армян телевиденниң программазы. 11.20 — «Завтра начинается сегодня». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги болгаш 2-ги сериязы. 13.40— Черде, дээрде болгаш далайда. 14.10 —«Сыбрыз» вокал-инструменталдыг ансамбльдиң оюну. 14.40 —Суг-ыяжа спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 15.10 — «Я слуку на границе». Уран-чечен фильм. 16.30 —«Аян-чоруукчулар клубу». 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 — «Сан-Винсентеге эстрада ырларының фестивалынга». 19.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Ирландияның шилиндек командазы — Бразилияның шилиндек командазы. Минскиден дамчыдылга.

25. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —«Зарядкаже чыскавальыңар!». 8.55 — Шахтёрлар хүнүнге. «Хозяева рудной горы», «Уголь и бронза» Мизаила Чиха». Док. фильмнер. 9.40 — «Спортлотонуң» 34-кү тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мең». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35— Көдээниң ажылчыннарынга дамчыдылга. 13.35 —«Музыкалын киноск». 14.05 — «Аян-чоруукчулар клубу». 15.05 — «Паруса». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.10 — Бөгүн— Шахтёрлар хүнүнге. 16.50 —Шахтёрлар хүнүнге. Концерт. 17.40 —«Сказки для больших и маленьких». Мультфильм. 18.00— Делегей панорамазы. 18.45 — П. И. Чайковскийниң бүгү симфонизлары. № 4 симфония. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Светлановтуң удуртулгазы-биле Күрүненниң симфониктиг үлегерлиг оркестри күүседир. 19.45 — Москва. 1985 чылдың август 3. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын хаттанының дугайында репортаж. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Экии, ооңуң!». Роза Рымбаевадың болгаш Орлин Горановтуң киржилгези-биле Казак болгаш Болгар телевиденниеңниң музыкалыг программазы. 22.30—22.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскавальыңар!. 8.15 —Чүрүк бүрүзүнде —зун. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.30 — Көдээниң архитектуразы. 10.00 — «Мелодии Вангэ». Док. телефильм. 10.15 — И. Брамстың чогаадыларындан концерт. 11.05 —«В начале марта». Док. телефильм. 11.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.35 — «Байырлыг чай». Школачыларга концерт. Литва ССР-ниң улустуң артизи Г. Кукойте ырлаар. 13.35 —«Кымның кудумчузунда байырлаалыңар!». 14.25 —«Ракушка», «Пляюх и Плих», «Три медведя», «Лесное приключение». Мультфильмнер. 15.00 —«Эмне узун күчү». «Чыладың уелериң» деп бөлүктен музыкалыг эстрада дамчыдылга. 16.05 — Таңбың болгаш аныяктар. 16.40 —«Д' Артаньян и три мушкетёра». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 17.50 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга. 18.10 — Ленинни шенналарның лауреаттарны — шылгеңнеп совет композиторлар. Д. Кабалевский — «Төрээн чер дугайында». Уруглар хорунга болгаш симфониктиг оркестрге кантата. 18.45 — Сугныжа спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 19.15 — «Давай подумаем». Док. телефильм. 19.40 —А. Скрябинниң болгаш С. Разманиновтуң фортепианого чогаадылары. РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Берзон күүседир. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «В лесной чаше». 1-ги кезээ. 20.15—«Өөнүктерниң ярын-шыырайы». 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 —«Куда он денется». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААЙ

Бүгүн республикага шөкар буруттаар. Чазы чагбас. Соңгу-барыын чүдеп хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне 7—12 градус, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 17—22 градус чылыыр.

Кызылга чагбас, соңгу-барыын чүдеп хаттың дургени секундада 5—10 метр. Дүне 8—10 градус, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

Кино

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тайна золотой горы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 10.00, 13.20, «Арабские приключения» 11.30, 14.40, «Милый друг» 16.30, 18.30, 20.30 шектерде.

«ВОСТОК»: «Ты мне, я тебе» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шектерде.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Нет повести печальнее» 15.00, 17.00, 19.00 шектерде.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сыновья Большой Медведицы» 18.00, 20.00 шектерде.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажын № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлаачыларының 2-35-24, 2-35-6' харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47 «корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун «елбей» барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3103.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС 00164.

Тувинский
ордена Ленина
БИБЛИОТЕКА
им. Пушкина

Бүгү чуртталның пролетарилери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (12894) | 1985 чылдың август 21, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копей.

Совет - көрей найырал неделязы доозулган

НАЙЫРАЛ УЛАМ БЫЖЫГАР

ССРЭ биле Көрей Улус-Демократтыг Республиканың аразында найырал болган бүгү талалыг кады ажылдажылга өдарның улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүүшкек, социалистиг дем каттыжыгазының чангыс эвиниң болган сыры каттыжышкынының херээнге баргаш болуп турар. Ону бистиң чуртувуска август 19-та доозулган совет-көрей найырал неделязының үезинде демдеглээн. Көрейни хостанының 40 чылынга ону турасказаткан.

Неделя иштинде янзы-бүрү хөрөйлерге хөй-ниитиниң хуралдары, кежээлери болган митингилер, фото-долгемелер, социалистиг тургузуушкунга көрей улустуң чөлүшкининериниң дугайында лекциялар болгулаан. Көрейни хостанының кыжикчилери-биле ужуражышкынар болган.

1945 чылдың август айның хүнеринде Совет Армия япон милитаризминиң шилиндек күштериниң удуланышкынын чылча шапкан, Көрейнин бурунгу черинге ур маңнаттынган хостаганы эккеп, чуртуун тоогузуне, ийи курунениң харылзааларын хөгжүдеринге чаа арыннарны ажытканы ССРЭ-ниң болган БУДР-ның улустарынга кезээ мөңгеде уттундурбас артын калыр деп, совет кижилер демдеглээн. Көрей улустуң төрээн чуртун тайбың демократтыг үндезинге, даштыкыдан каңгыг-даа толгаарлашкын чокка каттыштырар үезе демнеевинге совет кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазы неделя үезинде бага катап илередиттинген.

(СЭТА).

Шалыпчы ай чоруп тур

РЕСПУБЛИКАНЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Август 19-туң медээзи, хуу-биле

районнар	сиген	сенаж	витаминниг сиген долганы
Бай-Тайга	23	70	3
Мөңгүн-Тайга	36	—	—
Барыын-Хемчик	61	100	24
Өвүр	33	—	—
Сут-Хөл	40	68	—
Чөөн-Хемчик	58	14	42
Улуг-Хем	57	16	40
Танды	37	56	81
Бии-Хем	49	17	19
Тожу	23	—	—
Кара-Хем	55	65	46
Тес-Хем	37	83	—
Эрзин	61	37	—
Кызыл	40	151	47
Республиканың	42	53	45
1984 чылда турганы	29	60	48

Республиканың сиген белеткелиниң темпизи эртекен чылдыңдан шапкын чоруп турар-даа болза, сенаж болгаш витаминниг сиген белеткелиниң элээн саадап турар. Силос салыышкынының деңнели база эртекен чылдыңдан ыдуу. Сиген шөлдеринде оът-сиген-ниң үнгени эртекен чылдыңдан оранчок эки, ынчангаш ол саадаашкыннарны чүгле мал чөми белеткеечилериниң озал, даамай чоруу-биле тайылбырлап болур. Чамдык ажыл-агыйларда бо чылдың тараа өжээлдезы эгелээн, механизаторларның, чөлөөлларның күжү ынаар база чардыгар апаар. Ындыг болганда ажыл-агыйлар бо артган каш хонуктарда бүгү күштү мал чемнинң белеткелинче мөөнөп, бар-ла аргаларны ажыглаар ужурлуг.

Сиген белеткелин саададып турар Бай-Тайга, Тожу, Өвүр, сенаж салыышкынында азаадап турар Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның витаминниг сиген белеткээр планныг омаалдазын чүгле 3 хүү күүсеткен база-ла Бай-Тайганың ажыл-агыйлары ботгарының ажыльының темпизин шапкынчыдар ужурлуг.

БАЯН-КОЛДУҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Кидистем кылган чымчак чадыг дег ногаан шынаала дырбаашаар сөөртекен тракторлар бар чор. Дүргектер дег узунузун шөйлуп чоруткан сигенни олар болдуруп чорлар. Кызыл районнуң Баян-Колда «Х Улуг хурал» совхозунда мал чемнериниң белеткелиниң ниити хүүзүн бежеен ажыраарынга шалыпчы үлүүн киирген механизастаан звено ол болду.

Хой фермазының бо звенозу бо хүннерде социалистиг чарыштың мурнуу одурүүнде. Ында механизаторлардан Линшкын Санчат-оол, Геннадий Сат сигенни кезип белеткээринге кызымак болуп келген. Оларның звенозу дертен ажыг тонна сигенни сааттаан.

Кара-Булуң шынаазында чаагай үнген сигенни малчынарның звенолары база кезип, сааттап турар. Хойжулардан Михаил Хүрбээ, Аброк Дүрбүлек, Сенди-Хүүрек Биче-оол болгаш оон ескө-даа малчынар бедиткен социалистиг күлөөлөгелерни алгаш, амга чедир 38—40 тонна чедир сигенни белеткеп алганнар.

Ажыл-агыйга сенаж белеткээринге 180 ажыг кижи «Депкейлиг киришкен. Анда Баян-Кол кодээ Совет күүскомунуң ажылдакчылары, Зеленая, Набережная, Заречная кудумчуларның чурттакчылары киришкил, күжемишкинниг боягаш организастыт ажылдаам. Мал чемн сигеннерни кезер болгаш белеринге «Шолбана, «Аялга», «Енисей», «Хүнчүгеш» агитквартираларның үлүзү экн ажылдаанын демдеглээн, шаңналдарны тывысхан.

Совхозтуң мурнакчы малчыны Андрей Содунам белеткеп алган сигенни ыштаанда сааттап турар. Сенаж болгаш силос салып турар ажыл-ишчилериниң ортузунда шалыпчы айның чарыжының түңнелдерин доктаамал үндүрүп, шаңналдарны тыпсып турар. Ол ажыл-агый мал чемнериниң белеткелин сентябрь 3-те бүрүн доозар соруга салгаш, бүгү күштү шынаалларда мал чемнерин кезип, белеткээринче мөөнөзин.

ЧУРУКТА: Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң Кара-Булуң шынаазында кескен сигенни бөлдүрүп турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

КИШИНЕВ. Кагулдуң № 19 автобазазында В. Шынарунуң удуртказ автомобиль бригадазының чолаачылары дүжүт ажаалдазы өгелээнден бээр тараа хүлээп алыр пунктуларга чаа дүжүттүң тараазын даалгадан барык ийи катап хөйүү чедирген. Рейстерге хынамчалыг белеткел болгаш шак графигин чоп ажыглазының чолаачыларының чедишкинин хандырган. СЭКП-ниң XXVII съездиниң телеттир ужуражыр дээш социалистиг чарышка Молдавияның чолаачылары идепкейлиг киришпишаан, амгы сезонуун үезинде кодээ ажыл-агыйның беш миллион тонна чүзүтерин сөөртүүн шинитпирлээн.

ДОНДА РОСТОВ. Хоорайның демир-оруң станцизының ажылчыннары «Ростсельмаш» заводтуң будургени «Нива» деп маркалыг 320 комбайнарны республиканың болгаш чуртуун өскө-даа районнарының кодээ ажыл-ишчилеринге чөрүдүп берген.

КАЗАНЬ. Ямбурт-Елецтиң чүс километр газ дамчыдар шугумун Татарияның девискээринге тудуп дооскан. Республиканың барык бүгү девискээринге чаъстаашкынныг хүннер түрээ-даа «Татарнефтьпроводстрой» трестиң коллективи тудуг ажылдарын кылыр графиктиң чартык ай мурнай күүсеткен. Социалистиг Күш-ажылдың Маазыры И. Шайхутдиновтуң бригадазы социалистиг чарышка тиилекчи болган.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛГА КАМНАЛГА

Сөөлөөн бараанарны садыглаар ажылга Пензада 60 магазиннерни шилчиткен, оларның үлүүнге садыг шөлдериниң орта кезиниден хөй хамаарыкты турар. Сөөлөөн бараанарны садыглаар ажылче мурнунда шилчиткен үлетпур бараанарының дөрт магазиннери оларның санынга киирбээн, үш магазиннериниң садыг шөлү мун дөрбелчин метр. Сөөлөөн бараанарны садыглаар ажылче садыг черлерин шилчиткен ачызында магазиннерге 250 тонна будуктарны, пактарны болгаш хол чүүрүнге ажыглаар чүүлдерни чедирген.

Күш-ажылды механизастаарының болгаш бараан сайгарарының депшилгелиг технологизазының адырлар аразында программазын Пенза хоорайда кажаар күүседип турарының дугайында фактыларны РСФСР-ниң Садыг министерствозунга илеткелде демдеглээн. Ол программа республиканга ужур-дузалыг болгаш оны боттандыраргынга хөй хөреңгилерни киирген. Пензада садыг черлери болгаш оларга аъш-чем бараанарының ков берикчилери бараан сайгарарының депшилгелиг технологияларын калбаа-биле иептередиптин Россия Федерациязында хамыкты мурнап эгелээн. Бараанар сайгарылгазында депшилгелиг чаа чүүлдерни Липецк хоорайда база иептередип эгелээн.

Үлетпур болгаш аъш-чем бараанарының магазиннеринде хол-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй болуп турар. Ынчаарга хол-биле кылыр аар ажылдарны кызырарының аргазы —сөөлөөн бараанарны садыглаар ажылче магазиннерни шилчиндирп болуп турар. Бадууну-биле чугаалаарга, дуглуг демир контейнерлер кыдыр бараанарны сөөлөөлеры-дыр. Сөөлөөн бараанарны ындыг контейнерлерге будуруге черлери белеткеп болур.

Бараанарны сайгарарының депшилгелиг технологияларын Пензага бараанар сөөлөөрының белеткээр паркты тургузарындан эгелээн. Ындыг сөөлөөрның саны 9,12 мун кезек четкен. Ол дээрге, планныг даалгадан элээн хөй болган. Аъш-чем бараанарын сөөлөөрының төнчүдеринге хөй чүүлдерни хоорайга ыланган. Бо чылдың январь—июньде аъш-чемниң сөөлөөлөөн 18,3 тонна бараанарын Пензаның магазиннеринге чедирген. Ол дээрге, эрткен чылдың январь—июньда турганыдан ыракта хөй болуп турар. Күш-ажылды механизастаарының болгаш бараан сайгарылгазының депшилгелиг технологияларының программазын адырлар аайының программазы деп адаар. Бараанарны чорудуп бээр будурулгелериң ажылын дээштиг организастаары ол программаны боттандырарынга улуг ужур-дузалыг болур.

Адырлар аайының программазын чедишкинниг күүседиринге аргалар ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. РСФСР-ниң Кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министерствозунуң Пензада будурулгелерн чүгле 207 тонна сөөлөөлөөн картофельди болгаш ногоолаарны магазиннерге чорудуп берген. Ол дээрге пландан кордугенинден элээш болуп турар. Макаронну, хлебты болгаш хлеб-булка кылыгларын, эзиртпес суксун ай, маан сөөлөөлөөш, магазиннерге чорудуп бээринең даалгалары база чедир күүсеттинмээн. Бо четпестер аъш-чем улетпурунге хамаарыкып турар.

Садыгның чаа хөй төлөрлери болгаш методтары сөөлгү он чылдарда тыылган. Ол аргаларның эң чугулазы — магазиннерге бот-хемдыктырарының методу. Оон ачызында садып алыкчыларны хандырары экижээн, бараан саварылгазы көвүдээн.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның тайылбырал-чызы.

АЖЫЛДЫ ЭКИ ОРГАНИЗАСТААР, ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозу бо чылын 3400 тонна сиген белеткээр планныг. Бо түңнерге чедир ажыл-агый 680 тонна сигенни белеткээш, планын чүгле 19,2 хүү күүсеткен. Бо дээрге районнуң совхозтарында эң чавыс коргузуг. Мал чемн белеткелиниң шалыпчы айының ийиги неделязында совхозтуң Бичө-Тей салбыры 150 тонна сиген белеткээр тургаш, оон чүгле 80 тонназын кылган. Хожудаашкынның чылдагааны чүдел!

Коя агрономнуң хүлээлгезин күүседип турар В. Саавың чугаазын өзүгаар алырга, мал чемниң белеткели чамдык чылдагааннар ужурунда хожудап, элээн берге байдал тургустунган. Ынчангаш бүгү күштү мал чемниң белеткелинче хаара тудуп чаңгыс-даа шакты халас эрттирбес дээш ажылды организастаары эң чугула апарган. А ындыг турбуже совхозта сигенчилерни эртениң-не автобус-биле бажыңнарындан чаңгыстап чыып тургаш, ажыпче үндүрүп турар.

Сигенчилер сөөртүп турар автобустуң чолаачызы Т. Куулар-биле эртенгинин 7 шак чартык үезинде, совхозтуң фуражири М. Ооржакка келдиниз. Оон улаштыр бажыңнар кезип, сигенчилер белүп чорупкан бис. Чамдыктары бажыңнарында чок-даа боор, чамдыктары боттарывыс ыыластажып чоруй баар бис-даа диижир. Сес шак чоокшулап турда, совхозтуң эртенги ажыл хүвөлдазын эрттирер машина-трактор мастерскаязынга келириивиске, киижи-даа чок. Даг-Ужу деп черде сиген кезип турар звеноңуң удуртукчузу О. Ооржак сеграат салыр трактор айтырар дээш келген, даргаларын маңаан олур.

Ажыл-агыйда сеграат салыр чаңгыс трактор бар. Оозу звеноларның шупту-зун хандырып шыдавас, чамдыктары «Сельхозтехника» машиналарын ачызаар ужурга таварыжып турар. Черле ынчаш, бо ажыл-агыйда машина-техниканың чедишпези каракка кескү болду. Эртенги ажыл хүвөлдазынга «алыр машиналар олө дээш дептерге бижип каар, оозу чок азы өске киижилер апарган боор таварылгалар элээш эвес. Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» машиналары орайтап кээр азы шуут келбейн баар таварылгалар хөй. Бистиң амаа чорун турган хүнүвүсте силос кезип эгелээр ужуражыр турган. «Сельхозтехникадан» беш машина келир турган келбээн, совхозтуң агроному ажылын ара каггаш, машиналар суруп экээр ужурга таварыжыпкан.

Өске ажыл-агыйларда сигенчилер ажылдаар черлеринде хонуп, оларның аъш-чемин чедирип берип турар, а «Шекпээр» совхозтуң сиген шөлдери суурдан чоок болганда, хонары албан эвес-даа болза, ажылчыннарны эртежиж чаңгыс черге чыып алгаш, хары утпа шөлдерже үнүттер кылдыр ажылды чүге организастап болбас деп? Ол дугайын мурнунда болган бир хуралга дугуруушкан турган, ол хиреде дугуржулга бүтпээн. Ынчангаш совхозтуң сигенчилерин эртенинең-не бажыңнарындан чаңгыстап чыгбышаан.

Ол түн Бичө-Тейниң хожазында Көп-Кежиңде Ч. Ооржактың звенозу тос шак ажыл турда, ажыдаар черинге четкен. Ажылчыннар сөөртүр автобус «Сельхозтехника» кедип, дедир ээп чорда, Суг-Кажаа ферманың сигенчилери бичө дүштө ажылдап үнген.

Совхозта механизастаттынган звеноларның ажылы база хөнүүлүг турар. Эпбек-оол Монгуштуң күкуруза өстүрер бот-орулга-чарылгалыг звенозу 10 тонна, Авыгаты салбырында Эрес-оол Куулардың звенозу 150 тонна (планы 500 тонна) сиген белеткээн. А Бичө-Тей салбырында Л. Дайгыраазамның механизастаттынган звенозу Кара-Хемге севаң прессten тургаш, сиген белеткелинче чаа-ла кирген.

Бо чылын малчынар база сиген белеткелинче комнуут ораптап кирип турар. Үш хойжу бригададан 55 малчынның кижи бүрүзү он тонна сигенни белеткээр ужуралуг. Бо хүннерде чүгле он үш кижи мал чемниң белеткелинче кирген. Олардан Базыр-оол Ооржак, Мандең-Хаа Ооржак онаалдаларын күүсеткен, артканнары чаа-ла уруун-сууруштап сиген кезилдезинче киирип эгелээн. Мурнунда чылдарда бо совхозтан малдың, ылаңгыя оон чаш толүүн өлүп-хораар чоруу ламок хөй болган. Оон бир кол чылдагааны — мал чемниң четпес болганында. Совхозтуң удуртулгазы моон чогуур түңнелдерни үндүрүп, мал чемниң белеткелинде даамай хөөннерден дарый үштүнар ужуралуг.

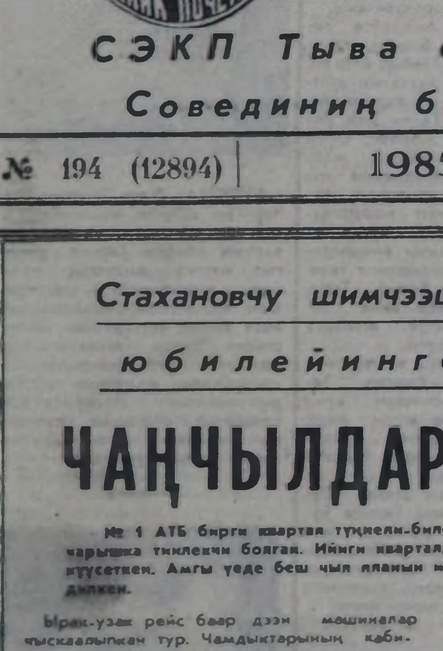
А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корр.

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чыл юбилейинге уткуштур

ЧАҢЧЫЛДАРГА ШЫНЧЫ

№ 1 АТБ бирги кварта түңнели-биле транспорт организацияларының аразында чарышка тиилекчи болган. Иигни кварталдың планын бүдүрүлге база чеднишкинниг күүсеткен. Амгы үеде беш чыл планын мун бригада, үжем алды чолаачылар күүседилген.

Ырак-узак рейс баар дээн машиналар чыскаалыпкан тур. Чамдыктарының кабиназын ажыткаш эзирген-түткен, аскелеринин дугуйларын соларан септекчилерде чай-даа чок. Парктың техниктиг белеткелиниң коэффициентизин 0,79 чедирер, шугумче белеткелин 0,56 чедирер хүлээлге алдынган. Чыл эгезинден тура аяыр болза, бо көргүзүглер 96,7 хүү четкен. Сентелге ажылдарын экижидери ынчангаш негеттинип турар. Ажылдың бүдүрүкчүлүү 101,7 хүү күүсеттинген. 10 километриниң бот-үнези 10 хүү кызырылган.

Агрегаттар чуур цехти дамчып бүгү кезектер эртер. Борта аштап-арыглаан соонда, оларны эптеп салыр. Мында Берлин чедир дайындажып чораан дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну **Д. П. Обухов** ажылдап турар (чурукта). Бо будурулгеде ол үжен чыл болган. Улуг гаражтарны тудушкинарның бирээзи ол. «Эрес-маадырлыг чорук дээш» деп ийи, «Прагаңы хостаны дээш», «Берлинни хостаны дээш» деп дайынчы медальдарынга немей оон хөрээн «Күш-ажылчы шылгарая дээш» деп медаль каастап турар.

А. А. Шевченконуң бригадазы июнь айда-ла беш чыл планын күүседипкен. Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын төлептиг үткүүр дээн хүлээлгезин олар хүүсаадан эрте күүсеткени ол. Бо айда шалыпчы бригада келир чылдың омаалдазын доозар.

Күш-ажылдың хоочуннары А. Е. Моравев, А. Ш. Кашидын болгаш өскелер-даа чарышка доктаамал тиилекчи болуп келгеннер. Диляг материалдары сөөртүп турар найыралдыг бо коллектив чыл эгезинден тура 14 мун тонна чүктү дажыглаан. Пландан ажыр 590 мун тонна-километрни эртекен. Камналгадан 1 мун хире рубльдин орулгазы алдынган.

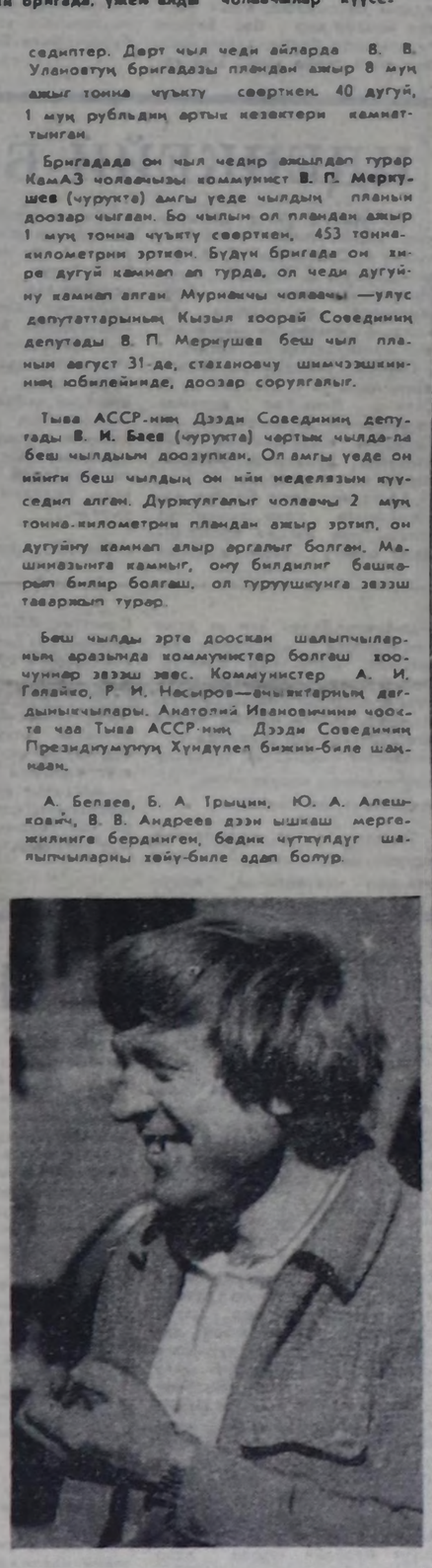
Чедн айларда сес айларның планын күүсеткен Е. Ф. Сафрин биле В. В. Улановтуң бригадалары августа беш чыл планын күүседиптер. Дөрт чыл чедн айларда В. В. Улановтуң бригадазы пландан ажыр 8 мун ажыг тонна чүктү сөөртекен. 40 дугуй, 1 мун рубльдин артык кезектери кемнаттынган.

Бригадада он чыл чедир ажылдап турар КамАЗ чолаачызы коммунист **В. П. Меркушев** (чурукта) амгы үеде чылдың планын доозар чыгаан. Бо чылын ол пландан ажыр 1 мун тонна чүктү сөөртекен, 453 тонна-километрни эрткен. Будун бригада он хире дугуй камнаал ап турда, ол чедн дугуйну камнаал алган. Мурнакчы чолаачы —улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады В. П. Меркушев беш чыл планын августа 31-де, стахановчу шимчээшкинниң юбилейинде, доозар соругаглыг.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутагы **В. И. Баев** (чурукта) чертык чылда-ла беш чылдың доозупкан. Ол амгы үеде он ийиги беш чылдың он ийи неделязын күүседип алган. Дуржулгалыг чолаачы 2 мун тонна-километрни пландан ажыр эртип, он дугуйну камнаал алыр аргалыг болган. Машиназынга камныг, ону билдилиг башкарып билир болгаш, ол туруушкунга эзээш таварыжып турар.

Беш чылды эрте дооскан шалыпчылардың аразында коммунистер болгаш хоочуннар эвээш эвес. Коммунистер А. И. Голайко, Р. И. Несыров—ачы-хаттарның дагдыныкчылары. Анатолий Ивановичиниң чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңналаан.

А. Беляев, Б. А. Трыцин, Ю. А. Алешкович, В. В. Андреев дээн ышкаш мергежилиге бердинген, бедик чүткүлдүг шалыпчыларны хөйү-биле адап болур.

Камналга айтырыынче АТБ-ниң удуртукчулары, хөй ниити организацияларны онза кичээнгейин угландырып турар. Чылда 150 дугуй камнаал алыр хүлээлгезин будурулге 167 кылдыр чедн айларда-ла күүседипкен. Ниитизи-биле 8 мун рубльге артын кезектер, 118 мун киловатт-шак электри, 522,9 гикокалорий чылыг энергизы камнаттынган. Куш-ажылдың будурукчулуун бедиткенинден 45 мун рубльдин бот-үне чинеткенинден 5 мун рубльдин орулгазын алыры кердүнгеп. Социалистиг хүлээлге доядур болгаш ажыр күүсеттинер дээрзинге бүзүреп бар. Бо хүннерде камналга талазы-биле чыл планын колдуу боттанган деп болур.

Ниитизи-биле чылды шалыпчы доозар дээш коллектив күжемишкинниг ажылдап турар. Ынчалза-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар эзээш эвес. Куруг халыышкынар болдурбазы, чүдүрер, дужүрер ажылдарны шын организастаары чугула. Ол ышкаш сагыга-чурум айтырыын ам-даа күштелдиреры күзенчиг. Бир эвес прогулдар чартык чылда эртекен чылдыңдан 55 санга кызырылган болза, администрацияның чөпшээрели-биле ажылдан чоруурру 159 хүнге хөвүдээн. Авраам чылдагаан-биле ажыл хүнүн үзеп 151 хүнге ескен. Бо бүгү байдалдарны хемы анализтээри, чогуур түңнелдерни үндүрери негеттинип турар.

А. ХОВАЛЫГ.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Камналга-экономиканың курлавыры

ТЕХНИКА «ЧЕВЭЭ»

«Тыва» совхоз —Чеди-Хемчик районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Ажыл-агыйның бүтүү адырларында автомашиналар болгаш тракторлар хей дээрзи билдингир. А оларның эдилели, кадагаланы чоргынчыг байдалда. Совхозта инвентизи-биле 60 ажыг автомашинаның чээрби дөртү, 40 ажыг янзы-бүрү маркалыг тракторларның он дөрт — он бежи ажылче үнүп турза-дээ, олар безин четче ажылдавас.

Совхозтуң машина-трактор мастерскавазының девискээрининг ажыглалдан үнгеш, напап бүт кырынга турары бергедээш хей техника-биле долдунганы каракка чоргынчыг. Автопарктың диспетчерскавазының чаңы үреген техника чүвээжинээ шинчий берген. Совхозтуң күчүлүг «Т-150» «К-700», «К-701» тракторларының чорткак кезии ажылдавас, үреген машиналар, тракторлар баспаңнар чаңында, ховушөлдерде орзаа берген чыткылаар. Оларның хей кезии совхозтуң балансызында «дириг» деп саналтынып турар болдур ийин.

Техниканы чеп ажылдавазының, ооң септелгезин ей-шөвенде чорутпазының хайы-биле совхоз үлүг бергедээшкинге тевээржил турар. Ажыл-агый еске организациялардан техника телезилеп, хей ажыг-хереңгинин артыкка чарыгдап турар. Ооң чижээнге бо чылдың ческы хову ажылдарын ей-шөвенде доозуп чадап каашаш, «Большевик» совхозтан чаштырар агрегаттар дилеп-генин чүвээлээргe-ле четпир.

Ооң кадында совхозтуң кол болгаш ортумак звеномузуның түскей эртемнигленинин ажылдан үнер, кирер чорууу дыка хей. Эрткен чылдың февральдан бо чылдың май айга чедир 3 директор, 3 кол агроном солуушкан. Ортумак звеноның специалистериниң солчулгазы ай санында болуп турар.

Үреген машиналар артык кезектер тывылбазындан үр үеде тургаш, үптеттинип каарга, оларның башкарыкчыларынга база бир машинаны берип каары чаңчыл болген. Ооң уламындан бир чолаачыга иниден үш чедир машина оноважып турары тевээрилга эвес. Амгы үеде совхозте кол инженер Оолак Монгуш, гараж эргелекчизи Донгак, МТМ эргелекчизи Александр Ондар оларның эрөнгей ажылдап, «Дөңгуроолдаң» турарының хейи бо хире үлүг. Ынчалза-дээ машина-техниканың бо сеңдергай байдалының талазы-биле харыысаалга моон мурнунда совхозка кол инженер турган Достай-оол Донгакка онаажыр апаарып айтып каары чугула.

Д. Донгак 1978 чылдан 1984 чылга чедир кол инженерлеп ажылдаан, 12 автомашинаны «ис чок» чидирген болгаш 19 автомашинаның чүгле рамаларын эрттырган. Ону чүгле бодуңындыг байдалга чедирген дээр болза шын эвес апаары чугаажок, ынчалза-дээ кол бүрүү аңаа онаажыры алган. Самаашкын үезинде ол бүгүнү илереткеш, кол инженерниң херээн истеле органнарынче шилчитпеткен турган, оон чүү үнгени билдинмес. Харын-дээ ону совхоз директорунуң мал чеми белеткелиниң талазы-биле оралакчызынга томуйлаамы элдеп.

Ажыл-агыйның техника талазы-биле түскей эртемнигленин кол инженер турган Д. Донгактың изин истеп, совхозту хол-даңк арттырары чайлаш чок болганы ол эвес иргн бе?

Т. ТУЛУШ.

Тээ-Хая суур.

РЕДАКЦИЯДАН: солунмуң корреспондентизин «Тыва» совхозка чедип, чогаада бижиттингеп чүүлдерин ынаан. Чеди-Хемчик райкүүскомумуң водзу ажылагый эргелелиниң түскей эртемнигleри-биле база чугаалашкан. Фактылар бадыткаттынган.

Совхозтуң удуртулгазы тургустунган байдалды дарый эдерининг демчегленин соцгаарладыышкын чок алыр ужурлуг. Бо айтырыгны ол хевээр арттырбайн, чоокку үеде база катаа хынаарын редакция сагындырып турар.

Он бирги беш чылдың кижилери

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮН КИИРИШТИРЕР

Өдүгеннинг тейга-сыннары — иви малдың ораны. Аңаа «Тоора-Хем» совхозтуң ивилери шагның дөрт эзлүзүнде одарлап чоруурлар. Оларны агаар-бойдустуң кадыг-ширинниңге ундаравас, бергелерге чаңчыгып дадыкпан эрес-кежээ кижилер ажаан, өстүрүп туралар.

Ол совхозта Михаил Чигжит удурткан Сергиг иви бригадазында мурнакчылар хей. Оларның бирээзинге комсомолчу Галина Булутовна Лопсаң хамаарыжыр. Ол 1977 чылда Адыр-Кежиг ортумак школазын доозкаш, комсомолчу путёвка-биле сорук киришкинниг ажылдап кирипкен. Ол баштайгы чылдарында ада-иезинге дузалажып, малды ажаал, кадарарының аргаларынга өөренип, мергежээн турган. Ооң ада-иези хоочун ивижилер чораан.

1980 чылда Галина база-ла совхозтуң хоочун ивижилериниң оглу Андрей Лопсаң биле ег-буле туткан. Оларга совхоз бир кодан ивини маадаарыбиле дүзээткен. Найыралдыг аныяктар ада-иелериннен алган арга-дуржулгазынга даянгаш, изиг күзел-биле ажылдап эгелээннер. Андрей эдер чарыгын мунупкаш, Сергигниң делгемнеринге иевилерин одарладыр, оларын ийи-үш хонгеш-ла барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бедеш-ле барып ончалаар. Оларның одары бажсырааның эскерип каашаш, чаа одарже кежүп чоруптарлар. Оларның кайызы-даа эрес-кежээ, иевичары мунупканда омакшылы дам баар.

Кызымак аныяк ег-буле 1984 чылда төрүүр чүс ивиге онаавштыр сезен алды аныны өстүрүп доруктурган. Мурнунда чылдарда кергүзүглери база эки болуп турган.

Шагның дөрт эзлүзүнде ивижи кижиниң ажылынга кандыг бергелер турбас дээр. Эрткен чылдың декабрь айның сөөлгү үүнгеринде Андрей ажыл-иерек айы-биле совхоз тевүнче чорупкан турган. Даартазында Галина Булутовна ивилериниң одарынче аъттанып-кан. Ивилерниң одарлаар черинге бичe дүүш четкелекте келгеш, оът-сиген үнер черлерин кеорге элеш-деп, кораш-даа дээр чүве чок болган. Моон дек чорбас үзүрлүг-ле мал болгай кылдыр бодаан, ол тайганың бедиктеринче үлам чоокшуладыр чорутkан. Чүү-даа сураг. Ол шала сестип, ивизинден дүшкеш, истерин салаалары-биле дээп кеорге, шөк доң болган. Оон долгандыр ис кезии кергүзээрге, олары бир сын ажа берген болганнар. Хар үлүгде иви маңнашпас-ла болгай, бе-

руден хойган чоор бе деп, ол ерей дүвүрей берген. Галина Лопсаң бир арт ашкаш, дурамнал көрген. Аяң черде бир-ле чүве көзүлген ышкаш болган. Чер аразы ырак болганынган, тода көзүлбес.

Ивилерим бо болгай аан, дүрген четкеш, бээрлетпес болза хоржок, улам ырап, ис чок чидип болур—деп, иштинде боданып, олче үглей хелкан. Харның улуу аажок, мунган ивизи шымындырып, чүткүдүп-ле орган. Аянга чоокшулап келгеш, тура дүшкеш, дурамнал көрген. Бир ээр иви чылар-чылбас кынны берген оът-тал чораан. Галина Булутовнаның амыраавы-даа ыыткыр аажок, артында-ла ыыткыр кылдыр каттырыпканын боду эскерип каашаш, улам дүргедеп, бурунгаар күдүүпкен чортуп орган. Кодан ивиниң чанында чоокшулап «ээрге, бодунуу болган. Кышкы хун дурту удаар эвес, улуг дүшш ажа хона берген. Оларга келгеш, ол ак-сараа чаш шарызын тудуп алгаш, ивилерин аал-оранынче үглай сүрүп чорупкан.

Тайганың деңжүн өрү чоруп олурда, Галина Булутовнаның бодалдарынга эрээн-не чүүлдер киргилээн: «Аал чаныңың одары бажсыраш, ырай берген ивилер-дир бо. Бөрүге тевәрыкшан болза, кайын мындыг оңча турар ийик. Баш сагыш четче-дир. Андрей келирге, дүрген-не эки одарлыг чаа черже көшпес болза хоржок-тур. Чамдык кижилерниң кадарган малын үр үеде ээн салыпкаш, чидирип турары харыысаалга чок чоруктан-дыр.

Орук ара ол Андрейге тевәржып келгеш, болган тевәрылганы аңаа чугаалап берген. Андрей эжиниң чугаазын дыңнаш, оозун көзүп-даа, «эрес-тир сен, Галя» дел сорук киирип-даа чораан. Олар даартазында, шынап-ла, майгының, эт-херекселдерин чүдүргеш, кодан ивилерин сүрүп алгаш кежүп чорупканнар.

Оларның ивижи амыдыралынга ындыг хевирлиг тевәрылгалар бо-ла болур. Тураскаатуг ениктер аңаа төрүлбайн, улам-на шудургу ажылдап чоруурлар.

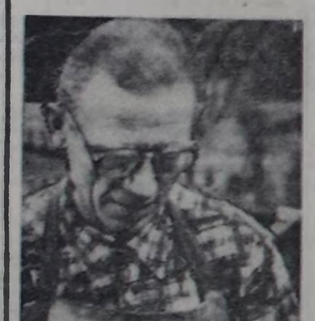
Амгы үеде олар ат-сураглыг Өдүгенче көже берген. Төрээн 55 ивизинден ынча анайны хамгалап алган онче-менди доруктуруп турар. Оларның коданында төрүвес ивилер база бар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадары Галина Булутовна Лопсаң районга иви ажылын өстүрүп, сөйзырадырынга бодунуң төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге бижээ-биле бүзүрел боор.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемниң Чаа Чаа-Хөл суурда машина-трактор мастерскавазында столовайның повары Галина Кыргыс чаагай амданныг чемнер кылырының мастери. Оон чемненген ажылчыннар аңаа өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. Механизаторлар-даа, септекчилер-даа ол столовайның амданныг чемнерин чиңирлер. Поварлар эки шынарлыг, амданныг чемнерин элбедир белеткээринче сагыш салып турарлар.

Кызыл хоорайда идиктер кылыр болгаш септээр цехтың планныг даалгаларын ажыр боттандырарынга ында 1945 чылдан идик кылып ажылдаан, ам бригадир Григорий Иванович Кузьминиңг бригадазы шалынчы үлүгүн иңирип келген. Ол бригаданың ажыл-чыннары хөм идиктерин эки шынарлыг кылырын шүгүзээдиг алганнар.

ЧУРУКТА: шевер мастер, аныяктарның дагдыныкчызы бригадир Григорий Кузьмин.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ЛЕКТОРЛАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

«Билиг» ниитилелиниң Бай-Тайга район организациязының лекторлары темалыг кежээлерни, номчулга конференцияларын, диспуттарны чер-черге эрттиреринге «иржип, боттарының шилип алган темаларынга лекцияларны күш-ажылчы коллективтерге номчуп турар. Ук ниитилелдиң Тээли ортумак школазында же организациязында лекторларның Тиилелгениң 40 чыл оюнуң дугайында ачы-сагыш темаларга тургускан белүк лекцияларын бадылаан болгаш парлаткаш тераткан.

Лекторлар Т. С. Намчыл, В. Д. Долмажап, К. С. Лопсаң «Сталинград тулчуушкуну», «Москва чоогунга тулчуушкуну», «Тыва Арат Республика Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында» деп лекцияларны район тевүнүң күш-ажылчы коллективтеринге, школага номчаан. Бай-Тал ортумак школазында төөгү башкызы А-К. Л. Адыгбай «Совет улус Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында», эки турачы, персоналдыг пенсионер А. С. Адыгбай «Ровенщина дайын чылдарында болгаш амгы үеде» деп темаларга лекцияларны тургускаш, хей коллективтерге барып номнаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери эки-турачылар А. С. Адыгбай, С. А. Серен-Дондуп, С. Баячыр оларбиле ужуражыдгаларны бригадаларга, фермаларга бо чылдың ямаарыдан майга чедир организастап эрттирген.

Партия райкомуның ажылдакчылары С. С. Хертек, К. С. Салчак, Кара-Хөл ортумак школазының директору Х. Х. Сендажы олар делегей дайынында лекцияларны номчуп турар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчеглер талазы-биле лекция пропагандазы сөөлгү үеде районда кайбарып турар. Райкүүском ажылдакчылары К. С. Чульдум, А. И. Чимит, эмчилер Р. С. Успун, Н. Ш. Куулар, өскелер-даа лекцияларын амыдырал-биле сырый хөлбөп номчуурлар. ХББ райбюрозуның эргелекчизи А. И. Чимит «Чаа өзүлаалдар болгаш байырлалдар» деп лекцияны ажылдап кылган.

Партияның эзлүзүнге съездизинге үткүштүр лекция пропагандазын калбартыр, лекторларның бот-идепкейин улам бедидер соруга салдынган.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

ОЛАРНЫҢ КОЛ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

. Он бирги беш чылдың доозунчу чылында, Барыын-Хемчикте Биче-Тей суурнуң зоотехниктер чөвүлели хээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар. Будурулгениң ажыктыын болгаш күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерининг социалистиг сагыыга-чурумну, хей-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының болгаш хей кыргылдазының, хову ажылдарының айтырыглары оларның кичээнгейинде төвүнде туруп турар.

Суурда зоотехниктер чөвүлелин коммунист эжим Светлана Сааң удуртуп келген. Партия организациязының удуртулгазы-биле хей-ниитиг активке даянгаш, ук чөвүлел ажылын бүгү талаалыг чорудуп турар. Башкылар Чоскал Шилова, Мария Ооржак, Надежда Намчылова болгаш өскелер-даа чөвүлелдиң идепкейлиг активнилери болуп, чоннуң культурлуг дыштанылгазының, коммунистиг кижиндилгезинче утпаган ажылды чорудуп турар.

Тиилелгениң 40 чылынга турускаавткан уран үүнүн кезүлдээн солуп эрткен. Хоочун библиотекарь Убаре Монгуштуң удуртулгазы-биле кадаа Культура бажыңынга И. Кузнецовтуң «Саандан Ровно чедирө деп номунга номчулга конференциязы база болган. Оң ышкаш тайбың, күш-ажылга, ас-кежиктиг дугайында утказыларлыг кежээверни агитквартираларның идепкейлиг киржилгези-биле эрттирген. «Тываның 40 чылы», «Хаваа», «Херел», «Аллга» агитквартираларның ажылы идепкейлиг.

Чөвүлелдиң талазы-биле агитквартираллар аразында социалистиг чарыштың организастаан. Өрээ бүрүзү ногаалларны, чечек-чимистиг тараан турарын чедил алыр дээш ээлээн ажылдарны кылып чорутkан. Малчынмаа Монгуш, Сереңмаа Күүлер, Борбак Монгуш олар «Эки чөвүлелдиктиң, үлегерлиг бажың» деп шөңнелге төлептиг болганнар. «Культурлуг Советтиң, ВЛКСМ комитединиң киржилгези-биле Сут-Хөлдөге комсомолчу куданы организастыг, солун эртиргеп.

Партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр талазы-биле чер-черде калбарган социалистиг чарышка киржип, культура-массалыг ажылдарга хереэженнериниң идепкейин кодуреп чөвүлелдиң соңгаарыаттынмас айтырыгы.

Д. САЯ.

ЭРТЕМ-БИЛЕ ДЕМНЕЖИП ТУРГАШ

Бажен чыл бурунгаар Новотуланың металлургия заводунуң баазазынга тургустунган «Тулачермет» эртем-будурулге каттыжылышкыны улус ажыл-агыйынга чугула ужурдузалыг шенелде ажылын чорудуп турар. «ТулаНИИчермет» деп эртем-шинчилел институду каттыжылышкынның составынга кирип турар. Ол институт шөйлү, ыяңны, проектты будурелинге ажыглаар чаа технологияларны болгаш дериг-херексевдерин чогаадып турар. Ол бирги беш чылдың эрткен чылдарында оларны шиңгээдип кептеретке үүнелиинде экономиктиг апкыстыг чоруктуң хемчээли 29,5 миллион рубль болган. Институтка ажылдап кылдынган үлүг үүлдер — демирни бышыг болдурер порошоктарны алыктаваны, синтетиктиг шөйлү будурүп үндүргени, ыяңны бедик шынарлыг кылдыр эзидирериниң технологиязын чогаадыкчы болуп турар. Домна суггузугга изиг газтарны катап тургузар тавазы-биле дуржулга-үзеттүр комплексизин амгы үеде будурүлге каттыжылышкынында бететкеп турар. Ол комплексти ажыглалга киргеп соолунде шөй эзидирерни невудедир болгаш домна суггуларга хостерны кылыкаар органы бүзүр.

Бүгү ажылдап кылдынган чогаадыгларны каттыжылышкынның шенелде будурүлгелеринде ылаптыг хынап турар.

ЧУРУКТА: каттыжылышкынның теп лабораториязында. Лаборантылар (солагай тавазындан) О. Миляевская болгаш Р. Бородина оларның демнер балыктаар порошоктарны шеве турарлы.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ШЫНГА» ЧАГАА КЕЛГЕН...

«Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынның Өвүрде № 6 КМК-зының ажылында четпестер дугайында чагааны бистиң редакцияже бижикчи Шыырап Ооржак чорутkан. Материалдыг курлавырларны багай кадагалаар чоруктар ажылды организастаамында улуг четпестер, мөге бижиглелер кыяган товарылгалар бар. КМК-ның начальныги ажылчыннар-биле кержы-хажагай деп чагаада айытkан болган.

Ол чагаанның изи-биле бистиң корреспондентивис чораан болгаш № 6 КМК-да тургустунган байдалды сайгарып, чагаада айытkан фактыларның хыналдазын кылган. Оон түңмелинде шүгүмчүлелдиг чагаада айытkан чамдык фактылар бадыткаттынза-дээ, ниитизи-биле чагаа үндезини чок болуп, оңу бижээн Ш. Ооржак чамдык болуушкуннарны шын эвес тайылбырлаанын илерээн. Ам оңу тодаргай көрүптээли.

Чагаада цементинн багай шыгжаанындан, чаъс суунга өдүп, дөштелдир кеда бээрге, бок төгөр черже сөөртүп турган деп демдеглээн. Бо зүннерде цемент кадагалалы эки-даа бол. 1983—1984 чылдарда цемент кадагалалы багай турганы илерээн. Хандагайтыда 784 өөренникчи өөренир школа тудуумуң девискээринге шагда-ла үрелип, дөштелдир кеда берген цемент артырын шыңап-ла аштап-арыглаан, ам цемент чыдаар серинин дээзинирин сөптээн.

Чагаанның автору 1984 чылдан эгелээш, Ак-Чыраада школа тудуумга 45 муң рубль, Саглыда чуртталга бажыңының тудуумга 30 муң рубль түңнүг мөге бижиглелер кылдынган деп айытkан. Херек кырында Ак-Чыраада школа тудуумуң чүгле фундаментизи биле котельнаязын тутkан болгаш 23 муң рубльдан шиңгээдип алган, а 45 муң рубль түңнүг мөге бижиглге шуут турбаан деп чүве моон илдең-дир. Саглыда чуртталга бажыңнарының тудуумга мөге бижиглге бо чылын болбаан дээрзин маңаа хыналда кылып чораан республиканың курбанкызының техниктиг килдизининг ажылдакчылары болгаш Өвүр районда улусчу комтроль комитединиң дергезы Т. Ликтан олар бадыткаан. Ынчалза-дээ мөге бижиглелер шуут болбайн турган дээр болза база шын эвес. 1982—1983 чылдарда Хандагайтыда школа тудуумга болгаш Солчур суурда клуб тудуумга мөге бижиглелер кылган тевәрылгаларны районнуң улусчу контроль комитеди илереткен болгаш хемчегни алган. Ш. Ооржак бо тевәрылгаларның соонда болуп турган «мөге бижиглелер» дугайында шын эвес айытkан-дыр.

КМК-ның начальныги Т. Анчимаа маңаа ажылдаа-ла ийи чыл безин четпээн. Ажылды оргинизастап билир, ажыл-ишчи шынары эки кижи деп чүве оон удуртуп келген үезинде КМК-ның ажылы көзүлдүр экижип олурарындан илдең. Коллектив кежигүннериниң негелделиг, күш-ажылдың сагыыга-чурумун үреп турарлар-биле эптеш чок, ынчалза-дээ чамдыкта ажылчыннар-биле чугаалажып тура бодун туттунуп шыдаавайн баар, изигнеп бээр, үнүн дыңзыдыптар чоруктары бар. Оңу ол бодудаа миниңп орар. Шынап-ла, удуртукчу кижи алгы-кыышкы-биле эвес, ажыл-иеректи эки билип, кижилерни үгаадып шыдаары-биле коллективти башкарар ужурлуг.

Үстүнде чагаада айытkан чамдык шүгүмчүлелдериниң хыналдазын көргүскени ол. Өске-даа хей «четпестер» херек кырында шуут бадыткаттынмаан аза тевәредиткен болган. Моон кандыг түңнел үндүрериг?

Ажыл-агыйда бар четпестерни илередип биижирги конгуг шыл, оларны дүрген эдип алырынга ол дузалаар херек дээрзи билдингир. Ынчалза-дээ биижикчи кижи фактыларзыны ылап тодарадып алыр, бодунуң сөзү дээш харыысаалгазын медерел билген турар ужуруг. Ындыг эвес апаргында Ш. Ооржактың ышкаш үндезин чок чагаалар кээп, хей-ле артык чүгаа-соот, шүүдел үндүрүп, кижилерни ажыл-иженден чардыктырардыр.

Н. КУУЛАР.

ЧАА БАЖЫҢ АЖЫТТЫНГАН

«Тиилелге» совхозтуң тевүлге амыдырал хандырылга бажыңының амыдыышкыны болган. Ооң ёзулалынга Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри С. К. Буянды, Кызыл райкүүскомумуң дергазының оранакчызы Э. Х. Ооржак болгаш Кур-Чер суурда партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, чурттакчылар киришкен.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чурттакчы чоннуң амыдырал байдалын эккежендер дээш доктаамал сагыш сатып турар. Ол сагыш салыышкын үүлге акша шалынны уягаттырары-биле эвес, а ишчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга тевәрымчалыг байдалдарны тургузары-биле илереттинип турар. Ооң бир чүвээ —Амыдырал хандырылга бажыңнарын кодээ суурларда, совхозтар төптеринде тудуп турары болур дээрзин аңаа келген тиилелгежилер демдеглээн.

Ук бажың Кур-Чер суурнуң чурттакчыларының амыдырал хандырылгазынга бурунгаар базым болган. Ында даараныга цеги идик септээр чер, баш дүгү тевәрар өрээл, хоолдиниик септээр, чурук тыртырар черлер бар. Бо түңнерде Кур-Чер кодээ Совединиң, «Тиилелге» совхозтуң директорлыгы аңаа ажылдаар кадрлар дугайында айтырыгны шиитпирлеп турар.

Д. ИРГИТ.

Хереглел болгаш хандырылга

А Ч Ы-Д У З А Ч Е Д И Р И Л Г Е З И

Будурулге черлерин экономиктиг шенелделерге бо чылын киржен берген Литва ССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга социологтуг шинчилелдер адырны перспективага дүүштүр эргелеп-башкарырының схемазын тургузарынга дузалаан. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээргe бештайгы чертык чылда ачы-дуза чедирерин барып-ла беш миллион рубль өскен. Келир беш чылдың баштайгы чылында республикага ачы-дуза чедирериниң хемчээлин чүрттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге барып-ла 45 рубль чедирерин төлевилээн.

Чоннуң күзелин барымдаалап, ачы-дуза чедиреринге ажылдарның чамдык хевирлеринге чөвүлгелерни киргеп. Чижээлээргe, коллективтиг сед ажыл-агыйының хогжээнибиле министерство дачаларга үлегерлиг бажыңнарны эптээр тускай албан черлерни бодунуң будурулге черлеринде тургускан.

Чаа бажың адганнарга ачы-дуза чедирериниң хемчээлин база улгаттырган. Квартираларның дүлүүрлери-биле кады амыдырал хандырылга алдан черлериниң мастерлерин кайы үүнде, каш шөкте болгаш кандыг дугаарлыг телефон-биле кыйгыртып ап болдурун айытkан тускай номму база алырлар.

— Күрүнеге улуг орулганы берип турар негелде-хереглели улуг боол турар ачы-дуза чедириишкиннерин хөйү-биле кылып чорудар дээш ажылдарның чамдык хевирлеринден айтавар ужурга тевәрышкан бис. Чажырган канчаар: чамдык ачы-дуза чедириишкиннери прейскурантыларда бар болгаш медээлерге инрип турган, ынчалза-дээ улуска эвээш дуза чедирип турган. Чижээлээргe, музыка башкылары, репетитор-башкылар штатка кирер сөөттынып турганнар. Ол бистиң сорулгавыс эвес ышкаш.

Ол болгаш оом-даа өске орулгазы эвээш ачы-дуза чедириишкиннерин эвээжеткеш, ээнмүң негелделеринге дүүшкеш ачы-дуза чедириишкиннерин калбарткан бис. Чижээлээргe, сөөлгү чылдарда хуудa хереглеп турар транспорт ийи катап улгаткан. Ынчалза-дээ автомобильди болгаш мотоциклди септеп алыры ындыг-ла белен эвес. Ынчангаш бис техниктиг хандырылганың районнар аразынын специализастаттынган төптерин тургузуп эгелээн бис. Оон-биле кады кодээнин амыдырал хандырылга комбинаттары радиоаппаратураларны болгаш телевизорларны септээрин долузу-биле бодунга алыр кылдыр чөөртүп болгаш калбартып турар бис. Үлөтпурнуң ындыг комплекстери аадыызында чүгле улуг хоорайларда бер.

Экономиктиг шенелдениң байдалдарынга ажылдап туре, министерство бодунуң күзелдиг ниишкиннерин еске адырлербиле каттыштырып турар. «Литсельхозтехника» каттыжылышкыны-биле кады коллективтиг седтерде участоктарны быжыг тариф өзүгээр болбазыредып кылып турар механизаторларның звеноларын тургускан. Өске ведомстволарның будурулгелери министерствоның фабрикаларда болгаш заводтарда ажыктан хүлээп алыр комплекстиг пунктуларынга автомашиналарны хөйү-биле үндүрүп берип турар апарган.

В. ПРЕКЯИЧОС,

СЭТА-ның корр.

Ынынюс.

Милитаристчи Япониянын тиилээнииҥ 40 чылынга

ДӨМЕЙ ЭВЕС ҮЛҮГ

Олар ужудуушкун дааганзын 1945 чылдык августа бармак-ла дегде алган. Ийи экипажтын штурманнары Японияже орукту «изээп». Чүгле мындыг ылгал бар: гвардияның улуг лейтенантызы Василий Герасимовтуҥ Ли-2 деп транспорт самолединга кывар үүлдүт доскаарлар чүдүргеп, а америк ужудукчу Пол В. Тиббетстиҥ «ужуп орууг шивээ» дээр «В-29» самолединга тергиин чажыт «Малыштыг» быжыглаан аскан, ол дээрге камгалал чок Хиросиманы ыйбалаандырар дээн атомнуг бомбадыр. Чээрби дерт харлыг Василий Герасимов келир үедеги тайбың дээш аттенген. Ол чээрби тос харлыг Тиббест кандыг-даа буруу чок он-он муң уругларны, дерээженнерни, кырганнарны өлүрер дээш, ядролуг эраның эгезин чарлаар дээш ужудуп үнген.

Ам таптыг-ла дөртен чыл эрткенде, делегей милитаристиг Японияны чылча маңнаның демдеглеп турда, бис курлавырда генерал-майор Василий Николаевич Герасимов-биле Хиросиманың ногаандыгы, курлавырда америк генерал Пол В. Тиббетстиҥ парлаткан чүүдүн иомчуп ор бис, ол «Фигаро-магазин» деп француз журналга берген интервьюзунга мынча дээн болду: «Бомбаны октаанын соонда дөрткен чыл эрткенде, бөгүн-даа мынча деп бадыткалдыг чугаалап болур мен: мен ол дээш бичии-даа сагыш човавайн чор мен. Кылып каан чүвем дугайында сактышкын арын-нүүрүм дүвүретпейн чор. Бо-ла бүгү дөртен чылдар иштинде чаңгыс-даа дүне уйгум келбестеввээн».

— Магачы чүве-дир ол. Ол шелээп удуур. оон арын-нүүрү тайбың болур, черле ынчаш өске арын-нүүр турган-даа деп бе ол — деп, В. Н. Герасимов чугаалады. — Бис ол араатанзыг бомбалаашкын дугайын Забайкальеге август 7-ниҥ эртенинде дыннадывыс. Митинг болган. Полк командирин М. А. Баженовтуҥ чугаалааны бо американ эвилелчилер Хиросимаже кедергей улуг күштүг бомбаны октаан, ол япон хоорай дээрге коччуг хөй чурттакчылыг, шериг объектизи эвес хоорай-дыр. Бүдүн хоорайны чок кылып каар чүү адам ындыг бомба дээр силер деп бодап турдум. Дайын үезинде бомбалаашкынга чаңгыс эвес удаа таварышкылаан мен. Чүс килограмм-даа, үш тонна-даа бомбалар октап турган. Чыл-чылы-биле от аразынга туруп келген дурзулгалыг дайынчылар бис-ке безин чиирткем-ге боор чүве. А олар, дайынны билбес кижилер, атомнуг согуушкун соонда чүнү бодаан дээр силер?

В. Герасимов болгаш оон эштери ол хүнде хонукта-ла 10—15 шак иштинде ужудуп турганнар. Олар фронтуга дүрген чедирер чүктер сөөртүп, оон соонда, японнарның камгалалы буза тавартынган соонда, дайынның хаңы тылынче десант октаарынче шилчээн. Дайынның эки хайгыылаттынмаан аэродромнарынга самолеттарны ховдурар ужургаа таваржыпдаа турган, аар самолеттар маңага часты берип-даа болур.

Кыдаттың болгаш Кореяның чурттакчылары бистиҥ, совет солдаттарны болгаш офицерлерин, кайы хире өөрүшкү-биле уткуп турганын кижи үттүр арга чок. Олар бистерге чечектер тутсуп, яблоктар, бөдүүн чем берип турдулар. Эжелелге ядаран түрээн, аштаан кижилер-биле бистер база-ла ужудукчуларга бээр норма аъш-чемнивис үлежип турдувус. Бичии чаштар көрүп, амзап көрбээнин шоколадты кедергей сонуургаар.

Дайынга дөмей эвес үлүг, Тиилелгеге дөмей эвес үлүг. Атомнуг бомба болгаш аштаан кижээ кескинди ялеб. Американ генералдың ыядыр арын чок медегледерин иомчаш, совет генерал-биле ол дугайын чугаалажып ордувус. В. Герасимов—дайын хоочуларының Совет комитединиҥ Мяскиде секциязының кежигүнү, ол аныяктар-биле үргүлүү ужуражып, кижи төрелгетпите дайынның чедирген югаралының, чөптүг херек дээш демисежип турган совет кижилериҥ эрес-дидим, маадырлыг чоруукун дугайын чугаалап берип турар.

Л. ТРАЦЕВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

МӨҢГЕДЕ КИИР БИЖИТКЕН

Иркутскиниҥ ужар үүл заводунда Совет Эвилелиниҥ Маадыры Мария Цукановаҥ музейи ажыттынган. Ол завод коллективиниҥ кижизидип каазы, дөртен чыл мурнунда империалистиг Японияже-биле дайынга эрес-маадырлыг чоруукту кылган, коргуш чок кыстың алдарлыг адын ынчаар мөҥгежиттинген.

Заводтуҥ дыка хөй хоочуларыы хүлүмзүрүп чоруур, омак-хөлүг Маша Цукановаҥы ам-даа утпаан. Хөй чылдарның дургузунда кадрлар хилдизинге оон хуу херээ турасказал ышлыг шыгжаттынып келген. Ында оон бодуныҥ ходу-биле бижээн допчу намдары бар, холуныҥ үжүү безин бичии уруглары-ла 18 хар четпээн уруг шуткулга цегинге ажыддан кирген. Ынчан аңаа миналар ышлып халып демирлерни бүдүрерин шингээдип турган. Үзүп ажыл хүнүҥүн соонда, ол ырак эвеске турган госпитальче далажыптар турган. «Оон аңгыда балыглатканнарны эмнеп сегидеринге дузалажып, эмчи сестраларының курстарында өөренип тур мен» деп, далыче ол бижээн турган.

М. Цукановаҥын хүүда херээнде мындыг бижимел бар. «1942 чылдың июнь 13. Шеригже келдирткеш-биле холбаштыр үнген». Ону Оожум океан флодунче чоруткан.

Машаның санинструктор алганын эрттирип турганы далай чадаг шеринниҥ батальоиҥ 1945 чылдың августа Сейсин порттуҥ хөй күштүг гарнизонунга удур тулчуушкунга кирген. Мария дайын шолуунден бежен ажыг балыглаткан кызыл флотчуларны үндүрген, мичээжөк боду балыглаткаш, дайынныҥ аспаанга кирген, дерзинзи-биле шажыглаткан. Маадырлыг чоруу болгаш эрес-дидимни ээлп аңаа Совет Эвилелиниҥ Маадыры атты өлген соонда тывыскан.

Эрес-маадырлыг кыстың заводтуҥ ажылчыннарының санында мөҥгезин-биле кирбижээн.

В. ХОДИЯ.

АЛБАН-ДУЖААЛГА — КОНКУРС-БИЛЕ

Ортумак звеноиҥ удуртукчу албан-дужаалдарынга кандитаттарны шилип алырынга Киевтиҥ «Ленинская кузница» заводуның администрациязынга цехтерде чорудуп турар партияның ажык хуралдары дузалап турар. Чүгле коллективтиҥ үүлдүгүзүнүп деткээннерин конкурстарга хостуг черлерни эзлерп-биле кирер.

Администрация болгаш партком партгруппаларның болгаш цехтерде партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериҥ санаалдарын кичээнгейлиг өөренип көрүп турар. Чижээлээрге, слесарьлар цегининиҥ начальнигинге Н. Новоцинскиниҥ томуйлаар турда санал-оналдар шиитпирлиг болган. Удуртукчу ажылдакчы болур салым мергежилдиниҥ көргүскеш, аныяк болгаш шудургу инженер коллективтиҥ эки ажылдаарын хандырып, кадрларның үнер-кирер чоруун зээлжедиргинге хөй үүлдерни кылган.

Ындыг шынарны специалист дораан-на чедип албаан. Мурнунда ону депшидерп-биле партком нурлавырга тудуп, мастерлер школазынга болгаш мергежил бедидер курстарга өөредип турган. Шылгалданы цех начальниктер болуур, бүдүрүлгени эргелеп-башкарарының эң-не чоокшулаткан байдалдарынга ол дужаган.

Ындыг орукту цехтериҥ өске аныяк начальниктери — В. Торчило, В. Машковский, А. Каргов эртненнер. Олардың баштап турар коллективтери база эки деп саналтарып, Киевтиҥ корабль тудукчуларының чедимшиннерининге улуг салыышкынмарны киирип турарлар.

— Аныяк специалистер дугайында сагыш салыышкын, оларны дидими-биле деткиири, кадрлар-биле ажылдың чугула тургустугган кезээ боюур. Ол херекке бис партия организацияларыныҥ практиказында тывылган бүгү-ле эки чүүлдерни ажыглаарын орадажып турар бис. Чижээлээрге, удуртукчу ажылдарга киирер дээнгерниҥ мурнакы коллективтерге стажировка эрттирери, партия болгаш ажылчыннар хуралдарында оларның отчеттары улуг ажыктыг болуп турар. Ол чорук политика талазы-биле бышкан, будурулгени билир организаторларны, үлүстүҥ кижизидикчилерни белеткеп алырынга дузалаар.

Украинаның найысылалыныҥ будурулгелеринде орутмак звеноиҥ удуртукчуларының үштүҥ бир кезии — 35 хардан аныяк назылыг. Олардың хүрээлеҥи эки белеткеттинген, бодуныҥ херээн билир ажылдакчылар-биле немежип турээр.

И. МЕЛЬНИК,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ЧААРТЫЛГА ДООЗУЛГАН

БУДАПЕШТ. Венгрияның Эстегром хоорайында прибор тудуунуҥ «Лабор» комбинадының комплекстиг чаартылгазы чедимшиннииҥ доозулган. Оон ачызында продукциняның шынары экижээн, күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедээн. Үеин мурнавышаан ажылдаары комбинат коллективиниҥ чугула дозуку болуп турар.

Бодуныҥ кол чагыкчыларынга — Совет Эвилелиниге боягаш аҥы-дүҥма соцнаяктыг өске-даа чурттарга продукция чорудуп бээрни «Лаборинуҥ» коллективи улам-на ковудеткен. Совет Эвилелиниге чорудуп бээрни дараазында беш чылда ийи катап ковудеднри кердүнген. Лабораторияларга хереглээр комплекстиг дериглерни, электроннуг санаага машиналарын болгаш эмнелге техниказын будүрери база ковудээр.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧЕДИМШИННЕРИ

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың топ девискээрниде Дарлак можуның ыяш үлеттүр ажыл-агыйларының аҥылдакчыларының ыяш тарылгазының планын ажыр күүсеткен дугайында рапорттаан. 5,5 муң гектар шөлге тараан үнелиг ыяштар өзүлдезиҥ эки болуп турар. Ыяш ажылдакчыларының чедимшиннерин оларның социалистиг чарыжының түңнели-дир.

Дарлак можу — Вьетнамның эң хөй бойдус байлактарлыг черлериниҥ бирээзи. Чурттуҥ ажыл-ишчилериниҥ чүткүдүг күш-ажылының ачызында можуның ыяш ажыл-агыйы шапкы хогжээн.

(СЭТА).

ШЫНЧЫ СЕТКИЛДИҢ БҮЗҮРЕЛДИГ ХЕРЕЧИЗИ

СЭТА-ның корреспондентизиниҥ айтырыгларынга М. С. Горбачевтуҥ харыыларын делегейде улуг сонуургал-биле үткаан болгаш олар хөй санныг тайылбырларны болдурган. Ядролуг боо-чепсектерни эдере будүрериҥ шөглээриниҥ айтырыгларын харыысалгалыг ёзу-биле көөр чоруун илередиринче АКШ-тыҥ администрациязынга чүткүлдүг кыйгырыг ол харыыларда база дагын чаңгыланып үнген. АКШ-та Джорджтоун университединиҥ стратегтиг болгаш делегей шинчилелдериниҥ төвүнүҥ удуртукчуларының бирээзи Ч. Эбинджерниҥ сестери-биле алырга, «ядролуг кандыг-даа чазыдырыгларны августа 6-дан эгелээш соксадыр дээн Совет Эвилелиниҥ шинтпирлиг болгаш ядролуг шенелделерге мораторийнин АКШ-биле кады доктеадып турганы дээн санаалды боо-чепсектерниҥ талазынга контроль талазы-биле бодамчалыг бүгү-ле специалистер бурунгаар дыка улуг базым кылдыр үнелеп көргөн».

Совет удуртукчуҥун интервьюзунга хамаарыштыр дашткы парлаглеҥиҥ биижит түрер үүлдериндэ бир эвес ССРЭ-ниҥ саналын Вашингтон хүлээп алыр болза, делегей бойдалын тевримчалыг чүүядерге чедирип болур ийик деп айтып турар. Дыка хөй политиктиг кескү аҥылдакчылар, оларның ортазында АКШ-та-даа чамдык аҥылдакчылар совет инициативаны деткып турарлар. Хөйгаварачылар, эртемденнер, хөй-ишти аҥылдакчылары, ядролуг шенелделерге мораторий ядролуг өлүмнүг чепсекти улам ыяда сайзыраҥгайыдарынга мооңдектап, черле ынчаш ядролуг чепсекти узуткаарынче углаңдыр бурунгаарааринга тевримчалыг байделды тургузуп турар дээрзин онзалап демдеглеп турар. Совет Эвилелиниҥ шенелделер программазын дооспайн чыда-ла, ону улам ыяда чорударын үскен дээрзиниҥ дугайында М. С. Горбачевтуҥ чугаалаан сестеринче мооң-биле «кады онза кичээнгейни углаңдырып турар. Ону ядролуг боо-чепсекти эдере будүрериҥ соксадырынга идиг бээр деп бистиҥ чурту-вустуҥ шынчы сеткилдиг чугуулуҥун зҥ бүзүрелдиг херечилелдериниҥ бирээзин ыяадыр көрүп турар.

Кандыг-даа аргаларны аҥылдап тура шериг талазы-биле тергиндеңгей чоруукту чедип алыр дээш оралдажылышкынны кыпсып турар рейганчы администрацияның туружуҥун ёрээжок будүүжү үстүнде чугаалаан чүүлдерге хамаарыштыр алырга онза тода кестүп турар. Совет саналга харыы бээрзидэн былдап каапгеринең ергаларын Ак бажыңда күжениишкинниҥ дилеп турар. Чөө совет тейбең эгелекчи саналды «пропаганда» кылдыр чарлап, ССРЭ-ден «хожудап калган бис» дээр хоозун чүвүруушкун-биле, шенелделерге «контроль-дуҥ» онза системазының эргежок чугулазы дижир болгаш өске-даа чүзүкбээзын чыдактер-биле мораторийнин деткириниҥден ойтелаашкынын агартырын оралдажып турар.

Америк «Балтимор сөөн соңуунуҥ айтыкшын ёзугаар алырга, «шенелделерни хорууругга удур чылдактарда кижи бүзурап болгу дег бичии-даа чүве чок, харын боочепсектерни калбак хемчээргө улам эдере будүрүп туре айыыл чок чорукту хандырар дээр елүмнүг бодаларга ое үндезилеңгенгеп.

Ынчаарга айыыл чок чорукту хандыраринче углаңган орук кайы-даа таланың боочепсек аймаан эдере будүрерни эвес, харын кызыгарлы тевертыы чыдар дээрзи чүвениҥ чептүг үгээр кижи бүрүзүнге бнядингир. Бо угланылышкынга ССРЭ-ниҥ кужениишкинниҥ ринге байыр чедирбишаан, делегейниҥ хөй-ишти-зи рейганчы администрация ое чугуула соругаргы шинтпиргээзинден дезип, быядаар чорууп соксадырын иеген турар.

В. ЧУКСЕЕВ.
СЭТА.

МӨҢГЕДЕЙ

Ам-даа утпаан. Ону буянныг дыштанылгаже үдээр хүниҥ хоочуларга, партия, совет ажылдакчыларга, бүгү суурнуҥ ишчилеринге дыңнадыпкан. Үдээшкиниҥ байырлал ёзулалы Алаш хемниҥ арыг-кылаң суунуҥ зрииге болур дээрзи база билдинде берген.

Айыттынган хүмү, шагы чоокшулап келгенде, олче базыптывыс. Чалатканнар — кады ажылдап турган эш-ооруу, доогуул-төрелдери чыглып келген. Хоочуңга оон аядан харлааны-биле байыр чедирип келгеннериҥ аразында аныяк өскен база бар. Кежээ солуун эртken. Сес ап, чүве чугаалаан кижилер юбилярның адынга, ажыл-ижинге хамаарыштыр оорушкунуп, ооруп четтириишкиниҥ чылыг сөстерин сөглеп, кам дег кадыкшылды нүзеп турганнар. Оон онзагай талазы — байырлалдың эзиртир суксун чок эртkenин болур. Аъш-чем элбек. Аҥаа чалаткан кижилер ойнап-хөглеп, тамцылап, ырлап-шоорлап, дыштанып алганнар. Ажыы-биле чугаалаарга, ындыг байырлалдар чоокка чедир-ле эзиртир суксун чок эртпес-те турган болгай. Эзиртир суксун чок эртken кежээ ыйыкпе, азы байырлал харын солуун эртер чүве чорду. Мындыг эки ол чеҥчылды чер-чөөге иептерединри черле чугула деп бодаар мем.

Х. САМДАНЧАП.

ЛОНГИНИҢ ЧАГААЗЫ

ПАРИЖ. Окленд хоорайның ортузунге «Рейнбоу урриор» деп судноже июль 10-да халдаашкын кылган. Франциядa хоргадай берген кем-херек үүлгедикчилерин тудуп хорутдаарын чегээн чагаазы Франциянын президентизи Ф. Миттеранга Чаа Зеландиянын премьер-министри Д. Лонги чоруткан. Долгандыр турар бойдус камгалаар «Гринпис» деп хөйинти организациязының ол суднозу Муруроа атоллуҥуң эриктеривче аҥаа Францияның ядромут чазылдырышкынарны чорудуп турарынга удурланып эҥидирип чоруурунга белеткенип турган. Аҥаа салып каан миналарның частыышкынының түңнелинде «Рейнбоу уорриор» суднже дүжүп кирген болгаш оон экипажының бир кежигүнү өлген. Ол кем-херек үүлгедишкинниҥ Францияга организастаан болгаш оон киржикчилери бодавыже француз хамаатылар болур деп шыңгыы херечилелдер Чаа Зеландияның чазаанда бар дээрзин бодуныҥ чагаазында Д. Лонги айыткан.

Журналистер мурнунга чүве чугаалап тура, Чаа Зеландияның чазаанның баштыны политиктиг ужур-утказы ол өлүрүкчү хөделишкинниҥ дөрт күүседикчилерн «паштыкы күрүненин хөделишенчилерн ийикке агентизери болур» деп дорту-биле айыткан. Оон-биле кады Чаа Зеландияның чогуур органнары өлүрүкчүлерниҥ кайының хамаатыларыя дээрзин тодаратkан деп онзалап демдеглээн.

«Рейнбоу уоррионуҥ» чазыдырганы-биле холбаштыр Чаа Зеландияга мегге швейцар паспорттар-биле дүрүмге хажыштыр чурттап турган А. Дж. Тюранжиты болгаш Софи Тюранжиты тудуп хоруглаан.

(СЭТА)

АГРЕССИЯ БЕЛЕТКЕП ТУРАР

КОТОНУ. Чадче чаа улуг хемчээлдиг агрессияны Франция белеткеп турар. Ол дугайын Чадтың национал чаңгыс эвиниҥ шилчиишкин чазаанның ында парлалтага үндүрген медеглелиниде айыткан.

Ол операцияны Төп Африкада ол чурттуҥ девискээриниҥ улуг кезиин чагырын турар национал хосталганың армиязынга удур чорудар деп турарын Африканың чаңгыс эвтиҥ организациязының дарга Сериниҥ информациязын июль айда болган күүсkом хуралынга чугаалажып көргеп. Арагалаашкын-биле демиселзе четвестер ам-даа бар боо турарын аҥаа демдеглээн. Чамдык арагага суидулуг кижилер талоп чок арага сөдүп алыксаап, акшазын артыр төлеп бээйн дээш зэрежип туруп бээр тиварылгалар база бар боо турарын күүсkом кежигүнүери бүрүү шаап шүүмүчүдээп.

Улус депутаттарының Сүт-Хөл кодээ Соведшиң күүскомуну, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди чорудар комиссиялар хөй-ишти организациялардың деткиичези-биле арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер корум-чурумну хүн бүрү бы-кыглаар дээш дээштиг хемчегелерни моон сонгаар-даа күштелдирип чорудар.

Д. ДҮЛҮШ,
улус депутаттарының Сүт-Хөл кодээ Соведшиниҥ күүскомуниҥ даргазы.

Мурнуу-Африка Республика. Совет-язы ылгай көөр чорукка удур демисел чурттуҥ «гетто» дээр африка суурларында улам-на калбарган. «Хостелга долгерезиҥ!», «Совет-язы ылгай көөр чорук сонезиҥ!» деп возуңнарлыг африка чонуҥ чыс-каалдары үргүлүүлеп турар.

ЧУРУКТА: совет-язы ылгай көөр чорукка удур чонуҥ чыс-каалзының кирижикчилери.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

КАТАП СОҢГУТКАН

НИКОСИЯ. (СЭТА). Ирак Ислам Республикаиың президентизинге Сейед Али Хаменеи дерт чыл хуусаавыг кыдыр база катап соңгуткан. Иранның ИРНА деп информация агентствозунуҥ дыңнедыын ёзугаар алырга, соңгуучуларның бадылаашкынкарының 85 хире хуузун ол аапан. Хаменеи болгаш республиканың ислам партиязының үндезилеечилериниҥ болгаш удуртукчуларының бирээзи болуп турар.

ПЕНСИЯЖЕ ҮДЕДИВИС

Кара-Хөл кодээ Соведшиниҥ күүскомуниҥ даргазы С. Д. С. Очур-оол 60 харлаан. Ону буянныг дыштанылгаже үдээр хүниҥ хоочуларга, партия, совет ажылдакчыларга, бүгү суурнуҥ ишчилеринге дыңнадыпкан. Үдээшкиниҥ байырлал ёзулалы Алаш хемниҥ арыг-кылаң суунуҥ эрииге болур дээрзи база билдинде берген.

Айыттынган хүмү, шагы чоокшулап келгенде, олче базыптывыс. Чалатканнар — кады ажылдап турган эш-ооруу, доогуул-төрелдери чыглып келген. Хоочуңга оон аядан харлааны-биле байыр чедирип келгеннериҥ аразында аныяк өскен база бар. Кежээ солуун эртken. Сес ап, чүве чугаалаан кижилер юбилярның адынга, ажыл-ижинге хамаарыштыр оорушкунуп, ооруп четтириишкиниҥ чылыг сөстерин сөглеп, кам дег кадыкшылды нүзеп турганнар. Оон онзагай талазы — байырлалдың эзиртир суксун чок эртkenин болур. Аъш-чем элбек. Аҥаа чалаткан кижилер ойнап-хөглеп, тамцылап, ырлап-шоорлап, дыштанып алганнар. Ажыы-биле чугаалаарга, ындыг байырлалдар чоокка чедир-ле эзиртир суксун чок эртпес-те турган болгай. Эзиртир суксун чок эртken кежээ ыйыкпе, азы байырлал харын солуун эртер чүве чорду. Мындыг эки ол чеҥчылды чер-чөөге иептерединри черле чугула деп бодаар мем.

Х. САМДАНЧАП.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-бүгү үлүстүҥ херээ

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-биле партияның болгаш чазактың үүлээп алган доктаалдарын база ССРЭ-ниҥ болгаш РСФСР-ниҥ Дээди Советтериниҥ Президиумнарының Чөлүктарын Таңды районда канчаар боттандырып турарының дугайын сонуургаан бис.

Райкүүскомда болгаш кедээ Советтерде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур комиссияларны тургускан. Олар тускай план-биле ажылдап, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Арага садар магазиннерни тускайлаан, хөй-ишти черлеринде «Арагалаашкынга удур демисел» булуңнарын тургускулаан. Арага садып алырының, ону ижеринең чурумнерын хажыдып, хөй-ишти-ниҥ корум-чурумнарын үрел турар хамаатыларга кандыг кеземче хемчегелерни көргүзер дугайында дурумнерден ушта бижилгелерни дерээш, кескү черлерде аскылаан. Келген хамаатылар ону өөренип, номчуп турарлар.

Эзиртир суксун садар магазиннерниҥ шактарын тускай чурум ёзугаар чаңгыс ай тодаратkан. Районда арагаиы садарын чурумнуткаиы-биле чергелештир чонның хереглел барааннарын садарын элбедир соругга-биле кудумчу садыыңның делгүүрүн удаа-дараа организастаап турар.

Суббота, воскресенье хүниринде чонның хереглел барааннарын садар тускай ярмакаларны эрттиргилээн. Эзиртир суксун садарын зээжеткен болганда районнуң теп кудумчузунга кат чулуу болгаш хейлиг суглар садар автоматтарны тургузуп кылган.

Чонның дыштанылгазын организастыг эрттирер соругга-биле суурнуң стадионунга «Аныяктар хүмүнэ «Бүгү эвилелдиң ыры хүнүэ массалыг байдалга организастап эрттиргилээн болгаш спортчу маргылдаалар удаа-дараа эртип келген.

Үстүнде айыткан Чарлыктар үнген соонда эзиртир суксун чок байырлалдарны, кежээлерни эрттиргилээн. Чижээ, чоокта чаа Сосновка ортумак школазының 1975 чылдан эгелеп дооскан доозукчуларының байырлыг кежээзин эзиртир суксун чок, оюн-тоглаа-биле холбап солун эрттиргеп. Владимировка суурга арагазымыс чок куда шайлалгазын база эрттиргеп. Бо хемчегелерни чон чүүлдүг деп детказын.

Эзиртир суксуннарны садарын чурумчудары-биле талон системазын районда ажыглап турер. Талон бээр кижилерниҥ дамзызын совхозтарга баштай тургузуп алыр. Оларны бригадирлер тургузар. Арага талону алыр база ону берип болбас кижилерни бригадирлер төргиин эки билир.

Ук дамзының кедээ Советтиҥ чанында арагалаашкынга удур комиссияга сайгарар болгаш райкүүскомче бадыладырыбиле киирер. Талонга суурнуҥ адын күштүг болур айын айыспышаан, райкүүскомнуҥ таңмаларын базар.

Талонну арага варыындан хоочурааннарга, эдип чазаар күш-ажыл колонизазыга чоруааннарга, администратиктиг хайгааралда кижилерге, 21 хар четпээннерге, чөш уруг эмзирер нелерге болгаш саатлыг херээженнерге шуут бербес.

Бо хемчегелерниҥ дээштин кестүп эгелээн. Арагаиы кайы хамаан чок ижер кижилер хоавартаан, чылдагаан чок ажыл шагы үзер чорук чидип бар чыдар. Мындыг чедимшиннер районнуҥ үлетпүр будүрүлге черлеринде-даа, совхозтердедаа хөй.

Хөй-ишти черниге эзирик козулгени дээш, арага ишкеин база эзиртир суксуннарны садарының чурумун хажыткыны дээш штрафты база ажыглап турар. Чижээ, «Россия» совхозта бригадирлер Абанов, Никитин, арагалаарынга сундулуг Кудрявцев олер эзирик чорааны дээш торгаткннар, садыг ажылдакчылары Черепанов, Середкина, Шаевы олар арага садарының чурумун хажыткыны дээш хемчег алысканнар. Эзиртир суксуниу боттары белеткеп турган сес хамаеты 300—300 рубльдан төлээр ужурга таварылган.

Моон аңгаш кеерге, Таңды районда арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур хемчегелер дээштиг чоруттуҥуң турар. Оиу «соотлейн» улам-чылаары чүтүл.

А. АРАН.

ХҮН БҮРҮ БЫЖЫГЛААР

Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни үзүткээр, араганың хоразының дугайында ажылчы чоннарның 23 хуралдарын эрттиргивис. Ол хуралдарга ниитизи-биле 87 кижи санал-оналп солушкан. Болуп эрткилээн хуралдарга чүве чугаалаан М. Тойлут-оол, М. Мокай, М. Чигжитей, О. Шалдазк, О.-С. Саая үнелиг санаалдарны берген. Ажылчы чоннарның хуралдарынга берген санал-оналдарга үндезилеп ажылдап кылган хемчегелерни кодээ Советтиҥ сессиязынга күштүг болдуруп бадылаан.

Арагалаашкыны-биле демиселди күштелдирер дугайында Чарлыкты аммыдырапга боттандырып чорударынга күш-ажылчы коллективтер, хөйнинти организациялары улут деткимче бооп турар. «Сүт-Хөл» совхозта С. Монгуш даргалаан профилактика чөвүлелии, ол-ла совхозтуң Кара-Чыраа салбырында, район эмнелгезинде профилактика чөвүелдери бодуныҥ ажылын баш удур планнап, эки ажылдап турар.

Хөй-ишти черлериге, кудумчуга эзирик чораан 81 кижини хемчег алган. Оларның чамдыктарын профилактика чөвүелиниге, административтиг комиссияга, эш хуузунуи судунга көргеш, штрафты онаагаи. Арагага суидулуг, орта кылган ажылы чок 8 кижиниҥ херээн улус судунга көргеп. Араганы кижилериҥ боттары кылыр чоруктуң когун үзер талазы-биле ажылды күштелдирип чорудуп турар бис. Арагага удур демисел чорудар комиссияның кежигүнериниҥ киржилгези-биле 25 шуурунну узуткаан болгаш 18 хамааты боттарының ажыглап турган шуурунларын эки туразы-биле эккеп дужаап берген.

Эш хуузунуи судтарының салдары улгадып турар. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселди күштелдирер дугайында Чарлык күштүг болуп эгелээн турда, арага ишкеп, корум-чурум үрээн кижилериҥ эш хуузунуң судтарынга көөр херектери хөй турду. Аиты үеде ол сан эвээжээн.

Кедээ Советтиҥ девискээринде туруп турар арага садыгларының санын кызырып, арага садарын чурумчудуп, талоннуг системаже июль 1-деп эгелеп киргеп. Бо хемчегелерни ап чорутканывыстың түңнелинде, кудумчута, хөйнинти черлеринге эзирик чоруур, корум-чурум үрээр кижилериҥ саны кызырылган. Арагалаашкын-биле демиселдя күштелдирер дугайында Чарлык күштүг болуп эгелээн үеден бээр кедээ Советтиҥ девискээринге дөрт куда эрткен. Бо кудаларның болган черлеринге төрелдерден тургустуиган улусчу дружиналар ажылдап турган. Корум-чурумну тударынга ол база бир чаа чүүл деп санап турар бис.

Кедээ Советтиҥ девискээринде туруп турар албан черлериниҥ, организацияларының, будүрүлгелериниҥ эки тура улусчу дружиналары дежурныйлаашкынының түңнелин шуугумчүлелдиҥ хана солуунга бижилериҥ саны кызырылган. Арагалаашкын-биле демиселдя күштелдирер дугайында Чарлык күштүг болуп эгелээн үеден бээр кедээ Советтиҥ девискээринге дөрт куда эрткен. Бо кудаларның болган черлеринге төрелдерден тургустуиган улусчу дружиналар ажылдап турган. Корум-чурумну тударынга ол база бир чаа чүүл деп санап турар бис.

Кедээ Советтиҥ девискээринде туруп турар албан черлериниҥ, организацияларының, будүрүлгелериниҥ эки тура улусчу дружиналары дежурныйлаашкынының түңнелин шуугумчүлелдиҥ хана солуунга бижилериҥ саны кызырылган. Арагалаашкын-биле демиселдя күштелдирер дугайында Чарлык күштүг болуп эгелээн үеден бээр кедээ Советтиҥ девискээринге дөрт куда эрткен. Бо кудаларның болган черлеринге төрелдерден тургустуиган улусчу дружиналар ажылдап турган. Корум-чурумну тударынга ол база бир чаа чүүл деп санап турар бис.

Албан черлеринде, организацияларда, будүрүлгелерде тургускулаан профилактика чөвүелдериниҥ ажылын кедээ Советтиҥ күүскомуниҥ хуралынга доктаамал дыңнап турарын чурумчуткан. Сүт-Хөл райпозунда профилактика чөвүелиниҥ ажылының дугайында ук чөвүелдиҥ даргазы С. Сериниҥ информациязын июль айда болган күүсkом хуралынга чугаалажып көргеп. Арагалаашкын-биле демиселзе четвестер ам-даа бар боо турарын аҥаа демдеглээн. Чамдык арагага суидулуг кижилер талоп чок арага сөдүп алыксаап, акшазын артыр төлеп бээйн дээш зэрежип туруп бээр тиварылгалар база бар боо турарын күүсkом кежигүнүери бүрүү шаап шүүмүчүдээп.

Улус депутаттарының Сүт-Хөл кодээ Соведшиниҥ күүскомуниҥ, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар комиссиялар хөй-ишти организациялардың деткиичези-биле арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер корум-чурумну хүн бүрү быкыглаар дээш дээштиг хемчегелерни моон сонгаар-даа күштелдирип чорудар.

Д. ДҮЛҮШ,
улус депутаттарының Сүт-Хөл кодээ Соведшиниҥ күүскомуниҥ даргазы.

ЯРОСЛАВЛЬ 975 ХАРЛААН

Волгада эң хоочун хоорай — Ярославль машинка тудуунчы, химмя болгаш пес-таевы, чикке үлеглүрүүн индустриялыг улуг төвү болуп турар. Хоорайда 100 хире үлеглүр будурүүлге черлерин бар. Оларның будурткан продукциязын Совет Эвилелиниң бүгү республикаларынче болгаш делегейниң 70 чүрттарынче чорудуп турар.

Ярославль болза чүгле үлеглүр эвес, харын-даа культураның үлүг төвү. Хей чүс чылдарда тургустуган культураның тураскаадары-биле Ярославль хоорай байлак, Киевтиң үлүг хааны турган Ярослав Мудрый 1010 чылда ооң хоорайның үндезилеп тургускан болгаш аңаа бодунуң адын тывыскан. XVII чүс чылда хоорайның архитектуразы өзүп тургустуган болгаш Ярославль Россияның эң чараш хоорайларының бирээзи болган. XVI чүс чылдың архитектуразының тураскаалы — Спасо. Преображенский монастырының хевири Москва үүнден Ярославль хоорайже чоруптарга, кастүн келир. «Игорь полугунуң дугайында сестер» деп номнуң бижимелеп Ярославль хоорайда хол-биле бижимеддиг номнар библиотеказындан тывылган. Ол ном болза — бүгү делегейге сураглыган бүрүнгү Орустуң литературазының алдарлыг турасказы болуп турар.

Алтёр Федор Волков 1750 чылда Россияга эң баштайгы профессиоңалдыг театрны аңаа үндезилеп тургускан. Бистиң чүртүүстүң чоргаарлыг инженерлери Ярославль хоорайга чүрттап, аңылдап турган. Оларның аразынга шулуктуу Николай Некрасов, ыраажы Леонид Собинов, скульптор Александр Опекушин турган.

ЧУРУКТА: Ярославль хоорай. Май бир аттыг кудумчу.
С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Культура албан черлериниң ажыглалы

ӨСКЕРИЛГЕ ЧОК

«Клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын улам эжиктер хемчеглер дугайында» СЭКП-ТК-ның докладының шинитпирлерин күүседири-биле республиканың культура амыдыралчылары боттарының ажылын шүгдүнүп турар. Чаа аргаларны ажыглаарын планнаарыны тургузуп, оны практикага ажылдап эгелеп берген. Кызыл районнуң Баян-Кол суурда ол талазы-биле, байдал кандыгыл? Ук доктаалга хамаарыштыр ыңда ажыл эде тургустунмаан, эрги хевээр, өскерилге чок чорун турарын эгезинде-ле айтыр апаар. «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыннары канчаар дыштанып турарын? Кедээ Культура бажыңында бо хүннерде чүгле кино көргүзүп турар болгаш суббота түнненде аныяктарның дыштанылга кежээлери эртип турар. Өске кандыг-даа солуң культура хемчеглери болбайн турар..

Ында ажыл чоруттунмайн турарындан, кедээ культура-спорт комплекжизиниң бары, чогу-даа билдинмес. Культура базыны, сүүрүг хергээжиннер чөвүлели, спорт комитеди шупту ажыл-ажыңы, боттары аразында харылзаа чок ажылдап турар. Ынчаар ажылдаары үеник негелдезинге таарышпайн турарын болгаш канчаар ажылдаарын чаа доктаалда айыткан. Чоннуң коммунистиг кижизидилгезин улам эжиктер, оларның хостуг үезин шын организастаарын чедип алыры-биле сүүрде бүгү-ле культура албан черлери күжүн кадып тургаш, демниг ажылдаар үүрлүүр. Бо айтырыгны «Х Улуг хурал» совхозтуң директизы, Баян-Кол кедээ Советиниң күүсекчи комитеди кижизигейге алыр үе келген.

Кедээ Культура бажыңының ажылдакчылары, ыланган аныяк кижилер, ол талазыбиле түскай эртем чок болуур болзаа, канчап-даа таарышпас. Баян-Кол кедээ Культура бажыңының директору В. М. Дөнгез-оол Кызылдың уран чүүл училищезинде бот-өөредилгеге-биле өөренип турар. А ында уран чүүл удуртукчузу түскай эртем чедип алырынче далаштайн турар. Чон ортузунга культураны нептередир кижилер боттары бижиглиг, бүгү талазы-биле кижизиг, культурлуг кижилер болуур үүрлүүр. Культура кадрларының билиг, дуржулгазым бедидип, өөредилгеге амгы үеде база бирги чергенин айтырыы дээрзин үтпаза чогуур.

Культура одаа болганда оон ыштың, дашты аянныг, чаражыы кылыр дериттинген болуур. Ынчан чон аңаа хөй-биле чыглып, культурлуг дыштанырлер. А Баян-Кол кедээ Культура бажыңының даштында чакчыс ыяш-даа, чечел-даа олуртугнаваан. Оон иштинге кире бээрге, көрекче кадыгге бээр хире лозунг, плакат, совхозтуң ажыл-амыдыралының дугайында, оон мурнакчылының дугайында көргүзүг дээш чижектиг чүү-даа чок. 290 олуттуг көрүүлүүр черлерниң чартык кезии үрелик. Сценада кежеглер аян-шинчи чок. Мындыг Культура бажыңынче кым кээр боор. Оон септелгези база ам-даа доозулбаан. Дозу чедишпес, ынчангаш ол ажыл саадап туруп берген. Септелгее херек бүгү-ле чүүлдерни ыяш эгезинден түрә кинээгейге ап, белетекиип келген болза, байдал мындыг түрбаза билдингир.

Кедээ Культура бажыңыбиле кожа совхозтуң спорт залында мырыңай шимээ чок, шыпшың-на чүве. Ында ажыл чоруттунмайн турар, септелге-даа кыдыпнаан. Ол шоочалыг хевээр турул-ла турар. Соок кыш келди, ол үе-түндүрген спорт залының дугайында сагыннас болза хоржок.

Баян-Колчулар уран чүүлге, спортка ынак, идеяктейлиг улус дээрзин оларның ажызыбүрү көрүледелерге болгаш маргылдаалаарга кирмишкеш ам тырганы хүндүлел бижиктери хереченнип турар. Тиилелгенин 40 чылынга тураскааткан районнуң уран чүүл көрүлдезинге олар база шанналдыг черлерин эзлээннер. Байырлалдар хүннеринге тураскааткан солуң кежээлерни болгаш аске-даа хемчеглерни кедээ Культура бажыңынга ногылаңгы организациялар болгаш коллективтер эрттирип турган. Ам олар боттарының күүжүн кадып, харылзаалыг, чаңгыс аай планныг ажылдаар болза Баян-колчуларның культура амыдыралы дыштаныгглазы солуп болуур иймек.

С. БАЛЧЫР.

ШУПТУ КИРЖИП ТУРАР

Ленинград области Рощино суурга болган чыш арагачыларның орталанын, сергээрнире дыка-ла идиглиг болган. Аңаа Выборг хоорайның улус судунуң даргазы В. Росовская киржип, бажыңнарынга шимээргээр, чүрттакчыларга амыр-дыш бербестериниң херектери база сайгарган. Оз херектерге суурнуң чүрттакчыларының комуузадары база нелешкеп. Өскелердеги коизалаганнар— шыңгыктетпүр ажылагайбышның трактористи М. Фавстрицкийни болгаш хереглекчилер эвилелиниң ажылчыны Ю. Архиповту оя бет хонуп хоруглаар дел шинтирип үндүрген.

— Арагалашкынга болгаш алкоголизмге удур демиседен куштелдиреринге хей-янгынның санал-оналы удур рольду ойнап турар—деп, улус депутаттарының Выборг район Советиниң күүскомунуң даргазы Ю. Мокшаков чугаалап турар. — Мурнунда чыыштарга арагачыларны чүгле чемелеп турган болза, ам оларның кылган херектерин прокуратураның, улус судунуң, милициниң ажылдакчыларының киржиргези-биле сайгарып турар. Бындыг судука көрдүрериң кымда күзевес болгай.

Коруң-чуруумну быжыглаар арагалашкынга чыыштарга-биле киржип турар. Первомайское, Комсомольское, Кондратьево, Шевелдубово суурларга болгаш чыыштарга хостуг үеник чиң эрттирер дугайында сагындыр чүрттакчылар идиш үндүрген. Оон уламыжарга ийнга спорткультура комплекжизин тургускан. чонуун чүрттан турар черинин айбы-биле ажыл чорудар черлерни болгаш шөлчүгештерни тускайлаан, чайгы спорт тудугларга тудуп эгелээн. Оң ажыларыны депутаттар контролдуг алгаш.

Б. ПАВЛОВ.
СЭТА-ның корр.
Выборг, Ленинград область.

БАЙЛАҢНАРНЫ ӨСТҮРЕР

Суг хөлбектериде байлаңнарны камгалаары чугула сорулгалараның бирээзин болуур. Балык курлавырларын өстүрериниң ынчангаш ажыл-ижи-херек-териниң чүүлдерин сайгарып, бо ажылче хей-янгынны моңнаар чугула дээрэн биледингир. Үүргеге чажарыпта, кээ бажыктарның өөрүнге таарыштырыглыг черлерге — көлдерге, мөңгүлдүрлерге, часкы үер сугларга моңнаелген черлерге—балык камгалалын күштедирер болза экен.

Үүргеге чажар үе май — июнь айларда, а байлаңның өзүл хевүүзер үези сугуңга чамыжашкыны-биле холбаалып болгаш, олар хей кезиниде хөлбектерге артып каар. Хем эрини ажып турда, чамдык балыктар суг алган көлдерге үүргеге чажар. Суг кадарга, ол чаш балык өлүп турар. Хаанын онгарларда суг белен катпас, шачала-даа орта балыктың чүрттарыңга таарыштырыглыг байдал чок болуур. Оң балыкты үезинде хемче салыр кижиден үргулаа.

Ыңдыг онгарларда байлаңнарны камгалаар ажылга өөренижиннерни киирештирип турар бис. Балык камгалалының инспекжизиязының чанында «Ак-кок патруль» отряттары тургустурган. Үүгле эрткен чылдың дүргүзүнда безин өөренижилер 18 муң балыкты камгалап алган.

Хемдеп адырлык суг чымалган онгарларга байлаңнар хевир-ээйи-биле аңгы-аңгы чүрттап болуур: чамдыктары дорааи өлүп каар, өскелери шыпшык-даа боор. Ылангыя шорталан, кадыргы, ленок, плотва, елец, ала-бүга хөй-биле ыяш-лыг турар.

Чоогунда турар бүдүүдүтелер, ажыл-агыйлар боттарының ыяш-биле балыкты камгалаарын улгээдирип турар. Үүгле, эртем организацияларының болгаш хей-янгынны күжү-биле база бир кол продукт болуп турар балыкты камгалаан эң болуур. Ылангыя совхозтар удуртукчуларының бо ажылга дузазы улуг болуур үүжүлүт.

С. УЛАТОВ,
балык камгалалының Тыва республика инспекжизиязының ихтиологу.

Эмчиниң сүмези

ХОРАН ҮНҮШТЕР

Чай — арга-арыгже селгүүстеп, туристи орукта-рже аян-чорук үнерининң чагай үезе. Ынчан янзы-бүрү катчыкпас база бижа бээр. Үнүштү таныпас болзуларза, кадыы чыыртыже дылаштанар. Ол үнүштүң кадыы чемге ажыглавас, хораннуг боор болуур.

Хар чаа-даа ээтпин, час дүүнүр орда, арыг ыштингге чечектерлиг үнүш көстүп кээр. Ооң чечектери ягаан-көк, харыңда сиреньнин чечээнге дөмей, ышкыш баштарында олдургулаар. Ол ышкыштар бүрү бе-рээн чок. Харын-даа ыым-бир кижи кесилип кааш ышкыштарны баштактанып черже кадагылап каапкыыт. Бо дээрге волчье лыко-дыр. Ооң ышкыштары болгаш чечеткери дыка хораннуг. Хандыгы ыжык тывылдырып, мага-ботту хораннап болбур.

Чай эртип чорда демги ышкыштарны баштарынга чидирлыкпыл, шийбексимээр каттар ботталы бээр. Ол каттар харын-даа чыжыргана кадыыга дөмөйлешкек. Бо каттарны бичии-даа шенеп чип болбас, бир эвес оларның каш хиреэин чиптер болза, кижиниң амы-тынынга айыылаш тавазрыштырып болуур.

Карақка чарап кестүр чечектериң аразында дыка хөйү хораннуг. Аконит деп үнүш чер бүрүде бар. Ооң бүрүзү улуг, ону ягаан болгаш чечектери салбаактанчак. Чаа үнгеп ышкаш үнүш. Бистиң чүртүүстә ол кайда-даа үнүп турар. Ол хемнер, хөлдер, тудаалар эриктериниге база аске-даа ыяш чечлерге өзер үнүш. Дазылы ыяка доолуулар. Үнүштүң чыды петрушканың чыды ышкаш сагыылыг. Ынчангаш чамдык улуг болган чок-ла салчай бээр. Үнүштүң хораи бүдүмелги дазылында турул турар. Ооң хенизи-ле хораны оргаанымге кирер болза дораан хораннаныр.

Ландыш—бо үнүштү таныбас улус ховар. Ооң чечээи чыгташ сүття тургузуп алган кижилер хораныг деп чүвени экзербестер. Ландыштың чечээни хораныг. Ол кижиниң магә-бодуун хораннап боор. Бистиң долгандыр турар үнүштерде өнүүктериңге хей. Ынчалзажок хораныг үнүштериң ылгап билип, оон багай салдарындан чайлаары дээрэ.

Кайы-бир үнүшке хораннанганда, баштайгы дузаны кандаар чедирерил? Бирээде, бир эвес хораннанган кижиниң үгааны аза болза, кижиниң дүргеи арыыр чүүр. Үнүштүң хораны хинче дүргеи дамчыыр болганда, хораннаган кижиниң эмнелгеге дүргеи чедирер апаар.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар-чыдымышкын бажыңы-ның инструкторузу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 21-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВА ҮЕ

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Ну, погоди!». 12 болгаш 13-ку үндүрүлгези. 9.15 — «Төрээн аялгалар». 9.45 — «Аян-чоруучулар клуузу». 10.45 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 11.35—11.40 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл кижи бүрүзүнүң төрээ». Док. фильмнер: «Эксперимент. Поиски и проблемы». «Идущие впереди». 15.15 — Музыканың болгаш ырның молдав «Миорица» ансамблиниң концерти. 15.45 — «Дарынчы чаш назын». В. Панованың чогаалдарыг-биле. 16.40 — ССРЭ-миң улустуң артизи В. Климов ойнаар (скрипка). 17.10—Бүгүдеге стадион. 17.40 — «Русская пшеница». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер: «На лесной тропе», «Последний». «Да здравствует природа». 19.30 — Таңдым болгаш аныяктар. 20.10 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен телефильм. 7-гы сериязы. 21.00— «Үе». 21.35 — Джаз панорамазы. 22.45 — 23.05 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Т. Вольская ойнаар (домра). 8.40 — «Адрес изобретен». Док. телефильм. 9.10 — «Хөглүг старттар». 9.55 — Римма Ибрагимова . ырлаар. 10.20 — «Сээн Ленинни библиотекам». В. И. Ленин —«Совет эрге-чагырганың эзлиглиг сорулгалары». 10.50 — Совет Армиязың «Красная звезда» ансамблиниң концерти. 11.15 — Немец дыл. 11.45 — Уругларга фильм. 19.05— «Путешествие достойных». 2-ги сериязы. 12.50 — Свердловск хоорайның уругларның хореографтыг «Ульгбак» ансамблиниң оюн көргүзүү. 13.15 — «Ог-бүле болгаш школа». Телемагазин. 13.45 — Аалгу үеге совет театры. 15.00—15.05 —Медээлер.
18.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15—«Сылдысчыгаш». Тес-Хем район-ну школаларының куш-ажылчы уландуу. 18.35 — Уругларга фильм. 19.05— Телемедээлер. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Мал чемнинг белетхелинин хүн демдегделээ», «Бригада керээлери болгаш кожа ажылдан турарларның хуралзаалары». Экономиктиг допчулал. Медээлер. 19.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.55 — Чарлалдан.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунер, чаштар!». «Зеркальце». 20.15— «Жалы ажылдамдыкпа». Телезурнал. 20.50 — «Пушкино на Оке». Док. телефильм. 21.00— «Үе». 21.35 — Уран чүүл мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Плотников. 22.35— 00.20 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Жалгырис» — «Днепр». Вильнюстан дамчыдылга.

Солунчуң дараазында номера август 23-те үнер.

АГДА

Бөгүн республиканга бүргеп, аязыр, чашкын чагбас. Хат кошкак. Дүне 6—11 градус, хүндүс 20—25 градус чылыг болуур.

Кызылга чагбас. Хат кошкак. Дүне 6—8 градус, хүндүс 23—25 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 21-ДЕ

«НАЙРАЛ»: «Тайна золотой горы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 10.00, 13.00, «Арабские приключения» 11.10, 14.40, «Жилый друг» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шаг навстречу» 15.00, 16.30, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Модав жена» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бобби» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң 1950 чылдың сентябрьда Куулар Сандакович Идам-Сюрюнмуң адынга тывыскан № 132408 диплому читken болгаш ону күш чок деп санаар.

ХҮНДҮЛҮГ КӨРҮКЧҮЛЕР!

Август 22—24-те Москванып музыкалыг шин болгаш юмеднә ансамблиниң [ураи чүүл удуртукчузу — сураглыг актёр Герман Джусов] оюн көргүзүлеери болуур.

Коллектив үш шин көргүзер:
август 22-де — Дм. Кедрин «Рембрандт» —(ийи көжегелиг шин), Н. Аксёнова-Арди тургускан.
август 23-те — А. Ставицкий — «Добрый день, господин Гоген!» (ийи көжегелиг шин);
август 24-те — И. А. Бунин — «Возлюбленная мама». ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Соловьева тургускан.
Билеттерни хоорайның будүүрүлге черлеринде болгаш организациялардың, филармониянның кассаларында садыг турар.

Хүүзүнде ажылладым чүнер-бажыңнарывыга салыр ПБ-60А деп суугулуны Кызылдың садыг-белетнек базазы сайгарып турар. Хамаатылларның дачаларында, республиканың совхозтарының хойну бригадаларының төптеринде чүнер-бажыңнарга ол суугуларны садыг-лаар, ажылларды эткиг болуур.

Суугуну саткан хүнден соңгаар беш чыл дургузунда магадылады ону будүрген завод гуаранти ап турер. Ол хүүсаа суугуну будүрген үеден соңгаар чеди чылдан үзээс. Суугуну үндүр садер өртээ 75 рубль. Суугуның кырында шой аастарының өртээ 95 копеек, соок суун тавруштыр бээр херектелдиг өртээ 19 рубль 40 копеек.

Чүнер-бажыңга салыр ол суугуну өртээн туда бергээдее, шилчидиглиг-биле база садып ап болуур.

Садыг-белетнек базазының адресиз: Кызыл хоорай, Камчыстая кудумчу, бажың 15.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ААС-КЕЖИКТИГ ҮШ ТИИЛЕКЧИ

СОФИЯ. Алдарлыг совет хөрээжен шыдыраачы Нонна Ганриндашвили — Варнада республиканың эртен турар «Морской конек» деп онгу пионержи шыдыраа маргылдаазының хүндүлүг залчызы.

Ол Варнаның спорт клуузунга будуунуң эниик салгажыглаары — ооллар, уруглар-биле таныс угла 25 төлге ойнаан. Түнелиинде залчы 15 июнну үткаан, чедиген хаймынаан Софиядан Евгений Янев, Виданден Владимир Петков, болгаш Шуменден Невен Казаков олар август 16-ның хүнүн бүгү нальныңга үтпастаар — олар делегей чемпиону төрээн шыдыраачылыны үтпаннар.

* * *

Август 22-деп сентябрь 4-ке чедир Японияның Кобе хоорайында эртер Бүгү-делегейниң Универсиада-85 маргылдаазының киржир советспортчуларга чагаай күүзүнүкиннериниң болгаш чагыглар бээрининг ужуражылгазы август 17-де ВЛКСМ ТК-га болгаш.

СТАРТ МУРНУНУН ЧАГЫГЛАРЫ

ВЛКСМ ТК-ның секретары Д. Охромийниң удуртканы ол ужуражылгага үш даңзыр олимпий чемпиону А. Медведь, дзюдо хүрешиг СССР-ниң шилиндек командазының комсоргуу Ю. Меркулов, «Метро тудуунуң» өрүмнекчилер бригадазы, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Н. Густов, волейболга ССРЭ-ниң ер удуктуң шилиндек командазының улуг тренери В. Платонов болгаш оон-даа өскелер чүве чугаалажыпган.

Спортну студентилер оң хуу В. И. Ленинниң мавзолейиниге болгаш Билдингже солдаттың Кремльниң базырында хөөрүнге чечектер салганнар.

Чадаанада хоорайның № 6 профтехучилищезинге өөренип чүүзээнерни «Тыва кедээ тудуг» трест чалап турар. Тудугжу дашчыны, бүзәмчүбетошшетчик, штукатур-маляршы мөргеэмдеримге суургууладыры белетээзэр.

Училищеге хүлээп алганнар-ны чүрттаар чер-биле, тускай хөп болгаш халас чемненирге, биле хандырар. 10 класс билиглиг аныяктарны база шеонгден халажып келгеннерни айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия-биле база хандырар.

Профтехучилищеге кнюринге хамаарыштыр тайылбырны айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия-биле база хандырар.

Дүлейлериң «Хүндүледдиң Демдээ» орденниг Бүгү-россия ниитилелиниң Кызылда өөредилге-будуургле черн экономистиг үлеглүрге ажылдаар дуржулгалыг будуургле цегинин мастери, технологтуг, дааранылга хереселин эдер дузалакчыны ажылга чалап турар. Өөредилге-будуургле черниң адресэ: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчу, бажың № 194, телефону 2-27-29.

ШЫН Редакцияның адреси:

867000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 5. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орулакчыларының 2-35-24, 23-5* карышсалгадыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийни аймыдыра болгаш таңстыр кылдыстериниң 2-31-75, пропагандла болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; «Чайгы ажыл-агый кылдызының редакциязы» 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 телефоне болгаар.

Солуп педеляда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3104.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00617.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
С. С. Лузина

Бүгү чүрттарның пролетарилери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 195 (12895) | 1985 чылдың август 23, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 иштеер.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ОДЕССА. Сүттүг мал шыгының хөгжүдеринең интенсивтиг методтарын Измаил районда «Прогресс» колхозтуң малчыларының чедиишкинниг ажыглап турар. Күрүнеге продукция садар төлээ-биле беш чыл иштеп олар Кара далай чоогунда ажыл-агыйларны мурнай күүсетпеен. Тодаргай соруглалыг селекция ажылын чорудушкун, хой сүт бээр шиитерин көвүдеттиг чедиишкинниң үндезини болган. Колхозтуң малчылары эртпеен чылын бир иштеш онаашаттыр дөрт муң литр сүттүг болган чүрттүң Аъш-чем программазынга көрдүүлгеен дециалга четкеп. Олардың дүрүмүлгазын областың хой колхозтарында ажыглап турар.

ТЕРМЕЗ. Амударьяның эриинде Амузангының насос станцизының баштайгы агрегадын ажыглаага киирген. Бедик күчүлүг насос чаңгыс секунда дургузунда безин дөртеен метр бедиңче 25 кубометр сүттүг берип турар. Ийиги агрегатты ажыглаага киирерниге белеткээн, үшкүзүн эптеп эгелээн. Хөвеңниң бедик шынарлыг болгаш орбыш дүжүттүг сорттарын Узбекистанның мурнуу девискээринде шиңгээдип-авыдынган черлерге тарып турар.

ЖЕЛЕЗНОГОРСК. Демир рудазының тырыскыга чазыдырыышкынның чаа методун Михайловскиниң дог байлаан бомбазырадыр помбиладының карьерниге шенээн. Чазыдырыышкынның чаа аргазы чыт эттиг эмин эрттир үүрменнээрин эвээжеткеен, дог байлаан бомбазырадырының азыктыын бедиткеен. Железногорскиниң дагжыларының дүрүмүлгазын ажыглаарын аңаа домейлешкеен будурүлгелер коллективтерниге сүмелээн.

РИГА. Беш муң метр хөлү черде изиг сугларның чылыын Дагестаның дагыыт черлериниң сууларында чүрттаага базынгыларын чыыдарынга ажыглаар. Чер иштинниң изиг сугларын ажыглаварынга эргежок чугула геотермалдыг электростанцизины республикада тудуп эгелээн. Ооң нарын төлевилелин Риганың специалистери чедиишкинниг күүсетпеен. (СЭТА).

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭР

Республиканга тараа культураларының, ногаанның болгаш картофельдиң массалыг ажаалдазы ам эгелээр. Кедээ ишчинер бо чылын бөттарының ажылынга чоргаарланып болур: хөвү-шөлдерде дүжүт чаагай!

Чер ажылының продуктуларын дүмээр талазы-биле күрүне планнарын, социалистиг хүлээгелерин ажыр күүседип, партияның эдээчеглиг XXVII съездизин күш ажылчы чедиишкиннер-биле үткүп болурунуң бүгү барымдаалары оларда бар. Ынчалза-даа ол белең эвес. Ам безин дүне соөп эгелей берген. Ажаал алдынмаан шөлдерге хар дүжүп, ажаалданың байдалдарын дыка берге дээр таварылгалар мурнуку чылдарда тургулаан. Чиизээлээрге, эрткен чылын Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының чамдык ажыл-агыйлары ынчалт байдалга таварышып, дүжүт ажаалдазын аажок орай доосиан, хөөн-даа чамдык шөлдериң тараазын ажаап ап шыдаваан. Ынчангаш дүжүт ажаалдазын эң кыска хуусаада чорудуп, чидириглерни болдурбас дээш күжениишкинниг ажылдаар апаар.

Бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдыынган. Комбайннарның төзан ажыг хуузу бо хүннерде дүжүт ажаалдазынга беден деп санаттырып турар. Оон аңгыда чер ажылдыглар бо чылын бедик бүдүрүүчүлүг, ажылдаарынга таарымчалыг чаа «Енисей» деп 256 комбайннарны алган. Комбайннар септелгезиниң байдалы Кызыл районда өскелериниинден дээре, ынга 111 комбайниың чүс тозу хөвү-шөлдерже үнүптерингe беген. Ынчалза-даа республиканың ноо тараалап районнары Таңдыда—35, Каа-Хемде —23, Бии-Хемде—20 комбайн ам-даа септелгеден үнээн. Септеттинген деп санаттырып турар комбайнарның хой иезин түскай комиссиялардың хынаваазын эртпээн, ынчангаш оларның септеттингенииң шынарлыын дугайын чугаалаары берге.

Республикада ниитизи-биле ам-даа чүс хире комбайнның септелгези доозулбаан. Бо талазы-биле ноо буруу ажыл-агыйларының инженер-техниктиг албанынга онаашыр. Механизаторлар боттарының даамай, озал чорууң биилиишпээн, агроүнетпүүр комплекизиниң талазы-биле боттарының эштери — «Сельхозтехника» ажылдакчыларынга чөптүг негелделерин тургузуп турарлар. Олардың талазындан артык иезентерниге хандырылга ам-даа чогуур деңнелде эвес. Аккумуляторларның, жатка бистериниң, янзы бүрү ременьнериниң, вальцоларының, тормоз манжеттериниң болгаш өске-даа иезентериниң «Сельхозтехника» складтарынга безин чөп болуру болга таварышпыр.

Бо хүннерде республикада 60 комбайнер чедишпес. Үениң негелдези—комбайн бүрүзүн ийи эдээчеглиг ажыл-биле хамдырары, а бистеп комбайнерлер чаңгыс эдээчерге безин чедишпес. Республикада 935 комбайнга ажылдакчы дег механизаторлар республикада бар, чүгле оларны эрте-ле тодарадып, комбайн бүрүзүн эң чөп арттырбас дээш бар-ла аргаларны меөң мүнөмүдээ-ле алыс турган. Ам ол хомудаашкынны эдип, албан болгаш будурүлге организацияларындан комбайнерлер дилээринге эвээш эвес үе негеттинер апаар.

Тараа ажыглаар, кургадыр шугумнарның, тараа урар бункерлериниң септелгезин, шаңнарның белеткелин, дүжүт ажаалдазының бүгү технологтуг шууштурулгазын чогуур деңнелге чедирерин база онза контрольга алыры чугула. Ажаалда чорударының хевирлерин шилип алырынче улуг инженер

КАШ-ЛА ХОНУК АРТКАНДА

Ниитиинг малынга бижиг чам-суурну тургузар дээш демиселя Улуг-Хем районуның ажыл-агыйларында улам шөлкылчаан. Июль 10-дэн август 10-га чедир чарлаттынган шөлыпчы айга сиген белеткекчиверни идепкейлиг өнришкен.

Шөлыпчы айда район ниитизи-биле 12300 тонна сиген белеткээр түлээлгезин 12056 тонна кылдыр боттандырган. Ажыл-агыйлардан эки коргуүүлерни «Улуг-Хөө» совхоз чедип алган. Оон сигенчилери 2516 тонна сиген белеткээр планның 2721 тонна кылдыр күүседкен, 205 тонна хөйну кылган. Ол шөлыпчы дээрге коргуүүлерни «Күш-ажылдың хостуу», «Нөйрал» совхозтарының ажыл-ишчилери чедип алган.

Районуң совхозтарында мал чемнериниң белеткелин механизастеттынган комплекстиг бригадалар боттандырып турер. Олар тус-тузунда звенодерге үстүп, аразында социалистиг черыштыг калбарткан. Шөлыпчы айның түңнелдеринде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтө К. Д. Чөлбаага удуртаан звено биргы черни алган. Оон кезиигүннери 880 тонна сиген белеткээр планның 918 тонна кылдыр күүсеткен.

Мал чемнериниң белеткелинде механизастеттынган бригадалардан ажыда суурларның чүрттекчилери, малчылнар база хөөрө түттүнген. Сезон эгезинден бээр 894 кижи сиген белеткелинде доктаамал ажылдап турар. Хол кадыырлыг сиген кезер звенолардан «Нөйрал» совхозтө Владимир Самбуунуң удуртканы коллектив планның онаалдазын 102,8 хуу күүсеткеш, СЭКП райкомуның, райкүүскомкуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзиелея райкомуның болгаш ВЛКСМ райкомуның шилчимир вымпели-биле шаңнаткан.

Районуң совхозтарында сенаж салыр ажылдарны бүрүү-биле механизастеэн. «Улуг-Хөө» совхозта Михаил Мал-бык-оол удуртқан звено 1167 тонна сенаж салгаш, планның онаалдазын ыракта ажыр күүсеткен. Бо чергелиг ажылдар Жданов аттыг, «УТКА 25 чылыг» совхозтарда шөлыпчаан. Витаминниг сиген долгаңы кылырын «Күш-ажылдың хостуу» совхоз дүргедеткен. Бо түннерге чедир ында 135 тонна белеткеттинген.

Районуң ортумак школаларында мал чемнери белеткээринең будурулге бригадаларын организастеэн. Оон кезиигүннери дыштанылгазын ажыктыг күш-ажыл-биле холбап турар. Школочыларның сиген бригадаларындан Булуң-Терек ортумак школазының В. С. Монгушка удуртқан коллектиен планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарышка мурнаан.

Район төвүнүң албан организациялары, будурулге черлери мал чемнериниң белеткелинче база-ла хөөрө тутунган. Оларның арасындан «Нөйрал» совхозтө Владимир Самбуунуң удуртқаны

ПЕДАГОГИКА БУЛУҢУ

Бөгүн республиканың районнарында башкыларның август чөвүлел хуралдары эгелеп турар. Школа реформазын боттандырып чорударының ийиги өөредилге чылы ам эгелээр. Башкылаашкында болгаш кижизидилге ажылында мөөнеттинген арга-дуржулгазын башкылар хуралдарга солчурлар. Шиитпирлеп чугаалашкы дег чугула айтырыглар хөй. Моон адаанда булунда өөредилге-кижизидилге ажылынга өөренекчилерниң күш-ажылынга хамаарышкан материалдарны парлаан.

МУРНУВУСТА — АЖЫЛ УЛУГ

Ниитн биинг болгаш профессионал школаның реформазын ёзугаар школага ажылдың баштайгы чылы эртикен. Республиканың школа болгаш улус өөредилге органнарының ажыл-чорудулгазында чамдык базымнар кылдынган, ажыл-херээн чазы-биле тургузуп турар тустус башкылар, школа коллективтери бар. Эрткен өөредилге чылының чамдык түңнелдериниң болгаш моон соңгаар кичээнгей салза чогуур айтырыглар дугайын Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы А. Т. Кошкарова моон адаанда чугаалап турар.

Школа реформазының негелделерин ёзугаар ажылдап тура, эрткен өөредилге чылында кол кичээнгейни өөредилгениң болгаш кижизидилгениң шынарын бедидип, чөвүртүп турар программа ёзугаар кичээлдерни организастаашаан, өөредилгениң практиктиг угланылышкынынче утландырып келген. Чыл түңнелиниң хымалда ажылдары болгаш өске-даа хыналдалар ёзугаар алырга, бисте өөренекчилерниң өөредилгезин чедиишкинниг чорудар турган башкылар коллективтери илереп келген. Кызылдың № 4, 14, 15 база Бии-Хемниң Хадың, Тураның № 1, 2, Суш, Сут-Хөлдүң Бора-Тайга, Барыын-Хемчиктиң Ак-Довурак № 2, Кызыл районнуң Көк-Тей, Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы дээш эске-даа школаларны адап болур.

Ажыл-херээ-биле мактадып турар башкылар школа бүрүзүнде хөй. Оларның чизээнге Ф. Т. Манзанова, Х. Б. Ооржак, А. А. Алдын-оол (Кызылдың № 2 школа), Н. П. Краснопеева, А. В. Ткач (Тураның № 1), Самагалдай школазындан В. К. Натсак, Эрзинден Л. Т. Дамба-Хуурак, Чадаананың № 1 школазындан Н. Н. Өлзей, Кызыл-Мажалык школазындан Т. Ф. Куулар ышкаш башкыларны адап турар бис. Бо башкылар ажылынга чаа чүүлдерни дилеп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаашаан, методика литературазын доктаамал хайгаарап, көргүзүг материалдарын, дидактиканы боттары белеткеп ап турарлар. Кичээл бүрүзүн анализтеп, чүү чедип алдынганын түңнеп турарлар. Мурнакчы башкылар боттарының дуржулгазын амыктарга дамчыдып, методика хөтүлүшкынарынга, курстарга, семинарларга клетселдерни кылып турарлар.

Гуманитарлыг болуктуң эртемнеринге башкылаашкынның кижизидикчи салдарын улгаттырарынче кичээнгей бавгай эвес боттанып турар. Бо эртемнерге мурнакчы башкылар семинар кичээлдерин, лекцияларны, консультацияларны чорудуп турар.

Орус дыл кичээлдеринге практикаже кичээнгей онза улгатпкан. Өөренекчилерниң бот-тускайлаң ажылынче кичээнгей салып, янзы-бүрү мергежинлгелер кылыры көвүдээн. Физика, химия, биология башкылары башкылаашкынның амыдырал-биле харылзаазын быжыктаан, практиктиг ажылдар көвүдээн.

Школаларның болгаш башкыларның ажылында эки чүүлдер дугайын хөйнү чугаалап болур. Мурнакчы дуржулга район, школа бүрүзүндө бар, ону август хуралдарынга дуржулга солчулгазынга тарадыры чугула.

Маңаа бистиң ажылывыста четпестерниң дугайын сайгарып чугаалаары черле чугула. Башкылаашкынның практиктиг уг-шин ам-даа эки күүсеттинмейн турар. Орус дыл кичээлдеринге өөренекчилерге бижимел мергежилгелер эвээш, IV—VI класстарга орус литература кичээлдеринге школачылар эвээш номчуп турар. Илаңгыя аянныг номчулгаже сагыш салбайн турар. Школачыларның бот-тускайлаң ажылын көвүдедири чугула. Дыка хөй кичээлдерге колдуунда-ла эки белеткелдиг уруглар киржип, кошкактары шоолуг харылаавас болгулаар.

Орус дыл болгаш литературага кичээлдеринге уругларның калиграфиязынче сагыш салдыкмайн турар. Ону контрольга алыры черле чугула. Школаларга өөредилгениң аргаларын сайзырадырының оруктарын аналитевейн турар. Үстүкү класстарга семинар болгаш лекция кичээлдеринге эвээш башкылар чорудуп турар. Ынчаар ажылдап турар башкыларның дуржулгазын тарадыры чугула.

Чамдык башкылар колдуунда-ла айтырыг-харыы хевири-биле школачыларның билиин хынап турарлар. Олар өөренекчилерден долу логиктиг харыыларны негеевейн, анализ кылып, түңнээринге өөретпейн турар.

Өөредилге-кижизидилге чорудулгазын хаңы анализтээри, өөренекчилерниң билиг, чаңчыл дең-нелдерин бүгү эртемнер аайы-биле тодарадыры, башкыларга практиктиг дузаны чедирери негеттинер. Бо ажылдар талазы-биле дээмчыргай хевиннерден үштүнар херек.

Эге класстарның дугайында чамдык районо, школа удуртукулары кичээнгей салбайн турары черле шын эвес. Ийиги класстарның өөренекчилериниң 6,4 хүүзүнүң номчуугу чүгле үжүглеп турар. Тыва школаларның үшкү классчыларының 85 хүүзү номчуугу чүтээр болуп турар. Башкылар божа кичээнгей салза эки. Эге класстарга математиканы өөредип турарында четпестер хөй. Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның школаларында эге класстың уругларының саналары багай.

Күш-ажыл өөредилгезинче, илаңгыя эге класстардан-на өөредилгеге, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Кызыл, Эрзин районнарның дыка хөй школаларында башкылар кичээнгей салбайн турар.

Чаа өөредилге чылында республиканың башкылар коллективтери кичээлдерни улам сайзыраңгайжыдарынче, өөредилге-көргүзүлге материалдарын болгаш техниктиг херекселдерни ажыглаарын эңнижидиринче, школачыларны бот-тускайлаң ажылдаарынче сагыш салыр ужурлуг. Школа директорлары болгаш оларның оралакчылары ажылдың шынары дээш, дээштиг чоруу дээш харыысалгазын бедидер.

Методика ажылын бедик деңнелге тургузар. Материалдыг баазаны бүжыглаарынче доктаамал сагыш салыры чугула. Кабинет системазын сайзыраңгайжыдар. Бүгү-ле бар дериг-херекселдерни чөп ажыглаар, оларны хумагалыг эдилээри база чугула. Ажыл-херектерни партияның эдлер лиг XXVII съездизиниң төлептиг уткуулуу дээш чедиишкинниг хандыралары — башкылар коллективтериниң, улус өөредилге органнарының чугула соруулгазы.

ДОСААФ: отчёттар болгаш соңгулдалар

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ АНАЛИЗТЭЭР

ССРЭ-ниң ДОСААФ Уставынга база ДОСААФ область, хоорай, район. эге организациялардың ревизия комиссиялары-ның болгаш комитеттеринiң бүрүн эргезинiң хүүсаазының төнгенинге холба шыр ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-ның Президиумуу ДОСААФ эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарны (конференция) бо чылдың октябрь-декабрь ейларда: ДОСААФ-тың район, хоорай конференцияларын ноябрь-декабрьда; область конференциязын 1985—1986 чылдарның декабрь, январь ейларында эрттирерин шиитпирлээн.

Отчёттар болгаш соңгулдалар камгалал нинтилелиниң амыдыралында харыысалгалыг ye. Олар ДОСААФ-тың соңгулда организаларының ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг үнелээринге арганы бээр, оларның ажылын адыр вайы-биле сайгарып, утка-шынарын, методун сайзыраңгайжыдар, ДОСААФ кежигүннериниң харыысалгазын болгаш идепкейин улам кедүрериниң идиг бээр, камгалал организацияларының дайынчы арга-шинээзин күштелдирер.

Он бирги бөш чылдың доозукчу чылында, Ада-чүрттүң Улуг дайынынга совет улустүң Улуг Тилелгезиниң 40 чылында болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң идепкейлиг белеткелдиң чы д ы н д а ДОСААФ организацияларынга отчёттарның болгаш соңгулдаларның эртип турары онзагай.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга илеткелинге СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачевтүң демдеглээрин: «СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизи чүрттүң хөгжүлдезинге эң чугула үе-чага болуру чугаашок. Оон ужур-утказы аңаа чугаалакшыл көөрүнге кирип турар айтырыгларның эң-не чугулазы-биле, амгы үениң байдалы-биле, инитилээ мурнунда тургустунган соруулгаларның чаа чүүлдерн-биле болгаш улус хамчээлдин-биле тодаргайлаттынып турар».

Коммунистиг партияның салып турары бо соруулгалар долузу-биле ДОСААФ-ны база хамаарыжыр. Камгалал организациларының ажыл-чорудулгазынга база отчёттарга болгаш соңгулдаларга белеткелге ол түскай ажыл-агыйлары хөөнүү кирип, кылдынган ажылдарны хаңы үгээн сайгарарынга негелдени салып, чыгдынган дуржулгага чөргөлөштүр четпестерниң барын, оларның туруп кээр чылдагаанын тодаредып, камгалал-массалыг ажылдарның шынарын, дээштиниң улам бедидеринге тодаргай арганы дилеп тыварын сүмелеп турар. ДОСААФ комитеттеринге болгаш организацияларга отчёттарга болгаш соңгулдаларга белеткел кандыг болдур, оларның моон соңгаарғы ажыл-чорудулгазының деңнели ындыг болур. Отчёттар, соңгулдалар ажыл-херээни ёзугга, шүгүмчүлекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи, принципиалдыг болгаш харыысалгалыг байдалга эртер ужурлуг.

Партияның XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соонгы болгулаан Пленумунарының, ДОСААФ-тың IX Бүгү-эвилел съездизиниң болгаш ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-зының пленумнеринiң шиитпирлеринiң түүседир талазы-биле ДОСААФ организацияларының практиктиг ажыл-чорудулгазын хаңы болгаш бүгү талалыг анализтээри, Тывилелгениң 40 чылының байырлалын демдеглээринге белеткел ажылдарын болгаш оны демдеглээри ажылдарны, камгалал коллективтерниң чогаалдыкчы күш-ажылын, инитилеалдың бүгү көжигүннериниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң телептиг үткуур дээш кирижилгезинниң дугайын аңаа киирип-тиктирери отчёт-соңгулда кампаниязының үезинде эң чугула.

Отчёт-соңгулдалыг кампаниянның чедиишкинниг болуру досаафны ажыл-херектерже партия, совет органнарының, шөрт комиссарлыктарының, хаматы камгалал штабтарының, мас. салыг информация органнарының талазындан доктаамал кичээнгейден улуг хамаарылгалыр.

Ам болур бо отчёттар болгаш соңгулдалар камгалал инитилелиниң моон соңгаар организастыг бызыглырлыкта, оон комитеттерин, эге организациларын, өөредилге болгаш спортчу организацияларын, ДОСААФ-тың бүгү кежигүннерин, СЭКП ТК-ның март, апрель (1985 ч.) Пленумнарының, ДОСААФ-тың IX Бүгү-эвилел съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынче мобилизастаар.

Н. КОРОТАЕВ.

Хамааты камгалалы

МЕДЭЭ ЁЗУГААР...

Дайын халдаар дээжиниң дугайында чарлаттынган үеде хамааты камгалалының медээзин ылгап биилп, оон ёзугаар хөделирни чурттакчы чонга ажыктыг. Сагындырыгның дараазында медээлери бар: «Агаар дувүрээзинин», «Агаар дувүрээзинин соксатканы», «Радиоактивтиг аймыыл», «Химиктиг дувүрээзин».

«Агаар дувүрээзинниңер медээзин бүгү чонга техниктиг херекселдер дузазы-биле болгаш автоматизастаттынган система ёзугаар дамчыдар. Оон ышкаш радиону, телевиденнени, аңзы-бүрү сиренаны ажыглап болур. «Хамаатылар! Дыңнаңар! Кичээнгейлиг болуңар! Агаар дувүрээзинни!, Агаар дувүрээзинни!» — деп каш катап медээни бээр. Ындыг медээ болганда, чурттакчылар чүнү кылырыл?

Бир эвес бажыңдарга турунарда медээ болган дижик, бажыңга артып каап болбас. Бажың ылаңгыя хөй кавт базып үрелип, буступ болур. Оон уламынан бузундуларга бастырып, шил бузундуларынга тааржып болур. Ынчан, довурак-дожунан базар-бээр, кирер чер тывылбастай берип болур. Өртке бастырып, үгаарлап болур. Ынчангаш медээ дыңнаагаан дораан газы, чырыкты өжүрер, электри-биле ажылдаар керекселдерни көжүүндан адырар, оттулар печкалыг болза кесче суг кудар. Оя бүгүнү девидеевейн кылгаш, идик-хевин таарыштыр кеттингеш, аъш-чемин, противогазын, маскаларын, аптечканы ыяк белеткээш, чоогунда камгаланыр черже дараажыдар. Ындыг черлер түскай демдек-биле айыттынган турар ийнкпе азы оя дугайын хамааты камгалал постулары азы митинда дыңнадыптер. Ындыг болганда дувүрел чокка киичээнгейлиг, дыңнангыр болуру чугула.

«Агаар дувүрээзинин соксатканы» медээ база «Агаар дувүрээзинин» дээн медээ-биле демей чарлаттынар. Медээ соонда камгалаңыр черлерниң комендантыларының чепшээрелии ёзугаар үнүп чоруур. Ажылчыннар, албан-хаакчылар ажылдаар черлерин эдээр, хамаатылар чамын чоруптар.

Хамааты камгалалының медээлерин ылгап биилп, оя ёзугаар хөделирни кижи бүрүзүнден негеттинер.

В. ГОНЧАРЕНКО,
хамааты камгалалының республика курстарының улуг башкызы.

НЕМЕЛДЕ ПОСОБИЕЛЕР ХЕРЕК

Реформаның баштайгы өөредилге чылы доозулган. Ийиги өөредилге чылы кашла хомгаш эгелээр. Башкы эшеер-биле чамдык айтырыглар дугайында сүмележиксеп турар мен.

Шагда 50 чыдар үезинде Тывага математик специалистер барык турбаан. Очулдурукчулар дузазы-биле математиканы билип ап турган бис. 8-ки класска чедир номнар тыва дылга очулдуртунган турду. Харын сес класстан орус дылга өөренип эгелээр. Ынчан телевизор туржук, радио ховар, көдээ черге орус чурттакчылар база эвээш болгай. Ынчанмыже орус дыл шоолуг билбес бистер математиканы үстүкү класстарга эки билип ап турдувус.

Математиканы — үгаан гимнастиказы дээр болгай бис. Оя гимнастиканы кылырының чижээ — дыл. Чамдык эртериин бодалы-биле алырга, математиканы башкылаарынга шоолуг дыл хереглеттинмес, харын ону 5-ки класстан эгелеп, орус дылга башкылап болур деп турар.

Бичии кижилерни математикага өөредип тура, кол-ла сорулгавыс — оларны математиктиг угаазыдылга, логикага болгаш санаашкыннар чаңчылдарынга өөредип турар болгай бис. Бо дээрге белен эвес ажыл.

6-гы класска геометрияны орус дылга башкылап чордум. Шоолуг-ла чедиишкин чок болду. Орустап тывалап холуп-ла турдувус. Оон ам тыва дылга өөредип бээрмиге, ам хөнүп эгеледивис кол-ла чүве —математиканы эки өөредирн. 0—7 класстарга математиканы тыва дылга башкылаар болза эки деп бодаар мен. Математиктиг логикага, угаадылга, санаашкыннарга өөренип ап, чаңчыга берген өөренекчилер ол эртемни 8—10 класстарга орус дылга белени-биле өөренип ап болур.

Математиканы эки өөренирнге өске дузалал пособиелер херек. Ындыг чүүлдерни, илаңгыя дидактиктиг материалдарны ном магазинниринден тывары берге. Картотека тургузуп алырынга хереглээр тыва дылдарга очулдуртунгай дидактиктиг материалдар дарый херек болуп турар. Математиктиг справочниктер, дөрт өөренилг математиктиг таблица ышкаш чүүлдер магазинчерде шуут чок.

Мындыг бодая база бар. Математика— бүрүңгү эртем. Ону бис эртемнериң «хаанын» деп адап турар бис. Математика улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларындан кижиниң хүн бүрү кылып турар ажылының шуптузунда киржип турар. Математика эртемниг ханылап кирип, ону билип ап, аңаа хостуг эжиндирер дизе, чүгле школа программазы, чүгле өөредилге ному-биле кызыгаарлаңмайн, класстан дашкаар ажылдарны, белүүмнерни, факультативтерни, хаңа солуннарны ажыглаар болза эки. Херек кырында ажыглаар дээрге ындыг чүүлдер кончуг эвээш. барык тывылбас болур.

Живая математика, занимательная алгебра, занимательная геометрия, математическая шкатулка болгаш оондаа өске класстан дашкаар номчулгага хереглеп болгу дег солун номнар база-ла тывылбас. Мээң бо чугаам колдуунда көдээ школаларга дорту-биле хамаарыжыр. Чамдыкта очулдуртунар арга бар болза, ону ынчаар үндүрзе кандыгыл?

Оон ыңгыда өөренекчилерниң билииниң шынарын бедидер дизе, класстан дашкаар ажылдар чорудуп, ону идепкейжидери чугула. Черле ынчаш мурнакчы дуржулгадан өөренирни идепкейжидерни күзенниг. Математиканга класстан дашкаар номчулга ному кылыр тыва дыга чыынды номдан чоп кылып болбас деп. Бодум көдээ школаларда ажылдап чоруур болгаш үстүнде бижиттинген бодалдарым көдээ школаларга хамаарыжып турарын база катап айтып каайн.

М. УВАН-ООЛ,
математика башкызы.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДИИР

Бистиң Шекпээр оргумак школазының «Аржаан» бүдүрүлге бригадазы совхозтуң дирекциязы-биле дугуржулга ёзугаар 20 гектар шеңде 60 тонна картофельди тарып олурткаш, оон ниитизи-биле 210 тонна дүжүттү ажаап алырын планнаан. Июнь айда картофельди бок үнүттерден камгалаары-биле илиитээшкинни дөрт катап чоруткаш, одуруглар аразында үнген үнүштерни удур аштавышаан, культивиаторну бээ дөрт катап эрттирдивис. Чемнишидиигени ей-шаанда чажып, довураан улгаттырганывыстың түңнелинде картофельдиң үнүп турары багай эвес.

Бистиң бригадавыстың уламдүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бо чылдан эгелеп бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчээнивис улуг деткимчени бээрин-ге идеген турар бис. Ону эгээрниң мурнунда совхозтуң Элбек-оол Монгушка удурткан бот-орулга-чарылгалыг звенозунуң арга-дуржулгазын өөренип көрдувус. Июль айның ортан үезинде бүгү республикага ышкаш бистиң совхозувуска эрткен бот-орулга-чарылганың чөпшээ ээй хуну база биске дыка хөй ажыктыг түүлдерни берген. Аңаа ажылагыйның адырлар аайы-биле харылаап турар түскай эртемниглери, бригадирлери, звеноолар удуртукчулары шупту киришкен болгаш бүдүрүп үндүрүп турар продукциянның бот-үнезин канчаар чиигедиримиң дугайында ажыктыг чугааны кылгаш, ону боттандыраринаң тодаргай хемчегларын ап эгээзээн.

Бот-орулга-чарылгалыг аргабиле ажылдаарының ажылагыйга ажыктыын, ону ажыглап эгелээн баштайгы түңнеривистен эгелээш-ле билдивис, чүге дизе звено удуртукчузу болгаш ооң кежигүннери кылыр ажылының алыр продукциязының хемчээлин баш бурунгаар билир болгаш камналга чедип ап болур аргаларны эртежик-ле планнап алган боор-дур. Чижээ, бистиң звеновустуң май, июнь, июль айларда чарыгдалын санап көрээнивис. Үрезинге 6800 рубльди чарыгдаар тургаш, он-ла хевээр күүсеттивис. Бо чарыгдалды дыка эвээжедип болурунуң аргазы турган. Кышкы үеде үрезинге хереглээр картофельди багай кадагалаанывыстан үрелгеш, оске районнардан ону садарынга, сөөртүрүнге дыка хөй артык чарыгдалдарны үндүрген бис. Чемнишидиллгеге чажарынга 2700 рубльди чарыгдаар тургаш, 164 рубльди камнап алдывыс. Кывар-чаар материалдарга үндүрер чарыгдалывыс 1600 рубль болза, ооң чугае 100 хиреэзин чараан бис. Биске быжыглаттынган 20 гектар шеңден 210 тонна дүжүттү алырын планнаанын үстүнде айыткан болгай мен. Ынчаарга бистиң звеновус планнаттынган дүжүтке немей 15 хүү, азы 31 тонна картофельди өстүрерни үлүзэнген.

Мурнунда чылдарде наряд ёзугаар ажылдаарга чүгле бүдүрүп үндүрер продукциянның хемчээли, биргээр чугаалаарга, план биилднер, артканы чарыгдалдарга — кыварчаар материалдерга, үрезинге, чемнишидиллгеге чеже акша чарыгдаары биилдиннес турган болгай. Ам бо бүгү чарыгдалдар бөш бурунгаар биилдингир болгаш бригадир азы звено удуртукчузу кижи оларны ай санында лимит ёзугаар таарыштырып орар болганда, камналгалыг болуру биилдингир. Ынчангаш бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаарга куш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир дээрзин биилдивис.

Э. САТ,
Шекпээр ортумак школазының «Аржаан» бүдүрүлге бригадазының удуртукчузу.

Руминияның судно тудуунуң үзетпүрүн тургузарынга база хөгжүдеринге Совет Эвилели үлүг дузаны көргүзүп келгеи болгаш көргүзүп-даа турар. Ол дузаламчының үндезини — техниктиг деткимче, судно дериглерин бээри болгаш узун хүүсээлиг совет чагыгларның күүселдезиг.

ЧУРУКТА: чүүк судноларын, трауплерлерин далайга ерүмнээшкин херекселдерин бүдүрер талазы биле Галацтың спецналзавстаан судно бүдүрүлгезинде.

Аджерпресс—СЭТА-ның фотозу.

Б. Кармальдың чугаазы

КАБУЛ (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиигинге секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Бабрак Кармаль Афганистанның хамаарышпас чоруун катап тургускандыңдан бээр 66 чыл ою-биле холбаштыр тус черниң телевидениезин болгаш радиозун дамчыштыр кыйгырыг кылган. Хамаарышпас чоруктуң, девискээриниң будун чоруу болгаш национал бүрүм эргези дээш, делегей империализминиң болгаш реакцияның чимзеннишкиннеринге удур чөптүг демиселди афган улус чорудуп турар деп, ол медеглээн.

Ёзулуг хамаарышпас чоруктуң политиктиг тускайлаң чорукка болгаш национал экономиканың бүгү талалыг кедүрүүшкүнүнге даянып турар деп, афган удуртукчу онзалаң демдеглээн. Чер-суг реформазын чайгылаш чокка чорударын, кооператив шимчээшкинниң төгүдерин, үлетпүрну, садыгны, транспортту сайзырадырын, культура революциязын боттандырарын, чурттуң бүгү аймактарының болгаш биче уруктарының политиктиг, экономиктиг болгаш социал чаңгыс эвин хандырарын национал хамаарышпас чоруктуң негеп турар. Чоннуң амыдырал деңнелин бедидер, бижик билбес чоруктуң үзүткаар дээш бүгү-ле күжениишкиннерни АУДП болгаш революстуг чаңчыл дең-нелдерни бүгү эртемнер аайы-биле тодарадыры, башкыларга практиктиг дузаны чедирери негеттинер. Бо ажылдар талазы-биле дээмчыргай хевиннерден үштүнар херек.

Эге класстарның дугайында чамдык районо, школа удуртукулары кичээнгей салбайн турары черле шын эвес. Ийиги класстарның өөренекчилериниң 6,4 хүүзүнүң номчуугу чүгле үжүглеп турар. Тыва школаларның үшкү классчыларының 85 хүүзү номчуугу чүтээр болуп турар. Башкылар божа кичээнгей салза эки. Эге класстарга математиканы өөредип турарында четпестер хөй. Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның школаларында эге класстың уругларының саналары багай.

Күш-ажыл өөредилгезинче, илаңгыя эге класстардан-на өөредилгеге, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Кызыл, Эрзин районнарның дыка хөй школаларында башкылар кичээнгей салбайн турар.

Чаа өөредилге чылында республиканың башкылар коллективтери кичээлдерни улам сайзыраңгайжыдарынче, өөредилге-көргүзүлге материалдарын болгаш техниктиг херекселдерни ажыглаарын эңнижидиринче, школачыларны бот-тускайлаң ажылдаарынче сагыш салыр ужурлуг. Школа директорлары болгаш оларның оралакчылары ажылдың шынары дээш, дээштиг чоруу дээш харыысалгазын бедидер.

Методика ажылын бедик деңнелге тургузар. Материалдыг баазаны бүжыглаарынче доктаамал сагыш салыры чугула. Кабинет системазын сайзыраңгайжыдар. Бүгү-ле бар дериг-херекселдерни чөп ажыглаар, оларны хумагалыг эдилээри база чугула. Ажыл-херектерни партияның эдлер лиг XXVII съездизиниң төлептиг уткуулуу дээш чедиишкинниг хандыралары — башкылар коллективтериниң, улус өөредилге органнарының чугула соруулгазы.

НЕМЕЛДЕ ПОСОБИЕЛЕР ХЕРЕК

Мындыг бодая база бар. Математика— бүрүңгү эртем. Ону бис эртемнериң «хаанын» деп адап турар бис. Математика улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларындан кижиниң хүн бүрү кылып турар ажылының шуптузунда киржип турар. Математика эртемниг ханылап кирип, ону билип ап, аңаа хостуг эжиндирер дизе, чүгле школа программазы, чүгле өөредилге ному-биле кызыгаарлаңмайн, класстан дашкаар ажылдарны, белүүмнерни, факультативтерни, хаңа солуннарны ажыглаар болза эки. Херек кырында ажыглаар дээрге ындыг чүүлдер кончуг эвээш. барык тывылбас болур.

Живая математика, занимательная алгебра, занимательная геометрия, математическая шкатулка болгаш оондаа өске класстан дашкаар номчулгага хереглеп болгу дег солун номнар база-ла тывылбас. Мээң бо чугаам колдуунда көдээ школаларга дорту-биле хамаарыжыр. Чамдыкта очулдуртунар арга бар болза, ону ынчаар үндүрзе кандыгыл?

Оон ыңгыда өөренекчилерниң билииниң шынарын бедидер дизе, класстан дашкаар ажылдар чорудуп, ону идепкейжидери чугула. Черле ынчаш мурнакчы дуржулгадан өөренирни идепкейжидерни күзенниг. Математиканга класстан дашкаар номчулга ному кылыр тыва дыга чыынды номдан чоп кылып болбас деп. Бодум көдээ школаларда ажылдап чоруур болгаш үстүнде бижиттинген бодалдарым көдээ школаларга хамаарыжып турарын база катап айтып каайн.

М. УВАН-ООЛ,
математика башкызы.

ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

ДЕЛИ. Индияның найысылдынга «Совет-индий керээ болгаш делегейге тайбыңны быжыглаары» деп темалыг симпозиум болган. Аңаа парламент кежигүннери, политиктиг болгаш хөй-ниитиниң суреглыг ажылдакчылары, эртемденнер болгаш журналистер киришкен. КНО-га дузалаарының индий организациязының ол симпозиумун амгы үеде бүгү чуртта эрттирип турар ССРЭ биле Индияның аразында тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганының 14 чыл оюнга, а ол ышкаш республиканың хамаарышпас чоруунуң 38 чыл оюнга тураскаатткан совет-индий найыралдың айында чорудуп турар.

Совет-индий керээ Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңны болгаш ажылга аргаже берип турар деп, ассоциацияның оралакчы президентизи М. М. Агарвал медеглээн. Империализмниң күштериниң боочепсекти эдерге будуреринге өскүдүп, термоядролуг хелептың айылы өзүп турар байдалда ооң ужур-дузазы улгадып турар. Атомнуг дайынның ортунге кижи төрелгетенниң кырлып өлүрүн болдурбас дээш чаагай тура-соруктуг бүгү кижилерниң күжениишкиннерин көвүдедири эргежок чугула деп, оратор чугаалаан.

(СЭТА).

СОФИЯ. Чээрби ажыг чурттар, оларның аразында ССРЭ, Польша, АКШ, Англия болгаш өске-даа күрүнелер Болгарияның судно тудуунуң Варнада институдунга төлевилээн судноларны садып ап турар. Болгар инженерлерниң чогаалган хөй төлевилелиниге бедик шынарның демдээн тыыскан. Ол дээрге — 25 муң тонна, 38 муң тонна чүүктерни дажыглаар кучүлүг судноолар, «Каспий» хевирниң танкери, чаа контейнервоз. Пловдивке болган делегей ярмарказынга Варна будуруглезиниң судноларын алдын болгаш мөңгүн медальдарны алган.

ЛОНДОН. Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгай көөр ёзу-чуруму-биле бүгү харылзааларны доп-дораан үзүүр болуп турар. Дашпыкы күрүнелерниң талазындан бодунуң иштики керектеринге золгаарлаашкынны азы кемдыг-бир албадаашкынны афган улус сүй шаап шыдаар, ол дугайын америк болгаш өске-даа империалистер, Пекистанның милитаристери, Иранның реакциязы утпас ужурлуг деп, Б. Кармаль чугаалаан.

Хөй чылдар дургузунда Афганистанга Совет Эвилелиниң берип турар интернационалчы дузаламчызын АДР-ниң удуртукчузу бедии-биле үнелээн. Улуг совет улус-биле найыралыышка чоргаарланып турар бис деп, ол медеглээн.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

ЛУСАКА. Империализмниң чимзеннишкиннеринге удур, колониализмден дамчып келген экономиктиг болгаш социал хожудаңгай чорукту үзүтпээр дээш демиселче бодунуң күжениишкиннерни партия организациялары углардырар ужурлуг деп, Замбияның каттышкан национал хамаарышпас чоруук партиязының чиигине секретары Грей Зулу медеглээн.

(СЭТА).

ТОКИО. «Соңгу теладан кыжаныышкыны» дээр хоозун чылдан-биле Сеулдуң чонга удур ёзу-чуруму «хаматы камгалалыының» өөредилгелерин чыл бүрүде чорудуп турар. Парлалганың дыңнатканым ёзугаар алырга, Сеулга болгаш Мурнуу Кореяның эске-даа хөй хоорайларынга комендант шагын чарлаан, буту магазиннер хагдыгган, почта, телеграф ажылдавайн турар. Хоорайның үндезини чурттакчыларын израиль шеринг таңныылдары тудуп. оларны чиндип, чамдыктарын хоругдап турар.

ДАМАСК. Иордан хеминиң оң талазы эриинде Эль-Хаиль хоорайны израиль шериглер ам-даа эжелевишаан туруп турар. Хоорайда душ соксадырын, сөөк-язы ылгавычыларынга хамаарыштыр экономиктиг шыңгыы хемчегларин боттандырарын консервазторларның чазаандан Англияның далайжыларының национал профзвиелиниң чиигине секретары Джеймс Слейтер негээн. Кем-бурууллут ёзу-чурумну кошкадырынга эргежок чугула чүүл — хамыктың мурнунда нефтиниң аңаа бээрин соксадыры болур деп, ол демдеглээн.

ДАМАСК. Иордан хеминиң оң талазы эриинде Эль-Хаиль хоорайны израиль шериглер ам-даа эжелевишаан туруп турар. Хоорайда душкууруут байдал хөөзэр артыкаан. Комендант шагын чарлаан, буту магазиннер хагдыгган, почта, телеграф ажылдавайн турар. Хоорайның үндезини чурттакчыларын израиль шеринг таңныылдары тудуп. оларны чиндип, чамдыктарын хоругдап турар.

ТОКИО. «Соңгу теладан кыжаныышкыны» дээр хоозун чылдан-биле Сеулдуң чонга удур ёзу-чуруму «хаматы камгалалыының» өөредилгелерин чыл бүрүде чорудуп турар. Парлалганың дыңнатканым ёзугаар алырга, Сеулга болгаш Мурнуу Кореяның эске-даа хөй хоорайларынга комендант шагын чарлаан, полициянның болгаш шеригларнең улуг отрядтары ында таңныылдап чоруп турер.

ЛУСАКА. Империализмниң чимзеннишкиннеринге удур, колониализмден дамчып келген экономиктиг болгаш социал хожудаңгай чорукту үзүтпээр дээш демиселче бодунуң күжениишкиннерни партия организациялары углардырар ужурлуг деп, Замбияның каттышкан национал хамаарышпас чоруук партиязының чиигине секретары Грей Зулу медеглээн.

(СЭТА).

Бо чүс чылдың эгезинде Воронеж областың Александровское суурга ыраажы тараачыннарның таланытыг күүселдерин эскерип каапаш, М. Е. Пятницкий улуг эвес ыры коллективин организастаан, ажыл бантай 18-ле кижи кирип турган. Олар шупту кайгамчык оюн ырлаарындан ацтыда, танцылавышаан, бодүүну-биле кылып каан улустуң хөгжүм хереселдерине ойнаар турганнар.

1911 чылда хөйүң ыры Москваның бир концерт заалынга — амгы Эвакуелдер бажыңының биче заалынга оюн көргүскен. Коллективтиң чедиишкинин улустуң кайгаткан. Улустуң ыры кандыгыл деп чүвени көөнүлер бир-ле дугаар эскерип дыңнаваш, оон үжүр-утказының хамызын, кайгамчык шынарлыкын, черле ынчаш чоп аразында товар талантыларның барын биляп алганнар.

Бөгүн үк коллектив делегейге биляднигир. Бо сураглыг коллективтиң чогаадыкчы ажылын билбес шак ындыг булуңну бистиң улуг чүртүвүстен тывары берге. Пятницкий аттыг хөйүң ырының гастрольдары делегейниң 30 ажыг чүрттарынга эртнеп.

ЧУРУКТА: Орус улустуң Пятницкий аттыг сураглыг коллективиниң книгин ыр бөгүн балет артистери «Орус хороводту» күүседнп турлар.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТАЙГАНЫҢ ҮНҮ-БИЛЕ

Тывының ном үндүрер черинең чоокта чаа үндүргени «Сыынныг-Дөңгүлек» деп номчуң автору Куулар Мунзукович Арапчаа ынчылар ара-зынга өскен кижи-дир дээрэн момдан тодаргай билдинип кээр. Чүге дээрге, авторлуң номумда киргеп чогаалдары дуржулгалыг ынчының бедик билиминиң деннели-биле бижиттинген.

Ном бүрүзу азы чогаал бүрүзу ийи кол ужур-утказыг. Бирээзи — өөредиглиг, кандыг-бир чүвени билип, танып алырынга дузалаар; өскези — кижизиндиргелиг, номчуқчу кижи номчуң маадырларының эки талаларын өттүнеринге, бөгай талаларын база билип алырынга дузалаар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чүү эки дээрзинге база чүү бөгай дээрзинге номчукчуну өөредип, кижизидер.

Бо номчуң кол маадырлары шупту-ла өң-мең, куш-савскан: кодан, сыын, адыг, диляги, телер, дедир-даван, хөөрүк, диңиң торга, баа-сарыг, үгү, хартыга, бора-хирилээ болгаш даҥстар. Ынчалза-даа олардың аажы-чаҥнарында, амыдыралында чедер-четпес талаларын кижилерни-биле договштур көргүскен.

«Кодаңның ужуралдарын» номчаваш, оон кышкы, чайгы чүүктарының кандыг аннерлиг болурун биляп алыры-биле кады ажоок кортук-даа болза, кодаңның алыс черлик аң шынарлыг болгаш кажар угаанныын, амыдыралын осктунмазын биляп алыр бис.

«Сыынныг-Дөңгүлек» дээр рассказте «Аңнар бичии кеда өлген чүве дег кыдыр удуй бээр таварылгалар тургулаар боор чүве» дээн одуруглар мөҥээ мырыҥай чаа биляишкинии берди. Ындыг таварылгаларны көрген база дыңнаан оске-бир ачыларның турары чадавас. «Адыг биле Дедир-Даван» деп чогаалда адыгның чүгле эът чиир эвес, а оскө үнүштерни база чиирин, дедир-даванның хөрзүнүң чымчадып, болбаазырадып турарын база көргүскен. Оон ынай адыгның бот-тогдунар улуг туралыын, дедир-даванның биче сеткилдинн база удурланыышкан, шүүт-ле ийи аңгы кылдыр чедимчелиг бижээн.

Чүгле төлөр-даа эвес, а үскүлежип тургаш, сыынналыҥдаа, түлбүстерииҥ-даа мыйыстары хептелем бергилээр дээрзин дыңнаан мен. Оңу база чурумалдыг кылдыр бижээн.

Ынчангаш допчузу-биле «Сыынныг-Дөңгулектиң» өөредиглиг-даа, кижизиндиргелиг-даа талаларын чедимчелиг четче бижиттинген эки ном кылдыр көөр апаар. Бо ном уругларга таварыш бир онза шынарлыг: мында «чүрттен чоргунар!» дээн йөрээлдер элбек. Бо номчуг өөрүнчүг-дүр!

Чамдык чогаалчылар аңнарны-даа, куштарны-даа бижий бергенде, «ээдп эътсиг, кежи кешсиг» дээш-ле баар. Өске кижилер те канчаар көрүп турар чүве ийик, а мээң мындыг сестерге таварышпазым-на ажоок. Чүге дизе, «кандыг-бир аңның «ээдин, кежин» сонуургай берген болганда, ону өлүрериң сүрттээлдэн турары ол деп билдимер.

Ном бүрүзүнүң хаастелгашимелдээн анаа-бир таварышкан-на чүүктер эвес-ле болгай. Форма-хевирниң үүкебиле авинаш болуру ышкаш номнуң хаастелгазы база оон үтказы-биле дүүшкен болур. Ынчаарга «Сыынныг-Дөңгулектиң» чүүк-хаастелгазын оон үтказы-биле ажоок дүүшкен болгаш, бирги черин аягаа. Ийиги черни Э. Майдыр (Тес-Хем), үшкүзүн С. Наксыл (Улуг-Хем) олар ээлгиптер.

• • •

Курорттуң дыштанныкчылары Томскиден келгеп ыры-хөгжүмүнүң «Молодость» ансамблиниң концертин сонгуурга кергеммер. Оон кирген бүгү акшаны тайбың фондузуруче шилчидерни шинтилирээн.

• • •

Тываның күүнче филармониязының артистери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. В. Өвзей-ооллуң кыргызгээн-биле утка-шынарлыг сонуун концертти көргүскенни дыштанныкчылар ажоок сонуургап көргеп.

• • •

Абаканның күүнеминң педагогика институдунуң башкызы Г. Кондакова «Кижиниң ажыл-чаҥ культуразының дугайында» лекцияны дыштанныкчыларга номчуп берген.

С. САЛЧАК-ООЛ.

Ном болгаш номчукчу

дыр көөр апаар. Бо ном уруглерге таварыш бир онза шынарлыг: мында «чүрттен чоргунар!» дээн йөрээлдер элбек. Бо номчуг өөрүнчүг-дүр!

Чамдык чогаалчылар аңнарны-даа, куштарны-даа бижий бергенде, «ээдп эътсиг, кежи кешсиг» дээш-ле баар. Өске кижилер те канчаар көрүп турар чүве ийик, а мээң мындыг сестерге таварышпазым-на ажоок. Чүге дизе, «кандыг-бир аңның «ээдин, кежин» сонуургай берген болганда, ону өлүрериң сүрттээлдэн турары ол деп билдимер.

Ном бүрүзүнүң хаастелгашимелдээн анаа-бир таварышкан-на чүүктер эвес-ле болгай. Форма-хевирниң үүкебиле авинаш болуру ышкаш номнуң хаастелгазы база оон үтказы-биле дүүшкен болур. Ынчаарга «Сыынныг-Дөңгулектиң» чүүк-хаастелгазын оон үтказы-биле ажоок дүүшкен болгаш, бирги черин аягаа. Ийиги черни Э. Майдыр (Тес-Хем), үшкүзүн С. Наксыл (Улуг-Хем) олар ээлгиптер.

• • •

Курорттуң дыштанныкчылары Томскиден келгеп ыры-хөгжүмүнүң «Молодость» ансамблиниң концертин сонуургап көргеммер. Оон кирген бүгү акшаны тайбың фондузуруче шилчидерни шинтилирээн.

• • •

Тываның күүнче филармониязының артистери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. В. Өвзей-ооллуң кыргызгээн-биле утка-шынарлыг сонуун концертти көргүскенни дыштанныкчылар ажоок сонуургап көргеп.

• • •

Абаканның күүнеминң педагогика институдунуң башкызы Г. Кондакова «Кижиниң ажыл-чаҥ культуразының дугайында» лекцияны дыштанныкчыларга номчуп берген.

С. САЛЧАК-ООЛ.

АЛС ЧОГААЛЫҢ ЧЫГБЫШААН

Кызылдың педагогика институдунуң филология факультединиң 2-ги курузунуң студентилери Чөөн-Хемниң районунуң Чыраа-Бажы суурга тыва улустуң аас чогаалын чыып, практиканы чорааннар. Оларны (20 кижи) тыва дыл болгаш тыва литература кафедразының эргелекчизи, филология эртемнериниң кандидады, доцент Даржу Семгилович Куулар удуртуп чорган.

Студентилер 60—70—80 харлыг кыргыннардан тыва улустуң үнелеп четпес эртинези — аас-чогаалының, янзы-бүрү жанрларын, тывызыктарны, үлегер домактарны, чечен сестерни, ыр-кожамыктарны, йөрээлдерни, чалбарыгларны, тоолчургу болгаш төөгү чугааларны, кыскажок тоолдарны дыңнап бижээннер. Бо жанрларның аразынган тыва тоолдар эң-не хөөрээ төөгүктүр болган. А ырлар, кожамыктар, тывызыктар, шүүлтээн чечен сестер, аңчыларның йөрээлдери, чалбарыглары эң-не хөй төөгүктүр турган.

Студентилер чүгле чыып бижип турган эвес, а хөй-хөй тоолчуларның ат-сыбын, адресин илередип тыпканнар. Олар Чыргакыга база барып, солун тоол-тывызык, ырларны дыңнал, магнитофонга бижип алганнар. Ол черде чүрттеп турар Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кара-Сал Дембирелович Ак-оол студентилерге кеттырынчыг тывызыктарны иткан. Ооржак Кылын-оолович Моңге солун төөгү-чугаазын чугаалап берген, а Ыдым Монгуш бодуңуң «Кичигенек» деп тоолун ыдып берген.

Бир тоолчуның бажыңынче 2—3 боон алгаш чоруп турган бис. Хары угда 2—3 кижи бижиттирге эппит. Бижип четтиктейп бергеп одуругларын бот-боттарындан дүжүрүп бижип алыр.

Тыва улустуң аас чогаалын чыып тургаш, студентилер хөй солун чүүлдерни биляп алганнар. Аас чогаалын чыырынга эң идепкейлиг студентилер база илерээн. Юрий Даржаа, Белек-оол Ооржак, Марина Соржу, Саяна Онгай-оол, Оксана Саая, Ляна Дүван, Өнермаа Бээдыр, Екатерина Болат, Чечекмаа Донгак болгаш өскелер-даа оларга хамаарыжыр.

Студентилер чүгле тыва аас чогаалын чыырының-биле кызыгаарлаваан, Чыраа-Бажының кыргылда пунктузунга барып чедип, совхозтуң оюн кыргышып, дузалашканнар. Хостуг шактарында Чыраа-Бажының чанында Оймакта орутумак школаның будүүлүг бригадазының турлаанга барып, концертти база көргүскеннер. Ында ногаа ажаал, суггарып турар школачылар-биле студентилер волейбол, баскетбол маргылдаазы эрттирген. Эртемден Д. С. Куулар школачылар-биле ужуражылга үезинде профуглашыышкын ажылын чорудуп, солун беседаны кылган. Студентилер башкы институдунуң дугайын школачыларга чугаалап бергеннер. Д. С. Куулар хостуг шактарында кежээниңе суурнуң шыырак дээн шыдыраачылары-биле ойнап турган. Студентилер база суурнуң ачыктары-биле волейбол, баскетбол маргылдааларын эрттиргеннер. Чоруур бетинде студентилер школа септелгезинге дузалап, ону дозулажып бергеннер.

Практика үезинде совхозтуң удуртукчулары студентилерге улуг дузаны чедиргеннер. Студентилер оларга өөруп четтиргенин илереткеннер.

Б. ООРЖАК.

«ЧЕДЕРДЕН» МЕДЭЭЛЕР

«Чадыр» курортуның үшкү сезонунуң дыштанныкчыларының ортузунга культура-массалыг база спортчу кемчегларын эртирип турар.

Хол бөмбүүнүң талазы-биле «Чедериниң чечээ» деп шаҥнаа дээш дөрт команданың аразынга маргылдааны эрттирген. Аңаа аваангыр, кашпагай ойнаан Улуг-Хемден база Тес-Хем. деп келген дыштанныкчыларның командалары бирги черни алгаш, ийиги-зинче кызыгчылар кирген. Ойнакчылардан Ч. Сундуй, Д. Монгуш, К. Тес-оол олар эки ойнап, командазы хөй сан чедип алырынга үлүг кинргеннер.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, тыва эки турачыларның бирээзи Б. Биче-кыс типлекчилерге шаңналдарны байырлыг байдалга тывысхан. Хол бөмбүүнүң маргылдаазын хоочун спортчу, Жданов аттыг совхозтуң директору Б. Моңгул-оол эки судьялап, башкарып эрттирген.

• • •

Дыштанныкчылардан 28 кижи шыдыраа шоонуте шылгыны тулушкан. Түлөлөнде М. Наксыл (Кызыл) чүгле чаҥгыс кижите уттурган болгаш, бирги черни аягаа. Ийиги черни З. Майдыр (Тес-Хем), үшкүзүн С. Наксыл (Улуг-Хем) олар ээлгиптер.

• • •

Курорттуң дыштанныкчылары Томскиден келгеп ыры-хөгжүмүнүң «Молодость» ансамблиниң концертин сонуургап көргеммер. Оон кирген бүгү акшаны тайбың фондузуруче шилчидерни шинтилирээн.

• • •

Тываның күүнче филармониязының артистери РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. В. Өвзей-ооллуң кыргызгээн-биле утка-шынарлыг сонуун концертти көргүскенни дыштанныкчылар ажоок сонуургап көргеп.

• • •

Абаканның күүнеминң педагогика институдунуң башкызы Г. Кондакова «Кижиниң ажыл-чаҥ культуразының дугайында» лекцияны дыштанныкчыларга номчуп берген.

С. САЛЧАК-ООЛ.

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНЧЕ

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу Алтайның болгаш Красноярскиниң эмни институттарының белеткел салбырынга өөредирибиле амыдыралга бөлүүн кыстарны хүлээп ап турер. Белеткел салбырынга совхозтарның, будүүлүг черлерниң, организацияларның болгаш тудугларның мурнакчы ажылчыннарындан, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан ортумак эртемниг кижилерни эмнелге-профилактика албан черлериниң санитарларны хүлээп алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчыннарның практиктыг ажылының стажы 1 чыл болур (өөренип турар үезинде ажылы стажка кирбес). Санитарларның стажы 2 чыл болур ужуруг. Сөөлгү чылда ажылының стажы үзүктел нок болур ужуруг. Ортумак түскай эмни эртемниглерни белеткел салбырынга хүлээп албас. Белеткел салбырынче өөредирлерни партия, комсомол болгаш профсаюлар организацияларының сумезин-биле оогаш эмчилгезинин эрттирерин албан. Чамдыкта «гриппте-дниз» диижир. А херек кырында он туберкулёзтуң эге чадазы болур. Өжле аарыы хенертен эгелээрин база бар. Ол үеде эът иэин 38—39 градус чеде бээр. Дүкпулуг чедүл күштеяып, дүне деридер, төрек иштинде аарышкылыг черлер тыптып кээр. Шак мындыг шынарлар өске-даа халдавырлыг аарыглер үезинде билдинип болур. Чоорту хан дүктүрер ийикпе, азы хан төгүүшкүну болу бээр. Бо бүгү байдалдарда эмнеге дүрген баары чугула.

Өкпеден хан дүктүрери — ол дээрге колдуунда өкпе аарыының демдектери болур. Өжле аарыы чаа эгелеп чорда, тодарадыры берге. Чүге дээрге, аарыг башкайы үезинде таалчак хевирлиг эртер. Мындыг таварылгада аарыңың характерин чүгле эмчи тургузуп болур. Кажан өкпези аарган кижи-биле харылзаалыг үеде, эмчи хыналдазын эрттирери онза чугула.

Амгы үеде өкпе аарыын шын тодарадырынга, эмнээринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Чижээлээрге, рентген хереледеринин дузазы-биле аарыгны тып турар, лабораторлуг шинчилгени кылып турар. Өкпези аарыг улустарны, эмнээриниден өңгүде, оларны профилактория-рийлерге, санаторийлерге дыштандырып турар. Аарыгны баш бурунгаар «тодаратказ тудум, ону дүрген, когун үзе эмнээрииге дыка салдарлыг.

А. ЧАНЗАН.
эмчи-ординатор.

КАЙЫЫН ТЫПТЫРЫЛ?

Эмчиниң сүмези

Туберкулёз — халдавырлыг аарыг. 1882 чылда немец эртемден Роберт Кох өкпе аарының тарадыкчыларын бирле дугаарында тыпкан. Ол тарадыкчы палочкаларны (карөнка көзүлбес диригг хөнзиг организмнер) Коттуң палочказы азы бациллазы деп адаан.

Ук аарыг колдуунда өкпе аарыг улустан, туберкулёзтан аараан мал-магаңдан, оон саган сүттү хайындырбайн азы эътти шала быжыргаш чемге ажылгаанындан, палочкалар кадык кижиже халдаар. Ол хөнзиг диригг организмнер чандыг шынарларлыгыл? Бирээде, кандыг-даа физиктиг болгаш химиктиг байдалдарга дыка шыдамык. Чижээлээрге, микробтар 262—269 градус температураны шыдажып эртер болгаш 80 градус изиг сугга безин 20 минутэ дургузунда өлбестер. Чүгле хайындырып турар сугга эдээн үр болганда микробтар узуткаттынар. Туберкулёз палочкалары хөрзүнге, караңгы, ел-шыл бажың иштинге белеп өлбес, а кудумчу довурааңга ийи неделе иштинде чүрттеп шыдаар. Хун караанын дөрт дегген хереледеринге микробтар кааш шак болганда өлүп каар.

Кижи болгаш диригг амытанарга туберкулёз палочкалары дүрген азып, көвүдээр. Ол палочкалар хораның чүүлдерин (токсининнерин) бүгү мага-ботче тарадыр. Оон соонда ол хоранның чүүлдер нерен системазының, нервный-ш өйүндүнүң, хан эргилдезинин, бүүректиң, баарның ажылчорудулгазын бажсыредыр. Микробтар колдуунда өкпеге хөйү-биле баар. Кажан кижиниң эът-мага-боду арып, бөксээрге, туберкулёз палочкалары өкпеге дүрген өзер болгаш ол органга дегдиришкинии тывылдырар. Ол микробтар чүгле өкпени эвес, соөктүң, нервный-шөйүндүнүң, бүүректиң, бөстерниң, баш мээзиниң туберкулёзтуг меңингидин тывылдырар.

Туберкулёзтан каичап аарый бээрил, кандыг сайдалдарга ол халдавырлыг болурул!

Туберкулёз палочкаларының кол тарадыкчылары өкпезин аарыг кижилер болур. Оларның дүкпузүнден палочкалар (микробтар) хөйү-биле ылганыл үнер. Бүүрек болгаш өскө органнарның микробтары кадыг болгаш суук албан-биле ылгалыр. Туберкулёзтаан чамдык улустар долгандыр турар кижилерге халдавыр чедирбейн турар. Ол болза, «аргынчаан» хевирниң өкпе аарыы дээр. «Ажыы» хевирниң өкпе аарыг кижилери дүкпузүнге микробтарны хөйү-биле ылгап үндурер. Оон долгандыр турар кадык кижилерниң тыныш органынче кирип, халдажыр. Өжле аарыы «ажыы» хевирниң улустары чедүрүп, азы азырып база чугаалажып турар үеде чараа чаштанчыларындан микроб халдаар. Ынчангаш ындыг аарыг улустар ег-булезинге, автобуска азы кудумчуга-даа чорааш, санитарлыг байдалды сагыыры чугула.

Ийнде, өкпе аарыг кижиниң эт-севиндеп халдап болур. Чижээлээрге, чыдар орун-дөжээндеп, аяк-савазындан, номчуп турган солунсеткүүлүнден дээш өске-даа эт-хереклелдерде микробтар чорун болур. Хол тутчуп мендележирде азы ажы-төлүп эрлеп, бөксээрге, туберкулёз палочкаларын илередип тыпканнар. Олар Чыргакыга база барып, солун тоол-тывызык, ырларны дыңнал, магнитофонга бижип алганнар. Ол черде чүрттеп турар Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кара-Сал Дембирелович Ак-оол студентилерге кеттырынчыг тывызыктарны иткан. Ооржак Кылын-оолович Моңге солун төөгү-чугаазын чугаалап берген, а Ыдым Монгуш бодуңуң «Кичигенек» деп тоолун ыдып берген.

Бир тоолчуның бажыңынче 2—3 боон алгаш чорун турган бис. Хары угда 2—3 кижи бижиттирге эппит. Бижип четтиктейп бергеп одуругларын бот-боттарындан дүжүрүп бижип алыр.

Тыва улустуң аас чогаалын чыып тургаш, студентилер хөй солун чүүлдерни биляп алганнар. Аас чогаалын чыырының-биле идепкейлиг студентилер база илерээн. Юрий Даржаа, Белек-оол Ооржак, Марина Соржу, Саяна Онгай-оол, Оксана Саая, Ляна Дүван, Өнермаа Бээдыр, Екатерина Болат, Чечекмаа Донгак болгаш өскелер-даа оларга хамаарыжыр.

Студентилер чүгле тыва аас чогаалын чыырының-биле кызыгаарлаваан, Чыраа-Бажының кыргылда пунктузунга барып чедип, совхозтуң оюн кыргышып, дузалашканнар. Хостуг шактарында Чыраа-Бажының чанында Оймакта орутумак школаның будүүлүг бригадазының турлаанга барып, концертти база көргүскеннер. Ында ногаа ажаал, суггарып турар школачылар-биле студентилер волейбол, баскетбол маргылдаазы эрттирген. Эртемден Д. С. Куулар школачылар-биле ужуражылга үезинде профуглашыышкын ажылын чорудуп, солун беседаны кылган. Студентилер башкы институдунуң дугайын школачыларга чугаалап бергеннер. Д. С. Куулар хостуг шактарында кежээниңе суурнуң шыырак дээн шыдыраачылары-биле ойнап турган. Студентилер база суурнуң ачыктары-биле волейбол, баскетбол маргылдааларын эрттиргеннер. Чоруур бетинде студентилер школа септелгезинге дузалап, ону дозулажып бергеннер.

Практика үезинде совхозтуң удуртукчулары студентилерге улуг дузаны чедиргеннер. Студентилер оларга өөруп четтиргенин илереткеннер.

Б. ООРЖАК.

Өөренирин күүзээннерге

Чадаанада хоорайның № 6 профтехучилищезинге өөренирин күүзээннерни «Тыва кодээ тудуг» трест чалап турво. Тудугжу дашчыным, бүзенчүбетонщиктиң, штукатур-малярның мергежилдеринге суогуулдааны белеткээр.

Училищеге күлээп алганнарны чуруттаар чер-биле, түскай хөп болгаш хөлөс чемненнир-биле хемдээлээр. 10 класс бимглиг аныяктаоны база шөөрнген халаажып келгеннерни айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия-биле база хамдылаар.

Профтехучилищеге киреринге хамаарыштыг тайылбырны «Тыва тудуг» трестиң кожуун чоруур механизастаан колонналың районда төөгүнден болгаш Чадаана хоорайда № 6 ПТУ-дан ап болуур.

Дулейлериниң «Хүндүлеалың Демдээ» орденниг Бүгү-россия инитылелиниң Кызылда өөредилге-будүүлүге чери эконмисти, үлетпүрге ажылдаар дуржулгалыг будүүлүге цеһимин мастери, технологту, дээрелыга хереселин эдер дузалакчызы ажыыга чалап турер. Өөредилге-будүүлүге черниң адресн: Кызыл хоорай, Рабочая кудумчу, бажың № 194, телефону 2-27-29.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Республиканың хөгжүм-шиин театрының артистериниң концерти сентябрь 1-де Ногаан театрга болур.

Эгелээри 14 шакта.

Ажылче чалап тур

Кызылдың аъш-чем садыынга ажылдаары-биле кладовщиктер, садыгжылар, кассирлер, экспедиторлар, магазинмер ээтвээр ажылчыннар. Будун түнде арага шилдериниң хүлээп алыкчылары херек.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, Кызылдың аъш-чем садыы, телефон: 2-54-36.

Тыва АССР-ниң харылзаанның будүүлүге-техниктиг эргелелн электрохарылзаа албан черлериниң инженерлерин, улуг бухгалтерни, кол бухгалтериянын инспектор-ревизорларын, бедик мергежилдиг машинистин (ай санында 25% шаҥнал төлээр) ажыыга чалап турар.

Квартал дарның болгаш чылдың төнчүзүнде шаҥнал төлээр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 53. Тыва АССР-ниң харылзаанның будүүлүге-техниктиг эргелелн, кадрлар килдизи, телефон: 2-48-12.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — УССР-ниң кодээ ажыл-агыйның алдарлыг ажылдакчызы Н. Н. Добровольский-биле школачыларның ужуражылгазы. 9.35 — М. Твардовскиниң ыр «Василий Тёркин» чон-биле. 10.25— «Дом, в котором хранят идеи». Эртем.-нептереддиг фильм. 10.45 — «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 9-гу сериязы. 21.00 —«Ут». 21.35— «Москва. 1985 чылдың июль 27. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын ажыттаныының дугайында репортаж. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Уругларның «Даугавпилс» ансамблиниң концерти. 8.45 — «Запасной вариант». Уран-чечен телефильм. 10.10— Бистиң садывыс. 10.40 — Англи дыл. 11.10 — «Билиг— куш». Тележурнал. 11.55 — «Вот придет август». Уругларга уран-чечен телефильмниң бастайгы көргүзүү. 13.00 — Драматургия болгаш театр. «Я, Бомарше». 2-ги дамчыдылга. 14.10 — «Сюита для четырех труб». Фильм-концерт. 14.40— Өрт шеригларының дузалал спорт талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия төвүн». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — талептиг ужуражыышкыны». Шаҥтөрлер хүнүнге. «Мал чеми белеткелиниң күн демдеглелиң», «Чаа өөредилге чылының будүүзүндее». Рейд. Медээлер. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Тепемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!». «Замок ягунов». 1-ги дамчыдылга. 20.15 — Москваның күүнче консерватория-зының камерлиг оркестри ойнаар. 20.40 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35—22.45 — «Свадьба старшего брата». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъстаар. Соңгу-барыын түнтен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 6—9, чамдык черлерге 0—5, хүндүс 16—20, чамдык районнарга 7—12 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр, дымыраап чаъстаар. Соңгу-барыын түнтен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 8—12, хүндүс 17—21 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кэтти» 9.30, «Тихие воды глубоки» 11.30, 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Марна. Микробелла» 9.20, 12.30, «Паруса моего детства» 10.50, 14.00, «Тревожное небо Испании» 15.30, «Тайна золотой горы» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бобби» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Точка отсчёта» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Человеческий фактор» 14.00, 16.50, 18.40, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Это мы не проходили» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-33, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймызыра болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун чезбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыт № 3105.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң [illegible] комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00624.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттәрниң-пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 196 (12896) | 1985 чылдың август 24, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчыл» совхозунуң ажыл-ишчилери 1984—85 чылдың кышкы үезинде мал хыштаглавшылының чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга чедиишкинниг киришкен. Ажыл-агый чаръыштың типлекчилериниң санынга кирип, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижээн-биле шаңнаткан.

Дүүн совхозтуң ажыл-ишчилериниң ниити хуралынга ол бедик шаңналды ажыл-агыйга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дергазының оралакчызы К. А. Маспык-оол байырлыг байдалга тывыскан.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Совхозтуң директору К. Л-С. Хертек, Чаңгыс-Даг хойжу бригадазының бригадири Д. С. Сорунзан, директорнуң мал чеми болгаш малетказар талазы-биле оралакчызы С. Сорж-у, совхозтуң партком секретары К. С. Донгак хуралга сос ап чүве чүгаалаш, партия болгаш чазакка бедик шаңнал дээш өөрүп-четтиргенниң илереттиргээн, он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг күлүүгелерин чедиишкинниг күүседкил, партияның 27-чеглиг XXVII съездиниң төлептыг белектер-биле уткуур дээш күжениишкинниг ажылдаавырын совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнундан күзээнген.

А. БЕГЗИН ООЛ,
«Шыннының» корр.

Республиканың хоочун будурулгелериниң бирээзи — республика типографиязы бо хүннерде бодунуң тургустугаанындан бээр 60 чылын демдеглеп турар. Ол амгы үениң болбаазын полиграфия техниказы-биле чепсеглеңген, бедик билиг-мергежилдиг ажылчын болгаш инженер-техниктиг кадрлар-биле хандыртыкган күш-ажылыны чаагай чаңчылдарлыг үлүг будурулге.

ЧУРУКТА: республика типографиязының чылында цегинниң линотипистери [совагай талазындан] Ранда Заворотная. Зоя Допчун-оол болгаш цехтиң мастери Алефтина Шурышева.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалын Москвага эрттиргениниң дугайында информацияны СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвилеглиг хуралынга дыңнаан. Москва фестивалы болза, империализмниң аггрессив политиказынга удур, тайбың болгаш улустарның ойлыл чок чоруу дээш демисселге аныяктарны сырый каттыштырарынга идиглиг, делегейге ужур-дузалыг улуг боттуушкун болганын демдеглээн. Даштыкы чүрттарның депшилгелиг болгаш демократтыг аныяктар организациялары биле совет аныяктар организациялар ырының кады ажылдажылгазын улам ынай көргүзгенинден чүгүлеп ужур-дузазы онзалап демдеглеттинген. Партия, совет, комсомол болгаш профсоюзтар организациялары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринче аныяктарны киришкирбишаан, оларның күш-ажылчы болгаш хей-ниитичиг политиктиг идепкейлиин моон соңгаар-даа деткиир ужурлуг. Өзүп олурар салгажыларның күш-ажылчы, идей политиктиг болгаш мөзүү-шынар янзызилгезин бүгү талалыг сайзыраңгайтыдары, аныяктар-биле политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдың янзы-бүрү аргаларын идепкейлиг холбаштырары эргежок чүгүлээ.

Тарва болгаш кодээ ажылагыйның эске-даа культураларының дүжүдүн ажаал алырының, малга чемнер белеткелиниң чоруп турарын Политбюро чугаалажып көрген. Өстүрүп алдынган бүгү продукцияны чидириг чокка ажаал алыр, арыглап сайзыредыр, кышкы шыгжамыр черлеринге чедирер, күзүн чаштыраар культураларның тарылгазын шлаглыв интенсивтиг технологияга ёзүгаар чогуур үезинде чорудар, эки үрезиннерин белеткээр, минералдыг чемнишчидиргелер-биле болгаш үнүш чамгалалының чүүлдерин-биле ажыл-агыйларны хандыраар төлээде, күскү ажылдарның темлилериин уламна күштелдиреринге эргежок чүгүлазынче кичээнгейни үгленгээнден. Дүжүт ажаалдазы Сибирьниң, Уралдың болгаш Соңгу Казахстанның районнарында калбарганын барымдаавышаан, партия, совет болгаш ажыл-агый органнары өстүрген дүжүттү чогуур үезинде ажаал алырынче күш-ажылчы коллективтерни эвилелдээр ужурлуг. Салдынган сорулгаларны боттандырары, тараваны болгаш кодээ ажылагыйның эске-даа продукциязын белеткээр планнарны күүседири бедик сагылга-чуруумну, бар материал-техниктиг нуралаавырларны ылаптыг организастаарын болгаш дээштиг ажыглаарын негеп турар. Коммунистерниң, агроүлетпүр комплексизиниң бүгү ажылдакчыларының күжениишкиннерин ол айтырыгларны шиитпирлээринче үгландырарды чүгүлээ.

Каспийниң нефтьгаз комплексизин тургузар талазы-биле хемчегларнын Политбюро чугаалажып көрген. Каспий деңизискээринде бар нефтьни болгаш газты дилеп тыварын дүргедеринин, ол черлерин ажыглаарының системаларын сайзыраңгайыдарын, химиктиг үнелиг продуктулар бээр углеводородтуг чиг эттиг комплекстиг болбаазыралын кылырын организастаарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эвилээп алган доктаалында айтыкан. Эргежок чүгүлә дериггерни болгаш приборларны будуруп үндүрер, ажа херектиг чогуур будуруга күчүлерни тургузар талазы-биле даалгаларны доктаакан. Чүрттаага бажыңнарын, социал болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни тударын, а ол ышкаш ук комплекстиң деңизискээринде нефтилиг, газтыг черлерин шиңгээдип алырын боттандырып турар будуруглелерге болгаш организацияларга кадрларны быжыглаар талазы-биле эске-даа хемчегларин айтып тодаргайлаан.

КНО-ның Кол Ассамблеязының ам болуп 40-гы сессиязы-биле холбашкан айтырыгларны Политбюро чугаалажып көрген. Тайбыңның дээштиг чепсээ болуп турар Каттышкан Нациялар Организациязын улуг ужур-дузалыг деп Совет Эвилелиниң санал турары бадыткаттынган. 40 чыл бүрүнгаар КНО-ның үндезилеттингени демократтыг чөптүг принциптер делегей чарылзаалараның практиказынга ботсенган турарын ССРЭ моон соңгаар-даа чедип алыр сорулгалыг. КНО-ның уставында айтыкан кол сорулганы —тайбыңны камгалаарын болгаш быжыглаарын Совет Эвилели барымдаалавышаан, боо-чепсектерниң эдерее будуруушкунун сонсадырының айтырыгларын Кол Ассамблеязының ам болуп сессиязының ажылынга кол черни эвээш турзун дээш күжениишкиннерни ол сессиязе угландырар апаар. Янзыбүрүү адырларга, оларның аразында космос делгемнин милитаризастаавас байдалдарга ону тайбың шиңгээдип алырынга делегейниң кады ажылдажылгазын дең эргеге үндезилээш хөгжүдерин дээш ССРЭ моон мурнунда ышкаш, база ынчаар туржур апаар.

Корейнин хостаанының 40 чылынга тураскаатткан КУДР-ге эрттирген байырлалдың хемчегларинге ССРЭ-ниң партия-күрүне делегациязының көрүшкенинин дугайында ж Г. А. Алиевтиң дыңнадының Политбюро дыңнап чугаалашкан. КСП ТК-ның Чиңгине секретары, КУДР-ниң президентизи Ким Ир Сен-биле болгаш эске-даа черей удуртукчулар-биле совет делегациязының ужуражышкыннарының болгаш беседаларының түңнелдерин чүүлдүг деп санаан, ынчаарга бүгү талалыг харылзаалараны ханыладырынга, делегей байдалын экижидерин база тайбыңны быжыглаары дээш демиселге дем каттыштырган хөделимишкиннерни калбартырынга бистин партиябыстың болгаш чүрттарыбыстың шиитпирлин ук ужуражышкыннарның болгаш беседаларның үезинде бадыткаттынган.

Иштики болгаш дашкы политиканың эске-даа чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу база чугаалажып көрген.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

КЫЗЫЛ ТУК— ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

Мал чеми белеткээнниң шаңыпчы айының бирги чартыында районнар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санаап, Сүт-Хөл районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун база 200 рубльдиг акша шаңналын тыпсырын шиитпирлээн.

Ук шаңналды тыпсырынга тураскаатткан байырлыг хурал «Сүт-Хөл» совхозтуң Оңгачада бот-орулга-чарылгалыг механизастаттынган бригадазының төвүнге болган. Партия обкомунуң партийнин организастыг ажылдар кылдызының эргелекчизи В. М. Евтешин шилчиир Кызыл тугну районнуң удуртукчуларынга, мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле мурнакчыларга байырлыг байдалга тывыскан.

Ол ышкаш Сүт-Хөл районнуң совхозтарының аразында чарышка типлекчи болганы дээш база «Сүт-Хөл» совхозтуң партия райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан.

«Сүт-Хөл» совхозтуң директору Н. С. Ооржак бодунуң саналдарынга бедик шаңнал алганы — темпини күштелдирерин үлээндирип турарын чугаалап, нииттиниң малынга четчир хемчээлдиг чемнерин белеткеп алыры дээш улам күжениишкинниг ажылдаарынче кыйгырган.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң мал чемнери белеткээринин талазы-биле мурнакчы бригадазының бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадыы Эрес-оол Монгуштуң бригадазы пландан ажыр 150 тонна мал чеми белеткээрин үүлээнген. Планда көрдүгенин 600 тонна турда, ук бригада херек кырында 552 тоннаны белеткеп алган. Ынчангаш мурнакчы бригада планын долу күүсеткеш, ажа немей 150 тонна сигенин база белеткээр деп шиитпирлээнин бригадир саналынга чугаалаан.

«Сүт-Хөл» совхозтуң бот-орулга-чарылгалыг бригадазының кежигүнү Донгур-оол Монгуш, Карл Маркс аттыг совхозтуң партком секретары Донгак Хунандай шилчиир Кызыл тукту тывысканынга улам сорун киргенин чугаалап, планның онаалдаларын күүседир дээш бүгү күштү салып ажылдаарынче ажыл-ишчилерни кыйгырганнар.

Сүт-Хөл районнуң ажыл-агыйларында бо хүннерде нииттизи-биле 5500 тонна (планның 47 хуузу) сигген, 4610 тонна сенаж (планның 60 хуузу), 1500 тонна силос белеткеттинген. «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның сигенчилери ылаңгыв шалыпчы айда ажылдың темпизин улам дүргедеткен.

Районнуң албан организациялары, күш-ажылчы коллективтери мал чеминиң белеткелинде хаара туттунган. Баян-Тала, Кызыл-Чыраа орумнак школаларының башкылар коллективтери, өөреникчилери ол ажылда идепкейлиг киржип турар.

Д. ХОВАЛЫТ,
СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң агитация болгаш пропаганда кылдызының эргелекчизиниң оралакчызы.

РЕСПУБЛИКАДА МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

АВГУСТ 22-НИҢ МЕДЭЭЗИ (ХУУ-БИЛЕ)

Бирги одуруг—сигген, үшкизи—сенаж, үшкүзү—антамниниг сигген даргазы.

Бай-Тайга	27	72	3
Мөңгүн-Тайга	44		
Барыын-Хемчик	46	100	25
Өвүр	33		
Сүт-Хөл	44	78	
Чөөн-Хемчик	53	22	45
Улуг-Хем	64	16	46
Таңды	43	69	87
Бии-Хем	55	18	22
Тожу	23		
Каа-Хем	60	74	48
Тес-Хем	44	92	
Эрзин	44	44	
Кызыл	46	153	52
Республика	47	61	49
1984 чылда турганы	31	64	49

БАШКЫЛАРНЫҢ АВГУСТ ХУРААЛДАРЫ

Дүүн бистиң республикада башкыларның август конференциялары эгелээн. Баштайгы хүнде Тожу, Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Сүт-Хөл районнарның улус өөредилгезиниң ажылдаңчыларының конференциялары болган. Эрткен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, чаа өөредилге чылынга соруглаларны тодаратпышаан, башкылар амгы-аңгы секцияларга арга-дүржүлгезин солчурлар.

Республиканың профтехөөредилге системазының өөредилге черлериниң конференциязы дүүн эгелээн. Бөгүн секция ажылдары уламчылап турар. Эрткен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, чаа өөредилге чылынга соруглаларны тодаратпышаан, башкылар амгы-аңгы секцияларга арга-дүржүлгезин солчурлар.

Республиканың профтехөөредилге системазының өөредилге черлериниң конференциязы дүүн эгелээн. Бөгүн секция ажылдары уламчылап турар. Эрткен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, чаа өөредилге чылынга школа реформазын боттандырар болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр талазы-биле соруглалар дугайында илеткелди профтехөөредилге эргелелиниң начальниги Я. В. Сарбаа кылган.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа киржип, депгерең-гей чүве чугаалаан.

СЕСКИ ОН ХОНУКТА

Тудугжу бригадаларның аразынган хоочун тудугжу Валентина Егоровна Дубинниманың удуртканы дашкылар бригадазы он хонукта 9,6 муң рубльдиң тудуг монтаж ажылдарын кылыр тургаш, херек кырында 16,2 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып будурген азы планныг онаалдазын ырапта ажыр күүсеткеш, тиилекчи болган. Бригада тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң өзүлдезин чүгле күш-ажылдың будурунчулуунуң бедээнниин күсели-биле чедип алдынган болгаш бир кижиге онаештыр 480 рубльдиң ажылын будурер тургаш, планын 241 хуу күүсеткен. Ол дээрге, бригада кежигүнүнүң бедик организастыг болгаш онаашкан ажылынга харыысалгалыг чоруунуң түңнези-дир.

Ийиги черде база «Кызыл тудуг» эргелелинден Н. А. Панинниң бригадазы болган. Дашкыларның бригадазы он хонук дургузунда 8,2 муң рубльдиг ажылдарын кылыр тургаш, оны 10 муң рубль чедирип, күш-ажылдың будурунчулуун 109,4 хуу күүсеткен.

Шеверлекчилер бригадаларындан Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Е. С. Бизээваның штукатурлар бригадазы тиилээн. Он хонук дургузунда 3,5 муң рубльдиг ажылдарын кылгаш, планын 102,9 хуу боттандырган. Олар күш-ажылдың будурунчулуун 50 хуу ажыр күүсеткен ергелыг болганнар азы бир кижиге онаештыр 179 рубльдиг ажылдарын кылыр тургаш, ажылдап кылганы 269 рубль чедирген.

Партияның XXVII съездизинге төлептиг ужураажыры дээш тудугжулар күжениишкинниг ажылдап турар.

Л. СПИРИДОНОВА.
«Тыва тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш шалың кылдызының улуг инженери.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ТУДУГНУҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Капитал тудугнуң айтырыгларының талазы-биле партияның XXVI съездизиниң, ТК-ның оон даравазындагы Пленумунарының докгаалдарын амыдыралга боттандырар дээш республиканың тудугжулары объектилериниң бедик шынеры дээш тодаргай ажылдарны кылып турар деп, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң эвилеглиг дугайында айтырыгны база ук хуралга чугаалавышкан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдарын күүседир талазы-биле ук районнарның совет органнары чамдык ажылдарны кылып турар деп, хуралга демдеглээн. Эзиртир суксунарны садарын кайы-даа районнуң чүрттежчылыг черлеринде чурумнуткан, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының чанында, будурулгелерде, албан черлеринде болгаш организациялар аразында ажыкынга болгаш алкоголизмге удур комиссияларны тургускан.

Ажыл-агый удуртукчуларының база хей-ниити организацияларының киржилгээн-биле күш-ажылчы коллективтерге хуралдарны эрттирген болгаш ук докгаалдарны, ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарыктарын таныштырган, ол ышкаш аразаавышкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле комплекстиг хемчегларны ам-даа ажылдап кылдынмаан. Алдынып турар хемчегларның чөптүг ааи — эзиртир суксунарны садарын кызыгаарлаан, аразаавышкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле аразаавышкынны болгаш алкоголизмге удур демиселге амыглап турары четпес. Хөне солунналар, шоодуглуг хуудустар хөвөр үнүп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга хүлээп алган докгаалда бо четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылган.

ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП ТК-ның «Аразаавышкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле хемчегларны дугайында» докгаалын күүседир талазы-биле улус депутаттарының Чөөн-Хемчик база Таңды районнар Советтериниң күүскомнарының кылып турар ажылының дугайында айтырыгны база ук хуралга чугаалавышкан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалдарын күүседир талазы-биле ук районнарның совет органнары чамдык ажылдарны кылып турар деп, хуралга демдеглээн. Эзиртир суксунарны садарын кайы-даа районнуң чүрттежчылыг черлеринде чурумнуткан, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарының чанында, будурулгелерде, албан черлеринде болгаш организацияларда аразаавышкынга болгаш алкоголизмге удур комиссияларны тургускан.

Ажыл-агый удуртукчуларының база хей-ниити организацияларының киржилгээн-биле күш-ажылчы коллективтерге хуралдарны эрттирген болгаш ук докгаалдарны, ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарыктарын таныштырган, ол ышкаш аразаавышкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле комплекстиг хемчегларны ам-даа ажылдап кылдынмаан. Алдынып турар хемчегларның чөптүг ааи — эзиртир суксунарны садарын кызыгаарлаан, аразаавышкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле аразаавышкынны болгаш алкоголизмге удур демиселге амыглап турары четпес. Хөне солунналар, шоодуглуг хуудустар хөвөр үнүп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга хүлээп алган докгаалда бо четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылган.

Рейд

КОЖА ИЙИ СОВХОЗТА

Кызыл районнуң «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарының тарылга шөлдерн кожа. Бо чылын оларның баштайгызы бир гектар черден 16—17 центнер тараанны ажаал алырынга бүзүредиг, ийигизиниң удуртукчулары ол көргүзүг 12—13 центнер хире болур деп санап турар. Ынчалза-даа оон кол түңнелин чүгле дүжүт ажаалдазының төнчүзүнде көрүп болур. Маңаа күш-ажылды организастаарындан, машина-техниканың туруушкун чок ажылындан хөй чүве хамаарыжыр. Ажыл-агыйларда дүжүт ажаалдазынга белеткелдиң байдалын рейд бригадазы тынап көрген.

«Тиилелге» совхоз бо чылын 10400 гектар черге тараа культураларын тараан. Ону ажаал алырынга үзээш эвес техника негеттинер апаар. Ажыл-агыйның 48 комбайны бөгүн-даа болза, тараа ажаал кирииттеринге белең хөй кези баштайгы шенелделерни чедиишкинниг эрткен. Совхоз бо чылын 20 чаа комбайнны база алган. Оларны Кызыл-оол Лүндүп, Очур-Сат Сарыглар, Валерий Оюн, Василий Ондар болгаш эске-даа бедик дуржулгалыг механизаторларга быжыглаан. Ажыл-агый тараа ажаалдазын тос ийиның 10-да эгелээр деп планнап турар. Ынчан элээш орайтай бербес ирги бе деп рейд кежигүннери дадаглаан.

— Ажыл-агыйның техниктиг чөвүлелинге чугаалажып көргөш, ол үеним черле тааримчалыг деп түңнээн. Машина-техника четчир. Чаа болгаш ам-даа идегелдиг, туруушкун чок ажылдап болур деп саналывысс комбайнарны ийи-ийи механизаторларга быжыглаан, ынчангаш ийи эзлчег-биле дүн-түн чок ажылдеп тургаш, ажаалданы: «ыска хуусаада доозар сорулганы салган бис — деп совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадыы Вадим Орамбалович Оюн бисти бүзүреткен.

— Автотранспорт база четчир. Бодувустуң чээрби ажыг машинавыс, оон аңгыда республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының чээрби машиназы, шупту дөртен ажыг машина дүжүт ажаалдазынга киржир. Херек апарза, оон-даа хөй машиналарны бисче автобаазе чорудуп болур. Ол дугайын дугурушкан бис. Ажаалда техниказынга ажыглаар выварчаар материалдар база четчир, совхозта сөөртүп алган бис.

Рейд бригадазының кежигүннери ажыл-агыйның тос шаңынга тараа ажаар механизастаттынган үш отрядтың турлагларынга чедип, тиилелгежилер дүжүт ажаалдазынга нииттизи-биле белең деп түңнелди үндүргеп. Ынчалза-даа тараа хүлээп алыр пунктулар белеткелинде, шефтеп көөр механизаторларга, чөлаачыларга, сүргүүлдерге ажылдаарынга болгаш чүрттаарынга таарымчалыг байдалдар тургузарында чедир кыныр, шиитпирлээр ужурлуг үүрмек айтырыглар ам-даа бар.

Шамбалыгжылар база бо чылын дүжүт ажаалдазынга техника белеткелин багай эвес чорудун. «Комбайнер септелгезин февраль айда-ла доосканын. Он тос чаа комбайнны база алган. Совхозтуң механизастаттынган ийи отряды бо айның сөөлгү хонуктарында тараа ажаалдазынче кирииттеринге белең. Дуржулгалыг тараажылар Николай Хомушку, Багбыштай Чолаа, Кудер-оол Хомушку, Кестик-оол Ооржак болгаш шупту он ким-биге дузалаанны комбайнерларни быжыглаан.

Ажыл-агыйда Кодээ ажылагый министерствозунуң автобаазазындан келген беш автомашина биле кады чээрби ажыг машина дүжүт ажаалдазынче үнүп болур, ынчалзамок ол машиналар күскү кампанияны: медициниинниг чорударынга намчап-даа четпес, ынчангаш автотранспорт талазы-биле мелде күш айтырыын дарый шиитпирлээри негеттинип турар.

Совхозта дүжүт ажаалдазынга кывар-чаар материалдар күрлаавыры тургустунмаан, ам-даа 20 тонна бензин, 80 тонна солярка четпес.

Ажаалда кампаниязының чедиишкинниг болуру дүжүт сөөртүр оруктардан база улуг хамаарылгалыг. Багай оруктарга кывар-чаар материалдар хөй үмер, машиналар үреливичел, чолаачылар дүргеп моган-шыгаар. Онгул-чиңгыл оруктарга машинамның чайлыңнаарымдан тараа төктүп, чидирилер хөй болур. Ынчангаш турбүже кайы-даа ажыл-агыйда оруктар септелгезинниң талазы-биле дуржулганы орумчулар-биле чаа-ла чорудуп турар.

Совхозтарның хову турлагларында, шаңнарында, күскү дүжүт ажаалдазынга тураскаттынган кескү агитация ам-даа чок. «Дайынчы хүүдустар», «Чаңныктар», «Теннер», тараа ажаалдазының темпизинин, шымарының, механизаторларның ажыл төлевириниң дугайында дүргеп медээлер азар черлер белеткеттинмээн, кыйгырыглар, лозуңнар естимээн.

«Тиилелгениң» болгаш «Шамбалыгның» тараажылары дүжүт ажаалдазын баштайгы хүннерден-не бедик темп-биле чорудар дээш ажаа сөөлгү белеткелдерни кынамчалыг чорудуп турар. Олар партияның эзлчеглиг XXVII съездизинге белеткеп үезин күрүнеге тараа дүжаалдазының планныг онаалдаларының, социалистиг хүзээгелериниң күүсегдези-биле демдеглээр сорулганы сөөлгөн. Ол сорулганы боттандырып болурунуң бүгү барымдаалары оларда бар.

Рейд бригадазының кежигүннери: В. САЛЧАК — «Тиилелге» совхозтуң механизатору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадыы; **В. БҮРБҮ** — «Шамбалыг» совхозта механик; **Н. БАЗЫР** — «Шынның» корр.

рлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫЛДАВАСТААН

Сүт-Хөл районнуң Кара-Чыраа сүрүнде чүнер-бажың кажыглалга кирген соонда оон чаңгыс-даа хүн ажылдап турганын хижи кербес. Бир эвес бир чылдың бүгү хонуктарын кадып кээр болза, чүвениң шыны херек, аңаа үлүс үш-дөрт-ле хүн чүнган.

Бо албан чүрүм арыг-силиг база шеверигинь-биле чүнер-бажың деп адаан чүве ыйнаан. Херек кырында оон ишти-дашты хирлиг, чүнер тоотарны хир тудуп чий берген. Чүнер-бажың чокта бергезинь чүү дээр!

Кодээ ажыл-агый ажылчыннары неделяда ийи-үш-даа катап чүнер-бажыңга кириксээр, чүнер-бажыңывыс дүвүреннит байдалда. Ынчангаш чүнүп алыры-биле район төвү чедер үшүрге хөй үлүс тевээжыр, ол чаңчыл болуп бар чыдаар. Чадаг аңаа чеде бээрге, ында чүнер-бажың шоочаныг болүр тавырылгалар тургулаан. Ол черниң ажылын, чүү-даа болза тен черниң, сеткидип-ле алыр ыйнаан.

Кара-Чыраада чүнер-бажыңның байдалын сегидип алыр арга болза? Оон ажылчыннары, ажылдакчыларының бар, олар шалың ап орар. Чүнер-бажың кажан ажылдаарын?

С. ОНДАР.

РЕДАКЦИЯДАН: Эртиен айда Сүт-Хөл районга политүүн эрткен. Аңаа чер-черде чамдык күш-ажылчы коллективтериниң кежигүннери, сүүрларының чурттакчы чоннары амыдырал тандырылганың чамдык чүгүлээ айтырыглары-биле чергелештиктер чүнер-бажыңнарның ажылының экижидериниң дугайын база демдеглеп турган. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак Даш салбырында чүнер-бажың эргижиргэниниден бүстүп дүже бээр деп барган. Аңаа чүнүп алыр арга барык чок болуп турар. Ынчалза-даа чаа чүнер-бажың тударының дугайында кандыг-даа хемчеглер алдынмайн турар. Бир эвес организастаар, херек материалдар-биле хандырар болза, шеф-даа аргазы-биле чүнер-бажың түдүп ап болуурун ол суурнуң чурттакчылары санаядан турар. Үезин келген, дарый шинтпирлээр үжүрлүг ол айтырыг Сүт-Хөлде ажык болуп артпышаан.

ЭҢ УЛУГ МАСКА

Бедик беш маът бажың-биле дең бо перекселди чаңчыл болганы-биле маска деп адаар. Новосибирскиде «Тяжстанкогидропресс» будурүлге каттыжыышкынына туткан бо механизмде чаңчыл болган маскада, улуг платформа-дожу-даа чок. Маңаа нарын хевирлиг штамп болгаш белен металя бот-боттарынга кончуг дүргеки-биле үткүүлүп келирлер. Олар үскупежи бергенде кылдыңган чүүл үнүп келир.

Гидроимпульстуг техниканың түскай конструктор бюрозунуң удуртукчузу Юрий Колотовтуң санап турары-биле алырга, «Сибирь-3М» деп улуг маска металлдарны чонар болгаш фрезер станоктарынга болбаазырадып кылырынга демейлээрге кезектерни белеткеп кылырынга куш-ажылдың чаргыдалын ийи катап болгаш металя чаргыдалдарын дөрт катап эвээжедир.

Аңаа пресстерге изиг штампковке үезинде нарын хевирлиг кезектерни алыры берге, чүге дээрге, кылыр дээн үүлүдү оожум чедирип кээр болганда (секундада бир метрден ашпас) металл соой бээр болганда ол бодунуң чымаа шынарын чидириптер. Улуг маскага штампның боягаш кылыр дээн металлдың үткүштүр шимчеп турерынең ачызында ону чедирип бээрин 10—20 метр чедир дургедеткен. Оон түңнелинде бедик шынарлыг каңнардан, янзы-бүрү холуксаалардан, белен эзилбес каттыжыышкынардан болгаш өңнүг металлдарден нарын кезектерни ап болур аргалыг апарган. Улуг маска станоктарга оон соонда болбаазырадып кылыры-биле 600 миллиметр диаметрлиг кезектерни кылып берип болур.

Чаңчыл болган будурүлге черлеринге технологтуг ажылдарны автоматчытканының байдалдарында улуг хемчээлдиг металл кылыгларны дүрген болгаш ылавылалдыг кылырынга хереглел улуу-биле улгаткан. «Сибирь-3М» ол хереглелди долузу-биле хандырып шыдаар.

Юрий ТЮРИН,
ПМА-ның корреспондентизи.

БОДУНДАН НЕГЕЛДЕЛИГ

Кандор Ховалыгович Дамба кады ажылдап-чурттаан эш-өөрүнден, а хамыктың мурнунда бодундан шыңгыы негелделиг чурттап-ажылдап чоруур кижи. Ол 1942 чылда Улуг-Хем районнуң Үрбүн суурга малчын өг-бүлеге төрүттүнген. Аныяк оол 1958—1959 өөредилгеге чылында Үрбүн сес чыл школдуң доозуптарга, амыдырал оон салым-чолун бир янзы шиитпирлээн. Авазы хоо, чүрээ аараш, өөредилгезин үламчылап шыдаавайн, адазының дузалакчы кадарчы болуп, бодунуң күш-ажылчы базымнарын 1959 чылдың июль айда эгелээн.

Оол уруг адазын дөзээр дижир. Хоочун малчынның оглу бичиизиндем-не анай, хураган ыттың, хой кадаржып өскен болгаш үе ажыл чаа кирген дузалакчы кадарчыга таныш болганы чөп. Үр үеде аар аярып келген иези оглунуң шимченгир кежээзинге, дыңнангыр, чүве билип алыпчалынга чоргаарланып, оглувус өзүп келген-дир, өзулуг эр болган-дыр, ачазы деп мактап чүтаалап чораан.

Ийилээ арткан адашкылар чеже-даа мүңгарап-хилегдээн бол, боттарын туттунуп, ажыг-шүжүгге алыспайн, ажыл-ижкин сула салбааннар. Чыл келген тудум аныяк кадарчы ажылынга мергежип, ачазы-биле кады бедик куш-ажылчы көргүзүгленги чедип ап келген. Кандор Дамба амыдыралчы бижиг турушту чүгле ак сеткилдиг ажыл-иш-биле чаалап ап болур деп чүвени чогум-на ынчан билген. Эгелээн хөрээн эчизинге чедирерингө, бергелерге удур туржуп шыдаарынга база ынчан өөренген.

1962 чылдың күзүнүнде К. Дамбаны совет шеригниң хүрээлекинге албан эрттирерибиле кыйгырткан. Аныяк оол анаа улам дадыгып, шериг албанын эрттирип турганы кезээзиниң командылалынган мактал-шаңналды чаңгыс эвес удаа алган. «Эки оолду кижизидип, өстүргениңер дээш, четтирдивис!» деп, шериг кезээзинден келген таңмалыг бижик Кандорнуң ачазының сеткилин ийи катап өөрткен.

Чепсектиг Күштерниң хүрээлекинден халажып келирге, К. Дамбаны Чадаананың ыяш ажыл-агыйының ыяш дилдирер черинге чудук чуукчузу кылдыр хүлээп алган. Аныяк комсомолчу аңаа ажылдаваш, звено удуртукчузу чедир депшээн. Оон звенозу планныг онаалдарынын доктаамал ажыр күүседип, ыяш ажыл-агыйының социалистиг чарышкыга бирги, ийиги черлерни эзлеп турган.

Сес чыл эрткенде, 1973 чылдың сентябрьда оон амыдыралынга уттундурбас бопуушкун — СЭКП кежигүнүнүң кандидадыңга киргени болган. Эгезинде арай сүрээдеп турза-даа, шыырак белеткенип алганын көргүскен. Коммунистерниң үнелээшкининден кей-өзү кирген аныяк ажылчын оон даражазында райкомнуң бюрозунга база шылгалданы эртып, партия кежигүнү болурунга бүгү талазы-биле телептикин бадыткаан.

Кижиниң чурттагазын күш-ажыл каастап, бедиктерже кедүрүп чоруур болгай. Кандор Дамбаның эки ажылын, кижи мөзүлүүн кады ажылдап турар эш-өөру, чон үнелеп көргөн. Ол чаңгыс эвес чыштарга Чадаана хоорай Советиниң депутадынга соңгуткан. Районнуң коммунистери ону 1977 чылда СЭКП райкомунуң кежигүнүнге соңгаан.

Одалга системазының баксыравынындан хоорайның чүнер-бажыңы орта ажылдаавастай бээрге, кооркүүскем даргазы даанган ажылы дээш харыысалгалыг коммунист К. Дамбадан аңаа ажылдаарын дилеп, санап киирген. Бүзүрелди шынзыдары берге деп билзе-даа, чөпшээрешкеш, одакчылап эгелээн. Үр-даа болбаанда одалга системазын септеп ап, ажылды сегиткен. Элээн каш чылдар эрткенде, шаанда-ле бээр чоруткан даргазы катап келдирткен болган. Чүнү кеп чап каан кижи боор мен, кандыг херек үжурунда кел дээн ирги деп, боданып чоруй, айыткан шагында чеде берген. Хооркүүскем даргазы ээлдек уткуп. мендилешкеш, сут заводунда одалга черинге ажылдаар кижи тывылбайн туурар-дыр, ам ол чермиң ажыл-ыям сегидип көр, партийжи даалга-даа болзун дээн. Бирле ажылга турумнуп алган кижи еске ажылга шуудап аары ындыг белеи бе деп иштинде бодаза-даа, партийжи даалгаамы албан күүседир дел бижиг шиитпирни саяып алган.

Шак ынчаар К. Дамба 1979 чылдың сентябрь 19-та сүт заводунга одакчылап чеде берген. Баштай баарга, одалга системазының септелгезин чаа эгелээн, а соок үе бо келген турген. Кандор Ховалыговичиниң кылып билбес чүвези чок, ылаңгыя одалга системазының септелгезин чорударын кончуг эки шиитээдип алган болгаш ажылды коргуш чок сегирип алгаш, удаваанда айлап-башкарып апкан.

Оон бээр барык ялды чыүзүктелиишкин чокка сүт заводунга одакчылап ажылдап келген. Кандор Ховалыговичини коллективиниң кежигүннери хүндүлээр, өзулуг бедик мергежилдиң одакчызы дижир. Одалга багай болган деп чугаа черле дыңналбаан. Кыжын үш, чайын ийи одакчы ажылдаар котелдың ажаалдазын үргүлчү кылып, сут хоолайларын хайгаарал турар болгаш беш чыл ажыр капитал септелге кылып көрбээн.

Сөөлгү чылдарда Чадаананың сүт заводу багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларын доктаамал күүседип келген. Завод чеди айларның продукция сайгарарының планын 109,5 хуу, бараанныг продукция бүдүрелиниң планын 110,4 хуу кылдыр күүседип, доозуучу чылдың пленныг онаалдаларын болгаш социалистиг күлээлгелерин ажыр күүседириниң магадылалын салган. Заводтуң бо чеднишкиннериниге К. Дамбага удурткан одакчыларның бичии коллективиниң кижиреп үүлү база ээлээш эвес. К. Дамба идепкейлиг хөй-ниитичи, заводта үлүсчү контроль болүүнүң даргазы, партия эге организациязының секретарының оралакчызы, үлүсчү дружиналың кежигүнү күлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар.

Берген черинге-ле мактаашаңналдыг ажылдап чоруур, өскелерге үлегерлиг коммунист Кандор Ховалыговичиниң найырлыдыг өг-бүлези Чадаана хоорайның Безымянная кудумчузунуң № 18 бажыңында чурттап орар. Өг-бүлениң херээжен ээзэзи Валентина Шавлыевна Дамба хоорайның № 3 столовазында мурнакчы повар. Олар ийилээ беш уругну кижиндип, өстүргеннер. Улуг оглу Юрий шөрт албаның ээлчээ-биле Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң ажылга айыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалының талазы-биле инженери.

Дуржулгалыг малчын Шодарган иртичгештериниң бирээзиндеи-не 3,8 кг дүктү кыргыш. күрүнеге дужаагы, бир баштың ортумак дириг деңзизи 52 килограмм четпээн. Ол дээрге совхозка бо эртиен чоокку үеде кеступ көрбээн бедик көргүзүг болган.

Оон бирги беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бедик түңнелдерин уткуур дээш социалистиг күлээлгелерин бүгү тала-биле ажыр күүседиринь Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылга шыятарга дээш» медальдарның эдилекчизи Дижэңмаа Монгушеева Дизигир күлээнген.

А. ОНДАР.

АЖЫЛГА ОЗАЛ-ОНДАКТЫ БОЛДУРБАС

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң совет кижилериң ажыл-ижинге үндезининг чаартылгаларыны боттандырып, амыдырал байдалдарын экижидериниң болгаш чиигедиринің, бедик будүрүкчүлүг база чогаадыкчы ажылга бүгү-ле тавырыңалыг байдалдарны тургузарының эргежок чугулазын айыткан.

Сөөлгү чылдарда республиканың кодээ ажыл-агый будүрүлгезинде улуг ескерилгелер болгулаан. Кодээнің технигтиг чепсегленнишкини күштелген, оон ачызында куш-ажылдың будүрүкчүлүү бедээн, кодээ ишчилериң ажылдаварынга тавырыңалыг байдалдар хүн бүрү немежип турер. Оон-биле чергелештир кодээ ажыл-агый будүрүлгезинге озал-ондакталарның саны кызырылган.

Эрткен чылдың бирги чартында Чөөн-Хемчик районга алды кижи будүрүлге үезинде озал-ондакка таварышкан, оларның бирээзи өлген. Озал-ондакка тавырышкан үлүска 59 ажыл хүнүнүң дургузунда түр када ажыл кылып шыдаавазының бижиктерин өзүгаар 240 рубль төлеттинген болза, бо чылдың бирги чартыында чаңгыс-ла кижи будүрүлге үезинде озал-ондакка таварышкан, 32 ажыл хүнү дээш 138 рубль түңнүг ажыл төлевирин үндүрген.

Ол эки талаже идигни сөөлгү үеде районнуң ажыл-агый-ларында ажылга ийыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалының талазы-биле ажылдарның күштелгени-биле тайылбырлап болур. Ажыл-агый бүрүзүнде ажылга ийыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалының талазы-биле инженерлер бар болгаш тускай дериттинген өрээлдерниг. Район төвүнүң «Кодээ ажыл-агый будүрүлгелеринде, совхозтарның машина-трактор мастерскээлеринде, гаражтарда тускай эмчилер ажылдал, механизаторларның, чолдавчыларның кадынчыл байдалын эртенниң-не ынчал турер өөрүген. Оон түңнелинде эзирик азы оон мурнунда хүн арага ишкен кижилерниң машина-техника башкерээри болбастаан. Маңаа партия, чазактың өөредилээшкинга болгаш алкоголизмге удур хемчеглери база үлүг ужур-дузалыг болган.

Ынчалза-даа ажылга ийыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалынга ажыл-агыйларның удуртукчуларының тоомча чок, ол талазы-биле инженерлерни боттарының дорт хүлээлгезинден ангыда өскээр ажыглаар тавырылгалар амдаа эвээш эвес. Чижээлээрге, «Хөндергей» совхозтуң ажылга айыыл чок чорук талазы-биле инженери П. Х. Күүлар, бодунуң кол ажылы-биле чергелештир оон-даа артык харыысалгалыг ажыла хөөре туттунуп, ажыл-агыйның партия организациязының секретарының хүлээлгезин база күүседип турар. Оон ангыда инженерлерни чүгле райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый киидизи томуйлап, солуур ужурлуг турда, совхозтарның директорлары боттары-ла бо айтырыгны шиитпирлегилей бергилээри эвээш эвес. Чижек кылдыр, «Большевик» совхозтуң директору А. А. Шаалының бо чылдың бирги чартында үш инженерни бодунуң туразы-биле солаанын чугаалаага-ла четчир.

Совхозтарның ажыл-агый түңнелдерни үндүрүп тургаш, будүрүлгеге болган озал-ондактарны өөренип көрбейн туралы ол бүгүнү көскүзүбиле хереченлеп турер. Чамдык ажыл-агыйларда социалистиг чарыштың негелделеринде ажылга ийыыл чок чорук, күш-ажыл камгалалының талазы-биле айтырыглар чок болгулаары тавырылга эвес. Оон үлемында кодээ ажыл-агый будүрүлгезинде механизастап болгу дег безин дыка хөй ажылдарны хол-биле кыгыры үргүлчүлеевишаан. Ынчаар кылган ажылдың будүрүкчүлүү куду, бот-үнези улуг болур дээрзин амгы үеде кижи бүрүзү билир.

Оон ангыда ажыл-агыйларда хоранныг будүмелдер-биле ажылдап турарларга немелде чемгерилгени организастаарын, немелде шөлээ бээрин, оларны тускай идик-хеп-биле хандырбас, ажыл шагының үезүүсавазын сагыйвайн баар тавырылгалар кайы хөй. Чижээлээрге, часкы үрезин хораннаашкынының үезинде аңаа ажылдаарларның ажыл шагы хүнде чүгле дөрт шак үргүлчүлээр турбуже, олар хүнзедир ажылдаврлер, халас сут, немелде шөлээ-даа албайн баары чажыт эвес. Бир эвес күш-ажыл камгалалынга хамаарылга шыңгыы болур болза, ындыг хажыдыышкынар турбас ийик.

Кысказы-биле чугаалаарга, ажылга ийыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалының талазы-биле ажылдарда шиитпиолээр үжурлуг айтырыглар ам-даа хөй. Районда 1990 чылга чедир совхозтарга күш-ажыл камгалалын, ажылга ийыыл чок чорукту болгаш санитарияны, кадыкшылга ажылдарын экижидер талазы-биле комплекстиг планны ажылдап кылган.

Х. ОНДАР,
Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң ажылга ийыыл чок чорук болгаш күш-ажыл камгалалының талазы-биле инженери.

ХООЧУН КОКТУГ

«Тыва» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи Дижэңмаа Монгушеева Дизигирни ажыл-агыйның мал ажылының тускай эртемниглери-даа, малчын эш-өөру-даа үүндүлээр, оон арга-сүмелиг-даа болза айтыра берген турарлар. Ындыг боябас аргажок: Малчынның арга-дужулгазы бедик, ол — аныяктарның дагдыныкчызы.

Дуржулгалыг малчын 1984 чылдың чайында чаа үскен 404 баш хураганны хүлээп алган. Ынчан хураганнарны бир хар чедир кадарар, бир баштан ортумаа-биле 2,2 кг дүктү кыргыш аарып, иртичгеш бүрүзүнүң ортумак деңзизин 33 килограмм чедир азыраарын, бодунуң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээрин ол хүлээнген.

Малга чедер үжурлуг чем курлаварын чылыг үеде тургузуп четтиргиткен, ыштаан ыкамчалыг белеткээн. Оон түңнелинде малчынның кодаңы ширкин кыштың хүр ашкан.

Дуржулгалыг малчын шодарган иртичгештериниң бирээзиндеи-не 3,8 кг дүктү кыргыш. күрүнеге дужаагы, бир баштың ортумак дириг деңзизи 52 килограмм четпээн. Ол дээрге совхозка бо эртиен чоокку үеде кеступ көрбээн бедик көргүзүг болган.

Оон бирги беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бедик түңнелдерин уткуур дээш социалистиг күлээлгелерин бүгү тала-биле ажыр күүседиринь Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылга шыятарга дээш» медальдарның эдилекчизи Дижэңмаа Монгушеева Дизигир күлээнген.

А. ОНДАР,
Чөөн-Хемчик район.

Партийжи амыдырал: ажылдың стили болгаш методтары

ДАЯНЫР КОЛ КҮШ

Партийжи ажылдың үре-түңнелдерлиин, дээштиин бедидери — партия комитеди, эге организация бүрүзүнүң мурнунда ындыг сорулга туруп турар. Оон кол, шылгаттынган оруу — коммунистерниң идепкейин бедидери болур. Ылаңгыя партийжи активке, партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип чорүүр коммунистерге доктаамал даяныры партия организациязының ажылын солуп, үре-түңнелдерлиг болдуруп, идепкейлиг.

Оларның даяныр ындыг кол күжү партия эге организацияларында ажылдап турар администрацияның болгаш аппараттың ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле комиссиялар болур. Ам, отчёт-соңгулдалыг кампания хайыккан үеде, ол комиссияларның отчёттуг үеде ажылын түңнеп, анализтеп, партия организацияларының мурнунда сорулгалар-биле ону холбаштырып турар. Партия райкомнары, парткомнар олардан негелдени бедидип, боттуг дузаны чедирип турар апарган. Оон түңнелинде комиссияларның ужур-дузазы бедип, партийжи контроль шалыпкын, дээштиг болу бергенинии чижектери бар.

Чижекке Чоон-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунда администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияны ап көрзэл. Оон даргазы Ч. И. Кыргыс идепкейлиг, хундүткелдиг коммунист. Комиссияның даргазы хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип, ажылынче ханылап киргеи. Оон удуртканы мал ажылының продукциязының шынарын болгаш кадагалалын контрольдаар комиссия бо чылын алды хыналданы чоруткан. Комиссия хыналда чоруткаш малдың чайгы семиртилгезинии. Доргун СБФ-те сүттүң шынарының болгаш үскүрүнүң талазы-биле айтырыгны кедүргеи. Оон түңнелинде парткомга болгаш администрацияга шыңгыы чугаалы кылып, иларээн четпестерни чайладырының хемчеглери алдынган. Партком ол комиссияның ажылын үргүлчү контрольдап, дузалап келген. Бо чайын комиссия бодунуң чоруткан ажылының талазы-биле суурнуң коммунистериниң мурнунга отчёдун база кылган.

Чонның хөреңгизинге камналгалыг, хумагалыг чорук — бо хүннерде күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң мурнунда күн айтырыындан дүшпейн турар. Таңды райлозунуң партия эге организациязында материал талазы-биле үнелиг чүүлдер камгалалының болгаш камналгазының талазы-биле комиссияны чогум-на боже угландыр тургузуп алганнар. Ону коммунист С. А. Афанасьева удуртуп, партия организациязының ажылынга доктаамал дузалажып, электрик эмергизын, тудуг материалдарын, кывар-чаар чүүлдерни камнаар чарыгдаарынче угланган ажылдарга идепкейлиин хөргүскен. Бо чылдың бирги кварталында чамдык човаачылар бензинии ажыр чарыгдаанын комиссия илереткеш, бүрүүлгаларга материал талазы-биле хемчег онаарын райло баштаар черинге сумелээн. Комиссияның идепкейлиг киржилгезиниң түңнелинде 90 рубль түңнүг караажа-когаралдың ертээн эгиткеи.

Кайда-ла партия организациялары ол комиссияларның ажылын хүн бүрү удуртуп, башкарып, ажылды план ёзугаар чорудуп турар болдур, ында ажыл идепкейлиг турар. Чижээ, Эрзинниң «Мөрең» совхозунда коммунистерниң ниити хуралынга хойжу бригаданың бригадири коммунист Б. П. Лопсанның отчёдун дыңнап чугаалавышкан. Оон удурткаиы мал ажылынга автотранспортту чөп ажыглаар талазы-биле контрольду боттандырар комиссияның ажылын коммунистер шыңгыы шүүгүмчүлээн. Коммунист оон чогуур түңнелдерни үндүрген. Амгы үеде комиссияның ажылы кескүзү-биле экижип, техника септелгезиниң болгаш ажыглалының, кывар-чаар материалдар камналгазының, мал чемин ферма, бригадаларже ей-шаанда сөөртүп турарының талазы-биле хыналдаларны каш удаа организастаан. Иларээн четпестерни парткомга, совхозтуң директциязынга ей-шаанда дыңнадып турар апарган.

Администрацияның ажыл-чорудулгазынга контрольду боттандырар талазы-биле комиссиялар парткомнарга, партия хуралдарынга чугааланыр айтырыглар белеткээринге база боттуг дузаны чедирип турар. Оон чижээнге «Кызыл тараачын» совхозта парткомуң техниканы чөп ажыглаанын уламыидан В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизинде, септелге-тудуг участогунда партияның цех организацияларында тургуступ, ган комиссияларның ажылы тодаргай угланыышкын чок чоруп, план чокка ажылдаан. Чамдыкта олар харын-даа улусчу контролёрларның хүлээлгезин күүседи бергилээр. Бо чорук ол комиссияларның ажылының дугайында айтыышкыннарга дүүшпейн турар. Чамдык партия организациялары администрацияның болгаш аппараттың ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларның бар арга-шинээзин бодавайн, чаңгыс комиссияга каш-даа угланыышкын талазы-биле ажылды дагзып каар чоруктар бар.

Чижээ, Ак-Довурак АТБ-зинде партия организациязында тургустунган беш кижи составтыг комиссияга бүдүрүлгениң барык бүгү ажылын хаара тутканүш угланыышкына хамаарыштыр даалга берген. Оон кежигүннери чеже-даа кызып ажылдаарга бүдүрүлгениң бүгү айтырыгларын долузу-биле хаара тудуп шыдавазы бил дингир. Ынчангаш кайы-бир участокту хүлээнгеш, ону эки кылганы дээре болгай.

СЭКП ТК-ниң апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачёвтуң иletкелдеринде болгаш чугааларында айтыышкыннарга дүүштүр партийжи контрольду тодаргай угланыышкынныг чорудуп, оон арга-методтарын сайзырангайжыдары чугула сорулга болуп турар.

В. ГЛУХОВ,
СЭКП обкомуның партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ— КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН

КЕМЕРОВО. Пландан ажыр 28 муң тонна шойну, 18 муң тонна каңны эзилдирип кудар, 36 муң тонна прокатты немей бүдүрер — Улуг Октябрьның 50 чылы аттыг Барыын Сибирьниң металлургия комбинадының СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр алган социалистиг хүлээлгелериниң кол кезии ындыг. Металлургтарның сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар. Олар керээлиг хүлээлгелерни шыңгыы сагып, планныг онаалдаларын ажыр күүседип турарлар. Салдынган сорулгаларының күүселдези технологтуг чорудулгаларны хөгжүктиин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиктеии, бүдүрүлгеде сагылга-чурумну быжыглаанын-биле чедип алдынган. Эртем-техниктиг депшилгени ажыглаар, эргн дериглерни чаартыр ажыл комбинатта доктаамал чоруттунуп келген.

Барыын Сибирьниң металлургия комбинадының бирги суугузунда Г. Корнюхинниң удуртканы комсомолчу-аныяктарның каң эзилдирикчилериниң эзлчээниң пландан ажыр саныичe чыл эгезинден тура чүс-чүс тонна бедик сорттуг шой киргеи. Комбинаттың каң-сывырындак демир станогунда бүгү технологтуг ажылдарны автоматчыткан болгаш башкарылга төвү ону контрольдап турар.

ЧУРУКТАРДА: [солагай талаадан оң талаже] каң эзилдирикчизи В. Салтанов, улуг каң эзилдирикчизи, бирги суугунуң комсоргу Г. Корнюхин, каң эзилдирикчилери А. Щербаков, А. Соломин, А. Романов, В. Никиташов күш-ажылчы эзлчег соонда; каң-сывырындак демир цегиниң продукциязы.

А. КУЗЯРИНИҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында ажыттынган столовайда мактаалыг повар Зоя Дээгі-Сам-буу. Ол инда чем кылып турар эштери-биле кызымаа ажылдап, бежен ажыг кижиин чемгерериие шалыпчы үлүгүн киирип турар. Ол столовайдан тараажылар, човаачылар, трактористер, ажылчынар, септекчилер кээп чемненгеш, поварларның ажы-чемнии аманныын үнелеп ту-

КАЖАН АЖЫТТЫНАРЫЛ?

Район төвү Сүт-Хөл суурже чорук-херек вайы-биле хүн бүрүде аргыжып турер бис. Ол черде аптекадан эмнер садыл алыры-биле чедип турарлар эвээш эвес.

Ынчалза-даа оон эжиинде чарлалдар азып каан болур. Оларның утказы билдингир: ажылдавас. Шоочалыг эмнелге черинге чедип кээрге, харааданчыын канчаар оны. Чижээ, июнь 2-де чарлалда ол хүн мынча деп бижип каан: «Эргелекчи семинар чорупканз. Оны оон ескээр-даа бижип каан тургулаанын улус чугаалажып турарын дыңнадым: «Эргелекчиниң уруу авырып турар», «...Отчёт дужаап чоруй баргем», «...Кызылче эмнеп чорукгаиз дээш оон-даа ескe.

Чарлалдарның аврыг кижиге хамаарыг-даа ажыы чок, эмнер херек. Оон ажылдаар шагын барымдаалаар уе кажан чедип келир ирги?

О. КУУЛАР.
Кызыл-Тайга суур.

Республика типографиязы 60 харлаан

АЖЫЛЧЫН ТУРА-СОРУК

Тывага ажылчын ангының тывылганының, тургустунуп, быжыккамының төөгүзү, күш-ажылды коммунистиг өзу-биле көөрү дээш шимчэшкинниң эгелээни, нептерээни республиканың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи — республика типографиязы-биле холбаалыг. Бөгүн—типографияның тургустунганының 60 чылын демдеглеп тура, оон хөгжүлдезиниң оруктарын сактып көөрү артык эвес. Ол интернационалчы акыдүмже дузалажылганың база бир көскү чижээ боол турар.

1924 чылдың чайынында Минусинск типографиязындан үжүктерни, дериг-херекселдерни, тускай мергежилдиг кижилерни ВКП (б)-ниң Барыын-Сибирь бюрозунуң шиитпирин өзүүвар Тыва Арат Республикада совет чурттакчыларга солун үндүрери-биле чоруткан. Ынчангы хөй эвес ыяш бажыңнарлыг Кызыл хоорайга орус дылга «Кызыл тараачын» деп солуннуң үүлүп эгерээни база бир улуг болуушкун боол илерээн. Орус солуннуң номчуур кижилер эвээш турган. Орус алфавитке тыва чугааны парлаар дээрге чедишкин чок, таварышпас үүлдер таварышкылаан. ТАР-ның чазаа 1925 чылда ССРЭ-ден моол бижиктиң үжүктерин садып алган. Ынчангаш 1925 чылдың август 25—30 үезинде орус типографияның штадын Тыва Арат Республиканың типографиязы кылдыр эде тургускан. Анаа 1925 чылдың август 31-де «Хосталган Тыва» солуннуң бирги номери моол дылга парлаттынган. Ол дээрге тыва араттарның амыдыралынга культураа революциязының эгезин салган. Ол солун баштай айда 1-2 катап 30 хире экземплярлыг кылдыр үүлүп турган. Типографияның бүгү коллективи үжүк чыыкчылары үш кижиден, бир парлакчыдан болгаш парлаар машинаны долгаар база бир кижиден тургустунган турган. Тывага типографияның баштайгы мергежилдиг ажылчыннарынга Д. Лукенин, И. Колосов, тывалар — Балчий-оол, Хөвеңмей, Идам, Самбу, Севен, Норжунма, Сат олар хамаарыжыр. Солун кылырының аргалары эң бодүүн, шүптүзүн хол-биле кылыр турган.

1930 чылда типографияга чаа бажыңны туткан болгаш аңаа орус болгаш тыва солуннарны катай парлап эгелээн. 1930—1933 чылдарда типографияның техниктиг чаартылгазы боттанган болгаш бодунга бичин электри станцизязы безин тыптып келген. 1930 чылда «Бөшкы Ленинэ дед тыва дылга баштайгы ном парлаттынган. Типография чылдан чылче сайзырап, эде дериттинип келген. 1944 чылда иниитизи-биле 100 муң экземпляр тиражтыт 51 номну, 4 солунну, 5 сеткүүлдү парлап турган. Дайын үезинде дыка хөй ажылчыннар фронтуже чоруткан, арткан кижилер «Кижи бүрүзү — ээлчегеде ийи норманы! деп кыйгырыглыг ажылдап турган.

1947 чылда бистиң типографиявыска бир дугаар линотип машиназы кеступ келген. Ол үжүк чыыр чеди ажылчынны солуур болган. 1950 чылдарда типографияның долу механизастаашкыны, дериг-херекселдер-биле дериишкинни боттанып, ол амгы үеним улуг бүдүрүлгезин апарган. 1950 чылдарның төнчүзү, 1960 чылдарның эгези бистиң типография коллективиниң амыдыралынга бир үттүндүрбас уе-чада боол кирген. Ынчан бүгү чуртка калбаргай коммунистиг күш-ажыл дээш шимчэшкинге бистиң коллектив кирип, «Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгезиэ дээп бедик атты 1963 чылдың төнчүзүнде чаалап алган.

Сагылга-чурумну улам быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүдүүн бедидер, электри энергизязының камналгазын чедип алыр, чаа дериг-херекселдерни ажыглап кирер, чаартыкчыларның болгаш чагаадыкчыларның ажылын идепкейжидер талазы-биле чугула соруглалар бистиң мурнувуста туруп турар. Ол дээрге СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының негелделериниг чедир ажылдаары болур.

Оларны күүседири база будүрүлгеде «кызыл» черлерни ажып эртери будүрүлгечи кергүзүглерни улам эжижидерини-ге, партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнге салдарын чедирер ужурлуг. Он бирги беш чылды чедишкинниг доозар дээш демисселге ажылчын бүрүзүнүң мурнунда тодаргай соруглалар салдынган. Оларны бистиң коллективтиң кежигүннери ак сеткилдиг болгаш чогүүр үезинде күүседип-дээ турар. Күш-ажылчы бедик эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерин бистиң мурнакчыларывыс көргүзүп турар. Олар бистиң коллективтиң чоргааралы болгаш алдары-дыр. Дыка хөй ажылышчилер Төрээн чурттуң бедик шаңналдары-биле демдеглеткен. Оларның аразында чыылчы В. Горбунова — Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле, парлакчы М. Михалева, дептерлээр цехтиң начальниги В. Попова — «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, линотипист Р. Заворотная — Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинге шаңнатканнар. Дыка хөй парлакчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан, алдарлыг аттарлыг кижилер база аазап эвес.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниг үткүштүр алган социалистиг күзээгелерни чедишкинниг мурнакчылар Е. Митрошкина, Л. Богусова, В. Новожих, З. Допчун-оол, С. Адыг, А. Шурмалова, Р. Анай-оол, М. Монид, А. Адыг, А. Жингелёва, О. Блинова, П. Ондар, Т. Монгуш, В. Дольский, В. Тригубов болгаш өскелер-дээ улуг үүлүн киирип турар. Хоочун ажылчыннар — амыктарның дегдыкчылары Г. Жарова, Р. Заворотная, Т. Щеглова, А. Белозерцова, М. Баева, В. Попова, В. Голубков, А. Ткачёв база өске-дээ аттар боттарының билиг-мергежилиг ажылгаргаа харам чок дамчыдып берип, оларның күш-ажылчы болгаш амыдыралчы оруунга чаагай салдарны чедирип турар.

Республика типографиязының коллективи бодунуң мурнунда салдынган соруглаларын чедишкинниг күүседир, партияның эзэчеглиг съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү курлавыларны ажыглаар, күжениишкинниг ажылдаар.

И. КАРА-ООЛ,
республика типографиязының директору.

ЧУРУКТАРДА: парлаар цехте: амыктарның дегдыкчылары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эм мастер Александр Михеевич Ткачёв биле мурнакчы аныяк парлакчы Светлана Салчак; [ийиги чурукта] ол-ла цехте мурнакчы хоочун парлакчылар Антонина Жингелёва биле Миля Монид.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотовары.

«КӨМБАЙННАП» КАТ ЧЫЫРГА...

Чылдың магалыг үезин болур чайның сөөлгү айы. Оът-сигеи, кат чимис чечектелип, быжып келген. Дыштанып хүннерде кат үмер черлерде бойдустуң бо кежиин четтирип, чыып аар дээш келген кижилерни хөйү-биле көрүп болур. Сөөлгү чылдарда бойдуска ынак улустуң сагыш-сеткилии дүвүредип чоруур чүүл бар апарган.

Ол дээрге, машина-балгат чеде бээр хире черлериниң кадының ховартап, эвээш, тарамык апар чыдары-дыр. Оон чылдагаанары машина, мотоцикл-биле кат сыптарын чаза бастырып база «комбайн» деп адап каан кат шүүрээр херекселди ажыглап турары.

Кат сывы дээрге, дириг организм болгай. Оон чемнежии анаа хол-биле оваарымчалыг чыып болур турда-ла, хөй-ле бояза, дүрген сава дүптеп аза дээн сеткил-биле демкрбиле шүүреп, кат сывыига кемдээшкиннерии таварышкылаан. Ынчангы хөй эвес ыяш бажыңнарлыг Кызыл хоорайга орус дылга «Кызыл тараачын» деп солуннуң үүлүп эгерээни база бир улуг болуушкун боол илерээн. Орус солуннуң номчуур кижилер эвээш турган. Орус алфавитке тыва чугааны парлаар дээрге чедишкин чок, таварышпас үүлдер таварышкылаан. ТАР-ның чазаа 1925 чылда ССРЭ-ден моол бижиктиң үжүктерин садып алган. Ынчангаш 1925 чылдың август 25—30 үезинде орус типографиязының штадын Тыва Арат Республиканың типографиязы кылдыр эде тургускан. Аңаа 1925 чылдың август 31-де «Хосталган Тыва» солуннуң бирги номери моол дылга парлаттынган. Ол дээрге тыва араттарның амыдыралынга культураа революциязының эгезин салган. Ол солун баштай айда 1-2 катап 30 хире экземплярлыг кылдыр үүлүп турган. Типографияның бүгү коллективи үжүк чыыкчылары үш кижиден, бир парлакчыдан болгаш парлаар машинаны долгаар база бир кижиден тургустунган турган. Тывага типографияның баштайгы мергежилдиг ажылчыннарынга Д. Лукенин, И. Колосов, тывалар — Балчий-оол, Хөвеңмей, Идам, Самбу, Севен, Норжунма, Сат олар хамаарыжыр. Солун кылырының аргалары эң бодүүн, шүптүзүн хол-биле кылыр турган.

1930 чылда типографияга чаа бажыңны туткан болгаш аңаа орус болгаш тыва солуннарны катай парлап эгелээн. 1930—1933 чылдарда типографияның техниктиг чаартылгазы боттанган болгаш бодунга бичин электри станцизязы безин тыптып келген. 1930 чылда «Бөшкы Ленинэ дед тыва дылга баштайгы ном парлаттынган. Типография чылдан чылче сайзырап, эде дериттинип келген. 1944 чылда иниитизи-биле 100 муң экземпляр тиражтыт 51 номну, 4 солунну, 5 сеткүүлдү парлап турган. Дайын үезинде дыка хөй ажылчыннар фронтуже чоруткан, арткан кижилер «Кижи бүрүзү — ээлчегеде ийи норманы! деп кыйгырыглыг ажылдап турган.

1947 чылда бистиң типографиявыска бир дугаар линотип машиназы кеступ келген. Ол үжүк чыыр чеди ажылчынны солуур болган. 1950 чылдарда типографияның долу механизастаашкыны, дериг-херекселдер-биле дериишкинни боттанып, ол амгы үеним улуг бүдүрүлгезин апарган. 1950 чылдарның төнчүзү, 1960 чылдарның эгези бистиң типография коллективиниң амыдыралынга бир үттүндүрбас уе-чада боол кирген. Ынчан бүгү чуртка калбаргай коммунистиг күш-ажыл дээш шимчэшкинге бистиң коллектив кирип, «Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгезиэ дээп бедик атты 1963 чылдың төнчүзүнде чаалап алган.

Сагылга-чурумну улам быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүдүүн бедидер, электри энергизязының камналгазын чедип алыр, чаа дериг-херекселдерни ажыглап кирер, чаартыкчыларның болгаш чагаадыкчыларның ажылын идепкейжидер талазы-биле чугула соруглалар бистиң мурнувуста туруп турар. Ол дээрге СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының негелделериниг чедир ажылдаары болур.

Оларны күүседири база будүрүлгеде «кызыл» черлерни ажып эртери будүрүлгечи кергүзүглерни улам эжижидерини-ге, партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнге салдарын чедирер ужурлуг. Он бирги беш чылды чедишкинниг доозар дээш демисселге ажылчын бүрүзүнүң мурнунда тодаргай соруглалар салдынган. Оларны бистиң коллективтиң кежигүннери ак сеткилдиг болгаш чогүүр үезинде күүседип-дээ турар. Күш-ажылчы бедик эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерин бистиң мурнакчыларывыс көргүзүп турар. Олар бистиң коллективтиң чоргааралы болгаш алдары-дыр. Дыка хөй ажылышчилер Төрээн чурттуң бедик шаңналдары-биле демдеглеткен. Оларның аразында чыылчы В. Горбунова — Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле, парлакчы М. Михалева, дептерлээр цехтиң начальниги В. Попова — «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, линотипист Р. Заворотная — Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинге шаңнатканнар. Дыка хөй парлакчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан, алдарлыг аттарлыг кижилер база аазап эвес.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниг үткүштүр алган социалистиг күзээгелерни чедишкинниг күүседирииге мурнакчылар Е. Митрошкина, Л. Богусова, В. Новожих, З. Допчун-оол, С. Адыг, А. Шурмалова, Р. Анай-оол, М. Монид, А. Адыг, А. Жингелёва, О. Блинова, П. Ондар, Т. Монгуш, В. Дольский, В. Тригубов болгаш өскелер-дээ улуг үүлүн киирип турар. Хоочун ажылчыннар — амыктарның дегдыкчылары Г. Жарова, Р. Заворотная, Т. Щеглова, А. Белозерцова, М. Баева, В. Попова, В. Голубков, А. Ткачёв база өске-дээ аттар боттарының билиг-мергежилиг ажылгаргаа харам чок дамчыдып берип, оларның күш-ажылчы болгаш амыдыралчы оруунга чаагай салдарны чедирип турар.

Республика типографиязының коллективи бодунуң мурнунда салдынган соруглаларын чедишкинниг күүседир, партияның эзэчеглиг съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү курлавыларны ажыглаар, күжениишкинниг ажылдаар.

И. КАРА-ООЛ,
республика типографиязының директору.

ЧУРУКТАРДА: парлаар цехте: амыктарның дегдыкчылары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эм мастер Александр Михеевич Ткачёв биле мурнакчы аныяк парлакчы Светлана Салчак; [ийиги чурукта] ол-ла цехте мурнакчы хоочун парлакчылар Антонина Жингелёва биле Миля Монид.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотовары.

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

АЗЫРААН МАЛЫ АРБЫН БОЛЗУН

Кандыг-даа шайлалгада, ыланғыяа аныяктарның өг-буле тутканының байырлалында, «азыраан малы көөрү болзун!» деп йөрээл — эң эки күзээшкиннерниң бирээзи. Ындыг йөрээл чоокта чаа Байыр-оол Данзурун биле Валентина Сыраттың шайлалгазынга чежеда катап дыңналган. Доңнашкан амыдыралы төрээн совхозунуң кодан хоюн хүлээп алырындан эгелээн комсомолчуларга ук йөрээл, шынап-ла, дыка таарымчалыг болган.

Оолдуң-даа, уругнуң-даа ада-иезин — «Чодураа» совхозтуң үндезилекчилери, угундан-на хойжулар. Ленин, Күш ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Иван Симчитович Данзурун ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга сөңгүттүрүп чораан. Оон кадайы Өмчүр Бапыовна «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле болгаш медальдар-биле шаңнаткан, сес уругнуң аваазы. Валяның аваазы Сендекмаа Айыжыевнаның күш-ажылын чазак «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле болгаш медальдар-биле үнелээн. Ол — он бир уругну божаан болгаш кижизиткен Маадыр-ме. Совхозтуң хүндүлүг кижилериниң, хоочун хойжуларының ажы-төлү ада-иезиниң ажылгерээн уламчылаар, мергежилин шиңгээдип алыр дээп турарын совхозтуң дирекциязы, парткому, профсоюзтуң болгаш ВЛКСМ комитеттери база кедээ Совет күүседүү үзин-биле деткээн.

Чаа ег-буле тутканы аныяктарга эң чугула чүве — чурттаар оран-сава. Совхоз оларга чаа ег ыяжын болгаш кидисти берген. Кудагайлар кидисти быжып, даарап, өгнүң дериглерни болгаш иштики хереккелдерни садып, белеткеп бергеннер. Кудагайларның кады кылган ажылының бүдүнгүү-даа, боттарының хейаттыы болгаш омак-хөглүүдаа аажок болган: «демниг сааскан тева тудуп чиир» деп чүве ол. Мал чеми белеткээр, кыштаг септээр черелиг ажылдарны моон соңгаар үргүлүү кады кылырын кудагайлар дугуржуп алганнар.

Совхоз өгленип турар уруглarга каш баш хой база берген. Сөөлгү үеде мал ажылынче чаа үнген аныяк ег-буленерге совхозтуң бөш хире баш шээр мал бээри чамчыл апарган. Ук малды аныяктар дузалап ажыл-агыйга өстүрүп алыр, а өртээн совхоз чоорту тыртып алыр. Аныяк малчыннарның бүт кырымга туруп алырынга ол дыка дузалыг.

Байыр-оол биле Валя сайгылгаанныг болгаш садыт-магазиниг суурга, чылыг болгаш чырык бажыңга чурттап болур турганнар. Оларның кайызының-даа тускай эртеми, ажылдаар ажылы бар: чолаачы болгаш мал эмчизи. Ол мергежилдерниге ажылдапдаа турганнар: бирээзи — суг сөөртүр машина мунуп, бирээзи — хойжу бригадага мал эмчилеп. Ол-ла чоруп тургаш, малчыннарның чедишпезин көрүп, мал ажылынга боттарының күжүнүң чугулазын билип, ада-иезин-биле болгаш совхозтуң дирекциязы-биле сүмележи бергеннер. Олар кымның-даа изиг деткишкиниң алганнар. Түңнели — хой ажылынга база бир чаа ег-булениң немешкени бо.

Эглип-эглип бады келген
Эзим адаа Шуурмаамны.
Чаптып-чаптып чоруп-ла каан
Шагар-оттуг чайлаамайны!

Өгленишкен уругларның комсомолчу шайлалгазы Шуурмактың Шагар-Оттугга болган. Ол биле кыстың совет ег-буле тудуп, бадыланчып, улуг амыдыралче киргеи, күш-ажылчы базымын эгелээн бо чайлаа, оон кайгамчыктыг чурумалы оларга кажан-даа уттундурбас. Чаа ёзүүнүң комсомолчу шайлалгазы амгы үеним негелдезиии ёзүгаар болган. Бүгү дериг-херексели чаа, каас-чараш егге болгаш оон чаныкка лозүүнарны, йөрээлдерни, үлегер домактарны бижээн. Оларның эң-не ыдыктыг эргезии —дириг чурттаар эргезии камгалаар дээш шимчэшкинге француз эрге-чагыргалар ынчаар харыылап турар-дыр.

Францияның ядролуг шенелделеринге удурланыышкынны илергейлээр дээш «Гринпис» организациязының чорукчаны «Рейнбоу уорриор» деп баштайгы суднозун 1985 чылдың июль 10-да Чаа Зеландиямың Окленд артээлинге буза тевискен. Францияның дашткы ейиыл чок черинии кол эргелелиниң агентилери ол буза тепсиишкинге кириишкенин истелге бадыткаан.

Француз эрге-чагыргаларның чепсектиг күштеринге ол айтыышкынын чуртта политиктиг ажылдакчылар болгаш парлалга шүүтүмүүлеп турар. «Ногааннарның» француз парламентизязы тускай дыңнадыг кылган болгаш Муруроаның суг девискээрлеринче «Гринпис» судноиун киреринн соксеткен. Францияның шериг-далай күштери «Гринпис» организациязга удур дайынны эгелээн. дир.

Оожум океанның зоназынга ядролуг чазылдырыышкынарга удур кампаниязын соксадырындам бодунуң организациязы ойталап турарын «Гринписчиг» даргазы Д. Мактэггарт медеглээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарын Франция соксеткыже чедир бодунуң тайбың кампаниязын үргулчүлээрин ол демдеглээн. Францияның ядролуг чазылдырыышкыннары бүгү делегейнүң чоюунга болгаш байдуска өлүмнүг үржүктарлыг болганда, ол чазылдырыышкыннарга удур бис деп, Д. Мактэггарт чугаалаан.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Рейнбоу уорриор» судноиу буза тепсиринге француз агентилерниң киришкени ылаптыг тодаруттынар болза, Францияга удур хомудалды Чаа Зеландия делегей судунга киирер апаар деп, ол чурттуң премьер-министри Дэвид Лонги журналистерге медеглээн.

Рейтер агентствонуң дыңнадыын ёзүгаар алырга. «Гринпис» организациязга коралды чедиргени дээш, «Рейнбоу уорриорнуң» делегей экипажының кежигүннериниң бирээзи частыышкын үезинде өлгени дээш Францияны буруудадырын Чаа Зеландияның чазаа чедип алыр апаар деп, Лонги айыткан. Суднога чазылдырыышкынга кириишкен деп буруудадыышкын-биле хоругдаткан Дюранж болгаш оон кадайы француз тускай албан черлериниң офицерлери болуп турарын Чаа Зеландияның чазаа айыткан.

ЧАА ЧАЗАК ХЕМЧЕГЛЕРИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентствонуң корреспондентизиниң Кампаладан дамчыткаиын ёзүгаар алырга, түр чазакты тургузар болгаш чурттуң яизы-бүрү политиктиг бөлүктери-биле тайбың чугаалажыышкыннарны чорудар талазы-биле хемчеглерни Уганданың шериг чевүлели ап турар. Чижээ, Уганданың хосталгазы дээш шимчэшкин-биле чугаалажыышкыннарны кылган. Бүгү бөлүктериҢ киржилгезии-биле тайбың конференцияны доп-дораан чыылдырары эргежок чугула деп, чугаалажыышкыннарның киржикчилери санаан.

Уганданың национал камгаламыышкын фронтузу (ФНСУ) боо-чепсекти дужүргеш, чурттуң чаа удуртулгазы-биле кады ажылдажылганы кылыр дугайында шиитпирни хүлээп алганын чарлаан. Бо чылдың июль 27-де дужүрткен ёзүчурумга удур бүгү күштер фронтунуң үлегерин эдерериичe ук фронтуиуң удуртукчулары кыйгырган. Чурттө чепсектиг бөлүглежиишкиннер-биле тайбың дугуржулганы Уганданың шериг чевүлелиниң чедип алганын агентство демдеглээн. Ынчалзажок чепсектиг улуг бөлүглежиишкиниың — (Удурланыышкынның улусчу армиязының) удуртукчуларыбиле дугуржулганы шериг чевүлели ам-даа чедип албаан. Угандада дүшкүүрлүг байдалдың чылдагааны ол болуп турар.

Уганда күрүнезиниң баштыны генерал Т. Окелло чоокта чаа Кениянын найысылалынга чеде берген. Уганданың дашткы хереқтер министри О. О. Отунну Кениянын найысылалынга субботада барган. Франс Пресс агентствозунуң корреспондентизиниң Найробиден дамчыткаиын ёзүгаар алырга, Удурланыышкынның улусчу армиязының удуртукчузу Й. Мусевейни август 14-те Кениянын найысылалынга баргаи турган. Шериг чевүлелиниң болгаш Удурланыышкынның улусчу армиязының удуртукчуларының аразынга чугаалажыышкыннар удавас эгелээр магат чок деп, корреспондент дыңнаткан.

ФРАНЦИЯНЫҢ АЙТЫЫШКЫНЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Полинезияның Муруроа болгаш Фангатауфа деп бичии ортулуктарының районунда француз девискээр сугларынче болгаш агаар делгеминче кандыг-даа шургуушкунну болдурбас дугайында француз эрге-чагыргалар бодунуң чепсектиг күштеринге айтыышкынны бергенин Парижже албан ёзүзу-биле тускай чарлаан. Оожум океанда ядролуг шенелделериниң тевүн Франция ында тургускан болуп турар. Француз эрге-чагыргаларның эргежок чугула деп санаанын ёзүгаар Оожум океанга Францияның ядролуг шенелдери үргулчүлээр апаар деп, айтыышкында медеглээн.

Бойдус камгалалының талалакчыларының «Гринпис» деп делегей организациязының чаа суднозу Амстердамдан Оожум океанның районунче чорупканы-биле холбаштыр француз эрге-чагыргалар ындыг айтыышкынны чепсектиг күштеринге бергенин парлалга демдеглеп турар. Кижиниң эң-не ыдыктыг эргезин —дириг чурттаар эргезии камгалаар дээш шимчэшкинге француз эрге-чагыргалар ынчаар харыылап турар-дыр.

Францияның ядролуг шенелделеринге удурланыышкынны илергейлээр дээш «Гринпис» организациязының чорукчаны «Рейнбоу уорриор» деп баштайгы суднозун 1985 чылдың июль 10-да Чаа Зеландиямың Окленд артээлинге буза тевискен. Францияның дашткы ейиыл чок черинии кол эргелелиниң агентилери ол буза тепсиишкинге кириишкенин истелге бадыткаан.

Француз эрге-чагыргаларның чепсектиг күштеринге ол айтыышкынын чуртта политиктиг ажылдакчылар болгаш парлалга шүүтүмүүлеп турар. «Ногааннарның» француз парламентизязы тускай дыңнадыг кылган болгаш Муруроаның суг девискээрлеринче «Гринпис» судноиун киреринн соксеткен. Францияның шериг-далай күштери «Гринпис» организациязга удур дайынны эгелээн. дир.

Оожум океанның зоназынга ядролуг чазылдырыышкынарга удур кампаниязын соксадырындам бодунуң организациязы ойталап турарын «Гринпистиг» даргазы Д. Мактэггарт медеглээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарын Франция соксеткыже чедир бодунуң тайбың кампаниязын үргулчүлээрин ол демдеглээн. Францияның ядролуг чазылдырыышкыннары бүгү делегейнүң чоюунга болгаш байдуска өлүмнүг үржүктарлыг болганда, ол чазылдырыышкыннарга удур бис деп, Д. Мактэггарт чугаалаан.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Рейнбоу уорриор» судноиу буза тепсиринге француз агентилерниң киришкени ылаптыг тодаруттынар болза, Францияга удур хомудалды Чаа Зеландия делегей судунга киирер апаар деп, ол чурттуң премьер-министри Дэвид Лонги журналистерге медеглээн.

Рейтер агентствонуң дыңнадыын ёзүгаар алырга. «Гринпис» организациязга коралды чедиргени дээш, «Рейнбоу уорриорнуң» делегей экипажының кежигүннериниң бирээзи частыышкын үезинде өлгени дээш Францияны буруудадырын Чаа Зеландияның чазаа чедип алыр апаар деп, Лонги айыткан. Суднога чазылдырыышкынга кириишкен деп буруудадыышкын-биле хоругдаткан Дюранж болгаш оон кадайы француз тускай албан черлериниң офицерлери болуп турарын Чаа Зеландияның чазаа айыткан.

ЧӨПТҮҮ НЕГЕЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Африканың патриоду Бенджамин Молоизени Мурнуу-Африка Республиканың совеязы ылгай көөр эрге-чагыргалары шаажылап өлүрер кылдыр 1983 чылдың чайынында шиитпирни чугаалаан. Мега бүрүүдадыышкын-биле үндүрген шиитпирни күш чок болдурарын Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чоруук Чөвүлели Мурнуу-Африка Республиканың совеязы ылгай көөр эрге-чагыргаларын негээн.

Мурнуу-Африка Республиканың кара кештиг хөй миллион хамаатыларының эргезии дээш демисселчи Б. Молоизени шаажылап өлүрер дээн чөптүт эвес шиитпирни күш чок болдурарын КНО-нуң Айыыл чок чоруук Чөвүлели моон мурнунда база негээн турган. Делегей иниитилежиишкинниг болгаш хөй күүсединиң негелдезиин Мурнуу-Африка Республиканың совеязы ылгай көрүкчүлери херекке албаан болгаш мугулдээшкиннииг шиитпирни ёзүгаар патриоттуу шаажылап өлүрер деп турар.

Бенджамин Молоизениң амыы-тыныш камгалаар дээш КНО-нуң уставынга дүүштүр дургеи хемчеглерни алырынче бүгү күүсединиң болгаш организацияларны Айыыл чок чоруук Чөвүлелиг кыйгырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу Африканың сураглыг патриоду Бенджамин Молоизени күүлдээшкиннииг шиитпирни ёзүгаар 1985 чылдың август 21-де шаажылап өлүрер турган. Ынчалзажок, Мурнуу-Африка Республиканың совеязы ылгай көөр эрге-чагыргаларын шиитпирни күүселдезиин үш неделя хуусаалыг кылдыр соңгаарлаткан.

ХАЛДААШКЫН БОЛГАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Шерпур суурунга (Пенджаб штат) митингиге Акали дал партизиның удуртукчузу Сингх Лонговалды болук өлүрүкчүлер хөй удаа боолаан болгаш ыры-биле ужуражылышкынга министр чугаалаан.

ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның аразынга майырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугуйында 1948 чылда ат салдынган көрээге үндезилеттинген совет-финляид харылзаалар чогумчалыг хөгжүп турар деп, П. Вяюрюнен демдеглээн. Европаның соңгу девискээринге ядролуг чепсектем хостуг зоналы тургузар дээш Финляндияның туржуп турарын ол айыткан.

АВСТРАЛИЯНЫҢ ШИИТПИРИ

КАНБЕРРА. (СЭТА). Сөөкязы ылгай көөр Мурнуу-Африка Республиканың ёзүгаар алырга, Удурланыышкынның улусчу армиязының удуртукчузу Й. Мусевейни август 14-те Кениянын найысылалынга баргаи турган. Шериг чевүлелиниң болгаш Удурланыышкынның улусчу армиязының удуртукчуларының аразынга чугаалажыышкыннар удавас эгелээр магат чок деп, корреспондент дыңнаткан.

Бенджамин Молоизениң амыы-тыныш камгалаар дээш КНО-нуң уставынга дүүштүр дургеи хемчеглерни алырынче бүгү күүсединиң болгаш организацияларны Айыыл чок чоруук Чөвүлелиг кыйгырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу Африканың сураглыг патриоду Бенджамин Молоизени күүлдээшкиннииг шиитпирни ёзүгаар 1985 чылдың август 21-де шаажылап өлүрер турган. Ынчалзажок, Мурнуу-Африка Республиканың совеязы ылгай көөр эрге-чагыргаларын шиитпирни күүселдезиин үш неделя хуусаалыг кылдыр соңгаарлаткан.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Ядролуг кандыг-даа чазылдырыышкыннарны бо чылдың август 6-дан соңгаар соксадыр дугайында шиитпирни хүлээп алган Совет Эвилелиниң чаа инициативазын Финляндияның дашткы хереқтер министри П. Вяюрюнен бедики-биле үнелээн.

Ядролуг шенелделерни бүрүн зоруурун чедип алырынга кдиглиг хемчеглерни Финляндия чүүлдүг деп санап турарын Финляндияның дашткы чурттарда дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнарынга Д. Лукенин, И. Колосов, тывалар — Балчий-оол, Хөвеңмей, Идам, Самбу, Севен, Норжунма, Сат олар хамаарыжыр. Солун кылырының аргалары эң бодүүн, шүптүзүн хол-биле кылыр турган.

1930 чылда типографияга чаа бажыңны туткан болгаш аңаа орус болгаш тыва солуннарны катай парлап эгелээн. 1930—1933 чылдарда типографияның техниктиг чаартылгазы боттанган болгаш бодунга бичин электри станцизязы безин тыптып келген. 1930 чылда «Бөшкы Ленинэ дед тыва дылга баштайгы ном парлаттынган. Типография чылдан чылче сайзырап, эде дериттинип келген. 1944 чылда иниитизи-биле 100 муң экземпляр тиражтыт 51 номну, 4 солунну, 5 сеткүүлдү парлап турган. Дайын үезинде дыка хөй ажылчыннар фронтуже чоруткан, арткан кижилер «Кижи бүрүзү — ээлчегеде ийи норманы! деп кыйгырыглыг ажылдап турган.

1947 чылда бистиң типографиявыска бир дугаар линотип машиназы кеступ келген. Ол үжүк чыыр чеди ажылчынны солуур болган. 1950 чылдарда типографияның долу механизастаашкыны, дериг-херекселдер-биле дериишкинни боттанып, ол амгы үеним улуг бүдүрүлгезин апарган. 1950 чылдарның төнчүзү, 1960 чылдарның эгези бистиң типография коллективиниң амыдыралынга бир үттүндүрбас уе-чада боол кирген. Ынчан бүгү чуртка калбаргай коммунистиг күш-ажыл дээш шимчэшкинге бистиң коллектив кирип, «Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгезиэ дээп бедик атты 1963 чылдың төнчүзүнде чаалап алган.

Сагылга-чурумну улам быжыглаар, күш-ажылдың будүрүкчүдүүн бедидер, электри энергизязының камналгазын чедип алыр, чаа дериг-херекселдерни ажыглап кирер, чаартыкчыларның болгаш чагаадыкчыларның ажылын идепкейжидер талазы-биле чугула соруглалар бистиң мурнувуста туруп турар. Ол дээрге СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының негелделериниг чедир ажылдаары болур.

Оларны күүседири база будүрүлгеде «кызыл» черлерни ажып эртери будүрүлгечи кергүзүглерни улам эжижидерини-ге, партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүрүнге салдарын чедирер ужурлуг. Он бирги беш чылды чедишкинниг доозар дээш демисселге ажылчын бүрүзүнүң мурнунда тодаргай соруглалар салдынган. Оларны бистиң коллективтиң кежигүннери ак сеткилдиг болгаш чогүүр үезинде күүседип-дээ турар. Күш-ажылчы бедик эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерин бистиң мурнакчыларывыс көргүзүп турар. Олар бистиң коллективтиң чоргааралы болгаш алдары-дыр. Дыка хөй ажылышчилер Төрээн чурттуң бедик шаңналдары-биле демдеглеткен. Оларның аразында чыылчы В. Горбунова — Күш-ажылчы Кызыл Тук орден-биле, парлакчы М. Михалева, дептерлээр цехтиң начальниги В. Попова — «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле, линотипист Р. Заворотная — Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинге шаңнатканнар. Дыка хөй парлакчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан, алдарлыг аттарлыг кижилер база аазап эвес.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниг үткүштүр алган социалистиг күзээгелерни чедишкинниг күүседирииге мурнакчылар Е. Митрошкина, Л. Богусова, В. Новожих, З. Допчун-оол, С. Адыг, А. Шурмалова, Р. Анай-оол, М. Монид, А. Адыг, А. Жингелёва, О. Блинова, П. Ондар, Т. Монгуш, В. Дольский, В. Тригубов болгаш өскелер-дээ улуг үүлүн киирип турар. Хоочун ажылчыннар — амыктарның дегдыкчылары Г. Жарова, Р. Заворотная, Т. Щеглова, А. Белозерцова, М. Баева, В. Попова, В. Голубков, А. Ткачёв база өске-дээ аттар боттарының билиг-мергежилиг ажылгаргаа харам чок дамчыдып берип, оларның күш-ажылчы болгаш амыдыралчы оруунга чаагай салдарны чедирип турар.

Республика типографиязының коллективи бодунуң мурнунда салдынган соруглаларын чедишкинниг күүседир, партияның эзэчеглиг съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү курлавыларны ажыглаар, күжениишкинниг ажылдаар.

И. КАРА-ООЛ,
республика типографиязының директору.

ЧУРУКТАРДА: парлаар цехте: амыктарның дегдыкчылары, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эм мастер Александр Михеевич Ткачё

ЭРТИНЕ КУСПАКТААН

Кедергей дээн эртиненин куспакташтың
Херээжен-даа кежээ дургу базып келген.
Торгу дээрде сылдыстарның дээрбээн телкеш,
Докулчак ак оргээнин аа тип-даа болур.
Черниң хамык амданныг дээн чимис-кадын
Сенээ оргүй, сесерликтер тарып-даа боор.
Чалыы үең кезээ меңге ортсын дээштиң
Часкы шагны орениыга ортеп каан боор.
Эгүүр шагда чараш хавазың чайназын дээш,
Эртинең-даа бүгү чүүлдү күүседип каар!
Хуулгазыны чүү деп ындыг эртинени
Хумагалап тудуп чораан херээжен боор.
Карак чиеш аразында биилеп каар сен
Хайыралыг эртинезің—хензиг оглу болбазыкпе!
Кайгамчык дээн будумелдер, арыг сагыш
Капгайыны эргий ушкаш, оол тывар
Эргим ынак оглундува аа коргеш
Эгүүр шагда чалыы мен деп чоргаарланыр.

Д. ДАРЖАА, моол шүлүкчү.

ААС-КЕЖИК

Оранжарда чурттар санай
Орду, шөлээ көвей-даа бол,
Москваның Кремль дег
Божаш дивес шөлээ турбас.
Делегейниң бүгү чоюу
Депшилгениң төөү-дүр деп
Аржай-бүүрүл Кремльди
Алдаржыдып, йөрээп турар.
Кремльдиң сылдыстары,
Кимскинп турар улуг тугу
Кылыш, чайык, дүне, хүндүс
Кызыл Шөлдү шаастап
турар.
Өлүм бидбес Ленинниң
Өргээзинниң баары-биле
Байыр-чыскаал хүннеринде
Базып эртер—аас кежик

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Чылдар болгаш кижилер

ООҢ НАМДАРЫ-ДЫР

Кижиниң намдарыңың арынналарын ажа тыртып көөр болзувусса, ол шүүтле чезаглыг, кезээлеме оруктер дег эрте бербес. Аңаа аас-кежик, өөрүшкү базе муңгештелчек бергелер, нарын шорулгактар дээш чүү тевәрышпас дээр. Маңаа танылжарывыс мөөдир чогум-на ындыг орукту эрткен кижилерниң бирээзи. Ону Баян Баян-оолович Түлүш дээр. Хөрээн дайынчы болгаш күш-ажылны орден-хевүзәлер долган, алдан хар ашседа-даа, ам-даа аныяксыг, хүндүткелдиг бо эш-биле «Чедер» курортунга кады дыштанып турган, хей удаа сеткил хамдыр хөөрешкен бис.

— Мээң чогум фамилиямны Ондар дээр чораан. Кежан тыва чонга паспорт тыпсып турер үеде, кичээнгей чок чамдык эштер Түлүш кылдыр бижип каан. Оон-на будулган фамилия-дыр ийин бо — деп ол эгезинде тайылбырлай-дыр. Баян Баян-оолович кезек бодангылаш, намдар тевүзүн ажа тыртып номчаан чүве дег тевәар чугаалап олур. Мен ол бүгүнү шоолуг-ла өскертпейн ол-ле хевээр киирерин ораладаштым. «Он бир харлыымда ада, нем чок апарган. Улуг акыларывыс Ондар Доржу биле Ондар Хая олар ботгарындан биче өскүс думмаларым — бистерни ёзулуг кижилер кылдыр өстүрүп, доруктурарынга ада, невистин солаан бүзүнүг кижилер ол чүве.

Сөлүжымга балеттыңмас арткан бир кеземчени база сактып хээр мен. Ынчан акыларывыс өглери Сүт-Хөлдүң Үстүү-Ишкинге турган. Бир катап конучуг чараш сарыг сыдым-биле аът ортеп каан турганын эскерип кагдым. Ону чарашсынарым аажок. Аътты салыпкаш, сыдымны дүргеш, кежээликтей улуг акымның оонге чүүк аразында будүү суп кагдым. Удаваанда акым ону билип каан.

— Моңу кайын алдың, үжүр-чөвүн чугаалаваш, өзүңге дораан чедир, еске кижиниң үжүктап каан инезинге-даа хол дегбейн чор, кулугур — дээш сыдымның үжү-биле кезек шывыктеткен, ол дээрге мөңээ үлүг кезээче болган. Оон башка «шелиип» чаңчыга-даа бергей.

Он үш харлапканымда акыларым Сүт-Хөлден Кызыл чоогунга көжүп келгеш, Кок-Тей база Чедер мичээр чурттай бергеннер. Олар аң биче кыс дүмөөвыс Күчүн (ам ол РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы) биле мени эртем-сургуулга өөрензин, ажылгыр болзун дээш үргүлүү сагыш салып чорааннар. Кыжын Кок-Тейниң кирип өөренир школазынга өөренип, чайын акыларывыстың ажылагыйынга дузалажыр чордувус. Чоорту шору эр апаргаш, Чедер ховузунга эмдик аттар өөредип мунарынга дыка-ла сундулуг апарган мен. Ол чорук соолунде аътты шеригге албан эрттирип, эки турачы өөрүм-биле кады немец-фашистиг эжелекчилерге удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарга киржирингe мөңээ чугула школа болган.

1941 чылда он чеди харлапкаш, Тываның революстуг шеринге келгениң ёзулуг дадыгылшлыңның эгезин болган. Сагыш ышкаш чүве кайын түрер иймек. Баштай үрер хогжум салбырынче киргеш чадешкан мен. Ийи ай эрткенде «дыштериң хогжум үреринге тевәрышпас-тыр» дээш адыгжы эскадроноче шилчиткен. Аңаа боо-чепсекти, эртем-билигни өөренип, чүвениң үжүрүн шору билип ап, бир чыл ажып чорумда, черле хайыыр чүве, хөрээмге аар дегдиргеш, шеригге эжелегезинге дыка үр эмнедип чыдырымда, шөлээледипкен.

Кажан шеригге тургеш-ла фронтуже чорудар дугайында Тываның нам, чазаанга киирген өргүүдениинги хандырган дугайында дыңнадыгны нөдээге туре алгаш, дыка өөрээн мен. Ынчан 1943 чылдың августа Таңды кожуунундан хей үлүс эки турачылар болуп келдиивс. Оларның аң үлүг Межегей чурттуг, кызыл пөртизан чораан Оюн Делег-оол, Ойдупаа алышкылар дортөзлээ, Оюн Туметей база Хуналыг алышкылар дээш еске-даа эш-өөрүң сактып ор мен. Чон ажы-төлүн школаже үдеп турган сентябрь 1-де Тываның бүгү кожууннарындан чыылган эки турачылар фронтуже хапкан бис.

Кижи өлбес дээнде база ажырбас, харын өлүмүг безин тиилеп үнер деп чүвени дайын шөлүнге тулчуушкун үезинде тевәрышкенным аң аар-берге салым-чолдан бүзүрээн мен. Фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкун бүрүзүнге киржирин дээрге-ле өлүмнүг, аар-берге херек. Барыын Украинаның хей-хей суурларын хостаашкамывыс соонда 1944 чылдың февраль эгезинде Ровно хоорайны хосташтывыс. Ынчан улуг лейтенант Оюн Оолекке командылаткан бистиң бирги адыгжы взводувус демир-орук станциязын хостажыр дээш шаап халдакчы белүүске киргенин сактып ор мен.

Фашистер маңаа калчаалыыбиле удурланза-даа, совет шеригге кезектериниң халдаашкынары чаңчык дег күштүг болганындан, ол үлүг хоорайны ийи-ле хүн дургузунда хостапкан. Ону черле чүге деңнээр боор! Чүгле чер, дээр диңмирээр, кончуг улуг откосту бузурады кезээ турганзыг-даа, чер болганда-ла чаңчык дег кызаңнаштар, чалбыраштар кыпкан, диргелген кара ыштар хоорай кырында дүргеткелген. Маңаа өлүрткеннер болгаш балыглатканнар көвүдээн.

Оюң соонда Дубно хоорайның үгланыышкынында Сурмичи суурну хостажыр дээш киргикенивс тулчуушкуннар дендин-ле аар-берге болган. Взводувус командири Оолак болгаш еске-даа хей эштеривис маңаа балыгланган. Өлүмчидим база ээжээ эвес болган. А взводту үлүг сержант Чүлдүм командылап киргикен.

Фашистер маңаа калчаалыыбиле удурланза-даа, совет шеригге кезектериниң халдаашкынары чаңчык дег күштүг болганындан, ол үлүг хоорайны ийи-ле хүн дургузунда хостапкан. Ону черле чүге деңнээр боор! Чүгле чер, дээр диңмирээр, кончуг улуг откосту бузурады кезээ турганзыг-даа, чер болганда-ла чаңчык дег кызаңнаштар, чалбыраштар кыпкан, диргелген кара ыштар хоорай кырында дүргеткелген. Маңаа өлүрткеннер болгаш балыглатканнар көвүдээн.

Оюң соонда Дубно хоорайның үгланыышкынында Сурмичи суурну хостажыр дээш киргикенивс тулчуушкуннар дендин-ле аар-берге болган. Взводувус командири Оолак болгаш еске-даа хей эштеривис маңаа балыгланган. Өлүмчидим база ээжээ эвес болган. А взводту үлүг сержант Чүлдүм командылап киргикен.

Дайзынналар аңгы-аңгы черлерден пулемёттар-биле ооласаш, биске бурунгаарлаашкынны бербейн турган. Ынчан командир Чүлдүм:

— От точкаларын узуткаңгар!— деп, Тожу чурттуг Ак Седип-оол биле мөңээ дайынчы дужаалды берген. Автомат болгаш гранаталарны алгаш, малгаш, чиңдиңөзүттүг черлеп үнген чоруптувус. Фашистер биске баш кодурер чай бербейн, долу дег чагдырып-ла тур. Дыка-ла үр чыдып келдивис. Камгалгаш-ла көөрүмге беш-ээды хире немецтер бисче чоокшулап кея чор. Бистерни тудуп алыр бодааннар боор. Удаваанда бисче шуут-ла маңнажыптарга, автомат-биле шуптузун кыргый боолаптым. Оларның боолап турганы эң бетинки пулемётка еске талазындан үнген четкеш, олче гранаталарны октаглапканым соонда, ыыды читпен. Дараазындаазын узуткаары-биле үнген бар чорумда, дайзын мээң хөрээмни өттүр боолакан. Дөжүм, оорган кедергей аарып, ажып эгелээн. Аас, думчуктан хем сыягайны берген. Шимчеттинермиге бергези аажок, чаңгыс ай чыдарымга бичии чүгээр. Эш-өөр-даа мени өлген деп бодаан боор. Чоорту-ле чер-дээр ындарлып, дүңдерлип турганзыг. Сагыш-сеткил карагылап келген. «Маңаа Украинаның ховузунга кара бажым салыры бо-дүр»—деп бодап чыдә-ла, билиннестей берген болдум. Аңаа та кайы хире үр чытканым ол. Барык-ла даарта мнинип келгеним ол боор.

Хевим шупту хак. Шимчеттинип үнген-соврымга аарым аажок. Арай боорда дискек кырынга олурупкаш, өрү-күдү көргүлээримге, ында-мында өлген кижилерниң мөчүлери, үреллеп боо-чепсек, ыржыңа чүве. Суурну хостааны олдур деп билип кагдым. Арай боорда бут кырынга туруп келгеш, дыка-ла үр ийи-бирээлеп, элек-тендиг калгын чораан суур кыдында арга иштинде бажыңнарга чоокшулап келдим. Өөрүм мында турлар. Өөрүшкүмнү чүге деңнээр боор! Бараанын көөрүмге орус, тыва солдаттар бир бажың чоогунда чемненген турлар. Оон иштинде база үлүстар бар хире.

С. ШОЙГУ.

[Уламчылыг].

ТООЛЧУРГУ ЧУГААДАН КИЖИ

«Сталинградка өлүрткен мээң» деп документалдыг фильмге силерни көрүп кагдымэ— деп, бо кижиге Горький хоорайның чурттакчызы Надежда Дворядкина бижип турар.— Ол эге мени кайгадыпкан, чүрээм соңгайн, турупкан дег апарган. Хенертен өлүрткен кижиниң үнүн, дирлип келген үнүн дыңнап кагдым. Хензиг када коргунчуг апарган... Мөңээ дайынның чүгле чаңгызы четкен-даа боя, фильм сеткилимни дыка-ла хөлзеткен. Федор Лукич, берге-даа бол, кайгамчык чурттапканы чурттап эрттирген-дир силер. Бир эвес силерниң Төрээн чурт дээш кылган чүүлүңерниң хензиг кезээн безин кылып шыдапкан болзумза, аас-кежиктиг болур иймек мен...».

А шупту чүве мынчаар эгелээн. Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылын байырлап турган хүннерде дайынның хоочунчары, оларның чоок кижилери болгаш эш-өөру, аныяк исчилер, корреспондентилер чурттуң бүгү чүктеринден Волгада хоорайже чедип келгеннер. Киевтиң «Укркинохроника» студиязының режиссёру Владимир Артеменко биле оператор Александр Вертенецкий олар Совет Эвилелиниң Маршалы В. И. Чуйковтуң хөөрүнүң баарынга бүүрүл бажын мөгейтпекке турган кижини эскерип каапкар. Ол Федор Лукич Горовенко болган. Бодунуң фронтучу эштеринниң хөөрлерине чечектер салып каар дээш, элээн каш чыл улаштыр бээр кээп турар кижи болган. Оон-биле кады... бодунуң хөөрүнге база. Чүл дээрге мемориалдың Дайынчы алдар өрээлинде Горовенконуң адын 31-ги мозаиктиг тукта алдын үжүктер-биле бижээн... Кажан ол бо дугайын документалдыг кино ажылдакчыларынга чугаалаарга, долгандыр турган улус нараа-биле көрзе-даа, боттарынга бүзүреевин турганнар: тоолчургу чугаадан кижи-дир моң —дишкеннер.

Бөгүн Горовенконуң дугайында муң-муң кижилер билир. Чүгле бистиң чуртта эвес, дөштыкыда база. «Сталинградка өлүрткен мээң» деп фильмни Каттышкан Нацилар Организациязының Ассамблеязының хуралдарының бирээзинге, Нью-Йоркке безин көргүскен.

Федя Горовенко Киев областың Богуслав районда каас-чараш Рось хемниң эриндже чаттылган Биевцы суурга төрүттүнгөн, даг-улеттүр училищезинн дооскаш, Макеевкага № 28 шахтага электрослесарь боон ажылдап турган.

Фронтуже эки турачы боон чоруткаш, 284 дүүвүр адыгжы дивизияның взвод командири апарган.

«Эргим Федор Лукич —дараазында чагааны номчуп орарым ол,— силерже Калиным хоорайда эмчи сестразы Прохорова Юлия Федоровна бижип олур. Силерниң дугайыңарны дыңнаваш, бодумнуң фронтучу блокнодумну үр-ле диледим. Тыл алдым! Ында: «Ушта кастыргаңнар» деп аттыг демдеглелде бижээни болза, «1942 чылдың сентябрь 22. Горовенко Ф. Л.—Бир-ле дөстек чер чаңы-биле кылаштап органымны ам сактыр-дыр мен. Чоогумда танк орттенип турган, буступ үреллеп бажым ыштапган. Дөстек чер шимчеп эгелээн. Халып баргаш, черни холдарым-бле каза бердим. Уш эштерим уруглар база халчып келдилер. Көөрүвүске, кижи чыдыр. Силерни плащ-палатка кырынга салгаш, кежигже чорупкан бис...

Фильмниң төнчүзүнде «Чыл санай, шак бо чаданы өрү үнүп ора боданыр мен: мени бузундулар ораазындан үштә тыртып алган сестра кыс-биле хенертен ужуражы бээр ирги мен бе!» деп сестрени кинокөрүкчүлерингe чугаалаар арганы аңаа бээрин Федор Лукич режиссёрдан хей эвес дилээн-дир.

...Госпитальга эмнеткеш, Федор Горовенко бодунуң полугунче дедир ээп келген. А ында ону өлген деп санап, харын-даа бажыңынче мөчээн дугайында бижик чорудупкан болган... База бир ындыг кажыдалдыг медээни оон ээрэзы Марфа Иосифовна Горовенко 1942 чылдың октябрь 8-те болган кадыг-дошкун тулчуушкун соонда чорутпан. Ол бо удаада база частырытлыг медээ болган. Хоорай хып. Волга чалбырашталып, дээрниң өңү кararган. Горовенконуң взводундан алды кижи арткан. Алдалаа дайынның чадаг-шеригге батальонунга болгаш чеди танкызынга удур демисежирии уламчылааннар! Дужаал кыска болгаш тода турган: өлзе-даа, дайзынны эрттирбес! Каш борбай бистиң дайынчыларывыс ону күүседип шыдаан. Кажан соолгу, чаза тептирген фашист «Пар» оларның оңгуузун хөме тевәрыпканда, чүгле балыг-бышкын Горовенко душ боон часкаан дириг арткан.

—1944 чылдың майның дүнезинде Богуславтан бодунуң төрээн суурунга чедир 15 километр черни Федор Горовенко чадаг базып эрткен. Бо километрлерни эртери аңаа амыр эвес болган. Мага-бодун фашист металя чаңгыс эвес катап таңмалаан, арның кежиндир хаяы сорбу, оң хозу балыгланган.

Федор төрээн эргининче чоокшулап келгенде, дүнекиниң үш шак турган. Соңгаже оожум сонгаан.

— Ында кымыл?— деп, хөрээжен үн айтырган.

— Мен-дир мен, авай, Федор, сээң оглуң,— деп ол харыылаан.

— Мээң Федорум чок, өлүртүп каан — деп, ыызын тудуп чадаан дүлей үн-биле Марфа Иосифовна чугаалап-кежээзи, 24—25-те 19 шакта.

Ногаан театрга

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг

Парыгынга

Биллиардка паркътың шаңналы дээш маргылдаа. 24-те, 10 шакта.

Стол теннизинге паркътың шаңналы дээш маргылдаа. 25-те, 10 шакта.

Танцы шөлүнге дыштанылга

Көгжүм-шин театрынга

Москваның хогжумнуң шин» болгаш комедия ансамбльнинң концерти. 24-те 19 шак 30 минутада.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Хемчик хемнин» деп фотозтюду.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Маадырлар аравыста

КАКПАДА САЛААЛАР

● Болган таварылга ●

Бир-ле чүвени туткан, суйбаан, буду-биле тепкен чоруур Эдер-оол бичиизинде черле дөспес оол чораан. Бир кыжын ол хажаа чанынга турган тергенниң дугуюн чылгапкаш, дылын база чыпшыр хаартып алган. Аваазы харында-даа изиг шай дүүгүй кырынче кудупкаш адырып алган. Оон үжүнда дыка үр чем чип чедип турган-даа чери бар.

Бо таварылгада бичии Эдер-оол аалга кырган-аваазы-биле ийилээ арткан, ава, ачазы, акылары шынаа кирип, сигген кезип чоруй барган турган. Бир-ле кежээ кырган-аваазы-биле анай, хүрегем кажаалап, бызаалар хенелеп турда, аал артынга хүнзедир оңгаар-дескээр союп хүнээзи куу булуттар дүмдүгүр кара кылдыр чаңгыс черге тырлып келген соонда, чөвшкым, диңмирээшкин, кызаңнаашкыны-биле катай-таарга аалда ийи иешкини мыңыңай кыңчыктырбайн-на Тывылган бурганнар, чуруктар, шактар, үнелиг эрги сабаалар, шкатулка-хааржакчыгаштар ам музейниң фондузунда кадагалаттынып турар. Ук музейнин аңгы-аңгы үелерниң эдилелдери долган: голланд маринист Ван де Велдениң ажылдары, Авазовскийниң, Краустүң пейзажтары, XVIII веектиң Евангелийи, хүлер шактар, дагылдар, фарфор аяк-сабаалар, кыдат база япон вазалар...

ЧУРУКТА: музейниң фондузунда үнелиг даштар-биле кааспаан меңгүн ыылыглар.

Э. КОБЯКТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кедергей дээн эртиненин куспакташтың
Херээжен-даа кежээ дургу базып келген.
Торгу дээрде сылдыстарның дээрбээн телкеш,
Докулчак ак оргээнин аа тип-даа болур.
Черниң хамык амданныг дээн чимис-кадын
Сенээ оргүй, сесерликтер тарып-даа боор.
Чалыы үең кезээ меңге ортсын дээштиң
Часкы шагны орениыга ортеп каан боор.
Эгүүр шагда чараш хавазың чайназын дээш,
Эртинең-даа бүгү чүүлдү күүседип каар!
Хуулгазыны чүү деп ындыг эртинени
Хумагалап тудуп чораан херээжен боор.
Карак чиеш аразында биилеп каар сен
Хайыралыг эртинезің—хензиг оглу болбазыкпе!
Кайгамчык дээн будумелдер, арыг сагыш
Капгайыны эргий ушкаш, оол тывар
Эргим ынак оглундува аа коргеш
Эгүүр шагда чалыы мен деп чоргаарланыр.

Д. ДАРЖАА, моол шүлүкчү.

Сонуургактарга

ХООЙЛУ ХООЙЛУ-ЛА БОЛГАЙ

Швед будурулге ээзэн Лейф Стенберг үндүруг хавырар чердем оруглазының чамдыкызын чажырган дээш шиитпирер чыгыы турган. Ынчалзадаа... Чурттуң хоойлузунда мындыг одуруглар бар: «Бир эвес кижиниң чүрээ турупкан болза, ону өлүг деп санаар». Бир чыл хире кылымал чу. ректиг чурттап келген Лейф аңаа ооргананыр. Үндүруглер төлээр орнунга өлүг деп саналганы дээре деп, Стенберг чугаалаар. Хоойлу хоойлу-ла болгай.

ЧААН — ДОНОР

Барыын-герман Ганновер хоорайның зоопарыгынга хөвар операция кылган. 24 харлыг Жени деп кыс чаанны өлүмден камгалаары-биле оон ханын солаан, ол дээрге бир дугаар ындыг таварылга-дыр. Өске ийи чаан аңаа 9.5 литр ханын «белекке» берген. Операцияның түңнели эки болган.

ХООРАЙ АЙЫЛДА

Танландының найысылалы — «Мурнуу-Чөөм Азияның Венециязы» деп адаткан Бангкок далайже чоорту дүлдүнүп бар чыдар деп, ол черниң эртемденнери санап турар. Хоорай ижер сугну өрүмнээн ханы кудуктардан ап турар. Хоорай адаанда суун алгаш барган хос черлер чоорту буступ дүжүп турар. Бангкок шак ынчаар далайже чылдаа-ла 17 сантиметр хире дүлүүп кирип чыдар.

УРЭЭН СЕН — КЫЛ!

Бразил шиитккекчилер телефон-автоматтар үрегдеп турган Дарлан Силва ди Азеведуну бир янзы шиитккен. Порту-Алегру хоорайның судунуң докгаатканын ёзугаар ол үрегдекчи хоорай телефоннары септээр бригада-биле сес суббота улаштыр ажылдаар. Прокурорнуң негээнин ёзугаар алырга, кыска хуусаада карабажыңнаарының орнунга ындыг шиитккел дээштиг болгаш кижизиднинчи утказы улуг деп, суд санаан.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ РЕКОРДУ

Виктор Гюго 1862 чылдың чайынында Парижтен көдээже шөлээлеп чоруй барган. Оон чаа романы үнер үжүрлүг турган. Чогаалчы хей сес. туг чагаа бижиксеэзэн, ол саазынга айтырыг демдээ чураап, хапка суккаш чорудупкан. Чүвенниң үжүрүн билип каан ном үндурукчузунуң чоруткан чагаазында «I» демдек хап каан болган. Эң кыска «состуг» чагаалар рекорду амдаа аштырбаан.

ӨСКЕ ЧУРТТУҢ БОГУ-БИЛЕ

Англия Нидерландыдаан ай санында 400 тонна бокту кинр сөөртүп турар. Оон одаарынга ажыглаар брикеттер кылыр. «Бок маштың» калориязы хээш-даа болза, ортээ хөмүр-дөштыңнан чиик болганындан ог-булелериниң хөрээжен ээлерн брикеттерни садып алыксаар.

ЫТТАН АЙТЫРАР

Дүне үйгузу кедбес кижилерге эмчилер эмнер берип, удуур бетинде селгүүстеп турарын сумелээр. А Мюнхен чурттуг психолог Ганс Кроэем мынча дээр: хамык ужур оруннуң канчаар салдынганым, де. Ону шын салып алырының онзагай аргазын ол тыпкан. Өрээл иштинден хамык эт-септi үндүрүп хаапкаш, аңаа ыт хондурар. Ол кайнаар көрнүп алгаш удаан болдур, орунну база ынчаар салыр.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Хемчик хемнин» деп фотозтюду.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг

Парыгынга

Биллиардка паркътың шаңналы дээш маргылдаа. 24-те, 10 шакта.

Стол теннизинге паркътың шаңналы дээш маргылдаа. 25-те, 10 шакта.

Танцы шөлүнге дыштанылга кежээзи, 24—25-те 19 шакта.

Ногаан театрга

Культура клидизиниң «Антарис» ыры-хогжум ансамбльниң концерти, 25-те 14 шакта.

Көгжүм-шин театрынга

Москваның хогжумнуң шин» болгаш комедия ансамбльниң концерти. 24-те 19 шак 30 минутада.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Мой теплый дом» (Баку). «Ажыл аайыбиле алдар» деп белүктем. 9.25— «Я умею прыгать через лужи». Тос сериялыг уран-чечен фильм. 9-кү сериязы. 10.15 — Эки шынарыг бөраанарны хөйму. 10.45 — «Москвичка». Телеклуб. 12.05 —Уныштер аймак. 12.50 — «Өг-буле болгаш школа». Төлежурнал. 13.20 — «Радуга» деп улус чогаадылагазының дугайында телепрограммаларның VI бүгү-делегей фестивалы. «Бало Миллер приглашает» (Нигерия). 13.50 — Бөгүн делегейде. 14.05 — «Парусе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 15.10 — «Билдингирдаа болза, элдептиг». 16.10 — «Эмилия Москвитина ойнаар» (арфа). 16.25 — Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иващенконуң беседазы. 16.55 — Мультфильмнер: «Старые знакомые», «Палка-выручалка». 17.40 —Ю. А. Жуковтуң беседазы. 18.10 — «Ак сеткилдиң хөөйлүзү-биле». Телешиниң башкайгы коргүзүү. 1 болгаш 2-ги сериязы. Автору — А. Сазнин. 21.00 — «Үе». 21.30 — Эстрада концерти. Аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының кирижикчилериниң оюн коргүзүү. 22.30 — «Час потехи». Док. фильм. 22.50—00.45 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Австралияның шилиндек командазы. Минскиден дамчыдылга. Чепсарда «Бир эвес кадык болуксазыңза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Бир эвес кадык болуксазыңза. (Күш-культуругуга суме). 8.30 — Орус улустуң «Баян» оркестрининг уделгези-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Рожков (допшулуур) ойнаар. 9.00 — Музейлер болгаш делгелге залдарындан. Калуганың уран чуруулга музейи. 9.30 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.00 —Армян телевиденииниң программазы. 11.20 — «Завтра начинается сегодня». Уран-чечен телефильмниң баштайгы коргүзүү. 1-ги болгаш 2-ги сериязы. 13.40— Черде, дээрде болгаш далайда. 14.10 —«Сябрыз» вокал-инструментадыг ансамбльдиң оюну. 14.40 —Сүг-лыжа спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 15.10 — «Я слушу на границе». Уран-чечен фильм. 16.30 —«Аян-чорукчулар клубувус. 17.30 — «Кадыкшыл». 18.15 — «Сан-Винсентеге эстрада ырларының фестивалынга». 19.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Ирландиянның шилиндек командазы — Бразилияның шилиндек командазы. 19.45—Делегей байдалының допчуланы. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Замок лгунов». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Корреспонденты ТАСС передают». Док. фильм. 20.45 —Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Итапиядан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.30 —Литература дугайында чугаалар. С. Залыгин — В. Распутин. 22.15 —23.05 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Венгрияның шилиндек командазы — Колумбияның шилиндек командазы. Еревандан дамчыдылга.

АГАА

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге бичe чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундадаа 5—10 метр.

Дүне 8—10 градус, чамдык черлерге 1—6 градус, хүндүс 11—16 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аяшыр. Бичe чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 10—12 градус, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кэтю» 9.30, «Тихие воды глубоки» 11.30, 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Марна. Мираселяа» 9.20, «Паруса моего детства» 10.50, 14.00, «Тревожное небо Испании» 15.30, «Тайна золотой горы» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бобби» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Цыган» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Милый друг» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63. редакторнуң орлакчыларының 2-35-24. 23-5' карысалгазыг секретарының 2-23-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш үлегүр кылдыстериниң 2-31-75. пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13. чагаа кылдызының 2-41-27. информация кылдызының 2-20-60. культура кылдызының 2-23-54; көзээ ажыл-агый кылдызының 21-47. корректорларның 2-27-41. бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа унер.

Чегис № 3106.

Тыва АССР-ниң Нем үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС — 00627.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 197 (12897) | 1985 чылдың август 25, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өгтээ 3 көпеек.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

1986 чылда болгаш он ийиги беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын ажылдап кылыр айтырыглар талазы-биле чөвүлел турал СЭКП ТК-га август 23-те болган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, партия комитеттериниң секретарлары, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның харысаалгалыг ажылдакчылары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Планнарны ажылдап кылып турарының дугайында ССРЭ-ниң Күрплан даргазы Н. К. Байбаков илеткел кылган. Ол айтырыгны чугаалажып көөрүмге киришкеннер: ССРЭ-ниң энергетиктиг машина тудуунуң министри В. М. Величко, ССРЭ-ниң аар болгаш транспорт машина тудуунуң министри С. А. Афанасьев, ССРЭ-ниң кара металлургия министри С. В. Колпаков, ССРЭ-ниң химия үлетпүр министри В. В. Листов, ССРЭ-ниң трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуунуң министри А. А. Ежевский, ССРЭ-ниң ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң министри М. И. Бусыгин, ССРЭ-ниң станок тудуунуң болгаш херекселдер үлетпүрүнүң министри Б. В. Бальмонт, ССРЭ-ниң Тудуг банкызының баштаар черинин даргазы М. С. Зотов, ССРЭ-ниң нефть үлетпүрүнүң министриниң бирги орлакчызы Ф. С. Коломиец.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXVII съездиниң белеткелдиң амгы харысаалгалыг үезинде бүгү партия, бүгү чон чурттап база ажылдап турар деп, ол демдеглээн. Он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары болза съездиниң эң чугула документилериниң бирээзи болуур. Чиңгээргө ол угланыышкыннар чыда калбак планнарлыг тодаргайлаттынып көргүстүнген турар.

1986 чылдың—он ийиги беш чылдың баштайгы чылының план төлевилелиниң белеткээрин СЭКП ТК онза чугула ужурдуулыг деп санап турар. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң ажылдап кылганы, чоннуң чүүлдүг деп көргени чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин ' дүргедиринче, будүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарынче, оон ' ажыктыын бедидеринче, сагылга-чурумну болгаш организастыг чоруктуң үлам-на быжыглаарынче угланыышкынны он планның төлевилелинге айтыры эргежок чугула.

Беш чылдың баштайгы чылында улус ажыл-агыйның ажылдаары эң-не түңнелдиг, эргежок чугула темпилиг, экономиканың хөгжүлдезинге үндезин эргилдени хандырар талазы-биле партияның айтыышкыннарын хереп кырынга боттандырарының харыысалгалыг үе-мадазының эрези болган турар ужурлуг. Ынчангаш 1986 чылдың планын ажылдап кылыры ажыл-агый кадрларынга шыңгыы шылгалда, олар боттарының ажылының методтарын болгаш стилин практика кырынга канчаар зе тургузуп, чаа негелделерге дүүштүр ажыл-агый чорудулгазын канчаар сайзыраңгайдыр турарының көргүзүү болуп турар.

Министерство болгаш ведомство бүрүзүнүң талазы-биле план төлевилелин үнелеп көөрүнүң кол үүлү— он ийиги чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының төлевилелинде көрдүнген даалгаларга план төлевилелиниң дүгжүрүү болур. Ол сорулганы күүседир төлээде, боттарынга доктаатыгнан контроль чурагайларны эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дүржулганы калбаа-биле шиңгээдип нептередиринге, будүрүлгенин курлавырларын ажыглаарынга, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын ажыглаарынга, организастыг чоруктуң бедидеринге, бүгү ажылдың шынарын экижидеринге үндезилээш, ол контроль чурагайларны көвүдедир көөр дугайында хүлээлгелерни ап турар каттыжыышкыннар болгаш будүрүлгелер коллективтериниң, үлетпүр адырларының инициативазын бүгү талалыг детиктирип болгаш нептередири чугула.

Хөгжүлдениң интенсивтиг оруунче оожум кирип, техника-экономиктиг кол көргүзүглерни шиитпирлиг бедидер, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, материалдыг курлавырларны чөп ажыглаар талазы-биле партияның негелделерин долу хемчээлге күүседирин хандырбайн турар үлетпүр, тудуг болгаш транспорт министерстволарының адрезинге чидиг шүгүмчүлелдерни чөвүлел хуралга кылган.

Одалга-энергетиктиг, комплекстиг ажылын, конструкция материалдарының будүрүлгезин 1986 чылда бүгү талалыг экижидериниң чоннуң хереглел барааннарын будүрериң, чонга ачы-дуза чедирерин калбартырының болгаш шынарын экижидериниң чүгүлазын айытkан. Чоннуң хереглелдерин хандырарының сорулгазы бүгү министерстволарның болгаш ведомстволарның адырлар специализастаашкыныңдан хамаарылга чокка, оларның күжениишкиннери-биле шиитпирлеттинген турар ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн.

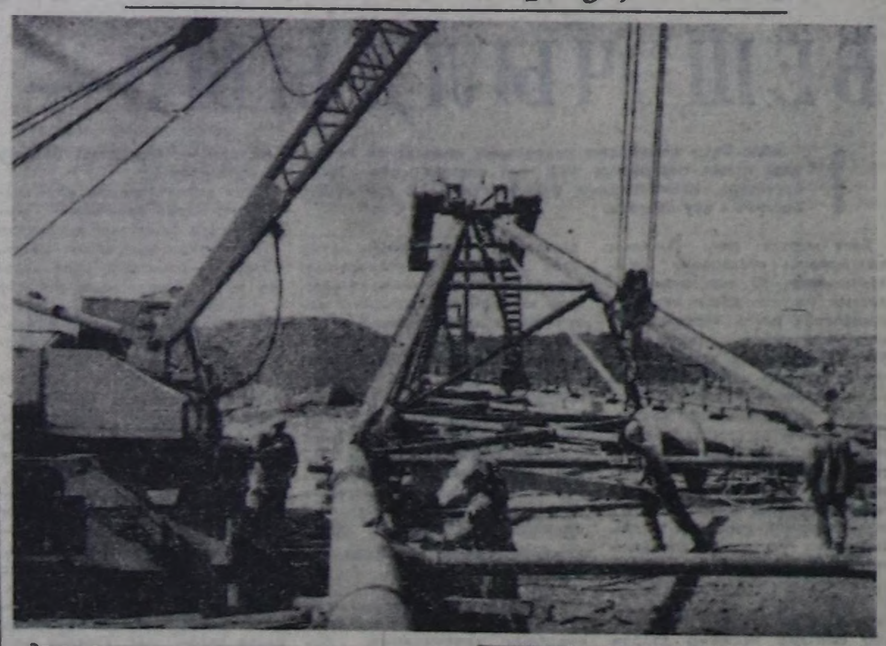
Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, камналга чурумун күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-га июнь айда болган чөвүлел хуралга ажылдап кылдынган хемчеглерин боттандырарын дараазында чылдың планынга айтырының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган. Дараазында беш чылда сан-хөө болгаш материалдыг улуг курлавырларны алыр ужурлуг машина тудуунуң министерстволарының онза харысаалгалыг болуру демдеглеттинген.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлде өзүлдезиниң темпилерин бедидеринге удур роль капитал тудуунга, оон индустриализастаашкыныңың демделин бедидеринге, капитал салыышкыннарын маөкнээринге, чурттуң будүрүлге күүзүнүң техниктиг эде дериишкинниниң болгаш чаартылгазының талазы-биле ажылдарны калбартырынче адырларны угландыраринга хамаарыжып турар дээрзин демдеглээн. Бо сорулгаларга тудугну ажыл-агый аргазы-биле чорударын болгаш будүрүлгелерниң сан-хөө курлавырларын калбаа-биле ажыглаарын, ындыг ажылдарның материал-техниктиг бирги эзелчегде хандырылгазын экижидерин сүмелээн.

Чурттуң экономика хөгжүлдезиниң чаа сорулгаларынга дүүштүр 1986 чылдың планының төлевилелдерин экижидер талазы-биле ажылды үргүлчүлээрин, үн төлевилелдерни организастыг болгаш техниктиг тодаргай хемчеглер-биле быжыглап хандырарын министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн. Дараазында беш чылда чаа сорулгаларның чедиишкинниг шиитпирлээринге үндезин кылдыр бо чылдың планын болгаш социалистиг күлээлгелерин чугаа чокка күүседиринниң, планныг даалгаларны күүседиринче, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездиниң төлептиг үткүүрүнче партия, ажыл-агый органнарының күш-ажылчы бүгү коллективтериниң күжениишкиннерин эвилелдээринниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралдың ажылынга эштер Г. А. Алиев, В. И. Воротников, Н. И. Рыжков, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов киришкен.

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин ажыглап, будүрүлге технологиязын чаартып турган, ажылды экижидер сорулганы «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи мурнунга салган. Бо хүннерде өрүмнээр чаа станок биле экскаватор эптеттинип турар. Кол технолог Ф. Д. Галкин эптеп тургузар ажылдарда киржип турар бригадалар-биле быстыр таныштырды. Ийи чаа хевирикиң дериглерин кышка удур доозар.

Чада салдынган хөй-ле кезектер чамында «Шахтёржу алдарының» III чергезин дедектиң эдилекчизи, он бирги беш чылда социалистиг чарышка үш чыл үлаштыр тиилекчи болган хоочун машинист Юрий Васильевич Прокопенко эрткилдер таарыштырган тур. Өрүмнээр станокка он беш чыл ажылдап турар бо дуржулгалыг ажылчын чаа дериглер тургузуун эки билир. Ол —эң бедик разрядтыг машинист хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрү министерстволуңуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Мурнакчы ажылчын—үзүүс депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады. Беш чыл планын үш чыл беш айда күүседипкен.

Никитизн-биле Чадаана разрезинде өрүмнээр станок-биле кады ам дөртку станок ол. Чаа техника эзелчегде 150 метрин өрүмнээр. Өрүмнээшкин диаметри 220 миллиметр, узунузу 40 метр чедип турар. Бо хүннерге чедир ажылдың чартык кезии кыдынган, коп-кол кезектер белеи. Ам эдиктирилге, тарыыштырылга ажылы эгелээр дээрзин өрүмнекчилер демдегледилер. Юрий Васильевич-биле кады оон дузалакчызы А. И. Чертов ажылдап турар [чурукта]. Олар мында экскаватор эптеп турар он беш кижи составтыг М. К. Бергериң бригадазын чарышче кыйгырган. Соок дүшпээнде, чер доңмаанда станоктарны шуут белениниң шугумунга киирер дээш олар күжениишкиниг ажылдап турар.

ЭМ-10-70 экскаваторнуң согуну шуут белеи [чурукта]. Быжыглаштар бедип уне берген. Бо күчүлүг техниканы ажыглап эгелээрге, күш-ажылдың будүрүкчүлүү 20—25 хуу өзер. Чаа дериглер удавас шахтёрларның эргезинге кирер. Олар бо чылын чаа хевирикиң бульдозерлерин, БелАЗ-тарын база алырлар. Чаа дериглер эптевезин-биле чергелештир хереглекчилерге хөмүр-даш чүдүрүп чорудары соксаал чок чоруп турар [чурукта].

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КӨК-ТЕЙЖИЛЕР ШАҢНАЛГА СОРУК КИРГЕН

Кызыл районуң «Көк-Тей» совхозунуң коллективи 1984-85 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкиннинг эрттирери, мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш садарын көвүдедирин дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилеринге санаткан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Ажыл-агыйның партия организациязының секретары С. И. ЗАЙЦЕВ-биле солуунуң корреспондентизи ужуражып, чугаалашкан.

— Эрткен кыштаглаашкының болгаш оон түңнелдериниң дугайында кысказы-биле чугаалап көрүңерем, Соян Иманович.

— Кыштаглаашкын белеи эвес-ле болган, ынчангаш планныг онаалдаларның болгаш социалистиг күлээлгелевиниң чедиишкиннинг күүселдези совхозтуң мал ажылдыгларының карак-кызыл, ак сеткилдиг ажылын көскүзү-биле херечилеп турар. Эрткен чылын продукция» сайгарарының онаалдалары ажыр күүсеттинген: күрүнеге 869,1 тонна азы пландан ажыр 60 тонна сүт саттынган, а эттии — 50 тонна ашкан болгаш ниитизи-биле 1400 тонна болган. Ол көргүзүг малдың продуктулуг чорукчуң бедээни болгаш оон баш санының өзүлдези-биле чедип алдынган. Бода малдың болгаш хевапнарның хомукта немелде деңзизи база пландан бедик, оларның баш саны өскен.

— Бо чылдың бирги чартыында совхозтуң ажыл-ишчилери канчаар ажылдаан ирги!

— Беш чылдың дөртку чылын чедиишкиннинг доосканывыс оон доозукчу чылын эки эгелээринге улуг идиглиг болган. Эрткен чартык чылда бистиң сүт-бараан фермавыс база-ла планныг онаалдазын ажырып, күрүнеге 3980 центнер сүттү дужаваан. Онаалдадан ажыр 133 центнер эът дужаттынган, малдың баш саны өскен. Продукция будүрүлгезинге чарыгдалдар база кызырылган. Чижээлээргө, бир центнер хаван ъдинин бот-унезин план ёзугаар 233 рубль болуур турда, ол 147 рубль 24 көпеек чедир чигээн.

Күрүнеге эът дужаарының талазы-биле планныг онаалдазын июль 10-да-ла долу күүсеткен малчыннар бедик шаңналга сорук кирип, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 940 тоннадан эвээш эвес ъттыи немей дужаарын хүлээзнеген.

Совхозтуң күш-ажылчы чедиишкиннинге оон адыр бүрүзү чогуур үлүг-хүүзүн киирген. Ынчалзажок хаван комплекизинниң ажылдакчыларының күш-ажылчы үдүү улуг. Хаван ажаанчыларының кижи бүрүзү бодунуң ажылынга бедик зарыысалгазын көргүзүп, ак сеткиндиг ажылдап турар. Мында звено удуртукчузу Д. М. Шульминаны, операторлар Н. С. Гуковаиы, М. Т. Голубцоваиы, Е. М. Фроловаиы, А. П. Монгушеваиы болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болуур.

Совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылы база мактанныг. Саавчылар араазында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. Х. Арандол, М. С. Монгуш олар чоруп, эш-өөрүнге төлептиг үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Апла Придворова, Ранса Байкара болгаш эр саавчы Сергей Байкара бир инекке онааштыр сүт саалдазының планын 100—150 кг чедир ажырып, чарыштың мурнакчыларындан чыда калбай турарлар. Бызаа ажаакчылары В. С. Тупп, Ч. Д. Чапсынак, М. В. Войткевич олар бызааларның хонукта немелде деңзизии планныындан бедиткен.

— Малчыннарның чедиишкиннинге ажыл-агыйның өске адырларының кайызының үлүг-хүүзү үлүг болган ирги!

— Адыр бүрүзүнүң үлүг-хүүзү улуг, ынчалза-даа мал чемин белеткечилериниң ажылын онзалап демдеглээр апаар. Ниитиниң малынга быжыг чемсуурну бистиң чер ажылдыгларывыс тургузуп турар. Олар эрткен чылын бир гектар чер бүрүзүнден тус-тузунда 18 центнер гарааны, 70 центнер силос массазын ажаап алганнар. Бо чылын база малга чедер чем-суурну белеткээр сээзи күжениишкиннинг ажылдап турарлар. Бо чылын силос болгаш сенаж салырының планнары ажыр күүсеттингеи. сиген онаалдазын база ажырар соруулга салдынган.

— Чаңчыл болган соолгу айтыыр — совхозтуң ажыл-ишчилериниң чоокку үеде соруулгалары кандыг ирги!

— Соруулга чаңгыс бүгү совет улус-биле бир дөмей. — он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкиннинг доозары. СЭКП-ниң үзелчелиг XXVII съездизин төлептиг күш-ажылчы чедиишкин-биле үткүүрү.

ШАЛЫПЧЫ АЙ ЧОРУП ТУРАР

ЧЭЭРБИ ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИН ҮНДҮРБҮШААН

СЭКП барыын-Хемчик райкому районда мал чеминиң белеткелиниң канчаар чорун турарын чугаалажып, август айның ийиги он хонуунуң түңнелдерин үндүргеи.

Айның ийиги он хонуунда районуң чамдык ажыл-агыйларында мал чеми белеткелиниң темпизи организакчы ажылды күштелдирип, социалистиг чарышты дээштиг организастап келгениниң түңнелинде элээн шапкынчаанын демдеглээн.

Район сенаж салыр планын күүседип, 3700 тонналы белеткээн, 6850 тонна сигенни (42,8 хуу), 272 тонна витаминниг сиген долганын (24,3 хуу) белеткээн, 2705 тонна силос салдынган.

Ажыл-агыйлардан «Барлык» совхозту мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле районда

• • •

«Бай-Тал» совхозтуң ажылнщчилери ниитиниң малынга мал чемнери белеткээр шалыпчы айда идепкейлиг киржип турар. Бригадалар, звенолар араазында социалистиг чарыштыг багай эвес организастаан.

Шалыпчы айның ийиги он хонуунда сигенни 566 тонналы, сенажты 475 тонналы белеткээн. Бригадалардан Дарын-Базыр Мөңгүн-оолдуң механизастаттынган бригадазының кежигүннери 254 тонна прессті кылгаш, мурнап чоруп турар. Ол ышкаш совхозтуң мурнакчы хойжузу Сыргыт-оол Таар-оолдуң звенозу чарыштың мурнуку одуруунда. Малның бодунуң кыштаанда 30 тонна сигенни белеткээш, калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи деп саналаш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң база ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун ак-ша шаңналы-биле кады тыыскан. Совхоз 3569 тонна сигенни белеткеп, планын 50,6 хуу чедире берген Ол ышкаш «Хемчиктиг» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелин сеолгу үеде улам шапкынчыдып турар. Ында Өктек-оол Ооржактың механизастаттынган сигенчи звенозу бодунга алган планын 102 хуу күүсеткеш районда сигенчи звенолар араазында чарышка бирги

• • •

Шалыпчы айның ийиги он хонуунда сигенни 566 тонналы, сенажты 475 тонналы белеткээн. Бригадалардан Дарын-Базыр Мөңгүн-оолдуң механизастаттынган бригадазының кежигүннери 254 тонна прессті кылгаш, мурнап чоруп турар. Ол ышкаш совхозтуң мурнакчы хойжузу Сыргыт-оол Таар-оолдуң звенозу чарыштың мурнуку одуруунда. Малның бодунуң кыштаанда 30 тонна сигенни белеткээш, сеөртүп чедирип алган. Кадарчылар Иргит Озук-оол 18 тонна сигенни. Берзекей Семаанның звенозу 18 тонналы, контора ажылдакчылары 18 тонналы кезип белеткээн. Хеөрээженнер звеноларындан Даажы-Серен Куңгаанының 50 тонна сиген кылыр планын 56 тонна чедиргеш, ам-даа уламчылап турар. Сеөзээн Өлчеймаанның звенозу 18 тонналы, ол ышкаш совхозта агитквартиралар 153 тонна сиген белеткээр планындан 62 тонналы кылганнар. Район организацияларындан райкүүскомнуң 28 тонналы, районнуң мал эмнелгези — 15 тонналы, харылзаа белдирип — 20 тонналы, «Бай-Тал» совхозта «Салгал» уруглар садыы — 16 тонналы, «Алёнушка» — 13 тонналы белеткээш, шалыпчы айның ийиги он хонуунда идепкейлиг ажылдааннар.

Ам бо хүннерде 475 тонна сенажты белеткеп, ооң планын 103 хуу күүсеткен. Витаминниг сиген долганын чүгле 9 тонналы белеткээн. Чүге эвээжил? Ооң кол чылдагааны — АВМ-ни доктаамал ажылдадып шыдаавайн келгени, ол механизм үргүлчү үрелип, туруушкуну хөй болуп келген. Ону септеп кылырының хемчеглерин дарый алыры чугула.

Ам сорулга болза, шалыпчы айда ажылдың темпизин улам күштелдирип, ниитиниң малынга четчир санныг мал чемин белеткеп алыры болуур.

Х. КАРА-ООЛ.
«Бай-Тал» совхоз.

ХООРАЙ—КӨДЭЭГЕ

Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айында идепкейлиг киржип турар. Августуң 20-ге чедир хоорай төлээлекчилериниң күжү-биле 2179 тонна сигенни белеткээн болгаш ажылагыйларга хүлээткен.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга төлептиг үлүг-хүүзүн киирер дээш күжениишкиг ажылдап турган, онаашкан даалгазын бүрүн күүсеткен коллективтер хөй. Оларның чамдыызын көргүзөрге мынды. Типографияның коллективи 10 тонна, «Тываснабсбыт» — 15,5 тонна сигенни «Көк-Тей» совхозтуң сиген шөлдеринге белеткээш, ук ажыл-агыйга хүлээдип берген. Одаар чүүл үлетпүр министерстволуңуң сигенчилери «Кара-Хаак» совхозка 30 тонналы белеткээн. Чырыдыышкын министерстволуң 25 тонналы, респотребсоюз (хамаарышкан организацияларындан кадый) 120 тонналы, Садыг министерстволуң 50 тонналы белеткээр даалгаларын күүсеткен. Ол ышкаш геологиячилер экспедициязының № 2 АТБ-ның болгаш аске-даа организацияларның коллективтери даалгаларын база күүседиптен.

Быжыглаттынганы совхозтарда шудургузу-биле ажылдап, онаашкан даалгаларын күүседиринге чоокшулаан организациялар бар. Сельхозтеххүркомнуң сигенчилери «Х Улуг хуралдың» шөлдеринде 160 ажыг тонна сигенни белеткеп, сараатгаан, даалгазында көрдүнген 250 тонналы удавас доозар дээш кызымак ажылдап турар.

Тыва автоорук каттыжыышкынның Коммунал ажыл-агый министерстволуңуң эргелелдерии, «Тыва суг тудуг» трестиниң, Кадык камгалал министерстволуңуң хамаарышкан организацияларының «Революциянын чалбыжыз», «Саян», «Сукпак», «Х Улуг хурал» совхозтарның сиген шөлдеринде ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

ЭКИ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ

Бай-Тайга район 1984-85 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкының чедиишкиннинг эрттирери, мал ажылының продуктуларын будүрерин болгаш садарын көвүдедирин дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчизи кылдыр санадып, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ЗЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнаткам.

Дүүн Тээли суурнуң Культура бажыңынга эрткен байырлыг хуралга бедик шаңналды районнуң төлээлекчилеринге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы К. А. Маспык-оол тывыскан.

Бедик шаңналга харыы кылдыр улам бедик будүрүкчүлүг ажылдаарын, партияның XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш бүгү күжүн салырын СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел, «Тээли» совхозтуң директору С. С. Хертек, «Мурнакчы» совхозта бригадир К.-А. С. Донгак районнуң амыдыралхандырылга будүрүлге эргелелиниң ажылдакчызы Г. К. Хүртүй-оол саналдарынга бүзүредип чугаалаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

Ужудуушкун башкарар төп. (СЭТА). Владимир Джанибековтуң, Виктор Савиныхтың орбитаның «Салют-7» эртем станциязынга күш-ажылчы эзелчээниң он бирги неделязы дооступ турар.

Соолгу ийи хүннерде астрономиктиг болгаш геофизиктиг шенелделер, медицина-биологтуг шинчилелдер, станцияның түс-түс системаларының контроль хыналдалары эжиктиг ажылдарының программазынга киргеи.

Чер чоогунда космос делгеминде бедик энергиалыг элементарныың болгаш позитрончарныың генерациязының механизмнерин өөренип көөр сорулга-биле ол частицаларның шимчээшкиннерин «Мария» деп прибордуң дузазы-биле хемчээп көргеи.

Астрофизиктиг шенелделерниң планынга дүүштүр планеталар араазының агаарын чыгыын космонавтылар шинчилээн болгаш кошкак галактиктиг база галактикадан дашкаар үндезиннерни өөренип көргеннер.

Геофизиктиг шинчилелдерниң калбак программазынга дүүштүр Чер кырын хайгаараарын, чурукка тыырттырарын, агаарның оптиктиг характеристикаларын өөренип көөрүн база үргүлчүлээн.

Владимир Джанибековтуң, Виктор Савиныхтың кадыкшыл байдалы эки.

Х. А.-А. Ооржакка «Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИЙ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Үлетпүр талазы-биле ачы-хавыязы дээш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң экскаватор машинизи Хапыр-оол Амыр-Ашакович Ооржакка «Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 23.

Ю. В. Прокопенкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИЙ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге будүрүлгени бедик көргүзүглери дээш бөгө Шахтёр хүнүн холбаштыр «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң өрүмнээр станоктуң улуг машинизи Юрий Васильевич **Прокопенкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 23.

В. Г. Заворотныйны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИЙ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия органнарынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаавыле холбаштыр СЭКП Тыва обкомунуң ниити килдизиниң эргелекчизи Владимир Григорьевич **Заворотныйны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 23.

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

БЕШ ЧЫЛДЫЫН — ИЮНЬДА-ЛА:

«Кав-Хем» хомур-даш разрезинің коллективин хомур-даш хевш тыверыының беш чыл планын июль 30-да күүсеткен. Күш-ажылдың будурүчүлүү 3,2 хуу өскен, бот-уне 4 хуу чигээн.

Бүгү чүртте дег, Тываның шахтёрлары стахановчу шимчээшкинниң 50 чыл өөн төлептиг үшүүр дээш немелде түлээлгени алган турган. Хомур-даш хевш тыверыының беш чыл планын август 31-ге чедир доозар түлээлге күүсеп бөтөңгө, июль 30-да күүсеткиттиген. Чедишкинге доктаашкын, харылсалгены улам күш-телдирип, партиянуң XXVII съездизин эки күш-ажылчы коргузугеринг үткүүр дээш хевш тыверыының ажылчыя бүрүзү ажылчыя бүрүзү ажылчыя турар. Коллектив бо чылын планнан аңаар 45 муң төлөө, келир чылдың баштайгы ийи айында 15 муң төлөө хомур-даштың чүртке бээр. Амгы коргузугер оон-даа экижиир дээрзи билдингир. Ажылды шын организасиялаш, чараштың ижиндирии ролюн бодитиинниң оң үеде күш-ажылдың будурүчүлүү 3,5 хуу өзер, бир төлөө хомур-даштың бот-унезин 5 хуу чигээр. Шахтёрларның партийаның съездиге бөлүү ол болур.

Үткүштүр-планнар күүселдезээн ботгандыраа дээш разрезтиң удуртқучулары, партия, профсоюлар организасиялары социалистиг чарышты организастарым экижиндиринче эвээш эвес кичээнгейни үглендырып турар. Стахановчу шимчээшкинниң юбилейинге үткүштүр аялган хууда түлээлгелерин дыка ідей ажылчыннар хүүсээдан эрте дооскан. Күш-ажылчы маргылдаанче ижин бүрүзүн хевээ тутқан. План күүсетпейн бээр, хожудел турар экипаждар чок. Үжен чыладарның шахтёрларының оруу-биле бистиң коллектив эң будурүкчүлүг ажылдаарының үлегерин коргузуп, беш чыл планның чедишкинниг доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турер.

Бүгүн, Шахтёр хүнүнде, мергежиниге бердинген күш-ажылдың хоочуннарын, будурүлгениң мурнакчыларын чоргаарал-биле адап болур. ЭКГ-5А № 13 экскаваторнуң экипажын Валентин Леонидович Курин удуртуп турар. Коллектив беш чыл планын июльда күүседипкен. А бригадир боду беш чылдың апрельде-ле доозупкан. Тиилекчилерниң бирээзи — Николай Николаевич Калинин удуртқан экскаватор бригадазы. Бригадир беш чыл планын мартта, бригада майда күүсеткен. Экскаватор машинистери — чарыштың бүгүнгү тиилекчилери.

Эки коргузугларын улуг машинист Юрий Васильевич Прокопенконың башталган орумнээр станок экипажы чедип алган. Оларның ажылчын календары он ийиги беш чылдыы-биле сметтиниң турар. Он бирги беш чылдың планныг онаалдазын орумнекчилер дөрт чылдарда дооскан.

Коя звеноларның бирээзи болур чолаачылар бригадалары эскелерден дүдең чок ажылдаан. Күчүлүг БелАЗ-тар бешмерыкчылары стахановчу байырлалды эки үткүп турер. Улуг чолаачы Николай Иванович Кудачин беш чыл планын Тиилелгениң 40 чылында күүседиттер аргазыг болган. Социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Хүн нормазын будун чартык катап ажыр күүседип турарлар бисте эвээш эвес. Оларга экскаватор машиннстери С. Е. Фроленко болгаш А. М. Дондук, орумнээр станок машинистери И. С. Качан, Б. Л. Мочалов, бульдозер башкарыкчылары А. П. Маркин, П. А. Соловьев, автосамосвал чолаачылары В. Д. Стреколовский болгаш оон-даа эскелер хамаарышыр.

Күш-ажылчы чедишкинин техниканың чоп ажыглалын организастаанындан, депшилгелиг технологияны ажыглаанындан келген. Беш чыл эгезинден тура разрезте будурүлгенни техниктиг дерип чепсеглээрин техниканың талазы-биле чамдык ажылдар ыңдынган. Сээлгү ийиш чылда экскаватор парыгын чаартқан, эргижиргээн механизмнерниң орнунга эң будурүкчүлүг, чаа ЭКГ-5А маркалың экскаваторларын тургускан. 27 тонна чүк чудурер БелАЗ-тарны 40 тоннаныы-биле солуп турар. Транспорт ажыглаавайн чер казарынга ийленчек ыылдыр үттээр арганы ажыглаанындан чазылдырар ажылдарның техника-экономиктиг көргүзүлгери экижээн. Бо чылын бир чаа экскаваторну ажыглап эгелээр бис. Ажылдарның амгы технологтуг схемазын ажыглаарынга болгаш ажылдың темчээлин улгаттырарынга чаа техниканың ролюю улуг болур.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин үлам дүргедедир темчеглер дугайында» докладаынга дүүштүр чамдык темчеглер чоокку үеде ажыдыр. Чаданна хомур-даш разрезин чылда чартык миллион хомур-даш бээр төлевилел күчүлүг кылдыр дерилир. Дус-Дагның чем дузу тывыжының күчүзү чылда 30 муң тонна чедер.

Хомур-даш хевш тыверыының темчээлинниң улгатқаны-биле чергелештир коя болгаш дузалаа цехтерин керек техниканы-биле чепсеглээрин ам-даа негеп турар. Ынчалза-даа бистиң будурүлгелерде ажыглаттыммайн турар курлаврылар эвээш эвес. Туруушкуннар, технологиге чүрүмүнде хамаарышкыннар, ажылдерниң инженер белеткелиниң «ошкөө, ажылды организастарында четпестер будурүлгениң ажыктыын бедидерингө шаптараазын чедирип турарын демдеглээр апаар. Бо чылдагаанналр-биле черниң 200 муң кубометр ишре довураан чайладып, хомур-даш курлаврын белеткээр ажылдар чылдыммаан. Чыл төнчүзүнге чедир бо хөжудавашкындан үштүнары негеттинип турар. Кышка белеткекте сагыш салыры чүгүлө болуп турар.

Профессионал байырлалын таварыштыр Тываның бүгү шахтёрларынга солун дамчыштыр байыр чедирип, оларга күш-ажылчы тиилелгелерни, вас-кежиин разрезтиң удурлугазының хөй-инити организасияларының мурнундан күзедим, Шахтёрлар түлээнгенин ажыр күүседир дээрзинге чигзинишкин чок. Төрээн партиязының XXVII съездизин күш-ажылчы белектер-биле үткүүр дээш олар иштинги курлаврылерге девнып турган, үрам кызып ажылдаарлар.

В. СМАГИН,
«Кав-Хем» хомур-даш разрезинің директору.

Ооң тускай мергежили — шахтёр

Орден-медальдыг, ат-алдарлыг күш-ажылдың мөдырларынга кым-даа чоргаарланыр, оларны дезексээр. Ылаңгыя чүрүүн төөгүзүнде киргеи алдарлыг шахтёрларны эп-көрээнгер. Күш-ажылы-биле алдарлыларыг база талантыны көргээр. Ол дээрге чаңындан ажыттыр болуп ажыглаттинерер, эгелээнин эчизиниг чедирер, мергежилинге сетиглеринден берднерер... Кижиниң күш-ажылчы намдарыны коллективтиң сөлдери аажок улуг. Ол кижилерлер, өөредир, өстүрер. А бут кырынга турганнары чаа келгенинерни дагдынар күүзээлиг.

Хамаанга будурүлге чериниг ажылдап ажалкан өнүве оон амыдыраа ийи-биле Тываға чедип келген. Он дөрт чыл бурунгаар ажылдап кирген «Кав-Хем» хомур-даш разрезин Михаил Карлович Бергерге ийи дугаар башкыы дег болган. Ынаң ажылдыг болурга чүрттелгеде туружун тыныжы ол боор деп, ЭКГ экскаваторнуң машиннзи санап турер.

— Шахтёр мергежээ эң күндүткелдиг, эң солуун деп бодаар мен. Кижилерге чыдыгны, чырыкты бээрн дег чаагай чүве каяа турер. Мен шахтёр болганымга чоргаарланып, сеткиимге кирер мергежилдиң шын шилип алганымга өөрүп чоруур мен—деп, мурнакчы ажылчын чугаалады.

Ол шын. Кижилерге ажыктыг болуру дег өөс-кежиин чок. Бодукуң күш-ажылы-биле чүрттелгени чаартың түрерларның бирээзи — шахтёрлар. Оларның ажылын белеп деп чугаалаары берге. Чижек кылдыр Михаил Карловичиниң ажылын ол көргээлиңер. Күчүлүг экскаваторнуң согулу тевээр кодуруп, бадып турер. Дурзулгелиг чолаачызынга ол дыңнангыр-даа. Ол бир хүнде безин 5 муң кубометр дег массазын чүдүрүп чорудар. А чылда ооң чүүгү 1 миллион тонна ажа бээр. Ынчангаш Бергер тос чыл иштинде бичии эвес «дагныг» чүдүрүшкен-дир. Чайның изинде, ыштың соогунда дештиг-ээ ажылдаары ажыр эвес. Хомур доозуну кадыкка хорааыт болгай. Мээдирыыстың чугаалап турары ышкаш шахтёрнуң мергежилии берге-даа боя, солун, ажыктыг мергежил.

Башкай экскаваторнуң бөреалын безин көөрге бадык. Мындыг нарын, улуг техниканы кончеп башкарар боор деп бодаа кирип келир турган деп, ол сөктүп чугаалаар. Разрезтиң хөөнүн ажылчыннары Анатолий Викторович Бузеев биле Валентин Ефимович Стройкин оваар аныва солдуг дегдынып алганнар. Күчүлүг экскаваторнуң согулу тевээр кодуруп, бадып турер. Дурзулгелиг чолаачызынга ол дыңнангыр-даа. Ол бир хүнде безин 5 муң кубометр дег массазын чүдүрүп чорудар. А чылда ооң чүүгү 1 миллион тонна ажа бээр. Ынчангаш Бергер тос чыл иштинде бичии эвес «дагныг» чүдүрүшкен-дир. Чайның изинде, ыштың соогунда дештиг-ээ ажылдаары ажыр эвес. Хомур доозуну кадыкка хорааыт болгай. Мээдирыыстың чугаалап турары ышкаш шахтёрнуң мергежилии берге-даа боя, солун, ажыктыг мергежил.

Башкай экскаваторнуң бөреалын безин көөрге бадык. Мындыг нарын, улуг техниканы кончеп башкарар боор деп бодаа кирип келир турган деп, ол сөктүп чугаалаар. Разрезтиң хөөнүн ажылчыннары Анатолий Викторович Бузеев биле Валентин Ефимович Стройкин оваар аныва солдуг дегдынып алганнар. Күчүлүг экскаваторнуң согулу тевээр кодуруп, бадып турер. Дурзулгелиг чолаачызынга ол дыңнангыр-даа. Ол бир хүнде безин 5 муң кубометр дег массазын чүдүрүп чорудар. А чылда ооң чүүгү 1 миллион тонна ажа бээр. Ынчангаш Бергер тос чыл иштинде бичии эвес «дагныг» чүдүрүшкен-дир. Чайның изинде, ыштың соогунда дештиг-ээ ажылдаары ажыр эвес. Хомур доозуну кадыкка хорааыт болгай. Мээдирыыстың чугаалап турары ышкаш шахтёрнуң мергежилии берге-даа боя, солун, ажыктыг мергежил.

Чүгле будурүлгечү чедишкиннер-биле кызыгаарланыры болдукмас. Хөй-иниты ажыныңга чүгле киржир эвес, харын чаа бодалдарны санаадап кирер, эжижишкинге бодунуң идепкейлиг киржилгезин чедип алыр. Бо талаларыы-биле ол өскелерден ылгалыг берген. Аныяк ажылчын чээрби беш харлыг турда, комсомол организациязы партиз кежигүнүнге кандидат кылдыр рекомендациязын берген. Агитатор, политинформатор, үлүсчү дружина кежигүнү дээш эвээш эвес даалгаларын ол ак сеткилдиг күүседип келген. Ынчалза-даа кижиниң сеткилинге кирер ажыл база турар. Ол дээш кижи бүгү сагыш-сеткилин бээр. Михаил боду футболга ынак болгаш спортчу оюннар организастаарынга аажок идепкейлиг. Ооң киржилгези-биле будурүлге үоогунда футбол шелүп туткан. Өскө-даа спортчу маргылдаалардың болуп турары оон ачызы деп болур.

Чаңгыс эвес чыл чарыштың тиилекчизи болуп келген бүдүрүлгениң мурнакчызы, идепкейлиг коммунист кижиниң разрезтиң партбюро кежигүнүнге соңгаан. Ол будурүлге секторун харылаал турер. Социалистиг чарышты организастаары, күш-ажыл камгалалы, ажылчыннарның ажылдаар, чүрттеер байдалы дээш хөй талаалыг, нарын айтырыглерны ол шинтирлежип турар.

Дурзулгелиг ажылчын алды-чеди хире кижиниң бодунуң мергежилинге өөретккен. Оларның бирээзи Хептыр-оол Ооржак ам будурүлгениң мурнакчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденниг эдилекчизи. Соңнай үнген мыйыс баштай үнген чулакты мурнаар дээш ышкаш өөренирикизи ам бешкызын ажып турар апарган. Кижизидиичизиниң чедишкинин чүгле чоргааралды кайныктырар апаар. Сээлгү чылдарда өөретккен Владимир Вертипрахов ам тускайлаң ажылдап эгелээн. Ол база ажыл дээрде бедик харыысалгалыг ажылчын болуп өзүп орар.

Амгы үеде өнүве «коммунист чаа экскаваторну эптеп турар он беш кижилиг бригаданы баштап турар. Аңгы-өңгү кезектерни эптээри белен эвес. Ону чүгле билир кижи кылып шыдаар. Тос чүс тонне кезектерни ойлаары күжениишкинни негээр. Эзрнин бүрүзүн быжыглаарын, темчээл өзүгээр эптээрни чүгле бедик мергежилдиглер кылыр. Ыдыгларның бирээзи — Михаил Карлович. Бо чаа машинены башкарар эргени өнүве бергенн база таварылга эвес. Эдик-киже чедир эптиг холдар керегледиттинери билдингир. Экипаж өрүмнеп, чазыдырар ажылды катай кылыр турар болгаш ажылдың будурүкчүлүү бедээн. Ийлендир өрүмнээр чаа арганы ажыглаан эгелээннер база ол.

Ооң мергежилии — шахтёр. Разряды эң бедик—алдыгы. Шенналдарын сонуургаарымга, өлүмзүрээш, кол чүве ол эвес болдур ийин, ажыл эки турда-ла, артканы дээш дүвүреп канчаар деп кагды. Бодун көөргеттинмес, эки ажылдаан бооп көстүрүн күзевес шак ындыг бодуун, ак сеткилдиг кижилер эвээш эвес. Олар бүгү күжүн ажылга берип, дыжын-даа үттупкан ажылдап чоруурлер. Мурнакчы машинист беш чыл планын үш чыл елды ийда доозупкан. Амгы үеде он ийиги беш чылдың планын күүседир чыгаан. Чогум-на бөгүнгү стахановчу бо.

Долгандыр кара довурак, кандыг-даа кижи карааңга илдигер чараш бойдус чок деп чамдык сыдыындан хайгаарел көргеи кижилер ынчаар бодаар. Ынчалза-даа ярнында вас-кежиин чайнаан, амыр-дыш чок аженген шахтёрларны көөргө, черниң оңу безин чыры келген ышкаш. Экскаватор ускуужу бедик дээрде чайгаңгылаар. Чер өрүмнээр станоктарның, экскаваторларның даажы ынаар бедик дегларже улай чөңгыланып чорүй баргензыг. Будурүлге пейзажы база онза талаларлыг. Кырлаң хөйлыг, ортумаа сымыг, оожум түрен характерлыг, үжен кар чаа аажа дужуп чоруур кижиниң амыдыралы долу — амыдыралда быжыг туружун тыпкан. Амыдыралдан чүгле алырын күзээр кижилерге бодаарга, ол чүгле бээрин күзээп чоруурларга хамаарыкыр.

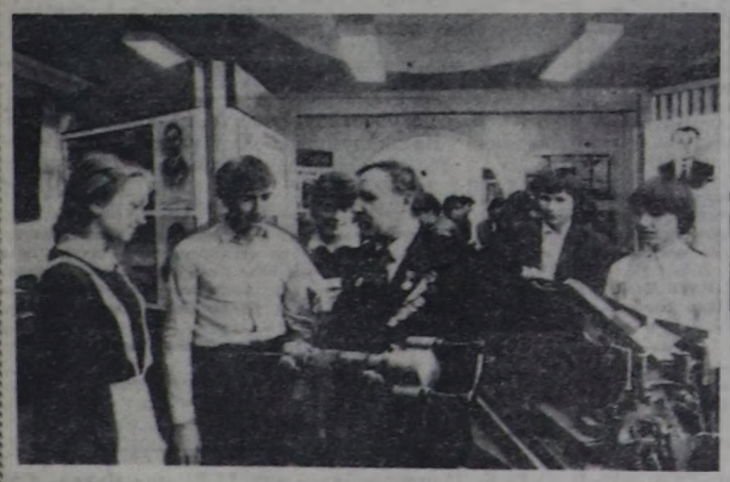
Михаил Карлович ийи уруглуг. Ийи класс оглу Витя адазының улуг хөлгезинин кабинаага кеш-даа олургам. Мээң ачам күштүг деп ооң санап турары шын. Чүткүл турда, чаагай сеткил турда, кижи бай, күштүг болур ужурлуг. Оглум шахтёр болур мен дээр-дир, ооң күзели бүдер болзун деп бодаардыр мен деп, беш чылдың шалыпчызы бергер чугаазын доосту. Ол боттанып. Ол дугайында чигзинишкин канчап турар боор. Ада көрбээнин оглу көөр дижир. Оонда нарын техниканы башкарып, адазының-даа бедик көргүзүглерни ол чедип алыр. Шаг-үениң сайзыралы ындыг.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТА: М. К. Бергер ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР МУЗЕЙИ

Экспонаттарның аразында — Алексей Стахановтуң хомур-даш бузар масказы, өскө-даа ат-сурагныг шахтёрларның чурүктары болгаш хуузунда эт-севи.

Стахановчу шимчээшкинниң бежен чылының бүдүүзүнде музей ажагай сураглыг болуп турар. Шахтёрларның коллективи бөгүн-даа социалистиг чарыштың мурнакчызы болбушаан. Бо дээрге—стахановчу шимчээшкин төөгүнүң чедишкинин болуп артканының, бежен чыл бурунгаар төрүттүнген чаңчылдарның чурттап, сайзырап турарының эң эки бадыткалы-дыр.

КАЗАХ ССР, Карагында хөөрайның өзүп орар салгалының күш-ажылчы киижизидиге тептеринің бирээзи—К. О. Горбачев аттыг шахтада күш-ажылчы алдар музейи.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында шахтаның дагныларын Алексей Стахановтуң удуртулгазы-биле ажылдап турганнар. Будурүлгеве алдарлыг күш-ажылчы чаңчылдар тургустунган. Музейниң экспозициязы экияктарга ол чаңчылдарның тыныланганының төөгүзүн биижп, үгаап аяыр арганы берип турар.

ЧУРУКТАРДА: К. О. Горбачев аттыг шахта; шахтёрлу алдар музейниниң директору И. А. Чехов Караганданың № 28 школазының өөренирикчилерин экспозиция-биле таныштырып тур.

В. ПЕТРОВТУҢ фотолары. СЭТА-ның фотохроникази.

ССРЭ-ниң Аш-чем программазы — боттанышкында

БЕЛОРУС МАЛЧЫННАРНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫ

120 болгаш 150.000. Баштайгы чурагай— Белоруссияның Барановичи районунда бедик шынарлыг болгаш арбын инек эдип будурер талазы-биле «Мир» дээр агроүлетпур каттыжышкынында коргээ ажыл-агый ажылчынарының саны-дыр. Ийигизи — оон продукциязын чылды оттур ажыглап болур хоорай чурттакчыларының саны-дыр.

— Аш-чем программазын боттандырып турары-биле ходбаштыр мал ажылының айтырыгларын шиитпирлээрде бистиң байдалдарывыска таарышкан чаа арганы дилеп тывар болгаш инек эдин будурериң амгы үеге үндезилеңир организастаар сорулга бистиң мурнувуста туруп келген деп, «Мир» агроүлетпур каттыжышкынының директору Александр Николаевич Дудук чугаалап орар.— Чүгле чаңгыс чурагайдан коргүзейн. Малда ажылдап турар ажылдакчы бүрүзү чыл дургузунда 101 муң рубльлиг продукциязын бүлүрер. Ол—чүртте оң бедик коргузут-дур.

Районнуң коргээ ажыл-агыйының чамдык ажылдакчыларының малды чангыс черге ынчалдыр мөөннээринин ажыктыынга баштай чигзинип турган (чылга 13 муң баш инек, садар дириг дензизив 6.500 тонна). Халдавырлыг кандыг-бир аарыг-аржын азы өске кандыг-ла бир янзылыг халап таваржыр болза—шупту кырлып калыр-ла болгай даар болдап коя каразыныкшын болуп турган. Чангыс дээвиринин адаанга ынча-хөй санныг бызаалларны тударынга удурлажыкчылар «Мирнин» ажылдакчыларының аразынга база турганын чугаалаар херек. Ажылдың хөйүнден коргуп турган, малды ажаарынын болгаш ону чемгереринин оң хире нарын ажылларын автоматика дузазы-биле кылырынга бүзүреевйн турган. Ынчыг хөөннерден болгаш болдаанналарлан аңаа-ла чайлай баарынын бергезинин турганы билдингир: таарыштпас базымны кылып, ботгарывыска болгаш курунеге каража-когарал чедирипгер ирги бис бе деп, кижилер айыылзынып-даа турган. Оларны угаадылгалар-биле, администратитиг хемчегдер-биле болгаш оон түрлүк экономиктиг салыышкынналр-биле безин бузуредип хоржок турган, харын амыдырал болу, херек кырында амыдыралчы практика бүзүредипкен.

Ийи колхозтуң (ам каттыжышкынга коллективтиг 36 ажыл-агый кирип турар) күженнишкиннерин болгаш акта-харегилерни мөөннээнии баштайгы практиктиг түңнелдери өскелерни база бодуңуң эвилелчилери кылган. Бүгү районнуң ажыл-агыйларын специализастаарының болгаш концентрастаарының калбак планын ынчалдыр ажыдап кылган болгаш хүлээп алган. Оларның аразынга «хүлээлгелерни» хуваары оларның онаагай байдалдарын барымдаалап чоруткан: ажылагый бүрүзүн продукциязын каныыг хевирии чарыгалдарны камнап тура будурерин чедип алганын барымдаалап специализастап турган. Ам агроүлетпур каттыжышкынны болу берген биежи «Мир» совхоз чүгле инек эдин будурериниг тускайжып турар болгаш «каттыжышкын —магазин» схема ёзугаар республиканың хоорайларынга ол эътти чоруду берип турар.

Ажыл-агыйларның чамдыызы үнүш ажылының продукциязын будурериниг таарыштыр специализастаттынып, каттыжышкынның мал чемнин базазының хандырып турар. Өске ажыл-агыйлар малды семирти азырап турар. Оларга колхозтар бызаалларны бээрге, оларны аңаа доруктур өстүрер, а оон соонда каттыжышкынның мал семирти чемгерер цехтериниг дамчыдып бээр.

...«Мирге» чоокшулап келирге, мал ажылдыг хоорайжыгтан каракка көстүп келир. Архитектура талазы-биле алырга, бо комплекс фабрика дег сагындырар: котельнаяның бедик хөөлайы, малды деҗээп тургузар 19 улуг корпус, чаш болгаш үлегдиг келген бызаалар ийи аңгы турар мал чеминиң ийи пеги, мал чемнериниң склады, сенажтың 34 суургазы, септелге-механика мастерскаялары, гараждар...

Малды семирти азыраар оператор Рагина Поплавская мынчаар чугаалап орар:

— Ажыл хүнү хайныышкыныыр, ынчалза-даа чогуур шактыр, кызыгаарлыг, рөлчег чеди ажыл шагында уламчылаар, неделяда ыштанып ийи хүннүг бис, ол хүннерде инекгерниң солуктуу специалист дежээр. Ажыл хүнү чай-тос чок-даа боз, эки ыштанып алырынга болгаш өөренирииге таарымчалыг байдалдарны бисте тургускан.

Комплексте күш-ажылның будурукчулуунуң мурнагы өзүлдези мурнунда хөй күш үнер чымыштыг ажылдарга турган кижилериниң санын кызырар арганы берген. Хөсталган ажылчы кадрларны тудугга, амыырал хандырылгазының черлериниге, ачы-дуза чедирилгезиниге ажыглап турар.

Калбак социал программаны боттандырар арга каттыжышкында тыптып келген: «Мирде» чылда арыг оругга үш миллион ажыг рубль.

— Бистиң ажылывыста кодла чүве— бедик мергежилиг кадрларны белеткээри — деп, Александр Николаевич Дудук чугаалап орар.—Өөредилге сорулгаларынга «Мир» чыл бүрү 100 муң чедир рубльзин чарыглап турар. Малды доруктар болгаш семирти чемгерер ажылларда кижилерни боттарының ажыл-херекселиниң пүзүдүг мастерлери кылыр сорулганы салып турар бис. Ол сорулга-биле консультасиия пунктуун тургускан, малчыннар чогуур шактарда анда-бурган, зоотехник өртемниин талазы-биле консультасиияны специалистерден ап турар. Мал ажылының өртемшинчилел институттарының, коргээ ажыл-агый экономиказының, ону механизастаарының болгаш электрижизериниң өртемдеиери база анаа үргүлчү келирер. Ук пунктқа кадрларны зоотехниктиг болгаш экономиктиг белеткелиниң төөгү болу берген.

Каттыжышкынның бүгү үдуртукчулары ажылчыннарны неделяда бир удаа боттарын түс-түс хүлээп ап турар.

Социал программаны боттандырарынга профсоюлел организациязы база болдуңуң үлүүн кирип турар. Ажылчыннарның медицина хамыыралгазынга болгаш культурлуг дыштанылгазынга чыл бүрү 150 муң чедир рубльзин түскайлап турар, ол болза кижи санынга онаалтыр алырга 350 рубль-дир. Казыкшыяга путёвкалары салып алырынга дыка хөй түүнү бээр. Чижээлээрге, санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга эрткен чылын түс хире кижи дыштанган. Мал ажылының комплексизиниң девискаринде оон эмнеерге пунктуу ажылдап турар.

Малчыннарның хоорай шинчизи кирип орар сууру аяқ болгаш чаагайжып орар. Амыдыралга таарышкан, анаа аптиг бүгү-ле байдалдыг чурттаага бажыңнарын түзүп турар. Культура бажының ажыглалга кирген — ол ээрге, калбак форматтыг кинотеатровкалыг, танцылаар залдыг, болгүмнер ажылдаар өрээлдериг амгы үениң культура албан чери-дир. Аныяк кижилер коргээн ам хоорайже чорувайн турар, школаны дооскаанының соонда хөй-хөй өөлдер болгаш кыстар коргээ ажыл-агыйга ажылдап артып ээп турарлар.

Григорий КОЛОБОВ,
ПМА-ның корр.

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чыл юбилейинге үткүштүр

ЭҢ ЭКИЛЕРГЕ ДЕҢНЕШПИШААН

Хөй миллион совет кижилер стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга турасхаатказын шалычы эрячегде кирижп турар. Бүгүлүүсчү чарыштың мурнакчыларының дугайын СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнаткаяы болза:

МОСКВА. Бажың тудар № 1 комбинатта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Капустинге баштаткан бригада бир хонуг иштинде планнан ажыр бир этажты тудуп ажылдап турар. Найысылалдың чаа районуу — Братеевода хөй хуат бажыңны коллектив мурнай тудуп доозуп турар.

Ол бажыңны тудугчулар беш чылдың онаалдазынга немештир тудуп турар. Күш-ажылды эки организастаавы, сөгылга-чүрүм кожаалары-биле бир демниг ажыл — бригаданың үрел болбас хоойлузу болу берген. Чаартыкчыларга тудуг конвейериниң хөй кирижикилерн деңнежип турарлар.

Чижээлээрге, Ростокинонуң амыдырал-чурттаага комбинадында А. Панковтуң тудуг кезектери бээр бригадазы мурнакчылар-биле деңге ажылдап, беш чыл планын база күүседип турар. Ол болза В. Капустинниң коллективин күзенишкинниг ээлээлгелерин боттандырып чорударының болгаш чыл төнчүзүнге чедир 70 муң дербелчин метр чурттаага бажыңнарын бедик шынарлыг кылдыр ажыглаага кирерининг магадылаазы болур.

АРХАНГЕЛЬСК. Соломбаланың ыяш дилип болбаазырадыр комбинадының ажылдакчызы А. Коробкин дырлар аразынга чарыжыкка чемпионнуң кызыл кожаазы-биле шаңнаткан. Профессионалдыг бедик мергежилдиң ол конкурузунга ол кончуг дүрген ажылдаарын болгаш чиг этти болбаазырадыл кылырының бедик шынарлыын көргүскен.

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга турасхаткан чарышты чорудар чериң шилип алганы өнөө эвес. Соломбала болза адырга социалистиг чарышты организастаарының баштайгы практиктиг түңнелдери өскелерни база бодуңуң эвилелчилери кылган. Бүгү районнуң ажыл-агыйларын специализастаарының болгаш концентрастаарының калбак планын ынчалдыр ажыдап кылган болгаш хүлээп алган. Оларның аразынга «хүлээлгелерни» хуваары оларның онаагай байдалдарын барымдаалап чорудаган: ажылагый бүрүзүн продукциязының каныыг хевирии чарыгалдарны камнап тура будурерин чедип алганын барымдаалап специализастап турган. Ам агроүлетпур каттыжышкынны болу берген биежи «Мир» совхоз чүгле инек эдин будурериниг тускайжып турар болгаш «каттыжышкын —магазин» схема ёзугаар республиканың хоорайларынга ол эътти чорудуп берип турар.

Ажыл-агыйларның чамдыызы үнүш ажылының продукциязын будурериниг таарыштыр специализастаттынып, каттыжышкынның мал чемнин базазының хандырып турар. Өске ажыл-агыйлар малды семирти азырап турар. Оларга колхозтар бызаалларны бээрге, оларны аңаа доруктур өстүрер, а оон соонда каттыжышкынның мал семирти чемгерер цехтериниг дамчыдып бээр.

...«Мирге» чоокшулап келирге, мал ажылдыг хоорайжыгтан каракка көстүп келир. Архитектура талазы-биле алырга, бо комплекс фабрика дег сагындырар: котельнаяның бедик хөөлайы, малды деҗээп тургузар 19 улуг корпус, чаш болгаш үлегдиг келген бызаалар ийи аңгы турар мал чеминиң ийи пеги, мал чемнериниң склады, сенажтың 34 суургазы, септелге-механика мастерскаялары, гараждар...

Малды семирти азыраар оператор Рагина Поплавская мынчаар чугаалап орар:

— Ажыл хүнү хайныышкыныыр, ынчалза-даа чогуур шактыр, кызыгаарлыг, рөлчег чеди ажыл шагында уламчылаар, неделяда ыштанып ийи хүннүг бис, ол хүннерде инекгерниң солуктуу специалист дежээр. Ажыл хүнү чай-тос чок-даа боз, эки ыштанып алырынга болгаш өөренирииге таарымчалыг байдалдарны бисте тургускан.

Комплексте күш-ажылның будурукчулуунуң мурнагы өзүлдези мурнунда хөй күш үнер чымыштыг ажылдарга турган кижилериниң санын кызырар арганы берген. Хөсталган ажылчы кадрларны тудугга, амыырал хандырылгазының черлериниге, ачы-дуза чедирилгезиниге ажыглап турар.

Калбак социал программаны боттандырар арга каттыжышкында тыптып келген: «Мирде» чылда арыг оругга үш миллион ажыг рубль.

— Бистиң ажылывыста кодла чүве— бедик мергежилиг кадрларны белеткээри — деп, Александр Николаевич Дудук чугаалап орар.—Өөредилге сорулгаларынга «Мир» чыл бүрү 100 муң чедир рубльзин чарыглап турар. Малды доруктар болгаш семирти чемгерер ажылларда кижилерни боттарының ажыл-херекселиниң пүзүдүг мастерлери кылыр сорулганы салып турар бис. Ол сорулга-биле консультасиия пунктуун тургускан, малчыннар чогуур шактарда анда-бурган, зоотехник өртемниин талазы-биле консультасиияны специалистерден ап турар. Мал ажылының комплексизиниң девискаринде оон эмнеерге пунктуу ажылдап турар.

Малчыннарның хоорай шинчизи кирип орар сууру аяқ болгаш чаагайжып орар. Амыдыралга таарышкан, анаа аптиг бүгү-ле байдалдыг чурттаага бажыңнарын түзүп турар. Культура бажының ажыглалга кирген — ол ээрге, калбак форматтыг кинотеатровкалыг, танцылаар залдыг, болгүмнер ажылдаар өрээлдериг амгы үениң культура албан чери-дир. Аныяк кижилер коргээн ам хоорайже чорувайн турар, школаны дооскаанының соонда хөй-хөй өөлдер болгаш кыстар коргээ ажыл-агыйга ажылдап артып ээп турарлар.

Григорий КОЛОБОВ,
ПМА-ның корр.

Өртке удур албанның кижилери

ИДЕПКЕЙЛИГ-ЛЕ КИЖИ

Эрзин районнуң иштинги хөөректер киилдизиниң өртке удур камгалал кезээзинге Александр Тава алды чыл бурунгаар ажылдап эгелээн. Шерит албан-хүлээлге эрттиргеш келген кижиге шеригжиткен чурумнуг, негелделиг чөрге ажылдазары ээлээн чиик болган. Александр Тава үр-даа болбаанда, кады ажылдап турар эш-өөрүнүң бүзүрелиин чедип алган, хүлээлген херээнге кызымаан диртип эгелээн. Ол хүннерде саңбыр командирн. Александр Сагаачыевич Таваның удурткаяы саңбырның ажылы мактадыг. Аңаа саңбырның командирниң хүүда үлегерн биче эвес. Саңбырның өртүлерн өөредиге кичээлдерге бо-ла чыгыып келген, өрт өөүреринең аргалевирлеринге өөренген, сүмешкен турарлар. Арга-мергежилин доктаамаа бедидип турар. Өрт айыының болдурбас тепазы-биле таймылбыр ажылы чорударынга ол өске эш-өөрү-биле кады идепкейлиг киржип турар. Районнуң албан черлеринге, будурүлгеперинге оон чоруурун, ребдилерге киржип, хынаалда кылып чоруурун бо-ла корун болур. Оон ангыда, А. С. Тава Эрзин суурнуң хөй-иниты ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол — дружинник, үлүс судунуң өрет төлээзи.

К. КУУЛАР.

«ИНТЕНСИФИКАЦИЯ-90» — ДЕЛГЕЛГЕНИҢ ТЕМАЗЫ

«Эртеңгиң болгаш техникалыг чеднишкиннерни дүргеп неттерелдирикте үндезилээш, Ленинградтыг экономиказының интенсификациязы» деп Ленинградта ажыттынган делгелге улус ажыл-агыйының тускай эртемниглериниң улуг сонуургалын болдурган. Ленинградтың болгаш областтың 300 ажыг каттыжыышкыннары, будүрүлгелери болгаш организациялары ында 300 ажыг коргүзүг чүүлдерин делгээн. Оларның аразында 500 хире макеттер болгаш модельдер бар. Олар экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдениң планнарын күүседип турарының дугайын, ажыл-агый метанизмин сайзырадыгайындар талазы-биле чыгдынган дүрүлүга дугайын, будүрүлгениң концентраставры болгаш специализаставры, эртем-биле ооң харылзаазының дугайын, СЭКП ТК-ның чүүдүткүлгени «Интенсификация-90» деп девискээр-адыр программазында төлевилеттинген өске хемчеглериниң дугайын көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: кезектерни механиктиг болбаазырадып кылырынга будүрүлгениг модулдуның чанында көргүскүлер. Ындыг дерг-херекселди Ленинградтың будүрүлге черлеринде канбаа-биле ажыглап турар.

С. СМОЛЬСКИЙНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Стахонов шимчээшкинниң 50 чылынга тураскаатКан почта марказын ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу парлап үндүрген. Хомүр-дөш казар москалыт, шахтёр кептиг Алексей Стахановтуң чүрүүн маркада көргүскен. Стахановтуң эгелээшкинни үлетпурге, тудугга, көдээ ажыл-агыйга неттереткенин көргүскен чүрүн база бар. «Чаартыкчының дүүнгү чедишкини — ажылчының бөгүнгү нормазы!» деп, мурнакчылардың возуңүн ында бижээн.

АССАМБЛЕЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

МАНАГУА. (СЭТА). АКШ-тың Төп разведка эргелеңиниң саттынган дээрбечилериниң өнчүл-чеңгээлиг үүлгедиглериниң түңнелинде ийи чүрттарның аразынга тургустунган дүшкүүрлүг байдалды демattыштырган күжениишкиннер-биле чей. падырынче Коста-Риканың парламентарийлерин Никарагуаның Национал ассамблеязы кыйгырган. Тайбыцыны камгалаар болгаш кожа-хелбээ чаагай харылзааларны катап тургузар арганы тывар соруглө-биле ийи күрүнелериниң парламентилер делегацияларының аразынга ужуражымышкынны кылырын Никарагуаның Национал ассамблеязының медеглелинде санаалдаан.

АКШ-тың администрациязының ыйыжышкынынга алыскан Коста-Риканың эрге-чагыргалары Никарагуаның хөй санныг тайбың инициативаларын ымчага чедир хереккө албаан. Коста-Риканың девискээрлеринде самосажы дээрбечилериниң никарагуа улуска удур ханның үүлгедиглерин соксадырынче угланган хемчеглерин боттандырбаан. Коста-Рика улуг эвес чүрт, ынчалзажок ядаа шерит дузалаамчызын 18 мил. ынон доллар чедирерин, бичии күрүнени чөпсегээрини АКШ планнап турар.

ИРАН-ИРАК ЧӨРҮЛДЭЭ

БАГДАД. (СЭТА). Иракның хоа шериг командылалының дыңнадыын ёзугаар алырга, фронтүнүң шугумунда болгаш ханы камгалалда Иранның шериг объектилерин боолаарын Иракның артиллериязы сөөлгү хүннерде үргүлүлүпеп келген. Дайзынның катерин, эрээн каш туруштарын, шериг силадтарын узуткаан. Ираннар диринг күш талазы-биле коганалга база төөварышкан.

Иракның Эль-Азайр болгаш Мандалн хоорайларын ираннар ырактыыл артиллерия-биле хөй удаа боолаан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иранның ИРНА информация агентствозунуң медээзин ёзугаар алырга, иран шериглер сөөлгү хүннерде ирак шериглериниң 12 танкыларын узуткаан, 50 ажыг ирак солдаттарны болгаш офицерлерин өлүргеп.

Ирак артиллериязы Иранның Абадан хоорайын база катап боолаан.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румыниның хостаар дээш туянчуушкуннарга өлеп совет дайынчыларының Бухарестиде тураскаалынга чечектерин чүрттүң национал байырлалыбиле холбаштыр салган.

Румыниның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, РСР-ниң президентизи Н. Чаушескудан, РКП ТК-дан, РСР-ниң Күрүне чөвүлелиниден болгаш чазаандан, РСР-ниң Национал камгалал министерствозундан болгаш партия база хөй-ниитү организациялырындан чечектерни салган.

Совет болгаш румын солдаттарның тураскаалдарынга болгаш хөөрлеринге чечектерниң салыышкыннары чүрттүң өске-дээ хоорайларынга, суурларынга база болган.

«КУРЛАВЫРЛАРНЫ — АЖЫЛ-ХЕРЕККЕ»

БУДАПЕШТ. Мечектиң хомүр-дөш бассейниниң шахталарында «Курлавырларны — ажыл-херекке» деп девиз-биле дүржүлге соончулагазының чеңчыл болган хүннери эгелээн. Мечектиң шахтёрларының мурнакчы дүржүлгазы-биле танышып алыр, чүрттүң одөлге-энергетика базазын хогжүдеринге хомүр-дөш улеттүрүнүң ролюн улам ыңай бадидериниң соруглөлерын чугаалажып кооруби-биле Татабаньдан, Дорогидан, Комлодан дагжылар ында чедип келгеннер. Мечек шахтазының коллективиниң оларның-биле солчүр чүүлдерни хөй. Амгы беш чылдың планның хүүсөө бетинде дооскаанының дугайын оя илеткээн. Ийи милльон тонна ажыг бадык шыңерлыг одөөр чүүлдү чүрт алган, будүрүлгө черинде куш-ажылдың будүрүкчүлүү бадаан. Мечектиң шахтёрлары хомүр-дөш казып тыварын сайзырангайжыдарынга калбаа-биле ажыгартпышаар 300 ажыг чаар тылчы сөөлдерны киргеннер.

ЧҮҮЛДҮГ ДЕП КӨРГЕН

ПАРИЖ. Францияның Национал хуралы бодунуң онза сессиязынга Чаа Каледонияның эргелериниң дүтөйында хоойлунуң чаа хевирин чүүлдүг деп көргөн. Берлим үзелдиг күштерниң албадавышкыныбиле, Чаа Каледонияга ук кештиг чүрттекчы чондөм соңгудөр ужуруг регионалдыг чөвүлекчилериниң санын көвүдедирин баш удур көрдүргөн. Ындыг болза-дээ, удурланыкчы болуп Францияның Оожум океанның мурнуу талазында туруп турар оя дөштыкы депутаттер удурланганнар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Түс черниң партиялгазының дыңнадыын ёзугаар алырга, удурланыышкак белүглөжиишкиннериниң аразынга кадыг-дошкун туянчуушкуннар ливан нөйысылалдада соксавайн келген. Сөөлгү он хүннер дургузунда өткылажыышкынныңарның болгаш өлүрүкчү үүлгедиглериниң түңнелинде нөйысылаага 246 кижи өлген, 775 кижи балыттырганнар. Мөсилдежиишкиннерге киргизип турар телалар 16 муң снарядтарны, ракеталарны, миналарны ажыглаан. 2,5 муң бажыңнар, муң ажыг автомашиналар узуткаттынган.

Ракета дорт дегенинден түңнелинде Ливанның ужар хемээты чүүл компаниязының бир самолёду узуткаттынган сөөлүнде Бейруттуң аэропорту хагдынган. Күрүне албан черлерниң талазы-биле чилян комиссиянның удурутлгазының кыйгырыы-биле найысылаадың болгаш өске-дээ улуг хоорайларның муң-муң чүрттекчылары диктатураның улуска удур чорудуп турар геноцид политиказынга удурланган чыскаалдарга болгаш маршталга киришкеннер. «Чилян амыдыралды камгалап тураръ» деп позуң-биле Сантьягонуң төп кудумчуларынга болгаш шелдерине массалыг митингилер болган. Оларның киржикчилери — ажылчыннар болгаш албан-хаавчылар, интеллигенциянның төлөзөлекчилери шериг-фашист өзү-чурумуң баштыңчызының доп-дораан халажырын, хамаатыг хосталга эргелерин катап тургузарын болгаш кижиниң коя эргелерин сагыырын назганнар. Олар Пиночеттиң бодунуң дүжаалы-биле турган Коя Ассамблеязының тускай документизин кылдыр Каттыжкан Нациялар Организациязында чарлаан.

ТУСКАЙ ЧАРЛААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң СЭТА-ның корреспондентизиниң ейтыышкынында Америкада 6о чылдың август 13-те харыылаарын ЮНО-ның Коя Ассамблеязының тускай документизин кылдыр Каттыжкан Нациялар Организациязында чарлаан.

ЧИЛИ УЛУСТУҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

БУЭНОС-АЙРЕС. Сантьягодан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Чилиниң полициязының кем-буруузуг үүлгедиишкиннерин сойгалап илереткенинин соонда диктаторга удур күүлүг хөделиишкиннер Чилиде соксавайн турар. Коммунистер Мануэль Гереррону, Хосе Мануэль Парадены болгаш Сантьягонуң төп кудумчуларынга газ хандырылгазында үзүктелиишкиннер хөй. Ол дугайында бижикки Ч. Донган редакциягa дыңнаткан. Хоорайны газ-биле хандырар черже чагыг киирерге, катап-катап долгаттырарын, чагыгны үлүзөп алзээ, 6—10 хонгаңда күүседирин ол хомудап бижээн. Ынча ук дургузунда аг-буле аъш-чемнин кава хайындырып чиирил? Республиканың «Тыва газ» эргелелиниң удуртукчулары, оон будүрүлгелериниң ажылданчылары ол дугайын кичээнгейге ап, чурттакчыларның байдалын өөренип көрзе чогуур.

Хандырылга будүрүлгелеринге хамаарыштыр хомудалдар оон-дээ хөй. Оларның шуптузун мөңгө санап, түңнээри берге. Кызылдың телеграф-телефон станциязының ажылын безин «өрээлиг-ер. Өске хоорай, суур-биле чугаалажыр дээш «Дургень»-дээ, ынаа-дээ чагыг кылып каарга, ийи-үш шаг маңадыр ийикпе, шуут бербейн баргылаар таварыгалар кайы хөй. Ол-ла будүрүлгениң үреллеп телефон септээр албанында базала мактанчыг чүве чок. Чаңгыс үреллеп номер дээш чеже-дээ долгаарга ужурун безин билбес болгулаар чоруктар бар.

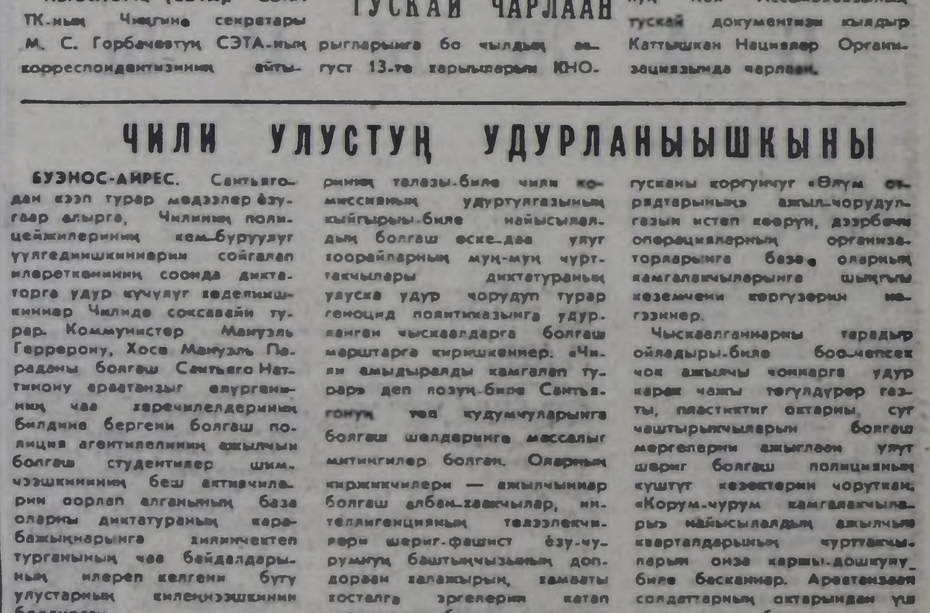
Бо бүгү четпестер харыысалга чок чоруктан үнүп турар дээрзин база катап чугаалаза артык эвес. Бир эвес, кижи бүрүзү бодунуң хамаарышкан участогунга ак сеткилдиг ажылдап, ээ-харыысалгазын хамызы-биле медереп билип турган болза, үстүнде чижектерде киргеп хомудалдарның турбазы чугаажок. Хамың ужур—харыысалгада, биргээр чугаалаарга, хамаарышкан нэн дээш сеткилээйүп чоруур болза, ынчан ажыл-херек будүнгүр болур дээрзи моон-на илдең-дир.

Д. ЧЫДЫМ.

АКШ бүгү Вашингтонда «тайбыңның номаазы» шөйлүп чорутkан. Боо-чепсекти эңдере будүрерикке удурланган демиселчилер АКШ-тың өнзы-бүрү черлериниңден болгаш даштыкыдан чедип келгеш, конгресстиң Ак бажыңының, Пентагонның бажыңнарын, Линкольнның мемориалын долгандыр турупканнар. Ол-ол муң чыскаалганнар ниитизин-биле 24 километр черге шөйлүп чыскаалганнар. Олар 40 чыл бурунгаар АКШ-тың Хиросиманы болгаш Нагасакиниң атомнуг бомбалаашкыга таварышканнарга тураскаал ёзулалын кылыр дээш база Вашингтонның милитарисчи угланышкынынга удурланыры-биле чыглып келгеннер. Чыскаалда киришкеннерниң кижи бүрүзүнүң холунда сиилбип даарааи өңгүр пос плакаттар бар. Оларның бирээзинде дайынга удур позуңнар, өскелеринде бичии ургулары. хүннүг, дээрим, чараш пейзажтарны чуруп көргүскен.

ЧУРУКТА: Вашингтонда чыскаалдың киржикчилерь.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

Совет Эвилелиң Венгр Улус Республиканың экономика тазы-биле эң улуг кадыг ажылдакчызы боол турар. Аксы-дүмалышкы чурттарның кайызынга-даа ажыктыг кадыг ажылдажылгазы доктаамал сайзырап турар. Бо чылын будүрүлгени кооперстаанының болгаш специализастаанының ачызында ийи таланың бараан саарылгазы тос миллиард рубль болур.

ЧУРУКТА: венгр-совет кызыгаарда демир-оруктуң Захонь деп эң улуг станциязы. Республиканың ол «чөөн хаалгазын» таварты хөй санныг совет автомобильдерниң чедип келгенин. МТИ—СЭТА-ның фотозу.

НЕГЕЛДЕ-ХОМУДАЛДАРГА КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУР,

АЗЫ ҮҮРМЕК ЭВЕС АЙТЫРЫГЛАР ДУГАЙЫНДА

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин улам бедидер дээш доктаамал сагыш салып турар. «Бүгү чүвелим кижиге, кижиниң чаагай «оруумга» деп принцип хүн бүрү боттанышкында. Оон бадыткалы— чурттуң-даа, бистиң республиказыстың-даа хоорай-суурларында немежип турар тудуглар, үлетпур болгаш будүрүлгелерде чаа-чаа дериг-херекселдер, ажылчы чонның өөредилгезин, дыштанылгазы дээш сагыш салышкын— бо дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев «Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринiң алыс үжүр-үтказы чонның чаагай чоруун базым санында кайгылыш чокка бедидери, совет кижилерниң амыдыралының бүгү талаларын жижидери, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга таварымчалыг байдалды тургузары болур...» деп демдеглээн.

Ол чаагай кежиктә улам зөбадырының, амыдыралдың совет хевирин улам быжыглаарының кол бызазы — ак сеткилдиг, тургузукчу күш-ажыл. Аас-кежии кижиниң бодунуң ханында, күрүнезин ажылчы чоннар боттары башкарган бистиң социалистиг ниитилелиивисне күш-ажылдың кижизи бедик үндүткелде. ак сеткилдиг ажыл, хамы үнелеледе.

Ажылчы чонның чаагай чоруун бедидериниң бир хөл бызазы — хандырылга. Бо тезазы-биле бистиң республикада кылдыын турар ажылдар хөй. Медицина хандырылгазында чедишкиннер, магазиннерде болгаш ниитиниң чөмненилгезинде ажылдакчыларның кижизиг мөзүзү, чонның чагыглары-биле холбашкан черлерде бурунгаар базымнар бистиң сеткилвисти өөртүр. Ындыг чедишкиннерниң дугайында «Шынныг» хөй санныг авторлары солунга бижип, боттарының сетиил хамыышкынын илергейлеп турар.

Ындыг-даа болза, сагыштыг карангыладып, сеткил-хөөннү базып, бадырып көөр чагаалар тургулаар. Оларны аналиэтеп, сайгарып көөрге, кайы-бир ажылдакчының бодунуң даамган ижинге харыысалга чок чоруундан, азы кандыг-бир кижиниң ак сеткилдиг эвезинден, чүвеин тоол кербезинден ол хомудалдар тыптып келген болур. Аңаа чижек кылдыр Кызыл хоорайның чурттакчызы А. Шаравиниң чагаазын көрээликер. Чоокта чаа ол Кызылда автовокзалдың буфединден газтыг суг садып алгаш, ону божуткан соонда дедир дужаарга, буфет ажылдакчызы хүлээп албаан, хейүнге чылдагаанналаан. А. Шаравин оларны буфеттен алганын шынзыдып, аңаа тура-ла садыгжы-биле маргылдаа үндүрген. Борта бирги эзлиегде ниитиниң чемненилгезинде будүрүлгезиниң ол ажылдакчызы буруулуг.

Кызылдың № 3 чурттал-ажыглал участогунга хамаарыжыр Заречная күдүмчүзүнде бажыңның балконунуң бир тезазы бүстүп дүшкенин ол-ла автор бижээн. Ук чагаанның изи-биле редакция участоктуң ажылдакчылары-биле харылзашкан, чурттакчыларга озалаар редакциняже бижил, ынчалзажок ыдыг четпестерни чайладырын дилеп турары-даа чөп. Аңаа хамаарыштыр чижектерден көрээликер.

Чаа Чаа-Хөл суурнуң чурттакчызы **З. Маады** «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязының ук суурда магазиннеринде калбак хереглелдин барааннарының ассортиментизининң кызыызым, чонның негелдезин бүрүн хандырып шыдавайн турарын бижээн. Ол кооперациянның четпес ажылынга хамаарыштыр мурнунда-даа чагаалар көөп турган, хемчег алырын Улуг-Хем райкүүскомундан, ажылчын кооперациязының баштаар черинден редакция дилеп келген. Мынчага түңнел чок болуп турарындан ол чагаа келген.

Чунар-бажың. Ылаңгыя көдээ чонның арыг-шевер, культурлуг амыдыралынга оон ужур-дузазы аажок улуг. Күш-ажылчы неделяның төнчүзүнде ишчилер чунар-бажыңнап алыры чер бүрүде чөнчүл болуп бөр чыдар. Ынчалза-даа база-ла ийи-чеңгис харылсалга чок кижилериң үржүүндан амыдырал хандырылгазының ол чүгүла чери чонның негелдезин хандырып шыдавайн баар чоруктар бар. Оон бадыткалы — редакцияның папказында ийи чагаа. Биразын Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозтан келген. Оон автору — **Х. Кара-оол.** «Даштындан көөрге, менган ак чугайлыг, бедик-чагаай бо чунар-бажыңывыс орта ажылдаавастаан — деп, автор бижип турар.—Оон чылдагаанны чүдеп? Кышкыдаа, чайгы-даа үеде одаар чүүлүн аңаа чедир дүжүрүп албазының изин суг эвээш, «камналгалыгга келир, чамдыкта суг хирлиг-даа болур». «Кае-Хемде «Ленинчи оруң» совхозтуң төөүнде чунар-бажың 1984 чылдан бээр шуут ажылдаавастаан деп, **А. Хомушну** аңаа улашкан. Чүнүп алыр дээн кижилер чок болза, район төөү кирер, азы Кызыл баар. Кажан суурувусче чунар-бажыңга чунар үлүс боор бис?». Ол-даа чөп айтырыг. Үстүнде ажыл-агыйларның удуртукчулары чонның бо негелдезин хандыр өөренип көөр ужурлуг.

Бистиң республиканың чурттакчыларының социал амыдыралының хөгжүлдезинге газ улуг рольду ойнаары чугаажок. Хоорайларның-даа, суурларның-даа чурттакчыларынга ол дыка эптиг. Ынчалза-даа оон хандырылгазында үзүктелиишкиннер болганчок таваржыр, оон уламыдан чурттакчылар аъш-чем хайындырар аргазын оксүнүп турар. Ылаңгыя Кызыл хоорайда газ хандырылгазында үзүктелиишкиннер хөй. Ол дугайында бижикки **Ч. Донган** редакциягa дыңнаткан. Хоорайны газ-биле хандырар черже чагыг киирерге, катап-катап долгаттырарын, чагыгны үлүзөп алзээ, 6—10 хонгаңда күүседирин ол хомудап бижээн. Ынча ук дургузунда аг-буле аъш-чемнин кава хайындырып чиирил? Республиканың «Тыва газ» эргелелиниң удуртукчулары, оон будүрүлгелериниң ажылданчылары ол дугайын кичээнгейге ап, чурттакчыларның байдалын өөренип көрзе чогуур.

Хандырылга будүрүлгелеринге хамаарыштыр хомудалдар оон-дээ хөй. Оларның шуптузун мөңгө санап, түңнээри берге. Кызылдың телеграф-телефон станциязының ажылын безин «өрээлиг-ер. Өске хоорай, суур-биле чугаалажыр дээш «Дургень»-дээ, ынаа-дээ чагыг кылып каарга, ийи-үш шаг маңадыр ийикпе, шуут бербейн баргылаар таварыгалар кайы хөй. Ол-ла будүрүлгениң үреллеп телефон септээр албанында базала мактанчыг чүве чок. Чаңгыс үреллеп номер дээш чеже-дээ долгаарга ужурун безин билбес болгулаар чоруктар бар.

Бо бүгү четпестер харыысалга чок чоруктан үнүп турар дээрзин база катап чугаалаза артык эвес. Бир эвес, кижи бүрүзү бодунуң хамаарышкан участогунга ак сеткилдиг ажылдап, ээ-харыысалгазын хамызы-биле медереп билип турган болза, үстүнде чижектерде киргеп хомудалдарның турбазы чугаажок. Хамың ужур—харыысалгада, биргээр чугаалаарга, хамаарышкан нэн дээш сеткилээйүп чоруур болза, ынчан ажыл-херек будүнгүр болур дээрзи моон-на илдең-дир.

Д. ЧЫДЫМ.

СИОНИЗМНИ БУРУУДАДЫП ТУРАР

Делегей сионизминиң кембуруулуг ажыл-чорудулгазының дугайын коргүзүп турар фактылар, хереченилер чугаалары, төөгү документилери «Ак номда» киргеп. Ону совет хөй-ниитиниң антисионизмни комитединден совет юристер ассоциациязы-биле кадыг белеткээн, «Юридическая литература» ном үндүрер чер парлаан.

Номда чыгдынган документилер делегей сионизминиң ССРЭ-ге удур үргедикчи үүлгедиглериниң системазын сойгалап турар. «Делегей конгресстерни», «бүгү делегей конференцияларын», «эртем симпозиумнарын» деп хөөредип адаам сионизм чыыштерге Совет Эвилелин сионизмниң «бир дугаар» дайзыны деп ажыыл-биле чарлап турар деп, номнуң тургузукчулары демделээн. Империализмниң эң-не агрессчи бөлүктериниң коммунизмге удур «ыдыктыг дайынының» сорулгаларынга бараан болуп турар сионизм «литератураның» үжүр-үтказын номда көргүскен. Ындыг «литератураның» сионизм төптер бистиң чурттувусче чажыды-биле чорударын оралдажып келген. Сионизм чөнгээлекчилер болгаш оларның өөзэржикчилери кандыг аргаларны ажыглап турарын көргүзүп турар документилер база парлаттынган. Сионизм эмиссарларга берген айтышкынныр, маршрут хуудустары, оларның үргедикчи ажылын көргүскен фото-чуруктар үк номда база киргеп.

Боттарының «четкизинче» кижилер элээдирде сионистерниң ажыглап турарын документилер хереченилеп турар. Чижээ, мега «ыйгыртыышкыннер чорудары, идеологтуг элээдиишкинге алыспаан кижилерни мүгүлдээр сорулгалыг чагаалер бижиири, посылкалар чорудары дээш ышкаш. Сионистер кижилерниң ажыг-шүжүүн ажыглап алгаш, оларны Израильче чоруур кылдыр албадаарын кызып турар, ол дугайында хереченилерни чугаалаарын база номда киирген. Совет хамаатылларны чурттан үндүрүп алыр талазы-биле ажылды сионистерниң четкизинге» кире берген кижилерден хайгыыл медээлерин алыр күзел-биле база холбап турар.

Совет хамаатылар чоруун кижилерни АКШ-ка бөйысаарын Пентагонның акшазы-биле чорудуп турарын болгаш ол хайгыыл медээзи чыырынга ажыглаттынып турарын ТРЭ-ге чогаеттынган кижилер элээдир дугайында айтышкынның мөра тыттырган чуруу чигзиниг чок хереченилер турар. «Ак номнуң» материалдары АКШтың болгаш өске-дээ барын чурттарның тускай албан черлери-биле сионистерниң шуут дорт кадыг ажылдап турарын бадыткаан.

Кижиниң эргелери дээш демиселчилер бис дээр сионистерниң ёзулуг сорулгаларын ном сойгалап турар. Совет еврейлерни «кызып-кыйып» турар деп чүүл-бүрү хоозун чугаалар барын чүкте чоруп турар, оларны чуртун сеткан идеегеттерниң дузазы-биле чогаадып турар, ол дугайын номнуң «Дөштыкыга таварыштырган хоозун чугаа» деп эгеден номчукчу билип ап болуур. Кем-херек үүлгеткени дээш совет судка чөптүү-биле шиттирген кижилерни «узелбодалы дээш хоругдатканнар» деп көргүзерни оралдажып, сионистер оларны «камгалаары-биле» шимээнниг антисоветчи кампаниялырны кылып турарын фактылар хөрлээр арга чок кылдыр шынзыдып турар.

Совет Эвилелиниң иштики херектеринче Вашингтонның албан кижилериниң шуут холгаарларын оралдажып турарының дугайында, хоп-нүүлдүм болгаш мегелээшкиннерниң сионисчи кампаниялырын АКШ-тың администрациязының идепкейлиг киржип турарының дугайында документилерни база номда киирген.

«Ак нома» дээрге хөй-хөй кижилерниң салым-хуузун халапка таварыштырган сионизмге бурууддадыышкын-дыр. Израильдың чагырыкчыларының ундурген дайыннарынга израиль солдарның алдер чок өлүмүн тыпканынга, он-он муң израиль чурттакчыларның және бодүүн арга-биле бөзин чурттаар арга чогунга, бодунуң бодал чогу-биле «ожа берген совет хамаатылар чоруваннарының «хостуг делегейниң» эң-не дүвүрге душкеннинге база-ла сионизм бурууяуг. Ол делегейде кижилерниң муңгарелтүргелдерининң дугайында хереченилер чугаалап турар, пат туреп-баксыраан хөй-хөй кижилерниң чагаалары, чугаалары айтып турар. «Совет Эвилелинге өг-бүлелиг, амырдыш, өөрүшкүлүг чурттап чоруун, оон хөп-хенертен чүүдээ чок артыкан ол чеңгис бот, үлгады берген херээжениниң ажыг-шүжүүн, карааның чаштарын ынаа көруп шыдаваспас болдуң» — бо дээрге «Ак номда» парлаттынган чагаалардың бирээзинден одуруглаар-дыр.

Сөөлгү хөй-ниитиниң сионизмни сойгалаары-биле кылып турар ажылын көргүскен материалдарны бир болүк кылдыр киирген. Оларның ерээзинде антисионисчи комитеттиң организастааны парлалга конференцияларынга чугаалар болгаш фактылар бар. Олар сионизмниң «канниг практиказын болгаш оон реакцылыг будүүшүн бадыткадыг болгаш бүзүреникиг кылдыр сойгалап турар. Совет улус сионисчи чөнгээлекчилерге ширини харыыны барып келген. Совет хөй-ниитиниң антисионисчи комитединге Ворошиловградтан келген чагаада «Бис сионистерни көөр хөннүүс чок, бис пролетарскы интернационализмге дээш туржуп турар бис» дээ бижээн.

«Ак номнуң» кандыг-даа номчукчу сонуургаар, ол делегей сионизминиң гуманныг эвезинен, кем-бурууяуунуң барымдаалары-биле танышкар аргалыг.

(СЭТА).

Кичээнгейге алыңар: мурнакчы дуржулга-дыр

КИЖИНИҢ ЧУРТТААР БАЖЫҢЫ

Экономиканы бүгү талалыг кадурер, ооң интенсификациязын дүргедедир талазы-биле партияның болгаш чонуң алган дорт база дидим угланыышкыны, ооң түңнеянде бистиң амыдырал-чурттал-гавысты шапкын эккиждери хей янзы түүлдерден тургустунар. Оларның бирээзи — кол түүл болбушаан, хамыктың эгези болуп келген болгаш болуп-даа турар. Ол дээрге бистиң чурттаар бажыңывыс: ол делгем, чыгыг, чырык, таарымчалыг болган тудум, кижиниң сагыыш-сеткили ээрүшкүлүг, күш-ажылчы тураскоруу бедик болур. Бир эвес бажыңда сава долу, амыдырал четчир болза, сагыш чиик, хол туттунгур. Ынчангаш чурттаар бажың дээрге хамыктың эгези, аас-кежиктиг күзелдерниң, күш-ажылчы соруктуң үнер дозу ол.

Бис дыка хөйүү, делегейде кымдан-даа хөйүү тудуп турарывыс билдингир. Ынчалзажок чурттаар бажың айтырыы —ам-даа долу шиитпиргеттинмээн айтырыгларның биржээн. Аныяк ег-бүлелер дораан-ла бажың албайн тударары чажыт эвес, а башың алган кижилер сеттелгеден эгелээри хөөвар эвес, тудуг ажылдарының шынары негелдеге дүүшпейн турары ол.

Даштыкы чурттарда чүгле ийи-чаңгыс бажыңны эвес, а бүдүн хоорай чыгыы чурттала-рга черлерин тударының чамдык эки дуржулгазын база өөреним көөрү маңаа хамаарыштыр артык эвес апарган. Ооң чижээнге бистиң чурту-вуста фини тудугжуларның совет өөнүктери-биле кады тутканы Костамукша — совет болгаш фини тудугжуларның төрүнүн эки кады ажылдажылгазының түңнелин хере-ниелеп турар.

Совет Эвилелиниң девис-кээриниң соңгу кезээнге үлет-пур болгаш чурттала тудуунга бистиң тудугжуларывыстың салыышкынын бичии-дээ куду баспайн, бис улам калбак, камналга болгаш эске-дээ талаларыы-биле ажыктыг ыяш бажың тудуунуң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайында бодалдарывысты маңаа илередирин күзеп тур бис деп, «Энсо-Гутцейт» акционер нииттилелиниң ССРЭ-де төлээлелгезиниң баштыңы дээрги Пентти Райвио болгаш ооң оралакчызы дээрги Ристо Няппи чугаалаадылар.

Финляндияның бойдус бай-далдары ССРЭ-ниң Европа ке-зээнин соңгу талазынга, Си-бирьге болгаш Ыракы Чөөн чүкке дөмей. Дөртен хире чыл бурунгаар поляр куржаа-ның чоогунга девискээрлерге тудуглар эгелээш, ындыг чер-лерге ыяштан эки тудуг ма-териалы тывыпбас деп чүвеге бүзүрээн бис.

Ооң мурнунда ыяш тудуг-лар оттан «коргар» турду. Ам тускай химиктиг бүдүмелдерни сиңирип каарының өчүшь-биле ол берге ажып эрттинген. Демир-бетон кылыглар изигге, соокка херлип, шей-лүп турар таварылгаларда, ыяш бичии-даа эскерликшкин чок артар. Ооң мурнунда ыяштың чурт-кымыскаяк үттеп, бактериялар иридип — дүр-гем баксыралып турган болгай. Химия ол шаттараазынна-рны база оруктан чайлат-кан (бистө болза бо талазы-биле «Кемира» фирманың специалистериниң ачы-хөлүү язазы үлүг). Ам ыяш бажың-нар чүс ажыг-даа чыл кыры-вас!

Чылыг энергиязының кам-налгазы кайы хирел? Даш ба-жың дээрге чылыгны эки кам-навас чыгыы: чылыгның ба-рык 20 хуузу ханалар өттүр дашкаар үнүп турар. А ыяш болза, бичии-даа чылыг ес-кээр дамчыптас. Бир эвес ыяш бажыңга электрилиг ка-мининь, орус суугуну салып алгаш, бажыңның ханаларын, дээвирин камгалап саазын-биле «шугпап» алыр болза, чылыг шуут кайнаар-даа бар-бас. Чылыдылга радиаторуңун артында кылагар ама демир суп каар болза, чылыг хере-ллерди шуптузу дедир бажың иштинче хереллерди-нир.

Ол бүгүнүң болгаш Соңгу чүкке тудугнуң чаа еске-дээ үүлдериниң дугайын бистиң фирманың специалистери со-вет өөнүктерине доктаамал чугаалап берип, арга-дуржул-газын Совет Эвилелиниң аңгы-өңгү хоорайларынга эртип ту-рар темалыг симпозиумнарга, делегелгелерге солчуп турар. Ол бүгүнү видеофильмнер, макеттер, шыйгларга-биле кескү кылдыр кылып турар. Чаагай арга-сүмени эң-найы-рааддыг өөрү-биле солчуру кезээде өөрүнчүг, бисте ын-дыг эрге бар-дээ боор деп бодаар бис: «Энсо-Гутцейт» ыяш бажыңнарны будуреринең болгаш тудуп тургузарының талазы-биле Финляндияда бирги черни эзелеп турар.

Ыяш бажыңнарны аргадан сөөртүп эккелген чүдуктар-дан хирээ, балды дузазы-бил-ле чонуп кылып, тудуп турган үе эрткен деп олар түңне-пинде чугааладылар. Блок-кезектер техниказы бисте бы-жыт туруштуг апарган: хана болгаш дээвирр панельдери, соңга болгаш эжик блоктары завод цеттериндең шуут бе-леп «дайынчыз» байдалга үнүп турар. Олардан коттедж ба-жыңны үш кижилиг бригада 6—8 шак иштинде эттей шаптар. Тааржыткыраар, немей кылыр ажып шуут чок болур. Ынчангаш күш-ажылдың бү-дүрүкчүлүү бедик, шынары тергиин, чарыгдалдар хөлчок төөлүш.

База бир-омзагай чүүл—даш-тыкы болгаш иштинки хана-панельдериң хемчээли 12 метр узун чедип болур, а ол дээрге үүтле чурттала бажы-ңын эвес, а спорт залын, цех-ти, мастерскааяны, столоваяны, магазинни эттеп алтар арга-ны бээр.

Уренгой-Ужгород газ дам-чыдылгазының ажылдакчылары «Энсо-Гутцейттиң» бергени 120 муң дөрбелнин метр «конструкцияларындан кылган суурларында чурттап турар. Оларның бажыңнарында чы-ыг, чырык, байырымныг. Фини ыяш бажың тудуунуң дуржулгазын ханы өөренниксеп турарлар сонуургап турар өйтырыгларын бүгү-эвилелдиң «Экспортаес» даштыкы садыг каттыжыылышкынындан (Москва, Смоленск шөлү, 32/34) азы шуут дорту-биле «Энсо-Гутцейт» акционер нииттилелиниң доктаамал төлээлелге чери-ден (Москва, Покровский бульвары, 4/17) билип ап бо-лур.

С. БРАТУХИН.

Москва.

СОРУК КИРГЕН ИШЧИЛЕР

Чөөн-Хемчиктө СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң төөү Хайыракан суурда Лиимма Дамба-Даржаага удуртукан херээ-женнер чөвүлеп суурнуң херээжен чонун ажыл-ишче эки хаарап тудуп, оларның ор-гузунга политиктиг болгаш культура-мас-салыг ажылдарны эки организастап кел-геп.

Олар бо хүннерде ниитйиңң малынга чем белетиээрнинге идепкейлиг киржип гурарлар. Дөргүн сүт-бараан ферма-зында саанчыларның ажыыл-көжин мурнак-чы саанчызы, Тыва АССР-ниң Үзэдэ Сове-дииниң депутады, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү А. С.-Б. Монгуш удуртуп турар. Ол ферма 50 ажыг тонна сигеннин сараат-гаан. Ферманың ажыыл-ишчилери бо чылда сүт дужаар планын күүседир дээш соруп «ирнишкинниг ажылдап турар.

Ол суурнуң херээжен чурттакчыларын-дан чүс ажыг көжи мал чемнерииниң бе-летнелинде киржип турар. Сүге Карасал, Чечен Кыргыс оларның удуртукан зве-нолары 15-15 тонна сигеннин белетиээн. Коммунистер О. Ховаалыг, Р. Монгуш олар мал чемнерни белетиээш, хүүээжегеннин ажыр кыягаш, мактаады алган.

Хайыракан суурда херээженнер чөвүлеп-ниң кудумчулар айыы-биле чон ортузунга ажылды чорудуп, суур чаагайжыдылгазынга база идепкейлиг киржип, олар бүгү кор-гузуглер-биле эки түңнелдерни чедип ап келгеп. Ол бүгү чеднишкинниерн дээш, республиканың херээженнер чөвүлеелдерин-ниң ортузунда налбарган соцмаянстиг ча-рышка бирги черде болуп, хүндүлел би-жиик-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчиктө Хайыракан суурнуң мурнакчы ажыл-ишчи херээжен-нери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чылдар болгаш кижилер

ООҢ НАМДАРЫ-ДЫР

ШОМИССАРЫВЫС байыскы-лаң ординаржызы-биле аъттарлыг бо хап кел чор-лар. Ол арагында фашист са-молёт шала ийлендир ажок чавыс үзүп келгеш, оларны бооп-ла эгелээн, аъттарын са-лыпкаш, оңгар иштинге чы-дыпкаш боттары ажырбаан-нар. Комиссар ончуг дүрген тура халаап, демги бажыңче маңнап четкеш:

— Самолёт катап келгеш, бомба октаар чадаваас, моон дораам үнүмер—деп, солдат-тарны дужаагаи. Оларның хей нуруузу оон үнүп четтигипкен. Самолёт катап келгеш, бом-балаанындан бажың үүрмек-телип чаштай берген. Чоо-гунга турганнардан өлгеннер-дээ, балыгланганнар-даа хей. Ынчан комиссарывыс ажок аар балыглангаи. Ону ийи ки-жи «юдүрүп алгаш бар чор-лар, а Удумбора оон-даа ар-тык бергедээн. Поварлар Би-че-оол биле Чудурукпай база балыглаигап. Эң бергедээн кижилерни кырында саваи салган тергеге салгаш, аът-биле сөөртүп чорупкан. А мен ында сыңмадым. Удумбо-ра орукка-ла елген дээр чо-раан. Санитарлар мээң ба-лыгланган черимни тускай хе-рексел-биле дүй кырбалап каан.

Дыка-ла бажсырап келдим. Шериг-медицина кезээ турар черни дилеп чорупгум. Кежээ орайтаан. Мырыңай берге-дээш, суур кыдыында бажың-га келгеш, эжини сокгаарым-га, арай боорда ажыгты. Чү-дулгелиг тараачым ег-бүле ке-вноаиг, сегел салдыг, купшу-гур сынныг ашак бургапга тейлээн тур. Мээң келгенимге, олар дүвүрексей берген. Канчаарым ол чүве ийик. Ап чорааным гранатаны, тулчуушкүн шөлүнден тып алганым хол боозун столга салгаш олур мен. Бир өрээлден аныяк ыыс үнүп келгеш, менче сезиктии кончуг иергүлей-дир. «Фриц, фриц» деп сес-тер чугаалаш, еске бир хаалгаже айыпты.

Хол боозун адарынга бе-леткээш, кончуг оожум тур-гаш, эжиктиң чарык черинден бакылай бээримге, та чүзүм кылып олурган фашистер чү-ве ийик, үш кижи олур. Оларның эң улуу столда би-життинген, еске ийиэи аппа-ратта бир-ле чүве дамчыткан олурлар. Баштыңын чазыг чокка бооладым. Дараазым-даазы турул олурда адарым-га, шоюжа барып дүштү, в үшкүзүн база-ла чер алыспа-дым. Ашаи оларны үндүр сөөртүп каапкан соонда, под-валды ажыдыптарга, хей ажыг-га ооң үнүп келген. Фа-шистерден корткаш олар аңаа хооргадап чыткан хире.

Бажыңның эзлери мени чем-гергеш, суг изиткеш, хевимде чыпшынган хей ханнь чуп, аштап бергеннер. Өттүр ат-тырган хөрээмнин, майлымда сирр кырында балыгның аврыры дендик, шуут-ла тыяыш бечыдаар. Аңаа удуп хондум. Эртен бажың ээзи гергелиг аътка олуртказш, кы-рында кызыя туктут бажыңга апларып каам. Аңаа ийи-чаң-гыс тыва сестер безин чугаа-лагылаар «азаг офицер мен» түлээп алган.

— Санитар-медицина кө-рээнге «анчап чедерил?— деп айтырарымга, ол ону шуут-ле чуруп берген. Ону ёзугаар диилеп чораап, чедип кээрим-ге, кырган генерал эмчи мээң олур чедип, ажок бергедеп чоруурумну дораан экерип каан. Майгын— палатага чыт-тырташ, эмнеп эгелээн. Балыг хөректиң иштинге дестелип, мөөңнелген ханны, сарыг суг-ну тускай херексел-биле үн-дүр сордуруп эгелээн. Аа-рышкылыын чүге деңнээр боор. Ынчалзажок кол чүве өлүмну тиилел үнгенним ол. Балыглангаи еске хей эш-керби-ле «кады удаваанда мени Роэмода госпитальче чорудупкан. Аңаа кээримге, чамдык эки турачы өөрүм база бар болду. Ур эмнеткеш, сегээш дайынчы өөрүм-биле кады төрээн Тывамга ээп келдим».

МАҢАА мындыг үүлдү не-меп каалы. Баян-Баян-оол-ович дайын чылдарында тулчуушкүн шөлүнге-даа, тай-быи үеде күш-ажылга-даа гвардейжи адын каза-даа сыкпаан. Шериг албанындан халаашкаш, Таңдының сан кил-дизиниң инспекторунга, Че-дерге эң башгай тургустунган «олгозтуң үндезилекчилерни-ң бирээзи болуп, ооң бухгалтерингге, бригадирингге дээш ажылдаваан-на чери чок. А пенсиялап үнгүже чедир сөөлгү 24 чылда Чедер хөвүзүнга трактор-биле чер андырып, чонның кежин — алдын тараанң өстүрүүн келген. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунгуның эрткен маадырлыг оруу, бүдүрген үүлезин халас барбаан. Ону Ада-чурт дайыны орденниң ийнги чер-гези болгаш он хире дайынчы медальдар база «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чо-руу дээш» деп медаль-биле шаңнап демдегээн.

Дайын чылдарында аар ба-лыгланган черлериниң сорбу-лары кырып кээрге, ам-даа сергип аарыышаан, ынчалза-жок Каа-Хем суурда Тыва эки турачылар деп кудумчуда чаа-гайжыды түттүнган башында бодунуң хей ажы-төлүнге, аныяк-өскенге үлегер-чижек болуп чурттап олурар.

С. ШОЙГУ.
журналист.

Моол чогаалчы Д. НАЦАГДОРЖ.

ӨӨРЕНИР ДЭЭШ АЪТТАНЫПТЫК

Ыраа чуртче өөренир дээш аъттаныптың,
Ыржым хөвү терек оъду, эрги өглер.
Хайыралыг төрээн чурттуң үдеп туру —
Хары черниң салгынынга додугар сен.
Чус-чус даглар, муң-муң хемнер соонда
арткан,
Чүү-даа чүве сонуургаичыг, элдепсинчиг.
Аалчылар бажыңының соңгазындан
Арбын чонуңу хайымынче көрүп ор сен.
Могаг шылаан үттүпкаштың өске дылга
Бодалдарың, күзелдерүң илередип.
Мерген үгаан чеднишкинниң биянп алыр
Берге, үлүг сорулганың оруунда сен.
Кырында хей сылдыс чаймаан сернин
кежээ
Кылган ижиң үре-түңүн санап көөр сен.
Эргим төрээн чуртувуска белек кылдыр
Кылган ижиң үре-түңүн санап көөр сен.

* * *

Кара бөртүүг аныяк кыс
Каас-чараш—магаданчыг.
Калчаң баштыг ирейниңг
Кажарыгга адаарган дам.
Моол дылдан очулдурган К. БИЧЕЛДЕЙ.

КИЖИ ТӨЛҮ ОНЗА ЧАРАШ

Өртемчейин
Аңдара-даа бодаарымга.
Өгүү долган
Ажы-төлүм мөңээ чараш.

Карақгыда
Кажарақнаан шолбан ышнаш.
Каттыракнаан
Карактары эргим чараш.

Чылыг хүн дег
Кижи хөңүүн сергедиптер.
Чырык черде
Кижи төлү үран чараш.

С. АРТЫНА.

ЭМНЭЭШКИННИ БОЛГАШ ПРОФИЛАКТИКАНЫ ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭР

Медицинага күш-ажылды организастаарын эртемге үндезилээри дээрге, чүүл-даа мурнунда эмнээшкинниң болгаш профилактиканың ажыл-чорудулгазын улам үре-түңнелдиг болдурары-дыр. Медицинаның күш-ажылы деонтологиянын болгаш эстетиканың дүрүмнеринге дүүшкен турар ужуруу. Тыва АССР-ниң эмнелге-профилактика албанының 907 эмчизи чурттуң хоорайларында боттарының билиин бедиткеш келген. Шак ындыг съездилерге, конференцияларга болгаш семинарларга 160 кижи киришкен. Ортумак медицина ажылдакчыларындан 500 кижи республиканың баазазынга боттарының билиин делгемчиндип, холушкан мергежилди чедип алган. Эмнелге-профилактика албан черлеринде «Эң эки эмчи сестразы», «Эң эки санитарка», «Поликлиниканың эң эки кабинеди», «Кадыкшылдың эң эки пунктузу», «Эң эки терапевт участогу» деп конкурстарны доктаамал эрттирип, ындыг аттарны тып-сып келген.

Медицина ажылдакчыларынга эртем-шинчилел институттары практиктиг биче эвес дузаны көргүзүп келген. Чижээлээрге, Иркутск хоорайда Бүгү-эвилелдиң кезер төп эртем Сибирь филиалы эрткен чылын Тыва АССР-ге чүрекдамыр аварыындан ааран улуска шинчилге чоруткан. Бүгү-эвилелдиң кардиология төвүнүң Томскиде Сибирь филиалының ажылдакчылары Эрзин, Таңды районнарның малчыннарынга артерия ханының базылашкыны улуг кижилерге шинчилге эрттирип турар.

Кадык камгалалынга эртемниң чедишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы нептередирин практикалап келген. Чүгле эрткен чылын безин эмнээрниң болгаш диагностиканың 20 ажыг төрээ эргаметодун нептереткен. Республика чурттакчыларынга диспансеризация» ажылы массалыы-биле чоруп турар. Радионзотоптуг диагностика кылыры болгаш чаа методбиле эмнээри республиканың онкология диспансеринде нептереп эгелээн. Туберкулёз диспансеринде аарыг улус эмнээр гамма-терапевтиг Агат аппарадын ажыглап турар. Моон уламындан аарыг кижилерни республикадан дашкаар. эмнедип чорудары кызырылган.

Республиканың туберкулёз эмнелгезинде чаартыкчы саналдарны нептередир талазы-биле эвээш эвес ажыл чоруп келген. Ооң бир кескү херечизи — туберкулёзка удур диспансерниң эмнелгези биле туберкулёз санаторийниң аразында рентгент-архивиниң солчулгазы чугула кичээнгейни алган. Бо бүгү рентген плёнказының реактивтим камналгазынга дузалыг. Рентгем лаборантыларының ажыл шагы 9 хуу кызырылган.

Кызылда бөөдүлгә бажыңында электрокардиография кабинеди болгаш физиокабинет ажылдап турар. Медицина ажылдакчылары реанимация (тыныш үзүлгенде, ткаңнар амыглыг турар үеде организмни диргизери) аргазын өөренип алган. Барыын-Хемчиктиң поликлиника эмнелгезинде функционалдыг диагностика, куш-культура, суг-биле эмнээрниң кабинеттерин ажыктылаан. Республика поликлиниказында уруглар эмнелгезинде кадык болгаш аварыг кижилерни учётка алырының ийи профилактика кабинеди ажылдап турар. Дүргем дуза чедирериниң комплект шкафтарын дериринең ажылдары уламчылавышаан. Ол шкафтарга эргежок чугула эмнер шыгжагга турар.

Куш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының бир кол аргазы — төпчүдүлге. Амгы үеде 20 ажыг хире эмнелге-профилактика албан черлери ажылдаар аргазы чоя эпарганының бижиин төпчүдүлге аргазы-биле кылып турар. Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда төпчүттүкен диспансер албаның турускан. Кызыл хоорайда республикаңың эмнелге албан черлеринде кежүп чоруур процедура чери бар. Дыка хей эмнелгелерде шприц стерилизастаар төпчүдүлгени тургузуп, эң күштүг терапияның палаталарын дээрээн.

Куш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының кол угланышкыны — техниктиг харылзааны нептередири. Бо байдал кабинеттерде эмнилерниң регистратура, лаборатория, рентген кабинеттери-биле харылзажырыга онза дузалыг. Сөөлгү үеде хей бижимел ажылдардан үштүнары-биле диктофоннарның бижик машиналарының дузазы-биле эмчи документилерин кылырын практикалап турар. Бо дуржулганы республиканың психиатрия эмнелгезинде, Чаа-Хөл, Бай-Тайга, Хову-Аксы эмнелгелеринде ажылдап эгелээн. Чамдык эмнелге албан черлерин ун болгаш чырык медээзи-биле хандырган. Кадык камгалалында үстүнде айыттынган практиканы нептереткени медицина ажылдакчыларының ажылы ээзэн үре-түңнелдиг болурунга дузалап турар.

Г. ПРОКУДИНА,
республикада Санитар чыдыышкын бажыңының кол эмчизи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 —«Зарядкаже чыскаалыңар!». 8.55 — Шахтёрлар хүнүнге. «Хозяева рудной горы», «Уголь и бронза Михаила Чиаа». Док. фильмнер. 9.40 — «Спортлотонуң» 34-ку тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мең». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35— Кедээниң ыдыктеринге дамчыдылга. 13.35 —«Музыкалыг киноз». 14.05 — «Авн-чорукчулар клуузу. 15.05 — «Парусса». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.10 — Бөгүн— Шахтёрлар хүнү. 16.50 —Шахтёрлар хүнүнге. Концерт. 17.40 —«Сказки для больших и маленьких». Мультфильм. 18.00— Делегей панорамазы. 18.45 — П. И. Чайковскийниң бүгү симфонияларының. № 4 симфония. ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Светлановтуң удуртулгазы-биле Күрүненик симфоникиктиг үлегерлиг оркестри күүседир. 19.45 — Москва. 1985 чылдың август 3. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын хаттаныңың дугайында репортаж. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Эки, өөнүк!». Роза Рымбаевананың болгаш Орлин Горановтуң киржилгези-биле Казах болгаш Болгар телезидениинең музыкалыг программазы. 22.30—22.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже чыскаалыңар?. 8.15 —Чурук бүрүзүнде —күн. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Кадзэниң архитектуразы. 10.00 — «Мелодии Вангча». Док. телефильм. 10.15 — И. Брамстың чогаалдарындан концерт. 11.05 —«В начале марта». Док. телефильм. 11.30 — «Дириг амытаннар амыдыралыз». 12.35 — «Байырлыг чай». Школачыларга концерт. Литва ССР-ниң улустуң артизи Г. Кувакайте ырлаар. 13.35 —«Кымның күдүмчузунда байырлалыл?». 14.25 —«Ракушка», «Пляж и Плиз», «Три медведя». «Лесное приключение». Мультфильмнер. 15.00 —«Эне үзүн хүнэ». «Чылдың үелериз» деп бөлүктен музыкалыг эстрада дамчыдылга. 16.05 — Тайбың болгаш аныяктар. 16.40 —«Д' Артаньян и три мушкетёра». Үш сериалыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 17.50 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга. 18.10 — Ленинчи шаңналдарының ээүреаттары — шылгараңгай совет композиторлар. Д. Кабалевский — «Төрээн чер дугайында». Уруглар хорунга болгаш симфониктиг оркестрге кантата. 18.45 — Сугныжка спортунуң талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 19.15 — «Давай подумаем». Док. телефильм. 19.40 —А. Сирвиниң болгаш С. Разманиновтуң фортепиамога чогаалдары. РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Берзон күүседир. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «В лесной чаше». 1-ги кезээ. 20.15—«Өөнүктерниң ары-шырайы». 21.00 — «Ут». 21.35—23.10 —«Куда он денется». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 —Футбол телыыбыры. 9.25 — Уран үүлдер мастерлериниң концерти. 10.40 — «Последний дюйм». Уран-чечен фильм. 12.05 — 12.10—Совгу медээлер. Чапсар соонда. 14.15 — Совгу медээлер. 14.35 — «Сибирьге болгаш Ыракы Чөөн чүкке». Документалдыг фильмнер. 15.05 — Авам школазы. 15.35 —«Ну, погоди» деп мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 14-ку үндүрүлгези. 15.45 — «Казах улустуң «Отрар сазы» деп аас чогаал оркестриниң концерти. 16.20 — «Тимиленнилер». Гвардейжи 2-ги танк армиязының хоочунмарының ужуражыышкыны. 17.35 —«Харыылаңар, гормистер!». 18.05 — «Челээш» деп мультфильм. 18.15 — Совет судно тудуунуң 60 чылы. ССРЭ-ниң судно тудуунуң үлетүрүнүң министри И. С. Белоусовтуң чугаазы. 18.30 — Концерт. Эмилия Москвитина киржип. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Волгоград областың хөгжүмүшин театрының «Дөзиись оңнём» деп фильм-шоузунуң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе!». 21.30 —Футбол тайыгыры. 22.00 —В. Маяковский. Лирика. ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Басилашвили номчуур. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Элээдиглер ойнаар. Англияның болгаш Кыдат Улус Республиканың шилиндек «командалары киржир. Ийигги үе-чадазын Баку хоорайдан көргүзүп дамчыдар. 23.45 — В. Агапкиниң чогаалдарындан концерт. 00.00—00.45 —Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Элээдиглер ойнаар. ССРЭ-ниң болгаш Нигерияның шилиндек командалары.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Шынчы чорук». Документалдыг телефильм. 8.50 — А. Сазнин — «По закону совести». Теле-шин. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 11.40 — Мультфильмнер. 12.10 — «Эртем болгаш амыдырал». 12.40 — ССРЭ-ниң сүгге хөөнүвар спорт талазы-биле чемпионады. 13.25 —Орус чугаа. 13.55 — Чадаг-терге спортүүнүң талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдар. 14.25 — «Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мең!». 15.25 —15.30 — Совгу медээлер. Чапсар соонда. 18.00 —Совгу медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.50— «Спорт». Республиканың спортчу амыдыралы. 19.10 — Мультфильм. 19.15 — «Азия төвүү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Делегейде болуушкуннар тайыгыры». 21.00 —«Үе». 21.30—22.35 — «Рассмешите «поуна». Ийи сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

АГААР

Республикага шонар булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар, дыммирээшкин боон бокур. Барыын чүктен хаттың дүргеми 3—7 метр, дыммирээшкин үезинде 9—12 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 5—10, күндүс 19—24 градус чылыг болур.

Кызыңга шонар булуттаар, чаңс чагбас. Дүне агаарның температуразы 8—10, күндүс— 22—24 градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кэтн» 9.30, «Тихие воды глубоки» 11.30, 14.20, 17.10, «Вариант «Зомби» 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария Мирабелла» 9.20, 12.30, «Паруса моего детства» 10.50, 14.00, «Тревожное небо Испании» 15.30, «Тайна золотой горы» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: «Сквозь огонь» 13.00, «Тяжелая вода» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Милый друг» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: н/б: Киносборник 13.00, «Умеющий молчать» 14.30, 17.00 шактарда.

АВГУСТ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Тайная прогулка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, 14.00, «На горе стоит гора» 11.00, 12.30, 15.30, «Тихие воды глубоки» (2 сериялыг) 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК» «Человеческий фактор» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың аъш-чем садыынга ажылдаары-биле кладовщиктер, садыгчылар, кассирер, экспедиторлар, магазинмер аштаар ажылчыннар, бүдүм хүнде арага шилдериниң хүлээп алыкчылары керек.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, Кызылдың аъш-чем садыы, телефон: 2-54-36.

Тыва АССР-ниң тарылзаанын будурүлгетехниктиг эргелеп электроарылзаа албан черлериниң инженерлерин, улуг бухгалтерни, кол бухгалтериинең инспектор-ревизорларын, бедик мергежилдиг машинисти (ай санында 25% шанчал төлээр) ажылга чалап турар.

Кварталдарның болгаш ылаштың төнчүзүнде шаңнал төлээр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 3. Тыва АССР-ниң харылзаанын будурулге-техниктиг эргелеп, кадолар киллизин, телефон: 2-48-12.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-35-3' харысалгалдыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, -21-47, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кежээ ажыл-агый киллизиниң корректорларның 2-27-41, бухгалтериинең 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3107.

Тыва АССР-киң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле хүртүе комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00630.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (12898) | 1985 чылдың август 27, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

КЫЗЫЛ. Тараа ажаардазы Тыва АССР-ниң төп кезээнин шөлдеринде эгелээн. Күзүн тараан кок-тараанын кезилдезин Танды болгаш Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында чоруда берген. Тараанын эмин эрттир шыгы ажылды марыдадып, комбайнерлер кылыр ажылын улгаттырып турар болгаш бир эвес Красноярск заводунуң «Енисей-1200» дээр чаа маркалыг агрегаттары эвес болза, механизаторларга ажыл ийи катап аар-берге болур ийик. Бо чылын хөвүдүг ол районнарның тараа ажаап алыр машиналары барык-ла үштүң бирээзинге чаартынган.

ОМСК. Омск областың колхозтарында болгаш совхозтарында күзүн тарыыр культураларның тарылгазы эгелээн. Интенсивтиг технология-биле тараа культураларының тарылгазын 300 мың гектар чедиргеп. Ол болза күзүн тарыыр шөлдерниң барык-ла чартыы болур. Делгем үүлүг шөлдерге кызыл-тасты болгаш кок-тарааны технологтуг оруктыг-биле тарыыры баш удур көрдүнген. Хөрзүнүү шинчип көргенин барымдаалап тургеш, бүгү тараа шөлүнге чемиштиг-дилгелерни чаштырган. Тараа чаштырылгазын бадыг классты трезиннери-биле чорудуп турар.

ТАШКЕНТ. Чуртта шыпба культуразының кол будурукчузу болур Ташкент областың ажыл-агыйларының шөлдеринче кенаф ажаар комбайннар ажылдап эгелей берген. Бо чылын кенафты болбаазырадып кылырының болгаш ажаарының бүгү ажылдарын доозуу-биле механизастаан. Тараа шөлдери эрги хевээр арткан-даа болза, оон ачызында тараа шөлдеринде ажылдап турарларының саны ийи катап эвээжээн. Дүжүт ажаалдазынга чедир мал чемнерин элбедир белеткээр сорулганы салган бо ажыл-агыйның ажыл-ишчилери Кызыл районнуң совхозтарының мурнакы одуруунче кирер дээш бир демниг, күженишкинниг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Шамбалыгда мал чемнерниң белеткелинде кызымак ажылдап турар тракторист Монгуш Борбак-оол. Чамында силос салыышкыны.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛДЫЙН ХУУСАА БЕТИНДЕ

Пассажирлер автобудурулгезинде Ю. И. Малышевке удуртkан комсомолчу-аныктарның чолаачылар бригадазы ста-хановчу шимчээшкинниң юбилейинге болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге утчуш-тур бедиткен түлээлгени алган. Чолаачылар соглээн сөзүгже ээ болуп, планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Беш чыл планын бригада дөрт чыл чедип айларда доозупкан. Күш-ажылдың будурукчулуг планга немей 9,5 хуу өскен. Беш чыл эгезинден тура 79 мың кывар-чаар чүүлдү. 14 дугуйну. ийи мың ажыг рубльдиң артык кезектерни чолаачылар хамнап алган.

Чээрби беш ажыгдеп тургустунган бо бригада он бирги беш чыл дургузунда орукка чаңгыс-даа озал-ондак болдурбайн ажылдаан. Бригада керээзи-биле ажылдап эгелээнден бээр, сагыыга-чүрүм бымыккан. Прогулдаар, озалдаар чорук мында шүүт чок. Чолаачы бүргүзүнүң бедик будурукчу-нуг ажылдаарынга социалистиг чарыш улуг идиглит болган. Шалыпты күш-ажылга киржикпээнинге коэффициентизин бе-рымдаалап төлеп турар болгаш ажыл бү-ргүзүнүң сонуургалы өскен, харыысалгазы бедээн. Хандырылга культуразын бедидер талазы-биле хемчеглер алдынган. Коллек-тив кежигүнниңерниң кызымак ажылы инни-тп коргузүгүлериниң экономиргиге салдарлыг болганы чугаажок.

Каа-Хем суур-биле арагында ыраа маршрутта быжыглаттынган автобустүң чо-паачылары амгы үеде он ийиги беш чыл-дың баштайгы чылының планын доозар четкен. Дыка хөй чолаачылар хууда беш чыл планын доосканш, келир чылдың дөлен-дары-биле ажылдап турар. 1986 чылдың майның планын бригадир Ю. С. Малышев, чолаачылар Р. О. Амзаранов, В. П. Гусаков доозупкан. Пландан ажыр ниитизи-биле 33 мың рубльдиң орулгазы алдынган.

Социалистиг түлээлгезинге чедишкинниг боттандырганы дээш, чаруштуң негелдезини өзүүлээр бригаданы АТБ-ниң удуртулгазы 700 рубль-биле шаңнаан. Чедишкинниг доктаавайн, улам сорун киришкинниг ажыл-дарын чолаачылар шинтирээзи болгаш немей түлээлгени база алган.

А. БАГЫР.

ОЪТ-СИГЕН ОРАНЫ— ШАМБАЛЫГДА

Шамбалыгның шөлдеринде бо чылын сиген чаагай үнген. Ону кезип, ажаан алырынче «Шамбалыг» совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери сагыш салган. Ажыл-агыйда коллектив бу-рузу мал чемнери белеткээр план-даалгаларлыг. Ол даалгаларны хамык организацияларлар ковдуунда чедишкинниг боттандырган.

Ол совхозта Владимир Хо-валыгның болгаш Куулар Ад-дың-Херелдиң механизастаан звеноларлы бо түнгерде чаңгыс чылдыг мал чемнерин кө-зээп, белеринн шалыпкын чорудуп турар. Бо бригадаларның ажыл-ишчиниң ачызында ажыл-агыйның мал чемнери белет-кээринин планныг даалгазы бежен хуу ашнан. Сенаж салырынче эрткен түнгерде бү-гү техниканы мөөнээн. Ында ажылдап турар ажыл-ишчилер кыска хуусаада бир мун тонналы ургаш, планныг даалгазын ажыр күүседип, 4125 тонна сенажты салып доосказш, оон оңгарларын дуг-лаан. Шамбалыгның ажыл-ишчилери оон ажыгда, 2600 тонна сигенни белеткеп алыр үзүүрлүг. Олар ону бир мун беш чүс тонна чедире берген.

Ажыл-агыйның сүт-бараан фермазының чанында кескеш, дургактей пресстээн сигенни чыгый салып эгелээн. Чаагай кылдыр өскен сигенни пресс-тээш, ажаа сараттарын ол. Шөлдерден кескен мал чем-нерин дажыглаарынга механи-заторлардан чээрби ажыг чыяда ажылдаан тракторист Донган Машпак-оол, мурнакчы тракторист Монгуш Борбак-оол кызымак болуп, түнде үлүүн ийи катап ажыр кылып турарлар.

Сүт бараан фермазының чанында силос салыр оңгарлар бар. Ында база үш мун ажыг тонна эки шынарлыг ногаан массаны салырын доосказ. Ол ажылды шалып кылырынга зоочун механизатор Сарыглар Тенек-оол күш-ажылчы үвүүн киирип келген. Ол ышкаш ында 1969 чылдан тараажылаан дуржулгалыг тракторист Мон-гуш Алдын-оол оңгарда урган ногаан массаны эки шынарлыг кылдыр бастырып турар.

Ол совхозта АВМ база бар. Оон дериглелери дең-дескн, үреликшкин чок ажылдап кел-ген. Ында ажылдап турар ажылчыннардан Иван Чыр-гал-оол, Ондар Даспаан, Сат Экер-кыс болгаш оон өске-даа зоочуннар болгаш аныяктар чарыштың тиилекчилери болуп келген. Ында чедиги классчы Мария Ондар, ажылчын Рав Ондар база мал чемнери бе-леткээринин шалыпчы айы-нын идепкейлиг киржикчилери болганнар. Витаминниг сиген даганын шоодайлап савалаа-рынга аныяк ажылчын Сергей Монгуш база мактадып ту-рар. Ынчангаш ол АВМ-де ажылдап турар бригада 590 тонна витаминниг сиген даң-ганы белеткээрин үш чүс тон-на чедире берген. Дүжүт ажаалдазынга чедир мал чем-нерин элбедир белеткээр со-рулганы салган бо ажыл-агыйның ажыл-ишчилери Кы-зыл районнуң совхозтарының мурнакы одуруунче кирер дээш бир демниг, күженишкинниг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: Шамбалыгда мал чемнерниң белеткелинде кызымак ажылдап турар трак-торист Монгуш Борбак-оол. Чамында силос салыышкыны.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕН

ТАШКЕНТ. Август 25. Найы-ралдыг ажылчын авн-чорук кылып Москваже кел чораан, Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-ниң Чиңгине секретары, ЛУДР-нуң Ми-нистрлер Чөвүлелиниң Дарга-зы Кейсон Фомвихан Ташкен-тиге доктаваан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаавы-биле Совет Эвилелинге ол чедип келген.

* * *

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиу-мунуң болгаш ССРЭ-ниң Ми-нистрлер Чөвүлелиниң чалаа-вы-биле август 26-да Москвага найыралдыг ажылчын авн-чорук кылып, Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, ЛУДР-нуң Министрлер Чөвү-лелиниң Даргазы К. Фомвихан чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-лелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимя-нин болгаш албанның эске-даа кижилери утчуп алган.

* * *

Ташкентиден Москваже аалчы ужуп үнүп турда, ону Уз-бекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары И. Б. Усманходжаев болгаш албан-ның эске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда 17 агитквартирага 256 ерге хамаарыжыр. Суурда зе-рээжиннер чөвүлелиниң удур-тулгазы-биле агитквартиралар-мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Олар 125 тонна сигенни белет-кээрин түлээнген. Июль 28-тен август 18-ке чедир 98 тонна сигенни кезип белет-кээш, совхозка дужааганнар. Ам арткан 27 тонна сигенни белеткеп турар.

Социалистиг чарышка кир-жип, мурнакчы ажылдап турар агитквартиралар: «Моңгулек» 9 тонналы белеткээр тургаш 11 тонна, «Сайзанак» 10 тон-на, «Венера» 10 тонна, «Ай» 9 тонна сигенни түс-туста бе-леткеп, боттарынга алган планныг онаалдаларын ажыр күүседипкеш, ам-даа ажылын уламчылап турар.

«Салгал» болгаш «Аленушка» уруглар садтары 18-18 тонна сигенни белеткээш, мурнакчылар болган.

Х. КАРА-ООЛ.

СААНЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы белектер-биле утчуур дээш социалистиг ча-рыш «Ак-Туруг» совхозтуң сүт-бараан фермазында кал-бараан. Ферма чайлавандан күзээнче чаа-ла кежүп чедип келген. Хоочун болгаш аныяк 12 саанчы ай, квартал болгаш чыл планын ажыр күү-седир дээш ажылдап турар. Коллектив күрүнеге бо чылын 160 тонна сүт садар планын ам безин 88 хуу күүсеткен.

Социалистиг чарыштың мур-нуу одуруунда хоочун саанчы Татьяна Даржайевна Мон-гуш чоруп турар. Бодунга бы-жыглаан инектеринден күнде-ле ортумаа-биле 110 литрни саап ап турар. Ол 6 ай дургу-зунда 9400 тонна сүт саар тургаш, 14.429 тонна сүттү саап алган.

К. КОМБУ.

XXVI СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

ТӨЖҮ РАЙОН

ХӨГЖҮЛДЕДЕ БУРУНГААРЛААШКЫН

СЭКП-ниң XXVI съездизи-ниң, СЭКП ТК-ның дараазы-дагы Пленумнарының шиит-пирлерин амыдыралга боттан-дырарынче, ылаңгыя он бир-ги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социа-листиг түлээлгелерин күүсе-дириичче, районнуң партия ор-ганизациязы коммунистерниң, бүгү ажылчы чонуң күжүн мөөнээн, социалистиг чарыш-ты организастаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Оон түңнелинде ажыл-ишчи-лер партияның эрткен съез-дизиниң соонда кескү хөгжүлдени чедип алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизи-ниң соонда бистиң районга оон мурнунда кажан-даа ту-руп көрбээн чаа албан чер-лери ажыттынгылаан. Олар-ның санынга «Сельхозтехни-каның» район салбыры, ра-йоннуң одалга конторазы, амыдырал хандырылгазының чамдык пункттары киргеп. Оон ыңай Ырбан-чың ыяш бе-леткээр пунктузу ыяш-үлет-түр-ажыл-агыйы кылдыр эде тургустунган. Район төвүнге кыпар-чаар материалдар станциязы, автоматтыг теле-фон станциязы ажыглалга киргеп. Адыр-Кежиг суурда автоматтыг телефон станция-зының түдүү удавас доостур.

СЭКП-ниң XXVI съездизи-ниң хуралын чүгле район те-вүнүң чурттакчылары телеви-зордан көрүп турган болза, ам Тожуның Хам-Сырадан эске суурларның шуптузунда телевизорну көрүп турар. Ий суурда чунар-бажың, «Май 1» совхозта 200 бызаа, 350 хой кирер кажааларны болгаш 5000 тонна силос кирер оң-гар ажыглалда киргеп. СЭКП-ниң XXVI съездизи болгандан бээр тудугга капитал салыыш-кын барык ийи катап улгат-кан. Бо үеде 6544 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыг-лалга киргеп, бо көргүзүгү эрткен беш чылдыы-биле деңнээргe 2,5 катап хөй. Съезд соонда чурттакчы чон-нуң орулгазы, онгу беш чыл-дың дөрт чылдарының дең-нелинден ийи миллион 460 мың рубль өскен азы кижи бүргүзүнүң орулгазы 97 рубль көвүдээн. Ук съездиниң сал-ган сорулгаларының амыды-ралга чедишкинниг боттанып турарының херечизи ол.

Районнуң кадрээ ажыл-агый-ы база улуг хөгжүлденн ал-ган. Ону чедип алыр дээш чер-черде партия организа-циялары, ажыл-агый органнар-ы, кадрээ Советтер күүскомнары, ВЛКСМ болгаш профзвилел комитеттери социалистиг чарышты организастаан, кижизидилге болгаш тайыл-быр ажылын шапкынчыткан. Оон түңнелинде күрүмеге эзът, сүт болгаш дүк садарының 4,5 чыл планнары ажыр күүсеттинген. Бо көргүзүг доозукчу чылды болгаш ниити беш чылды чедишкинниг доозарынга кончуг чугула дээрзин демдеглексеп тур мем.

СЭКП-ниң XXVII съездизи-ге күш-ажылчы белектерлиг ужуражырын шиитпирээзин ажыл-ишчилер бедик көргүзүлерни чедип ап, шудургу ажылдап турарлар. Он бирги беш чылдың дөрт чылдарының планныг онаалдаларын садыгның, күрүме болгаш хе-реглекчилер кооперациязы-ның, хой-ниити чемненилге черинин, амыдырал хандыр-ылгазының ажылдакчыларын база ажыр күүсеткилеп ал-ганнар. Ылаңгыя районнуң хе-реглекчилер ниитилели, сеп-телге-тудуг участогу ук онаалдаларны бүгү көргүзүг-лер лайы-биле боттандырган. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкеш, күрүме банкызының Тоора-Хем сал-быры эрткен чылдың үшкү болгаш дөртку ч-арталдарын-да ССРЭ-ниң Күрүме банкы-зының шилчиниң Кызыл тугу-улаштыр чаа-ла алган. Районнуң хереглекчилер ниитилели-ниң коллективи чыл түңнелинде СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чө-вүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкому-нуң шилчиниг Кызыл тугу-бил-е шаңматкан.

Тудугжулар Адыр-Кежиг суурда бежен орунгуг уруг-лар садын, район төвүнде бо-жулга бажыңын база ажыг-лалга киргеп. Олар ам. Ий суурда 480 олуттуг школаның бир корпузун бо өөредилге чыгының бетинде ажыглалга киирер дээш шудургу ажыл-дап турарлар. Черле ынчаш, бо чылды болгаш ниити беш чылды чедишкинниг доозар, СЭКП-ниң эдлчеглиг съезди-зинге төлептиг ужуражыр дээш районда социалистиг чарышка киржип турарларның саны улам көвүдеп турар. Кысказы-биле чугаалаарга, районнуң хөгжүлдезинде бу-руңгаарлаашкын илдең.

СЭКП-ниң XXVI съездизи-ниң шиитпирлеринде көрдүн-ген экономиктиг болгаш со-циал хөгжүлдениң планнарын күүседиринче коммунистер-ниң, бүгү ажылчы чонну мо-билизастаары-биле районнуң партия организациязы партий-ни-организастыг, идеологтуг болгаш политика-киржизидилге-лиг ажылды зөкпидерниң хемчеглерин доктаамал эп келген. Партия райкому пар-тие жө организациларының дайынны арга-шинээзин, ком-мунистерниң башкарыкчы ро-лүн бедидер, партия ажылы-ның стилин база арга-методта-рын сайзырадыгайыдар та-лазы-биле ажылды күштелдирген. Оон уламындан пар-тия организациязы сан тала-зы-биле көвүдеп, организас талазы-биле быжыглып турар. Коммунистерниң 63 хуузу ма-терналдыг кежик будурелинде хевээр туттунган. Коммунистерниң 85 хуузу доктаамал партийжи даалгалыг.

Улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында мергежилинге бердингеп, ажылынга харыы-салгалыг, быжыг сагыыга-чү-румнуг, четпестер-биле эптеш чок коммунистер бисте хөй. «Тоора-Хем» совхозтуң меха-низатору Л. Сөңмай-оол, «Май 1» совхозтуң инек кадарчызы К. Ая, «Тоора-Хем» совхозтуң саамчызы М. Бараан, Ырбанның ыяш-үлептүр ажыл-агыйының трактористи А. Чел-бочашев, Тоора-Хем ортумак школазының башкызы Е. По-лова, Сыстыг-Хемде киномеханик И. Бяков, өлүк-тывыш ажыл-агыйының ажылчыны В. Ченхотян болгаш оон-даа өске он-он коммунистер ажыл-га болгаш амыдыралга үлегерин көргүзүп чоруурлар.

Партияның эрткен болгаш ам келир съездилериниң ара-зында кыдынып турар аж-ыдарда четпестер болгаш чедир кылдыммайн турер чүүл-дер база хөй дерзин минни-ри чугула. Ынаңгыя малдың продуктулуун бедидер талазы-биле хемчеглер кончуг суле, малдың беш сеңы ос-паан турар. Ажыл-агыйжы эвес, камналга-хумагалал чок чоруктар амдыгаа чедир үзүткаттынмаан. Эртем-тех-никтиг депшилгелиг чедишкинниг-оон болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээдири, күш-ажылды эргелеп башка-рарының депшилгелиг арга-ларын амыдыралга ажыглавары чогуур негелдеге четпес. Ол четпестерни чайладыр талазы-биле бүгү хемчеглерни ра-йоннуң партия организациязы ап чорудуп турар.

СЭКП-ниң эдлчеглиг съез-дизинге чедир ээжээ үе арт-кан. Районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чону, коммунис-терниң ол улуг шуулгемнига чедишкинниг ужуражыр дээш чыгдынган арга-дуржулгазын ажыглап, күрлавыр-ларны тыптынып, күжүн мөөнеп турар.

С. МОНГУШ,
СЭКП райкомуның бирги секретары.

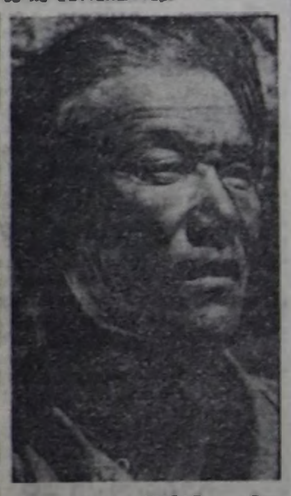

Тожу район

ТОЖУНУҢ СУРАГЛЫГ КИЖИЛЕРИ

Эректей ДАРЖАА — «Тоора-Хем» совхозтуң хөчүүн аңчызы, Социалистиг Нүш-ажылдың Маадыры. Аңгы үеде ол Өдүгем тайгада иви бригадазында иви кадарып турар. Аңмыр сезику келирге, база-ла аътталыптар.

Делгер-ааш ОНДАР — Тоора-Хөшиниң чурттакчыларының бызаңчызы. Ол хүүда беш чыл планын күүседипкен ажылдап турар.

Алексей БУЛАТОВ — Тожунуң хөчүүн балыкчыларының бирээзи. Ол чүгле Азас көлге ол тос чыл балыктаан, ам дөзукчу чылдың планныг онаалдазын боттандырарының ыңырында келген.

Уляна БАРААН — Тоора-Хөшиниң шыырал хандырылга будурулге эргелелиниң дазраныңчызы, коллективте ВЛКСМ эге организациязының секретары.

Эдуард ЧУКПАНАЙ — «Май 1» совхозтуң трактористи, эрткен чылдың район чемпиону, «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» хөрээ дөмдээниң эзиленчизи.

XXVI СЪЕЗДИДЭН СЪЕЗД ЧЕДИР XXVII

САННАР, ФАКТЫЛАР

Тожу кожуун 1921 чылда тургустунган. 1944 чылда район болган. Төвү — Тоора-Хем суур. Оон республиканың чайысчылалынга чедир 330 км.

Район беш кодээ Советтен тургустунган. Олвриның Тоора-Хөмдең ыраа — Чазылар. Оон төвү Тоора-Хемдең 250 километр — Хамсыра.

Районнуң девискээри — 65 мун дөрбелчин километр азы Тываның девискээриниң дөрттүн бир кезии.

Чурттакчы чону 5850 кижи, 8 дөрбелчин километрге чагыс кижи онаажыр. А Тывада 1 дөрбелчин километр бүрүзүнге 1,6 кижи онаажып турар.

ТУДУГНУҢ ЧИГ ЭДИ

Совет кижилериң амыдыралы беш чылдан беш чыл чедир, съездиден съезд чедир шапкын хөгжүүп орар. Бистиң төрээн Коммунистиг партивыс чөнүүн чогай чоруу дээш үн бүрү сагыш салып турер. Ам удавас, кеш-ле ей болгаш совет кижиниң амыдыралынга база бир ырыны ажыдар онзагай болуушкун — СЭКПниң эзачеглиг XXVII съездизин чае базымнарны тодареткер. Бистиң улуг делгем Төрээн чуртуувустуң бүлүң бүрүзүнде кижилер ол улуг болуушкунну күш-ажылчы чедишкинниг үткүүр дээш улам хей-аътты, соруктуг ажыдап турар апаргаш.

Бистиң ырактың тайга черде туруп турар Ырбан арга-ыяш ажыл-агый будурулгениң ажылчыннары эскерден черлерден бичии-даа чыдып келбейн, ийи дектыр күжениишкинниг ажылдап, күрүне планнарын, боттарывыстың социалистиг хүзээлелеривисти күүседип турар бис.

Районнуң Ырбан арга-ыяш ажыл-агый будурулге чери чүгле районда эвес, республикада арга-ыяш ажыл-агыйының улуг будурулгелериниң бирээзи. Эртикен чылын ол ыяш белеткээр пунктуну ыяш үлетпүр ажыл-агыйы кылдыр эде тургускан. Ол чорук күш-ажылдың будурукчулүүн улам бедидип, ону эки организастап чорударынга улуг ядыгны берген.

Будурулгениң кол сорулгазы — республиканың чае тудугларын ыяш материалдарыбиле хандырары. Бистиң будурулгеде ийи чүс хире кижи ажылдап турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгевис улуг, кыйын чорудер ажылдарывыс хей 115 мун кубометр тудуг ыяжын, оон иштинде 108 мун кубометр маяза материалын, ыяштыг белеттээш үндүр сөөртүр, 3600 кубометр дилиг материалын, оон иштинде 200 кубометр брусту, чымчак ыяш аймаандан бызаңкай ажылынга регеээр 1000 кубометр материалды белеткээр. Бөреанниг продукцияны 2025 мун рубльге будурер, ону 1895 мун рубльге сайгарары көрдүнгөн.

Чарыштың мурнуку одуруунда коммунист В. Любухинниң удуртканы комплекстиг бригада чоруп турар. Ол бригада бир хүндө 50 кубометр ыяш белеткээр планныг тургаш, 80 кубометр чедир белеткеп, шалыпкын ажылдап турар. Аргадан ыяш сөөртүп үндүрер ажылды чопаачы А. Конопляев шалыпкын чорудуп, оскө эш-өөрүнге бодунуң үлегерин көргүзүп турар. Чүгле сөөлгү айны безин алыр болза, ол 1490 кубометр ыяш сөөртүр планын 1683 кубометр кылдыр ажыр күүсеткен. Бодунуң ажылының ёзулуг мастери, чазактың ийи шөнөлыының эдилекчизи, дүржүлгелыг сал шарыкчызы Николай Ширинкинниң удуртуп турар звенозу 2000 кубометр чедир ыяштыг — дөрт долу салды шарып бадырып турар. Ол звенода тракторист А. Верещагин, сал шарыкчылары Е. Хомушку, Д. Бончарев олар хүнүң-не будун чартык норманы күүседип турар. Салды кем уну-биле үдеп бадырар ажылда үр чылдарде ажылдап турар КС-100 маркалыг кетерниң капитаны Е. Гусейников база оон дузалакчызы А. Мельниченко Ырбан ыяш ажыл-агый черинде үр ажылдап келген, ам склад мастери. Улустерниң хайралы орденниг эдилекчизи Ю. Демочкина база реквизитчин (эт-херекселдер эргелекчизи) З. Бончарева олар коллективте доктаамал эки ажылдап, өөрүнүң хүндүткелин чаалап алганнар.

Ыяш өскүлдекчыларының ажылдаар, чурттаар, дыштанырынга таарымчалыг байдал тургустунуп, чыл келген тудум кижилериниң социал амыдыралы экижип турарын бистер боттарывыс суурувустуң хүн бүрү амыдыралындан көрүп турар бис.

Маңаа төөгүден кеш-ле сөстен чугаалап көрейн. 1945 чылдың апрельде ССРЭ-нин Дээди Совединге Тыва автономнуг областан эң баштайгы депутаттарны сонгуп турда, ол үениң эмгек чогаалчызы, Тожжуңу оглу Леонид Борандаевич Чадамба районга ынчан чаңгыс будурулге чери турган Сыстыг-Хемниң ыяш белеткээр черинге ужуражылга кылган.

«Бистиң тыва улус ам. авжок шапкын хөгжүүр. Удавас 50—60 мун кубометр ыяштыг машина-техниканың күжү-биле кезип, сөөртүп салдадыр апаар силерге дээрге чамдык кижилер:— Ындыг болза ингле чүве-дир, ынчалза-даа көөр ыйнаан—деп бүзүреевйн үнүп чоруп турганнар.

Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйының начальныгы.

черде турар Ырбан суурувуста ийи чем магазини, ээп болгаш ажыл-агый барааннарының магазини, ортумаа школа, участок эмнелгези, амыдырал хандырылга комбинадының чагыглар хүлээп алыр пунктузу, аптека, Культуре бажыңы, библиотека, 80 кижи кирер уруглар сады ыяш ажыл-агый будурулгезинде ыяш белеткелчилериниң эргезинде. Ырбанның чурттакчылары төп телевиденнеми база көрүп турар апарган. Бистер ырактыг тайга-тандыда чурттап турарда-даа болзувусса, телевизор дамчыштыр хүн бүрү чүгле чоокта чае эвес, дүүн, бөгүндээ делегейниң ажыы-бүрү болуушкуннарында болуп турар болуушкуннарны көрүп, дыңнээп турар бис.

Бистиң будурулге коллектививистиң бажың тудуунуң ыяжын кезип белеткээш, үндүр сөөртүп, дилиг материалдарын белеткээш, ол бүгүнү хем оруу-биле Кызылга чедир салдадып бадырар дээш ыяштың чорудар ажылы хей.

М. НАГИБИН.

ӨӨРҮНЧҮГ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Август бирниң мөдээзин ёзугаар алырга, Тожу район мал өстүрер талазы-биле чыл планын бүгү чүүн айы-биле ажыр күүсеткен. Оон-биле чергелештир мыйыстыг бода малдың болгаш чылгының саны эртикен чылдың бе үезинде турганындан элээн көөдүзин. Күрүнеге сүт садарының чыл планы 75 түү чедир күүсеттинге берген, дүн садар план база боттанган. А эът садарының планының хей үезин күүсеттинге берген. Бо чорук бо чылдың болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ейиттеңи ниити беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга дөгүм болуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соонда бистиң районнуң көдээ ажыл-агыйынга өөрүнчүг өскерилгелер болгаш бүрүнгөөр базымнар болгуваан. Мөңге күш-ажылдың эргелеп башкарының дөлүүлгелиг аргазы болгаш чер ажылының чае зона системазын шинчээдип турарывыстың дузалыг болганын демдеглээш чогуур. Оон ыяш күш-ажылчы коллективтиң эргелери болгаш хүлээлгелерин база улгаткан. Районнуң ажыл-агыйларында чамдык чедишкиннер, харын бо фактылар-биле төлөмбырлаттынар. Чүге дээрге өөрүнүң ачызында ажылчын бүрүзүнүң харыысалгазы бөдөөн, күш-ажылдың будурукчулүү болгаш хамнаар дээш демнеп күүтөлгеп.

Партиниң эртикен съездизи болуп турар үеде ажыл-агыйларның бүгү категориларынга хей бөөш, январь бирде бай-дал-биле, 5462 турганыңдан 5503 чедир, ошкунуң саны 163 турганыңдан 458 чедир, чылгы 1368 турганыңдан 1462 баш чедир өскен. А ыяштыг бода мал 2884 турганыңдан 3112 баш четкен. Агаар бойдус төлүмче чок, ынчаргаа чае төлдүң көрөмчөзү хей турбуже, мал башының бичии-даа озулделиг болгоны көдээниң ажылчыннериниң эртикен съездиден бээр кызымаа ажылдаанын төрөөннеп турар.

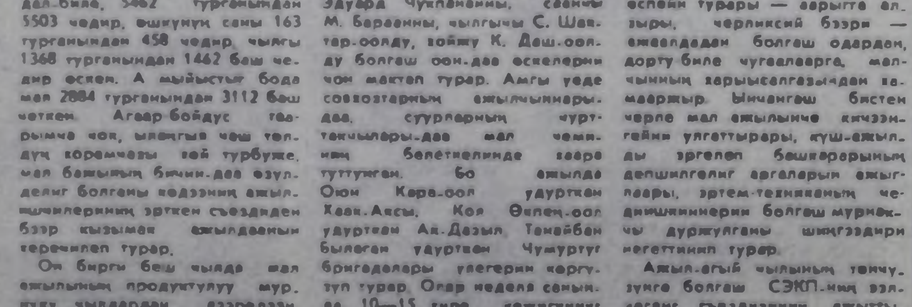
Он бирги беш чылда мал ажылының продуктулуу мур-нуку чылдардан дээредээн. 1980 чылда бир хойдан 1,8 килограмм дүн кыргын алган болзувусса, эртикен чылын 2,2 килограмм дүн кыргаан бис. Оон-биле чергелештир мал чемин белеткеп турарывыс база эжиктээн. Чижээлээрге, беш чыл эгезинде 35 мун тонна силос белеткеп турган бис, бо көргүзүлгөр эртикен чылын дараазаашпыр 69 мун болгаш 89 мун тонна боляан, бо чылын оон-даа хей болур.

Көдээ ажыл-агыйда мурнаачылар көөдеп турар. Олардан өөрүнүң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Галина Лопсенны, ачы. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дерпаа Эрестолду, механизатор Эдуард Чукпанайны, сээкчи М. Бараанны, чылгычы С. Шавтар-оолду, бойлу К. Даш-оолду болгаш оон-даа өскелерни чон мактап турар. Амгы үеде совхозтарның ажылчыннарында, суурларның чурттакчыларында мал чемининг белеткелинде хөөрө түттүнген. Бо ажылда Оюн Кара-оол удуртқан Хөөк-Аксы, Коя Өөлек-оол удуртқан Ак-Дазыл, Танайбан Былевээн удуртқан Чумуртуг бригадалары үлегерин көргүзүп турар. Олар неделя соңында, 10—15 хире кежигүннүг төрээннеп, 80—100 тонна силосту белеткеп турар. Ынчангаш бистем черле мал ажылынче кичээнгейин үлегеттирери, күш-ажылды эргелеп башкарарының дөлүүлгелиг аргаларын ажыглаары, эртем-техниканың чедишкиннерни болгаш мурнаачы дүржүлгени шингээдири негеттинип турар.

Ажыл-агый чылының төнчүзүнге болгаш СЭКП-ниң эзлегаан съездизиниң ажыттынарынга чедир үе ээрээш артаан. Ам кыска күүседе планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур база ажыр күүседир он ийиги беш чыланче чае күш-биле кирер ужуралыг бис.

О. ДАРГЫН,
райкүүскомның көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы.

КӨК-ЧАЙ ФЕРМАЗЫНДА

Көк-Чөр сүт-бараан ферма-зы Азас төлдүң мырыдай кыдымында, ооңгуй чараш бойдус чурумалдыг черде туруп турар. Ферманың сээкчилери шупту аныктер, кыл дээш чалым кыстар, ажылынга кызымаан, нүрүнеге сүт дүмбөр планын долгаанда күүседип турар үлүс бойду. Эртикен айның сүт садар планын ол комсомолчу-аныктер бригадазы 105 түү, сүт будурөр планын 115 түү күүсеткен. Сүт садыдазының бедик көргүзүлгелерин сээкчилер Марина Бараан, Чечек Лопсан, Аксинья Чамыян, Чараш Лопсан, Төөшүүлэй Бараан олар чедип ап турар.

Комсомолчу кыстар боттарының ажыл-төрээн, аймаандыр-чурттаалгазын, хостуг үелөшкөн ынчалар эрттирериң комсомол туралдарынга чугаалажып көрүп, дугуржүп, сумележип, комсомол ажылын, хей-ниити ажылын дөңге чорудуп турарлар. Олардың «Сээкчиң агитквартирazы» районда эки ажылдыг. Аныяк сээкчи кыстар хостуг үелерде концерт белеткеп, ону чонга көргүзүп турарлар.

ЧОНГА БАРААН БОЛУР

Бистиң чурттуң коммунистериниң улуг шуулганы — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар күнү чоокшулаан тудум, кайда-даа күш-ажылчы коллективтер бедик хүлээлгелиг ап, улам соруктуг ажылдап турар апарган. Тожу районнуң амыдырал хандырылга комбинадының найыралдыг коллективи база чонга ачы-дуза чедирериниң албанын улам шапкынчыткан. Цехтер, бригадалар, ачгы-ачгы кижилер аразында чарыш «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — 27 шалыпчы он хонук» деп кыйгырыгның адаа-биле чоруп, бүгү чурттө калбарган он съезд мурнунуң чарыжының эгелээниден бээр сескен он хонуунда он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш бир демниг, шалыпкын ажылдап турар.

Амыдырал хандырылга комбинады он бирги беш чылдың эртикен дөрт чылының чонге ачы-дуза чедирериниң планын ажыр күүсеткен. Ол үениң дургузунда эң илөңгүя даараныла цехи, ишки кылыр, чурук тырттырар, бөш дүгү таварар цехтер эки ажылдааннар. Даараныла цехи ол үениң ишкинде 9 мун ажыг рубльдиң өске цехтер 1—4 мун чедир рубльдиң ырыг орулгазын киирген. Ол комбинат чонга 15 ачгы-ачгы хевирикиң ачы-дузазын чедирип турар. Комбинаттың Ий, Ырбан, Адыр-Кежиг, Сыстыг-Хем суурларда пунктулары база чонга боттарының ачы-дузазын чедирип, алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип келген.

Ол түкнелдерниң үндезинии — социалистиг чарыштың цехтер, бригадалар, ачгы-ачгы мастерлер аразында чедимчелиг организастап турарында. Комбинаттың дирекциязы (директору Н. Скобеева) партиң эге организациязы (секретары Е. Чигжит) өске хей-ниити организацияларыбиле бир деминг ажылдап, коллектив кежигүннериниң бөжүр найыралын тургузун, кижилер ортузунга ажыл чорударының стиль, методун улам эжиктип, удурлажуңу оглу Леонид Борандаевич Чадамба районга чаңгыс будурулге чери турган Сыстыг-Хемниң ыяш белеткээр черинге ужуражылга кылган.

«Бистиң тыва улус ам. авжок шапкын хөгжүүр. Удавас 50—60 мун кубометр ыяштыг машина-техниканың күжү-биле кезип, сөөртүп салдадыр апаар силерге дээрге чамдык кижилер:— Ындыг болза ингле чүве-дир, ынчалза-даа көөр ыйнаан—деп бүзүреевйн үнүп чоруп турганнар.

Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйының начальныгы.

тулганы күштелдирген. Ол будурулгеде хана сойуннарны, хуудустарны, ачаңныктарның доктаамал үндурүп, чарыштың хөйге хөскү болур чорууң чедип ап, кижилерниң хей-аътын кодуруп, будурукчулуг күш-ажылче моөнөп турар.

Ол күш-ажылчы коллективте үр чылдарда ак сетки-лиг ажылдап, планныг онаалдаларны доктаамал ажыр күүсеп, ажылдың шынары, бедик будурукчулуг болуру дээш үргүлчү сагыш салып чоруур кижилер эвээш эвес. Чижээ, будурулгениг хөөчүүну, дүржүлгелиг дааранакчы Өнер Монгуш амыдырал хандырылга шугумунга он чеди чыл ажылдап келген. Ол үениң дургузунда ол бодунуң планныг онаалдазын, алган социалистиг хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип, өске эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп келген. Мурнакчы ажылчын чаңгыс-даа катап ажыл шагы үзүп, ажылдан озалдап көрбээн. Ол элээн хей аныяк ыстарны даараныр мергежилче таарга тудуп, ажылга өөретикен.

Тожунуң будурулге комбинадында оон-даа өске план күүселдезин, ыяш-ажылдың будурукчулуу, оон шынары дээш үн бүрү туржуп, хамаарышкан ажылынга эз-харыысалгалыг болуп, будурулгениң бүлүг ээзин болуп ажылдап чоруур кижилер бар. Оларга чээрби чыл ажыг ажыл стажтыг Светлана Митей, ам тос чыл ажыл стажтыг Мария Балчий, он беш чыл даараныкчылап турар Сенджаа Кол, бы-жыкчы Катерина Чигжит, баш таарыкчызы Роза Кол, планныг онаалдазын ажыр күүседип турар чээрби кылыкчылары Анатолий Перенцев, Вячеслав Хүрешпей болгаш өскелер-даа хамаарышыр. Ол будурулге коллективинде ниитизи-биле сес коммунист бар. Олар будурулгениң ээзээн тургузун, мурнуку одуругда ажылдап, чонның чагыгларын үезинде күүседир дээш бүгү арганарны ажыглап, чарышты организастап чорудуп турарлар.

Комбинат чурттакчы чон-биле бижыг харылзааны тудуп, оларның чагыгларын күүседиринче улуг ачызээнгейни угландырган. Тургустунган планграфик ёзугаар фермаларже, хову-турлагларынче, малчын коданнарже үнүшкүннерни доктаамал кылып, оларның чагыгларын үезинде күүседиринің бүгү хемчегларын ап чорудуп турар.

Ырак-узак черлерде чурттап турар, чылдың хайы-даа үезинде кежүп чоруур иженнелер, малчыннар, надерчылар, балыкчылар, сээкчыларның ажыл-ижин чай чок бичии дээрзин Тожунуң амыдырал хандырылга комбинадының үдуртүкчүлери эки билир, оларга чагыгларны чедирип берип, ава чагыгларны хүлээп ап турар.

Эрткен үеде ол будурулге бижыг найыралдыг, чаңгыс деминг коллектив болуп өскен. Ажылчыннарның ажыл шагы үзер, ажылдан үнер-кирер чоруу чоя болган, ажылдаарынга таарымалыг байдал, эки алымат тургустунуп турар. Күш-ажылды шын организастап чорудары дээш комбинаттың дирекциязы, партия, профэвилел организациязы хей ажылдарны кылып чоруткан. Оон-биле кады будурулгениң материал-техниктиг базазы быжыккан, комбинаттың баштыңынга улай тудуушкунну кылган, будурулге дериг-херекселдерин-биле багай эвес хандыртынган, ажылчыннар чурттагга бажыңнарын шупту-зу алган, дузалал ажыл-агый озуп турар.

Коллектив эртикен чылдарда чедип алган чедишкиннерин улам бижыглап, нол кичээнгейни ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже үлегедыртып тургаш, он бирги беш чылдың соолгу чылының планныг онаалдаларын ажыр күүседир, районнуң чонунгө ачы-дуза чедирериниң бүгү хемчегларын улам эжиктип ажылдаар, СЭКП-ниң эзлегелиг XXVII съездизинге күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр дээрзинге бүзүрел болур.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

САННАР, ФАКТЫЛАР

Совхозтарның сиген белеткээри 3370 тонна, сиген салыры 2385 тонна четкен.

Автомобильдер саны ногаадээн, оларның чүүл сөөртүр ниити шинээ 125 тонна улгатқан.

Дөрт чыл дургузунда районнуң ажылчыннарының болгаш албан-хөөчүлериниң саны 1791 турганыңдан 2201 четкен. Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары 632-ден 643 чедир өскен. Тудугчулар барын-ла бир чүс хире көөдээн. Кадык хамгалалының, күш-культураның болгаш социал хандырылганың чырыдыышкын болгаш культуре ажылдакчыларының саазы немешкен.

Районда 19 садыг, маттыштыр 96 олуттуг ийи столовая ажылдап турар. Инек-тен бөрөөн хөлөг-биле 3033 мун турганыңдан 3703 мун рубль четкен. Оон ыяш түк черинге садыының сөөртүлгези 9 мун рубль турганыңдан 38 мун рубль чедип түрээ апаргаш.

Районнуң чону эртикен чылын, беш чылдың баштай-ы чылынга дөмнээргө, 546 мун рубльдиң ыяш-чемнин хөлөө алган.

Дагаа чүүлдерни он катап хөлөө азы 2,6 мун рубльге сөөртүп тургаш, 26 мун рубльге сөөртө.

Аъш-чемдеп өске бөрөөннерни беш чылдың эгезинде сөөртүлгеден эртикен чылын 78 мун рубльдиң хөлөө сөөртүп.

Чүгле Тоора-Хем суурда коммунал-ажыл-агыйның ниити чурттагга шөлү 870 дөрбелчин метр улгатқан болгаш 7703 дөрбелчин метр четкен.

Районда 8 библиотека бар, шында ном эртикен чылдарда 13 мун экземплиар көөдээн болгаш 86 мун четкен.

Районнуң чүүл-ачы чону өскен болгаш ниити саны 5800 ашкан. 1981 чылда 55, а эртикен чылын 62 ог-бүле немешкен.

Районда 678 пенсионер бар, оларның ону — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичилери.

Тожу районнуң девискээри дөлгем-даа болза, көдээ ажыл-агый ажыглайдыг чер эвээш — 45 мун дөрбелчин километр черниң чүгле 22 мун гектары. Оон 2874 гектары — тарылга шөлү. Сиген шөлү — 5156 гектар. Одаалар 14 мун гектар.

Үлетпүр 1981 чылда 813 мун рубльдиң продукциязын будурген. Эртикен чылын 2703 мун рубльдиң продукциязын будурген.

Үлетпүрге 1981 чылда 783 мун рубльдиң продукциязы сайгартынган, а эртикен чылын 2567 мун рубльдиң продукциязы сайгартынган. Бараанның продукциязының бир рублиинге онаалтыр чыгдан 1981 чылда 86 көпеек, эртикен чылын 60 көпеек болган. Үлетпүрге кол фондулар съезд соонда 1,5 катап өскен.

1981 чылда дүн будурөри 11,4 тонна тургаш, эртикен чылын 13,3 тонна болган. Эът будурөри (дириг дөңзи-биле) 266 тонна тургаш, эртикен чылын 287 тонна, сүттү 400 тоннадан 443 тонна четкен. Картофель 59 гектар турганыңдан 127 гектар четкен.

Районнуң күрүнеге эът, сүт болгаш дүн садар планнары дөрт чылдың чыл саазында ажыр күүсеттинип келген болгаш эът садары 25 тонна, сүт садары 70 тонна көөдээн.

Район 1981 чылда 50 тонна, эртикен чылын 140 тонна балык тутқан. Өлүк тывыжы 113 мун рубль турганыңдан 446 мун рубль четкен.

1981 чылда 926 мун рубльдиң, эртикен чылын 1279 мун рубльдиң коя фондуларын ажыглалга киирген. Беш чылдың баштайгызында будуг-монтаж ажылдары 586500 рубль, эртикен чылын 1308 мун рубль түңге ыпдынган.

1981 чылда чурттагга тудугларынга 341 мун рубль, эртикен чылын 825 мун рубль шингээттинген.

Дөрт чылда амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгези 60 мун рубль турганыңдан 76 мун рубль, а бир чурттакчыга онаалтыр 10 рубль турганыңдан 13 рубль четкен.

Районда чеди школаның дөрту ортумаа. Оларда 1200 ажыг сургуулдар ооренип турар. 121 башкының 76-зы дээдиң эртеминг.

О. МААДЫР,
райплан даргазы.

Мал чеминиң белеткелчилериниң Чумуртуг бригадазы — чүгле «Май 1» совхозта эвес, а бүгү районда мурнакчы коллектив. Ол—райониг чараатткан социалистиг чарыштың ааш-даа катап тиилекчизи, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ райкомунуң болгаш көдээ ажылгый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң шилчилир Кызыл тугунуң эдилекчизи.

Ий ортумаа школазының үстүкү классаларының оореникчилериниң тургустунган бо бригаданы школаның башкызы Танайбан Былевээн удуртуп турар. Ук бригадада дөрт трактор бар. Оларның ийизи сигенни кестирип, ийизи болуп, сараатпан турар. Он беш кежигүннүг бригада совхозка чүс тонна сиген белеткээр онаалдазын ийи катап ажыр күүсеткен болгаш 110 тонна сиязету база салып берген.

Комсомолчу коллективте мурнакчылар хей. Оларга Леня Кээшпен, Шолбан Бичиче, Орлан Бучукай, Алдын-кыс Доңгурбан, Люда Баглат болгаш оон-даа өскелер хамаарышыр. Оларның чамдыызы бо бригадада ийи-үш чыл улаштыр ажылдап турар.

САННАР, ФАКТЫЛАР

Беш чылдың баштайгызынга дөмнээргө, район эртикен чылын ыяш септээрни 0,3 мун рубль, ыяш даараныр 5,8 мун рубль көөдөткөн. Даараан хөп селиңни 4,2 мун рубль, а ниити ачы-дуза чедирери 13,6 мун рубль көөдээн.

Ыяш белеткээри 4,5 мун рубльге, ону сөөртүү 10,1 мун рубль, ону салдадыры 1,4 мун рубль көөдээн.

Күрүнеге совхозтарның сүт садары 43 тонна, дүн садары 2 тонна көөдээн. Инектен-не сүт саары 123 килограмм, хойдан-на дүн кыргыры 250 грамм немешкен.

Инек 174 баш, хой 429 баш, ошкү 251, чылгы 201 баш немей өскен.

Чурттакчыларның түү малы: инек 1259 баш турганыңдан 1356 чедир, чылгы 155-тен 199 чедир, хөвен 426-дан 452 чедир өскен. Дузалал ажыл-агыйда 50 хире ман бар. Сөөлгү чылдарда ногаа өстүрери, илеңгия башың чаныңга шиидегер шывыглыг теплицалар ажыглавры неттерип турар.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ БЕЛЭЭ

Тудугжу кижиниң мергенниин чер кырында эң буянныг, тайбың мергежилдериң бирээзи кылдыр санап турары тоорарылга эвес. Кижилерге ажылдаар, чурттаар, өөренир, дыштанып орен-сава тудуп бээриниң артык чүве кайда боор. Мен бодум тудуг ажылында он беш чыл чедир ажылдап чор мен. Ол үеним иштинде дыка хей чурттелга баҗыңнарым, уругнар албан черлерин, оске-дээ баҗыңнарны тударынга киришкен мен. Бистиң бо тудуг участогунда оглум, ийи дүмдам дорт Парчеевскийлер ажылдап тур бис. Сөөлгү чылдарда бо тудуг участогун удуртуп ажылдап тур мен.

Бистиң тудуг участогунуң ажылчыннарының коя сорулгазы — партия, чазактың тудугжулар мурнунда салып турар сорулгазын хамык чок күүседири. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының эзлчеглиг XXVII съездизинге чедир каш-ла ай арткан. Совет кижиниң амыдыралынга база бир чаа базымны кылыр, ол онзагай болуушкунга хосту чедиишкинниг уңуражыр дээш чер болганда кижилер кайнаышкынныг ажылдап, бүгү бодаалдарын, сагыш-сетинилин, ажыл-ижин олче угландырып турар апарган. Бистиң тудуг участогу база коммунистерниң үлүг шүүлгазын оске күш-ажылчы коллективтерден дүдеп чок чедиишкинниг үткүүр дээш эртken чылдардан-дээ артык ажылдаан. Оон эречизи — «Тыва кодээ тудугэ» трестиң бот-оруулга-чарыылалыг ажылдап турар тудуг участоктардан социалистиг чарышка киришкеш, бистиң участогувус чартык чылдың түңнели-биле бирги черник ап, Кызыл тукту 250 рубль-биле кады чаалап алганы.

Бистиң участокта бот-боттары ареэзинде чарыштыг ажылдап турар дорт бригада бар. Участок тургустунгенимдан бээр эртken үш чылдың иштинде күүне баҗызының ийи каът баҗың, «Тоора-Хем» совхозта 500 баш инек кирер кажеаны, «Май 1» совхозта инити чурттелга баҗың, оске-дээ чурттелга баҗыңнарын ажыглаалга киирип, чурттакчыларынга белек кылдыр берген бис. Бо түңнерде бодувустуң баазавыстың конторазын, ийи ава иштин чурттаар чурттелга баҗыңын тудуп турар бис. Оон ангыда бистиң бо чылын ажыглаалга киирер коя тудуувус, чүге «Май 1» совхозтуң эвес, бүгү районнуң чоргаараны 480 олуттуг, амгы үеним бүгү тоорымчалыг байдалдары бар кылдыр түткен ийи каът школаны ажыглаалга киирери. Ол школаның ам иштинги шеверлел ажылдарын кыгын турар бис.

Эрткен чылдарның иштинде тудуг ажылын шынарлыг орударым өөренип алган тудугжу кадрлар бисте оскен, үр чылдарда ажылдап келген дүржулгалыг тудугжулар кевүдээн. Бистиң чуртувуста кижи — чурттуң кур күүжү, күрүнениң байлаа болгай. Сөөлгү чылдарда бистиң база бир кол чедиишкиннеривис болза СЭКП Теп Комитединиң, Совет чазактың үндүрген доктаал, шиитпирлерини амыдырелга боттөндүрер, күш-ажылдың сөглигельчүрүмүн быжыглаар, ажылды шын организастап тургузар, тудуг ажылында мурнакчы дүржулгаы шинчээдип алыр, социалистиг чарыштың организаставарын эки дээнелге тургузар, тудугжулар ортузуна масса-политиктиг, идейжизиндилгелиг ажылдың дээштинин чедип алыр дээш кылып чорутken ажылдарывыс деп сананып турар бис. Ол чамдык эки түңнелдерни берип турар.

Виктор Парчевскийниң удуртканы 7 кижи составтыг комсомолчу аныяктар бригадазы эртken чылдарда үргүлчү чарыштың мурнуу одуруунга чорып, тудугның эки шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедип ап, чүге бригадалар ареэзинга эвес, наттыжыышкынга безин шаннадыг черлерни ап келген. Ам Ийиниң школа тудуунда ажылдап турар Амир Күнгаанның бригадирлээнин бот-оруулга-чарыылаг бригадазы база эртken чылдарда мактадыг ажылдап, планның онаалдаларын ажыр күүседип келген. Тудуг ажылында үр чылдарда ажылдаан Хуна Начын-оол, Бадыжык Аюоол, Сергей Серен ажылды организастап башкарарынга, тудугның шынарын экижилеринге эвээш эвес үлүүн киирип, аныяктарны өөредип, оларга боттарының байлак дүржулгазын харам чокка дамчыдып берип келгеннер. Бо чылын олар аныяк тудугжулар Сергей Коя, Олег Коя оларны тудуг ажылының нарын, шеверер ажылдарынга өөредип, ажылга ижиктиргеннер.

Бистиң тудуг участогунуң найыралдыг коллективи эртken чылдарда ээвээш-биинии-дээ боя чедиишкиннерин улам быжыглап, планда чөрдүнген ажылдарывысты маңгыла күүседип, партиэрың эзлчеглиг XXVII съездизин төлептиг үткүүр бис. Бо түңнерде кайы-дээ бригаденың ажылчымнарының сеткил-иевону сергек, холдары тудунгур, соруктуг ажылдап турарлар. Демниг ажыл —чедиишкиннерге үлүг идиг.

М. ПАРЧЕВСКИЙ,
«Тыва кодээ тудуг» трестиң Тожуда бот-оруулга-чарылгалыг участогунуң начальнигы.

Ий школазының тудуунда тудугжулар.

СОЛУН ҮҮЛЕ

Партияның он тоску область конференциязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерни амыдыралга боттандырып турар үеэнсте болган. Үк конференциязга Өдүген тайганың коммунистеринден бистиң совхозтуң ман бригадазының бригадири Мижаня Бараан делегат болуп четкеш, оон индириндеп ижижилериниң ажыл-ижиниң болгаш амыдырал-чуртталгазының дугайын делегаттарга чугаалап берген. Эрткен үеде ижижилериниң мурнунда салган сорулгаларның боттанып, амыдыралының ижижи турарынга оорувес ергем чок.

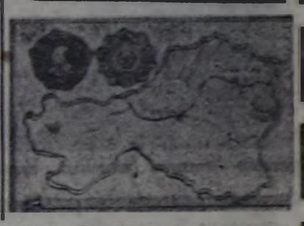
Ийи ажылы—мая ажылында эң солун үүле. Күзүрүмүг ергелер, кудүрээлиг мээруктер болгаш каттыг өзеннер, кара суглуг хемнер—ижиниң ораты ол. Өдүген тайганың ындыг черлеринде багай чыг, дээш-шимээн-дээ чок, ырыг ергеер болгаш ырлыам долган. Ол черге чурттаары, каш чүзүн малдың эң чаражын өстуерери — аас-кежик. Аалывыс район төвүнден 400—500 километр ырак, ажылывыс бергедээ болза, ижижилер хүзээлгезин күүседип, күргүнге бээрээн болуп турар.

Сөөлгү чылдарда, оске транспортту саналвеска, вертолёт ижижилерге айыткан хүүсеэзинде доктаамал чедип турар апарган. Ам бо түңнерде база келир: школачылар чыып алыр. Аъш-чем болгаш оске-дээ бараан эккээр. Совхозтуң болгаш районнуң туржук, республиканың удуртукчу ажылдамчыларының, үреп чүүлдүң эмнелгезиниң болгаш оске-дээ адырларның төлээзерининг ындыг вертолёттар-биле келири бо беш чылда чаячыл болу берген.

Ижижилериниң чурттаарынга болгаш ажылдаарынга тоорымчалыг байдалдар тургустунуп турар. Чамдык черлерде бажыңчыгаштерны тутпаан. Радиогрэмзиктеп үгелээшчээска-кедерге чедир бараанарны база тейга чурттуттар ап турар. Даагаа, чигир болгаш оске-дээ нам аймаан оларга четчирип-биле чедирип берип турар. Совхозтарның директорлары болгаш партком секретарлары болгаш недээ Совет күүскомунуң дергелары ырлаккы коданнар-биле рацияга дамчыштыр чугаалажып, малчыннарның чагыгларын хүлээп ап турар. Ижижилер почтены эрткен беш чыйдагызындан дүрген алыр апарган. Бо айтырыгларны шиитпирлээринге депутат мээн киржилгем база бар. Кысказы-биле чугаалаарга, ижижилерге кичээнгей СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соонда эзээн үзүгткен.

Кандыг-дээ малды өстуерининг магадылалы— оон чаш төлүн онча-менди доруктурары. Он бирги беш чылдың эртken дорт чылдарында район 9307 баш быэза доруктурар планын 9584 баш чедирген азы 102,9 хуу күүсеткен. Ылаңгыя бистиң «Тоора-Хем» совхоз дорт чыл планындан барык-ла ийи түс быэзаны өстүрүнге алган. Ынчаарга дооскучу чылдың бирги чартыынга ижижилерниң иштин башкы өстуерер телээзы-биле план 106,9 хуу боттанган. Ынчангаш ижижилериниң, ижиниң ыяш-бүрү чылдагааннарден хорамчазын чок кылып турган, беш чылдың планын долу боттандырар бис. СЭКП-ниң эзлчеглиг съездизинге бистиң күш-ажылчы белээзис ол болур.

Галина ЛОПСАҢ,
«Тоора-Хем» совхозтуң шин. шинээ. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ТАЙГАНЫҢ БАЙЛААН—ЧОНГА

Бистиң районну республиканың аңнымыр ажылынның цеги деп адап турары тоорарылга эвес. «Хаан аңы» деп адап турары кылаңнаашкара кижи, кара-боря диин, мыс онцуг дырбактыг, ак шуру өңцуг ас, хувала кундус, кызыл дылги — ол бүгү өлүк аймаа чурттар ареэзиниң садыг-найманзынга улуг үнелелди ап турар, мынангаш чурттуң өлүк кожа болбаазырадын кылыр үдеттирүнге херектиг чиг эт болур.

Бистиң аңнымыр ажыл-агыйлыыс чүгле өлүк тывыжын белеткээр ажылды чорутпайн, тайганың бүгү байлаан комплекстиг ажыглаарының аргаларын ап чорудар күүзэлгелиг. Ол чүл дээрге, бистиң өлүк-тывыш ажыл-агыйы ак ээдин, тайга тооруун, кат-чимис аймаан, эм оттарын, ол ышкаш бисте быжыглаттынган Ноян-Хөл, Ушпа-Хөл деп хөлдерден балык тывыжын чорударын база планныг онаалдага ап турар бис. Бисте мяң белеткеэп, дилиг материалдары кылыр ажылдар база бар.

Ол бирги беш чылдың эрткен дорт чылдарында бистиң планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген. Тудуг ажылында үр чылдарда ажылдаан Хуна Начын-оол, Бадыжык Аюоол, Сергей Серен ажылды организастап башкарарынга, тудугның шынарын экижилеринге эвээш эвес үлүүн киирип, аныяктарны өөредип, оларга боттарының байлак дүржулгазын харам чокка дамчыдып берип келгеннер. Бо чылын олар аныяк тудугжулар Сергей Коя, Олег Коя оларны тудуг ажылының нарын, шеверер ажылдарынга өөредип, ажылга ижиктиргеннер.

Бистиң тудуг участогунуң найыралдыг коллективи эртken чылдарда ээвээш-биинии-дээ боя чедиишкиннерин улам быжыглап, планда чөрдүнген ажылдарывысты маңгыла күүседип, партиэрың эзлчеглиг XXVII съездизин төлептиг үткүүр бис. Бо түңнерде кайы-дээ бригаденың ажылчымнарының сеткил-иевону сергек, холдары тудунгур, соруктуг ажылдап турарлар. Демниг ажыл —чедиишкиннерге үлүг идиг.

М. ПАРЧЕВСКИЙ,
«Тыва кодээ тудуг» трестиң Тожуда бот-оруулга-чарылгалыг участогунуң начальнигы.

Петр Архипович, Архип Спиэрин, Валерий Ак, Александр Молчанов олар беш чыл планын дорт чыл алды ай иштинде 114-тен 150 хуу чедир ажыр күүсеткеннер. Мыйыстыг бода мал болгаш шээр мал кежи дужаарын, дилиг материалдары кылырын, чүгей белеткээрин база планнан ажырган.

Ажыл болуру мындыг-ла белеп эвес херек. Чүгле кызымак, дүн-хүн, чай-кыш чок аттыг, чадаг тайга кезип чорун шыдаар, тайгага мынак, оон дүрүмнерин, ажыларының чажыттарын эки билир кижи ажнан шыдаар. Ынчангаш ол мергежил адаамдан огдунче, салгадан салгалче дамчып артын кээп турары тоорарылга эвес. Бистиң районда Куликовтар, Колдар, Викторовтар, Барааннар, Кумзуктар, Актар, Чумулковтар дээш салгал дамчаан ажылчылар-ла хей.

Ажыл кижиниң эрте-бурун-гу мергежили сөөлгү үеде үндезинин-биле өскерилгенивилдингир. Ажылчыларны ажнаар чергелиинче самолеттар, вертолеттар, «Вездеходтар», тракторлар, моторлуг хемелер-биле чедирип, барып ап турар. Ол чорук Тожуның ашчызын иви мувуи алгаш, шылаачыг орукка ырак чер чоруурундан, үе чидиреринден хостап, ырак, четтиг-мес черлерже ажнаарының аргазын бериэ турар.

Ажнаашкының чорударының арга-методу бээш оскерилген. Шагда ышкаш тайгасмиварже барып чедип ажнаар арганы боттарының хамаарышкан черлериниг турум ажнаар арга-биле солуп, ол черлерде ажылар бажыңнарын, базаларын тудуп, какна, дузак-биле ажнаарын пептередип турар апарган. Тожу — каас-чараш бойдус чурумалдыг, байлак чер. Бойдустуң ол байлаан келир үеге, боттарывыстың урутларывыска арттырары, ажна кончуг кампыг, хумагалыг болуру — бистиң хүзээлгевис. кижи бүрүзүниң хүлээлгези. Бүгү ажыл-херээвистя төрээн партиливистың удавас болур эзлчеглиг съездизинге бараалгадыр бис.

Д. ЭРЕСТОЛ,
ажчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

БАЛЫКЧЫНЫҢ ҮЛҮҮ

Бистиң районуң картазын көрүп көрүңер-дээн. Күчүлүг Улуг-Хемдеи эгелээш дыка хей хемнер, хемчегештер шөйлүп батпылаан, холдер, хөвүүгештер чурумайын кааптап, байланышлыын магадылап чыдар. Эрткен дорт чыл 7 айның иштинде бистиң балык тудар участок 400 хире тонна ээзы-бүрү балыкты чүдүрүп чорутkан.

Д. Тимонинниң бригадазы эрткен чылын Улуг-Хемге ийи кыштың улаштыр балык тудар чаа черлерин чедиишкиннииг дилеп тып кейген. Бистиң бригадавыс база Олбук, Кадыш-Холдерден кыжын дош адаандан балык тударының кыштың аргаларын өөренип көрүп, балык тывыжын ковүдедир дээш деминг ажылдап турар бис. Чамдык хүнүлер балыктаарын анаа бир селгүүстээшкинге домей кылдыр бодаар. Ол ындыг эвес. Балыктаарда чай, сыра чок сутта, ол-шынга чоруур апарар.

А. БУЛАТОВ,
Үстүү-Елисейниң балык заводунуң Тожу участогунда бригадир.

Бөгүн — Совет кино хүну

ЭКРАННЫҢ БЕДИК СОРУЛГАЗЫ

Чуртта бо түңнерде 39 студия ажылдап турар. Чүгле эртken чылын ында долу метражтыг 320 ажыг уран-чечен, документалдыг, эртем-неитээдиг фильмнерни үндүрген. Ол үеним дургузунда 4 миллиард ажыг көрүүчү аныяктаарларга келген болуп турар. Бо сан-чыраай делегейде эң бедик көргүзүг.

МААДЫРЫ — АМГЫ ҮЕНИҢ КИЖИЗИ

Ленинградтың документалдыг фильмнер тырттырар студиязының кинематографистери долу метражтыг «Россияның ажыл хүнү» деп публицистиг фильмни тургузуп эгелээн. Кинематографистерниң кино тырттырар шөлү — Балтиядан Оожум океанга чедир шөйлүп чорутkан. Чурттуң экономиктиг күчү-шыдалын бызыглаарынга Совет республиканың кириштирип турар күш-ажылчы салгашкынының дугайын өөрэ көргүзер. Баштайгы кадрларны чаа дужуттуң тараазын ажаап ап турарынга турасхаатkан. Ону Краснодар крайның шөлдеринге тырттырган.

— Фильмни партияның XXVII съездизинге турасхаадыр сорулганы салган бис— деп, студияның директору В. Кузин чугаалап турар.—Төрээн чуртуң төлептиг күш-ажылыбиле алдаржыдып турар беш чылдың маадырларының күш-ажылчы коллективтериниң дугайын көргүзер, чугаалаар деп бодап турар бис. Бистиң күннеривистиң «коммунистериниң дугайында болуп фильмнерни документалистер база съездиге турасхаадыр. Ол болукте фильм-портреттер, публицистиг пентелер кирер.

Ленинградтың кинопубляцистери — дыка хей күш-ажылчы коллективтиң боттарының кижилери. Оларның кемераза чедиишкиннерже берге орукту, оон үнгеп дозун көргүзер сорулгалыг. Ленинградтың тудугжузу В. Цыпкиниң бригадазынга ажылдап турган чогаадыкчы болуп күш-ажылчы рекордтуң төречизи болган. Ынчангаш тырттырарын чаа дооскан. бригада керээзинниң дугайын көргүскен бо фильмни «Рекордче чоруп ор бис» деп адаанны таварылга эвес. Кино тырттырар оске болуп бо күннерде Череповеттиң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг металлургия комбинадының ажыл-ишкинлери-биле кады ажылдап, чурттап турарлар. Долу метражтыг «Парткомда» деп фильмни тырттырып турар. Ол— ажыл-ижи-биле мурнуну одуруп, тудугның эки шынарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедип ап, чүге бригадалар ареэзинга эвес, наттыжыышкынга безин шаннадыг черлерни ап келген. Ам Ийиниң школа тудуунда ажылдап турар Амир Күнгаанның бригадирлээнин бот-оруулга-чарыылаг бригадазы база эртken чылдарда мактадыг ажылдап, планның онаалдаларын ажыр күүседип келген. Тудуг ажылында үр чылдарда ажылдаан Хуна Начын-оол, Бадыжык Аюоол, Сергей Серен ажылды организастап башкарарынга, тудугның шынарын экижилеринге эвээш эвес үлүүн киирип, аныяктарны өөредип, оларга боттарының байлак дүржулгазын харам чокка дамчыдып берип келгеннер. Бо чылын олар аныяк тудугжулар Сергей Коя, Олег Коя оларны тудуг ажылының нарын, шеверер ажылдарынга өөредип, ажылга ижиктиргеннер.

Бистиң тудуг участогунуң найыралдыг коллективи эртken чылдарда ээвээш-биинии-дээ боя чедиишкиннерин улам быжыглап, планда чөрдүнген ажылдарывысты маңгыла күүседип, партиэрың эзлчеглиг XXVII съездизин төлептиг үткүүр бис. Бо түңнерде кайы-дээ бригаденың ажылчымнарының сеткил-иевону сергек, холдары тудунгур, соруктуг ажылдап турарлар. Демниг ажыл —чедиишкиннерге үлүг идиг.

М. ПАРЧЕВСКИЙ,
«Тыва кодээ тудуг» трестиң Тожуда бот-оруулга-чарылгалыг участогунуң начальнигы.

ЧҮРЕКТЕ ТУРАСКААЛ

Фронтучу-чогаалчының атташ тоожузунга үндезилеп, «Беларусьфильмэ» студиязың тырттырып турары «Знак беды» деп уран-чечен лентазының прологунга белоруссиянын улустуң чогаалчызы В. Быковтуң дараазында одуруглары дыңналыр «Амы-тыным бергеннериң мурнунга телеттинмес ореевс бистиң сөөлгү күннеривисте чедир арынчүүрге мөңге артар...»

— Чогаалдың бедик замазы шынарлары бистиң кичээнгейивисти эвээр тутkан —деп, фильмниң гургузучу-режиссёру М. Птащук чугаалап турар. Кадыг-берге, «оргунчуг чылдерны ажып эртип, дайынның мурнунга дүүүп бербээн совет кижиниң бедик турасоруун, быжыг туруштуун чугаалаарын шиитпирлээн бис. Оон-биле дайын чылдарының аар-берге, кадыг-дошкун болуушкуннары катаптаавас үжүрлүг, ийиылдың демдээ — ядролуг дайынның кыжанаыг долегей чырынга дыргелбес үжүрлүг дээрээн кижилерге база хатап сөглүндырар бодап турар бис.

(СЭТА).

КЫЙГЫРЫГЛАР ПАРЛААН

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Август революциязының болгаш чуртту демократтыг республиканың кырлаанындан бээр 40 чылының ёветнамның Коммунистиг партиязының Теп Комитединиң кыйгырыглаары Ханойда парлаан.

Делегейге тайбыңның болгаш революциянын чөлегимнии— Совет Эвилели-биле, а ол ышкаш социалистиг ажем «аттыжылгазының оске-дээ чурттары-биле бүгү талалыг кадыг ажылдажылганы быжыглаарынга болгаш халбартырынга, Индий-Кыдаттың ажыдүмне улустары-биле эвилелди хогжудеринге шиитпирлининиң дугайында ВКП медеглээн. Боо-чепсектериң эдерее будуруушкунун дугайында ВКП медеглээн. Боо-чепсектериң эдерее будуруушкунун айыылдыг кылдыр улам-не өөскүдер дээн америк империализмниң планнарынга удур, тайбың, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге дээш бүгү чурттарның ажылчы чоннарының демиселин бүрүн деткип турарын кыйгырыгларда илергейлээн.

Вьетнам улустуң бүгү гимиелгелериниң организанчызы болгаш сорук кирииричизи — Вьетнамның Компартиязының удуртукчу ролюн кыйгырыгларда онзалап демдеглээн. Социалистиг индустриализацияның амгы үеде Вьетнамның кол сорулгазы болуп турар. Чурттуң күш-ажылчы, материалдыг болгаш бойдус курлаварларын эң эки ажыглаарынче, ашъ-чемнин, улетпурүүн чиг эдин болгаш барааннарын будуреринн улам-не ковудедиринче күженнишкиннерин углемдыраринче бүгү чонну Компартия кыйгырып турар.

БҮРҮНҮ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУРАР

УЛАН-БАТОР. Совет Эвилелиниң чедургени тайбың чаа инициативалар — боо-чепсектериң эдерее будуруушкунун кыңчыктырбас дээн ССРЭ-ниң шыңчы чүткүлүнүң годарган чаа хереченги-дир. Термоядролуг дайынны болдурбазынча, бүгү делегейниң улустарының айыыл чок чорууң идегелдиг хандырарынче угланган Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативаларын Мооолдун коммунистери, бүгү ажылчы чонары иэни-биле деткип турар деп, МАРН ТК-ның органы «Үнэнэ солун бижээн.

НЬЮ-ЙОРК. Ядролуг кандыгдээ чазылдырыышкыннарны боду чаасхаан сокпаткан Совет Эвилелиниң тайбың чүгүле инициативаларын деткинринче АКШ-тың администрациязын сураглыг америк юрист Р. Озм кыйгырган. Совет Эвилелиниң чүгүле чаа санаалын чүгле өөреннир эвес, харын-дээ чугаалажыышкынныг-марге чугуралап көөр болгаш ында чогумналыг харыны бээр хереп деп, «Ньюсдей» солунга чүүлүнге ол бижээн.

КОЛОМБО. Шри Ланканың Коммунистиг партиязының Теп Комитединиң Политбюрозу медеглел кылган. Ядролуг кандыг-дээ чазылдырыышкынныны Совет Эвилелиниң сокпаткаңы — оон дидим базымыдыр. АКШ-тың администрациязы чүгүле ол санаалга таварымчалыг харыны бээр болгаш бодунуң ядролуг чепсээнин шенелделерин сокпаадыр ужуруг деп, медеглелде демдеглээн.

БРАЗИЛИА. Кадыг ажылдажылганың болгаш бот-боттарын биилеринин байдалын бүгү делегейге тургузары, улустар ареэзинга тайбыңны быжыглаары, ядролуг боочепсектериң хоозурадыышкынныг эдерее будуруушкунун сокпаадыры ышкаш, ындыг бүннинг сорулгаларны чедип алырынче ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативалары угланган деп, Бразилияның парламентиниң депутады Марио Фрота медеглээн. Ядролуг чазылдырыышкынныны сокпаадыр дугайында ССРЭ-ниң санаалын хүлээп алырындан АКШ-тың ад. министрациязы ойталаан болгаш улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын тоомга чокка көрүп турарын боду-ла сойгалап көөреткен-дир деп, ол чугаалаан.

ЛИМА. Ядролуг боо-чепсектериң эдерее будуреринн, оларның системазын сайзырангайжыдарын сокпаадыр дугайында делегей чурттарының парламентилер кежигүннериниг ССРЭ-ниң парламент болуунун ыйгырыын Перунуң эрге-чагыргаже АПРА деп улустуң партиязының кеску ажылдакчызы, чурттуң конгресинин депутаттар палатазының кежигүнү Альфредо Барначеа деткээн.

НИКОСИЯ. «Космос долгемин ону милитаризаставас байдалдарда тайбың шиитпирлээдип ажыр хереккө делегейниң яды ажылдажылгазының дугайында» айтырыгны Каттыышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының ам болуур 40-гы сессиязынга чугаалажып көөр дээн совет санаалды деткээн.

АДН-НИҢ ДЫҢНАДЫЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). АДН агентство тускай дыңнадыг кылган.

Барыын-герман шпион организацияларның үүлгедиглерин Герман Демократтыг Республиканың серемиилеринин ачызында сөөлгү чылдаа буруктаар болдурбаан деп ол дыңнадыгда айытkан.

1984 чылдың январе 1-деп 1985 чылдың июньге чедир безин ГДР-ниң девискээрининг 168 барыын-герман шпионнарны тутkан. Ол шпионнарның хөделиишкиннери ГДР-ге социализмни божаңнадырынче республиканың камгалаңыр аргазын кошкадыруунче угланган деп, дыңнадыгда демдеглээн.

ГДР-ниң чайгыыш чок болгаш эттиг политиказының ачызында ГДР-ниң болгаш Германиянын Федератиттыг Республиказының ареэзинда харылзааларгa чидиглеиишкинни барыын-герман шпионнарның ол хөделиишкиннери болдурун шыдаваан.

Медээлер. Болуушкуннар. Фактылар

ДЕЛИ. Металлургиянын болгаш машина тудуунун будурулгелерин телевилээр талазы-биле Индияның күрүне корпорациязын Совет Эвилелиниң талазы-биле тургускан тургем. 1984—1985 сан-хее чылында ол корпорация 120 миллион рупий акша түңнүг эң хей орулганы алган. Ол дээрге, мурнуку чылдаавгыдан 43 миллион рупий акша хей болган.

Аар улетпурүүн будурулгелерин телевилээрде Барыын чуртуң чурттарының фирмаларының дузазын алырындан ойталаар арганы Индияга ол корпорация берген.

БАМАКО. Ыяштар тарылгазының талазы-биле кампанна Мали республикада улам-не калбаргеи. Делегейде элезинниг эң долгем чер Малиниң соңгу девискээринде турар. Ында ыяштар тарылгазын соолгу чылдарда ковудеткен.

Черниң ажыктыг байлактарын шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле Каес областа национал каттыжышкынның коллективи ыяштар тарылгазының талазы-биле эгелекчи болган деп, «Эссор» солун бижээн.

ПАРИЖ. Францияда ажыл чоктарның саны бо чылдың июльда 2 миллион 414 муң кижи четкен, ол дээрге, июньда турганындан 0,3 хуу хей болган. Ол дугайын Франциявың күш-ажыл министерствозу дыңнаткеи. Чурттуң профэвилелдериниң медээзин ёзугаар алырга, Францияда ажыл чоктарның саны амгы үеде үш миллион четкен.

БАНГКОК. Бангкок ортаазының девискээринге турган Таиландының 300 хамаатылары Каттыышкан Нациялар Организациязының дескеннер керектериниң талазы-биле дээди комиссарынга чагаа чорутkан болгаш оларны дескен кижиларниң байдалынга дыңнаазырын база КНО-нуң дескеннер керииниче чурттадырын дилээнмер.

Бажың чок ол кижилерниң шыңгызы удурлаңыышкыны турза-даа, оларның бичии чадырларын эрге-чагыргалар күш-биле үрегдеп чаалкан. Олар амгы үеде ажык дээр адаанда чурттап турар.

РЕЙГАННЫҢ АЙЫЫЛДЫГ ШИИТПИРИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Спутникке удур чепсектиг америк чаа системазының шенелделерин космоста чүүлдерге удур чоокку неделяларда эгелээр дээн шиитпириниң дугайында АКШ-тың президентизи конгресске дыңнаткеның Ак бажың тускай чарлаан.

Рейганның айыылдыг ол шиитпири америк хей-ниитти сеткил дувурээшкинни-биле утпаан. «АКШ-тың администрациязының ол шиитпири болза, боо-чепсектериң эдерее будуруушкунун космосче шилчидер угланыышкынче база бир чаа базым-дыр» деп, сенатор Дж. Керри медеглээн. Спутникке удур чепсектиг кызыгаарлаарынга угланган дугуржулганы Совет Эвилелибиле чедип алырынга америк администрация хөөн чок болуп турар-дыр деп, «Бостон глоб» солунга берген интервьюзунга ол демдеглээн. Брукингс институдунуң дошпас политиктиг шинчилээдер программазының директору Дж. Стейнбрунер америк администрациянын шиитпирин шын-гыы буруу шепкен.

Эжелекчилерге согуушкун

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чурттуң мурнуу талазынга ивээн патриоттер израиль эжелекчилерге болгаш олариың дузалакчыларынга удур сес даиымчы операцияларны чорутkаннар. Джеззинниң болгаш Набатиянын районнарынга, а ол ышкаш Тель-Авивтиң хемаарышпас ивээн черде тургускан ейиыя чок чорук зоназынга» шаанылакчыларның туруштарынче халдаан. Эң-не кержы-дошкун түлчүүшкүннер Суджуд-Рихан ареэзының оруунга болган, анда эжелекчилер дириг күш талазы-биле улуг чидиригге тоорарышкан. Элээн каш чүүк машиналары болгаш күлүктүг транспортаралар узуткаттынган.

ЫРЫ-ШООР-БИЛЕ

Ажыл-ишчи кижилерниң хостуг үе-шагын чөп ажыглаарынга, дыштанылгазын эки организастаарынга районнуң культура одаглары бөттарының эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. «Культура ажылдакчылары — бүдүүлгерге!» деп кыйгырыг-биле ажылдап, кодээниң культура ажылдакчылары сң бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринче чонну мобилизастаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыг». «Кижини ажыл каастаар», «Кижиде бүгү-ле чүве — чараш болур үжүрлүг» дел болгаш ажыл-ишчи кижилерге, оларның ажыл-херектеринге турас-каатказ оон-даа эске нежзилерге, үжуражылгаларга кижиниң чогаадыкчы, чаартынчы ажылын, беш чылдың мурнаачыларын, хүннүң маадырларын, күш-ажылчы кижини мактаан көргүзүглерни, концерт, шилерни хөй удаа чонга бараалгадып келген.

Кижилерниң хостуг үезин чөп ажыглаарынга бот-тывынгыр уран чүүл улуг рольдуг. Массалыг бот-тывынгыр уран чүүл база чонның уран чогаадылгазы кодээ культура амыдыралының чарылбас кезээ апарып, он-он күүседикчилерни, уран талантылыг кижилерни болгаш хөй санныг көрүкчүлерни уран чүүлге хаара тударының школазы болуп турар.

Соолгу чылдарда, эң ылаҥгыя Совет Тываның, Тиилелгениң 40 чылынга турасиаатткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделеринге чонның кирмилгези аажок идепкеймээн, ажыл-ишчилерниң сонуургалы улгаткан. Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарга талантылыг аныяктар хаара туттунуп, олар хову-шөлдер, фермалар, малчын коданнар, балыкчылар, саанчыларже барып чедип, чонга бот-тарының уран талантызын бараалгадып турар. Сиген неземдезиниң үезинде «Азас», «Артыш» агитбригадаларның бот-тывынгыр артистери үргүлчү сигенчилерге чедип, соңун көргүзүглерни оларга бараалгадып турар. Бот-тывынгыр артистер Коя Буратов, Галина Оюлева, Белек-оол Байгызым, Василий Самыя, Сергей Бараан, Сергей Коп олар чонның мактаның чаалап алганнар.

Бистиң районнуң культура ажылдакчылары чон-биле харылзааны тудуп, ажыл-ишчилерге аалдап чедип, оларны ыры-шоор, танцы-сам, баштак көргүзүглер-биле хөй-аъдын кадурүп, сорук киирип турар.

В.ТАМДЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

УРАН КААСТАЛГА

Ыракче аттанган кижини «оюча-омактыг чор!» деп йөрээри тыва улуска шагдан бээр чаңчыл болган. Кайнаар-даа чораан кижи аалынга келгенде, чоруунуң чогаанын болгаш көргөн-билгенин улузунга чугаалап бээр, олчазым азы белек-селээн сунар. Тожуга келген кижиниң даалыңы долу, сагыш-сеткили бай чанар.

Тожуның ыяш ажыл-агый черинге суй-белек кылыр цех ажыттынгамындан бээр он үш чыл чеде берген. Ук цехте он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында үжен ажыг муң рубльдиң янзы-бүрү белектерин бүдүргеп. Оларның аразында хеп ескиштары, ном делгиирлери, сава аймаа, хана каастаалгалары, стол кырының херекселдери дээш, чүнү чок дээр! Ол бүгү шуптузу тус черниң материалдарындан бүткен.

Суй-белек кылырынга азыраал болгаш черлик амытанның эдилээ, харын республиканың кайы-даа булуңунуң магазиннеринде тарай бергеп.

В. ООРЖАК,
Тоора-Хем суурунуң чуртталгызы.

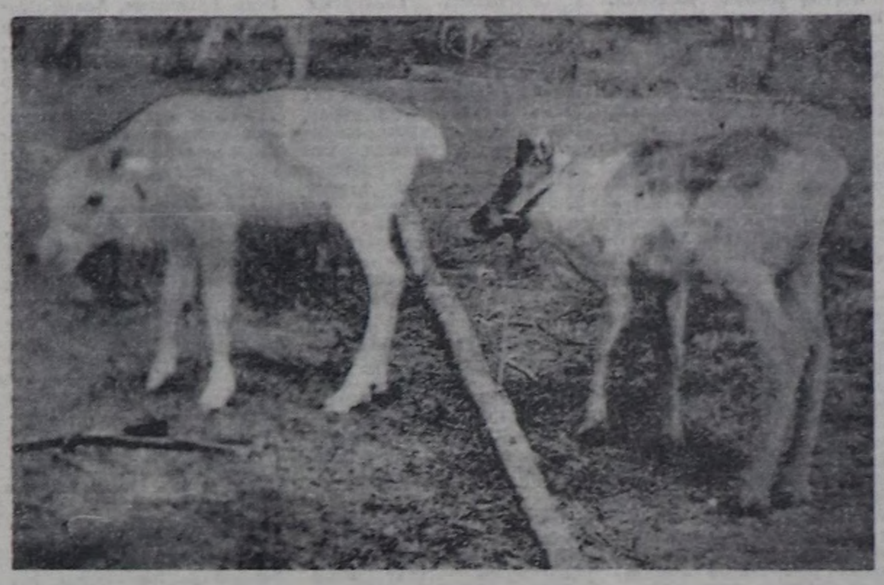
Тожу район

Тожу дугайында материалдарны «Шынның» ажылдакчылары К. ЧООДУ биле Б. СЕДЕН-ХУУРАК белетиэн.

ЧУРУКТАРДА: ыт биле адыг оглунуң ойнап турары; челеде баглап каан иви бызаалары.

АНЫЯК СУУР ТООРА-ХЕМИМ

Азас хөлче
Аян-черүк кылыр дишпен
Аныяктар
Автобустуг халдып эртер,
Арыг-силиг,
Алгыт-делгем кудумчулуг,
Ажыл-ишчи
Аныяк суур Тоора-Хемим.

Иви мунган
Ирей, кадай төрелдеп кээр,
Ийистери —
Ира, Кара уткуй хаячыр —
Аалчыларга
Аажок эки, хүндүткелдиг,
Ажыл-ишчи
Аныяк суур Тоора-Хемим.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ

27. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.25 — Г. Довнар — «Делись огнем». Фильм-шин. 11.20 — «Артельное дело». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.40—11.45 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.30 — «Наш современник». Док. фильмнер: «Это занятое свободное время», «Долгая борозда», «Моя профессия — рабочий». 15.15 — «По секрету всему свету». Уругларга уран-чечен телефильм. В. Драгунскийниң рассказтары-биле. 1-ги сериязы. 16.20 — Улустуң аялгалары. 16.35 — Уругларга ажыгыгаштар дугайында. 17.05 — Ырак болгаш чоок ыр. 17.45—Чурук бүрүзүнде — хүн. 18.00 Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — «Поднять паруса». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижи. Стахановчу шимчээшкиниҥ 50 чылынга. 19.25 — Бөгүн — Совет киноның хүнү. ССРЭ-ниҥ Кинематографистер эвилелиниҥ баштаар черииҥ бирги секретары, кинорежиссёр Л. А. Кулиджановтуң чугаазы. 19.35 — «Памятники природы». Док. фильм. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Булактар». 22.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Бразилияның шилиндек командазы — Испанияның шилиндек командазы. Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда (22.45) болгаш төнгенде (23.45) — велоспорт талазы-биле делегей чемпионадының, Италиядан дамчыдылга. 00.00—00.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Письма военной поры». Эртем-нептерелдиг фильм. 8.40 — «Рассмешите клоуна». Ийи сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — Док. телефильмнер: «Сегодня, завтра и всегда», «Каратау: двадцатая весна». 10.55 — «Шыдырее школазы». Мергежил школазы. 11.25 — Уругларга фильм. «Приключения Калле-сыщика». 1-ги сериязы. 12.30 — Француз дыл. 13.00 — Мультфильмнер: «Лошарик», «Как грибы с горохом воевали». 13.30 — РСФСР-ниҥ алдарлыг артизи Н. Петровтуң концерти. 14.20 — «Кодээниң ишчилеринге дамчыдылга». 15.20—15.25 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Цабуня». 18.30 — «Культура болгаш амыдырал». Кижилерниң хереглелин болгаш сонуургалын билир. Дамчыдылгага Тыва АССР-ниң культура министриниң оралакчызы В. В. Оскал-оол киржир. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: «Аъш-чем программазы — бүгү ниитиниң херээ». Кусну дужут ажаалдазының дугайында допчулал. «Дузалаа ажылының ажык-дузазы». Тыва АССР-ниң Садыг министерстводунуң дузалал ажыл-агый будурулгезиниң улуг зоотехниги Н. О. Шарап дамчыдылгага киржир. Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Царевна-лягушка». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Рассмешите клоуна». Ийи сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.40 — 23.35 — «Иду на помощь». Док. телефильм.

28. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга аҥчыгаштар дугайында. 9.25— ССРЭ-ниҥ улустуң артизи В. Климов ойнаар (скрипка). 9.50 — «Аян-чоруккулар клуву». 10.50 — «Однажды двадцать лет спустя». Уран-чечен фильм. 12.05—12.10 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кодээниң делгемнери». Док. фильмнер: «Отодвинув бархан», «Ферма», 15.15 — «По секрету всему свету». Уругларга уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.20 — Бүгүзавилелдиҥ Глинка аттыг II конкурузунуң лауреаттарының концерти. 17.15 — «Он алды болгаш оон улуг назы». 18.00 — «Амгы үениҥ делегейи болгаш ажылчын шимчээшкиниҥ. 18.30 — И. Брамс. «Вальстар» 19.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кадыг тулчуушкундан тиилекчилер бооп унер...» Алкоголизмниҥ хоразыныҥ дугайында дамчыдылга. 19.50 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм (ГДР-ниҥ киржилгези-биле «Мосфильм» болгаш МАР. 1981 ч.) 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.30 — Кино. концерт. 22.15 — «Иду к тебе. Арктика». Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футбол талазы-биле ужуражылга. ССРЭ-ниҥ шилиндек командазы — ГФР-ниҥ шилиндек командазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урок за уроком». Док. телефильм. 8.50 — «Рассмешите клоуна». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.00 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 11.50—11.55 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «Сириус — звезда братства» (ССРЭ) «По городам Польской Народной Республики» (ПУР). «Наше время — наш день» (ЧССР). «Маленькие пловцы» (РСР). 15.50 — «Хүү салдыгыыр». 15.50 — Реставраторларның ажылының дугайында док. фильмниҥ баштайгы көргүзүү. 16.10 — Черде, дээрде болгаш далайда. 16.40 — ССРЭ-ниҥ Курунениҥ симфониктиг улегериниҥ оркестриниҥ концерти. 17.45— Чаа өөредилге чылының эгезинге. ССРЭ-ниҥ дээди болгаш оргумак тускай өөредилге черлериниҥ министри Г. А. Ягодинниҥ чугаазы. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи. Айтырыглар болгаш перспектиелер. Новомосковск районда агроүлетпүр каттыжыышкыныҥ хожудаҥгай ажыл-агыйларының экономиказын кедүрелдиргеге чыленыҥ эгезинге. ССРЭ-ниҥ чырыдыышкын министри С. Г. Шербановтуң чугаазы. 18.30 — «Лисаковск». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 19.35 — Стахановчу шимчээшкиниҥ 50 чылынга. «Стахановтуң салгачылары». Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бенетов дамчыдылганы чорудар. Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Дело человеком становится». Док. телефильм. 8.45 — «Смятение чувств». Уран-чечен фильм. 10.00 — ССРЭ-ниҥ Куруне шаҥналыныҥ лауреады, ССРЭ-ниҥ Медицина академиязының «орреспондент кежигүнү, трансплантология болгаш кылымал органнар институдунуң директору В. И. Шумаков-биле школачыларның ужуражылышкыны. 10.45 — Чаҥгыс актёрлуг театры. А. С. Пушкиниҥ чогаалдарын В. Яхонтов номчуур. 11.45— Англи дыл. 12.15 — «Проданный смех». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 14.30 —Поэзия. О. Фокина. 15.00—Ленинчи комсомолдуң шаҥналыныҥ лауреады улустуң хөгжүм херекселдериниҥ «Калинка» оркестри ойнаар. 15.30 — Шыдырее школазы. 16.00 — «Листья шумят надс мной». Док. телефильм. 16.10—16.15 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Медвежонок Римцимцим». 18.50 — «Чаа өөредилге чылы-биле». Тыва АССР-ниҥ Чырыдыышкын министри Н. С. Конгарның чугаазы. 19.00 —Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». «СЭКП-ниҥ XXVII съездизинге —27 шалыпчы декада». Съезд мурнуҥу вахтазынга Тываның аныяктарының киржилгези. «Силерге канчаар баралы боор турарыл?» Рейд. «Школа концазы кыйгырган». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Царевна-лягушка». Мультфильм. 4-ку кезээ. 20.15 —Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Англияның шилиндек командазы — Мексиканың шилиндек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35— Карел Готт «Люцерна» концерт залында (ЧССР). 22.40— 23.20 — Үнүш бойдузу.

31. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — РСФСР-ниҥ Курунениҥ үрер хөгжүм оркестриниҥ концерти. 9.25 — «Анна Тихоновна». Док. телефильмниҥ баштайгы көргүзүү. «Куш-ажыл-биле алдаржыыр» деп бөлүктен. 9.50 — Совет сырыҥ концерти. 10.10 — Чүнү номчуурул. 10.55 — «Поклон учителю». Фильм-концерт. 12.00—«Кижи. Чер. Октаргай». 12.45 — «Челээш» деп улус чогаадылгазыныҥ дугайын. да телевидение программаларының VI бүгү делегей фестивалы. «Улустуҥ танцылары» (Никарагуа). 13.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.35 — Дөарта — нефть болгаш газ үлетпүрүнүҥ ажылдакчыларыныҥ хүнү. 14.05 — Нефть болгаш газ үлетпүрүнүҥ ажылдакчыларының чагыы-биле концерт. 14.50 —Бөгүн делегейде. 15.05 — «Уроки французского». Уран-чечен телефильм. 16.25 — «Дирижамытаннар амыдыралыг». 17.25 — «9-ку студия телекөрүкчүлерге харылаа турар». 18.25 — «Дидимнер, аваангырлар, хөглүглер...». Цирк программазы. 19.25 — «Алмазное дерево». Уран-чечен телефильм. (Италия. 1983 ч.). 21.00 —«Ye». 21.30 — Кежээки аялгалар. 22.00 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 22.15 — «Золотая рыбка» деп телевидениениҥ миниатюр театрыныҥ баштайгы көргүзүү. 23.20 —23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болукторсаҥза. (Куш-культуржуларга суме). 8.30— Бистиң садывыс. 9.00 — Телевидениениҥ Саратов студиязының программазы. 10.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 10.40— «Шел мокрый снег». Док. телефильм. 11.05 — Бүгүдеге стадион. 11.35 — Төөгүниҥ ырыннары. Стахановчу шимчээшкин. 12.20 — К. Симонов — «Из записок Лопатина». Москваның «Современник» театрыныҥ фильм-шизи. 14.20 — «Чурттарда болгаш диптерде». 15.05 — «Признание». Грузин ССР-ниҥ алдарлыг артизи П. Бурчуладзениҥ киржилгези-биле фильм-концерт. 15.55 — Бурунгу төрелдерниҥ аныяк үезин. 16.20— Чечен-Ингуш АССР-ниҥ Куруне ансамблиниҥ концерти. 16.50 — Кино «көрүкчүзүнүҥ спутнигы. 17.35 — Джаз панорамазы. 18.25 — «Кадыкшыл». 19.10 — «Чараш үүлдүң үнер дестериниче». Крепостной театрачыннарның Останкинода Орду-музейинге концерт. 19.40 — «Реликвии воинской славы». Москвада ССРЭ-ниҥ Чепсекетиг Күштериниҥ Төп музейиниҥ дугайында док. фильмниҥ баштайгы көргүзүү. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Филиппок». Мультфильм. 20.15 —«Серенада» деп үрер хөгжүм төрекселдериниҥ квинтели ойнаар. 20.45 —«Делегей байдалының дугайында допчулал». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Время, вперед». Уран-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 00.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниҥ чемпионады. «Динамо». (Киев). — «Динамо» (Москва). Киевтен дамчыдылга. 00.45 — 01.00 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ

1. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.55 — «Кеззээде хүннеп турар болзуңыз». «Артек» пионер лагеринге ургуларның уран үүлү коллективтериниҥ концерти. 9.40 — «Спортлотонуң» 30-ги тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелиниге баравын бооп тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Хочу все знать». Киножурнал. 12.45— Кодээниң ишчилеринге дамчыдылга. 13.45 — «Музыкалыг коноска». 14.15— Мультфильмнер: «Федя Зайцев», «Чебурашка идет в школу». 14.45— «Аян-чоруккулар «клуву». 15.45 — «Бис шуптувус тайбың дээш бис». Концерт. 16.15 — Бөгүн— Билиглер хүнү. ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязының оралакчы президентизин К. В. Фролов. ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязының академик-секретары А. В. Фокин киржир. 16.45 — «Бистиң байыр чедиришкинивисти хүлээп алыкар». Билиглер хүнүнге музыкалыг дамчыдылга. 17.30 — Уругларның баштак «Ералаш» журналының арыннарындан. 18.05 — Таджик телевидениениҥ болгаш радио дамчыдылгазының «Гүлъшан» оркестриниҥ концерти. 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — Москва областтың Романское хоорайының «Сатурн» деп Культура ордузунуң үрер хөгжүм оркестриниҥ концерти. 20.10 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер: «Бабочка», «Три женихи», «Перерыв». 21.00 — «Ye». 21.30— «Летите, голуби». Фильм-концерт. 22.30 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — Футбол талазы биле делегей чемпионады. Юниорлар.

МОСКВАДАН
БИРГИ ПРОГРАММА

8.00 — Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.15 — Хөглүг нотежыгаштар. 8.30—Орус чугаа. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.35 — Нефть болгаш газ үлетпүрүнүҥ ажылдакчыларының хүнүнге. Док. телефильмнер: «Будни поиска», «Голубой горизонт». 10.15 — Скрипка музыкаҥының концерти. 11.00 — Док. телефильмнер: «Живая память Таганрога», «Хохлома». 11.30 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер: «Мстители из 2-го «в», «Лето в зоопарке», «Здравствуй, Пушкин». 12.30— «Сеткил - сеткилиг-биле зоочуннар кырывасс». Ада-чурттуң Улуг дайынының зоочуннарының Москвада эр улустуң хору ырлаар. 13.20—«Билдингирдээ болза, элдептиг!». 14.20 — Бистиң чаҥгыс үевистиң кижилериниҥ музыказы. 15.20 — «Совесть». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 16.45 — «Раз ковбой, два ковбой». Мультфильм. 16.55— Тайбың болгаш аныяктар. 17.30 — Ленинчи шаҥналдың лауреаттары— шылгарыҥгай совет композиторлар. Д. Кабалевский. Оркестриҥ фортепианога № 2 концерт. 18.00 — Үлегериҥ хемелээшкин талазы-биле делегейниҥ чемпионады. Бельгиядан дамчыдылга. 18.45 — «Веселые медвежата». Фильм-шин. 19.40 — «ЭВМ на службе информации». Эртем-тайылбырлаалдыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «По дороге с облаками». Мультфильм. 20.15 — Бүгү-российниҥ конкурузунуң лауреады Ю. Евтушенко ойнаар (гусли). 20.30 — «В пушкинской Москве». Док. телефильмниҥ бөштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Катыы бажы каткам эвес». 22.50—23.20 —В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Венгриядан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

АВГУСТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Герой ее романа» 18.40, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Любимец публики» 9.30, 13.40, «Черная стрела» 11.30, 15.20, «Тихие воды глубоки» 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Человеческий фактор» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

Агаар

Республикага шокар булуттаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хөрүнге хар тырва дүжер.

Шын Редакциянын адресизи: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 21-57 карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймаа-ның болгаш үлетпүр киллистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҥ 2-37-13, чагаа киллизиниҥ 2-41-27, 21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 болгаш «Сельбей» барганда 2-32-75 телефонне болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3108.

Тыва АССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниҥ талазы-биле күртне комитединиҥ типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01059.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың август 28 среда № 199 (12899)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

Маадырның адын— совхозка тывыскан

Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Хомушкунуң адын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың август 15-те доктаалын ёзугаар «Тес-Хем» совхозка тывыскан болгаш моон соңгаар ол совхозту Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхоз деп адаар.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНГЕ ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Профэвилелдериниң соңгулдалыг органнарының бүрүн эргелериниң хуусаазы доозулганы-биле холбаштыр оларга отчёттарны болгаш соңгулдаларны 1985 чылдың август-ноябрьда эрттирер дугайында доктаалды ВЦСПС-тиң президиуму хүлээп алган. Профболуктериниң, профбюроларның, цехтер комитеттериниң, профорганизаторларның, профэвилелдериниң 300-тен эвээш кежигүннерин каттыштырган профэвилел эге организацияларының профкомнарының отчёттарын болгаш соңгулдаларын эрттирери доктаалда көрдүнген.

1985 чылда отчёт-соңгулдалыг кампанияның онзагай чүүлү чүдел дизе, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң бүдүүзүнде ол кампанияның болуп эртеринде дээрзин демдеглээр херек. Отчёттар болгаш соңгулдалар болза партияның болгаш бүгү совет улустуң амыдыралында кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкунга—партийжи съездиге белеткелдиг талазы-биле профэвилелдериниң амылының көрүлдези болган турар ужурлуг.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга, конференцияларга белеткел болгаш оларны эрттирери 1985 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың даалгаларын чедиишкининиг күүседириңче, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугааларында айыткан сорулгаларны амыдыралга бот-тандырарынче амылчы чоннарны эвилелдээрингө идигин бээр сорулгалыг.

1984 чылда отчёт-соңгулдалыг кампания совет профэвилелдериниң амыдыралынга чугула улуг болуушкун болганын демдеглевейн барып болбас. Отчёттар болгаш соңгулдалар профболуктерден эгелээш, областарның, крайларның профэвилелдер чөвүлелдеринге чедир—бүгү-ле звеноларга болуп эрткен.

Бистиң республиканың профэвилелдериниң 1344 болуктеринге, 415 цех комитеттеринге, 1218 эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар, каттышкан 16 профкомнарга, 17 студент профкомнарынга, 58 хооркомнарга, райкомнарга, адырлар аайының 10 обкомнарынга конференциялар эрткен. Ол ышкаш, профэвилелдериниң XVII область конференциязы база болган. Профэвилел эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарга профэвилел кежигүннериниң 97,3 хуузу олурушкан.

Отчёттар болгаш соңгулдалар ниитизи-биле организас-политинтик бедик деңнелге эрткен. «Аар машина тудуунуң ажылчыннарының профэвилел ТК-зының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле профэвилел органнарының ажылын хуралдарга болгаш конференцияларга бүгү талалыг анализтеп көрген. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга республикада профэвилелдериниң 15 муң кежигүннери санал берген.

Профэвилелдериниң соңгулдалыг органнарының шынар составының эжиктээн отчёт-соңгулдалыг кампанияның чугула түңнелдеринде бирээзи болган. Профкомнарга соңгуттурганнарының 57 хуузу ажылчыннар, 39,6 хуузу—СЭКП кежигүнмери, 58,9 хуузу—хөрээженнер болуп турар.

Ооң-биле чергелештир, профэвилел органнарының ажылында бар четпестерни отчёт-соңгулдалыг кампанияның үезинде илереткен. Коллективтиг керээлерни, социал айтырыгларга хамаарышкан дугуржулгаларны ылаптыг күүседир дээш ажыл-агый удуртукчуларынга чамдык профэвилел организацияларны чогуур негелдени кылбайн турар. Социалистиг чарыштың чамдык черлерде ёзу барымдаалап организастап турар. Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ-ниң Хөөйлузун эвээш эвес бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда ам-даа четпес күүседип турар.

Отчёттарны болгаш соңгулдаларны белеткээр, оларны эрттирер талазы-биле четпестер турган. Чижээ, Бии-Хем районнуң совхозтарынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эрттиреринiң хуусааларын бөттүг чылдагаан чонка-ла соңгаарладып келген. Ындыг фактылар Тес-Хем болгаш Тожу районнарның күүгүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел организацияларынга база турган. Ындыг четпестерни 1985 чылдың отчёт-соңгулдалыг кампаниязының үезинде болдурбазы негеттинип турар.

Ам болур отчёттар болгаш соңгулдалар чер-черниң профэвилел организацияларының, ажыл-агый органнарының ажылының деңнелин бедидеринге, коллективтериниң социал хөгжүлдезиниң планнарын күүседир дээш, күш-ажылдың байдалдарын эжиждер болгаш ооң камгалалын нүштелдирер дээш оларның харыысалгазын дыңыдарынга идигни бээр ужурлуг.

Профэвилел организацияларының кижизидилге ажылының байдалын, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны хамы идейлиг коммунистиг бүзүрелге, күш-ажылды болгаш хөйниити хүлээлгезин ак сеткилдиг көөрүнге, амыдыралдың социалистиг хевириниң норма-чижектерин, совет хөөлүларны хажык чок сагыырынга кижизидеринге ол ажылдың дээштиин шүгүмчүлекчи ёзу-биле отчёттарның болгаш соңгулдаларның үезинде чугаалажып көөр херек.

Профэвилелдериниң обкомнары, хооркомнары, райкомнары профэвилел эге организацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны бедик деңнелге эрттиреринi, аңаа шүгүмчүлелди болгаш бот шүгүмчүлелди калбартырын, моон соңгааргы сорулгаларны тодаргайлаарын, профэвилелдериниң соңгулдалыг органнарынга төлептиг, билиглиг, дуржулгалыг активчилериниң кирген турарын хандырар ужурлуг.

Профэвилел ажылының стилин болгаш методтарын улам ыңай сайзырагайгыдарын, профэвилелдеринге иштики демократияны улам на калбартып ханыладырын, профкежигүннериниң идейкейин бедидерин ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлерин негеп турар. Отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгаш конференциялар ол негелдерни күүседиринге чагыртқан турар ужурлуг.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң төвүнде сүт бараан фермазының чанында АВМ доктаамал ажылдап турар. Ында ажылчыннар бо хүннерге чедир 300 ажыг тонна эки шынарлыг витаминниг сиген далганын белеткээн. Оларның ажылы моон соңгаар-даа уламчылаар. Мал чемнерниң белеткелиниң шалыпчы айының чарыжында ында ажылчыннардан Ондар Баскаевна Даспаан шалыпчы болуп, кызымак ажылдап турар. Ол дерилгенн башкарып ажылдадыр оператор Иван Чыргал-оол база шалыпчыларның одуруунда.

ЧУРУКТАРДА: Совхозта витаминниг сиген далганы белеткээр АВМ-ниң мурнакчы ажылчыннары Иван Чыргал-оол, Ондар Даспаан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП ТУРАР

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг күш-ажыл-биле үткүүр дээш көдүрүлүшкүнүг ажылдап турар. Эрткен чылдың бо үезинде деңнээрге, ажыл-агый күрүнеге эътти 26,4, сүттү—3,4 хуу хөйну будуруп, дужаган болуп турар. Дүк планы база ажыр күүседтинген. Районуң ажыл-агыйларының ёралыңда чарлаттынган социалистиг чарышка совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартының түңнелдери-биле тиилекчи болган. Совхозтуң ишчилери бо хүннерде иштикиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп алыр сорулга-биле мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айында күжениишкиниг ажылдап турарлар.

Совхозтуң кол агрономубиле ужуражып келгеш, чугула бо кампанияның чоруп турарын сонуургап айтырдым. Айтырыгны чөпсүнүп хүлээп албышаан, аңаа ол дараазында харыыны берди:

— Сиген кезилдезинче организастыг кирдивис. Шалыпчы ай чарлаттынганы-биле кады ажыл улам шалкыжаан. Бо чылын 2900 тонна сиген, 200 тонна витаминниг сиген далганы, 50 тонна будук-бүру белеткээр планныг бис. Планны алган соонда, күүседири албан болгай. Бистиң мурнуста бо хүннерде кол

Башкыларның август чөвүлел хуралдары

ПТУ-НУҢ УЖУР-ДУЗАЗЫН КӨДҮРЕР

Бистиң республиканың профтехсередилге системазының ажылдакчыларының август конференцииязынга түгэлэ башкылар, мастерлер эвес, харын база будурулгелериң төлээлери, чамдык партия райкомнарының секретарьлары, еске-дээ удурткучуларның киришкени таварыга эвес. Республиканың профтехсередилге эргелелиниң начальниги Я. В. Сарбааның илеткелинде болгаш конференцииязга санал бергеннериң түгэзында чамдык чедип алдынган түүлдер-биле чергелештир, шинтпирээри онза чүүлэ айтырыгвар конференцииязга түргустунган.

Школа реформазын ёзугаар ажылдың бирги чылы эрте берген. Базаны быжыгваары, середилге-кижизидилге ажылынга чоргумчалыг аргалар, база будурулгелер-биле кады ажыл дээш чамдык эки талалар бар алырган. Ынчалзажок профтехучилищеге, школа, будурулге — бо үштүк аразында ёзулуг кады ажылдажылга чедип алдынмаан. Профтелэнышкын ажылының четпезиндэ, черле ынчаа профтехучилищениң никти ужурутказының ам-дээ эки кодурулбейн турарындан, сургууддар чылдазы дээш ышкаш, кижи бодаарга, бодуун айтырыг бизин чамдык училищелерде чылдан чылче долу шинчилеттинмейн турар. Бо чылдың август 20-га чедир № 6, 7, 8 профтехучилищелерде келгээшкиннерни алыргга бизи чүүлэ үшен ажыг-ле сургууль деңзиде кирип турар болгаш. Сургууддар четчеззидиниң никтизи-биле багай.

Тываның профтехучилищелерин сургууддарын 42 ажыгбүрү мергежилге өөредилмишээн, оларны артымак артем-биле чепсегелеп турар. Даартагы хүнче делгем базым-биле чоруп орар апаан Тыва республиканың үлетпүрүнге, кодээ ажыл-агыйга болгаш түдүгга чыл бүрү хей-хей мергежилдиг ажылчыннар хереглеттинип турар. Училищени доозуп үнүп турар сургууддарның ажылга ижигил ортып каап турары дыка чавыс. Аныы ажылчын күштү чел ажыглаваас, оларның ажылдап, чурттаарынга тевэрымчалыг байдалдарны тургуспас таварылгалар база бар болуп турары хуралга демдеглеттингем.

Училищелерде өөредилгекижизидилге ажылының денгели чавыс. Өөредилгениң никти деңгели эртеен чыядаазынган бо чылын чавызаан, 170 муң хире шакты сургууддар эртеен өөредилге чылында үскен, оон иштинден чеден муң шак кандыг-дээ чылдаган чок үстүнген. Училище иштинге никти ажылга контроль кайы-дээ өөредилге черинде кончуг кошкак, сургууддарның кезии өөренмеен, ында-мында хайгаарал чок чоруп турда, башкылар коллектиеп, училищелерде комсомол организациелары дүвүрээзинниг байдалды тургуспайн, шак ындыг четпестер-биле эптежип ортыл турар. 1983 чылда профтехучилищелерден үш чүс хире сургууль өөредилгезин каггап болза, 1984 чылда үх сан барык дерт чүс чеде берген. Сургууддар чыыдазы чыл бүрү четпейн баар, оон кырынга немей хей кижи чыл дургузунда база үнүп чоруп турда, мергежилдиг ажылчын кадрлар белеткээриниң планы четче күүсеттинмейн турар.

Профтехучилищелерде ажыгдап турар башкы кадрларның билиг-мергежилин бедидер, мастерлериниң сургууддар-биле ажылын эжиидер, 15—16 харадыг бичии болдар, уругдар-биле ажыддаарда, оларга кичээнгейлиг, сагыш човешпур, эптыг-ээздек хамаарылга кончуг чүгүлэ. Сургууддарның өөренип, чурттаарынга, оларның-биле кижизидилге ажылынга, практика эрттиреринге бичии-дээ эрэнгей чорукту болдурбейн, негелделиг болуру чүгүлэ.

Училищелерге ажыддаар башкы болгаш мастер кадрларны шилип алырынче кичээнгей салыры чүгүлэ айтырыг. Бо өөредилге черлериниң удурткучуларының бизим удаа-дараа солчуп турар. Аттестациа үезинде бир чамдык башкылар оон ажылынга таарылыпас болгудаан, бир чыл болгаш, аттестациа эрттиреринге киирген башкывар база бар.

Сургууддарның идей-политиктиг, мозу-шынар кижизидилгезинниң айтырыгларынче кичээнгейниң кошпаанда ворум-чурум үрээшкиннери, харын-дээ кем-керек үүлгедир чоруктар профтехучилищелерде ам-дээ эвээш эвес болуп артып турар. Хөстүг үе-шактың органнзестыг, сургууддарның сонуургаддарын барымдаалап ажыл-бүрү кудьтура, спорт хемчеглери-биле долдурары, дыштанып ыяп ылүбтарын ёзу барымдаалап эвес, харын дыш-танылганың ёзулуг төптери болдурары чугүле. Спортчу секциялерга, бот-тывыгтыр урем чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылганың дээш оскедээ белүүмнерге сургууддарны хейу-биле каара тудар.

Профтехучилищеже кирер сургууддарга школаларның эң эки өөреникчилерин сонуургаын ёзугаар киирер дээр болза, профуленныышкын ажылын чогуур деңгелге тургузар апаар бис. Шак ындыг ажылды амдыызында училищелер барык чорутпайн турар. Оон урэуундан училищелерге колдуунда душ болуп кээп турар кижилер, чамдык тевэрылгада берге кижизидилгелиглер колдады кирип турар. Ындыг тевэрылгада оларның-биле ажылдаары чайгаар-ла тодаргай бергелеринг болу бээр. Ынчангаш хей күштү үндүрери негеттинип турар.

Конференциге СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа киришкен болгаш Тываның экономика болгаш социал эргчүдээзин улам дургедедир хемчеглер-биле кады мергежилдиг ажылчын кадрларга хереглелдиң үлегдып турарынга хамаарыштыр чүве чугаалаан. Чунуң-дээ мурнунда профтехучилищелерге база будурулгелериң дузазы болгуг, училищеге будурулге черииниң цели болган турар ужурлуг. Середилге-кижизидилге ажылын шинчилээчилер, күүседичилер сөлыга-чурумну сагыры, негелделиг болурун чедип алыры чугүле.

Ортумак школалар-биле профтехучилищелериниң ара-ында харылзаа быжыккан тудум, бодунуң келир үеде гүскей мергежилин илептыы-биле шилип алган алдарыыг ажылчын ангының одуруунга куш-ажылчы амыдыралын бараалгадыр дээн школачылар профтехучилищелерже шилиттинмер ужурлуг. Оны чедип алырының бүгү аргалары бар дээрзин оратор дорту-биле айыткан. Хамыктың мурнунда профтехучилищелериниң ат-алдарын бедидер, оны түгэе эки ажыл-биле, бүгү-ле двандырган ажыл-херектерге партийжи хамаарылга-биле чедип алыр.

Он ийиги бөш чылда бистиң республика ёзуруг уруг тудуг шелү болур. Улус ажыл-агыйында чыл сеңнында 3 муң хире ажылчыннар хереглеттинер, амгы профтехучилищелер бир чылда 1,3 муң хире доозукчуну үндүрүп турар, ол хереглелге четпес. Школа, профтехучилище, база будурулге аразында харылзаавы боттуг болдурup турган, үстүнде соруганы чедимишкинниг шинтпирлеп болур дээрзин боттарының конференциязынга профтехучилище ажылдакчылары дугуржуп чугаалаашкан-нар. Конференция рекомендациялармы күлээп алган.

Б. ДИРЧИН.

Стахановчу Шимчээшкинниң эгелээнииң 50 чылынга

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, трактор бригадазының бригадири П. Н. Ангелина.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Дузалал ажыл-агыйы-ниитиг ажыктыг

УЛАМ ХӨГЖҮҮР

Сүт-Хөл кодээ Совединиң девискээринде «Сүт-Хөл» совхоз экономика талазы-биле бижыгып турар. Чурттакчы чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйындан аксы кирип турар үлүг-түү эвээш эвес. Совхоз ажылчыннары эрткен чылын 87 хевээнны, 45 инекти, 136 шээр мөлдү ажыл-агыйга сөткөн. Оон ангыда, Сүт-Хөл район-позунуң белеткел конторазынга база дужаваан болуп турар.

Кодээ Советтиң күүскому чурттакчыларның хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер хемчеглерин ап, ог-бүлелеринниң хереглелин бар арга-курлавырларны ажыглап, хандырып турар. Ол соруга-биле курбанк чурттакчыларга үзээнин берип турар. Девискээринде ногаа остурер шелү чок ог-бүлелер колдуунда чок. Дузалал ажыл-агыйының ажыктыын, кижилерни күш-ажыгга кижизидеринге оон салдарлыын депутаттар, төрээннер чавулелиниң активчилери округтар аайы-биле ог-бүлелерге чедип, тайылбыр ажылын чорудуп турганы — багай эвес түүнелдерниг болган. Чугүле бо ажыгга аныы ог-бүлелерни, уругларны хевре тудар, оларның сонуургалын оттурар сорулга-биле агитквартелдарда тургустунган школачыларның комсомол, пионер отрядтарынга түскай даалгаларны бээрин мында практикалап эгелээн.

Чурттап олурар бажыңының девискээринде участогун эки чаагайжыдып алган ог-бүлелер эвээш эвес. Чижээ, Галина Очур-оол, Антонина Монгуш, Сечимаа Ондар, Глафира Донгак, Вера Ондар, Уйнук Ооржак болгаш оондаа өскелер бажыңнарының чанында кат-чимистн, ногаавны, чечектерни тарып остуруп турар.

«Сүт-Хөл» совхоздуң директизазы огородтуг, дузалал ажыл-агыйлыг ог-бүлелерге боттуг дузаны чедирип турар. Хавен, мал-маган тудуп турар ог-бүлелерге мал чемин седып турар болгаш инктиним малынга быжыг чем-суурну тургускан соонда, сиген кезип, белеткел алыр черни чурттакчы чонга үндүрүп берип турар. Оон-биле кады чугүле бо ажылды үнелеп көрбес, мал тудуп, огород тарып остурерининге тура чок кижилер бар. Огород кылып алырынга тавырымчалыг участок турбушке, оны ажыглаваин турар ергелер бар. Өскенниң күжү-биле чурттаксаар, кижилерниң азыраал, тудуп олурганы бодаа, шээр малын оорлаар кижилер бары хомудевчыг. Ындыг кижилер-биле эптеш чок демиселди кодээ Советтиң күүскому хей-инитн организацияларыбиле кады чорударын чугүлээп көрүп турар.

Д. ДУЛУШ.
Сүт-Хөл кодээ Советтиң күүском даргазы.

ОРУККА ЧУГАА

Кызылдың үлетпүр барааннар садыының коллективан садыг организациелериниң аразында социалистиг чарышка киришип, 1985 чылдың ийиги кварталының түүнелиниг-биле мурнакчы болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобъединовулелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу биле шаңнаткан. Ол—садыгның бүдүү коллективиниң эки ажылынга үнелел. Садыгның магазиннери, бригадазары квартал планын күүседир дээш кызымаан ажыл-дээш болгаш иштн көргүзүгге төлептиг үлүүн киириштирген. «Детский мир» магазинниң демниг коллективан база эки ажылдаан. Магазинде «СЭКП нең XXVII съездиниже — шылыпчы күш-ажылчы 27 декада» дээн сыйгырыглыг социалистиг чарыш явбарган. Аңаа салбыр бүргүү киришип турар. Ол чырыттың мурнуку одуруунда бо түүнерде садыг шүгүмүнүн хоочулыкчыларының бирээзи Иргит Намчывовна Декабрь удуртканы аргыглыг хей аймаа садар салбыр чоруп турар.

И. Н. Декабрь—аныыктарның дагдыкчызы. Садыг ажылының байбак арга-дүржүлгазын он аныын эң көрүнге күзеп-дин-биле дамчыдып берип турар. Коммунист садыгны оон-оон аныыктарны садыгының мергежилиниң чаныттарынга өөретпеп. Оон-биле кады ажылдап турар Анисья Ооржак үлетпүр барааннар садыының аныын садыгчыларының аразынга мергежилиң талазы-биле конкурсха тиилеечи болуп турар. П. Аравчаевниң болгаш оон кады ажылдап турар эш-өөрүнүң кылып турар ажылы бергө, чартыкпайн кызымак ажылдаавас болза, ону нормазын-дээ күүседирн берге. Оон ангыда Полинаның хей үе-шактың, күштү оңче чарыгдаарынче албадал турар хундүлүг болгаш харылсаалгалыг делүтат күзээлгези база бар. Ынчалза-дээ аныык ажылчын бергелерни ажып эртип, ажылынга мергежилп, чурттаалгага бодунуң оруун тыпканы ол.

Чоокта чаа Москвага белүп эртжен Аныыктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-дезегей фестивальынче тевээ болуп чедер аас-кежии ажаа онаашкан. Чадыншкинээр, чомунуң бүзүрели, күндуткели аңаа чедип келбас. Оларның аргында кореа кызыл күш-ажыл, кижизиг мозу-шынар, комсомолчу чүткүл-соруг турүп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕН

Үжен чылдарның мырыңай эгезинде кеш-ле ажылчыннарлыг хевээлээ черн боол эгелээн республика типографиязы ам дээди болгаш туснай оруун эртем-билигиг спецналистерлиг, хей ажылчыннарлыг, хоочун будурулге чери апарган.

Тываның ажылчын ажгызының баштайгы отряды аңаа тургустунган болгаш нейираалдыг күш-ажылга бижыгып, кадналган. Бистиң республиканга коммунистиг күш-ажылдың будурулгазын дээп бедик атты аңаа бир дугаарында тывыскан.

Ам ында солуннарны парлаап белеткээрде, шаандакызы дег үзүк-шрифтилерни чагыстап чыып, перлаар машиналарны хол-биле долгап, ном-дептерлерниң ярыкарын чагыстап сып белеткеп турбес, а аннотия деп болбаазын машиналар-биле орууп, бир шакта-ла 35 муң экземплиар (авзак) солунну парлаар ротациа болгаш еске-дээ болбаазыраңгай чаа техниика бар.

Чаа республиканың типографиязы туттунган соонда, хевээлээ черн оон-дээ артык бедик будурукчулуг ажылдаар улуг будурулге, парлалга чери болу бээр.

Кол-ла чүве болза, бедик мергежилдиг, хей талалыг тускай эртем-билигиг, ажыбүрү нацна ажылачыннарның инженер-техниктиг ажылдакчыларның саны чыл бүрүде көвүдеп, күш-ажылга дадыкан ёзулуг акы-дүүмэ нейираалдыг улуг коллектив тургустунган.

Ада-чурттуң Улуг дайының кадыг-дошкуну-биле үргүлчүлеп турган 1943 чылдың ческаар кыжынында парлакчыга өөреникчи болуп ажылдап кирген мен. Анаа ында Тывага тургустунган хевээлээ черниниң эң баштайгы парлакчызы Федор Иванович Чишули болгаш баштайгы тыва оруккучу, соолунда барып чогаалчы, журналист апарган Байнара Дамчаевич Хөөкмей ышкаш дүржүлгелиг парлакчылар ажылдап, республиканың ажылчын ажгызының баштайгы отрядының кежигүннерин көвүдедир чыып, парлалга ажылыкка чаңчыктырып өөредип турган. Ол ышкаш аңаа дүржүлгелиг, парлакчылар Луканин, Петров, Самороков болгаш өскелерда ажылдап интернациональчы коллективтин чоргаарлалыр шалыпчылары болганнар.

Тывага хевээлээ черээ келгүн эгелеп турда, оон соонда-дээ чылдарда ажылдап турган кижилерниң чамдыктары ам бистиң аразыста чок, а өскелери шагда-ла пенсиялаан. Чижээ, Чишулп типографиягга барык-ла үжен сыл чыл дүргүзүнде ажылдаан, дүржүлгелиг ажылчын турган.

Оон ог-бүлезиниң ээзи Мария Федоровна ам пенсионер, Кызылда чурттап орар. Оон уруу Евдокия база-ла адазының оруун орактап, ам типографияда корректорлап ажылдап турар. Ооллары Константин база ында стереопёр, а Николай парлакчылаап ажылдап турган.

Типографияга салгалдан салгал дамчып ажылдап турган кижилерни оон-дээ ыңай адап, оларның чонунга ажыктыг ажыл-херектериниң дугайында мактаадыг сөстерни чугаалаал болур.

Ада-чурттуң Улуг дайының кадыг-дошкун чылдарында типографиениң директору Оюн Билчинир-оол турган. Ол орус, тыва болгаш еске-дээ хей националдыг аныык ажылачыннарны өөредип белеткээрнпге, парлалга ажылынга чаңчыктырарынга улугзуузун киришпирген.

Ол тыва эки туранчыларның составынга чораан, Ада-чурттуң Улуг дайының фронтуларынга база арес-маадырыг тулушкан. Тиилелгелиг эвээ келгеш, төрээн Кочетово суурунга кодээ Совет күүскомуун каш чыл улаштыр даргаан, оон партия ажылынга хей чыл ажылдаавш, пенсиаже үнген.

Шагда бодум база типографиягга тос чыл ажыг парлакчылаап ажылдаан мен, черле ынчаш солунга ажылдап чораан болгаш, бо коллективтиң ажыл-херектери меңээ чоок, оон кижилери меңээ таныш, билдингир.

О. ДАНЧАЙ-ООЛ.
күш-ажылдың хоочуну.

АНАА ЧЕДИП КЕЛБЭЭН

Пенсиа Араевна Барын-Хемниң районнуң Кызыл-Мажалык суурга ортумак школа доозкаш, ында эът комбинадының инжен-шөйүүдү белбаазырадыр цехинга ажылынын болуп кирип алган. Комсомолчу ыяс врес-кежээн, ажыл-ижии ак сеткилдиг кылыры болгаш эш-өөрү-биле бодун эктыг-зээдек ап бинирн-биле коллективинин күндүтпелин чедип алган.

Оон терээн коллектиен аныяк уругга бедик бүзүреним илереглээп. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга дажыңдып, сонгаан. Оон сорук кирип, чалгынаан-гын П. Араевна ээн, декадаай, кварталдың планнарын доозеп, ажылчыннар ортузунга ат-алган соцналистиг чарышты үргүлүү тиилеечи болуп турар. П. Аравчаевниң болгаш оон кады ажылдап турар эш-өөрүнүң кылып турар ажылы берге, чартыкпайн кызымак ажылдаавас болза, ээн нормазын-дээ күүседирн берге. Оон ангыда Полинаның хей үе-шактың, күштү оңче чарыгдаарынче албадал турар күндүлүг болгаш харылсаалгалыг делүтат күзээлгези база бар. Ынчалза-дээ аныык ажылчын бергелерни ажып эртип, ажылынга мергежилп, чурттаалгага бодунуң оруун тыпканы ол.

Чоокта чаа Москвага белүп эртжен Аныыктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-дезегей фестивальынче тевээ болуп чедер аас-кежии ажаа онаашкан. Чадыншкинээр, чомунуң бүзүрели, күндүткели аңаа чедип келбас. Оларның аргында кореа кызыл күш-ажыл, кижизиг мозу-шынар, комсомолчу чүткүл-соруг түрүп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

„ШЫНГА" ХАРЫЫ

АЛГАН ХЕМЧЕГЛЕРИ

Кызыл хоорайның төвүнде № 2 чунар-бажыңның ажылын шүгүмчүлеп бижээн материал солуунга үнген. Ында бижип турары болза, оон ажылының шагы биядинмес, чунар чамдык тастарның дувг дежик, семдайлар ийленчек кранчардан, тастардан суг текпүп турар.

Бо тургустуна берген байдалдың дугайын чунар-бажың коллективинин ажылдакчыларынга чугаалашканым хоорайда чурттаага коммунал ажыл-агый эргелелиниң кол инженери С. С. Байыс-оол солунга дыңнаткан. Харыыда демдеглээнин болза, чунар-бажыңның агар септелгезинниң үезинде адрес болгаш ажыг шагының нарлалдарын дүзүруп чаяккан турган. Ам оларны катап азаар. Эрги, тудазы чок тастарны солуп каапкан. Суг чарыгдаалын контроллга алырыг-биле суг хемчээр приборну тургускан.

Бүгү энергетика болгаш материал чүүлдерин «амнык чарыгдаар таваар» биле социалистиг чарышче коллектив көнигүннөри киргем. Солунда шүгүмчүлөлдө олар хүнээн алгаш, четпестерни эдер, тандырыгганың шыңарын ажилдер дээш олар кызым турар.

Оон-биле чергелештир дараазында чүүлдерни чунар-бажың ажылчыннарының дыңнээн ёзугаар харыыда киирген. Чүге дээрге чүүл апаар дээш келген чамдык кижилер дериг-херекселдерге, чунар ергээлдерге хеп үүтүр чөлдерде чүүлдерге камнаг эвес болуп турар. Бок пестерни, шил сава бузундуларын унитаздарже октапкаш, канализациены уредил турган тевавылгалар бар. Суг аксып алыр кранчарга, мебельдерге камнаг болуру негеттинип турар.

ЭДЕ КЫЛЫП ТУРГУСКАН

«Раднодан дыңназа» дээп чага Чадаанадан келген. Хоорайның чамдык кудумчуларының бажыңарының радиозу орта ажылдаавайн турарының дугайында ында шүгүмчүлеп бижээн. Ол шүгүмчүлелге харыыны райбүүском даргазы Д. С. Куулар барген: «Радис шүгүму шойген чагыларын ээзэн чезии ирил баксыраан оон уламынан харылзаа баксырап турар.

Бо түүнелинде Крестьянская кудумчузунуң радио шүгүмүнүн агар, Мавчын кудумчузунун — капитаа септелгезин чорутkан. Оон түүнелинде чагаада шүгүмчүлелге таваарышкан четпестер эттингем».

БО АЙДА КЫЛЫР

Кызыл хоорайның Заречная кудумчузунда 24 база 26 дугаар бажыңнарны ел-шык бээ домды туда бергенинин зының малчыннарынга солун, га үнген. Чүге ындыгыл, оны болдурбазының аргазы чүл деп айтырыг салган чагаа-бижикти хоорхүүскомче чорутkан. Аңаа харыыны хоорхүүскомнын даргазының орлакчызы В. И. Осипов берген.

Харыыда бижип турары болза, «Парлалгада шүгүмчүлеп бадыткаттынган. Агаар-тай үндүрер хоолайны чылыгдаавазынынан бажың кырыел-шык болуп, кышкы үелерде доктальп турар. Чылыг бээрге хол-суг болу бээр. Ону моон соңгаар болдурбазы-биле дараазында ажылдарны август айда кылыр: керамзит теп тургаштың бажыңнар кырын чылыгдаар, канализация хоолайларын тургускаш, дешкаар үндүрер, чамдык чедаларның кырын эде шывар, эжиктерни септээрэ.

УЗУКТЕЛДИРИП ТУРГАНЫ ДЭЭШ

Таңдыда Тываның Кодээ ажыл-агый дүржүлге станциязының малчыннарынга солун, сеткүүл чедирилгезин узуктелдирил турарының дугайында чагаа редакциязының почтазынга келген. Оон зынаадазын чорудары, солун, сеткүүл чедирилгезин узуктелдирбезинниг хемчеглерин алыры-биле чагаа-бижикти СЭКП райкомунче чорутkан. Бо телезы-биле харыы СЭКП райкомунуң секретары Е. К. Ажинден келген. Оон бижээни болза:, «Солун, сеткүүлдерни малчыннарга ей-шаанда чедирбейн турарының дугайында хомудалдың хынаадазын чорутkан. Хынаадаадан ияе-рээнн болза, малчыннарның солун, сеткүүлдерни Дүргенде почта салбырының чамдык ажылдакчыларының буруузу-биле ей-шаанда чедиртинмейн турган. Амгы үеде узуктелиишкин болбайн турар.

Ажылга ээ-харыысаалга чогу дээш харылзаа салбырының начальныгы М. Шарипованы сагындырган.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЙЛУЗУН САГЫЫР

Ныредыышкын албан черлеринге чурум харыысалгазының дугайында хоойлуну сагыырынче угланган ажыылдарны улус ээредилге органнары болгаш профсоюлар комитеттери чорудуп турар. Күш-ажыл хоойлузунуң айтырыгларын, ону сагып турарынга контроль дугайын база чугаалажып келген.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар болгаш башкыларның ажылдап чурттаарынга таварыычалыг байдалдарны тургузар дугайын тускай пленумга чугаалавышкан бис. Чырыдыышкын министерствозу болгаш бистиң профсоюлар комитеди-биле сумелештейин тура администрация ажылдан үндүрүглээн. Бир чамдыкта школаларның болгаш ээредилге черлериниң профсоюлар комитеттери ажылдан үндүртүрүнүң бүгү барымдааларын чедир кербейн тура-ла, дужаал бижипкен болгулаар. Шак ындыг чорук Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылдағы филиалында, Кызылдың № 7, Тураның 1, 2 школаларында бары илерээн.

Прогул кылганы дээш шоодуг үндезин чок черге ажылдакчыларны ажылдан үндүрер чорук база бар. Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы ортумак школазынга, Сүт-Хөл районозунга ындыг таварылгалар болгулаан.

Аттестациянның материалдарынга үндезилеп, инспектор хыналдазының актыларын әзүгээр башкыны мөргежили чаяыс дээш ажылдан үндүрүп болур. РСФСР-ниң күш-ажыл дугайында Хоойлулар кодексиниң 33-ку үүлүнүң 2-ги пунктузун барымдаалап ону боттандырар ужуруг. Бир эвес кадыынның байдалы ол ажылга таварышпас дээр эмчиниң кылган тускай бижии бар болза, ынчан ону ол ажылдан кадыынның байдалы-биле хостап болур.

Аттестациянның түңнелинде башкыны ол ажылынга ажылдаары хоржок деп санаан таварылгада, ийи ай дуусаа иштинде аттестация комиссиязының шиитпирин дүзүгаар ону ажылындан үндүрүп болур, бир эвес ол дуусаа эрте бээр болза, ону ажылындан үндүрбес. Херек кырында бисте ону сагыыс таварылгалар бар. Ажылдакчының чөпшээрели чокка ону оске ажылче шилчиткеш, бо талазы-биле күш-ажыл хоойлузун хажыда бээр чоруктарны болдурбазы чугула.

Ажылдакчыларны ажылдан үндүргеи дужаалдарда күш-ажыл керээзин үскенниң дугайында хоойлу әзүгээр бижилгелерни күш-ажыл дептерлеринде бижиивейн турарыныың фактылары шупту районнарда бар. Чамдык черлерде күш-ажыл дептерлерини школаларда шыгжап турар. Школа директорлары тускай сейф чогундан шкафтарда, столдарда, бажыңнарында-даа шыгжаан болур. Күш-ажыл дептерлерин улус ээредилге киледистеринге сейфке шыгжаар, бижилгелерни, немелдерни ажаа бижип киирер ужуруг.

Школа, ээредилге черлерин бүргүзү ажылдың иштики чурумунга хамаарыштыр дурумнеряг болур турбуже, ол барык чок болуп турары багай. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турарларга хамаарыштыр РСФСР-ниң Күш-ажыл дугайында хоойлулар кодексиниң 135 дугаар үүлүнде кердүмээн хемчеглерни оңаап турар. «Шыңгыы сагындырар, «шыңгыызы-биле айтыр», «сөөлгу сагындырыглыг доңгулда бээр» дээн чижектиг хемчеглер-даа бар болгулаар.

Чогум үүг дээш хемчеглер алзып турары база айыттынмаан болур. Мындыг чижек. 1985 чылдың май 25-те Туранның № 1 школазындан дужаал ёзүгаар школаның профэвилел комитеди-биле дугуржулга чокка Ч. М. Анай-оол, Т. Т. Дуктуг-оол оларны ажылдан үндүргеи болган. Ажылдан үүг дээш үндүргенинің дугайында дужаалда тайылбыр чок. Бо школага септелге эгелээр мурнунда чүге чаңгыс хүнде-ле техниктиг сес ажылчыны ажылдан үндүргеи. Администрация оларны чүү дээш үндүргенин дужаалда айытпаан. Школа директорунуң тайылбырлап турары, ажылчынар септелгеге ажылдаарындан ойталаан болуп турар.

Ажылынга чедишкинниери дээш ажылдакчыларны шаңнап-мактаарының чурумун хажыдар таварылгалар хыналдадан база илерээн. Эки ажылы дээш мактаанын болгаш ескедаа шаңнал-мактадар күш-ажыл дептерлеринге ой-шөөнде кирер бижиттинмейн турар. Профэвилел комитеттери бо айтырыгга хамаарыштыр администрацияны контрольга албайн турар. Ону ылаңгыя Кызыл хоорхүүскомунуң улус ээредилге киледизи, Бии-Хем, Моңгүн-Тайга, Тес-Хем, Сүт-Хөл районолар кичээнгейге алыр ужуруг. Чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел райкомнары үстүнде айтырыгларга контрольду доктаамал болдурары чугула. Чырыдыышкын албан черлериниң удуртукчулары күш-ажыл хоойлузунуң үндезиннеринге хамаарыштыр биянын ханыладыры, хоойлуну сагыыры мырыңай албан.

М. ООРЖАК.
Чырыдыышкынның дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң профэвилел обномунуң даргазы.

Социализм чурттарында

ЧАД ЭНЕРГООБЪЕКТИЛЕР БУХАРЕСТ. Бо чылдың планынга дүүштүр Румынияга гидроэнергетиктиг чаа 32 объект ажыглалга киирер. «Демир-оруктуң Дунайда № 2 хаалгазы» ГЭС оларның сеңында база кирип турар. Совет Эвилелиниң техниктиг дузазы-биле ону Румынияга болгаш Югославияга түдүп турар. Национал энергетиктиг системага чаа күчүлер база кошкан.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ ХАНОЙ. Август революциязының болгаш чурттуң хамаарышпас чоруун чарлаанындан бээр 40 чыл оонга алдар кылдыр күш-ажылчы ээлчегде Чернай хемде Хоабинь гидроэлектрстанция интернационалчы коллективи турупкан, ол болза совет-вьетнам экономиктиг кадыы ажылдажылганың эң улуг объектизи болуур.

Гидроэлектрстанцияны 1987 чылда бээр. Ооң күчүзү 2 млн. киловатт болуур. Хоабиньни Вьетнамда келир үениң түлүү дээн адаа турары таварылга эвес. Ажыглалга ол бүргүнүбиле киргеи соонда, ажыгы үеде бүгү чуртта будүрүп турарындан ийи катап хой электроэнергияны берип эгелээр. Социализмниң материал-техниктиг базазын түдүп тургузарынга хемчеег-даа ажок үлүг базым чуртка тургустунер.

Түдүг ажылдарының түңнелинде ол далгыг черниң озуралевири үндезинин-биле чеерткеер. Он-он муң гектар үнүш-дүжүттүг черлер болбазыраалып ажыглаарыгга эктиг алаер. Оларның хей-хей-йүндан чылда ристиң үшүү дүжүдүн ал болуур ергелиг болу бээр.

ЭЛЕКТРОННУГ «ИНТЕЛЛЕКТ»

СОФИЯ. Болгарияның Эртемнер академиязының лабораторияларының бирээзинге кижи кайгап ханмас чүвени көрүп болур. Оператор компьютерге бере келтерге, машина чүүк чыл дээнин ол-ла олчаан күүседир. Башкарыгга пультузундан кнопка базарыбиле ол күүсеттинип турган болза, ынаа кым-даа эдепсинмес иймек, а бо...

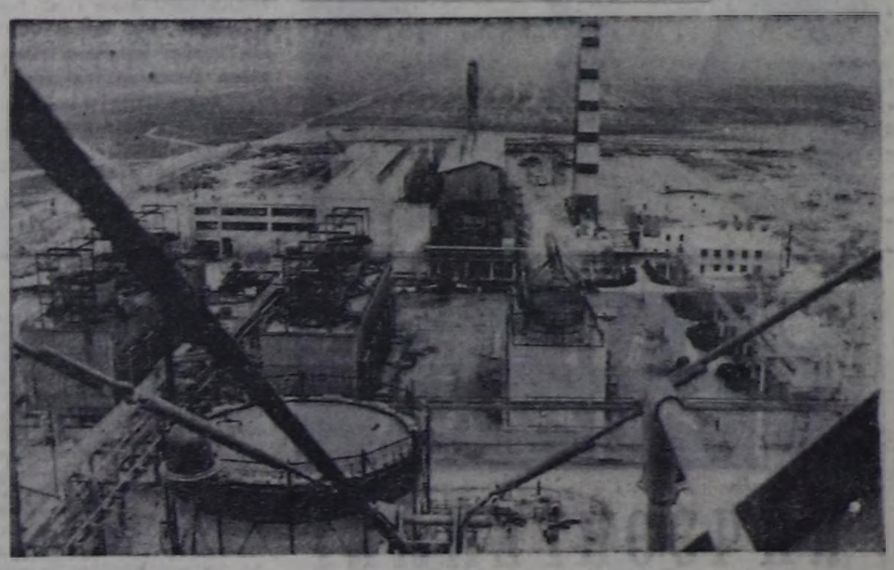
Чоокка чедир машина биле кижи аразынга ындыг зарылзаа боттанмас чүве кылыыр сагындырып турган болза, ам электроннуг «интеллектилиг» механиктиг системалары үнбиле башкарып болуур апергандыр. Кижи биле машина аразынга үн зарылзаазын ук лабораториявга дерт чыл чорудуп келген. Ооң түңнелиниң эки болганы ол. Үн-биле башкарылганы комплексиглг автоматизациягга болгаш информастыг системаларга неитерелдип болуурунуң ергелери көрдүнүя турар.

ЧЕР АЖЫЛДЫГЛАРНЫҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ БУДАПЕШТ. «Ажаалдаге шак бүргүзү үнелиг» деп, Венгриянның кодза ажыл-ишчилери чугаалап турар. Хову ажылдары ынчуң-не калбарып турар. Амгы үеге чедир пызма-тестың 80 хуузу ашаап алдыкган.

Венгриянның кодза ишчилериниң тарап ажаалдазын чедишкининг чорударынга социализмниг чурттарның, дамыштың мурнунда Совет Эвилелиниң будүргүлелериниң маржазын бөскөн техниканы үлүг дузалы көргүзүп турар.

Кодза ажыл-агый талазы-биле совет-венгр кадыы ажылдажылга доктаамал калбарып турар. Ийи чурттуң инженерлери болгаш техниктери ажаалдада бир демнеп ажыып турар.

(СЭТА).

АФГАНИСТАН. Чурттуң будүргүчү күштерин хогжүдеринге Мазари-Шарифте совет техниканы-биле болгаш совет улустуң киржилгези-биле тутка азот чемжүчидиялгелериниң заводу чугула ужур-дүзелмиг. Чемишчидиягеден ажыда улус ажыл-агыйынга ол сүүк аммиакты, баллонларга кислородту, «курганга дошту, электроэнергияны берип турар. Заводтуң теплоэлектростанциязы [чурукта] электри-биле Мазари-Шариф, Балх болгаш соңгу моңгулариың чурттаачылыг элээн хаш суурларын хандырып турар.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Юридиктиг консультация

ШӨЛЭЭ ДУГАЙЫНДА

«Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунга нефтебааза эргелекчилеп, 1984 чылдың январь 6-дан эгелеп ажылдаан мен. 1984 чылдың шөлээзин кывар-чаар материалдар-биле хандырылга үзүктеяи бээр дээш, бо чылдың апрель айга чедир бербээн. 1985 чылдың май 8-те оода 1984 чылдың шөлээ акшазым санап бериңер деп диласпримге, «Шөлээң өйү эрткен» дээш, 1985 чылдың шөлээзиниң акшазым санап берген. Чогум ол шөлээже база үндүрбээн. Мен эрткен чылдың шөлээзиниң акшазын ап болур мен бе? Бо чылдың шөлээзиниң акшазын берипкенде, ажылдаавышаан хевээр-дир мен. Шөлээмни ооң соонда ажыглап болур мен бе!».

Редакциявге мындыг уткалыг чагааны «Торгалыг» совхозтуң нефтебаазазынга эргелекчизи И. Дембирел чоруткан. Бо айтырыглар талазы-биле тайылбырны профобличевылелдиң күш-ажылдың эрге-хоойлу, камгалалының инспекциязының эргелекчизи М. Глазырин берген.

РСФСР-ниң күш-ажыл дугайында хоойлулар Кодексиниң (КЗОТ) 66 үүлүн әзүгээр шупту ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажылдап турар черин база ортумак шөлың акшазын арттырбышаан, эзлчеглиг шөлээни чылдың-на бээр ужуруг. Шөлээни акше төлээни-биле орнун тургузуп болбас. Шөлээ орнугга акше бээрин ажылчын азы албан-хаакчы кижиниң ажыыңнан үндүргениниң аске таварылгаларда болдурбас ужуруг.

РСФСР-ниң КЗОТ-туң 74 үүлүн әзүгээр шөлээни чылдың-на шөлээ графигинде доктаатпаан дуусаада бээри кордүнгеи. Чамдык онзагай таварылгаларда ажылчынның, азы албан-хаакчының шөлээзин дараазында чылче шилчиткеш, ол чылдың шөлээзинге кадып болур. Эзлчеглиг шөлээни ийи чыл улаштыр дараазында чылче шилчидерин хорээн. РСФСР-ниң КЗОТ-туң 71 үүлүн әзүгээр тус бүдүрүлге, албан-организациягга бир дугаар чыл ажылдап турар ажылчының шөлээзин 11 ай ажылдаан соонда бээр ужуруг.

КЗОТ-туң 75 үүлүнде шөлээни акша төлеп бергени-биле солуп болбас деп онзалап айытпаан. Ынчангаш И. Дембирел бо чылдың болгаш эртеи чылдың шөлээлериниң хонуктарын чыл төнчүзүнге чедир бүрүңү-биле ажыглаар эргелиг. Бир эвес И. Дембирел 1984 чылдың шөлээ акшазын албаан болза, оку бо чылын төледип ап болур эргелиг.

СҮМЕМ—ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЗҮННЕР

«Мөңгүсталчактарны амдажытпас» деп рубрика-биле парлаттынып турган үүлдерге хамаарыштыр дараазында бижилирин шиитпирээдим. Мээң чугаалаар бодап турарым бо аныяк кыстарның чогум азырык чорааның кербээн, ол дугайым дыңнаваан мен. Хомудаачыг үүве— оларның ажылга турумчуп ээренмээнин. Оларның үе-чергезинде төлептиг күш-ажылы-биле чаңгыс чер чурттугларынга мактадым чоруурлер кайы хөй.

Самагалдай ортумак школазын олар 1981 чылда доостулар. Кончуг-даа аныяк уруглар, кандыг-даа ажылга кирип ап, кандыг-даа эртемни чедип ап болуур турдулар. Ынчалзаавышаан хевээр-дир мен. Шөлээмни ооң соонда ажыглап болур мен бе!».

Редакциявге мындыг уткалыг чагааны «Торгалыг» совхозтуң нефтебаазазынга нефтебааза эргелекчилеп, 1984 чылдың январь 6-дан эгелеп ажылдаан мен. 1984 чылдың шөлээзин кывар-чаар материалдар-биле хандырылга үзүктеяи бээр дээш, бо чылдың апрель айга чедир бербээн. 1985 чылдың май 8-те оода 1984 чылдың шөлээ акшазым санап бериңер деп диласпримге, «Шөлээң өйү эрткен» дээш, 1985 чылдың шөлээзиниң акшазым санап берген. Чогум ол шөлээже база үндүрбээн. Мен эрткен чылдың шөлээзиниң акшазын ап болур мен бе? Бо чылдың шөлээзиниң акшазын берипкенде, ажылд

1985 чылдың ССРЭ-ниң Күруне шаңналын тыпсырынга

НОРМАДАН ИЙИ КАТАП БЕДИК

○ ○ ○

МОСКВА. Орук харылзаа министерствозунуң системазынга Галина Семёновна Зарщикова (чуруктa) он тос чыл дургузунда ажылдап келген. Ол ам Москва-пассажирская - Казань демир-оруунуң станцнязының улуг кассирн, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Профессионалдыг бедик мергежил адырның нормазы чүгле 400 турда, хүнде-ле мүң чедир пассажирге бараан болуп шыдаптар арганы берип турар. Билеттерни тааруштырып ылырының мурнакчы технологизязын ажыглап тургаш, Галина Семёновна он бирги беш чылдың оналдазын күүсаа бетинде күүседипкен.

Күш-ажылга шылгарақгай чедиишкиниерн, демир-орук транспорту дээштиг ажыглаарын бедидерижге хүүда улуг салыышкыны дээш Г. С. Зарщикованы 1985 чылда ССРЭ-ниң Күруне шаңналын тыпсырынга депшиндип үндүрген.

А. СЕНЦОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

○ ○ ○

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ—ЧУРТТУҢ БАЙЛАА

ССРЭ-ниң Спорт комитединиң күш-дамыр кижизидилгезиниң болгаш спортчу курлавырларының Кол эргелелиниң начальниги Л. ДРАЧЕВСКИЙ-биле СЭТА-ның корреспондентизи В. Трушковтуң беседазы.

— Совет улус, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен фашистиг Германияны чылча шапкаанының 40 чылын чоокта чаа байырлалдыг демдеглээн болгай. Спортчу хөй санныг маргылдаалarны, оюннарны, эстафеталарны чаржыышкынарны улуг Тиилелгеге. Ада-чурт дайынының маадырларынга турескаадып эрттирген. Аныяк өскенниң баштайгы бүгү-эвилел кышкы болгаш чайгы спортчу оюннары чедиишкинниг эрткен, аңаа 18 хар чедир оолдар болгаш кыстар киришкен.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы Москвага улуг чедиишкинниг, көрүш-шинчилиг доозулган, ол дээрге Октаргайның чалыы назылыгларынга эрес-кашпагай болгаш хей-аътты болурунуң чаа белээ болуп, аныяк салгакчыларның эп-сеткил каттыштырылгазының, чаңгыс эптиниң, социал чептүг чорук, хостапга болгаш хамаарышпас чорук дээш, улустар аразынга тайбың-болгаш найырал дээш оларның шиитпирлиниң чырыткыланчак көргүзүү болу берген. Фестивальдың делегаттары болгаш валчылары аныяктар шүүлганының калбак: янзы-бүрү спортчу программазының хемчегларинге идепкейлиг киржип, бистиң күрүневистиң совет кижиниң кадыкшылының болгаш күш-дамыр сайзыралының дугайында сагыш салыышкыны сиңниккен ленинчи политиказы-биле танышкан. Спорт—кижиниң чүгле кадыкшылын бызыглаарының, күш-дамыр аргаларын сайзыраңгайжыдарынче улуг киҥээнгейни салып турар. Чыл бүрү хей-хей муң, миллион-миллион кижилер ГТО значокторларның эдилекчилери болуп бар чыдар. ГТО значокка күш-дамыр шылгалдаларының сайзыраңгайжыттынган комплекизин бо чылдың январьдан эгелеп күштүг болдуруп чоруткан. Ында күш-культура болгаш спорт талазы-биле тодаргай сумелерни берген.

Чуртта спорттуң 70 ажыг хевирлери бар. Чиик атлетика, волейбол, футбол, хөлөк спорту, баскетбол, шыдыраа, теннис, сугга эштири, онза калбарып, сурагжаан. Туристерниң саны сөөлгүде чок өзүп орар. Күзелдиг 20 миллион ажыг аян-чорукчулар хей санныг маршруттарже чыл бүрү чоруп турар.

Күш-культура шимчээшкиниң чарлыбас чугула кезээ спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлеридир, ам ында 32 миллион кижи идепкейлиг киржип турар.

Эң бөдүүн шөлчүгештерден спорттуң кайгамчык чараш орудуларынга чедир — муң-муң спортчу тудуглар спортка хандыкшылдыгларга бараан болуп турар. Оларның хүн санында 30 миллион чедир кижини хүлээп ап шыдаар. Бистиң күш-культура шимчээшкиниивистиң материалдыг баазазы база үргүлүү өзүп болгаш сайзыраңгайжып орар. Чаа спорт комплекстери, бассейннер, гимнастика залдары чүрттүң карта-чуруунга шуут хүннүң кестүп кээп турар.

Ол чүрегайлар болгаш фактылар кижинни чайгаар-ла өөртүп келир. Ынчангаш күш-культураны өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралынга нептередип киирер, бүгү кижилерни күш-культура биле шаг-үргүлүү ажылдаар кылыр деп соруулга совет күш-культура шимчээшкиниҥ мурнунда салдынган.

Күш-культураны болгаш спортту коммунистиг кижизидилгениң чугула чүүлү, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерине идепкей күүлүг фактор кылдыр көрбүүвээн, будурулге бүрүзүнге, албан болгаш өөредилге черинин бүрүзүнге, чоннуң чурттап турар черлериниң айыы-биле массалыг күш-культураны нептередир чорукту хандырарын партия, совет, профсоюзтар, комсомол, күш-культура болгаш ажыл-агый организацияларынга СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үлүүттеди. Совет кижилерниң кадыкшыдыкчы дыжынга, кадыкшыдыкчы дыжынга, кадыкшыдыкчы дыжынга, аарып-аржыыр чоруктарны эдээжедиринге, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерине күш-культураның янзы-бүрү хевирлерин, аргаларын эртемге үндезилендир, сорулгабодалгалыг ажыглаарының дугайында чугаа чоруп турары ол. Совет кижи бүрүзү бодунуң шилип алганын өзүгаар күш-культураны: болгаш спорттуң неделяда—8—10 шак чедир медерелдиг өзү-биле кыяан турар ындыг сорулганы шиитпирээри бистиң сорулгавыс болган турар ужуруг.

Культура-спорт комплекстери күш-культура-массалыг болгаш кадыкшыдыкка ажылдарын улам ыңай сайзырадырынга, чоннуң күш-культура биликин бүгү хемчег-биле кадыреринге, күш-культураны болгаш спорт-биле доктаамал ажылдаарынга идиг бээр сорулгалыг. Ындыг комплекстер дыка хөй черлерде ажыттынган, ынчангаш практиканың көргүзүп турарын өзүгаар алырга, оларның ажыы-дээ коннуг улуг. Белоруссияда, Латвияда, Ленинград, Омск областарда болгаш өске-дээ чамдык черлерде комплекстерниң баштайгы базынмары комплекстер — кедилиг углаңышкынның дээрэзин бүзуредип турар.

Культура одуларының, клубтарның, библиотекаларның, спорт черлериниң ажылдакчыларының күжемишкинерин каттыштырып келирге, ажылды улам тода аайлаштырар, күш-культура болгаш спорт-биле уре-түңнелдиг ажылдарынга таарышкан эки байдалдарны тургузар ергелиг болу берген. Чер болганга ындыг турар болган төлээде, күш-культура-массалыг болгаш кадыкшыдылга ажылын организастаарын чогаадыкчы өзү-биле көрүп, оон чаа хевирлерин болгаш ергелерын дилеп тывар, калбак активти хандыкшыдар керек, мөзөө удуртуп, башкарып турар кижилерниң сонуургалдыы болгаш хүүда үлегер-чижээ база чугула.

Стадионнарның, бассейннерниң, оюннар залдарының болгаш шөлдерниң үргүлүү ажылдаан тураарын чедип алыры эргежок чугула. «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эки-хиндер талазы-биле хемчеглер дүтөйында» СЭКП ТК-ның доктаалында харын оны айыткан болгай. Күш-культурага болгаш спортка хандыкшылдыгларның секциаларымын, бөлүгүмнерининң база клубтарының санын калбартып, массалыг маргылдаалarның эң эки хевирлерин идепкейлиг ажыглаза чогуур. Массалыг күш-культураның, кадыкшылдың болгаш дыштанылганың турғустунуп турар Бүгү-эмлел федерациязы бо дерекке чугула рольдуг болуру чигзинниг чок.

КАИ экраны

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУҢДАР, УРУГЛАР!

Чаа өөредилге чылы удавас эгелээр. Чайгы үеде школачыларның хөй кезии хоорайдан дешкаар дыштанып турган болгаш хоорай иштинии кудумчуларының хөй машинабалгат шимчээшкининден узамдыга бергеннер. Ынчангаш уруглarга орук-транспорт чуруумнарын сагыырынче кичээнгейлиг болурун сагындырып, хемчеглерни ап турар бис. Ол дугайын чолаачыларга база сагындырып, тайылбыр-дыңнадыгларны кылып, кудумчуларда айыылдыг болгу дег черлерге немелде постуварны тургузуп, олче КАИ-ның штаттан дашкаар ажылдакчыларын киргиштирип; школаны уруглар-биле беседаларны чорудуп турар бис.

Эрткен өөредилге чылында хоорайның бүгү-ле школаларынга орукка шимчээшкин дүрүмнерин өөредирин уламчыраан. Ол кичээлдерни эки организастыг болгаш утка-шынарлыг кылдыр эрттирер талазы-биле негелделерни тургузуп турган. Уруглarның орукка озал-ондакка, немдээшкинге таваржыр чорүүн баш удур болдурбас дээш, ол талазы-биле ажылды экижидери-биле тускай хемчеглерни Чырыдыышкын министерствозу-биле кады ажылдап кылган бис.

Кызыл хоорайга, № 11 школаның базазынга, башбиргээргә орукка шимчээшкурумнерин өөредирин кичээлдерни, а хоорайөөредилге киидистерлерниң болгаш ажыл чолчаакылarның турген Полина Арае Хемчик районнуң № 7, № 8, № 11, дошкаш, ында уруглarның таваржырын дымык ижин-шөй угланган базазыдыр цегинге болуп киргип алган. маанчу кыс эрдеажыл-ижин ак сеткыларының болгаш эш-бодуун эптиг-зааде дериниң-биле коллективтиң дүтөөнүн чаалап алган тлар», «Орукоон төрээн дүрүмнерин аныяк уругга бед билген турарлын өөредилгеден темаларга-ның Дээди Совединиң чыскаалдадынга депшиндип. Оон сорук киргеи П. Аранча-ай, квартал п таамал ажыр чыннар орт социалистиг тиилекчи Аранчаанын ды ажылда

Чаа өөредилге чылы удавас эгелээр. Чайгы үеде школачыларның хөй кезии хоорайдан дешкаар дыштанып турган болгаш хоорай иштинии кудумчуларының хөй машинабалгат шимчээшкининден узамдыга бергеннер. Ынчангаш уруглarга орук-транспорт чуруумнарын сагыырынче кичээнгейлиг болурун сагындырып, хемчеглерни ап турар бис. Ол дугайын чолаачыларга база сагындырып, тайылбыр-дыңнадыгларны кылып, кудумчуларда айыылдыг болгу дег черлерге немелде постуварны тургузуп, олче КАИ-ның штаттан дашкаар ажылдакчыларын киргиштирип; школаны уруглар-биле беседаларны чорудуп турар бис.

Эрткен өөредилге чылында хоорайның бүгү-ле школаларынга орукка шимчээшкин дүрүмнерин өөредирин уламчыраан. Ол кичээлдерни эки организастыг болгаш утка-шынарлыг кылдыр эрттирер талазы-биле негелделерни тургузуп турган. Уруглarның орукка озал-ондакка, немдээшкинге таваржыр чорүүн баш удур болдурбас дээш, ол талазы-биле ажылды экижидери-биле тускай хемчеглерни Чырыдыышкын министерствозу-биле кады ажылдап кылган бис.

Кызыл хоорайга, № 11 школаның базазынга, башбиргээргә орукка шимчээшкурумнерин өөредирин кичээлдерни, а хоорайөөредилге киидистерлерниң болгаш ажыл чолчаакылarның турген Полина Арае Хемчик районнуң № 7, № 8, № 11, дошкаш, ында уруглarның таваржырын дымык ижин-шөй угланган базазыдыр цегинге болуп киргип алган. маанчу кыс эрдеажыл-ижин ак сеткыларының болгаш эш-бодуун эптиг-зааде дериниң-биле коллективтиң дүтөөнүн чаалап алган тлар», «Орукоон төрээн дүрүмнерин аныяк уругга бед билген турарлын өөредилген, ап темаларга-ның Дээди Совединиң чыскаалдадынга депшиндип. Оон сорук киргеи П. Аранча-ай, квартал п таамал ажыр чыннар орт социалистиг тиилекчи Аранчаанын ды ажылда

АНА

Республиканың психиатрия эмнелгезинде 1985 чылдың сентябрь 1-ден эгелээш эки туразы-биле эмнедири-биле

Кызыл хоорайның болгаш Тываның районнарының чурттакчылары газты хүн бүрүде ажыглап турар. Чүгле Кызылда безин 14 муң газ сууглуларын чурттакчыларның квартираларында тургускан. Газты болгаш газ ажыглалының керек-селдерин эккеп бээр дугайында хүн бүрүде 500 чагыглар чурттакчылардан кээп турар. Газ ажыглалының керекселдерин эдилээриниң чурумун биижээн дептерни чурттакчыларга берип турар. Газ ажыглакчыларынга тывыскан дептерлер тус-тус дугаарларлыг. Ынчалзажок чамдык хамаатылар ол дугаарларны уттупкан болур азы еске дугаар адаар. Ынчангаш оларның чагыгларын күүседиринге бергедээшкинер болуп турар. Газ эккеп бээр дугайында чагыгны хамаатылар 2-49-25 дугаар телефонну дамчыштыр кылып турар.

Кварталдарга мөөңү-биле ажыглаар газтың керекселдерин хандырар албан черн хей ажылдарны кылып турар. Газ кадагалаан савааларны долгандыр кажаалаан болгаш үк кажаага чүңү-дээ азыйп болбазын, оон чоогунга от кыпсыры хоруглуг дээрзин аас-биле болгаш бижимел-биле чурттакчыларга тайылбырлап турар. Ынчалзажок чамдык хамаатылар ол кажааларга теп айырыгайжыдарынче улуг киҥээнгейни салып турар. Чыл бүрү хей-хей муң, миллион-миллион кижилер ГТО значокторларның эдилекчилери болуп бар чыдар. ГТО значокка күш-дамыр шылгалдаларының сайзыраңгайжыттынган комплекизин бо чылдың январьдан эгелеп күштүг болдуруп чоруткан. Ында күш-культура болгаш спорт талазы-биле тодаргай сумелерни берген.

Чуртта спорттуң 70 ажыг хевирлери бар. Чиик атлетика, волейбол, футбол, хөлөк спорту, баскетбол, шыдыраа, теннис, сугга эштири, онза калбарып, сурагжаан. Туристерниң саны сөөлгүде чок өзүп орар. Күзелдиг 20 миллион ажыг аян-чорукчулар хей санныг маршруттарже чыл бүрү чоруп турар.

Күш-культура шимчээшкиниҥ чарлыбас чугула кезээ спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлеридир, ам ында 32 миллион кижи идепкейлиг киржип турар.

Эң бөдүүн шөлчүгештерден спорттуң кайгамчык чараш орудуларынга чедир — муң-муң спортчу тудуглар спортка хандыкшылдыгларга бараан болуп турар. Оларның хүн санында 30 миллион чедир кижини хүлээп ап шыдаар. Бистиң күш-культура шимчээшкиниивистиң материалдыг баазазы база үргүлүү өзүп болгаш сайзыраңгайжып орар. Чаа спорт комплекстери, бассейннер, гимнастика залдары чүрттүң карта-чуруунга шуут хүннүң кестүп кээп турар.

Ол чүрегайлар болгаш фактылар кижинни чайгаар-ла өөртүп келир. Ынчангаш күш-культураны өг-бүле бүрүзүнүң амыдыралынга нептередип киирер, бүгү кижилерни күш-культура биле шаг-үргүлүү ажылдаар кылыр деп соруулга совет күш-культура шимчээшкиниҥ мурнунда салдынган.

Күш-культураны болгаш спорттуң коммунистиг кижизидилгениң чугула чүүлү, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерине идепкей күүлүг фактор кылдыр көрбүүвээн, будурулге бүрүзүнге, албан болгаш өөредилге черинин бүрүзүнге, чоннуң чурттап турар черлериниң айыы-биле массалыг күш-культураны нептередир чорукту хандырарын партия, совет, профсоюзтар, комсомол, күш-культура болгаш ажыл-агый организацияларынга СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели үлүүттеди. Совет кижилерниң кадыкшыдыкчы дыжынга, кадыкшыдыкчы дыжынга, кадыкшыдыкчы дыжынга, аарып-аржыыр чоруктарны эдээжедиринге, күш-ажылдың будурукчүлүүн бедидерине күш-культураның янзы-бүрү хевирлерин, аргаларын эртемге үндезилендир, сорулгабодалгалыг ажыглаарының дугайында чугаа чоруп турары ол. Совет кижи бүрүзү бодунуң шилип алганын өзүгаар күш-культураны: болгаш спорттуң неделяда—8—10 шак чедир медерелдиг өзү-биле кыяан турар ындыг сорулганы шиитпирээри бистиң сорулгавыс болган турар ужуруг.

Культура-спорт комплекстери күш-культура-массалыг болгаш кадыкшыдыкка ажылдарын улам ыңай сайзырадырынга, чоннуң күш-культура биликин бүгү хемчег-биле кадыреринге, күш-культураны болгаш спорт-биле доктаамал ажылдаарынга идиг бээр сорулгалыг. Ындыг комплекстер дыка хөй черлерде ажыттынган, ынчангаш практиканың көргүзүп турарын өзүгаар алырга, оларның ажыы-дээ коннуг улуг. Белоруссияда, Латвияда, Ленинград, Омск областарда болгаш өске-дээ чамдык черлерде комплекстерниң баштайгы базынмары комплекстер — кедилиг углаңышкынның дээрзин бүзуредип турар.

Культура одуларының, клубтарның, библиотекаларның, спорт черлериниң ажылдакчыларының күжемишкинерин каттыштырып келирге, ажылды улам тода аайлаштырар, күш-культура болгаш спорт-биле уре-түңнелдиг ажылдарынга таарышкан эки байдалдарны тургузар ергелиг болу берген. Чер болганга ындыг турар болган төлээде, күш-культура-массалыг болгаш кадыкшыдылга ажылын организастаарын чогаадыкчы өзү-биле көрүп, оон чаа хевирлерин болгаш ергелерын дилеп тывар, калбак активти хандыкшыдар керек, мөзөө удуртуп, башкарып турар кижилерниң сонуургалдыы болгаш хүүда үлегер-чижээ база чугула.

Стадионнарның, бассейннерниң, оюннар залдарының болгаш шөлдерниң үргүлүү ажылдаан тураарын чедип алыры эргежок чугула. «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эки-хиндер талазы-биле хемчеглер дүтөйында» СЭКП ТК-ның доктаалында харын оны айыткан болгай. Күш-культурага болгаш спортка хандыкшылдыгларның секциаларымын, бөлүгүмнерининң база клубтарының санын калбартып, массалыг маргылдаалarның эң эки хевирлерин идепкейлиг ажыглаза чогуур. Массалыг күш-культураның, кадыкшылдың болгаш дыштанылганың турғустунуп турар Бүгү-эмлел федерациязы бо дерекке чугула рольдуг болуру чигзинниг чок.

ХАНДЫКШЫДАРЫ ЧУГУЛА

Август 10-да үнген «Шын-ээ парлаттынган «Өөрүкүүнү үдеажилиңер» деп эгелиг чүүлде спорттуң хоочуну Н. Б. Кувезинниң маңнаарынга хандыкшылдырларның бөлүүн организастаанын база бо хүннерде спортчу белеткелдерни хүнүүн-не чорудуп турарының дугайында номчаап, сонуурган деткидим.

Сергек, кадын болурун улугдаа, бичии-дээ назылыглар күзээр.

Кышкы үеде «Херел» спорт залынга, а чайын дыштанылганың болгаш культураның Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринде кадыкшыл бөлүүнге колдуунда херээжеңнер чоруп турган. Ам бо хүннерде ол бөлүктүң удуртукучу-тренери-даа чок, чаа кижилер-даа немешпейн турары хомудаачыг.

Партия, чазактың чоокта чаа үндүрген доктаал-салаврын сагып, чонну спортче хаара тудуп, хандыкшыдары амгы үеде эң чугула деп бодап турар мен.

Сула шимчээшкин кылыры, шокшуп-маңнаары, сугга эштири, соон сут-биле шөлтанары чамдык чүстери аарыг, чүрээ безин багай кижилерни дадыктырып, кадыын экижидип турар. Ындыглар «Херел» спорт залында база паркта спорт шөлүнде чоруп турар кадыкшыл бөлүүнде бар. Чижээ, С. Т. Макарюктуң чүрек-дамыры аарыг деп эмчилер тодаратан турган. Шокшуп-маңнап, эштип, баскетбол оймаар апарганының соонда ол кижиниң кадыы экижээн. База ол ышкаш кадыы кошкак турган Вера Юрнова:

— Бо кадыкшылга бөлүүнге киржип турган шимченгир, аваангыр — сергек апардым— деп, чугаалап турар.

Паркта кадыкшылга бөлүүнде чоруп турар өөрээк оолдар, кыстар эртениҥ-не база ажыл шөлүнүм соонда доктаамал сула шимчээшкиннерин кылып, шокшуп-маңнал, баскетболдеп турарлар.

Чамдык эштер кадыкшылга бөлүүнге ийи үш катап келгеш, оон шүүт келбейн баар, чүгле анкеталар долдуруп ковары-биле кызыгаарлаттынып турары хомудаачыг.

Паркта кадыкшылга бөлүүнге, № 15 дугаар школада ышкаш, тускай башкы-тренерден тургузуп, бөлүктүң кежигүннерине хоорайның бүдурулге, албан организацияларынга черлерден улустан немей организастап чорутса эки деп саналдыг мен.

Р. ДОЛЗАТМАА.
Кызыл хоорай.

Телевидение

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга аңчыгаштар дугайында. 9.25— ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Климов ойнаар (скрипка). 9.50 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.50 — «Однажды двадцать лет спустя». Уран-чечен фильм. 12.05—12.10 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээниң делгемнери». Док. фильмнер: «Отодвинув барканы», «Ферма». 15.15 — «По секрету всему свету». Уруглarга уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 16.20 — Бүгузаилелдиң Глинка аттыг II конкурузунуң лауреаттарының концерти. 17.15 — «Он алды болгаш оон улуг назы». 18.00 — «Амгы үениҥ делегейи болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.30 — И. Брамс. «Вальстар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кадыг тулчуушкундан тиилекчилер боон үнер...» Алкоголизмниҥ хоразыныҥ дугайында дамчыдылга. 19.50 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм (ГДР-ниҥ киржилгези-биле «Мосфильм» болгаш МАР, 1981 ч.) 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Кино. «концерт. 22.15 — «Иду к тебе. Арктика». Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Футбол талазы-биле ужуражылга. ССРЭ-ниҥ шилиндек командазы — ГФР-ниҥ шилиндек командазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Урок за уроком». Док. телефильм. 8.50 — «Рассмешите клоуна». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.00 — Мультфильмнер: «Девочка и слонэ. «Зайчонок и муха». 10.30 —УССР-ниҥ сырынъ болгаш танцыныҥ «Донбасс» ансамблиниҥ концерти. 11.15 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 11.45 — Немец дыл. 12.15 — Уругларга фильм. Приключения Калле-сыщика». 2-ги сериязы. 13.20 — «Радость это песня». Фильм-концерт. 14.10 —Эки бараанларны хөйүү. 10.40 — С. Прокофьев. Оркестрлиг фортепианого № 5 концерт. 15.10 — «Казахстанны биижир сен бе». Викторинаның айтыгларынга харыылар. Алма-Атадан дамчыдылга.

15.35—15.40 — Медээлер.
18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — «Ак-кок кежеге». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия» төвүү». Программада: «Социалистиг чарыштың үүн демдеглели». Панель бажың тудуунуң комбинады — ажыглалга киргеи объект. «Тараа кезилдези-85». Культура албан черлериниң кышка белеткелиниң талазы-биле рейд. Медээлер. 19.45 — —Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Царевна-лягушка». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.20 — «Осенний счет». Док. телефильм. 20.40— Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Расследование». Уран-чечен телефильмниҥ баштайгы көргүзүүү. (Венгрия). 22.50—23.40 — «Москва музейлериниҥ уран чүүлдүң үнелиг чүүлдерн».

ГАЗТЫ АЖЫГЛААРДА ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУР

ВЛКСМ хооркому автоажылагый черлеринде комсомол организацияларын уруглар садтарынга, школаларга шефчи дуза чедирери-биле, бичии уруглар болгаш элээдилер оргузунга орук шимчээшкининиҥ дүрүмнерин тайылбырлаар, беседалар кылыры-биле бызыглаары чүтүла. Бо айтырыг, бистиң кылып чорудар ажылдарывыстың база бир кол чадазы болуп турар. Ынчалзажок бо ажыл түңнел чок артып турар.

Комсомолчу оперативтиг отрядтар, улусчу дружиналар уругларның орук шимчээшкинин хамаанда бээрин болдурбас талазы-биле рейдилерден үргүлүү организастаар болза эки.

Бо чүүлә болгаш бүзиниг ажылга хоорайның бүгү үлетпүр-будурулге, албан организация черлериниң коллективтери киржикен турары күзенчиг.

Бичии уругларның кадыкшылын, амы-тынын камгалаары— кижи бүгүдезиниҥ херээ.

В. КЛЯВИНА.
КАИ-ниҥ улуг инспектору.

АГААР

Бөгүн республикага шөкөр булуттаар. Чыыстаавас. Дүне 2—7, күндүс 17—22 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас. Дүне 4—6, күндүс 19—21 градус чылыыр.

Кино

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»; **«Тайная прогулка»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Любимец публики»** 9.40, 13.10, **«Черная стрела»** 11.20, 15.00, 20.00, **«Тихие воды глубоки»** 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Милый друг»** 15.00, 20.00, **«Бобби»** 17.00 шактарда.

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫНЧЕ

Тыва АССР-ниҥ Кадык камгалал министерствозу, Алтайның болгаш Красноярскиниҥ эмчи институттарының белеткел салбырынга өөредири-биле аныяк ооллардың болгаш кыстарны хүлээп ап турар. Белеткел салбырынга совхозтарның, будурулге черлериниҥ, организацияларның болгаш тудугларның мурнакчы ажылчымнарындан, ССРЭ-ниҥ Чепсектиг Күштеридеи халашкан ортумак эртемниг кижилерни эмнелге-профилактика албан черлеринден санитарларны түлээп алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчымнарның практиктиг ажылының стажы 1 чыл болур (өөренип турар уезимде ажылы стажка кирбес). Санитарларның стажы 2 чыл болур ужуруг. Сөөлгү чылда ажылының стажы үзүктел чок болур ужуруг. Ортумак туслай эмчи эртемниглерни белеткел салбырынга хүлээп албас. Белеткел салбырынче өөренирлерни партия, комсомол болгаш профсоюзтел организацияларының сумези-биле организацияларның, будурулге черлериниҥ болгаш тудугларның удуртукчулары, шериг комиссариатының командылал черлери шилип алыр болгаш чорудар. Белеткел салбырынче өөренири-биле чоруткан кижилер дараазында документилерни киирер: институттуң ректорунга биидиришкин (чогуур хевирниҥ бланказынга), ортумак эртемниҥ дүтөйында документ (бодун), дөрт кижи ат салган характеристика (удуртукчунуң, профком даргазының, парторганизацияның болгаш ВЛКСМ комитединиҥ секретарының), № 286 форма-биле шынзылга, чогуур бланкага № 086 форма өзүгаар терапевтиҥ, хирургтуң, невропатологтуң түңнели, кадыкшылының дүтөйында эмнеп турганы чыскаалын эрттирген.

Устунде айыттынган школаларга оруккa айыыл чок шимчээшкин неделяларын орук дүрүмнерин пропагандалаарынга хамаарышкан эң эки чураан чуруктар конкурстарым база эрттиргилээн.

Конкурстан шилиттинген эң эки утка-шынарлыг чуруктарны орукка айыыл чок шимчээшкин чырыдар булуңга делген көргүзүп турар. № 11 школада он булуҥну үргүлүү чаартып турар.

Бо талазы-биле орукка айыыл чок шимчээшкининиҥ штаттан дашкаар инспекторлары болгаш школаларда классстан дашкаар ажыл чорудар организакчыларның кылып чорудуп турар тайылбыр ажылдары кончуг дээштиг болуп турар. Ындыгларга Н. П. Федотова, В. В. Сукаватина, В. В. Макарова, (№ 11 школа), С. М. Ощенкова, (№ 8 школа), И. В. Бабушкина, Т. А. Рябова (№ 7 школа), О. Ю. Арамчын (№ 15 школа) олар хамаарыжыр.

«Пионер» кинотеатрынга, эрткен өөредилге чылында «Ногаан отчугаш» клуву ажылдап, аңаа уруглар КАИ ажылдакчылары-биле база № 11, № 15 школаларның өөреникчилери-биле ужуражыышкыннарны эрттирген, ында уруглар боттары база янзы-бүрү ажылдарның киржикчилери болуп турарлар.

Кичээлдер эрткен соонда-ла орукка шимчээшкининиҥ айыыл чогунга хамаарышкан кинохуруктарны көргүзүп турар. Республика радиозунга ай сеынында уругларга «Кызыл, сарыг, ногаан» деп дамчыдылгаларны чорудуп, аңаа № 14 школаның орукка шимчээшкининиҥ аныяк инспекторлары киржип турар.

Чайгы-даа үеверде бистиң уруглар-биле ажылывыс соксаваан. «Чодураа» пионер лагеринге «Мээң өңнүүм светофор» деп беседаны кылган. «Хамнаарак» пионер лагериниҥ уругларынга, Ленин кудумчузунга, орукка айыыл чок шимчээшкиниҥ талазы-биле беседаны кылып, экскурсияны чоруткан. Ол ышкаш «Бригантина» клувунуң уругларынга кады № 15 школага «Бирги классчыларның чадаг чоруурунга тураскаатканы шулуп-болуп-биле ужуражыышкыннарны эрттирген.

КАИ «Молодежь Тувы» солуннуң редакциязы-биле кады октябрят-пионерлерниҥ «Светофор» деп оюнунга конкурстуң ийи турун организастаан. Конкурстуң бирги турунга «Бис кудумчуну чуруп тур бис» деп чуруктар конкурузун, а ийигизиниге викторналарны киирген. Бо айтырыгны хоорайның улус өөредилге киидизиниҥ хуралынга каш-даа тургузуп, чугаалашкан турдала, бо конкурстарга чаңгыс-даа школа киришпээнин четпес.

Кылдыныҥ турар ажылдар зөөлө эвес, ынчалза-даа оруккa болуп турар озал-ондактарның саны кызырылбайн, аңаа бичии уруглар база таваржып турары, бистиҥ дүвүредип турар. Бо чылдың эрткен чедиайларында 35 озал-ондактыг таварылга болган. Оон түңнелинде 10 бичии уруглар өлүмге таварышкан, 25 уруглар өмдээн. Дыка хей бичии уруглар орук шимчээшкининиҥ дүрүмнерин каржызы-биле уреп, кудумчуну эртип болбас үжуруг черлерден эртер, азы чоокшулап кел чораан транспорттуң мурнундан орукту кеже маңнаар, доктаай берген автобус, машина артындан орукче үне халыыр, оруктуң ортузу-биле кылаштаар чоруктар хей.

Бистиҥ сорулгавыс — уруглarны озал-ондактан камгалаары.

Республиканың Иштики херектер министерствозу, Чырыдыышкын министерствозу-биле кады «Бичии уругларны оруктранспорт озал-ондактарындан баш удур чайледыр хемчеглер болгаш школаларга база школа назы четпээн уруглар албан черлеринге ол талазы-биле ажылды күштелдирер дугайындаа» бо чылдың март 20-де үндүрген дужаалы бүгү башкыларның стол календары болур үжуруг.

ВЛКСМ хооркому автоажылагый черлеринде комсомол организацияларын уруглар садтарынга, школаларга шефчи дуза чедирери-биле, бичии уруглар болгаш элээдилер оргузунга орук шимчээшкининиҥ дүрүмнерин тайылбырлаар, беседалар кылыры-биле ыжыглаары чүтүла. Бо айтырыг, бистиҥ кылып чорудар ажылдарывыстың база бир кол чадазы болуп турар. Ынчалзажок бо ажыл түңнел чок артып турар.

Комсомолчу оперативтиг отрядтар, улусчу дружиналар уругларның орук шимчээшкинин хамаанда бээрин болдурбас талазы-биле рейдилерден үргүлүү организастаар болза эки.

Бо чүүлә болгаш бүзиниг ажылга хоорайның бүгү үлетпүр-будурулге, албан организация черлериниҥ коллективтери киржикен турары күзенчиг.

Бичии уругларның кадыкшылын, амы-тынын камгалаары— кижи бүгүдезиниҥ херээ.

В. КЛЯВИНА.
КАИ-ниҥ улуг инспектору.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛААЛГА

Хүлээп алыкчы кассирлерни, цехке склад эргелекчизин, улуг экономисти, идик кылыр ажылчымнарны болгаш оларның өөреникчилерин «Тыва обувьбыт» будурулге каттыжыышкыны ажыыга чалап турар. Чыл түңнелдерин өзүгаар шаңнал төлевирнин тыпсыр.

Будурулге каттыжыышкының адреси: Кызыл хоорай, Найырал кудумчузу, бажың № 59, кадрлар килдизи, телефону 2-13-15.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 23-5[4] харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет информациязы килдизиниҥ 2-20-60, культура килдизиниҥ 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниҥ 2-37-13, чагаа килдизиниҥ 2-41-27, 2-21-47 корректорларының 2-27-41 бухгалтериясының 2-12-45 солуу келбей барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3109.

ТССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниҥ талазы-биле күрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01064

Бүгү чүрттарның пролетарилери, катпыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (12900) | 1985 чылдың август 29, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кезек.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА ОТЧЁТТАР БОЛГАШ СОҢГУЛДАЛАР

Партияның XXVII съездизинге белеткелдиң чугула үе-чадазы партия организацияларынга отчёт-соңгулдалыг кампания болур. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму эвлечиг отчёт-соңгулдалыг кампанияның хуусаазын тодаратқан. Амгы үеде партия бөлүктеринде отчёт-соңгулдалар доостур чоокшулаан, сентябрь-ноябрь айларда партия эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар эртер. Оларга партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле кылып чоруткан ажылды, ажыл-агый база культура тургузуушкунуга партийни удуртулганың айтырыгларын, партийни организастыг, идеология ажылының байдалын ханы болгаш бүгү талалыг чугаалажып көөр.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделерингe дүүштүр партия эге организацияларынга отчёттарны болгаш соңгулдаларны белеткээр база эртирер талазы-биле сорулгалар дугайында айтырыгны партия Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының ийиги секретарьларының база организастыг килдистерниң эргелекчилерининг СЭКП область комитединге чоокта чаа эртеки чөвүлеп туралыңа чугаалажып көрген. Партия организацияларынга отчёттарга болгаш соңгулдаларга белеткел амгы үеде калбаа-биле чоруп турар. Ылаңгыя 1985 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүзээлелерни күүседирикиле эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче, будурулгенің ажыктыын, куш-ажылдың будурукчүлүүн бедидеринче, мурнакчы дүржулгаларны негелдиринче, куш-ажылчы сагылга-чурумну, организастыг чорукту, корум-чурумну быжыглаарынче. хумагалалды, камиялганы экижидиринче, партияның эвлечиглиг съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың дээштиг организастаарынче дыка хөй партия организацияларының кол кичээнгейни салып турар. Оларга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Кызыл тудуг» эргелелиниң, Кызылдың үлетпур баразаннар садыының, Енисейниң хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң, Бай-Тайганың чонуң амыдырал хандырыгга будурулге эргелелиниң, Тываның электри четкилериниң, Кызылдың куш фабриказының, «Тээли», «Хемчик» совхозтарының партия организацияларының хамаарыжыр.

Амгы үеде улус ажыл-агыйының бүгү адырларының партия эге организацияларының сорулгазы база партияның XXVII съездизинге төлептиг ужуражыры-биле социалистиг чарыштың калбартыры, планныг онаалдаларның күүселдезин хандырары, отчёт-соңгулдалыг хуралдарны организастыг болгаш политиктиг бедик дениелге эрттирери, улус ажыл-агыйынга партийни удуртулганың байдалын ханызы-биле аналиэтеп көөрү, келир үеде сорулгаларны тодаргай айтыры болуп турар. Хамыктың мурнунда партияның организация бүрүзүнүң ажылын отчёт-соңгулдалыг хуралдарның үезинде ханы аналиэтеп көөрү, четпестерни илередири, оны эжижидерининг оруктарын болгаш аргаларын тодарадыры. Хуралдар ажыл-ишчи ёзу-биле, мактанныышкын болгаш сеткил ооҗургаар чорун чокка, шүгүмчүлекчи байдалга эрттерни чедип алыр. Эртеки отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдиг санаалдарының, партия хуралдарының хүзээп ап турган шиитпирлериниң күүселдезин, ооң түңнелдери кандыг болганын чугаалажыры чугула.

Партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга планныг онаалдаларның күүселдезинде, куш-ажылдың сагылга-чурумунда, организастыг чорукта, хумагалалда болгаш камиялгада еске-даа четпестерниң үмүп турар чылдагааннарын долузу-биле илереткеш, оны эжижидер дээш партия организациязы, будурулгениң, организацияның удуртукчузу, коммунистер чүнү кылза чогуурун тодаргай айтыры чугула. Партия эге организациялары куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту эжижидер дээш хемчеглерни ап турар, ынчалза-даа ол негелдеге четпес. Бирги чартык чылда республикага чедп мүң ажыг кижи-хүнү үстүнген, ол улуг чидириг. Ажылдан озалдаар, эрте чоруур, ажыл шагында хуралдаар, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, маргылдаалар эрттирер чоруктар уламчылавышаан. Ол ышкаш чамдык будурулгелериниң орулгалыы чевыс, мал болгаш чер ажылының культуразы куду, ажыл-агыйжы эвес, камиялга-хумагалал чок чоруктар улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында бар. Үстүнде айыткан болгаш еске-даа четпестерниң чылдагааннарын партия хуралдарынга илередир, салдынган сорулгага дүүштүр оны эжижидериниң хемчеглерин кылгаш, амыдыралга боттандырар дээш организакчы ажылды күштелдирер ужурлуг.

Кандыг-даа партия эге организациязының чеднишкининиң үидезини — коммунистериң авангардчы ролюнда болгаш идепкейлиниде болуп турар, ооң уламындан опарының даандырган ажыл-херээнге харыысалгазын бедидип, оны канчаар күүседип келгенин шыңгыы айтырып турар. Сеолгу үеде коммунистериң онаашкан ажылын, партийжи даалганы канчаар күүседип турарының дугайында отчёттарын дыңнаарын партия организацияларының көрүдеткен. Бо талазы-биле ажылды Барыын-Хемчик, Эрзин, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Өвүр районнарының партия эге организацияларының элээн эжижиткен. Моон соңгаар олар СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр хөй-ниитичи хүзээлгезини канчаар күүседип турарының дугайында отчёттарын дыңнаарын партия организацияларының хамаарыжыр.

Кадрлар айтырыы канчаар шиитпирлеттингенинче отчёт-соңгулдалыг хуралдарга кичээнгейни салыр. Кадрлар-биле ажылга ленинчи принциптерни шыңгыы сагыыр, даандырган ажыл-херек дээш, кадрларның ажыы-чаңы, мөзү-шынарлары дээш чогуур негелдени партия эге организацияларының тургузар хүзээлгелиг.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай сайзыраңгайжыдарынче отчёт-соңгулдалыг хуралдар кичээнгейни салыр. Ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның, коммунистиг кижизидилгениң айтырыглары хүн бүрүнүң кичээнгейинге турар ужурлуг.

Партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде партия организацияларының бюро кежигүннеринге, секретарьларынга инициативтиг, политиктиг болгаш иниити биилиң шыырак, негелделиг, коммунистерни соңгуурун чедип алыр.

Партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар — политиктиг база организастыг чугула кампания, ол болза партия эге организация бүрүзүнүң чеднишкининиг ажылдап шыдаарының коргузүү болуп, партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын улам ыңай быжыглаарынга, партияның иштики демократиязын хөгжүдеринге, коммунистерниң бодунуң партия организациязының болгаш иниити партияның херээ дээш харыысалгазын база идепкейин бедидеринге салдарны чедирер ужурлуг.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

Август 27-де СЭКП ТК-ның Чыргынче секретары М. С. Горбачев Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-ның Чыргынче секретары, ЛУДР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Кейсон Фомвихан-биле Кремльге ужураштаан.

Совет Эвилелинде болгаш Лаоста коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкунуң чоруп турарының дугайында, СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш ЛУРП-ниң IV съездизинге белеткелдер дугайында информация солчулгазы болган.

Лаос Улус-Демократтыг Республиканы чарлаанының он чыл оюнга үткүштүр лаос улустуң чедип алган чедишкиннеринге М. С. Горбачев байыр чедирген.

Социализмниң үндезиннерин тургузарының херээнге болгаш лаос революциязының чаалап алыышкынарын камгалаарынга совет улустуң ак сеткилдиг улуг дузалаашызы болгаш күштүг деткимчези дээш СЭКП-ге, ССРЭ-ниң чазаанга, совет улуска чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин Лаостуң партиязының болгаш улузунуң өмүнээзинден Кейсон Фомвихан илереткен.

Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң быжыг үндезинеринге тургустукүп турар совет-лаос харылзаалариың хөгжүлдезинің бедик денгелиин сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. СЭКП биле ЛУРП-ниң аразында харылзаалары улам ыңай ханылаадырын, Совет Эвилелин биле Лаостуң аразында хөй талалыг бот-боттарының аразында харылзааларны чайгылыш чокка быжыглаарын беледеның кирижикчилерни деткээнинер.

Делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып көргенин делегей байдалынга болгаш оон хөгжүлдезинин перспективаларынга хамаарыштыр үзел-бодалдарның болгаш үнелээшкинин чаңгыс аайын бадыткаан.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак даштыкы политиказының угланыышкынын, бүгү делегейниң ядролуг өртүн чайладырынче, космосту милитаризастаарын болдурбазынче, боо-чепсекти эдерге будурерин соксадырынче угланган оон саналдарын Лаостуң улузу бүрүнү-биле деткип турар деп, Кейсон Фомвихан медеглээн.

Мурнуу-Чөөн Азиада байдалды эжижидеринче угланган Лаостуң, Вьетнамның болгаш Кампучияның чогаадыкчы эргелекчи саналдарынга бедик үнелелди М. С. Горбачев берген. Ол кавыга байдалды дүргенин-биле таарыштыр тургузары тайбыңга болгаш айыыл чок чорунга соңуургалдыг бүгү улустарның эрге-ажыктарынга дүжүп турар.

Акы-дуңмалышкы найыралдың, чүректиң ханызындан болгаш бот-боттарын долузу-биле билчиринин байдалыга эрткен үжуражыышкын үезинде совет-лаос кады кылган медегледи хүзээп алган, оку тускай парлап үндүрер.

* * *

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели август 27-де Кремльдиң Улуг ордузунга К. Фомвиханга алдар болдуруп душтеки шайлапта кылган.

Совет талаадан эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, С. Л. Соколов, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы И. В. Архипов олар болгаш албанның еске-даа кижилери турганнар.

Чыыыг, найыралдыг байдалга эрткен душтеки шайлапта үезинде эштер М. С. Горбачев болгаш К. Фомвихан чүве чугаалааннар.

* * *

Ол-ла үүн К. Фомвихан В. И. Ленининиң мавзолейинге чоргаан болгаш чечектер салган. Кремль ханазының чанында билдинмес солдаттың хөөрүнге чечектер база салган.

Лаос удуртукчулар-биле кады СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, албанның еске-даа кижилери чоргаан.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ НЕПТЕРЕТПЕС ДУГАЙЫНДА КЕРЭЭНИҢ БОТТАНЫЫШКЫНЫН ЧУГААЛАЖЫП КӨӨР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында керээниң киржикчилерге күрүнелериниң эң чугула ол делегей дугуржулгазының боттаныышкынын чугаалажып көөр талазы-биле Женевада конференциягa чыылган төлээлекчилерниң байыр чедирип тур мен.

Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында хөй күрүнелерниң күжениишкиннери-биле коллектиптиг ажылдап кылдынган керээ бодунуң амыдыралчы аргалыын херек кылынга бадыткап коргускен. Ол керээни чарган үеден бээр ядролуг чепсектиг чаңгыс-даа чаа күрүне кеступ көрбээн. Киржикчилерниң санының талазы-биле— ол дээрге боо-чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле эң-не калбак дугуржулга-дыр. Ядролуг чепсекти нептеретпезиниң делегей чуруму ажаа үндезилээш тайбыңнын дээштиг чепсээ кылдыр тургустунган.

Атомму тайбың соруглаларга ажылдаар керекке делегейниң калбак кады ажылдажылгазының таарымчалыг байдалдарын ук керээниң тургускаңы нептеретпес дугайында ол керээни чарганыың чугула түңнели болуп турар, а ол дээрге кижи төрелгетеңнин энергия-биле хандырарының айтырыын, бүгү улустарны сагыыскыраашыл турар экономиктиг еске-даа улуг айтырыгларны шиитпирлээринге бодунуң үзүмүнде эргежок чугула. Ол соруглаларны керек кырында шиитпирлээринге дээжи эвес ачы-хавыза Атомнуг энергия талазы-биле делегей агентствозунга хамаарыжып турар.

Совет Эвилели болза ындыг кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырының болгаш ханылаадырының шиитпирлиг талалакчызы болуп турар. Атомнуң энергизы керек кырында бүгү кижи төрелгетеңнин ажыглалынга кирери, чурттале тайбыңның болгаш тургузуушкунуң ажылдарын ээлеп тейбеңиң болгаш тургузуушкунуң арга-ажыктарынга бараан болуру чугула.

Керээ талазы-биле бодунуң үүлээлгелеринге шынчы Совет Эвилели ядролуг чепсектиң нептерээринге чугле моондактаар эвес, харын-даа ядролуг чепсектерниң эдерге будуруушкунун сокпадыр, ону бүрүн болдурбас дээш бодундан хамаарыжыр бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш моон соңгаар-даа кылыр.

Ядролуг боо-чепсектерниң эдерге будурүүшкүнүн кызыгаарлаар болгаш сокпадыр талазы-биле дугуржулгаларны ажылдап кылырынга идигни Совет Эвилели бербишаан, ескелерге үлегерин көргүзүп, бодунуң талазындан базымнарны чаңгыс эвес удаа кылып келген. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында үүлээгенин ССРЭ бодунге алган. Ядролуг чепсектиг, ооң күрүнелер ыңдыг үүлээгенин алган болза, ол чорук ядролуг чепсекти иниитизи-биле хоруурунга демей болган турар ийик, олар ынчаар ам-даа кылбаанныр.

Ядролуг чепсектерниң эдерге будурүүшкүнүн сокпадырынче оруска моондактарны чайладыр дээн бистиң чүткулувустуң чаа хереченизи—ядролуг кандыг-даа чезылдырылышкынарны Совет Эвилелиниң сокпатканы. ССРЭ болгаш АКШ ядролуг чазылдырышкынарны деңге сокпаткан болза, ядролуг чепсектиң шемелдерини бүрүн болгаш бүгү-иниитн хоруур дугайында делегей керээзиин чарарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында керээниң күүлдерин улам долу боттандырарынга идигни барген турар ийик.

Ядролуг чепсектерниң эдерге будурүүшкүнүн сыңчылтырбазының айтырыы «космос делегемни милитаризастаарын болдурбазының соруглазы-биле ядро-космостуң үе-чадазында тудуш холбаалыг болуп турер. Космосту бир эвес дайынга бараан болдурар болза, ядролуг кыжаныышкын шыңгыы чидигленириңе чедирер апаар. Космосту тейбең хевээзе, шерииг адаанналыышкынындан дешкээр арттырары ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының айтырыгларының бүгү комплексин шиитпирээрин бурунгаарладыр арганы бээр ийик. Черге болгаш космоска кижиниң ажыл-чорудулгазының эң-не ынзы-бүрү адырларынга делегейниң бүгү талалыг кады ажылдажылгазынга долгем аргалар хары утта ажыттынган турер ийик. Космосту милитаризастаазының байдалдарында ону тайбың шиитээдип алыр талазы-биле делегейниң кады ажылдажылгазының дугайында КНО-нуң Коя Ассамблеязының 40-ги сессиязынга чугаалажып көөр кылдыр Совет Эвилелиниң киирген саналдары чогум-на олче углаган.

Долчузу-биле чугаалаарга, ядролуг боо-чепсектерниң эдерге будурүүшкүнүн сыңчылтырбас талазы-биле шиитпирлиг ажыл бүгү-ле угланыышкынарга чоруттуган турзуун дээш турүүп турар бис. Ядролуг чепсектиң нептерээрин болдурбас талазы-биле хемчегler мурнукку хевээр чугула черни ээлеп турар дээрзин чугаалаок.

Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында керээни улам ыңай быжыглаар талазы-биле күжениишкиннерниң чедишкиннерлиг болуруң конференциянын киржикчилерине чүзедим.

М. ГОРБАЧЕВ.

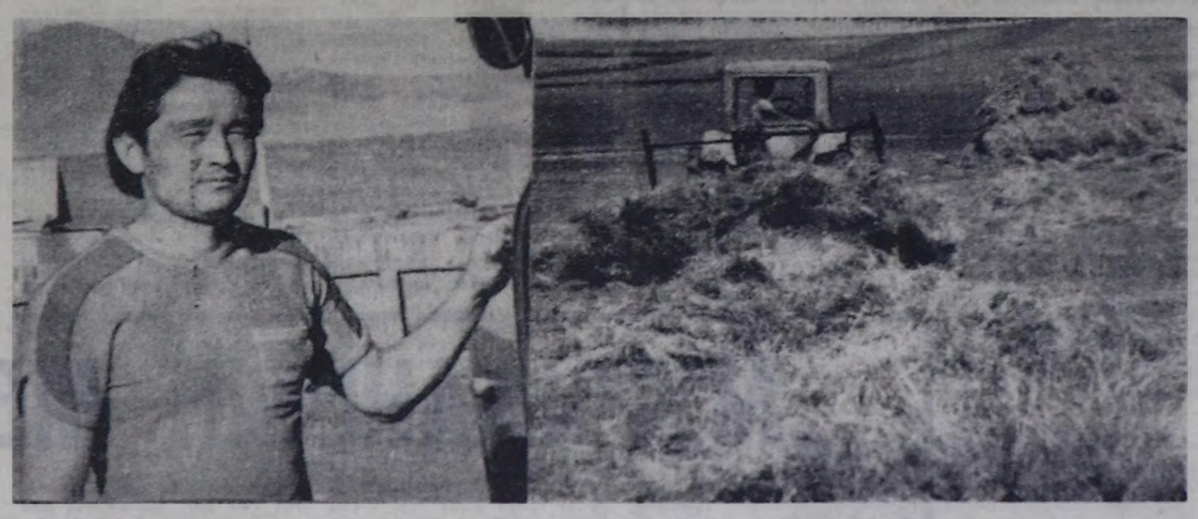
МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемнерин белеткеп алырының шалыпчы айынга бедик коргузүүлерин чедип ап турар. Сигенни кезип белеткеп алырының планныг даалгаларын Чеди-Башта механизастаан бригадалар, сүт-бараан фермазы, чылгы фермазы болгаш хойжу бригадалар чедишкининг боттандырган.

Ол ажыл-агыйга Кызыл хоорайның албан организацияларының, үлетпүр будурулге черлери база мал чемнерин белеткеп алырынга дузалашкан. Ылаңгыя Кызылдың үлетпүр тудуг эргелелиниң тудугжулары, он дөрт дугаар механизация эргелелиниң чолаачылары, Тываның хөгжүм-шинн тевтерының артистери болгаш оон-даа өске коллектиптер хөй тонна ситенни белеткеп берген.

ЧУРУКТАРДА: «Совет Тыва» совхозтуң Чеди-Башта механизастаан хову бригадазының мурнакчы чолаачызы Николай Даш белеткээн мал чемнерин дажыглаарынга шалып үлүүн кирип турар: чанында ол бригаданың шөлдеринде кескен ситенни бөлүп турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозыры.

АРЫСКАНДАН ҮШ МЕДЭЭ

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунуң Арыскан салбырында № 2 хову трактор бригадазының механизаторлары, чайгы чер ажыдырыгазын агротехниктиг негелделер ёзугаар чорудуп турар. Арысканның хову-шөлдеринде муң хире гектар черниң чайгы болбаазыредыгазын августың 15-не чедир дооскан.

Ол ажылдарга «КПШ-5», «ЛД-10» кожугларлыг «Т-150» деп тракторлар-биле хоочуп механизаторлар Михаил Кашкендей, Валерий Самбуу, Кызыл-оол Бойбу бедик будурукчүүт ажылдап, социалистиг чарыштың муруу одуруунда чорун турганнар.

Чайгы чер болбаазыредыгазы бо чылын үш удаа чоруттунган. Ооң-биле келир чылын бедик дүжүттү ол шөлдерден ээлеп үндүрер.

— Үрелген бажыңнарны болгаш тудугларны, чурттаалга бажыңнарын, социал-культура албан черлериниң тудугларын долузу-биле катап тургузарынга бүгү эргежок чүүлдер-биле бистиң республикавысты хандырарын РСФСР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга хүзээндирген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели септелге-катап тургузуушкун ажылдарын чорударынга 0,5 миллион рубльди болгаш когаралга таварышканнарга бир удаалың материалдыг дузазын коргузеринге 0,1 миллион рубльди берген.

Материал-техниктиг немелде улуг курлаавырларны үндүрген. Ол болза электро-дериг-херекселдер, орук машиналары, тудуг материалдары, кывар-чаар материалдар, металл, тракторлар, экскаваторлар болур. Оон ангыда хөй материал-техниктиг курлаавырларны РСФСР-ниң Суг ажылагый министерстводу, Автоорук министерстводу, Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерстводу болгаш Көдээ ажыл-агый министерстводу Тывага берген.

Россия Федерациязының чазаның айтышкыны-биле Тываның хереглекчилер эвилелинге эргежок чугула бүгү дердеи ап болурунуң бир мегадылалы тургустунген.

* * *

Салбырда бригадир-зоотехник К. Сеременовнуң удуртканы бода мал бригадазының коллективи 30 тонна боодал будук-бүрү белеткээр хүзээлгезини ажыр күүсеткеш, ажылын үргүлүчүлевишаан. Суурнуң херээженнер чөвүлели боодал будук-бүрү болгаш сиген белеткелинче элээн хөй киижилерни жобилизастаан, 13 тонна сигенни, 18 тонна боодал будук-бүрүнү белеткээш, салбырга дужаагаан.

Неделяның дыштанылга күннеринде мал чемининиң белеткелинче шефтеп үнүп турарларның сеңы ковудээн. Чижээлээрге, пенсионер Кок Самбуу, культура ажылдакчызы Лидия Кыргыс, Мөөдүр-оол Прасковья Сенденмаа, эмчи Любовь Караш, садыгжы Светлана Самдан болгаш оон-даа өскелер чугула ажыл-херекке идепкейлиг киржип турарлар.

* * *

Салбырның хойжу бригадазының малчыннары чайлаглаашкынны организастыг эртирип, дөрт муң беш чүс хире баш хойну тайгаларының көктуг-шыктыг, серииң чайлагларынга одарладып, семирткеш, күзеглеринде кээп хонупкан.

Бо күннерде Кызыл-Туруг деп черде эдержилге пунктузунда таруур той коденнеринең тарып бооздыгазын чоруттушаан, хойнуң күскү чүүлдезын Арыг-Узуунде төп чүүлда пунктузунда чорудуп турер.

Ол ажылдарны бригадир-зоотехник Михаил Норбу, мал эмчизи Светлана Тарый-оол билдилиг удуртуп турарлар. Хойжулар кыштагларының септелгезин чорудуп, ону сентябрь айда доозар сорулгаңы салган ажылдап турарлар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

ЧАА САДИК

Хоорайның мурнуу микрорайонунда чаагайныды туттунган чаа ясли-сад ажыттынган. 280 чаштарны ол үзүүлээп алган.

Делгем, чырыт өрээлдерин бичиилериң өөрүшкүлүг ыыт-даажы доңган. Өрээлдерде чаа мебельдн, столдарны, сандейлерны, оруннарны салгылаан.

Чаа объектиниң тудуун «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде Р. И. Ниткиниң бригадазы тудуп дооскан.

Н. ООРЖАК.

СЭКП БИИ-ХЕМ РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Бии-Хем райкомунуң пленуму дүүн болгаш. Организастыг айтырыгны аңаа чугаалашкан.

СЭКП райкомунуң бирги секретары албан-үлүүлгедеп Н. В. Дрожжина еске ажыпче шилүзээн-биле холбаштыр пленум хостаан. СЭКП райкомунуң бирги секретарынга В. В. Дунаевскийни соңгаан.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко пленумнуң ажылынга киришкен.

УРЖУКТАРЫН АЖЫП ЭРТИП ТУРАР

Июльда үерлээшкинниг чаъстаашкыннар болгаш даглардан даш-довуактыг суглар-ның бадыышкыны республиканың беш районнарының улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирген. Үерлээшкинге таварышкан совхозтарның болгаш үлетпүр будурулгелериниң күш-ажылчы коллективтери, тудугжулар, орук эдиктилери болгаш авария албаның ажылдакчылары бойдустуң халавының боттарының организастыын болгаш шыдамыккай чоруун удурланыштыр тургузуп шыдаан. Үерлээшкинниг бойдус халавының уржуктарын кыска хуусаада чайладыры чедип алдынган. Ынчалзажок августуң үшкү он хонуунда база бир шылгалданы шыдажып эртери көдээ районнарның ажыл-ишчилерине таварышкан. Бо удаада үерлээшкиннер Барыын-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнардан аңгыда, республиканың бүгү районнарынга болган.

Бойдустуң халавының уржуктарын ажып эртерине хөй националдыг Россия Федерациязының өске районнарының ажылчы чоннары биске дузалаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков-биле бистиң солуннуң корреспондентизи ушуражкан болгаш аңаа чамдык айтырыгларны салган.

— Бойдустуң июльда болган баштайгы халавының чедирген когаралдарын болгаш үрег-дээшкиннерин ам тодаргай айтып болур. Байдалды эжижидери кайы хире кыска хуусаада чедип алдынганын, Владимир Ефимович!

— «Тыва даг-дүгү» комбинат улуг когаралга таварышканың солуннарга дыңнаткан болгай. Комбинаттың ажылы элээн каш хонукта соксаан турган, ооң түңнелинде 1.895 тонна сорттуг даг-дүгү чедир алдынмаан. Даг байлаан болбаазыредыр фабрика бодунуң продукциязын ийи хонгаш берип эгелээрин хандырар арганы кыска хуусаада дуң-хүн чокка чоруткан катап тургузуушкун ажылдары берген.

Үрегдээшкинниг үерлээшкын үш районнар төптеринің болгаш сес суурларның кудумчуларын тавараан. Үерлээшкин суглары элээн каш чурттарга бажыңнарын шыва алган, чамдык көвүрүглерни үрегдээн. Чамдык участоктарга автомашина магистралы база үрелген. Мелиоративтиг дериишкиннер улуг үрелиишкиннерге база таварышкан, алды муң гектар шөлге тараа үрелген, 5.550 тонна нестиинген ситенни, 500 тонна пресстээн ситенни суг алган. Мал ажылынга база когарал болган— 48 баш мыйыстыг бода мал, 1000 ажыг шээр мал өлген. 185 километр хемчээлге электри дамчыдылгазының шүгүмнары, 94 километрге — телефон харылзаазының шүгүмнары үрелген. Улус ажыл-агыйынга үерлээшкинниң чедирген ниитн когаралының түңү элээн улуг болган.

Бойдус халавының чедирген когаралының хемчээли шак ындыг улуг болганы үстүнде саннардан илдең-дир. Ынчаарга коммунал албан черлериниң, садыг будурулгелериниң болгаш медицина албан черлериниң таварымчалыг ажылдаарын хандырары эргежок чугула. Тудугжулар, харылзаачылар, энергетиктер улуг хемчээлдиг ажылдарны кылганнар. Бойдус халавының уржуктарын узуткаар талазы-биле районнарга, совхозтарга, будурулгелерге тургускан штөбтөр септекчилериниң катап тургузукчуларның ажылын удуртуп келген. Бойдустуң хенертен болган халавының уржуктарынга удур дурген хемчегlерни боттандырарынга кижилерниң организастыг чоруу болгаш эрес-шыдамыкнайы дузалаан.

— РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели аймыг-халапты уржуктарын дурген эдерининг талазы-биле тускай айтышкынны үндүрген-дир. Ол чугула документтиниң кол үүлдерин кандыгыл!

— Үрелген бажыңнарны болгаш тудугларны, чурттаалга бажыңнарын, социал-культура албан черлериниң тудугларын долузу-биле катап тургузарынга бүгү эргежок чүүлдер-биле бистиң республикавысты хандырарын РСФСР-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга хүзээндирген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели септелге-катап тургузуушкун ажылдарын чорударынга 0,5 миллион рубльди болгаш когаралга таварышканнарга бир удаалың материалдыг дузазын коргузеринге 0,1 миллион рубльди берген.

Материал-техниктиг немелде улуг курлаавырларны үндүрген. Ол болза электро-дериг-херекселдер, орук машиналары, тудуг материалдары, кывар-чаар материалдар, металл, тракторлар, экскаваторлар болур. Оон ангыда хөй материал-техниктиг курлаавырларны РСФСР-ниң Суг ажылагый министерстводу, Автоорук министерстводу, Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерстводу болгаш Көдээ ажыл-агый министерстводу Тывага берген.

Россия Федерациязының чазаның айтышкыны-биле Тываның хереглекчилер эвилелинге эргежок чугула бүгү тудуг материалдарын, а ол ышкаш ажыл-халапка таварышканнарга продуктуларны үндүрүп берген.

— Августа болган айыыл-халаптың уржуктарын чок кылыры-биле чүнү кылганыл!

— Бо удаада Ой, Ус, Кебеж деп даг хемнерни «моорер үнгем», олар республиканың эң чугула транспорт оруу болур Усинскиниң оруунга уяыг үрегдээшкиннерни болдурганнар. Абакан — Кызыл аразының оруунга демир-бетон көвүрүглер үрелген, элээн узун черге оруктуң довураам чүй шаап алгаш барган. Ийи кешке орукту дооре моондактаган. Чамдык черлерге оруктуң калбаа үш метрден ашпас турган. Оруккө шимчээшкинни үш хүн дургузунда соксаткан. Ынчалза-даа орук ажылдакчыларының, «Тыва тудуг» трестиниң УМ-14 авария отрядтарының күжениишкиннериниң ачызында август 27-ден эгелеп Кызыл-Абакан аразының оруунга шимчээшкин баштай чаңгыс талаяыг эгелей берген.

Чоокку үеде ССРЭ-ниң Транспорт тудуг министерствозунуң чорутканы көвүрүг тудар тускай отряд чедип келир деп турар. Красноярскиден цементини чоруткан, республикада 1000 тонна дизель одаар үүлдү болгаш 1500 тонна бензинни немей чедирип экелген.

Республиканың девискээрлеринде элээн каш көвүрүглерни суг алгаш барган ниитпе үрел кээп. Берге байдалдарда ажылдап турган, Чадаанага чаа кежигин кошпа-ла шөк ниитинде кылып, Кызыл—Ак-Довурак аразынга шимчээшкинни катап тургускан. Ниитиниң малынга когарал база катап болган, дөрт муң хире тонна сиген чок болган.

Ынчалза-даа байдал июльда болган суг дажыышкынының соонда ышкаш дүргени-биле эжижип турар. Партияның болгаш чазеттың база катап үндүрген чаагай саглыш салыышкынының, аңы-дуңма крайларның, областарның болгаш республикаларның кичээнгейинің болгаш деткиммезинің дугайын билип, Тываның ажылчы чоннары бо күннерде бедик сорук киришкиннинг, ийи дакпыр шалыпчы ажылдап турарлар. Амгы үеде доозукчу чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарының болгаш түңээлгелериниң салым-чолу шиитпирлеттинин турар болгай. Чедишкиннерниң оруунга хенертен туруп келген мооңдактар турбуже, күш-ажылчы коллективтер төлевиттинген бедиктерже бүзүрелдин-биле чоруп турар.

Тувинская республ. библиотека им. С. Т. Кенин

Эртем-техниктиг депшилгениң оруу-биле

ЧААРТЫКЧЫЛАРГА ДЕТКИМЧЕ

Он бирги беш чылдың доозунуу бслгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге белетеңдиң чыдында күш-ажылны коллективтерде ажылдавр чер бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүмчүүн бодидеринниң болгаш материалдыг нурлавырларны камнап алырының курлавырларын дилеп тывр ажыл соксаал чок чорун турар. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеер дээш хайбергн ажылге чаартыкчыларның — сагын. гыр бодалдыг, оожургап биябес чогаадыкчы чүткүлдүг кижилерниң кирип турар үлүү удуг.

Эртем-техниктиг депшилгени дургседедир айтырыглар дүгебында бо чылдың июнь ийде СЭКП ТК-га болган чөвүлея түралга чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажылын идепкейлии-биле дет-кимрининң чүгүле үжүр-үткелдүг техниктиг саналдарны шимирининң ергелерин тывырын болгаш оларның дүрген шингээттинерни чедип алырының дугайында база чүгвлашкан.

Тываның авиабүдүрүлгезиниң чаартыкчылары администра. цивиың талазындан деткимчеми ап турар. Бүдүрүлгенин үдуртулгазы, партия болгаш профзанлея комитеттери чаартыкчыларның идеелярын болгаш саналдарын амыдыралга бодтендирарынга бүгү таарым. чалыг бейдаалдарны тургузарынче кичээнгейин үглвал келген. Инженер-техниктиг ажыл. дакчыларның арагындан сүмелеңчилерни тускайлаан, эргежок чүгүлә материалдарны үндүрүп бериң турар, чаартыкчыларның ажылы моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкини-биле үнелеттирип турар.

Хемаатыг үжар чүүлдүң Красноярск эргевелиниң чаартыкчы саналдар талазы-биле социалистиг чарыштыга Тываның авиабүдүрүлгези 1983 чылдың түңнелдери-биле бирги, а 1984 чылдыы-биле йөгги чер алганы таварылга эвес. Коллективтиң чаартыкчылары бо чылын база эки ажылдап турар. 28 чаартыкчы саналдарны шингээдип алган болгаш 27 мүң рубль түңнүг экономиктиг ажыкты алган.

Авиабүдүрүлгениң чаартыкчыларының ажылын авиация болгаш радиоэлектроникты дерии-херексея лаборатория. зының үлүг инженери А. Зырянов удурткан. Чаартыкчы ажылдарның планын бүдүрүлгениң шупту албаннарынга чедирери, чаа чүүлдерни шингээдип алыры дээш дарыысалгалыг кижилерни томуйлаары, документацияны четчелээри — оон хүлээлгелери ол. Бүтүзвилелдиң чогаадыкчылар, чаартыкчылар инитилелдерининг авиабүдүрүлгеде хей-нии. тичи чөвүлели бодунуң хуралынга хамааты үжар чүүлге шингээдип алыры-биле сумелээн чогаадыкчы, чаартыкчы саналдарны шилип алыр, оларның шингээдилгезиниң чорун турарын хынаар, албаннарның болгаш ажылдакчыларның чаартылга талазы-биле социалистиг чарыкын, корулделерни организастаар. Авиабүдүрүлгениң специалистери Красноярскиниң эртем-техниктиг медээ төвүидеп эң чаа медээлерни ап турар болгаш боттарының адырында чаа чүүлдерни дораан билип алыр. Ол медээлерни херек кырында шингээдип алыр талазы-биле ажылды организастаавны база эки болуп турары ол.

Техниктиг чаа чүүлдерни шингээдип алырының ажыктыын амыдырал боду коргузуп турар. Ужудуушкунчуң техниказын сайзыраңгайжыдарыкче углаган чаңгыс чогаадылганы безин шелдерниң химиктиг болбаазырадылгазының үезинде ажыглаваны 10 мүң рубль ажыг түңнүг экономиктиг ажыкты берген. Ону бо саналды шупту экипажтарның ажыглаваның түңнелинде чедип алган.

Бүдүрүлге албаннарының арагында чер кырының харыысаазының албаны чаартылга талазы-биле эң чдепкейлит ажылдап турар. Боду бедик мергежилдиг специалист Н. Николаевке удурткан чаартыкчылар болуу аныяктарны маңаа ажылдап киргенинин баштайгы түңүидеп эгелээш, чогаадыкчы ажылче хаара тударын кызып турар.

Авиатехниктиг баваа болгаш тускайжыткан транспорт албанарының чаартыкчылары база эвээш эвес үнелиг саналдарны киргеп. Бо чылын авиацивтехниктиг баазаның слесары А. Хромовскиң 7 чаартыкчы саналдарны киргеп. Тускайжыткан транспорт албаның инженери С. Сухов болгаш слесарь В. Подлегаев составтыг чогаадыкчы болуу 8 мүң рубль экономиктиг ажыкты берген, 4 чаартыкчы саналды киргеп.

Авиатехникага онаажып турар коя негелделерниң бирээзи — бүзүреядың болгаш озалондак чогу. Ынчангаш белдирлерниң хынаалдазын график өзүгаар шыңгыы чорудуп, херекселдерниң коргузүглерин үдегер-майык-биле дөңнеп, озал-ондак чогунуң херекселдерин доктаамал хынап турар. Өрт өжүрер херекселдерни октаары — кылыры берге чүүлдерниң бирээзи турган. Ону кылыр тургузуг эргижирээн, үргүлчү үрелир болгаш ерт өжүрер херекселдерни Красноярскиже соертүп турган.

Авиация-техниктиг баазаның улуг инженери В. Зыков биле авиатехник А. Девляшов оларның чогаадыкчы кады ажылдажылгазы бо айтырыгны шинтпирлээр аргаиы берген. Үндүр бижикпкен вездеход машинаның компрессоруи бо сорулгабиле тургузугга ажыглап эгелээнииң ачызында ерт өжүрер херекселдерни октаары бүдүрүлге чорудулгазынга шаптыктавас болу берген. Оон түңнелинде бүдүрүлге 15 мүң рубльди камнап алган, а чаартыкчыларга 200-200 рубльдиң акша шаңналын тывыскан.

Чаартыкчының ат-алдарын бүдүрүлгениң хей-нинтизи деткип турар. Чаартыкчы саналды киргеш, шингээдип алган бүгү авторларны администрацияның дужаалынга демдеглээр, оларның ат-сывын чарлалдар самбыразынга көскү кылдыр бижип азар. Чаартыкчының ажылы дээрге-ле, ажылкеректи чогаадыкчы өзү-биле коруп, ону экижидеринче углаңган саналдарны элбээ-биле киирери-дир. Тываның авиабүдүрүлгезиниң чаартыкчылары чогум-ла ынчаар ажылдап, коллективтиң чеднишкиннеринге телептыг үлүүн киирип турар.

Г. ТУТЫНИНА,
эртем-техниктиг инитилелдерниң Тыва область чөвүлөлиниң даргазының орлакчызы.

Бирги классчы Алёша чайгы дыштанылгазында малчын ада-иезинге дузалажып турган. Бис вът мунган ооллга хой одарынга ужураштывыс, ынчан ол сезен шаа хой сүрүп алган чорваи. «Ачам сиген шөлүнче чоруткан, авам валда мал-маганын каракталп арткан, мен бо кезек хойну тарылга пунктузунга чедирип чордум. Хоюмну сүрүп чедире бээримге, ол черниң кажаазын суг алгаш барган болган. Ам кинчаар, чоруум бо удавда бүтпейн барды, оон соонда база катап келир болган-дыр мен ийин. Дүүш четпээн боорга, хойларымны одарга кадарып чоруурум бо»—деп, ол бистиңбиле улуг көжигилештир чугаалаштыы.

Чаптанчыг-даа, баштайгы удавда кижи бүзүрээр арга чок ышкаш сагындырар, эрес-кежээ-даа кижиге ужураштывыс. Оон карааның коскузу, чүве эскерчиселп аажок кижи болган. Чоок-кавыда малдарның хойларының кайда оттап чоруурун, хөлөн кайылап валыига сүрүп чедирерин шүүт чарт билир.

Алёшаның авазы Анчымаа, әнәзы Дырын-оол Дагба-Ламалар «Найырал» совхозтуң хөөчүн малчыннары. Олар хой ажылында үжен чыл чыгам ажылдап чоруур. Шалыпчы күш-ажылы дээш түңдүлеп бижиктер-биле кәш-даа удаа шаңналткан.

Ю. КҮЖҮГЕТТИҢ фотозу.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ: *көрүлде чоруп тур*

СӨС БИЛЕ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ КАРЫШТЫРБАС

Көскү агитацияның болгаш политиктиг плакаттың «Кижи күш-ажылы-биле алдарлыг» деп девизтиг Бүгү-эвилел коруудазының чедиишкининг кирээринең идеологтуг хандырылгазы кандыг болурул? Бо айтырыгны Чаа Шагаан-Арыгда № 18 КМК-де партия организациязының бүгү талазыг сайгарып чугаалашкан. Коруудениң ийиги чадазынга хорбаштыр тодаргай сорулгалыг планны тургускан.

Көскү агитацияның активниларын он бирги беш чылда түдүшулерниң мурнунда салдыган сорулгаларга холбаштыр плакаттарны белетеңээш, колонналың административтиг башкылының девискээринде аскан болгаш эргежирээн көргүзүг самбыраларын, лозунгаларны чаарткан. Оларның кол утказы — күш-ажылдың чедиишкининг түңнели дээш харылысалганы улам бедидери, тодаргайларга, тудугку бүрүзү ажылчын туружунга бүгү сетиилиндеи бердинип, ам сетиилдиг ажылдаары. Плакаттар коллективтиң ажылын үнелээн тускай тодаргай коргузүглер-биле долдунган. Чижээзэрге, керээлиг хүнээгелериниң күүселдээн, күш-ажылдың бүдүрүмчүүнүүн өзүлдээн, чидиригин эвээжедири, чаа техниканы шингээдири дээш оон-даа аскы айтырыглары олар чыыдып турар.

Коргүзүг самбыраларының (көзенектерни квартал саныида чугай-биле долдуруп турар) кол кинээргейи — участоктарның, бригадаларның ай, квартал планын күүседип турарын сан-биле коргүзери. Бо ажыл колонналда эки күүсетпинип, сорулгазым чедип ап турар.

Көскү агитацияның көрүштүү, оон күүселдээнниң эңгүр, чараш, аянныг чуруукчушимекчининң чогаадыкчы, тывылгыр чорүүндан онза хамаарылгалыг. Көжүп чоруур механизастаттынган бо колонна — үлүг организация. Ында ийи участок, сес бригада бар. Көскү агитацияны чүгле контораның иштин, даштын шимээр кылдыр кызыы тургспаан, объектилерде, бригадаларда база бар. Бо ажылды ажылчын Ю. И. Поталов хостуг шактарында күзелдин-биле кыыл турарын партия организациязының секретары Валентина Григорьевна Баутдинова мактап чугаалап олурду.

Көскү агитацияны айтырыын колдуунда коллективте партия организациязы харыылап турар болганда, анда хей-нинти организациялардың кинриштирип турарын Валентина Григорьевна демдегледи. Ындыг болганда бо хире улуг коллективке көскү агитацияны чөвүлели тургу дег. Чөвүлелазы пресс-белүк-даа организастап алган турган болзе партия организациязының «чүгүүр чиик турар ийин.

«Амгы бо түнперде ыыын алган көскү агитацияларның үг-шин чүүлге углаңгаиы!» — деп айтырарывыска, В. Г. Баутдинова мынчаар харыылады:

— Социалистиг чарыштың ажыктының илередири, будүрүлгенің мурнакчыларының дүржүлгазын пропагандалаары. Бүгү-эвилел коруудезиның деэлэн күш-ажылга, күшажыл кижизинге дорт хамаарышкан болганда, айтырыгны чугулаге коруп, көскү агитацияның дээштиг болгаш оперативтиг хевири — хана солуп, «чаңныкъ», «дайынчы түүлүк» деп, «дүвүренчиг медээ» үндүрүлгелеринге киичээнгейни база кошкаптайн турар бис. Чижээ, «Строитель» деп хана солунувус (редактору комсомолчу Н. Ангаэарова) ай санында үнүп, коллективтиң өзүлүг коруунчу болуп турар. Чоокта чаа районга болган хана солуннар коруддезинге идепкейлиг киришкеш, шөнналдыг черже үндүвус.

Чугаазын уламылап тура, солуннуң сеелгу үндүрүлгезинден ийи номерни коргүстү. Чараш болгаш ханы үткалыг материалдарлыг солуннуу сонуургап кердүвүс. Ол Май 1-ге база Тудугжу түңүнге үндүрген дугаарлар болду.

Хүндүлеа самбырааы. Ол «үш-ажылчы коллектив бүрүзүнде бар. Чүүү-даа мурнай оларны үезинде белетеңээш, дерип шимээри чугула. Бо коллективте самбыраны кыйгаиы багай эвес. Оортан дашчы В. А. Егоровту, монтажчы С. И. Сиротинин, дашчы С. Ш. Монгушту болгаш оон-даа эскелерни көрүп болур.

СЭКП-ниң XXVII съездизин телептиг үткүүрүнче беш чылды чедиишкининг доозанрынче тудугжуларны, коллективтиң бүгү кежигүннерин кыйгырган, оларның күш-ажылын кымның кенчаар ажылдаанын-биле үнелээн лозуңнар, плакаттар-биле, коргүзүг самбыралары-биле күш-ажыл кижизинниң сетиилеевнүн кедүрер кылдыр № 18 КМК-да партия организациязы көскү агитацияның дээштиин чедип ап, ам-даа карааа көскү, күлаа дыңнанлыр ажылдаар боорга дээрзинге идегел бар.

В. САТ.
Улуг-Хем район.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

УРАЛЬСК. Казахстан Приуралының хем чоогунда районнеринден элеваторлерже терең чүдүрүп чорударының темпилерн илдең-биле үлгеткен.

Уралдың хемчилери тараяны массалыы-биле соертүрүнче киржип эгелей бергеннер.

Изиг түлүк ажылдың суг орүктарында теплоходтарның болгаш баржаларның специализастеттынган чедп отрядтары киржи берген... Олар түр ертээлдерге доктаал болурлар. Чаңгыс авй график-биле ажылдап турар хемчилер болгаш автомобилистер баржаларның чүдүрүлге үезинде үр турарын сокстекш, тараа соертүр талазы-биле онаалдаты бүдүн чартык катап ажыр күүседир деп үлүзэнгеннер.

АСТРАХАНЬ. Беш чыл планның сеелгу чүс тонна помидорларын түлээп алыр туңнугуяарже Красноярск районнуң «Дружба» колхозу чорудуп берген. Чер ажылын индустриалдыг технологиязиниге чорудары чер ажылдакчыларынга беш чыл планын күүсеа бетинде күүседиптер органы берген. Олар томатты механизастап ажаарын эң баштай эгелээннер. Ногаа тарыыр бүгү звеноолар керээлиг ажылдап турар. Беш чыл планындан ажыр колхозчулар курунеге ам-даа 3 мүң тонна хире ногааларны дужаарлар. Областтың шелдериндеи бо чылын курунеге нииткээн-биле чартык миллион ажыг тонна продукциязыны дужаар.

МАСИС. (Армян ССР). Армениның Масис районунуң чер ажылдакчылары помидорларның ербын дүжүдүн естүрүп алган болгаш оон ажаалдазының күүсеазын эрткен чылдыынга деңнээрге ийи катап эвээжеткен. Ону чедип алырынга районнуң агроулетпүр каттыжылышкынының керээлиг коллективтерге саналдаяны материалдыг шаңнал бээрииң чаа негелделерин ажылгаавы дузалаан. Районнуң хей ажылегүйлары гектардан-на 750 центнер дүжүттү ап турар үеде помидорлар ажаал алыышкынын ам доозупкан. Амгы үеде тараа шелдеринде санажылганың бригада методу-биле республиканың погаа естүрер коллективтериниң чартыынден хей көзин ажылдап турар.

(СЭТА).

ПЛАННАРНЫ АЖЫР КҮҮСЕДИП ТУРАР

Москваның «Кадыыр болгаш маска» деп металлургия заводунуң коллективи он бирги беш чылда түлээлгелерни чедиишкининг күүседип турар. Чыл эгезинден бээр металлургтар планнаи ажыр чүс-чүс тонна бедик шыналыг каңны болгаш белеп проектты будүрүп үндүргеннер.

ЧУРУКТА: даддарбас кең кожаанның соон прокадының цегинда. Бетинде—термистер бригадазы В. В. Хабаров (оң талазында) болгаш комсомолчу, термист Ю. А. Хотеев олар.

В. В. Хабаровка башпатнан бригаданың коллективи — цехте мурнакчыларның бирээзи. СЭКП-нің XXVII съездизинге аадар болдуруп күш-ажылчы эдээгге киржип, металлургтар эң-не бедик будүрүмчүлүг ажылдап, чүгле тергинии эки шынарлыг продукциязыны будүрүп үндүрүп турар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

„МУРНААННЫҢ МӨРҮЗҮ-ЛЕ...“

Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелели сеелгу чыдарда эвээш эвес чаа техниканы алган. Хей чүүк сөөртүр күчүлүг «Ангараэ», пассажир аргыштырар, дүрген чоруктуг «Заря» теплоходтар чылдан чылче кежеп турар. Ынчалза-даа суг оруу-биле пассажир аргыштырары чогуур негелдезинге чедир тургустунмаанын маңаа чамдык чижектер-биле коргүзүп болур. Аэропортка азы автовокзалга барган пассажирлерни чоруур шагын радио-биле дыңнадып, олуурерынче чалай бээр, амыр-дыр. Суг оруу-биле аргыжар улуска ындыг чарлалдарны кылбайн турар. Чоруур, чорувас кижилерни баш удур биижп алыры берге. Ынчап келгеи, чүвенин ужурун орта биижп ап шыдаваан пассажирлер мурнун былаажып, «мурнаан кижиниң мөрүзү, соңнаан кижиниң шорузүр деп үлегер чугаада дег күш дөгеп, чүткүп эгелээр.

Бадыткал кылдыр маңаа мындыг чижекти коргүзүп көрейн. Бо чылын хем портунга барып, «чаяктың саралазынга» саадап кербээн кижи мен. «Заря» хөлгеге олурарын аңаа эвес, берге чүве-дир дээрзин улус удеп чеде бергеш биилдим. «Заря» Тожуже эртенгиниң 8 шакта эштип үнер. Ону барымдаалаваш озаадап калбазын бодаваш, алды шакта-ле Улуг-Хем кыдыынга чеде бердивис. Чоруур дээн улус-ла эндерик. Хөөрөм кижи болза «кижи бажы кизирт, аът бажы корзурт» деп чугаалап болур.

Мээң үдеп чораан кижиним ол түн чоруур биледин холунда тудуп алган тур. Сес шакка чээрби-ле минута четпейн турда, «Зарянын» эжин ажыттына берген соонда, капитан хептиг эр үнүп келгеш, деберкадернин херимчигеживде чирик черни ажыкташ, чамчаттынып-ла унду:

— Чүге үкмерлежи берген тур силер? Силерни демей-ле олуртпас мен! Ыңай чоргулаар!

Ужурун биибээн улус аңгадап калган. Чүве-даа ыыттаар, шимчээр-даа кижи чок. Ылым-чылым турупкан.

Хей улустуң арагындан бир кижи дидимненип айтырды:

— Чүнүң ужурунда олуртпас чүвел? Билеттерни баш удур-ла садып алган улустардыр бо!

— «Зарянын» бөгүнгү рейизин бир организациягга чумубиле садыпкан чүве-дир, билдинер бе?—деп, капитан хептиг эр көскенип кагды.

Тожу баар дээш маңаан хей пассажирлер, оон арагында билеттиг-даа, сургакчылаандаа кижилер ынчаар сотка олурган. Ам кинчаар боор пассажирлер туралыг, тура чок-даа болза, суртенчиг капитанга чайлап бээр ужурга таварышкан. Чамдык дидим кижилер капитандан белеп «салдынмайн» эррежип шаг болган. Будүн организациянын улузун олуртуп апкан соонда, билеттиг кижилер оозун капитанга көргүзүп, бут кырынга-даа болза кыстынып чедө бээрин чакныг шаг болдулар. Ол оны хаайынга-даа какпаан. Ынчалзадаа «Зарянын» мырыңай чоруурунун кырынга келгенде билет чок каш кижини капитан кый деп, хөлгезиниң иштинче киирип алгаш барды. Таныш-көруш, тала-дугай деп чүвениң хайы ол-ла болган боор. Билеттиг кижи-биле чоруткаш, пароходствонуң албан черинге барып, чүвенин ужурун тодарадыр дээш чоруптувус. Ол хүн чоруур ужурлуг билетти болгаш сургакчылаар шынзылгазын эргелелдиң начальныгы О. В. Петровка эжим көргүстү. Документилерни дерга андара-дүмдере туткулап, элээн көрүп олургаш, чугаалай-дыр:

— Улуг дыка муңгараваңар. Даарта, воскресеньеде, олуртуптар бис.

Дарганың чугаазынга бүзүрел, чаңгыс хүн кажа калбас дишкеш, даарта келир боол дугурушкаш чоруптувус. Эртенинде кижи шуут кизирт болган. Чоруур дээн кижилер дең бажында-ла сөктүп келген. Чедер черинге чедип алырын бодаан чаш ажы-төлдүг, назылап кыраан кандыг-даа кижилер оларның арагында бар. Агаар чүдерээш туруп бээрге. Тожу чедерининң чаңгыс-ла арказы — хем оруу. Мырыңай сес шак чедер ийиги хүнде база чоруп шыдаваны ол. Дарганың дүүнгү аазавашкыны хоозун болган. Бо удаада, эштин биледин эрги, хуусаазы эрткен дээш туразында чаңнаар Василенко ону өткаар идипкен. Василенко хол чайып кый дептерге билет чок үш-дөрт кижи деберкадернин херимчигежин арта халышкаш, «Заряже» кире бердилер. Олар капитанның «бодунуң кижилери» боор.

Василенко шак ынчаар кончуттунуп, чонга чүвенин ужурчевүн-даа таптыг чугаалап бербейн, конторажге базылты. Улус ам-даа мыгыртажып алган турбушаан. Оон ужурун кижи биилп чадаар чүве чок. «Мурнаан кижиниң мөрүзү, соңнаан кижиниң шорузү» деп чүве... ында боттанып турар. Ынчангаш кижи-ле бүрүзү мурнаарын бодаар.

Элээн болганда капитан дедир бо келди. Оон арнының дүрзүнчүү-ле кончуг. Улустуң аразы-биле күш-биле чүткүп эрте бергеш, ам-даа конччуттунмушаан, теплоходунче улустуу кирип эгеледи он. Василенконуң улуг-улуг кылдыр көскенгени дыңналыр: «Шыдаммаан чүве дег, кандаай чүвел?! Баскылажып каа дег, мал-маган-на! Чүнү-даа билбес!...».

Ол аразында озалдап каарындан көртken-девидээн улус оон-моон иткилежип кээр орта, чаш уруг-дарыг ында-мында ыглажып турда, дүвүренчиг чүве. Ынчаар чүткүп турзажок, билеттиг кижилерниң чамдыызы «сыкмайн» барган. Оларның бирээзин мээң үдеп келгенин демги кижи. Оон ийиги хүнде база чоруп шыдаваны ол. Дарганың дүүнгү аазавашкыны хоозун болган. Бо удаада, эштин биледин эрги, хуусаазы эрткен дээш туразында чаңнаар Василенко ону өткаар идипкен. Василенко хол чайып кый дептерге билет чок үш-дөрт кижи деберкадернин херимчигежин арта халышкаш, «Заряже» кире бердилер. Олар капитанның «бодунуң кижилери» боор.

Пассажир аргыштырыгезынга шак ындыг четпестер турбас ужурлуг. Чаңгыс билет өлүрү хамаан эвес. «Чаңгыс чөрүк кава калбас дең» улустуң үлегер чугаазы бар. Хем пароходствозунуң сут ертээлинде херектиң алыс утказы болза болур-чогуур корумчурумнуң тургустунмаанын, капитаннарның эптиг-эвилең эвеэм. Билет садар кассаның расписаннези безин чок. Сагыпга-чурум, дээндырган ажыл-херек дээш харыысалга шыңгыызы-биле тургустунуп турар бо үеде шак ындыг чөрүк-биле эптежип болбас ужурлуг.

Хем-биле пассажир аргыштырып эгелээнден бээр чаңгыс чыл эртээн-не болгай. Аэропортта азы автовокзалде ышкаш ындыг чурумму аңаа чүге тургузуп болбазыл? Чарлап дыңнадырын чурумчудары чугула. Кымның мурнай олурарын кым маңаарын баш удур чарлап, дыңнадып каар болза эки. Билеттиг улус сыңышпайн турда-ла, билет чок кижилерни капитаннарның кара туразы-биле олуртуп ап турар ужуру чүдел?

«Мурнаан кижиниң мөрүзү» дээш чүткүүр чорукту узуткаар үезин келбээн бе? Ындыг айтырыгларны пассажирлерниң салып турары чөптүг. Аңаа чогуур харыыны Енисейниң хем пароходствозунуң Кызылда район эргелели бээр ужурлуг.

К. АРАКЧАА,
журналист.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп кергенниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуразиндан «Күш-ажылдың хоочунуң» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Надежда Максимовна Антонова — школа-интернаттың өөредилге эргелекчизи.

Людмила Ивановна Бедарева — Тыва АССР-ниң Харылзаазының будурулге-техниктиг эргелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазының техажылчыны.

Виктория Николаевна Благинина — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Александра Николаевна Борисова — хоорайның харылзаа белдирикиниң оператору.

Иван Прокопьевич Викторов — Тыва АССР-ниң Чурттал-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайжыткан АТБ-зиниң коллонна начальныгы.

Вера Петровна Грибкова — республиканың № 2 эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Надежда Ивановна Григорова — «Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелезиниң эмчи сестразы.

Николай Лопсанович Дажимай — «Шын» солун редакциязының харыысалгалыг секретарының оралакчызы.

Анна Алексеевна Змиенко — республиканың № 1 эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Севил Хертековна Кара-Сал — «Шын» солун редакциязының улуг корректору.

Климентий Максимович Кильчичаков —Тыванып «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Алгияк болуунуң коя геологу.

Мария Никитична Комлева— Сельхозтехкуркомнуң транспорт будуүйгезиниң инженер-нормировщиги.

Алексей Солун-оолович Ковгар — Тыва АССР-ниң Телевиденне болгаш радиодамчыдыга талазы-биле куркомитединиң радиотелетевуунуң инженери.

Виктор Константинович Кравцов — Хамаатылыг үжүүлүг Красноярск эргелиниң Тывада авиаотрядының инженери.

Александра Демьяновна Лозицкая — алгы заводунуң ажылчыны.

Наталья Дмитриевна Мирошникова — телеграф-телефон станциязының телеграфизи.

Лидия Сергеевна Новикова — № 7 школаның башкызы.

Владимир Варфоломеевич Осипов — Хамаатылыг үжүүлүг Красноярск эргелиниң Тывада авиаотрядының электромеханиги.

Мария Георгиевна Петрова —«Тыва септелге-тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелелиниң бригадири.

Надежда Семеновна Петрова — республиканың уруглар эмнелгезиниң педиатрия участокторының эргелекчизи.

Татьяна Александровна Попова — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Мулла Нургалеевич Рамазанов — «Тыва коммунэнергонуң» электри четкилерин септээр талазы-биле мастери.

Екатерина Павловна Сафонова — Хамаатылыг үжүүлүг Красноярск эргелелиниң Тывада авиаотрядының диспетчери.

Лукерья Анниковна Седова — республиканың стоматология поликлиникказының техниги.

Валентина Федосовна Серебренникова — Кызылдың күрүненниң педагогика институдунуң башкызы.

Лидия Васильевна Сизых — калдаврыяг аврыглар эмнээр эмнелгенниң салбыр эргелекчизи.

Владимир Дмитриевич Симаков — ажылчын аныяктарның № 3 школазының директору.

Светлана Никитична Спиридонова — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи.

Мария Ильинична Суворова —автоорук техникумунуң башкызы.

Лидия Георгиевна Ташкина— түүйбу заводунуң диспетчери.

Зоя Ильинична Тимонина — Респотребсоюзтуң седыг базазының склад эргелекчизи.

Мария Егоровна Томинина— Респотребсоюзтуң белетке-сайгарылга базазының склад эргелекчизи.

Наталья Балчыыр-ооловна Тыртык-Кара— Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдыга талазы-биле күрүне комитединиң доргазының оралакчызы.

Надежда Васильевна Фролова — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң ажылчыны.

Ким-оол Одучуевич Хертек — Тыва АССР-ниң Телевиденне болгаш радиодамчыдыга талазы-биле куркомитединиң корреспондентизи.

Яков Шамакович Хертек — Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң сектор эргелекчизи.

Василий Максимович Хмыкин — «Тыва автотранс» каттыжыылышкынның КМК-зының мастери.

Александра Дмитриевна Шаврак — улус депутаттарының хоорай Совединиң күүс-комунуң ИХК-зының таңныл черинниң ажылчыны.

Валерий Севилбаевич Шараевин — «Шын» солунуң редактору.

Рудольф Янович Юндеман— республиканың «Тувапарикмахерские» будурулге каттыжыышкынының ажылчыны.

Нина Васильевна Ясут — «Востоксибгипроводхоз» институттуң инженер-гидротехниги.

Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Кремль-биле.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың август 22.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

Совет даштыкы политиктиг боттуг инициативаларны, ядролуг кандыг-даа чазылдырыглар болдурбас дээш ССРЭ-ниң чаңгыс талалыг шинчилеринге тей-ниитизин эң тоорумчалыг коруушкун-биле үнээн. Боо-чепсектерни эңдере будурерин болдурбайн барып болурунуң төөгүлүг аргазын ажыдып турар база бир базымны тайбыңныг ленинчи политиказынга шыкчы Совет Эвилелиң кылган деп, онзы-бүрү чурттарның политиктиг ажылдакчылары, парлалгазы демдеглеп турар. Ол арга боттаныл турар төлээде, совет инициативага боттуг будуштуг харыны Вашингтондан чедип алыр керек.

НЬЮ-ЙОРК. Совет тайбың саналга тоорумчалыг харыны бээр болгаш ядролуг чазылдырыгларга мораторийни чорудар кылдыр президент Рейганны болгаш АКШ-тың конгресин албадаары эргежок чугула деп, АКШ-тың кеску тей-ниитинги ажылдакчызы, америк-совет найыралдың национал човулелинниң күүсекчи директору **А. Томсон** онзалап демдеглээн. Национал човулелдиң ажыл-чорудулгазының келир айларда коя сорулгазы харын шак ындыг болур ужурлуг деп, парлалгага берген медеглелинге ол айытkан. Дайын белеткелдерин өстүрерин АКШ уламчылап, спутникке удур согуглуг чепсекти ам шылгаар деп турарының дугайын ол чарлапкан ужурунда ССРЭ-ниң инициативазынга боттуг будуштуг харыны администрациядан чедип алыры база чугула деп, А. Томсон демдеглээн.

СОФИЯ. Кандыг-даа ядролуг чазылдырыгларны бо чылдың август 6-дан эгелеп сонсадыр дээш шинтпирнең чаңгыс талаяа хүлээп алган ССРЭ-ниң чаа тайбың инициативазын тайбың дээш миллион-миллион демиселчилер даткээн деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн.

Ынчалзажок Вашингтон бо амыдыралчы чугула айтырыг дугайы моондактеварының турүжун эзлеп турар. Америк дипломатиниң пропагандачы кажарлаашкыннары турзаноок, эңдере чепсегленнирииң программазын АКШ боттандырып уламчылаашаан деп чүве тодаргай болуп кел чыдар. Неваде штатта шенелде черинге АКШ-тың август 18-те чер адаанга эрттирген ядролуг чазылдырыы — делегейниң тейбыңга ынакшылдыг бүгү күштеринге чаңгээ-дыр.

ССРЭ-ниң чаа саналдары бүгү кижи төрелгетеннің күзел-чүткүлдеринге дүгүүп турар-дыр деп, «Народна армия» солун демдеглээн. Ол саналдар ядролуг айыыл-халапты болдурбазынче болгаш боо-чепсектерни эңдере будурерин шегләзэринче утпаан деп, ол солун бижээн.

Делегейниң депшилгелиг тей-ниитизин совет тайбың инициативаларны «албаа-биле деткээн, АКШ-те болгаш НАТО-нуң чамдык еске-дээ чурттарында тей-ниитични дыка тей ажылдакчылар болгаш организациялар олдорны түүлдүг деп керген. Совет саналдар чепсегленнишкинни дужурер талазы-биле Женева конференциязының коя кичээнгейинде болу берген деп, ол солун сагындырган.

Ынчаарга Ак бажыңның ажыл-чаңы дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга хамаарыштыр бодунуң дерзин тургужун ол ескертпээнин көргүзүп турар-дыр деп, «Народна армия» солун айытkан. ССРЭ-ниң чаа инициативаларын Ак бажың «пропагандадыр» деп адаарынга далашкан. Чепсегленнишкинни дужурериниң айтырыгларының талазы-биле совет-америк чугаалажылганы Вашингтон дайын белеткелдерин уламчылаарынга шуут-ле чаа-чажыртыныышкын кылдыр ажыглаарын көргүзүп турары илдең-дир. Ынчаарга америк администрациянның антисоветчин деп бодаашкыннары кымны-даа аймаактырып шыдаавас. Делегейниң улустары Каттышкан Штаттардан тодаргай ажыл-хереглерни негеп турар.

ХЕЛЬСИНКИ. АКШ-тың администрациязының үүлгедиишкиннери боо-чепсектерни эңдере будурерин шегләзэринің эрге-ажыктарынга тевыштыр боттуг базымнар кылыр шуут күзел чок чорукту тодаргай кергүзүп турар-дыр деп, «Гиедоманта» дээр финн солун бижээн. Совет Эвилели ядролуг кандыг-даа чазылдырыгларга чаңгыс талалыг мораторий дугайын чарлаан болгаш бодунуң ол чиңээн эдерерининге Каттышкан Штаттарны күйгырган, ындыг турбуже АКШ өңге харыы кылдыр эзлчеглиг ядролуг чазылдырыгны кылган. «Космос делгемин милитаризасташтың байдалдарында ону тейбың сорулгаларга шинчээдип алыр дээш делегейге кады ажылдакылга дугайында айтырыгны КНО-нуң Коя Ассамблеязының 40-ги сессиязының үш айтырыгынга киирерин база ССРЭ саналдаан. Ынчаарга Каттышкан Штаттар спутникке удур чепсекти эң чоокку үеде шылгап шенээр боделдыныың дугайын медеглээн. Ооң алгаш кээрге, америк удуртулга Совет Эвилелиңден шериг талазы-биле тергиндеңгей чорукту чедип алыр аргалыының дугайында хоозун бодалынга ам-дээ ойлып болгаш ону канчап-дээ тура чедип алырынче чүткүл салып турар деп, ол солун айытkан.

ЛИМА. Космос делгемнин тейбың сорулгаларга шинчээдип алыр дээш делегейге кады ажылдакылга дугайында айтырыгны КНО-нуң Коя Ассамблеязының ам болур сессиязының үш айтырыынга киирер дугайында совет саналды Перунуң Компартиязының ТК-зының Политкомиссиязының кежигүнү **Антонио Торрес Андрадес** «бүгү кижи терелгетеннің эрге-ажыктарынга тевыштыр» санал кылдыр үнелеп керген.

Боо-чепсектерни эңдерилдерин космоска неитередирииң оруужка идегелдиг моондакты тургузер дугайында айтырыг ам онза чугула айтырыг болуп бар чыдар деп, ол чугаалаан. ССРЭ-ниң чаа тейбың инициативазы харын оя сорулгага бараан болур. Моон мурнундагы-дээ бүгү саналдар ышкаш, бо чаа инициативага ядролуг мөзилдежилгени болдурбас, бистиң орнаныыска тейбыңны камгалап арттырар дугайында СЭКП-ниң, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң шынчы сеткилдиг сагыш салыышкынынга чагыртkан деп, ол онзалап демдеглээн. (СЭТА).

ВЬЕТНАМНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕ ЧАА УЕ-ЧАДА

ХАНОЙ. (СЭТА). Дөртен чыл бурунгаар вьетнам улустуң боттандырганы август революциязы чурттуң төөгүзүнге чаа уе-чадавы— хамаарышпас чоруктуң хосталганың болгаш социализмниң уе-чадазын ажыткан деп, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан медеглээн. Алдын Сылдыс орденни Тхайбинь можуга тывысканынга тураскаадкан митингиге ол чүве чугаалаан болгаш эртken дөртен чылдар дургузунде Вьетнам дүрген хөгжүлделиг болган деп эйытkан. Компартиязын алдарлыг түңүүн адаа-биле вьетнам улус даштыкы эжелекчилерни чылча шепкен, август революциязының чаалап алышкынныарын камгалаан болгаш улам-на быжыглаан. Социализмни тургузарынга стратегтиг ужур-дузалыг чедиишкиннерни республика чедип алган.

Бодунуң революстуг, демократтыг болгаш күш-ажылчы чаңчылдары-биле байлаг Тхайбинь можуның чурттакчылары бо бүгү тиилелгелерге улуг үлүүн киирген деп, ВКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. Ынчаарга кодээ ажыл-агый будурулгезин шапкын хөгжүдер дээш шимчээшкинниң мурнуку одурүүнде чогум-на Тхайбинь можуның ажыл-ишчилери чоруп турар. Ристи тарыыр, өстүрүп алыр талазы-биле ол можу чурттуң эң төрөөлөң чери болуп турар.

Кодээ ажыл-агыйның улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдеринің, бедик оруага бээр агроулетпур структуразын тургузарының, социалистиг будурулге харылзааларын кодээге бызыглаарының эргежок чугулазын Ле Зуан айытkан. Экономиканы эргелеп башкарорын эде тургузарынче кошкаш дивес кичээнгейни үлэндырар хүлээгелиг партия организацияларынга харыысалгалыг ролдуң хамааржын турарын ол онзалап демдеглээн.

АКШ-ТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

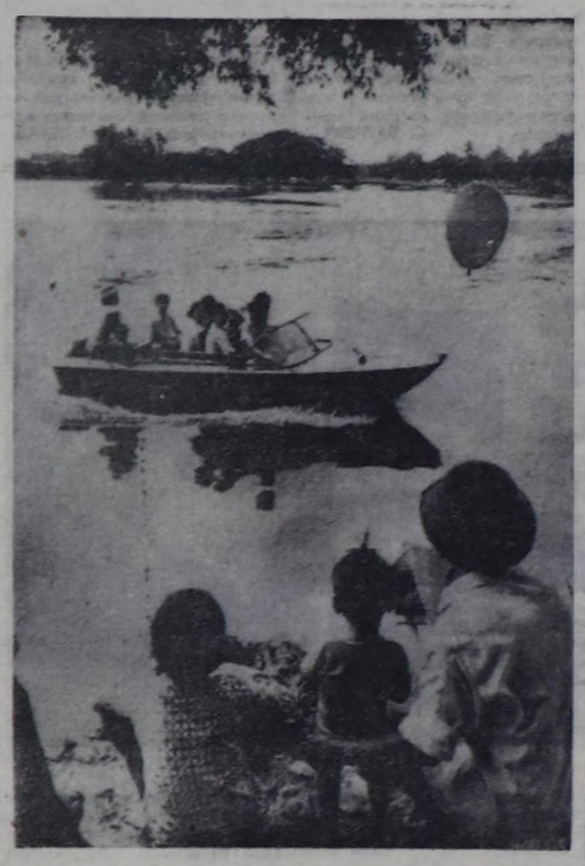
БЕЙРУТ. Ливан коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Абдель Керим Мруе АКШ-тың Чоокку Чөөн чүктө политиказын чидиг-биле шүгүмчүлээн. Вашингтон чоокку-чөөн чүк айтырыын шинтпирээриниң дүжүп бернкчи оруун албадаарынга шуут-ле чаа-чажыртыныышкын кылдыр ажыглаарын көргүзүп турары илдең-дир. Ынчаарга америк администрациянның антисоветчин деп бодаашкыннары кымны-даа аймаактырып шыдаавас. Делегейниң улустары Каттышкан Штаттардан тодаргай ажылхереглерни негеп турар.

БҮЖАР СИСТЕМА БУУРААР

ХАРАРЕ. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың суурларында болгаш улут хоорайларының чанында хоорайжыгаштарда дүшкүүрлүг байдал ам-дээ хевээр. Сеок-язы ылгай көөр чорукка удур ол чурттуң үндезин чонунуң демисели үргүлүлеп турар. Африканнарның полицейжилер-биле болгаш солдаттар-биле сегиржил алышкынныары Кейптуун, Порт-Элизабет, Дурбан, Велком, Ворчестр хоорайларның чанында негрлерниң бичии турлагларынга болганын даштыкы информация агентстволарны дыңнадып турар. Сеок-язы ылгай көөр чорукка удурланган дээш чүс ажыг кижини чүгле сеөлгү үш хүннер дургузунда расисчи эргечагыргалар тудуп хоруудаан. Демократтыг каттыжкан фронтунуң удуртулгазының кежигүнү Стив Тшвете-нни Пиятон хоорайга тудуп хоруудаан. Мурнуу Африканың янзы-бүрү районнарынга полицейжи сүргүшкүнниернің түңнелинде Демократтыг каттыжкан фронтунуң 28 ажылдакчылары хоругдаттырган. Ынчаарга депшилгелиг 700 тей-ниити организацияларын каттыштырган фронтунуң барык бүгү удуртулгазын Мурнуу Африкада сеок-язы ылгай көөр дерзин эргечагыргалар тудуп хоруудаан болуп турар.

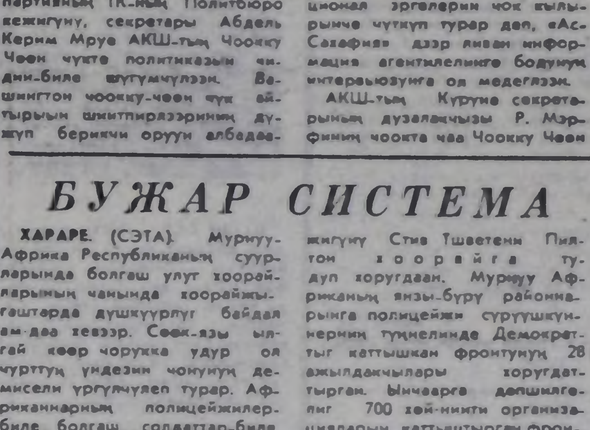
ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың расисчи эрге-чагыргалары онзагай байдалды чуртка чарлаан соорлугже эртken чүгле чаңгыс-ла ай дургузунда безин 140 африканнар өлүрткен, истелге болгаш суд чокка 4 муң ажыг кижини тудуп хоругдаан деп, ЮПИ агентствоның корреспондентизи дыңнаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Сеок-язы ылгай көөр елартендиг бүжар системазы буурап дужөр четкен болгаш бодунуң сеөлгү чадазында ызыртынып турар-дыр деп, Мурнуу Африканың Национал африк конгресиниң (АНК) президентизи О. Тамбо чоокта чаа Франс Пресс агентствога берген интервьюзунга медеглээн. Сеок-язы ылгай көөр дерзин өзүчурумга удур демисел чурттуң молчуткен болгаш базынырган бүгү чонунуң оргузунда калбарган. Чептүг ол демиселге элээдилерден эгелээш ыяырганнарга чедир киржип турар. Удурланыышкынның — африканнарның демиселиниң идеалдарын кандыг-даа шоокылал базып шыдаавас.

Ханойда В. И. Ленин аттыг парк — Вьетнамның найысылалының чурттакчыларының дыштаныр ынак чери.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

«Хатторн сэйко компанин» дээр электроннут дериг-техниктер будурер талазы-биле япон фирма кижиниң адыкшынга сыңа бээр өөнүт телевизорларны ылып эгелээн. Ол чаа үүн туризмге инвестарга улут сонуургалдыг болур болгаш дыштыкы, чүүн-даа мурнунда америк фирмалар-биле чижинишкиннинге тиилеп үнер деп. фирманың специалистери шиитип турар.

ЧУРУКТА: «Хатторн» фирманың чаа барааны.

КИОДО—СЭТА-ның фотозу.

С. СМИТТИҢ ӨЛГЕНИ

НЬЮ-ЙОРК. Оберн-Льюстон (штат Мэн) аэропортунга черрге хонар үезинде америк авиакомпаниязының «Бер Хербор эйрлайнз» деп самолёдуу халапка тевээрликкен. ЮПИ агентилелдиң дыңнаткыны-биле алырга, өңге чоргаан сес пассажир болгаш экипаштың кежигүннери алган. Оларның арызынга 13 харлыг америк школачы уруг Саманта Смит болгаш ооң адазы Артур Смит база чоргаан.

Саманта Смиттиң ады ССРЭ-де болгаш бүгү делегейде билдингир. 1983 чылдың июль айда совет тей-ниити организацияларның чалаакы-биле Совет Эвилелиңге оң чоргаан. Анаа совет улустуң тайбың чурттаар дээш, ядролуг дайын чокка чурттаар дээш кузелинге оң бүзүрээн. АКШ-че чанып «келгеш, бодунуң ССРЭ-ге чоргаанының, совет уруглар-биле ужуражып турганының дугайында номну перлап үндүрген. «Совет ыяжилеринң эң-не улуг кузели болза делегейге тейбыңны камгалап алыры. Бистиң хамаатылыывыс, бөдүүн американнар, база-ла ону күзеп турарын билир мен. Ындыг болганда делегей күрүнге ярыг дээр дээш демиселге боттарывыстың күженикиннеривисти каттыштырар ужурлуг бис» — деп, ол эртken чылын медеглээн.

Саманта Смиттиң чоргааны самолёт Бостондан Огастуже (штат Мэн) ужар турган, ынчалза-даа билдинмес чылдагаммар-биле ону Льюстон аэропортунче чоруткан болгаш дуне када черге хонар дээш орлаңдажыышкын үезинде часты берген.

(СЭТА).

Каттыкан Штаттар Сальвадорже шуут боо-чепсектиг хоргаарлаш киреринге кырында келген. «Ньюсуик» журналдың дыңнатканы-биле алырга, бодунуң чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарыышпас чоруу дээш боо-чепсектиг демисежил турар патриоттарның баазаларын америк ужар чүүдүүн бомбалаарынның делгереңгей планын Пентагон июнь айдаа ыяшкадан кылган. Белеткеп каан планны июль эгезинде президентинниң болгаш АКШ-тың администрациязының кол кежигүннери кирип турар национал аймык чон чоруктуң айтырыгларының талазы-биле планнаашкын болуунуң хүлээлинга чугаалажып кергеп. Ынчалза-даа ону «политиктиг чылдагааннар-биле» боттандырып чорударын сонгаарткан.

Дыңнадыгдан билдинин түрлү-биле алырга, вашингтон, чу администрацияның Дуартеннең америк дайынызырак чагырыкчы өзүл-чүрүмүн бүүрен дүжеринден чайладыры-биле чурттага тура халыышкын шинчээшкиннинге күштүг соргуушкукну тевээрлиг үеде тевээрышпарары-биле он айыылдыг планынче катап эткил кээр деп бодап турар.

Оон-даа артык шаңа айыыл номзазында Гондурастың дээнискээринден үнүп турар. Сальвадор тура халыычыларның «Вемсеремос» радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, Сальвадорнуң кызыгаарынга стратегтиг чугула турушту эзлеп алыр чаа шериг базазын тургузарынга гондурас чепсектиг күштер америк чөвүлекчилер-биле кады тургузарынга белеткениң турар. Ол базаа Сальвадорже болгаш Никарагуажже боо-чепсектиг дөрт хаалдан киреринге плацдарм боол болур.

ЧУРУКТА: төрээн чуртунуң аныяк намгалавчызы.

КОМИН—СЭТА-ның фотозу.

Дузалал ажыл-агыйы—ниитиге ажыктыг

БОТТАРЫНГА-ДААА, СОВХОЗУНГА-ДААА

Баян-Коя суурнуң кудумчуларынга чоруп тура, эскерген бир эки үүлүвүс —өрээ бүрүзүнүң огородтуу. Кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы Т. А. Сандакова аңаа хамаарыштыр даразында үүлдү чугаалады:

— Суурда 264 өрээ бар, кодээ Советтиң девискээринде оон-даа тей. Ол-бо өрегенин огороду чок деп чугаалаары берге. Огороду улуг эвес-даа болза, бир ег-бүле кандыг-ла бир ногааны тараан болуп турар, картофель — шупгузунда. «Алдын күс» деп делгелгени чылдың-на эрттирип турар бис. Суурнуң чурттакчылары аңаа агитквартардар дайы-биле кирижип турар. Ындыг делгелге бо күзүн база эртер. Хүүда малмаган тудуп турар ег-бүлелер база тей. Дузалал ажыл-агыйының ажыыл суурувустүң чурттакчылары эки биливр. Сүт, эът-биле, ногаа, картофель-биле олар боттарын хандырганын турар болгаш боттарының ажыглалындан артыкшылдыын совхозже, райпога дужаап турар.

Аъш-чем программазын боттандырар хереңге баян-кольчуларның улуу хире-шаа-биле келген бар. Ажылдаары-биле келген суурга ам-даа ижигип, турумчуваан аныяк специалистер кожалары-биле дугурушкаш, оларның ажыглалдан артышылдыг судум ап, азы магазин дамчыштыр садып ап турар. Ол — база ажыктыг. Оон-биле кады суурнуң чурттакчылары бо чылдың эгезинден тура, совхозунга 71-баш мыйыстыг бода малды, шээр малды — 52 башты, чүс он бир хаванны, ийи аътты дужаагаң. Совхозтуң күрүне планын боттандырарынга дузалал ажыл-агыйы, үлүг-хуузун кирип турар.

— Кодээ Советтиң күүскому, «Х Улуг хурал» совхозтуң дирекциязы совхозтуң ажылчыларының хүүда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле кандыг хемчеглер ап чорудуп турарыл?

— Советтиң сессияларынга, күүском хуралдарынга ол айтырыгны чугаалажып турган. Аңаа депутаттарның дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле округтарда ылып чорудуп турар ажылдарының дугайында дыңнадыгларын ап келген болгаш дыңнап турардаа. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, кодээ Совет чугула болза айтырыг талазы-биле бодунуң ажылын ажылчын, албан-хаачы кижи бүрүзү дузалал ажыл-агыйны тудуп, огородту тарып остүрүп тура, ег-бүлезинге, күрүмеге-даа ажыктыг керекти кылып турарын медереп билгеп турар кылдыр, тей-ниити климатты шак ынчаар тургузарын чедип алырынче кичээнгейни угландырып турар. Оон түңнелдерни багай эвес. Депутаттар тей-ниити организацияларның актыын-биле кады боттарының округтарынга ол талазы-биле боттуг ажылдарны чорудуп турар. Округтуң чурттакчыларынга олар бо-ла чеде бээрлер, ынчангаш ыямда дузалал ажыл-агыйы барын, а кайы ег-бүледе чогун, чок болза, кандыг чылдагаан-биле түтпайн турарын көнчуг эки билир. Мал-маган тудар күзелдиг ег-бүлелер акша дузаламчы кылдыр күрүмеден чээли ап турар. Эрткен ийи чылда Советтиң девискээринде чурттап турар дөрт ег-бүле чээли алган. Оон шын чарыгдалы депутаттарның хайгаарелыында.

Күүскомнуң бир хуралынга депутат А. С. Хөпээнчиктиң дыңнадыын алган. Ол — таварылга эвес болган. Депутаттың округунда бактаап киргеп он беш өрегенин дузалал ажыл-агыйы эки хөгжээн, ынчангаш депутаттың ол талазы-биле ап чорудуп турар ажылының дуржулгазын ооң депутаттарга чедирер, арга-дуржулга солчур соруулга-биле дыңнадыгны алган турганы ол. Депутат О. Б. Тас-оолдуң отчедун сессиягa дыңнаан болгаш оон округунда чурттап турар ег-бүлелерниң дузалал ажыл-агыйы тударынга идепкейлиин эки деп демдеглээн. Мал-маганны кердүнген корум-чижектеп ажыр тудуп турарлар-биле, ону шын эвес ажыглай бээр ийи-чаңгыс кижилер-биле ажылча сессия депутаттың кичээнгейин угландырган. Сессияның шинтпири контрольда. Ол база эске депутаттарга өөредиглиг. Оон-биле кады Советтиң күүскому, совхозтуң дирекциязы хамаатылардың хүүда дузалал ажыл-агыйынга ажыглаар мал чемин бар арга-курлавырларны ажыглап, үндүрүп берип келген. Сиген кезип алыр черлерни совхоз айтып берип турар.

Суурнуң агитквартардарының ажыл планында дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер хемчеглер база бар. Социалистиг чарыштың негелделеринде ону база киирген. Социалистиг чарышты түңнээрде ону база барымдаалаар чүве болганда, агитквартардың ады дээш кижи бүрүзү сагыш човаар, аварыыр ужурлуг. Ногаа, картофельдиң чаагай дүжүдүн алыр талазы-биле үлегерлиг ег-бүлелер суурда тей. Участок эмнелгезиниң санитарказы С. О. Опук-оол, башкылар Р. С. Кыргыс, Э. К. Денземмаа пенсионер М. М. Белянина школаның интернат ажылчыны Д.-К. Б. Седен болгаш оон-даа өскелер оларга хамааржыр. «Ногаанын бедик дүжүдүн алыр дизе, чүнү «канчаарыл?» дээн чугаану кожалар аразынга бо-ла дыңнап болур. Арга-сүме дег эки чүве кайда боор ыяңгыя аныяк ег-бүлелерге ол ажыктыг, өөредиглиг. Оон-биле кады ногааны тарып олур турунун, оон ажаалдазының дузал, кышка белеткеп алырының арга-хевирлерин ег-бүлелерге чедирер соруулга-биле өөредилге-семинарларны суурнуң херээженнер човулелии агитквартираларга эрттирип турары эки.

Суурнуң чурттакчылары, малчыннар совхозна сүттү доктаамал дужаап турар кылдыр организастаан. Бо ажыл совхозта ам шуудаан, ынчангаш чурттакчылар артыкшылдыг судун күзелдим-биле эккеп дужаап турар. Бештайгы дээреде, ыяш-ээдээн алдынган продукциянын телевинин саадады бээр чоруктар тургулаан, ол айтырыг ам шинтпирлеттинген. Доктаамал сүт дужаап турарларның продукция сатнан акшазын совхозтуң бухгалтерия чери ажаалга кассазында эларның шыгжамарынче шинчидип турар кылдыр дүгүүшкен. Совхозунга сүт дужаар төрекке малчыннар Т. К. Дургулек, Д. Б. Тас-оол, Б. Б. Баа-Хөө болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг кирижип турарлар. Июнь-июльда, августуң эрткен хонуктарында совхоз чомдаан 14 тонна 208 килограмм сүттү хүлээп алган.

Советтиң девискээринде дузалал ажыл-агыйының эки хөгжүп турарын демдеглеваашаан, дараазында чамдык үүлдү айтыры артын эвес. Көрдүнген чижектен ажыр мал тудуп турар кижилер-биле ажыл чоруттуунуп турза-даа, ам-даа негелдеге дүүшпес. База бир шинтпирлеттинмейн турар айтырыг — хамаатылардың хүүда малын никтинниңден долузу-биле аңгылаваанны. Совхозтуң дирекциязы, күүском малдың отчёт-учёдунга-даа, зоотехниктиг негелделеринге-даа оон тааршылазын биилип турар. Оны олар колдуунда-ла одаар, материалдыг база — хамаа-хорда, кыштаг айтырыы-биле тайылбырлап турар. Ол айтырыгны шинтпирлээр хемчеглер чоокку үеде алдынар дээрзин күүском даргазы чугаалады.

В. КУУЛАР.

Кызыл район.

Башкыларның август чөвүлел хүралдары

КИЖИЗИДИЛГЕ— АМЫДЫРАЛГА БЕЛЕТКЕЛ

Бо күннерде республиканың школаларының башкыларының август чөвүлел хүралдары болуп эртип турар. Кызыл хоорайның нимти билиг школаларының башкыларының күралы база болуп эрткен. Анда СЭКП Кызыл хоркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов «Школа реформазын боттандырар талазы-биле 1984-85 өөредилге чылында кылдынган ажылдарның түнели болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утмуру-биле улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди кылган.

Школа реформазының өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле негелделерин күүседиринге чамдык ажыктыг дүржүлгени чедип ап, школа практиказын чаа эгелээшкиннер-биле байдып турар башкылар коллективтеринге 14, 2, 4, 15 дугаар школалар хамаарыжыр дээрзин илеткелчи демдеглээн. Бо школалар нимтизин-биле өөреникчилерге бызыг билигни бербишаан, оларның идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш мозу-шымар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Бо школаларның коллективтери док. таамал чогаадыкчы чоруу, бедик харыысалгалыг үениң айтырыгларын эскерип, оны чөп шиитпирлеп шыдаар чоруулар-биле эскелерден ылгалдыг.

Оон-биле чергелештир хоорайның школаларының ажылында ам-даа хөй четпестер бар болуп артпышаан. 3, 8 дугаар школаларда болгаш школа-интернаттың өөреникчилерин 10—15 хүүзу эге школа доозукам соонда комчууру, бижиннерни, санаары кошкак болуп турар. Хоорайның школаларында нимтизи-биле 2-ги, 3-кү класстың өөреникчилериниң 30 хүүзу чүгле үжүглеп коммуур, эге класстарның өөреникчилериниң 35 хүүзу бодалгаларны боттары бодап билбес. Эге класстар өөреникчилериниң калиграфтыг белеткелинде улуг четпестер бары илдең. Ол дээрге эге школа башкыларының четпес ажылы-дыр. Эге класс башкылары Г. И. Путинцева, С. В. Сергеева, Г. К. Адыг болгаш 4, 7 дугаар школаларның болгаш школа-интернаттың өөреникчилериниң политөөредилге төптери тургустунмаан. Политинформациялар-ның эртип турары система чок. Школа-интернатта ленинчи өөрээлди тургузарының айтырыгы үш чыл иштинде уламчылап турар, а төрек чырында түүнел чок. Өөреникчилериң мозу-шымар-эрге-хөөлүү кижизидилгези кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг. Бо айтырыгга хамаарыжыр шыңгыы четпестер, эскериг чок эрткен частырыглар хөй боол турар. Ынчангаш СЭКП хоркому, хоорүүском, ВЛКСМ хоркому, хоорайның улус өөредилге киледизи, партия организациялары, башкылар коллективтери өөреникчилерниң политиктиг, мозу-шымар кижизидилгезиниң талазы-биле ажылын үидезинибиле эде каару негеттинип турар. Башкыларның ада-иелериниң харыысалгазын бедидериниң дугайында болгаш класстан дашкаар ажылды эжиндеринде, шөөрүг-патриоттуг, эстетиктиг, күш-күлүтүре, спорт кижизидилгезиниң дугайында айтырыгларны хүрээге кичээнгейге ап, кылыр ажылдарын тодаргайлап чугаалашкан.

Күш-ажыл кижизидилгези — школа реформазының эң кол айтырыгларының бирээзи. Бо талазы-биле ажылдың хоорайда байдалы кандыгыл?

Школаларда күш-ажыл кижизидилгези негелдеге дүүшпейн турар. Школаларга 97 база будурулгелерни быжыглаан. Ол будурулгелериң көвей кезии школа реформазын боттандырарыңа харыысалга чок чоруун көргүүл, боттарының хүлээлгелерни күүсетпейн турарлар. «Тыва недээ тудуг» трестиң начальнигин Шубкин ол хүлээлгени тоол көрбейн келген. Пландa киргөн-даа болза, база-за будурулгеде өөреникчилерниң ажылдаар черлери тургустунмаан. Сентябрь 1-ге чедир «Тудуг кезектери» комбинатка 40 кижи ажылдаар цех белен болур ужурлуг турган, ынчалза-даа комбинаттың директору сөзүн эрлеевейн барган. № 48 тудуг эргелелиниң база «Тыва автотранс» каттыжышкынның № 4, 11 школаларның мастерскаяларын дериири-биле кандыгдаа ажыл кылбаан. База будурулгелериниң удуртукчуларының харыысалга чок чоруунун бо чүгле чамдык чижектери-дир. Школаларның болгаш база будурулгелериниң удуртукчулары чоокку үеде кады ажырдажылга планнарын тургузуп, катап сумележип, ол план өзугаар ажылдаар апаар.

Башкы кадрлар-биле ажыл, школа директорунуң болгаш оларның оралакчыларының ажылының стиль, методу, школаларда партия организацияларының ролюнүң дугайында база хүралга чугаалашкан. База будурулгелер удуртукчуларындан «Тыва автотранс» каттыжышкынның улуг инженери Н. Б. Дьяков болгаш № 3 школаның база будурулгезиниң директору школаларга чедирип турар дузазының дугайында болгаш чардынган керээ өзугаар ажылдап турарының дугайында чугаалаваннар.

«Күш-ажыл кижизидилгези» дээрзин чүве чугаалаан башкылар — РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы К. И. Ярославцева, № 14 школаның директору Л. А. Гелактионов, өөредилге-будурулге комбинадының директорунуң оралакчызы Л. В. Мистрюкова, школа-интернаттың улуг пионер вожатыйы Л. П. Шумова олар демдеглээнинер.

Хүралдың түнелинде СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширдии чүве чугаалаан. Башкының харыысалгазының дугайында, ону дууредир ужурлуг кол айтырыгларга ол доктаваан. Өөреникчи амыдыралга белен бе? Ол амыдыралче кандыг белеткелдинг кирип турарыя? Бо айтырыгга башкы долу харыыны берген турары чугула. Өөреникчиниң потенциалдыг ачаларынга шын үгланыышкынны берип, ону остуруп, сайзыралдып, хөй-аът кижилери башкының школаның дорт хөрээ дээрзин демдеглевишаан, политиктиг, эрге-хөөлүү кижизидилгезинче кол кичээнгейни үгландырган. Кандыг-даа кижизидилге уругларның хостуг шагын шын организастап турарындан кол хамаарыжыр. Кызыл хоорайда школа аайы-биле уругларның хостуг шагын организастап турары бегей эвес-даа болза, нимтизи-биле хоорайда ол айтырыг кошкак деңнелде. Улуг школачы спортчу маргылдаалар, спартакиадалар болбайн турар. Туристи хемчеглер эртпейн турарын база ол чугаалаан. Күш-ажыл кижизидилгезинге хамаарышыр улуг ажыл чаа-ла эгелеп турарын ол айтып, башкылар болгаш будурулге удуртукчулары олче кежангызындан-даа артык улуг кичээнгейни үгландырар ужурлуг дээрзин демдеглээн.

С. БАЛЧЫР.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 ортумак школазында Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Фаина Тас-ооловна Манзанова (солагай талазында) аныяк башкылар Фаина Черепанова, Елена Манзанова, Светлана Кызыл-оол-биле кады тур.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

Шыдыраа. Аргентинаның Мендос хоорайынга делегейниң командалар чемпионадынга 26 хар чедир назылыг бөлүүнге совет шыдыраачылар бүзүреалдыг тинилелгени чедип алганнар. Ындыг маргылдаалларга ол болза бистиң мастерлеривистиң дөрт удаа чедип алган тинилелгези болур. Ийиги черни АКШ-тың, үшкү черни Аргентинаның командазы эзэлээн.

Велоспорт. Бассано-дель-Граппа дээн итали хоорайда эртип турар 4 километрге чарышка делегей чемпиону атты ленинградчы Вячеслав Екимов чаалап алган. Соолгу чарышка ол Каунастан келген Гинтаутас Умарас-биле таварышкан, ооң мөңгүн медальды алган.

Аар атлетика. Швецияда Содертелье хоорайда делегей чемпионадынга ереевилиг Юрик Саркисян мөңгүн медальды чаалап алган. Саркисяның ийи шенелдезинниң түңү 307,5 кг болган. 60 килограмм чедир деңзилиг категорияга чемпионнуң медальын субботада болгаш атлет Наум Шаламанов 322 кг кедүргеш, чаалап алган. Хенертен кедүреринге ол 143 кг кедүрүп, делегейниң чаа рекордун чедип ап, бодунуң мурнунда чедиишкинин безин ашкан. Ийиги удаада Шаламанов 180 кг деңзилиг штанганы кедүргеп. Саркисяның түңнелдери 137,5 болгаш 170 кг болган. Хүлер шаңналды Андреас Летц (ГДР) чедип алган.

Ча адырлыкшын. Чебоксарыда эртип турар чурттуң чемпионадынга тинилекчи командалар тодаргаа берген. Хөрээженнер командаларының арасынга — Украинаның шилиндек командазы (Львовтан Галина Бартосевич, Харьковтан Алина Шинкаренко

ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

Эрткен өөредилге чылы школаның чаа реформазын амыдырапга күүседип эгелээрикиниң башгайы чылы болган. Сүт-Хөл ортумак школазының башкылар коллективи өөреникчилерни коммунистиг мозу-шымарга кижизидип, өөренип турар эртөөнүр талазы-биле быжыг билигни бээри дээш эрээн ажылдарны кылган. Чаа реформада айтыкан чүүлдериниң кол үтказын чон оргузунга тайылбырлаар ажылдарны чорудуп, школа биле ада-иелериниң харылзаазын быжыглаарынче угланган ажылдарны тевриштыр тургузуп организастаан.

Ада-иелер-биле ажылдарны сууда агитквартиралдар аайы-биле чорудуп турар бис. Бир агитквартиралга-ла ийи башкыны быжыглаам, бирээзи педагогика темазынга болгаш уруглар кижизидилгезинге хамаарышкан беседа чорудар, ийиги школ башкы билиг нимтиделиниң шугуму-биле беседалар эртиирер. Олар айда сыап-ла ийи үнүүшкүнү докгаамал чорудар. Башкылар ада-иелерге доктаамал барып, шаңгыя чурум үрепки дег өөреникчилер дугайын баш удур сагындырар. Чурттап турар черинииң аайы-биле ында өөреникчилерниң ада-иелер-биле каттышкан хүралдарын база эртиирип турар бис.

Уруглар ойнаар шөлүүгештерин бисте ыяштыгаан. Ол шөлүүгештерге уругларны өөредилгеден хостуг үелерде волейбол, баскетбол ойнаарынга хаара тудуп турар бис.

Сүт-Хөл суурку 16 агитквартиралдарга хуваагаан. Бүгү-ле хемчеглер агитквартиралдаайы-биле эртип турар.

Кудумчулар аайы-биле ында чурттап турар өөреникчилерниң чураан чуруктарының, плакаттарының болгаш ада-иелер хамаарышкан лозунгнарның сес-терин чогаадыр конкурсту организастаан. Ындыг конкурстарны организаставарынга ведээ Совет болгаш суурда хөрээженнер чөвүлелин идепкей-лиг киржип турар.

Суурнуң № 4, 6, 8, 13 агитквартиралдары хөй-ниити ажылдарынга эки киржилгелиг. Хөй-ниитиниң ажылдарынга болгаш организастап турар конкурстарга тинилекчи болганы дээш чамдык агитквартиралдарда өөреникчилерни Шушенское, Кызыл, Хөөү-Аксыны аян-чоруктуг экскурсиялаже чоруткулаан.

Өөреникчилериң чурттап турар черинииң аайы-биле кижизидилге ажылдарын чорударынга школа директору Мария Салчаковна Ооржак бодуу инициативчи болуп турар. Школада класс бүрүзүнде өөреникчилерниң бот-башкарылга талазы-биле ажылын башкарып, кичээл үзер өөреникчилерниң бөлүүнарынга удаа-дараа барылап турган, чамдык эки-жи-дилгелер чедип алдынган.

Ада-не оргузунга тайылбыр ажылын улам сайзырадыры-биле «Силерге, ада-иелер» деп клубту чаа өөредилге чыынында ажыдар бис.

А. МОНГУШ.
Сүт-Хөл школазының башкызы.

ЛАТВИ ССР. Ританың ыдыында өңгүн дээр адаанда чуртта эң улуг музейлериң бирээзи — Латвияның этнография музейи бар. Ютлаг деп чараш хөлдүң эриктеринде латыш тараачыларының, ус-тыныышчыларының, балыкчыларның амыдырал-чуртталгазын-биле сырый хөлбашкан чуртталга бажыңнары, ажыл-агый тудугларын, улустуң тудуг кылыр уран аргаларының эскедаа тураскаалдары бар.

Национал кварталга уран чүүлүнүң кыпгыларының ярмарказы улустуң уран чогаадылгазының чайынналчак байырлалы болу бээр. Анда Латвияның бүгү черлеринден ус-шевер кижилер чыглып келир.
ЧУРУКТА: музейге келгеннерге уястуң уран шевелериниң кылган чүүлдерин көргүзүп турары.
В. СЕМЕНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЭН ОРТУЛУККА 74 ЧЫЛ

Оожум океанның мурнуу чугунде турар ээн ортулукка Великобритания чурттуг Джереми Биббс чааскаан 74 чыл чурттаан дээрзин «Нойе кронен цайтунг» солуун дыңнадып турар. 1911 чылда «Прекрасное блаженство» деп аттыг шхуна (ийи азы үш парустуг судно) улуг шуурганга таварышкаш, океан дуваңче дүже берген. Анда келечик боол ажылдап турган он дөрт харлыг Джереми белиинге чекпе баглап алгаш, дириг үнген: ооң миннип кээрге, пальмелярлыг бир-ле ортулукта чыдар болган. Пальма бурулеринден чаглак кылып алган ооң отту база «ачыл-чоол кыпсып алган. Ортулукка чердең үнүп чыдаар суг дус чок болган, а чемге эвбек үнүп турар фруктулуг ыяштар хереглеттинге берген. Джереми балык эъди-биле, кат-чимис, фрукт аймак-биле амыдыран чурттаан чораан.

88 харлыг кырганны барыын герман судноның экипажы тып алган болгаш ону чуртунга чедирип каан.

О. НИКИФОРОВ.
Вена.

Суд залынадаан

АРАГАНЫҢ УРЖУУ ОЛ

Кижиниң ат-алдарын бужартадып, амыдыралдың делгем оруунда ону тайзып чоруур чүүлдериниң бирээзи — арагалаашкын. Ол дугайында кижи бүрүзү билир, ынчалза-даа «ажырбас ыйнаам» дээн бодал-биле ону ижипкеш, кандыг-бир хереч үүлгеткеш, соолунде кээп бажын шештынар чоруктар бар.

Ындыг чүүлдүң бирээзи Өвүр районга болган.

Устунде адаанын районнуң Солчур суурга Владимир Тежик деп хып дээн аныяк оол чурттап турган. Артында ийи чаш уруглуг. 1981 чылда аар хереҥ үүлгеткени дээш эдип чазаар «күш-ажыл колониязынга шиитпирип чораан. Оон алгаш көөрге, кем-бүрүүлүг үүлгедиг кылырга, хоойлу кээргевес деп чүве аңаа билдингир болгу дег.

Ынчалза-даа В. Тежик оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн. 1983 чылда хостапып чанып келгеш, доктаамал ажыл кыйбайн, үргүлчү арагалап, ол-бо организациялар бажы санап келген. Бо чылдың эгезинде, бир ай бичии ажыг үеде харын «Коммунизмче оруҥ» совхозтуң бир малчынынга дузалакчылаан. Оон-на база-ла арагага доңнашкан.

Бо чылдың февраль 23-те В. Тежик байырлал «демдеглел» арагалаан. Дилеңип, чегдинип чораш тып алган акшазын төндүр ишкеш, хожазы Чодураа Куулерның бажыңынче кире берген. «Далай безин чода ортузундаа» аларган Владимир Тежик ол бажыңга турган бичии уругларны коргудуп, олардан арага негеп турган. Аңаа тургааннар араганың ында чогун чугаалап, чанып дыштанырын дилээргө, эзирик В. Тежик улам чем-гээлээн. Бажыңындан үнүп бар чораан Михаил Монгуштуң иштинче бижектээн.

Оон чорутккаш, кудумчуга аңаа-ла чораан Ш. Монгушка база чеңгээлээн. Ш. Монгуш ону хорап, сокседырга безин ченнеке элбайн, ону база балыглаан.

В. Тежиктиң эзирни сергеп келгенде, оон ол үүлгедигни чүге кылганын айтырарга, «эзирниктиң эндээзинин» болган деп харыы берген. Бир эвес ол элээр чораан болза, арага ишпээн болза, ындыг үүлгедигни кылбас турган ийик. Ынчалзажок эзирник үүлгеткен хереги чиик кылдыр көөрүнүң барымдаазы турбас. Харын-даа аартадыр болгай. Владимир Тежик хөй чылда хостапгазын казыттырган.

Б. БОРИСОВ.

Телевидение

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Цикломэ». Док. телефильм. 9.15 — Молдавиниң музыканың болгаш ырның «Мичуриц» ансамблиниң концерти. 9.40 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 10.40 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 11.50—11.55 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «Сириус — звезда братства» (ССРЭ) «По городам Польской Народной Республики» (ПЛР) «Наше время — наш демэ» (ЧССР), «Маленькие пловцы» (РСР). 15.50 — «Хуу салдыльыз». 15.50 — Реставраторларның ажылының дугайында док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.10 — Черде, дээрде болгаш далайда. 16.40 — ССРЭ-ниң Курунениң симфониктиг улегерлиг оркестриниң концерти. 17.45— Чаа өөредилге чылының эгезинге. ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң министри Г. А. Ягодинниң чугаазы. 18.00 — Агроүлетпүр комплекизи. Айтырыглар болгаш перспективалар. Новомосковск районда агроүлетпүр каттыжышкынының хөөдүңгай ажыл-агыйларының экономиказын кедурел талазы-биле ажылының дүржүлгазы. 4-кү дамчыдылга. 18.30—Силерниң бажыңларда чечектер. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.35 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кижилер болгаш далай». Эстрада ырызының делегей фестивалы. ГДР. дэн дамчыдылга. 22.20 — «На крыльях Аэрофлота». Док. фильм. 22.30 — Аар атлетика

телазы-биле делегей чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.50 — Футбол телазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Канаданың шилиндек командазы. Минскиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Час потехи». Бүргүнгү орус оюн-тоглааларны катап тургузарының дүгеймда док. фильм. 8.40 — «Расследование» Уран-чечен телефильм. (Венгрия). 10.00 — Буратиноның делгелгези. 10.30 — Аваның школазы. 11.00 — Мультфильмнер: «Шапка-невидимка», «Где я его видел?», «Крот и транзистор». 11.30 — Музыка Н. А. Римский-Корсаков. 12.30 — Телевидениениң Волгоград студиязының программазы. 13.25 — Испан дыл. 13.55 — «Праздник в Карпатах». Фильм-концерт. 14.25 — «Алеңкий цветочек». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.30—15.35 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Азия төвүз. Программа: «Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылы. Профобчевулелиниң киледиг эргелек-чизи О. Кара-Салдың беседазы. Сентябрь 1 — Билиглериҥ хуну. Медээлер. 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — «Аныяк ажылчыныңың клубуз. Ениссейниң хем пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң хоочуннары-биле болгаш аныяктары-биле ужуражыышкыны.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштар!» «Царевна-лягушка». Мультфильм. 3-кү кезээ. 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45— «Кобы». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кижилер болгаш далай». Эстрада ырызының делегей фестивалы. ГДР. дэн дамчыдылга. 22.20 — «На крыльях Аэрофлота». Док. фильм. 22.30 — Аар атлетика

Агаа

Республика девискээрниҥге бөгүн шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын үглуг хаттың күжү секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 17—22 градус, дүне —2—7 градус чылыг болуур, чамдык черлерге—0—2 градус чедир соор.

Кызылга база шокар булуттаар, чагбас, сырыннаар. Агаарның температуразы хүндүс 20—22 градус, дүне 4—6 градус чылыг болуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Тайная прогулка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Любимец публики» 9.20, 12.50, «Черная стрела» 11.00, 14.30, «Тайна «черных дроздов» 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна золотой горы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тыҥне воды глубоки» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

БОДУНУҢ ШКОЛАЗЫНДА

— Бистиҥ школаавыска тускай эртемниг баштайгы тыва чуруккучу Сергей Ламзы болгаш эртемденнер база өөренип чораам чүве ышкажыл. Башкывыс Нина Чоодуевна база бо школаны өөренип дооскан, институттуу чедиишкинниг дооскаш бодунуң школазында башкылай берген ижи-ишкажыл, ижи ыңдыг болур болза магалыг-дыр — деп, уруум чугаалап келген чүве.

Нина Чоодуевна Чамзырай чүгле өөреникчилерниң ак бөдүүзү болурундан ангыда, төрелдерге болгаш чонга хүндүлүг кижилериҥ бирээзи. Ол 1968 чылдан бээр Самагалдай ортумак школазында орус дыл болгаш литература башкылап турар. Өөреникчилерге бызыг билигни бээр дээш кызымекей ажылдап, хөй чүүлдерни кылып чоруурларның бирээзи. Ооң өөредип чорааны өөреникчилери амгы үеде башкызы-биле кады чеҥгыс коллективте ажылдап турарлар. Самагалдай школазының аныяк башкылары М. К. Сагды, О. И. Оюн, Н. Н. Биче-оол болгаш оон-даа өскелер башкызының канчаар ажылдап турарын көрүп, ооң өрге-дүржүлгазындан өөренип ап чоруурлар.

Н. Ч. Чамзырай башкының ада-иелер болгаш чон-биле харылзаалыын доктаамал көрүп келдивис. Бодунуң хостуг үезинде өөреникчилерниң бажыңнарынга барып, ада-иелерниң амыдырал-чуртталгазының байдалы-биле таныжып, оларның уругларының канчаар өөренип турарын дыңнадып, кошкак өөренип, чурум үрей бээр таварылгалар тыптып турарын эскерген болза оларга дыңнадып, ада-иелерге чарбынышкынар кылбайн, чүү кады кылырын сүмелегилээр. Черле ынчаш улуг-биче кижилер-биле чугаалажып билир чорук өөреникчилерниң ажыл-чөө кижизидилгезинге дээштиг болуп турар. Ону бистер ада-иелер көрүп билип. Нина Чоодуевна-биле боттарывыс күзелдивис-биле сүмележип-даа турар бис.

Хөрээженнер чөвүлелдериниң ажылы школа болгаш кижизидилге ажылынга хамаарылгалыг ажыл. Уругларны кижизиг мозу-шымарга кижизидеринге иелериниң ажыл-херээ, оларның мозу-будужу улуг хамаарылгалыг. Ынчангаш бешкылар кайда-даа хөрээженнер чөвүлелдери-биле черле харылзаалыг болур. А Нина Чоодуевна Чамзырай Самагалдай школазында хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы хүлээлгени хөй чылда күүседип, ол ажылды уруглар кижизидилгези-биле холбап келген. Чүгле школада эвес, суурнуң хөрээженнер ажылынга идепкейлиг киржип турер.

Тыва школаларга орус дыл башкылаашкынының талазы-биле методиктиг каттыжышкынкынарга Н. Ч. Чамзырай иштелдерни кылып, өөрүк башкылар-биле арга-дүржүлге солчулгазынга идепкейлиг киржип турарын районнуң улус өөредилге киледизиндем чаш удаа демдеглеп келген.

Чон ортузунга партиниҥ докгаал-шиитпирлерин тайылбырлаар ажылга Н. Ч. Чамзырай хөй чылдарда киржип, идепкейлиг пропагандист болуп турар. Ол—партия организациязының кандыг-даа даалгаларын ажылдың кандыгдаа үелеринде ак сеткилдиниҥ-биле күүседип чоруур коммунист.

В. ЧИҢМИТ.

«ЧАДАГАН»— ЧАЙЛАГДА

Хөндергейниң кавс чараш бойдустуг черинде Өвүр районнуң «Харавчыгай» пионер лагери тургустунгандан бээр элээн чылдар эрткен. Лагерьниң чанында «Коммунизмче оруҥ» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-баразын фермазы чайлаглап турар. Хөндергейтыным «Чадаган» агитбригадазы лагерь-биле фермаҥ докгаамал ажылчылары болу берген, чоокта чаа лагерьге солуҥ программалыг концерт-биле ажалдап четкен. Моол танцыны бот-тывынгыр артистер ойнаваның база Борбак-оол Ооржактың гитарага аялгаларны күүсеткени көрүкчүлерниң сонуургалын хайындырган. «Чадаган» сигенчи бригадаларга чедип, концертин база көргүскен.

Н. МОНГУШ.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, ажыл № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 23-5' харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үдеттүр киллистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет информациязы киллизиниҥ 2-20-60, культура киллизиниҥ 2-23-54; көлээ ажыл-агый киллизиниҥ 21-47 «корректорларның 2-27-41 бухгалтериниҥ 2-12-45 солуҥ келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуҥ неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3111.

Тыва АССР-ниҥ Ном гидурер чер, полиграфия болгаш ном садыыҥның херектериниҥ талазы-биле дүрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, ажыл № 1.

ТС—01066

Тувинская обл. научная библиотека

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың август 30 пятница № 201 (12901)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

ЧАРЫШТЫҢ ХӨЙГЕ КӨСКҮЗҮ

СЭКП-ниң XXVII съездизиң төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш чер болганда улам калбарган. Чарышты түннелдиг, дээштиг кылдыр чорударының бир кол фактору — социалистиг чарышты хөйге көскү кылдыр чорудары. Коллектив бүрүзүнге ол шынап-ла массалыг шимчээшкинниң чүгле соруглазын эвес, а ол соруланы канчаар чедип алырының тодаргай арганарын, оруктарын билген турарын чедип алыры дээш партия организацияларының сагыш салыр ужурлуг. Чарыштың хөйге көскү болуру чеднишкиннерни болгаш чедир кылдынмаан ажылдарны, четпестерни шыңгыызы-биле сайгарып чайладырынга, ажылчы чоннар ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылга бүгү звеноларның удуртукчу ажылдакчыларының дорт киржилгези кижилернин эки ажылдаарынга, оларның күш-ажылчы идепкейин көдүреринге улуг салдарны чедирер.

Оон тодаргай чижээнге беш чылдың мурнакчы бүдүрүлгелерин киирип болур. Чижээ, Кызылдың күш фабриказы дагаа чуургазы бүдүрериниң беш чыл планын күүседипкен. Ол мурнакчы коллективте участоктар, бригадалар, цехтер аразында социалистиг чарышты хөйге көскү кылдыр организастап, мурнакчыларны хөйнүң мурнунга мактап, хана солуннарга, хуудастарга, «Чакныктарга» бижип көргүзүп, оларга тураскааткан күш-ажылдың алдар түгүн көдүрүп, долу күжүн бербейн ажылдап, план күүселдезин хандырбайн турар чалгаа, шүшпек кижилерни хана солуннарның шоодуглуг үндүрүлгелеринге сойгалап көргүзүп, ажылда бар четпестерни эдериниң арганарын ажылчыннар-биле ажык чугаалажып, сүмележип турары чанчыл апарган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылдарындан эгелеп Кызылдың электри четкилеринде, Тээлиниң, Тураның амыдырал хандырылга эргелелдеринде, «Совет Тыва» Жданов аттыг, «Тиилелге» совхозтарда чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударының чаа аргаларын дилеп тып, оон дээштиин чедип ап, күш-ажылчы маргылдааларны хөйге көскү кылдыр организастап, акаа кижи бүрүзүнүң, ажылчын бүрүзүнүң киржиринге, чаржып ажылдап тургаш, мурнакчыларның одуруун ээлээринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Черле ынчангаш кайда-ла күш-ажылчы коллективте, цехте азы бригадада социалистиг чарышче, оон хөйге көскү болурунче, дуржулганың катаптап турарынче сагыш салып турарыл, ында күш-ажылчы чеднишкиннер албан турар дээрзин амыдырал бадыткап турар. Кызылдың автосептелге заводунуң мурнакчы ажылчыны, шенелде цегвинң бригадири, бодунуң мергежилиниң ёзулуг мастери, коммунист Василий Арсентьевич Никитин өөреникчизи Сергей Дрыгин-биле кады бистиң республикага эң чугула күүлүг КамАЗ-тарның артык кезектерин кылчып, чогаадыкчы саналдарыны киниржип, ону аныяктарга дамчыдып берип, бо чылдың эрткен айларында 20 хире янзы-бүрү хевирлерниң артык кезектерин чогаадып кылган.

Социалистиг чарыштың калбак нептеренгей болуру — түннелдерни деннеп көөрү, дуржулганың катаптап турары-биле бижыг харылзаалыг. Ол чүл дээрге күш-ажылчы чеднишкиннерниң соруглазы чүгле рекордтар тургузары эвес, ол эки көргүзүглерни, мурнакчы дуржулганы бүгү коллективтиң чеднишкини болдурары, бо хүнгү күш-ажылчы рекордтарны даарта бригаданың, цехтиң, бүдүрүлгениң ажылдаар нормазы кылдыр чедип алыр дээни ол. Кол чүве — бүдүрүлгениң кандыг-бир чеднишкини чүгле ламчыдып, чарлаарында эвес. Кол-ла чүве—кижилерниң чаа эгелээшкини, чаартыкчы саналдарын деткип, ону нептередип, ажыглаарын дүргедедип, оон ажыктыын өскелерге бүзүредиринде. Социалистиг чарыштың хөйге көскү, калбак нептеренгей болур ужурлуг негелдезин амыдыралга боттандырып тура, чеднишкиннер чогум кандыг арга-биле, кандыг курлавырларның ачызында чедип алдынганыл, ону улам быжыглап, бүгү коллективтиң чеднишкини болдурарының кандыг аргалары барыл деп айтырыгларга харыыны бээрин партия, профэвилел организациялары, ажыл-агый органнары баш удур өөренип көөр, тодаргай аналнзти чорудар ужурлуг.

Ындыг турбуже чамдык партия, профэвилел организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының ол негелдени чедип албайн, чаржып турарларның бөлүк бүрүзүнге хамаарыштыр тодаргай ажыл чорутпайн, «эргелээшкинни деткиир», «мурнакчыларның үлегерин эдерер», «чедип алыр», «күүседир» деп ниити кыйгырыгларга өйлежип турары чүгле эрегелээшкинге, чаңгыс черге таптаар чорукка чедирер. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу, № 81 тудуг эргелели, Тес-Хем, Өвүр районнарның райполары, Кызылдың алгы заводу социалистиг чарышты кошкак организастап, ажыл-ишчилериниң ортузунга идеологтуг,- политкижизидилгелиг ажылды амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп шыдаваанындан хожудаашкынның ажылдап турар.

Күш-ажылчы маргылдааның хөйге көскү, массалыг болур чоруун, оон идеологтуг хандырылгазын, түннелдиг болурун чедип алыры — чер-черде партия организацияларының чүгүла соруглазы. Социалистиг чарышты тодаргай удуртуп, аңаа коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидер херек.

ТАРААНЫ КЫСКА ХУУСААДА, ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫЫЛ

АЖААЛДА ЭГЕЛЭЭН, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Баян-Коо хову-трактор бригадазының комбайнерлери бо чылгы дүжүт ажаалдазын эгелээн. Август 25-те ажыл-агыйның дуржулганыг тараажылары Кара-оол Тумат, Андрей Доспан, Николай Сайзан-оол баштадыр чедн комбайн даартазында «Найырал», «УТКА 25 чылы» совхозтардан база чедн комбайн экилгажы кожаларынга дузалажып азып, ажылдап киришкен.

Шөлде ажылдап турар комбайнар шупту кесту бээр бедиргээште турган чүүк машиназынга чедип «ээрвиевске, бригаденың удуртучузу Кызыл-оол Очур, повар Зоя Сувак комбайнерлерге дүштеки чем чедирип келген болду. Удаа-таанда оларның дужунга чоокшулап келген комбайнарның башкарыкчылары машиналарын докгаадып, чемненип эгелей берди.

Оя аразында Кызыл-оол Кыргысович-биле чугаалажып четтигиптивис.

— Дүжүт ажаалдазы эгезинден-не бедик темп-биле эгелээн—деп, оя чугаалаан уламчылады. — Ываңгыя «Найырал» совхозтуң удуртукчулары бистиң дилээвиске дыңнангыр боол, шыырак дээн комбайнерлерни чоруткан. Маадыр-оол Артына, Сүүр-оол Биче-оол, Хураганчык Хөвалыг үжелээн дузалакчы комбайнерлеринг келген. Олар база совхозтарында боттары комбайнарлыг дуржулганыг тараажылар. «УТКА 25 чылынга» келген комбайнар арай-ла үреликсеп, шүүдэн кедер турлар. Кескен тараану бастырып, боттарывыстың арткан он нүн комбайнарывыс биле кожаларывыстан ам-даа кээр комбайнар кирип-тер. Бир гектардам-на 10 центнер тараа алыр хүлээлгеевисти черле күүседиптер боор бис. Чүгле бо чылын тараның богу кончуг боол, шөлдерде чашпаның хөйү хомудавныг.

Оя шын, бистиң турганыысыс-даа шөлдерде, оон соонда-даа чораан черлеривисте тараа шөлдеринде чашпан дег үнген чүве чок. Эртен, бригаде-даа кел чораап, совхоз директорузунга «кирген бис. Ажыл-агыйның директору Н. Д. Балчий-оол тараа шөлдеринде чашпанның хөй үнгенин чугаалаан, ону совсем чаъстар-биле тайылбырлаарын кызыткан чүве. Бодап көөрге, мында бүрүү — агаар-бойдуска эвес, ажыл-агыйның ховушөлдеринде ажылдарның агротехниктиг негелдеелерге харыылавайн турарында болур үжүрлүг.

«Найырал» совхозтуң дуржулганыг комбайнери Сүүр-оол Биче-оолдан мындыг чашпанныг тараану ажаап аары кайы дире бергезин сонуургап айтырган бис. Оон харыызы мындыг болган:

— Тараану ажаап ап боабайн даан. Ынчалза-даа оон шүүттүү кончуг. Бедик чашпанге шатка бистери тырлы бээр, ынчангаш болганчок-ла түрүп аар-дыр бис. Оон ыңгыда бо тараану ыяап-ла башгай чыттыр кестиргеш, оон бастырар апаар. Дорт ажаар болза ков чашпан биле бышкам тарва холужуп, арыглаттынмас, кейде-ле изил, чыдып каап болур. Тараану кескеш, кады кестинген чашпанның курганарын мажаарынга ээрэш эвес уе негеттинер. Коруүмердээн, үш хонуң бурунгаар кестинген тараа-дыр, а чашпан ам-даа ол хевээр—дээш, кезип каан тарва, чашпан сыптаосын биске коргузуу.

Хоочуң тараажының оозу кончуг чеп. Совхозтуң инитизи-биле үш муң ажыг гектар черге тараан тараа культураларының шөлдериниң шупту-зунга кезиидеки болгаш бастырыышкынны ийи ёңгы чорудары дээрге нарын айтырыг. Анаа дыка хей артык уе, чарыгдалдар үнер апаар. Ажаалтынган тараану арыглавры бээ берге.

Чер ажылының агротехниктиг негелделерин долу сагыыр-вес деп чүвениң үржүүн көргөн ажыл-агыйның чер ажылдыглавры моон соңгаар ынаар чогуур ынчаргейни утландырар боор дээрзинге идеген артывыс.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТА: хоочуң комбайнер Кызыл-оол Артына.
М. ТУЛУШТУҢ фотозу.

БӨГҮН-ДАА ХҮЛЭЭП АП БОЛУР

Он бирги беш чылдың доозуңчу чылының чаа дүжүдүн соорткан машиналар Кызылдың сайгарылга баазазынче шуужуп эгелээр уе үн келген түдүм-на чоокшулап орар. Хову шөлдерниң ажыл-ишчилериниң өстүрүп каан тараазын хүлээп алырынга, чоңнуң байлаа тараану идегелдиг кадагалап, шыгжаарынга сайгарылга баазазының коллективин баш удур белеткенип, тарва шыгжаар аймаарларыны, тарва кургадыр дериг-херекселдерни чогуур үезинде септеп алыр талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорутка-ан. Чаа дүжүттүн тараазын чидириг чок шыгжап алыр дээш септелге ажылдарывыс бүгү күштүү мөөнгээш, ук ажылды август 20-де доосхан.

Бүдүрүлге-техниктиг лаборатория — сайгарылга баазазының чүрээ деп болур. Тарва шөлдеринден сөөртүп экилген чаа дүжүттүң тараазының шынарын, шыгын болгаш богун-даа хынаар чер бо. Оны тарва шынары хынаар лаборатория деп база адап турар. Ук лабораторияның септелгезин чогуур үезинде доосхаш, ам үүрмек ажылдарны доозарының кырында келген. Ийи эзлчег-биле ажылдаар кыдыр лаборантыларны четчелеп тургускан. Лаборантыларның бо бичии коллективин сайгарылга баазазынга хей чылдарда ажылдап келген, арга-дуржулганыг Нина Романовна Резникова удуртуп турар. Тарва хөйү-биле кээп эгелей берген үеде үш эзлчег-биле ажылдап болур арга бар.

25, 30, 60 тонналыг деңзилээр деңзилерни деңзи карва чаа баспазын дээш чогуур үезинде септээш, ынаадып алган. Деңзичилер орар черлерни чугайлаш, будуп каан. Күруне шыгжаммырынче тарва дужаалдазы түлүктей берген үеде деңзичилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Чаа дүжүттүң тараазын эки кадагалаарда ону баш удур кургадыры чугула. Бо айтырыгче баазаның коллективин кол кичээнгейни утландырган. Бир шакта-ла 110 тонна тарва кургадыр херекселдерни септеп хылганының шынары эки. № 11 тарва кургадыр чер бир шакта-ла 26 тонна тараану кургадыр. Оон септелгезин тарва кургадыкчыларының бригадазын удуртуп турар мастер Алексей Ужакининиң бригадазының кежигүннери-биле эки септеп белеткеп аар-ган. Бригаденың ажыл-ишчилери тараану салгынадыр кургадыр черлерниң септелгезин база шынарлыг чорутка-ан.

№ 19 кургадыкчылың шакта бүдүрүнчүлүү 24 тонна. Чаа дүжүттүң тараазы хөйү-биле кээп эгелей бээрге, тарва кургадын ажылдаар кижилерни үш эзлчег-биле ажылдаар кылдыр организастаары кирдүнген. Шакта 50 тонна тарва кургадыр күүлүг кургадын врыглаар башкарыкчының септелгезин бо күннерде доостуруүн ырында келген. Ону чоокку күннерде эдиктирип, шенээр.

— Тарва шыгжаар складтарның бөлгаш баазаның девискээрлеринде асфальтылап бетонналп кылган тарва төгер шөлдерни септээр ажылдарны август 20-де доосхан. Кургаг тарва кадагалап, шыгжаар складтарывыс база белеп. Ынчангаш, чаа дүжүттүң тараазын богун-даа хүлээп ап болур бис—деп, сайгарылга баазазының директору Петр Леонтьевич Филиппов чугаалап олурду.

Бо чылын баазаның девискээринде 8 муң дөрбелчин метр шөлду асфальтылап бетоннаан. Бо ажылдарны чорударынга 10 муң рубльдан чарыгдаан. Тарва чүдүрген машиналарны кадурүүр механизмнерин үезинде септеп доосхан болгаш ону ажыгдадып, шенеп көргеш, белемнинг шугумунда тургускан. Тараанын богун ыяглар аппараттар база белеп. Электри күжү-биле ажылдаар дериг-херекселдерни улуг электрик Герман Чирковтуң бригадазының кежигүннери бо күннерде ынап, ажылдадып, эдиктирип турар. Тарва кургадыр болгаш ярыглаар машиналарның септелгезинге Красноярскиниң тудуг-монтаж участогунуң Владимир Девяткин удуртқан монтажниктери кызымак ажылдап, септелгенн шыңарлыг чорутканына сайгарылга баазазының коллективин өөруп четтиргенин илергейлеп турар. Тарва сөөрткен машиналар сөөт чокка шуужуп, арбын тараану Төрээн чурттуң шыгжамырынче урзум дээш баазаже кирер оруктү асфальтылаар ажылдар эгелээн. Оя ажыл сентябрь эгезинде доостур.

Чаа дүжүттү хүлээп алырынга белеткел ажылдарында чамдык эки түүлдер бар-дээ болза, баазаның девискээринде асфальтылаан шөлдерде ында-мында үнүп келген бок үнүттерни аштаар талазы-биле ажылдарже ам-даа ков кирбээн. Асфальтылаан шөлдерде тыптып келген оңгулчингил черлерни септеп-селиир ажылдарны дүргедедири негеттиниң турар.

О. НАМАСАЙ.

БАРЛЫКТЫҢ НОГААЖЫЛАРЫ

Ак-Довуракгың болгаш Кызыл-Мажалыктың чем магазиннеринге бо чылдың ногаа аймаа августа эгезинде-ле кестүп келген. Оя болза «Барлыг» совхозтуң ногаакыларының өстүрген дүжүду-дүр. Совхоз бо чылын 60 гектар черге картофельди болгаш ногаа аймаан олурткан. Ногаанын дүжүду моон мурнунда чылдарда еске черлерден кээп турган керээлиг бригадалар кежигүннериниң өстүрген дүжүдүнден эки болган.

— Бригадада совхоз төөгүнден, оон Аксы-Барлык салбырындан бажок кижи коллективтиг керээ өзугаар ажылдап турар. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң ажылынга харыысалгазы бедик — деп, бригадир Фёдора Сава чугаалаар. — Биске доктаамал быжыглаан техника база бар, оон башкарыкчылары —бригаденың кежигүннери. Ындыг болганда биезги дег машина-техника дилээр, сураглаар чорум читкеп. Садыг четкизинге 805 тонна ногаа аймаа, 420 тонна картофель дужаар онаалданыың кежигүннери бо күннерде ынап, ажылдадып, эдиктирип турар. Тарва кургадыр болгаш ярыглаар машиналарның септелгезинге Красноярскиниң тудуг-монтаж участогунуң Владимир Девяткин удурткан монтажниктерин кызымак ажылдап, септелгенн шыңарлыг чорутканына сайгарылга баазазының коллективин өөруп четтиргенин илергейлеп турар. Тарва сөөрткен машиналар сөөт чокка шуужуп, арбын тараану Төрээн чурттуң шыгжамырынче урзум дээш баазаже кирер оруктү асфальтылаар ажылдар эгелээн. Оя ажыл сентябрь эгезинде доостур.

Чаа дүжүттү хүлээп алырынга белеткел ажылдарында чамдык эки түүлдер бар-дээ болза, баазаның девискээринде асфальтылаан шөлдерде ында-мында үнүп келген бок үнүттерни аштаар талазы-биле ажылдарже ам-даа ков кирбээн. Асфальтылаан шөлдерде тыптып келген оңгулчингил черлерни септеп-селиир ажылдарны дүргедедири негеттиниң турар.

Даарта дораан чаа дүжүт кээп жеглеэе, ол каш кижи аыстыг күүседип шыдаар бис.

Ногаа ажылынга үр чылдарда ажылдап келген Вера Арбаам, Серешпей Сарыглар, Отташ Ооржак, Вера Хомушку хей-аыттыг, өскелерге үлегер-чижектиг.

Х. МОНГУШ,
Барлык-Хемчик район.

ӨГ-БҮЛЕЗИ-БИЛЕ

Сут-Хөл ортумак школазының хоочуң башкызы Чанаол Дозур-ооловна Ондар барык үзеп чыл иштинде бичии чаштарны өөредип, кижизитпишаан, ажыл-ишке чаңчыктырып келген. Ол чайгы шөлээзин черле халас эртпээн. Ынчангаш ажыл-агыйның удуртукчулары күскү дүжүт ажаалдазынче бүгү күштү мөөнгээр, четпестерни кончуг дүрген хөйладырының боттуг хемчеглерни алза чугула.

РЕЙД КЕЖИГҮННЕРИ: С. САНДАК-ДОРЖУ, район Совединиң депутады; **М. МАЛБЫК-ООЛ**, Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору; **П. ТЕМИР-ООЛ**, улусчу контролер; **К. ЧӨРЕВЕ**, «Шынның» корр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле «Шын» солунну шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Ажылчы чоннарны коммунистиг өзүге ажыглавышаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңуң соруглаларын күүседиринге оларны эвилелдээр талазы-биле уре-түңнелдиг ажылы дээш «Шын» солунну **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 29.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Парлаага талазы-биле ачы-тавыыларны дээш **«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** «Шын» солуннуң культура киндизиниң эргелекчизи Болуймаа Даваевна **Дирчиниге.**

«Шын» солуннуң партийжин амыдырал киндизиниң эргелекчизи Телян-оол Поланешович **Хертекке** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 29.

Эштер А. С. Дембирельди, С. С. Адыгны, З. Л. Допчун-оолду **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында**

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Парлаага хей чылдарда уре-түңнелдиг ажылдааны дээш база «Шын» солуннуң 60 чыл-ыы-биле холбаштыр **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле**

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын хереглер талазы-биле күрүне комитединиң типографиязының метрампазы Степан Салчакович **Адыгны,**

«Шын» солуннуң редакторумуң оралакчызы Александр Сотпаевич **Дембирельди.**

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын хереглер талазы-биле күрүне комитединиң типографиязының линотипизи Зоя Лопсанчаловна **Допчун-оолду** шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 29.

Даарта—Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылы

ХОЖУДАП ТУРАРЛАР ЧОККА

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылынга үткүштүр калбарган чарыштың организаставарынга профсоюлар организациязының кыржынгызының дүгайында чүгаалап бээрги профобличовуледдиң даргазы Ш. П. Куулардан бистиң корреспондентивис дыңнээ.

Улуг Октябрьның төлелегези кижилер аразында бүдүүлге хамаарыжылгаларын үндезинде-биле ескертип, күш-ажылды коммунистиг өзүбиле көрүнүң үлегерин көргүскен. Оларның аразынган алдар-аттыг мурнакчыларны хөйү-биле адап болур. Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва АССР-ниң үлүс ажылгайындың 15 ажылдакчызынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты тывыскан. П. В. Астафьев, Д. Д. Дава, Ч. Д. Монгуш, В. О. Янчат болгаш өскелер-дээ бо бадык атка төлептиг болганнар. 1962 чылдан эгелеп Ленин орденбиле 137, Күш-ажылдың Кызыл Түк орден-биле 715 мурнакчы шаңнаткан.

Совет Тывазының 40 чылында РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле 5, ВЦСПС-тиң-биле 2, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле 23 коллектив шаңнаткан. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чартыын өзүгээр 3 кижиге алдарлыг атты тывыскан. РСФСР-ниң алдарлыг аттарын 9, Тыва АССР-ниң 66 кижи эдилеп турар. РСФСР-ниң Хүндүлел бижии-биле 29, Тыва АССР-ниң 117 кижи шаңнаткан. Профэвиледдиң 24 активилеригге ВЦСПС-тиң шаңналдарын тывыскан.

1984 чылдың сентябрь 31-де чамдык үлетпүр бүдүүлгелери стахановчу шимчээшкинге үткүштүр бедиткен хүнээлгени алган. «Тыва даг-дүгүр» комбинат, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, пассажирлер АТБ-зинде комсомолчу-ажыктарның Ю. Н. Малышевке удуртқан бригадазы он бирги беш чыл планын хүүсаа бетинде доозар хүнээлгени алган. Оларның эгелээшкинниң республиканың дыка хөй бүдүүлгелерин, совхозторы деткээн.

Сеглээн сезүгге ээ болуп дыка хөй бүдүүлгелер социалистиг хүнээлгелерни ажыр күүсеткен. Чижээ, «Тыва даг-дүгүр» комбинат дөрт чыл чедиг айларның планын 109,6 хуу боттандырган. Чедиг айларда планнан ажыр 1835 тонна сорттуг даг-дүгүн ажылдап кыяган, күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн 107,8 хуу күүсеткен. Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын таварыштыр он бирги беш чылды шалыпчы доозуп турар 40 ажылчын Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозунуң болгаш тудуг база тудуг материалдарының үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилел Төп комитединиң президиумунуң шаңналдарын алган. Шаңнатканнарның аразында арыглал фабриказының механиги Э. В. Тыхонов, слесарь В. Т. Ондар, даг-дүгүнден бадүүн руда арыглаар цехтың регулировщиги М. С. Монгуш, машинист З. Салчан болгаш өскелер-дээ бар. № 8 өрүмнээр станоктуң бригадири Ю. И. Брюханов, СТУ-нуң бызынчылар бригадири А. М. Хертек, № 7 экскаваторуң экипаж командири М. М. Рудник олар чарыштың тиилекчилери болган. Стахановчу шимчээшкинге кижи бүрүзү идепкейлиг киржишкен.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи хөмүр-даш казып тыварының беш чыл планын дөрт чыл чедиг айларда, продукция сайгарарын августа күүседипкен. Планнан ажыр 383 мүң рубльдиң продукциязын сайгарып, 50 мүң тонналы бүдүргөн. Стахановчуларның өзүлүг салгачылары нормазын доктаамал 120 хуу күүседип турар мурнакчыларга экскаватор машинистери В. М. Гончеров, Н. Н. Калинин, өрүмнээр станок машинизи Ю. В. Прокопенко, БелАЗ чолаачылары Н. И. Кудачки, И. И. Затаров болгаш өскелер-дээ хамааржыр. Олар беш чылдың хүүсаа бетинде доозуп, эң бүдүргүчүдүт ажылдаан болгаш макталга төлептиглер.

Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы стахановчу шимчээшкинниң бөйүрдалын күш-ажылчы белектер-биле үткүп турар. Дылыг материалдары бүдүрериниң беш чыл планын бүдүрүлге дөрт чыл тос айларда, сайгарарын октябрьда, барааннығ продукция планын ноябрьда доозарын хүнээлгеп. Дөрт чыл чедиг айларда планнан ажыр 533 мүң рубльдиң продукциязы сайгартынган, 356 мүң рубльдиң продукциязы, 11336 кубометр дылыг материалдары бүдүртүнген. Оң бригаденың шупту-зу чеңгес аай наряд-биле ажылдап турар. Чедиг айларда ыяш сөөртүрүнүң планының күүседезин 117,3 хуу болган. Бүгү көргүзүттер талазы-биле плән ажыр күүсеттинген.

Ю. Н. Малышевтиң бригадазы пассажирлер сөөртүрүнүң беш чыл планын дөрт чыл чедиг айларда күүсеткен. Беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 109,5 хуу четкен. Чолаачылар 79 мүң литр кыяартаар чүүлеп, 14 дугуйлу, 2 мүң ажыг кезектерни камнап алган. Чээрби беш кижиден бригадир майда. В. П. Гусаков, Р. О. Амзаренов февральда беш чылдың доозупкан. Он бирги беш чыл дүргүзүнде бригада орукка чаңгыс-даа озал-ондан кылбаан. Бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бригада кержээн үлүг идигни берген. Шалың төлевирин күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлеп турар болгаш чолаачы бүргүзүнүң харылсаалгазы бээдэн. Коллектив хандырылга культуразын экижидер талазы-биле темчеглерни ап чоруткан. Стахановчу өзү-биле ажылдаарының үлегерин мурнакчылар көргүзүп турар.

Чедиг айларда продукция сайгарарының планын 113,4 хуу күүсеткен «Шагонарташстрой» трестиң бүдүрүлге комбинады, 123,3 хуу көргүзүттүг Бай-Хаактың хлеб заводу, Тываның электри четкилерү, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эт комбинаттары, Чадаанның хөмүр-даш разрези, дээрэнилге фабриказы, сүт комбинады, автосепгелге заводу күш-ажыл байырларын эки үткүп турар. Планның онаалдаларын ажыр күүсеткеннерге «Тыва кодээ тудуг» трестиң демир-бетон кыпыглер заводу, Кызылдың ыяш ажыл-агыйы, Ырбанның ыяш үлетпүр ажыл-агыйы база хамааржыр. Олар стахановчу шимчээшкинге удур алган социалистиг хүнээлгелерни ажыр күүсеткен.

Чүрттүң социал-экономиктиг сайзыралы эртем-техниктиг дегшилгеге үндезилеттинген-де, стахановчу шимчээшкинни чогаадыкчы өзү-биле ажылгаары чугула. Күүселде хынаалдазын организастаары, мурнакчы дүрзүлгаанны нептередир күзелчит. Бистиң республикада планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүнээлгелерни күүсеттейн турар бүдүүлгелер база бар. Үстүү-Енисейниң балык заводу, Ак-Довуракта, Хову-Аксының хлеб заводтары, Кызылдың тууйбу, пиво, алгы заводтарының көргүзүттери чыдан чылче күдүлээ өрер. Адырның профэвилел комитеттери кижизидилге ажылын сулаткаш моон илдең. Ынчангаш чарыштың организастаа туре, хөжудап турарларже кичээнгейни күштелдирериң чедип алыры чугула. Кол соруула—хөжудап турарлар чок ажылдаары. Ажылчын чер бүргүүлге харыысалгалыг болгаш негеледелиг чоруктуг турбузер дээш профэвилел комитеттери хөй талалыг ажылдарны чорудар. Партияның XXVII съездизинге үткүштүр калбарган чарыштың дээштинге чедип алыр дээш, маттыкы күрлевырларга даянып турбаш, олар күжениишкинниг ажылдаарлар.

1935 чылда Черкасск областа Староселье суурда үкраин колхозчу Мария Демченконуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу бүгү чуртка билдингир апарган. Комитерн атты колхозта ооң звенозу гектар бүргүзүнден 523.7 центнер чигир свёклазын чыып алган. Ооң эгелээшкини-биле беш чүсчүлериң шимчээшкинин эгелээн. Ол-ла чылын М. И. Калинин М. Демченкого Ленин орденин тывыскан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чиик үлетпүрге Стахановчу шимчээшкинниң нептередикчилери, бүгү чуртка ады-сураа нептерээн Нонна аттыг фабриканың пос.-таавы аргыкчылары Евдокия Мария Виноградовалар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Александр Козловский Кызылдың электри ставциязында макталдыг инженер, ооң удуртқан ийи дугаарлыг эзлчээ будүүлгеде шалыпчы, он бирги беш чылдың планын күүседиргиге ол инженериң эзлчээ күш-ажылчы үлүү киирип турар.

Кызылдың күш фабриказы—республиканың шалыпчы будүүлгелериниң бирээзи. Ол фабриканың цехтеринде ажылчыннар бо чылды чеднишкинниг доозуп, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты бо хүннерде үлам кадбартып турар.

ЧУРУКТА: ол фабриканың чедиги цехиниң мурнакчы ажылчыны Хертек Бичиш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу В. Б. Борбак-оолдуң удуртқаны шеверлекчилер бригадазы он бирги беш чылда 241 мүң рубльдиң ажылын кылыр планныг тургаш, дөрт чыл чедиг айда 254,1 мүң рубльдиң ажылдарын кылып, беш чыл планын 105,4 хуу күүсеткеш, ам 1986 чылдың март айның үлүүнде ажылдап турар.

48 дугаар тудуг эргелелиниң бригадазы бо чылын бедиткен социалистиг хүнээлгелерни алган ажылдаа турар. Тудугчу бригадалар мергежилдиг кадрлар-биле эки тандыртынган. Е. С. Бизяевамың, Р. Ф. Григоровичиниң, В. Б. Борбак-оолдуң болгаш оон-даа өскө бригадалар планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылар болуп турар.

Пассажирлер АТБ-зинде комсомолчу-ажыктарның Ю. И. Малышевке удуртқан автобус чолаачыларының бригадазы беш чыл планын дөрт чыл чедиг айларда доозупкан. Беш чыл эгезинден тура күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планга немей 9,5 хуу өскен. Чолаачылар Р. О. Амзаренов, В. П. Гусаков болгаш бригадир боду ажыг үеде 1986 чылдың майның үлүүнге кирипкеттер ажылдап турар.

ЧУРУКТА: бригадир Ю. И. Малышев эзлчээшкин рейс соонда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БО ЧУРУКТА: Марна Сат Кызылдың даараныгга фабриказында ажылдаа-ла беш чыл өскен. Ол ажылынга чоорту мергежин, он бирги беш чылдың планныг даалгаварын болгаш социалистиг хүнээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге чарышкыга идепкейлиг киржип келген.

1984 чылда-ла ол он бирги беш чылдың дүргүзүнде бедүүн хүүда кылыр планын ажыр күүсеткен. Бо хүннерде 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оон даврааш ниителеерни бедиш шыырлыг. Бодунуң ажылдап турары комсомолчу-ажыктар бригадазында онаан даараныкчыларны ажылга мергежилдер талазы-биле эвээн өскүлдарны ол чоруткан. Оон даврааш кылган хөлөгөрин делегелеперге киирген. Шалыпчының үлегери-биле шалыпчы ажылдап турар чээрби ажыг онаалдаа он бирги беш чылдың планын ажыр күүсеткеш, келир чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

О. ОНДАРЫҢ фотозу.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

Ыяштыг белеткеп, сөөртүп, ажылдап кылып турар Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы стахановчу шимчээшкинге үткүштүр бедиткен хүнээлгени алган: беш чыл планын хүүсаа бетинде доозаш, планнан ажыр 40 мүң кубометр дылыг материалдарын ажылдап кылыр, 50 мүң кубометр ыяштыг сөөртүр. Оны долдур болгаш ажыр күүседир дээш коллективе күженнишкинниг ажылдаан.

Социалистиг чарышты организастаарын эжизидип, планга чурумун күштелдиргениниң чамдык чеднишкиннер чедип алдынган. Чедиг айларда продукция сайгарарының планы 108 хуу, ыяш сөөртүрү 117,3 хуу күүсеттинген. Чылда 1340 киловатт-шак электри энергиязын, 50 кубометр чудукту камнап алыр турган, чартык чылда энергия камналгазы 5,8 мүң киловатт-шак четкен, чудук камнап алырының чыл планы күүсеттинген. Дескилээн манзаны бүдүрери шупту манзаның 40 хуузу болур турда, бүдүрүлге ону 50 хуу чедиргеп. А Чербинниң ыяш белеткээр пунктузунда ыяштыг долу ажылган, артынчылардан хереглеп бараанарын болгаш өске-даа ажыктыг чүүлдерни кылып турар.

Он дөрт бригадаларның шупту-зу чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар. Сагыыргачурумну быжыглаарынга, ажылдың үр-шинин сааг чок шиңгээдип ап, шуудап ажылдай бээрингө улуг идигни.

Бригадада шупту 27 кижи ажылдап турар. Оларның ааданы коммунист, артканнары—комсомолчулар. Бо чылын үчилнице дооскан 6 комсомолчу кыстарны бригада кежигүнүнерн кылдыр күнээп алган.

Совет Тывазының 40 чыл ооңга база Тиилелгезиниң 40 чылынга турасказаткан социалистиг чарышка тудуг трезиниң 17 бригадазының аразынган В. Б. Борбак-оолдуң бригадазы тиилекчи болуп, бирги черни алган, чаагайжыды туттунган үш өрээлдиг чаа квартираларын органнзастаарын чедип алган бис. Ыяш белеткекчилерининг дөрт бригадазы турган болза, ам немей ийи бригаданы база тургускан.

Чаа дериглелерни ажыглаарын өөренип көрүп турар бис. Бо чылын Чербинде дөрт талалыг шала манзаны кылыр чаа станокту тургускан. Кызылга ийиги көөрүглүг кранны эптеп кылыры планнаттынган. Ол ышкаш культура-амыдырал хереглелиниң баравинарын будурер цехти ажыглалга киирер. Чүдүрер-дүжүрер ажылдар ЛП-2 механизмини ажыглап эгелээн соонда чиигээн. Кыядының турар ажылдар-биле чергелештир ам-даа ажыглаттынмайн турар күрлевырлар ээзиш эвес. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле темчеглерни шепкыичидары бистен негеттинип турар. Күш-ажыл камгалалының айтырыын эжизидери чугула болуп турар.

Ажылының чер бүргүзүнге харыысалгалыг чоруктуу быжыглап тургаш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде доозар дээн хүнээлгеевисти чугле ынчан күүседип болуур бис. Продукцияа будүреринниң планын октябрь 1-де, сайгарарын ноябрь 1-де күүседир арга бистө бар.

Бригадалар аразында чаруштың квартал дөйү-биле түңнелин салып, бригадазының кежигүнүнерине бо талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Бригада кежигүнүнериден Надежда Ооржак Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң, а Анна Куулар — Боорай Советиниң депутаттары. Олар депутат хүнээлгелерин эки күүседип, соңгукчулар-биле ужуражып турарлар. Нина Саая Тываның комсомол шаңналының лауреады атты чедип алган. Эки ажылдаанны дээш Тамара Кекооолду бо чылын тудуг эргелелиң аны-дуңма МАР-же чедер халас путёвка-биле шаңнаан. Ажылда чедиишкиннер бригаденың, оон кежигүн бүргүзүнүң боттарының онаашкан ажылынга ээ-харылсаалгалыг болуп, салдынган соруланы күүседир дээш «хөйү чаңгызы дээш, чаңгызы хөйү дээш» бир демнит ажылдап турарындан болуп турар.

Партияның XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерниг чүүрээшир дээш бүгү-ле бар арга-курлевырларны ажыглап ажылдаарын бригада хүнээнип турар.

И. СЕДИП-ООЛ,
«Шыынның» корр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕК

«Тыва даг-дүгүр» комбинатының рудниктинде күш-ажыл бөйүрдалын бедик көргүзүглербиле үткүүр дээш чарыш кылбарган. В. Д. Козловтуң удуртқаны № 1 экскаватор августа айның планын чээрби хонукта 127,6 хуу күүсеткен. Бригадир боду он ийиги беш чылдың башгайы чылының планын доозуп, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Экипаж бүргүзү күженнишкинниг ажылдап турар. А. С. Вашковтуң бригадазы планнан ажыр 38,2 мүң тонна дег массезын чүдүргөн. А. И. Бойковтуң башгаанны экскаваторжуларының көргүзүүплданнан ажыр 30 мүң тонна.

Рудник коллективи стахановчу шимчээшкинге үткүштүр алган социалистиг хүнээлгезин ажыр күүсеткен. Бөйүрдалга оларның күш-ажылчы белээ ол.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН ЮБИЛЕЙДЕ

«Тыва тудуг» трестиң дөрт бригадалары Стахановчу шимчээшкинниң юбилейинге үткүштүр беш чыл планын доозупкан. Оон иштинде № 48 тудуг эргелелиниден үш бригада бар. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу В. Б. Борбак-оолдуң шеверлекчилер, М. В. Горбачевскийниң бызынчылар бригадалары, «Кызыл тудуг» эргелелиниде А. Д. Воронининиң удуртқан коллективи он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын июньде, П. Х. Войтюктуң июльда күүседипкен. Трестиң он бир бригадалары бо хүннерде беш чылдың доозарының кырында келген.

В. СТАНКОВСКАЯ,
«Тыва тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш шаңнал кылдынының эргелекчизи.

Саннар, факыпылар!

● 1935 чылдың күзүүнүнде Совет Эвилевекниг социалистиг чарыш бодунуң ынчанты чаа, дээди чедээзинче шилчээн. Оон эгезин Донецк областың Кадиевск районунуң «Центральная-Ирминов» шахтазының хөмүр-даш бузукчузу Алексей Григорьевич Стахановтуң рекорду болган.

● А. Стаханов 1935 чылдың август 31-де дээнир бижыг-мактулары ийи кижи-биле шадыг ажылдап тура, эзлчегде 102 тонна хөмүр-даштыг казып тып, эзлчег үүнүн 14 катап ажырган. Шак ындыг хөй хемчээлдиг хөмүр-даш казып тывышкынын чүгле совет эвес, а дөвөгей хөмүр-даш тывыышкыны бинбес турган. Бо көргүзүт талазы-биле ынчан делегейге эң алдарлаан турган Рурга эзлчегде ортумак ажылдап кылышкын 14, а эң үлүү — 16-17 тонна хөмүр-даш болуп турган.

● Алексей Григорьевич Стаханов (1905—1977 чч.) Орёл чоогунда Луговая суурга адыыг-бүлеге төрүттүнген. Ол Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ийи Ленин орденниг, «Шахтёрлыг алдар» демдектиг долу чергелериниң эдилекчизи. 1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Оон баштайгы шахтёрлыг мергежилги — шахтага вагон доктадыкчызы, ээт башкарыкчызы, оон — хөмүр-даш өрүмнээ казар казыкчы. 1936 чылда ол оон ады-биле адаан казыкчылар-биле быжыглакчыларның демнежин ажылдаар аргазын шимчээдиргинниң талазы-биле инструктор кылдыр төмүйлаткан. Үлетпүр академиязынга өөренип турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Карагандага шахта начальнигни турган. Оон соонда Хөмүр-даш үлетпүрүнүң Улус комиссариадынга, Донбасста «Торезандрацит» шахта эргелеенинге ажылдап чораан.

● Алексей Стахановтуң эгелээшкинниг заводтарга болгаш фабрикаларга, демир-оруктарга болгаш тудугларга, бүгү республикаларга деткээн. Шудургу, кызымакай күш-ажылдың үлегерин көргүскен аңгы-аңгы мергежилдиг кижилерниң аттарын — кым эзилдирикчизин Макар Мазайның, дарган Александр Бусыгинниң, машинист Петр Кривоностуң, пос.-таавы-чылар Евдокия болгаш Мария Виноградовалариың, комбайнерлер Константин Борин база Прасковья Ангелинаның аттары бүгү чуртка билдингир апарган.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында «Бүгү чүвени фронтуга, бүгү чүвени дайзынны тиилээргиге!» деп кыйгырыглыг чарыш бүгү үлүстүү хевирлят кылдыр шилчээн. 1941 чылда Уралмашка ийи-чүсчүлериниң [нормаларын 200 хуу күүседип турарларының] бригадазы тургустунган. Ийи-чүсчүлериниң, оон соонда үш-чүсчүлерниң шимчээшкинин бир нормазы бодуунуу, эскезини — фронтуже чоруткарының нормазы кылдыр күүседип дең кыйгырыглыг нептерээн. Ол шимчээшкин мучүлерниң шимчээшкини кылдыр тодаргаан.

● Социалистиг чарыштың дөйүн соонда хөгжүлдезиниң кол угланышкыннары болза, бедик будүрүкчүлүг коллективтиг күш-ажыл болгаш шынар көргүзүглерни эккиндери, чиг этти, материалдарны, одаар чүүлдү болгаш электри энергиязын каммаары, продукциялың бот-үнезин чиигедирри, чаа техниканы эң дүрген шиңгээдирри болгаш дериг-херекселдерни чоп ажылгаары, депшилгелиг технологияны база күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглап киирери дээш демнисел болуп келген.

● Сайзыралгай социализмниң үе-чадазында социалистиг чарыш эртем-техниктиг депшилге-биле сыры хөлбаалыг. Он бирги беш чылда бүгү улустуң социалистиг чарыжы «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар» деп кыйгырыглыг калбарган. Ында 108 миллион ажыг кижи киржип турар. Чарыштың «Шынарның беш чылынга — ажылчын магадылаа», «Ажылчын инициативага — инженерниң деткимчезин», «Кижи бүргүзүнүң ажылының эки шынарынган — коллективтиң бедик шынарлыг күш-ажылынче, «Хөжудап турарлар чок ажылдаар» деп патриотчу үнелиг чаа эгелээшкиннер-биле байыдып турар.

● Амгы үеде будүрүлгениң алдарлыг мурнакчыларының болгаш чартыкчыларының аттары бүгү чуртка билдингир. Ол дээрге — Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадырлары шахтёрлар Е. И. Дроздецкий болгаш М. П. Чих, пос.-таавының В. Н. Голубева, бригадир-машина тудукчузу В. С. Чичеров болгаш кодээ механизатор Е. Н. Парубок, машинист В. Ф. Соколов, нефтичи Х. А. Султанов, сварчы Л. А. Пейпс, слесарь И. В. Захаров болгаш өске-даа мурнакчыларга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры аттарны тывыскан. Олар болгаш күш-ажылдың өске-даа маадырлары, Күш-ажылчы Алдар орденниг долу кавалерлери, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының лауреаттары ажыл-херекке өзүлүг-ла коммунистиг хөлөөрүлгени көргүзүп турар.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1985 ч. август № 8 (138)

КОМИТЕТТЕРДЕ

Чадаана болгаш Ак-Довурак хоорайларының автотранспорт будурулгелеринге күш-ажылдың сагылга-чуруму болгаш арагалавышкынга база алкоголизмге удур хемчегларин боттандырып турарының байдалын республиканың улусчу контроль комитеди профобичевуюл-биле кады хынап көргөн.

Ол коллектиптерде бо талазы-биле тускай комиссиялар тургустунган болгаш ажылдап турар. Администрация болгаш кой-ниити организациялары дүлээп алган хемчегларин боттандырып, арагалавышкынга удур эптер чок демиселди чорудар талазы-биле хемчеглерин ап чорудуп турар.

Ынчалза-даа устукда коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, арагалавышкының уламындан ажыл шагы үзер, ажыл үезинде эзирик хөстүп келгилээр, милиционның эзирптер сергедир черинге хонар чоруктар элээш эвес. Эрткен чылын Ак-Довурак АТБ-зинниң ажылдакчыларындан эзирптер сергедир черге 27 кижи киргөн. Бо чылдың бирги чартында 44 кижи анда хонган. Чадаана АТБ-зинде байдал оон дээредевес. Эрткен чылдың оң үезинге дениээрге болгаш бо чылдың бирги чартында эзирптер сергедир черге киргенинерниң саны 7-ден 10 кижиге көвүдээн. Эзирик чорааны тодаргаан чолаачылар саны ол ийи будурулгеде эрткен чылдың ол үезинниң деңнелиндеп бо чылдың бирги чартында база көвүдээнин хынаддеп илерээн.

Чолаачылар ажылче үнерде эмчи ажылдакчыларының хынаддазын эртпейн турар. Арагалавышкынга удур лекция, бесөда, тейлыбыр ажылы хөвар чорун турар. Чадаананың АТБ-зинде чолаачыларның ажылдаар, дыштанарының таварымчалыг байдал чок деп болур. Буфет, столовая, дыштанар комната, душ дээш ишкаш түүлдер будурулгеде чок. Гаражтар болгаш еске-даа дузалаар цехтериниң иштң, дөштү хирлиг, бөктүг. Будурулге дезинскээрии чаагайжыдер талазы-биле кандыг-даа ажыл кылдынмаан.

Бо автотранспорт будурулгелериниң чанында ниитиниң чурттелге черлери бар. Ында стол, сандай чедишпес, радио чок, солун, сөткүүлдер чагыттынмаан, санитарлыг деңнелин эң-не куду байдалда.

Чадаана АТБ-зинниң начальниги М. С. Ооржак, Ак-Довуректың АТБ-зинниң начальнигиниң орлакчызы А. А. Курохтин олар будурулгеде күш-ажылдың корум-чурумун бызыглаар талазы-биле ажылды эжиндип, арагалаар чорук-биле демиселди улам күштелдирип, айыттынган четпестерни эдип алыр дээш дээштиг хемчеглерни ап чорудар талазы-биле аазаашкын кылганын комитет кичээнгейге алган.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

5000 номераарлыг автоматтыг телефон станцизының тудуунга хынадданы Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспекторлары чоруткан.

АТС-тың турар бажыңының тудуу 1983 чылда плән өзугаар ажыглалга киргөн турар үнүрүүр. Ол ам-даа белен эвес. Эптелге-монтаж ажылын эгелээр ерге чок болуп турар. Аңаа хереглээри-биле кардуингөн дериг-херекселдер уреликшинге тевержиш турары илерээн.

Автометтыг телефон станцизының дериг-херексели улуг үнелиг, нарын электротехника херекселдеринге хамааржыр. Ынчангаш оны кадагалаары, шыгжаары тускай чурум-негелделиг, чаңгыс аай температуралыг, күргөг черге шыгжаар үнүрүүр. Ындыг турбуже республиканың харылзаа эргелелиниң материал-техниктиг хандырылгазының конторазы эрткен чылдың чазыныңдан эгелеп АТС-тың ол нарын дериг-херекселин ажык дээр адаанда ол-шыкка, хатчаңска алзып, оны камгалаар талазы-биле ук харылзаа эргелелиниң капитал тудуг болгаш хандырылга талазы-биле оралакчызы Э. А. Монгуш, эргелелдиң материал-техниктиг хандырылга конторазының начальныгы Е. Д. Сердюк олар кандыг-даа хемчег албайн турер. Бо айтырыгны хоорайның улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргөн.

Тудуп турар автоматтыг телефон станцизының дериг-херекселин шыгжап кадагалаарының чурумун хажыдып, уреликшинге тевержиштирип турар дээш харылзаа эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазының начальныгы Е. Д. Сердюкка Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди шөлүлээ дөңгүлээ чарлаан. Комитеттиң хуралынга Е. Д. Сердюк чаа АТС-тың дериг-херекселиниң кадагалалын эжиндер талазы-биле хемчегин дүрген ап чорударын аазаан.

САРЫГ-СЕП

Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурда хлеб заводунуң ажылын контролерлер каш удаа хынаан.

Бо чылдың март айда чоруткан хынаддадан илерээни болза, делген складында 2 тонна долган ол-шыкка тевержип үрелген болган. Ниитизи-биле 228 шоодай долган ол-шыкка шынары баксыраанындан хлеб быжырарынга хереглээр ергежок болганы илерээн. Ону ниитиниң чемненилгезинден үндур бижээн. Бо айтырыгны будурулге коллективинде улусчу контроль белүүнүң хуралынга дыңнап чугаалажыкан.

Улусчу контролерлер чоокта чаа медээ өзугаар хлеб заводунга база катап хынаалда чоруткан. Заводтуң директорун Е. Е. Кокаевааның онаашкан ажылынга аз-харыысалга чогундан шынары баксырай берген долгандан чартык тонна хлебти быжырган, садыг шугумунче үндүргөн. Шак ол хой шынар чок багай хлебти садып алыкчылар албаанындан садыг шугумундан эгидип, мал чемин кылдыр аңнаар ажылагый черинче сайгөөр үнүрге тевержишкан.

Сарыг-Септиң хлеб заводунда бо четпестер долган болгаш хлеб аймаа түүлдерин кадагалаан шыгжаарының чурум-негелдезин сагывес, оны каржызы-биле хажыдып турарындан болуп турер. Аъш-чем продуктуларының кадагалаан чогуур негелдеге чедир тургуспайн, оны уреликшинге тевержиштирип, шынары куду хлеб быжырып, күргөнге когарап чедиргени дээш Каа-Хем районнуң хереглекчилер инстилелиниң даргазы Г. П. Полова, Сарыг-Септиң хлеб заводунуң директору Е. Е. Кокаевага районнуң улусчу контроль комитеди шөлүлээ дөңгүлээ чарлаан болгаш Е. Е. Кокаевааның бир айның шалыкын тырттырар деп хемчег онаагөн.

КЫЗЫЛ РАЙОН

«Шамбалыг» совхозта кедээ ажыл-агый техниказының болгаш кывар-чаар материалдарның камнаалга база кадагалалының дугайында айтырыгны Кызыл районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргөн.

Бо ажыл-агыйда кедээ ажыл-агыйның техниказы күскү, чоскы хөөү ажылдарынга ажылдап турган хевээр тургузуп каан болган. Ол техниканың арааында тарга чаштырар 69 чаштырыкчылар, тракторнуң сес комбайны, хой илиирлер бригадалар тептеринниң чанында турар. Оларны аштап, чаа, чурум ёзугаар тургузар талазы-биле совхозтуң удуртулгазы негелде кылбаан.

Ажыл-агыйда бар турар бо четпестерниң бир кол чылдагааны — совхозтуң инженер-техниктиг кадрларының кошкак ажылдап турарында. Машина-техниканы чогуур үезинде септеп, оон техниктиг ажаалда-кадагалалын негелде ёзугаар чорутпайн турарындан бо чылдың эрезинден бээр кол инженер үш катап солушкан.

Совхозтуң нефть базазында ажыл-агыйжы эвес чорук база бар болуп турар. Оон эргелекчизи база үш удаа солушкан. Кывар-чаар материалды камнаар талазы-биле мында кандыг-даа ажыл чоруттунмайн турар. Досказаалар өөрүзүнү билдинмес кагарып калган, халыптары, клапаннары чок. Бензин бээр колонкаларның сенекчилары үрелгөн, кожал-биле кывар-чаар материалдарны хемчээп турар. Нефть базазада өртке удур дериг-херексел база тургустунмаан болган.

Кызыл районнуң улусчу контроль комитеди «Шамбалыг» совхозтуң директору П. С. Кара-Салга, кол бухгалтер С. И. Дарый-оолга кедээ ажыл-агый техниказының кадагалалында бар четпестерни демдеглеп, кывар-чаар материалдарның камнаалгазын чедир хандырбаан дээш шыңгыы дөңгүлээ чарлаан. Коя бухгалтер С. К. Дарый-оолга кывар-чаар материалдарның учет-отчедун сулаадып, чидириг болдурган дээш бир айның шалыкын тырттырар деп торгаал онаагаан.

РЕЙД, ХЫНАЛДАЛАР: ТҮҢНЕЛ ЧҮНҮ КӨРГУСКЕНИЛ?

Республиканда улусчу контрольдуң 17 комитеттери, 376 белүктери бо чылдың бирги чартынында партиниң болгаш чазактың директиваларын, совет хоойлуларын күүседир, белүктериниң база хамаатыларының мелээлериниң талазы-биле 3823 хынаалда кылган.

СЭКП ТК-ның март болгаш апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр олар күрүне планнарының күүселдезинче, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң, улус ажыл-агыйының курлавырларын илередиринче, продукциниң шынары, күш-ажылдың болгаш будурулгениң сагылга-чурумун быжыглаарынче, социалистиг өөрүшүүн камгалалы, чоннуң садыг болгаш амыдырал хандырылгазы, еске-даа чугула айтырыгларже кичээнгей салганнар. 43 хынаалдаанның түңнелдерин комитеттериниң болган белүктериниң хуралынга дыңнаан.

Комитеттер болгаш белүктер четпестерни чайладыр, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселд, бюрократсыг, мегелеп немей бижидилге кылыр чоруктар-биле демиселге боттарының эргелерин ажыглап турар анаргаан. Албан-дужаалдыг чедиг түс чедеп ажыг кижи илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле ап чоруткан хемчеглер дугайында коллективтер мурнунга дыңнадыг кылган. Хынаалда материалдарын езугаар беш түс сезен ажыг кижиге администрация болгаш кой-ниити талазы-биле харылсаалга хүлээткен. Улусчу контроль комитеттери 306 кижиге хемчег онаагаан. Белүктер боттарының хынаалдаларының түңнелдерин езугаар чамдык кижилерни эш хүүзүнүң суудунга киргөн.

Комитеттериниң, белүктериниң, постуларының ажылын аналитеп иеэрге четпестер хой болуп турар. Күш-ажылчы коллективтерге дуза чедирер талазы-биле оларның чамдыкы инициативазын кодурбейн турар. Эртем-техниканың, мурнакчы дүржүлгениң чедиишкиннерин нептередир, бойдус курлавырын чоп ажыглаар талазы-биле ажыл кошкак.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселге боттарынга берген аргелерин долу ажыглавас чоруктар бар.

Улусчу контроль дугаймында хоойлуга дүүштүр комитеттер элээн хой будурулгелерде, организацияларда хамаатыларының чагаалары-биле ажыя болгаш оларны хүлээп ап турарының дугайын хынаан. Илерээн он ажыг четпестерге хамаарыштыр он организацияларның удуртукчуларын комитеттериң хуралынга дыңнаан.

Бо чылдың бирги чартынында комитеттерге хамаатыларның 275 бижимел биилдиришкини, хөмүлдалары киргөн. Камнаалга чурумуң сагыш турарының айтырыгларының, будурулге күүлдерин сагыш турарының, албан-дужаалдыг кижилерге боттарының албан-хүлээлгезин соора ажыглап турарының талазы-биле айтырыгларны шиитпирлаарынге үстүнде хамаатыларның биилдиришкин, хөмүлдалары иштинг болган.

А. ХРИПУНОВ,
республиканың улусчу контроль комитединиң инспектору.

ЧИДИРИП, ТӨТЧЕГЛЭЭНИ ДЭЭШ...

«Кызыгаар» совхозта (кол зоотехник Б. Эрендей, кол мал эмчизи М. Сеңгпай) малдың кедагалалында шыңгыы четпестерниң барын, малды чидирер болгаш төтчеглээр фактылар ей санында көвүдээ турарын хынаалда көргүскен.

Эрткен чедиг ийлер дургузунда 44 баш бода, 359 баш кой, ешку четкен болгаш төтчеглеттинген. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 34 баш бода, 282 баш кой болгаш 30 төвени дөйүү чидирген. Четкен болгаш төт. чеглеттинген малдарның дүюун тургустурер база төлеттирер хемчеглер кошкак алдынып келген. Чүгле 18 баш бода, 11 баш чыгы мал тургустунган. Оон-биле чергелештир малдың өлүп хораар база аңнагыйның иштинги хереглээнинге согаар фактылар хой. Шөл ындыг чылдагаан-биле чүгле хой базын 1731 баш хораан.

Совхозтуң он малчынарынга 73908 рубль түңнүг өре сөөттыкып турар. Оон иштинде Хевендей Шимет 60 хойну, Алдын-Херел Ромен 30 төвени, Дажы Севен 113 хойну чидирген.

Малды чидирер, төтчеглээр чоруктуң кол чылдагаены — малдың учёт-отчедун специалистер болгаш бригадирлер эрвигей чорудуп, семөөлжиниы кылбайн турарында. Мал чидиркп төтчеглээр инжиилериниң хереглээни чогуур үеде истелге органнарынче киирбейн келген. Чүгле совлту үеде ерелиг он инжиилериниң, ийи бригадириниң хереглээни истелге органнарынче киирген.

Малды чидирер, төтчеглээр чоруккө удур демиселди күштелдирип, тодаргай хемчеглер алыр дугайында моон мурнунда районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга берген аазаашкыннарын совхозтуң кол зоотехниги Б. Эрендей, кол мал эмчизи М. Сеңгпай күүсетпээнер.

Малдың аңзы-бүрү чылдагаеннер-биле хораар чоруу күрүнеге эът седерының база малдың баш санын өстүрериниң планнарын күүседирип берге байдалдарны тавыштырып турар.

Бо чылдың август 1-де байдал-биле совхоз күрүнеге 260 тонна эътти седеры кердүүген. Малдың баш санын өстүрерии күүседирде 200 баш аяыт бода, 260 аяыт дой, ешкүнү чондеп седыл аңырга күүсеттинип болурун сонеашкынар көргүскен.

Улус депутаттарының райан Советиниң күүсөөкчи комитединиң «Кызыгаар» совхозта мал көмгалалының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Мал ажылында шыңгыы четпестерни болдуруп турарын совхоз директору Б. Ч. Бетюрны шлыгны дөңгүткан.

Мал ажылында шыңгыы четпестерни болдуруп, малды чидирер болгаш төтчеглээр чоруккө удур кошкак хемчеглерни ап, ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болдурганы дээш кол зоотехник Б. Эрендей, кол мал эмчизи М. Сеңгпайны дөңгүткан.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде күрүнеге чедиргөн когаралдың чартык-чамдыын эгидери-биле Б. У. Эрендей болгаш М. С. Сеңгпай олерның бир-бир ийде шалыңы 258-258 рубльди тырттып торгаарын шиитпирлээн.

Б. У. Эрендей, М. С. Сеңгпай олерның ийде алыр шалыңынын 20 хуудаа тургаш онаатынган түңну долузу-биле тырттарын совхозтуң бухгалтериязынга дээскен. Ук акшаны республика (РСФСР) бюджединче шилчидер. Оон күүселдезинниң контролюн улус депутаттеринең район Советиниң күүсөөкчи комитединиң сөң киидизинге дээскен.

Малдың баш санын болгаш күрүнеге эът седер планнерның күүселдезин хендырарын, малды чидирер болгаш төтчеглээр, аңзы-бүрүнү ээвес чоруктуң уламындан өлүп хоралар чоруккө удур хемчеглерни күштелдирерии совхозтуң директору Б. Ч. Бетюрдан, кол специалистер Б. У. Эрендей, М. С. Сеңгпай олердан негээн.

Б. СОЯН.

ЧУРУКТА: Марна Даниловна Баева республика типографиязының хоочуну. Ол ында үжен ажыг чылда ажылдаан. Улусчу контроль белүүнүң ажылынга чыл санында идепкейлиг киржип, продукциниң бедик шынарлыг болурунче сагыш салып турар. Оон киржип турар белүү будурулгениң бүгү цеттеринге хынаалдаларны ай санында чорудуп, шүүдөөшкиниың ажылдаварынга дузалыг чедирип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Районнуң будурулгелеринде, совхозтарында болгаш албан организацияларында улусчу контрольдуң 23 белүү, 3 бригада белүү, 7 пост ажылдап турер, ында шупту 183 улусчу контролер бар. Оларның күжү-бедик бо чылдың эрткен айларында 167 хынаалданы чоруткан. Оон иштинде күрүне планнарының күүселдезинниң, экономика болгаш камналга, мурнакчы дүржүлгениң болгаш чаа технологияны нептередир, продукция болгаш кылган ажылдарның шынарының, социалистиг өөрүшүүн камгалалының, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң талазы-биле хынаалдар кол чөрии эзлээн. 123 хынаалдарның түңнелдерин белүктериниң хуралдарынга чугаалажыкан.

Хынаалдалардан хой четпестер илерээн. Оны эдер талазы-биле алдынган хемчеглер дугайында харылсаалгалыг 29 ажылдакчы күш-ажылчы коллективтериниң мурнунга чүве чугаалаан. Белүктериниң киирген материалдарын езугаар будурулгелериниң администрациялары болгаш хой-ниити организацияларын четпестер дээш бүрүүлүг 35 кижиге хемчег хүлээткен.

Районнуң улусчу контроль комитединде штаттан дашкаар алды киидис ажылдап, ында штаттан дашкаар үжен ажыг активчи киржип турар. Оларның киржилгезин-биле комитет партия, совет органнарының шиитпирлерин болгаш совет хоойлуар күүселдезинниң талазы-биле 25 хынаалданы чоруткан, оларның хой кезиин комитеттиң хуралдарынга чугаалажыкан. Чер-черде белүктериниң киирген сеналдарын езугаар ийи айтырыгны комитеттиң хуралдарынга сайгарген.

Соцнаалистиг өөрүшүүн кедагалалын четпес хандырганы база ажыл-агыйжы эвес чоруу дээш албан-дужаалдыг алды кижиге комитет хемчеглерни онаагаан. Оон иштинде: «Тоора-Хем» совхозтуң директору С. Б. Дугурга, ук совхозтуң кол зоотехниги К. С. Оюнга, «Май 1» совхозтуң кол зоотехниги В. К. Маныкайга ниитиниң мал үнүдүн четпес тургузуп, малдың чидиргеринге болдурганы дээш түс-түзүнде бир-бир ийнең шалыкын тырттырар хемчеглерни онаагаан. Комитеттиң хуралдарынга дараазында хынаалдарның түңнелдерин сайгарып чугаалажыкан: районнуң совхозтарында мал кыштаглажыкынының эртип турар байдалы, бойдус камгалалының талазы-биле партия, чазактың докладарын районда бойдус камгалаар органнарның күүседип турары, кедээ черлерде чурттакчы чоннуң кооперация организацияларының талазындан садыг талазы-биле хандырып турары, будурулгелерде, албан черлеринде оттулар чүүл, энергетика, еске-даа материалдыг курлавырларның камнаалгалыг ажыглалы, коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылга черлерниңң чонга ачы-дуза чедирер планнарының күүселдези, совхозтарда малдың учет-отчедунуң байдалы, чоннуң чагаа-хомудалдарын сайгарып көөр талазы-биле чамдык организациялардың ажылы, чоскы хөөү ажылдарының байдалы, тудуг организацияларында тудуг-монтаж ажылдарының план күүселдези болгаш тудуг материалдарының кадагалал, ажыглалы, еске-даа.

Районда мал чемин белеткээр бригадаларда чайгы-күскү кампания үезинде улусчу контрольдуң 17 тур постузун тургускаан. Олар амгы үеде депутат белүктери-биле кады чер-черлерде мал чемин шын хүлээп алырының үчедун болгаш оон шынарының талазы-биле массалыг хынаалдаларны чорудуп турар. Оларның түңнелдерин совхозтарның техчевүүлелдеринге, хой-ниити организацияларынга сайгарып, чугаалажып, илереттинген четпестерни чайладыр хемчеглерни алгылаан. Четпестер талазы-биле улусчу контрольдуң стендилериң, шугумчүүлелдиг хүүдустарны үндүрүп турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларын, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының «Арагалавышкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер» дугайында Чөрлыктарны удуртулга кылгаш, Тожу районнуң улусчу контроль комитеди хемчеглерни ажылдап кылгаш, комитеттиң бо чылдың июньде болган куралынга бадылаан. Ол айтырыг талазы-биле улусчу контроль белүктериниң даргалары болгаш штаттан дашкаар инспекторлер-биле семинар-хуралды эрттирген.

Ындыг хуралдар улусчу контроль белүктеринге болгаш постуларынга база болуп эрткилээн. Партиниң, чазактың айтышкыннарын амыдырапге боттандырар дээш улусчу контроль белүктериниң кежигүннери совет-партия активиниң идепкейлиг киржилгези-биле элээн кеш хынаалдарны эрттирген. Аңаа улусчу контроль-болгаш совет-партия активиниң 80 кежигүннери киришкен.

Арагалавышкынга удур чаршыкты сагывейн, хой-ниити черлеринге эзирик турганы дээш хемчег алысканнарның арааында «Май 1» совхозтуң тускай эртемнигнери: прораб С. Сеглеңмей, кол инженер К. Бучүкей, кол бухгалтер Т. Коя, кол агроном Д. Дамдын олар бар.

«Тоора-Хем» совхозтуң тускай эртемнигнери: прораб М. Достей-оол, кол инженер Д. Дамба, механик Б. Монгуш, инженер А. Сат база-ла хой-ниити черлеринге эзирик турганы дээш 30-30 рубльге штрафтаткан.

Райдлерниң түңнелдерин «Массенын контролюнге», «Оюп эртпекер», «Олар биске шаптыктап турар» деп стендилерге болгаш чер-черлерде белүктериниң күүдустарынга үндүрүп турар.

Улусчу контролерлер, проектировщиктер арагалавышкынга удур Чөрлыктың амыдырапге боттандырар талазы-биле рейд-хынаалдаларны үргүлүүлеп келгеи.

А. КОЛЕВ,
Тожу районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

СЕПТЕЛГЕ СООНДА

Бай-Тайга райкүүскомунун чурттелге-комунал ажылагый эргелелиниң Тээли суурда чунар-бажыңы ай хире сентелге соонда катап ажыдай берген деп чуруттакчылар дыңнаан, олче шуужүп эгелээннер.

— Бегүн ор улус чунар. Херээженнер даарта келир сиилер — дээш, кассир келген хераажеп кижилерни дедир чорудар болган.

— Өске талазын чүге изиттивес түрел, сентелге соонда чүгле чаңгыс талазынга чунар кылып каарга болур бе? — дээн чеме-халалыг айтырыгларны кижи бүрүзү салып, кандыг-даа бүрүү чок кассирни ажылындан чардыктырар болган.

Элчет маңаан ор улус чунар-бажыңны, одаар черии долгандыр кыдаштажып, сентелгени кайчаар чорутканын хынап, көрүп-даа турганнар.

— Одаар суутуну ужуктырган болгаш алаан черии дозулаанындан аңгыда, еске сентелге кылбаан—деп, даштыга сериттеннип турган одакчы улустуң чугаа-соодун тиилээн дег, доңчулай согаан. Өске талазын чүге ажыттайн, шаптыктайн турарының чылдагааны дозу четпейн баргынында деп, боду ында ажылдап турар, байдадды алаан биилер болган одакчы улаштыр тайылбырлаан.

— Чунар-бажыңның даштыкы дезвиринде дыдык черлер эмгежок, чамдык соңгаларда бузун көзенектер шилдеттинмээн хевээр-дир — деп, база бир кижи сөглеп үнген.

Сентелге ажылдарынга баш удур белеткеннип, эргежок чүгүлээ материалдарны тыштынып алган болза, черле мындыг болбас ийик. Чунар-бажыңның хей үштүр черниң изин аттыг, чунар ергелдик эжин хагдынмас болгаш, ыңдыг.

Сентелге кылыр деп чылдагаан-биле бир ай хире хаапкынныг турган чунар-бажыңга ажыттынарга, чунун келген улустуң бо бүгүнү эскерии, кайгап турганы ол. Бай-Тайга райкүүскомунун чурттелге-комунал ажыл-агый эргелели (начальныгы Н. Сат) бо чүгүлээлдан түңнел үндүрүп, сентелге ажылдарын шынарлыг чорудар болза эки.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

ҮШЧЫЛ БОЛГАН ҮНГҮР...

Эрзиниң «Мерең» совхозунга хойжулаа-ла дөрт чылдың мурнунче кирдим.

Кыштаамга электри чырыы киирер дээш үнүр кескендэн бээр ам үш чыл боол турар. А чагыны дужурге-ле ийи чыл четкен. Чырык ам-даа чок. Кыштаавыста серей, водан камаазы база чок.

Совхоз директорунга, харылсаалгалыг ажылдакчыларга, бот-боттерииң араазынче чугаалап:

— Ыяшты бодуң кезип ал дигнээрээр.

Совхозтуң 500 аяыт воюн, чаш ажы-төлүмүү кара, шенчилээш сыра кезилтер мен. Ону кайы хамаан чок черден кезип база болбас-ла болгай.

Бо үш-дөрт чылда маңаа чедашкынывыс айтырыг кажан шиитпирлеттинер ирги!

Д. БИЧЕ-ООЛ.

КОНТРОЛЬДУ МАССАЛЫГ, ХӨЙГЕ БИЛДИНГИР БОЛДУРАРЫ-БИЛЕ

Партиниң директиваларының, совет хоойлуларның база чазактың шиитпирлериниң күүселдезинге контрольдуң дээштиин бедидер дээш Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди болгаш оон черчерде белүктери элээн боттуг хемчеглерни ап келген. Ол хемчеглер улус ажыл-агыйының болгаш социал-культура тургузуушкынүүн ямзы-бүрү участоктарында четпестерни чайладырыгга, күрүне планнарын күш-ажылчы коллективтериниң күүседиринге, сагылга-чурумну, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаарынга иделиг болган.

Контрольду комитет организастаарда эң-не чугула айтырыгларны шиилп алгаш, хынаалдаларны кылып турар. Чижээ, кылдынган 35 хынаалданың барык чартык кезии кедээ ажыл-агыйның эң чугула кампанияларынга — часкы тарылганы чорударынга, малдың кыштагаавышкынынга хамаарышкан. Одаар түүлду, энергияны чеп ажыглаарынче, сагылга-чурумну быжыглаарынче, мега медээ бээр чорукту болдурбазынче чогуур кичээнгейни угландырып келген. 1983 чылдан бээр албан-дужаалдыг 38 кижини ажыл-агыйжы эвес тетчеглекчи болганы база социалистиг өөрүшүүнүң кадагалалын хандырбаны дээш, 13 удуртукчуну болгаш кол специалистерни мега медээлер берип, күрүнени мегелээни дээш харылсаалгага киирген. Оларның аразында — «Чыраа-Бажы» совхозтуң кол зоотехниги О. Кызыл-оол, мал эмчизи А. Монгуш оларга бода малдың чаш төлүн мөңгө доруктурар хереккө харылсаалга чок болганы дээш шыңгыы дөңгүлээларны берген.

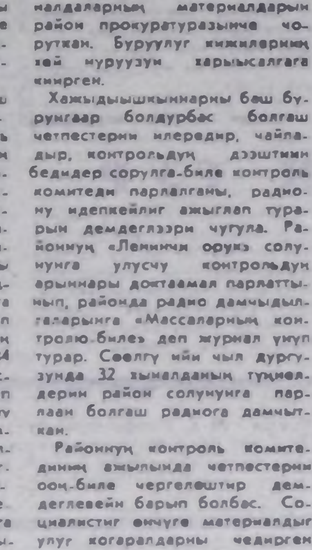
1984 чылда районга кара болгаш өңнүг металлдар прокадының 5 тонна, цементиниң — 30 тонна, электроэнергияның — 116 муң киловатт-шак, дизель одаар түүлүнүң — 45,7 тонна, длиг материалдарының — 208 кубметр камнаалгазы чедип алдынган. Бо хереккө районнуң контроль комитединиң болгаш улусчу контролёрларның киирген улуг бар.

Сагылга-чурумнуң болгаш хоойлу-дурумнуң үрээшкиннеринге удур демиселге контроль комитеди улус депутаттарының Советтериниң докладаал комиссиялары-биле хоойлу-дурум камгалаар органнар болгаш хой-ниити организацияларының идепкейжиткен. Кады кылдынган хынаалдаларның түңнелдерин СЭКП райкомунга болгаш райкүүскомга илеткеп турар. Контроль комитединиң кедургени ийи айтырыгны 1984 чылда район Советиниң күүскомунга тускай чугаалажып көргөн. Социалистиг өөрүшүүнүң самчыгдаанының болгаш чамдык кижилер боттарының албан-дужаалдарын соора ажыглаанының фактыларын районнуң контроль комитеди илередип келген. Бо айтырыгларга хамаарыштыр чоруткан 5 хынаалдаларның материалдарын район прокуратуразынче чоруткан. Буруулуг кижилерниң хой муруузун харылсаалгага киирген.

Хажыдыышкынналарны баш бурумгаар болдурбас болгаш четпестерни илередир, чайладыр, контрольдуң дээштиин бедидер сорулга-биле контроль комитеди парлалганы, радиону идепкейлиг ажыглап турарын демдеглээри чугула. Районнуң «Ленинчи орукэ солунунга улусчу контрольдуң арынналары докладаал парлаттынып, районда радио дамчыдылгаларынга «Массаларның контролю-биле» деп журнал үнүп турар. Сөөлгү ийи чыл дургузунда 32 хынаалданың түңнелдерин район солунунга парлаан болгаш радиога дамчыткан.

Районнуң контроль комитединиң ажылында четпестерни оон-биле чергелештир демдеглевейн барып болбас. Социалистиг өөрүшүүнүң сагыш салып турар.

В. ООЙДУП.

ЧУРУКТА: Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң мурнакчы механизатору Донгак Машпак-оол беш чылдың шалыпчыларының одуруунда. Ол чер аңдарылгазының шынарын хынаарынга, техниканың септелгезинде болгаш ажаалда-кадагалалында бар четпестерни тодарадырынга үлүүн киирип келген. Улусчу контроль белүүнүң ажылынга доктаамал дузалажырынче, ажылга шаптыктыг түүлдерни чайладырынче сагыш салып турар.

В. Ооржактың фотозу.

ООО

Баян-Кол суурда «Чодураа» агитквартираның төөгү 15 дугаар-лыг башыңы долгандыр кызыл-чайт аперган турар улуг-биче георгиннериң кижи магадазас арга чок. Ында чүгле кызыл георгиннер эвес, еске-даа янзы-бүрү чечектер болгаш ногаа, чимис аймаа үнүп турар. Ол башкыңдың эдлери — Акыймаа Сымчаан-ооловна биле Орлан-оол Бадыкович Байкаралар. Бо өг-бүле арыг-шевер болгаш эң ногаанчыктыңган башкың дээш агитквартиралар аразында чарышка тинлечии болуп, чыдың-на мактадып турар.

ЧУРУКТА: А. С. Байкара чечектериниң аразында.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Бистиң Баян-Кол суурнуң херээженнер чөвүлелиг чаңгыс чер чурттугларының амыдырал-чуртталгазы эки, төрээн сууру аян-шинчилиг, ооң кижилери кулътурлуг болзун дээш янзы-бүрү ажылдарны чорудуп келген. Херээженнерниң улуг-хүүжүн киришкиргелеп турар ажыл чок.

Херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери тускай план ёзугаар ажылдап турар болгаш ак санында хүрээлеп, чугула апарган айтыышгларны сайгарып турар. Херээженнер чөвүлелиниң бүлүүг дериттинген. Ук бүлүңдан бистиң чорудуп турар ажылдарывыс болгаш планнарывыс-биле, мурнакчы херээженнер-биле таныжып болур. Суурнуң Маадыр-нелериниң чуруктары бүлүүнү каастап, аян кижиге турар. Оон аңгыда ында агитквартира бүрүзүнүң кылган ажылдарын демдеглеп турар кыдыраштар, бакшрылардарга утказуттур үндүрүлгээн хана солуннер, альбомнар базы бар. Бүлүүнүң дерилгезии доктаамал чаартып турар.

Чөвүлелдиң кол хөнүзүнгээге ап турар айтыышгларының бирээзи — кижизидилге. СЭКП ТК-ның сөөлгү доктаалдарын удуртулга болдурул, ооң шиитпирлерин амыдыралга баттандырары-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар бис. Арагалашкынны болгаш алкоголизмни үзүткөөр дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы унген соонда, чурттап турар черинең ажыл-биле аныяктар ортузунга беседа, хуралдарны эрттирген. Чүрүм үрээн, ажыл шагы үскен, арагалаан кижилерни агитквартира хуралынга сайгарып, хемчээн алыр дep шиитпирни хүлээп алган болгаш ол ёзугаар ажылдап турар бис. Арага чок комсомолчу кудаларны эрттиерин практикалап эгелээн. Совет аныяктар күнүге тураскаатыган найырал чөвүлелиниң эрттирдирвис. Аңаа бистиң суурнуң ажылчын аныяктары, Кызылдың педагогика институдунда болгаш Молдава ССР-дең келген студент түдүг отрядтарының дакылаачылары киришкен. Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының амыдыышкынының тураскаатқан дыштанылга кежээн база херээженнер чөвүлелиниң удуртулгазы-биле эрткен. Ажылчын аныяктарның хостуг шагын шын организастеп, ол үеде ажыктыг чүүлдерни билип алырынче кичээнгейни салып турар бис. «Кижиде бүгү-ле чүве чараш болур үжүрүүгө дең кежээн база эрттирдивис. Анда чараш аймаа-чаң, чүгле культуразының, дугаңында солун чүгле болган. Аныяктар-биле ажылдан аңгыда, бир кол черни үрүлаар кижизидилгээн эдлел турар. Келир үеде бистиң салгакчыларывыс ажылгыр, кежээ, ак сеткилдиг кыжилер болурун чедип алыр дизе, оларны бичиизиндеи эгелеп ада кижизидип, ада-нелер, удуг кижилер боттарының үлегерин көргүзер үжүрүүг. Бо талазы-биле үргуларның чүрттап турар черинең ажыл-биле ажылдаы чорудуп келген бис. Агитквартиралар школа-биле доктаамал хөрүлээлээт. Школага дежурныйлаашкынны база чорудуп турар. Дежурныйлаан өг-бүле тускай кыдыраашка демдеглеп-лелдерни кылып турар: үе агитквартираның шупту школачыларының ол үүн кичээлээн бо-кым бөгөй азы эки демдектер алганыл, сагыпта-чүрүм канидыг болганыл? Бөгөй өөредилгелиг, чүрүм үрээр өөренинчилерни ада-нелери-биле кады агитквартира хуралдарынга чүглаалажып турар. Ол эки түңнелдерни берип турар. Чижээлээрге, бо чылын беседалажып турган үргуларывыстың шупту-зу дараазында классче шилчээн. Берге кижизидиглелиг үргулар-биле ажылды депутаттар база мөгүдүп турар. Эмчи Р. К. Кенден үстүкү класстарның өөренекчилериңе арага, талантыльның хөрээшкыл дугайында лекцияларны доктаамал номчуп келген. Херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери агитквартиралер ажыл-биле дыштанылга кежээлериңе дежурныйлаашкынны организастап турар. Оон аңгыда өөренекчилерниң дыштанылгазының үезинде агитквартира аяңы-биле мергүлдее, оюннарны, экскурсиялерны организастап турдувус. Бо чылдагы школа доозукчуларының бәйырлыг кежээзинге база херээженнер чөвүлели кирипкен. Ада-нелер, башкылар, өөренекчилер үе кежээни чаа ёзу-биле, еске чыдардан ылгалдыг, үттүнүдүбис, солун кылдыр эрттирген.

Агитквартираларның чурттакчылары совхозтуң сезонныг ажылдарынга баттыг дузалы көргүзүп келген. Тээ, ээй кыргылдазы, оттуглар чыш, мал чеммеринең белеткели болгаш еске-даа ажылдарны кылып турар. Уруглар базе улуг үзүс-биле денге ажылдап, боттарының үлүүн киирип турар. Агитквартираар ажылдап алган акшазын чүльтүрлүг дыштанылгага ажыглап турар. Шушенскөөме, Ак.-Довурак хоорайже болгаш Хөвү-Аксы суурже экскурсиялерны организастаанвыс. Оон аңгыда социалистиг чарышка тинлечии болган агитквартираларны базе совхоз шаңнап, мактап турар. «Аялга», «Енисей», «Баян-Кол», «Хунчүгеш» агитквартиралар удаа-дараа тинлечиниң боот келген.

Чонның культурлуг дыштанылгазын чөп организастап, оларның коммунистиг кижизидилгезин күштелдиргиниң Баян-Кол суурнуң херээженнер чөвүлели үлүүн киирип-тирип, моон соңгаар-даа идепкейлиг ажылдаар соруулгалыг.

О. СЕРЕҢГИ,
херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Кызыл район.

Культура болгаш амыдырал

АРТИСТЕРНИ ЫНДА БЕЛЕТКЕП ТУРАР

Москвадың төптыг-ла төвүнде, ССРЭ-ниң алдарлыг Биче театры-биле кожа, М. С. Щепкин аттыг театр училищезин түрүп турар. Ол — чүрттүүн үран чүүлүүнүң эң ооочүн дээди өөредилге черлериниң бирээзин (ооочта чаа ол бодунуң 175 чыл болганын демдеглээн болгай). Бо училищеңи орус болгаш совет сценаның алдар-суралгыг дамга тей инжилерин дооозуп үнген.

ПМА-ның корреспондентизиниң айытыышкыларынга ол училищеңиң ректору, РСФСР-ниң үран чүүлүүнүң алдарлыг эжиадакчызы, профессор Всеволод Порфирьевич Остальский харыылаан.

— Бистиң бо дээди өөредилге черинең тургустүүмгенның төөгүзү 1809 чылдан эгелээн, ынчан училищеге тургустунган болгаш анаа танцылар-га, хөгжүмге болгаш шин үран чүүлүүнге өөредип турган. Училищеңиң амыдыралы биче театр-биле тудуш харызаавыл— училищеге оон бир кезии, оон труппазы база оон немелдени ап турган, Артистерниң үран талантызының мергежилдэри биче театрның ат-сураглыг мастерлери өөредип турган. Училищевистиң адын эдилеп турары — улуг орус актёр Михаил Щепкин үжен ажыг чыл дургузунда — амыдыралының соолгу хүннеринге чедир — орус театр школазының алдарлыг дээш ажылдап чораан. Биче театрның амга чедир алдеркын турары орус театрның чаңчылдары, сцена культуразы эгезин М. С. Щепкиндем алган. Оон соонда ол чаңчылдарны оон өөренинчилери, ат-сураглыг актёрлар Живокини, Шумский, Самарин, Федотова олар улаштылаан, бөгүн безин Биче театрның эң ээрде дээш башкылары шында башкылаг турар.

— Силерниң училищеңиң структуразы кандыг болгур чүвел, студентилерниңер мында театр талазы-биле кандыг-кандыг мергежилдерни чедип ап турарыл?

— Янзы-бүрү факультеттерниг дээди өөредилге черлеринден бистиң ылгалыр чүүлүүс болза, бисте чүгле чаңгыс факультеттиг сцин театрларының актёрларын белеткеп турар чүве. Бо факультеттиг чүгле жанрының талазы-биле салбыр бар. Уран номчугга кылыр артистерни база мында белеткеп турар.

Курс бүрүзүнде ортумаа-биле 18—20 кижи өөренип турар. Моок мурнунда чылдарда олардың саны хөй турган, а бис хүлээп алыышкынны кызырган бис. Улуг эвес белүктерге чаргаш, өөредирге, эки түңнелдерни бээр, кижи бүрүзүнүң ыяш-биле бай-дылдарының улам эки талазынче утпадыр хевжүүргүге эки сагдарны чедирер. Кичээлдерни чамдык үеде чүгле чаңгыс студент-биле базып башкы эртирилип турар.

Училище национал совет театрларга база кадрларны белеткеп турар. Чижээлээрге, сөөлгү кеш чылдарда бистиң училище: тажик, туркмен, татар, кыргыс, кабардин-балкар, неиец болгаш оон-даа еске национал 17 студиялларны доостурган. Бо чылын якут студиязы доостургаш, Якутиага бис дөрт удаа кадрлар белеткеп берген бис. Аимыы-биле чүглаавырга, Якутияның профессионал театры бистиң училищевистиң доозукчуларындан тургустынган. Бистеи ам татар сценазы өөренип турар, а чаа өөредилге чылында кыргыс болгаш мордва студиялары алыр бис.

Национал студиялларга чыыладаны кылырыеыста, ол черлеринге — республикаларга, автономнуг областтарга комиссия чедип барып, хүлээп алыышкынны чорудуп турар. Ол комиссиянның составыиго бистиң училищеңиң башкылары болгаш ССРЭ-ниң Культура министерстводунуң телээлери кирип турар.

Национал студиялларда кол-кол эртемнерни студентилерниң төрээн дылында башкылап турар. Ол мергежилдиң башкызы-биле кожа национал дылдың башкызы база ында олурукчул турары таварылга эвес-ле болгай. Инжти билигиниң эртемнерни (бистиң училищеде студент бүрүзү ийи эртемни чедип ап турар: инжти гуманитарлыг болгаш актёрнуң тускай эртеми). Оң эртемнерни орус дыл кырында эртирип турар.

— Училищеге хүлээп алырыл конкурзуу улуг бе!

— Улуг. Бир студентиниң өөренир черинде 130—150 кижи турчуун турар болгай. Бештайгы конкурсту-ла (а бистее ону үш эзлиеге чорудуп турар) анаа өөренир күзээнмерниң дөрттүң үш хүүзү эртип шыдаваан баар чүве болду. Ийиги, үшкү эзлиеглерде — музыка талазы-биле оларның кижилер инжти билиг эртемнерииге экзаменнерни дужаар.

— Чаңдыкы улустуң бодал турарын өзүгаар алыргa, актёрларның өзугы-төлү он училищеге кирерде дыка чинге-деле-рииг бөгүзүлээр-даа дээнгө...

— Бистее чинге-леле-ле тээлиг болгай. Бистиң сүрегелээр актёрларывыстың үргуларындан дыка улуг талантыларны маңаа турар болганывыста, олардан негелде базе улуг болуру чүгаажок. Ынчангаш оларның бистиң училищеге экзамен дужаал кирери чамдыкта дыка берге болдур аижы.

— Училищеге өөренирииң хүүгүзазы каңы түрел, ында кандыг-кандыг эртемнерни өөренип турарыл?

Өөренириниң хүүгүзазы — дөрт чыл (национал студиязынарыны — беш чыл), а щепкинчи-студентилер бодуунуң мергежилиниге хамаарыжыр бүгү эртемнерни ында өөренир. Тускай эртемнер — актёрнуң мергежили, сцена домаа, шимчээшкин, ыры, фехтование болгаш оон-даа өскелер ында хамаарыжыр. Уран чүүл талазы-биле эртемге кижизиглей улуг — шаг-төөгүүнүң, театрындан амгы үениң театрынга чедир, орус болгаш дашткы театр, делегей литературазы, уран чүрүлгенын төөгүзү, музыка болгаш оон-даа еске. Дашткы-ны дыка ког кижизиглиг базаа үгааныдырып турар. Өөредилгениң төөгү чаңдазымда студентилер француз дыл кырыыга шин ойнаарлар. Нинтинов эртемнерии база өөренир. Театр үран чүүлүүнүң дээди өөредилге черииың студентизиигe спортчу белеткел база херек: актёр — кадык, шыпрак, шыдамык болур болгай.

— Щепкин училищезиниң өөренириниң кол-кол ылгалдары кандыгыл!

— Бистиң театр талазы-биле дээди өөредилге черлериидең ындыг-ла улуг ылгал чок. Бистиң еске-даа башкы зштерибис ышкаш, студентилерге „эки биилиг төөрии, кижилериниң характериги, оларның сеткилиг-лыгының көргүзеериге бүгү-ле эки чүүлдерни оларга ежиктиидеп өөредир, дээш бүгү-ле чүүлдерни ылыыр турар бис. Кол кижизиглейии — сөс-биче ажыыне үгаан турар бис. Бистиң доозукчуларывыс биче театрының алдарлыг чаңчылдарының төлептиг солгакчылары, үлемнүүлекчилары болур дээш-зинге бүзүрээр бис.

Марна ДЕМЕНТЬЕВА
интервью алган.
(ПМА).

ЫНАК МЕРГЕЖИЛИ

Шагаан-Арыгга чонның амыдырал хандырылга бүдүүлүг эргелелиниң комбинадының парикмахерскаязында чеде бердивис. Эзлиег маңаан улуг, биче кижилер-даа эвээш эвес. Ынаар өрээлдең хачылар даажы чиигп-биле дыңналып, бай таарар машинелер-даа хире-тире дагжаглаар. Думчукка дүүн болгаш одекологнарның чаагай чыды келгилээр. Бажының дүгүн тээртып алганнар көрүнүүкке бодун көргүлээш, бажын сүйбеп, дыраңгылаваш, сеткил ханган өөрүшкүлүг үнүп чоруттарлар.

— Сүрүң Монгушованың баш таарары магалыг-ла, кижиниң арын-төөрөңнө тевыштырып, аян кижиер —деп, мого шыырак аныяк эр чүгээлей-дыр.

— Ындыг хорын, эки мастерлерге баш таартырга кижи аян кирип, аныякшыл бээри шын—деп, улгады берген ыяш кижи ында улаштыг.

Иштинде эки дээн мастер Сүрүң Монгушовага бажым дүгүн чазаг таартып алырын четтиктөөн маңаа олурдум.

Парикмахер хөрээнин талазы-биле тергиин мастер Сүрүң Монгушовна Хүргүлек ол ажылынга 18 чыл ажылдап келген. Кандыг-даа кижи амыдыралга бодунуң турүжүн шилип алырда элээн-каш мергежилгелерни шенегилээр таварылга база турар.

Сүрүң Монгушовна Шагаан-Арыг ортумак школазының 8-ки клазын доосканы, ышкаш-чем кылыр повар хөрээн шилип алган. Ол ажылды өөренип, алнанды Ленин аттыг колхозка (амгы үеде «Ак-Тургуг совхоз) хөй-кинтинин „чемнеиилге черинең системазынга ажылдап эгелээш чонунга мактадып, аныяк-даа болза куш-ажылы-биле түңдүткелдиг кижи апарган. Кылган ажылынга бердинген, ак сеткилдиг кыс—деп, чон Сүрүңүнү дугайында чугаалажы бергеп.

Сүрүң Монгушовна 1967 чылда Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга бүдүүлүг эргелелиниң комбинадынга ажылдап киргеш, бөш таарар мергежилди шилип ап, ол херектиң нарын өөренип, амыр эвес бергелеринең эртken. Амыр-дыш чок ажылының түңнелинде ол эки мастерлерниң үлегер-чижээ-биле олардан доктаамал өөренип келгеш, мергежилдиг мастер болу бергеп. Бодунуң ажылдап турар коллективинге, эш-өөрүнге эптиг-эзлүдээ-биле, ажылынга кызымаа-биле, мергежилиниң бедил олуурары-биле, маңаадыл, үүндүлчедиг-лерииң бирээзи апарган.

Сүрүң Монгушовна Хүргүлек тоскуу, онгу бөш чылдарда бодунга алган социалистиг хүүзээглелериң доктаамал ажыр чүүлдер-биле ону чаар. Хөмден кылган ак идикте былчакты чымчак резина-биле аштап болур. Өңнүг идикте чыпшыынган хирии согуна-биле аштаарын база сүмелеп турар. Чыырык өңнүг (ыланыгыз ак идикти) сүтке өттүрүп аган ак пес-биле аштап ап болур.

* * *

Кургаваан хол майгынын чада тутkаш салып калыңдар. Бир эвес ол турда ону дүрүп каар болзувусса, ол үе эдилеттинмес. Ыланыгга капрон пес өймаандан кылган майгынныңга ол дүрүмну сагыыры чүгүлге. Хол майгынныңын кургаг, өй-тап температуратуалыг черге шыгжаар, олар 35 градустан ору изиггге, 10 градустан куду соокка чыңаа эвес».

Чаа садыл алганыңар дүре түдээ хол майгынын дакыглап биибес иижи оны чазып, дүрерин аңыр эвес. Далашпайын, ону ажыглаарының инструкциязы-биле эки таныыжын. Бажыңнарга элээн каш катаан чазып, дүрүп өөренген соонда, ону ажыглаарыы баштай бодаанаңар дег нарын эвес болур.

Хырлеин берген хол майгынын хеп чүүр порошоктуг чыпыг сүтга чүп болур, оон арыг сүтга булгаашл, кургадып алыр. Быйчаа черлерин хеп чүүр порошок болгаш үүгүс хоолаан сүт-биле аштаар. Хол маңгынарның болгаш плащтарны бензин, керосин, ацетон дээн ышкаш чүүлдер-биле аштап болбас.

* * *

Болончэ болгаш поливинилхлорнд плёнка материалдардан даараан плащтарны үр эдилээр дизе, ону нафталин чоогунга эвес, серкин черге шыгжаар. Нафталин кандыг-даа плащтарга хоралыг. Плащтың дырышкак черлерин чидиррерде олче элээн суган сааруплаш, а оон соонда кере азыптар. Плащты түн караанга, печка, батарея чанынга эвес, а серкин черге кургадыр.

Доөурап. доотуннарды берген плащты щётка-биле ашташаан ажыы чок. Ону эки сиилгип-сиилгип, ол пес-биле аштап каалтыыр.

СҮМЕЛЕР

Бизлээктиг, чиичиин, сырганы болгаш илчирбежигештиг өйлеп аштап арыглаар болгай. Ол хавсталга чүүлдериис алдыңдан кылдыгаан болза, канчаар аштаарыл! Бөгүн маңаа оон дугайын чугаалажып көрээлиңер.

Оларны сабаңныг сугга чымчак дииш щётказы-биле коңчуг ооваарымчалыг чүүрүн сүмелеп турар. Илчирбежигештиг шилге хирии арыглыже чедир, чайын турганы чүгээш, арнында-биле кургады чода аярак тудуптуур. Хир, доваурак колдуунда-ла бизлээктиң азы сырганың дамгыын адаанга чыглыр. Оны от мазыныын бажыңга ораай тудуп каан хевеинин одеколонга ийилле азы глицеринге өттүргеш, оон-биле дашты аштаарын сүмелеп турар. Оон соонда, бизлээктиң дүктүг пес-биле кылайтып чодуп алыр сиилер. Бизлээктиң дажын бызыглап каан кезээзинин аразын шиш баштыг чүүл-биле черле аштаваңар, үреп ап болур силер. Даш кылаңнаажын чидирбезин, хирмипезин дең добаар болзуңарза, хоп чүүрде, бизлээзиериң үштүп алырын үтпаңар.

Маңгүн бизлээктиң, сырганы база-ла сабаңныг сугга чүгээш, шекпен-биле кылайтып чодуп алыр.

* * *

Доктаамал аштап-арыглап ап турар болза, идиктиң эдилелиниң хүүгүзазы узун болур. Ол соругла-биже чүнү кылза эжик! Кедип турар идиниерин чүгле үнүп чоруттарда эвес, чудумчудан келген дораан хүнүң аштап-арыглаарын үтпаңар. Довурак-доозунун, хирии аштап каан идиктн кремнээш, эртенге чедир ымчаар салып каар болзуңарза, хөмү чымчак апаар болгаш тиилеңнээ чымчалбас.

Кремнин идиктиң өңү-биле шилип алыры билдингир. Өң чок кремнин чүгле чыырык өңнүг идиктерге ажыглаар. Кремнең идиктерге ашаар болза, олче хөй эвес скипидар дамдыяадып ап болур.

Идик аштаар щёткаңы каавайтыр эзиидирип-биле чүүр. Идик аштап турар постуң каавайтыр спиртни холуп каан сабаңныг сугга өй-өйлеп чүүр.

Скипидарга өттүрүп каан чымчак пес-биле аштаашкы, кремнең алыр болза, эрги идиктер ооң мурнунда турганындан, элээн керүштүг апаар.

Хөмү ак өңнүг идик каңдыг-даа хелке тааржыр, ымчалзажок ону аштап-арыглаарын элээн нарын. Хелеңчүүр порошоктуң эзиидирип-биле (чылыг) өттүрүп каан чымчак щёткаңы азы чымчак зът-дурбүүр-биле чүй аарак ону аштаарын сүмелеп турар. Чылыг сугга-биле чупкаш, туфельдың чодуп каалтар. Кургай бээрге, ең чок кремнең чүгле чыырык өңнүг идиктерге ажыглаар. Кремнең чүүлдер-биле ону чаар. Хөмден кылган ак идиктe былчакты чымчак резина-биле аштап болур. Өңнүг идиктe чыпшыынган хирии согуна-биле аштаарын база сүмелеп турар. Чыырык өңнүг (ыланыгыз ак идиктн) сүтке өттүрүп аган ак пес-биле аштап ап болур.

* * *

Кургаваан хол майгынын чада тутkаш салып калыңдар. Бир эвес ол турда ону дүрүп каар болзувусса, ол үе эдилеттинмес. Ыланыгга капрон пес өймаандан кылган майгынныңга ол дүрүмну сагыыры чүгүлге. Хол майгынныңын кургаг, өйтап температуратуалыг черге шыгжаар, олар 35 градустан ору изиггге, 10 градустан куду соокка чыңаа эвес».

Чаа садыл алганыңар дүре түдээ хол майгынын дакыглап биибес иижи оны чазып, дүрерин аңыр эвес. Далашпайын, ону ажыглаарының инструкциязы-биле эки таныыжын. Бажыңнарга элээн каш катаан чазып, дүрүп өөренген соонда, ону ажыглаарыы баштай бодаанаңар дег нарын эвес болур.

Хырлеин берген хол майгынын хеп чүүр порошоктуг чыпыг сүтга чүп болур, оон арыг сүтга булгаашл, кургадып алыр. Быйчаа черлерин хеп чүүр порошок болгаш үүгүс хоолаан сүт-биле аштаар. Хол маңгынарның болгаш плащтарны бензин, керосин, ацетон дээн ышкаш чүүлдер-биле аштап болбас.

* * *

Болончэ болгаш поливинилхлорнд плёнка материалдардан даараан плащтарны үр эдилээр дизе, ону нафталин чоогунга эвес, серкин черге шыгжаар. Нафталин кандыг-даа плащтарга хоралыг. Плащтың дырышкак черлерин чидиррерде олче элээн суган сааруплаш, а оон соонда кере азыптар. Плащты түн караанга, печка, батарея чанынга эвес, а серкин черге кургадыр.

Доөурап. доотуннарды берген плащты щётка-биле ашташаан ажыы чок. Ону эки сиилгип-сиилгип, ол пес-биле аштап каалтыыр.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

1985—1986 өөредилге чылында дыңнакчыларны үлүзээн алырын Кызылдың пединститудунуң белеткел салбыры чарлап турар.

Белеткел салбыры пединститудуң дараазында факультеттерине кирер дыңнакчыларны белеткээр: национал школага ажылдаврларның орус дыл болгаш литература талазы-биле тускай эртемнин дыл факультедиг; орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература; математика болгаш физика талазы-биле тускай эртемнин „физика-математика факультедиг; эге өөредилгениң педагогика-зы болгаш методиказы деп тускай эртемнин талазы-биле „эге өөредилгениң факультедиг.

Совхозтарның, үлептүр бүдүрүлгелерниң, түдүг организацияларның, транспорт, хөрылээ, хөреглел кооперацияның бүдүрүлгелериниң ажылчынарын белеткел салбырынга хүлээп алыр. Киреринң өөренирин күүзээнмериңң амыдастамбы бир чылдан эзээш эвес болур болгаш стажы сөөлгү турган черинге үзүктелишкинге чок болур үжүрүүг.

Киреринң күүзээнер дараазында документилерни чоругдар: билиниинң дугайында документ, № 286 майык ёзугаар эмчи справказы шынзылгазы, куш-ажыл дегеринниң хоолгазы, характеристика болгаш ажылдап турар черинден өөренирии-биле чоруткан бижиктер, 3×4 см. хемчээлдиг 8 фоточуруктар.

ССРЭ-ниң Чепсектир Күштериниң хүрээлениинден хамаарыжыр болгаш 2 чылдан эзээш эвес ажыл стажтың улуг пионер вожатыйларын белеткел салбырынга база хүлээп алыр.

Характеристиканы болгаш өөренирии-биле чоруткан бижикти, азы шериг кезээзиниң рекомендациязын, улуг пионер вожатыйлары— школадан өөредип чоруткан бижикти комсомол организациязының секретарының ат салган характеристиказы, улус өөредилгезиниң район кылдазының чоруткан бижиин эжиэр.

Өөренириниң хүүгүзазы 7 ай. Киноэлдер бо чылдың декабрь 1-де эгелээр.

Айда 40 рубль стипендиязы-биле дыңнакчыларны хандырар. Чурттаар черги чок дыңнакчыларга киитп чурттарлыга бажыңдыңдан орунныр бээр.

Документилерни 1985 чылдың октябрь 1-ден ноябрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Дараазында адрести бүгүвер документилериң чоругдар: 667000, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 34, пединститут, белеткел салбыры.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АВГУСТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мария, Мирабелая» 9.30, «Не упусти шанс, инспектор» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шкатарда.

«ПИОНЕР»: «Любимец публики» 9.20, 13.00, «Тайная прогулка» 11.10, 14.40, 16.50, 18.40, 20.30 шкатарда.

«ВОСТОК»: «Тайна золотой горы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шкатарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тихие воды глубоки» 14.00, 16.50, 19.40 шкатарда.

Телевидение

АВГУСТ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Старые знакомые», «Палка-выручалка». 9.40 — Телбрлиг Баянкол ансамблиниң концерти. 10.05 —«Дни испытаний». Док. телефильм. 10.35 — «Через Гоби и Хинган». Уран-чечен фильм. 2-ги серизазы. 12.00—12.05 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чанчылдарның салгакчылары». Док. телефильмнери «Там, не шахте угольной», «Клятве верны». 15.25 — «Прощайте, коза и велосипед». Уругларга уран-чечен телефильм. 16.10 — Орус чугаа. 16.40 — «Кожаный мяч» клубтуң шаңналыңга. 17.25 — Вьетнаммың мастерлериниң уран чүүлү. 18.00—Свердловск хоорайның уругларга филармониязының солистериниң ыюн көргүзүү. 18.15 — Чаа өөредилге чылының эгезинге. ССРЭ-ниң чырыдылыкшын министри С. Г. Щербаковтуң чугаазы. 18.30 — «Лисаковск». Док. телефильм. 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — «Кады амыдырбасылга». Телеэурнал. 19.35 — Стахановчу шимнээшкинниң 50 чылыынга. «Стахановтуң салгакчылары». Политикитиг тайыгбырлакчы В. П. Бекетов дамчыдыларны чугаалдар. Концерт. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Шээлиндеи дамчыдылга. 23.20 — 23.40 — Бегүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Дело человеком ставится». Док. телефильм. 8.45 — «Сметение чувств». Уран-чечен фильм. 10.00 — СССР-ниң Күрүне шөнналының лауреады, ССРЭ-ниң Медицина академиязының корреспондент кежигүнү, трансплантология болгаш кылымал органнар институдунуң директору В. И. Шумаков-биле школачыларның ужуражылышкыны. 10.45 — Чаңгыс актёрнуң төөгүзү. А. С. Пушкинниң чогаалдарын В. Яхонтов номчуур. 11.45— Англи дыл. 12.15 — «Проданный смех». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серизлары. 14.30 —Поэзия. О. Фомина. 15.00—Ленинчи комсомолдуң шаңналыынга лауреады улустуң хөгжүм херекселдериниң. «Калинкан оркестри ойнаар. 15.30 — Шыдыраа школазы. 16.00 — «Листья шумят надо мной». Док. телефильм. 16.10—16.15 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Медвежонок Римшишка». 18.50 — «Чаа өөредилге чылы-ларе». Тыва АССР-ниң Чырыдылыкшын министри Н. С. Конгарның чугаазы. 19.00 —Киножурнал. 19.10 — «Азия төвүн. «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң —27 шалыпчы декадаз. Съезд мурнуүн ыяштарының кырымгизи. «Силерге канчаар барган болгай турарыл?» Рейд. «Школа көңгазы кыйгырган». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштарга». «Царевна-лягушка!». Мультфильм. 4-ку кезээ. 20.15 —Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Аргинаның шилиндек командазы — Мейсиканың шилиндек командазы. 21.00 — «Ут». 21.35— Карел Готт «Люцерна» концерт залында (ЧССР). 22.40—23.20 — Үнүш бойдузу.

Агаа

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Дуне 3—8 градус, хүндүс 17—23 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Дуне 5—7 градус, хүндүс 21—23 градус чылыг болур.

ШЫН Редакциянның адресизи:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннар: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийзи амыдырал болгаш үлегер кылдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет информация кылдазының 2-20-60, культура кылдазының 2-23-54; коллэ ажыл-агый кылдазының солуң келбейн баргазна 2-32-75 телефонне долгаар.

Солуң неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3111.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01070

„Шын“ 60 харлаан

Бүгү чурттарның пролетарийлери, кавтыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 202 (12902) | 1985 чылдың август 31, суббота | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

„Солун чүгле коллективтиг пропагандист болгаш коллективтиг агитатор эвес, харын ол ышкаш коллективтиг организакчы“.

В. Ульянов (Ленин)

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

1986 чылда болгаш он нөмги беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын ажыпдап кылыр айтырыглар талазы-биле партия Төп Комитединге болган чөвүлел үралдың түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдпчегленг үралынга чугаалажып көрген. Ол чөвүлел үралдың айтышкыннарын Политбюро чүүлдүг деп көрбүшаан, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң ажылдап кылганы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирнче угланышкынны практиктиг боттандырарынга чугула үе-чада болур 1986 чылдың — он нөмги беш чылдың эге чылының планын тогаадып тургузар талазы-биле моон соңгаарғы ажылдың үезинде үк айтыкышкынар боттанган турар ужурлуг.

Дараазында чылдың планының көргүзүглери он нөмги беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланышкынарының төлевилелинде көрдүнүп турар денгелдерни чедип алырын хандырар темилерге бүрүнү-биле дүүшкен турар ужурлуг деп, Политбюро онзалап демдеглээн. Будурулгенің ажыктыын бүгү талалыг бедидер сорулга-биле эртем болгаш техниканың эң чөв чедишкиннерин нептередип ажыглаарының, камнагланың чурумун, организастыг чоруктуг болгаш сагылга-чурумну быжыглаарының, барааннарга болгаш ачы-дузаа чедирилгелеринге чонның улам өзүлделиг хереглелдерин долу хандырарының эргежок чугулазынче онза кичээнгейни угландырган. Ынчаарга планнарны ажылдап кылырынга күш-ажылчы коллективтерни калбаа-биле киришкирери, 1986 чылдың болгаш нииткизи-биле он нөмги беш чылдың төлевилелдеринде кордунуп турар контроль чурагайларда айыткандыңдан ажыр планнаарынче угланган олардың инициативазын идепкейлиг деткикири болгаш хөгжүдерни эң чугула ужур-дузалыг болуп турар. Келир чылдың планнар төлевилелдериниң ажылдап кылдынып турарын, экономиканы дүргеп хөгжүдер талазы-биле амгы үениң негелделеринге оларның көргүзүглериниң дүүшкен турарын хандырарын боттарының доктаамал хайгаараалынга алырын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, министерстволарның, ведомстволарның, каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелеринің партия комитеттеринге сумелээн.

Чаа беш чылдың баштайгы чылында чедишкиннинг ажыл-дээрының болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептинг үткүүрүмүн үндезинин кылдыр 1985 чылдың планын болгаш социализстиг хүлээгелерин чугаа чокка күүседирн ажылагый-политиктиг эң чугула сорулга болуп турарын Политбюро онзалап демдеглээн.

Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чугаа чокка күүседирн дээш тудуг министерстволарының харыысалгалыг болуру онзалап демдеглеттинген.

Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, курлаырларны камнаар болгаш бүдүрүлгенин хей материал ажыглалын эвээжедир талазы-биле Украин ССР-де чорудуп турар ажылдың дугайында айтырыгны Политбюро дыңнап чугаалашкан болгаш эвээш артынчылыг база артынчы чок технологияларны, эвээр чиг-этти солуур материалдарның чаа конструкцияларын шиңгээдип нептередир, дагыл хереглээр курлаырларны бүдүрүлгеге калбаа-биле кириштирерине негеттинер технологтуг системаларны болгаш комплекстерни ажыглаар талазы-биле республикада чедип алдынган дүркулганың чугула ужур-дузатын демдеглээн. Ол дүржулганы барымдаалавышаан, курлаырларны бүгү улус ажылагыынга чөп ажыглаар талазы-биле немелде чамдык хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш боттандырары көрдүнүген.

Астрахань хоорайны хөгжүдер, ол районда тургустунуп турар нефть-газтың улуг комплекизинниң ажылдакчыларын хандырары-биле холбаалыг чурттагга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни тударынга түскайлап бээр хөрөңгилерни көвүдедир. Айтыкан программаны чугаа чокка күүседирн дээш тудуг министерстволарының харыысалгалыг болуру онзалап демдеглеттинген.

Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, курлаырларны камнаар болгаш бүдүрүлгенин хей материал ажыглалын эвээжедир талазы-биле Украин ССР-де чорудуп турар ажылдың дугайында айтырыгны Политбюро дыңнап чугаалашкан болгаш эвээш артынчылыг база артынчы чок технологияларны, эвээр чиг-этти солуур материалдарның чаа конструкцияларын шиңгээдип нептередир, дагыл хереглээр курлаырларны бүдүрүлгеге калбаа-биле кириштирерине негеттинер технологтуг системаларны болгаш комплекстерни ажыглаар талазы-биле республикада чедип алдынган дүркулганың чугула ужур-дузатын демдеглээн. Ол дуржулганы барымдаалавышаан, курлаырларны бүгү улус ажылагыынга чөп ажыглаар талазы-биле немелде чамдык хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш боттандырары көрдүнүген.

Астрахань хоорайны хөгжүдер, ол районда тургустунуп турар нефть-газтың улуг комплекизинниң ажылдакчыларын хандырары-биле холбаалыг чурттагга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни тударынга түскайлап бээр хөрөңгилерни көвүдедир. Айтыкан программаны чугаа чокка күүседирн дээш тудуг министерстволарының харыысалгалыг болуру онзалап демдеглеттинген.

Ленстиң партияларыаыстың болгаш чурттарыаыстың кады ажылдажылганың 60 харлаанын тургускан Ленинградтың Ленин районнуң партия комитединиң чагыыр-биле Ленинградтың Ленин районнуң партия комитединиң чагыыр-биле

Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЛУДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы К. Фомвизан-биле эш М. С. Горбачевтуң беседазының түңнелдерин чугаалажып көрген. Бистиң партияларыаыстың болгаш чурттарыаыстың кады ажылдажылгазының, Мурнуу-Чөвен Азияга болгаш нииткизи-биле Азия дээрге тайбыңны база ыяк турушту чорукту хандырар дээш демиселдиң айтырыгларыкым талазы-биле үзел-бодалдарның бир эптиин чугаалажыышкынынарның база катап бадыткап көргускенин сеткил ханыышкыл-биле демдеглээн. Акы-дуңма найырапдың байдалынга болган ужурежышкын марксизм-ленинизмниң болгаш социализстиг интернационализмниң болгаш социализстиг чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглаарының чамдык еске-дээ айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң үралынга база чугаалажып көрген.

ПАРТИЙЖИ ОДУРУГДА

Эргим номчукчулар!

Бүгүн Тываның хоочун солуннарының бирээзи «Шынның» бирги номерн үнгенден бээр 60 чыл болур. Солуннуң тургустунганы тыва улустуң амыдыралынга улуг болуушкын болган. Солуннуң төөгүзү, өртекен оруу чаа делегейни тургузар дээш партияның демиселинге параллганың роюнун болгаш туружумун дугайында В. И. Ленинниң айтымшкынының өскерлиш чок ужур-дузалыг база дагыл көргүзүп турар.

Солуннуң 60 чылын партияның XXVII съездизинниң бүдүүзүнде, аңаа идепкейлиг белеткелдинг үезинде демдеглеп турар бис. А чоокта чаа улуг Тиилелгенниң 40 чылын байырлалдыг демдеглединис. Эрткен чылдарның солуннарын ашкыдап көрээл Кайы дире хей болуушкуннар ыяда киргеп-дир! Солун Улуг Октябрьның идеяларын, ССРЭ-ге социализстиг тургузуушкуннуң чедишкиннерин, хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунун дугайында ленинчи өөредигин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң национал политиказын аныяк Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннарыңа пропагандалап келген. Солун Тываның ажылчы чонун пролетарлы интернационализминиң ёзүзүмга, совет улус-биле аңы-дуңма найырапга кижизидип, республиканга Совет Эвилелиниң бүгү талалыг дузалаачызын боттуг чижектерге көргүзүп турган. Солун улус-демократтыг түрүтүүну быжыглаарынга, депшилгелиг политиктиг, социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарынче арат массаларны мобилизастаарынга, тыва биижиктң нептередиринге, биижик билбес чорукту үзүткаарынга, тыва литератураның хевирлеттиниринге болгаш хөгжүүрүнге чугула рольду ойнаан. ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр «Шын» социалистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын боттандырар дээш ажылчы чонларның демиселинге партияның область организациязының удуртулгазы-биле идепкейлиг киржип турар.

Солуннуң—ТАРН ТК-ның органының — үндезилеттинип тургустунарынга РКП(б) ТК болгаш Совет чазак аңы-дуңманың улуг дузазын чедирген. РКП(б)-ниң ол үеде Тывага турган райбюрозу солуннуң тургузар дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, республикага парлаага хереэн организастаар талазы-биле хөлөң кылган. Райбюроның дилээн ёзүгаар, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер улус комиссарнады типография станогун, шрифтилерин, саазынны болгаш өске-дээ материалларны чорудуп берген. Минусинскиден ийи оруктуу, машинист, специалист келген. 1925 чылдың апрельже «Красный пахарь» солуннуң полиграфия баазазы тургустуна бергенде, моол дылга солун парлаар деригдерни база аңаа эптээн. ТАРН ТК моол дыл бижиктиг, моол дыл кырынга парлаттынып үнген. Оон аңы «Эрге чөлөө бухий Тува» («Эрге шөлээлиг Таңды Тыва») болган. Баштайгы номерниң тиражы 300 кезек. Ол үеде солун айза бир катап үнер, ийи бичежек арынныг турган. 1926—1927 чылдарда солун «Тувагийн үнэн» («Тываның шынны») деп атты үнгүлээн.

Большевиктер партиязының Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың дөрт дузаламчызы-биле 1930 чылда тыва биижиктң чогаатканы кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуушкун болган. Ол чылдың июль айдан эгелеп солун «Тыва арапчы шыны» деп ат-биле тыва дылга парлаттынып эгелээнин оны чөп ортузунга нептерелгей болдурган. Тыва алфавит ын баштай ук солунга парлаттынган, ол үениң кижилери оны «Бистиң үжүглелиивис» деп адап турганы таварылга эвес. 1931 чылдың январь 19-тагы номериден бээр солун амгы ады-биле—«Шын» деп үнүп турар.

Совет парлаага бодунуң будуүзүнден улусчу яндыр болур. В. И. Ленин оны ыяшаар саналдаа чорааан. Ол ындыг болуп турар-дыр. Бистиң солунувустуң ыол корреспондентилери — ажылчынар, малчынар, тускай эртемниглер, партия, хөй-нимти актывчилери, Советтер депутаттары — ийи муң ажыг кижи. Редакцияга чылда сес муң хире чагаа аазап турар. Биске үргүлчү бижип, аңмыдыралчы чугула айтырыгларны кодурүп, оларны шиитпирлээринге боттары дөрт киржип турарларны чоргаарал-биле бөгүн адап, оларга, солуннуң юбилейн-биле байыр чедирип турар бис: Барба Багайоол, Монге-Байыр Ооржак, Удумбора Сарыг-оол, Кенден Сырат-оол, Эртен Монгуш, Бичеоол Камбаа, Монгуш Алдын-кыс, Салчак Молдурга, Артамонов Павел, Куулгаа Таш-оол, Ондар Кан-оол, Оюн Короола, Дмитрий Айр-Санаа, Монгуш Мазом, Римма Елизарова, Хертек Седен, Монгуш Кенин-Лопсан...

Парлаганың күжү болган дээштиң — партийжи удуртулгада. Партия бодунуң съездилеринге, ТК-ның Пленумнарынга массалыг информация болгаш пропаганда чепсектеринге бедик үеделди берип турар Ол журналистерни, оларның дайынчы дузалакчыларын—ажылчын болгаш кодээ корреспондентилерни чаа-чаа чогаадыкчы ажылдарже хей-аът киирип турар. Оон-биле кады партия Төп Комитединиң сөөлгү үеде болган Пленумнарынга шиитпирлеринден албыш, продукцияны будуреринниң база сайгарарынга, чаартылгазы-биле ындыг

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның чаланы-биле Совет Эвилелинде дыптанып турар МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны август 29-та Кремльдиң Улуг ордузунга кыпган.

Шаңдалгага Ж. Батмунхту үдеп келген моол албан кижилери киришкен.

Совет таладан шаңдалгага эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Ельцин, Л. Н. Зайков, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы И. В. Архипов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, албанның өске-дээ кижилери киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев шаңдалгага чүве чугаалаан.

Эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эш Батмунх!

Хүндүлүг өөнүктер!

Бистиң ажылчын ужуражыышкынывыс дооступ турар. Оон түңнелдери таварымчалыг дээрзин илередир барымдаа бар деп бодаар мен. Ол ужуражыышкын СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның удуртулгазының арагызында бот-боттарын бүрүн билчиринің болгаш бүзүрелгенниң база бир бадыткалы болуп турар.

Болган беседа үезинде бистер аңы-дуңма партияларывыстың болгаш чурттарывыстың аңыл-хереглериниң база планнарының дугайында бот-боттарывыска эш хүү ёзу-биле чугаалап берген бис. Партияның XVIII съездизиниң болгаш оон Төп Комитединиң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерини Моолдуң ажылчы чоннары чедишкиннинг күүседип, боттарының төрээн чурттунуң социал-экономиктиг депшилгезин дүргедедирин МАРН-ның удуртулгазы-биле чүткүлдүг чедип ап турарынга совет коммунистер бүгү совет улус өөрүп турар. Социализм тургузуушкунуңуң чаа-чаа бедиктеринче моон соңгаар-даа шиитпирлиг бурунгаарлаарын моол өөнүктеривиске сеткилвиис ханызындан күзеп турар бис.

Ужуражыышкын үезинде совет-моол харылзаалардың айтырыгларын ханы сайгарып көрген бис. Бистиң партияларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың ыяңыларалы болгаш эвилели төөгүлүг ханы дазылды, интернационалчы быжыг үндезинниг дээрзи эки билдингир. Улуг Ленинниң болгаш моол революционның баштыңчызы Сухэ-Батор-ның биске чагааны сырый кады ажылдажылгазы делгем оруктиле чайгылыш чок ханылап орар. Амгы үеде совет-моол харылзаалардың онзагай талалары чүдел дээрге, бистиң улустарывыстың төөгүлүг сөлым-чолунуң ниитилешкээн деңге биинп, бот-боттарын билип база хүндүлеп турар ажылчы чоннарның калбак массаларының аңаа киржип турары болур.

Чедип алдынган чүүлдерни үнелевишаан, бистер боттарывыстың күжениишкиннеривисти политиктиг, экономиктиг, социал-культура болгаш өскедээ адырларга совет-моол кады ажылдажылганың ажыктыын бедидеринче мөөнпел турар бис.

Бо угланыышкынга хамаарыштыр чугула базым бөгүн кылдынган — Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң аразында 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң үр хуусаалыг программазынга ат салдынган. Ол дээрге политиктиг улуг ужур-дузалыг документ болур. Ону боттандырарывыска совет-моол кады харылзаалардың аргаларын база курлаырларын удам долу ажыглаар, экономиктиг күүнүң өстүрериңге, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге бистиң күжениишкиннеривисти болгаш дуржулгавысты, курлаырларны болгаш билиглерни чөп каттыштырар арганы бээр. А ол дээрге чүгле бистиң ийи чурттарывыстың үндезин эрге-ажыктарынга дүүжүп турар эвес, социализстиг дем каттыжылгазының туружун быжыглаар ниити сорулгаларга база дүүжүп турар.

Бөгүнгү ужуражыышкынның бадыткааны болза: делегейде амгы байдалды канчаар көрүп турарывыс моол эштер-биле бир домей. Империализмниң бууразу-биле ол байдал дүшкүүрлүг болуп артпышаан, кижи терелгетенниң амгы болгаш келир үезин дээш сагыш човаап турар кижи бүрүзүнден серемчилелди ол неген турар.

Чугаалаттынган бо чүүлдер Совет Эвилелиниге болгаш Моолга байдалы чоок Азия — Оожум океан девискээрниге бүрүнү-биле хамаарыжып турар. Империалистиг күрүнелерниң милитаристчи идепкейи ында дыка улуг болуп турар. Амгы үеде Ыраккы Чөөн чүгле Американың чүс-чүс шериг объектилери туттунган. Каттышкан Штаттарның чөпсектиг күштериниң чурттан ырактар турар бөлүктериниң күчү төлазы-биле ийи дүгаар черде турар бөлүү тургустунган.

Американың «сылдыстар дейыныа дээр программазын боттандырарынга дузалажырынга белеңнин илередип турар чазактыг Японня АКШ-тың шериг үүргезинге улам хөлө холбажып турар. Ол чорук девискээрде дүвүрээзинин күштелдирип, мурнунда турган шериг-политиктиг дүшкүүрлүг чорукту калбартып, чөрүлдээлиг чаа байдалдарны тургузуп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хурал Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунхтуң алдары дээш дүштеки шаңдалганы август 29-та Кремльдиң Улуг ордузунга кыпган.

Шаңдалгага Ж. Батмунхту оон Төп Комитединиң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерини Моолдуң ажылчы чоннары чедишкиннинг күүседип, боттарының төрээн чурттунуң социал-экономиктиг депшилгезин дүргедедирин МАРН-ның удуртулгазы-биле чүткүлдүг чедип ап турарынга совет коммунистер бүгү совет улус өөрүп турар. Социализм тургузуушкунуңуң чаа-чаа бедиктеринче моон соңгаар-даа шиитпирлиг бурунгаарлаарын моол өөнүктеривиске сеткилвиис ханызындан күзеп турар бис.

Ужуражыышкын үезинде совет-моол харылзаалардың айтырыгларын ханы сайгарып көрген бис. Бистиң партияларывыстың, чурттарывыстың болгаш улустарывыстың ыяңыларалы болгаш эвилели төөгүлүг ханы дазылды, интернационалчы быжыг үндезинниг дээрзи эки билдингир. Улуг Ленинниң болгаш моол революционның баштыңчызы Сухэ-Батор-ның биске чагааны сырый кады ажылдажылгазы делгем оруктиле чайгылыш чок ханылап орар. Амгы үеде совет-моол харылзаалардың онзагай талалары чүдел дээрге, бистиң улустарывыстың төөгүлүг сөлым-чолунуң ниитилешкээн деңге биинп, бот-боттарын билип база хүндүлеп турар ажылчы чоннарның калбак массаларының аңаа киржип турары болур.

Чедип алдынган чүүлдерни үнелевишаан, бистер боттарывыстың күжениишкиннеривисти политиктиг, экономиктиг, социал-культура болгаш өскедээ адырларга совет-моол кады ажылдажылганың ажыктыын бедидеринче мөөнпел турар бис.

Бо угланыышкынга хамаарыштыр чугула базым бөгүн кылдынган — Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң аразында 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң үр хуусаалыг программазынга ат салдынган. Ол дээрге политиктиг улуг ужур-дузалыг документ болур. Ону боттандырарывыска совет-моол кады харылзаалардың аргаларын база курлаырларын удам долу ажыглаар, экономиктиг күүнүң өстүрериңге, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге бистиң күжениишкиннеривисти болгаш дуржулгавысты, курлаырларны болгаш билиглерни чөп каттыштырар арганы бээр. А ол дээрге чүгле бистиң ийи чурттарывыстың үндезин эрге-ажыктарынга дүүжүп турар эвес, социализстиг дем каттыжылгазының туружун быжыглаар ниити сорулгаларга база дүүжүп турар.

Бөгүнгү ужуражыышкынның бадыткааны болза: делегейде амгы байдалды канчаар көрүп турарывыс моол эштер-биле бир домей. Империализмниң бууразу-биле ол байдал дүшкүүрлүг болуп артпышаан, кижи терелгетенниң амгы болгаш келир үезин дээш сагыш човаап турар кижи бүрүзүнден серемчилелди ол неген турар.

Чугаалаттынган бо чүүлдер Совет Эвилелиниге болгаш Моолга байдалы чоок Азия — Оожум океан девискээрниге бүрүнү-биле хамаарыжып турар. Империалистиг күрүнелерниң милитаристчи идепкейи ында дыка улуг болуп турар. Амгы үеде Ыраккы Чөөн чүгле Американың чүс-чүс шериг объектилери туттунган. Каттышкан Штаттарның чөпсектиг күштериниң чурттан ырактар турар бөлүктериниң күчү төлазы-биле ийи дүгаар черде турар бөлүү тургустунган.

Американың «сылдыстар дейыныа дээр программазын боттандырарынга дузалажырынга белеңнин илередип турар чазактыг Японня АКШ-тың шериг үүргезинге улам хөлө холбажып турар. Ол чорук девискээрде дүвүрээзинин күштелдирип, мурнунда турган шериг-политиктиг дүшкүүрлүг чорукту калбартып, чөрүлдээлиг чаа байдалдарны тургузуп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Кызылдың эът-сөөктөн далган бүдүрер заводунуң коллективиең СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептинг ужуражыр дээш социализстиг хүлээгелерин албыштаан, продукцияны будуреринниң база сайгарарынның бөш чыл планын хуусаа бетинде 106,7 хуу күүсетканнын рапорттаан. Бөш чыл планындан ажыр 100 тонна эът-сөөк далганын, 99 тонна техниктиг үстү коллектив будурген.

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Этези 1-ги арыда).

Азияда империализмниң болгаш девискээрниң чимээнишкиннери-биле демиселдиң эргежок чугулазын, амгы үеде, кажан ядок милитаризмни тиилээнинге 40 чылын Азия-Оожум океан девискээриниң улустары депшилгелиг бүгү кижи төрелгеткен-биле кады демдеглеп турар үеда айтыры артык жес. Бо девискээрде дайынга удур күштериң өзүп турар идепкейи Азия чурттарының хөй-биитизиниң тайбыңнай салым-чолу дээш улам улуг ᵹуөүрелиниң бадыткалдыг көрүзүүү болур.

Совет Эвилели, Моол, ескедаа социалистиг чурттар Азияга болгаш Оожум океан девискээриге байдалды когумчударынче угланган чамдык тодаргай инициативаларны сөөлгү үеде идип үндүрген. 1985 чылдың август 6-дан эгелеп кандыг-даа ядролуг чазыдарыышкынарны чаңгыс талаттыг сокпадыр дугайында Совет чазактың шинтпиринң бүгү делегейниң улустарының өмүгүлээ эрге-ажыктарынга дуглүп турар. Ол шинтпирни Азия-Оожум океан девискээрлериге онзагай үшүр-дузалыг: ийи америка атомнуг бомбаны чогум-на мөөге октаан болгай.

Чооктө чаа бистиң чурттувус Азияга ойыыл чок чоруктуң айтырыгларын инмиң, комплекстиг көөрүп ажыдап кылырының дугайында санаалды идип үндүрген. Оон үткезы болза, инитилеп тургузуудан хамаарыпта чокка Азия чурттарының күжениишкиннерин тайбыңны болгаш турум байдалды хамдырарының эрге-ажыктарынга дүүштүр каттыштырары болур. Ол санаа тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының шенелделерин долузу-биле сокпадыры, оон иштинде Азияга, Оожум болгаш Индий океан девискээрлериге шенелделерни сокпадыры, ол ышкаш девискээрниң күрүнелериниң космосту милитаризастаарының планнарынга киржиришкиннерден ойталары барааи болурунга чигзиниг турбас.

Коллективтиг күжениишкиннериң түңнээнинде ол чүүлдер хөгжүттүнген болгаш нөметтинген туруп болуру биядингир. Чижээ, күштү ажыглаваазынче, девискээрниң бүгү күрүнелериниң ботдогуннаашкының болгаш девискээр талазы-биле будуңбүрүн турарын хүндүлеп көөрүнче, шериг-политиктиг байдал талазы-биле бүзүрежилгениң хемчеглерин боттандырарынче угланган болгаш чамдык ескеда санаалдарны кичээнгейге ап болур.

Азияга айыыл чок чоруктуң үндезинниерин ажылдап кылыры болгаш амыдыралга боттандырары үр хуусаалыг соруага деп чүве билдингир. Ону амыдыралга боттандырарыңга үе-чадалап — бөдүүнүнден нарыныче шилчиирп чугула боор. Совет Эвилелиниге хамаарыштыр алыр болза, ол Азияга тайбың болгаш айыыл чок чорук дугайында когумма боттуг сагыш салыышкынга үндезиленген кандыг-даа санаалдарны билип, өөренип көөрүнге белек.

Эргим моол өөнүктер!

Бистиң чурттарывыста партия съездилериниг белетнел калбарган кайгамчык алдарлыг үеде силер-биле ужуражып турар-дыр бис. Ол Совет Эвилелиниң болгаш Моолдуң ажылчы чоннарының марксизм-ленининдиниң, социалистиг интернационализмниң идеяларынга шынчы чоруумун демдээнин едээ-биле чоруп турар. Бисти кезээ-менгеде каттыштырган ол идеялар социализм болгаш тайбың дээш сокпаа чок ажыыле сорук киирип турар.

Эргим эш Батмунх, Силерге, Моолдуң Ардатың революстуг намының удуртулгазынга, ажы-дүкке бүгү моол улуска ол ажыыга чаа-чаа улуг чедиишкиннерин, ажыл-ижинги болгаш чаагай чоруктуң күзээрин чөпшээрел көрүкпер.

• • •

Ж. Батмунх харыы сес чугаалаан.

Эш Ж. БАТМУНХТУҢ чугаазы

Эргим Михаил Сергеевич!

Эргим совет өөнүктер!

Эштер!

Бистиң партиявыстың болгаш моол улустуң адынга чаагай сөстер дээш, эвилеп, хүзээл алыышкын дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң чазаанга, Силерниң бодукарга чүректиң канындыын өөрүп четтириишкинни илергейлээрин хамыктың мурнунда чөпшээрел көрүкпер, эргим Михаил Сергеевич.

Бистиң найыралчы үшүрежылгавыстың түңнелдеринге канын сеткил канышпкынны илергейледивис. Моол-совет кадыг ажылдажылганың болгаш делегей амыдыралының чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарывысты чакпас ава эң-сеткил болгаш бот-боттарывыска бүзүрежилгениң байдаалынга солуштувус. Моол-совет харылзааларны моон-даа соңгаар бүгү талаыг калбартырынга болгаш бүгү доллу хамчээли-биле канындырынга,

ҮЕНИҢ БИЖЭЭЧИЗИ

ШЫН 1925 - 60 - 1985

СОЛУНДАН ОДУРУГЛАР

Солунуң бирги номерин үндүрүнге киришкен, «Правда» солуннуң хоочун ажылдакчызы Ф. Пудалов 1926 чылда РКП (б) ТК-ниң «Красная печать» сеткүүлүнге «Национал үзүк-бижик чок улустуң дылынга солун үндүрери дет берге чүве кайда боор. Ынчалза-даа, ооң сандизизи бис» деп бижээн.

«Шынгээ парлаттынган материалдардан:

«Тываның дыл бижикиниң дугайы. Орус үзүк-биле тыва дыл кырынга бир номну деңнеп үндүрерии самалдаары».

1929 чылдың апрель 29.

«1931 чылда ТАР-ның он чыл ооң таварыштыр. Совет Эвилеп Тывага 5 тракторлуг бир трактор мастерскавазын. 40 демир илиирии, 10 культиваторну, 5 сеялканы, 1 молотилканы, 1 радио ортээлин [станциязын] болгаш өске-даа чүүлдерии чорудуп бергеш».

«Бо чылдың октябрь ондан эгелеп Элегес, Бай-Хаак, Балгазын, Самагалдайже телефон харылзаазын ажыдар. Чоокку шагда Сут-Бажы, Доора-Хадын, Кара-Булукче ажыдары».

1931 чыл, октябрь 16.

ТАРН ТК-ның Чиңгине секретары С. К. Токанын демдеглелдеринден:

«Шынның» ажылдакчыларын чылыг хөп, аът транспорт-биле хандырарыл чугаалашкам».

1942 чылдың ноябрь 20-де «Шынъ солуннуң ажылдакчылары-биле беседадам.

«Коллуунуң бүгү өрегелери 348, ижизии 1535. Солун чагыы «Шынъ» 232, «Арева шын» 332, «Кол медээ» 135, «Правда» 1. Чаңгыс «Правдалыг» тургаш, кажан орус соське өөренир улус боор бис!

1942 чылдың июль 18-те Монгун-Тайгага «командировкадам.

«О. Шынъа сумузунда ком комитединиң секретары ТШ Чылдыгырның чугаазы: сумуда бүгү өрегэ 96, сумунуң чагаан солуну 137. Солун чагыдыгазы эвес. 1940 чылдың август 24-те Тес-Хемге командировкадам.

«Бо чылдың июль чизезинде аътырга, чонуун 88 күүзү бижиктиг болган. А 1930 чылда бижиктиг кижи 7-ле турган». 1942 чылдың июль 18-те демдеглелдеп.

Номчукчулар чугаалап тур

ЧАГЫДАР СОЛУНУМ

1932 чылдан бээр «Шынның» номчукчузу-даа, ооң чоорту чамдыкта тудугга хамаарышкан чүүлдерии шокарлай-даа кааптар бижикчизи апарган мен. Амгы үеде «Аян шайны аартал ора», «Кадарарда хоюм чараш» деп арынларны дыка сонуургап номчуур мен. Чамдык эки бүжиктинген, амыдырал-биле шүгдүнген чүүлдерии катап-катап номчуп, сонуургаан чүүлдеримни кескеш, кектеп ап турар мен.

1935 чылда Тыва Арат Республиканың Харылзаа яамызының Кызылда харылзаа белдирииң солуун, сеткүүл чагыдар киледизинге ажылдап турдум. «Шын» солуунуң коңгуунаарже тарадып турган мен. Ынчан үнүп турган солуннарга ТАР-ның коңгуунарында мал ажылыының, алдын үүргайларыңга ажылдап турганнарның амыдыреп-чурттаалгазын, ажылжыкчы солуун кылдыр чырыдып турган. Тываның малының баш санын остурер дугайында үргүлүү бүжиң, арбын малды азырап, остүрүп турарларны мактап турган.

1939 чылда Кызылда Төп почта бажыңын чаа-ла тудуп эгелеп, таваан салып турда тудугжулап эгелээн мен. Ол тудугуң каичаар чорун турарын «Шынга» докпаамал чырыдып турган. Мээң кадыы ажылдап турган орус, тыва эш-өөрүм Василий Цуканов, Туренко, Пугачев, Корнев, М. Сапчак, Белек база мээң дугаймда солуунга мактап бүжээнин сактып ор мен. Бистиң мастерниис Андрей Андреевич Пандаев «Шын» солуунну бодунуң акшазы-биле чагыдыр бергеш, «Силерииң дылыңарда солун-дур. Оңу номчуп өөренигер. Ол силерииң башкылар-дыр» дээнин үптеп мен. Оон чоорту тыва оолдар эвлечээп «Шынга» солуун келирге-ле, ыыктыр номчулга кылыр апардывыс. Оңу эвлечээп номчуур турдувус.

Тудугжу кижи чораан болгаш республиканың районнарында, суурларында, совхозтар төптеринде тудугжуң канчаар сайзырап, депшилгениг чаа аргаларны ажыглап турарын дыка сонуургап номчуур мен. «Шынны» үргүлүү чагыдып ап турар мен. Солуунум номчуваан шаамда сагыжым амыраавас. Төрээн чурттувустуң, чечектелип мандып орар Тывавыстың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң ырии базымнарын «Шынның» арынкарындан номчаашк, сагыш-сеткилим өөрүп, хей-аъдым кире бээр. Ынчалза-даа, «Шынны» кулаам, «Сен чараам деп санап чоруур мен.

О. КАЛЗАН,
Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ХОЙЛАП ААР МЕН

Ужуп кожуп, бүжиттиңген состуң утказын биилиттер апарганымдан бээр «Шынъ» солуунну үргүлүү номчуп келдим. Ырак чайлагларга, кыштагларга номчуп чоруур малчыннар бисте доктаамал радио-даа, телевизиор-даа бар эвес, ынчангаш солун кээрии четтикпейн маанаар бис. Харын үгда ийи-үш, харын-даа дөрт-беш хонуктарның солуннары келгилээр, ынчалза-даа чаңгыс-даа солун эрттирбейн, шуптузун кончуг ыыңамчалыг номчуур мен. Хой кадарып үнүттеримде, дүрүт солуунну тойлаптарым чаңчыл болган.

Солуннуң ады безин «солун» болганда, ында сонуургаачыг чүве-ле хөй шын. Ынчалза-даа мээң малчыннар дугайында «Кадарарда хоюм чараш» деп арын, тус-тус малчыннарның бижээн чүүлдери чүүдеп сонуургачыг. Барык дүнүп ашкажы-биле чагыдыр бергеш, «Силерииң дылыңарда солун-дур. Оңу номчуп өөренигер. Ол силерииң башкылар-дыр» дээнин үптеп мен. Оон чоорту тыва оолдар эвлечээп «Шынга» солуун келирге-ле, ыыктыр номчулга кылыр апардывыс. Оңу эвлечээп номчуур турдувус.

Тудугжу кижи чораан болгаш республиканың районнарында, суурларында, совхозтар төптеринде тудугжуң канчаар сайзырап, депшилгениг чаа аргаларны ажыглап турарын дыка сонуургап номчуур мен. «Шынны» үргүлүү чагыдып ап турар мен. Солуунум номчуваан шаамда сагыжым амыраавас. Төрээн чурттувустуң, чечектелип мандып орар Тывавыстың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң ырии базымнарын «Шынның» арынкарындан номчаашк, сагыш-сеткилим өөрүп, хей-аъдым кире бээр. Ынчалза-даа, «Шынны» кулаам, «Сен чараам деп санап чоруур мен.

О. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик районнуң «Чырааа-Бажы» совхозунуң тойжузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

СҮМЕЛЕКЧИМ

Бистердеп, пропагандистердеп күн бүрү өөренирии, марксизм-ленинизмниң теориязын ханы шиңгээдип алыры, оңу практика-биле холбап, дыңнакчыларны бижыг биилит-биле чепсектээри негеттинер. Мээң үзүрбү чедиг чыл иштинде пропагандистеп ажылдап келген үеним иштинде дыка тойл дыңнакчыларны өөредип, ооң-биле кадыы бодум база үргүлүү өөренип чордум. Партия обкомунуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университединде база доостум.

Пропагандист кижи үе-биле деңге базар, күн бүрү өөренир, пропаганда ажылының байлак дүржулгазын шиңгээдип алыр, политиктиг өөредилгении ам-дыгыл-биле сырый тоябаалыг чорудар ужурлуг. Бо ажылга мээң шынчы дузалакчым «Шынъ» солун болуп келген. «Шынъ» солуннуң арынкарында республикада болуп турар бүгү болуушкинларны күн бүрү бижип коргузуп турар болгай. Ол пропагандист «ижиниң ишылынга улуг идыгии берип, практиктиг дузаны чедирип турар. «Шынның» арынкарынга ооң ыңгыда политиктиг, экономиктиг өөредилгении чер-черде чорун турарының дугайында, пропагандистер, политинформаторлар, агитаторлар дугайында материалдар үргүлүү үнүп турар, ооң тойлу билип ап турар бис. Ынчангаш «Шынны» солун — бүгү пропагандистерииң шынчы дузалакчызы сүмелекчизи.

Д. ДОНГАК.
Өвүр район.

БЕШ ЧЫЛДЫЫНДАН ХӨЙНҮ

XXVII

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуулуу дээш социалистиг чарыштың эгелекчилериниң бирээзи бистиң деваранылга фабриказы болгай. Коллективтиң бүгү күүжүн планныг ажаалдамы, социалистиг үлүүлгени күүседиринче угландырып келген бис. Боттарывыстың арга-курлаавырларывысты санап кергеш, ол бирги беш чыл планның түүсаа бетинде, Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур күүседиринии шиитпирледивис. Беш чылдың планында бараанныг продукцияны 22.800 муң рубльге бүдүрери көрдүнген болза, ону 4 чыл 10 айлар дургузунда 23.600 муң рубльге күүседип болур арга бисте бар-дыр. Ынчангаш чыл төмүзүнге чедир өртекн үеде беш чыл планындаа ажыр 1 миллион рубльдиң бараанныг продукцияын фабрика бүдүрери ол.

Бедиткем социалистиг хүзээлгелерии түүсаа бетинде күүседеткеш, социалистиг чарышты бөштөп турар мурнакчыларга бүтү коллектив чоргаараныр. Он бирги беш чыл планын түүсаа бетинде күүседипкеш, 25 кижи 1987 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларның ортазында Н. П. Бычкова, В. М. Дагба, Р. Т. Сумба, Г. А. Тэпкова, Л. Б. Хомушку болгаш ооң-даа өскелер бар. Бүдүрүлгеде 350 кижи социалистиг чарышта хевээ туттуунган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш ийи бригада демнежип турар. 131 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың эдилекчилери. «Партияның XXVII съездизиниге — шалыпчы 27 декада» кыйырыглыг социалистиг чарыштың мурнаку одуруунда М. С. Конуспаевтың удуртканы №3 бригада чоруп турар.

Күш-ажылды организаставарының депшилгелиг мурнакчы аргаларын ажыглаары, бүдүрүлгени эргелеп-башкарарынга, фабрикаңың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын ажылдап кылырынга ажылчыннарны болгаш албан-таакчыларны киришкирери, эртем-техниканың чедиишкиннерин шиңгээдил алыры, ажылчыннарның мергежилии бедидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун бөдүүлгелери дээш бүдүрүлгениң администрациязы партия, профсоюзтар, комсомол организациялары-биле бир демнит ажылдап келген. Бригада керээзиниң аргазы-биле 9 бригадада 250 кижи ажылдап турер. Күш-ажылды организаставарының болгаш ооң төлевиринии коллективтиг хевири — ажылчын сагыгалды кижизидеринге, оларның мергежилии бедидеринге, ажыл-ишке ээ өзүү-биле хамаарылганы үгледырынга, ажылдың алыс түңнелдинге сонуургалын кадырериңе улуг идигии бээрии бистиң мурнакчы бригадаларывыстың дүржулгазы көргүзүп турер.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер соруулга-биле цехтерге техниктиг эде деримнеминии чорудуп келген бис. Бо чылдың бирги чартыында технологтуг чаа 12 дериг-херекселди, биче механизациялың 40 санныг херекселин тургузуп, шиңгээдип алган. Продукцияның шынарын экижидериниң болгаш ассортиментизин элбедиринииң комплекстиг программазын бөдүүлгелеваан, «Но» индекстиң продукциязын 323 муң рубльге (план 270 муң рубль) бүдүргеп.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары дээргеле аар ажылды комплекстиг механизастаавышкан ажылчыннарның ажылдаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузары база ооң уламында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерии чедип алыры болгай. Бирги чартык чылда фабрика 2 чаартыкчы саналды шиңгээдип алганындан 3,3 муң рубльдиң экономиктиг оруягазын алган. 3 ажылчын мергежилии, 40 ажылчын разрядын бедиткен, 1 кижи түскай ортумак өөредилге черии дооскан.

Ажылдап турар кижилериң кадыын кеңгелеер, медицина хандырылгазын экижидер дээш кичээнгейни салып келген. Сеңторейлерже 7, Азастың турбазазынче 2 путёвканы болгаш пионер лагерижже 25 путёвканы бистиң профком дамчыштыр берген. Ол ышкаш Дус-Хөлде пансионатка дыка хей дөвөренүкчүлер, албан-таакчылар барып дыштанган.

Фабриканың цехтеринде чырыкты санитар нормазынга чедир тургускан. Иштиниң чурттаалга бажыңында чурттап турарларга таварымчалыг байдалды тургузарынга негелдезиналдаварны чорудуп турар. Ажылчыннарны дүүштеки чамбиле хандырарын организастаан.

Фабрикада дагдыныкчылар чөвүлеп ажылдап турар. Ында дүржулгалыг, хей чыл ажылдаан хоочуннар аныяк дөвөренүкчүлерге, ажылчыннарга дузалап турар.

Ынчалза-даа фабриканың ажылында четпестер болгаш бергелер база бар. Бүдүрүлгениң хожудап турар участокторынга практиктиг дуза көргүзер хемчеглерии кошкак чорудуп келген. Ак-Довуракта, Хову-Аксыда филиалдарывыстың бүдүрген продукциязының шынары куду болур товарылгалар ам-даа артпышаан. Бир общежитиениң капитал септелгези кончуг ооң чоруп турер, ам-даа доозулбаан.

Никтизи-биле коллективте сагылга-чурум эки, ынчалза-даа мён-чаңгыс кижилериң талазындан сагылга-чурум үрээр чоруктар бар. Бо чылдың эрткен айларында электриктер сергедир черге 8 кижи кирген, шак ындыг товарылгаларны шыңгыызы-биле сайгарып көргүлээн.

Бистиң фабриканың коллективиниң мурнакчы эвээш эвес соруглар салдыгган. Эки шынарлыг продукцияны бүдүрерии көвүдетпишаан, доозучу чылда алган социалистиг үлүүлгелерии долдур болгаш дээр күүседир ужуруг бис.

Л. КИРЕЕВА,
Кызылдың дээрбекилге фабриказының директору.

БИЖИКЧИ ДУГАЙЫНДА СӨС

Хем биле эриктер, олар кажан-даа кады, кажан-даа бир ай. Эрии чок хем бар бе ынчаш? Солун болгаш бижикчи база кээрээде тудуш. Солуну кеп-далайге деңнээр болза, ооң терең-сыгыы, шөпшүлүүжери кижи агып, каттыжып турар хей-хей дамырактардан — чагаа-бижиктерден хамаарыжыр. Далайга дамды дуза, солунга чагаа чүгле дуза эвес, ооң күштүг агымы, сеткил-хөөнү, аян-шинчизи, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, шуут будуңу.

«Шынъ» солунга чыл санында, ортумаа-биле алырга, сес муң хире чагаа-бижик кээп турар. Бижип турар кижи саны ийи муң ажыг, доктаамал бижикчилер — беш чүс. Сөөлгү үеде бистиң штаттан дашкаар авторларывыс эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, социалистиг өөрүү-хереңгизин ээ-камналгалыг болур, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидер, амыдыралдың социалистиг хевирин чалбартып сайзыредыр, ыяшгыя арагелаар чоруккa удур эптеш чок болур дугайында хөйү-биле бижип турар. Чижээ, «Камналга — экономиканың курлавыры» деп рубрикага хамаарыштыр чагаа-бижиктериниң кээп турары арбыдаан. Август 21-де үнген номерде Тээ-Хая суурдан бижикчи Т. Түлүш Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхоз машина-техниканы ажыглап, эдилеп турары чаржыныыр байдалда дээн бижээн. Ажыл-агыйның ээп болгаш ортумак звенозүүнүң гускай эртемниглериниң ажылдан үнер, кирер чоруу хой. Д. Донгак 1978 чылдан 1984 чылга чедир коя инженерлеп ажылдаан, 12 автомашинаны «эс чок» чидирген болгаш 19 автомашинаның чүгле рамаларын арттырган.

Ол-ла номерде «Шынга» чагаа келген...», «Ажылды эки организастаар, хожудашкындан үштүнар», «Культура албан, черлериниң ажыглалыг» деп рубрика-биле «Өскерилге чок» деп чүүлдерде, корреспонденциялардa республиканың амыдыралында чүгүле айтырыглары чедургеп.

Бир эвес чер-черден бистиң авторларывыстың медээлери, корреспонденциялары, репорташтары, өске-даа чагаа-бижиктери эвес болза, үнүп турар арынар чайыын хөй талалыг, боттуг, амыдыралчы болур иймс.

Өвүр районнуң суурларындан, бригадаларындан, малчын турлагаларындан айтырыг кедургеп чүүлдерии, корреспонденциялары бистиң идепкейлиг бижикчиниис Мадон Монгуш «Шынъ» солунга парлап үндүргеп. Бай-Тайгадан Барба Багай-оол, Тожудан Алексей Нугуураа, Улуг-Хемден Камбаа Бине-оол болгаш өске-даа районнарда бистиң штаттан дашкаар корреспондентилерниэ солуннуң ажылынга идепкейлиг киржип, мурнакчы дүржулганы нетпетчиң, күш-ажылдың шалыпчыларын, социалистиг чарыштың тинлерчилерии мактап бижип турар. Бистиң хөй санныг бижикчилериниэке «Шыкыйы» коллективи өөрүп четтиргении бөгүн илергейлеп турав.

ШЫН 1925 - 60 - 1985

СОЛУНДАН ОДУРУГЛАР

Ам дыңнаарга Кызылдан ырак эвесте чаа будуктар тыптып турар-дыр. Болерның адын дашпыкы улус охра, мунна деп адаар тур. Ооң-биле башкының шапазын болгаш стол херекселдерии будуп болур.

Чамыян-Сандан.

(«Тыва арат тың шынъ», 10 чыл 8 айның 1 түңүнде).

Чөөн-Хемчик районнуң чамдык колхозтары август 2-де дүжүт ажаал алышкынарынга үнүпкен. Калинин аттыг ортельдиң кежигүннеринден 8 кижи хол кадыыры-биле тарааны бышканнаа кезип эгелээн. Ол ышкаш «Хорум-Даг» МЧАЭ 3 гектар тарааны толбиле кескен.

Бистиң корр.

(«Шынъ» 1950 чыл, август 2).

Эрзин районнуң «Чаа орукъ» колхозунуң тева малының кадарчызы эш И. Бадаа оңу остуреринии талазы-биле ээ-не идепкейлиг ажылдап келгеп. Ооң кодазында 70 ажылт тевениң күш-шыдалы эки, семис-шыраа болуп турар.

А. Бижиқ.

(1954 ч. июль 31).

Бай-Тайга районнуң Стаяин аттыг колхозунуң 27 малчыннары инитинниң малын ыяштагларган. Олар боттарының тус-тус кыштагларын кыска багай эвес белеткээннер, Хой хураганнап эгелээн. Хойлуу Дарвеньм 300 хоюндан 42 хой төрээн, оларның хураганнары мөңгө алдынган. Деңгер-оолдуң 303 хоюндан 35 хой хураганнаан, ооң ыяна санныг хураган база чидирер чокка алдынган.

И. Доржу.

(1959 ч. ноябрь 14).

Балгазында туберкулёз сеңторийинде эмчи сестрээ Г. Павлова чаагай сеткилдиг, ээлдек-эвилең, ол бодунуң онаашкан ажылынган аңгыда, хей-иитинниң ажылынга идепкейлиг киржип турер.

Ч. Маадыр-оол.

(1963 ч. декабрь 1).

ШЫН

Сергей ПЮРБЮ,
Тываның улустуң чогаалчызы.

ХОСТУГ ЫР

Хозуларның делгемниг,
Чалыыжырның бөарынго
Хомустарның дылдарындан,
Чедагаанның хылдарындан
Мүңгээлдан өскө ырны
Мүң-даа чылдар дыңнап
көрбээн.
Чыргелең дээш демнеспе

Ада Ленин бистиң кый дээн.
Чырык чаагай депшилгеже
Алызының оруун шиглээн.
Коммунистиг партиивис
Хостуг ырны айтып берген.
Чаваа турар чурттаалгавыс
Часкы чер дег чечектелген,
Хостуг, сергек ырларывыс

Хөөрей, суурлар доло
берген.
Аас-кежиин, Ада-чурттуу
Алгаа хемнээн, ырлеп тур
бис.
Чайгы чечек бүрүзү дег,
Чаагай чыргел саглаашкын,
Хозуларның саңгыны дег,
Хостуг ырлар сырынналзын,
Коммунистиг чурттаалганы
Кожа туруп, дамнаг тудаал!

Эргим номчукчу! «Шын» солуннуң юбилейлиг бо номерин номчуп олуур силер. Ында парлаттынган материалдарны номчаашаң, журналистер, ажылчын болгаш кадза корреспондентилер бо номерни үндүрген дээш бодап ор силер. Ол шын. Ынчалза-даа солуну белеткээринге «хозулөбес» кижилер база киржип турар дээрзин силерге бөгүн чугаалаксадывыс. Ол дээрге типография ажылдакчылары-дыр.

БИР НОМЕРНИҢ ТӨӨГҮЗҮ

Чуруктарлыг репортаж

«Шын» солун редакциязы-биле республика типографиязы 60 чыл дургузунда эгин кожа ажылдап келген. Ол ийиниң деминг ажылынам ачызында хүн бүрү солунну ап турар силер. Ийи коллективтиң кады ажылдажылгазын силерге тайыштыраал, номчукчу.

Редакцияга почта бир түнде ийи катап кээр. Келген санында-ле дүрүг-дүрүг чагааларны эккээр, ол дээрге медээлер, чурумалдар, шүгүмүледдиг чүүлдер-дир. Оларны чагаа килдизиниң эргелекчизи А. Оксур, ажылдакчызы С. Чооду олар ылап танышкаш, редакторга, түс-түс килдистерге демчыдып бээр.

Чагаа алган килдис ажылдакчызы силерниң чагаакарны сайгарып, ажылдап кылгаш, машинага парладыр. Парлаан соомда база катап шүүп көргөш, редакцияның секретарьдынга дужаар. Харыысалгалыг секретарь М. Калчан, ооң ораалакчызы С. Кызыл-оол, Н. Дажинмай олар дараазында үнер номерни төлевилеп тура, силерниң материалдарыңарның туружун айытказ, типографиязже демчыдар.

Материалды солуннуң үндүрүкчүзү өруүчүлерге чедирер. Хей чыл ажылдаан дуржулгалыг өруүчүлер З. Допчун-оол, У. Сарыг болгаш өскөлер-даа келген материалдарны хүлээжып алгаш, өруп кириптер.

Өрүлге машинаазы (линотип) кандыг болурул? Өрүп өрган кижиниң көөргө, бижик машиназынга парлаанын-биле демей. Ынчалза-даа машинаның хемчээни улуг, өруүкүнүң кыдыындан көөргө, инек саттан кижи дег көстүр. Үжүктерни базаргэ, коргунчуг одуруглар уне халчып турар. Цехте он хире өруүкү эдилегде 80—90 килограмм металлды үжүктерже «хүүлдүрүп» турар. «Шын» солуннуң бир номеринге ийи чүс ажыг килограмм металл чарыгдаттынар.

Ийе. Бир одуругну өруп ап-дывыс. Ону хоюг түдуп көөргө, үжүк чыскаалган чүге демир-ле болгай. Ында 41 дөмдек (үжүктер болгаш өнзыбүрү демдектер) бар. Будун солунга 70 мүң демдек киирер. Демдек бүрүзүнге өруүкүнүң салаазы дээр. Оон түржүк частырыглыг болза, ийи-үш-даа катап өрүүр-ле.

Металлдан шүтказ одуруглар чыыскыга (метранпажка) келир. Олар секретариаттың төлевилеп каамын өзүгаар, солуннуң бир арыныңң хемчээли-биле кылган дөрбелчин демирниң иштинге чыскаар. Ол ажылды типографиягга эгээдп турган-ла ажылдап эгээзэм, ам дуржулгалыг чыыкны эккелгеш, чыыкчыга хүлээдип бээр. Ук чүрүк секретариаттың айытказ туружун эзелептер.

Албан черлериниң организациялардың ишчилери ажыл хүнүн доозуп, чанарыкка белеткенип турары 17-18 шактарда солуннуң дөрт арны парлаарынга колдуунда белен алаар. Ынчалза-даа редакцияның ажылдакчылары оларны «шүүревишаан» турар. Ынчап турда, 20-21 шак кээр. Ол хүн ажылдаан эзлчег чанылтар.

А чамдыкта чанары-биле «эзенги кырынге» келгеш, катап ийи билекти сывырныптар ужурга тевээкшыр. Ол чүл дээрге, дораан салыр тускай материалдарның келгени ол. Чугуле материалдарны дуржулгалыг очулдурукчулар М. Топчаа, А. Дүгермаа «чүлгүнү» кирип-тер. Оларның бижик машинаазары «арыштыр «ырлажыптар», орус дылда бижээн чүүл тыва дылче шилчий бээр. Ол материал база-ла демги оруктү эртип, солун арнында хостап каан чыдыным эзлей бээр.

Бир номерниң төөгүзү анаа доозулбас. Дөрт арым баш бурунгаар номчуттунуп белен болурга, ону хөйү-биле парлап үндүрер иштиң ажылдакчылары Д. Иванов, А. Капустин, В. Подставнёв олар ол демир арынналры чоргулунуга шүткүп, көвүдеднр парлаар машинага долгадып турда, 2—3-даа шак эртер. Ынчалза-даа эртемгинниң 4.5 шакта келген почта машиназынга дүрүг-дүрүг солуннаар чүдүүтүнер.

Ынчангаш эртен киоскиден садып алганыңар солунуңарда типография будуунум чыды бээн читпээн болгур чылдагаалы ында

С. Адыт, Е. Сава олар күүседип турар. Чаңгыс арынның безин материалдарының турушун таарыштырары дыка нарын, ол-бо кежүрүп, катап-катап санап пат-ла болур. Бир-бир бодаарга, шыдыраа ойнаан кижи-ле.

Д. ЧЫДЫМ.

Сарыг, чыынчылар Елене Сава, Степан Адыт, Валентина Дударева: солун — номчукчу.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруктары.

Хоочуннар чугаалап тур

БИСТИҢ БАЗА ӨӨРҮШКҮВҮС

«Шын» солун алдан хөрлеен. Ол дээрге чүгле ооң ажылдакчыларының эвес, харын бистиң—ооң хой санныг номчукчуларының база өөрүшкүзү, байырлалы. Кандыг-бир чылдагаан-биле эртем солун саадай бээрге, сеткил-сагышка бир-ле чүве четпес ышкаш сагындырып, почта хааржаан каш-даа катап, бодум безин билбейн, барып ажыда берген турарымны бо-ла эскерер мен. Чүгле мыя бо чижек безин ооң шөк ынчаар бистиң амыдыралывыс, хөн-дамырывыс-биле тудуш апарганын хереченнел турар. Солун деп чүвени, ооң үжүрүтказын билбес кижи амгы үеде чок.

Үениң апрымы ындыг, бодап көөргө, чоокта чаа-ла ышкаш. Элээн улгаткыже чедир солун деп чүве билбес чораан мен: чоя чүвени канчап биилир боор. Ам уругларым уругларынга ону чугаалаарымга бүзүреевестердир.

1925 чылдың күзүнде Хем-Белдирнге кээп, солунну бир дугаар көрген мен. Ам сактып орарымга, амгы «Тывагың аныяктары» солундан-даа бичии, моол бижиктиг солун чүве. Оон ады соолунде «Шын» болгуже кеш-даа өскөрилген. Ооң эезэзин ындыг турган бе азы номчуп биилир кижилерниң эвээш түргены бе—кандыг-бир черге көстүп келгенде, араттар белүглежип, бижик биилир кижилерге ыыткыр кыйгыртыр турду. Моол бижиктиг деңгүп биилир болгаш, дерим-бүзүм шөвгейнып, кызып-кылайып номчуп органымны бо-ла сактып көөр мен. Солуннуң баштайгы материалдарынга-ле Ленин башкының номиалыкын, Улуг Октябрь хүвискээлының өчү-хөлөзүн тейлыбырлап, феодал эрге-чагырганы үзүткээн, хостуг эрге-шөлээнни чедип алган араттарның сорулгаларының дугайын бижип турган.

Ол үениң солуннарының дылының бөдүүнү-даа аажок чүве-ле болгай. Ам номчуп орарга солун-даа, каттырынчыг-даа, харын-даа чептенчыг дээр болза черле ажырбас боор. Ынчалза-даа ол дыка чүгүле айтырыларны кодурүп, чогумчалыг шинтирлежип келген. Улусчу эрге-чагырганың быжыгыышкынынга, тыва бижиктиң чептерээшкининге, башкарыг коллективтиг ажыл-агыйларның тургузуушкунунга, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет, тыва улустарның найыралын доңнаштырарынга болгаш аскө-даа чугула айтырыгларны шинтирлээрингө солуннувустуң улуг-хүүзү аажок улуг болгаш.

Чоокта чаа үүдө эрги документтилерим, сөөзүннерим сөкселеп, ажыдып көрүп оргаш, эрги солун бызындызынга таварыжы бердим. Бижээн үүлдүң үткезынден көөргө, үжен чылдарның эгээзи хире, ол үеге чедир хереежок диртип келген херееженнерге тевээжыр чаа ат тывар дугайында чугаа солуниуң ярынналрынга үнүп келген чүве. Ону номчукчуларга ол хевээр таныштырып көөр бодадым, солун боор чадавас:

Мынчаар болза «кандыгыл, эштер

Эш Таняның [Татьяна Сат—Камова]—партиянып, күшажылдың тоочуну, амгы үеде Каа-Хем районнуң Сүгбажы сүүрда чүрттээп олурар—С. Т.] санаалгазы-биле мен бодаарымга хереежок деп кижилериниң адын шыкаап солуурр болза чогуур болгаш маңаа чүү деп ат бээр дээр болза Аччат болур бе азы Аччэта деп адаар болза болур ышкаш. Бо Аччэт дээрге кыскаладыр демактанган чүве-дир. «А» дээрге «адыг», «Ч» дээрге «чок», база бир «Ч» болза «чораашаа», «Э» дээрге «эргезиин». «Т» дээрге «тылчаннар» дээн болгаш Аччет дээрге «Адыг чок чораашаа эргезиин тылчаан» дээн. «Аратгар» деп чамдык, бо ийиниң шайы бирээзиин хереглеп болур бе «кандыгыл деп хей чонга дыңнадыр санаалындыр.

Чамыын-Сандан.

Ам көрүп орарга, ол үениң бижиктизин база дыка солун санаа үндүрүп турган-дыр. Ол калбак чугаалың түңнелинде тыва дылдың тургузукчуларының бирээзи А. А. Пальмбах тыва «Херек. зерээ» деп сөс-биле, орус «женщина» деп сөстүң слогун комкып, «зерээжен» деп сөс чогаадканын номчукчулар билир.

Бодум күүмда солунга бир дугаарында 1931 чылда Тыва Теп кооперациянның дергезэ турган, ажылынның дугайында үүлү бижээн мен. Ол хевээр «Шын» солун-биле харылзаам үспейн, ооң арынналрынга хээрэ эвес материалдарым үндүрдүм.

Тыва бижиктиң тургустугены-биле, үжен чылдар эгезинден, солун тыва дыл кырынга үнер апарган. Ынчангаш 1931 чылда моол атты «Шын»-нылдыр эде адаан. Оон бээр-ле бистиң солунувус ол чоргаар аттың эдилекчизи болген.

С. ТАНОВ,
персоналдыг пенсионер,
Кызыл хоорайлың
түндүгүр хамаатызы.

КИЖИ ЧАРАШ

Ырың-сырың сагышсырган,
Ыяым-чыяым —
үн чок эвес.
Ырак, чоокка кыңгырады
Ырлап чоруур кижи чараш!
Шыңганнарын кырлаңнады
Түүйбуларны эптей салып
Чымыш-биле төрелдешкө
Тудугжуңуң боду чараш!
Чазын, күзүн хөвүларын
Чадаган дег аянында
Таалал-биле сорун кирер
Тараажының эрестинин аар!
Шаттар дургаар эҥчепкен дег,
Чадып каан ак варжы-даа
дег. —
Арбын сүүт бажын доскан
Ашаа безин эдеп сиилг!
Амыдыраа шүүргениңиң
Аан-мээктиг моондаан оттур—
Мүңчүлүг чок, өжеш, чоргаар
Бүрүнгаарлаан кижи чараш!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 3—8 градус, хүндүс 17—23 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 7—10 градус, хүндүс 22—25 градус чылыг болур.

САМБУКАЙНЫҢ ЧУГААЗЫ

Тоожудан үзүндү

Бююмнел тыва чечен чогаалдың тургустунарыңга «Шын» солун башкайгы чылдардан бээр-ле улуг үлүг киирип келген. 1930 чылда үнген № 39, 40, 41 42, 43 болгаш 1931 чылда үнген № 6, 9, 10, 11 «Шынга» бөлүк авторларның «Самбукайның чугаазы» деп тоожузу эң башкай парлаттынган. Оон бээр 55 чыл эртикеде ам база катап «Самбукайның чугаазындан» үзүндүну парладывыс.

Дүн ортузу эртип, дан адаар чоокшулап орда, чаешкын аазы берген. Дээрниң соо кылейып, сылдыстар көстүп кээрге, сагыжымда черниң кыры чырын чүве дег апарган. Соогу-даа кончуг, доңгенмм-даа аажок. Дидирээш дижим шаңкыдаймып чораам. Чүү-даа болза, даңның башкы төвээзы чаа үнүп орган боор, чоогумда ыяш-даш бүрүтүң көстү бээр апарган.

Шынап-ла күзээн чүвең оя боор, Бичевейлердем, Момгүшпайлардан чүге дестинг дээнзиг, бөрүлөр чоогумда улуска бердилер. Баштай улуг бөрүлөр, улушкан соонда эскелери бөрзектер-ле боор оң, энмк ыттар тутукушпеңген чүве ышкаш, улаштыр чиржейнип-ле үндүлөр. Аъдым тура душкеш, күлээн сүүрөңнедип каап, соонда чүве сүрген чүве дег дүргени кончуг кылаштапты.

Мен бичиимде аалывыстың кезек хоюн бөру кырып каан чүве. Улуг бөрүлөр оолдарын өөредир дээш, бичиизинден тура мал түтүлдэп эгелээр, ынчангаш эрн малга таварышканда, ъдын чивес-даа болза, кырып каапгар боор чүве деп, өчам ынчап чугаалап орар кижи. Ыя ол аразында ону сакты хонуп келгеш, угаан-даа чок мен. Ындыг-даа болза бодум быжыг туттунуп, угаан ышкынып болбес, чедип-даа келзе, дезип ыңай боол черле болбес, ыңай болур болза, бөрү амырай бээр чүве дээн деп бодап чоруп ор мен.

Бөрүлөр уяшпайн барды. Даваш аллаш чоруптанныр боор деп амырап чораам мен. Кайыын ындыг боор. Хенертен аъдым таарыгтай-каапкаш, хоюп ыңай бол часпы. Арныы нзиш-ле дээн. Аъдым тынын черле быжыг кылдыр тудуп чораам мен. Хая көрүнүп кээримге, соомда аргамчы дурту четпес хире черде уруун-суурук бо шүүлгээйнн келгеннер. Кускуннап алгырар дээримге, үнүм үнмейн-дир. Ам канчаар боор, думчукка тулганда, бызаа сугну дээн, чадаарда кымчым сывы-биле эзенги кыңгыраайп орук кыдында турган ыяштарның кургаг будуктарын сый тыртылаап каап чор мен. Ынчаарымга мүн-не харын эккээн ырак чыдып-даа каарлар.

Оң-ла ынчап чорумда, чер чырый берген. Бөрүлөр мени кезек эдерип чораш, чер чырый бээрге ынчанган боор, соомда чыдып калгаш оң-ла кээрээр кезулбээннер. Бөрүлөр кезулбейн баар орте, дүргедептим. Эккээн ырап алгаш, ам харын коргун, сөөгүм сиригейнип турген. Бир эвес кортказ, аъдым маңы-биле ыңай болган болзумза, бөрүлөр мени аът-хөлүм-биле кеды, дирингге тудуп кирбеп турарлар. Аъдым чаваш болгаш харын-даа ажырбайн барган. Чаңы бегей мал болзэ, өнсын тыртырбейн карак-кулак чок халып ыңай боор ыйнаан. Бөрүлөрге ынчап дойладып алыр чеснам мен.

Хун өрүлеп келген. Бөрүлөрге таварышкаш, дидирээп доңгенын уттундурган. Хүнге чылыккаш, арай үйгузурап чораам мен. Кезек када соогум сиригейнип, көнүп чораанын эки апарган. Сагыжымда ам, бөрү хамаан чок, чүү-даа келзе, оон черле кортпас ышкаш кылдыр бодэнып чораан мен. Дүшкеш, аъдым оттап турда, быштөн үзе тыртып чип алдым. Хүнезинин ам-даа хевээр. Хүнезинин ам чоор мен. Аалдап келген эвес мен, аъш-чем дергилеп алгаш чедө бээримге, улус мени аалдап келген-дир дээр ыйнаан, аал бетинге бар чыда черге суп кааптар чоор бе деп-даа бодап орар мен.

Бөвөр дээп аалымга чедир чер аразы ам-даа херии, ындыг-даа болза чаъска чагдырып, бөрүлөрге чидиртиптер чазып чораш, аалдар аразы үзүн дээн черлерни ырай деп эртип алганымга сеткиним чоргаарланып, тыныжым ажык апарган чорун орудум. Ажыыбиле чугаалаарга, өлгеш, каптап дирлип келген чүве дег сагындырып чораам.

Оруум аксында элээн ыракта хүн караанда бир-ле чүвелер кылаңайндыр чайынналр чораан ышкаш болду. Чүү-даа болза меңээ үткүштүр кеп чыдар шинчилиг, ындыг-даа болза чылар-чылбас чүве дег оожумуу-ла кончуг. Бир эвес кижилер болза, оя берейн деп бодап чордум. Ол шимчеп чорун орган чүвелер элээн чоокшулаан көрүнө бээ-тап көөрумге, кижилерге-даа домей эвес, мал-маганга-даа домөйлешпес апарган. Ол аразында аза-хортан-даа дугайы сагыжымга кирип базаа-да коргун чор мен. Адыгуузун-даа болза бодунга карадыг чүвезини сезиглеп каапгар-ла болгай деп эртнен дүне амдажаш, аъдымга оорганаамын бар чор мен.

Кайыыкс-даа чоокшулаажып келген бис. Оруктан үнүп алгаш оюп бар чорумда, аъдым ам-на кере тыртып каап, күлээн сувүрептип алган коруп туруп-туруп, теведен хойган чүве ышкаш ыдып ыңай боорунга чөптеп тур. Бодум базаа карап үспейн кайгап чор мен. Сактырымга, калбак-калбак ыяштар кырында кижи баштары олуртуп каан чүве дег кеступ кээрге, ынаар үргүлүң көөрүндэн карааш чайданып, черниң чекээр, сугнуң суксаа болур аза-хортан деп чүвезин бо эвеспе деп бодаваш, хенертен ары-бажым адыйып, ъстгеогум соолаш кынны берди.

(Уланчылыг).

Телевидение

АВГУСТ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — РСФСР-ниң Күрүнеңиң үрер хөгжүм оркестрининң концерти. 9.25 — «Анна Тихоновна». Док. телефильмниң башкайгы көргүзүү. «Куш-ажыл-биле авдарыжыр» деп болуктен. 9.50 — Совет ырның концерти. 10.10 — Чүну номчуурул. 10.55 — «Поклон учителю». Фильм-концерт. 12.00—«Кижи. Чер. Октергай». 12.45 — «Челээш» деп улус чогаадылгазының дугайында телевидение программаларының VI бүгү-делегей фестивалы. «Улустуң танцылары» (Никарагуа). 13.05 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 13.35 — Деарте — нефть болгаш газ үлетпурунуң ажылдакчыларының хүнү. 14.05 — Нефть болгаш газ үлетпурунуң ажылдакчыларының чагыы-биле концерт. 14.50 —Бөгүн делегейде. 15.05 — «Уроки французского». Уран-чечен телефильм. 16.25 — «Дирнг амытаннар амыдыралы». 17.25 — «9-ку студия телекөрүкчүлерге харыылаал тура». 18.25 — «Дидимнер, аваанныралар, хогуглер..». Цирк программазы. 19.25 — «Алмазное дерево». Уран-чечен телефильм. (Италия, 1983 ч.). 21.00 —«Ye». 21.30 — Кежээки авялгалар. 22.00 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 22.15 — «Золотая рыбка» деп телевидениениң миниатюр театрының башкайгы көргүзүү. 23.20 —23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыкка. (Күш-культуржуларга суме). 8.30— Бистиң садыыс. 9.00 — Телевиденнениң Саратов студиязының программазы. 10.10 — «Эртенги почтаа». Музыкалыг программа. 10.40— «Шел мокрый снег». Док. телефильм. 11.05 — Бүгудеге стадион. 11.35 — Төөгүнүң арыннары. Стахановчу шимчээшкин. 12.20 — К. Симонов — «Из записок Лопатина». Москвадың «Современник» театрының фильм-шимзи. 14.20 — «Чурттарда болгаш дүптерде». 15.05 — «Признание». Грузин ССР-ниң алдарлыг артизи П. Бурчуладзениң киржилгези-биле фильм-концерт. 15.55 — Бүрүнгу хөрээселдерниң аныяк үезин. 16.20— Чечен-Ингуш АССР-ниң Күрүне ансамблиниң концерти. 16.50 — Кино көрүкчүзүнүң спутниги. 17.35 — Джаз панорамазы. 18.25 — «Кадышшыл». 19.10 — «Чараш чүүлдүң үнер дестериниче». Крепостной театрачыларның Останкинода Орду-музейимге концерт. 19.40 — «Ралякин воинской славы». Москвада ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Теп музейиниң дугайында док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 — «Тамчыктыг үдүлер, чаштар!». «Филиппок». Мультфильм. 20.15 —«Серенада» деп үрер хөгжүм хөреекселдериниң квинтели ойнаар. 20.45 —«Делегей байдалының дугайында допчулал». 21.00 — «Ye». 21.30 — «Время, вперед». Уран-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 00.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев). — «Динамо» (Москва). Киевтен дамчыдылга. 00.45 — 01.00 — Велоспорт талазы-биле делегей чемпионады. Италиядан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Шын Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганза болгаш совет түргүзүү киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; иодүү ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чаттыг № 3112.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01073